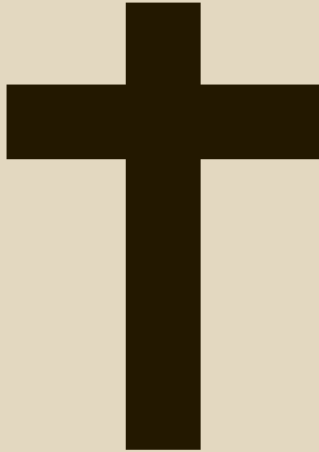

Uumeleembaa Buṅa
Tere Soomongo Gbilia

The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea

**Uumeleembaa Buŋa Tere Soomongo Gbilial
The New Testament and portions of the Old Testament in the
Borong Language of Papua New Guinea
Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini**

Copyright © 2002, 2011 The Bible Society of Papua New Guinea

Language: Borong

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2015-01-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 21 Feb 2024 from source files dated 31 Aug 2023
63589f8b-9426-5ce2-9520-ca0cf2b65c47

Contents

.....	1
Introduction	2
Jenesis	3
Ruut	72
Joona	77
Matyuu	81
Maak	136
Luuk	168
Jon	222
Aposol	263
Room	316
1 Korint	342
2 Korint	366
Galesia	384
Efesus	394
Filipai	403
Kolosi	410
1 Tesalonaika	417
2 Tesalonaika	422
1 Timoti	425
2 Timoti	433
Taitus	439
Filemon	443
Hibruu	445
Jeims	465
1 Piito	472
2 Piito	480
1 Jon	485
2 Jon	491
3 Jon	492
Juuda	494
Aisisaaj	497
Read the New Testament	525
Diksenari	537

Uumeleembaa Buja Tere Soomonjo Gbilja

The Scriptures in the Borong (Kosorong) language of Papua New Guinea

Sampela hap Buk Baibel long tokples Borong long Niugini
[ksr]

Translation by Wycliffe Bible Translators

Copyright © 2002, 2011, The Bible Society of Papua New Guinea

Print publisher: The Bible Society of Papua New Guinea

Web version
2015, Wycliffe Bible Translators, Inc.
www.Wycliffe.org

<http://pngscriptures.org>

www.ScriptureEarth.org

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons license (Attribution-Noncommercial-No Derivative Works).

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0>

Your are free to share — to copy, distribute and transmit the text under the following conditions:

- **Attribution.** You must attribute the work to Wycliffe Bible Translators, Inc. (but not in any way that suggests that they endorse you or your use of the work).
- **Noncommercial.** You may not use this work for commercial purposes.
- **No Derivative Works.** You may not alter, transform, or build upon this work.
- **In addition,** you have permission to port the text to different file formats, as long as you don't change any of the text or punctuation of the Bible.

Notice — For any reuse or distribution, you must make clear to others the license terms of this work.

Tok Orait

Dispela Buk Baibel i kam wantaim tok orait na lo bilong Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivative Works license. Em i tok olsem **yu ken givim kopi long narepela manmeri**. Yu ken wokim kopi na givim long husat i laikim. Tasol, yu mas tok klia dispela samting i kam long <http://tokplesbaibel.org>. Yu no ken kisim mani na salim dispela. **Yu mas givim nating**. Na tu, **yu no ken senisim Tok**.

Ol piksa i kam wantim ol Baibel na narapela buk i stap long dispela sait i gat tok orait long usim wantaim dispela samting tasol. Sapos yu laik narapela tok orait, yu mas askim husat i papa bilong copyright long dispela ol piksa.

Sapos yu laik stretim samting i no orait long dispela tok orait, stretim tok, salim Buk Baibel, o tainim Tok bilong God long nupela tok ples, yu ken **askim mipela**. Olgeta tok orait na lo long tok ples English i stap long <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/legalcode>.

Sapos yu gat askim long dispela, **plis askim mipela**.

Qaa mutuya

Anutuwaa qaanonj asuganonj asugiro mondomondonana kuuya tegoja. Torogon yangiserj aninj Anutunonj manananj mende mewaa. Uume-leembaa Buja Terewaa ku-usunja ii uuta. Ii laaligonana utegowaatiwaa so.

Bonj motomotoombaa uutanonj geengjo jawo motoonggo meweenjonj goo qaa kota kombombanja (*memory verse*) koloowa. Kaanjiadeen jawo tosia geengaaonj meweenjonj kirifinonj oowa (underline). Ii 1) geengaa praiwet Baibel stadi gawonj.

2) Famili diwousen: Miri motoongowaa uutanonj ejuti, onjo mono kambanj so ajoroonj Buja qaa batuya weenjonj aminj moma qama koolinj laligowu. 3) Baibel stadi ii ejemba 2-10 yonononj ajoroonj stadi gawonj menj batugianonj aminj mobu. 4) Baibel leson ii kokaenj: Monjonj kuma onono tosianonj ajoroonj qaa moma uu wombogianonj ambu. 5) Baibel konferens me Baibel kemp kanonj Baibel leson mamaga ambonja. 6) Baibel momo jake (Baibel akademi) ii tere miri qaita monj.

Sundu motomotoonj iikawaa qaa alia (*referens*) tosia ii sundu tetegoyanonj me sunduwaa qaa wanjaa baatanonj eja. Iikanonj saanonj buk qata torodaamonj, bonj ano jawo janggoya mokoloowa.

Soomonngo Gbiliala uutanonj bonj (*chapter*) 260 eja. Kaenj kolooro ween motoongowaa uutanonj bonj motomotoonj weengowaati een, Soomonngo Gbiliala qaaya kuuya ii saanonj gbani so weenjonj laligowa. Jawoya (*verse*) 7957 ero ween so jawo 23 weengowaati een, ii saanonj gbani motoonj-gowaa uutanonj weengodaborowa.

Melenmeleen gawombaa jenjkootoya (translation principles)

Jenjkooto (*rule*) wanja ii kokaenj: Qaa je (*word*) motomotoonj mende meleenkejonto, qaawaa kania (*meaning*) motomotoonj ii meleenkejonj. Qaa je (*word*) motomotoonj otaanj meleembonaga, mono sisau kolooro osinj amamaawonaga. Ananaanonj qaa ii Inklis me Koonj qaawaa tanijaan qaago. Kawaaonj Boronj qaawaa sii arenja (*grammar*) otaaninj kania dingowaa (*natural*).

Qaawaa kania moma asarijngo “Ii ananaanonj qaanonj nomaen ambonja?” jenj kana monjgamakejonj. Qaa siminja tosia ii Boronj qaanonj mende eja. Kawaaonj kambanj tosaanja ii jenj asarininj korija koloowaa. Inklis qaanonj qaa motoondeen kolooro Boronj qaanonj qaa korija mindiriinj jejonj. Iikawaa sareya monj ii ‘selfish’. Ii ananaa qaanonj: Iyanjaonjadeen romonjonj kiririnjaba laligoja me buuju.

Qaa lombotawo (*key terms*) tosia iikawaa kaniagia (*diksenari, glossary*) ii buk tetegoyanonj anjonja saanonj iima weengowa. Qaa monj ii holy. Ii Boronj qaanonj nomaen, ii iikanonj kema iiba. Qaa tosaanja ii momalaari, uujopa, Farisii ano kaan kaan.

Qaawaa kania (*meaning*) kitia mende mesaonkejonj ano qaawaa kania (*meaning*) tosaanja ii mende torogonj amakejonj (*streit tru, accurate*). Qaawaa kania kitia tosaanja ii aasaogoyanonj eju (*implied information*). Ii osiqosinj qaganonj osonj mokoloonj asuganonj amakejonj. Kaenj aninj kanianonj asuganonj koloonjeja (*kilia, clear*).

Qaa tosia ii ambosakonj yonoo kambanonj mende ero jegi iwoi ii kanagenj kolooro qata kaanjiadeen karo kambanj kokaamba qamakejonj. Iikawaa sareya tosaanja ii kantri, gawman, prowins, gawana, zioz, bisop, pasto, maaket, monej ano kaan kaan. (*Loan word*) ii kambanj kokaamba ananaa qaaga koloowa.

Qaa tosia ii kambanj kokaamba sopa ( ) uutanonj aninj kanagenj kuuyanonj iikawaa kania mogigo ii saanonj mesaowonja. Iikawaa sareya monj ii meme (noninj), farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj).

Yanjaboronj onjoononj qaa tosia morota jenjkejuto, kilenj kuuya koi ii saanonj moma asariwonja.

Jenesis (Letoqeto) Anutunon jero iwoi kuuya letongi. Jenasa-asari

Buk koi kanon sundu koi kaanja jeja: Anutunon siwe, namo, iikawaa iwoiya kuuya ano ejemba mokoloon orono singgisongonon kamaanj ururo lombo siimboboloyawo ii balon so ananaa qanananon uro. Kaen kamaanj nunuro Anutunon oyanboyon mokoloon laligowombaaon kana nomaanja ii arenjon ano. Letoqeto (Jenesis) buk kokawaa uutanon bakaya woi kokaen ejao:

1) Bonj 1-11 Sundu kanakanaiya: Anutunon siwe ano namo mokoloon orono ejemba yonoo laaligogianon wala eenanon nomaen kolooro. Aadam ano Iiw, Kein ano Aabel yonoo sundugia. Nooawaa kambanonon gboulu somata waama namo tururo. Babilon kanon taua koriga totoon megii.

2) Bonj 12-50 Israel yonoo bemunjaleurgia yonoo sundugia: Wala Aabrahamonon Anutu moma laarin qaaya tenj koma laligoro qaaya jenj tegoro solananiro. Iwaa gematanon meria Aisak, esia Jeikob qata mon Israel ano iwaa merauruta 12 yonoo sundugia kania kania. Eja 12 ii Israel kanagesowaa tuun 12 yonoo bemunjalegiaga koloogi. Bemunjale Joosefwaa sundu ii qaita mon. Nomaen kolooro Joosefnon wala Iijipt keno iwaa gematanon manja Jeikob ano daremunuruta kuuya yononon kanagen kaanagadeen sumanjurugia iyonowo Iijipt kantrinon kema waba laligogi.

Buk koi kanon ejemba yonoo laaligogiaa sunduya mamaga jejato, Anutunon nomaen ama ononoti, iikanon sundu iikawaa bakaya wanja kolooja. Laaligowaa sundu kuuya iikawaa nanamemenj eja wanja ii Anutu. Kanakanaiyanon siwe, namo ano iyoroo iwoigara kuuya mokoloon onono singgisongonon kamaanj ururo pondan Mangia onja laligon kilenagia gosinj qaagia jenj tegon irongia meleema onono qagianon uro laligogi. Tosianon Anutu waa qaa baatanon kenjiti, ii awaagadeen kalanj koma ujuano laaligogianon iikawaa so utegon asugiro. Nooawaa kambanon sumanjuruta 8 yononon qaagoto, ejemba tosaanja kuuya yononon komugi. Kanagen soomongo qaaya ii Abraham ano gbiliuruta kanagen koloogiti, ii onono. Soomongo qaa iikawaa so Anutunon kanagesouruta oyanboyon mokoloowutiwaajon galen koma onono laligon kouma laligon kougi. Ejembanon wala eenanon nomaen Anutu moma laarin mugiti, sundu towoya iikanon kamban kokaamba kaanagadeen momalaarinananon kotinj gbilia ewaatiwaajon ilaan nonomakeja.

Buk kokawaa bakaya wanja 10 ii kokaenj:

- 1) Siwe, namo ano iwoi kuuya mokolooro. 1.1-2.25
- 2) Singgisongowaa lombo siimboboloyawo kanairo. 3.1-24
- 3) Aadambaa kambanononja kanainj Nooawaanon kouro. 4.1-5.32
- 4) Nooawaa kambanonon apu gboulu somatanon waaro. 6.1-10.32
- 5) Babilon miri koriga totoon megii. 11.1-9
- 6) Seembaa kambanononja kanainj Abrambaanon kouro. 11.10-32
- 7) Bemunjale karonj Aabraham, Aisak ano Jeikob 12.1-35.29
- 8) Iisoowaa gbiliuruta ii kokaenj: 36.1-43
- 9) Joosef ano iwaa daremunuruta 37.1-45.28
- 10) Israel kanageso yononon Iijipt laligogi. 46.1-50.26

Anutunon jenj kotooro iwoi kuuya letoma koloogi.

¹ Kanakanaiyanon Anutunon Siwe ano namo mokoloon orono. ² Mokoloon orono namo ii gbameja ano kijikajuyawo ero. Ero apu anjon dusiitawo ii pangamanon esuuro ero. Kaen ero Anutu waa Uja Toroyanon apu iikawaa qaganon kema kanj laligoro. ³ * Kaen laligoro Anutunon kokaen jenj kotooro: "Asasaga mono asugiwa." Kaen jenj kotooro gomanj mono asariro. ⁴ Asariro iiro awaa kolooro asasaga ano pangamanj mendeema orono. ⁵ Asasagaa qata ween ano pangamambaa qata gomantiinja kaen orono. Kaen orono weemboria mutuya tegoro gomanj tiinj ano.

⁶ * Ano Anutunon kokaen jenj kotooro: "Mono apu batugianon sombimbaa jawo kotiga asuginj apu mendeeno eugenj ano emugenj ewao." ⁷ Kaen jenj kotonj sombimbaa jawo kotiga mokoloon iikanon apu mendeeno deema jawo qaganon eugenj ano jawo baatanon emugenj eri. Kaen kolooro. ⁸ Anutunon sombimbaa jawo kotiga eugenja qata sombinj qaro. Kaen qaro weemboria woiya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

* 1:3: 2 Kor 4.6   * 1:6: 2 Piito 3.5

⁹ Ano Anutunonj kokaen jen kotoro: “Apu sombinj baatanon ejuti, ii mono menj kululuugi tuuj motoongo kolooro namo toboga asugiwa.” Kaen jen kotoro mono kaen asugiro. ¹⁰ Kaen asugiro tobogaa qata namo qama apu tuuj somata kululuugiti, iikawaa qata kowe oroono. Orooma iriiri iikanonj mono awaa kolooro. ¹¹ Awaa kolooro kokaen jen kotoro: “Namo qaganonj mono iwoi tonjonja kuuya kokaen asuginj waabu: Loloo gbojoja iwoi kogiawo ii mono asuginj waama kuuj sogonkebu. Gere kasa tanigia kania kania mono namononj asuginj honggia kogiawo kuuj sogonkebu.” Kaen jen kotoro mono kaen asugiro: ¹² Namo qaganonj iwoi tonjonja kuuya asuginj waagi. Loloo gbojoja iwoi kogiawo tanigia kania kania ii asugigi. Gere kasa tanigia kania kania ii namononj asuginj honggia kuuj sogogi. Kaen asugiro Anutunonj injiiri iikanonj mono awaa kolooro. ¹³ Weemboria karoonja tegoro gomanj mombo tiinj ano.

¹⁴ Ano Anutunonj kokaen jen kotoro: “Sombimbaa jawo kotiganonj mono asasaga asuginj ween ano gomantiinja ii mendeema oroma nama (yara) yambu, konjuru kambanj ano ween kambanj, gbani kambanj ano weemboria motomotoombaa aiweseyaga ewu. ¹⁵ Iikanonj mono sombimbaa jawo kotakota kanonj asasaga ano namo menj asariwu.” Kaen jen kotoro mono kaen asugigi: ¹⁶ Anutunonj asasaga somata woi mokoloonj orono: Asasagaa galenja ween jaaya nano iikawaa kamakamaata kojij ii gomantiinja galenja nama ej ubao. Sengelao ii kaanjadeenj mokoloonj onjono. ¹⁷ Anutunonj ii sombimbaa jawo kotiga iikanonj namo menj asariwutiwaajonj onjono. ¹⁸ Ii namo menj asarij ween ano gomantiinja galenjiaga nama asasaga ano pangamanja mendeema orombutiwaajonj onjono. Kaen asugiro Anutunonj injiiri iikanonj mono awaa kolooro. ¹⁹ Weemboria 4:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁰ Ano Anutunonj kokaen jen kotoro: “Apu kowe iikawaa uutanonj mono iwoi isinjosonjiawo asuginj sokoma apu qen kondondonjonj lanj kema kanj laligowu. Kaanjadeenj koonja koonja namo qaganonj kanakeewanj elelaonj kotonj kema kanj laligowu.” ²¹ Kaen jen kowewaa oroya somasomata ano iwoi isinjosonjiawo tanigia kania kania apu qen kondondonjonj qeqlala kema kankejuti, ii mokoloonj onjono. Kaanjadeenj koonj tanigia kania kania engangjiawo ii mokoloonj onjono. Mokoloonj onjoma injiiri iikanonj mono awaa kolooro. ²² Awaa kolooro kotuegonj onjoma qaa kokaen jen kotoro: “Onjo mono ko meragiawo juma seij apu kowe sokoma laligowu ano koonj onjo mono kaanjadeenj namo qaganonj koloonj seiwu.” ²³ Qaa kaen jen kotoro weemboria 5:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano.

²⁴ Ano Anutunonj kokaen jen kotoro: “Namo qaganonj mono iwoi kuuya laaligogiawo tanigia kania kania asugiwu. Miriwaa oroya, iwoi bagianonj koma kondondonjonkejuti ano duuyaa oroya tanigia kania kania, ii mono asugiwu.” Kaen jen kotoro mono kaen asugigi: ²⁵ Anutunonj duuyaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onjono. Miriwaa oroya tanigia kania kania ii mokoloonj onjono ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, tanigia kania kania ii mokoloonj onjono. Mokoloonj onjoma injiiri iikanonj mono awaa kolooro. Kianj.

Anutunonj eja ano emba mokoloonj orono.

²⁶ * Kawaa gematanonj Anutunonj kokaen jen kotoro: “Ayo, anana mono eja ananaa tani kaanja menij iwoi kuuya galenj koma onjoma laligowa. Iwoi kuuya ii kowewaa soraya, sombimbaa koonja ano miriwaa oroya, namo kuuya ano iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, mono iyonjoo galenjiaga koloonj laligowa.” ²⁷ * * Kaen jen kotonj iyanja kaitaniaa so eja mokolooro. Anutuwa kaitania kaanja laligowaatiwaajonj ii mokoloonj muro. Eja ano emba laligowaatiwaajonj ii mokoloonj orono. ²⁸ Mokoloonj oroma ii kotuegonj kokaen jen kotonj orono: “Oro mono gbili mokoloori koloonj seij ama balonj sokoma laligowu. Kaenjaligonj balonj toya koloowu. Kaen koloonj kowewaa soraya, kanakeewambaa koonja ano oro mokolej lagiso buubuu namononj kema kankejuti, mono ii kuuya galenj koma ponjgia koloonj laligowu.” ²⁹ Kaen jen kotonj qaa kokaen irijoro: “Mobu, niinonj monjanj logoya kania kania balonj kuuya sokoma asuginj waama kogia kuuj sogonkejuti ano gere kasa kuuya honj kogiawo kuuj sogonkejuti, iikanonj nembanenegia koloowaatiwaajonj anjenj. ³⁰ Duuyaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti ano tosia kuuya sewanj aasonj horonkejuti, iyonjoojonj loloo gbojoja tonjonja kania kania ii nenegia koloowaatiwaajonj anjenj.” Qaa kaen jero mono kaen asugiro. ³¹ Asugiro Anutunonj iwoi kuuya mokolooroti, ii iiri awaa totoonj kolooro keraqeeangjo moro. Weemboria 6:ya tegoro gomanj mombo tiinj ano. Kianj.

* 1:26: 1 Kor 11.7   * 1:27: Mat 19.4; Maak 10.6   * 1:27: Jen 5.1-2

2

Anutunonj kendonj raro.

¹ Gomanj ano siwe jakeya jakeya ano namo yoroo iwoigara akadamugarawo kuuya ii mono mokoloonj onjondabororo. ² * * Anutunonj gawonja ii mero tegoro weemboria 7 iikanonj kendonj raro. Gawonja kuuya merotiwaaonj weemboria 7 kanonj haamo mero. ³ Mokomokoloo gawonja kuuya merotiwaaonj ama weemboria iikanonj haamo mero. Kawaajonj weemboria 7:nja ii kendonj jenj kotuegonj jenj kobooro. Kianj.

Oyanjboyanj gawonj qata Eeden

⁴ Anutunonj siwe namo mokoloooro asugiritiwaa sunduya ii kianj. Ponj Anutunonj siwe namo mokoloonj oronoti, kambanj iikanonj ⁵⁻⁶ Ponj Anutuwaawaa uainjaajonj namo qaganonj konj mende kiro gawonj komakoomowaajonj eja monj mende laligoroto, namo uutanonj bedu iikanonjadeenj kouma namo qaga sokoma menj samoriro. Kawaajonj duuyaa gere kasa monj me sombembaa loloo gbojoja iwoi monj ii namononj mende asuginj ero.

⁷ * Kambanj kanonj Ponj Anutunonj balonj sububunj menj iikanonj eja menj yagonj laaligowaa buu aasonja sewanjonj upipiuro kemero horonj gbilinj laaligowaa unjawayo koloooro.

⁸ Kaenj koloooro Ponj Anutunonj weenj koukoutanonj baagenj gomanj qata Eeden kanonj oyanjboyanj gawonj (paradais) komoma eja mokolooroti, ii iikanonj oono laligoro. ⁹ * Oono laligoro jenj kotooro namononja gere tanigia kania kania asuginj waagi. Gere ii iimasiinjgiawo koloooro hongja neneya ii naangiwao. Oyanjboyanj gawonj biiwianonj laaligo kotigaa geria ano momakootowaa geria ii motoonj jenj kotooro asugiri. Momakootowaa geriaa kania ii kokaenj: Honja nenj iikanonj awaa ano bologa iikawaa kania ii moma kotowaabo.

¹⁰ Gere kaanj waagi apu monj ii Eedenonja kanainj oyanjboyanj gawonj kotonj kelekele menj iikanonjadeenj kamaanj juma apu boria gowoya 4 koloonj kengji. ¹¹ Apu gowoya mutuyaa qata Piison, ii Hawila balonj kuuya liligonj enj kenja. Balonj kanonj goul eja. * ¹² Balonj iikawaa goulja ii awaa soro kolooja. Selemoronj unjkoowayawo qata bedelion ano jamo honjowo qata oniks ii kaanjagadeenj iikanonj ejao. ¹³ Apu gowoya woiyaa qata Gihon. Ii (Mesopotemiawaa) balonj qata Kuus ii kuuya liligonj kenja. ¹⁴ Apu gowoya karoona qata Taigris. Ii Assiria balonj batanonj weenj koukoutanonj baagenj kemenj kenja. Apu gowoya jango 4 iikawaa qata ii Yufreitiss.

¹⁵ Kaenj koloooro Ponj Anutunonj eja wama oyanjboyanj gawonj Eeden koma komoma galej kombaatiwaaonj jenj oono. ¹⁶ Ooma kokaenj jenj kotonj muro: "Oyanjboyanj gawonj uutanonj gere kuuya nama kenjuti, iyonjoo hongja ii saanonj afaanjonj menj nenj laligowa. ¹⁷ Kaento, momakootowaa gere honja ii mono mende newa. Ii nenj awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowagati eenj, gii mono weemboria iikanonjadeenj koomu kotiga komuwaga. Kawaajonj ii mono mende newa."

¹⁸ Kaenj jenj Ponj Anutunonj jero: "Eja anjodeenj laligoro awaa mende kolooja. Kawaajonj nii mono iyanja kaanja ala-ilailaaya mokoloomanja." ¹⁹ Kaenj jenj duuyaa oro kuuya ano kanakeewambaa koonj kuuya ii namononj mokoloonj onjoma ejawaa kosianonj unjwama ejanonj qagia nomaenj qabaati, ii iima mobaatiwaaonj iwaa baatanonj onjono. Onjono ejanonj iwoi laaligogiawo kuuya iyonjoo qagia motomotoonj qaro Anutunonj kaenj ewaatiwaaonj jenj kotiuro. ²⁰ Kaenj koloooro ejanonj miriwaa oro kuuya, kanakeewambaa koonj kuuya ano duuyaa oro kuuya ii qagia qadabororo. Qadaboroto, iyanja kaanja ala-ilailaaya laligowaatiwaaonj monj mende mokoloooro.

²¹ Mende mokoloooro Ponj Anutunonj kaenj iima kotonj eja menj bimooro komunagbiili gaonj ero. Ero maronj siita monj horonj siitaa dunja busuyanonj menj kojangjiro. ²² Kojangjinj maronj siita ejawaanonja meroti, iikanonj emba mero. Menj nama ejawaanonj wama karo. ²³ Wama karo ejanonj ii iima kokaenj jero: "Yai! Koi neenaa taninaga. Iwaa sii busuya ii neenaa sii busunonja asugija. Anutunonj ii ejawaa sele kitianonja mero letoma eja tani kaanja laligojiwaaonj qata emba (= ejawaa alia) qabu." † ²⁴ * Kaenj jero Anutunonj jenj kotonj orono: "Kaenj koloooro ejanonj mono nemunjanja oromesaonj embiawo qokotaanj selemotoonjgo koloonj laligowao."

²⁵ Eja iikanonj embiawo opo surugara qaa bombolanj laligorito, kilenj iyanjgaraajonj gamugara mende moma laligori. Kianj.

* 2:2: Hib 4.4, 10 * 2:2: Eks 20.11 * 2:7: 1 Kor 15.45 * 2:9: Ais 2.7; 22.2, 14 * 2:11: Hawila: ii Babilonia balombaa jawo kosianonj eja. † 2:23: Ejawaa alia: Injklis qaa iiba: man ano woman qaa woi ii ororonj tani koloojao. * 2:24: Mat 19.5; Maak 10.7-8; 1 Kor 6.16; Ef 5.31

3

Aadam ano Iiw Anutuwaanon qaa qotogon kamaan ururo.

¹ * Pon Anutunon namowaa oro laaligogiawo kuuya mokoloon onjotoni, iyonoo batugianon mokolenon osonkakale momonon oro kuuya unjuugun uro. Kaen uma emba kokaen ijoro: “Oyanboyon gawonon gere kuuya nama kenjuti, iyonoo hongia mon mende newaotiwaajon Anutunon onjanon jen koton orono me qaago?”

² Kaen ijoro embanon meleema mokolen kokaen ijoro: “Oyanboyon gawonon gere tosia nama kenjuti, iyonoo hongia ii saanon newotiwaajon jero. ³ Jeroto, gawon biiwianon gere mon nanji, iikawaa hona ii nen komuwobotiwaajon mono kokaen jero: ‘Ii mono mende newao. Ii mende oosiriwao.’ Kaen jen koton norono laligojo.”

⁴ Kaen meleema jero mokolenon emba kokaen ijoro: “Ii awawi toton! Oro mende komuwaota. ⁵ Kaento, gere iikawaa hona neri weemboria iikanondeen mono jaagaranon tooro Anutu kaanja koloon awaawaa kania ano bologaa kania moma kotowaota. Anutunon kaen koloowobotiwaajon moma qaa kaen jero.”

⁶ Kaen ijoro embanon gere ii uun iigigiuro hona awaa nenetaa so kolooro. “Ii iima-aijainawo nano momakooto somata afaankota nombaa,” kaen romongon hona mon metogon nero. Nen loya iwo laligoroti, ii kaanjadeen muro nero. ⁷ Nero jaagaranon mono iikanondeen tooro bombolan laligoriti, ii iima koton aori. Kaen iima koton aon nama fig gerewaa sena memburiin opo suru kaanja uun lama rari.

⁸ Rari ween jaaya kemero goman gooriro Pon Anutunon oyanboyon gawonon riin karo kana otonga mori. Ii moma loemba yoronon Pon Anutu waa jaasewanjanton ga kokomomola men oyanboyon gawombaa gere uugianon kema asangori. ⁹ Asangorito, Pon Anutunon Aadambaajon kokaen qaro, “Gii dakanon laligojan?”

¹⁰ Kaen qaro kokaen meleeno: “Gii oyanboyon gawon utanon riin kana goo kana otonga moma selena bombolan rajenjiwaajon toroko mojen. Kawaajon kokomomola men asangojen.”

¹¹ Kaen meleeno kokaen ijoro: “Gii bombolan laligojan, ii moronon gijoro mojan? Nii gere mombaa kota newaboti waa songo ama gombeti, gii iikanonja mon nejaja me qaago?”

¹² Kaen ijoro ejanon jero: “Emba niwo laligowaatiwaajon nonati, iinon gere iikawaa kota nono nejaja.”

¹³ * Kaen ijoro Pon Anutunon emba kokaen qisin muro: “Gii mono naambaajon kaen anjanja?” Qisin muro kokaen meleeno: “Mokolenon niijongoro nejaja.”

Anutunon ironja meleema onjombaatiwaajon jero.

¹⁴ Kaen meleeno Pon Anutunon mokolen kokaen jen muro: “Kaen anjanjiwaajon ama gii mono miri waa oro kuuya ano duuyaa oro kuuya yonoo batugianon kokaen jen qasuaan gombe laligowa: Gii mono namonon laligowagati waa so baganon kondondongon kema kan subun utanon laligon kikisi iwoi nenkeba. ¹⁵ * Kaen nen embawo batugaranon kere ama orombe ii moma laligowaga. Kere ii goo gbiliuruga ano iwaa gbiliuruta yonoo batugianon toroqen en uro kokaen koloowaa: Yonoononga eja monon goo wanga rinjangoro gii iwaa kana gbakoyanon kinkebaga.”

¹⁶ Toroqen emba kokaen jen muro: “Gii koro ama laligona masu guro siimbobolo somata gombe ii moma merabora onjomakebaga. Ii kilen naanga mono logaagen en gono iinon galenga koloon laligowaa.”

¹⁷ * Toroqen eja kokaen jen muro: “Nii gere mombaa hona newabotiwaajon ‘Ii mende newa,’ jen songo ama gombeto, giinon kilen embagaan qaa otaan nejaja. Kawaajon nii namo ii goojon ama seigowe ewaa. Kaen ero gii namonon laligowagati waa so mono uren aon siimbobolo moma gawon mamaga men nenega mokoloon laligowa. ¹⁸ Gawon men laligona goo nene gawonon jon kowororo iwoi ii kouro duuyaa logoya iwoi nen laligowa. ¹⁹ Kaen laligon nogo arin gawon mena gbamo yakaga hona kolooro nen laligowa. Kaen laligowagato, namonon men gombetiwaajon namo iikanondeen mombo eleema kemeba. Selega subunonon men gombeta laligon umago mono mombo subunon koloowaga.” Kaen jen muro.

²⁰ Ejanon embia iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, iyonoo nemungia kolooro ejanon qata Iiw (Eewa) qaro. * ²¹ Pon Anutunon oro selianon opo suru men Adam embiawo lama orono laligori.

Anutunon Adam Iiw Eeden jolonotononja konjoma orono.

* 3:1: Isa 12.9; 2.2   * 3:13: 2 Kor 11.3; 1 Tim 2.14   * 3:15: Isa 12.17   * 3:17: Hib 6.8   * 3:20: Iiw: qaa iikawaa kania ii ‘Jaawo laligojuti, iyonoo nemungia.’

22 * Kaan̄a laligori Poŋ Anutunon̄j kokaen̄ jero: “Yai! Ejemba ii nonoonon̄ga mombaa so koloon̄ awagaa kania ano bologaa kania mendeema orombaotiwaajon̄ moja. Kaen̄ kolooro laaligo kotigaa gere kota mende newaotiwaajon̄ son̄go ambeto, yoronon̄ kamban̄ kokaamba toroqen̄ borogara boraama ii kaan̄agadeen̄ men̄ neŋ iikaan̄an̄on̄ mende komuŋ tetegoya qaa kotiiŋ laligon̄ ubaobo.” 23 Kaen̄ jeŋ kawaajon̄ oyan̄boyan̄ gawon̄ Eeden̄ iikanon̄a konjoma oroma namonon̄a men̄ oronoti, mono nayo iikanon̄adeen̄ komakoomo gawon̄ mewaotiwaajon̄ wasiŋ orono seleen̄geŋ kemen̄ ken̄i. 24 Ejemba kaen̄ konjoma oroma oyan̄boyan̄ gawon̄ Eedembaa leegen̄an̄on̄ ween̄ koukoutan̄on̄ baagen̄ zerubim gajoba tosaan̄a kuun̄ on̄ono laaligo kotigaa gere iikawaa kania utun̄ galen̄ kon̄gi. Yon̄oo borogianon̄ manjawaa sooya somata ano iikanon̄ gere bolan̄ kaan̄a bilibiliawo jeŋ batanon̄ gematanon̄ liligon̄ bilisikwaa so kolooro nama galen̄ koma laligogi. Kian̄.

4

Keinon̄ Aabel qero komuro.

1 Adamon̄ embiawo laligon̄ agimiŋ aori Iiwnon̄ (Eewa) koro ama Kein̄ (Kain) mero. Men̄ Kein̄ qawaajon̄ kokaen̄ jero: “Anutunon̄ ilaen̄ nono merana mejeŋa.” 2 Iiwnon̄ kanagen̄ Aadambaa meria Aabel, Keimbaa koga mero. Aabelon̄ laligon̄ somariin̄ lama galen̄giaga kolooro Keinon̄ komakoomo ejaga koloon̄ laligoro. 3 Kaen̄ laligori kamban̄ moŋon̄on̄ Keinon̄ gawonon̄a nene tosia men̄ kan̄ Pombaajon̄ siimolon̄ oon̄ muro. 4 * Aabelon̄ kaan̄agadeen̄ lama tuun̄an̄on̄a mutu kolokolooya moŋ men̄ kan̄ geŋ kitia kelegawonon̄ Pombaa siimolon̄ ooro. Ooro Poŋon̄on̄ Aabel an̄a ano iwaanon̄ siimolon̄ iima moro naan̄awo kolooro. 5 Naan̄awo kolooro, Poŋon̄on̄ Kein̄ ano iwaanon̄ siimolon̄ ii iima togoro. Kaen̄ kolooro Keimbaa iriŋa soono uuta katitigoro jaasewan̄an̄on̄ bosoleero. 6 Bosoleero Poŋon̄on̄ Kein̄ kokaen̄ ijoro. “Iriŋa mono naambaajon̄ soono jaasewan̄an̄on̄ bosoleeja? 7 Gii iwoi awaa ana men̄ an̄aliŋ gombe saanon̄ jaasewan̄a hak otaambaga me qaago? Iwoi awaa mende ana siŋgison̄gowaa Toyanon̄ mono uugaa naguyan̄on̄ nama koumambaajon̄ awelegon̄ embomakeja. Kaen̄ embomakejato, gii mono iikawaa son̄go ama galen̄ men̄ haamo amba.”

8 * Poŋon̄on̄ Kein̄ kaen̄ ijoroto, Keinon̄ kilen̄ koga Aabel kokaen̄ ijoro: “Mono kana anorodeen̄ gawonon̄ kembo.” Kaen̄ ijoro gawonon̄ kema Keinon̄ luguŋ koga Aabel qelan̄iŋ men̄ qero komuro.

9 Komuro Poŋon̄on̄ Kein̄ kokaen̄ qisiŋ muro: “Koga Aabel ii dakanon̄ laligoja?” Qisiŋ muro kokaen̄ meleeno: “Nii mende mojeŋ. Nii konaa galen̄a qaago.”

10 * Kaen̄ meleeno Poŋon̄on̄ ijoro: “Gii naa iwoiga anjan̄a? Moba, kogaa sayanon̄ mono namonon̄ga asuŋiŋ qaro mojeŋ. 11 Namokawaa qaa oota aantama kogaa saya boroganon̄ga meji, niinon̄ mono kokanon̄a konjoma gombe kemba. Joramora aŋgon̄jora ii mono goo qaganon̄ ambe uja. 12 Konjoma gombe komakoomo gawon̄ mena namonon̄ morian̄aa hon̄a an̄gon̄ koma gonon̄ balon̄ so momolagon̄ keqelen̄ ama olon̄ koma lan̄ kema kan̄ laligowa.”

13 Kaen̄ jero Keinon̄ Poŋ kokaen̄ ijoro, “Qaanaa iron̄a meleena qananon̄ uji, iikanon̄ mono esuŋna uuguŋ bimooro bosimambaajon̄ amamaamaŋa. 14 Moba, gii kete nii gawon̄qeŋe balonon̄a notaana jaasewan̄an̄on̄a momolagon̄ balon̄ so keqelen̄ ama olon̄ koma lan̄ kema kan̄ laligomaŋa. Kawaajon̄ moŋon̄on̄ nii niima afaan̄gon̄ nuro komu-mambo.”

15 Kaen̄ ijoroto, Poŋon̄on̄ kokaen̄ jero moro: “Kaen̄ qaago! Moŋon̄on̄ Kein̄ qero komuwaati een̄, iikawaa iron̄a mono iwaa qaganon̄ uro ambeŋa 7 koloowaa.” Kaen̄ jeŋ moŋon̄on̄ Kein̄ mokolon̄on̄ qero komuwabotiwaajon̄ selianon̄ aiwese tere moŋ ano. 16 Kaen̄ ano Pombaa jaasewan̄a mesaŋ kema kema balon̄ qata Lansan̄ ewaewan̄ (Nood) kanon̄ keuma laligoro. Balon̄ ii Eeden̄ ween̄ koukoutan̄on̄ baagen̄ eja. Kian̄.

Keimbaa gbiliuruta

17 Keinon̄ embiawo laligon̄ agimiŋ aori koro ama Henok mero. Keinon̄ taon̄ moŋ men̄ meriaa qata Henok qaro. 18 Henokwaa meria qata Irad. Iradwaa meria Mehujael. Mehujaelwaa meria Metusael. Metusaelwaa meria Lamek. Koro koloogi. 19 Lameknon̄ emba woi orono: Moŋ qata Ada, moŋ qata Zila. 20 Adanon̄ keŋ ama Jaabal mero. Iinon̄ ejemba opo sel kuun̄gianon̄ en̄ laligon̄ bao bulmakao galen̄ koma on̄oma laligojuti, iyon̄oo benjisigia kolooro. 21 Jaabalwaa kogaa qata Juubal. Iinon̄ ejemba gita kulele geŋ awelo uun̄ laligojuti, iyon̄oo benjisigia kolooro. 22 Zilanon̄ kaan̄agadeen̄ meria qata Tuubal-Kein̄

* 3:22: Ais 22.14 * 4:4: Hib 11.4 * 4:8: Mat 23.35; Luuk 11.51; 1 Jon 3.12 * 4:10: Hib 12.24

mero. Iinoj somariinj gawombaa tulsya ano manjaqeqewaa iwoiya kania ii braas ano ainoj ooro bolbolgoro qokotaanj menjero. Tuubal-Keimbaa naanja qata Nama.

²³ Lameknojj kambanj mojjnojj embawoita ii kokaenj irijoro,
 “Ada ano Zila embawoina, oro mono geja ama qaana koi mobao:
 Mojjnojj nii nujj qjijiriro iikawaa ironjaajonj

mono eja mojj qewe komuwaa.
 Mojjnojj nii gbilibuurunj nuro sa iikawaa
 ironjaajonj mono eja gbaworo mojj qewe komuwaa.

²⁴ * Mojjnojj Kein qero ironja iwaa qaganonj uro ambenja 7 koloowaato,
 mojjnojj Lamek nii nuro iikawaa ironja mono iwaa qaganonj uro ambenja 77
 koloowaa.” Kianj.

Seet ano Enos

²⁵ Eja mutuya Aadam iinojj mombo embiawo laligonj agiminj aori meragara mojj kolooro kokaenj jero: “Keinojj Abel qero komurotiwaaajonj Anutunonj Aabelwaa kitianonj merana mojj nonja.” Kawaajonj qata Seet (Nonja) qaro. ²⁶ Seetwaa meria kaanagadeenj kolooro qata Enos qaro. Kianj.

Kambanj iikanonj ejemba yonjononj kanainj Pombaa qata qama koolinj laligogi. Kianj.

5

Aadambaa gbiliuruta yonoo qa arengia

1 Hist 1.1-4

¹ * Aadambaa esameraanja ano amboisiuruta yonoo qa arengia koi. Anutunonj eja mokoloroti, iinojj ii iyanjaa kaitaniaa so mero. ² * Kaenj menj eja ano emba laligowaotiwaajonj mokoloonj oroma kambanj kanonj qagara ejemba * qama kotuegonj orono. ³ Aadamnojj laligoro yambuya 130 tegoro meria mojj kolooro. Ii Aadam iyanjaa kaitaniaa so laligoro qata Seet qaro. ⁴ Seet kolooro kambanj iikanonjadeenj Aadamnojj toroqen yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ⁵ Aadamnojj kaenj laligonj uro yambuya mindirinj 930 motogonj komuro.

⁶ Komuro meria Seet iinojj yambuya 105 tegoro meria Enos kolooro. ⁷ Enos kolooro kambanj iikanonjadeenj Seetnojj toroqen yambu 807 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ⁸ Ugi Seetnojj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 912 motogonj komuro.

⁹ Komuro meria Enos iinojj yambuya 90 tegoro meria Keinan kolooro. ¹⁰ Keinanonj kolooro kambanj iikanonjadeenj Enosnojj toroqen yambu 815 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ¹¹ Ugi Enosnojj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 905 motogonj komuro.

¹² Komuro meria Keinan iinojj yambuya 70 tegoro meria Mahalalel kolooro. ¹³ Mahalalel kolooro kambanj iikanonjadeenj Keinanonj toroqen yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ¹⁴ Ugi Keinanonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 910 motogonj komuro.

¹⁵ Komuro meria Mahalalel iinojj yambuya 65 tegoro meria Jared kolooro. ¹⁶ Jared kolooro kambanj iikanonjadeenj Mahalalelnojj toroqen yambu 830 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ¹⁷ Ugi Mahalalelnojj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 895 motogonj komuro.

¹⁸ Komuro meria Jared iinojj yambuya 162 tegoro meria Enok kolooro. ¹⁹ Enok kolooro kambanj iikanonjadeenj Jarednojj toroqen yambu 800 laligonj kouma laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ²⁰ Ugi Jarednojj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 962 motogonj komuro. ²¹ Komuro meria Enok iinojj yambuya 65 tegoro meria Metusela kolooro.

²² Metusela kolooro kambanj iikanonjadeenj Enoknojj yambu 300:waa so uuta Anutuwo somonjonj kema kanj laligoro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ²³ Ugi Enoknojj laligonj uro yambuya mindirinj 365 motogoro. ²⁴ * Motogonj uuta Anutuwo somonjonj kema kanj laligoro Anutunonj eenj jaa seliawo mero.

²⁵ Mero meria Metusela iinojj yambuya 187 tegoro meria Lamek kolooro. ²⁶ Kolooro kambanj iikanonjadeenj Metuselanonj toroqen yambu 782 laligonj kema kema uro kambanj batuya kanonj meraboraanja tosaanja koloonj ugi. ²⁷ Ugi Metuselanonj laligonj kema kema uro yambuya mindirinj 969 motogonj komuro.

* **4:24:** Mat 18.22 * **5:1:** Jen 1.27-28 * **5:2:** Mat 19.4; Maak 10.6 * **5:2:** Aadam: ii Hibruu qaanonj ejemba.

* **5:24:** Hib 11.5; Juud 14

²⁸ Komuro meria Lameknoŋ yambuya 182 tegoro meria moŋ kolooro. ²⁹ Kolooro qata Nooa (uluŋkolen) qama kokaen jero: “Anutunoŋ baloŋ seigoro nono boronanoŋ gawoŋ koma komoma seleqeŋe ama siimbobolo moma laligonij mera koi kanoŋ mono saanoŋ uluŋkolenj nonomakebaa.” ³⁰ Nooa kolooro kambaŋ iikanonjadeen Lameknoŋ toroŋen yambuya 595 tegoro kambaŋ batuya kanoŋ meraboraanŋ tosaanŋ koloonj ugi. ³¹ Ugi Lameknoŋ laligoŋj kema kema uro yambuya mindirinj 777 motogonj komuro.

³² Lameknoŋ komuro meria Nooa iinoŋj yambuya 500 tegoro merauruta karoŋj qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Kianj.

6

Namo ejembanonj bolij anjonjoragiawo koloogi.

¹ * Ejemba namo qaganonj laligoŋj jangogianoŋ kanainj somariiro boraurugia ii kaanagadeen koloogi. ² Koloogi kambaŋ kanoŋ Anutuwaawo merauruta yoŋonoŋj ejemba yoŋoo boraurugia injisosoroogi. Injisosoroogitiwaa so ii onjoŋj embaurugia koloogi. ³ Kaen koloogi kambaŋ iikanonj Poŋnoŋj qaa kokaen jero: “Namo ejembanonj jaa selewo kambaŋ tetegoya qaa laligoŋj ubuto, yoŋonoŋj mono komuwu. Arengia kaen ama onjoŋj. Kambaŋ kokaamba kanainj laaligogia mono yambu 120 jango ii mende uuguj laligoŋj ubuya.” ⁴ * Anutuwaawo merauruta yoŋonoŋj baloŋj ejemba yoŋoo boraurugia onjoŋj embaurugia koloonj merabora onjoŋjiti, kambaŋ iikanonj ano kanagenj kaanagadeen eja damubiribirigiawo koloonj somariinj namonoŋj laligoŋj. Monowaa monoyanoŋja bejurugia qabuŋawo laligoŋjiti, iyoŋonoŋj mono ii koloogi.

⁵ * Baloŋj ejemba yoŋoo kilenagia ii somata qatawo kolooro uugiaa momo arengia kuuya ii kambaŋ so bologagadeen suulanj (pororo) ama laligoŋjiti, ii Poŋnoŋj iiro. ⁶ Ii iima ejemba mokoloonj onjoŋo namonoŋj laligoŋjiti, iikawaajoŋj Anutunoŋj moma bolinj wosobirinoŋj uuta saa qero siimbobolo moma laligoro. ⁷ Kaenj moma laligoŋj qaa kokaen jero: “Ejemba mokoloonj onjombeti, niinoŋj mono ii balonoŋja unuj tiwilaan onjomaŋja. Ejemba, miriwaa oroya, iwoi bagianonj koma kondondonjoŋjkejuti ano kanakeewambaa kooŋja mokoloonj onjombetiwaajoŋj moma bolinj aonj ii mono unuj tiwilaan onjomaŋja.” ⁸ Kaenj jeroto, eja Nooa iinoŋj Pombaa jaanoŋj kiankoomuya mokoloonj laligoro. ⁹⁻¹⁰ * Nooawaa gbiliuruta yoŋoo sundugia ii kokaen: Merauruta karoŋj qagia Seem, Haam ano Jaafet koloogi. Nooanoŋj ejemba batugianoŋj eja solanŋa koposowaa qaaya qaa laligoŋj uuta Anutuwo somonjoŋj kema kanj laligoro. ¹¹ Nooanoŋj kaenj laligoroto, ejemba tosaanŋ kuuya ii Anutuwaawo jaanoŋj dogonj bolidaborogi. Kawaajoŋj ejemba pororo unuj tiwilaan onjoŋj, iikanonj baloŋj kuuya sokoma ero. ¹² Ejemba kuuya namonoŋj kema kanj laaligogia menj bolidaborogi gomanj baloŋj kuuya yoŋoo nanamemenŋgia ii dogonj anjonjorayawo kolooro Anutunoŋj namonoŋj unuj tanigia kaanŋa ii iiro.

Wango memewaa arenŋa

¹³ Kaenj iima Anutunoŋj Nooa qaa kokaen ijoro: “Ejemba yoŋooŋj ama unuj tiwitiwilaan aoaŋo ii namo kuuya sokoma eja. Kawaajoŋj niinoŋj ejemba kuuya menj komun onjomambaajoŋj qaana somonjowe. Moba, niinoŋj apunoŋj baloŋj meleembe kemero iwoi kuuya isinjoŋgiawo ii komudaborowuya. ¹⁴ Kawaajoŋj gii mono geenjo reeŋj gere koma kanoŋj wangoŋja mewa. Iikawaa uuta kotona uuta melamelaa koloowa. Wangoŋja uuta ano selia ii qandononj kuunj mokotaadaborowa. ¹⁵ Wangoŋj i kokaanŋa mewa: korigaya 133 miita (450 fiit), aareŋja 22 miita (75 fiit) ano koŋaya 13 miita (45 fiit) kaenj mewa. ¹⁶ Waarenŋa mejugoŋj sopa ano waarenj batugaranonj liligoŋj jengenanj tintinŋa 44 sentimiita (18 ins) ii kotoŋj mesaowa. Wangoŋja uuta mosona uuta qaga, batuya ano dusiita karoŋj koloowu. Wangoŋj naguya ii nemunjaagenj amba. ¹⁷ Moba! Niinoŋj mono jewe gboulu somatanoŋj kouma baloŋj kuuya qeŋj tururo ejemba ano iwoi laaligowaa aasongjowu kuuya sombinj baatanonj laligoŋjiti, iyoŋonoŋj mono apu nemotoŋj komuwu. Kaenj komugi namowaa iwoiya kuuya ii mono qaondaborowuya.

¹⁸ Kaenj asugiwaato, niinoŋj giwo soomongo arenj kokaen anjenj: Gii mono wangoŋonj uba. Gii, embaga ano mera enjarouruga onjoŋonj mono motoonj wangoŋonj ubu. ¹⁹ Uma laligoŋj iwoi laaligoŋgiawo kuuya ii qaondaborowubotiwaajoŋj yoŋoonoŋja woi woi eja ano embia ii sogianoŋj unuana giwo motoonj wangoŋonj ubu. ²⁰ Kooŋj tanigia kania kania, miriwaa oroya tanigia kania kania ano namowaa mokolenj, lolooŋj iwoi tanigia kania kania kuuya yoŋoonoŋja woi woi ii mono komuwubotiwaajoŋj otana goonoŋj kagi wangoŋonj ubu. ²¹ Kaanagadeen onjoŋgia ano kooŋj, oro iwoi kuuya yoŋonoŋj newutiwaa so mono nembanene kania kania mokoloonj korama menj kululuunj wangoŋonj ana kalanj

konkora ewaa.” ^{22*} Anutunonj Nooa kaenj ambaatiwaajonj jenj kotonj muroti, iikawaa so mono tenj koma ii kuuya ama medabororo.

7

Ejemba ano oro kuuya ii wanjononj ugi.

¹ Nooanonj wanjo medabororo Ponjonj qaa kokaenj ijoro: “Gii ejemba tuunj koi yonjo batugianonj solanja koloonj laligojanj. Niinonj goo kanaga kaenj mokoolojen. Kawaajonj gii ano sumanjuruga kuuya onjo mono wanjononj ubu. ² Oro neneya, donqizizingia qaa ii kuuya yonjoononja sewen sewen, ejia 7 ano embia 7:baa so onjoona goononj koubu. Kaanagadeenj oro angojoragiawo kuuya yonjoononja woi woi ejia ano embia kaanj onjoona goononj koubu. ³ Toroqenj koonj kania kania kuuya yonjoononja kaanagadeenj sewen sewen, ejia 7 ano embia 7 ii onjoona giwo wanjononj ubu. Kaenj ana oro ano koonj tanigia kania kania kuuya ii mende qaombuto, toroqenj namononj koloonj seisei ama laligowuya. ⁴ Ugi weemboria 7 tegoro jenj kotowe konj rombuunj somatanonj mono namononj kamaaro gomantiinja weemboria 40:waa so toroqenj konj kiwaa. Kaenj kiro iwoi isinjonngiawo kuuya namononj mokoolonj onjombeti, ii mono motoonj jenj tegowe qaombuya.” ⁵ Ponjonj Nooa kaenj ambaatiwaajonj jenj kotonj muro iikawaa sogadeenj mono tenj koma ii kuuya andabororo.

⁶ Kaenj ama mero Nooawaa yambuyanonj 600 kolooro gboulou somatanonj namo qaganonj kouro. ^{7*} Koubaatiwaajonj ano Nooa embiawo ano mera enjarourugara yonjononj motoonj gboulunonj komuwubotiwaajonj oloj koma wanjononj ugi. ⁸ Kaanagadeenj oro neneya, donqizizingia ano oro angojoragiawo ano koonj ano iwoi kuuya bagianonj koma kondondonjonkejuti, ⁹ ii woi woi kuuya ejia ano embia ii sogianonj kanj wanjononj Nooawaanonj ugi. Anutunonj Nooa jenj kotonj muroti, ii mono iikawaa so kolooro. Kianj.

Gboulunonj ejemba turunj onjono komugi.

¹⁰ Kaenj kolooro weemboria 7:baajonj jeroti, ii tegoro gboulou somatanonj balonj qaganonj kouro. ^{11*} Nooawaa yambuyanonj 600 kolooro yambu iikawaa koinja 2 kawaa weemboria jango 17 kanonj apu jaaya kuuya, apu diingiwawo iikawaa nemungia kuuya ii emugengja somariinj bonjgunj waagi. Kaanagadeenj eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii aantanj. ¹² Konj rombuunj somata ii balononj kamaanj kinj ero kema gomantiinja asaga 40 keno. ¹³ Konjonj kanainj kimambaajonj ano weemboria kanonj Nooa ano merauruta Seem, Haam ano Jaafet, Nooa embiawo ano enjarourugara karonj yonjononj motoonj wanjononj udaborogi. ¹⁴ Toroqenj duuyaa oroya ano miriwaa oroya kuuya, iwoi kuuya bagianonj koma kondondonjonkejuti, koonj kuuya ano iwoi engangiwawo kuuya ii ejemba yonjowo motoonj wanjononj udaborogi. ¹⁵ Anutunonj iwoi kuuya mokoolonj onjono laaligowaa aasonj horonkejuti, iyonjoononja woi woi (2-2) ii Nooawaanonj kouma wanjononj udaborogi. ¹⁶ Anutunonj Nooa jenj kotonj murotiwaa so iwoi isinjonngiawo kuuya wanjononj udaborogiti, ii ejia ano embia koloori. Kuuyanonj udaborogi Ponj anjo Nooawaa gematanonj wangowaa naguya kono.

¹⁷ Naguya kono iikanondeenj gboulou somatanonj kanainj gomantiinja asaga 40:waa so toroqenj namononj waaro. Apunonj somariinj waama balonj koma turunj uma wanjo namononja metaano uro. ¹⁸ Uro apunonj balonj qaganonj somariinj saa qenj ugi wanjononj apu qaganonj anodeenj eenj laj kema karo. ¹⁹ Kaenj kolooro apunonj balonj qaganonj mombo somariinj uro. Baanja koriga koriga sombinj baatanonj nama kenjuti, ii kuuya musulungonj onjono. ²⁰ Musulungonj onjoma uma baanja kuuya koma turunj 8 miita (25 fiit) kawaa so unjuugunj ero.

²¹ Kaenj ero iwoi isinjonngiawo kuuya namo qaganonj kema kanj laligogiti, iyonjononj apu nemotonj komudaborogi. Iwoi kuuya ii koonj me miriwaa oroya me duuyaa oroya me mokolenj, lagiso ano iwoi kuuya tuunj menj balononj qeqelala kema kankejuti ano ejemba kuuya ii motoonj qaondaborogi. ²² Iwoi kuuya balonj toboganonj laligonj laaligowaa aasonja sewangianonj horonj laligogiti, ii koreyanonj komudaborogi. ²³ Iwoi laaligogiawo kuuya namononj laligogiti, ii Anutunonj unjudabororo. Iwoi kuuya ii ejemba, oro me iwoi bagianonj koma kondondonjonkejuti me kanakeewambaa koonja koonja ii mono Anutunonj unjudabororo. Nooa ano sumanjuruta wanjo uutanonj laligogiti, iyonjogadeenj mono injiima koboonj anjonj koma gou gajogia kono. ²⁴ Apu gboulou kanonj balonj qenj turunj mende horonj kemeroto, weemboria 150:waa so ero.

* 6:22: Hib 11.7

* 7:7: Mat 24.38-39; Luuk 17.27

* 7:11: 2 Piito 3.6

8

Gboulunonj horonj kamaaro namononj toboriro.

¹ Weemboria 150 ii tegoro kanonj Anutunonj Nooawaa ano duuyaa oroya ano miriwaa oroya ano iwoi kuuya iwo wanononj laligogiti, ii romongonj onjoma haamo somata ano namo qaganonj qero apunonj kanainj horonj kamaaro. ² Anutunonj emugenj apu diinggiawo iyonjoo jaagia ano eukanonj kanakeewambaa apuya iikawaa qaa oogia ii kojanjinj songo ano kononj riima toborinj sombinonjga mombo mende kamaaro. ³ Mende kamaaro apu somatanonj kanainj namo qaganonj erotinonja eleema horonj kamaanj kemero. Weemboria 150:waa so apunonj horonj kamaanj kemej egi. ⁴ Kaenj egi wanononj koinj 7 kawaa weemboria 17 kanonj baanja qata Ararat kawaa wanononj mokotaanj kotiinj raro. ⁵ Kanonj raro apu kanonj toroqen horonj kamaanj kamaanj keno. Kema koinj 10 kawaa weenja mutuya kanonj baanja iikawaa wangia ii asuganonj asugigi.

⁶ Asugigi weemboria 40 tegoro Nooanonj wangowaa jenjenanja wala memeta ii metano. ⁷ Metama aoao koonj monj wasiro kanakeewanj laj elelaonj kema kanj mende eleema laligoro balombaa apuya kanonj juguro. ⁸ Kawaa gematanonj Nooanonj kewo monj wasiro keno. Namu qaganonj apunonj horonj kemeja me qaago, iikawaa kania momambaaonj ii wasiro keno. ⁹ Kewononj kema kanj apunonj toroqen balonj sokoma turunj erotiwaajonj haamo memeyaa raranja mende mokolonj wanononj eleeno Nooanonj boria boraama mejn wango uutanonj oono. ¹⁰ Oono weemboria 7:baa so toroqenj mamboma laligonj kanonj kewo ii mombo wanononjga wasiro keno. ¹¹ Kema mare kanonj eleema oil gere senja gbiligibili monj ii motogonj jetanonj kisama Nooawaanonj karo. Kaenj karo Nooanonj ii iima kokaenj moma asariro: Apunonj mono horonj kamaaro namononj asugidaboroja. ¹² Kaenj moma asarinj mombo weemboria 7:baa so mamboma nama kewe ii mombo wasiro elelaonj keno. Kenoto, kambanj iikanonj ii iwaanonj mombo mende eleema karo.

¹³ Nooawaa laaligo yambuya 601 kawaa koinj mutuyaa weemboria mutuya kanonj apunonj namo qaganonj jugunj toborinj ero. Kaenj kolooro Nooanonj wangowaa waarenja mero keno kokaenj uunj iiro: Namu qaganonj mono toborinj ero. ¹⁴ Ii iiroto, mombo mambonji toborinj koinj woiyaa weemboria 27 kanonj toboridaboronj ero.

¹⁵ Anutunonj Nooa qaa kokaenj ijoro: ¹⁶ “Gii embagawo ano mera enarouruga, onj mono wanjo mesaonj kamaawu. ¹⁷ Kamaanj oro iwoi laaligogiawo kuuya giwo wanononj laligojuti, ii koonja koonja, miriwaa oroya ano mokolenj iwoi kuuya bagia namononj koma kondondonjonkejuti, ii mono kuuya unuama kamaawu. Kaenj ana saanonj balononj koloonj seisei ama deema balonj sokoma laligowuya.”

¹⁸ Kaenj ijoro Nooa embiawo ano mera enarouruta yonononj motoonj wanjo mesaonj kamaagi. ¹⁹ Kamaagi duuyaa oroya kuuya, mokolenj iwoi kuuya, koonj kuuya ano iwoi kuuya namononj kema kankejuti, iyonononj mono kaanjadeen isigaa so wanjo mesaonj awanjonj kanj kamaadaborogi. Kianj.

Nooanonj Anutuwaajonj siimolonj onj dangisenj jero.

²⁰ Kamaadaborogi Nooanonj Pombaajonj siimolonj alata monj mejn miriwaa oroya donqizizingiawo ii kuuya ano koonj donqizizingia qaa ii kuuya yonoononja tosia onjoma alatanonj ama Anutuwaajonj siimolonj ooro. ²¹ Ooro Ponjonj moronj unjkoowaya aijnawo ii moro sokono uutanonj qaa kokaenj jero: “Ejemba yonjoo uugaa momo arengianonj mono meraboraangianonjga kanainj bologa koloojuto, kilej namo ii kambanj monjonj ejemba yonjooj ano mombo mende qasuaamanja. Iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, niinonj ii unjadaboroweto, iikawaa so kambanj monjonj mombo mende jej tegonj unumanja. ²² Namononj enj ubaatiwaa so mono namononj koma komogi honja kolooro megii iikanonj mono mende qaondaborowaa. Gomanj olomooro sanjonja momakebu ano geriawo kolooro gere tooro momakebu. Konjuru kambanj ano weenj kambanj, gomantiinja ano asasaga ii kambanja kambanja ewaewanj ama awanjonj enj kembao. Ii kuuya tetegoya qaa enj uro laligowu. Kaanjonj mono kaenj toroqen ewaa.” Kianj.

9

Anutunonj Nooawo soomongo arenj ano.

¹ * Kaenj jenj Anutunonj Nooa ano merauruta kokaenj jenj kotuegonj onjono: “Onj mono koloonj seisei ama gomanj sokoma laligowu. ² Kaenj angii balombaa oroya kuuya, kanakeewambaa koonja kuuya, iwoi kuuya bagianonj namo koma kondondonjonkejuti ano kowewaa soraya kuuya ii mono onjoo borogianonj onjoombe onjonoj ii galenj koma onjoma laligogi yonononj onjooj keegia moma jenenjia ororo laligowuya. ³ Iwoi kuuya isinjosonjiawo kema kanj laligojuti, ii onjoo nenega koloonj ewaa. Wala logoya iwoi tonjonja

* 9:1: Jen 1.28

nenegiaga onjombeta kete iwoi kuuya koi kaanagadeen onjonjen. ⁴ * Motoongo ii mono mende newu. Ii oro sayawo. Sa ii laaligowaa sareya koloojiwaajonj ama songo koi ama onjonjen. ⁵ Onjoangiaa sagia ii mojonjonj mojn mende maaba. Mojonjonj sa ii maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj ubaa. Oro mojonjonj me ejemba mojonjonj ejemba mojn qero laaligoyaa sareya maabaati, iikawaa ironjanonj mono iyanjaa qaganonj uro komuwaa. ⁶ * Anutunonj ejemba iyanjaa kaitania kaanja merotiwaajonj ama mojn morononj ejemba mojn qero komuwaati, mojonjonj mono ii kaanjadeen qero komuwaa.

⁷ * Onjo mono koloonj seinj laligowu. Kaenj namo qaganonj koloonj seigi jangogianonj somariinj ubaa.”

⁸ Anutunonj toroqenj Nooa ano merauruta iwo laligogiti, iyonjoonj qaa kokaen jero: ⁹ “Niinonj kete onjo ano onjo kerasuru-urugia kanagenj kolooiwuti, onjowo soomongo arenj anjenj. ¹⁰ Kaanjadeen iwoi laaligogiawo kuuya, ii miriwaame duuyaa koonj oroya kuuya giwo laligonj wanjononja kamaajuti, mono balombaa ilawoila laaligogiawo kuuya yonjowo soomongo arenj kokaen anjenj: ¹¹ Niinonj soomongo arena ii onjowo kokaenj ama kotiijenj: Niinonj apu gboulunonj ilawoila isinjosonggiawo kuuya ii mombo mende unjuwe qaombuya. Apu gboulu ii namo tiwilaawaatiwaajonj mombo mende ambe kawaa.” ¹² Anutunonj toroqenj qaa kokaen jero: “Niinonj mono soomongo arenj koi ii neenaa ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya onjowo laligojuti, ananaa batunananonj ambe tetegoya qaa kotiijenj enj ubaa. Soomongo arenj iikawaa aiweseya ii kokaenj:

¹³ Niinonj marilolona ii koosunonj ambe ewaa. Niinonj neena ano namononj laligojuti, ananaa batunananonj soomongo arenj anjenj, marilolonj kanonj mono iikawaa aiweseya koloonj ewaa. ¹⁴ Niinonj kambanj mojonjonj koosuya namo qaganonj horonj onjombe kamaanj ajoroogi marilolonjanonj koosunonj asugiwaati, ¹⁵ kambanj iikanonj niinonj soomongo arena ii romongomanja. Ii neena ano onjo ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania ananaa batunananonj ambeti, mono ii romongomanja. Kawaaajonj apu yonjononj mombo kaanj mende somariinj iwoi isinjosonggiawo kuuya tiwilaawutiwaajonj gboulu somata mende koloojaa.

¹⁶ Kambanj mojonjonj marilolonanonj koosunonj asugiwaati, niinonj ii iima iikanondeenj soomongo arena ii romongomanja. Ii tetegoya qaa neena ano ilawoila laaligogiawo kuuya tanigia kania kania namo qaganonj laligojuti, ananaa batunananonj ama menj kotiiwe ewaa.” ¹⁷ Anutunonj Nooawaajonj kaenj menj toroqenj kokaenj ijoro: “Niinonj soomongo arenj koi ii neena ano namowaa ilawoila laaligogiawo kuuya ananaa batunananonj ama menj kotiijenj. Soomongo arenj iikawaa aiweseya ii mono kianj.”

Nooawaa merauruta

¹⁸ Nooawaa merauruta wanjononja kamaagiti, iyonjoo qagia ii Seem, Haam ano Jaafet. * Haam ii Keinambaa manjaqa. ¹⁹ Yonjononj Nooawaa merauruta karoonj kolooji. Ejemba kuuya deenjeema balonj sokoma laligojonj, anana iyonjoononja koloonj.

²⁰ Nooanonj komakoomo ejaga koloonj wain apu kasa gawonj mutuya komoro. ²¹ Ii komoroto, kambanj mojonjonj wain apu tosia menj nero uuta enjalolonj kolooiro iyanjaa opo sel kuuj uutanonj opoqiisia qetegonj bombolanj ero. ²² Keinambaa manja Haam iinonj manjononj bombolanj eroti, ii iima seleenjenj kemenj daremunwoita irijoro moriti, iikanonj manja gamu qenj muro. ²³ Seem ano Jaafet yorononj ii morito, maleku mojn menj sawingaranonj ama gemagama uma manjaranonj bombolanj eroti, ii esuuri. Jaagara monjenj uuritiwaajonj ama manjaranonj asuganonj eroti, ii mende iri. ²⁴ Nooanonj enjalolona qaono uuta tororo moma waama meria meraanonj sili ama muroti, ii moro. ²⁵ Ii moma uuta duuro Haambaajonj kokaenj jero: “Keinan ii menj qasuaanj mujen. Iinonj mono daremunwoita yoroo welenjeqeurugara yonjoo welenjeqeqeia omaya koloonj laligowaa.” ²⁶ Toroqenj kokaenj jero: “Anutu, Seembaa Ponja, ii mono mepeseenjen. Keinanonj mono Seembaa welenjeqeqeya omaya koloonj laligowaa. ²⁷ Anutunonj mono Jaafetwaa balonja menj somariiro Seembaa opo sel kuunonj laligowuya. Keinan yonjononj mono Seem yonjoo welenjeqeurugia omaya koloonj laligowu.”

²⁸ Gboulu somatanonj tegoro Nooanonj toroqenj yambu 350:waa so laligonj uro. ²⁹ Laaligoyaa yambuya ii mindirinj 950 kawaa so laligonj kouma komuro. Kianj.

10

Nooawaa merauruta yonjoo kerasuru tuunj arengia *1 Hist 1.5-23*

* 9:4: Lew 7.26-27; 17.10-14; Lew 19.26; Dut 12.16, 23; 15.23 * 9:6: Jen 1.26; Eks 20.13 * 9:7: Jen 1.28 * 9:18: Jaafet: = seija

¹ Noowaa merauruta Seem, Haam ano Jaafet yonoo gbiliurugia gboulu tegoro koloogiti, iyonoo qa arengia kokaen:

Jaafetwaa gbiliuruta

² Jaafetwaa merauruta yonoo qagia ii Goomer, Maagog, Maadai, Jaawan, Tuubal, Mesek ano Tiiras. ³ Goomerwaa merauruta yonoo qagia ii Askenas, Riifat ano Togarma. ⁴ Jaawambaa merauruta yonoo qagia ii Elisa, Tarsis ano Saiprus kanageso ano Rodos kanageso. ⁵ Yonoo esameraurugia ii juma deenqeema (goman leelee) Batugaranonj Kowe goraayanonj ano kowe iikawaa watoya watoya kanonj iyanggia balongianonj kema laligoju. Yonononj isigia so, tuungia so ano qaagia so iyanggia gomangianonj kema laligogi. Jaafetwaa kanagesouruta kian.

Haambaa gbiliuruta

⁶ Haambaa merauruta yonoo qagia ii Kuus, * Iijipt, Libia ano Keinan. ⁷ Kuuswaa merauruta yonoo qagia ii Seba, Hawila, Sabta, Raama ano Sabteka. Raamawaa merawoita yoroo qagara ii Saba ano Dedan. ⁸ Kuuswaa meria monj qata Nimrod kolooro. Iinonj somariinj waama manjaqegewaa kawali eja kotiga totoonj koloonj namononj laligoro. ⁹ Iinonj Pombaa jaasewanononj borojan eja kotiga laligorotiwaajonj ama qaa saanja kokaen jenkeju: "Mononj Pombaa jaasewanononj Nimrod kaanja borojan eja kotiga koloaja." ¹⁰ Nimrodwaa bentotonja ii balonj koi kaananonj kanaigi: Baabel, Ereka, Akad ano Kalne. Taonj 4 ii Babilonia (Sinar) gomanonj eju. ¹¹ Nimrodnonj Babilonia balonj mesaonj Assiria kema gomanj somasomata qagia Niiniwe, Rehobotir ano Kala ii mero. ¹² Kaanagadeen Resen ii Niiniwe ano siti somata qata Kala yoroo batugaranonj mero.

¹³ Iijiptwaa gbiliuruta yonononj Libia (Luud) kanageso, Anam kanageso, Lehab kanageso ano Naftu kanageso koloouju. ¹⁴ Kaanagadeenj Patrus, Kaslu ano Kriit. Kriit ii Filistia kanageso yonoo benjisigia kolooro.

¹⁵ Keinambaa meria mutuya ii Saidon. Iwaa gematanonj Keinanonj kanageso koi kaanja yonoo benjisigia kolooro: Hit kanageso, ¹⁶ Jebus kanageso, Amor kanageso, Girgas kanageso, ¹⁷ Hiwi kanageso, Arka kanageso, Siini kanageso, ¹⁸ Arwad kanageso, Zemar kanageso ano Hamat kanageso. Keinanonj korebore yonoo wanjale benjisigia kolooro yonononj kanagenj juma deenqeengi.

¹⁹ Kaen deenqeengi Keinan kanageso yonoononj balonj goraaya ii gomanj qata Saidon iikanonja kanainj kema Gerar gomanonj kema Gaza kanonj tegoja. Kaanagadeenj Sodom baagenj kema Gomora kema Adma ano Zeboim kema Lasa kanonj tegoja. ²⁰ Haambaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

Seembaa gbiliuruta

²¹ Jaafetwaa data Seem iwaa merauruta kaanjadeenj koloogi. Seemnonj kaen Eberwaa merauruta kuuya yonoo wanjale benjisigia kolooro. ²² Seembaa merauruta yonoo qagia ii Elam, Asur, Arfaksad, Lidia (Luud) ano Aram. ²³ Arambaa merauruta yonoo qagia ii Uuz, Huul, Geter ano Mas. Kaen laligogi. ²⁴ Arfaksadwaa meria Sela kolooro Selawaa meria Eber kolooro. ²⁵ Eberwaa merawoita woi koloori. Mononj koloonj laligonj kouroti, kambanj iikanonj namo ejembanonj juma deenqeengi. Kawaaajonj iwaa qata Peleg (Siinsererenj) qagi. Kogaa qata ii Joktan. ²⁶ Joktambaa merauruta kokaenj koloogi: Almodad, Selef, Hazarmawet, Jera, ²⁷ Hadoram, Uuzal, Dikla, ²⁸ Oobal, Abimael, Saba, ²⁹ Oofir, Hawila ano Joobab. Eja kuuya ii Joktambaa meraurutaga. ³⁰ Yonoo rama laaligo balongia ii gomanj qata Meesa iikanonja kanainj gomanj qata Sefar kanonj baagenj kema weenj koukoutaa balonj baanayawo kanonj tegoja. ³¹ Seembaa merauruta ii isigia so, qaagia so, balongia so ano kanageso tuungia so kaen laligogi.

³² Noowaa esameraanuruta ii isigia so, kanagesogia ano balongia so kaen koloogi. Yonononj juma seinj deenqeema kanageso tuunja tuunja koloogi gboulu somatanonj tegoro kema balonj sokoma laligogi. Kian.

11

Anutunonj ejemba qaagia mendeeno.

¹ Wala eenanonj balonja balonja kuuya yonononj qaa motoonggo jegi iikanonj mindirin onono laligogi. ² Kaen laligonj mesaonj weenj koukoutanonj baagenj kema Babilon uutanonj balonj koria somata monj mokolonj kanonj mirigia menj ragi. ³ Kanonj rama iyangiodeenj kokaenj aminj mogi: "Mono kawu. Anana mono gbakonj menj mozononjonj gerenonj ooninj kotakota koloowaa." Kaen jenj miri sopaya mewombaaajonj jamo kowonjinj qaagoto, birik ama batugianonj namo saposapo qandonj kaanja anji iikanonj birik ii mokotaan onono.

* **10:6:** Kuus ii Sudan kantriwaa qata.

⁴ Gawoŋ kaerj meŋ toroqerj kokaerj jegi: “Mono kawu. Anana mono ananaajonj siti moŋ meŋ iikanonj miri koriga totooŋ (taua) meniŋ waarenanonj sombiŋ oosiriwaa. Kaerj oosiriwo mende deenqeema balonj kuuya sokoma laŋ kema laligowombotiwaajonj mono anana qabuŋananawo koloowonja.”

⁵ Kaerj jeŋ gawoŋ megito, Poŋnoŋ ejemba siti ano miri koriga megiti, ii iimambaajonj kamaaro. ⁶ Kamaaŋ ii iima kokaerj jero: “Yoŋonoŋ siŋsererenj qaagoto, kanatuuru areŋgia motooŋgo qaagia motooŋgo jeŋ nama iwoi koi kanaŋ mejuti eerj, kanaŋen ii me woi mewombaa areŋgia ambuyati, ii mono iikawaajonj mende amamaaŋ osiwuya. ⁷ Ayo, anana mono balononj kemeŋ qaagia meŋ sooniŋ tuuŋ moŋ yoŋonoŋ tuuŋ tosia yoŋoo qaagia mende moma asariŋ laligowu.”

⁸ Poŋnoŋ kaerj jeŋ ejemba kanonj mendeqendeema onono gomaŋ kuuya sokoma kema kaŋ siti memewaa gawonja somonŋonj mesaogi. ⁹ Poŋnoŋ ejemba kuuya yoŋoo qaagia meŋ sooroti, iikawaajonj gomaŋ iikawaa qata Baabel (enkalolonj sisau) jegi. Iikanonja Poŋnoŋ ii mendeqendeema onono deema balonj kuuya sokoma keŋgi. Kiaŋ.

Qa areŋ Seembaanona kanaiŋ Abrambaanonj kenja.

1 Hist 1.24-27

¹⁰ Seembaa gbiliuruta yoŋoo qa areŋgia koi. Gboulu gematanonj yambu woi tegoro Seemnonj yambuya 100 tegoro kambaŋ kanonj meria Arfaksad kolooro. ¹¹ Arfaksadonj kolooro kawaa gematanonj Seemnonj toroqerj yambu 500 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

¹² Arfaksadonj yambuya 35 tegoro meria Sela kolooro. ¹³ Selanonj kolooro kawaa gematanonj Arfaksadonj toroqerj yambu 403 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁴ Selanonj yambuya 30 tegoro meria Eber kolooro. ¹⁵ Ebernonj kolooro kawaa gematanonj Selanonj toroqerj yambu 403 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁶ Ebernonj yambuya 34 tegoro meria Peleg kolooro. ¹⁷ Pelegnonj kolooro kawaa gematanonj Ebernonj toroqerj yambu 430 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

¹⁸ Pelegnonj yambuya 30 tegoro meria Reu kolooro. ¹⁹ Reunonj kolooro kawaa gematanonj Pelegnonj toroqerj yambu 209 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

²⁰ Reunonj yambuya 32 kolooro meria Serug kolooro. ²¹ Serugnonj kolooro kawaa gematanonj Reunonj toroqerj yambu 207 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

²² Serugnonj yambuya 30 tegoro meria Naahor kolooro. ²³ Naahornonj kolooro kawaa gematanonj Serugnonj toroqerj yambu 200 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi.

²⁴ Naahornonj yambuya 29 kolooro meria Tera kolooro. ²⁵ Teranonj kolooro kawaa gematanonj Naahornonj toroqerj yambu 119 laligoro kambaŋ batuya kanonj meraborauruta tosaana koloogi. ²⁶ Teranonj yambuya 70 tegoro meria Abram, Naahor ano Haran koloogi.

Terawaa gbiliuruta.

²⁷ Terawaa gbiliuruta yoŋoo qa areŋgia koi. Terawaa merauruta Abram, Naahor ano Haran koloogi. Harambaa meria Loot kolooro. ²⁸ Haranonj Kaldia yoŋoo balononj laligonj iyaŋaa kolokoloo gomaŋ qata Uur iikanonj komuro Harambaa maŋa Teranonj toroqerj laligoro.

²⁹ Abram ano Naahor yorononj ororonj emba meri. Abrambaa embia qata Saara kolooro Naahorwaa embia qata Milka. Milkanonj Harambaa borataga kolooro. Haranonj Milka ano Iska yoroo mangaraga. ³⁰ Saaraŋonj emba aruŋaga meria qaa eerj laligoro.

³¹ Teranonj meria Abram, esia Loot Harambaa meria ano enaroya Saara, meria Abrambaa embia ii unuano motoonj Kaldia balombaa gomaŋ qata Uur mesaonj Keinan balononj kembombaajonj keŋgi. Kaerj keŋgito, Haran gomaŋ balononj kaŋ nama kanonj mirigia meŋ ragi. ³² Ragi Teranonj yambuya 205 kolooro Haran gomaŋ kanonj rama komuro. Kiaŋ.

1 * Poŋnoŋ Abram kokaen ijoro: “Gii gomaŋga, kanatuuruga ano maŋgaanoŋ miri iwoi mesaon baloŋ qendeema gomaŋgati, mono iikanonŋ kema. 2 Niinonŋ koloonŋ seisei gombe gbiliuruganoŋ kanageso somata koloowuya. Niinonŋ kotuegoŋ naŋgoŋ gombe qabuŋaganonŋ somariinŋ somata koloowaa. Kaenŋ kolooro Anutu niinonŋ goojonŋ ama kanageso tosaŋga kotuegoŋ oŋoma laligowaa. 3 * Daenŋ yoŋonoŋ gii kotuegoŋ gombuti, niinonŋ mono ii kotuegoŋ oŋoma laligomaŋga. Daenŋ yoŋonoŋ gii jeŋ qasuaŋ gombuti, niinonŋ mono ii kaanŋgadeenŋ jeŋ qasuaŋ oŋoma laligomaŋga. Goojonŋ ama noo kotumotuenanonŋ mono namowaa kanageso tuuŋ kuuya yoŋoo qagianonŋ uro oyaŋboyaŋ mokoloowuya.”

4 Kaenŋ ijoro Abramnoŋ Poŋnoŋ jerotiwaa so Haran gomaŋ mesaon keno Lootnoŋ iwo keni. Abramnoŋ yambuya 75 kolooro kanonŋ Haran gomaŋ mesaon keno. 5 Kemaŋ jeŋ embia Saarai, beeta Loot, esuhinaya kuuya meŋ kululuugi seiroti ano welenŋqeqe ejemba Haran gomaŋ laligoŋ oŋoŋgiti, ii uŋuama gomaŋgia mesaon Keinan balonŋ kembombaajoŋ kema kema iikanonŋ keugi.

6 Abramnoŋ baloŋ kanonŋ kema laligoŋ gomaŋ qata Sekem kanonŋ kouma juuu gere somata qata More kawaa kosianonŋ kuuy meŋ raro. Kambaŋ kanonŋ Keinan ejemba yoŋonoŋ baloŋ iikanonŋ laligogi. 7 * Kaenŋ laligogi Poŋnoŋ Abram asuginŋ muŋ kokaenŋ ijoro: “Baloŋ koi ii mono goo gbiliuruga buŋa qeŋ oŋomaŋga.” Kaenŋ ijoro Abramnoŋ Poŋ iwaanonŋ asugiroti, iwaajonŋ siimolonŋ ooŋoombaa alata moŋ mero.

8 Iikanonŋadeenŋ mesaon toroqenŋ Beetel gomambaa weenŋ koukoutanonŋ baagenŋ baloŋ baanŋowo kanonŋ kema opo sel kuuya mororonŋgoŋ mero nano. Kaenŋ nano Beetel gomaŋ kanonŋ weenŋ kemekemetanonŋ baagenŋ raro Ai taonŋonŋ weenŋ koukoutanonŋ baagenŋ raro. Kaenŋ rari batugaranonŋ nama Pombaa siimolonŋ alata moŋ iikanonŋ meŋ Pombaa qata qama koolinŋ muro. 9 Kawaa gematanonŋ baloŋ ii mesaon toroqenŋ Saut waagenŋ kema distrik qata Negew kanonŋ rama laligogi. Kianŋ.

Abramnoŋ Iijipt kantrinonŋ kema laligoro.

10 Kambaŋ kanonŋ Keinan balonŋ bodi kolooro. Bodi iikanonŋ kotiinŋ biŋowo kolooro Abramnoŋ Iijipt kantrinonŋ tawayagadeenŋ laligowombaaajoŋ kenŋgi. 11 Kananonŋ kema Iijipt dodowigi Abramnoŋ embia Saarai qaa kokaenŋ ijoro: “Moba, giinonŋ emba iimasiinŋsiŋgawo kolojoŋanŋ, ii mojenŋ. 12 Kawaaajoŋ Iijipt eja yoŋonoŋ gii giima kokaenŋ jewuya: ‘Koi iwaa embiaga.’ Kaenŋ jeŋ nii nugi komumanŋato, gii giima koboogi laligowaga. 13 * Kawaaajoŋ gii mono kokaenŋ jewa: ‘Nii iwaa naanŋaga.’ Kaenŋ jenago goojonŋ ama awaagadeenŋ ama noma noo laaligona gou gajona koŋgi laligomaŋga.”

14 Abramnoŋ Iijipt keuro Iijipt ejemba yoŋonoŋ Saarai iigi emba iima-aiŋaiŋawo awaa soro kolooro. 15 Iikanondeenŋ Faarao kinŋ pombaa poŋ qerewenŋ jawinuruta yoŋonoŋ ii iigitiwaaajoŋ Faarao kimbaanonŋ kema Saaraiwaa selia mepeseegi moro. Ii moma jero Saarai wama kinŋ pombaa jinŋkaronŋ miri uutanonŋ ugi. 16 Ugi Faarao kinŋonŋ Saaraiwaaajoŋ ama Abram awaagadeenŋ ama muro. Kaenŋ ama muro iwoi koi kaanŋa ii Abrambaa buŋa kolooro: lama, bulmakao, donŋgi ejia ano embia, welenŋqeqe eja ano emba ano kamel jaasoŋgoya ii Abram muro buŋa qeŋ aoro.

17 Ii buŋa qeŋ aoroto, Poŋnoŋ Abrambaa embia Saaraionŋ Faarao kimbaa mirinonŋ laligorotiwaajoŋ ama jero ji bologa kotiganonŋ Faarao kinŋ ano ejemba iwaa jinŋkaronŋ mirinonŋ laligoŋgiti, iyoŋoo qagianonŋ uro. 18 Kaenŋ uro Faarao kinŋonŋ Abram koma hororo karo kokaenŋ qisiŋ muro: “Gii mono naa terega ama nona? Naambaajoŋ ‘Ii embanaga,’ kaenŋ mende jena mobe? 19 Naambaajoŋ ‘Ii noo naanŋaga,’ jena? Kaenŋ jena niinonŋ ii embanaga kolootiwaajoŋ oombe? Embaga koi. Mono ii wama kembao.”

20 Kaenŋ jeŋ ejauruta jeŋ kotonŋ oŋono Abram wama kananonŋ kema oŋoŋgi embia ano ilawoilaya kuuya enŋ muroti, ii meŋ uŋuama kenŋgi. Kianŋ.

13

Loot ano Abram yorononŋ deeni.

1 Abramnoŋ Iijipt baloŋ mesaonŋ embia ano bao hina iwoiya kuuya meŋ uŋuama Lootwo motoonŋ eleema kema Keinan balombaa leeya Saut waagenŋ qata Negew kanonŋ kougi. 2 Abrambaanonŋ lama bulmakao ano goul silwa ii ambembo enŋ muro eja kindinbiriawo laligoro. 3 Kaenŋ laligoŋ Negew distrik uutanonŋ rama mesaonŋ tawayagadeenŋ rooŋqeqegianonŋ enŋ waama kema laligoŋ Beetel gomanonŋ kougi. Opo sel kuuya wala Beetel ano Ai gomaŋ iyoroo batugaranonŋ kuuy mero nanoti, mono iikanonŋ kougi. 4 Wala siimolonŋ alata meroti, mono iikanonŋ kouma Pombaa qata qamago qama kooliro.

* 12:1: Apo 7.2-3; Hib 11.8

* 12:3: Gal 3.8

* 12:7: Apo 7.5; Gal 3.16

* 12:13: Jen 20.2; 26.7

⁵ Lootnoj Abrambo rama mesaonj laligoroti, iinonj kaanjadeen lama bulmakao tuunja tuunja ano opo sel kuunja kuunja ii mamaga mej laligoro. ⁶ Kaenj laligonj oro esuhina iwoigara mamaga enj orono balononj mende sokono. Ii motoonj unjuagiwaotiwa so mende kolooro kilej motoonj rama laligowotiwaajonj amamaari. ⁷ Amamaanj Abram ano Loot yoroononj oro galenjurugara yonjoo batugianonj balombaa angowowoya asugiro. Kambanj kanonj Keinan kanageso ano Periz kanageso yonjononj balonj iikawaa toya koloogi yonjowo motoonj laligogi.

⁸ Kaenj laligonj Abramnonj beeta Loot kokaenj ijoro: “Anara mono manj mera laligojo. Kawaajonj nii ano gii batunaranonj me oro galenjurunara yonjoo batugianonj andoruru mono mende ewa. ⁹ Kawaajonj saanonj deembo. Balonj kuuya mono goo jaasewanganonj asuganonj enj kenji, ii saanonj iijan. Kaenj ano giinonj qaninaraagej kemaña jewagi een, niinonj saanonj dindinaraagej kemaña. Me giinonj dindinaraagej kemaña jewagati een, niinonj saanonj qaninaraagej kemaña.”

¹⁰ * Kaenj ijoro Lootnoj Jordan balombaagej uunj balonj koria somata kuuya iiro Anutunonj ii awaa bedu mero Pombaanonj oyanboyanj urukisi kelegawo kaanja kolooro. Ii liijpt yonjooononj balonj kaanja enj Zoar gomanj baagej keno. Wala Ponjonj Sodom ano Gomora mende tiwilaanj orono kambanj kanonj balonj ii kaanja ero. ¹¹ Kaenj ero Lootnoj ii iima gosinj Jordambaa balonj koria somata kuuya ii meweengonj weenj koukoutanonj baagej keno. Kaenj ama deeni. ¹² Deema Abramnonj Keinan balononj kema laligoro, Lootnoj balonj koria somataa taonja taonja yonjoo batugianonj kema kanj laligoro. Kaenj laligonj opo sel kuunja metogonj mej kuunj kema nama tetegoyanonj Sodom kosianonj keuma laligoro. ¹³ Kanonj laligoro, Sodom kanatuuru yonjononj kanageso bologa koloonj Ponj qetama sinjisonjo jekania booronjia ama mej laligogi.

Abramnonj Hebron gomanonj kema rama laligoro.

¹⁴ Lootnoj Abram ooma keno kambanj kanonj Ponjonj Abram qaa kokaenj ijoro: “Mono jaaga hak ataama bagaagej uunj waama eleema gemagaagej uunj kaanagadeen weenj koukoutanonj ano weenj kemekemetanonj baagej uuwa. ¹⁵ * Balonj kuuya koi iijan, ii mono gii ano goo gbiliuruga onjoo bunja qewe kambanj tetegoya qaa bunjagiaga enj ubaa. ¹⁶ Niinonj gbiliuruga koloonj seisei mamaga onjombe janggogianonj somariinj namowaa sakasinja kaanja koloowaa. Morononj sakasinj janggoya weengonagati, iinonj saanonj gbiliuruga yonjoo janggogia mewaa. ¹⁷ Niinonj balonj koi mono goo bunjaga qenj gonjen. Kawaajonj saanonj waama kema kanj balonj kuuya koi bakabaka eugenj emugenj iima kotonj laligowa.”

¹⁸ Kaenj ijoro Abramnonj waama opo sel kuunja qetegonj mej kuunj kema Hebron gomanonj kanj Mamre gomanonj juuu gere somata nama kenjiti, iikawaa kosogianonj raro. Kanonj rama Pombaajonj siimolonj alata monj mero. Kianj.

14

Abramnonj Loot ii kere yonjoo borogianonja metogoro.

¹ Kambanj kanonj Babilombaa (Sinarwaa) kinja qata Amrafel, Elasarwaa kinja qata Ariok, Elambaa kinja qata Kedorlaomer ano Goimbaa kinja qata Tidal laligogi. ² Yonjononj kinj koi yonjowo kanainj manja aogi: Sodom taombaa kinja qata Bera, Gomora taombaa kinja qata Birsa, Adma taombaa kinja qata Sinab, Seboim taombaa kinja qata Semeber ano Bela (qata monj Zoar) taonj kawaa kinja. ³ Kinj kuuya koi yonjononj dondoonja qata Sidim kanonj ajoroonj ku-usungia mindirinj soomoonjo anji. Sidim dondoonianonj kambanj kokaamba Sii Kowe Koomuya ii eja. ⁴ Yonjononj yambu 12:waa so Kedorlaomerwaa jenjkooto baatanonj laligonj kouma yambu 13:nja kanonj iwaa qaa baatanonj kembombaajonj qotogonj karenj motonj manja qegi.

⁵ Kaenj anji yambu 14:nja kanonj Kedorlaomer ano kinj tosaanja iwo soomoonjo ama laligogiti, iyonjononj kanj kanageso koi kaanja yonjowo manja qenj haamo anji: Refa kanageso ii Asterot Karnaim gomanonj unjuj haamo anji. Zuzi kanageso ii Haam gomanonj ano Eme kanageso ii Kiriataim gomanj kanonj unjuj haamo anji. ⁶ Hoor kanageso ii Seir balonj baanjawo kanonj unjuj onjotaanj kema kema El Paran gomanj kanonj keuma haamo ama onjogji. El Paran ii balonj qararankonjonja goraayanonj eja. ⁷ Haamo ama onjoma iikanondeen eleema En Mispas (qata monj Kaades) kanonj kanj Amalek kanageso haamo ama onjoma balonjia kuuya anjonj konji. Amor kanageso Hazezon Taamar balononj laligogiti, ii kaanjadeen unjuj haamo ama onjogji.

⁸ Kaenj kolooro Sodobaa kinja, Gomorawaa kinja, Admawaa kinja, Zeboimbaa kinja ano Bela (qata monj Zoar) kawaa kinja yonjononj waama asasa riinj Sidim dondoonianonj keuma

* 13:10: Jen 2.10 * 13:15: Apo 7.5

kinj koi kaanja yonowo manja qewombaa jawoya ama aroŋ qeŋ nanŋi: ⁹ Elambaa kinja Kedorlaomer, Goimbaa kinja Tidal, Babilombaa (Sinarwaa) kinja Amrafel ano Elasarwaa kinja Ariok. Kinj 4 yononon kinj 5 yonowo aroŋ qegi.

¹⁰ Kaen aroŋ qegito, Sidim balon dondoonja kanon roŋ resa saposapoyawo kanon saa qeŋ raro. Kaen raro Sodom ano Gomora taon yoroo kinj ponŋianon manjaqeŋe ejaurugara yonowo unjurama kemaligi eja tosonianon roŋ iikanon ritoon kemeŋ unuro. Kaen unuro alaurugia tosaanja kuuya yononon oloŋ koma unjurama balon baanawo kanon ugi. ¹¹ Ugi kinj 4 yononon Sodom ano Gomora kema esuhinagia ano nembanenegia kuuya ii lein qeŋ meŋ toŋon kengji. ¹² Abrambaa beeta Lootnon Sodom laligorotiwaajon ama ii kaanjadeen esuhinayawo wama kengji.

¹³ Kaen kengji eja mononon oloŋ koma misiŋon kanj iikawaa buzu qaaya ii Hibruu (waba) eja Abram ijoro. Kamban kanon Abramnon Amor eja qata Mamre iwaanon juuu gere somasomata iikawaa kosogianon laligoro. Mamrenon kowoita qagara Eskol ano Aner yorowo motoon Abrambo soomonŋo ama laligogi. ¹⁴ Abramnon beeta Loot wama kengiti, iikawaa qaaya moma ejauruta 318 anja mirinon koloon momo moma manjaqeŋe koma gbiliŋ laligogiti, ii onoono ajoroon kere tuun onotaan Noot waagen kema laligon Dan gomanon keugi.

¹⁵ Abramnon ejauruta mendeema onono yononon gomantiinja kanon konjoma kere tuun qelanjin unun haamo ama ononŋi. Haamo ama onoma onotaan kema laligon Damaskaswaa Noot leegen goman qata Hoba kanon keugi. ¹⁶ Kanon keuma esuhina kuuya lein qeŋ meŋ kengiti, ii mokoloogi. Beeta Loot ano iwaanon ilawoila ii meŋ wama eleema kagi. Sodom ano Gomora yonoo emba meraanurugia ano ejemba tosaanja ii kaanjadeen kuuya unuama kagi.

Melkizedeknon Abram kotuegoro.

¹⁷ Abramnon kaen Kedorlaomer ano kinj tosaanja iwo soomonŋo ama laligogiti, ii unun haamo ama onoma eleema karo Sodombaa kinja iinon Sawe dondoonja (qata mon Kimbaa dondoonja) kanon mokoloon iimambaajon keno. ¹⁸ * Kamban kanon Melkizedek Saalembaa kinja iinon bered ano wain apu meŋ karo. Iinon Anutu uutta jigo gawon galenja kolooro. ¹⁹ Kaen ama Abram kotuegon mun qaa kokaen ijoro: “Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iinon mono Abram gii kotuegon gono laligowa. ²⁰ Anutu uutanon kereuruga goo boronon ama ononoti, mono ii mepeseejon.” Kaen ijoro Abramnon ilawoilaya kuuya mendeeno tuun ten kolooro iikanonŋa motomotoon (10%) meŋ mamatewooya muro.

²¹ Ii muro Sodombaa kinjanon Abram kokaen ijoro: “Ejembauruna ii nombagato, esuhina ii mono geengaa buŋa koloowa.”

²² Kaen ijoroto, Abramnon Sodombaa kinjaajon kokaen jero: “Qaana kotiiwaatiwaajon niinon borona Pon Anutu uuta Siwe namo mokoloon oronoti, iwaanon baagen meŋ waama jopon qaa kokaen jejen: ²³ Nii goonon iwoi mon ii mende totoon memanja. Beweso kasagaa kitia me kana esugaa kasia ii kaanjadeen mende memanja. Kaen ambe giinon kanagen kokaen jewabo: ‘Niinon Abram iwoi mube iinon eja esuhina qaqabunayawo koloon laligoja.’ Gii mono kaen jemambaajon amamaan laligowa. ²⁴ Nii iwoi mon mende toroqen memanjato, ejaurunanon naa iwoiga negiti, ii meleema nononŋi sokondaboroja. Kaanagadeen eja alauruna Aner, Eskol ano Mamre niwo kagiti, iyononon mono tawagia soya jejeja mewu.” Kian.

15

Anutunon Abrambo soomonŋo areŋ ano.

¹ Kaen ama Abrambaa jaaya meleeno jaamelen unja iiro Ponon qaa kokaen jen asugiro, “Abram, gii toroko mende moba. Niinon goo reen koloojen. Goo tawaga mono somata qatawo koloon en ubaa.”

² Qaa kaen ijoroto, Abramnon kokaen jero, “Oo Pon somatana, nii meraborana qaa laligowego tawa nona iikanon mono nomaen ilaŋ nonaga? Niinon komuwe Damaskas eja Eliezer iinon noo esuhinanaa toya koloowaa.” ³ Kaen jen toroqen kokaen jero, “Giinon gbili mon mende nonatiwaajon gawon ejana waja noo mirinon laligoji, iinon mono noo ilawoilana kuuya buŋa qeŋ aowaa.”

⁴ Kaen jero Pombaanon qaa je mon ii iwaanon kokaen asugiro moro, “Eja iikanon esuhinagaa toya mende koloowaato, geengaa seleganonŋa mera mon koloowaati, iinon mono goonon ilawoila kuuya buŋa qeŋ aowaa.” ⁵ * Qaa kaen asugiro Anutunon Abram wama seleenŋen kemeŋ qaa kokaen ijoro, “Mono sombinon uuna uro senŋelao weenŋon

* 14:18: Hib 7.1-10 * 15:5: Room 4.18; Hib 11.12

onjombaatiwaa so koloowaati een, ii mono saanonj weenjonj onjomba.” Kaenj ijonj kokaenj toroqen jero, “Goo gbiliuruga yonjoo janngogianonj mono iikawaa so koloowaa.”

⁶ * Kaenj jero Abramnonj Ponj moma laarinj muro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjaniro.

⁷ Ponjonj toroqen qaa kokaenj ijoro, “Niinonj Ponj koloojen. Gii Kaldia balombaa gomanj qata Uur kanonj laligona guambe koi kari. Balonj koi gombe bunja qenj aowaatiwaaajonj ama gii guama koi kawe.”

⁸ Kaenj jeroto, Abramnonj kokaenj ijoro, “Oo Ponj somatana, balonj koi kanonj noo bunjaga koloowaati, ii mono naa aiwesega iima moma kotomanja?”

⁹ Kaenj jero Ponjonj iwaajonj kokaenj jero, “Gii mono kema bulmakao embia kowinja yambuya karoonj, meme (noninj) embia yambuya karoonj ano lama ejia yambuya karoonj ano kewo monj ano kewo susu gbilia monj ii menj noononj kawa.”

¹⁰ Kaenj jero Abramnonj kema ii korebore menj kanj oro ii biiwianonj qosoma onjoma leegen leegen ii arengoro kana leelee arenonj egi. * Kaenj anoto, koonj ii mende qosono. ¹¹ Mende qosoma qamogia lee lee arengonj onjono koonj kawalia yonjononj kanj qamo yonjoo qagianonj kamaanj konggito, Abramnonj ii konjoma onjono kenji.

¹² * Weenj jaaya tegonj kememambaaajonj anoti, kambanj iikanonj Abrambaa jaayanonj kamaanj mero gaonj binjowo ero. Kaenj ero pangamanj ziwiziwiiwaa kanjanja kanonj kanj turuj muro. ¹³ * Turuj muro Ponjonj kokaenj ijoro, “Qaa honja koi mono geja ama moba: Goo gbiliuruganonj mono balonjgia mesanjonj kantri monjonj kema wabaga laligonj ubuya. Kaenj laligonj yonjoo welenqeqeurugia omaya koloogi ii yambu 400:waa so melunjonj onjoma laligowuya.

¹⁴ * Kaenj laligowuyato, niinonj kantri welenqeqeurugia omaya koloonj laligowuyati, iyonjoo qaagia kaanagadeen jenj tegonj ironja meleembe qagianonj ubaa. Kaenj uro isama onjonj kantri ii mesanjonj esuhinagia mamaga menj eleema kawuya. ¹⁵⁻¹⁶ Niinonj Amor kanageso ii balonj kokanonj uulanjowo mende onjotaamanja. Wala singisonjgoya singisonjgoya ama bolidaborogi i ironja tororo meleema onjomanjatiwaa kambanjonj koloowaati, kambanj iikanonj mono ii onjotaamanja. Kawaaajonj goo esauruga yonjoo esaurugia koloonj laligowuyati, † kambanj kanonj goo gbiliuruganonj mono eleema koi kawuya. (15) Yonjononj kaenj kawuto, geenjgo wala yambugaa kambanjonj waziinj komuro luaenonj manjasauruga yonjooonj kena ronj koma gombuya.”

¹⁷ Ponjonj kaenj jero weenj jaayanonj tegonj kemero pangamanj mero iwoi kokaenj kolooro iiro: Monjonj mombaa uutanonj gere bolanjonj kokobilibiliawo jenj asariro kowa kondunjkondunjowo pumpunjgoro. Iwoi iikanonj asuginj oro koomuya qoosonja iyonjoo batugianonj nama kema karo.

¹⁸ * Ponjonj oro leelee iikawaa batugianonj kema kanj somanja kanonj Abrambo soomongonj arenj ama (kaisareyanonj ii menj kotiinj) qaa kokaenj ijoro, “Niinonj balonj koi ii goo gbiliuruga ii bunja qenj onjomanja. Iikawaa jawoya ii Iijiptwaa apu gowoya (Nail) iikanonja kanainj kanj koi uugunj kema apu berenja somata qata Yufreitis iikanonj tegowaa.

¹⁹ Kambanj kokaamba ii kanageso koi kaanja yonjoo balonj eja: Kin kanageso, Kenas kanageso, Kadmon kanageso, ²⁰ Hit kanageso, Periz kanageso ano Refaim kanageso, ²¹ Amor kanageso, Keinan kanageso, Girgas kanageso ano Jebus kanageso. Yonjooonj balonj kuuya ii mono menj sokoma laligowu.” Kianj.

16

Haagar ano Ismael

¹ Abrambaa embia Saairanonj arunja laligonj merabora mende meroto, Saairi waa welenj embia qata Haagar laligoro. Ii Iijipt embaga. ² Iinonj laligoroti waaajonj Saairanonj Abram kokaenj ijoro: “Ponjonj sonjoo somonjonj nono merabora mende meweti waaajonj gii mono welenj embana mena koro ama merabora monj mero noo bunjaga koloonjaga.” Kaenj ijoro Abramnonj Saairi waa qaayaajonj uumotoonjgo ano. ³ Abramnonj Keinan balononj yambu 10 laligoro tegoro kambanj kanonj Abrambaa embia Saairanonj Iijiptga welenj

* **15:6:** Room 4.3; Gal 3.6; Jei 2.23 * **15:10:** Soomonjgo: Kambanj kanonj soomonjgo arenj ama ii sili kaanja kanonj menj kotiinjkegi. Ejanonj oro leeya woi iikawaa batugaranonj nama mindirinj oroma soomonjgo ii doongonj galenj kononj.

* **15:12:** Job 4.13, 14 * **15:13:** Eks 1.1-14; Apo 7.6 * **15:14:** Eks 12.40-41; Apo 7.7 † **15:15-16:** Yambu 430 kambanj ii kokaenj jenj weenjgogi: Liwainonj laaligo yambuya 137 iikanonjadeen yambu 80 ii Iijipt laligoro. Iwaa gematanonj eja koi kaanjonj yambugia kokaenj Iijipt laligogi: Kehat 133, Amram 137, Mooses 80. (Iikawaa gematanonj Moosesonj Iijipt mesanjonj toroqen yambu 40 laligoro.) Ii mindirinj yambu 430 kolooro. Eks 6.16, 18, 29 Dut 34.7

* **15:18:** Apo 7.5

embia Haagar menj loyawo motoonj ewaotiwaajonj muro. ⁴ Kaenj muro menj laligoro koro ano. Koro anjen, kaenj moma galenj embia Saara i kanainj jejewili ama muro.

⁵ Kaenj ama muro Saara inonj Abram kokaenj ijoro: “Uunanonj boliro siimbobolo momakejenj, iikawaa qaayanonj mono goo qaanonj uma ewaa. Niinonj welenj embana goo boronganonj ambe koro ama ii moma iikanondeenj kanainj jejewili ama noma laligoja. Kawaajonj Poñonj mono nii ano gii anaraa batunaranonj qaa gosinj jej tegowa.”

⁶ Kaenj ijoro Abramnonj kokaenj jero: “Welenj embaganonj mono geengaa boronganonj laligojiwaajonj nomaenj mona sokonji, mono iikawaa so ii ama muba.” Kaenj jero Saara inonj Haagar laj horonj ureenj ama muro mesaonj togonj olonj koma keno.

⁷ Keno Pombaanonj gajoba moñonj balonj qararankonjononj apu jaaya mombaa kosianonj mokolonj muro. Apu jaaya ii Suur gomanonj kekembaa kana goraayanonj eja. ⁸ Iikanonj mokolonj munj kokaenj jero: “Haagar, Saara iwaawaa welenj embia, gii mono daenkaya kajaña dakanonj kembaga?”

Kaenj jero kokaenj meleenonj:

“Nii galenj embana Saara iwaanongga asanjonj olonj koma kajeñ.”

⁹ Kaenj jero Pombaa gajobanonj Haagar kokaenj jej kotonj muro: “Gii mono mombo Saara iwaanonj kema welenja qeñ iwaa qaa baatanonj laligowa.” ¹⁰ Qaa ii toroqenj kokaenj jero moro: “Haagar, nii mono goo gbiliuruga koloonjseiseigia onjombe janngogia mende weenweengoyaa so kaanja laligowuya.”

¹¹ Pombaa gajobanonj mombo toroqenj Haagar kokaenj ijoro:

“Gii kokowo koloojanja meraga mewaga.

Dologo koi tapekokoro moma saana

ii mono Pombaa gejianonj kemero moja.

Kawaajonj merawaa qata Ismael qaba. ¹² Iinonj eja donji bao kombo kaanja koloonj (anjaa jaajaa laj kema kanj) laligowaa. Iinonj borianonj ejemba kuuya qetaama onono ejemba kuuya yonjononj ii qotogonj munj laligowuya. Iinonj kouruta kuuya yonjowo kerekere ajodeenj ama kanawaenj qeñ laligowaa.”

¹³ Kaenj ijoro Haagarnonj kokaenj jero: “Niinonj mono keteda koi moñonj nii niimakeji, ii iijen.” Kawaajonj Poñ iwaajonj qaa jeroti, iwaa qata kokaenj gama muro: “Gii Poñ nii niimakejanj, ii koloojanj.” Qata kaenj qaro. ¹⁴ Kania kawaajonj ama apu ronj iikawaa qata ii Beer Lahai Roi (Laaligoyawo laligonj niimakejiwaa apu ronja) qagita eja. Apu ronj ii toroqenj gomanj woi qagara Kaades ano Bered iyoroo batugaranonj eja.

¹⁵ * Haagarnonj Abrambaa meria mero. Abramnonj iyanjaa meria Haagar meroti, iwaa qata Ismael qaro. ¹⁶ Abramnonj yambuya 86 kolooro Haagarnonj Ismael mera ii Abrambaanonja mero. Kianj.

17

Soomonjo arembaa aiweseya ii selekoto.

¹ Abramnonj yambuya 99 kolooro Poñonj asuginj munj qaa kokaenj ijoro: “Niinonj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya koloojenj. Kawaajonj gii mono noo qaana tej koma pondar nanamemenj dindina otaanj laligowa. ² * Nii soomonjo arenj gii ano nii anaraa batunaranonj ambeti, ii menj kotiinj koloonjseisei gombe gbiliuruga yonjoo janngogianonj mono somata totoonj koloowaa.”

³ Kaenj ijoro Abramnonj siminj kuma usugoro Anutunonj iwaajonj qaa kokaenj jero:

⁴ “Moba, niinonj soomonjo arenjna giwo kokaenj anjenj: Giinonj kanatuuru mamaga yonjoo wanjale benjisigiaga koloowaga. Qaa kaenj jej somonjgowe ewaa. ⁵ * Goo qaga Abram ii mende toroqenj qagi ewaato, giinonj kanatuuru mamaga yonjoo benjisigiaga koloowaatiwaajonj kuuj gonjenj, iikawaajonj ama qaga mono Aabraham qagi ewaa. * ⁶ Niinonj koloonj seisei gombe gbiliuruga ii hononja qaa koloowuya. Yonjononj juma deema kanageso tuunja tuunja mamaga koloowuya. Goo gbiliuruga yonjooonja tosianonj kinj ponja ponja koloowuya.

⁷ * Niinonj mono soomonjo arenjna ii neena ano gii ano gbiliuruga goo gemaganonj toroqenj koloonj ubuti, ananaa batunananonj ambe kotiinj tetegoya qaa enj uma ewaa. Niinonj goo Anutuga ano gbiliuruga goo gemaganonj koloonj ubuti, mono iyonjoo Anutugiaga koloonj laligomanja. ⁸ * Gii Keinan balononj wabaga laligojanj, niinonj balonj ii jinonja qaa gii ano goo gbiliuruga onjoo buñaga qeñ onjombe buñagia tetegoya qaa enj uma ewaa. Kaenj ero niinonj mono onjoo Anutugiaga koloonj laligomanja.”

* 16:11: Ismael = Anutunonj gejianonj moja. * 16:15: Gal 4.22 * 17:2: Hib 13.2 * 17:5: Room 4.17

* 17:5: Abram: ii manj uuta. Aabraham ii kanatuuru mamaga yonjoo benjisigia. * 17:7: Luuk 1.55 * 17:8: Apo

⁹ Anutunonj Aabrahambaaonj kaen jej toroqen qaa kokaen ijoro: “Kaen laligomanato, giinonj mono noononj soomonggo arejnnaa qaaya ii tenj koma otaanj laligowa. Goo gbiliuruga goo gemaganonj toroqen koloonj ubuti, iyonononj mono kaanjiadeen ii tenj koma otaanj laligonj ubu. ¹⁰ * Gii ano goo gbiliuruga onjowo soomonggo arejna ama ii otaawutiwaajonj jejenj, iikawaa aiweseya ii kokaenj: Onjoo batugianonj eja kuuya yonjoo selegianonj mono noo aiwesena kotowu. ¹¹ Noo aiwesena mono selegianonj kotowu. Iikanonj soomonggo arej nii ano onjoo hatunananonj ambe eji, iikawaa aiweseyaga enj ubaa.

¹² Kamban koi kanojja kanainj eja kuuya onjoo batugianonj toroqen koloonj ubuti, iyonjoo selegianonj mono gomanj boria 8 kolooro kanoj noo aiwesena kotonj laligowu. Onjoo anggiaa gomanj utanonj onjoo anggiaa ano welenjeqeurugia yonjoo meraurugia koloowuti, ii mono ororonj ama onjoo meragia. Welenjeqee tosaanja ii waba yonjoo onjoo moneynonj sewangia megi yonjoo meragia koloowu. Yonjoo onjoo iyanjgiaa gbiliurugia mende koloowuto, ii kilen noo aiwesena ii mono yonjoo selegianonj kaanjiadeen kotonj laligowu. ¹³ Welenjeqee tosanonj onjoo anggiaa gomanj utanonj koloogi welenjeqee tosaanja ii monononj sewangia megi yonjoo meragia koloowu. Noo aiwesena ii mono yonjoo selegianonj kaanjiadeen kotonj laligowu. Noononj soomonggo arejnnaa aiweseya selegianonj kotowuti, ii mono soomonggo arej tetegoya qaa enj ubaatiwaajonj jej kotiijen. ¹⁴ Eja monj morononj noo aiwesena selianonj mende kotogi enj laligowaati, iinonj mono noo soomonggo arejna uugunj qetamakeja. Kawaajonj eja kaanja ii mono ejemba tuunj onjoo batugianonjja yakarinj mugj seleenjenj kamaanj laligowaa.”

¹⁵ Anutunonj toroqen Aabraham kokaen ijoro: “Gii embagaa qata Saarai ii mende toroqen qama laligowato, iwaa qata mono Saara (jawin emba) qama laligowa. † ¹⁶ Niinonj Saara kotuegonj mube iinonj goojonj mera monj mewaa. Niinonj kotuegonj mube iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa. Iwaa gbiliuruta yonjoo onjoo tosanonj kanageso tuunj yonjoo onjoo eja ponja ponja koloowuya.”

¹⁷ Ponjoo onjoo kaen ijoro Aabrahamonj ii moma siminj kuma usugonj utanonj kokaen romongonj kawaajonj jomoro, “Eja yambuna 100 kolooro mera mono nomaenj mokoloowenaga? Kaanagadeen Saaranonj yambuya 90 kolooro mono nomaenj mera menaga?”

¹⁸ Aabrahamonj kaen romongonj waliingonj Anutu kokaen qisinj muro: “Gii saanonj Ismael kuunj muna qaga bosino noo gbiliuruna ii iwaanongga koloowu.”

¹⁹ Kaen qisiro Anutunonj kokaen meleeno, “Embaga Saaranonj mono geengaa mera dindinja mewaa. Ii mero qata Aisak (jomoja) qaba. Niinonj Aisakwo ano iwaa gbiliuruta yonjowo soomonggo arejna ambe kotiinj tetegoya qaa enj ubaa. ²⁰ Ismael kotuegonj mumambaajonj qisinj nonjanji, ii kaanjiadeen saanonj moma goma kotuegonj mumanja. Iinonj eja ponj 12 iyonjoo nemunj benjisigia koloowaa. Niinonj koloonj seisei mube gbiliuruta yonjoo janjogianonj mono somata totonj koloowaa. Yonjoo onjoo seinj kanageso tuunj somata koloowuya.

²¹ Kaen koloowuyato, Saaranonj geengaa meraga Aisak ii yambu eugenjanonj kamban kokaamba mewaaati, niinonj mono neenaa soomonggo arejna ii iwo ama menj kotiimanja.”

²² Anutunonj Aabrahamba qaa kaen amiri tegoro ii mesaonj waama uro.

²³ Weemboria iikanonjadeen Aabrahamonj Anutuwaanonj qaa tenj koma anjoo meria Ismaelwaa selianonj Anutuwaai aiweseya kotoro. Kaanagadeen welenjeqeuruta anjoo miri utanonj koloogi tosaanja monononj sewangia mero laligogiti, eja kuuya ii iwaa miri utanonj ragiti, ii mono kuuya kaanjiadeen ama onjoo. ²⁴ Aabrahamonj yambuya 99 kolooro selianonj aiwese ii kotogi. ²⁵ Meria Ismael ii yambuya 13 kolooro selianonj ii kotogi. ²⁶ Aabraham ano meria Ismael yoroo selegaranonj aiwese ii somanja motoonggo iikanondeen kotogi. ²⁷ Eja kuuya Aabrahamba miri utanonj ragiti, tosanonj iyanjgiaa miri utanonj koloogi tosaanja ii waba yonjoo onjoo sewangia mero laligogiti, kuuya iyonjoo selegianonj aiwese ii kaanjiadeen kotogi. Kianj.

18

Saara mera mewaaatiwaa qaaya Anutunonj jero.

¹ Aabrahamonj Mamre gomanonj jujuu gere somasomata iyonjoo batugianonj laligoro Ponjoo asuginj muro. Weemboria monj iikanonj ween jeta kotakota qero Aabrahamonj opo sel kuunja qaayanonj raro. ² Rama ataama uunj iiro eja karonjanonj bataagenj nangji. Nangji injiima opo sel kuunj qaayanongga alanzan waama joujolonjja jej uruamambaajonj sararagonj bobogarinj keno. Kema waegia menj siminj kuma namononj usugonj kemero.

* **17:10:** Apo 7:8; Room 4:11 † **17:15:** Saarai: Qata kokaembaajonj utegoro: Iinonj ejemba tuunja tuunja mamaga ano kiin ponj tosaanja yonjoo nemunj benjisigiaga koloowaa.

³ Kemej kokaen jero: “Oo ponjura, niinon onjoo welenqeqegia koloon onjoo jaagianon kalej morian mokoloon laligojenj een, onjoo mono nii mende nuugun kembu. ⁴ Nii onjoo welenqeqegia koloon saanon apu monj menj kanj onjombe kanagia songbama gere kokawaa umuganonj rama haamo mewu. ⁵ Nii saanonj nene melaa monj menj kanj onjombe newuya. Iikanonj menj kotiin onjonogo saanonj kana mombo toroqen kembuya. Niinonj koi kaandiaga laligowe onjoo nii goda qen noma kajutiwaajon saanonj welenj qen onjomaŋa.” Kaen jero meleema kokaen jegi: “Dangisen, jejanjiaa so kaen saanonj ambonja.”

⁶ Kaen jegi Aabrahamnonj uulanjowo bobogarin sel kuuj uutanonj kema uma Saara kokaen ijoro: “Gii mono uulanjowo flaua awaa totoonj gomba (sapalanj) karoombaa so menj meleema yonjooj bered oowa.” ⁷ Kaen jej uulanjowo bulmakao tuunjonj kema bulmakao donja busuya loota meweenjonj welenqeqeya monj muro kanainj uulanjowo qen kojongonj ooro. ⁸ Ii ooro tegoro ii, kele kosiga ano aju apuya tosia menj kema eja ragiti, iyonjoo bagianonj ano. Bagianonj ano nenj ragi iyanja kambanjanonj kosogianonj gere kanaanonj galengja nano.

⁹ Nano kokaen qisij mug: “Embaga Saara ii dakanonj?” Qisij mug jero: “Ii opo sel kuuj uutanonj endu raja.”

¹⁰ * Kaen jero eja yonjooŋga moŋnonj kokaen ijoro: “Yambu motoonjowaa so tegoro niinonj onjanonj eleema koi kawee embaga Saaranonj mono meriawo koloon laligowaa.” Kaen ijoroto, Saaranonj opo sel kuumbaa qaa ootayanonj loyaa gematanonj nama qaa ii gejianonj kemero moro. ¹¹ Aabraham ano Saara yorononj ejemba waŋa koloori yambugaraa jangyanonj somata kolooro laligori. Saaranonj koimbaa aima laligoroti, iikawaa kambanjanonj mono uugudabororo. ¹² * Kawaajonj Saaranonj ii moma uutanonj kokaen romonjonj jomoro: “Niinonj mono emba waŋa soosooliya kolooewe lona eja ponjanonj kaanjadienj eja waŋa kolooro iwo ewotatiwaa naanjanonj mombo asugin nonaga me qaago?”

¹³ Kaen romonjoro Ponjonj Aabraham qisij munj kokaen ijoro: “Saaranonj naambaajonj jomoma kokaen romonjoja: ‘Nii emba waŋa totoonj koloon onjanonj merabora mewenaga me?’ ¹⁴ * Ponjonj iwoi mombaajonj mende totoonj osinjkeja. Kawaajonj jejenj, ‘Yambu motoonjowaa so tegoro niinonj onjanonj eleema koi kawee Saaranonj mono meriawo koloon laligowaa.’”

¹⁵ Saaranonj keeta moma ii qaloweenj kokaen ijoro: “Nii mende jomojenj.”

Kaen jeroto, Ponjonj kokaen ijoro: “Qaago, gii mono onjanonj jomojanja.” Kaen.

Aabrahamnonj Sodom taambaajonj qama kooliro.

¹⁶ Kaen jero eja karonj yonjononj waama oromesaonj Sodom taanonj baagenj eleema kembobaajonj angi. Aabrahamnonj kaanjadienj ii onjoomambaajonj yonjowo motoonj kengji. ¹⁷ Ponjonj iyanjaajonj kokaen jero: “Nii iwoi amambaajonj mojenj, qaa ii alana Aabrahambaa jaanonj saanonj mende mesangomaŋa. ¹⁸ Kokaembaajonj ii mesangomambaajonj amamaajenj: Aabrahamnonj noo alana qaita monj. kolooja. Iinonj koloonj seisei kondooro kanageso somata ku-usungjawa koloonj laligowuya. Noo kotumotuanonj mono iwaajonj ama namowaa kanageso tuunja kuuya yonjoo qagianonj uro oyanboyanj mokolowuya. ¹⁹ Niinonj ii kokaembaajonj meweenjonj muwe: Iinonj meraborauruta ano gbiliuruta iwaa gematanonj koloonj laligonj ubuti, ii mono Pombaanonj kana injisaama nanamemenj dindinja sokomakeji, ii otaawutiwaajonj jenj koton onjoma laligowaa. Kaen laligoro qaaya tenj koma otaanj laligowuti eenj, Ponj niinonj Aabrahambaajonj iwoi asugiwaatiwaajonj jenj somongoweti, iikanonj mono kuuya honjowo koloonjkebaa.”

²⁰ Ponjonj anjodeenj kaen jej toroqen Aabraham kokaen ijoro: “Sodom ano Gomora yonjononj singisonjo lombotawo binjowo ama laligogi kakasililinj somata uuta asugiro mamaganonj iikawaajonj qama saamakeju. Kawaajonj yonjoo singisonjogogaa qaayanonj mono somariinj uuta totoonj kolooja. ²¹ Kawaajonj nii mono yonjooŋonj kemej kaniagia iimaanja. Kakasililinj angitiwaajonj ama mamaganonj noo jaananonj qama saama laligogiti, ii kuuya onjanonj angi me qaago, niinonj ii gosinj momambaajonj mojenj.”

²² Kaen jero eja woivanonj eleema Sodom baagenj kenito, Aabrahamnonj toroqen Pombaa jaasewanjanonj nano. ²³ Nama Pombaa kosianonj kema kokaen qisij muro: “Gii ejemba solanja ano ejemba anjonjoragjawa ii motoonj tiwilaanj onjoomambaajonj jejanj me? ²⁴ Taonj iikanonj ejemba solanja 50 laligojuti eenj, gii ii onjanonj menj kileen onjoomambaajonj jejanj me? Taonj ii yonjooŋonj ama injiima koboonaga me qaago? ²⁵ Gii mono kaen amambaajonj amamaanaga. Ii yamagenj! (qaago totoonj!) Giinonj ejemba solanja ii ejemba anjonjoragjawa yonjowo motoonj mindirinj urjuna mende sokombabo. Iyonjowo motoonj

komuwubo. Giinonj namo ejemba kuuya nonoo qaanana jej tegonkejanj, iikawaajonj mono geengaa kanaga dindiña otaana sokombaa.”

²⁶ Aabrahamnonj kaenj ijoro Ponjonj meleema kokaenj jero: “Niinonj Sodom taononj ejemba solanja 50 mokoloonj onomanjati eenj, iyonoojonj ama taonj kuuya ii saanonj injiima koboomanja.”

²⁷ Kaenj jero Aabrahamnonj mombo kokaenj ijoro: “Ponj, nii kikisi sububunj omaya kaanja koloojento, kilenj qaa kotiga Ponjna goononj kuunj jejenj. Ii mende sokonjato, ii kilenj moma nomba. ²⁸ Taonj iikanonj ejemba solanja 50 qaagoto, 45 laligowuyagati eenj, giinonj ejemba 5 yonoojonj ama taonj kuuya ii kilenj tiwilaanj onombaga me qaago?” Kaenj ijoro Ponjonj kokaenj jero: “Niinonj ejemba solanja 45 iikanonj mokoloonj onomanjati eenj, taonj ii mono mende menj kileemanja.”

²⁹ Aabrahamnonj dunanonj mombo qaa kokaenj ijoro: “Ejemba solanja 40 taonj iikanonj mokoloonj onombagati eenj, mono nomaenj anaga?” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Ejemba 40 yonoojonj ama taonj ii mende menj kileemanja.”

³⁰ Kaenj ijoro jero: “Oo Ponj, uuga waababoto, niinonj mombo qaa gijomambaaajonj mojenj. Ejemba solanja 30 taonj iikanonj mokoloonj onombagi eenj, mono nomaenj anaga?” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Ejemba solanja 30 taonj iikanonj mokoloonj onomanjati eenj, niinonj mono taonj ii mende menj kileemanja.”

³¹ Aabrahamnonj toroqenj kokaenj ijoro: “Ponj, nii qaa kotiga Ponjnaajonj kuunj jejenj. Ii mende sokonjato, ii kilenj moma nomba. Ejemba solanja 20 ii taonj kanonj mokoloonj onombagi eenj, gii mono nomaenj anaga?” Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Ejemba 20 iyonoojonj ama taonj ii mende menj kileemanja.”

³² Kaenj jero Aabrahamnonj mombo kokaenj qisiro: “Oo Ponj uuga waababoto, niinonj mombo somanja motoonggo koi qaa gijomambaaajonj mojenj. Ejemba solanja 10 iikanonj mokoloonj onombagi eenj, mono nomaenj anaga?” Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Ejemba 10 iyonoojonj ama taonj ii mende menj kileemanja.” ³³ Kaenj aminj mori tegoro Ponjonj Abraham mesaonj keno iinonj mombo eleema mirianonj karo. Kianj.

19

Sodom ano Gomora yonoo anjonjora laaligogia

¹ Siwe gajoba woi ii Abraham mesaonj kema mare kolooro Sodom keuri. Keuri Lootnonj taombaa kiropon naguyanonj raro. Rama iriima waama joujolongara jej uruamambaaajonj kema namononj siminj kuma usugonj kemero. ² Kemej kokaenj jero: “Oo eja ponjwoina, oro saanonj welenqeqegara noo mirinonj kanj kanagara songbambe niwo motoonj ewonja. Eñ waama saanonj umugawodeenj kana toroqenj kembao.” Kaenj jeroto, yorononj kokaenj ijori: “Qaago, noro saanonj qenjaaro sombenj monjonj kema ewota.”

³ Kaenj ijorito, Lootnonj kotiinj kaparanj koma uruama anjaa mirianonj kema ugi. Uma welenqeqeuruta jej kotonj onono bered yiistya qaa oog. Kaanagadeenj nembanene naanjaw meagonj onj oronji neri.

⁴ Ii neñ gaonj ewowaa ani iikanondeenj Sodom ejembanonj kanj miri ii liligogi. Sodom taombaa bakaya kuuya iikanonja ejemba wanja ano sagbili ii dononj dononj ambembo horonj kougi. ⁵ * Kouma Lootwaaajonj kokaenj qagi: “Eja woi mare goononj kajaoti, ii daengen? Eja nono yorowo serowilinj ambombaaajonj mojonj. Kawaaajonj mono ii uruama nonoononj kamaawu.”

⁶ Kaenj qagi Lootnonj nagu metama yonoononj kemej gematanonj nagu kono. ⁷ Nagu koma kokaenj injjoro: “Alauruna, kaenj qaago. Sili kilega ii mono mende ambu. ⁸ Mobu. Noo borawoina woi saranj laligonj kambanj monjonj ejawo mende eri. Ii saanonj onoojonj uruama kamaawe naa iwoiga ambombaaajonj mojuti, ii saanonj siingja metogowu. Kaento, noo miri waarenjanonj eja woi urualeema sopa somonjonj oronji, iiga mono iwoi kilega monj mende totoonj ama orombu.”

⁹ Kaenj injjoroto, yonononj kokaenj meleema tereema qagi: “Mono togowa. Giinonj koi kanj wabaya laligonj geengaaajonj moroga jej mona uro nonoga pondanj jej kotonj nonomambaaajonj mojanj? Yorononj mende kamaawaoti eenj, mono geenggo nonoononj kana kakasililinj tokoronkota ama gombonja.” Kaenj jej Loot utangi gemagama keno uma miri naguya qosombombaaajonj ama nanji.

¹⁰ Kaenj ama nanjgito, eja woi yorononj borogara boraama Loot horonj giliri miri uutanonj uro nagu koni. ¹¹ * Nagu koma nama eja somata melaa miri naguyanonj seleeñgenj nanjgiti, ii qaagaranonj jeri jaagia gooro jibujabu qenj nagu mokoloowombaaajonj koromojoronj ama monjgama amamaagi. Kianj.

* 19:5: Ponj 19.22-24

* 19:11: 2 Kij 6.18

Lootnoj Sodom gomanj mesaoro.

¹² Eja woi yoronon Loot kokaen ijori: “Gii merauruga, qegaborauruga ano tinosauruga tosaana kuuya taon kokanon laligojuti, ii mono unuana taon koi mesaon kembu. ¹³ Nono taon koi menj kileen kondemondeembona. Kanageso koi yonoo kakasililimbaajon mamaganon Pombaa jaanon hononja qaa gama sama laligogi. Kawaajon iinon wasinj norono gomanj koi menj kileen kondemondeembojonj koi kajo.”

¹⁴ Kaen ijori moma Lootnoj kema qega burawoita borawoita orombaotiwaajon jero laligoriti, ii kokaen irijoro: “Oro mono alanzaj waari gomanj koi mesaon kembonja. Pohnonj taonj koi tiwilaan kondemondeemambaajon anja.” Kaen irijoro yorononj qaa ii mori gonjegeee tani kolooro.

¹⁵ Gomanj wengeran suluro Siwe gajoba woi yorononj Loot horonj kuunj munj kokaen jeri: “Anutunonj Sodom yonoo singisonjgogiaa ironja meleema taonjgia kondemondeembaa. Giinonj yonowo motoonj tiwilaawobotiwaajonj mono uulanawo waama embaga ano borawoiga giwo rajaoti, ii unuama taonj koi mesaowu.”

¹⁶ * Kaen jeri Lootnoj toroqen ezelobezelo ano eja woi yorononj Lootwaa boria qelanjinj menj embia ano borawoita yonoo borogia kaanjadeen qelanjinj menj unuama taonj seleenjenj kenji. Pohnonj kaen kiankomunj onono. ¹⁷ Taonj seleenjenj kenji eja woi iyoroononja mononj qaa kokaen jero: “Laaligogia anjonj kombutiwaajonj onjo mono uulanawo misinjonj kemaliwu. Gemagianonj mende eleema uunj dindinjagadeen kema balonj korianonj endu keuma kanonj kaanjagadeen doronj mende ambu. Tiwilaawobotiwaajonj mono baanjonj eu uma misinjonj kemaliwu.”

¹⁸ Kaen jeroto, Lootnoj kokaen jero mori: “Oo Pohna, gii mono kaen ambombaajonj mende jewa. ¹⁹ Gii waj tarana somonjonj kiankoomu somata qendena goo jaanon ononj kalej morianj mokolonj welenjeqeqega koloojento, moba, niinonj baanjonj eu misinjonj kemalimambaajonj amamaamaja. Kondemondeen koinonj noo qananonj uro komumambotiwaawo toroko mojenj. ²⁰ Moba, taonj melaa monj endu ero iijanji, iikanonj korija qaagoto, saanonj kembonjatiwaa so kolooja. Kawaajonj saanonj jena iikanonj misinjonj kemalinj qeangonj laligowonja. Gomanj melaada ii iina kosere ero iikanonj saanonj kema waj taranaanana somonjgowonja.”

²¹ Kaen jero moma mononj kokaen meleeno: “Ii awaa! Qaa jejanji, iikawaajonj kaanjagadeen saanonj wambelaan gomanja. Taonj melaa iikawaajonj jejanji, ii mende menj kileemanja. ²² Ii mende menj kileemanjato, onjo mono uulanawo iikanonj misinjonj kemaliwu. Iikanonj mende keugi kambanj batuya kokaamba niinonj iwoi monj amambaajonj amamaamaja. Onjo wala iikanonj keugi iikawaa gematanonj saanonj jenj kotowe kondemondeen asugiwaa.” Lootnoj taombaajonj ‘melaada’ jerotiwaajonj ama taonj iikawaa qata ii Zoar (melaada) qagita eja.

Pohnonj Sodom ano Gomora kondemondeeno.

²³ Weenj kouro Lootnoj Zoar taononj keuro. ²⁴ * Keuro Pohnonj jero sombinonja salfa jamo geriawononj ii konj kaanja Sodom ano Gomora yonoo qagianonj kamaanj turunj onono. ²⁵ Turunj onoma kanonj taonj woi ii ano gomanj koria kuuya kosogaranonj eji, ejemba kuuya iikanonj laligogiti ano gere kasa iwoi tonjonja balonj iikanonj eroti, ii menj kileen onondabororo. ²⁶ * Lootwaa embianonj loya otaanj kema mombo eleema gematanonj uunj iikanondeen letoma sii jamo koloonj tando kaanja nano.

²⁷ Abrahamonj umugawodeen waama wala Pombaa jaasewanonj nama qaa aminj moriti, iikanonj keno. ²⁸ Iikanonj kema nama Sodom, Gomora ano gomanj koria somata kuuya kaambaagenj uuro keno balonj iikanonj kaaso injanja somatanonj kululuunj waaro iiro. Ii gere somata jenj kaaso somata waamakeji, iikawaa so kolooro. ²⁹ Anutunonj balonj koria iikawaa taonja taonja menj kileen kondemondeenoti, kambanj iikanonj Abraham romonjonj muro. Beeta Lootnoj taonj iikanonj laligoro ii meleeno kemebombaajonj anji Anutunonj kambanj iikanonjadenj jenj kotoro Loot kondemondeen iikawaa uutanonja wama kagi. Kian.

Moab ano Amon kanageso yonoo kanagia

³⁰ Lootnoj Zoar taononj laligomambaa toroko moro. Kawaajonj borawoita uruama Zoar mesaonj balonj baanawo kanonj kema raji. Borawoita woi yorowo kobaa uutanonj enj waama laligogi. ³¹ Iikanonj laligonj borata somatanonj kambanj mononj kogaaonj kokaen jero: “Anaraa manjaranonj eja wanja kolooja. Ejembanonj gomanj so agiminj aonj merabora mokolonj onjmakejuto, balonj kokanonj eja monj norombaotiwaajonj mende

* 19:16: 2 Piito 2.7

* 19:24: Mat 10.15; 11.23-24; Luuk 10.12; 17.29; 2 Piito 2.6; Juud 7

* 19:26: Luuk 17.32

laligoja. ³² Kawaajon saanon kana manjara wain apu muri ney uuta enjalolon kolooro iwo en koro ama gbili mokoloori kanagesonanon toroqen laligowuya.”

³³ Kaen jen gomantiija iikanonjadeen manjara wain apu muri nero. Ney uuta enjalolon kolooro datanon kema iwo ero. Naa kambanon kooronjon karoti ano naa kambanon waaroti, ii manjon mende moro.

³⁴ Eñ waama borata somatanon koga kokaen ijoro: “Niinon woran gomantiija manjawa ejerja. Saanon kete gomantiija kaanagadeen wain apu mombo muri ney uuta enjalolon kolooro giinon mono kema iwo ewao. Kaen en manjaraanonja koro ama gbili mokoloori kanagesonanon toroqen laligowuya.”

³⁵ Kaen jen gomantiija iikanonjadeen manjara wain apu muri nero. Ney uuta enjalolon kolooro koganon kema iwo ero. Naa kambanon kooronjon karoti ano naa kambanon waaroti, ii manjon mende moro.

³⁶ Kaen anitiwaaion motoongara mangaraa koro ani. ³⁷ Borata somatanon mera ejaga mej qata Moab (manjanaanja) qaro. Moab iwaa gbiliurutanon koloonj seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Moab kanageso qamakejon. ³⁸ Borata gosoganon kaanjadeen mera ejaga mej qata Ben Ami (kanagesonaa meria) qaro. Eja iikawaa gbiliurutanon koloonj seisei ama kougi kamban kokaamba kaanagadeen qagia Amon kanageso qamakejon. Kian.

20

Abraham ano Abimelek.

¹ Abrahamnon Mamre gomanj mesaon toroqen Saut waagen distrik qata Negew kanon kema gomanj qagara Kaades ano Sur iyoroo batugaranonjaligoro. Kawaa gematanon toroqen taon qata Gerar kanon kema tawagadeenjaligoro. ² * Kanonjaligon ejemba ii kokaen injjoro mogi: “Saara ii naanaga.” Kaen injjoro Gerarwaa kinja Abimelek iinon qaa ano keno Saara wama jinjaron mirianon kagi.

³ Kaen angjito, Anutunon gomantiija monjon Abimelekwaanon kan gaanon kokaen ijoro: “Emba buja qen aojani, ii eja mombaa embiaga. Kawaajon gi mono iwaajon ama koomuwaa bujaqa koloowaga.”

⁴ Kaen ijoroto, kin Abimeleknon Saara mende merotiwaaajon ama kokaen jero: “Pon, nii singisonjowaa qaana qaa. Kawaajon giinon nii ano kanagesouruna nono een tooton tiwilaan nonombabo. ⁵ Abrahamnon mono anjo kokaen nijoro: ‘Emba ii naanaga.’ Embanon kaanagadeen kokaen nijoro: ‘Abraham ii naanaga.’ Kawaajon uunanon gbingbaon mende ero emba ii jewe karo boronanon kaamaa mon mende anjerja.”

⁶ Kaen jero Anutunon gaonon kitia kokaen ijoro: “Qaa jejani, ii onjon. Goo uganon gbingbaon mon mende ero goonon karoti, ii mojen. Kawaajon giinon emba ii osirinoo jaananon singisonjowaa ambabotiwaaajon sopa somonjon goma laligowe. ⁷ Kawaajon emba ii mono mombo meleema loya muba. Eja ii gejatootoo ejaga. Ii saanon goojon qama kooliro mende komuwaga. Ii mombo mende mubagi een, qaa koi mono onjon moba: Gii ano tinitosauruga onjo mono kuuya komuwuya.”

⁸ Qaa kaen ijoro kinjon moma umugawodeen waama pon jawinjuruta kuuya onjoono ajoroogi Ponjon qaa kuuya jeroti, ii injjoro moma aarun lalanjaninj toroko mamaga mogi. ⁹ Kaen moma kin Abimeleknon Aabrahambaaajon qaa ano uro kokaen jen qisinj muro: “Gii mono naa terega ama nonona? Niinon naa bologa mon ama gombe giinon kondoon singisonjowaa qaa lombotanon mono nii ano kanagesona noo sopa toton uutanonjaligojuti, nonoo qananonj umambaaajon anja? Giinon iwoi mende aanja so ii songo waleema ama nona. ¹⁰ Giinon mono kania naambaaajon sili ii anjan?” Kin Abimeleknon Abraham kaen qisinj muro.

¹¹ Qisinj muro kokaen meleeno: “Niinon qaa ii kokaen romonjon jewe: ‘Balon kokawaa kanageso onjon Anutuwaaja jeta uuguwubotiwaaajon toroko mende mobuyaga. Kawaajon nii embanaajon ama nugi komumambo.’ ¹² Iinon onjon naanaga, manjaa borata koloaja. Nemunaa borata mende koloojiwaaajon ii embana mewe. ¹³ Anutunon manjanaanon miri mesaon monjen kamanjwaaajon nijoroti, niinon kamban iikanon Saara kokaen ijowe: ‘Anara daen daen kemboti, iikanon noojon naanaga jewa. Kaen ama iikanon nii uujopa qendeema noma laligowa.’”

¹⁴ Kaen ijoro moma Abimeleknon Aabrahambaa embia Saara meleema muro. Kaanjadeen lama bulmakao ano welenjeqe ejemba ii kaanjadeen muro. ¹⁵ Mun qaa kokaen jero: “Moba. Noonon balon koi wosoganon eji, iikanon mono geengaa naangaa so laligowa.” ¹⁶ Kaen jen Saara kokaen ijoro: “Moba. Niinon monen silwa jamo 1000:baa so naanja mube kanon tawaga koloaja. Tawa kanon kaniaga qendeeno ejemba kuuya

* 20:2: Jen 12.13; 26.7

giwo laligojuti, iyonononj ii iima kokaen jej moma yagowu, ‘Singisonjgowaa qaaya ii Saarawaanonj mende eja.’” Kaen jero.

¹⁷⁻¹⁸ Aabahambaa embia Saarawaajonj ama Pojnonj emba kuuya kinj Abimelekwaaw miri uutanonj laligogiti, iyonoononj mera memewaa kania somongoro. Kawaajonj Aabahamnonj Anutuwaajonj qama kooliro Abimelek menj qeaqgoro. Kaanagadeenj embia ano welenjeqe embauruta menj qeaqgonj onono mombo meraboragiawo koloogi. Kianj.

21

Aisak kolooro.

¹ Pojnonj Saara kalenj morianj mumambaa qaaya jej somongoro eroti, iikawaa so ii galenj koma muro laligoro. Qaa jeroti, iikawaa so ii kokaenj ama muro: ² * Saaranonj koro ano Aabahamnonj eja wanja kolooro kilenj iwaa meria ejaga mero. Anutunonj mera koloowaatiwaa qaaya walawala jej somongorotiwwaa so ii mono kambanj iikanonjadeenj kolooro. ³ Saaranonj Aabahambaa meria mero qata Aisak (jomoja) qaro. ⁴ * Qaro Aisaknonj weenja 8 kolooro kambanj kanonj Anutuwwaa aiweseya selianonj kotoro. Anutunonj qaa jej kotoro erotiwwaa so ii kotoro. ⁵ Aabahamnonj yambuya 100 kolooro meria Aisak kolooro. ⁶ Kolooro Saaranonj qaa kokaenj jero: “Anutunonj jomo mokoloonj nono. Kawaajonj daen yonononj noo sunduna mobuyati, iyonononj mono niima jomowuya.” ⁷ Kaen jej torogonj kokaenj jero: “Saaranonj mera galenjonkonjaga koloowaati, morononj qaa ii walawala moma Aabahambaaajonj jenaga? Kaen qaagoto, kambanj kokaamba iinonj eja wanja kolooro niinonj kilenj iwaa meria mejenj.” Kianj. ⁸ Aisaknonj somariinj aju mesaoro weemboria iikanonjadeenj Aabahamnonj nene lombanj somata ano.

Saaranonj Haagar ano Ismael konjoma orono.

⁹ Iijipt emba Haagaronj Aabahambaa meria Ismael meroti, iinonj kambanj mononj koga Aisak mepaegonj gonjegeee ama muro Saaranonj ii iiro.

¹⁰ * Kaen iima Aabaham kokaenj ijoro: “Welenj embawaa merianonj mono noo merana Aisakwo goononj ilawoilla ii mende mendeema bunja qejenj aowaota. Welenj emba ii ano meria ii mono konjona kembao.” ¹¹ Saaranonj qaa ii jeroti, iikanonj Aabahambaa uuta qero Ismael ii meria koloorotiwwaaajonj ama uukamakamaa moro uuta kaambogawo kolooro.

¹² * Kaen kolooro Anutunonj ii qaa kokaenj ijoro: “Meraga ano welenj embaga Haagar yorojonj mono uugoojonj somata mende moba. Aisakwaa gbiliuruta yononondeenj mono goo qabunja bosima laligowuya. Kawaajonj Saaranonj qaa gijojj, ii kuuya mono moma tenj komba. ¹³ Welenj embagaa merianonj goo gbiliga koloojiwaaajonj iinonj ii kaanjadeenj koloonj seisei mube gbiliurutanonj kanageso somata koloowuya.”

¹⁴ Kaen jero moma Aabahamnonj enj gomaamba totoononj waama nene tosia menj apu jua lama selianonj memeta kanonj apu kosonj kanj Haagarwaa sawinanonj ama meriawo wasinj orono mesaonj keni. Kema Beerseba balonj qararankonjononj keuma liligonj laligori. ¹⁵ Laligori lama selianonj apu menj kenoti, iikanonj qaono meria ii bambanj mombaa baatanonj ano ero. ¹⁶ Ano ero nama kokaenj romongoro: “Merananonj jaana qaganonj komuwaati, ii iimambaaajonj amamaanj doomorona mojenj.” Kaen romongonj mou motogi kenjiwaa so sigensigenj kema rama silama saoro.

¹⁷ Mera saaroti, ii Anutunonj moro gajobayanonj siwenongga Haagarwaaajonj qama kokaenj jero: “Haagar, gii naa lombowaa uutanonj laligojanj? Keega mono mende moba. Meranonj endu enj saaji, Anutunonj saaya ii moja. ¹⁸ Mono waama meraga balononj kobibiina waaro borianonj menj migigiinj muba. Niinonj ii kanagenj koloonjseisei mube gbiliurutanonj seinj kanageso somata qabunagiawo koloowuya.” ¹⁹ Siwe gajobanonj kaen jero Anutunonj jaaya metooro uunj apu ronja monj iiro. Ii iima lama selia menj kema kanonj apu kosonj kanj meria muro nero. ²⁰ Anutunonj Ismaelwo nano somariinj balonj qararankonjononj laligonj idonj nene ejaga kolooro. ²¹ Balonj gbangbarasia qata Balonj kanonj laligoro nemunanonj Iijipt kantrinongga emba monj menj embiiga muro. Kianj.

Abraham ano Abimelek yorononj uusoomonjgo ani.

²² * Kambanj kanonj Abimelek ano iwaa manjajeqe tuunja kawali galenja qata Fikol yorononj Aabahambaaajonj kokaenj jeri: “Giinonj ilawoilla kuuya ama menkejanj, Anutunonj mono iikanonj giwo namakeja. ²³ Kawaajonj giinonj mono kete kokaamba Anutuwwaa jaanonj jojopanj qaa kokaenj jengo jej kotiiwa: ‘Niinonj gii, merauruga ano gbiliuruga onjowo sojonkakale monj mende ama laligomanja.’ Kaen jej kotiinj niinonj kiankomunj goma

* 21:2: Hib 11.11 * 21:4: Jen 17.12; Apo 7.8 * 21:10: Gal 4.29-30 * 21:12: Room 9.7; Hib 11.18 * 21:22: Jen 26.26

laligoweti, iikawaa so giinonj mono kaanjiadeenj balonj koi ano nii kiankoomu noroma laligowa. Gii gomanj kokanonj wabaga koloonj laligojan.”

²⁴ Kaenj jeri Aabrahamnonj kokaenj jero: “Niinonj jojopanj qaa ii saanonj jenjo jenj kotiimanja.”

²⁵ Kaenj jeroto, Abimelek waa welenqeqeurutanonj apu ronj monj iyanggiaajonj anjonj kongiti, Aabrahamnonj iikawaaajonj Abimelek jenj muro. ²⁶ Jenj muroto, Abimeleknonj kokaenj meleema jero: “Morononj sili ii anoti, ii niinonj mende mojen. Geenjo iikawaa qaaya monj wala mende jena moma laligonj keteda koi qaa ii mojen.”

²⁷ Kaenj meleema jero Aabrahamnonj kema lama ano bulmakao menj kanj Abimelek muro kambanj iikanondeenj batugaranonj soomonggo ani. ²⁸ Ikaenj ama Aabrahamnonj lama tuungjianonggaga lama embia melaa 7 metogonj mendeema onjono yangiodeenj nanji.

²⁹ Kaenj nanji Abimeleknonj Aabraham kokaenj qisijj muro: “Lama embia melaa 7 gosinj endu ama onjona yangiodeenj nanjuti, ii kania naambaajonja?”

³⁰ Qisijj muro kokaenj meleeno: “Niinonj apu ronja koi osoweti waa qaaya jeweti, ii moma laarijanj i eenj, lama melaa 7 koi mono noo boronanongga bunja qenj aona noo qaanaa dangunuya koloo waa.” ³¹ Kaenj meleema eja woi ii balonj kanonj nama jojopanj qaagara jenjo jenj somongonj aori. Kawaaajonj gomanj iikawaa qata Beerseba qamakeju.*

³² Beerseba gomanonj soomonggo kaenj ani tegoro Abimelek ano iwaa manjageqeqe tuunja kawali galenja Fikol yorononj waama eleema Filistin yonjoo balononj keni. ³³ Keni Aabrahamnonj berenj gere monj Beerseba gomanj iikanonj komoma Ponj Anutu benj kombombanja iwaa qata qama kooliro. ³⁴ Qama koolinj nama Filistin yonjoo balononj kambanj koriga wabaga koloonj laligoro. Kianj.

22

Anutunonj Aabraham anjotete menj muro.

¹ * Iwoi ii koloo kambanj tosia tegoro Anutunonj Aabraham anjotete menj muro. Qata “Aabraham!” qaró iinonj “Nii koi nanjenj,” jenj meleeno.

² * Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Motoonj mera soroga Aisak uuganonj jopagonj munkejani, ii mono wama Moorja balononj kema baanja monj qendeema gomanjati, iikanonj uma ii noo siimolonj oowa.”

³ Kaenj ijoro Aabrahamnonj enj gomaamba totonjanonj waama donji qaganonj dunj raraya meagonj welenqeqeqeya woi ano meria Aisak unjano. Siimolombaa geria soyanonj kondaboronj boranjonj ama unjama Anutunonj balonj ijoroti, iikanonj keno. ⁴ Kema laligonj weemboria karonja kanonj jaayanonj uuuj waama balonj ii iiro koriganonj ero. ⁵ Ii iima welenqeqeqewoita ii kokaenj irijoro: “Oro donjiwo koi rari nii ano mera norononj endu kema Anutu waeya menj mepeseenj mombo eleema oroononj kawota.”

⁶ Aabrahamnonj kaenj irijonj siimolonj oonjooombaa gere boranjawo menj meria Aisak waa sawinjanonj ano uro anjo gere jo ano soo mero. Kaenj mero motoonggara keni. ⁷ Kaenj kema Aisaknonj doronj ama manja Aabraham kokaenj ijoro: “Ama!” Kaenj ijoro kokaenj meleeno: “Wae, merana naama?” Kaenj meleeno kokaenj qisiro: “Gere jeta ano gere ii koi menj kajoto, siimolonj oonjooombaa lamaya ii dakanonj?”

⁸ Kaenj qisiro manjanonj kokaenj meleeno: “Merana, Anutu anjo mono siimolonj oonjooombaa lamaya monj mokolonj norombaa.” Kaenj meleeno toroqenj motoonggara keni.

⁹ * Kema Anutunonj balonj jeroti, iikanonj keuma nama siimolonj oonjooombaa alataya monj menj gere iikawaa qaganonj ama arengoro. Arengonj meria Aisak somongonj alatanonj gere qaganonj ano. ¹⁰ Ama meria uumambaajonj boria boraama soo kopijanonja horomambaajonj ano. ¹¹ Soo horomambaajonj ano iikanondeenj Pombaa gajobanonj Siwenonja Aabrahambaajonj kokaenj qaró: “Aabraham, Aabraham!” Kaenj qaró “Nii koi nanjenj,” jenj meleeno.

¹² Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Boroga mono merawaa qaganonj mende amba. Iwaa qaganonj iwoi monj mende amba. Giinonj meraga motoonggo soro ii noojonj mende anjonj konjanjwaajonj kanaga kete kokaenj moma yagojenj: Gii Anutu waa qaa jeta uuguwabotiwaaajonj keega momakejanj.”

¹³ Kaenj ijoro iikanondeenj ataama uuuj iiro lama ejia monj ilianonj gere bambanjawononj giliro kemero nano. Ii iima kema menj kanj meriaa kitianonj lama iikanonj siimolonj ooro. ¹⁴ Kawaaajonj Aabrahamnonj balonj iikawaa qata ii ‘Ponjonj mokolonj norombaa,’ jenj qaró. Kambanj kokaamba kaanjiadeenj qaa kokaenj qamakeju: “Ponjonj ii baanjanonj mokolonj norombaa.”

* **21:31:** Beerseba: qaa iikawaa kania woi: janjo sewembaa apu ronja ano jojopanj qaawaa apu ronja. * **22:1:** Hib

¹⁵ Pombaa gajobanoy Aabrahambaaoy Siwenonja mombo kokaen qaro indija woi kolooro: ¹⁶ * “Pon niinoy kokaen jejen: Neeno neenaa qananoy qama joponj qaa kokaen jengo jen kotiijen: Giinoy sili koi ama meraga motoondago ii noojon mende anjon konjanj, ¹⁷ * iikawaajon niinoy onjon gii kotuegon goma koloonseisei gombe gbiliuruga yonjon honombononja qaa seiwuya. Seigi jangogianoy mono sombin kanakeewambaa sengelaoya kaanja koloowaa ano kowe goraayanoy sakasin ej kenjuti, iikawaa so koloowaa. Goo gbiliuruga yonjon mono kotiin kereurugia unuj haamo ama siti balongia unuama anjon koma laligowuya. ¹⁸ * Giinoy noo qaana ten konjanj, iikawaajon goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanoy mono namowaa kanageso tuuj kuuya yonoo qagianoy uro oyanboyanj mokoloowuya.”

¹⁹ Pombaa gajobanoy kaen ijoro Abraham meriawo eleema welenqeqewoita yoroonoy kema aitonoy motoronj Beerseba gomanoy kenji. Aabrahamnoj Beerseba gomanj kanoy opo sel kuunja motoronjonj laligoro. Kianj.

Naahorwaa gbiliuruta

²⁰ Kambanj tosia tegoro buzu qaa monj kokaen angi Aabrahambaanoy karo: “Milkanoy kaanjadeen nemunga koloaja. Iinoy koga Naahorwaa merauruta tosaanja onono.”

²¹ Meria mutuyaa qata ii Uz, iwaa koga Buz ano iwaa kanianoy Kemuel, Arambaa manja. ²² Kemuelwaa kanianoy Kesed, Hazo, Pildas, Jidlaf ano Betuel. ²³ Betuelnoj Rebekawaa manja kolooro. Milkanoy Aabrahambaa koga Naahorwaa merauruta 8 ii onono. ²⁴ Naahorwaa embia sewanja mende memeta qata Reuma iinoy kaanjadeen merauruta tosaanja onono. Yonoo qagia ii Tebe, Gaham, Tahas ano Maaka. Kianj.

23

Saaranoy komuro.

¹ Saaranoy laligonj uro yambuya 127 kolooro. Saaranoy yambu iikawaa so laligoro.

² Laligonj Keinan balonoy gomanj qata Kiriat Arba, qata alia Hebron qamakejuti, iikanoy komuro. Komuro Aabrahamnoj iikanondeen embiaajon jinjen qama saamambaajon keno.

³ Kema saaro tegoro waama embiaa qamoya mesaonj kema nama Hit ejemba ii qaa kokaen injjoro: ⁴ * “Nii onoo batugianoy waba kanj tawatawa laligojen. Kawaajon onjo mono balongiaa bakaya monj kokaamba nonji sewanja mewe qasirina kolooro alauruna yonoo qamogia iikanoy ama ronj koma onjomakemanja.”

⁵ Qaa kaen injjoro Hit yonjonj meleema kokaen jegi: ⁶ “Oo eja ponj, gii saanonj nonoonoy qaa koi moba. Gii nonoo batunananonj Anutuwaa eja jawinja laligojanjwaajonj ama qasiriga ainganonj daenkaya iima sororogonj mewaatiwaaajonj mojanj, iikanoy mono saanonj qamoga ronj komba. Giinoy qamoga osonj ronj komanja jena nonoonongja mojonj ii mende anjonj koma gombaa.”

⁷ Kaen jegi Aabrahamnoj waama balonj toya Hit ejemba yonoo wosogianoy kemenj usugonj onono. ⁸ Usugonj onoma nama yonoojonj qaa kokaen jero: “Niinoy qamona osonj ronj komanjwaajonj saanonj jewuti eenj, mono noonoy qaa koi moma Zoharwaa meria Efron iwaanoy kema qaa jena koi toroqen jenj kuuj mubu. ⁹ Kuuj menj moma kobaa qata Makpela iwaa bunja koloonj gawonjaa jaanjaagenj eji, mono ii jeri tegoro sewanja memanja. Mono qisigi sewanja dawi jenj tegoro sewanja kuuya mewe noonoy qasirina onoo batugianoy ewaa.”

¹⁰ Kaen jero Efronoy alauruta Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanoy kanj sombenoy ajorogiti, iyonoo batugianoy raro qaa geja ama mogi Efronoy Abraham kokaen meleema muro: ¹¹ “Oo eja ponja, kaen qaagoto, mono jewe geja ama moba. Niinoy balonj koria ii ano kobaa iikanoy nanji, ii kalenaga gonjen. Neenaa kanagesouruna yonoo jaagianoy nama ii gombe iiju. Qamoga ii saanonj iikanoy osonj ronj komba.”

¹² Kaen jero Aabrahamnoj balonj toya yonoo wosogianoy mombo kemenj usugonj onono. ¹³ Usugonj onoma nama yonoo jaagianoy Efron kokaen ijoro mogi: “Noonoy qaa koi mono geja ama moba. Giinoy saanonj kaen anagato, niinoy mono balonj koria iikawaa sewanja ii gomanja. Ii saanonj jenj tawa mena niinoy qamona iikanoy osonj ronj komanja.”

¹⁴ Kaen ijoro mogi Efronoy Abraham kokaen meleema muro: ¹⁵ “Oo eja ponja, noonoy qaa koi mono geja ama moba. Balonj iikawaa sewanja ii 400 silwa kota (50 kilogram). Ala-ala kolojotiwaajonj ama kanoy mono anaraa batunaranoy iwoi omaya koloaja. Kawaajonj qamoga saanonj iikanoy osonj ronj komba.”

* 22:16: Hib 6.13-14

* 22:17: Hib 11.12

* 22:18: Apo 3.25

* 23:4: Hib 11.9, 13; Apo 7.16

¹⁶ Kaen meleema muro moma Abrahamnon balon sewan^{aa} jangoya Efronon Hit kanageso yonoo jaagianon jero mogiti, iikawaa uumotoon^o ano. Jangoya silwa kota 400 ii konkororo ejembanon kamban kanon sewan^{aa} soya jegi eroti, iikawaa so monen ii gosin muro.

¹⁷ Kaen muro Efrombaanon balon koria Mamre kosianon Makpela kanon eroti, kobaa iikanon nanoti ano gere kuuya balon kawaa jawo uutanon nangiti, iikawaa qaaya jen tegoro. ¹⁸ Qaaya jen tegoro Aabrahambaa bun^a kolooro. Hit kanageso kuuya taongiaa kiropo naguyanon kan sombenon ajoroogiti, iyononon tawa ii iigi bun^a kolooro.

¹⁹ Kawaa gematanon Abrahamnon embia Saarawaa qamoya ii Keinan balombaa kobaayanon oson ron kono. Kobaa ii Mamre qata alia Hebron kawaa kosianon balon koria qata Makpela kanon eja.

²⁰ Kaen kolooro balon koria ano kobaa iikanon nanji, ii Hit kanageso yononon Aabrahambaa bun^a qen mugⁱ qasiria kolooro. Kian.

24

Aisakwaa embia Rebeka ii wama kagi.

¹ Abrahamnon eja wan^a kolooro Anutunon iwoi kuuya ama meroti, iikanon ii kotuegon muro laligon kouro. ² Kaen ama kamban monon miriaa welenqe^e jawin^a wan^a, miria uutanon ilawoila en muroti, iikawaa galeⁿ iwaajon qaa kokaen jero, “Gii mono qaaga jen kotiiwaatiwaajon boroga noo tawonaa baatanon amba. ³ Kaen ama Pon, Siwe ano namo yoroo Anutugaraa qatanon jojopan qaa kokaen jewa: Niinon Keinan kanageso yonoo batugianon koi laligojento, giinon mono meranaa embia ii yonoo naan boragiaga mon mende menⁱ muba. ⁴ Kaen qaagoto, gii mono neenaa kantrinon kema tinitosauruna yononon^{ga} merana Aisakwaa embiaga wama kawa.”

⁵ Kaen jero welenqe^e jawin^a kanon kokaen qisin muro: “Kema jewe emba kanon niwo balon kokanon kamambaajon togowaati een, niinon mono nomaen amana? Meraga Aisak wama kantri kanati, iikanon mombo eleema kembota me qaago?”

⁶ Kaen qisin muro Abrahamnon kokaen meleeno: “Qaago totoon! Gii noo merana wama kanon mombo mende kembao. ⁷ Siwewaa Pon^a Anutunon nii man^{naa} mirinon ano kolokoloo kantrinanon^{ga} qaa kokaen jero mobe jojopan qaanon somonjon nuano kawo: ‘Niinon balon koi mono goo gbiliuruga yonoo bun^a qen onoman^a.’ Kawaajon iinon mono Siwe gajobaya wasiro wala keno giinon saanon meranaa emba ii iikanon^a wama kawa. ⁸ Kema jena emba kanon giwo kamambaa togowaati een, jojopan qaaga koi kanon mono mende toroqen somonjon^o gombaa. Noo merana ii mono mende totoon wama iikanon eleema kemaota.”

⁹ Kaen jero welenqe^e jawin^a kanon qaa ii jen somonjon mun jojopan qaanon jen kotiiambaajon boria somataya Aabrahambaa tawo baatanon ano.

¹⁰ Kaen jen kotin nama somatayanon kamel 10 ano iwaa kowianon^a iwoi akadamu-giawo kania kania motoon mero. Ii men mesaon Noot Mesopotemia (Aram Naharaim)* kantrinon kema Naahornon taon laligoroti, iikanon keuro. ¹¹ Keuma taon seleengen apu ron^a eroti, iikawaa kosianon kameluruta onoono simingia misigon kemen haamo megⁱ. Ween jaaya kememambaajon ano taonon^a emba yononon apu kosowombaajon apu rononon kaka kambangia ii kolooro. ¹² Iikanon nama kokaen qama kooliro: “Oo Pon, somatana Aabrahambaa Anutuya, gii mono kete toomorian noma somatana Aabrahambajon qaa jen somononati, iikawaa hononon asugiwa. ¹³ Moba, nii apu ron kosianon kokanon nambe taombaa emba saranurugia yononon apu kosowombaajon kawuya.

¹⁴ Kagi kokaen koloowaatiwaajon qama koolijen: Niinon emba saran mombaajon kokaen jemaⁿ: ‘Gii saanon koworanen^{ga} meeran^{ga} apu newenaga.’ Kaen jewe iinon kokaen meleema nijowaa: ‘Saanon nena kameluruga kaanagadeen apu un^{ga}man^a.’ Kaen nijowaati, emba saran iikaya giinon welenqe^e eja^a Aisakwaa bun^a qenati, iinon mono ii koloowaa. Kaen kolooro giinon somatanaajon qaa jen somononati, iikanon hon^{awo} koloaja, kaen moman^a.”

¹⁵ Qamakooli ii qama kooliro mende tegoro iikanondeen emba mon qata Rebeka iinon koworanen sawinanon anggon apu rononon karo. Iinon Aabrahambaa koga Naahor ano embia Milka, yoroo meraga qata Betuel iwaa borataga. ¹⁶ Emba iikawaa kaitania ii iima-ainainawo totoon kolooro emba saran jumun^a ejanon mende memetaga laligoro. Iinon kamaan apu rononon kemen apu koson kouro. ¹⁷ Kouro iikanondeen welenqe^e

* **24:10:** Aram: qa ii kamban kokaamba Siria qamakeju. Naharaim = apu gowoya woi (Yufreitis ano Taigris) iyoroo batugaranon.

jawinanonj uulanjowo iwaa kosianonj kema kokaen jero: “Gii saanonj koworanjenjanonja apu monj nona newenaga.”

¹⁸ Kaen jero kokaen meleeno: “Oo ponja, saanonj newa.” Kaen jenj uulanjowo koworanjena borianonj menj kamaanj meerangoro apu nero. ¹⁹ Ii nero kokaen jero: “Niinonj kameluruga yonjoonj kaanjagadeen apu kosonj onjombe nej kema negi unjuro mesaowu.” ²⁰ Kaen jenj uulanjowo koworanjanonja apu molaaro kuuya juunonj kemero mombo qikqigonj kema apu rojnorj apu kosomambaaonj kemen kameluruta kuuya yonjoonj apu sogianonj kosoro. ²¹ Kaen ano welenjqeqe jawinanonj goronj nama ii tororo iima kokaen moma romonjoro: “Onjanonj, Ponjonj kana koriga koi kajeratiwaa morianja ii mono kokaen kondooro asugija me nomaen?”

²² Kaen romonjorj nano kamel yonjononj apu nedaborogi welenjqeqe jawinanonj moponj (pinjonj) goulnoj memeta monj lombota 5 gram ii menj emba sarambaa sewanjanonj ama borojenjenj goulnoj memeta woi lombogara 110 gram ii borianonj kotogoro uro. ²³ Kotogoro uro kokaen qisij muro: “Gii morowaa borataga? Manjaa miri uutanonj nonononj gomantiinja ewonagatiwaa titinja monj nanja me qaago, ii saanonj jena mobenaga.”

²⁴ Kaen qisij muro kokaen meleema muro: “Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.” ²⁵ Kaen jenj toroqen kokaen jero: “Nonoononj lolo hai ano kamel yonjo lolo qaqanonj neneya ii mamaga raja ano gomantiinja gaonj ewutiwaa titinja ii kaanjagadeen saanonj nanja.”

²⁶ Kaen jero welenjqeqe jawinanonj namononj kemen usugonj Pombaa waeya menj mepeseero. ²⁷ Mepeseenj kokaen jero: “Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, niinonj gii mepeseen gonjen. Giinonj somatanaajonj kalen moriambaa qaaga jenj somonjonati, ii tororo otaana mende looriro. Iikawaa so Ponj giinonj nuana kana koriga koi kanj laligonj somatanaa tinitosauruta yonjo mirinonj koujen.”

²⁸ Kaen asugiro emba sarajanonj uulanjowo qiqigonj kema iikawaa sunduya ii nemunjaa sumanjuruta mirinonj laligogiti, ii injjoro mogi. ²⁹ Rebekawaa naanja qata Laban laligoro. Iinonj ii moma Aabrahambaa welenjqeqe jawinja iimambaaonj uulanjowo seleenjenj apu rojanonj qiqigonj keno. ³⁰ Naanja borianonj goul borojenjenj ano sewanjanonj goul moponj raro iiro naanja Rebekanonj welenjqeqe jawinanonj qaa jero moroti, iikawaa sunduya jero moma iwaanonj keno. Kema apu rojanonj keuma eja ii iiro kanonj kameluruta yonjo kooronjianonj nano. ³¹ Nano kokaen jero: “Ponjonj kotuegonj gono laligojanj, gii mono kana mirinonj kembo. Seleenjenj kokanonj mende namba. Niinonj onjoangia ewutiwaa miria ano kameluruga yonjo dunj kaanjadeen meweejgojen.”

³² Kaen jero welenjqeqe jawinanonj mirinonj karo kamel qagianonj esuhina raroti, ii Labanonj mesuma mero kamaaro jero kamel yonjoonj lolo hai ano qaqanonj nene menj kanj onjongi. Welenjqeqe jawinj ano iwaa ejaurutanonj kanagia songbambutiwaa apuya ii kaanjadeenj motoonj kosonj kanj onjongi. ³³ Kawaa gematanonj nene welenjqeqe jawimbaa batanonj konjito, iinonj kokaen jero: “Wala qaa menj kajeni, ii jewe mogigo mono nene koi nemanja.” Kaen jero Labanonj kokaen jero: “Ii saanonj jena mobaonj.”

³⁴ Kaen jero kokaen injjoro: “Niinonj Aabrahambaa welenjqeqe ejaga koloojen. ³⁵ Ponjonj somatana hononja qaa kotuegonj muro eja uuta esuhinawo koloonj laligoja. Ponjonj lama ano bulmakao, silwa ano goul, welenjqeqe eja ano emba ano kamel, donji ii mamaga muro laligoja. ³⁶ Somatanaa embia Saara iinonj emba waja totoonj koloonj kambanj kanonj somatanaajonj meria monj mero. Manjanonj esuhinaya kuuya ii meriaajonj buja qenj muro laligoja.

³⁷ “Somatananonj niinonj jopopanj qaa kokaen jemambaaonj jenj kotonj nono: ‘Niinonj Keinan yonjo balononj koi laligojento, giinonj mono meranaa embia ii Keinan yonjo naamboragiaga monj mende menj muba. ³⁸ Kaen qaagoto, gii mono manjaa gomanj mirinonj neenaa tinitosauruna yonjoononj kema meranaa emba ii iikanonja wama kawa.’

³⁹ “Kaen njoro somatana ii kokaen qisij mube, ‘Niinonj kema jewe emba kanonj niwo mende kawaati eenj, niinonj mono nomaenj amanja?’ ⁴⁰ Kaen qisij mube kokaen meleeno: ‘Niinonj Pombaa jaanonj kema kanj ama menj laligoweti, iinonj mono Siwe gajobaya wasiro giwo keno kana kembagi, iikanonj toomorijanawo koloowaa. Kaen neenaa manjaa gomanj mirinonj kema tinitosauruna yonjoononjga meranaa emba ii menj kawa. ⁴¹ Noo tinitosauruna yonjoononj kema jopopanj qaa noojonj jenati, iikanonj mono kawaa gematanonj mende toroqenj somonjorj gombaa. Emba monj mende gombuti eenj, giinonj kilenj jopopanj qaa iikawaa kasanonjga loloowaga.’

⁴² “Kaen jero kete apu rojanonj kouma nama kokaen qama koolijen: ‘Oo Anutu, somatana Aabrahambaa Ponja, nii kana koriga kajeni, ii mono uuainjaa so mona toomorijanawo koloowaa. ⁴³ Iiba, niinonj apu ronj kokawaa kosianonj nanjenj. Kokaen

nambe emba saran moñon apu kosomambaañon karo niñon ii kokaen ijomaña: “Gii saanon koworanjeñganonña apu melaa moñ nona newenaga?”

⁴⁴ Kaen jewe iñon kokaen meleema jewaa: “Saanon nena kameluruga yoñoo apu kaanjadeen koson oñomaña.” Kaen meleema jewaati een, niñon iikawaajon kokaen momaña: Poñ giñon ii somatanaa meriaa embiaga koloowaatiwaañon meweengojañ.

⁴⁵ Uunanonña qamakooli ii mende qama koolidaborowe iikanondeen Rebeka iñon koworanjeñ sawiñanon anjon iikanon kajaa. Kan apu roñanon kemeñ apu kosoro niñon iwaajon kokaen jejena: ‘Saanon apu moñ nona newenaga.’

⁴⁶ “Kaen jewe iñon uulanawo koworanjeña sawiñanonña mero kamaaro kokaen jejaa: ‘Saanon nena kameluruga yoñoo apu kaanjadeen oñombe newuya.’ Kaen jero newe kameluruna ii kaanagadeen apu unuagija. ⁴⁷ Unuagiñon kokaen qisij mujeñ, ‘Gii morowaa borataga?’ Qisij mube kokaen meleena: ‘Nii Betuelwaa borataga. Au asana qagara Milka ano Naahor.’ Kaen meleeno niñon moñon sawañanon mondon boronjeñ borianon mewe uja. ⁴⁸ Kambañ iikanondeen namonon kemeñ usugon Pomba meya meñ mepesejeña. Anutu somatana Aabahambaa Poñanon mono kana dindiña nuano somatanaa kogaa mirinon kan esia meriaa embiaga koloowaatiwaañon mokolojeñ. Kawaajon Poñ mepeseñ mujeñ.

⁴⁹ “Kaen kan koi nanjeñ. Kawaajon onjo somatana isosoron sakitiuruta kolojuñiwaa qaaya pondañ otaañ kiankomuñ mujuti een, ii mono qendeema jegi momaña. Kaen mende ambuti een, qaa ii kaanjadeen jegi momaña. Ii moma moñgeñ eleema kemambaañon romonjomaña.”

⁵⁰ Kaen jedabororo Laban ano Betuel yoronon kokaen meleema jeri, “Qaa koi Pombaonña kaja. Kawaajon noronon qaa kaen me kaen jewotiñiwaa so qaago. ⁵¹ Moba, Rebekanon koi nanja. Poñon jeñmindij anjiñiwaa so saanon ii wama kema somatagaa meria muna embia koloowaa.”

⁵² Kaen jeri qaagara moma Aabahambaa welenqege jawiñanon kamaañ Pombaa jaanon namonon kemeñ usugoro. ⁵³ Usugoro tegoro waama gesianonña goul ano silwa akadamuya iima-aiñiñgiawo ano opo maleku teregiawo unjuma Rebeka muro. Kaanjadeen kalen iwoi tosia sawañgia somata ii nemuñ naañ orono.

⁵⁴ Oroma ii ano ejauruta iwo kagiti, iyononon nene qaañ neñ rama rama gomañ tiiro egi. Egi gomañ ano waagi welenqege jawiñanon kokaen jero: “Saanon wasiñ nonji somatanaanon kemaña.”

⁵⁵ Kaen jero, nemuñ naañ yoronon kokaen meleeni, “Saanon naamboranara mesaona toroqen kambañ tosaña weemboria ten kaen nonowo laligowaa. Kawaa gematanon saanon ii wama kembu.”

⁵⁶ Kaen meleenito, welenqege jawiñanon kokaen meleema jero mogi, “Welen kanana kajeñ, ii Poñon kotuegoro toomorijañawo koloowa. Kawaajon kambana mono mende qeñ koriñiwu. Mono wasiñ nonji gomañ eleema kema somatanaanon keumaña.”

⁵⁷ Kaen jero moma kokaen jeri, “Saanon emba saran ii qaji karo iyaña qisij mubonja.”

⁵⁸ Kaen jeñ Rebeka qari karo kokaen qisij muri, “Gii eja kokawo kemambaa mojan me qaago?”

Qisij muri “Saanon kemaña,” jero.

⁵⁹ Kaen jero nama naamboragara ii welen embiawo wasiñ oronji Aabahambaa welenqege jawiñ ano iwaa ejauruta yoñonon ii uruama kembombaa anji. ⁶⁰ Kembombaa anji kanon nemuñmaj naañ koanurutanon Rebeka kotuegon muñ kokaen jegi,

“Oo naañ boranana, Poñon saanon koloñseisei gono giñon gbiliuruga milyonja milyonja yoñoo bemunjalegiaga koloowa.

Yoñonon mono kotiñ kereurugia unuñ haamo ama

siti balonja unuama anjon koma laligowu.”

⁶¹ Kaen jeri tegoro Rebekanon welenqege embauruta yoñowo waama kamel qagianon uma rama welenqege jawiña otaañ kenji. Jawiñ iñon Rebeka wama galen kono eleema kana kenji. ⁶² Kema kema Keinan balonon kougi. Aisaknon balon kawaa Saut leegen distrik qata Negew kanon laligon kambañ iikanondeen apu ron qata Ber Lahai Roi † ii mesaon balon qararankonjonon kan laligoro. ⁶³ Kan laligon gomañ tiimambaa ano kanon kuñña mesaon balon koria somata kanon kema laligon qaa romonjon jaa rin waama iiro tosiannon kamel qagianon rama iwaa kosianon kawombaañon kagi.

⁶⁴ Kaen kagi Rebekanon jaa rin waama Aisak iima kamel qaganon raroti, iikanonjadeen uulanawo lugun namonon kamaaro. ⁶⁵ Kamaañ welenqege jawiñanon qisij kokaen jero, “Eja balon korianon endu nama jaasewañ qeñ nonoma kaji, ii moronon?” Kaen jero kokaen meleeno, “Iñon mono somatanaa meriaga.” Kaen meleeno moma wañ kawasenja

† 24:62: Apu ron: Laaligoyawo laligon niimakejiñiwaa apu ronja

horon jaasewana esuuro. ⁶⁶ Esuuro aitonjon welenqeqe jawinanon iwoi kuuya ama menjaligoroti, iikawaa sunduya ii Aisak jero moro. ⁶⁷ Moro tegoro Aisaknon Rebeka wano nemunja Saarawaa opo sel kuunanon uma laligoro kanagen mero embia kolooro uutanon jopagon munjaligoro. Aisakwaa nemunanon komuro wosobiri uutanon laligorotiwaajon ama ulunkoleja kaen mokolooro. Kianj.

25

Aabahambaa esa ambouruta tosaaja

1 Hist 1.32-33

¹ Aisaknon emba mero manja Abrahamnon embia monqata Ketura mero. ² Mero Keturanon Aabahambaa merauruta kokaen onono: Zimran, Joksan, Medan, Midian, Isbak ano Suua. ³ Joksanon merawoita qagara Seba ano Dedan yoroo mangaraga kolooro. Dedan iinon Asur kanageso, Letus kanageso ano Leum kanageso yonoo benjisigiaga kolooro. ⁴ Midiambaa merauruta ii Efa, Efer, Hanok, Abida ano Elda. Ii kuuya Keturawaa esauruta koloonjaligogi. Kianj.

⁵ Abrahamnon esuhinaya kuuya ii meria Aisak bunja qen muro. ⁶ Ii muroto, embauruta wanja mende memeta yonoo meraurgia yonoojon kalen iwoi jan qen mendeema onono. Mendeema onoma jaawo laligon wasin onono dagia Aisak mesaon balon mon ween koukoutanon baagen kanon kenji. Kianj.

Abrahimnon komuro ronjongi.

⁷ Abrahamnon laligon kouro mindimindiri yambuya 175 kolooro komuro. ⁸ Laaligo yambuyaa jangoyanon uuta koloon sokono waziin eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ⁹ Komuro merawoita Aisak ano Ismael yoronon mangaraga qamoya men kema Makpela kobaanon ron koni. Kobaa ii Hit eja Efron Zoharwaa meria iwaa balon korianon Mamre goman mirinon ween koukoutanon baagen eja. ^{10*} Abrahamnon balon koria ii Hit kanageso yonoononga sewana meroti, iikanon ii ano embia Saara ii ron koma orongi. ¹¹ Abrahamnon komuro Anutunon meria Aisak kotuegon munjaligoro. Iinon Negew balonon apu ron qata Ber Lahai Roi (Laaligoyawo laligon niimakejiwaa apu ronja) iikawaa kosianon rama laligoro. Kianj.

Ismaelwaa kanagesouruta

1 Hist 1.28-31

¹² Iijipt emba Haagar iinon Saarawaa welen embia laligo Abrahamnon mero koro ama meria Ismael mero. Ismaelwaa merauruta yonoo qa arengja kokaen: ¹³ Ismaelwaa merauruta yonoo qagia ano koloogitiwaa arengja ii kokaen: Meria mutuya qata Nebaiot. Iwaa gematanon Kedar, Adbel, Mibsam, ¹⁴ toroqen Misma, Duma ano Masa, ¹⁵ Hadad, Tema, Jetur, Nafis ano Kedema. ¹⁶ Ismaelwaa meraurutanon kaen koloon asa tuungja 12 koloonjaligon kougi. Asa qagia qagiti, iikawaa so opo kuun tambogia ano jigo mirigia kaanagadeen qama menjaligon kougi.

¹⁷ Ismaelnon laligon kouro yambuya mindirin 137 kolooro komuro. Kaen eja wana koloon sewan aason konoga horon goron qen komuro Anutunon wano tinitosauruta komugiti, iyonoonon kema toroqero. ¹⁸ Ismaelwaa gbiliuruta yononon koriganon koriganon deema kema laligon balon qagara Hawila ano Suur yoroo batugaranon goman menjaligogi. Gomangja ii Iijipt kantriwaa jawoyanonga kanain ween koukoutanon Assiria waagen kenjiti, kana iikawaa kosianon kanon eja. Ismaelwaa gbiliuruta yononon Aabahambaa gbiliuruta tosaaja kuuya ii kerekere ama onoma jaligogi. Kianj.

Iisoo ano Jeikob yoronon koloori.

¹⁹ Aabahambaa meria Aisak iwaa gbiliuruta yonoo qa arengja ii kokaen: Aabahambaa meria Aisak. ²⁰ Aisaknon yambuya 40 kolooro Mesopotemia (Padan Aram) kantrinonja Aram eja qata Betuelwaa borata Rebeka embia mero. Rebekawaa naanja ii Aram eja qata Laban. ²¹ Aisakwaa embianon aruna laligorotiwaajon ama Pon qama koolin muro. Qama koolin muro qamakoolia moro Rebekanon koro ano. ²² Koro ano merawoi yoronon nemungaraga goron uutanon utama aori. Ii moma kokaen jero: "Iwoi koi kaanja ii mono naambaajon asugin nonja?" Kaen jen kema iikawaaajon Pon qisin muro.

^{23*} Qisin muro kokaen ijoro:

"Goo goron uuganon tuun woi yonoo benjisigiaga ejao.

Iyoonongga kanageso woi asugin deema laligowuya.

Ejemba tuun monjon tuun alia unuugun ku-usungja kotakota koloowuya.

* 25:10: Jen 23.3-16 * 25:23: Room 9.12

Datanon koga welen qeñ muñ laligowaa.”

²⁴ Mera meme kambanjon kan kuuro goron uutanon mera sunesune woi eri. ²⁵ Wala goronjonnga asugiroti, iwaa selianon jejegbili kolooro sele juyanon selia kuuya sokoma ero. Kawaajon qata Iisoo (juyawo) qagi. ²⁶ Iwaa kanianon koganon Iisowaa kana gbakoyanor borianon men asugiro. Kawaajon iwaa qata Jeikob qagi. (Jeikob qaa kawaa kania woi: gbako ano tiñoja.) Aisaknon yambuya 60 kolooro kamban kanon Rebekanon merawoita woi ii orono. Kianj.

Iisoonon borosamo mewaatiwaa qabunaya qewagoro.

²⁷ Mera woi iyoronon asugin somariiri Iisoonon borojan gawombaa kania tororo moma yagon pondan jolonon laligomambaaon moroto, koganon eja bonjonra koloon kaparan koma mirinon laligoro. ²⁸ Aisaknon duuyaa oroya nemambaa moma laligoro. Kawaajon uutanon Iisoo mamaga jopagon muñ laligoro, Rebekanon uu womboyanon Jeikob mamaga jopagon muñ laligoro.

²⁹ Kamban moñnon Jeikobnon kozin men iyanjaon nene qaan oon raro datanon jolononga kan selia bimooro wosoya mamaga kiro. ³⁰ Kaen kiro Jeikob kokaen ijoro: “Selena bimooro wosona mamaga niñiwaajon mono uulanawo kozin qaan nejongbala ii nona nemanja.” Kawaajon qata Edom (nejongbala) qagi.

³¹ Kaen ijoro Jeikobnon jero: “Dana, gii wala asuginagi, qabunaga ii mono wala togon nona nene qaan ii saanon gombe newa.” *

³² Kaen jero qaa kokaen meleema muro: “Kona moba, nii komumambaaon anjen. Kawaajon wala asugiwetiwaa qabunanonon mono nomaen ilaan nonaga?”

³³ * Kaen meleema muro kokaen ijoro: “Ikawaa qaaya ii mono wala jojopan qaanon jen kotiina momanja.” Kaen ijoro ii jojopan qaanon jen kotin muñ wala asugirotiwaa qabunaya ii Jeikob togon muro nenon sewanja mero. ³⁴ Sewanja men bered ano kozin qaan Iisoo muro nej waama nama mesaon keno. Iisoonon wala asugirotiwaa qabunaya ii iikawaajon moro kamakamaata kolooro. Kianj.

26

Aisaknon Gerar taonon laligoro.

¹ Wala Aabrahambaa kambanjon bodi kolooro. Kaanagadeen Aisakwaa kambanjon bodi mombo koloon goman sokoma ero. Bodi kolooro Aisaknon mesaon Filistin yonoo kin ponja qata Abimelek iwaa gomanon Gerar kanon keno. ² Kema laligoro Ponon asugin muñ kokaen jero: “Gii Iijipt balonon mende kema. Goman koi bunaga koloowaatiwaaon jen kotoweti, mono kokanon rama laligowa.

³ * Niinon manja Aabrahambaaon soomonjo qaa muñ ii jojopan qaanon jen kotiiweti, ii mono galen kombe honawo koloowaa. Niinon balon kuuya koi ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qeñ onomanja. Kawaajon saanon balon kokanon rama waba laligona niinon giwo laligon kotuegon gombe laligowaga. ⁴ Niinon gbiliuruga kolonseisei onombe janogianon sombinon senjelao rama kenjuti, mono iikawaa so koloowuya. Kaen anggi balon kuuya koi ii onoo bunaga qeñ onomanja. Goo gbiliuruga yonoononga mombaaon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. ⁵ Niinon kokaembaajon kaen amanja: Aabrahamon noo qaana ten koma laligoro. Jojopan qaana, jenkotoo qaana ano kana qaana muweti, iinon ii kuuya otaan laligoro.”

⁶ Anutunon kaen jero Aisaknon toroqen Gerar taonon rama laligoro. ⁷ * Laligoro goman iikawaa eja yononon embiaajon qisin mug kokaen jero, “Ii naanaga.” Kaen jen uutanon kokaen romonjoro: “Rebekawaa kaitanianon iima-aiñawo koloojiwaaon eja iyononon mono iwaajon ama nii nugi komumambo.” Kaen romonjon “Ii embanaga,” kaen jemambaaon keeta moma laligoro. ⁸ Aisaknon iikanon kamban koriga laligon kouma kamban moñnon embiawo suunjon anjon aori Filistin yonoo kinja Abimelek iinon jenjenanonga seleenjen ja riro kemero ii iriuro. ⁹ Iriima Aisak oono karo kokaen ijoro moro: “Moba, iinon mono goo embaga koloaja. Mono naambaaon ‘Ii naanaga,’ jena?” Kaen moma kokaen meleema muro: “Nii iwaajon ama nugi komumambotiwaajon romonjon kaen jewe.”

¹⁰ Meleema muro kin Abimeleknon kokaen ijoro: “Gii mono naa terega ama nononanja? Noo ejauruna yonoononja moñnonon mono afaanjon goo embagawo enaga. Kaen

* 25:31: Mutu mera ii wangia: Wala kolooroti, iinon kouruta yonoo batugianon wangia kolooro goda qeñ qabun muñ kalenja kalenja muñ laligogi. Nemun manjanon komuri bunagara mendeengetti, kamban iikanon wala kolooroti waa borosamoya ii somanja woi toroqen mug. * 25:33: Hib 12.16 * 26:3: Jen 22.16-18 * 26:7: Jen 12.13; 20.2

koloro giinon kondoona singisongowaa qaa lombotanonj mono nonoo qanananon unaga.”¹¹ Kaenj jej kanageso tuunja kuuya yonoojon jejkooto kokaenj ama onono: “Monononj monj eja koi me iwaa embia menj bolinj orombaati, ii mono koomuwaa bunjaga jej tegoninj komuwaa.” Kianj.

¹² Aisaknonj balonj iikanonj nene gawonj koma komoro Ponjonj kotuegonj muro yambu iikanonj honja komoroti, ii 100:waa so seinj koloro. ¹³ Kaenj koloro toomoriant somasomata mokolonj laligoro esuhinayanonj toroqenj somariinj uro kindinj biri eja qaqabunjayawo koloro. ¹⁴ Iwaanonj lama, meme (noninj) ano bulmakao tuunja tuunja ii koloonj seigi. Kaanjadeenj welenjqequeuruta mamaga onono laligogi. Kawaajonj Filistin yonononj ii iima kanainj goronkiki ama gemaqede qaa jegi. ¹⁵ Gemaqede qaa jej manja Aabrahambaa welenjqequeurutanonj apu ronj iwaa kambanonj osogiti, ii kuuya balononj qenj turudaborogi.

¹⁶ Kaenj koloro kinj Abimeleknonj Aisak kokaenj ijoro: “Gii ku-usunqawo koloonj mamaga nunuugujanjwaajonj mono kololoonj nonomesaonj mongenj kema.”¹⁷ Kaenj jero moma balonj ii iima kanainj Gerar doonjanonj kema kemej opo sel kuuj mororononj kuuj kanonj rama laligogi. ¹⁸ Rama laligonj apu ronj manja Aabrahambaa kambanonj osogito, Abraham komuro Filistin yonononj qenj turugiti, ii Aisaknonj jero mombo osonj luluuma meagogi. Meagogi manjanonj apu ronj qagia qaroti, Aisaknonj ii iikayadeenj mombo qarot.

¹⁹ Kaenj qarot welenjqequeurutanonj dondoonjanonj apu ronj osonj laligonj apu ronj monj apuya soraaya ujunjonj kouroti, ii mokoloogi. ²⁰ Ii mokoloogito, Gerar yonoo lama bulmakao galengianonj Aisakwaa lama bulmakao galenj uruta yonowoo kanainj angowowo ama qaa kokaenj jegi, “Oo ii nonoononjga!” Iyanawoo angowowo qaa kaenj jegitiwaajonj ama Aisaknonj apu ronj iikawaa qata Esek (Angowowo) qarot. ²¹ Iikawaa gematanonj apu ronj monj mombo osogi iikawaajonj kaanjagadeenj angowowo anji. Kaenj anjitiwaajonj ama apu ronj iikawaa qata Sitna (Kerekere) qarot.

²² Kaenj qama balonj ii mesaonj kema apu ronj monj mombo jero osogi. Apu ronj iikawaajonj angowowo qaa mende koloroo kawaajonj qata Rehobot (Tintinja awaa) qama qaa kokaenj jero: “Kete Ponjonj tintinja awaa nonono saanonj balonj kokanonj laligonj koloonj seisei ambonja.”

²³ Kaenj jej kanonj laligonj mesaonj Beerseba gomanonj keno. ²⁴ Beerseba keno gomantiinja iikanonj Ponjonj asuginj munj kokaenj ijoro: “Niinonj manja Aabrahambaa Anutuya koloojenj. Niinonj giwo laligonj kotuegonj goma laligomanja. Kawaajonj toroko mende moba. Niinonj gawonj ejana Aabrahambaaonj ama goo gbiliuruga koloonj seisei onombe jangogianonj uuta koloowaa.”

²⁵ Kaenj ijoro Aisaknonj siimolonj alata monj iikanonj menj Pombaa qata qamago qama kooliro. Qama koolinj opo kuunja mororononj menj rama laligogi. Laligonj jero welenj ejaurutanonj apu ronj monj iikanonj osogi. Kianj.

Aisak ano Abimelek yorononj batugaranonj soomongoo ani.

^{26*} Aisaknonj Beerseba laligoro kambanj monjonj kinj Abimelek iinonj Gerar taonj mesaonj iwaanonj karo. Goro qaa jeje alia Ahuzat ano manjaqede tuunjaa kawali galenja Fikol yorononj iwo motoonj kagi. ²⁷ Kagi Aisaknonj kokaenj qisinj onono: “Ono kere moma noma balongianonjga konjomaa nonjgito, kilenj mono naambaajonja noononj koi kaju?”

²⁸ Qisinj onono kokaenj meleengji: “Ponjonj giwo nanji, nono ii asunganonj iima moma kotojonj. Kawaajonj kokaenj romonjgonj: ‘Nononj giwo soomongoo ambombaaajonj aijnana mojonj. Saanonj gii ano nonoo batunananonj soomongoo ama ii jojopanj qaanonj jej kotiininj kokaenj ewaa: ²⁹ Nonoo kakasililinj monj mende ama goninto, kambanj so awaa ama goma gomesaoninj luanonj miriga mesaonj kema kanj laligona. Iikawaa so giinonj kaanjadeenj nono iwai bologa monj mende ama nonoma laligowa.’ Kambanj kokaamba Ponjonj kotuegonj gono laligojanj.” ³⁰ Kaenj jegi Aisaknonj jejelombanj mozononjgonj oonj ano nene qaanj nenj ragi. ³¹ Rama enj gomaamba umugawoo waama soomongogija somonjgonj aonj ii jojopanj qaanonj jej kotiiigi. Jej kotiiigi Aisaknonj ii wasinj onono luae qaganonj mesaonj kenji.

³² Kenji weenj iikanonjadeenj Aisakwaa welenj eja yonononj kanj apu ronj monj osogiti, iikawaa sunduya kokaenj ijogi: ³³ “Nonoo apu mokoloonj.” Kaenj ijogi moma apu ronj iikawaa qata Siba qarot. * Kawaajonj taonj iikawaa qata ii kambanj kokaamba kaanjagadeenj toroqenj Beerseba qamakejonj. Kianj.

Iisoononj waba emba woi orono.

* 26:26: Jen 21.22 * 26:33: Siba qaa: iikawaa kania woi: jojopanj qaa ano jango sewen. Jen 21: 31

³⁴ Iisoonon yambuya 40 kolooro Hit emba woi orono. Qagara Judit, manja qata Beeri ano Basemat, manja qata Elon. ³⁵ Emba iyoronon Aisak ano Rebeka ukondunj ano wosobiri somata tootoonj mokoloonj oroma laligori. Kianj.

27

Aisaknonj Jeikob kotuegonj muro.

¹ Aisaknonj laligon kouma eja wanja kolooro jaaya umunj kono iwoi mombo iima kotomambaajon amamaaro. Kaenj amamaan mutua meria Iisoo koma horonj muro karo kokaen ijoro: “Merana moba.” Ii moma kokaenj meleema muro: “Amana, nii koi nanjenj.”

² Meleema muro kokaenj ijoro: “Moba, nii eja wanja koloojenj. Naa kambanonj komunanjati, ii mende mojenj. ³ Kawaajonj gii saanonj tiwo wasaga ano kisare gesoga menj jolononj kema orowaa boronj menj qen noononj kawa. ⁴ Kanj nene naanjawo aijnjaa so onj mozozongonj menj kanj nona nemanja. Ii nenj nama kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro niinonj iikawaa gematanonj saanonj komunanja.”

⁵ Aisaknonj meria Iisooawaajonj qaa kaenj jero Rebekanonj ii geja ama moro. Moro Iisoononj mesaonj tiwojunj menj oro qen manja mumambaajonj junjonj keno. ⁶ Keno Rebekanonj meria Jeikob qaa kokaenj ijoro: “Merana moba, manjanonj daga Iisoo qaa kokaenj ijoro mojenja: ⁷ ‘Gii mono oro menj kanj noma nene naanjawo onj mozozongonj nona nemanja. Nenjo Pombaa jaasewanjonj kotumotue gomanja. Ii wala gombe tegoro iikawaa gematanonj saanonj komunanja.’ ⁸ Kawaajonj merana, mono geja awaagadeen ama moba. Qaa dologo koi jenj kotonj gomanjati, gii mono iikawaa so amba. ⁹ Mono meme tuunjonj kema iikanonja meme (noninj) donja kelegawo woi menj kanj nona niinonj iikanonj manjaa aijnjaa so nemanene naanjawo onj mozozongomanja. ¹⁰ Onj mozozongowe menj kema amaga muna nenj kotumotue gonaga. Iikawaa gematanonj saanonj komuwaa.”

¹¹ Kaenj jero Jeikobnonj moma nemunja Rebeka kokaenj ijoro: “Nemuna moba, dana Iisoononj sele juyawo koloojato, noo selenanonj solanja kolooja. ¹² Manjanonj nii noosirinj monagati eenj, nii iwaa jaasewanjonj tiliqili eja kaanja kolooewe noma nombabo. Kaenj moma nono kotumotue qaagoto, qasumasuaa horowe neenaa qananonj ubabo.”

¹³ Kaenj ijoro nemunanonj kokaenj jero moro: “Merana, qasuaan gonagati eenj, iikanonj mono saanonj noo qananonj ubaa. Giinonj mono kilenj qaa jejenj, ii moma tenj koma kema iwoi ii menj kawa.”

¹⁴ Kaenj jero kema meme (noninj) woi menj kanj nemunja muro. Muro nene aijnawo manjonj naanja moroti, iikawaa so onj mozozongoro. ¹⁵ Onj mutua meria Iisooawa opoqiisi malekuya awaa tootoonj opo kowianonj galenj konoti, ii menj meria kanagenja Jeikob muro mouro. ¹⁶ Mouro meme (noninj) selia ii menj boria kokosiinj aroya solanja esuuro. ¹⁷ Esuunj nene aijnawo ano bered ooroti, ii menj Jeikobwaa borianonj ano.

¹⁸ Ano menj manjanonj kema “Ama!” jero.

Jero kokaenj meleeno: “Oo merana, gii morononj?”

¹⁹ Kaenj meleeno manja kokaenj ijoro: “Nii mutua meraga Iisoo. Jenj kotonj nonjani, nii mono iikawaa so andaboronj. Saanonj waama rama orona menj kajenji, ii nenj kotuegonj nomba.”

²⁰ Kaenj ijoro moma meria kokaenj qisinj muro: “Merana, ii mono nomaenj uulanjawo mokoloowanja?” Qisinj muro kokaenj meleeno:

“Anutu, goo Ponganonj mono ilaanj nono ii uulanjawo mokoloowanja?”

²¹ Kaenj meleeno Aisaknonj Jeikob kokaenj ijoro: “Merana, gii onjanonj merana Iisoo koloojanj me qaago, ii momambaajonj mono saanonj kosonanonj koi kana goosirimanja.”

²² Kaenj ijoro manja Aisakwaa kosianonj keno oosirinj moma kokaenj jero: “Qaa aronganonj Jeikobwaa aroya koloojato, boronganonj Iisooawa boria kaanja.” ²³ Boria juyawo data Iisooawa boro tani kaanja koloorotiwaajonj Aisaknonj ii mende moma kotonj munj kotuegonj mumambaajonj ano. ²⁴ Kilenj mombo kokaenj qisinj muro: “Gii onjanonj merana Iisooaga me qaago?”

Qisinj muro kokaenj meleeno: “Nii mono Iisooaga.”

²⁵ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Merana saanonj oroga tosaanja nona nenj kotumotuena gomanja.” Kaenj ijoro ii muro nero. Nero wain apu tosaanja motoonj maama muro nero.

²⁶ Nenj nama meria kokaenj ijoro: “Gii saanonj kosonanonj kanj buuna kitorj newa.”

²⁷ * Kaenj ijoro kosianonj kema buuta kitorj nero. Nero opoqiisi malekuyaa moronja moma kotuegonj munj kokaenj jero:

“Aha merana, Poinjonj junj kotuegoro eji, noo meranaa selianonj unjkoowa awaa soro kaanja kolooro mojenj.

²⁸ Anutunonj mono siwewaa bedu unjjijya ano

namowaa toomoriaña togon gono yaka logoyaga,
yagon dumuj kota ano wain apu iwoiga ii honoña qaa asugin seiwu.

29 * Kantria kantria yoñonoñ mono welen qerj goma laligowu.

Kanageso tuuñ tuuñ yoñonoñ mono simin kuma goma laligowu.

Giinonj mono geengaa daremunuruga yoñoo eja pongia koloonj laligowa.

Nemungaa merauruta yoñonoñ mono simin kuma goma laligowu.

Moñnoñ qasuaañ gombaati, qasumasuaanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

Moñnoñ kotuegonj gombaati, kotumotuenonj mono iwaa qaganonj ubaa.” Kianj.

Iisoononj manjanonj kotuegonj mubiwaajonj weleno.

30 Aisaknoñ Jeikob kotuegonj mudabororo manjanonj miri uuta mesaonj seleenjenj keno alanzanj iikanonjadeen data Iisoononj tiwojunj laligoro tegoro mirinonj karo. 31 Kanj iinonj kaanagadeenj nene naanawo oonj mozozonjonj menj kanj manja muñ kokaenj ijoro: “Amana, saanonj waama rama orona tosaanja neñ kotumotuega nomba.”

32 Kaenj ijoro manja Aisaknoñ kokaenj qisinj muro: “Gii morononj?” Qisinj muro kokaenj meleema ijoro: “Nii mutu meraga Iisoo.” 33 Kaenj ijorotiwaajonj Aisaknoñ aarunj lalanjanin jenenja mamaga ororo kokaenj ijoro: “Gii mende kana iikanonj tiwojunj eja moñnoñ oro menj kanj nonjaati, ii mono morononj? Iinonj ii nono neñ kotumotuenta mono mudaborojenja. Ii mudaborojenatiwaajonj iikanonj mono onononj iwaa qaganonj enj ubaa.”

34 Iisoononj manjaa qaa jeta ii moma uukondunj ama amburereñ menj silama saama manjaajonj kokaenj weleno: “Amana, nii mono kaanagadeenj kotuegonj nomba.”

35 Kaenj welenoto, manjanonj meleema ijoro: “Koganonj mono tiliqili qaganonj kanj goononj kotumotue tagonj menj kenja.”

36 * Kaenj ijoro Iisoononj kokaenj jero: “Konanonj mono indinja woi tiligonj nono laligojenj: Iinonj wala asugiwetiwaa qabunaya ii wala nuandabororo ano kete noononj kotumotue ii kaanagadeenj tagonj nuama meja. Kawaajonj qata Jeikob (tiliqili eja) qamakejonji, ii mono soyanonj kolooja. Kotumotue moñ mono noojonj enj gonja me qaago?”

37 Kaenj jero manjanonj Iisooaajonj kokaenj meleeno: “Moba, niinonj koga goo eja ponga laligowaatiwaajonj kuunj mujen. Tinitosauruta kuuya yoñonoñ ii welen qerj menj muñ laligowutiwaajonj jerj kotonj ononjenj. Yaka logoya, yagonj dumuj kota ano wain apu iwoi ii mono jedaborojenja Anutunonj ii muñ laligowaa. Oo merana, naa kotumotuenta moñ toroqen enj nonagi, ii gombenaga? Ii mono amamaajenj.”

38 * Kaenj meleeno manjaajonj kokaenj jero: “Oo amana, kotumotue motoonjgo iigadeenj mono enj gonja me nomaenj? Oo amana, mono nii moñ kotuegonj nomba.” Kaenj jenj kanainj silama saaro.

39 * Saaro manjanonj kokaenj meleema ijoro:

“Moba, giinonj mono balonj toomorianawo mesaonj koriganonj kema laligowa.

Iikanonj sombimbaa bedu unjiijiya ii kanakeewanja mende kamaankebaa.

40 * Gii manjawaa soo somatanonj ejemba lanj unj

laaligoga anjonj koma kogaa welenqegeya kamakamaata koloonj laligowa.

Kaenj laligowagato, kanawaerj qerj koga utama muñ kambanj iikanonj

karenj motonj iwaa galenj konkonja unj yakarinj geengaa nananj laligowa.”

41 Manjanonj Jeikob kotumotueya muroti, Iisoononj iikawaajonj ama kanainj koga uukazi moma muñ laligoro. Anjaa utanonj kaenj moma alia mombaajonj kokaenj jero: “Manjanaraa koomuyaa kambananonj mono torija. Iinonj komuro jinjenj qama saama kambanj iikanonj saanonj kona Jeikob qewe komuwaa.”

42 Iisooaawo momoyanonj kaanja kolooro moñnoñ iikawaa buzuya moma Rebekawaanonj kema jero moma meria kanagenja Jeikobwaajonj qaa ano kema wama karo kokaenj ijoro: “Moba, daga Iisoononj mono ironja meleeno qaganonj uro guro komuwagatiwaajonj romonjoja. 43 Kawaajonj merana, niinonj qaa gijomanjati, ii mono tenj komba. Mono keteda koi waama oloñ koma Haran gomanonj naana Labambaanonj komba. 44 Kema iwo kambanj tosaanja toroqen laligona dagaa uuduuduuyanonj olomoowaa. 45 Uuduuduuya olomoonj kamaaro iwoi ama munati, ii duduurogo niinonj kawaa gematanonj goojonj qaa ambe karo guama kawu. Iinonj guro komuna moñnoñ ii qero komuwabo. Mono naambaajonj kambanj motoonjgo iikanondeen ororonj qaoni oromesaonj saamambo.” Kianj.

Aisaknoñ Jeikob wasiro Labambaanonj keno.

46 Rebekanonj loya Aisakwaanonj kema kokaenj ijoro: “Niinonj enjarowoina Hit emba yorojonj ama toroqen laligomambaajonj mojona tiiro siimbobolo momakejenj. Jeikobnonj

* 27:29: Jen 12.3 * 27:36: Jen 25.29-34 * 27:38: Hib 12.17 * 27:39: Hib 11.20 * 27:40: Jen 36.8; 2 Kij 8.20

kaanagadeen Hit yonoo boraurugia yonoononga mon enarowoinara kaan embiaga mewabo. Balon kokanon koloogiti, yonoo siligia mono kaanagadeen eja. Kaan mon men kawaboti een, niinon mono laaligona naambaajon toroqen laligowenaga? Siimbobolonanon mono toroqen honon qaa koloowabo.” Rebekanon kaen jero.

28

¹ Kaen jero Aisaknon Jeikob koma hororo karo kotuegon kokaen jen koton muro: “Merana, gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa. ² Kaen gaagoto, mono waama Mesopotemia (Padan Aram) balonon kema nemungaa man Betuelwaa mirinon keuma owaga Labambaa borauruta yonoononga mon embaga mewa. ³ Embaga mena Anutu, ku-usu kuuyaa Toyanon mono gii kotuegon koloonseisei gono gbiliuruga yonoo janngogianon seiro kanageso tuun mamaga yonoo man benngiaga koloowa. ⁴ * Anutunon mono gii ano gbiliuruga on Aabrahambaa kotumotueya ii toroqen onombaa. Kaanagadeen balon asaga Abraham muro giinon iikanon waba koloon laligojani, ii bun qen aowaga.”

⁵ Kaen jen Jeikob wasiro mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon Labambaanon kemambaajon keno. Laban ii Aram eja Betuelwaa meriaga, Jeikob ano Iisoo yoroo nemungara Rebekawaa naanaga. Kian.

Iisoonon ala-ala emba mon mero.

⁶ Aisaknon Jeikob kotuegon mun emba mewiaajon Mesopotemia balonon wasiroti, ii Iisoonon moro. Kotuegon mun kokaen jen koton muro: “Gii Keinan yonoo naamboragia yonoononga mon embaga mende mewa.”

⁷ Kaen jen kotoo nemunmanja yoroo qaa jegara ten koma mesaon Mesopotemia (Padan Aram) balonon kenoti, Iisoonon ii kaanagadeen moro. ⁸ Ii moma man Aisaknon Keinan emba togon moma bolin aon laligoroti, Iisoonon ii iima moma kotoo. ⁹ Ii moma koton manaa jaanon sokombaatiwaajon asia Aabrahambaa meria Ismaelnon komuro iwaa mirinon kema borata Malahat, Nebaiotwaa naan ii mero embauruta karoon koloogi. Kian.

Jeikobnon Siwewaa doya gaanon iiro.

¹⁰ Jeikobnon Beerseba goman mesaon Haran gomanon kemambaajon keno. ¹¹ Kema laligon balon mononon keuma ween jaaya kemerotiwaajon ama iikanon jamo ragiti, iikanon mon men wan qembon qen gomantiinanon gaon ero. ¹² * Gaon en iikanon gaon kuku mon kokaen iiro: Do mombaa kitia namonon kuugi kema qaga ii Siwenon uma kuun nano Anutuwa gajobauruta yononon iikanon riin uma kamaan anggi.

¹³ * Kaen anggi Ponon iwaa kosianon nama qaa kokaen ijoro: “Niinon Pon, asaga Aabrahambaa Anutuya ano manaa Aisakwaa Anutuya koloojen. Balon koi ejan, niinon ii gii ano goo gbiliuruga onoo bunaga qen onoman. ¹⁴ * Goo gbiliuruga yononon koloon seisei anggi janngogianon namowaa sububun kaan koloowaa. Kaen kolooro juma deema balon ween koukoutanon ano kemekemetanon, Saut ano Noot lee lee, eu ano emu iikanon baagen sokoma kema laligowu. Goojon ama goo gbiliuruga yonoononga mombaajon ama noo kotumotuenanon mono namowaa kanageso tuun kuuya yonoo qagianon uro oyanboyon mokoloowuya. ¹⁵ Moba, niinon giwo laligon daen daen kema kan laligowagati, iikawaa so mono sopa somonjon goma laligon uma guambe balon kokanon mombo eleema kawaga. Niinon gii mende gomesaon qaa jen somonjon gombeti, iikawaa so ambe hona koloodaborowaa.”

¹⁶ Kaen ijoro Jeikobnon gaon uutanonga uuta tooro moma waama kokaen jero: “Ponon mono onanon balon koi kanon laligojato, niinon ii wala mende mojen.” ¹⁷ Kaen jero jenen ororo qaa kokaen jero: “Balon koi mono kowoga ano keemomoyawo kolooja. Koi kanon mono onanon Anutuwaanon dun raraya ano Siwewaa naguya kolooja.”

¹⁸ Kaen jen goman ano umugawodeen waama jamo qembon qen eroti, ii men waama jawo toon oson kuun qaganon kele apuya maama moriro. ¹⁹ Morin goman iikawaa qata Betel (Anutuwa miri) qaro. Wala taon iikawaa qata ii Luz qama laligogi. ²⁰ Jeikobnon balon iikawaa qata donngoga Betel qama qaa kokaen jen somonjon jopon qaanon jen kotiuro: “Oo Anutu, giinon niwo laligon kana koi kemaqati, iikanon nii galen koma noma nembanenena ano selena esuya mokoloon nona ²¹ saanon luae qaganon manna mirinon mombo eleema kemaqati een, niinon mono goo uuainga ten koma laligowe giinon noo Pon Anutuna koloon laligowa.

* 28:4: Jen 17.4-8

* 28:12: Jon 1.51

* 28:13: Jen 13.14-15

* 28:14: Jen 12.3; 22.18

²² Jamo koi mej waama jawo toonj osonj kuujeji, iikanonj mono goo duj raraga ero iwoi kuuya togonj noma laligowagi, niinonj ii onanonj mendeembe tuuj 10 koloogi iikanonja motomotoonj mej leuj goma laligomanja.” Kianj.

29

Jeikobnonj Labambaa mirinonj keuro.

¹ Jeikobnonj kaen jer mesaonj kana toroqenj kema weenj koukoutaa kanageso yonjo balononj keuro. ² Kanonj keuma balonj korianonj apu ronj monj iiro. Miri toya yonjononj lama tuungia unuama iikanonj apu onjoma laligogi. Kambanjanonj apu ronj kawaa kosianonj lama tuuj karoonj egi apu ronj qaa ootanonj jamo somata ii mende metangji. ³ Lama galenj yonjononj wala lama tuungia kuuya iikanonj mej kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanonjga gbililingogi kenogo lamaurugia apu onjonji negi jamo ii mombo dujanonj komakegi.

⁴ Jeikobnonj lama galenj ii kokaenj qisinj onjono: “Eja alauruna, onj dakaya?” Qisinj onjono “Nono Harambaajonja,” kaenj meleema mugj.

⁵ Meleema mugj kokaenj qisinj onjono: “Onj Naahorwaa esia Laban moma muju me qaago?”

Qisinj onjono “Saanonj moma mujonj,” jegi.

⁶ Jegi kokaenj qisinj onjoma jero: “Ii saanonj laligoja me qaago?”

Kaenj jero kokaenj ijogi: “Ii saanonj laligoja. Iiba, iwaa borata Reizelonj mono endu lama unuama kaja.”

⁷ Kaenj ijogi Jeikobnonj jero: “Iibu, weenj somata ero lama ii gomantiinaajonj kululuunj onjombombaa kambanjanonj mende torija. Kawaaajonj saanonj lamagia apu onjonji negi mombo unuama laaligogianonj kema onjonji negi newu.”

⁸ Kaenj jero kokaenj meleenji: “Kaenj saanonj mende ambonja. Wala lama tuuj kuuya kululuunj onjoma jamo ii apu ronj qaa ootanonjga gbililingoninj kenogo mono lamaurunana apu onjoninj newuya.”

⁹ Jeikobnonj yonjowo qaa kaenj aminj moma nanji iikanonjadeen Reizelonj manjaanonj lama tuuj unuama karo. Reizel iinonj lama galenj gawonj mej laligoro. ¹⁰ Karo Jeikobnonj owayaa borata Reizel ano owayaanonj lama tuuj injima apu ronj qaa ootanonj kema jamo ii metaama owaya Labambaanonj lamauruta apu unuagi. ¹¹ Unuagidaboronj Jeikobnonj Reizel buuta kitorj nejan kanainj kotakota qama saaro.

¹² Saama Reizelwaajonj jero: “Nii goo mangaa tinitosaya koloojen. Nii Rebekawaa meriaga.” Kaenj jero Reizelonj moma uulanjawo bobogarinj manjaanonj kema buzu ii jero moro. ¹³ Labanonj naanja meria Jeikobwaa buzuya moma ii uulanjawo mokoloomambaaajonj keno. Kema mokoloonj iima suunjonj anjomunj buuta kitorj nejan wama mirianonj uri. Uma iwoi kuuya kolooroti, Jeikobnonj iikawaa sunduya jero moro. ¹⁴ Ii moma kokaenj jero: “Saanonj, giinonj neenaa sakitina koloojan.” Kaenj jero koinj motoonjgowaa so iwo rama laligoro. Kianj.

Jeikobnonj Lea ano Reizel embawoitaga orono.

¹⁵ Kaenj laligoro Labanonj Jeikob kokaenj ijoro: “Gii tinitosana laligojanjwaajonj tawaga qaa eenj welenj qenj nombabo. Ii mende sokombaa. Kawaaajonj tawaga dawj mewagiwaajonj mojanj, ii saanonj jena momanja.” ¹⁶ Labambaa borawoitaa woi laligori. Somataa qata Lea. Kogaa qata Reizel. ¹⁷ Leawaa jaayanonj iima-ainjanjawo kolooroto, Reizel seliaa kaitania ano jaasewanja ii kuuya iima-ainjanjawo totonj kolooro.

¹⁸ Jeikobwaa uunaanja ii Reizelwaanonj erotiwaajonj ama qaa kokaenj jero: “Niinonj boraga kanagenja Reizel memambaaajonj saanonj yambu 7 welenj qenj goma laligomanja.”

¹⁹ Kaenj jero kokaenj ijoro: “Ii eja morota monj mube mende sokombaboto, gii gombe sokombaa. Kawaaajonj saanonj niwo koi laligowa.” ²⁰ Kaenj jero Reizel memambaaajonj yambu 7 welenj qenj muj laligoro. Uunaanjanonj Reizelwaajonj erotiwaajonj ama yambu iikawaajonj moro weenj afaanja tani kolooro. Kianj.

²¹ Yambu 7 tegoro Jeikobnonj owaya Laban kokaenj ijoro: “Noo gawonj meme kambananonj mono tegojiwaajonj saanonj embana Reizel nona iwo enj laligomanja.” ²² Labanonj qaa ii moma miri toya kuuya horonj kululuunj onjoma lombanjanj ano nejan korisoro angji. ²³ Ii angji tegoro gomanj tiiro Labanonj borata Lea wama kema Jeikob muro miri uutanonj uma motoonj eri. ²⁴ Labanonj welenj embia qata Zilpa ii borata Leawaa welenjqeqeqaga laligowaatiwaajonj muro. ²⁵ Motoonj eri gomanj ano Jeikobnonj embia iima moro Reizel qaagoto, ii Lea kolooro yooyaanonj kema kokaenj jerj muro: “Gii mono naa terega ama nonjanjate? Nii Reizel memambaaajonj welenj qenj goma laligoweto, gii mono naambaajonj tiligonj nonjanj?”

²⁶ Ii moma meleema kokaen ijoro: “Goman kokanon data een laligoro koganon eja mewaatiwaa nanamemeja ii nonoonon mende eja. ²⁷ Kawaajon saanon maran korisoro ii Leawo sonda motoongowaa so laligon aisoona tegoro koga kaanagadeen gomanja. Ii mewaatiwaaajon mono kaanagadeen yambu 7 toroqen welen qen noma laligowa.”

²⁸ Kaen ijoro uumotoongo ama Leawo maran korisoro kamban ii sonda motoongowaa so laligoro tegoro Labanon borata Reizel kaanagadeen embia koloowaatiwaaajon muro. ²⁹ Labanon welen embia qata Bilha ii borata Reizelwaa welenqeeyaga laligowaatiwaaajon muro. ³⁰ Jeikobnon Reizel ii kaanagadeen embiaga mero. Uunaanon Reizelwaaajon erotiwaajon ama Reizel ii Lea uugun jopagon mun laligoro. Kawaajon yambu 7 toroqen Laban welenja qen mun laligoro. Kian.

Jeikobwaa merauruta koloogi.

³¹ Jeikobwaa uutanon Leawaajon mamaga mende ero zizi togoro Ponjon iiro mende sokono Lea koro ambaatiwaaajon ilaan muroto, koga Reizelnon arunja laligoro. ³² Leanon korowo koloon laligon mera ejaga men qaa kokaen jero, “Ponjon tapekokorona iiro lonanon saanon kanain jopagon noma laligowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Ruuben qaro. (Ruuben = Tapekokorona iiro.) ³³ Kanagen mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Lonanon melaada jopagon nono Ponjon ii moma mera koi kaanagadeen nonja.” Kaen jen qata iikawaa so Simeon qaro. (Simeon = Gejianon moro.)

³⁴ Kawa gematanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii merauruta karon lonaajon ononjenwaaajon iinon mono kanain uuta niwo somongowaa.” Kaen jen qata iikawaa so Liwai qaro. (Liwai = Uuta somongowaa.) ³⁵ Kawa gematanon dunanon mombo koro ama mera eja mon men qaa kokaen jero: “Nii kamban kokaamba Ponj mepesejen.” Kawaajon qata iikawaa so Juuda (mepemepese) qaro. Kawa gematanon mera mombo mende mero. Kian.

30

¹ Reizelnon arunja laligon Jeikobwaaajon merabora mon mende men iyanja kania kaen iima data Lea gema qen uutanon motoqoto moma Jeikobwaaajon qaa kokaen jero: “Gii mono mera mokoloowa. Ii mende mokoloona niinon mono laligomambaaajon amamaan komumanja.”

² Kaen jero Jeikobnon irinja soono uuduudu mono mun kokaen ijoro: “Nii mono mera nomaen mokoloowenaga? Anutunon gii mera mewagatiwaaajon somonjon goma laligojanto, niinon Anutuga qaago.”

³ Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Noo welen embana Bilha ii koi. Saanon iwo ena noo mera mon mewaa. Iinon nemun kono niinon kaanagadeen iwaanonga merabora mokolon onoma nemungia koloon laligomanja.” ⁴ Kaen jen welen embia Bilha muro embiaga men iwo ero. ⁵ Ero Bilhanon koro ama Jeikobwaa meria mero. ⁶ Meria mero Reizelnon kokaen jero: “Anutunon gosin nono sokombe qamakooli qaana moma mera ejaga nonja.” Kawaajon qata Dan qaro. (Dan = Gosin nono sokonjen.) ⁷ Reizelwaa welen embia Bilhanon mombo koro ama Jeikobwaa meria mon mero woi kolooro.

⁸ Kaen mero Reizelnon kokaen jero: “Danawo mamaga aonoron haamo anjen.” Kaen jen iikawaa so mera qata Naftali (Aonorowe) qaro. ⁹ Leanon mombo koro mende ama ii iima kawaajon iyanja welen embia qata Zilpa men Jeikob muro embiaga kolooro. ¹⁰ Embiaga koloon Jeikobwaa mera ejaga mero. ¹¹ Mero Leanon “Simbawonjowo!” jen qata Gad (simbawonjowo) qaro. ¹² Zilpa, Leawaa welen embia kanon Jeikobwaa meria mon mombo mero woi kolooro.

¹³ Kaen kolooro Leanon qaa kokaen jero: “Niinon keraqeeango somata mojen. Emba yononon mono noojon oyanboyan qama laligowuya.” Kaen jen iikawaa so mera qata Aser qaro. (Aser = Oyanboyan qabu.) ¹⁴ Wiitnon masu qero koto kambananon somanja monjon Ruubenon seleengen kema balon korianon asagbalen hamo * mokolooro. Hamo ii mokolon men kan nemunja Lea muro. Muro Reizelnon data kokaen ijoro: “Goo meraganon hamo men kaj, iikawaa tosaanja mono nona nemanja.”

¹⁵ Kaen ijoro Leanon kokaen jero: “Ginon lona nuana sokombaatiwaaajon romongoweto, gii mono meranaanon asagbalen hamo koi ii kaanjadeen nuamambaaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jero Reizelnon kokaen ijoro: “Saanon! Meragaanon hamo ii nombaati een, mono saanon Jeikobwo gomantiinja koi ewao.”

¹⁶ Kaen jero Jeikobnon mare iikanon gawon mesaon karo Leanon kema mokolon mun kokaen ijoro: “Niinon meranaanon asagbalen hamo kanon mono goo sewanja mejenja. Kawaajon mono niwo ewota.” Kaen ijoro Jeikobnon gomantiinja iikanon iwo eri.

* **30:14:** Asagbalen: Emba yononon asagbalen hamo nen afaangon koro ambombaaajon anjiti, iikaan moma laarigi.

¹⁷Iwo eri Anutunonj Leawaanonj qaa qamakoolia moro koro ama Jeikobwaa meria 5:ya mero. ¹⁸Ii mejj qaa kokaenj jero: "Niinonj welenj embana ii lona muwetiwaajonj Anutunonj iikawaa tawaya koi nonja." Kaenj jenj iikawaa so qata Aiskar (tawa) qaror. ¹⁹Kawaa gematanonj Leanonj mombo koro ama Jeikobwaa meria 6:ya mero. ²⁰Ii mejj qaa kokaenj jero: "Anutunonj kalenj awaa soro nonja. Lona Jeikobwaa merauruta 6 mewetiwaajonj iinonj mono pondanj niwo laligonj qabuŋa noma laligowaa." Kaenj jenj iikawaa so mera qata Zebulun qaror. (Zebulun = qabuŋa) ²¹Kambaranj tosia tegoro Leanonj bora menj qata Daina qaror.

²²Anutunonj mombo Reizel kaanagadeenj romonjonj muŋj qaa qamakoolia moma koro ambiwaajonj ilaanj muro. ²³Ilaanj muro koro ama mera monj menj qaa kokaenj jero: "Anutunonj gamuna metogoya."

²⁴Kaenj jenj toroqenj kokaenj jero: "Ponjonj mono merana monj toroqenj nombaa." Kaenj jenj iikawaa so mera qata Joosef (= Toroqenj nombaa.) qaror. Kianj.

Jeikobwaanonj lama tuuŋanonj sei-ro.

²⁵Reizelonj meria Joosef mero iikawaa gematanonj Jeikobnonj Laban kokaenj ijoro: "Nii neenaa gomanj mirinanonj kemambaajonj mojenj. Kawaaajonj saanonj wasinj nona eleema kemaŋa. ²⁶Emba meraanuruna koi yonoojonj ama goo welenŋa qenj laligoweti, mono ii nona motoonj kembonja. Nii gawonj somata totoonj menj laligoweti, ii geenggo saanonj mojanj."

²⁷Kaenj ijoro Labanonj kokaenj jero: "Gii moma qeangonj nonjanj eenj, mono saanonj koi laligowa. Ponjonj goojonj ama nii kotuegonj noma laligoroti, nii unju qewe qaa kaenj kolooro mojenj."

²⁸Kaenj jenj toroqenj kokaenj jero: "Mono gawonj qaa tawaya jangoya jena sewana ii saanonj gomaŋa." ²⁹Kaenj jero Jeikobnonj kokaenj ijoro: "Nii goo welenj nomaenj qenj laligonj goo gomanonj miriwaaw oro tuuŋa tuuŋa galenj koma onjombe somariigiti, ii geenggo saanonj mojanj. ³⁰Wala nii koi mende kawe iikanonj oro iwoiga mamaga mende enj gonoto, iikanonj mono nii kawe kambaranj kanonj seinj jaasongo koloouj. Nii daengenj daengenj kema kaweti, iikanonj Ponjonj kotuegonj gono laligona. Kaenj laligonato, nii mono naa kambaranj saanonj neenaa kanagesouruna nanjonj onjomambaajonj ama gawonj iwoi kanaij mewenaga?"

³¹Kaenj ijoro Labanonj kokaenj qisiro: "Nii mono naama gombenaga?" Kaenj qisiro Jeikobnonj meleema kokaenj jero: "Iwoi monj mende nombato, iwoi motoonggo koigadeenj noojonj ambagati eenj, nii saanonj toroqenj goononj lama tuuŋa tuuŋa ii kalanj koma jaagalenj menj onjoma laligomaŋa. ³²Nii saanonj goononj lama ano meme tuuŋa kuuya ii kete injiima gosimaŋa. Ii gosinj lama meria baronj kuuya ano meme (noninj) donja titogiawo ano teregia diriwenj, soŋojinjiri me korombonjgi ii kuuya mendeema iyangia menj kululuun onjomba. Iyonjononj saanonj gawonj menj laligowetiwaaw tawana koloowu. ³³Kanagenj gawonaa tawana, lama ano meme ii injiima gosinambaajonj kawagati, kambaranj iikanonj uuna dindiŋaa kania ii afaanjonj kokaenj mokoloowa: Meme (noninj) titogia qaa ano diriwenj, soŋojinjiri me korombonjgi qaa ii kuuya ano lama baronja qaago kuuya noo tuuŋanonj nambuti, ii niinonj yonjoro mejenj, kaenj moma kotowa."

³⁴Kaenj jero Labanonj kokaenj meleeno: "Nii saanonj uumotoonj anjenj. Qaa jejanj iikaanj kana ii ewaa." ³⁵Kaenj meleema weemboria iikanondeenj Labanonj meme (noninj) ejia teregia jirinjooronj ano diriwenj soŋojinjiri me korombonjgi ano meme embia kuuya teregia titogiawo ano diriwenj soŋojinjiri me korombonjgi me sele jugianonj iwoi taanja raroti, ii kuuya ano lama meria baronj kuuya ii gosinj metogonj onjoma anjaa merauruta yonoo borogianonj ama onjono. ³⁶Labanonj ii ama onjooma yonjowo Jeikobwaanonj lama ano meme tuuŋj ii unjuama weemboria karonj kekembaa so kema kanonj laligogi. Koriganonj kaenj laligogi Jeikobnonj toroqenj Labambaanonj lama ano meme tuuŋa tuuŋa ii galenj koma onjoma laligoro.

³⁷Kaenj laligonj komonj, wakato ano gou gere iikawaa boria gbiligbili kotonj menj selegia jinjororonj kombolatiro biiwianonj taaliro jirinjooronj kolooro. †

³⁸Kaenj kolooro gere borogia koombolatia ii menj oro yonoo apu juugia kuuya kanonj ano apu newombaajonj kagi wosogianondeenj ero. Kaenj ero lama ano meme tuuŋj yonjononj ejianonj unjualembutiwaaw ainj geriawo moma apu newombaajonj kanj mokoloonj iigi. ³⁹Kaenj iima meme ejia yonjononj gere boria iikawaa kosogianonj embia unjualeenji. Kaenj unjualeenji koro ama laligogitiwaajonj meraboraurugia kawentetere, titogiawo ano diriwenj, soŋojinjiri me korombonjgi ii onjoma laligogi.

† **30:37:** Gere boria: ii sopawaajonj mende ano. Kaanagadeenj tiriqoonjonj me jenanj amambaajonj qaago. Anutunonj njaawawenj ano owenj jenanj ambambaajonj mende jeroto, Jeikobwaa uutanonj diŋgoro tenj koma laligorotiwaajonj toomoriambaa kania kaenj kuma muro.

⁴⁰ Kaen laligogi Jeikobnon lama ano meme (nonin) meria kaanja ii gosin mendeema onoma aja aja tuungia so ononoto, oro somata ii arengon onono jaagia Labambaanon oro baron ano teregia titogiawo yonoonon baagen uun nanji. Kaen ama anjaajon lama ano meme (nonin) tuuja tuuja metogon mokoloon onono. Ii mokoloon somongon onono Labambaa lama tuujanon mende kema toroqen onongi.

⁴¹ Oro embia kotakota yononon ejianon unjualembutiwaa ain geriawo mogi Jeikobnon kaban so iikanon gere boria ii apu juunon ano. Kawaajon oro ejia yononon kan ii wosogianon mokoloon iima kosianon kanon embia ii unjualeema laligogi.

⁴² Kaen laligogito, oro embianon esungia kamaanqegeta koloogiti een, iinon gere boria ii iyonoo wosogianon mende ama laligoro. Kaen ama laligoro oro esungia kamakamaata yononon Labambaa tuujanon toroqegi esungia kotakota yononon Jeikobwaa tuujanon kema toroqegi. ⁴³ Jeikobnon kaen ama kindinbiri eja qaqaqabunayawo koloon toomorijan mokolooro. Lama ano meme tuuj mamaga buja qen aon welenqege ejemba unjano kamel ano donji tuuja tuuja asugin seigi togia kolooro. Kian.

31

Jeikobnon Laban mesaon olon koma keno.

¹ Labambaa meraurutanon qaa kokaen jegi Jeikobwaa gejianon kemero moro: “Manjananon iwoi buja qen laligoroti, Jeikobnon ii kuuya kalugon konjoratin angon kono. Manjanaa esuhinaya galen koma iikawanon hinaya kuuya ii iyanjaajon mokoloon kindinbiri koloaja.” ² Qaa ii moro ano looyaa jaasewaja iima kokaen moma asariro: “Labanon wala ala awaa koloon noma laligon kouroto, kaanja mende toroqen ama laligoja.”

³ Kaen moma asariro Ponjon Jeikob kokaen ijoro: “Gii mono eleema manjasauruga yonoo balonon kema tinitosauruga yonowo laligowa. Kema laligona niinon giwo nama laligomana.”

⁴ Jeikobnon qaa ii moma Reizel ano Lea yorojon qaa ano keno balon korianon lama tuuja tuuja galen koma ononoti, iikanon kari. ⁵ Kari kokaen irijoro: “Niinon mangaraa jaasewaja iima kokaen moma asarijen: Iinon wala ala awaa ama noma laligon kouroto, iikaanja mombo mende ama laligoja. Manjaa Anutuyanon mono kilen niwo nama laligon kouro. ⁶ Nii ku-usuna kuuya kululuun iikawaa so mangara welen qen mun laligon koubeti, oro ii saanon mojado.

⁷ “Kaen laligoweto, iinon angomokolon qaganon ama noma laligon gawonaa tawaya ii somanja 10:baa so utequte ama laligoro. Kaen ama noma laligoroti, Ponjon angon koma muro tiwitwilaa mon mende ama nono laligowe. ⁸ Kaban monjon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) titogiawo koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuuj kuuya yononon meraboraangia titogiawo onongi. Kaban monjon kokaen jero, ‘Lama ano meme (nonin) kawentetere koloowuti, ii mono goo gawon tawaga koloowu.’ Kaen jero oro tuuj kuuya yononon meraboraangia kawentetere onongi. ⁹ Anutunon kaen ano asugiro mangaraa tuujanonga oro konjoratin unjama nono seigi.

¹⁰ “Oro ejianon embia unjualeema laligogiti, kaban iikanon gaon iima jaana uun waama iibe meme (nonin) ejianon embia unjualeema nangiti, iyonoo selegia ii kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombongi kuuya koloogi. ¹¹ Nii gaon iibe kanon Anutuwaaja gajoba monjon noojon ‘Jeikob!’ qaro. Kaen qaro ‘Koi nanjen,’ jen meleembe. ¹² Meleembe kokaen toroqen nijoro: ‘Labanon iwoi kuuya ama gomakeji, niinon ii iima mojen. Kawaajon saanon jaaga otaama uun iiba: Meme (nonin) ejia kuuya embia unjualeema nanjiti, iyonoo selegianon kawentetere, titogiawo ano diriwen, sonojinjiri me korombongi koloaja. ¹³ * Niinon Betel kanon asugin gombe jamo dangunu mon kuuj kele morin niwo qaa somongon jojopan qaanon jen kotiina. Niinon Anutu ii ano goojon qaa kokaen jejen: Gii mono keteda koi waama kantri koi mesaon geengaa kolokoloo gomanganon mombo eleema kema.’ ”

¹⁴ Jeikobnon qaaya kaen jero Reizel ano Lea yoronon kokaen meleema mun ijori: “Manjanaa mirinon borosamowaa bakaya mon ii noroonon mende toroqen raja. ¹⁵ Iinon eja norono sewanaranon karo ii anjaajongadeen men gilidabororo. Kawaajon noro mono waba tani ama norono laligon kouri. ¹⁶ Kawaajon Anutunon manjaa tuujanon esuhina ilawoila konjoratin wano seiroti, ii kuuya mono onanon anana ano meraboraurunana ananaa bujaga koloaja. Kawaajon Anutunon jen koton gonoti, giinon mono ii kuuya ten koma otaawa.”

¹⁷ Kaen ijori waama men mozozonon men embamerauruta kobibin onono kamel qagianon ugi.

* 31:13: Jen 28.18-22

¹⁸ Miriwaa oro tuuŋa kuuya konjoma oŋono wala keŋgi. Eshuhina iwoiŋa kuuya Mesopotemia (Padan Aram) balonon laligon mokoloooro seiroti, ii korebore kololoon manŋa Aisakwaanon kernbombaajon Keinan balonon baagen keŋgi. ¹⁹ Kamban kanon Labanon lama jugia motomambaajon keno Reizelon manŋa mirinon donlotion bubuga yongoro mero. ²⁰ Yongoro mero Jeikobnon toroqen looya Aram eja Laban ii kokaen tiligon muro: Kembombaa qaaya ii mende jero moroto, mono olon mesaon keŋgi. ²¹ Kaen olon keŋgi kamel yononon ilawoilaya kuuya men bosingi. Kema Yufreitis apu gowoya koton Gilead balon baanawo iikanon baagen keŋgi. Kian.

Labanon Jeikob otaan keno.

²² Keŋgito, weemboria karonŋa koloooro kanon qaa kokaen jegi Labanon moro, “Jeikobnon mono togon olon koma keno.” ²³ Ii moma waama tinitosa ejauruta ujuama weemboria 7:baa so oŋotaan kema kema Gilead balon baanawo kanon mokoloon oŋonŋi. ²⁴ Oŋonŋiti, gomantiinŋa iikanonŋa Anutunon Aram eja Laban ii gaonon asugin qaa kokaen ijoro: “Gii Jeikobwaanon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galer men aowa.” ²⁵ Unuanŋi Jeikobnon opo sel kuunŋa Gilead balon baanawonon mororonŋon kuuro Laban ano ejauruta yononon kaanagadeen opo sel kuunŋa iikanon kuun egi.

²⁶ Eŋ waama qegia Jeikobwaanon kema kokaen jero moro: “Gii mono naa terega ama nona? Gii tiligon nonjan. Kere yononon manŋa qen emba yongoro horonkejuti, mono iikawaa tani noo borawoina olon uruama koi kana. ²⁷ Gii naambaajon angomokolon ama noma uulanawo olon koma nomesaon kana? Gii mono naambaajon qaa mon mende jena mobe laŋ kana? Ii mobenagati een, nii saanon rii gbawe ambe koman koma gita kulele qegi korisoro qaganon oŋoombe kawuyaga.

²⁸ “Ii mobenagati een, mono saanon esauruna ano borawoina buugia kiton men yeizozogia jewenaga. Gii mono uuga qaawaa tere kaanŋa anjanŋa. ²⁹ Niinon ku-usunawo kan saanon tiwilaan gombenagato, gomantiinŋa ewe mangaa Anutunanon qaa kokaen nijoojaa: ‘Gii Jeikobwaanon kotumotue me qasumasuaa qaa mon jewabotiwaajon mono moma koton galer men aowa.’ ³⁰ Kawaajon mesaowa, geengaa mangaa goman mirinon eleemambaa uuaingga somata moma laligonŋo mesaodaboron kananon kan laligojan. Kawaajon saanon kembato, noonon donlotionuruna ii mono naambaajon yongoro men kana?”

³¹ Labanon kaen ijoro Jeikobnon kokaen meleema muro: “Giinon borawoiga manjaqeqe ku-usun qaganon nuambabotiwaajon romonŋon keena moma olon koma kanin. ³² Kaninto, monon donlotion bubuga mero mokolooowagi, ii saanon qena komuwaa. Ilawoila kuuya men laligojen, ii saanon tinitosaurunara yonon jaanon iima gosin nama goonon iwoiga mon mokoloon iima ii saanon mewa.” Jeikobnon kaen ijoroto, embia Reizelon donlotion ii yongoro meroti, loyanon ii mende morotiwaajon ii hanqan qen jero.

³³ Kaen jero qegia Jeikobwaa opo sel kuunanon uma qengama mongama Leawaa opo sel kuunanon uma toroqen welen embawoi yoroo opo sel kuunganon uma qengama mongama iwoi mon mende mokoloooro. Leawaanon kuun mesaon kawaa gematanon Reizelwaa kuunanon uro. ³⁴ Uroto, Reizelon donlotion bubuga ii men gesonon mouma kamel qaganon dun rarawaa utanon ama qaganon uma qelanjin raro. Kaen raro manjanon opo kuunŋa uuta kuuya qenganoto, ii mende mokoloooro. ³⁵ Reizelon manŋa kokaen ijoro: “Somatana, nii koinon niiro rajenijwaajon ama goo jaasewanganon saanon mende waamanŋa. Kawaajon uduuduudu mende moma nomba.” Kaen ijoro miriwaa donlotion bubuga iikawaajon monjanoto, ii mende mokoloooro.

³⁶ Mende mokoloooro nama Jeikobnon irinŋa soono temboma Laban kokaen jen qisin muro: “Niinon naa kanaga ama sonŋiwe? Mono naa sili bologa ama gombetiwaajon kakasilinon tiwasananon tigon nonjan? ³⁷ Noo esuhinana kuuya qengan daboronŋo mono naa iwoiga mon mokoloonna goo miri uuta bunaga koloonaga? Ii saanon men koi kan tinitosaurunara yonon jaagianon ana iigi batunaranon qaa lombo enagati, ii gosin jen tegon mindinŋon norombuya.

³⁸ “Niinon giwo yambu 20 laligon waabe. Kamban iikawaa utanon gawonŋa mewe goonon lama ano meme (nonin) yononon mende janŋon qaonŋito, awaagadeen koloon seisei ama laligogi. Kaanagadeen lama eja mon goo oro tuunonŋa mende qen newe. ³⁹ Kamban tosaanon oro kawalianon lama qen kitimitooroti, ii mende men kan goma laligoweto, iikawaa kitia ii neenaa tuunonŋa men kitianon ama laligowe. Lamaga gomantiinanon me asaganon yongoro men laligowuyagati, kilen iikawaa kitia amambaajon jenkooto ana ii otaan laligowe.

⁴⁰ “Ween biiwianonj gomanj gerianonj nooro gomantiijanonj memetotonjanonj nuro sanjonja moma laligowe. Kambanj mamaga gaonj gbiligbili laligowe. ⁴¹ Yambu 20:waa so iikaanj goo gomanonj laligonj waabe tegoja. Yambu 14 ii borawoiga oromambaajonj welenj qenj goma laligowe. Iikawaa gematanonj yambu 6 ii lama bulmakao mokoloomambaajonj goononj gawonj menj laligowe. Kaenj laligoweto, giinonj gawonj memewaa tawana ii somanj 10:baa so utequte ama laligona.

⁴² “Asana Aabrahambaa Anutuya amana Aisaknonj waeya menj mepeseenjeji, iinonj gemananonj aworo koloonj mende kotingonj nonagi eenj, giinonj mono bobora wasinj nona kawenaga. Kaenj ama nonagato, Anutunonj noononj siimbobolo kakasililinj iiro gawonj boronanonj seleqeje ama menj laligoweti, ii iima kete gomantiijanonj noo qaana gosinj jenj tegoro mojanj.” Kianj.

Jeikob ano Laban yorononj soomonggo ani.

⁴³ Jeikobnonj kaenj jero Labanonj kokaenj meleema muro: “Emba woi koi mono noo borawoinaga. Yoroow meraboraurugara ii noononja. Lama bulmakao tuunja tuunja koi ii noononja. Iwoi kuuya koi iijanji, ii kuuya noo bunagadeenj kolooja. Kaento, mesaowa niinonj kete borawoina koi ano meraboraurugara onjoniti, yonjononj kembutiwaa qaagia jegi ii qewagomambaajonj moma bimoojenj. ⁴⁴ Kawaajonj saanonj kanj gou koma aonj batunaranonj soomonggo ambo. Ii qendeembotiwaajonj romongonj noroma danggunu kaanja batunaranonj ewaa.”

⁴⁵ Kaenj jero Jeikobnonj jamo monj menj kuuro moroalimbanj danggunu kaanja sodogara koloonj nano. ⁴⁶ Iikanonj nano Jeikobnonj tinitosauruta yonjoonj jamo menj kululuuwutiwaajonj jero. Kaenj jero jamo menj qanonj qanonj ama kululuugi uro iikawaa kosianonj nene lombanj oonj negi. ⁴⁷ Labanonj jamo tuunj kawaa qata Jegar Sahaduta qarow Jeikobnonj qata Galed qarow.*

⁴⁸ Kaenj qama looyanonj qegia Jeikob kokaenj ijoro: “Jamo tuunj koi mono kete anaraa batunaranonj moroalimbanj danggununaraaga ewaa.” Kawaajonj Jeikobnonj iikawaa qata Galed qarow. ⁴⁹ Labanonj qaa toroqenj kokaenj jero: “Ponjonj deema laligowoti, kambanj iikanonj batunaranonj jaayanonj niriima riinj galenj menj noroma laligowaa.” Kawaa so balonj iikawaa qata monj Mizpa qarow. (Mizpa = Galenj meme miri koriga.)

⁵⁰ Labanonj qaa ii toroqenj kokaenj ijoro: “Giinonj borawoina horonj ureenj aonj ama oromba me toroqenj emba tosaanja onjombagati eenj, mono qaa koi moma laligowa: Balonj eja monjonj kosonaranonj mende laligonj nirirow Anutunonj mono kilenj saanonj niriima batunaranonj soomonggo ejiwaa qaaya ii nanjonj jenj laligowaa.”

⁵¹ Kaenj ijonj mombo toroqenj kokaenj jero: “Qegana moba, jamo tuunj koi ano toonj koi kuujenji, iikanonj mono anaraa batunaranonj danggunu kaanja rama ubao. ⁵² Jamo tuunj koi mono danggununara koloonj rama ubaa ano toonj koi ii kaanagadeenj danggununara koloonj rama ubaa. Iikanonj soomonggonaraajonj kokaenj romongonj noroma rama ubao: Niinonj menj bolinj gomambaajonj moma jamo tuunj koi mende uugunj goononj kamanja. Giinonj kaanjadeenj menj bolinj nomambaajonj moma jamo tuunj ano toonj koi mende uruugunj noononj kawa. ⁵³ Aabraham, Naahor ano yoroow mangaraa bengia Anutu iinonj mono qaa batunaranonj kolooro ii gosinj jenj tegonj norombaa.” Labanonj kaenj ijoro Jeikobnonj qaa ii somongonj Anutuwaaw qanonj jojopanj qaanonj jenj kotirow. Manja Aisaknonj Anutu iikawaa waeya menj mepeseenj laligoro.

⁵⁴ Jeikobnonj kaenj ama balonj baanjanonj oro qenj iikanonj siimolonj oonj tinitosauruta horonj onjono lombanonj kagi. Kanj nene nenj gomantiijanonj riinj oronj baanjanonj kanonj egi. ⁵⁵ Egi gomanj asarow Labanonj umugawodeenj waama esauruta ano borawoita buugia kitoronj nenj kotuegonj onjoma yeizozogia jero. Ii jenj onjomesaonj eleema gomanjanonj keno. Kianj.

32

Jeikobnonj Iisooow aitonjgowowaajonj joronj qoronj ano.

¹ Looyanonj keno Jeikobnonj kaanagadeenj kananonj keno Anutuwaaw gajobauruta tosanonj mokoloonj mugij. ² Mokoloonj mugij injiima kokaenj jero: “Ii Anutuwaanonj manjaqeje tuunj kolooji.” Kawaa so gomanj iikawaa qata Mahanaim (manjaqeje tuunj woi) qarow.

³ Jeikobnonj kananonj kema laligonj qele ejauruta tosaanja wala wasinj onjono Edom kantrinonj balonj qata Seir kanonj data Iisoo iibombaaajonj kenji. ⁴ Wasinj onjoma kokaenj jenj kotonj onjono: “Onj mono kema da ponja Iisoo kokaenj jegi moba: ‘Somatana moba, nii welenj ejaga Jeikob. Nii owanara Labambo laligonj kouma laligodaboronj kambanj

* 31:47: Danggunu jamo tuunj: ii Hibruu qaanonj Galed ano Arameik qaanonj Jegar Sahaduta.

kokaamba ii mesaon kajen. ⁵ Iikanon laligon bulmakao, donji, lama, meme (nonin) tuunja tuunja ano welenqe qe ejemba mokolon unuama kananon kajen. Oo eja pojna, niinon goo jaanon kiankoomu mokoloomambaaon moma qaa buzuna koi wala ambe goonon kaja. ”

⁶ Kaen jen koton onono kema eleema kan kaj kokaen jegi moro: “Nono daga lisoowaanon kenin. Iinon mono ejauruta 400 unuama kananon kan giwo aitongowombaon jojorin laligoju.” ⁷ Kaen jegi moma awawalin konjilin somata moro. Kaen moma nama kanagesouruta iwo kagiti, ii ano lama meme tuunja tuunja, bulmakao tuunja tuunja ano kameluruta ii mendeema onono tuun woi koloogi. ⁸ Kokaen romonjon kaen ano: “lisoonon kan manja qen tuun mon unun tiwilaawaati een, tuun mon yononon mono saanon olon koma kembuyaga.”

⁹ Kaen romonjon kokaen jen qama kooliro: “Oo Anutu, asana Aabraham ano manja Aisak yoroo bengara, gii saanon moma nomba. Pon, gii geenjo qaa kokaen nijona mobe: ‘Gii mono waama geengaa balonon eleema geengaa tinitosauruga yonoonon kamba. Endu kena niinon toomorian gombe laligowa.’ Kaen nijona mobe. ¹⁰ Wala eenanon neena taa gbarunanondeen menj Jordan apu gowoya koi koton kembeto, saanon koloon sein kete eleema tuun woi koloon koi kajen. Nii welen ejaga kamaanqeqeta koloon laligoweto, giinon kilen qaaga pondan otaan kiankoomuga kuuya qendeema noma laligona. Nii kamakamaata koloon uuropaga ii bunja qen aomambaa so mende koloon laligowe.”

¹¹ “Dana lisoonon kananon kan neena, nemun ano meraboraaurunana nono nunun tiwilaan nonombabotiwaajon nii keena mojen. Kawaajon giinon mono ilaen nonoma iwaa borianonga metogon nonomba. ¹² * Gii geenjo qaa kokaen nijona: ‘Niinon toomorian goma gbiliuruga koloonseisei onombe janngonian somariro kowewaa sakasiņa ejiwaa so koloowu. Ii kelemaleen ewaatiwaajon ama weenweengyoaa so qaago. Qaa ii onanon.’ ”

¹³ Kaen qama koolin gomantiija ii balon iikanon ero. Engo oro tuunja tuunja yonoononga data liso kalen mumambaaon oro kokaen gosin mendeema onoma anjotitiga onono: ¹⁴ Meme (nonin) embia 200, eja 20, lama embia 200, eja 20, ¹⁵ kamel 30 meraboraaurugia ajunon, bulmakao embia 40, eja 10, donji embia 20, eja 10.

¹⁶ Tuun kaen kaen gosin mendeema tuun anja anja ii welenqeqeuruta yonoo borogianon ama onoma kokaen injoro: “Ono saanon wala kema oro tuunja tuunja koi yonoo batugianon tirin koton unuama awanjon kumbu.”

¹⁷ Kaen injon tuun mutuya kembutiwaa galenja kokaen jen koton muro: “Kananon kengi dana lisoonon mokolon onoma kokaen qisin gombaa: ‘Gii morowaa welenqeqe ejaga kolojan? Gii dakanon keman jen kajan? Oro baganon kajuti, ii morowaanon?’” ¹⁸ Kaen qisin gono kokaen jewa: ‘Ii welen ejaga Jeikobwaanonga. Ii somataya liso kalen mumambaaon ano kaju. Anjo mono gemanananon kananon kaja.’ ”

¹⁹ Kaen jen koton mun oro tuun 2:ya, tuun 3:na ano oro tuun tosia kuuya yonoo galengia gemagianon kagiti, ii kaanagadeen jen koton onono mogi: “Ono dana liso mokoloowuti, mono qaa tania iikayadeen jegi mobaa.” ²⁰ Kaen jen koton onoma kokaen romonjoro: “Niinon batogon uuta menj kamaan ala kalen mumambaaon oro tuunja tuunja wasin onombe wala kumbu. Dananon ii injiima uuta bonjon kono olomoonaga. Uuta olomoo saanon neeno iwaa jaasewanjon oson keube singisongon mesaon ala menj nonaga.” Kaen romonjon toroqen kokaen jegi mobaatiwaajon jero: “Goo welen ejaga Jeikobnon mono gemanananon sosooda kaja.”

²¹ Kaen jen kalenja onono wala kananon kengito, anjo gomantiija ii opo kuunjon ramanja jen iikanon raro. Kian.

Jeikobnon Siwe gajobawo aon orori.

²² Gomantiija kanon Jeikobnon waama embawoita, welen embawoita ano merauruta 11 ii unuano kema Jabok apu sakasiņa qelegeleeya ii kotowombaajon angi. ²³ Unuano apu koton kema esuhina iwaiya kuuya bunjaya eroti, ii kaanagadeen menj kendaborogi.

²⁴ * Kendaborogito, Jeikobnon anjodeen apu leegen kanon mombo raro. Anjodeen raro eja monjon karo iwo gomantiijanon aon oron nani goman ano. ²⁵ Eja iikanon haamo ama mumambaaon amamaan iima kawaajon Jeikob ii kupu siitanon qero. Qero motoon aon oron laligori iikanon Jeikobwaa kupu siitanon suno. ²⁶ Siitanon suno eja iikanon kokaen ijoro: “Goman amambaaon anjiwaajon mono saanon nomesaona kemanja.” Kaen ijoroto,

Jeikobnon kokaen meleema muro:

“Nii mende kotuegon nombagi een, nii mono mende gomesaowe kembaga.”

²⁷ Kaen meleema muro “Gii qaga moro?” jen qisin muro “Jeikob,” jero.

* 32:12: Jen 22.17 * 32:24: Hoos 12.3-4

28* Kaen jero qaa kokaen ijoro: “Gii Anutu ano ejemba nonowo aon oron laligon haamo ama nonona. Kawaajon goo qaga mono toroqen Jeikob qaagoto, Israel qabu.” (Israel = Anutuwo aonjororo.)

29* Kaen ijoro kokaen jero: “Gii saanon qaga qana momanja.” Kaen jeroto, gajobanon kokaen meleema muro: “Gii nomaembaajon noo qanaajon qisijan?” Kaen meleema mun iikanonj nama kotuegonj muro.

30 Kotuegonj muro Jeikobnonj kokaen jero: “Nii Anutuwo jaasewanj qen aon jaaya tororo ijento, kilen niima kobooro jaawo laligojen.” Kaen jer kawaajon balon iikawaa qata Penuel qaró. (Penuel = Anutuwa jaasewanj) 31 Ween jaayanonj kouro Jeikobnonj Penuel gomanj ii mesaonj uugunj kanj kupu siita sunotiwaajonj ama riinj korinjorinj keno. 32 Eja kanonj Jeikobwaa kupu sii toroqetaa tokotokoyanorj qerotiwaajonj ama Israel kanatuuru yonononj kambanj kokaamba kaanagadeen oro nen kanonj kupu sii toroqetaa tokotokoya ii togonj mende nenkeju. Kianj.

33

Jeikobnonj Iisoowo aitonjgori.

1 Jeikobnonj jaaya uunj waama Iisoononj ejauruta 400 yonowo motoonj kananonj kagiti, ii injiro. Kawaajonj merabaururuta mendeema onjoma Lea, Reizel ano welenj embawoita yonoo borogianonj onjono.

2 Kaenj ama onjoma kokaenj arenjonj onjono: Welenj embawoita yorononj merabaururugara unuama wala kenji. Yonoo gemagianonj Leanonj merabaururuta yonowo kenji Reizel ano meria Joosef yorononj daandaanj keni.

3 Sumanja kaen arenjonj onjoma anjo yonoo wosogianonj wala kema siminj kuma namononj usugonj waaro indinja 7 kolooro kema dataa jaasewanjanonj keuro. 4 Keuroto, Iisoononj koga iimambaajonj uulanjawo bobogarinj kanj suunjonj munj borianonj aroyanonj giliro kemero buuta kitorj nero urusaanj aori. 5 Iisoononj jaaya uunj waama Jeikobwaa embaururuta injiima koga qisijn muro: “Koi daenj yonononj giwo kaju?” Qisijn muro kokaenj meleeno: “Anutunonj kalenj morianja qaganonj merabora koi welenj ejaga nii nonota kajonj.”

6 Kaenj meleeno welenj embawoita yorononj merabaururugara yonowo kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. 7 Kawaa gematanonj Lea ano merabaururuta yonononj kaanjadeen kosere kouma siminj kuma namononj usugogi. Tetegoyanonj Joosef ano Reizel yorononj kosere kouma siminj kuma namononj usugori.

8 Kaen angj Iisoononj kokaenj qisijn muro: “Eja ano oro tuunj kuuya kananonj mokolonj onjonj, ii kania naata wasinj onjona kajuya?” Kaen qisijn muro kokaenj ijoro: “Oo eja ponja, niinonj ii goo jaaganonj kiankoomu mokoloomambaajonj ama wasinj onjombe.”

9 Kaen jeroto, Iisoononj qaa kokaenj ijoro: “Oo kona, ii noononj mamaga sonanonj rajuj. Kawaajonj ii saanonj toroqen geengaa bunja koloonj ewaa.”

10 Kaen ijoro Jeikobnonj kokaenj jero: “Kaen qaago. Giinonj niimanaanj ama ala awaa menj nona goo jaasewanja iibe Anutuwa jaasewanja kaanja kolooja. Kawaajonj nii goo jaaganonj kiankoomu mokoloojenj eenj, mono kalena koi saanonj bunja qenj aowa. 11 Anutunonj kalenj morianj qendeema nono laligonj koube iwoi kuuya amamaanjkejenj, ii kuuya saanonj enj nonja. Kawaajonj keraqeeanjgo kalena menj kagiti, ii saanonj mewa.” Kaen ijonj kaparanj koma nanotiwaajonj Iisoononj keraqeeanjgo kalenja ii bunja qenj aoro.

12 Bunja qenj aonj kokaenj jero: “Mono saanonj toroqen kembonja. Niinonj koipugia koloowe onjo saanonj niwo kagi kembonja.”

13 Kaen jeroto, Jeikobnonj kokaenj ijoro: “Eja ponja, moba. Merabaururuna yonononj esungia kamakamaata kolooj ano lama nemunja ano bulmakao nemunja meraboragia aju onjomakejuti, niinonj ii kalanj koma onjomakejenj. Kaen kolooro ii kana kembuwaajonj weemboria motoonjgowaa so molankota onjotaawonagati eenj, yonononj mono esungia kamaaro korebore komuwuyaga. 14 Kawaajonj eja ponja, gii saanonj wala kena welenj ejaga niinonj sosooda gemaganonj gotaanj kamanja. Oro onjotaawe wosonanonj wala kembuti ano merabaururuna esungia so osonjonj kanj kanj era Seir gomanonj somatana goononj koubonja.”

15 Kaen ijoro Iisoononj kokaenj jero: “Kaen kolooro nii saanonj ejauruna tosaanja onjomesaowe giwo osonj kawu.” Kaen jero Jeikobnonj kokaenj qisiro: “Gii mono naambaajonj kaen anaga? Oo eja ponja, nii goo jaanonj kiankoomu mokolooewe mono sokoma nono tegoja.”

* 32:28: Jen 35.10 * 32:29: Ponj 13.17-18

¹⁶ Kaenj jero Iisoonoj weemboria iikanonjadeenj eleema kema Seir gomanonj keuro. ¹⁷ Jeikobnoj Sukot gomanonj kema iikanonj anjaa miria oson orouruta yonoojon kuunja kuunja mero. Kawaajonj gomanj miri iikawaa qata Sukot (Halihali) qamakeju. Kianj.

¹⁸ Jeikobnoj tani kaananonj Mesopotemia (Padan Aram) balonj mesaoro. Mesaonj kanj Keinan balombaa taonj qata Sekem kanonj awaagadeenj kouro. Kouma opo sel kuunja taonj kosianonj balonj korianonj mororonjonj kuunj raji. ¹⁹* Opo sel kuunja balonj korianonj kuuroti, iinonj gomanj kitia ii Sekembaa manja Hamor iwaa merauruta yonoononja silwa kota 100 kanonj sewanja mero. ²⁰ Sewanja menj kanonj jiwowonj alata monj menj qata “El, Israelwaa berj Anutuya,” kaenj qaro. (El = berj)

34

Sekem yonoonoj Daina menj bolij mugj.

¹ Leanonj Jeikobwaa borata Daina meroti, iinonj kambanj monjonj Keinan emba saranj injimabaajonj keno. ² Keno balonj iikawaa eja ponja Hamor iinonj Hiwi kanagesowaa ejaga laligoro. Iwaa meria Sekem iinonj Daina iima iikanondeenj iimanaanjanj moma horonj menj kileej muro. ³ Sekemnonj wombota Jeikobwaa borata Dainawaajonj pororogonj somonjonj uukalenjanonj jopagonj munj kele qaayanonj jenj tutugonj munj laligoro. ⁴ Tutugonj munj laligonj manja Hamor kokaenj ijoro: “Ama, giij saanonj emba saranj koi noo embanaga koloowaatiwaaajonj qaa gawonj mewa.”

⁵ Kambanj kanonj Jeikobwaa meraanjuruta yonoononj balonj korianonj kema miriwaa orourugia galej koma onjoma laligogi Sekemnonj Daina menj kileero manja Jeikobnonj borataa buzu qaa ii kaenj moro. Ii moroto, ii mesanjonj merauruta mirinonj koubuti-waaajonj qaaya bogoro mamboma raro. ⁶ Mamboma raro Sekembaa manja Hamor iinonj qaa gawonj memambaajonj Jeikobwaaanonj karo. ⁷ Kanj raro Jeikobwaa meraurutanonj balonj korianonja kougi. Kouma iikanondeenj iwoi asugirotiwaa sunduya ii kokaenj mogi: Sekemnonj Jeikobwaa borata menj kileero Israel kanatuuru batugianonj sili gamuyawo kolooro. Sili ii mende aanjaa so kolooro. Ii moma uugianonj kobooro wosobiri moma goronjooso anji.

⁸ Goronjooso mokologito, Hamornonj kokaenj injijoro: “Merana Sekembaa uuwombotaa naanja ii onjoo naamboragiaajonj mokotaanj raja. Kawaajonj saanonj jenj tegogi Dainanonj iwaa embia koloonaga. ⁹ Saanonj nonowo naamboraurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. Kaenj saanonj qenaqena koloonj laligowonja. ¹⁰ Kaenj ama saanonj nonoo batunananonj rama laligowu. Nono balonana koi ii mende anjonj kombonjato, onj saanonj iikanonj lanj kema kanj anjgiaa so balonj kitia kitia bunja qenj aonj mirigia menj nonowo anjgunenj-qanjgunenj ama laligowonja.”

¹¹ Kaenj jero Sekemnonj Dainawaa manjanjuruta ii kokaenj injijoro: “Niinonj onjoo jaanonj kiankoomu mokoloomambaajonj moma qisinj onjonjenj. Kawaajonj ii me woiwaa qisinj nombuti, nii saanonj ii onjomanja. ¹² Emba sewanja ano kalenj menj kanj onjomanjati, iikawaa jangoya ii saanonj anjgiaa so menj ubu. Ii me woiwaa qisinj nombuyagati, niinonj ii saanonj onjomanja. Qaana kota koi: Onjononj mono jenj tegonj naamboragia nonji noo embanaga koloowaa.”

¹³ Sekemnonj naanjia Daina menj kileerotiwaajonj ama Jeikobwaa merauruta yonoononj osonkakale qaganonj Sekem ano manja Hamor meleema oroma ¹⁴ qaa kokaenj jegi mori: “Eja mombaa selianonj Anutuwwa aiweseya mende kotogiti, nono naamboranana eja iikaanja saanonj mende mubonja. Kaenj aninj gamugamu qanananonj ubabo. Kawaajonj nono ii mubombaajonj amamaajonj. ¹⁵ Onjoo sili motoonjoko kokaenj anji nono uumotoonjoko ambonja: Wala Anutuwwa aiweseya ii ejaurugia kuuya onjoo selegianonj kotogi tegoro nono laligojonj kaanja koloowuti eenj, mono naamboranana saanonj onjombonja. ¹⁶ Kaenj anji saanonj onjowo naamboraurunana utequte ama aoninj kema karo laligowonja. Kaenj saanonj onjoo batugianonj rama kanageso tuunj motoonjoko koloonj laligowonja. ¹⁷ Kaenj laligowonjato, Anutuwwa aiweseya selegianonj kotowombaajonj uumotoonjoko mendeambututi eenj, nono mono naamboranana wama monjenj kembonja.”

¹⁸ Qaa kaenj jegi Hamor ano meria Sekem yorononj qaa kaanja kawaajonj mori sokono.

¹⁹ Kaenj mori eja ghaworo Sekemnonj manjaa sumanjuruta yonoo batugianonj tosaanja unjuugunj qabunja somata menj laligoro. Iwaa uunaanjanonj Jeikobwaa borataajonj mamaga erotiwaajonj ama qaa jegiti, ii otaamambaajonj isinabisina mende ama kambanj mende qenj koriro uro.

²⁰ Kaenj kolooro Hamor ano meria Sekem yorononj Sekem taombaa eja alauruta yonowo qaa jewombaajonj taombaa nagu kosianonj ajoajoroo sombenjanonj kema kokaenj jeri: ²¹ “Eja koi yononjonj ananawo ala awaa menj aonkeju. Kawaajonj anana saanonj

* 33:19: Joos 24.32; Jon 4.5

jen tegonij yononon ananaa balonon rama lansaj kema kan mirigia men ananawo angunen-qangunen ama laligowonja. Yononon balon kitia mewuwaajon titin mamaga eja. Anana saanon yonowo naamboraunana utequte ama aonin kema karo laligowonja. ²² Anana sili motoonjo kokaen anin eja yononon ananawo laligowombajon uumotoonjo ambu: Anutuwaai aiweseya ii eja iyonoo selegianon kotogi eji, iikawaa so ii wala kuuya ananaa selenananon kaanagadeen kotonin tegoro anana saanon yonowo kanageso tuun motoonjo koloon laligowonja.

²³ “Kaen anin yonoonon miriwaa oro tuungia ano esuhina iwoigia kuuya ii mono ananaa bunja koloowuya. Kawaaajon qaa ninijogiti, ii saanon moma wambelaanin yononon ananaa batunananon rara dundungia mokoloon laligowu.”

²⁴ Kaen injjori taombaa kiropo naguyanon kan ajoroogiti, iyononon kuuya Hamor ano meria Sekem yoroo qaawaajon uumotoonjo ama jegi Anutuwaai aiweseya ii Sekem taombaa eja kuuya yonoo selegianon kotodaborogi.

²⁵ Kotodaborogi weemboria 3:a koloooro kanon wijigiaa siimboboloya ii kaanjadeen toroqen moma ragi Jeikobwaa merawoita woi Simeon ano Liwai, Dainawaa naanwoita yoronon manjawaa soogara somata men taon iikanon sangabanga kema toogia mende moma ragi alanzan manja qen eja kuuya japalelen ujuri komudaborogi. ²⁶ Hamor ano meria Sekem ii kaanjadeen manjawaa soo somatanon ururi komuri. Komuri Sekembaa mirinonga naangara Daina ii horon kamaan wama keni.

²⁷ Kaen ani Jeikobwaa meraurutanon Sekemnon naangia men kileen murotiwaajon ama taonon sararagon kema eja qamogia injiima taombaa esuhina iwoiya luluuma qen yongoro megi. ²⁸ Lama, meme, bulmakao ano dongi tuunja tuunja ano ilawoilagia kuuya taon uutanon ano balon korianon egiti, ii kuuya kalugon medaborogi. ²⁹ Eshuhina iwoigia kuuya korama emba meraboraaurugia kuuya unuama mirigianon iwoigia tosaanja eroti, ii kololoon luluuma qen yongoro men togon kengi.

³⁰ Kaen angi Jeikobnon Simeon ano Liwai kokaen irijoro: “Oro kaen ani kakasililin somataa qaayanon mono noo qananon uro laligomanja. Balon kokawaa toya Keinan kanageso ano Periz kanageso yononon mono kazi moma noma laligowu. Nii onoo kanatuuruna nono afaanjonon laligojon. Kawaaajon yononon manjaqeqe ejaurugia kululuun onoma qotogon nonoma manja qen nombuti een, yononon mono saanon japalelen nuu nii ano kanatuuruna tiwilaan nonombuya.”

³¹ Jeikobnon kaen irijoroto, iyoronon qaa kokaen ijori: “Mononon nonoo naanrana kana somata emba tani ama muroti, nono mono iikawaa ironja meleema ononin sokonja.” Kiaj.

35

Jeikobnon Betel keno Anutunon kotuegon muro.

¹ * Anutunon Jeikob qaa kokaen ijoro: “Gii mono waama Betel gomanon kema rara dundungia mokoloon kanon Anutuwaajon siimolon alata mon mewa. Daga Iisoowaajon oloj koma kena Anutunon kamban iikanon asugin gonoti, mono iwaajon alata ii mewa.”

² Kaen ijoro Jeikobnon sumanja ano ejemba kuuya iwo laligogiti, ii kokaen jen koton onono: “Ben donlopion iwoi towoya batugianon ejuti, ii mono qetegon giligi keno koma konjoratin men aon selegia songbama opo malekugia utegowu. ³ Nii konajilin uutanon laligon Anutu qama kooliwe meleema nono ano daen daen kema kan laligoweti, inon iikanon niwo laligon kouro. Kawaaajon onjo mono kagi Betel gomanon kembonja. Nii iikanon Anutuwaajon siimolon alata mon memanja.” ⁴ Kaen jen koton onono borogianon donlopion iwoi towoya kuuya egiti ano gejagianon manju sulugiti, ii qetegon kololoon Jeikob mug. Mugi kema juuu gere mon Sekem gomanon nanoti, iikawaa kanianon namonon oson ron kono.

⁵ Kaen ama waama kengi taonja taonja liligon ragiti, Anutunon kanatuurugia iyonoo uugia kuuro sombugia kanjanawo moma elengia kamaaro Jeikob ano meraurata ii mende onotaagi. ⁶ Kaen kema laligon Jeikobnon ano kanatuuruya kuuya iwo laligogiti, ii unuama Luz gomanon keugi. Luz qata mon Betel ii Keinan balonon eja. ⁷ Kanon keuma Jeikobnon siimolon alata mon mero. Dataajon oloj koma kenoti, kamban iikanon Anutunon balon iikanon asugin muro. Kawaaajon Jeikobnon goman miri iikawaa qata El Betel qaro. (El Betel = Betelwaa Berja) ⁸ Betel kanon laligogi Rebekawaa welen embia Debora ii komuro. Komuro Betel goman baatanon juuu gere mombaa kanianon ron kongi. Jingen qama saagitwaajon ama juuu gere iikawaa qata ‘Jingen saawaa juuu’ kaen qagi.

⁹ Jeikobnon Mesopotemia (Padan Aram) balononja eleema karo Anutunon mombo asugin mun kotuegon muro. ¹⁰ * Kotuegon mun kokaen jero moro: “Goo qaga Jeikob

(tiliqili eja) qamakejuto, iikaanja toroqen mende qama laligowu. Kete kanaij uma qaga mono Israel ewaa.” Poŋnoŋ kaen jen qata Israel qaro. (Israel = Anutuwo aon orori.)

¹¹ * Qata kaen qama toroqen Jeikob kokaen ijoro: “Nii Anutu ku-usuŋ kuuyaa Toya koloojen. Gii saanon koloonj seisei ana gbiliuruga yoŋoo jaŋgogianonj somariin ubaa. Goononja kanatuuru mamaga koloonj kanageso tuunja tuunja asugiwu. Gii kiŋa kiŋa yoŋoo bemunjalegiaga koloowaga. ¹² Niinon balonj Abraham ano Aisak buŋa qen orombeti, ii mono goo buŋa qemaŋa ano goo gemaganonj gbiliuruga yoŋoo bunjagia kaanagadeen koloowaatiwaajonj ii qemaŋa.”

¹³ Anutunonj qaa kaen ijon Jeikob mesaonj gomanj miri iikanonja kanakeewanj uro. ¹⁴ * Anutunonj qaaya ijoro moroti, Jeikobnonj balonj iikanonj jamo monj menj waama toon kuunj ii wain ooyanonj mamatewooya menj morinj iikawaa qaganonj oil gerewaa kelega maaro kemero. ¹⁵ Anutunonj qaa ijoroti, Jeikobnonj gomanj miri iikawaa qata Betel (Anutuwwa miri) qaro. Kianj.

Reizelnoj komuro.

¹⁶ Kawaa gematanonj Jeikobnonj sumanjuruta unjuama Betel gomanj mesaonj kema laligonj Efrata gomanj dodowigi Reizelnoj mera meme kambaŋanonj kanj kuuro masu jekania boorongia qero. ¹⁷ Masu qenjen-mamjenjowo somata qeroti, kambaŋ iikanonj koipu embanonj qaa kokaen jero moro: “Oo Reizel, toroko mende moba. Gii mono kambaŋ kokaamba kaanagadeenj mera eja ga monj mombo mewaga.”

¹⁸ Kaen jero mera menj komumambaajonj ama tomoya menj kuuro enj qata iikawaajonj Benoni qaro. (Benoni = siimbobolona merana) Kaen qaroto, maŋanonj qata Benjamin qaro. (Benjamin = Simbawonj merana)

¹⁹ Reizelnoj kaen komuro Efrata kana goraayanonj Betlehem kanonj ronj kongi. ²⁰ Ronj kongi Jeikobnonj toonj jamo monj menj Reizelwaa qasirinonj kuuro. Reizelwaanonj toonj jamo ii kambaŋ kokaamba kaanagadeenj toroqen nanja.

²¹ Kaen kolooro Israelnoj gomanj ii mesaonj toroqen kema laligonj Eder miri * korigaa teegen keuma opo sel kuunja iikanonj mororonjonj kuuro. Kianj. ²² Jeikobwaa sumanjuruta yoŋononj balonj iikanonj rama laligonj mutu meria Ruuben iinonj maŋaa embia sewanja mende memeta Bilha iwaanonj kema motoonj eri maŋa Israelnoj iikawaa buzuya moro. *

Jeikobwaa merauruta

1 Hist 2.1-2

²³ Jeikobwaa merauruta 12 ii kokaenj: Leawaa merauruta Ruuben ii Jeikobwaa meria mutuya. Iwaa gematanonj Simeon, Liwai, Juuda, Aiskar ano Sebulun. ²⁴ Reizelwaa merawoita qagara Joosef ano Benjamin. ²⁵ Bilha Reizelwaa welen embawaa merawoita ii Dan ano Naftali. ²⁶ Zilpa Leawaa welenj embawaa merawoita ii Gad ano Aser. Jeikobwaa merauruta kaanja ii Mesopotemia (Padan Aram) balononj koloogi. Kianj.

Aisaknoj komuro.

²⁷ * Jeikobnonj kema laligonj Kiriati Arba (qata monj Hebron) kawaa kosianonj Mamre gomanonj maŋa Aisakwaanonj keuro. Asia Abraham ano maŋa Aisak yorononj wala balonj iikanonj waba koloonj laligori. ²⁸ Maŋa Aisakwaa laaligo kambaŋa ii yambu 180 kolooro komuro. ²⁹ Eja waŋa kolooro yambuyanonj momogoro goronj qen komunj ambosakonjuruta yoŋononj toroqero. Merawoita Iisoo (Eesau) ano Jeikob yorononj qamoya ii ronj koni. Kianj.

36

Iisowaa gbiliuruta

1 Hist 1.34-37

¹ Iisoo qata monj Edom iwaa gbiliuruta yoŋoo qa arengia ii kokaenj: ² * Iisoononj Keinan emba karoonj onjototi, iyonoo qagia ii kokaenj: Ada ii Hit eja Elon iwaa borataga, Oholibama ii Hiwi eja Zibeombaa meria Ana iwaa borataga. ³ * Basemat ii Ismaelwaa borata Nebaiotwaa naanja.

⁴ Adanonj Iisowaa meria Elifaz mero Basematnonj iwaa meria Reuel mero.

⁵ Oholibamanonj Jeus, Jalam ano Kora onjono. Iisowaa merauruta kaen ii Keinan balononj koloogi.

* 35:11: Jen 17.4-8   * 35:14: Jen 28.18-19   * 35:21: Eder: = lama tuumbaa jaagalenj meme miri koriga
* 35:22: Jen 49.4   * 35:27: Jen 13.18   * 36:2: Jen 26.34   * 36:3: Jen 28.9

⁶⁻⁷ Jeikob ano Iisoo yoroonon miriwaa oro tuunja tuunja mamaga egitiwaaon balon wabaga laligoriti, iikanon mende sokono. Eshinaganon somata toton kolooro motoon rama laligowombaajon amamaagi. (6) Kawaajon Iisoonon embauruta, meraborauruta ano kanagesouruta kuuya iwaa mirinon laligogiti, ii unuano. Ii unuama lama bulmakao tuunja tuunja, dongi kameluruta ano esuhina iwoiya kuuya Keinan balonon laligon mokoloroti, ii men koga Jeikob mesaon balon monon kenon. ⁸ Iisoo qata mon Edom iinon kaen ama Seir balon baanayawo kanon kema laligogi.

⁹ Iisoonon Seir balon baanayawo kanon laligon Edom kanageso yonoo bemunjalegia kolooroti, iwaa gbiliuruta yonoo qa arengia ii kokaen:

¹⁰ Iisoowaa merauruta yonoo qagia ii kokaen:

Embia Ada iwaa meria qata Elifaz. Embia Basemat iwaa meria qata Reuel.

¹¹ Elifazwaa merauruta 5 ii

Teman, Omar, Zefo, Gatam ano Kenaz.

¹² Iisoowaa meria Elifaz iwaa embia sewanja mende memeta qata Timna iinon Elifazwaa meria Amalek mero. Iisoowaa embia Ada iwaa esa ejauruta ii kian.

¹³ Reuelwaa merauruta 4 ii

Nahat, Zera, Sama ano Miza. Iisoowaa embia Basematwaa esauruta eja ii kian.

¹⁴ Iisoowaa embia Oholibama iinon Iisoowaa merauruta

karoon ononoti, ii qagia Jeus, Jalamano Kora qagi.

Oholibama ii Zibeombaa meria Ana iwaa borata kolooro.

¹⁵ Iisoowaa gbiliuruta tuunja tuunja yonoo eja pongia

ii kokaen: Iisoowaa meria mutuya Elifaz iwaa merauruta

eja pon koloogiti, ii qagia Teman, Omar, Zefo, Kenaz, ¹⁶ Kora, Gatam ano Amalek.

Elifazwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kian. Ii Iisoowaa embia Ada iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁷ Iisoowaa meria Reuel iwaa merauruta eja pon koloogiti,

ii qagia kokaen: Nahat, Zera, Sama ano Miza. Reuelwaa gbiliuruta eja pon Edom balonon koloogiti, ii kian. Ii Iisoowaa embia Basemat iwaa esaurutaga koloogi.

¹⁸ Iisoowaa embia Oholibama iwaa merauruta eja pon koloogiti,

ii qagia kokaen: Jeus, Jalamano Kora. Eja pon ii Iisoowaa embia Oholibama, Anawaa borata iwaa merauruta koloogi.

¹⁹ Iisoo (Esau) qata mon Edom iwaa merauruta kian ano yonoo kanagesourugia ano eja pongia ii kian.

Seir kanagesowaa qa arenja

1 Hist 1.38-42

²⁰ Hoor kanagesowaa eja Seir iwaa merauruta wala Edom balonon laligogiti, iyonoo qagia ii kokaen:

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ²¹ Dison, Ezer ano Disan. Seirwaa merauruta ii wala Edom balonon Hoor kanageso yonoo eja pongiaga laligogi Iisoonon kanagen karo.

²² Lotambaa merawoita woi ii qagara

Hori ano Heman. Lotambaa naanja qata Timna.

²³ Sobalwaa merauruta qagia ii kokaen:

Alwan, Manahat, Ebal, Sefo ano Onam.

²⁴ Zibeon iwaa merawoita woi qagara Aiya ano Ana. Anawaa sunduya ii kokaen: Iinon manja Zibeombaa dongia balon qararajkonkonan galer koma onono nene mongama negi iikanon apu jaaya jaaya geriawo mokoloro.

²⁵ Anawaa meraborawoita woi ii

meria Dison ano borata Oholibama.

²⁶ Disombaa merauruta qagia ii kokaen:

Hemdan, Esban, Itran ano Keran.

²⁷ Ezerwaa merauruta qagia ii kokaen:

Bilhan, Zaawan ano Akan.

²⁸ Disambaa merawoita woi ii qagara

Uuz ano Aran.

²⁹ Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia yonoo qagia ii

Lotan, Sobal, Zibeon, Ana, ³⁰ Dison, Ezer ano Diisan.

Hoor kanagesoya kanagesoya yonoo eja ponjurugia ii arengiaa so Seir balonon kaen laligogi. Kian.

Edom yonoonon kin pon arenj

1 Hist 1.43-54

³¹ Israel kanageso yonoonon kin ponj monj mende galenj koma onono walawala kambañ kanon kin ponj kokaenanon Edom balonj kanon galenj koma onoma laligogi: ³² Beorwaa meria Bela iinonj Edom yonoo kin ponjgia kolooro. Iwaa sitiaa qata Dinhaba.

³³ Belanonj komuro Bozra gomambaa eja qata Jobab, Zerawaa meria iinonj Belawaa dunanonj kin koloonj laligoro. ³⁴ Jobabnonj komuro Teman balombaa eja qata Husam iinonj dunanonj kin koloonj laligoro. ³⁵ Husam komuro Hadad, Bedadwaa meria iinonj dunanonj kin koloonj laligoro. Hadadnonj Moab balononj kema Midian eja yonowo manja qen unun haamo ano. Iwaa sitiaa qata ii Awit. ³⁶ Hadadnonj komuro Masreka gomambaa eja qata Samla iinonj dunanonj kin koloonj laligoro.

³⁷ Samlanonj komuro Saul iinonj kitianonj kin koloonj laligoro. Iwaanonj gomanj miri Rehobot ii Yufreitis apu gowoyaa kosianonj ero. ³⁸ Saulnonj komuro Baalhanan, Akborwaa meria iinonj Saulwaa kitianonj kin koloonj laligoro. ³⁹ Akborwaa meria Baalhanan komuro Hadarnonj kitianonj kin koloonj laligoro. Iwaa sitiaa qata ii Pau. Embiaa qata Mehetabel. Ii Matredwaa borata ano Mezahabwaa esiaga laligoro.

⁴⁰ Iisoo waa gbiliuruta yonoo eja ponj qa arenjia ii isigiaa so ano gomanj miri balongjaa so kokaenj kolooro:

Timna, Alwa, Jetet, ⁴¹ Oholibama, Ela, Pinon, ⁴² Kenaz, Teman, Mibsar, ⁴³ Magdiel ano Iram. Eja ii Edom kanagesowaa eja ponjrujiaga laligogi qagjaa so gomanj miri balongjaa qagia qagi.

Edom qata monj Iisoo iinonj wala balonj menj rama laligonj Edom kanagesowaa bemunj jaleya kolooro. Kianj.

37

Joosef ano daremunjuruta

¹ Aisaknonj Keinan balanonj waba koloonj laligoro meria Jeikobnonj iikanonj toroqen laligoro. ² Jeikobwaa gbiliuruta iyonoo sundugia kokaenj:

Joosefnonj eja gbaworo yambuya 17 kolooro daremunjuruta, manjaa embawoita sawanjara mende memeta Bilha ano Zilpa yoroo merauruta yonowo lama ano meme (noninj) tuunja tuunja galeñ boria koriga ii menj Joosef muro. Kaenj laligonj daremunjurutanonj sili anjgiti, iikawaa sunduya bologa bologa ii manja ijoro moma laligoro.

³ Jeikobnonj eja wanj kolooro meria Joosefnonj kolooroti, iikawaaajon manjanonj ii merauruta tosaanja kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoro. Kambañ monjonj maleku koriga iima-ainjainawo boria koriga ii menj Joosef muro. ⁴ Manjanonj ii daremunjuruta kuuya unjuugunj uutanonj jopagonj munj laligoroti, iwaa daremunjurutanonj ii iima kanainj kazi ama munj iwo ala-alawaa qaaya monj mende aminj moma laligogi.

⁵ Gomantiinja monjonj Joosefnonj gaonj monj iima iikawaa sunduya ii daremunjuruta injijoro mogi. Ii mogi uugianonj waaro kazi mamaga moma munj laligogi. ⁶ Sunduya ii kokaenj jero mogi: “Mobu, nii gaonj monj iijenj, ii kokaenj: ⁷ Anana gawononj laligonj wiit padi boranana somonjgowombaa tani anjonj. Kaenj aninj noononj wiit padi borana iikanonj waama konja nano onoononj boranj kanonj mono noononj boranj liligonj sigonj nanjuya.”

⁸ Kaenj injijoro moma daremunjurutanonj Joosef kokaenj ijogi: “Gii nonoononj kin ponjga koloonaga me? Gii onjanonj galenj koma nonomambaaajon mojanj me?” Joosefnonj gaonja iima kawaa sunduya injijoroti, iikawaaajon yonoo uugianonj mombo toroqenj waaro kazi somata tootoonj moma munj laligogi.

⁹ Kawaa gematanonj gaonj monj mombo iima iikawaa sunduya daremunjuruta kokaenj injijoro mogi: “Niinonj gaonj monj iibe iikanonj weenj, koinj ano sengelao 11 kanonj noononj usugogi.”

¹⁰ Sunduya ii manja ano daremunjuruta injijoro mogi manjanonj temboma kokaenj jenj muro: “Gii gaonj tania kaanja ii nomaembaajon iijanja? Nii, nemunga ano daremunjuruga nono mono nomaenjanonj goononj kanj jaasewanjganonj siminj kuma namononj usugowon-aga?” ¹¹ * Kaenj kolooro daremunjurutanonj uugianonj motoqoto moma munj laligogito, manjanonj qaa ii uu kononjanonj ano ero romonjonj laligoro. Kianj.

Joosef sewanja menj wama Iijipt balononj kengi.

¹² Kambañ monjonj Joosefwaa daremunjuruta yonononj manjiaanonj lama tuunjuruta galenj koma onjombombaaajon Sekem gomanj kosianonj kema laligogi. ¹³ Iikanonj laligogi Israelnonj Joosef kokaenj ijoro: “Merana, goo daremunjuruganonj Sekem kosianonj lama tuunjanana galenj koma onjoma laligojuti, ii mojanj. Saanonj koi kana wasinj gombe yonoononj kema.” Kaenj ijoro “Saanonj kemañja,” jero.

* 37:11: Apo 7.9

¹⁴ Jero kokaen ijoro: “Gii mono kema daremunuruga ano lama tuunana injiima nomaen laligojuti, iikawaa qaa sunduya ii menj eleema kan jena momanja.” Kaen jero moro Hebron dondoonjanonga wasinj muro kema kema Sekem balonon keuro.

¹⁵ Sekem balonon keuma balon korianon kana monjgama lanj kema laligoro eja monjon mokoloon iima kokaen qisinj muro: “Gii naa iwoiga monjgama laligojan?”

¹⁶ Qisinj muro kokaen meleeno: “Nii daremunuruna yonjoon monjanjen. Yonjonon dakanon liligon lamaurugia galen koma onjonjuti, ii saanon jena momanja.”

¹⁷ Kaen meleeno kokaen jero: “Yonjonon mono gomanj koi mesaon kenji. Dotan gomanon kembombaaonj jegi mobe.” Kaen jero moma daremunuruta yonjoon kanagianon onjotaon kema Dotan gomanj kosianonj kema mokoloon onjono.

¹⁸ Mokoloon onjoma kosogianonj mende keuroto, sigersigenj endu karo daremunjononj ii iima ajoroon Joosef qewombaaonj anjonan angji. ¹⁹ Anjonan ama iyanjideen kokaen aminj mogi: “Iibu, gaonj ii-ii eja iikanonj mono endu kaja. ²⁰ Ayo, mono kagi kema qeninj komuro qamoya apu ronj monjononj gilinij kemero kokaen jewonja: ‘Oro kawalianonj mono ii qero komuro.’ Gaonjaa honjanonj nomaen koloowaati, ii mono iikawaa gematanonj iibonja.”

²¹ Kaen aminj mogi Ruubenonj ii moma Joosef borogianongga metogonj laaligoya somonjomambaaonj moma kokaen jero: “Ii mono mende qeninj komuwaa.” ²² Torogonj kokaen jero mogi: “Saya mono mende maabu. Balonj qararanjonkjonjanonj apu ronj koi nanji, ii saanonj iikanonj giligi kemewaato, borogianonj mono iwaa selianonj mende oosirinj qewu.” Ruubenonj Joosef borogianongga metogonj anjonj koma wama manjaanonj eleema kembojonj moma qaa kaen jero.

²³ Kaen jero moma nangi Joosefnonj daremunuruta yonjoononj kouro. Kouro malekuya koriga iima-ainjainjowo boria koriga mouma karoti, ii lanj horonj menjuqenjurangji. ²⁴ Ii menjurama kogia qelanjinj menj kema apu ronjonj giligi kemero. Apu ronj ii apuya qaa gbamerjaga nano.

²⁵ Kaen ama nene newombaaonj kamaanj ragi. Kamaanj rama jaagia uugi keno Ismael kanagesowaa komahooro eja tosianonj Gilead gomanj mesaonj kamelgia dononj dononj kuunj onjoma awanjoo kagi injiigi. Yonjononj kamel qagianonj dane rombo, sele morimoriwaa kelega ano marasinj gere tokoya qata mor bala ii angji bosima liijipt kantrinonj kembombaaonj kagi.

²⁶ Kaen injiima Juudanonj daremunuruta kokaen injjoro: “Anana konana qeninj komuro sayaa qaaya kolatinj asangwonjati een, iikanonj mono nomaenj ilaanj nononaga? ²⁷ Iinonj ananaa konana koloonj ananaa sakitinana koloojiwaaonj mono boronananonj selianonj mende oosirinj qewonjato, saanonj kagi kema Ismael eja yonjononj ii sewanja mewutiwaaonj onjombonja.” Kaen injjoro daremunurutanonj ii moma uumotoonjgo ama wambelaagi.

²⁸ * Kaen angji Midian balombaa Ismael kanagesowaa komahooro eja yonjononj kanj kouma unjuuguwombaaonj angji. Kaen angji kogia Joosef ii apu ronjonngga horogi kouro silwa kota 20:nonj sewanja mewutiwaaonj onjonji. Onjonji Ismael eja yonjononj ii sewanja menj wama liijipt kantrinonj kenji.

²⁹ Kenji Ruubenonj monjgenja eleema apu ronjonj karo Joosef iikanonj mombo mende nano iima wosoya junoo wosobiria qendeema malekuya menjurano. ³⁰ Malekuya menjurama kouruta yonjoononj eleema kanj kokaen injjoro: “Mera gbaworononj mono daengenj alinj sooja? Yei, manjgaa siita! Iikawaa qaaya ananaa qananonj uro mono nomaenj ambenaga?”

³¹ Kaen injjoro meme (noninj) ejia monj menj qegi komuro Joosefwaanonj maleku menj meme iikawaa sayanonj qendunjonj menj boligi. ³² Menj bolinj malekuya koriga iima-ainjainjowo boria koriga ii menj mirinonj kema manja qendeema kokaen jjogi: “Nono koi mokoloojonj. Ii meraga Joosefwaanongga me qaago, ii saanonj iima gosiwa.”

³³ Kaen jegi iima gosinj kokaen jero: “Koi ii meranaanonj malekuga. Oro kawalia monjononj mono japalelenj qero komuro gogoro. Onjanonj, Joosef ii kitomitoro borombooronj kolooro.” ³⁴ Kaen jenj amburerej ama wosobiria qendeema malekuya menjurama selia namononj menj bolinj meriaaonj kambanj koriga jinjenj qama saama laligoro. ³⁵ Kaen laligoro meraboraauruta kuuya yonjononj kanj ulunjkolej menj mubombaaonj angito, iinonj ii qetama togonj uukondungadeenj moma kokaen jero: “Qaago! Niinonj mono jinjenj qama saama laligonj komunj koomu gomanonj meranaanonj kememanja.” Kaen jenj Joosefwaajonj saama laligoro.

³⁶ Kaen laligoro kambanj kanonj Midian balombaa komahooro eja yonjononj Joosef wama liijipt kantrinonj keuma sewanja mewutiwaaonj angji Faarao kimbaa jawinj monj qata

* 37:28: Apo 7.9

Potifar, kimbaa laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinonj ii sewanja mero welenqeqeya omaya kolooro. Kianj.

38

Juuda ano Taamar

¹ Kambanj kanonj Juudanonj daremunjuruta onjomesaonj yagomanjononj Adulam gomanonj kemej eja monj qata Hira iwo rama laligoro. ² Kanonj laligonj Juudanonj Keinan eja monj qata Sua iwaa borata iima embiaga mero motoonj eri. ³ Motoonj eri embianonj koro ama mera menj qata Er qaro. ⁴ Kaenj qama mombo koro ama mera monj menj qata Oonan qaro. ⁵ Kawaa baatanonj mombo toroqenj mera monj menj iwaa qata Sela qaro. Mera ii Kezib gomanonj laligonj kanonj mero.

⁶ Kaenj laligogi Juudanonj meria mutuya Er iwaajonj emba monj qata Taamar muro embiaga kolooro. ⁷ Embiaga kolooroto, Juudawaa meria mutuya Er iinonj Pombaa jaanonj kilega meme koloonj laligoroti, iikawaajonj Ponjonj jej tegonj muro komuro. ⁸ Komuro Juudanonj meria Oonambaaonj kokaenj jero: "Gii saanonj dagaanonj malo menj qambota koloojanjwaa kana qaaya otaanj iwo enj dagaajonj gbili mekolooowa."

⁹ Kaenj jeroto, Oonanonj gbili ii iwaa bunj mende koloowaati, kaenj moma sili kokaenj ama laligoro: Dataajonj gbili mekolooowabotiwaajonj iwaa emba maloyawo enj laligoriti, kambanj iikanonj kambanj so mera mekomekolooowaa sele apuya ii eenj namononj maama laligoro. ¹⁰ Sili kaanj ama laligoroti, ii Pombaa jaanonj kilegamonj kolooro. Kawaaajonj Ponjonj ii kaanqagadeen jej tegonj muro komuro. ¹¹ Komuro Juudanonj enjaroja Taamar kokaenj ijoro: "Gii mono mangaa miri gomanonj eleema kema maloya laaligo laligona merana Selanonj somariinj somata koloonjgo gii gombaa." Keeta kokaenj romonjonj kaenj ijoro: Selawaa dawoita komuri iinonj iikawaa so laligonj kaanqagadeen komuwabo. Kaenj romonjonj Taamar ijoro manjaa gomanonj eleema kema kanonj rama laligoro.

¹² Kanonj rama laligoro kambanj koriga tegoro Suawaa borata, Juudawaa embia iinonj komuro. Komuro jinjenj qama saama laligoro tegoro Juudanonj gomanj balonj qata Timna kanonj eja tosanonj iyanjaa lamauruta yonjoo jugia motogiti, ii injiimambaaonj uro. Adulam gomambaa eja alia Hira iwo motoonj iikanonj uri. ¹³ Uri Taamar buzu qaa kokaenj jegi moro: "Moba, goo eja enjaroganonj mono lamauruta yonjoo jugia motomambaaonj ama Timna gomanj balononj kenja."

¹⁴ Kaenj jegi moro. Juudawaa meria Selanonj mono somariinj somata kolooro kilenj ii embia koloowaatiwaajonj mende muro. Kawaaajonj Taamarnonj malo laligomambaa malekuya qetegonj wanj kawosesenonj wanj jaaya esuunj turunj aoro. Kaenj ama Timna kekembaa kananonj kema taonj qata Enaim kanonj keuma kiropo nagu kosianonj raro.

¹⁵ Raro Juudanonj kanj iima jaasewanja esuurotiwaajonj ii mende iima kotonj ii kana somata embaga kaenj romonjgoro. ¹⁶ Enjaroyaga raroti, ii mende moma kotorotiwaajonj ama kana goraayanonj iwaanonj kema kokaenj ijoro: "Saanonj kana niinonj giwo ewota."

Kaenj ijoro moma kokaenj qisiro: "Niwo ewagatiwaa tawaya mono naa iwoiga nomba?"

¹⁷ Kaenj qisiro kokaenj ijoro: "Nii neenaa tuunjonja meme meria gbaworoya monj ambe goononj kawaa." Kaenj ijoro kokaenj qisiro:

"Ii wala mende kanj kouro qaagaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii nomba me qaago?"

¹⁸ Kaenj qisiro kokaenj jero: "Noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi monj ii mono naa iwoiga gombenaga?"

Kaenj jero kokaenj meleeno: "Munjenj aasoganonj qaga mokotaanjkjanj, ii ano iikawaa kasa wota ano gbaruga boroganonj menj nanjanj, mono ii nomba." Kaenj meleeno iwoi ii muj iwo ero koro ano. ¹⁹ Iwo enj waama mirianonj kema wanj kawosesenja luluuma qetegonj malo laligomambaa malekuya ii mombo mouma laligoro.

²⁰ Kaenj laligoro Juudanonj kambanj monjonj Adulam gomambaa eja alia Hira wasinj kokaenj ijoro: "Gii mono meme (noninj) meria gbaworoya menj kema emba ii muna noo qaanaa honja koloowaatiwaa iwoi ii meleema gono menj kawa." Gawonj kaenj mewaatiwaajonj Hira wasiro kenoto, Hiranonj emba ii mende mokolooro. ²¹ Mende mokoloonj Enaim eja tosaanja kokaenj qisinj onjoma jero: "Siimolonj jigowaa kana somata embanonj Enaim kokaamba kana goraayanonj raroti, ii dakanonj?"

Kaenj jero kokaenj meleema ijogi: "Emba kaanja monj ii kokanonj mende laligoro."

²² Kaenj jegi Hiranonj eenj eleema Juudawaanonj kanj ijoro: "Niinonj kema emba ii mende iibe. Gomanj iikawaa toya yonjononj kaanqagadeen qaa kokaenj jegi mobe: 'Siimolonj jigowaa kana somata embia monj ii kokanonj mende laligoro.'"

²³ Kaenj ijoro Juudanonj kokaenj jero: "Oo alana, mesaowa! Iinonj iwoi ii saanonj menj laligowaa. Iwoi monj amboraga, mono jomoma noronjgi gamunonj turunj norombabo.

Niinonj meme meria gbaworoya koi ii saanonj ambe kenoto, giinonj emba ii mende mokoloona.”

²⁴ Kaenj jero koinj karoombaa so tegoro tosonianj Juuda buzu qaa kokaenj ijogi moro: “Goo enaroga Taamaronj mono serowilinj ama koro ama laligoja.”

Kaenj ijogi Juudanonj ii moma Mooseswaa kana qaawaa so jenkooto kokaenj ano: “Ii mono wama ororaanj gerenonj giligi kemej jewaa.”

²⁵ Ii wama ororaanj kenji enaroyanonj Juudawaajonj qaa kokaenj ano keno: “Oo enarona, iwoi kokawaa toyanonj mono nono koro ama laligojen. Kawaaajonj mungej aaso koi, iikawaa kasa wota ano gbaru koi mono iima gosinj toya mokoloowa.”

²⁶ Qaa kaenj ano keno moma anaa iwoiya ii iima gosinj kokaenj jero: “Iinonj qaa ii onja jeja. Niinonj ii merana Selawaa embia koloowaatiwaaajonj mende mube. Kawaaajonj iinonj mono nii nuugunj emba dindinj koloonj qaa ii jeja.” Kaenj jenj emba iikawo mombo mende ero.

²⁷ Kanagenj merabora memambaa kambanonj kanj kuuro mera gesoyaa uutanonj sunesune eja meria woi rari. ²⁸ Rari mera memambaaajonj ano mononj boria suluro kamaaro. Kamaaro koipu embanonj ii iima moma kasa oso popolanj menj borianonj somongonj kokaenj jero: “Iinonj wala asugija.”

²⁹ Kaenj jeroto, mera kanonj boria mombo hororo uro alianonj wala asugiro. Iinonj asugiro koipu embanonj kokaenj jero: “Oo mono iikaanja ama kanaga menjurama asugijan.” Kaenj jero qata Perez qagi. (Perez = Kania menjuranja.) ³⁰ Kawaa gematanonj aliaa borianonj beweso kasa oso popolanj eroti, iinonj asugiro qata Zera qagi. (Zera = oso popolanj) Kianj.

39

Joosef ano Potifarwaa embia

¹ Kambanj batuya kanonj Ismael kanagesowaa komahooro eja yonjononj Joosef wama Iijipt kantrinonj keuma sewanja mewutiwaaajonj anjgi. Anjgi Iijipt eja monj qata Potifar, Faarao kimbaa jawina monj ano laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galengiaga laligoroti, iinonj ii sewanja mero welenqegeya omaya kolooro.

² * Kaenj ama laligoro Ponjonj Joosefwo nano iwoi kuuya ama menj laligoroti, iikanonj toomorinj mokolooro. Iinonj toya Iijipt eja iwaa mirinonj laligoro. ³ Kaenj laligoro Ponjonj Joosefwo nama kondoonj muro iwoi kuuya borianonj menj laligoroti, iikanonj toomorinjawo kolooro. Kaenj kolooro toyanonj ii iiro. ⁴ Toyanonj ii iiro awaa sokono iwaa jaanonj iima-ainj mokolooro ijoro anaa laaligoyaa galeja kolooro. Potifarnonj Joosef kuunj muro miriaa iwoi kuuya galej kono esuhina bunyaya kuuya iwaa borononj ano kalanj koma laligoro. ⁵ Miriaa iwoiya ano esuhina bunyaya ii kuuya Joosefnonj galej kombaatiwaaajonj borianonj ano laligoroti, Ponjonj kambanj iikanonjadeenj kanainj Iijipt eja iwaanonj miri iwoiya ii Joosefwaajonj ama kotuegonj laligoro. Potifarwaa mirianonj ano gawonjonj ilawoila kuuya eroti, ii kotumotue qaganonj ero. ⁶ Kaenj ero Potifarnonj ilawoila enj muroti, ii kuuya Joosefwa borianonj andaboronj nama anjo ii me woi iikawaa majakakaya monj mende moro. Iinonj nene nemambaaajonj kaangadeenj motoqoto mende moma siiseweweya qaa laligoro. Joosefwa selia onjonbonjonj somariiro kaitanianonj iima-ainjanjawo ero laligoro.

⁷ Kaenj laligoro kambanj tosia tegoro Potifarwaa embianonj Joosef iima iimanaanja moma kokaenj ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.”

⁸ Kaenj ijoroto, iinonj ii togonj toyaa embia kokaenj ijoro: “Qaago! Moba, tona anjo mirianonj ilawoila ejiwaa majakakaya mende momakejato, esuhina bunyaya kuuya ii mono niinonj galej koma laligomambaaajonj noo borononj andabororota eja.

⁹ Kaenj ero miri kokawaa uutanonj ii ano nii noroo ku-usunanonj mono ororonj eja. Giinonj iwaa embia koloowanjwaaajonj gii anjonj koma nonoto, iwoi tosia monj ii noojonj mende anjonj kono. Kawaaajonj nii nomaembaajonj ama nanamemej bologa totoonj kaanja ii ama iikanonj Anutu qotogonj singisonggo ambenaga? Awawi totoonj” ¹⁰ Kaenj ijoro moma qaa kaanja ii weemboria so Joosef ijonj laligoroto, iinonj kilenj ii qotogonj kema iwaa dunj eenonj kema iwo ewotiwaajonj mende wambelaaro. Kaenj iwo motoonj laligowotiwaajonj kaanjagadeenj togoro.

¹¹ Kaenj togonj laligoro weemboria monjonj miriwaa welenqegeuruta yonjonongga monjonj miri uutanonj mende laligoro Joosefnonj gawonja jejeta memambaaajonj miri uutanonj uro. ¹² Uro emba iikanonj Joosefwa malekuyanonj qelanjinj menj kokaenj ijoro: “Gii mono kana niwo ewo.” Kaenj ijoroto, Joosefnonj malekuya ii iwaa borianonj mesaonj

* 39:2: Apo 7.9

olon koma qiqigon kema sombenonj seleengenj kamaaro. ¹³ Malekuya iwaa borianonj mesaonj oloj koma mabenonj kamaaroti, emba iikanonj ii iiro.

¹⁴ Ii iima miriwaa welenqegeuruta onjoono kagi ii kokaen injjoro: “Mobu, lonanonj Hibruu eja ii wama mirinananonj karoti, iinonj mono gongiso gongegeee ama nonoma laligoja. Iinonj niwo ewojonj noononj koujato, niinonj qama gigilaajen. ¹⁵ Qama gigilaawe moma malekuya noo wosonanonj mesaonj oloj koma qiqigonj kema seleengenj kemeja.”

¹⁶ Kaen injjonj Joosefwaanonj maleku kosianonj ano ero Joosefwaaw toyanonj eleema kawaatiwaaonj mamboma raro karo. ¹⁷ Karo sundu ii kaanogadeen ijoro: “Hibruu welenqege eja ii wana ananaa mirinonj karoti, iinonj mono niwo gonjaangole amambaaonj noononj koujaa. ¹⁸ Koujaato, niinonj qa gigilaawe malekuya noo wosonanonj mesaonj oloj koma qiqigonj kema seleengenj kemejaa.”

¹⁹ Kaen ijoro Joosefwaaw toya ii embianonj sundu kaen jero moro kokaen ijoro: “Goo welenqegeganonj mono kaen ama nonja.” Kaen ijoro irinja soono uuta gere jero. ²⁰ Uuta gere jero jen kotoro Joosef menj Faarao kimbaa kapuare mirinonj eja galenj koma onjoma laligogiti, mono kapuare miri iikanonj oongj kemenj enj laligoro. ²¹ * Joosefnonj kapuare miri iikanonj laligoroto, Ponjonj Joosefwo nama kotuegonj kiankoomu munj laligoro kapuare miriwaa galenj wanjononj ii iima iwaajonj iima-ainainj moro. ²² Iima-ainainj moroti-waajonj eja kuuya kapuare mirinonj ragiti, ii Joosefnonj galenj koma onjombaatiwaaonj iwaa borononj onjoono. Iwoi kuuya kanonj ama menj laligogiti, ii Joosefnonj jenj kotonj onjonotiwwaa so otaanj ama menj laligogi.

²³ Ponjonj Joosefwo nama kotuegonj munj kondooro iwoi kuuya ama menj laligoroti, ii toomorjanawo asuginj ero. Kawaajonj kapuare miriwaa galenj wanjononj Joosef iwoi kuuya nomaenj galenj koma jenj kotonj onjoma laligoroti, iikawaa majakakaya monj mende totoonj moma laligoro. Kianj.

40

Joosefnonj eja woi yoroo gaongaraa kania jero.

¹ Kambanj tosia tegoro Iijiptwaa kinj ponjaa wain apu qambiwwaa galenja ano bered onjoombaa galenja yorononj somatagara Iijiptwaa kinja qotogonj kana songiri. ² Kaen ani Faarao kinjonj jawinja woi, wain oo qambiwwaa galenja wanja ano bered onjoombaa galenja wanja iyorojonj irinja soono. ³ Irinja soono jenj kotoro uruama kimbaa laaligoyaa sikiriti yonjoo kawali galenggiaa kapuare mirinonj iwaa borianonj oronjgi kemeri. Joosefnonj kapuare miri iikanonjadeen laligoro. ⁴ Sikiriti yonjoo kawali galengjianonj Joosef jenj kotonj muro ii welenj qenj oroma laligoro. Kaen laligoro kambanj tosaanja toroqenj kapuare mirinonj enj waama laligogi.

⁵ Kaen enj waama laligogi Iijipt kimbaa wain apu qambiwwaa galenja ano bered onjoombaa galenja yorononj gomantiinja motoonjgo iikanonjadeen gaongaraa iyanja iyanja iiri. Gaongaraa kania ii anja anja. ⁶ Ii iiri Joosefnonj umugawodeen yorononj uma iriiri ukamakamaa ama bosoleenj rari.

⁷ Kaen rari Faarao kimbaa jawinjwoita iyorononj Joosefwaaw somatayaa kapuare mirinonj iwoi motoonj rariti, ii kokaenj qisinj orono: “Oro kete nomaembaajonj jaasewangara wosobiri jaajaa uuw rajao?”

⁸ Qisinj orono kokaenj meleema ijori: “Noro gaonjara anja anja iijotato, iikawaa kanagara ii morononj jero moboraga?” Kaen ijori Joosefnonj kokaenj jero: “Anutunonj mono gaonj kanagia jetetaa Toya kolojato, saanonj kilenj gaongara nijori momanja.”

⁹ Kaen jero wain apu qambiwwaa galenj wanjononj gaonja iiroti, iikawaa sunduya ii Joosef kokaenj qero moro: “Nii gaonaa uutanonj wain apu gere monj ii noo wosonanonj nano iijen. ¹⁰ Wain apu gerewaa boria karonj nanjgi kanainj sota juma kouma kuuji, kambanj iikanonjadeen juraya kouma tuno kanjenja kanjenja asuginj momogogi honjaa kota osaajuya. ¹¹ Osaagi nii Faarao kimbaa qambia borononj menj nama honjaa kota menj mejejaawe apuya Faarao kimbaa qambinonj kemero kimbaa borianonj anjenja.”

¹² Kaen qero moma Joosefnonj kokaenj ijoro: “Gaongaa kania ii kokaenj: Gere boria karonj ii mono weemboria karoombaa sareya kolojja. ¹³ Weemboria karonj tegoro Faarao kinjonj goo wanja metaama isama goma mombo gawonjononj goombaa. Gii wala iwaanonj wain apu qambiwwaa galenja galenja laligonj qambi Faarao kimbaa borianonj ama laligonati, iikawaa so mono mombo ama laligowaga.

¹⁴ Kaen laligowagato, siiseweweya qaa laligowagati, kambanj iikanonj mono nii romonjonj kiankoomu noma sunduna Faarao kinj ijona moba. Kaen ama ilaanj nona kapuare miri koi mesaonj kamaabenaga. ¹⁵ Moba, nii Hibruu kanagesowaa balonongja esujmumu

* 39:21: Apo 7.9

qaganoy yongoro nuangi kan kokaamba kaanagadeen iwoi bologa mon kapuare miri koikawaa dutanon noongitiwaa so ii mende ambe.”

¹⁶ Joosefnon kaen jero moro bered oonjoombaa galeñ wanjanon aliaa gaonaa kania awaa jen asariroti, ii iima kokaen jero moro: “Niinon kaanagadeen gaon iibe iikanon bered konde karoon noo wanjanon qindiin kajeña. ¹⁷ Niinon kawe konde qaganon eu raji, iikanon bered iwoi naangiawo kania kania Faarao kimbaajon ejato, koonja koonja yononon kouma konde qindiin kajeñati, iikanonadeen ii nedaborojuya.”

¹⁸ Kaen jero moma Joosefnon kokaen meleema ijoro: “Gaonaa kania ii kokaen: Konde karoon ii weemboria karoombaa sareyaga. ¹⁹ Weemboria karoon tegoro Faarao kinjon jen koto wasanon guun qetoon goma wangga ano qamoga metaama gere talonawonon mondongi koonja koonja yononon kouma busuga nedaborowuya.”

²⁰ Kaen meleema jero weemboria karoon tegoro Faarao kimbaa kolokoloo kambajanon kan kuuro jawinuruta kuuya ii nene lomban oon onjoono. Ii oon onjooma wain apu qambiawaa galeñ waja ano bered oonjoombaa galeñ waja iyoroo wangara ii jawinuruta yonoo jaanon metaano. ²¹ Wain apu qambiawaa galeñan wala gawonja men laligoroti, ii toroqen mewaatiwaajon kuun muro mombo toroqen qambi ii Faarao kimbaa borianon ama laligoro.

²² Kaen laligoro, kinjon bered oonjoombaa galeñ wanja qaaya jen tegoro Joosefnon gaongaraa kania jero moritiwaa so ii wasanon uun qetoon waja ano qamoya ii metaama mondongi nano. ²³ Iikawaa gematanon wain apu qambiawaa galeñ waja iinon Joosef mende romonjon muroto, ii duduun qemasologen laligoro. Kian.

41

Kinjon gaon iiro Joosefnon kanagara jen asariro.

¹ Yambu woi tegoro Faarao kinjon gaon mon kokaen iiro: Iinon Nail apu gowoyaa goraayanon nano ² bulmakao donja 7 awaa soroya kele busugiawo ii apu gowoya iikanon kouma bowoloo batugianon nama temban kegban negi. ³ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbaranjiagadeen kaitanigia kaapiroña ii apu gowoya iikanon kouma bulmakao mutuya iyonoo kosogianon kema apu gowoyaa goraayanon nanji. ⁴ Bulmakao kaapiroña sii gbaranjiagadeen iyononon bulmakao donja awaa soroya kele busugiawo 7 ii gogon onongji. Faarao kinjon gaon ii iima iikanondeen uuta tooro moma waaro. ⁵ Waama gaonajon mombo moma kemen kema en gaon mon kokaen iiro: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kanjenggiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nanji.

⁶ Iyonoo gemagianon honja kanjenggiawo 7 ii mombo tongbama giliro kamaan nanji balon qararanjonkonnaa haamo gerianon onjooro soolin gipeya (auta) koloogi. ⁷ Honja boloboolo kanjenggiawo yononon honja kanjenggiawo kogia somasomata kuukuuya ii gogon onongji. Faarao kinjon iikanondeen uuta tooro moma poran ama waama moro honja qaagoto, ii gaonga kolooro. ⁸ * Goman asariro Faarao kinjon gaonajon motoqoto moma lijipt kantriwaa tirigoonjon ano momakoto eja kuuya horon onjo iwaa jaasewanon kougii. Kougii gaon iirotiwaa sunduya ii jero mogito, kuuya yononon gaonaa kanagara ii Faarao kimbaajon jen asariwombaajon amamaagi.

⁹ Amamaagi wain apu qambiawaa galeñ wanjanon nama Faarao kin kokaen ijoro: “Oo kin, nii kana songiweti, iikawaa qaayanon keteda koi uunanon kouro romonjojen. ¹⁰ Kamban monjon Faarao kinjon jawinwoita noroojon ama irinja soono noma laaligoyaa sikiriti yonoo kawali galeñaa kapuare mirinon noono rabe. Nii ano bered oonjoombaa galeñ waja ii niwo iyanja kapuare mirianon noroono rari.

¹¹ “Iikanon rama laligon noronon gomantiinja motoonoo iikanonadeen gaonara anja anja iiri. Gaonaraa kania ii iyanja iyanja. ¹² Gaonara iiri Hibruu eja gbaworo monjon iikanon norowo laligoro. Iinon sikiriti yonoo kawali galeñaa welenqeqeya laligoro noro gaonara ii ijori. Iinon gaonaraa kanagara ii iyanja iyanja jen asarin norono. ¹³ Kanagara jero moritiwaa so honja mono tororo kokaen asugiro: Niinon gawona wala men laligoweti, Faarao kinjon nii gawon iikanon mombo noonoto, alana bered oonjoombaa galeñaa qaaya jen tegoro wasanon idon qetoon waja ano qamoya ii metaama mondongi nano.”

¹⁴ Kaen jero Faarao kinjon moma Joosefnon jaasewanon koubaatwaajon jen koton tosaanja wasin onjo kema kapuare miriwaa dutanonja uulanjawa wama kagi. Kagi jero wan juya motogi opoqiisi malekuya utegon Faarao kimbaa jaasewanon kouro. ¹⁵ Kouro Faarao kinjon Joosef kokaen ijoro: “Niinon gaon mon iibe kuayanon iikawaa kania jewombaajon amamaajuto, monjon goo kanaga kokaen nijoro mojen: ‘Monjon gaon gijoro moma giinon iikawaa kania saanon jen asarinkejan.’”

* 41:8: Dan 2.2

¹⁶ Kaen jero Joosefnon Faarao kin kokaen meleema muro: “Oo Faarao kin, niinon qaagoto, Anutunon mono gaon^{gaa} kania jen asarin qaa awaa gono uuganon qeangowaa.”

¹⁷ Kaen meleema muro Faarao kinon kokaen jero: “Nii gaon iijenj, iikawaa uutanon neeno Nail apu gowoyaa goraayanon nanjen. ¹⁸ Kanon nambe bulmakao donja 7 awaa soroya busugia omakelegagiawo ii apu gowoya iikanonja kouma bowololoo batugianon nama temban kegban nejuya. ¹⁹ Iyonoo gemagianon bulmakao tosaanja 7 sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapironja totoon ii apu gowoya iikanonja koujuya. Niinon bulmakao bologa totoon kaanja ii kamban monjon Iijipt balon kuuya kokanon mende injibe. ²⁰ Bulmakao sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapironja iyononon bulmakao donja busugia omakelegagiawo 7 wala koujuti, ii gogon onjonu.

²¹ “Ti gogon onjonuto, ii kilen kaitanigianon gogon onjonutiwaa so utequte mende kolooro injijento, wala kaitanigianon kaapironja totoon kouma nanjuyati, iyononon kaanigadeen toroqen nanjuya. Nii gaon kaen iima uuna tooro poran ama waajenja. ²² Waama mombo en gaon mon kokaen iijenja: Wiit dumun kota gowoya motoongowaa batuyanon honja kota somasomata kanjenjiawo 7 awaa totoon ii tongbama giliro kamaan nanjuya.

²³ “Iyonoo gemagianon honja kanjenjiawo tosaanja 7 ii unjuta juma kouma tongbama giliro kamaan nanji namo qararanjonkonjaa haamo gerianon ii onjoro soolin melaada ano gipeya (auta) koloojuya. ²⁴ Honja boloboolo gipeya kanjenjiawo ii honja kanjenjiawo awaa soroya ii gogon onjonjuya. Niinon gaon woi ii iima tiriqonjon ejauruna injijento, kuuya yononon iikawaa kanagara jen asarin nombombaa amamaaju.”

²⁵ Faarao kinon kaen jero Joosefnon qaa kokaen ijoro: “Oo Faarao kin, goonon gaonwoi iikawaa kanagara ii motoonon koloojao. Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii Faarao kin gii gisaanja. ²⁶ Bulmakao donja 7 awaa soroya ii yambu 7:baa sareya koloou. Wiit dumun kota honja kanjenjiawo awaa totoon 7 ii kaanigadeen yambu 7:baa sareyaga. Kanagara ii ororon ano motoonon koloojao.

²⁷ “Bulmakao sii gbaranagiadeen kaitanigia kaapironja 7 kanagen koujuti, ii yambu 7:baa sareyaga koloou. Wiit dumun kota honja kanjenjiawo 7 balon qararanjonkonjaa haamo gerianon onjoro soolin gipeya (auta) kolooujuti, ii bodi laaligowaa yambu 7 iikawaa sareyaga koloou. ²⁸ Anutunon iwoi kanagen amambaajon moji, iinon ii gi gisaama qendeenja. Faarao kimbaajon qaa keteda koi kaen jejenj, ii mono iikawaajon ama jejenj. ²⁹ Oo kin, yambu 7:baa so nene morian somata qatawo asugin Iijipt balon kuuya sokoma ewaa.

³⁰ “Ti ewaato, yambu 7 iikawaa gemagianon bodiwaa yambu 7 koloon tiwitiwilaa somata kondooro Iijipt kantrion boliwaa. Iikanon asugiro nene morian wala Iijipt balonon eroti, ii balon so yononon duduudaborowuya. ³¹ Bodi ii kotakota totoon ewaatiwaaajon ama goman so ejemba yononon nene moriambaa yambuya 7 wala Iijipt balonon eroti, iikawaa qaaya ii mombo mende romonjon laligowuya. ³² Anutunon gaon kania motoonon ii amberja woi gono iijanji, ii kania kokaembaajon: Anutunon qaa ii mono somonjon jen kotiin anota raja. Ii jen kotiin anoti, kawaajon iikanon mono uulanawo asugiwaa.

³³ “Kawaajon Faarao kin gii saanon momakoto eja mon qaa tororo gosinkeji, ii meweengon kuuna Iijipt kantri koi galen koma laligowaa. ³⁴ Kaanigadeen kia waja waja kuun onona goman sokoma galenjiaga laligowu. Yononon nene moriambaa yambuya 7 iikaanja uugianon nene hongiawo Iijipt balonon asugiwuti, iikawaajon jero mendeengi bakagia 5 koloogi yonononja motoonon motoonon men gawmambaa kowinon men kululuun laligowu.

³⁵ “Yononon nama mono jenkoto angi yambu awaa 7 koloowuti, iikaanja uugianon nene hongia korebore men kululuun gosin laligowu. Kaen ama wiit dumun kota ii Faarao kimbaa kowi miria miria kanon men kululuun laligowu. Ii taon so gawmambaa kowi miria miria kanon men kululuun galen koma laligogi kanagembaa neneyaga ewaa. ³⁶ Nene kaen men kululuun laligowuti, ii mono gawmambaa kowi miri so galen konji mawosusunon ero kanagen bodiwaa yambu 7 Iijipt balon so koloowaati, kamban iikanon ii saanon men mendeema nen laligowuya. Kaen angi kantriwaa kanatuuru nononon bodi iikawaa kambananon nenewaa mende komun goronjononja.” Kian.

Faarao kinjon Joosef Iijiptwaa eja ponja kuuro.

³⁷ Joosefnon qaa kaen jero Faarao kin ano jawinuruta kuuya yononon aren iikawaajon mogi sokono ainja mogi.

³⁸ Kaen mogi Faarao kinjon jawinuruta kokaen injoro: “Eja kokawaa uutanon ben yonoo unayanon nano laligoji, nono ii kaanja eja mon saanon mende mokoloowonja.”

³⁹ Kaen injjoro mogi Joosef kokaen ijoro: “Anutunonj qaa arenj kuuya koi gisaanji, iikawaajonj gii kaanja momakooto eja qaa tororo gosinagati, ii monj mende laligoja. ⁴⁰ * Kawaajonj gii mono naa jinjaronj mirinaa galenja wanja koloonj laligowa. Giinonj noo kanagesouruna kuuya jenj kotonj onjona yonjononj mono goononj qaa tenj koma qaagaa baatanonj laligowu. Niinonj jinjaronj dunj raranonj ramakejenj, iikayadeenj romongonj kawaajonj ama gii guugunj somataga koloonj laligomanja.”

⁴¹ Kaen ijorj toroqenj kokaen ijoro: “Moba, niinonj gii Iijipt kantri kuuya kokawaa eja pongja laligowagatiwaaajonj kuunj gonjenj.” ⁴² * Kaen ijorj boro susuyaa jenjenj kanonj aaso munjenj kaanja qata mokotaanj laligoroti, ii qetegonj Joosefwaa boro susuyanonj mouro. Opoqiisi maleku iima-ainjainjawa opo taanjanonj memeta ii mouma munj soronj goulnojn memeta monj ii menj Joosefwaa aroyanonj kono kemero.

⁴³ Kaen ama hoos kare qabo soroya anjaa kareyaa qerewenja ii iwaajonj jenj tegoro iikanonj uro hoosonj horogi kema kanj laligoro. Kaen kema laligoro kimbaa sikiriti manjaqeqe eja monjonj wala qele kema goda qenj mubombaajonj kokaenj qarog qagi laligoro: “Geja! Mono kesaambu!” Kaen ama munj Iijipt kantri kuuyaa eja pongja kuunj muro. ⁴⁴ Faarao kinjonj Joosef kokaen ijoro: “Niinonj Faarao kinj kolojento, Iijipt kantri kuuya kokaamba monjonj monj mono goo jega qotogonj boria me kania mende metaambaa.”

⁴⁵ Kaen ijorj Joosefwaa qata gbilija (Iijipt qaanonj) Zafenat-Panea qarog. Kaen qama Heliopolis taombaa jigo gawonj galenj qata Potifera iwaa borata Asenat ii embiaga koloowaatiwaaajonj muro. Kaen kantriwaa eja pongja koloonj Iijipt kantri iimambaajonj kema laligoro. ⁴⁶ Joosefnonj yambuya 30 kolooro kanonj Faarao Iijiptwaa kinja iwaa jinjaronj gawonja kanainj mero. Ii menj Faarao kimbaa sitia mesaonj Iijipt uutanonj sokoma laligonj laligoro.

⁴⁷ Nene moriambaa yambuya 7 iikawaa kambanjonj balonjianonj nene honombononj qaa asuginj onjono. ⁴⁸ Nene moriambaa yambuya 7 kanj kuugiti, iikawaa kambanjonj Joosefnonj jerj kotooro nene kania kania laligonj asugitigi, ii menj kululuunj taongia so kema gawmambaajonj anjgi. Namokoria taonj so laligonj rama kengiti, iikanonj nene honja asugitigi ii menj taongia so kema qenjaaro kowi mirigianonj anjgi. ⁴⁹ Joosefnonj jenj kotooro wiit padia ano dumunj kota tosia ii qenjaaro kowi mirigianonj hononja qaa menj kululuunj anjgi. Ii sakasinj kowe goraayanonj ejiwaa so uma nano. Nene morianj kelemalelenj asuginj toroqenj erotiwaajonj nene tarugia ii toroqenj weenjonj bimbimgogi bimooro amaaanj mesaogi.

⁵⁰ Bodi kambanjonj mende kanj kuuro walawala kanonj embia Asenatnonj Joosefwaa merawoita woi orono. Asenat ii Heliopolis taombaa jigo gawonj galenj qata Potifera iwaa borataga. ⁵¹ Meria mutuya kolooro Joosefnonj qaa kokaen jero: “Anutunonj ilaanj nono kakasililinj majakakana kuuya ano amanaa gomambaa iwoiya kuuya ii duduunj laligojenj, iikawaajonj.” Kaen jenj meriaa qata Manase (Duduujenj) qarog. ⁵² Meria kanagenja kolooro Joosefnonj qaa kokaen jero: “Nii siimbobolonaa balonjanonj laligowe Anutunonj koloonjseisei nonji, iikawaajonj.” Kaen jenj qata Efraim qarog. (Efraim = Koloonjseisei nonja.)

⁵³ Nene morianj somataa yambuya 7 Iijipt balonj sokoma kanj kuugiti, ii enj kougi tegoro. ⁵⁴ * Yambu 7 ii tegoro Joosefnonj qaa jerotiwaa so bodiwaa yambuya 7 ii kanainj kanj kuugi. Bodi ii balonj tosia kuuya sokoma koloonj eroto, Iijipt balononj nene ii gomanj so kowigianonj ero. ⁵⁵ * Iijipt kanageso korebore yonjononj kanainj bodi moma Faarao kimbaa qama nene onjombaatiwaaajonj welenjgi. Welenjgi moma Faarao kinjonj ii kuuya kokaen injjoro: “Onj mono Joosefwaanonj kengji iwoi ii me ii ambutiwaa jenj kotonj onjombaati, ii mono tenj koma otaanj amakebu.”

⁵⁶ Bodinonj kantri kuuya sokoma enj Iijiptwaa gomanja gomanja kuuya kanonj toroqenj mamaga bimooro. Kaen kolooro Joosefnonj jenj kotooro qenjaaro kowi miria miria iyonjoo nagugia horonj nene ii Iijipt yonjononj sewanja mewutiwaaajonj anjgi. ⁵⁷ Bodi ii balonj kuuya sokoma bimoonj erotiwaajonj ejembanonj gomanj so kanonja Iijipt kanj Joosefwaanonj kouma nene sewanja menj laligogi. Kianj.

42

Joosefwaa dauruta Iijipt balononj kengji.

¹ Iijipt kanonj nene eroti, qaa ii Keinan balonj kanonj jegi tuno Jeikobnonj moma merauruta kokaen injjoro: “Onj mono naambaajonj silemale ama kuru jaa aimalaligoju?

2 * Iijipt kanon wiit dumun kota eji, niinon qaa kaen mobs. Anana mende komun laaligo toroqen laligowombaa onjo mono waama Iijipt kemen kanon nene tosia sewanja men kagi nen laligowonja.”

3 Kaen injjoro moma Joosefwaa dauruta 10 ii mirigia mesaon nene sewanja mewombaaqon Iijipt balonon kembombaa anji. 4 Manja Jeikobnon Joosefwaa koga Benjamimbaa qaganon tiwitiwilaa mon ubabotiwaajon toroko moro. Kawaajon ii dauruta yonjowo mende wasin muro kenji.

5 Keinan balonon bodi ii kaanjadeen erotiwaajon Israelwaa merauruta yonjonon Keinan eja tosianon kengiti, iyonoo batugianon wiit dumun kota sewanja mewombaaqon motoon kenji. 6 Kenjito, Joosefnon Iijipt kanriwaa eja pongia rama laligoro. Iinon wiit dumun kota ii kanagesoya kuuya yonjonon sewanja mewutiwaajon ano iwaanon kouma laligogi. Kawaajon dauruta kagiti, iyononon kouma iikanonadeen iwaa batanon simin kuma namonon usugogi. 7 Kaen usugogi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, iyanja kania kolatin onoma waba eja tani ama onoma horon ureen onoma qaa geriawo jen kokaen qisin onono: “Onjo mono dakaya naambaajonja kajuya?” Qisin onono kokaen meleengi: “Nono Keinan balononja nene sewanja mewombaaqon kajon.”

8 Kaen meleengi Joosefnon dauruta injiima moma koton ononoto, yonjonon ii mende moma koton mug. 9 * Mende moma koton mug Joosefnon eeranon gaonja yonjoonon iiroti, ii momyanon kouro romonjonon soj jaa susugia moton kokaen injjoro: “Yei, mangaa siita! Onjo kike kakasililin ejaga kolooju. Nono kantrinana dakanon baagen looloria ero aworo (defence) ama manja qewombaaqon bimoojon, onjonon ii iima gosin mobombaaqon koi kajuya!”

10 Kaen injjoro kokaen meleengi: “Oo eja ponjana, kaen qaago. Welenqeeqeuruga nono nene sewanja mewombaaqon kajonja. 11 Nono kore eja motoongowaa merauruta koloojon. Nono eja dindina laligon qolomolon mende jenkejon. Goo welenqeeqeuruga nononon balon iimagoosiwaa manjaqeeqee ejaga mende koloojon.”

12 Kaen meleengi totoronkota “Qaago totoon!” qama kokaen toroqero: “Nono kantrinana dakanon baagen aworo (defence) ama manja qewombaa bimoojon, onjo ii iima gosin mobombaaqon koi kajuya!”

13 Ii moma kokaen meleengi: “Welenqeeqeuruga nono Keinan balombaa eja motoongowaa merauruta, daremun 12 koloojon. Konana konoganon kamban kokaamba manjanawo mirinon raro monjon mende toroqen laligoja.”

14 Kaen meleengi kokaen jen onono: “Kaen koloorogo onjo onanon goman iimagoosiwaa manjaqeeqee ejaga koloojuti, ii mono injjodaborowe tegoja.”

15 Kaen laligojutiwaajon niinon kokaen angotete men onomanja: Faarao kinjon jaawo laligoji, niinon qaa honj toontoonja iikawaa so jojonan qaa kokaen jen kotijen: Kogia konoganon koi mende kawaati een, onjo mono balon koi mende mesaon kembuya. 16 Onjo qaa honja jeju me qaago, niinon ii angotete memambaaqon kokaen jejen: Onjo mono batugianonja mon wasigi kema kogia konoga wano koi kawao. Tosaanja onjo mono koi mamboma kapuare mirinon rama laligowu. Kaen mende ambuti een, onjo onanon balon iimagoosiwaa manjaqeeqee ejaga kolooju. Faarao kinjon jaawo laligoji een, niinon qaa honja toon iikawaa so jojonan qaa ii jen kotijen.”

17 Kaen jen onoma jero kapuare mirianon onjonni weemboria karoombaa so ragi.

18 Weemboria karon koloorogo Joosefnon kan qaa kokaen injjoro: “Jaagiawo toroqen laligowombaaqon mobuti een, onjo mono iwoi jemanjati, ii anji niinon saanon laaligogia somongomanja. Niinon kaanjadeen onjo kaanja Anutuwaa jeta uugumambotiwaajon keena momakejen. Kawaajon onjo mono kokaen ambu: 19 Onjo eja dindina qolomolonja qaa laligojuti een, daremun onjononja mono monjon kapuare mirinon toroqen raro tosaanja onjo saanon wiit dumun kota men gomanjianon eleema kumbu. Iikanon kema mirigianon kanagesourugia bodi qaganon laligojuti, ii nene onjombu. 20 Onjo mono kaen kema kogia konoga wama noonon kawu. Kagi qaagiaa honjonon kaen asugiro iima moma koton mende unuwe komuwuya.” Qaa kaen injjoro mono iikawaa so anji.

21 Yonjonon Hibruu qaagianon batugianon qaa kokaen amin mogi: “Nono konana sili ama muninj, iikawaa ironja kileganon mono onanon qanananon uja. Iinon laaligoya somonjonon kiankoomu mubombaaqon welema kuun nonono kakasililin somata iininto, iwaa qaaya moma ii tondu mende otaanj. Kawaajon kakasililin lombotawo koi kanon anana qanananon uja.”

22 * Kaen amin mogi Ruubenon kokaen jero: “Nii kamban kanon kokaen injjowe: ‘Onjo eja gbaworo ii mono sili bologa mende ama mubu.’ Kaen injjoweto, onjo noonon qaa ii

* 42:2: Apo 7.12 * 42:9: Jen 37.5-10 * 42:22: Jen 37.21-22

qewagon silemale angji. Mobu, kambaŋ kokaamba iwaa sayaa ironŋanon mono qanananon uro kakasililin mojon.”

²³ Kaen amin mogi Joosefnon yonowo Iijipt qaanon qaa jero moŋnon meleeno. Kawaajon yononon qaagia jegi saanon moma asariroti, ii daurutanon mende moma kotogi. ²⁴ Joosefnon qaagia moma asarin eleema saaro. Saama mombo eleema injiima yonowo qaa jero. Yonowo qaa jenjo Simeon batugianonŋa meŋ jero yonoo jaagianon somonŋogi. Kian.

Joosefwaa dauruta Keinan balonon eleenŋi.

²⁵ Joosefnon jenkooto kokaen ano: “Welenqeŋe onjo mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi mougi qaa ootanon kouro motomotoon yonoonon moneŋ esugia ii totogianon aŋa aŋa tarugianon moubu ano kana kekembaa nene samonja ii kaanjadeen onjomu.” Kaen jeŋ koton onono iikawaa so otaan angji. ²⁶ Kaen otaan angji wiit padi tarugia ii donŋi qagianon somonŋon mesaon kenŋi. ²⁷ Kema kema gaon ewombaaajon miri moŋnon keuma daremun yonoononŋa moŋnon donŋia wagimambaaajon ama taru kasia isama moneŋ esuya ii taru qaa ootanon nene qaganon raro iiro. ²⁸ Ii iima daremunja kokaen injjoro: “Hei! Iibu, noonon moneŋ koi mono meleema tarunanon mougi rajaa.” Kaen moma wosogia juno aaruŋ tililingon aima aon kokaen jegi: “Anutunon koi mono naa iwoiga ama nononja aan?”

²⁹ Kema kema Keinan balonon manŋia Jeikobwaanon keuma iwoi koloon ononoti, iikawaa sunduya ii kuuya kokaen ijogi moro: ³⁰ “Kantri iikawaa eja poŋa iinon horon ureeŋ qaa molaŋkota jeŋ goman iimagoosiwaa manjaqeŋe ejaga koloowonagati, iikawaa tani kaanja ama nonono.

³¹ “Kaen ama nononoto, nono ii kokaen ijoniŋ: ‘Nono eja dindina qolomolonana qaa laligon balon iima gosiwombaaajon ama mende kaŋon. Qaago totoon!’ ³² Nono eja motoonŋowaa meraurutaŋa, daremun 12 koloon laligojon. Moŋnon mende toroŋen laligoro konana konoganon kambaŋ kokaamba Keinan balonon manjanawo mirinon raja.’

³³ “Kaen ijoniŋ balon iikawaa eja poŋanon nonoonon qaa kokaen jero: ‘Onjo eja dindina me qolonmolonŋoya laligojuti, ii kokaen gosin onjoma momanja: Onoononŋa daremunŋia moŋn ii mono mesaogi niwo koi raro tosaanja onjo saanon wiit padi meŋ eleema kembu. Kema mirigianon kanagesourugia bodi laligojuti, ii nene onjomu. ³⁴ Onjo goman iimagoosiwaa manjaqeŋe ejaga qaagoto, eja dindina qolomolonŋia qaa laligojuti, ii kokaen gosin onjoma momanja: Onjo mono kema kogia beju ii wama noonon kawu. Kaen kagi daremunŋia meleema onjombe saanon balon kokanon anguner-qanŋuner ama laligowu.’”

³⁵ Kaen jeŋ taru gesogianonŋa nene kowigianon maagi moneŋ esugia moneŋgiawo ii tarugianon motomotoon totogianon raro mokoloogi. Moneŋ esugia mokoloon iima ii ano manŋia motoon aaruŋ lalananiŋ toroko mogi. ³⁶ Kaen mogi manŋia Jeikobnon kokaen injjoro: “Onjo merauruna korebore nuambombaaajon moju: Joosefnon mende laligoja. Simeon ananawo mende laligoja. Benjamin ii kaanjadeen nuama wama kembombaaajon jeju. Siimbobolo kuuya kanon mono noo qananon uja.”

³⁷ Kaen injjoro moma Ruubenon manja qaa kokaen ijoro: “Nii Benjamin mende wama eleema kaŋ gomanati eeŋ, gii saanon neenaa merawoina woi ii uruna komuwao. Benjamin ii saanon noo boronanon ana ii mono galen koma kema laligon wama eleema kaŋ gomanja.”

³⁸ Kaen ijoro, Jeikobnon meleema jero: “Merawoina konoga woi iyoroononŋa datanon komuro koganon motoonŋo laligoja. Onjo kananon kembombaaajon mobuti, iikanon tiwitiwilaa moŋnon iwaa qaganon ubaati eeŋ, onjo mono kondooŋi wosobiri uutanon mono noo qananon uro komun waj juna lanŋonawonon koomu gomanon kememanja. Kawaajon noo merananon mono nomesaon onjowo mende kembaa.” Kian.

43

Joosefwaa daremunuruta eleema Iijipt keŋgi.

¹ Keinan balonon bodi lombotawo ii toroŋen ero. ² Jeikobwaa kanagesourutanon wiit padi Iijipt kantrinonja meŋ kagiti, ii kuuya nedaborogi qaono manŋianon merauruta kokaen injjoro: “Onjo mono mombo eleema kema nenenana tosaanja sewanja mewu.”

³ Kaen injjoro Juudanon kokaen jero: “Eja poŋn iinon kaparaŋ koma nonoo galen meme qaa kotakota kokaen jero: ‘Kogianon onjowo mende kawaati eeŋ, onjo mono noo jaasewananon mombo koubombaaajon amamaawu.’ ⁴ Kawaajon giinon konana wasina nonowo kawaati eeŋ, nononon saanon gomesaon nenenana sewanja mewombaaajon kembonja. ⁵ Eja iikanon qaa kokaen ninijoro: ‘Kogianon onjowo mende kawaati eeŋ,

onjo mono noo jaasewananonj mombo koubombaajon amamaawuya.' Kawaajon giinon Benjamin anjon kombagati een, nono mende kemonja."

⁶ Juudanonj kaenj jero Israelnonj kokaenj jero: "Onjo mono naambaajon kogia monj laligojiwaa qaaya eja ii ijogi morotiwaajon nii uulombo somata nonju?"

⁷ Kaenj jero kokaenj meleema jegi: "Eja iikanonj anana ano kanagesourunana ananaajon tororo qiqisi kania kania nonoma kokaenj ninijoro, 'Mangjianonj jaawo laligoja me qaago? Daremungia monj laligoja me qaago?' Kaenj jerotiwaajon qiqisiya ii nonononj onjononj deenj jery meleeninj. Iinonj kanagenj konana wama kawutiwaajon jenagati, ii mono walawala kambanj kanonj nomaenj mobonaga?"

⁸ Kaenj jegi Juudanonj manja Israel kokaenj ijoro: "Kawaajon eja gbaworo ii mono noo boronanonj ama wasina motoonj kemonja. Kaenj ana afaanjon uulanjawo gomesanonj kananonj keninj nono, gii ano embameraurunana anana mende komunj gororongowonja. ⁹ Benjamimbaa laaligoyaa doweya iikawaa qaaya mono noo borononj ero eleema kanj gomambaajon jery kotiijenj. Niinonj ii mende wama eleema koi kanj goo jaasewanjon mende oomanjati een, iikawaa ironjononj mono noo qananonj uro goo jaanonj bosima laligowe namononj laaligona tegowaa. ¹⁰ Kambanj koriga ezelobelozo ama mende mambombonagati een, nonononj mono endu kema eleema koi kaninj ambenja woi koloonaga."

¹¹ Kaenj jero amagia Israelnonj kokaenj jero mogi: "Kaenj kolooji een, onjo mono kokaenj ambu: Gomanj kokawaa toomorianja awaa totoonj tosia koi kaanja ii menj taru gesogianonj mouma kema eja ii kalenj mubu: Sele morimoriwaa kelega tosia, moronj apuya, daje riki, marasinj gere tokoya qata mor gipi, komonj, gou ano seu wakato iikawaa hongia. ¹² Silwa monenj walaga taru gesogiaa qaa oogianonj mougi menj kagiti, ii ano iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi janjgoyanonj somariinj 2:waa so kolooro ii menj eleema kema mubu. Tosianonj koposo ama ii gesogianonj anji me nomaenj? ¹³ Kogia kaanagadeenj wama uulanjawo waama eja iikanonj mombo eleema kenji. ¹⁴ Anutu kusunj kuuyaa Toyanonj mono eja iikawaa jaanonj kiankoomuya onjono iinonj daremungia monj ano Benjamin ii onjowo mirinonj koi eleema kawutiwaajon wambelaawaa. Noo meraurunanonj komuntiwilaa ambuti een, niinonj mono een totoonj laligomanja."

¹⁵ Kaenj injoro kalenj iwoi ii menj silwa monenj menj kagiti, iikawaa so qaganonj toroqenj ama mindirigi janjgoyanonj somariinj 2:waa so kolooro. Ii menj Benjamin motoonj wama waama uulanjawo lijipt kema Joosefwaa jaanonj keugi. ¹⁶ Keugi Joosefnonj Benjamin ii yonjoo batugianonj iima iikanondeenj miriaa galenja kokaenj jery kotonj muro: "Gii mono eja koi unjuama neenaa mirinonj kema onjona rabu. Ragi kema oro monj qery oonj weembaa neneya mozozongona yurononj saanonj niwo motoonj nene newonja." ¹⁷ Joosefwaa miriaa galenjanonj jery kotonj morotiwaas so eja ii unjuano Joosefwaa mirianonj kenji.

¹⁸ Unjuano Joosefwaa mirianonj kema jenengia ororo toroko moma kokaenj romonjonj batugianonj jegi: "Wala kaninj monenana meleema taru gesonananonj mougi menj keninj, iikawaajon yonjononj mono nuuama kanj koi nononj rajonj. Yonjononj mono qelanjinj nunuj ureenj haamo ama nonoma nononj welenjeqeuruta omaya kolooninj donjgiurunana kalugonj anjonj koma onjombubo." ¹⁹ Kaenj jery nama Joosefwaa miriwaas galenja iwaanonj uma kenji miri naguyanonj nano iwaajon qaa kokaenj jegi: ²⁰ "Oo somatanana, nono kambanj mutuya nene sewanja mewombaajonj koi kaninj. ²¹ Kanj nene sewanja menj mombo eleema kema kananonj miri monjonj kema ewombaajonj rama taru gesonanaa kasia isama monenana totonananonj ii kore gesonana anja anja qaa oogianonj nene qaganonj raro iininj. Kawaajonj monenj ii kete mombo meleema menj kajonj. ²² Silwa monenj ii morononj taru gesonananonj meleema mombo anoti, ii nono mende monj. Nonononj ii ano silwa monenj tosaanja ii qaganonj torokuunj nene sewanja mombo mewombaajonj gesonananonj mouma menj kajonj."

²³ Kaenj jegi miri galenjanonj kokaenj jero: "Majakaka mende mobu. Onjonganja ano mangiaa Anutugianonj mono mombaa uuta kuuro silwa monenj ii taru gesogianonj mouro mokoloogi. Niinonj onjonoonj silwa monenj ii medaborowe. Kawaajonj keegia mende moma mono uubonjonj rabu." Kaenj jery Simeon wama yonjonoonj kari.

²⁴ Kari motoonj unjuama Joosefwaa mirinonj ugi kanagia songbambutiwaajonj apu onjono ano donjigia loloo gbojoja nenegia unjuagiro. ²⁵ Yonjononj weembaa neneya Joosefwaa mirinonj motoonj newutiwaa qaaya mogi. Kawaajonj Joosefnonj weenj biiwianonj mirianonj koubaatiiwaajonj mamboma kalenj iwoigia ii asuganonj arengonj ragi. ²⁶ Ragi Joosefnonj mirinonj karo kalenj iwoigia menj kanj mirianonj ugiti, ii munj batanonj siminj kuma namononj usugogi. ²⁷ Usugonj waagi jolonjia injjonj nomaenj laligojuti, qisinj onjoma kokaenj injjoro: "Mangia eja wanjaajonj nijogiti, iinonj nomaenj laligoja? Toroqenj jaawo laligoja me qaago?"

²⁸ Kaen jero kokaen meleengi: “Goo welenqeqega, nonoo amanananon saanon laligoja. Mono toroqen jaawo laligoja.” Kaen meleema goda qen muj siminj kuma namonon usugogi.

²⁹ Kaen anji jaaya uuro kema karo koga Benjamin, iyan^{aa} nemun^{aa} meria ii iima kokaen qisin onono: “Kogia konogaajon nijogiti, iinon koi koolooja me nomaen?” Qisin onoma toroqen kokaen ijoro: “Merana, Anutunon mono kiankoomo gono laligowa.”

³⁰ Kaen ijor koga iima wosoya pororogoro jaaya kalilingoro saambaaajon moma iikanondeen alanzan eleema onomesaon uulanawo miri uuta olonja monjon uma anjodeen rama saaro. ³¹ Saadaboron jaauja songbama miri uuta olonja ii mesaon kan tororo mokosinjon nama iyanja galen koma aon nembanene kombutiwaajon jero. ³² Iijipt yononon Hibiruu ejemba yonjowo mooton nene newombaaajon mogi arokuukuuyawo kolojiiwaajon ii amamaankeju. Kawaajon Joosefwaa neneya ii iyanja koma mugi raro daremunuruta yonoo ii iyanja koma onjonji ragi Iijipt ejemba iwo nene newombaaajon kan ragiti, iyonoo nenegia ii iyanja kongi ragi. ³³ Joosefnon jero daremunuruta ii koloogitiwaa so arengjon onjonji mutuyanjon jaaqeqeyanon raro bejugianon konoganon raro Joosefnon jaasewan qen onoma raro. Kaen rama iyanja aima koton aon waliqonon ragi.

³⁴ Kaen ragi Joosefnon jero iyan^{aa} nene dunjonja nene tosaaja mendeema men kan koma onjonji koga Benjamimbaajon ambenja 5:waa so toroqen kongi nero. Kaen nen Joosefwo jejelombar ama afaanjkota apu kotiga nen korisoro qaganon ragi. Kian.

44

Joosefnon daremunuruta qambiwaa anjobato men onono.

¹ Kawaa gematanon Joosefnon miriaa galenja jen koton muj kokaen jero: “Gii mono eja iyonoo taru gesogianon wiit padi ii elaawutiwaa so mouna qaa oogianon koubu. Kaanjadien motomotoon yonoonon monen esugia ii anja anja toto qen taru gesogia qaa oogianon amba. ² Kogia konoga iwaa taru gesoyaa qaa ootanon neenaanon qambi silwanon memeta ii mono wiit padiwaa monenja men karoti, iikawo amba.” Kaen jen koton muro iikawaa so ano.

³ Goman asariro umugawodeen eja ii wasin onjonji dongigia uruama kananon kenji. ⁴ Kema siti mesaon koriganon mende kenji Joosefnon miriaa galenja kokaen jen koton muro: “Gii mono uulanawo waama eja ii onjotaan kema mokoloon injiima kokaen qisin onomba: ‘Eja Ponjon awaa ama onono onjo mono naambaaajon iikawaa kitia kilegamon meleema muj kaju?’ ⁵ Noo somatananon qambia qaan nenkeji ano qambia iikanon unju qen qaa aasangoyaa kania mokoloonkeji, onjo qambi ii mono naambaaajon yongoro men kaju? Onjo mono sili ii bologa totoon anju!’”

⁶ Joosefnon miriaa galenja kaen jen koton muro kema mokoloon onoma qaaya ii jerotiwaa so ijoro. ⁷ Injijoro moma kokaen meleengi: “Somatanananon qaa tania kaanja ii mono naambaaajon jeja? Goo welenqeqeuruga nononon sili bologa kaanja ii mende totoon anjon. Ii yamagen! ⁸ Moba, nono taru gesonanaa qaa oogianon silwa monen esu mokolooniji, ii kaanagadeen Keinan balononja men kan gonin. Nono mono naambaaajon silwa me goul ii somatagaa mirinonja yongoro mewonaga? ⁹ Welenqeqeuruga nonoononja mombaa taru gesoyanon silwa qambi ii mokoloowagati een, iinon mono koomuwaa bunaga kolooro tosaaja nononon somatanana, goo welenqeqe omaya koloon laligowonja.”

¹⁰ Kaen meleengi kokaen jero: “Iikaanja kanon awaa. Jejutiwaa so ii saanon ambonja. Mombaa taru gesononja silwa qambi ii mokolooanati, iinon mono noo welenqeqena omaya koloowaato, tosaaja onoo selegianon qaa mon mende ero saanon onjanganideen mirigianon kembu.” ¹¹ Kaen jero moma kuuyanjon gesogia anja anja uulanawo qetegon men kamaan namonon ama qaa oogiaa kasia isanji. ¹² Aisnji Joosefwaa miriaa galenjon dagia mutuyaa taru gesoyanonja kanain qengama mongama kema kema ko bejugia Benjamimbaa taru gesoyanon tetegoyanon iima qambi ii iikanon mokoloo. ¹³ Ii mokoloo yononon uugia kouma eligoro wosobirigia qendeema malekugia menjujenjurangi. Kaen ama esuhinagia donji qagianon ama mombo eleema sitinon kenji.

¹⁴ Juuda ano daremunuruta yonjonon eleema Joosefwaa mirinon kenji iinon kaanjadien mirianon raro. Raro batanon keuma siminj kuma namonon usugogi. ¹⁵ Usugogi Joosefnon kokaen injijoro: “Onjo mono naa siliga anjuya? Eja nii kaanjanon mono saanon unju men iwoi yongoro megi ii mokoloonkejenji, onjo ii mende moju me?”

¹⁶ Kaen jero Juudanon kokaen meleeno: “Oo somatanana, nono mono naa qaaga gijowonaga? Nono qaawaajon monganjon. Nononon iwoi bologa mende aninj, ii qendeema gombonatiwaa so qaago. Anutunon mono welenqeqeuruga, nonoo koposowaa qaaya injisaanota asuganon eja. Kawaajon mombaa taru gesoyanonja qambi ii mokolooji ano tosaaja nononon kaanagadeen eja ponjanaa welenqeqeuruta omaya koloon laligowonja.”

¹⁷ Kaen meleenoto, Joosefnon kokaen jero: “Niinon iwoi kaanä ii mende ama onjomanä. Ii awawi totoon! Eja morowaa taru gesoyanon qambi ii mokolooji, iinondeen mono noo welenqeqena koloon laligowaato, tosaanä onjo saanon luaenon eleema mangiaanon kembu.”

Juudanon Benjamimbaajon Joosef welema muro.

¹⁸ Kaen jero Juudanon Joosefwaa batanon kema qaa kokaen jero: “Oo eja poŋna, saanon wambelaana welenqeqega niinon qaa tosia eja poŋna goojon jewenaga. Giinon Faarao kin anawo ororon koloojanto, kilen welenqeqega nii kazi mende ama nomba. ¹⁹ Eja poŋna giinon welenqeqeuruga nono wala kanin kokaen qisin nonona: ‘Onjo mangia ano daremunjia mon laligojao me qaago?’

²⁰ “Kaen qisin nonona nononon eja poŋna goojon kokaen meleenin: ‘Nonoo manjana eja wanä koloon konana eja gbaworoga mon mirinon rajao. Konana kanon manjananon eja wanä kolooro kamban kanon kolooro. Nemujanon mera woi orono datanon komuro anodeen laligoja. Iinon mono manaa wombo (komunjua) meriaga kolooja.’ ²¹ Kaen meleenin giinon welenqeqeuruga qaa kokaen ninijona, ‘Onjo mono kogia wama noonon koi kagi ii saanon neenaa jaanon uun iimanä.’

²² “Kaen ninijona nononon eja poŋnana goojon kokaen meleenin: ‘Eja gbaworo ii manä mesaomambaajon amamaawaa. Manä mesaonagi een, manjonon mono komunaga.’ ²³ Kaen meleeninto, giinon welenqeqeuruga nonoonon qaa kokaen jero kotona: ‘Kogia konoganon onjowo koi mende kawaati een, onjo mono noo jaasewananon mombo mende asugiwuya.’

²⁴ “Kaen jero kotona mirinanon eleema kema noo manä, goo welenqeqega eja poŋna goonon qaa ii ijonin. ²⁵ Ii ijonin moma manjananon kanagen kokaen jero: ‘Onjo mono mombo Iijipt kema ananaajon nene tosaanä sewanä men kawu.’

²⁶ “Kaen jero, nono kokaen jenin, ‘Nononon nononodeen kembombaajon amamaawonä. Konana konoganon nonowo motoon kambaatiwaajon jewagi een, mono saanon kembonä. Konana bejuya mende wama kembonati een, nonononon mono eja poŋ iikawaa jaasewananon asugiwombaajon amamaawonä.’

²⁷ “Kaen jenin noo manä goo welenqeqega iinon kokaen jero: ‘Embana Reizelon merawoina woi orono. Ii onjoangia saanon moju. ²⁸ Datanon nomesaon kema sooro kokaen jero, “Oro kawalianon mono kitoqitoro komuro me nomaen?” Kamban iikanondeen kanain ii mende iibe. ²⁹ Kete koga koi kaanagadeen nuama kenji kananon tiwitiwilaa monjon iwaa qaganon unagati een, onjo mono kondooji wosobiri uutanon noo qananon uro konajilin moma komuŋ wan juna lanjonawonon koomu gomanon kememanä.’”

³⁰ Juudanon toroqen qaa kokaen jero: “Oo eja poŋnana, niinon konana eja gbaworo ii mende wama kema manä, goo welenqeqega iwaa mirinon keubenagi een, amanananon mono tiwilaawabo. Iinon mono uuta kuuya meria bejuya iwaanon somongoro laaligogara motoondeen laligonkejao. ³¹ Kawaajon eja gbaworo ii mende wama kenin manjananon ii iima mono koomu mokoloowabo. Goo welenqeqeuruga nonoonon kaen asugiro nono mono kondoonin wosobiri uutanon amanana, goo welenqeqega iwaa qaganon uro komuŋ wan juya lanjonawonon koomu gomanon kemebaa. ³² Goo welenqeqega niinon eja gbaworonon mende tiwilaawatiwaa qaaya ii mannaajon jero somongon kokaen ijowe: ‘Ii mende wama goonon eleema kamanati een, iikawaa qaa lombotonon mono goo jaanon noo qananon uma ero namonon laaligona kaen laligon umaŋa.’ ³³ Kawaajon giinon saanon jero tegona niinon eja gbaworo iwaa kitianon eja poŋna goo welenqeqega omaya koloon koi laligowe iinon dauruta yonjowo eleema mirigianon kembu.

³⁴ “Eja gbaworo kanon niwo mende kawaati een, niinon mono nomaen ama manjananon kembenaga? Wosobiri uutanon mannaa qaganon unagati, niinon mono ii iimambaajon togon kotijjen. Kawaajon ii mono mende somongowa.”

45

Joosefnon iyanäa kania injisaano.

¹ * Juudanon kaen jero ejemba liligon onjoma nama injigiti, Joosefnon kuuya iyonjo jagianon toroqen kania kolatin anä galen koma aomambaajon bimoon amamaaro. Kawaajon Joosefnon kokaen silama qaro: “Onjo mono kore nomesaon deembu.” Kaen qaro deengi Iijipt eja monjon kosogianon mende nano Joosefnon iyanäa kania ii daremunjura ii kokaen injisaano: ² Iinon amburereŋ men otombeen qama saaro Iijipt

* 45:1: Apo 7.13

ejemba seleenjen laligogiti, iyononon ii moma Faarao kimbaa jin̄karon mirianon kema buzu qaaya ii jegi mogi.

³ Joosefnon saama nama daremunuruta ii kokaen injjoro: “Nii Joosef! Amananon kaan̄jadeen jaawo laligoja me qaago?” Kaen injjoro mogito, daremunurutanon uugia kouma gojono aarun tillingon jaayanon eer nama qaa mon mende romongon meleema nubombaajon amamaagi. ⁴ Amamaan nangi Joosefnon kokaen injjoro: “Ono mono noo kosonanon koi kawu.” Kaen injjoro kagi kokaen injjoro: “Nii Joosef, onoo daremunjgia sewana mewutiwaajon anji Iijipt kaweti, ii mono niinon.

⁵ “Mono uunon kon̄ajilin mende mobu. Anutunon onjo komuwubotiwaajon nii wala wasin nono walawala koi kaweta ononon kaju. Nii sewana mewutiwaajon ama nonggi koi kaweti, iikawaajon mono onjoangiaajon iriisoonsoon mende moma aowu. ⁶ Bodi koi kanon mono yambu woiwaa so namo sokoma eja. Ii toroqen mombo yambu 5:waa so ewaa. Kamban̄ iikawaa uutanon balon qen koomo mende ama nene hon̄a mende mokolon̄ men̄ kululuun̄ laligowon̄a.

⁷ “Anutunon mono kana damubiribiriawo otaan̄ onoo laaligogiaa sewana somongoro toroqen jaawo laligon̄ gbili mokolon̄ onoma namo qaganon̄ laligowutiwaajon moja. Kawaajon ama nii wala wasin nono walawala koi kaweta onjo kaju. ⁸ Kawaajon ononon mende wasin nonggi tanitani kolojato, Anutunon mono on̄anon̄ wasin nono koi kawe. Iinon̄ kuun̄ nono Faarao kimbaa jawina mutuya koloon̄ jin̄karon̄ mirianon̄ naa gawon̄ men̄kejuti, kuuya iyonoo somatagiaga koloojen. Kaen̄ koloowe Anutunon̄ Iijipt kantri kuuya koi ii noo boronanon̄ anota eja pon̄giaga koloojen.

⁹ * “Ono mono kete koi waama uulan̄awo amanaanon̄ eleema kema qaa kokaen̄ jegi mobaa: ‘Goo meraga Joosefnon̄ qaa kokaen̄ jeja: Anutunon̄ nii kuun̄ noma Iijipt kantri kuuya ii noo boronanon̄ anota eja pon̄giaga koloojen. Kawaajon̄ giinon̄ mono kamban̄ mende qen̄ koriwato, uulan̄awo noonon̄ kawa. ¹⁰ Koi kan̄ saanon̄ rara dundunga Goosen balonon̄ meagon̄ neenaa kosonanon̄ laligowaga. Gii ano esameraan̄juruga, goonon̄ lama bulmakao tuun̄a tuun̄a ano ilawoila kuuya bun̄aga eji, ii mono men̄ kololon̄ kawu.

¹¹ “Bodi koi kanon̄ mono mombo toroqen yambu 5:waa so en̄ ubaa. Kamban̄ iikawaa uutanon̄ gii, mirigaa suman̄juruga me tinitosauruga tosaan̄a yon̄oonon̄ga mon̄onon̄ bodi laligon̄ nenewaa mojoqojoron̄ ama komun̄ gororon̄gowabo. Kawaajon̄ mono Goosen balonon̄ kan̄ laligon̄ naa iwoiwaajon̄ amamaawuti, niinon̄ ii onoma laligoman̄a.’ Amananaajon̄ qaa ii mono kaen̄ jegi mobaa.

¹² “Nii neeno on̄anon̄ koi nama on̄oojon̄ qaa jejen̄i, ii saanon̄ on̄oangiaa jaagianon̄ niima kotoju ano kona Benjamin̄ an̄o kaan̄agadeen̄ niima kotoja. ¹³ Kawaajon̄ onjo mono man̄naanon̄ kema Iijipt kantrinon̄ qabūna somata kuuya nongita laligojen̄i ano iwoi kuuya iigiti, iikawaa sunduya ii amana jegi mobaa. Ii moro mono uulan̄awo wama kamaan̄ koi kawu.”

¹⁴ Kaen̄ injjon̄ boria koga Benjamim̄baa aroyanon̄ giliro kemero saaro Benjaminon̄ kaan̄jadeen̄ an̄gon̄ mun̄ saaro. ¹⁵ Toroqen̄ boria dauruta kuuya yonoo arogianon̄ giliro kemero saama buugia kiton̄ nero. Iikawaa gematanon̄ daremunurutanon̄ iwo qaa amin̄ mogi. ¹⁶ Joosefwaa daremunurutanon̄ kagiti, iikawaa buzuyanon̄ Faarao kimbaa jin̄karon̄ mirinon̄ keno Faarao kin̄ ano jawin̄juruta kuuya yononon̄ ii moma keraqeean̄go mogi.

¹⁷ Kaen̄ moma Faarao kin̄on̄ Joosef kokaen̄ ijoro: “Daremunuruga mono jena kokaen̄ ambu: ‘Eshinagia mono don̄gi qagianon̄ ama mombo eleema gomangianon̄ Keinan̄ balonon̄ kembu. ¹⁸ Kema mangia ano suman̄jurugia un̄uama eleema noonon̄ kawu. Koi kagi niinon̄ balon̄ awaa totoon̄ Iijipt kantri uutanon̄ga meweengon̄ on̄ombe saanon̄ iikawaa kelega mokolon̄ nen̄ korisoro ama laligowuya.’

¹⁹ “Kaan̄agadeen̄ kokaen̄ jen̄ koton̄ on̄ona ambu: ‘Iijipt kokanon̄ga mono hooswaa kareya kareya tosia men̄ kema embameraurgia iikanon̄ on̄ooma mangia wama motoon̄ koi kawu. ²⁰ Mirigaa iwoiya tosia Keinan̄ balonon̄ mesaowuti, iikawaa majakakaya mende ambu. Niinon̄ iikawaa kitianon̄ Iijipt kantri kuuya kokawaa iwoiya awaa totoon̄ ii on̄ombe bun̄agia koloojaa.’”

²¹ Faarao kin̄on̄ kaen̄ jero Israelwaa meraurutanon̄ iikawaa so otaan̄ an̄gi. Joosefnon̄ Faarao kimbaa jen̄koto qaaya otaan̄ hooswaa kareya tosia on̄ono. Kaan̄agadeen̄ kana kekembaa nene samon̄ tosaan̄a on̄ono. ²² Ii on̄omago dauruta motomotoon̄ yonoo opo malekugia dologa togotianon̄ ononoto, koga Benjamim̄baajon̄ opo maleku dologa boro mon̄ (faiw) mun̄ monen̄ silwa kota 300 muro. ²³ Man̄aajon̄ Iijipt kantriwaa iwoi awaa soroya jaasoon̄go men̄ don̄gi ten yonoo qagianon̄ ano ken̄gi. Kaan̄jadeen̄ don̄gi embia ten yonoo qagianon̄ wiit dumun̄ kota, bered ano nene tosia man̄aa kana samon̄a ano bosima

* 45:9: Apo 7.14

kenji. ²⁴ Kenji Joosefnon daremunuruta wasinj onono kembombaaajon angj qaa kokaen injjoro: “Ono kanaanon kema angowowo mono mende ambu.”

²⁵ Kaen injjoro Iijipt mesaonj kema Keinan balonon mangia Jeikobwaanon keugi. ²⁶ Keuma mangia qaa sundu kokaen ijogi: “Joosefnon toroqen jaawo laligoja. Iijipt kantri kuuya ii iwaa borianonj ero eja pongiaga koloon laligoja.” Kaen ijogi qaa ii mende moma laariotiwaajonj uuta toroqen olomoooro raro.

²⁷ Kaen raroto, Joosefnon qaa kuuya jeroti, ii jegi moro ano hooswaa kare tosia ii wama Iijipt kemaatiwaajonj ano karoti, mangia Jeikobnonj ii iima nama uu selianonj qeleeno geregere ano. ²⁸ Geregere ama kokaen jero: “Oo, ii onanonj! Ii moma kotiijen. Merana Joosefnonj mono toroqen jaawo laligoja. Niinonj mono kema ii iimago kanagenj saanonj komumanja.” Kianj.

46

Jeikobnonj kanatuuru-uruta yonowo Iijipt kenji.

¹ Israelnonj esuhina iwoiya kuuya kopepereen menj waama keno. Kema Beerseba gomanonj keuma nama kanonj manja Aisakwaa Pon Anutyaaajonj siimolonj ooro.

² Ii onj gomantiija ero jaaya meleeno unja iima iikanonj Anutunonj Israel qaa ijon qata “Jeikob, Jeikob!” qaró

“Nii koi,” jenj meleeno.

³ Meleeno kokaen ijoro: “Nii Anutu, goo mangaa bensakonja. Gii Iijipt kememambaajonj toroko mende moba. Niinonj iikanonj kotuegon gombe kanagesoga tuunjeleme somata koloowuya. ⁴ Niinonj giwo Iijipt kememana ano kaanagadeen gbiliuruga iikanonja unjuambe mombo eleema koi kawuya. Giinonj komuna Joosef iyanjaa borianonj mono goo jaa juga kuno kamaawaa.”

⁵ Kawaa gematanonj Jeikobnonj Beerseba gomanj mesaowonja jero Israelwaa meraurutanonj mangia ano embameraurugia ii kojojooj ononji hoos karenonj ugi. Faarao kinonj hoos kare iikanonj unjuama kawutiwaajonj jenj tegon anota menj kenji. ^{6*} Esuhinagia ano miri orogia kuuya Keinan balononj laligonj bunja qen menj laligogiti, ii kaanjadeenj motoonj menj kenji. Jeikob ano gbiliuruta kuuya yonononj kaen Iijipt kenji. ⁷ Gbiliuruta kuuya, esameraanjuruta eja ano emba ii kuuya unjuama Iijipt kenji.

⁸ Israel qata monj Jeikob ano iwaa gbiliuruta Iijipt kengiti, iyonjoo qagia ii kokaenj:

Jeikobwaa meria mutuya Ruuben.

⁹ Ruubembaa merauruta qagia

Hanok, Palu, Hezron ano Karmi.

¹⁰ Simeombaa merauruta qagia

Jemuel, Jamin, Ohad, Jakin, Zohar ano Saul. Saulwaa nemunja ii Keinan emba monj.

¹¹ Liwaiwaa merauruta qagia

Gerson, Kohat ano Merari.

¹² Juudawaa merauruta qagia

Er, Onan, Sela, Perez ano Zera. (Er ano Oonan yorononj Keinan balononj komuri.)

Perezwaa merawoita ii

Hezron ano Eer.

¹³ Aiskarwaa merauruta qagia

Tola, Puwa, Jasub ano Simron.

¹⁴ Zebulumbaa merauruta qagia

Sered, Elon ano Jalel.

¹⁵ Jeikobwaa merauruta embia Leanonj Mesopotemia (Padan Aram) balononj ononoti, iyonjoo qagia kianj. Boragara Daina ii kaanagadeenj mero. Jeikob ano Lea yoroo esameraanjurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 33 kolooro.

¹⁶ Gadwaa merauruta qagia

Zefon, Hagi, Suni, Ezbon, Eeri, Arodi ano Areli.

¹⁷ Aserwaa merauruta qagia

Imna, Iswa, Iswi ano Beria.

Naangiaa qata Sera.

Beriawaa merawoita qagara ii

Heber ano Malkiel.

* 46:6: Apo 7.15

¹⁸ Labanonj emba qata Zilpa borata Leawaa welenj embaga laligowaawaajonj muroti, iinonj Jeikobwaa merauruta kaenj onono. Jeikob ano Zilpa yoroo esameraanjurugara ii kaenj weenjonj mindirigi 16 kolooro.

¹⁹ Jeikobwaa embia Reizelwaa merawoita ii Joosef ano Benjamin. ²⁰ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinonj kolooriti, ii qagara Manase ano Efraim. Nemungaraa qata Asenat ii Heliopolis (On) taombaa jigo gawonj galenj qata Potifera iwaa borataga.

²¹ Benjamimbaa merauruta qagia

Bela, Beker, Asbel, Geera, Naaman, Eehi, Ros, Mupim, Hupim ano Ard.

²² Jeikobwaa merawoita Reizelnonj oronoti, iyoroo qagara kianj. Jeikob ano Reizel yoroo esameraanjurugara kaenj weenjonj mindirigi korebore 14 kolooro.

²³ Dambaa meria qata

Husim.

²⁴ Naftaliwaa merauruta qagia

Jaziel, Guni, Jezer ano Silem.

²⁵ Labanonj emba qata Bilha borata Reizelwaa welenj embaga laligowaatiwaajonj muroti, iinonj Jeikobwaa merauruta kaenj onono. Jeikob ano Bilha yoroo esameraanjurugara ii kaenj weenjonj mindirigi korebore 7 kolooro.

²⁶ Jeikobwaa esameraanjuruta dindinja toonj iwo Iijipt kenigiti, iyonoo janggogia weenjonj mindirigi korebore kanatuuru 66 koloogi. Meraanjuruta yonoo embagia ii janjo iikanonj mende toroqegi. ²⁷ * Joosefwaa merawoita Iijipt kantrinonj kolooriti, ii woi. Jeikobwaa kanatuuruuruta Iijipt kenigiti, iyonoo janggogia ii kaenj weenjonj mindirigi 70 kolooro. Kianj.

Jeikobnonj kanagesouruta yonowo Iijipt keugi.

²⁸ Kananonj kema laligonj Jeikobnonj Juuda wala wasinj kokaenj ijoro: “Gii mono Joosefwaanonj kema Goosen balononj kekembaa kaniaajonj qisinj muba.” Kaenj ijoro kema karo Goosen prowinsnonj keugi. ²⁹ Joosefnonj keugitiwaa buzuya moma jero hoos karenonj somonjonj mozozonjgogi qaganonj uma manja Israelwo aitongowowaajonj Goosen balononj keno. Kema iima iwaa jaanonj keuma boria aroyanonj giliro kemero anjonj munj kambanj koriga qaqateteya menj urusaanj qero. ³⁰ Israelnonj Joosef kokaenj ijoro: “Giinonj toroqenj jaawo laligojanj, ii neeno giijenja kambanj kokaamba saanonj jororinj komumanja.”

³¹ Kaenj ijoro Joosefnonj daremunjuruta ano manja kanagesoya kokaenj injjoro mogi: “Niinonj mono Faarao kimbaanonj uma qaa kokaenj ijomanja: ‘Daremunjuruna ano manja kanagesoya Keinan balononj laligogiti, iyonononj mono noononj kajuya. ³² Daremunjuruna yonononj lama bulmakao galengia koloonj ii galenj koma onoma laligojutiwaa kawombaajonj ama lama tuungia, bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya ii unjuama kajuya.’ ³³ Kawaaajonj Faarao kinjonj onono jaasewanjonj keugi kokaenj qisinj onjombaa: ‘Onjo naa gawonja menkeju?’”

³⁴ “Kaenj qisinj onono onjo kokaenj meleema mubu: ‘Welenjqequeuruga nonononj mono au asaurunana wala menj laligogitiwaa so meraanananonja lama bulmakao galenkonjonj gawonja menj laligonj kouma laligojonj.’ Kaenj meleema mugi iinonj saanonj Goosen prowinsnonj rara dundungia meagowutiwaajonj “Oonj!” jero laligowuya. Iijipt ejemba yonononj lama bulmakao galenj konjonj ejemba kuuya yonoojonj mogi arokuukuugiawo koloonkeju.” Joosefnonj qaaya kaenj injjoro.

47

Joosefnonj kimbaa jaanonj kouro.

¹ Joosefnonj kema Faarao kinj kokaenj ijoro: “Noo manj daremunjuruna yonononj lama bulmakao tuungia ano esuhina ilawoilagia kuuya menj Keinan balonj mesaonj kanj kanj kete koi Goosen balononj kouma laligoju.” ² Iinonj daremunjuruta yonoononja eja 5 unjuama Faarao kimbaa jaanonj uma nanji injiuro.

³ Injima kokaenj qisinj onono: “Onjo naa gawonja menkeju?”

Kaenj qisinj onono kokaenj meleema ijogi: “Welenjqequeuruga nono manjurananonj wala laligogitiwaa so lama bulmakao galenkonjonj gawonja menj laligonj kouma laligojonj.”

⁴ Kaenj ijonj toroqenj kokaenj jegi: “Keinan balononj bodi lombotawo ejywaajonj welenjqequeuruga nono lama bulmakao tuunnana yonoojonj nene mende mokoloninj. Kawaaajonj nono balonj kokanonj tatawaga laligowombaajonj kajonj. Kaenj kolooro

welenqequeuruga saanon 'Oonj!' jengo jen tegon nonona nono Goosen prowins kanonj rara dundunana meagowonja.”

⁵ Kaenj jegi Faarao kinjonj Joosef kokaenj ijoro: “Manj daremunuruganonj goononj kaju. ⁶ Iijipt kantri koi asuganonj goo jaanonj ejiwaaonj saanonj manj daremunuruga balonj bakaya kelega awaa iikanonj onjona laligowu. Saanonj Goosen prowinsnonj laligowu. Batugianonj gawonj awaa soro meme eja tosaanja laligojuti, ii moma onjombagati eenj, saanonj noo miriwaaw oro tuunja ii iyonjoo borogianonj ama onjona galenj koma onjoma laligowu.”

⁷ Kaenj ijoro Joosefnonj manja Jeikob Faarao kimbaa jaanonj wama karo iiro Faarao kinj ii kotuegonj muro. ⁸ Kotuegonj muro kokaenj qisinj muro: “Goo yambuga dawi kolooja?”

⁹ Qisinj muro kokaenj meleeno: “Noo yambuna 130:waa so namononj liligonj laligonj kouma laligojenj. Noo laaligonaa yambuya kuuya ii afaangoya ano osiqosigiawo kolooro. Manjurunanonj yambu seiseiya namononj liligonj laligogiti, noo yambu janjonanonj yonjooonj kawo so motoonjgo mende kolooja.”

¹⁰ Kaenj jenj Faarao kinj ii mombo kotuegonj muj jaasewanjonjga kamaanj keno. ¹¹ Joosefnonj manj daremunja ii Faarao kinjonj jenj kotorotiwaa so Iijipt kantrinonj onjoma Iijiptwaa balonj bakaya kelega awaa monj ii Rameses prowins (Goosen) kanonj onjono. ¹² Joosefnonj kaanagadeenj manj daremunjuruta ano manja kanagesouruta kuuya ii nenegia embameraurugia laligogiti, janjogiaa so sogianonj onjoma laligoro.

Bodi kambanj lombotawo.

¹³ Bodi somata ii lombotawo ero nenenonj balonj so qaono Iijipt ano Keinan kantri iyoroo kanagesogaranonj mono newewaa komunj jambedenjonj laligogi.

¹⁴ Kaenj laligonj Joosefwaanonj kanj wiit dumunj kota sewanja megii iinonj monenj kuuya Iijipt ano Keinan kantri utanonj eroti, ii menj kululuunj Faarao kimbaa jinjaronj miriwaaw kowianonj ano. ¹⁵ Iijipt kanageso ano Keinan kanageso yonjooonj monenj qaondabororo Iijipt kuuya yonjooonj Joosefwaanonj kanj kokaenj ijogi: “Monenananonj qaondaborojiwaaonj giinonj mono nene nonomba. Nene mende nonombagati eenj, nono goo jaasewanjononj komuwonja.”

¹⁶ Kaenj ijogi Joosefnonj kokaenj jero: “Monenjianonj qaonjiwaaonj onjooonj lama ano bulmakao ejuti, ii mono menj kanj nonjgi niinonj nene onjomanja.”

¹⁷ Kaenj jero kema lama bulmakaogia unjuama kanj Joosef mugi. Yonjooonj hoosgia, lamagia, memegia, bulmakaogia ano donjigia ii unjuama kanj newewaa sewanja Joosef muj nene menj laligogi. Lama bulmakaogia kuuya ii Joosef mugi iinonj nene onjoma iikaanja kanonj yambu motoonjgowaa utanonj laaligogia nanjoro mende komugi.

¹⁸ Mende komugi yambu kanonj tegoro. Tegoro yambu gbilianonj dunjononj mombo iwaanonj kanj kokaenj jegi: “Eja ponjana, monenana qaonjiwaaonj kanianana honja ii goo jaaganonj saanonj mende kolatiwonja. Nonoononj lama bulmakaonana ii kaanagadeenj goninj goo bunjaga koloodaboroja. Nono ii kuuya eja ponjana gii gondaboronijiwaaonj nononana ano balonana iikayadeenj ej nononja. Kawaajonj mono naa iwoi monj gombonaga? ¹⁹ Nono mono kania naambaajonj goo jaanonj tondu komuwonaga? Nono komunij balonananonj mono naambaajonj eenj ej gbangbarasij bolinaga? Kawaajonj mono nononana ano balonana sewanana menj iikanonj nemanene nonona nono saanonj Faarao kimbaa welenqeque omaya kolooninj balonananonj kaanagadeenj iwaa bunjaga koloojaa. Nono toroenj jaawo laligonj komuwombotiwaajonj mono nene kota nonomba. Nonona balonj gawonj muninj eenj mende ej qanda kotiga koloojaa.”

²⁰ Bodi kotiga totonj iikanonj Iijipt kanatuuru yonjowo erotiwaajonj yonjooonj kuuya motomotoonj gawonj balongia koria ii sewanjaajonj angj Joosefnonj Iijipt balonj kuuya ii sewanja mero Faarao kimbaa bunjaga koloodabororo. ²¹ Joosefnonj Iijipt kanatuuru gomanj so kantriwaa jawo tetegoya utanonj laligogiti, ii kuuya unjuano gawmambaa welenqeque omaya koloonj laligogi. ²² Faarao kinjonj jigo gawonj galenj yonjoo footnait tawagia onjono menj iikanonj laaligogia nanjooonj laligogi. Kaenj kolooro nenegiaajonj mende bimooro balongia Joosefnonj sewanja mewaatiwaaonj mende angj. Kawaajonj jigo gawonj galenj yonjooonj balonj iikanonj motoonjgo kinj Faaraowaa bunja mende koloogi.

²³ Joosefnonj kanageso kokaenj injjoro: “Mobu, niinonj onjooonj ano balongia sewanja mewe tegoro Faarao kimbaa bunjaga kolooja. Kawaajonj niinonj nene kota onjombe ii saanonj menj namononj komowu. ²⁴ Komogi honja kolooro ii mono gosigi tuunj 5 koloogi kanonjga motomotoonj ii Faarao kimbaajonj ama muj laligowuto, tuunj 4 ii mombo namononj komowutiwaaonj ano nenegiaajonj ewaa. Ii onjooonj, embameraurugia ano tosaanja mirigianonj laligojuti, mono onjoo nenega ewaa.”

²⁵ Kaenj injjoro kokaenj jegi: “Giinonj nonoo laaligonana bodinonjga metogona. Kawaajonj eja ponjanaa jaanonj kiankoomu mokoloowonjati eenj, nono saanonj Faarao kimbaa

welenqeqe omaya koloon laligowona.”²⁶ Joosefnon Iijipt yonoo balombaaon jenkooto ano en waama koi oojenji, kamban kokaamba kaanagadeen toroqen eja. Jenkooto ii kokaen; Nene gawombaa hongia ii mono mendeengi tuun 5 kolooro iikanonja motomotoon ii Faarao kimbaa bunjaga koloowaatiwaaon ama laligowu. Jigo gawon galen yonoonon balon iikanon motoongo Faarao kimbaa bunja mende koloogi.

Jeikobnon qamoyaaon Joosef qisiro Oon jero.

²⁷ Israel yononon Iijipt balombaa prowins qata Goosen kanon rara dundungja men balon anjon koma laligogi. Kanon laligon koloon seisei angi janngogianon mamaga somariiro. ²⁸ Jeikobnon laaligoya yambu 17 ii Iijipt balonon laligoro. Laaligoya kuuyaa yambuya ii mindirin 147 kolooro.

²⁹ * Israelwaa koomu kambananon dodowiro meria Joosef jero karo kokaen ijoro: “Niinon goo jaanon kewoongo mokoloojeni een, giinon mono keteda koi uukalen qendeema qaa kokaen pondan otaan men yagomambaaon jen boroga noo tawonaa baatanon ama kokaen jen somongowa: Niinon komuwe qamona ii Iijipt balon kokanon mende ron komba. ³⁰ Niinon komu man asaanuruna yonowo haamo men emanati, kamban iikanon noo qamona ii mono Iijipt kantrinonja men kema man asaana ron koma onongiti, iyonoo qasirigianon osonon ron komba.” Kaen jero kokaen ijoro: “Jejanjwaa so ii saanon otaan amana.”

³¹ Kaen ijoro mananon kokaen jero: “Qaa ii mono jojopan qaanon jen kotiin nomba.” Kaen jero Joosefnon ii jojopan qaanon jen kotiuro Jeikobnon ii moma ligon wanja men kemen gbaruyaa kitianon ama laarin Anutuwaa waeya men mepeseero. Kian.

48

Jeikobnon Manase ano Efraim kotuegon orono.

¹ Kamban tosia tegoro Jeikobnon ji mokolooro qaa ii Joosef ijogi moro. Ii moma merawoita woi Manase ano Efraim ii uruama mananon keno. ² Keno tosanon Jeikob kokaen ijogi, “Meraga Joosefnon giimambaaon kaja.” Israelnon qaa ii moma ku-usunja eroti, ii kululuun ee dunyanonja waama raro. ³ * Waama rama Joosef kokaen ijoro: “Anutu ku-usun kuuyaa Toya iinon Keinan balombaa Luz goman kanon noonon asugin kotuegon nono.

⁴ Ii noma kokaen nijoro: ‘Niinon koloonseisei gombe gbiliuruga yonoo janngogianon mono somariin somariin uro giinon kanageso tuunja tuunja mamaga yonoo bemunjalegiaga koloowaga. Gbiliuruga kanagen koloon ubuti, niinon balon koi ii bunja qen onombe iyonoo bunjagiaga tetegoya qaa en ubaa.’

⁵ Anutunon kaen nijoro. Wala nii Iijipt balonon goonon mende kaweti, kamban iikanon embaganon merawoiga woi Iijipt kokanon oronoti, iyoronon mono noo bunja koloowao. Manase ano Efraim yoronon mono Ruuben ano Simeon kaan noo bunja koloowao. ⁶ Kaen koloori kanagen balon mosoma yoroqon distrik woi orombu. Efraim ano Manase yoro bagaranon meraborauruga tosaan koloogiti, iyononon mono geengaa bunjaga koloowuya. Yononon balon bakaya bunja qen aowuti, ii mono Efraim ano Manase yoroonon distrik woi iikawaa uutanon egi yoronon wanja koloori dawoigara yoro newo baogaranon laligowuya. ⁷ * Niinon Mesopotemia (Padan Aram) mesajon eleema Keinan balonon kan Efrata taon dodowiwe embana Reizelon komuro wesobiri somata koloon nono. Komuro qamoya ii Efrat kekembaa kana goraayanon ron kombe. Efrat gomambaa qata mon ii Betlehem.”

⁸ Israelnon kaen jen Joosefwaa merawoita iriima kokaen qisij muro: “Mera woi koi ii moronon moronon?”

⁹ Qisij muro Joosefnon manja kokaen ijoro: “Noo merawoina Anutunon Iijipt kokanon nonoti, mono ii.” Kaen ijoro Israelnon jero: “Niinon kotuegon oromambaaon ii saanon uruana noo kosonanon kawao.” ¹⁰ Kaen ijoro Joosefnon merawoita uruama kosanon kagi boria giliro arogaranon kemero buugara kiton nero. Israelnon eja wanja kolooro jaaya umun kono iwoi mon iima kotomambaaon hanqan qen amamaaro. ¹¹ Buugara kiton nen Joosef kokaen ijoro: “Niinon wala goo jaasewanga mombo giimambaaon mende mamboma laligoweto, Anutunon kana meleuro kete koi geengaa ano merawoiga kaanagadeen injijen.”

¹² Kaen ijoro Joosefnon merawoita manaa tawoyanonja uruama simin kuma usugon kemero.

* 47:29: Jen 49.29-32; 50.6 * 48:3: Jen 28.13-14 * 48:7: Jen 35.16-19

¹³ Usugonj kemej waama merawoita borogaranonj meñ uruano anja manaa batanonj kari. Efraim ii boria dindinanonj meñ Israelwaa boria qanianonj ama Manase ii boria qanianonj meñ Israelwaa boria dindinanonj ano. ¹⁴ Kaenj ama oronoto, Efraim koga kolooro asianonj kilej boria dindinanonj boraama iwaa wanjononj ano. Manasenonj Joosefwaa meria mutuya kolooroto, asianonj kilej boria qanianonj iwaa wanjononj ano. Kaenj ama boria maripoonj kaanja ama kotonj wanjaranonj ano. ¹⁵ Kaenj ama rama Joosef kotuegonj muñ kokaenj jero:

“Asana Aabraham ano manña Aisak yorononj Anutuwaa jaanonj kema kanj ama meñ laligori.

Niinonj koloonj laligonj koubeti, Anutunonj mono kambañ iikanonj pondanj kalanj koma noma laligonj kouro.

¹⁶ Siwe gajobanonj nii bologa kuuya iikanonja metogonj angonj koma noma laligoroti, iinonj mono eja gbaworo woi koi kotuegonj oroma laligowa.

Ejembanonj yoroo qagara qagi iikanonj mono nii ano manj asana Aisak ano Aabraham nonoo qabunjanana bosima laligowao.

Yoroo kanagesogaranonj mono namo qaganonj hononja qaa seinj laligowuya.”

¹⁷ Kaenj jeroto, Joosefnonj manjononj boria dindinanonj Efraimbaa wanjononj ano ii iiro mende sokono kawaañonj moma bolinj manja boria dindinanonj meñ Efraimbaa wanjononja metogonj Manasewaa wanjononj amambaajonj ano. ¹⁸ Kaenj ama manja kokaenj ijoro: “Amana, kaanj mende mewa. Mera koi kanonj mutu merana kolooja. Kawaañonj boroga dindinanonj mono iwaa wanjononj amba.”

¹⁹ Kaenj ijoroto, manjononj ii amambaajonj qetama Joosef kokaenj ijoro: “Merana, ii saanonj mojenj. Niinonj ii mojenj. Manasenonj kaanjagadeenj waanjawo kolooro iwaa gbiliurutanonj kaanjagadeenj koloonj seisei ama kanageso somata koloowuyato, Efraimbaa qaqabunjananonj mono Manasewaanonj qabunja uuguj ewaa. Iwaa gbiliurutanonj mono koloonj seisei somata ama kanageso tuunja mamaga koloonj laligowuya.”

²⁰* Kaenj ijoro moro weemboria iikanonjadeenj kotuegonj oroma kokaenj jero: “Israel yonjononj mono oroo qagara qama kanagesogia kotuegonj onoma kokaenj jewuyaa:

Anutunonj mono oyanboyonj ama onjota onjononj Efraim ano Manase kaanja koloowu.”

Kaenj jej Manase ii Efraimbaa newo baatanonj ano.

²¹ Israelonj kotuegonj onono tegoro Joosefwaa qaa kokaenj jero: “Moba, niinonj komumambaajonj anjento, Anutunonj onjowo laligonj ubaa. Iinonj mono unjano manj asaurugia yonjoo balononj eleema kembuya. ²² Iikanonj kema batugianonj balonj mosonji niinonj goononj balonj toroqen Sekem balonj kelegawo ii gonjenj. Niinonj balonj bambaanja ii Amor kanageso yonjowo manja qen neenaa tiwo ano manjawaa soo somata iikanonj yonjononja mewe. Joosef gii daremunjuruga yonjoo wanja koloojanjiaajonj ii daremunjuruga yonjojonj qaagoto, goo bunjaga jej tegoweta ewaa.” Kianj.

49

Jeikobnonj merauruta kotuegonj onono.

¹ Kawaa gematanonj Jeikobnonj merauruta onjono kagi qaa kokaenj jero: “Ono mono horonj ajoroogi niinonj laaligogianonj kanagenj nomaenj koloowaati, iikawaa gejatootoo qaaya injisaama jewe mobu:

² “Jeikobwaa merauruta, onjo mono kanj ajoroonj amagia Israelwaanonj qaa geja ama mobu.

³ “Oo Ruuben, giinonj neenaa mutu meranaga koloojanj. Giinonj noo ku-usuna ano emba mewe esunmumunaa honja mutuya koloonja. Qabunjanonj akadamuya ano ku-usunja kanonj kouruga yonjononj unjuuguja.

⁴ Haamononj kowe siri qindiuro kalumalu kema kankeji, goo uuganonj mono iikawaa so waaro kalugonj lanj kema kankejanj. Giinonj manja noo dunj eenanonj uma qembonanonj qen embanawo ena dunj kanonj mono anjonjorayawo koloonj tilooro. Kawaañonj goo qabunjanonj akadamuyanonj mono kouruga mende toroqen unjuuguj ewaa.

* 48:20: Hib 11.21

- 5 “Simeon ano Liwai yorononj daremunwoiga koloojao.
Yoroo tiwo wasa gawonjgaranonj mono kike kakasililinj kondoonjeja.
- 6 Yorononj irinsoonjsoonj qaganonj eja unjuri komugi
eenj totoonj ainjaajonj bulmakao ejia iyonjoo
kana boro iwoigia lanj unjuri kotori meendanjgoya koloogi.
Kawaajonj yorononj qaa arenj somonjgonjkebaoti,
niinonj iikawo uumotoonjgo mende amakemaŋa.
Ajoajoroo ambaoti, niinonj iikanonj iyorowo mende toroqenj ramaŋa.
- 7 Uukazigaranonj geriawo koloojiwaajonj ii jenj qasuaanj oronjenj.
Uuduuduugaranonj kanjanjawo koloojiwaajonj ii jenj jororaanj oronjenj.
Niinonj kanagesogara kondeema onjombe yonononj jeikobwaa balonj sokoma kembu.
Niinonj mendeema onjombe yonononj Israel batugianonj lanj goonjpora ama laligowu.
- 8 “Oo Juuda, goo daremunjuruganonj gii mepeseenj goma laligowuya.
Goo boroganonj mono kereuruga yonjoo aro kokonjgianonj rabaa.
Manjgaa merauruta yonononj mono goojonj usugonj siminj kuma laligowu.
- 9* Oo Juuda, giinonj laion gbworoya kaanja laligojanj.
Oo merana, gii borojanjenj menj oro qenjenj nenj laligonj
iikanonjadeenj eleema kajanj.
Iinonj laion kaanja selia ama qetetereenj
laion embia kaanja kamaanjenj koma enjeja.
Kuuyanonj ii kawali koloonj utunj mondowombaaajonj keegia momakeju.
- 10 Ku-usumbaa aiweseya ii monononj
Juuda yonjoo borogianonjga mende unjuambaa.
Eja pombaa gbaruyanonj kania batugaranonj nano
monononj ii mende qetegowaa. Qaago!
Iyanja ano gbiliuruta jinjaronj dunjanonj rama
laligonj ugi kanagenjenj monononj asugiro kanageso tuunja tuunja yonononj iwaa jeta tenj
koma laligowu.
- 11 Iinonj donjgia wain apu gere batuyanonj somonjgoro nambaa.
Donjgia meria ii wain apu kasa batugaranonj gbadooro ewaa.
Iinonj opoya ii wain ooyanonjenj songbambaa.
Malekuya ii wain kotaa oo sayanonjenj qesaama qejaambaa.
- 12 Wain oo nero jaayanonjenj wain oo apu kaanja osaanjenj injanjenj kombaa.
Aju tokoya nero jetanonjenj aju ooya kaanja taaliwaa.
- 13 “Zebulun kanageso yonononjenj kowe goraayanonjenj laligowu.
Yonjoo gomanonjenj wanjgoya wanjgoya sulunkebu.
Balonjgiaa jawoya iikanonjenj mono Saidon taonjenj baagenjenj kema ewaa.
- 14 “Aiskar ii donjgi siita koukouya iikawaa so kolooja.
Donjgi qaganonjenj dunj rarawaa gesoya woi iikawaa batugaranonjenj ama qetetereenjenj lokolinjenj
sologonjenj enjkebaa.
- 15 Lokolinjenj sologonjenj haamo menjenj ero dunjenj miria ii
saanonjenj sokono gomanjanonjenj naanjenj totoonjenj koloowaa.
Ii iima gemata iwoi lombotawo anjomambaaajonjenj usugonjenj kemero
tosianonjenj welenjqeqe gawonjenj mewaatiwaajonjenj kuunjenj somonjgonjenj munjkebuya.
- 16 “Tosianonjenj Dambaa kanagesouruta mendunjenjgonjenj onjnjgi
Dan iinonjenj mono aworo (defence) nama qaa dindinjjaajonjenj manja qenjenj laligowaa.
Dan tuunjenj yonononjenj Israelwaa tuunjenj tosaanjenj iikaanjenj koloonjenj laligowuya.
- 17 Dan iinonjenj qato mokolenjenj kaanjenj kananonjenjenj enjenj
hooswaa gbakotanonjenj kiro aarunjenj lalanjanjenj giliro
qaganonjenj rabaati, iinonjenj mono tama gemagama namononjenj kemebaa.
- 18 “Oo Porj, giinonjenj nii kasa gbadononjga metogonjenj
anjonjenj koma nombaatiwaajonjenj jaa rinjenj mambomakemaŋa.
- 19 Kike kakasililinjenj tuunjenj yonononjenj Gad kanageso
unjenj onjoojenj laligowuto, Gad yonononjenj mono meleema
kanagianonjenj onjotaanjenj iyanjgia unjenj onjoojenj laligowuya.

* 49:9: Jan 24.9; Ais 5.5

- 20 “Aserwaa balonon nene morian mamaga asuginkebaa.
Kin yononon nene naangiwawo nenkejuti, iinon mono
nene kaanja ii balononon komoro sein iikanon tosaanja ilaan onoma laligowaa.
- 21 “Nembaronon anaa jaajaa naanaajon uulanawo lansan goonjpora amakeji,
Naftalinon mono iikawaa so koloon meraboraanjuruta injiima-ainjainjiawo ii onoma
laligowaa.
- 22 “Wain gere apu jaayaa kosianon komogi kota mamaga kuun
boria giliro kema sopa qisigon seleenjen kemakeji,
Joosefnon mono iikawaa so kolooja.
- 23 Iwaa kereurutanon tiwo jangbengia menj ugere qaganon
Joosefwaa tuun ii onotaan injidon unun onoon laligowu.
- 24 Kaen laligowuto, Jeikobwaa bena Anutu ku-usunawo
iwaa borianon mono menj kotiin muro iinon tiwo tokoya mende mesaon boro siita
sombanja qaa qero laligowaa.
Anutunon mono uuwaa lama galenja koloon Israelwaa anjonkonjon Toya kolooja.
- 25 Mangaa Anutuyanon mono ilaan goma laligowaa.
Ben ku-usun kuuyaa Toyanon mono
kokaen kotuegon gono laligowa:
Kombaa kotumotueyanon mono kanakeewanja goonon kamaaro
namo dusiita emuyaa apuyanon mono goonon kouro
merabora ano oro mamaga mokoloon onoma laligowa.
- 26 Baanja baanja iyonoo kotumotuegianon
kambanja kambanja ejemba sokoma onono laligon kougi.
Baanja soroganon yambu so nene gawonja menj laligogi
nene morian asugiro laligon kougito,
goo amagaa kotumotueyanon mono ii kuuya uuguwaa.
Kotumotue kaanja kaananon mono Joosefwaa wanja qaganon ubu.
Daremun batugianon pon qerewenja jawin tak-kootoya koloojiwaa laligoyanon ii
kuuya mono en ubu.
- 27 “Benjamin ii kasu kawalia kaanja kolooja.
Gomaamba so tiwojun tigon oro unun nen gogon onomakeja.
Ween asaganon iwoi luluuma qenkeji, ii gomantiinja so mendeemakeja.” Kianj.
- 28 Israelwaa tuun kuuya janggogia 12 ii kianj. Mangianon kotuegon onoma qaa kaanja
kaanja jero mogi. Kotumotuegia morota morota ii anja anja mendeema kuuya kotuegon
onono. Kianj.
- Jeikobnon komuro.*
- 29 Kotuegon onoma nama qaa kokaen jen koton onono: “Anutunon mono nuano niinon
isi alauruna komugiti, iyonowo toroqemambaa anjen. Noo qamona ii mono manjura
yonoo kooronjianon kobaa Hit eja Efrombaa balon korianon eji, iikanon ron koma
nombu. 30 * Kobaa ii Keinan balonon Makpela balon korianon Mamre kosianon eja.
Aabrahamnon balon koria kobaayawo ii isinanaa qasiria ewaatiwaajon Hit eja qata Efron
iwaanongga sewanja meria.
- 31 * Aabraham ano embia Saara ii kobaa iikanon ron koma oronji. Kaanagadeen Aisak
ano embia Rebeka ii iikanon ron koma oronji. Niinon toroqen Lea iikanon ron kombe.
- 32 Aabrahamnon namo koria kobaayawo ii wala Hit yonoonongga sewanja merota eja.” 33 *
Jeikobnon merauruta qaa kaen jen koton onono tegoro kanawoita hororo dun eeyanon
uro goron qen komuro Anutunon wano isi alauruta yonoonon toroqero. Kianj.

50

Jeikob ron konji.

¹ Jeikobnon komuro Joosefnon lugun manja kepelaan mun ligo kema aroyanon giliro
kemero buuta kiton nero. ² Kawaa gematanon Joosefnon doktauruta jen kootoyaa
baatanon laligogiti, ii manja qamoya sele menj kotikotii keleganon moriwutiwaajon jen
koton onono. Jen koton onono yononon Israelwaa qamoya kaen ama mugi. ³ Gawon ii
menj laligogi weemboria 40 kuuya tegoro. Qamogia kelenon morinkegi, iikawaa gawonja ii

* 49:30: Jen 23.3-20 * 49:31: Jen 25.9-10; 35.29 * 49:33: Apo 7.15

kamban koriga kaen menj laligonkegi. Iijipt kanatuuru yonononj Jeikobwaaajon weemboria 70:waa so jinjenj qama saama laligogi.

⁴ Saama jinjenj koma wosobiri laligogitiwaa kambana iikanonj tegoro Joosefnonj Faarao kimbaa jinjaronj mirinonj gawonj menj laligogiti, ii qaa kokaen injjoro: “Niinonj onjo jaagianonj kiankoomo mokolooweti een, onjo mono noo jenanonj menj Faarao kinj qaa kokaen jegi mobaa: ⁵* Manjanonj jaawo laligonj qaa kokaenj somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiiimambaaajon jenj kotonj nono: ‘Niinonj komumambaaajon anjenj. Nii neenaajon jamo kobaa Keinan balononj osoweta nanji, noo qamona ii mono iikanonj kema ronj komba.’ Kawaajon saanonj kete jenj kotona nii iikanonj kema manjaa qamoya ronj komago mombo eleema kamaña.”

⁶ Kaen injjoro jegi Faarao kinjonj ii moma kokaen jero, “Gii manjaaajon qaa somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiinati, iikawaa so saanonj kema mangaa qamoya ronj komba.”

⁷ Kaen jero Joosefnonj manjaa qamoya ronj komambaaajonj uro. Faarao kimbaa jawinuruta qabunagiawo kuuya, jinjaronj miriaa ano Iijipt kantriwaa jotamemeuruta qabunagiawo ii kuuya iwo motoonj kenji. ⁸ Joosefwaa miriwaasumanuruta korebore, iwaa daremunuruta ano manjaa kanagesouruta yonononj kaanagadeenj motoonj kenji. Embameraurugia, lama, meme ano bulmakao tuunja tuunja iigadeenj mono onjomesaogi Goosen gomanonj ragi. ⁹ Hooswaa kareya kareya ano eja hoos qagianonj ragiti, ii kaanagadeenj kenji. Kaen mindirinj tuunj somata totoonj kenji.

¹⁰ Kema kema Jordan apu gowoya kotonj leegenj toroqenj kema Atad gomanonj wiit dumunj kotawaa honja ano kaawoya mendeema gosigiti, miri balonj iikanonj keuma jinjenj aro metaama qama silama saama bolinj laligogi. Joosefnonj manjaaajonj weemboria 7:baa so jinjenj qama saama laligoro. ¹¹ Atad gomanonj jinjenj qama saagi balonj toya Keinan kanageso yonononj ii iima moma kokaen jegi, “Iijipt yonononj mono jinjenj saawaa arenja uuta anju.” Kaen jegi miri balonj iikawaa qata ii kanainj Aabel Mizraim * qagi. Ii Jordan apu gowoyaa weenj kookoutaagenj eja.

¹² Jeikobnonj merauruta jenj kotonj onjototi, yonononj iikawaa so otaanj ama mugi. ¹³* Yonononj qamoya anjonj Keinan balononj kema Mamre kosianonj Makpela balonj korianonj kobaa eji, iikanonj kema ronj konji. Aabrahamnonj waladeenj balonj koria kobaayawo ii qasirigia ewaatiwaaajonj Hit eja Efron iwaanonga sewanja mero. ¹⁴ Joosefnonj manjaa qamoya ronj kono tegoro anja, daremunuruta ano tosaanja kuuya iwo manjaa qamoya ronj kombombaaajonj kenjiti, iyonononj mombo Iijipt balononj eleema kagi. Kianj.

Joosefnonj ironja mende meleemambaaajonj mombo jero.

¹⁵ Joosefwaa daremunurutanonj mangia komuro rama iima kotonj kokaenj romonjonj jegi: “Joosef sili bologa kuuya ama muninj, iinonj iikawaaajonj uuduudu moma nonoma kamban kokaamba kanainj ironja meleema nonombabo.” ¹⁶ Kaen jenj Joosefwaa qaa kokaen angji keno, “Manjanonj komumambaa ama nonoojonj qaa kokaen jenj kotoro: ¹⁷ ‘Onjo mono Joosefwaaajonj qaa kokaen jegi mobaa: Daremunuruganonj sili bologa ama tiwilaanj gombombaaajonj angiti, giinonj mono iyonooj singisongogogia ano kakasililingia ii mesaowa. Kawaajonj giinonj saanonj mangaa Anutuyaa welenj qeuruta nonoo singisongonana mesaowa.’ Yonononj qaa ii angji Joosefwaanonj karo moma mono qama saaro.

¹⁸ Kawaa gematanonj Joosefwaa daremunuruta iyangio kanj balononj tama batanonj usugonj kamaanj kokaen ijogi: “Moba, nono goo welenj qeuruga omaya koloojonj.”

¹⁹ Kaen ijogito, Joosefnonj meleema kokaen jero: “Mono keegia mende mobu. Niinonj Anutuwaas kitianonj mende nanjenj. ²⁰ Onjanonj, onjo sili bologanonj tiwilaanj nombombaaajonj kaparanj koma angito, Anutunonj ii meleeno kitianonj iwoi awaa asugiwaatiwaaajonj kaparanj koma ano. Kaen ama kondoonj kuunj nono kanatuuru mamaga onjo laaligogia somonj gowe iikawaa honjanonj kamban kokaamba asuganonj kolooro iima kotojonj. ²¹ Kawaajonj mono keegia mende mobu. Niinonj mono onjoanji ano embameraurugia onjo laaligogia kuuya nanjonj onjoma laligomanja.” Kaen jenj kilenagias ironja ii mende meleemambaaajonj mombo jenj kotiinj gumbonjonjonj ama onjono. Kianj.

Joosefnonj komuro.

²² Joosefnonj manjaa kanagesouruta yonowo toroqenj Iijipt balononj laligogi. Joosefnonj laligonj uro yambuya 110 kolooro komuro. ²³ Joosefnonj esa amboaanja Efrimbaanonja koloogi ii injiuro. Kaanagadeenj Manasewaa meria Makir iwaa meraboraanja koloogi Joosefwaa tawoyanonj onjoonji doonjonj onjono.

* 50:5: Jen 47.29-31   * 50:11: Abel = Jinjenj saawaa arenja. Mizraim = Iijipt. Hibruu qaa kaanja.   * 50:13: Apo 7.16

²⁴ Kawaa gematanon Joosefnon daremunuruta yonoojon qaa kokaen injjoro, “Nii komumambaajon anjento, Anutunon mono kalan koma onono laligowuya. Iinon onjo balon kokainonga unuama balon Abraham, Aisak ano Jeikob yonoo bunaga koloowaatiwaajon jeŋ tegon jojopañ qaanon jeŋ kotiroti, mono iikanon kema laligowu.”

^{25*} Kaen injjoro Israelwaa meraurutanon qaa jeŋ somonjon jojopañ qaanon kokaen jeŋ kotiiwutiwaajon jeŋ koton onono: “Anutunon kalan koma onono laligogi niinon komuwe noo siina ii mono balon kokainonga anjon Keinan balonon kembu.” ²⁶ Kaen jeŋ yambuya 110 kolooro komuro. Komuro Iijipt kanon qamoya ii sele meŋ kotikotiiwaa keleganon morin qamo bokisnon anji ero. Kian.

---

* **50:25:** Eks 13.19; Joos 24.32; Hib 11.22

RUUT

Ruutwaa sunduya

Jenasa-asari

Eja pon yonoo kambangianon Israel yonoo laaligogia ii uma kamaanawo. Uugia meleengi oyanboyon laligogito, iikawaa gematanon silemale laligogi kamaan kamaan sooro lombo uutanon deenqeema siinsereren laligogi. Laligon iikawaa gematanon uugia meleengi. Kaan kaan ama laligogi. Ruuton kamban iikanon luaewaa kania qendeenon. Moab emba iinon Israel ejaga mero. Eja kanon komuro Ruuton enaroya Israel emba iwo pondan ororon somonjon Israelwaa Anutuyawo tororo qokotaan laligoro. Kaen laligon kantria Moab mesaon Israel uutanon kan tetegoyanon loya mutuyaa tinitosauruta yonoo batugianonga eja dologa mon mokolon mero. Yoro gbiligara monon kin Deiwidwaa amboya kolooro. Deiwid iinon Israel yonoo kin pongia qabunaya uuta laligoro. Deiwidwaa gbilia mon ii Jiisas. Ruuton yambu 1110-1100 Kraist mende kolooroton laligoro.

Eja pon buk iikawaa sunduya kanon laaligowaa kania kokaen qendeenji: Ejembanon Anutu gema qegi kamban kanon kakasililin kondemondeen somatanon qagianon umakero. Ruutwaa sunduyanon kana kokaen qendeenja: Waba emba iinon uuta Israelwaa Anutuyaanon meleema momalaari kanagesonon toroqero kotumotuenon qaganon uro oyanboyon mokolon.

Buk kokawaa bakaya waja 3 ii kokaen:

- 1) Naominon Ruutwo Betlehem eleeni. 1.1-22
- 2) Ruuton Boazwo aitonjori. 2.1-3.18
- 3) Boazon Ruut ii embiaga mero. 4.1-22

Elimelek ano sumanjuruta yononon Moab kenji.

¹ Kerugen Israel uutanon kin mon mende laligoro eja pon yononon kanatuuru galen koma onoma laligogi. Kamban kanon bodi koloon balon kuuya sokoma ero. Bodi kamban kanon Juuda eja monon embia ano merawoita unuama taongia Betlehem mesaon kantri qata Moab kanon kema raraj dundungia meagon waba laligogi. ² Eja qata Elimelek, embia qata Naomi ano merawoigara qagara Malon ano Kilion balongia qata Efrata. Yononon taongia Betlehem mesaon Moab balonon kema kanon laligogi.*

³ Iikanon laligogi Naomiwaa loya Elimelek komuro. Komuro Naominon emba maloya koloon merawoita yorowo laligogi. ⁴ Merawoita yoronon laligon somariin Moabga emba woi qagara Orpa ano Ruut † agimin aogi. Agimin aogi toroqen Moab balonon yambu 10:baa so laligon koug. ⁵ Laligon kouma merawoita woi Malon ‡ ano Kilion yoronon kaanagadeen komuri. Komuri nemungara Naomi iinon lomeria qaa anodeen laligoro. Kian.

Naomi ano Ruut yoronon Betlehem eleeni.

⁶ Naominon anodeen Moab kantrinon laligon kamban monon qaa kokaen jegi moro: 'Ponon kanatuuruya ilaan onoma Israel kanon nembanene sogianon mokolon onomakeja.' Kaen moma Moab mesaon Israel balonon eleema kemambaajon joronqoron ama enarowoitaa yorowo waagi. ⁷ Waama goman balon laligoroti, ii mesaon Juuda balonon eleema kemambaajon ano enarowoitaa yorowo motoon kananon kenji.

⁸ Kananon kema Naominon enarowoitaa kokaen irijoro: "Emba woi, oro mono eleema nemunjoigara yoro gomanon kema laligowao. Oro noo lomeraana komugiti ano nii nono awagadeen kalan koma noma laligori Pononon mono kawaa so tawaya meleema awagadeen kiankoomu orono laligowao. ⁹ Pononon saanon kana mero oro eja mombo agimin aon laaligo rarangara yoro mirinon mokolon uuokorisoro qaganon laligowao." Kaen irijon bugara kiton neroto, yoronon amburaren ama silama saari.

¹⁰ Saama kokaen ijori: "Qaago! Noro mono giwo eleema goo kanageso tuunga yononon kembonja."

¹¹ Kaen ijori meleema kokaen irijoro: "Oo enarowoina, mono naambaajon niwo kawowajon anjao? Nii mombo eja merawoina mewe somariiri ii orombaoraga me? Kaen romonjowaoragati een, iikanon mende sokonja. Qaago totoon! Mono keteda kai

* 1:2: Efrata: ii Betlehem goman laligon ejati, balon iikawaa qata. Ruut 4: 11, Jen 35: 19, 1 Sml 16: 18, Mai 5: 2 † 1:4: Ruut: qa iikawaa kania ii ala-ala. Jiisaswaa ambosakonjuruta yonoo batugianon emba 4 kokaen laligogi: Taamar, Raahab, Ruut ano Batseba. Mat 1.3-6 ‡ 1:5: 3 Malon: qa iikawaa kania ii esunjakamakamaa eja

eleema kembao. ¹² Nii emba waja koloojeniwaajon eja moŋonj nii mende nombaa. Oo enarowoina, oro mono eleema miriganonj kembao. Nii mombo eja memambaajon romonjonj kete gomantiinja eja mombo en korowo koloon merawoina qokoloon orombe-nagati eenj, ii mono kilenj bimobimooyawo.

¹³ Mera ii somariiri lowoigara oromambaajon mamboma laligowaoraga me qaago? Yorojonj ama eja memegaraa kania somonjonj aon kambanj batuya koriga ii eenj laligowaobo. Ii mende sokonja. Oo enarowoina, iikaanj qaago. Poŋonj boria boraama lona nuano komurotiwaajon laaligonananonj bimooro nii orojonj wosojinjina mojenj.”

¹⁴ Kaenj irijoro mombo toroqenj silama saari. Saari tegoro Orpanonj enaroyaa yeizozoya jenj buuta kitonj nenj eleema mirianonj keno. Orpanonj kenoto, Ruutnonj kaparanj koma sele kopaya kaanja qokotaaro. ¹⁵ Kaanja qokotaaro Naominonj kokaenj ijoro: “Moba, alaganonj kenja. Iinonj anjaa bejsakonj ano anjaa ejemba tuunj yonjoononj kenja. Gii mono kaanjadeenj eleema miriganonj kamba.”

¹⁶ * Kaenj ijoroto, Ruutnonj kilenj kokaenj meleeno: “Nii mono gii gomesaomanjatiwaajon kaparanj mende koma jewa. Saanonj jena giwo kembo. Gii noma nomaeenj kembagati, nii mono kaanjagadeenj giwo iikanonj kemaŋa. Gii dakanonj dakanonj laligowagati, nii mono kaanjagadeenj iikanonj laligomaŋa. Goononj ejemba tuunj ii noo ejemba tuunjnaga koloogi goononj Anutu ii noo Anutuga kolooro laligomaŋa.

¹⁷ Gii dakanonj komuwagati, nii mono kaanjagadeenj iikanonj komuwe ronj koma nombutiwaajon mojenj. Qaa ii kokaenj jenj kotiijenj: Koomu motoonjononj mono mendeema norombaa. Iwoi morota moŋonj mendeema norombaati eenj, Poŋonj saanonj iikawaa ironja meleeno noo qananonj uba.”

¹⁸ Kaenj jenj iwo kemaambaajonj kotakotagadeenj kaparanj kono iima moma kotonj kawaa qaaya mombo mende ijoro.

¹⁹ Mende ijoroto, motoonjgara kema kema Betlehem taanonj keuri. Keuri taanonj ejemba kuuyanonj ii iriima korisoro somata moma ajoroogi. Emba yonjononj qama Naomi koma horonj joloŋa kokaenj jegi: “Ei! Ii onjononj, Naomi yanjo me nomaeenj? Oowe oowe oowe!”

²⁰ Kaenj jegi Naominonj kokaenj injoro: “Noo qana Naomi ii eenj mende qabu. Nii uukorisoro embaga qaago. Anutu ku-usunj Toyanonj mono kondoonj nono uukondunj moma laligojenj. Kawaajonj noo qana Mara qagi sokombaa. § ²¹ Noononj iwoi mamaga wala ero taonj koi mesaonj kembeto, kete Poŋonj nuano bobora eleema eenj omaya kajej. Poŋ ku-usunj Toyanonj qaana gosinj menj bolinj nono konjajilinj qaganonj laligojenj. Kawaajonj qana Naomi ii mono eenj qabubo.” Kianj.

²² Naomi ano enaroya Ruut, Moab emba kanonj Moab mesaonj Betlehem taanonj kariti, kambanj iikanonj ejembanonj kanainj padiwaa alia baali ii gawonjgianonj kema borogianonj kunjgi.

2

Ruutnonj Boazwaa gawononj baali otano.

¹ Naomiwaa loya Elimelekwaaw isi uutanonj tinitosaya, eja qabuŋayawo monj qata Boaz laligoro.

² * Kambanj moŋonj Moab emba Ruut iinonj enaroya Naomi kokaenj ijoro: “Saanonj jenj tegona nii gawonj moŋonj kema ejemba baali gowia kuma reremoŋa mesaonjkejuti, ii otama menj kululuumaŋa. Nii saanonj eja mombaa jaanonj iima-ainj mokolooewe nisosoronj ‘Oonj!’ jero saanonj iwaa gematanonj kema ii menj kululuumaŋa.” Kaenj jero Naominonj ijoro: “Oo enarona, saanonj kamba.”

³ Kaenj ijoro mesaonj gawonj monj morowaanonj gawonja, ii mende moma kilenj tondu kema nama baali kunjgi yonjo gemagianonj kema gowia motomotoonj qeqelala kamaanj egiti, ii otama otama keno. Gawonj korianonj kenoti, ii Boazwaanonj gawonjga. Boaz ii enaroya Elimelekwaaw isinonjga monj.

⁴ Boaznonj ketego koi Betlehemga kouma gawonj ejembauruta injiima jolonjgia kokaenj jero: “Bonjonj! Poŋonj mono onjowo laligowa.” Kaenj jero meleema kokaenj qagi: “Poŋonj mono kotuegonj gomba.”

⁵ Kaenj qagi Boaznonj gawonj galenjaajonj kokaenj qisiro: “Emba ii morononj?”

⁶ Kaenj qisiro kokaenj meleeno: “Emba ii koriganonjga. Ii Naomiwo Moab kantrinonjga kari. ⁷ Iinonj gomaamba amandiinanonj kanj qisinj nono ‘Oonj!’ jewe gawonj ejemba yonjo kanagianonj onjotaanj baali gowia otama menj kululuuja. Gawonj pondanj menj laligonj ketada koi kuunjonj endu kema haamo menj raja.”

* **1:16:** Ruut 2.11-12; 2 Kin 2.2-6 § **1:20:** Qa woi: ii Hibruu qaa kanagarawo. Naomi = uukorisoro. Mara = uukondunj. * **2:2:** Lew 19.9-10; Dut 24.19

⁸ Kaen meleeno Boaznoj Ruut kokaen ijoro: “Borana moba, nii qaa goroga moŋ gomaŋa: Gii gawoŋ koi mende mesaon tosaana yoŋoo gawonoŋ mende kema baali meŋ kululuuwa. Mono noo welenqeŋe embauruna yoŋowo motoon koikanon otama laligowa. ⁹ Nii gawoŋ ejauruna goosiriwubotiwaŋa songo anjeŋ. Gawoŋ noma nomaeeŋ kema dumuŋ kota kumbuti, gii mono iikawaa jaagaleŋ ano yoŋoo gemagianon kema emba yoŋowo laligowa. Apugaaŋon mobagati eeŋ, welenqeŋe yoŋonoŋ apu koworaŋeŋon kosojuŋi, saanon iikanon kema apu newa.”

¹⁰ Kaen ijoro Ruutnoŋ moma balonon kemeŋ usugoŋ Boaz kokaen ijoro: “Nii no-maembaaŋon waba laligoŋ kilen goo jaanon kiankoomu mokoloowe iikaana kalaŋ koma nonjan?”

¹¹ Kaen ijoro kokaen meleeno: “Nii goo nanamemeŋgaa sunduya ii kuuya jeŋi mojeŋ. Gii loganon komuro enaroga awaagadeeŋ galeŋ koma laligoŋ kouna. Gii nemuŋmanga ano kolokoloo kantriga mesaon ejemba wala mende moma nononati, kilen nonoo batunananon kaŋ laligojan. ¹² Gii sumanjuruga sili awaa qendeema onona Anutu Israel nonoo Poŋnananon mono iikawaa tawaya gomba. Kurunon enŋaŋanon meraana reeŋreŋe koma onomakeŋi, iikawaa so gii Anutuwaŋa umuganon laligomambaŋon koi kana.”

¹³ Kaen ijoro Ruutnoŋ kokaen meleeno: “Somatana, nii goo gawoŋ meme embauruga yoŋoo tani qaagoto, giinon kilen sili awaa qendeema nonjan. Giinon qaa nuna selena tunja.” Kaen meleeno.

¹⁴ Nembanene kambaŋanon karo Boaznoj Ruut kokaen ijoro: “Saanon koi kaŋ bered kita meŋ wain apu aasonawonon qenduŋon newa.” Kaen ijoro gawoŋ ejemba yoŋowo raro Boaznoj baali hoŋa onŋkootoya tosia muro. Ii muro neŋ tomeŋa junoo nene tosia mesaoro raro. ¹⁵ Rama waama kema toroŋeŋ baali gowia otano Boaznoj gawoŋ ejauruta kokaen jeŋ koton onono: “Iinoŋ baali gowia boranawo iikawaa batugianonŋa kaanagadeeŋ otama meŋ kululuuwaati eeŋ, onoo mono qaa tokoroŋkota mende jeŋ mubu. ¹⁶ Kaen qaagoto, baali gowia tosia ii boranŋianonŋa kaanagadeeŋ horogi kamaaro anŋi kaŋ iyanŋaŋon meŋ kululuuwa. Onoo mono ii mende jeŋ mubu.”

¹⁷ Kaen jeŋ koton onono Ruutnoŋ baali gowia korama meŋ kululuuro uro hoŋa ano kaawoya mendeema oromambaa sapa sarayawonon koson korereŋonŋoŋ gosiro hoŋa geso karoombaa so (36 liita) kolooro gomaŋ siŋsiŋonŋoŋ karo. ¹⁸ Kaen kolooro baali hoŋa ii meŋ taononŋoŋ eleema kaŋ dawi koranoti, ii enaroya qendeema muro. Kawaa gematanon nene neŋ timbiriŋonŋoŋ tosia mesaoroti, ii kaanagadeeŋ unjuma muro.

¹⁹ Ii muro kokaen qisiro: “Gii kete dakanon kema baali otama meŋ laligojana? Morowaa gawonon kema gawoŋ meŋ laligojana? Eja galeŋ koma gonjaati, Anutunon mono ii kotuegoŋ muba.” Kaen qisiro morowaa gawonon kema gawoŋ meŋ laligoroti, iwaa sunduya Naomi ijoro: “Nii kete eja mombo gawoŋ mejeŋati, iwaa qata ii Boaz.”

²⁰ * Kaen ijoro Naomiwaŋa eleŋa kamaaro kokaen ijoro: “Poŋnon mono Boaz kotuegoŋ muba. Poŋnon kiankoomu nonomambaa qaa somonŋoroti, iikawaa so mono pondan lomeraanŋuranon komugiti ano anana kete koi laligojonŋi, nonoojon kiankoomuya mende anŋon koma laligoja.” Toroŋeŋ qaa kokaen jero: “Eja ii nonoo tinitosananaga ano isinanaŋa doweya meme ejaŋa. Kawaŋon iinoŋ mono saanon galeŋ koma nonombaa.”

²¹ Kaen jero moma Moab emba Ruutnoŋ kokaen jero: “Qaa moŋ toroŋeŋ kokaen niŋoŋa: ‘Gii mono noo gawoŋ meme ejemba yoŋowo boŋ qeŋ laligona noonon baali kuuya ii kundaborowuya.’”

²² Kaen jero Naominon kokaen ijoro: “Oo enarona, ii awaa. Gii tosia yoŋoo gawoŋ korianon kena sili bologa ama gombubo. Kawaŋon gii saanon Boazwaa gawoŋ meme emba yoŋowo kema gawoŋ meŋ laligowa.” ²³ Kaen jero Ruutnoŋ Boazwaa gawoŋ meme emba yoŋoo kosogianon boŋ qeŋ laligoŋ hoŋa otama meŋ kululuuŋ laligoro baali ano wiit kuŋkuŋ kambaŋanon tegoro. Tegoro toroŋeŋ enaroya Naomiwo laligori. Kian.

3

Ruut ano Boaz yoronon baali gawonon aitonŋori.

¹ Kambaŋ tosia tegoro Naominon enaroya Ruut kokaen ijoro: “Oo enarona, nii saanon eja moŋ batogon mokoloowe galeŋ koma gono iwo keraqeeanŋo qaganon geenŋo miriga kalaŋ koma raba. ² Gii gawoŋ meme emba yoŋowo mokotaan laligonati, iyoŋoo galeŋgia Boaznoj mono nonoo tinitosananaga. Moba, iinoŋ kete gomaŋtiŋa baaliqeŋe sombenon kemeŋ baali hoŋa ano kaawoya mendeema oromambaŋon sapa sarayawonon koson korereŋonŋoŋ gosiwaŋa.

* 2:20: Lew 25.25

³ Kawaajonj gii mono keteda koi apu arinj selega kele unkoowayawononj morinj opo suruga mouma baaliqeqe sombenonj kemeba. Emu kemebato, wala sigensigenj laligona nembaneneya ano apu kizanja nedabororo kawaa gematanonj saanonj iwaa jaanonj asugina giibaa. ⁴ Gaombaajonj moma kamaanj dakanonj honj koma ewaati, mono ii iima kanonj kemba. Kokojiji gombaatiwaaajonj qisiwagati, iikawaa kaisareya mono kokaenj amba: Gii iwaa kooronjanonj kema kaniaagenj esu kitia mena waaro kemenj ewa. Kaenj ena mokolonj goma nomaenj ambagati, ii gijoro moba.”

⁵ Enaroyanonj kaenj ijoro Ruutnonj kokaenj meleeno: “Qaa kuuya nijojanji, ii saanonj andaboromana.”

⁶ Kaenj meleema baaliqeqe sombenonj kemenj enaroyanonj jen kotonj murotiwaa so otaanj andabororo: ⁷ Boaznonj gomantiinja nembaneneya ano apu kizanja nedabororo selia menj looriro waama baali tuunj mombaa goraayanonj kemenj gaonj ero. Kanonj ero Ruutnonj olonj janjanj qenj kema kaniaagenj esu kitia metaama iikanonj kemenj ero. ⁸ Ero gomanj ruujanonj iwoi mombaajonj aarunj lalanjanj uuta tooro moma eleema emba monj kanianonj eroti, ii mokolonj iiro.

⁹ Iima qisij muro: “Gii morononj?” Qisij muro kokaenj meleeno: “Oo somatana, nii Ruut, goo welenqeqe embaga. Giinonj geenjaa isigaa doweya meme ejaga koloojanj. Kawaajonj Juuda onjoo nanamemenjgia otaanj nii saanonj galenj koma noma esuganonj turunj nomba.”

¹⁰ Kaenj meleeno kokaenj ijoro: “Oo borana, Ponjonj mono kotuegonj gomba! Gii saanonj eja wanaya me qaqaabunja esuhinagiawo yonjoo gemagianonj kenagato, iikaanja mende anjanj. Gii eenjanonj isiuruna awaa nanjonj onjoma laligonago kete ii uugunj sili awaa soroya anjanj. ¹¹ Oo borana, gii mono toroko mende moba! Bonjonj laligowa! Gii emba awaa soroya koloojanji, ii taombaa ejemba kuuyanonj moju. Kawaajonj gii ii me woiwaaajonj qisij nombagi, nii ii saanonj ama gomanja. ¹² * Nii goo tinitosaga koloonj galenj koma gomanjatiwaa so koloojenj. Qaa ii onjato, eja monjonj nuugunj isinaa doweya meme eja mutuya kolooja. Nii iwaa qerewenjaga laligojenj. ¹³ Kawaajonj gii saanonj gomantiinja koi kokaenj ewa. Dowe meme eja mutuyanonj woranj sewanja memambaajonj jenagi eenj, ii awaato, sewanja mende memambaajonj mobaati eenj, niinonj saanonj sewanja memanja. Qaa ii somongonj Pombaa qatanonj jojopanj qaanonj jenj kotiijenj. Kawaajonj saanonj bonjonj ena gomanj ambaa.”

¹⁴ Boaznonj kaenj ijonj emba monjonj baaliqeqe sombenonj iwaanonj kamaaroti, monjonj ii mobabotiwaajonj moro. Kawaajonj Ruutnonj Boazwaa kanianonj kamaanj eroti, wenjeranj suluro kambanj iikanonjadeenj monjonj ii mende iima kotonj olonj kembatiwaaajonj waaro. ¹⁵ Waaro Boaznonj kokaenj ijoro: “Mono malekuga seleganonj metogonj qerereenj menj namba.” Kaenj ijoro metogonj menj nano baali honja 25 kilogrammbaa so gosinj maaro kemero. Kemero menj kobibiinj Ruutwaa sawinjanonj ano anjonj eleema taanonj keno.

¹⁶ Ruutnonj taanonj kema enaroyanonj keuro qisiro: “Oo enarona, nomaenj enj kajanj?” Kaenj qisiro Boaznonj iwaa iwoi kuuya anoti, iikawaa sunduya ijoro moro.

¹⁷ Moro kokaenj toroqenj ijoro: “‘Gii enarogaajonj bobora mende kemba,’ kaenj nijonj baali koi nonja.”

¹⁸ Kaenj ijoro Naominonj kokaenj jero: “Oo enarona, eja iikanonj kete eenj haamo mende mewaato, qaaga galenj koma laligoro ii mindingogi tegorogo kawaa gematanonj rama haamo mewa. Kawaajonj gii mono sosoo mamboma rama qaaga nomaenj jegi asugiwaati, ii moba.” Kianj.

4

Boaznonj Ruut embiaga mero.

¹ Boaznonj taombaa kiroponj naguyanonj kema qenjaaro sombenonj kamaanj raro. Raro isiaa dowe meme ejawaa qaa jeroti, iinonj kanj uugumambaa ano iwaajonj kokaenj qaro: “Oo alana, gii saanonj koi kanj kamaanj rabaga.” Kaenj qaro kanj kamaanj raro. ² Raro Boaznonj taanonj jota meme eja boro woi (10) onjoo kagi rabutiwaa injijoro motoonj kamaanj ragi.

³ Ragi Boaznonj isiaa dowe meme eja ii kokaenj ijoro: “Kambanj kokaamba Naominonj Moab kantri mesaonj eleema karoti, iinonj danana Elimelekwaanonj balonj kitia ii sewanja mewutiwaa eja. ⁴ Kawaajonj niinonj kokaenj romongojen: Gii qaa ii mobagatiwaa gijojen. Gii isinaraa dowe meme ejaga koloonja niinonj goo qerewenja koloojen. Dowe meme eja monj mende laligoja. Kawaajonj giinonj ii sewanja mewagatiwaaajonj kuunj gonjen. Gii ii sewanja memambaa ainja mobagati eenj, ii saanonj sewanja mewato, ii togowagati eenj,

* 3:12: Ruut 2:20

saanonj ii kaanagadeenj jena momanja. Ii saanonj eja koi rajuti, iyonoo jaanonj jewa. Ii kanatuuru tuunnaa jotameme koi yonoo jaagianj jewa." Boaznonj kaenj ijoro eja alianonj kokaenj ijoro: "Nii ii saanonj sewanja memanja."

⁵ Kaenj ijoro Boaznonj jero: "Gii Naomiwaanonj balonj koria sewanja mewagati, kambanj iikanonj mono Moab emba Ruut, eja komurotiwaa maloya ii kaanagadeenj sewanja mewa. Kaenj ana eja komurotiwaa qatanonj mono borosamo balonj kanonj ewaatiwaaajonj ii galenj koma laligowa."

⁶ Kaenj jero dowe meme eja mutuyanonj meleeno: "Kaenj kolooro niinonj ii sewanja memambaajonj amamaajen. Ruutnonj neenaa meraboraana yonowo motoonj borosamona mendeenji motomotoonj yonononj balonj kitia melamelaa iikayadeenj bunja qenj aowubo. Nii kaenj amambaajonj amamaajen. Kawaajonj giinonj saanonj ii sewanja mena geengaa bunjaga koloowaa." Kaenj meleeno.

⁷* Kerugej Israel uutanonj mojnnonj balonj iwoi sewanja mero bunjaya kolooro iikawaa qaaya kotiwaatiwaaajonj yonononj sili kokaenj ama laligogi: Qaa jenj tegonj soomonggo anji tegoro iyofoononga mojnnonj kana esuya qetegonj alia munjero. Israel yonononj iwoi sewanja memewaa qaaya tegoroti, ii sili iikaanja kanonj qendeema laligogi

⁸ Kawaajonj eja kanonj Boaz kokaenj ijoro: "Giinonj ii saanonj sewanja mena bunjaga koloowaa." Kaenj jenj kana esuya qetegonj Boaz muro. ⁹ Ii muro Boaznonj jotameme eja ano kanageso kuuya kokaenj injjoro: "Niinonj Elimelek, Kilionj ano Malon yonononj iwoi kuuya ii Naomiwaanonga sewanja mejen. Ono ii kete jaasewanj qenj nanjonj jewutiwaa so koloouju. ¹⁰* Nii Moab emba Ruut, Malombaanonj malo ii kaanjadeenj sewanja mewe noo embanaga koloowaa. Kaenj ama eja komurotiwaa qatanonj borosamo balonj kanonj ewaatiwaaajonj ii galenj koma laligomanja. Qata kaenj mende aliwaato, gbiliurutanonj Elimelek waa qata duduuwuboti waaajonj ii gawmambaa buknonj oogi enj ubaa. Ono ii kete jaasewanj qenj nanjonj jewutiwaa so koloouju."

¹¹* Boaznonj kaenj jero jotameme eja ano kanatuuru taambaa kiropo naguyanonj sombenonj ragiti, iyonononj kuuya kokaenj jegi: "Nono ii jaasewanj qenj nanjowonja. Ponjonj embaga goo mirinonj kawaati, ii saanonj kotuegonj muro iinonj mono Reizel ano Lea yoroo so koloowaa. Yorononj Jeikobwaanonj meraboraanja mamaga qokolori Israel kanatuurananonj kolooro. Gii saanonj Efrata balononj jotameme eja esuhinawo koloonj Betlehem taanonj qabunagawo laligowa. ¹²* Ponjonj emba malo saranj iwaanonja gbili gombaati, goononj kanageso yonononj mono Juuda ano Taamar yoroo meragara Perezwaanonj sumanj yonoo so koloonj laligowu." Kianj.

Boazwaanonj gbili yonoo qa arengja

¹³ Kaenj ama Boaznonj Ruut wama mirianonj kema embiaga mero Ponjonj kotuegonj muro koro ama meraga mero. ¹⁴ Meraga mero emba yonononj Naomiwaa kokaenj jegi: "Nono Ponj mepeseejonj. Iinonj kete isigaa dowe meme eja gona. Iinonj saanonj galenj koma goma laligowaa. Mera kanonj Israel uutanonj qaqabunagawo koloowaa.

¹⁵ Goo enjaroganonj jopagonj gomakeja. Goo merauruga 7 laligowuyagati eenj, iinonj mono ii kuuya unjuugunj ilaanj goma laligoja. Iinonj kete esaga gono iinonj mono laaligoga tililuaanj keraqeeanggo qenj goma laligowaa. Kanagenj emba wanj koloona iinonj saanonj galenj koma gono laligowaga." ¹⁶ Kaenj jegi Naaminonj mera ii merj doonjonj galenj koma munj laligoro.

¹⁷ Emba kosianonj laligogiti, iyonononj kokaenj jegi: "Naomiwaanonga esia meraga koloouja." Kaenj jenj qata Obed qagi. Obedwaa meria Jesi, esia kinj Deiwid.

¹⁸ Qa arenj koi ii Perezwaanonga kanainj nama Deiwidwaanonj uja: Perezwaa meria Hezron, ¹⁹ Hezrombaa meria Raam. Raambaa meria Aminadab. ²⁰ Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ²¹ Salmombaa meria Boaz. Boazwaa meria Obed. ²² Obedwaa meria Jesi. Jesiwaa meria kinj Deiwid. Kianj.

Joonawaanon gejatootoo qaa Joono Jenasa-asari

Buk koi kanon gejatootoo qaa qaita mon kolooga. Ii Joonawaanon nomaen asugiroti, iikawaa sunduya. Anutunon qaa kokaen jen koton muro: “Gii mono Assiria kantriwaa siti wana qata Niiniwe kanon kema uukuuku gawon mewa.” Assiria yononon kakasililingia somata ero Israel yononon kere yonoo boronon komuwombotiwaajon toroko moma laligogi. Anutunon Joono kaen jen koton muroto, Joonanon togon Anutuwa qele koloon Niiniwe kemambaajon qotogoro. Ii kokaembaajon togoro: Anutunon siti ii tiwilaamambaa galen meme qaa ijoroto, Joonanon iikawaa so onanon koloowaatiwaajon mende moma kotiuro.

Joonanon togon qotogoro lombo uuta qaganon uro iikawaa gematanon iyanjaa jaajaa amambaa aiha men kamaan ama ten koma keno. Kema uukuuku gawon mero Niiniwe seiseiyanon uugia onanon meleenji. Kawaajon Anutuwa uuta olomoro mende tiwilaan onono. Kawaajon Joonawaa uutanon bolin kobooro komuwombotiwaajon moro. Kij mononon yambu 782–753 Kraist mende koloorotonon galenggiaga laligoro Joonanon kamba kanon gawon mero. Joonawaanon goman qata Gat Hefer ii Nazaret kosianon, 5 kilomiita kekembaa so. Niiniwe ii koriganon, 500–600 kilomiita kekenjaa so.

Kanagen Israel yononon iyangio gejatootoo ejemba yononon qaa moma mende ten koma yangisen laligogi Anutunon jen tegoro Assiria yononon kan unun unuama kenji iyanggia nanangia ii kaen sooro. Buk koi ii Anutuwa kania woi kokaen ninisaanja: Nono kuuya Anutuwa uaiha tororo ten kombonatiwaa so koloon. Kaen mende ambonati een, lombo mono onanon qananon ubaa. Anutuwa kania wana mon ii kiankoomu ano uujopa. Anutunon anaa kaziuruta Assiria gadokopa yonoo singisongogia kaanjadeen mesaon iimaleinonoga metogon onombaatiwaajon kaparan komakeja. Irona bologanon qagianon ubabotiwaajon moma kotiun uunana melembonatiwaajon kuun nononja.

Buk kokawaa bakaya wana 4 ii kokaen:

- 1) Anutunon Joono oono yangisen ano. 1.1-17
- 2) Joonanon uuta meleema saranonga lolooro. 2.1-10
- 3) Joonanon Niiniwe kanageso uugia kuuro. 3.1-10
- 4) Uugia meleenji Anutunon kiankoomu onono. 4.1-11

Joonanon Pon qetama kokomomola mero.

¹ * Israel kanon Pombaanon qaa ii Amitai iwaa meria Joonawaanon kokaen koloooro: ² “Assiria kantriwaa siti somata Niiniwe ii ween koukoutanon eja. Yononon bao jaagoo kaana koloon kilenggia lansan nama men tintuan laligonkeju. Iikawaa qaaya ii noo jaasewananon kouro mojen. Kawaajon gii mono waama eu kema noo bunja qaana injon uugia kuuwa.” ³ Kaen ijoroto, Joonanon Pombaa jaasewanononga olon kok koma ween kemekemetanon baagen kemambaajon keno. Kema goman qata Jopa (Jaffa) kanon kemej wango mon mokolon jero, “Yonowo saanon Tarsis gomanon Spein kantrinon kema.” Kaen jen kana sewana men wanonon uro. Kaen uma Pombaa jaasewanononga kokomomola men keno. ⁴ Kenoto, Ponon haamo kotakota wasiro kowenon kemej kuuro siri dimbon somata waama wango qero jangomambaajon ano. ⁵ Kaen koloooro wango gawon eja yononon toroko moma iyanggia benurugia so ana ana qama koolin ononji. Kaen eja wanonon afaangwaatiwaajon kawaa hina iwoi kuuya men borogi kowenon kemeroto, Joonanon wango dutaa uutanon kemej iikanon olon koma gaon komunaghiili ero.

⁶ Iikanon ero wango galenanon iwaanon kan kokaen jen muro: “Gii mono naambaajon koi gaon ejan? Mono waama geengaa bengaa qama koolina iion ilaan nonono mende tiwilaawonaga.”

⁷ Kaen jen mun batugianon amij moma jegi: “Ayo, mono kawu! Mono unju kuuwonja. Eja morowaa singisongoyaaajon ama iimalein koi qananon uji, iikawaa kania mokoloowonja.” Kaen jen unju kuugi Joono asugiro. ⁸ Asugiro jegi karo kokaen qisin mug: “Iimalein tiwitwilaa koi ii morowaa singisongoyaaajon ama qananon uji, gii mono iikawaa kania ninijowa. Gii naa gawon menkejan? Gii daankaya kajaana? Goonon kantri ii daen? Goo kanagesouruga ii dakanon laligou?”

* 1:1: 2 Kij 14.25

⁹ Kaen qisiin mugi kokaen meleeno: “Nii Israelga. Hibruu ejaga koloojen. Nii Ponj, Siwewaa Anutuya waeya menj mepeseenjejen. Iinoj kowe ano namo toboga mokoloon orono. ¹⁰ Iinoj gawonj osiqosiawo nono togonj Pombaa jaasewanganonja oloj kok koma kajen.”

Kaen meleeno moma aaruj lalananiin kokaen ijon jenj mugi: “Yei! Gii mono naambaa-
jonj ama kaen anjanja?” ¹¹ Kowenonj toroqen bolij kotiin qindiin ero. Kawaajonj kokaen
qisiin mugi: “Nono mono iwoi nomaen ama goninj ironja mena kowenonj goronj qenaga?”

¹² Kaen qisiin mugi kokaen meleema injoro: “Siri dimbonj koi mono noojonj ama
qanananonj uma qeji, niinoj ii moma kotojen. Kawaajonj mono nii noma kowenonj borogi
kemebe goronj qewaa.”

¹³ Kaen meleeno gawonj eja yonjononj kilenj wanjo mombo namo goraayanonj keubaati-
waajonj loqanonj nanjonj qen bimbingogito, kowenonj bolidaborotiwaajonj ama ama-
maagi. ¹⁴ Amamaanj Israel Ponjananaa qata kokaen qama kooligi: “Oo Ponj, mono
geengaa qaa joga otaanj iwoi koi anjanj. Kawaajonj Ponj, eja koi komuwaatiwaajonj ama
mono mende tiwilaanj nonomba. Sayaa qaaya ii mono nonoo qanananonj mende ana
uba. Qaa ii onjanonj.” ¹⁵ Kaen qama koolinj kema Joona menj borogi kowenonj kemero.
Kemero kowewaa usujanonj iikanonjadeenj kamaaro bonj qero. ¹⁶ Bonj qero eja yonjononj
Anutuwaajonj aaruj lalananiin nandunj somata ama Ponj siimolonj oonj munj qaagia kokaen
somonjgogi: “Anana mono Pombaanonj qaa apanja tenj koma laligowonja.”

¹⁷ * Joonanonj kowenonj kemero Ponjonj sara somata monj wasiro kema Joona gogoro.
Gogoro sara iikawaa uutanonj weemboria karoonj enj laligoro. Kianj.

2

Joonanonj gajugaju korojonanonej enj qama kooliro.

¹ Joonanonj sara uutanonj enj Ponj Anutuya qama koolinj munj ² kokaen ijoro:
“Oo Ponj, nii kokojinjij uutanonj qama koolinj gombe
gii qaana moma leeya meleemba.

Nii koomuwaa senjonj dusiitanonj enj komunj tagonj welema gombe
gii geja ama jejewelenwelena mojanj.

³ Gii monago kowe biiwi jabirinanonj (jaunjononj) hagonj nojgi kamaanj ejenj.
Geengoo riiwagonej nona gomanj sijsingoyaa dutanonj kamaabe
gboulu somatanonj esuuj nonja.

Goo apu kokopa kuuya ii musulonjonj nonja.

Goo kowe siriga ii turunj nenj olaanj nonja.

⁴ Nii kokaen romonjgojenj: Gii geengaa jaasewanganonja
konjoma nona soonj tintuanj ejenj.

Ii kilenj nii mombo jaananonj goo jiwowonj jigo kowogaagenj
uuwe keno jejeromonjromonj anjenj.

⁵ Apu ano omanjareya ii qananonj uma turunj nondaboroja.

Kowe biiwi jaunjagadeenj liligonj nondaboroja.

Kowewaa tokoleya ii jamojuju kaanja wanja momosiinj esuuja.

⁶ Nii kowe biiwi jaunja dusiitanonj koi kanonj ulunjonj kamaajenj.

Kowe biiwi jaunja jaa ununja ii konjgi
pondanj qananonj eu somonjgonj nonja.

Oo Ponj Anutuna, nii koi laligojento,

gii mono koomuwaa senjonj dusiita
koi kanoja gou koma nona
saanonj mombo laaligononj koumanj.

⁷ “Noo laaligonanonj qaomambaaajonj ano kambanj koi kanonj
oo Ponj, nii romonjgonj gombe qamakoolinanonj keuma
goo Siwe jigo kowoganonj eu uma gejaganonj kemebaati, ii mojenj.

⁸ “Ejemba gadokopa benj lopionj omayaa goda qen usugonj onjomakejuti,
iyonjononj kaen ama kalenmorianj Toya gii gema gunkejuto,

⁹ nii mono mepemepesee oonjsaa qama
mamatewoo ama siimolonj oonj gomambaaajonj mojenj.

Nii iwoi amambaa qaa jenj somonjgobeti,
iikawaa so mono ama sorogonkemaanja.

Oo Ponj, gii gou konjonj Tona koloojanj. Qaa ii onjanonj.”

* 1:17: Mat 12.40

¹⁰ Kaen qama kooliro Poŋnoŋ sara ii jeŋ kotoŋ muro
kaŋ kouma Joona lono namo toboganoŋ kamaaro. Kiaŋ.

3

Joonanoŋ Anutuwaa gawoŋ Niiniwe kema mero.

¹ Namu toboganoŋ kamaaro Pombaanoŋ qaa koi ii mombo Joonawaanoŋ kolooro:
² “Giinoŋ mono waama siti somata Niiniwe kanon kema Buŋa qaa gomaŋati, ii injioŋ
uugia kuuwa.” ³ Qaa kaanŋa kolooro Joonanoŋ waama Pombaa qaa jeta teŋ koma Niiniwe
keno. Niiniwe sitiwaa soya ii kokaen: Gii goraayanonŋa kanain kema laligona ween
karoŋoŋ tegoro teegen endu keubaga. ^{4*} Joonanoŋ kanain siti uutanonŋ kema laligoro ween
motooŋoŋo tegoro buŋa qaa qama kokaen injjoro:

“Weemboria 40 mombo eja. Ii tegoro Niiniwe siti koi mono meleeno kemebaa.” ⁵ Qaa
kaen qama injjioŋ keno Niiniwe kanatuuru yonononŋ Anutuwaanoŋ buzu qaa ii moma
laariŋ uugia meleema nene singi laligowombaa kamban koma jeŋ kotiigi. Ii jeŋ kotiij
ejemba somata melaa korebore yonononŋ uumeleembaa samo megi selegianoŋ uro too
arigi.

⁶ Kaen anŋi iikawaa buzu qaaya ii Niiniwewaa kinŋ (praim minista) iwaanonŋ keuro.
Keuro moma jinŋkaroŋ duŋ rarayanonŋa kamaanŋ malekuya kotogonŋ samo meŋ aturaanŋ
too utuŋ ariŋ raro. ⁷ Rama jeŋkotoo kokaen ano Niiniwe siti sokondaboronŋ keno: “Ono
mom kinŋ ano jawinuruta nonoononŋ jeŋkotoo koi mobu: Moŋnoŋ mono nene qaan
mende newa. Ejemba me bao kuru, lama bulmakao, onononŋ nene qaan newombaaŋonŋ
mende moma onjombu. ⁸ Nene singi kaenŋ laligoŋ samo medaboronŋ Anutu kotakotagadeenŋ
saama qama koolinŋ muŋ anŋa anŋa kaniagia bologa ii mesaowu! Ejemba unuŋ tiwilaanŋ
ononŋi sagianoŋ borogia tiloonŋ eji, sili ii mono gema qedaborowu. ⁹ Kaen aninŋ
Anutunonŋ irinŋsoonŋsoonŋaa uugeria qelanjinŋ singisonŋgonana mesaonaga. Ii mesaoro
mende tiwilaawonaga. Kaen jejoŋ.”

¹⁰ Ii moma asariŋ kaniagia bologa gema qeŋ uugia meleenŋi Anutunonŋ nanamemengia
ii iima wosoya moma onoma roromonŋgoya eleeno singisonŋgogiaa ironŋa meleema
onjombaaŋonŋ moroti, ii mesaoro. Uutanonŋ kaenŋ kamaaro mende meŋ kileenŋ onono.
Kiaŋ.

4

Joonanoŋ temboma irinŋa soono.

¹ Kaen kolooro, Joonanoŋ iikawaajoŋ uubooli somata moma irinŋa soono. ^{2*} Irinŋa
soononŋ Poŋ welema muŋ kokaenŋ ijoro: “Ae! Poŋ, gii kiankoomuwaa beŋa laligoŋ saanonŋ
niniima koboonkejaŋ. Goo kalenmoriangŋa ii hononŋa qaa ero irinŋa ii uulanŋawo mende
soonkeja. Kaen uuga uulanŋawo olomooro wosomono ama kanageso moŋ meŋ kileenŋ
onjombaaŋonŋ mende momakejaŋ. Ii neenaa gomanonŋ laligoŋ moma yagonŋ gijoweti,
ii duduujanŋ me qaago? Kania kawaajoŋ ama kambanŋ kanonŋ “Tarsis kemaŋa,” jeŋ
uulanŋawo kokomomola meŋ kema laligowe. ^{3*} Kete jaawo laligombaaŋonŋ togonŋ
koomunaajoŋ uugunŋ mobe awaa kolooja. Kawaajoŋ Poŋ, gii mono laaligona doloda koi
nuamba. Qaa ii onanonŋ.”

⁴ Kaen welenoto, Poŋnoŋ kokaenŋ meleema ijoro: “Joona, gii kiankoomuwajoŋ
irinŋsoonŋsoonŋ mojanŋi, ii sokonja me qaago?”

⁵ Kaen ijoro Joonanoŋ siti mesaonŋ kamaanŋ weenŋ koukoutanonŋ baagenŋ kema kana
goraayanonŋ endu kuunŋ qeŋ iikawaa umuganonŋ raro. Rama sitiwajoŋ kaenŋ me
kaenŋ koloowaati, ii iimbaaŋonŋ uuŋ uuŋ raro. ⁶ Kaen raro, Poŋ Anutunonŋ Joona
keraqeeanŋo qeŋ mumambaajoŋ moma jero alonŋalonŋ moŋ asuginŋ korinŋ kouma Joonawaa
wanŋa aonŋ koma muro. Aonŋ koma muro alonŋalombaajoŋ keraqeeanŋo somata moma
raro. ⁷ Rama gomantiinŋa moŋ ero gomaŋ ano kanonŋ Anutunonŋ taronŋ moŋ wasiro
kaŋ alonŋalonŋ ii kiririŋiro seŋa sooliro. ⁸ Weenŋnoŋ kouro Anutunonŋ jero haamo geriawo
totoonŋ ii gomaŋ jaaya koukoutanonŋa qero weenŋ jaayanonŋ wanŋanonŋ kuuro kuuro
irinŋa soono komumambaajoŋ moma moŋgandaboronŋ qama koolinŋ kokaenŋ jero: “Nii
laligomambaajoŋ togonŋ komumambaajoŋ mobe afaanŋa kolooja. Qaa ii onanonŋ.”

⁹ Kaen jeroto, Anutunonŋ Joona kokaenŋ ijoro: “Gii alonŋalombaajoŋ irinŋa soonji, ii
sokonja me qaago?”

Kaenŋ ijoro kokaenŋ meleeno: “Irina soonji, ii mono sokonjaa. Noo irinŋsoonŋsoonŋa ii
somata kolooro uunanonŋ mende olomoowaa. Kawaajoŋ saanonŋ komumanŋa. Qaa ii
onanonŋ.”

* 3:4: Mat 12.41; Luuk 11.32   * 4:2: Eks 34.6   * 4:3: 1 Kinŋ 19.4

¹⁰ Joonanon kaen meleeno Poŋnon kokaen ijoro: “Gii alonjalombaa gawonja monj mende menj ii mende galej kona koriro. Ii gomantiinja motoongowaa uutanon asugiro ano gomantiinja motoongowaa uutanon soolinj komuro. Kilenj geenjo iwoi omya kaanja iikawaaajonj ama saama majakaka mojan. ¹¹ Kaenj kolooro nii mono nomaembaajonj siti somata kokawaa kanatuuruya yonoojonj majakaka mende mobenaga? Iikawaa uutanonj ejemba 120.000 (handet twenti tausenj) jango ii uugunj laligojuti, ii awagaa ano bologaa kanagara mende moma gosinj oromakejuti ano bao kuru iwoi ii kaanjaadeenj kelenjmalelenj laligoju. Ii ejemba yonowo kaanjaadeenj menj kileenj onjomambotiwaajonj ama mono uuainjanonj Niiniwe injiima koboojenj.” Kianj.

Matyuu Oligaa Buŋa Matyuunonŋ ooro. Jeŋ-asa-asari

Matyuu qa iikawaa kania ii Pombaanonŋ kalenŋ. Qata monŋ Liwai. Room gawmambaa takis meme ejaga laligoro. Gawonŋ ii menŋ laligoro Jiisasnonŋ kanŋ oono uuta meleema gowoko 12 yonŋoo batugianonŋ laligoro.

Oligaa Buŋa koi Jiisaswaa kania iyanŋaa kanagesouruta Juuda yonŋoojonŋ jeŋ asariŋ onjomambaaŋonŋ ama ooro. Qaa kota wana ii kokaenŋ, “Jiisas Kraistnonŋ Hamoqeŋe Tonana ano Kinŋ Poŋnana kolooja.” Juuda ejemba yonŋoojonŋ qaa ii mende sokono uugianonŋ boliro amamaagi. Kawaaŋonŋ Matyuunonŋ Jiisas gawonŋaa kania ii asuganonŋ jeŋ asariŋ tororo kuma onono. Soomonŋo Walaganonŋ hamoqeŋewaa soomonŋo qaa (promis) eji, ii kuuya Jiisaswaaŋonŋ ama asuganonŋ asuginŋ qebulugonŋ honjawo koloodabororo. Hamoqeŋe Toya ii Hibruu qaanonŋ Mesaia ano Griik qaanonŋ Kraist.

Jiisasnonŋ uuwaa gawonŋ bakaya karonŋ menŋ laligoro: Iinonŋ Oligaa Buŋa ejemba kuma onoma uugia iikanonŋ kuuy omejillaŋ konjoma onoma jigia menŋ qeaŋgonŋ laligoro. Kaenŋ menŋ keno angoleto kolooro laligonŋ maripoonŋ gerenonŋ uma komuro ronŋ konŋgi mombo waaro. Iikanonŋ Anutuwaawaa bentotonŋaa kania qendeema nonono. Kaenŋ ano anana letoma Anutuwaawaa meraboraanŋa koloowombaa kania kolooro. Jiisaswaaŋonŋ qaaya wana 5 ii kokaenŋ: 1) Bonŋ 5-7, 2) Bonŋ 10, 3) Bonŋ 13, 4) Bonŋ 18 ano 5) Bonŋ 24-25

Buk kokawaa bakaya wana 7 ii kokaenŋ:

Jiisaswaa ambosakonŋuruta ano kolokolooya 1.1-2.23

Jon Oomulu ejanonŋ uuwaa gawonŋ mero 3.1-12

Jiisas oomulu mero Satanonŋ angobato menŋ muro 3.13-4.11

Jiisasnonŋ Galili uutanonŋ qenjaaro gawonŋ mero 4.12-18.35

Jiisasnonŋ Galili mesaonŋ Jerusalem keno 19.120.34

Sonda konoga Jerusalem laligonŋ komuro 21.1-27.66

Koomunonŋga waama laligonŋ Siwenonŋ uro 28.1-20

Jiisas Kraistwaa ambosakonŋa yonŋoo qa arenŋia

Luuk 3.23-38

¹ Jiisas Kraistwaa ambosakonŋa yonŋoo qa arenŋia ii kokaenŋ: Aabahambaa gbili monŋ Deiwid. Deiwidwaa gbili monŋ Jiisas.

² Aabahambaa meria Aisak. Aisakwaa meria Jeikob. Jeikobwaa merauruta Juuda ano iwaa daremunuruta. ³ Juudawaa merawoita Perez ano Zera, nemunŋara Taamar. Perezwaa meria Hezron. Hezrombaa meria Ram. ⁴ Rambaa meria Aminadab. Aminadabwaa meria Naason. Naasombaa meria Salmon. ⁵ Salmombaa meria Boaz, nemunŋa kantri mombaa embiaga Raahab. Boazwaa meria Oobed, nemunŋa kantri mombaa embiaga Ruut. Oobedwaa meria Jesi. ⁶ Jesiwaa meria kinŋ Deiwid. Deiwidwaa meria Solomon, nemunŋa wala Uriawaa embiaga laligoro. Juuda kinŋ kuuya ii Deiwidwaa gbiliuruta koloonŋ laligogi.

⁷ Solomombaa meria Rehoboam. Rehoboambaa meria Abija. Abijawaa meria Asa. ⁸ Asawaa meria Jehosafat. Jehosafatwaa meria Jehoram. Jehorambaa meria Usia. ⁹ Usiawaa meria Jootam. Jootambaa meria Aahaz. Aahazwaa meria Hezekia. ¹⁰ Hezekiawaa meria Manase. Manasewaa meria Aamon. Aamombaa meria Joosia. ¹¹ *Joosiawaa merauruta Jekonia ano iwaa daremunuruta. Kambanŋ iikanonŋ Babilon yonŋonŋ Israel kanageso unuanŋgi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanŋa welenŋqegegiaga laligogi.

¹² Babilon kapuare miri laaligo tani kaanŋa laligonŋ iikanonŋ Jekoniawaa meria Sealtiel kolooro. Sealtielwaa meria Jerubaabel. ¹³ Jerubaabelwaa meria Abiud. Abiudwaa meria Eliakim. Eliakimbaa meria Azor. ¹⁴ Azorwaa meria Jaadok. Jaadokwaa meria Akim. Akimbaa meria Eliud. ¹⁵ Eliudwaa meria Eleazar. Eleazarwaa meria Matan. Matambaa meria Jeikob. ¹⁶ Jeikobwaa meria Joosef, Mariawaa loya. Marianonŋ Jiisas merota qata Kraist Hamoqeŋe Toya jenkejonŋ.

¹⁷ Kambanŋ Aabahambaanonŋga kanainŋ laligonŋ kougii kinŋ Deiwid kolooroti, isi iyonŋoo jango arenŋia ii 14. Mombo kinŋ Deiwidwaanonŋga kanainŋ laligonŋ kougii Israel kanageso unuanŋgi Babilon kema kapuare miri laaligo tani kaanŋa laligogiti, isi iyonŋoo jango arenŋia

* 1:11: 2 Kinŋ 24.14-15; 2 Hist 36.10; Jer 27.20

ii kaanagadeen 14. Babilon kapuare miri laaligo tani kaanja laligogiti, kamban iikanondeen kanain laligon kougi Kraist kolooroti, isi iyonoo jango arenjia ii kaanagadeen 14.

Jiisas Kraist ii kokaen kolooro:

Luuk 2.17

¹⁸ *Jiisas Kraist koloorotiwa sunduya ii kokaen: Iwaa nemunja Maria ii Joosefwaabunjaga laligon mende mindirin aon laligori kamban iikanon Unja Toroyanon men letoma muro korowo laligoro kania mokoloogi. ¹⁹ Kaen mokoloogi eja bunjaya Joosef iinon laaligo dindina laligorotiwaajon Mariawaa kanianon asuganon asugiro gamuyawo koloowaatiwaajon togoro. Kaen togon uutanon ii olon mesaomambaa momo arenja ano.

²⁰ Kaen romongon ero Pombaa gajoba monjon gaonon asugin munj kokaen ijoro, "Joosef Deiwidwaa gbili, Unja Toroyanon mono Maria men letoma muro koroyawo laligoja. Kawaajon gii mono ii wama miriganon kan embaga koloowaatiwaajon toroko mende moba. ²¹ *Marianon koko meraga mewaa. Eja iikanon kanagesoya sinjisonngogianonga hamo qen onono solananiwuya. Kawaajon giinon mono qata Jiisas gaba." Kaen ijoro.

²² Ponjon gejatootoo eja monj sololoo qaa monj jeroti, iikanon honjowo koloowaatiwaajon iwoi kuuya ii kolooro. Gejatootoo qaa ii kokaen, ²³ * "Emba saran jumunja monjon koroyawo koloon mera eja mero qata Imanuel qabuya." Qa iikawaa kania ii kokaen, "Anutunon ananawo laligoja."

²⁴ Joosefnon uuta tooro waama Pombaa gajobanon jen koton muroti, iikawaa so ama Maria embia koloowaatiwaajon wama mirianon keni. ²⁵ *Kema laligorito, kamban biiwianon iikanon motoon mende eri kema meria mero Joosefnon qata Jiisas qar. Mera mero iikawaa gematanon loemba laligori. Kian.

2

Momakooto eja ween koukoutanonnga kagi.

¹ Jiisasnon eja ponj Herodwaa kambanon Judia prowinswaa taonja monj qata Betlehem kanon kolooro. Kolooroti, kamban kanon serjelaowaa momo eja ween koukoutanonnga Jerusalem sitinon kagi. ² Kanj kokaen qisigi, "Juuda onoonon eja ponj koloowaati, mera ii koloon dakanon eja? Nonon weenj koukoutanon laligon iwaanon widi asugiro iima kania kaenj moma waeya menj mepeseewombaaajon kajon."

³ Kaen qisigi eja ponj Herod ano Jerusalem kanageso iwo laligogiti, iyonononj korebore qaa ii moma aarugi. ⁴ Aarugi kinj Herodnon qaa ama kanagesowaa jigo gawon galen wanja ano Kana qaawaa boi kuuya koma horon onono kagi. Kanj ajoroogi kokaen qisin onono, "Hamoqeqe Toya Kraistnon mono dakanon koloowaatiwaajon jegita eja?"

⁵ Qisin onono kokaen meleema mugi, "Iinon Judia prowinswaa taonj qata Betlehem iikanon koloowaa. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Maikanon kokaen oorota eja,

⁶ * "Oo Betlehem kanageso Juuda gomanon laligojuti, onoo batugianonga ponj somata koloon neenaa Israel kanageso mindinjon kalanj koma nonombaa.

Kawaajon onjo Juuda gomambaa jotamemeya yonoo batugianon laligogi qabunagianon kamaanj qeqeta mende toontoon koloowaa."

⁷ Kaen meleema mugi momakooto eja ii olon onoono kagi kokaen qisin onono, "Widia ii naa kambanon asugiro kanain iigi?" Iikawaa kania tororo momambaajon moma kaen qisin onono. ⁸ Iikawaa qaaya moma wasinj kokaen jen koton onono, "Ono mono Betlehem kema mera ii tororo qisin mokoloon iikanondeen buju qaa angin noonon kawa. Niinon ii moma kaanjadeen kema ii waeya menj mepeseen mumanja."

⁹ Kinjon kaen injijonjon jen koton onono moma kananon kenji. Kema widi weenj koukoutanon laligon iigiti, iikanon wanjianon waladeen keno kosinj otaanj Betlehem kema miri koko mera eroti, iikanon nano. ¹⁰ Widi ii nano iima korisoro somata qatawo mogi. ¹¹ Korisoro moma miri uutanon uma mera ano nemunja Maria iriigi. Ii iriima siminj kuma usugon waeya menj mepeseen mugi. Mepeseen munj wayangesogia qengama iikanonja goul, jininj paora ano sanda qata mor ii unjuma kalen mugi.

¹² Gomantiinja monj egi Anutunon gaonon asugin kinj Herodwaanon mombo mende kembutiwaajon qotogon onono. Kawaajon kana monjen iyangiaa gomanj balonjianon eleema kenji. Kian.

Herodwaaajon asanjon Joosef embameria Iijipt kenji.

¹³ Momakooto eja yononon kenji Joosefnon gaon iiro Pombaanon gajoba monon asugin muj kokaen ijoro, “Herodnon mera qero komuwaatiwaajon mongama mubaa. Kawaajon mono waama mera ano nemuŋa uruama oloŋ koma Iijipt kantrinon kembu. Iikanon kema laligogi kanagen niinon kawutiwaa kamban jemanjati, iikanon mono eleema kawu.”

¹⁴ Kaen ijoro waama gomantiina iikanondeen koko mera ano nemuŋa uruama Iijipt kenji. ¹⁵ *Iijipt kema laligogi kin Herodnon komuro kamban iikanondeen eleema kagi. Wala Ponon gejatootoo eja Hoosea sololoo qaa kokaen jerota eja, “Niinon merana oombe Iijipt goman mesaon karo.” Gejatootoo qaa iikanon mono kaen asugiro honjowo kolooro. Kian.

Mera Betlehem gomanon urugi komugi.

¹⁶ Momakooto eja yononon Juuda goman oloŋ mesaon kenji Herodnon iikawaa kania iima “Tiligon nongi,” jej irinŋa mamaga soono jenkooto kokaen ano, “Manjaqeqe eja, onŋ Betlehem ano goman kuuya ii liligon raji, iikanon kema mera gbanigia woi ano iikawaa baatanon koloojuti, ii mono kuuya urugi komuwu.” Momakooto eja widi asugirotiwaa kambanaajon tororo qisin onŋo ijogiti, iikawaa so mera gbanigiaajon jenkooto ii ano. ¹⁷ Gejatootoo eja Jeremaianon qaa mon jerota eji, iikanon mono kaen asugiro honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁸ * “Betlehem kosianon goman mon qata Rama iikanonŋa saagujugia mogi qama silama amburereŋ somata meju.

Reizel embawaa gbiliuruta yononon gbiliurugia qaonŋi saaju.

Kawaajon saagi ulunkoleŋ meŋ onŋombombaajon anŋi uukondunŋkondunŋgadeen mo-makeju.” Kian.

Iijipt mesaon Joosef embameria Nazaret eleenŋi.

¹⁹ Joosefnon Iijipt laligoro kin Herodnon komuro iikanondeen Pombaanon gajoba monon gaonon asugin muj ²⁰ kokaen ijoro, “Mera qegi komuwaatiwaajon embongiti, iyononon mono komudaborogi. Kawaajon mono waama mera nemuŋawo uruama eleema Israel gomanon kembu.” ²¹ Kaen ijoro Joosefnon waama mera nemuŋawo uruama eleema Israel gomanon kenji.

²² Kananon kema qaa kokaen moro, “Herodwaa meria Arkelausnon manŋa kitianon Judia prowins galen koma laligoja.” Kaen moma iikanon kemambaajon toroko moro. Moma laligoro Anutonon gaonon Galili prowinsnon kembutiwaajon jej koton muro waama iikanon kenji. ²³ * Galili prowinsnon keuma taon qata Nazaret iikanon laligogi. Kaen laligogi gejatootoo eja yononon Hamoqeqe Toyaaajon qaa jegiti, iikanon honjowo kolooro. Qaa ii kokaen, “Iwaa qata ii Nazaret ejaga qama laligowuya.” Kian.

3

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kana meleuro.

Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

¹ Gbani tosia tegoro Jon Oomulu ejanon kan Judia prowinswaa balon qararanŋkonŋonon lilion ejemba uugia Bunŋa qaanon kuuy kokaen inijon laligoro, ² * “Siwe Toyanon bentotonŋ ambaatiwaa kambanŋonon mono kan kuuja. Kawaajon mono uugia meleema iikanon keubu.” ³ * Jombaajon gejatootoo eja Aisaianon qaa mon kokaen jej ooro,

“Qele gajoba monon balon qararanŋkonŋonon qama laligoro kema qaa otonŋa kokaen mobuya,

‘Ponon kawa-oo! Kawaajon mono jorinŋ kania meleuwu. Mono uugia mindinŋon kania qeleleewu.’ ”

⁴ * Jombaanon selekopaa ii kamel juyanon memetaga ano batuyanon iinŋasa oro selianon memetaga ii somonŋon laligoro. Nembaneneya ii naagiso borotaan ano duuyaa moron apuya. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁵ Jonon gawonŋa mero ejemba tuunŋleembe yononon Jerusalem siti ano Judia prowinswaa goman tosaana kuuya yonononŋa iwaanon horon kagi. Kaanŋideen Jordan apu leele goman kuuya rama kenŋiti, iikanonŋa kagi. ⁶ Kan kouma sinŋisongogia jokoloogi Jonon ii Jordan apu berenonon oomulu meŋ onŋo.

* 2:15: Hoos 11.1   * 2:18: Jer 31.15   * 2:23: Maak 1.24; Luuk 2.39; Jon 1.45   * 3:2: Mat 4.17; Maak 1.15

* 3:3: Ais 40.3   * 3:4: 2 Kin 1.8

⁷ *Menj ononoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) ejemba tuunylembe yononon oomulu menj onombaatiwaajon kagi injiima kokaenj injjoro, "Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onjo uugia mende meleengi Anutuwaaw irinjanon mono soono ironja meleema onjomambaajon anja. Ii oloj kombombaa gejanono qaaya ii mono moronon injjoro sombugia moma koi kaju?" ⁸ Kawaajon mono onjanon uugia melembu. Kilenjagia mesaon uugia meleengi honja kolooro ii mono nanamemengianon asuganon qendeema laligowu.

⁹ *Uugianon mondomondo qaa kokaenj jewombaajon mende romongowu, 'Nononon Aabahambaa gbiliga laligonij Anutunon mende tiwilaan nonombaa.' Kaenj menj totogianon qenjkejo, honja ii mende kolonkeja. Niinon iikawaajon kokaenj injjomana, Anutunon jamo koi saanon menj koton onono letoma Aabahambaa gbiliuruta koloon Anutu mepeseenkebuto, onjo nomaenj?

¹⁰ *Uugia mende melembuti eenj, Anutunon mono onjo gere kaanja kono kamaawombaajon anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinoj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja ii jeta sunja ama gere kanianon ano jorinj eja. Anutunon mono kilenjagiaa ironja meleema onjombaa.

¹¹ Niinon onjo uugia melembutiwaajon apu toonon mulu menj ononjento, noo gemananon eja ku-usuna kotakota menj kawaa. Iwaa ku-usuna uutaga ii mono noonon uuguwaa. Iinon eja uuta kolowaatiwaajon niinon iwaanon kana esuya ilaan menj gesonon mouma besaamambaajon amamaamanja. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratiin onono iikaanja kanon mulu menj onjombaa.

¹² Iinon honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya menj kouma koson korengonj gosiwaa. Gosinj wiit kota menj kululuunj kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinoj kemenj gere tetegoya qaa kanon jewaa." Kianj.

Jonon Jiisas oomulu menj muro.

Maak 1.9-11; Luuk 3.21-22

¹³ Kambanj kanon Jiisasnoj Galili prowins mesaon Jordan apu berenanon Jombaanon kanj oomulu menj mubaatiwaajon qisiro. ¹⁴ Qisiroto, Jonon qotogon menj kokaenj ijoro, "Giinon saanon nii oomulu menj nonagato, giinon singisonggo mende ama mono nomaembaajon noonon kajan?"

¹⁵ Kaenj ijoro Jiisasnoj kokaenj meleeno, "Kambanj kokaamba ii saanon amba. Kaenj anjoti, iikanon Anutunon nanamemeng dindinja otaawombaa qaa jeroti, iikawaa honja kolooro sokombaa." Kaenj meleeno Jonon moro sokono uumotoonj ano.

¹⁶ Uumotoonj ama oomulu menj muro tegoro iikanondeen apunongga kouro kokaenj asugiro: Sombinoj aantano Jiisasnoj suuj iiro Anutuwaaw Unja Toroyanon meleema kewo koonj kaanja koloon Jiisaswaa wajanon kamaanj mero. ¹⁷ *Kamaanj mero Siwenongga aro menj kokaenj kolooro, "Iinon mono neenaa komunjua meranaga koloojiwaajon kerana qeanggoro iimasiinja mojenj." Kianj.

Satanon Jiisas anjgobato menj menj laligoro.

Maak 1.12-13; Luuk 4.1-13

4

¹ *Kawaa gematanon Unja Toroyanon Jiisas kuunj wasinj muro balon qararanjonkonjanon Kilenjaa Toyanon anjgobato menj mubaatiwaajon ama keno. ² Kanon kema gomantiinja asaga 40 Anutuwaajon nene singi laligonj nenewaa komuro. ³ Nenewaa komuro omejiilanj wangja qata anjgobato Toya iinon asugin kokaenj ijoro, "Gii Anutuwaaw Meria koloojanj eenj, gii mono esunja qendeema jamo koi menj koton letoma bered kolooro newa."

⁴ *Kaenj ijoroto, Jiisasnoj qaa kokaenj meleeno, "Qaago! Bunja Terenon qaa menj kokaenj oogita eja, 'Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakejato, Anutuwaaw jetanongga qaa kankeji, ii kuuya tenj koninj iikanon mono nunuagirotiinj laligowonja.'"

⁵ Kaenj ijoro Kilenjaa Toyanon Jiisas wama Jerusalem siti toroya kanon kema jiwowonj jigowaa waarenjanon eu uma ano nano. ⁶ *Kaenj nano kokaenj ijoro, "Gii Anutuwaaw Meria koloojanj eenj, mono kokanongga lugunj emu kemeba. Bunja Terenon qaa menj kokaenj oogita eja,

'Anutunon goojonj ama gajobauruta menj koton onono saanon kobibiigi kemenj jamonon kanaga mende gunj mijimiji ambaa.'

* 3:7: Mat 12.34; 23.33 * 3:9: Jon 8.33 * 3:10: Mat 7.19 * 3:17: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 12.18; 17.5; Maak 1.11; Luuk 9.35 * 4:1: Hib 2.18; 4.15 * 4:4: Dut 8.3 * 4:6: Ond 91.11-12

Kawaajon kemej mende tiwilaan gombaa.”

⁷ *Kaen ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Bunja Terenon qaa mon kaanagadeen kokaen eja, ‘Gii mono Pon Anutuga mende angobato mej muba.””

⁸ Kaen meleeno Kilenaa Toyanon mombo wama baanja koriga palonpalon monjon uma namo kuuya yonoo kantri totona totona ano yonoo esuhina iwoigia damugiawo kuuya qendeema muro. ⁹ Qendeema mun kokaen ijoro, “Giinon simin kuma noma waena mej mepeseen nombagati een, niinon ilawoila kuuya koi mono togon gombe bunja qen aon galej koma onomba.”

¹⁰ *Kaen ijoro Jiisasnon kokaen meleeno, “Qaago! Satan gii mono togowa. Bunja Terenon qaa mon kokaen oogita eja, ‘Gii mono Pon Anutuga, ii motoonngo simin kuma mun waeya mej mepeseewa.””

¹¹ Kaen meleeno Kilenaa Toyanon iikanondeen Jiisas mesaon togoro. Kaen kolooro gajoba yononon kan Jiisas ilaaj mug. Kian.

Jiisasnon kanain Galili uutanon uuwaa gawon mero.

Maak 1.14-15; Luuk 4.14-15

¹² *Kawaa gematanon Jon Oomulu eja kapuare mirinon* anji raro Jiisasnon ii moma Judia prowins mesaon Galili keno. ¹³ *Kema prowins iikanon keuma goman Nazaret mesaon Kaperneam kema laligoro. Kaperneam taon ii Zebulun ano Naftali gomanon Galili apu angon koorononon eja. ¹⁴ Iikanon laligon gawon mero Anutunon qaa mon gejatootoo eja Aisaia sololooro jeroti, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

¹⁵ *Ejemba Zebulun ano Naftali gomanon Jordan leegenonon laligogi batugianon kana somata kowe waagen kema nanji, ii Juuda qaagoto, tuun tosianon Galili prowinsnon laligojuti,

¹⁶ kanageso yononon pangamanon laligon asasaga somata iibuya.

Koomunon ejemba ii angon koma onono pangaman gomanon laligojuti, iyonoojon mono goman wejgeran suluwaa.”

¹⁷ *Jiisasnon Kaperneam laligon kamban iikanondeen kanain Bunja qaa jen asarin ejemba uugia kuun kokaen jen laligoro, “Siwe Toyanon bentoton ambatiwaa kamban mono kan kuuja. Kawaajon mono sinjisongo laaligogia mesaon uugia melembu.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onono.

Maak 1.16-20; Luuk 5.1-11

¹⁸ Kaen jen liligon laligon Galili apu angon goraayanon metetereen kema daremun woi Saimon qata mon Piito ano koga Andruu iriuro. Yoronon sora hooro ejaga laligon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁹ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onombao.” ²⁰ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan keni.

²¹ Jiisasnon yorowo boronon mon toroqen kema mombo daremun woi Zebediwaa merawoita Jaims ano Jon iriuro. Yoronon mangara Zebediwo wangonon rama misagia meagon somonjon laligogi injiima orono. ²² Kaen injiima orono iikanondeen waama wango ano mangara mesaon kanain Jiisas otaan gematanon keni. Kian.

Jiisasnon ejemba kuma onoma mej qeangon onono.

Luuk 6.17-19

²³ *Jiisasnon kema Galili prowins uutanon kuuya liligon qamakooli mirigianon uma bentotombaa Oligaa Bunaya jen asarin uugia kuun kuma onoma laligoro. Kaen ama batugianon ejemba ji ano jepajerepa kania kania injiro laligogiti, ii mej qeangon onoma laligoro.

²⁴ Kaen mej laligoro Jiisaswaa Bunayanon sein Siria kantri uutanon sokoma tuma keno. Kaen tuma keno ii moma ji ejemba kuuya unuama iwaanon kagi. Tosianon ji wiji ano jepajerepa kania kania injiro laligogi. Tosianon omejiilanon uugianon kemero qaamuun me kokojinjimbo laligogi. Tosianon tama kamaan unuro pipinjo moton semben aon laligogi. Tosianon selegiaa bakaya koomuya laligogi. Kaanja kaanja yononon Jiisaswaanon kagi mej qeangon onono.

²⁵ Kaen ama onono iigitiwaaajon ejemba kanageso somata yononon Jiisaswaa gematanon otaan kagi. Tuunjelembu ii Galili prowins ano Ten-Taon distriknongga kagi. Tuun tosianon

* 4:7: Dut 6.16 * 4:10: Dut 6.13 * 4:12: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20 * 4:12: Kin Herodnon emba mon oloj mero Jon Oomulu ejanon ii kawaajon jen muro irina soono jero opotoro yononon Jon somonjon kapuare mirinon anji raro. * 4:13: Jon 2.12 * 4:15: Ais 9.1-2 * 4:17: Mat 3.2 * 4:23: Mat 9.35; Maak 1.39

Jerusalem siti ano Judia prowinswaa gomanj tosonianga kagi. Tuuj tosonianj Jordan apu leegenja kagi. Kianj.

5

Jiisasnoj baahanonj nama kuma onono.

¹ Jiisasnoj ejemba tuuj somata injima baahanonj uma raro gowokourutanonj kouma liligonj mugi. ² Liligonj mugi kanainj ejemba tuunja tuunja kuma onoma kokaen jero:

Daen yonononj simbawonj koloouju?

³ “Daen yonononj iyanjiaajonj Anutuwaa jaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj koma ii nene ano apuwaa kaanja komuj qenjen qenj laligojuti, Anutunonj mono simbawonj koloouju.

⁴ *Daen yonononj jinjen qama saajuti, Anutunonj ii ulunjkolenj onjombaatiwaaajonj mono simbawonj koloouju.

⁵ *Daen yonononj gumbonjonjonj laligonjkejuti, Anutunonj namo koi ii yonoo bunja qen onjombaatiwaaajonj mono simbawonj koloouju.

⁶ *Daen yonononj Anutuwaajaanonj solanjaniwombaaajonj kaparanj koma ii nene ano apuwaa kaanja komuj qenjen qenj laligojuti, Anutunonj mono siingia ii unuagiwaa. Kawaajonj yonononj mono simbawonj koloouju.

⁷ Daen yonononj tosaanja kianjkomuj onjomaakejuti, Anutunonj ii kianjkomuj onjombaatiwaaajonj iyonononj mono simbawonj koloouju.

⁸ *Daen yonoo uugianonj soraaya koloouji, iyonononj saanonj Anutu iibuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonj koloouju.

⁹ Daen yonononj luae qenjkejuti, iyonoo qagia ii Anutuwaajaanonj meraboraanja qabuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonj koloouju.

¹⁰ *Anutunonj qaagia jenj tegoro solanjanijutiwaaajonj sisiwerowero ama onjomaakejuti, iyonononj Siwewaa bentotonja bunja qenj aowuya. Kawaajonj iyonononj mono simbawonj koloouju.

¹¹ *Ejebanonj onj noojonj ama uuqeqe qaa tokoronjkota jenj onjoma sisiwerowero ama qaa bologa kania kania selegianonj kuuj qolonjmolonjonjkejuti, onononj mono simbawonj koloouju.

¹² *Mobu, Anutunonj tawagia uuta Siwe gomanonj ano ejiwaaajonj mono otokorianj maama korisoro qaganonj laligowu. Ii kokaembaajonj: Gejatootoo ejemba wala laligogiti, ii sisiwerowero tania kaanjadeen ama onjorngi onononj iyonoo gemagianonj asuginj iyonoworo ononj laligoju.” Kianj.

Onj balombaa sii ano kiwa kaanja koloouju.

Maak 9.50; Luuk 14.34-35

¹³ Jiisasnoj jero, “Onj balonj ejemba yonoo sii tani kolooujuto, sii naanjanonj titiikota koloowaati eenj, ii mono nomaenj meagoninj mombo ainj koloonaga? Iikawaa kania monj qaago. Toroqenj iwoi monj aninj mende sokombaato, ii kikisi kaanja giligi kemero ejebanonj ii kanagianonj riimemelaawuya.

¹⁴ * “Onj balonja balonja yonoo kiwa kaanja koloouj laligoju. Siti monj baahanonj uma megij raji, iikanonj aasangoyanonj ramambaaajonj amamaanjenja. ¹⁵ *Monjonj kiwa ootirinj monjonj baatanonj mende ambaato, kiwawaa dunj rarayanonj ano rabaa. Kaen rama asariro ejemba miri uutanonj rajuti, mono kuuya iyonoo jaagia kuuro asasaga iimakebuya.

¹⁶ * “Kaanjadeen mono onjoo asasagagia qendeenji ejemba batugianonj asariro iimakebu. Ejebanonj nanamemengia awaa iima kawaajonj Mangia Siwe gomanonj laligoji, mono ii mepeseenj munj laligowuya.” Kianj.

Jiisasnoj Kana qaawaa kania kuma onono.

¹⁷ “Niinonj Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonononj Buju Tere ii qewagomambaaajonj ama mende kanj laligojenj. Iikaenj tondu mende romonjowu. Niinonj qewagomambaaajonj qaagoto, qaa ii tenj kondaborowe iikawaa honjanonj pondanj koloowaatiwaaajonj ama kanj laligojenj. ¹⁸ *Niinonj qaa honja monj kokaen injijowe mobu, Mooseswaa Kana qaanonj tere melaazilinj monj me kirifi onj-oombaa jimbolanja motoonjoo

* 5:4: Ais 61.2 * 5:5: Ond 37.11 * 5:6: Ais 55.1-2 * 5:8: Ond 24.3-4 * 5:10: 1 Piito 3.14 * 5:11: 1 Piito 4.14 * 5:12: 2 Hist 36.16; Apo 7.52 * 5:14: Jon 8.12; 9.5 * 5:15: Maak 4.21; Luuk 8.16; 11.33 * 5:16: 1 Piito 2.12 * 5:18: Luuk 16.17

ii mende tootoŋ aliwaato, qaa kuuya ii wala hoŋgiawo kolooro Siwe namo yorononŋ goronŋ gewaota.

¹⁹ “Kawaajonŋ moŋnonŋ Kana qaawaa jenŋkooto melaada iikawanonŋga qaa moŋ kolonjaninŋ ejemba kaenŋ kuma onŋmakeji, iinonŋ Siwewaa bentotonjanonŋ keuro qata melaada daaburuya qabuya. Kaenŋ qabuto, moŋnonŋ ii tenŋ koma otaanŋ ejemba kaenŋ kuma onŋmakeji, iinonŋ Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ keuro qata Somatanana qabuya.

²⁰ “Niinonŋ iikawaa so kokaenŋ injjowe mobu: Onŋoo nanamemengia solanŋa kanonŋ mono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋonŋ) yonŋoo siligia kaanŋa ororonŋ koloowabo. Siligianonŋ yonŋoo sili mamaga mende uuguwaati eenŋ, onŋononŋ mono Siwewaa bentotonŋ uutanonŋ mende keubuya.” Kianŋ.

Yonŋ kazi ano unugi koomuwaa kania.

²¹ *Jiisanonŋ toroqenŋ jero, “Onŋononŋ wala eenjanonŋ qaa moŋ kokaenŋ injjonŋkegi, ‘Ejemba moŋ mende qegi komuwa,’ ano ‘Moŋnonŋ kazia qero komuwaati, ii mono distrikwaa qaa jakeyanonŋ onŋgi qaaya jenŋ tegowuya.’

²² “Kaenŋ injjogito, niinonŋ qaa ii kokaenŋ jenŋ asariwe mobu: Moŋnonŋ aliawo anŋgowowo ama irinŋa soono yonŋ kazi anji, ii mono kaanŋagadeenŋ distrikwaa qaa jakeyanonŋ onŋgi qaaya jenŋ tegowutiwaa so kolooja. Kaanŋiadeenŋ moŋnonŋ alia jejewili qaanonŋ jenŋ bolinŋ ‘Gii nekonŋa uuga qaa koloojanŋ,’ jeji, ii mono kantriwaa jigo kaunsol yonŋoo jaagianonŋ onŋgi qaaya jenŋ tegowutiwaa so kolooja. Moŋnonŋ alia qaa saganonŋ jenŋ bolinŋ ‘Gii anŋgonjoragawo koloojanŋ,’ jeji, iinonŋ mono gere sianonŋ kemebaatiwaa so koloowaa.

²³ “Kawaajonŋ giinonŋ mamatewoo nandunŋga menŋ kanŋ alatanonŋ amambaaajonŋ ana iikanonŋ qaa kokaanjanonŋ momoganonŋ kounaga: Alagaa uutanonŋ qaa ero iinonŋ kazi ama gomambaaajonŋ moja. Qaa kaanŋa romonŋgowagati eenŋ, ²⁴ kalenŋga ii mono alata baatanonŋ ama wala alagaanonŋ kema iwo qaagara jenŋ solanjaninŋ uumotoonŋ ama iikawaa gematanonŋ mombo kanŋ mamatewoo nandunŋga Anutuwaajonŋ amba.

²⁵ “Kereganonŋ seleganonŋ kuunŋ qaa jakeyanonŋ horonŋ gomambaaajonŋ ano komitiwaanonŋ kema kana somatanonŋ iikanonŋ mono kaparanŋ koma uumotoonŋ ama qaagara jenŋ solanjaninŋ. Kaenŋ mende ambaoti eenŋ, kereganonŋ saanonŋ oronŋ gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonŋ keuna moma jero opotorowaa borononŋ kena kapuare mirinonŋ goombabo. ²⁶ Niinonŋ qaa honŋa moŋ kokaenŋ injjowe mobu: Gii iikanonŋ wantaaga kuuya ambaatiwaa so osinŋ rabaga. Toiyaga konoga kaanŋagadeenŋ andoboronŋgo mono wantaaga menŋ kamaawaga.” Kianŋ.

Sero yonŋgorowaa kania

²⁷ * “Qaa moŋ kokaenŋ injjonŋkegi, ‘Serowilinŋ mono mende amba.’ ²⁸ Kaenŋ injjogito, niinonŋ qaa ii kokaenŋ jenŋ asariwe mobu: Moŋnonŋ serowaa siinŋ kombombanŋaa qaganonŋ emba uuj iiji, iinonŋ mono uutanonŋ iwo serowilinŋ anja.

²⁹ * “Jaaga dindinŋanonŋ siŋgisonŋgo ambaatiwaa konŋoro ama gombaati eenŋ, ii mono qonjoma gilina kamba. Sele kitiga moŋnonŋ tiwilaaro kaanjanonŋ Siwenonŋ una sokombaato, sele busuga jumunŋa laligona hagogi gere sianonŋ kemenŋ tiwilaawabo. ³⁰ *Boro dindinŋanonŋ siŋgisonŋgo ambaatiwaa konŋoro ama gombaati eenŋ, ii mono kotonŋ gilina kamba. Sele kitiga moŋnonŋ tiwilaaro Siwenonŋ una sokombaato, sele busuga jumunŋa laligonŋ gere sianonŋ kemenŋ tiwilaawabo.” Kianŋ.

Loemba mesaonŋ aoaowaa kania

³¹ * “Qaa moŋ kokaenŋ jegita eja, ‘Moŋnonŋ embia mesaowaati, iinonŋ mono mesaonŋ aoaowaa papiaya onŋ embia muba.’ ³² *Kaenŋ jegita ejato, niinonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Moŋnonŋ embia olonŋkalu ano mesaonagato, kania mombaaajonŋ embia mesaowaati, iikaanŋa kanonŋ mono embianonŋ olonŋkalu ambaatiwaaajonŋ kondoonŋ siŋgisonŋgowaa qaayawo koloonaga. Kaenŋ kolooro eja mombo mero eja dologa iikanonŋ mono kaanŋagadeenŋ olonŋkalu ambaa.” Kianŋ.

Qaagia jojopanŋ qaanonŋ mende jenŋ kotiiwu.

³³ * “Qaa moŋ ii kaanŋagadeenŋ wala eenjanonŋ kokaenŋ injjonŋkegi, ‘Qaagia jojopanŋ qaanonŋ jenŋ kotiiŋgiti, ii mono mende uuguwu. Pombaaajonŋ iwoi ambonŋatiwaa qaaya jojopanŋ qaanonŋ jenŋ somonŋgogiti, ii mono otaagi honŋawo koloowa.’

* 5:21: Eks 20.13; Dut 5.17 * 5:27: Eks 20.14; Dut 5.18 * 5:29: Mat 18.9; Maak 9.47 * 5:30: Mat 18.8;

Maak 9.43 * 5:31: Dut 24.1-4; Mat 19.7; Maak 10.4 * 5:32: Mat 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18; 1 Kor 7.10-11

* 5:33: Lew 19.12; Jan 30.2; Dut 23.21

³⁴ * “Kaen injjogito, niinonj qaa ii kokaen jej asariwe mobu: Qaagia mono jopagan qaanonj mende totoon jej kotiiwu. Siwe ii Anutuwaa jinkaronj dunja koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Siwe Toyanonj saanonj ironja meleeno qananonj ubaa.’

³⁵ * “Namo ii Anutuwaa kaniaa doya koloojiwaaajonj ama qaa kokaen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, namononj saanonj qerj turun nomba.’ Jerusalem ii Kirj Tak-kootoyaa sitia koloojiwaaajonj ama qaa koi kaanja ii kaanagadeen mende jewu, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Kirj Somata iinonj saanonj qemasologenaa ironja meleeno qananonj ubaa.’ ³⁶ Gii waj juga injanja mena taanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga ano waj juga taanja mena injanja koloowaatiwaaajonj amamaawaga. Kawaajonj qaa kokaen mende jewa, ‘Qaa honja mende jemanjati eenj, Anutunonj saanonj warjnaa juya mundanonj qero utegowaa.’ ³⁷ Jopagan qaa mende jewuto, oonj-qaawaaajonj mono ‘Oonj!’ jewu ano qaagowaaajonj ‘Qaago!’ jewu. Qaa dindinja iikanonj qaa iwoi toroqewuti, ii mono Kilenjaa Toyanonj sololoonj onono koloowaa.” Kianj.

Jena jewa ana ambe ii mende ambu.

Luuk 6.29-30

³⁸ * “Qaa monj kokaen injjonjkegi, ‘Monjonj jaaga qisigowaati, gii mono ironja meleema iwaa jaaya qisigowa. Monjonj jega qemburatiwaaati, gii mono ironja meleema iwaa jeta qemburatiwa.’

³⁹ “Kaen injjogito, niinonj qaa ii kokaen jej asariwe mobu: Monjonj bologa ama onjombaati, ii mono mende qetegonj tuarenjenj ama mubu. Kaen qaagoto, urunga dindinja qetaaliwaaati eenj, mono urunga lee kaanagadeen qetaaliwaaatiwaaajonj meleemba. ⁴⁰ Monjonj ‘Selekopaaga memanja,’ jej qaanonj goomambaaajonj moji eenj, mono mesaonj malekuga qaga kaanagadeen muna bunja qerj aowa.

⁴¹ “Kaanagadeen monjonj gesoya kilomiita motoonjgawaa so elaan kembagatiwaaajonj kuunj gombaati eenj, mono saanonj tej koma kilomiita woiwaa so elaan iwo komba. ⁴² Monjonj goononj iwoi mombaajonj qisij gombaati, ii mono muba. Monjonj ‘Iwoi nona kitia era meleemaja,’ jej qisij gombaati, ii mono gema mende qerj muba. Kianj.

Kaziuruga mono uuganonj jopagonj onjomba.

Luuk 6.27-28, 32-36

⁴³ * “Qaa monj kokaen injjonjkegi, ‘Ejemba kosogianonj laligonj alaurugia koloojuti, ii jopagonj onjmakebuto, kaziurugia mono meleema kazi ama onjoma laligowu.’

⁴⁴ “Kaen injjogito, niinonj qaa ii kokaen jej asariwe mobu: Onjo mono kaziurugia jopagonj onjoma nama sisiwerowero ama onjmakejuti, iyonjoonj mono qama koolinj laligowu. ⁴⁵ Kaen amakebuti eenj, iikaanja kanonj Manjia Siwe gomanonj laligoji, mono iwaa kania qendeema meraboraanja koloonj laligowuya. Iwaa kania ii kokaen: linoj weenja mende anjonj kono kouma ejemba awaa ano bologa kaanagadeen menj asarinj onjmakeja ano konj anota ejemba dindinja ano doogoya yonjoo nene gawonjgia kaanagadeen bedu menjeja.

⁴⁶ “Onjononj mono nona gomambaa tania uugunj Anutuwaa kania qendeema aonjkebu. Takis tiliqiliigiawo megii sisigia menkejuti, iyonjononj alaurugianonj jopagonj onjonji ii meleema jopagonj onjmakeju. Ii uumeleembaa silia qaago. Onjo yonjoo sili iikayadeenj otaanj onjkebuti eenj, Anutuwaanonj tosa monj mende kolooro iinonj siligiaa tosaya mende onjono tawa monj mende bunja qerj aowuya. Kawaajonj mono ejemba korebore jopagonj onjoma laligowu.

⁴⁷ “Uumeleembaa gadokopa ejembanonj kaanagadeenj batugianonj jolonjgia jej aonj laligojuto, ii uumeleembaa aiweseya qaago. Onjo yonjoo so alaurugia onjoo batugianongja jolonjgia jej aonjkebuti eenj, iikanonj mono gadokopa ejemba kaanja kolooju. Gadokopa ejemba yonjoo siligia mono uugunj awaa soro koloonj laligowu? ⁴⁸ * Onjoo Siwe Manjgianonj akadamu soro kolooji, onjononj mono iikawaa so akadamu sorogiawo koloonj laligowu.” Kianj.

6

Memeqemeanj ejemba ii kalen onjmakebu.

¹ * Jiisasnonj kokaen kuma onjono, “Mono kokaembaajonj galen menj aonj laligowu: Nanamemengja solanja dindinja ii ejembanonj iima onjoojonj mogi ubaatiwaaajonj ama

* 5:34: Jei 5.12; Ais 66.1; Mat 23.22 * 5:35: Ais 66.1; Ais 48.2 * 5:38: Eks 21.24; Lew 24.20; Dut 19.21 * 5:43: Lew 19.18 * 5:48: Lew 19.2; Dut 18.13 * 6:1: Mat 23.5

mende amakebu. Kaen amakebuti een, onoo Mangia Siwenon laligoji, iinon mono siligiaa tosaye mende onono tawa mende bunja qen aowuya.

² “Kawaajon memeqemear ejemba kalen onomanjen ii qenjaaronon koman romombo uun qele ambutiwaaajon mende amba. Uumeleembaa ejemba seleseleya yononon ejembanon menj biwiin onombutiwaaajon moma qamakooli mirinon ano kana somatanon kema ejemba injiima kaen amakeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

³ “Giinon kaen mende ambato, memeqemear ejemba kalen onomanjen boro dindinganon nomaen anji, boro qaniganon ii mende moba.* ⁴ Kalengga iikanon aasangoyanon ero Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.” Kian.

Qamakooli gawombaa kania kokaen:

Luuk 11.2-4

⁵ “Kawaajon Anutuwaa qama kooliwuti, ii mono uumeleembaa ejemba seleseleya yonoo so mende ambu. Yononon ejembanon injiibutiwaaajon moma siingianon qamakooli mirinon ano kana sosoanon nama qama koolinkeju. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

⁶ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaa qama koolimanjen mono geengaa miri uuta melaanon uma nagu koma Mangga aasangoyanon laligoji, ii qama koolin muba. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa.

⁷ “Qama kooliwuti, iikanon mono uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo tani kaanja[†] qaa julujulu ii mende jen laligowu. Yononon qaa je seiseiya jegi Anutunon iikawaajon ama geja ama mome onombaatiwaaajon romonjonkeju. ⁸ Mono kokaembaajon yonoo so mende koloon laligowu: Ono naa iwoiwaajon amamaan mozoqozoron anjuti, Mangianon ii mende qama kooligi waladeen modaboronkeja. ⁹ Mono kokaen qama koolinkebu:

Nonoo Manhana, gii Siwenon laligojan. Goo qaga mono toroya ewa.

¹⁰ Mono galen koma nonona bentotonqaa hona koloowa.

Goo usiingga Siwenon ten komakejuti, ii mono namonon kaanideen koloowa.

¹¹ Ketewaa nenenana ii mono sonananon nonomba.

¹² Tosia yononon tosa nonoonon eji, nono ii mesanon onononji een, gii mono iikawaa so nonoonon tosa songbama nonomba.

¹³ Angbatonon kamaan nunuwabotiwaajon mono anjon koma nonoma Kilenaa Toyaa borianonga[‡] metogon nonomba. (Gii geengo bentoton Toya, ku-usun Toya ano asamararan Toya ii kambanja kambanja laligon kouma laligona ano tetegoya qaa laligon ubaga. Ii onanon.)

¹⁴ *Ono ejemba yonoo singisongogia mesaowuti een, Siwe Mangianon mono kaanagadeen onoo singisongogia mesaowaa. ¹⁵ Mesaowaato, ejemba yonoo singisongogia mende mesaowuti een, Mangianon mono kaanagadeen onoo singisongogia mende mesaowaa. Kian.

Nene singi laligo ii kokaen amakebu:

¹⁶ “Nene singi laligowuti, iikanon mono uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja kubosobole mende ama laligowu. Yononon Anutuwaajon nene singi laligonkejuti, ejembanon ii iibutiwaaajon ama ziliinzolon ama jaasewangianon saabesaabe koloonkeja. Niinon qaa hona toon mon kokaen injjowe mobu, Yononon mono siligiaa tawaya kuuya bunja qen aodaborogi Siwe Toyanon ii mende torogewaa.

¹⁷ “Giinon kaen mende ambato, Anutuwaajon nenenaa singi laligon kanon mono tonon gbulunon me saifenon jaasewanga songbama wan juga qen laligowa. ¹⁸ Kaen ama nenenaa singi laligona ejembanon qaagoto, Mangga aasangoyanon laligoji, iinon ii iibaa. Kaen ana Manganon nanamemen aasangoya iimakeji, iinon mono tawa gombaa. Kian.

Iwoi sewanja somata ii mono Siwenon menj kululuwu.

Luuk 12.33-34

* **6:3:** Boroga qaniganon ii mende mobaati, qaa iikawaa kania ii kokaen: Ii mono aasangoyanon ana komunjua alaganon kaanagadeen ii mende moba. Anutunon sololonon gono gawon awaa afaangon menjkejan, ii mono geengoo duduunkejan. * **6:5:** Luuk 18.10-14 † **6:7:** Waba kantri yononon Anutu mende moma mun bejsakongia morota morota qama koolin qaa omaya julujulu ii tondun jen laligoju. ‡ **6:13:** “Bologa Toyaa borianonga metogon nonomba,” tosanon qaa ii kokaen meleenju: bologanonqa metogon nonomba. * **6:14:** Maak 11.25-26

19 *⁴“Monej hina iwoi ii mono namonon ej onjombaatiwaajon mende menj kululuuwu. Kaen menj kululuugi kanonj dumunjanj gejalolononj ii kitogi kasukerajuju rost (kufen) menj boliro kikekakasililin jonononj miri qosoma uma yongoro menjkeju.

20 “Namononj qaagoto, Anutuwaaw uusiinja tenj konji qabunagianonj somariywaatiwaajonj mono kaparanj komakebu. Kaenj anji maa suanjia qaita monj ii Siwe gomanonj ero gurenj dumunjanonj ii mende kitogi kasukerajuju rost (kufen) ii mende menj boliwuya. Kikekakasililin jonononj eu uma miri qosoma iwoi yongoro mende mewuya.

21 Iwoiwaajonj akadamuya menj mona uji, iikanonj miri monjenj ero giinonj mono uuga kaanagadeen iikanonj qokotaanj laligowaga. Kianj.

Selewaa asasaga ii jaanana.

Luuk 11.34-36

22 “Goo jaaga ii uu selegaa kiwaya kolooja. Kawaaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eenj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaaw asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaga.

23 “Asasaganonj laligowaato, siinj kombombanja bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojanji eenj, iikanonj selewaa laaligoga kuuya kaanagadeen menj tiiro pangamanj uutanonj umbuqumbianj laligowaga. Kaenj kolooro pangamanonj uugaa asasaga kojanjiro tiiji eenj, geenjaa pangamanonj mono ‘Yei!’ damubiribiriawo kolooja. Kianj.

Anutuga me monejga moma laariwaga?

Luuk 16.13; 12.22-31

24 “Monjonj poj woi welenj qenj oromambaajonj amamaanjkeja. Monjonj kaenj amambaajonj moji, iinonj mono monj kazi ama muj monj uutanonj jopagowaa. Mombaanonj qokotaanj monj jejewili ama mubaa. Kawaaajonj onjononj Anutu ano monej hina ii mindirinj welenj qenj orombombaajonj amamaawuya. Kianj.

Anutu moma laarinj majakaka mende mobu.

25 “Kaenj kolooro niinonj kokaenj injjowe mobu: Onjo namononj laligowutiwaa majakakaya ii kokaenj jenj mende mobu, ‘Mono naa iwoiga angunj aonj newonaga ano naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’ Jaagiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro nenenonj iikawaa qerewenja kolooja. Selegiawo laligojuti, iikanonj iwoi honja kolooro opo surunonj iikawaa qerewenja kolooja. Mono ii romonjgowu.

26 “Kanakeewanj koonja koonja ii mono injibu. Jonononj nene kota mende qosoma kororoonjkeju. Dumunj honja ii mende kotonj kowi mirigianonj mende menj kululuunjkeju. Ii qaago totoonj ano onjoo Siwe Manjianonj mono kilenj ii unjuginjkeja. Onjo koonj yonjoo so qaagoto, onjoo sewanagianonj mono koonj sewanjia unjuginj uuta kolooja me qaago? Mono ii romonjgogi kemba.

27 “Onjooonjga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj namononj laligowaatiwaa kambanja ii weenj motoonjgowaa so menj toroqewaa me qaago? Ii qaago totoonj!§ 28 Opo surugiaajonj mono nomaembaajonj majakaka moju? Ii mende sokonja. Sombembaa japu jarinj juraya somariinjkejuti, mono ii unj injibu. Jonononj opo surugiaajonj beweso mende lonjgamaakeju ano gawonj tosaanja mende menjkeju.

29 *⁴“Ii kilenj niinonj kokaenj injjowe mobu, Kinj Solomononj goul silwaya qeragonj asombilibiliawo laligoroto, iwaa malekuya ii leinj firindua me jura mombaa so iimasinjsiinjawo mende kolooro. 30 Sombembaa japu jarinj juraya toonj kete kosonanonj ero woranj konji kamaaro menj kululuunj gilinj oogi jewaato, ii kilenj Anutunonj ii awaagadeen menjerejgonjkeja. Kawaaajonj iinonj onjo kaanagadeen saanonj esuunj onjombaa. Onjononj japu jarinj jurayaa so qaago. Anutunonj kalanj koma onjomambaajonj moma iikawaajonj siinja uuta momakeja. Oo ejemba, momalaarigianonj mono naambaajonj eenj toontoonj melaada kolooja?

31 “Kaenj kolooro onjo mono laaligogiaa majakaka ano motoqoto mende momakebu. Ii moma bimoonj kokaenj jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ ano ‘Naa iwoinonj selenana esuuwonaga?’

32 “Ii kokaembaajonj: Uumeleembaa gadokopa jonononj iwoi kuuya ii bunja qenj aowombaajonj kaparanj koma uugere momakeju. Onjononj iwoi kuuyaajonj memeqemeanj menj osinjkejuti, onjoo Siwe Manjianonj mono ii modaboroja. 33 Iikawaa uugereya mende mobuto, wala mono Anutuwaaw bentotononj keuma iwaa jaanonj solanjanwambaajonj kaparanj komakebu. Uugia iikanonj anji ero iinonj mono galenj koma onjoma iwoi iikaanja kuuya ii kaanjiadeen onjombaa.

* 6:19: Jei 5.2-3 § 6:27: Tosianonj jawo 27 ii kokaenj meleema jeju: Onjooonjga monjonj majakaka moma iikaanja kanonj selia wan fiitwaa so toroqen menj korimambaajonj amamaawaa. * 6:29: 1 Kinj 10.4-7; 2 Hist 9.3-6

³⁴ “Kaen ama onononj mono woranj laligowutiwaa majakakaya ii mende momakebu. Worambaa majakakaya ii worambaajonj. Weenj motomotoombaa majakakagia mono anj anj bosiniñ sogianonj koloowaa.” Kianj.

7

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Luuk 6.37-38, 41-42

¹ Jiisasonj toroqenj kokaenj injjoro, “Anutunonj qaagia gosinj jenj tegoro kamaawuboti-waajonj mono tosaanja yonoo qaagia mende gosinj jenj tegowu. ² *Kawaa kania ii kokaenj: Onononj tosaanja yonoo qaagia gosinj jenj tegowuti, Anutunonj mono keda motoonjonondeenj onjoanjiiaa qaagia gosinj jenj tegowaa. Onononj tosaanja yonoojonj jenjkooto ama menj uma kamaanj gosinj onjomakejuti, Anutunonj mono iikawaa so onjoanjiia ama onono uma kamaanjkebuya.

³ “Gii alagaa jaanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mono naambaajonj mende iima kotojanj? ⁴ Me nomaembaajonj ama afaanjonj alaga kokaenj ijojanj, ‘Alana moba, nii saanonj jaaganonjga godomaruru itagowe kamaawa?’ Kaenj afaanjonj jejanto, gere tapia somata ii geengaa jaaganonj eja.

⁵ “Oo gii uumeleembaa selesele ejaga, gii mono wala geengaa jaaganonjga gere tapia somata menj giliwa. Ii menj gilingo tororo iima kotonj alagaa jaanonjga godomaruru melaada ii saanonj itagona kamaawaa. ⁶ Iwoiwaajonj mogi tak-kootoya qaita monj kolooji, ii mono kasu mende onjombu. Maa damandanj qeqeta ii mono bao bagianonj mende giligi kemba. Kaenj ambuti eenj, iyonononj mono ii kanagianonj tilalaan onjoma mombo meleema onjoanjiia injij kitomitonj onjombubo. Kianj.

Mono qisij mongama Anutuwaa nagunonj qenjekebu.

Luuk 11.9-13

⁷ “Mono Anutu qama koolinjkebu. Qama kooligi gosinj iwoi onjombaa. Mono iwoiwaaw Anutuwaanonj borojanj menj mongamakebu. Ii monganji qendeeno iwoi mokoloowuya. Mono nama nagunonj qenjekebu. Qegi nagu horonj onjombaa. ⁸ Monjonj Anutu qama koolinjkeji, Anutunonj mono iwaa kitia meleeno buñ qenj aowaa. Iwoiwaaw mongamakeji, iinonj mono iwoi mokoloowaa. Nagunonj qenjejiwaajonj mono nagu horonj mubaa.

⁹ “Mobu, ejemba onjoononjga morononj kokaenj anaga: Merianonj bisketwaajonj qisiro jamo mubaa? ¹⁰ Me merianonj sorawaajonj qisiro qato mubaa?

¹¹ “Kaenj kolooro onjo ejemba bologa koloonj kilenj kalenj awaa awaa meraboraurugia onjombombaa so koloojuti eenj, onjoo Mangia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kalenja nomaenj anjonj konaga? Iwaa uutaa nanamemenja ii nunuugunj qaita monj kolooja. Kawaajonj onjo iwoi awaawaajonj qama koolinj qisij mubuti eenj, iinonj mono siijanonj ii onjombaa.

¹² * “Kawaajonj ejembanonj onjo iwoi kuuya ama onjombutiwaajonj momakejuti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj ama onjomakebu. Kaenj anji Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoo Buju Tere qaagia iikanonj mono honjiawo kolooro mindimindiri kanianonj asuganonj koloowaa. Kianj.

Mono kiropo nagu gonjonja kotonj kembu.

Luuk 13.24

¹³ “Gere sianonj kemebombaa kania ii afaanjonj ano naguya ii laanania. Ejemba seiseiyanonj nagu ii kotonj kana ii meteterenj kembuya. Kawaajonj onjo mono kiropo nagu gonjonja kotonj iikawaa uutanonj kembu.

¹⁴ “Laaligo kombombanjonj keukeutaa kania ii opoponjonj osiqosiawo ano naguya ii gonjonja. Ejemba afaanjonjanonj nagu ii mokoloowuya. Kianj.

Gerewaa kania ii honja iima moma kotowu.

Luuk 6.43-44

¹⁵ “Gejatootoo ejemba takapolakaya yonononj lamawaa sele esuya mouma onjoononj kanjekuto, uagianonj kasu kawalia kaanja kolooji. Kawaajonj onjo mono yonoojonj ama toogia moma galenj menj aonj laligowu. ¹⁶ Gawonjiiaa honja iigi kanagia qendeeno saanonj moma kotowu. Nejonj honja ii kasuneselanonj koloonjkeja me qaago? Warunj honja ii kowororononj kolooro menj kululuunjekonj me qaago? Qaago!

¹⁷ “Kawaa so gere awaa kuuya yonononj honjiawo awaa kuunjekato, gere bologanonj mono honjiawo bologa kuunjekaja. ¹⁸ Gere awaanonj honja bologa kuumambaajonj amamaanjekaja ano gere bologanonj honja awaa kuumambaajonj amamaanjekaja.

19 *⁴“Gere kuuya hona awaa mende kuunkejuti, ii mono galenanon koton men gerenon giliro kemebuya. 20 *¹iikawaa so ejemba yonoo gawongiaa hona iigi kanagia qendeeno saanon moma kotowuya. Kian.

Gowoko honaa kania
Luuk 13.25-27

21 “Noo Siwe manaa usiina ten komakeji, iinon mono iwaa bentotonon keubaa. Mamaga yononon noojon ‘Pon, Pon!’ een qama jenkejuto, kuuya yononon Siwewaa bentotonon mende keubuya.

22 “Jenteegowaa kamban somata iikanon mamaga yononon kan noojon kokaen njowuya, ‘Oo Pon Pon, nononon mono goo qaganon iwoi koloowaatiwaa gejatootoo qaa waladeen jen laligonin. Nononon mono goo qagaa esunanon omeya omeya onotaan laligonin. Goo qaganon mono nemun koma nonono angoletu esunmumugiawo mamaga men laligonin. Ii dudujan me?’ 23 *¹Kaen nijogi kamban kanon kanagia asuganon kokaen injjowe mobuya, ‘Niinon kamban mononon onjo mende moma onombe. Ejemba jeulalar aana, onjo mono nomesaon togowu.’ Kian.

Miri memewaa momakotoo awaa ano kaapirona
Luuk 6.47-49

24 *¹Kaen koloojiwaaon daen yononon noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema momakotoo ejawaa so ama kokaen jemaana: Iinon miria jamo kowonjin qaganon mero. 25 Kaen mero konjuru kambanon kon rombun gilij kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuroto, miri ii jamo kowonjin qaganon mero nanotiwaajon ama mende kuno.

26 *¹“Daen yononon noo qaa jena jejenj, ii moma iikawaa so mende ten koma menkejuti, niinon kuuya iyonoo kaniagia qendeema eja nekonaa so ama kokaen jemaana: Iinon miria sakasin banjare qaganon mero. 27 Kaen mero konjuru kambanon kon rombun gilij kamaaro apu luguro musu somata qero apu gboulu somata waama miri sopayanon kuuro gororonjon kamaaro.” Kian.

Ejembanon Jiisaswaa ku-usunjaajon walingogi.

28 *¹Jiisasnon qaa ii jedaboron ejemba tuuna tuuna yononon mogi kuma ononoti, tani iikawaaon aarun walingogi. 29 Iinon yonoo Kana qaawaa boiurugiaa tani mende kuma ononoto, ku-usun Toya koloojiwaa so ejemba kuma onono moma tani kawaajon walingogi newogia tegoro. Kian.

8

Jiisasnon eja mon manimbayawo men solananiro.
Maak 1.40-45; Luuk 5.12-16

1 Jiisasnon baana ii mesaon kamaaro kanageso tuunleembe somatanon gematanon otaagi. 2 Kaen kagi kanon eja manimbayawo mononon kan simin kuma Jiisaswaa wosoyanon kemejen kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon siinjanon men qeangon nomambaajon mojanj een, mono nii saanon men solanani nomba.”

3 Kaen ijoro boria boraama selia oosirin ijoro, “Niinon ii amambaajon mojen. Gii mono solananiwa.” Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solananiro awaa kolooro.

4 *¹Solananiro kokaen jen koton muro, “Moba, kokawaa buju qaaya ii mon mende jena moba. Qaagoto, mono jigo gawon galembaanon kema selega qendeema muba ano Mooseswaan jenjkotoya otaan solananijanjwaa dangiser nandunja ama siimolon oowa. Ii oona iiro ejembanon kaniaga moma kotowu.” Kian.

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon ejia men qeangoro.
Luuk 7.1-10

5 Jiisasnon Kaperneam taanon kouro Room kawali galen mononon iwaanon kan qama koolin kokaen ijoro, 6 “Oo Pon, noo gawon ejanaa seliaa bakayanon koomuya kolooro siimbobolo kanjanawo moma mirinon eja.”

7 Kaen ijoro kokaen jero moro, “Niinon mono kema ii men qeangomana.” 8 Ii moma kokaen meleema ijoro, “Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualembaatiwaaajon gamuna mojen. Kawaajon qaa jeganondeen jena welen ejananon qeangowaa.

* 7:19: Mat 3.10; Luuk 3.9   * 7:20: Mat 12.33   * 7:23: Ond 6.8   * 7:28: Maak 1.22; Luuk 4.32   * 8:4: Lew 14.1-32

⁹ Ii kokaembaajona: Nii neeno kaanagadeen galenaa ku-usun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjaqeqe eja laligogi ii jen koton onomakejen. Yoŋoononga mombaajon 'Kemba,' jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon 'Kawa,' jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon 'Gawon koi mewa,' jewe iinon ii mewaa."

¹⁰ Jiisasnon qaa ii moma waliŋgon ejemba otaanŋ kagiti, iyoŋoonon eleema kokaen injjoro, "Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanagadeen momalaari somata kaana ii mombaa uutanon mende makoloowe.

¹¹ *Niinon qaa kokaen injjowe mobu: Ejemba tuun somasomatanon mono ween koukoutanonŋga ano ween kemekemetanonŋga kan Siwewaa bentoton uutanon kouma Abraham, Aisak ano Jeikob yoŋowo nemanene nen korisoro ama laligowuya.

¹² *Yoŋoonon kaen laligowuto, bentotombaa meraboraana ii mono onjomesaon hagon ononŋi pangamanon selegenŋ kemebu. Iikanon laligowuti, iyoŋoonon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya."

¹³ Kaen injjon kawali galen kokaen ijoro, "Gii mono miriganon kemba. Momalaarigaa hona mono koloon gomba." Kaen ijoro welen ejianon mono aua iikanondeen qeaŋgoro. Kian.

Jiisasnon ji ejemba mamaga men qeaŋgon onono.

Maak 1.29-34; Luuk 4.38-41

¹⁴ Jiisasnon Piitowaa mirinon kema Piitowaa seujanon selegere ji kiro ero iiro. ¹⁵ Ii iima borianon oosiriro selegereya mesaoro waama kanain Jiisas nene onŋ wagiro.

¹⁶ Kaen laligogi gomanŋ tiiro kanon ejembanon alaurugia omegiawo ii mamaga unuama iwaanon kagi. Kagi ome ii qaayanon jen konjoma onono kouma kenŋi ano ji ejemba kuuya ii men qeaŋgon onono. ¹⁷ *Iikaan ano Anutunon qaaya gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon ano jerota eji, iikanon honawo kolooro. Qaa ii kokaen,

"Iinon ananaanon ji wijinan mero qaganon uro bosino." Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya

Luuk 9.57-62

¹⁸ Jiisasnon ejemba tuun somata liligon mug ijiima kamban kanon gowokouruta yoŋowo apu anŋon koton leegen keubombaajon jen kotooro. ¹⁹ Kana qaawaa boi moŋnon Jiisaswaanon kan kokaen ijoro, "Boi, gii daen daen kembagati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaŋa."

²⁰ Ii moma Jiisasnon kokaen ijoro, "Duuyaa kasuya yoŋoonon jamo kobaagianon egi kanakeewambaa koonŋ yoŋoonon saraŋ bambanŋianon laligonkejuto. Siwe gomambaa Eja honanon mono dakanon kema waŋa naa qembonon qen laarin haamo menaga?"

²¹ Kaen ijoro gowoko yoŋoononga moŋnon kokaen ijoro, "Ii saanonto, mannanon komumambaa anjiwaajon mono jena wala kema galen kombe komuro ron kombego."

²² Kaen jeroto, Jiisasnon meleema ijoro, "Mono mesaowa, koomuya yoŋoonon qamogia koomuya ii saanon ron kombuto, giinon mono kan nii notaawa." Kian.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Maak 4.35-41; Luuk 8.22-25

²³ Jiisasnon kema wanŋo uutanon uro gowokouruta yoŋoonon otaan iwo motoon kenŋi.

²⁴ Kenŋi raidimbon somatanon obabankota apu anŋanon koloon giliro. Giliro sirinon wanŋo uutanon kemen saa qemambaajon anoto, Jiisasnon gaon ero. ²⁵ Gaon ero gowokouruta yoŋoonon kema mindiin ijogi, "Hei Pon, mono ilaan nonomba. Nono anŋonon tiwilaawombaajon anjon."

²⁶ Kaen ijogi meleema kokaen injjoro, "Oo onŋ momalaarigaa melaada, mono naambaajon toroko momo eja kolooju?" Kaen injjon waama musu ano siri jen koton orono sirinon goron qen ero.

²⁷ Kaen kolooro awawalinŋ qisin aon jegi, "Ye, mangaa siita! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe jen koton orono jeta ten konjao." Kian.

Omenon bao uugianon kemegi ejanon qeaŋgori.

Maak 5.1-20; Luuk 8.26-39

²⁸ Kaen kolooro apu anŋon koton leegen Gadara yoŋoo gomanon keuro. Iikanon keuma eja omegarawo woi yoronon qasirinoŋga kan Jiisas mokoloori. Yoronon irinŋonŋon eja uugeregarawo koloori kuuyanon kana iikanon kembombaajon amamaagi. ²⁹ Yoronon Jiisas mokoloon silama kokaen qama gigilaari, "Ae! Gii Anutuwaaw Meria koloojan. Gii

mono nomaen ama nomomambaajon kajan? Siimbobolo momo kambanjon mende kan kuuro waladeen ii geriawo ama nomomambaajon koi kajan me?"

³⁰ Iikanondeen koriganon qaagoto, kosogianon kanon bao tuun somata mon gbojoja uutanon kuluuma laligogi. ³¹ Kawaajon ome yononon kokaen jen Jiisas welema mugi, "Giinon nono konjoma nonombagati een, mono wasin nonona saanon bao tuun yonoo uugianon kemebona."

³² Welema mugi Jiisasnon "Mono kema kemebu," jen jen koton onono. Kaen jen koton onono iikanondeen eja uugaranonga kouma kema bao uugianon kemegi. Kemegi bao tuun jumunja yononon mono lugun newonewoyanon (siasianon) kema jororonjon apu anjonon kemej nemoton komudaborogi.

³³ Komudaborogi bao galen yononon koko koma unjurama taonon kema qaa bujugia kuuya jegi. Eja omegarawo yoroonon iwoi kolooroti, iikawaa bujuya kaanagadeen injjogi. ³⁴ Injjogi moma taon ejemba jaasoonjo yononon mesaon Jiisas mokoloon iibombaajon kagi. Kan iima Jiisasnon yonoo mindimindiri sopa goman mesaon kemaatiwaaajon welema mugi. Kian.

9

Jiisasnon eja sele bakaya koomuya meagoro.

Maak 2.1-12; Luuk 5.17-26

¹ Jiisasnon wanjo uutanon uma mombo apu anjon koton leegen keuma iyanjaa taonon keno. ² Kamban kanon eja tosianon alagia sele bakaya koomuya tambomaenon eroti, ii demberunon ama anjon kagi. Kaen kan Anutu moma laarin mugiti, Jiisasnon iyonoo tanigia iiro sokoni ji eja ii kokaen ijoro, "Merana, niinon goo singisongoga mesaonjen. Kawaajon mono kotiin qaqabunabunagawo sating laligowa."

³ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosianon nama uugianon kokaen romongogi, "Eja koi kanon mono Anutu mepaqepae ama muja."

⁴ Kaen romongogito, Jiisasnon roromongogia ii moma koton kokaen injjoro, "Ono mono naambaajon qaa bologa uugianon romongoji?" ⁵ Niinon 'Singisongoga mesaonjen,' jejenj, qaa ii mono afaanagadeen jejetaga. Monjon kaen jero tosianon qaa iikawaa hona mende iibu. Kawaajon qaa ii afaanaa so. Niinon qaa mon kokaen ijomambaajon mojen, 'Mono waama kema.' Qaa ii lombotawo jejetaga koloaja. Kaen jewe hona koloowaa me qaagoti, ii mono asuganon asugiro iibu.

⁶ Mobu, balonon singisonggo mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honaajon eji, onjo iikawaa kaniaajon umbuqumbuyan laligowubo. Kawaajon qaa lombotawo ii eja koi ijowe hona iibu." Kaen jen eja sele bakaya koomuyaa jaayanon iima ijoro, "Gii mono waama tambomaeeega meji miriganon kema. Qaa binjowo ii honjowo koloowaati een, qaa afaanja ii mono kaanagadeen nomaambaajon omaya koloonaga?"

⁷ Kaen ijoro iikanondeen waama mirianon keno. ⁸ Kaen kolooro ejemba tuun yononon ii iima walijonon Anutu mepeseen mugi. Balon ejawaajon ku-usun kaanja murotiwaaajon Anutu mepeseegi. Kian.

Jiisasnon Matyuu (Liwai) oono.

Maak 2.13-17; Luuk 5.27-32

⁹ Jiisasnon iikanondeen kema takis ofis uugumambaajon ano iikanon eja qata Matyuu raro iima ijoro, "Gii mono noo gemananon kawa." Kaen ijoro waama takis gawon mesaon Jiisaswaa gematanon keno.

¹⁰ *Kema Matyuuwaa mirinon kema nene nenj ragiti, kamban iikanon takis meme eja tiliqiliagiawo ano singisonggo eja mamaganon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoon negi. ¹¹ Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon ii iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen ononji, "Ae! Onoo boigianon mono naambaajon takis meme tiliqiliagiawo ano singisonggo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja."

¹² Kaen jen ononji Jiisasnon kitia kokaen injjoro, "Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. ¹³ *Niinon singisonggo ejemba onoomambaajon kan laligojento, ejemba iyanjiaajon mogi solanja kolojuti, ii qaago. Kawaajon qaa kokawaa kania mono kema kuma aon mobu, 'Niinon siimolon oowombaajon qaagoto, kiankomun aowombaa siin mojen.' ' Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Maak 2.18-22; Luuk 5.33-39

* 9:10: Luuk 15.1-2 * 9:13: Mat 12.7; Hoos 6.6

¹⁴ Kamban kanon Jon Oomulu ejawaa gowokouruta yononon Jiisaswaanon kan kokaen qisigi, “Nononon ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon Anutuwaajon nene singi mamaga laligonkejon. Geengaa gowokouruganon mono naambaajon nene singi mende laligou?”

¹⁵ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Onanon, nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya анги embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunagia koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon kawaajon ainjolon aisoon rama nene singi laligowombaajon amamaankeju. Amamaankejuto, Anutonon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

¹⁶ (Ono laaligo walaga ano korisoro Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Kawaa qaa gemata ii kokaen injjomanja:) Moumou walaga jurano monon opo gbilia mende soongbana moton iikanon opo jakaŋa mende ama uumbinaankeja. Opo jakaŋa gbilia kaanonon mono waziin moumou walaga hororo mombo riuro ootanon somariin boliqoliwabo.

¹⁷ Kaanjadeen monon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta kanon mende kosoro kemeŋkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru genjumenjurama molaaro namonon kamaan sooro taruyanon kileqileewubo. Kawaaajon wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaanin kemero sokombaa. Kaen anin yoronon awaa kolooawo. (Kaanjadeen apu awaa ii konon qamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nen ji niniwabo. Kaen kolooabotiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanjadeen laaligo walaga ano Oligaa Buŋa gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jairusnon borataajon Jiisas qama kooliro.

Maak 5.21-43; Luuk 8.40-56

¹⁸ Jiisasnon qaa ii injjoro qaa galen monon kouma Jiisaswaa batanon kemeŋ simin kuma kokaen qama koolin muro, “Noo borana keteda koi komujato, mono kan boroganon selianon oosirina gbilin toroqen laligowa.” ¹⁹ Qama koolin muro waama gowokouruta yonowo ii otaan kenji.

Emba jiawonon Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁰ Kenji kamban iikanon batugianon emba mon laligoro. Iinon koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. Emba iikanon Jiisaswaa gematanon kan malekuyaa kiti susuya oosiro. ²¹ Ii oosirin iyanjaajon kokaen jero, “Niinon ii oosirimambaajon moma bimoon malekuyanondeen boronja mon oosiriwenagati een, mono saanon qeangomanja.”

²² Kaen jen oosiro Jiisasnon iikanondeen eleema ii iima kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono meŋ qeangon gonja. Mono kotiin qaqabunabunagawo satiin laligowa.” Kaen ijoro moma aua iikanondeen qeangoro.

Jiisasnon Jairuswaa borata men gbiliro.

²³ Toroqen kenji Jiisasnon qaa galembaa mirinon uma ejemba jingen qama awelo uugiti ano ejemba tuun guju giligiti, ii injiima kokaen jen koton onono, ²⁴ “Mono seleengen kembu. Emba melaanon mende komujaato, gaongga eja.” Kaen jen koton onono mogi jononsisi kaan kolooro jomoma mugi.

²⁵ Jomoma mugito, ejemba tuun somata ii injjoro seleengen kenji emba melaa iikawaa ee miri uutanon uma borianon mero waaro. ²⁶ Waaro iikawaa buju qaayanon sein mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon jaagoo eja woi men qeangon orono.

²⁷ Jiisasnon goman balon ii mesaon kemambaajon keno eja jaagoo woianon otaan gematanon kan kokaen qari, “Deiuidwaa gbilia, gii mono kiankomun noromba.”

²⁸ Kaen qari miri mombaa uutanon uro jaagoo eja yoronon Jiisaswaanon kari kokaen qisin orono, “Jaagara men toomambaa ku-usun noonon eji, ii moma laarijao me qaago?” Qisin orono kokaen meleema muri, “Ponnara, ii saanon moma laarijo.” ²⁹ Kaen meleema muri jaa dawogaranon oosirin irijoro, “Momalaarigaraa so mono kolooawa.”

³⁰ Kaen irijoro jaaganon tooro. Kaen kolooro galen meme qaa kotakota oroma kokaen irijoro, “Mobao, kokawaa bujuya ii mono mon mende jeri mobu.” ³¹ Kaen irijoroto, yoronon mesaon kema iikawaa bujuya jen seiri mindimindiri sopa goman ii kuuya sokoma keno. Kian.

Jiisasnon eja qaamuun mon men qeangoro.

³² Jaagara tooro keni qaamuun eja mon ii wama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kagi Jiisasnon omeya konjono eja qaamuun iinon qaa jero ejemba tuun yononon ii iima waliŋgon jegi,

“Tani koi kaanja ii Israel uutanonj wala eenjanonj kambanj mongenj mende iininj. Qaago. Keteda koi jaa morotaga iijonj.”

³⁴ *Kaenj jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj jegi, “Iinonj mono omejiilanj yonoo ponjgiaa esunanonj ome onjotaanjenja.” Kianj.

Jiisasnonj kanageso yonoojonj wosoya moro.

³⁵ *Jiisasnonj kema gomanj ano taonj so liligonj ejemba qamakooli mirigianonj kuma onjoma bentotombaa Oligaa Buja jenj asarinj iikanonj uugia kuunj ji wiji ano jepajerepa kania kania menj qeangonj onjoma laligoro. ³⁶ *Kaenj laligonj ejemba tuunja tuunja injiuro lama galengjia qaa tanijanjen deenqeema iinjwalinj qenj qeqlalala laligogi yonoojonj wosoya moro.

³⁷ *Kaenj injiima gowokouruta kokaenj injiuro, “Anutuwaa gawononj nene honja mamaga osasaanj momogonj ejato, ii menj kululuuyaa gawonj meme ejembanonj mono afaanjgia laligoju. ³⁸ Kawaajonj nene honja masuqeqetaa Ponjanonj gawonj meme ejemba wasinj onjombaatiwaaajonj mono qama koolinj laligowu. Qama koolinj mugi gawonj ejemba asuginj honja ii menj kululuuwu.” Kianj.

10

Aposol 12 yonoo qagia

Maak 3.13-19; Luuk 6.12-16

¹ Jiisasnonj gowokouruta 12 onjono iwaanonj kagi omejiilanj konjoma onjombutiwaa kususnja onjono. Kaanjagadeenj ji wiji qenjenmanjenj kania kania menj qeangowutiwaa kususnja onjono. ² Wasiwasi eja aposol 12 yonoo qagia ii kokaenj: Mutuya ii Saimon, qata monj Piito qagi ano iwaa koga Andruu. Kawaa gematanonj Jeims ano koga Jon, manjgara qata Zebedi.

³ Filipj ano Bartolomyuu, Tomasj ano Matyuu takis meme eja, Jeims Alfiuswaa meriaj ano Lebeus qata monj Tadius, ⁴ Saimon Zelot-politik ejaga * ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonj kanagenj Jiisas memelolo menj muro.

Jiisasnonj gowokouruta 12 wasinj onjono.

Maak 6.7-13; Luuk 9.1-6

⁵ Jiisasnonj eja 12 ii wasinj onjoma kokaenj jenj kotonj onjoma injiuro, “Onjo waba kantriwaa ejemba yonoononj mende kembu. Kaanjagadeenj Samaria prowins yonoo taongjia monjonj mende kembu. ⁶ Iikanonj mende kembuto, Israel kanagesowaa lama soogiti, mono iyonoononj kembu. Ii gawonjgia mutuya. ⁷ *Daenj daenj kembuti, iikanonj mono Buja qaa kokaenj injijonj jenj asariwu, ‘Siwewaa bentotononj mono kosere kaja. Mono iikawaa uutanonj keubu.’

⁸ “Ejemba jigiawo mono menj qeangonj onjoma koomuya ii menj gbilinj onjoma laligowu. Ejemba manimbagiawo ii mono menj solanjaninj onjoma omejiilanj ii konjoma onjoma laligowu. Anutononj iwoi kalenj onjono, ii mono toroqenj kalenj onjoma laligowu.

⁹ “Kana kembutiwaaajonj soojaakota goul me silwa me aenj kopanonj memeta ii mono irimunj kasagianonj mende somonggowu. ¹⁰ *Ejembanonj gawonj meme ejemba onjoo laaligogia nangowutiwaa so kolooju. Kawaajonj kana kembuti, iwoi koi mende menj kembu: geso mende, maleku samonja mendeto, motoonjgo mewu, kana esu mende ano taa gbaru mende mewu.

¹¹ “Kema taonj me gomanj dakanonj keubuti, iikanonj mono morononj eja geria qabunayawo kolooji, iikawaajonj qisigi miri onjombuti, mono iikanondeenj laligonj gawonj menj taonj ii mesaoj kana kembu. ¹² Miri monjonj uma luaenonj yonowo ewaatiwaa jewu. ¹³ Kaenj jegi luaegia anjonj kombutiwaa so koloojuti eenj, luaegianonj mono iyonoo qagianonj ubaato, ii anjonj kombutiwaa so mende koloojuti eenj, luaegianonj mono eleema onjooanjgianonj kawaa.

¹⁴ *Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangjia mono kokaenj jenj qendeema onjombu, ‘Nono onjoo gomanonj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj konjoratininj onjooanjgianonj eleema kemebaa.’ Kaenj jenj saanonj gomanj me taonj ii mesaoj toroqenj kembu. ¹⁵ *Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowu mobu: Anutononj kambanj somatanonj qemasologengjiaa ironja

* **9:34:** Mat 10:25; 12:24; Maak 3:22; Luuk 11:15 * **9:35:** Mat 4:23; Maak 1:39; Luuk 4:44 * **9:36:** Janj 27:17; 1 Kij 22:17; 2 Hist 18:16; Eze 34:5; Maak 6:34 * **9:37:** Luuk 10:2 * **10:4:** Nesenel paati Zelot yonononj Room gawman tuarenjenj ama iyanjgiaa nananj mewombaajonj tompe menj laligogi. * **10:7:** Luuk 10:4-12 * **10:10:** 1 Kor 9:14; 1 Tim 5:18 * **10:14:** Apo 13:51 * **10:15:** Mat 11:24; Jen 19:24-28

meleeno taon iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom ano Gomora goman yonoo so uugun toroqen onmbaa. (Sodom Gomora yononon bologa kanjanawo men uugia mende meleerji Anutunon gerenon kondeema onooro.) Kian.

Kema gawon megí sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.9-13; Luuk 21.12-17

¹⁶ * "Mobu, lama yononon duuyaa kasu kawalia yonoo batugianon kemegi lugun injiwubo, niinon onjo iikawaa tani kaanja wasin onombe kembu. Kawaaajon mono mokolen[†] kaanja momakooto qaganon galej men aon laligon kewo kaanja ejemba bonjona koposowaa qaagia qaa laligowu. ¹⁷ * Ejembanon onjo horon qaa jakegianon ama onjoma qamakooli mirigianon qaa gawongia men ooli waayawonon onjootiwuya. Kawaaajon ejemba kaanja yonoojon mono galej men aon laligowu.

¹⁸ "Tosianon noojona ama unuangi kantria kantria yonoo eja pon ano gawana yonoo jaasewangianon nambuya. Kaen nama noo kania naanjon jegi eja geria ii ano waba kantri kanageso yononon ii mobuya. ¹⁹ Ii mobuto, qaa jakeyanon ama onjongi nambuti, kaban kanon naa qaaga nomaen jewonaga, iikawaa majakaka mende mobu. Qaa jewuyati, ii Unja Toroyanon aua iikanondeen onmbaa. ²⁰ Onjoangiaa uugiaajonga qaa mende jewuyato, Amagiaa Unja Toroyanon mono uugia sololooro qaa jewuya.

²¹ * "Umeleembaa gadokopa mojonon daremunjon uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon angi qegi komuwaa. Kaanagadeen man mojonon meraborata memelolo mero komuwaa ano merabora yononon nemunmanjurugia qetama onjoma jegi unugi komuwuya. ²² * Noo qanaajon ama kantria kantria yononon kuuya kazi ama onjongi laligowu, mojonon kaparan koma kaban tegowaatiwaa so kotiih bon qen nambaati, iinon mono oyanboyon bunja qen aowaa.

²³ "Taon mojonon sisiwerowero ama onjombuti, ii mono kok koma taon mojen kembu. Niinon qaa honja mon kokaen injiowe mobu: Onjo Israel taon taon mende liligodaborogi Siwe gomambaa Eja honjon eleema kawaa. ²⁴ * Gowoko mojonon boiya uugun momoyawo mende kolooja ano welenqeqe mojonon somataya uugun gawombaa momo mende men laligoja.

²⁵ * "Gowokonon boiya kaanja momoyawo kolooro sokombaa ano welenqeqenon somataya kaanja gawombaa momo men laligoro sokombaa. Miri uuta mombaa eja jen bolin qata Iimolan[‡] qajuti een, iwaa embameraanjuruta yonoo qagia mono afaanagadeen iikaan qamakebuya. Kian.

Qaagiaajon mono galej men aon laligowu.

Luuk 12.2-7

²⁶ * "Ejembanon iwoi unun megí eji, ii kuuya mono kotungi asuganon koloowaa. Kaanjadeen qaa aasangoya eji, ii kuuya mono inisaangi moma kotowuya. Kawaaajon ejemba yonoojon toroko mende moma laligowu. ²⁷ Niinon qaa pangamanon olon jemanjati, ii mono asasaganon jewu. Qaa sane angi gejagianon kemero mobuti, ii mono sombenon asuganon jewu. Kawaaajon mono qaagiaajon galej men laligowu.

Morowaajon toroko monij sokombaa.

²⁸ "Tosianon selegia qen komuwuyagato, unjagia qen komuwombaaajon amamaawuyati, iyonoojon toroko mende moma laligowu. Ii qaagoto, iwoi jegenja koi: Mojonon ku-usun men unja ano sele kaanagadeen tiwilaan orono gere sianon kemebaoti, iwaaajon mono toroko moma laligowu. ²⁹ Tosianon arion (me wilisi) woi moner kota motoongodanon sewana mewutiwaajon amakejuto, iridogi Mangianon 'Oon!' mende jero iyeroononga motoonjonon balonon mende kamaawaa.

³⁰ "Anutunon kalan koma onjoma wan jugia kuuya kaanagadeen weengodaboron jangogia moja. ³¹ Ejemba onoo sewangia ii arion wilisi mamaga unuugun uuta kolooja. Kawaaajon mono toroko mende moma laligowu. Kian.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Luuk 12.8-9

* **10:16:** Luuk 10.3 † **10:16:** Mokolen ano raskol yononon asuganon manja qegi uulanawo mokolon somonjon onjombyaga. Iikawaa so bimoowabotiwaaajon gowoko nononon maslim, komyunist ano tosaanja yonoo batugianon qanana misinari ii asuganon mende jenkejon. Momakooto ii awaa. * **10:17:** Maak 13.9-11; Luuk 12.11-12; 21.12-15

* **10:21:** Maak 13.12; Luuk 21.16 * **10:22:** Mat 24.9, 13; Maak 13.13; Luuk 21.17 * **10:24:** Luuk 6.40; Jon 13.16; 15.20 * **10:25:** Mat 9.34; 12.24; Maak 3.22; Luuk 11.15 ‡ **10:25:** Juuda yonoojon Iimolan qata Beelzebub. Ii omejilan yonoo somatagia. Matyuu 9.34 kanon Jiisaswaaajon qa bologa ii qagi. Iikawaa so Jiisaswaa alauruta anaaajon qa bologa kania kania qamakebu. * **10:26:** Maak 4.22; Luuk 8.17

³² “Kaen kolooro moŋnoŋ nii ejemba jaagianŋ jokoloŋ nombaaŋ, niinoŋ mono kaanjiadeen ii Maŋna Siwe gomanŋ laligojiwaa jaanoŋ jokoloomaŋa. ³³ *Kaento, moŋnoŋ nii ejemba jaagianŋ qakooma nombaaŋ, niinoŋ mono kaanjiadeen ii Maŋna Siwe gomanŋ laligojiwaa jaanoŋ qakoomaŋa.” Kianŋ.

Jiisaswaaŋon luae qaagoto, kazi koloowaa.

Luuk 12.51-53; Luuk 14.26-27

³⁴ Jiisasnoŋ toroqen kokaen injjoro, “Kokaen mende romoŋgowu: Jiisasnoŋ luae qemambaajon ama namonoŋ kamaaro. Niinoŋ luae qemambaajon qaagoto, nooŋon ama juma deenji manjawaa soo somatanŋ aowuya.

³⁵ * “Ii kokaembaajon jejen: Noo Buŋa qaananŋ ejemba uugia kuuro meleŋgitiwaaŋon ama kokaen koloowaa: ‘Maŋ mera yoronŋ juma kerekere ani nemuŋ bora yoronŋ riitama aori enaronŋ enaroya qetama aon deembaota. ³⁶ Ejemba iyanŋiaa sumanurugianŋ mono kereurugia koloowuya.’

³⁷ “Moŋnoŋ nii gogoraagen ama noma nemuŋa me maŋa jegenŋ ama jopagowaati, ii noonŋon mende sokombaa. Moŋnoŋ nii gogoraagen ama noma meria me borata jegenŋ ama jopagowaati, ii noonŋon mende sokombaa. ³⁸ *Sisigia megi moŋnoŋ nii notaan siimbobolo moma maripoonŋon komumambaajon mende jojoriwaati, ii noonŋon mende sokombaa.

³⁹ * “Moŋnoŋ iyanŋaa laaligo siiseweweya qaa ii mokoloowaati, iwaa laaligoyanoŋ mono soowaa. Moŋnoŋ nooŋon ama laaligoya qeleeno soowaati, iinoŋ mono oyanboyan laaligo mokoloowaa.” Kianŋ.

Anutunoŋ gawoŋgiaa tawaya oŋombaa.

Maak 9.41

⁴⁰ * Jiisasnoŋ jero, “Moŋnoŋ onŋo mirianoŋ koma horonŋ kalaŋ koma oŋombaati, iinoŋ mono nii koma horonŋ nombaa. Moŋnoŋ nii koma horonŋ nombaaŋ, iinoŋ wasinŋ nonoti, mono ii mirianoŋ koma horonŋ mubaa. ⁴¹ Moŋnoŋ gejatootoo ejemba moŋ gejatootoo gawoŋjaajon ama mirianoŋ koma horonŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono gejatootoo ejemba waa tawaya buŋa qeŋ aowaa. Moŋnoŋ ejemba solanŋ moŋ solanŋ koloojiwaaŋon ama mirianoŋ koma horonŋ kalaŋ kombaati, iinoŋ mono ejemba solanŋaa tawaya buŋa qeŋ aowaa.

⁴² “Moŋnoŋ merabora koi yoŋoonŋa mombaajon noo gowokona koloojiwaaŋon ama apu sangonŋa qambawo newaatiwaaŋon mubaati, Anutunoŋ mono iikawaa tawaya meleema mubaa. Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Nanŋon oŋombuti, iyoŋonŋoŋ mono tawa mewuya.” Kianŋ.

11

Jombaanoŋ gowoko woi Jiisaswaanŋon kari.

Luuk 7.18-35

¹ Jiisasnoŋ jenŋkoto qaaya kaanŋ gowokouruta 12 onŋono tegoro gomanŋ ii mesaŋon toroqen Galili prowinswaa taonŋ tosianoŋ kema Buŋa qaa kuma oŋoma iikanŋon uugia kuunŋ laligoro.

² Kambaŋ kanŋon Jon Oomulu ejanŋon kapuare mirinoŋ rama Kraistnoŋ gawonŋ kaen meroti, ii moma gowokowoitaa woi wasinŋ orono Jiisaswaanŋon keni. ³ Kokaen qisinŋ mubaatiwaaŋon wasinŋ orono kema jeri, “Meŋqeeanŋo eja kawaatiwaaŋon mamboninŋ giinoŋ ii kolooŋan me eja moŋ kanagenŋ kawaatiwaaŋon mambombonŋa?”

⁴ Kaenŋ qisinŋ muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaenŋ ijori moba: ⁵ *Jaagoo yoŋonŋon jaagia uunŋ iigi meendanŋgoya yoŋonŋon kana kema kagi manimbagiawo yoŋonŋon solanŋanigi gejaduu yoŋonŋon qaa mogi koomugiti yoŋonŋon gbilinŋ waagi kamaanŋqeqeta yoŋooŋon Oligaa Buŋa jenŋ asariwe momakeju. ⁶ Kaen kolooro iigi mombaa uutanŋon mende boliro gema nuwaati, iinoŋ mono simbanŋawo koloŋa.”

⁷ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronŋon keni Jiisasnoŋ kanainŋ Jombaa kania ejemba tuunŋ yoŋooŋon kokaenŋ jenŋ asariro, “Onŋo balonŋ qararanŋkonŋonŋon naama iibombaajon kenŋi? Haamonŋon bowo utugon metano wanŋan-wanŋan amakeji, onŋo eja iikaanŋa kaya iibombaajon kenŋi me? ⁸ Me naa iwoiga iibombaajon kenŋi? Eja malekuya akadamuyawo mouma laligoroti, ii iibombaajon me? Mobu, ejemba malekugia

* 10:33: 2 Tim 2.12 * 10:35: Mai 7.6 * 10:38: Mat 16.24; Maak 8.34; Luuk 9.23 * 10:39: Mat 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33; Jon 12.25 * 10:40: Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16; Jon 13.20 * 11:5: Ais 35.5-6; 61.1

iimasiinsiinjawo moumakejuti, iyonononj mono kinj yonjoo jinjkaronj mirigianonj laligoju. Ii balonj qararanjkonjkonononj qaago.

⁹ “Me naa iwoiga iibombaaajonj kenji? Gejatootoo eja monj iibombaaajonj me? Onjanonj, niinonj kokaenj injijowe mobu: Eja iigiti, iinonj mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugunj qaita monj kolooja. ¹⁰ *Iwaa kania ii wala eerjanondeenj kokaenj oogita eja, ‘Moba, niinonj qelena gajoba monj wasiwe waladeenj kema ejemba uugia mindinjonj goo kana meleuro giinonj mono iwaa gematanonj namononj emu kemebaga.’

¹¹ “Qaa kaenj ejato, niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Embanonja merabora koloogiti, kuuya iyonjoo batugianonj Jononj mono kuuya unjuugunj qabunjayawo nanja. Nanjato, Siwewaa bentotonj uutanonj keuma Anutuwaa qabunjaya mokolonjkejuti, iyonjoo batugianonj kamaanjqeqeta konoga iinonj mono Jon uuguja.

¹² * “Jon Oomulu ejanonj Buja qaa jero kambanj iikanondeenj kanainj Siwewaa bentotonja geriawo tuarenjenj ama manja qenjkejuto, kilenj uulanjawo kema somariinjeja. Manja geregiawo qenjkejuti, iyonononj mono bentotonj ii iyangiaajonj horonj buja qenj aonjeju. ¹³ Bentotombaa kania ii Mooseswaa Kana qaanonj ano gejatootoo ejemba kuuya yonjoo Buju Terenonj oogi weenjonj laligonj kouninj Jononj koloonj honja asuganonj injisaano. ¹⁴ * Qaa koi moma anjalinj anjonj kombombaaajonj mojutu eej, Elaija koloowaatiwaa so anoti, Jononj mono ii kolooja. ¹⁵ Monjonj uugejiawo laligoji, iinonj mono qaa ii geja ama moma kotowa.

¹⁶ “Ejemba kete namononj laligojuti, ii mono naa iwoiwo so ama onjombenaga? Yonononj naamade kaanja kolooju. Yonononj maaket sombenonj rama qaa jomo menj tondu qama kokaenj jenkjeju,

¹⁷ ‘Nono rii gbawe menj awelo uuninj onjo mende orogi.

Nono jinjenj qaninj onjo mende saagi.’

¹⁸ “Iikawaa kania ii kokaenj: Jon Oomulu ejanonj kanj nene sinji laligonj wain apu mende nero iwaajonj jenkjeju, ‘Ome monjonj uutanonj kemero laligoja.’

¹⁹ “Siwe gomambaa Eja honjanonj kanj nembanene nenj korisoro ano iwaajonj kokaenj jenkjeju, ‘Mobu, iinonj baononj newageenj nene qozozonjonj nenj wain apu suulanj nenj takis eja tiliqiligiawo ano bologa meme yonjoo alagiaga laligoja.’ Anutuwaa momakooto koma gbilinkejuti, iyonjoo nanamemengiaa honjanonj mono momakootogianonj sokonji, ii gendeemakeja.” Kianj.

Jiisasnonj taonj 3 yonjoojonj ‘Yei wosobiri!’ jero.

Luuk 10.12-15

²⁰ Kawaa gematanonj Jiisasnonj kanainj taonj tosaanja temboma onjono. Taonj tosaanja iikanonj anjoletoya ku-usunjawo seiseiya mero kolooroto, kilenj uugia mende meleengji. Kawaaajonj ii temboma kokaenj jenj onjono, ²¹ * “Oo Korazin toya, niinonj onjoojonj ‘Yei!’ jenj saajenj ano Betsaida toya, onjoojonj kaanjagadeenj ‘Yei!’ jenj saajenj. Niinonj yonjoojonj kema qaana jewe soseniro anjoletona ku-usunjawo kolooroto, uugia kilenj mende meleengji. Anjoletu ii waba gomanonj Taia ano Saidonj sitinonj koloonagati eej, iyonononj mono kambanj koriga uugia meleembombaa kaisareya gendeema resa ano too arinj saabuyaga.

²² “Saabuyagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutononj kanagenj Korazinj ano Betsaida yonjoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj ii mono Taia ano Saidonj iyonjoo siimbobolo soya uugunj mobuya.

²³ * “Ano Kaperneam toya, Anutononj onjo saanonj metaama onjono Siwe gomanonj ubuyaga me qaago? Qaago totonj! Onjo mono koomuwaa senjonj gomanonj kemebuya. Niinonj yonjoojonj kema qaana jewe soseniro anjoletona ku-usunjawo mewe kolooroto, uugia kilenj mende meleengji. Anjoletu ii Sodom taonjonj koloonagati eej, taonj iikanonj mono kambanj kokaamba kaanjagadeenj toroqenj nanaga.

²⁴ * “Nanagato, niinonj kokaenj injijowe mobu: Anutononj kanagenj Kaperneam onjoo qaagia jenj tegonj ironja meleeno siimbobolo mobuti, kambanj somata kanonj mono Sodom yonononj siimbobolo iikawaa soya uugunj mobuya.” Kianj.

Lombogiawo onjononj mono noononj kanj haamo mewu.

Luuk 10.21-22

²⁵ Kambanj kanonj Jiisasnonj qaa kokaenj jero, “Oo Amana, giinonj Buja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonjoojonj mesanjonato, ejemba iyangiaajonj moma kamaanj merabora kaanja poumapou laligojuti, ii mono iyonjoojonj injisaana moma

* **11:10:** Mal 3.1   * **11:12:** Luuk 16.16   * **11:14:** Mal 4.5; Mat 17.10-13; Maak 9.11-13   * **11:21:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4   * **11:23:** Ais 14.13-15; Jen 19.24-28   * **11:24:** Mat 10.15; Luuk 10.12

asariju. Kawaajon niinon Siwe namowaa Ponja gii mepeseen gonjen. ²⁶ Oo Amana, gii geengo kaen koloowaatiwaaajon mona sokono awaa kolooro.

²⁷ *²⁷“Amananon mono iwoi kuuya jen kotoro noo bunja kolooro. Amananon Meriaa kania ajodeen moma yagoro monjon ii mende moja. Kaanagadeen Merianon Amayaa kania moma yagoro monjon ii mende moja. Kaanagadeen monjon Amanaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweengon onoma yonjoon ii injaambaati, iyononon mono Ama moma mubuya.

²⁸ “Gawon menj uulombogiawo laligojuti, onjo kuuya mono noonon kagi uugia menj afaangon onjombe haamo mewu. ²⁹ *Noonon qaqan ii mono sawingianon ama angowu ano niinon nanamemena kuma onjombe ii mono moma sororogon laligowu. Niinon uuna menj kamaan ama gumbonjonon ejaga kolooenjwaaajon mono saanon uugia menj afaangon onjombe haamo mokoloowuya. ³⁰ Noonon qaqan menj angogi sogianon kolooja ano lombo onjombe bosimbuti, iikanon mono afaana kolooja.” Kian.

12

Jiisasnon Sabat kendombaa Ponja kolooja.

Maak 2.23-28; Luuk 6.1-5

¹ *Kawaa gematanon Sabat kendon monjon Jiisasnon wiit dumun gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit honja motomotoon kanain borogianon kuma negi. ² Negito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) tosonian ii iima Jiisas kokaen ijogi, “Moba, goo gowokouruganon mono Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

³ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kij Deiwidnon manjaqqe ejauruta yonowo liligon wosogia injiro iwoi angiti, ii weengogi me qaago? ⁴ *Iinon Anutuwaa opo sel jigonon uma bered kowoga Anutuwaa jaesewanon alatanon angji raro esujanon tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galen yononondeen nen laligogi. Iinon ano iwaa kerasuru-urutanon ii newubotiwaa songo eroto, ii kilen negi.

⁵ *Kaanjadeen jigo gawon galen yononon Sabat kendonon jiwowon jigonon nama gawon menj gawon mewutiwaa songo uugun kilen qaagiawo mende koloonkeju. Qaa ii Kana qaanon weengogi me qaago?

⁶ “Ii weengogi, kaen mojenton, niinon kokaen injjomanja: Koi nanji, iinon mono jiwowon jigo uugun uuta kolooja. ⁷ *Bunja Terewaa qaa mon kokaen eja, “Niinon siimolon oowutiwaaajon qaagoto, batugianon kiankomun aowutiwaaajon mojen.” Onjo qaa iikawaa kania mobuyagati een, ejemba koposowaa qaanana qaa nonoo qaanana mono tondu mende jen tegowuyaga.

⁸ “Ii kokaembaajon jejen: Siwe gomambaa Eja honjonon mono Sabat kendombaa Ponja kolooja.” Kian.

Jiisasnon eja boria soorongoya menj qeangoro.

Maak 3.1-6; Luuk 6.6-11

⁹ Jiisasnon goman ii mesaon qamakooli mirigianon uro. ¹⁰ Iikanon eja boria soosoolia mon raro. Ejembanon Jiisas qaa jakeyanon ama mubombaajon kokaen qisij mugi, “Eja Sabat kendonon meagon Kana qaa uuguwonja me qaago?”

¹¹ *Qisij mugi kokaen meleeno, “Onjoonnga moronon kokaen kolooja: Eja mombaanon lama motoonjonon Sabat kendonon rojnon kemebaati een, iinon ii mende menj hororo koubaa? ¹² Ejawaa sewanjonon mono lamawaa sewanja mamaga uuguji, mono ii romongowu. Kawaajon Sabat kendonon gawon awaa menj kaanjonon Kana qaa mende uuguwonja.”

¹³ Kaen meleema eja ii ijoro, “Gii mono boroga qeteterewaa.” Kaen ijoro qeteterewo wala anoti, iikawaa so awaa koloon boria alia kaana kolooro. ¹⁴ Kaen kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon seleenjen kema ajojoroo ama Jiisas nomaen ama qenin komuwaatiwaa qaa jen monjanji. Kian.

Anutuwaa gawon meme eja tak-kootoya ii kokaen:

¹⁵ Jiisasnon qaagia ii iima koton iikanondeen goman ii mesaon monjen keno. Keno mamaganon iwaa gematanon otaan kenji yonoo batugianon ji ejemba kuuya menj qeangon onono. ¹⁶ Ii menj qeangon onoma kania asuganon jewubotiwaaajon kotakota

* 11:27: Jon 3.35; 1.18; 10.15 * 11:29: Jer 6.16 * 12:1: Dut 23.25 * 12:3: 1 Sml 21.1-6 * 12:4: Lew 24.9 * 12:5: Jan 28.9-10 * 12:7: Mat 9.13; Hoos 6.6 * 12:11: Luuk 14.5

qotogon onono. ¹⁷ Kaen kolooro Anutunonj gejatootoo eja Aisaia sololoo qaa monj jeroti, iikanonj mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaen jerota eja,

¹⁸ **“Iibu, koi mono noo gawonj ejana kolooro ii meweengonj mube.*

Niinonj wombo alana iwaajonj mobe kerana qeangoro uunanonj iwaajonj aisoonkejenj. Niinonj Ujana Toroya iwaa uuta sokombaatiwaajonj wasiwe kemero iinonj qaa dindinjagadeenj jenj tegonkejenj iwaaw Buja qaaya injisaama jenj seiro kantria kantria yonjoononj kembaa.

¹⁹ Iinonj angowowo mende ama qaa tokoronkota mende qamakebaa.

Ejemba monjonj iwaa qa otanja ii roonqeqe kanaanonj mende mobaa.

²⁰ Bowo ologogiti, iinonj ii mende qosombaa.*

Lambewaa wikyanonj jenj kotonj sokoya kolooro bolananonj jenj bobo amakeji, iinonj ii mende qebugowaa.

Gawonja kaen menj ejembanonj qaa dindinja otaawutiwaajonj manja qen laligoro qaa iikanonj haamo ano otokorianj ambuya.

²¹ Kantria kantria yonjononj mono iinonj ilaanj onjombaatiwaajonj mamboma joronqorongia iwaa qatanonj ama laligowuyaa.” Kianj.

Jiisasnonj ome yonjoo esungia uugunj qero kamaaja.

Maak 3.20-30; Luuk 11.14-23

²² Omenonj eja monj qaamuun menj muro jaaya gooro moto laligoroti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Jiisasnonj ii menj qeangoro omeya kouma keno neselanj loloo momboboo qaa jenj uunj iiro. ²³ Uunj iiro ejemba tuun kuuya yonjononj ii iima aarunj jegi, “Eja koi kanonj mono Deiwidwaa gbilila kolooja me?”

²⁴ *Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj ii moma kokaen jegi, “Eja koi kanonj mombaa ku-usunonj qaagoto, omejiilanj yonjoo Pongia Iimolan iwaa esunjonj ome onjotaankeja.”

²⁵ Kaen jegito, Jiisasnonj uuroromongogia modaboronj kokaen injjoro, “Kantria daen yonjoo galenjurugianonj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonjononj mono tiwilaanj aogi kantrigianonj bolinj saoyagadeen koloonj qeqelalan ewaa. Kaanagadeen siti me gomanj mombaa kanageso yonjononj batugianonj angowowo ama jumbuti, iyonjononj mono galenjonkonj gawongia menj nambombaaajonj amamaawuyaa.

²⁶ **“Mobu, Satanonj mono alia Satan monj otaanagati eenj, iyonjononj mono batugianonj angowowo ama jumbuyaga. Kaen kolooro galenjonkonj gawongia mewombaaajonj amamaagi ometotonganonj mono nomaen nanaga?”*

²⁷ **“Mobu, niinonj Iimolambaa esunjonj omejiilanj konjoma onjombenagati eenj, onjoo alaurugianonj mono morowaa esunjonj ii konjoma onjombuyaga? Kawaaajonj yonjononj mono qaagia honja me qaagoti, ii gosinj jenj tegowu.”* ²⁸ *“Ii jenj tegowuto, Anutuwaaw ku-usunonj noo boro susuna sololoo omejiilanj onjotaankejenj eenj, Anutuwaaw bentotononj mono onjooonj kanj kuuya. ²⁹ Monjonj eja kotiga Iimolambaa kana boria waladeenj mende somongowaati eenj, iinonj mono nomaen mirianonj uma qenggama esuhinaya menaga? Waladeenj ii somongoro rarogo mono saanonj mirianongga ilawoilaya kuuya tagon menj kembaa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeen Satan somongonj gematanonj omeya onjotaankejenj.)*

³⁰ **“Monjonj niwo mende laligoji, iinonj mono qetegonj nomakeja. Monjonj ejemba noo qanonj ajoroowutiwaajonj mende horonj onjomaakeji, iinonj mono mendeema onjomaakeja.*

³¹ *Kawaaajonj niinonj qaa monj kokaen injjomanja: Ejemba singisonjgo ama mepaqepae kuuya amakejuti, ii Anutunonj saanonj mesaonjkejato, monjonj Uja Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonjgoya Anutunonj mono kambanj monjonj mende mesaowaa. Qaago totoonj!*

³² **“Monjonj Siwe gomambaa Eja honja mepaegonj qaa jewaati eenj, Anutunonj ii saanonj mesaowato, monjonj Uja Toroya mepaegonj qaa iwoi jewaati, iwaa singisonjgoya ii Anutunonj namononj laligowaatiwaa so me koomu gematanonj kanonj mende mesaowaa.*

Gerewaa kania ii honja iima gosinj moma kotowu.

Luuk 6.43-45

* **12:18:** Ais 42.1-4 * **12:20:** Bowo ano lambewaa wik ii ejembawaajonj jeja. Ejembanonj monj qen jaabamagege ama mugi momalaarianonj jangonj qaomambaaajonj anji, Jiisasnonj ii menj qeangowaa. * **12:24:** Mat 9.34; 10.25

† **12:27:** Iyanggaa sele galenjurugianonj Anutuwaaw qata qama kilenj ome ii Iimolambaa esunjonj konjoma onjongi niinonj ii Anutuwaaw ku-usunonj konjoma onjomaakejenj. Ororonj mende nanjonjiwaajonj morononj honja ano morononj qaa qolonmologoya otaankeja? Yonjononj me niinonj? * **12:30:** Maak 9.40 * **12:32:** Luuk 12.10

³³ *⁴⁴Gerewaa kania ii honja iima gosinj mojon. Kawaajonj mono gere galen konji awaa kolooro honja awaa koloonkebaa me gere menj boligi honja bologa koloonkebaa.

³⁴ *Eja uutanonj iwoi saa qeñ eji, ii mono buutanonj asuganonj jenkeja. Kawaajonj onjoangio qatowaa merauruta koloouju. Bologa kaanj koloonj mono nomaenj qaa awaa jewuyaga? ³⁵ Eja awaawaa uu kowianonj iwoi awaawaa moriaña eji, iinonj mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianonj iwoi bologaa moriaña eji, iinonj mono bologa ii asuganonj jenkeja.

³⁶ *Kaen jenkejato, niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Ejembanonj sonjo waleema qaa je omaya omaya jewuti, iyonononj mono qaa jegia kuuyaa kania ii jentegowaa kambanj somatanonj Anutuwaajon jenj asarigi gosiwaa. ³⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Anutunonj mono qaa jega gosinj iikawaa so qaaga jenj tegoro solarjaniwaga me qaagawo koloonj lombo mokoloowaga. Kianj.

Boi tosianonj anjoletowaajonj kaparanj koma welengi.

Maak 8.11-12; Luuk 11.29-32

³⁸ *Kambanj kanonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Kana qaawaa boi tosianonj Jiisaswaaajonj kokaen ijogi, “Boi, gii saanonj anjoletoto monj mena ii iibombaajonj mojonj.”

³⁹ *Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii tuun somata bologa koloonj serowilinj amakeju. Yonjononj Anutuwaawaa aiweseyaaajonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj mono koloodororo. Anutunonj aiwese morota monj mende ama onombaa. ⁴⁰ *Joonanonj gomamboria karonj kowe osombaa (gajugaju) tomenanonj laligoroti, kawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeen gomamboria karoombaa so balonj uutanonj ewaa.

⁴¹ *⁴¹Joonanonj Niiniwe ejemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinonj batugianonj asuginj nama Joonawaa nanamemenja uugunj amakejen. Kaen amakejento, onjo kilenj telambelanj ama nomakeju. Kawaajonj Niiniwe ejembanonj jentegowaa kambanj somatanonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonja waama onjoo koorongianonj motoonj nambu. Motoonj nama Niiniwe yonjononj qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwuya, ‘Onjo Siwe gomambaa Eja honja telambelanj ama mugi Anutunonj ironja meleema onjoo siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yonjononj kaen jegi nanamemenjanonj onjoangiaa kaniagia injisaangi gamugia mobuya.

⁴² *⁴²Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaen: Anutunonj kerugenj momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaajonj siinja moro. Siinja moma gomarj goraayanonja waama kana koriga tintinj kanj laligonj Solomombaa momoya moro.

“Ii moroto, mobu, kambanj kokaamba niinonj batugianonj koloonj nama Anutuwaanonj momakooto uuta menj kajeñi, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onjo kilenj telambelanj ama noma tompinj laligogi mende sokonja. Kawaajonj Anutunonj kanagenj ejemba korebore horonj onjoma qaagia jenj tegowaatiwaaajonj jaayanonj keubuti, kambanj iikanonj Saut kantriwaa kwiin emba iikanonj mono kaanagadeen keubaa. Iinonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonja waama onjoo koorongianonj motoonj nambaa. Motoonj nama qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwaa, ‘Onjo Jiisas telambelanj ama mugi Anutunonj ironja meleema onjoo siimbobolo uuta mobuya.’ Iinonj kaen jero onjononj siligia gosinj onjoangiaajonj gamugia mobuya. Kianj.

Ome yonjononj eja uutanonj eleembombaajonj kaparanj konju.

Luuk 11.24-26

⁴³ *⁴³Omenonj eja uutanonja kouma balonj qararanjonkonjanonj kema lanj liligonj laligonj haamo memambaajonj miri monjgama monj mende mokoloowaa. ⁴⁴ Ii mende mokoloonj mojoya tiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaonj kaweti, iikanonj mono mombo eleemaña.’ Kaen jenj eleema miria usuma menjerenjgoro eroti, ii gbamenja ero mokoloowaa.

⁴⁵ *⁴⁵Kaenj mokoloonj kema omejiilanj tosaanja 7 unjuambaa. Omejiilanj 7 ii iyanja uugunj bologa totoonj koloouju. Iinonj ii unjuano kanj miri ii uma iikawaa uutanonj laligowuya. Kaenj kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilenj kolooroto, kanagenj boliqolidaborowaa. Ejemba tuunj somata bologa koi kete namononj laligojuti, onjononj kaanagadeen kaenj koloowaa.” Kianj.

* **12:33:** Mat 7.20; Luuk 6.44   * **12:34:** Mat 3.7; 23.33; 15.18; Luuk 3.7; 6.45   * **12:38:** Mat 16.1; Maak 8.11; Luuk 11.16
* **12:39:** Mat 16.4; Maak 8.12   * **12:40:** Jon 1.17   * **12:41:** Jon 3.5   * **12:42:** 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12

Jiisaswaa nemuḵkouruta
Maak 3.31-35; Luuk 8.19-21

⁴⁶ Jiisasnoḵ toroḡen ejemba tuuḡ qaa injijon laligoro nemuḵkoganon kaḡ seleenḡen nama iwo qaa jewombaajon mogi. ⁴⁷ Mogi moḡnoḵ kokaen ijoro, "Moba, goo nemuḵkoganon mono seleenḡen nama giwo qaa jewombaajon moju."

⁴⁸ Qaa ii ijoroto, iwaajon meleema kokaen jero, "Noo nemuna ii moronon? Noo kouruna ii moronon?" ⁴⁹ Kaen jeḡ boria gowokouruta yoḡoonon baagen boraama jero, "Iibu, noo nemuna ano kouruna hoḡa mono koi. ⁵⁰ Daen yoḡoonon noo Siwe Maḡnaa uusiḡa teḡ komakejuti, kuuya iyoḡoonon mono noo nemuna ano naaḵkouruna kolooju." Kian.

13

Qosomakororo ejaawaa sareqaa.
Maak 4.1-9; Luuk 8.4-8

¹ Kambaḡ iikaḡondeen Jiisasnoḵ gomaḡ ii mesaon apu aḡonḡ goraayanon kemeḡ raro.

² *Raro ejemba tuuḡlembenon iwaanon kema ajoroogi waḡḡonon uma raro. Raro ejemba tuuḡ kuuya yoḡoonon aḡonḡ goraayanon sakasinon ajoroogi.

³ Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jeḡ kokaen jero, "Mobu! Eja moḡnoḵ nene kota qosoma kororoomambaajon gawonon keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosanon kana goraayanon kemeḡ koḡḡi. Kemeḡ koḡḡi (warawen) kooḡa kooḡa kouma ii nedaborogi.

⁵ "Kota tosanon jamo kowonḡinon kemeḡ koḡḡi. Kemeḡ koma kanon namo mamaga mende mokoloogi. Namu dusiita qaa erotiwaajon kuragagia uulaḡawo kougi. ⁶ Kougiito, weenḡon kouma injiima jeḡ koton oḡono tiigia qaagotiwaajon soolin gororonḡogi.

⁷ "Kota tosanon kumuntiri waayawonon kemeḡ koḡḡi. Kemeḡ koḡḡi iikaḡon kouma ḡen turuḡ bibiloko meḡ oḡonḡi. ⁸ Kaen jaḡḡon qaonoto, kota tosanon namo awaanon kemeḡ koḡḡi. Kemeḡ koma tosaḡa koḡia 100 kolooḡi. Tosia koḡia 60, tosia 30 iikawaa so koloon seiḡi. ⁹ Moḡnoḵ ugejiawo laligoḡi een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa." Kian.

Jiisasnoḵ naambaajon sareqaa jero.
Maak 4.10-12; Luuk 8.9-10

¹⁰ Kaen jero gowokourutanon kaḡ Jiisas kokaen qisin mugi, "Gii mono naambaajon ejemba yoḡoo qaa jemaḡjeḡ sareqaanon ama jeḡkejaḡ?" ¹¹ Qisin mugi kokaen meleema injjoro, "Ii kokaembaajon: Siwewaa bentotonon keuma laligowonḡatiwaa qaa aasaḡḡoya ii oḡo asuganon injjowe moma kotojoto, iyoḡoonon ii kaen qaago.

¹² *"Kawaa kania ii kokaen: Moḡnoḵ momakootoyawo laligoḡi, Anutunon mono ii toroḡen muro koma gbilin moriaḡawo laligowaato, moḡnoḵ momakootoya qaa laligoḡi, Anutunon mono momoya melaa eji, ii kaḡḡagadeen ḡetegon wambaa.

¹³ "Ejemba yoḡoo qaa jemaḡjeḡ kokaembaajon sareqaanon ama jeḡkejeḡ: Yoḡoonon iyaḡḡiaa jaagianon iwoi iimago kania kileḡ mende iima kotowuya. Iyaḡḡiaa geagianon qaa tororo momago kania kileḡ mende moma asariwuya. ¹⁴ *Gejatootoo eja Aisaianon waladeen qaa moḡ jeḡ ooroti, iikaḡon ejemba kaḡa yoḡooḡon hoḡawo koloonkeja. Qaa ii kokaen,

'Qaa moma bimbimḡonḡo kania kileḡ mende moma asariwuya.

Iwoi iima bimbimḡonḡo kania kileḡ mende iima kotowuya.

¹⁵ Ejemba tuuḡ somata koi yoḡoo uugianon mono kotakota gojoma eja.

Geagianon qaa moma bimbimḡonḡo jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende ambuyagati een, mono jaagianon iwoi iima koton geagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleenḡi niinon ii saanon meḡ ḡeaḡon oḡombenaga.'

¹⁶ *"Qaa kaen ejato, oḡoo jaagianon iwoi iima kotojiwaajon mono simbawonawo kolooju. Geagianon qaa moma kotojiwaajon mono simbawonawo kolooju. ¹⁷ Niinon qaa hoḡa toon moḡ kokaen injjomaḡa: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaanon ejemba solana mamaganon oḡo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Oḡo qaa koi mojuḡi, yoḡoonon ii mobombaajon uuḡeaḡo somata moma laligogito, ii mende mogi. Kian.

Jiisasnoḵ sareqaawaa kania jero.
Maak 4.13-20; Luuk 8.11-15

* **13:2:** Luuk 5.1-3   * **13:12:** Mat 25.29; Maak 4.25; Luuk 8.18; 19.26   * **13:14:** Ais 6.9-10   * **13:16:** Luuk 10.23-24

¹⁸ “Qosomakororoo ejawaa sareqaa jejenji, iikawaa kania ii mono geja ama mobu. ¹⁹ Nene kota qosoma kororooro kana goraayanoj kemej konoti, ii kokaen: Moñnoñ bentotombaa Buña qaaya moma kania mende moma asariri Kilenña Toyanoñ kan uutanonj kota komogiti, ii qetegowaa. ²⁰ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemej konoti, ii ejemba sareya monj. Yoñonoñ Buña qaa moma ii iikanondeen uuqeeanjo qaganonj moma anjoñ komakeju.

²¹ “Kaen amakejuto, uugianonj tiita mende eñ oñombaato, kamban torodaamongadeen nama kotiin laligowuya. Buña qaawaajonj ama kakasililij me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unjuwaa. ²² Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemej kongiti, ii kokaen: Yoñonoñ Buña qaa mogi uugianonj kemejato, balononj laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloonj bimoonj oñomakeja. Qabunagiawo koloowombaañonj koposongogi siin kombombaña bologa tosiannonj kaanagadeen uugianonj dunjonj Buña qaa bibiloko meñ munjeja. Kaen kolooro honjgia qaa auta (gipeya) koloowuya.

²³ “Nene kota namo awaanonj qosono kemej kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yoñonoñ Buña qaa geja ama moma moma asariñ pondan nama honjgia mokoloonjeju. Tosianonj qaa je motoonjononja kota 30 mokoloonjeju. Tosianonj honjgia 60, tosiannonj qaa kota motomotoonj yoñoo honjgia 100 meñ sein je mokoloonjeju.” Kianj.

Qinqiliwaa sareqaa

²⁴ Jiisasnoñ sareqaa monj kokaen jero, “Siwewaa bentotoña kania ii eja kokaanja so ama jemaña. Iinoñ gawonjanonj kema nene kota awaa qosoma kororooro. ²⁵ Qosoma kororooroto, gomantiinanonj egi kanonj kere ejanonj kanj wiit dumunj batugianonj kanonj qinqiliwaa kota qosoma kororoonj mesaonj keno. ²⁶ Wiit dumunj kotanonj juma waama uma honja asugiroti, kamban iikanonj qinqilinonj kaanagadeen asuganonj asugiro.

²⁷ “Asuganonj asugiro welenqeQurutanonj ii iima gawonj toyaanonj kanj kokaen ijogi, ‘Somatanana, gawonjanonj nene kota awaa qosoma kororoona me qaago? Qinqiliwaa kota ii mono daanjaya iikanonj asugija?’

²⁸ “Kaen ijogi kokaen injjoro, ‘Kere ejanonj ii qosoma kororooro.’ Kaen injjoro welenqeqe yoñonoñ kokaen jegi, ‘Nono saanonj kema qinqili ii qonjoma meñ kululuwonatiwaajonj mojan me qaago?’ ²⁹ Kaen jegito, kokaen injjoro, ‘Qaago! Onjo qinqili qonjoma meñ kululuuj iikanonj dumunj tosaña ii kaanagadeen qonjombubo.

³⁰ “Mono mesaogi motoonj somariin honja memeyaa kambaña kanj kuuro niinonj kamban iikanonj dumunj kunjun ejemba ii kokaen injjomaña: Mono wala qinqili meñ kululuuj anji jewaatiwaajonj boranjonj kasanonj somongowu. Ii somongongo mono wiit dumunj honja ii meñ kululuuj meñ kanj noo kowi mirinonj ambu.” Kianj.

Nejon kotaa sareqaa

Maak 4.30-32; Luuk 13.18-19

³¹ Jiisasnoñ sareqaa monj kokaen toroqen injjoro, “Siwewaa bentotoña ii kokaen: Eja moñnoñ nejon kota meñ anja gawonj namoyanonj kema ano. ³² Kota ii melaa kazupuleenda. Ii nene kota kuuya iyoñoo kamaanqetetigia koloojato, juma waama logoya kuuya unjuun somariin gere koloowaa. Kaen koloon nano kanakeewambaa koonja koonja kouma haigia gere iikawaa borianonj amakeju.” Kianj.

Yiistwaa sareqaa

Luuk 13.20-21

³³ Jiisasnoñ dunjanonj mombo sareqaa monj kokaen jero: “Siwewaa bentotoña ii yiist me flaua meñ somasomariiwaa so kokaen kolooja: Emba moñnoñ bered oomanjen yiist meñ flaua konde karoñ kanonj mindirinj melenqeleenj ama kema raro korebore somariiro.” Kianj.

Jiisasnoñ nomaembaajonj sareqaaya qaaya jero?

Maak 4.33-34

³⁴ Jiisasnoñ qaa kuuya ii kanageso yoñoonjonj sareqaanonj jero. Sareqaaya qaa kaen qaa monj mende injjoro. ³⁵ *Kaen kolooro Anutunonj gejatootoo eja monj sololoooro qaa monj jeroti, iikanonj honjowo kolooro. Iinoñ qaa ii kokaen jero eja,

“Noo buunanonj mono afaangoro sareqaaya qaaya jemaña.

Anutunonj namo mokoloooro asugiroti, kamban iikanondeen qaa aasanjogyanonj ero laligonj kouninji, niinonj mono qaa ii asuganonj jeñ inisaamaña.” Kianj.

Qinqiliwaa sareqaawaa kania

* 13:35: Ond 78.2

³⁶ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboroŋ ejemba tuuŋ somata oŋomesaŋ miri uutaŋoŋ uro. Uro gowokourutaŋoŋ iwaanŋoŋ kaŋ kokaenŋ qisiŋ mun ijogi, “Qinqili nene gawonoŋ asugiroti, gii mono sareqaa iikawaa kania jenŋ asariŋ nonomba.”

³⁷ Kaenŋ ijogi kokaenŋ meleema injjoro, “Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono nene kota awaa awaa qosoma kororooŋkeja. ³⁸ Nene gawoŋ ii namowaa kantri kuuya. Nene kota awaa ii bentotombaa meraboraanaŋ oŋooŋoŋ jejen ano qinqili ii eja bologaa meraboraanaŋ yoŋooŋoŋ jejen. ³⁹ Kerenŋoŋ ii qosoma kororooroti, ii Kilenŋaa Toyaajonŋ jejen. Dumuŋ kunjuŋ kambanaŋ ii namowaa kambanaŋ tegowaatiwaa kambanaŋ somata ii. Dumuŋ kunjuŋ ejemba ii Siwe gajoba yoŋooŋoŋ jejen.

⁴⁰ “Qinqili meŋ kululuuŋ gerenŋoŋ anŋi jewaati, iikawaa so mono namowaa kambanaŋ tegowaatiwaa kambanaŋ somatanoŋ koloowaa. ⁴¹ Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ mono gajobauruta wasiŋ oŋono kaŋ qaa arenŋ bologa Kraistwaa bentotoŋ uutaŋoŋ singisoŋgo ambombaajonŋ kondooŋkeji, ii qewagoŋ mindiŋgowu ano ejemba jeulalanŋa kuuya ii kululuuŋ oŋombuya.*

⁴² “Kaenŋ mindiŋqindiŋ ama ejemba ii hagoŋ oŋoŋgi gere tombo taŋururuŋ jenŋ eji, iikanŋoŋ kemebuya. Iikanŋoŋ kemebuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ⁴³ Kambanŋ iikanŋoŋ ejemba solanŋa yoŋonoŋ mono weenŋ kaanŋa koloŋ Mangiaa bentotoŋ uutaŋoŋ asariŋ laligoŋ ubuya. Moŋnoŋ uugejiawo laligoŋi, iinoŋ mono qaa ii geja ama moma kotowa. Kianŋ.

Maa suanŋ mesamesaŋgoyaa sareqaa

⁴⁴ “Siwewaa bentotoŋa ii maa damandanŋ sewanŋa uuta iikawaa so kokaenŋ koloŋa: Ii gawonoŋ mesanŋgogi ero eja moŋnoŋ ii mokoloŋ aŋaliŋ aŋgoŋ koma mombo namonoŋ mesanŋoro. Mesanŋoŋ iikawaajonŋ aisoŋoŋ kema esuhinaya kuuya sewanŋa mewutiwaaajonŋ ano moneŋ karo iikanŋoŋ gawoŋ balonŋ ii sewanŋa mero.” Kianŋ.

Soroŋ kota sareqaa

⁴⁵ “Siwewaa bentotoŋa ii stua ejawaa so ama sareqaa moŋ kokaenŋ jemaŋa: Iinoŋ soroŋ kota moŋgama laligoŋo. ⁴⁶ Moŋgama laligoŋ soroŋ kota motooŋgo sewanŋa somata ii mokoloŋ kema esuhinaya kuuya sewanŋa mewutiwaaajonŋ ano moneŋ karo iikanŋoŋ soroŋ kota ii sewanŋa mero.” Kianŋ.

Misa hoorowaa sareqaa

⁴⁷ “Siwewaa bentotoŋa ii misawaa so ama sareqaa moŋ kokaenŋ jemaŋa: Ii apu aŋgoŋoŋ giligi kemero sora tanigia kania kania kemegi oŋoma meŋ kululuuro. ⁴⁸ Meŋ kululuuro saa qero ejembanŋoŋ ii horogi goraayanŋoŋ kouro kamaanŋ rama sora awaa gosinŋ kondenoŋ meŋ kululuugito, soro bologa ii giligi keno. ⁴⁹ Qaa iikawaa so mono namowaa kambanaŋ tegowaatiwaa kambanaŋ somatanoŋ koloowaa. Siwe gajoba yoŋonoŋ kaŋ ejemba bologa ii solanŋa yoŋoonoŋga gosinŋ oŋombu. ⁵⁰ Gosinŋ oŋoma ejemba bologa ii giligi gere tombo taŋururuŋ jenŋ eji, iikanŋoŋ kemebuya. Kanŋoŋ kemebuti, iyoŋonoŋ mono saama gigilaŋ gobugia kigi qaro laligowuya.” Kianŋ.

Qaa kota walaga ano gbilia

⁵¹ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboroŋ kokaenŋ qisiŋ oŋono, “Qaa kuuya jejenŋ, ii moma asariju me qaago?” Qisiŋ oŋono meleema “Ooŋ!” ijogi. ⁵² “Ooŋ!” ijogi kokaenŋ injjoro, “Miri toyanŋoŋ miriaa kowianŋoŋga hina iwoi walaga ano gbilia unjuma amakeja. Iikawaa so Kana qaawaa boi kuuya Siwe bentotombaa gowokouruta koloogiti, iyoŋonoŋ mono kaanŋagadeenŋ uugiaa kowianŋoŋga qaa akadumugiawo donŋgoga ano qaa awaa soro walaga unjuma jenkeju.” Kianŋ.

Nazaret yoŋonoŋ Jiisas gema qegi.

Maak 6.1-6; Luuk 4.16-30

⁵³ Jiisasnoŋ sareqaa ii jedaboroŋ gomaŋ balonŋ ii mesaŋoŋ keno. ⁵⁴ Kema neŋsoomari taŋanoŋ keuma qamakooli mirigianoŋ uma Buŋa qaa kuma oŋono. Kuma oŋono aaruŋ waliŋgoŋ kokaenŋ jegi, “Yei, gejjaju! Iinoŋ momakooto koi ano aŋgoletto ku-usuŋawo ii mono daenŋkaya meja? ⁵⁵ Eja koi mono gomaŋ kokawaa motoŋqede ejawaa meriaga. Nemuŋaa qata Maria ano kouruta Jeims, Joosef, Saimon ano Juuda. Ii saanoŋ moŋoŋ. ⁵⁶ Naanŋurutaŋoŋ kuuya batunananŋoŋ koi laligoju. Kawaaajonŋ iwoi kuuya koi mono daenŋkaya meŋ kaŋ anja?”

⁵⁷ *Nazaret yoŋonoŋ kaenŋ jegi uugianoŋ boliro iikanŋoŋ osigi. Osigito, Jiisasnoŋ kokaenŋ injjoro, “Gejatootoo eja ii iyanŋaa taonoŋ ano iyanŋaa mirinoŋ jejewili ama munkejuto,

* **13:41:** Qaa arenŋ (ideology) bologa ii ŋaa (yawenŋ) gawoŋ momo, komyunist, maslim ano momo arenŋ tosaanŋa ii ejemba somoŋgoŋ oŋoŋgi osigi laaligogianoŋ bolinŋ soonkeji, gajoba yoŋonoŋ mono ii kuuya qewagoŋ mindiŋgowuya.

* **13:57:** Jon 4.44

goman tosonian iikaana qaago.”⁵⁸ Kaen injjoro momalaarigianon mende kolooro yangisenjiaajon ama angoleto ku-usunawo ii iikanon mamaga mende mero. Kian.

14

Jombaa aroya kotogi komuro.

Maak 6.14-29; Luuk 9.7-9

¹ Kamban kanon balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herod inon Jiisaswaa bujuya moro. ² Ii moma welenqequeuruta ii kokaen injjoro, “Ii mono Jon Oomulu ejaga. Iinon mono koomunonga waama gawon mero angoleto ku-usunawo koloonkeju.” Majakaka moma kaen injjoro.

³ *Ii kokaembaajon jero: Herodnon koga Filipwaa embia Herodias olon mero Jon Oomulu ejanon kin jen muro opotoro wasin onono kema Jon men somonjon kapuare mirinon oongi. ⁴ *Jonon Herodwaaajon qaa kokaen jero, “Gii qamboga men laligon Kana qaa ugujan.” ⁵ Kaen jero Herodnon Jon qegi komuwaatiwaa moroto, kanageso yononon Jombaaajon mogi gejatootoo ejaga laligoroti, iikawaajon kanageso yononon toroko moro.

⁶ Toroko moroto, Herodwaa kolokoloo kambananon karo somataurutanon ajoroon ragi Herodiaswaa boratanon yonoo jaagianon danis ano Herodnon iikawaa iimasinon mamambaajon qaa somonjon qaaya ii jojopan qaanon jen kotiuro. ⁸ Kaen jen kotiuro nemunanon emba saraj ii kuun muro kokaen ijoro, “Mono qisina Jon Oomulu ejawaa aroya koton wanja kondenon ama men kan nomba.”

⁹ Kaen ijoro kimbaa uutanon kobooro wosobiri moroto, jojopan qaaya jero somataurutanon ii mogiti, yonoo jaagianon kamaan qewabotiwaajon ama Jombaa wanja mubutiwaajon jen kotooro. ¹⁰ Kaen jen koton opotoroya mon wasin jero, “Gii mono kapuare mirinon kema Jombaa aroya koton wanja men kawa.” ¹¹ Kaen jero Jombaa wanja kondenon ama men kan emba saraj ii muro men kema nemunuro muro. ¹² Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ron kongi. Ron koma kema qaa ii Jiisas ijogi moro. Kian.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiuro.

Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

¹³ Jiisasnon Jombaa sunduya moma goman ii mesaon wanjonon uma balon gbamenon monon yangiideen laligowombaaajon kenji. Ejemba tuun yononon iikawaa bujuya moma taon ano gomangia mesaon Jiisaswaa gematanon otaan balon kana kenji. ¹⁴ Kenji Jiisasnon wanjononga kamaan ejemba tuun somata injiima yononon wosoya moro. Wosoya moma batugianon ji injiro laligogiti, ii men qeangon onono.

¹⁵ Kaen ama laligoro mare kolooro gowokourutanon Jiisaswaanon kan kokaen jegi, “Boi, nono balon gbamenon kokanon laligonin ween jaaya tegon kememambaajon anja. Kawaajon gii saanon ejemba tuun koi wasin onona goman goman kanon kema nembanengia sewan men newu.”

¹⁶ Kaen jegito, Jiisasnon kokaen injjoro, “Yononon saanon kokanon rabu. Ononon mono ononon nene unuagiuro.” ¹⁷ Kaen injjoro jegi, “Nono bered 5 ano sora woi iikaan men laligojon.” ¹⁸ Kaen jegi injjoro, “Mono ii men kan nombu.”

¹⁹ Kaen injon ejemba tuun somata ii jiuro lolonon kamaan rabutiwaajon jen koton onono ragi. Ragi bered 5 ano sora woi ii men Siwenon uuro uro kotuegon bered moton gowokouruta onono jemba tuun so mendeema ononon. ²⁰ Mendeema ononon ejemba korebore nen nen timbiringogi. Nen timbiringon nene kitia reremona mesaogiti, ii gowoko yononon men kululuugi konde 12 kanon kemej saa qero. ²¹ Eja bered negiti, yonoo janngogia ii 5,000. Emba merabora yonoo janngogia ii mende megiti. Kian.

Jiisasnon apu anjon qaganon riin riin keno.

Maak 6.45-52; Jon 6.15-21

²² Negi tegero Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jen koton onoma kokaen jero, “Ono mono wanjonon uma waladeen apu anjon koton leegen kumbu. Niinon saanon kamban biwianon ejemba tuun koi onoombe kengigo kaman.” ²³ Kaen jen jemba onono kenji baananon uma anodeen laligon qama kooliro. Qama koolin laligoro mare kolooro baananon yanabuju raro. ²⁴ Raro wanngonianon apu anjon biwianon koriganon keno haamonon kengiti, iikaan baangon qen karo sirinon wango kuun giliro keqelan kema karo.

* 14:3: Luuk 3.19-20 * 14:4: Lew 18.16; 20.21

²⁵ Kaen ano goman aworanoro (3-6 kilok) iikanondeen Jiisasnoŋ apu anŋon qaganon riin riin gowokouruta yoŋonon karo. ²⁶ Kan apu anŋon qaganon riin riin karo gowokourutanon ii iima aarun toroko moma jenenŋia ororo “Kowe Songorinoŋ kaja,” jen sombugia moma qama qa gigilaagi.

²⁷ Qama qa gigilaagito, Jiisasnoŋ iikanondeen qaa jen kokaen injoro, “Alauruna, mono qaqabunabuŋagiawo satiin laligowu. Neeno kajeŋ. Toroko mende mobu.” ²⁸ Kaen injoro moma Piitonon meleema kokaen ijoro, “Giinoŋ Poŋga koloojanj een, mono saanon jena niinoŋ apu qaganon riin riin goonon kamaŋa.”

²⁹ Jiisasnoŋ ii moma “Saanon kawa,” ijoro. Kaen ijoro Piitonon wanŋo mesaon apu anŋon qaganon riin riin kanain Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kanain kenoto, haamonon mamaga qeŋ siri karo iima toroko moma jenenŋa ororo kanain apu uutanon kemeŋ kokaen qaro, “Poŋ, mono ilaan nombal!” ³¹ Qaro Jiisasnoŋ iikanondeen boria boraama Piitowaa borianoŋ meŋ kokaen ijoro, “Momalaraiga ii melaada. Mono naambaajon uuwoi anjan?”

³² Kaen ijon ilaan muro wanŋonon uri haamonon goron qero sirinoŋ non qero. ³³ Non qero eja wanŋonon ragiti, iyononon waeya meŋ mepeseen muŋ kokaen jegi, “Onjanon, giu Anutuwaa meriaga.” Kian.

Jiisasnoŋ Genesaret laligoŋ meŋqeeŋgo gawoŋ mero.

Maak 6.53-56

³⁴ Apu anŋon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanŋo mesaon sakasinoŋ kemegi. ³⁵ Sakasinoŋ kemegi goman ilkawaa ejembaya Jiisas moma koton mugi. Moma koton muŋ qaa anŋi goman kuuya kosianoŋ ragiti, iikanon keno bujuya moma ji ejemba kuuya unuama Jiisaswaanon kagi. ³⁶ Kan nama Jiisaswaa maleku susuyanon oosiriwombaajon welema muŋ laligogi. Oosirigiti, kuuya iyononon mono qeangodaborogi. Kian.

15

Ambosakoŋ yoŋonon qaa kuma soogi.

Maak 7.1-13

¹ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanŋonŋon) ano Kana qaawaa boi tosianoŋ Jerusalem sitinoŋa Jiisaswaanon kan kokaen qisin mugi, ² “Goo gowokouraganon mono naambaajon kana uugun ambosakonunana yoŋonon sili mende otaaju? Yoŋonon mono borogia songbama hamo mende qeŋ kilen kanain nembanene neju?”

³ Kaen qisin mugi kokaen injoro, “Onŋoŋgio mono naambaajon ambosakonana yoŋonon sili otaawombaajon kana uugun Anutuwaanon jojopan qaa qeŋkeju? ⁴ *Kawaa qaaya mon ii kokaen: Anutonon kokaen jen kotoŋ, ‘Nemuŋ manŋa mono goda qeŋ oromakeba,’ ano ‘Moŋnoŋ maŋa me nemuŋa qasuaŋ orombaati, ii mono qegi komuwa.’

⁵ “Kaen jen kotoŋ, onŋo qaa ii uugun kokaen jenkeju, ‘Moŋnoŋ maŋaajon me nemuŋaajon kokaen jewaa: Wosona mojen. Noo nanŋonango iwoina buŋa qeŋ aonaga, ii mono Anutuwaa mamatewoo nandumbaajon gosin ambeta eja. Moŋnoŋ kaen jen maŋa me nemuŋa goda qeŋ mubaatiwaa so mende kolooja.’

⁶ “Kaen jen siligia walagaajon ama Anutuwaa jojopan qaaya itagogi omya koloon janŋon qaomakeja. Ii mende sokonja. ⁷ Oo uumeleembaa ejemba selesele, gejatootoo eja Aisaijanon onŋo kaniagia tororo waladeen inŋisaama kokaen jerota eja,

⁸ *Ejemba tuun koi kanon mono je buugianoŋ awaagadeen goda qeŋ nomakejuto, uugianoŋ mono telambelaŋ ama noma moŋgen koriganon anŋi eja.

⁹ “Kaen ero noo waena een toontoon meŋ mepeseen nomakeju. Kana qaa kuma onŋombonjen kitianoŋ ejemba yoŋoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjikeju.” ¹ Kaen meleema onŋono.

Eja uuta ii nomaen tilooja?

Maak 7.14-23

¹⁰ Jiisasnoŋ ejemba tuun mombo onŋono kagi kokaen injoro, “Onŋo mono qaa koi geja ama moma asariwu. ¹¹ Ejanon iwoi nero uutanon kemeŋkeji, iikanon mende tiloon muŋkejato, iyanŋaa wombotanorŋa qaa kouma kamaŋkeji, iikanon mono tiloon muŋkeja.”

¹² Kaen injoro gowokourutanon kan kokaen qisigi, “Farisii (Kana qaawaa kaparanŋonŋon) yoŋonon qaa ii mogi unuro uugianoŋ boliji, ii mojan me qaago?” ¹³ Qisigi kokaen meleeno, “Niinoŋ waro kuuya noo Siwe Maŋnanon mende komoroti, ii mono titawo qonjomana. ¹⁴ *Kilen, ii mono onŋomesaowu. Yoŋonon ‘Ejemba jaagoo unuambonja,’

* 15:4: Eks 20.12; 21.17; Dut 5.16; Lew 20.9

* 15:8: Ais 29.13

* 15:14: Luuk 6.39

jenkejuto, iyanggiaa jaagianonj mono gooja. Jaagoo moŋnonj jaagoo alia moŋ borianonj menj wambaati eenj, iyorononj mono motoonj roŋnonj kemenj uruwaa.”

¹⁵ Kaenj meleeno Piitononj ijoro, “Sareqaa iikawaa kania mono jenj asarina mobonj.”
¹⁶ Kaenj ijoro Jiisasnonj jero, “Oo alauruna, onjo kaanagadeenj toroŋonj momogia awaa mende kolooja me?”
¹⁷ Ejanonj iwoi kuuya nero uutanonj kemenkeji, ii kororjononj kemenj seleenjenj kamaankeja. Ii moma kotoju me qaago?

¹⁸ *¹⁸ “Ii kamaankejato, qaa uu kononjanonjga kouma buutanonjga kamaankeji, iikanonj mono tiloonj munkeja. ¹⁹ Ejemba uu kononjanonjga iwoi koi kaanja koloonj koumakeja: Qaa bologa romonŋonj owej jenaj menj ejemba unjugi komuwutiwaajonj momakeju. Oloŋkalu ama serowilin ambombaajonj momakeju. Iwoi yonŋoro mewombaajonj momakeju. Jenonjkuuku qaa qolonmolonŋoya jewombaajonj momakeju. Gemaqeqe qaa jenj Anutu mepaegowombaajonj momakeju. ²⁰ Iwoi kaanjanonj mono ejemba tiloonj onjmakejato, borogia mende songbama nembanene nenkejuti, iikanonj eja moŋ mende tiloonkeja.” Kianj.

Keinan emba moŋnonj kaparanj koma qama kooliro.

Maak 7.24-30

²¹ Jiisasnonj Genesaret gomanj mesaonj siti qagara Taia ano Saidon yoroo distrik qata Fonisia iikawaa uutanonj keno. ²² Keno Keinan emba, balonj iikawaa toya moŋnonj kanj Jiisas welema kokaenj qama ijoro, “Poŋ, Deiwidwaa gbili, mono kiankomunj nomba! Omenonj borana kokojinjij ama muro siimbobolo somata momakeja.”

²³ Qama ijoroto, Jiisasnonj qaa moŋ mende meleeno. Kaenj kolooro gowokourutanonj kanj kokaenj kuunj munj ijogi, “Emba ii saama qama kanaananonj kajiwaajonj mono ilaanj muna kemba.”
²⁴ Kaenj ijogi meleeno, “Amananonj Israel kanagesowaa lama soosooya iikayadeenj hamo qen onjomambaajonj ama wasinj nonota kajen.”
²⁵ Kaenj meleeno emba iikanonj kosianonj kanj siminj kuma munj ijoro, “Poŋ, mono ilaanj nomba!”

²⁶ Kaenj ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleema muro, “Qaago, merabora yonŋoo mirigianonjga bered menj kasu onjoninj mende sokombabo. Juuda nono wabaurunana onŋoo qagia kasu qamakejonj. Niinonj waladeenj Juuda ejemba ilaanj onjombe kantri tosaanj onjononj mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁷ Meleema muroto, embanonj ijoro, “Poŋ, ii saanonj mojentonj, kasu meria yonjononj mono kaanagadeenj togiaa nene duŋnonjga nene reemonja kamaaro nenkeju.”
²⁸ Kaenj ijoro Jiisasnonj kokaenj ijoro, “Oo emba, goo momalaariga ii somata. Kawaajonj welema nonjanjwaa honja mono koloowaa.” Kaenj ijoro moma boratanonj aua iikanondeenj qeangoro. Kianj.

Jiisasnonj ji ejemba seiseiya mero qeangogi.

²⁹ Jiisasnonj gomanj ii mesaonj kanj Galili apu angombaa goraayanonj kouma baajanonj ama kamaanj raro. ³⁰ Raro ejemba tuunjelembeyanonj iwaanonj kanj ejemba koi kaanja unjanjgi: Lokonj ano ejemba jaagia googa, tosaanja kana borogia eraqeearŋoya, tosaanja qaamuunj ano tosaanja ji mamaga injiro laligogiti, ii unjuama Jiisaswaa kana banonj onjoonjgi menj qeangonj onono.

³¹ Menj qeangonj onono qaamuunj ejemba yonjononj qaa jegi kana borogia eraqeearŋoya yonjononj qeangonj diŋgogi lokonj yonjononj kana riinj kema kagi jaagia doonŋoya yonjononj jaa uunj iigi ejemba tuunj yonjononj ii iima waliŋonj Israel ananaa Anutunana mepeseegi. Kianj.

Jiisasnonj eja 4,000 nene unjuagiro.

Maak 8.1-10

³² Jiisasnonj gowokouruta onjono iwaanonj kagi kokaenj injjoro, “Niinonj ejemba tuunjeleembe somata koi yonŋoonj wosona mojenj. Yonjononj noononj kanj weenj karoonj laligonj waagi nenegia qaondabororo iijen. Kananonj kema laligonj batuyanonj jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubotiwaajonj ii eenj wasinj onjomambaajonj togojenj. Kawaajonj ii nene unjuagimambaajonj mojenj.”

³³ Kaenj injjoro gowokourutanonj meleema kokaenj ijogi, “Balonj qararanonjkonjanonj kokanonj nonononj mono daenjkayaga nembanene mamaga mokoloonj ejemba tuunjeleembe koi unjuagiwonaga?”
³⁴ Ii moma Jiisasnonj kokaenj qisinj onono, “Onjononj bered dawi raja?”
 Qisinj onono “Bered 7 ano sora melaa tosaanja raja,” jenj ijogi.
³⁵ Ijogi Jiisasnonj ejemba tuunjeleembe ii namononj kemenj rabutiwaajonj jenj kotonj onono kemenj raji.

³⁶ Kemenj raji bered 7 ano sora ii menj Anutu qama koolinj danjisen jenj motonj gowokouruta onono yonjononj ii ejemba tuunj so toto qen onjonjgi.
³⁷ Toto qen onjonjgi nenj

* 15:18: Mat 12.34

nenj timbiringogi. Nenj timbiringonj nene kitia mesaogi kemeroti, ii konde 7 kanonj menj kululuugi saa qero. ³⁸ Eja nene negiti, yonoo janngogia ii 4,000. Emba merabora yonoo janngogia ii mende megii. ³⁹ Jiisasnoŋ ejemba tuunjelemebe onjoono kenŋi iyaŋa wanŋononj uma Magadan gomanonj keno. Kianj.

16

Boi tosonianonj angoletu iibombaajonj kaparanj konŋi.

Maak 8.11-13; Luuk 12.54-56

¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋonj) ano Sadusii (jigo gawombaa kaparanŋkonŋonj) tosonianonj Jiisaswaanonj kanj qaawaa timbinonj horowaatiwaajonj angobato menj muŋ kokaenj qisigi, “Mono jena Siwenonŋa angoletu monj asugiro iibonŋa.” ² Kaenj qisigi kokaenj meleeno, “Onjo weenj memambaajonj ano iikanonj kokaenj jenkeju, ‘Sombinonj ososaajiwaajonj woran weenj awaa koloowaa.’”

³ “Kaanagadeenj umugawodeenj kokaenj jenkeju, ‘Sombinonj ososaaro koosunonj totow-ijiwaajonj mono konj musu giliwaa.’ Kaenj kaenj jenj sombimbaa tania iima konj weembaa kania saanonj gosinŋejuto, kamban laligojoni, iikawaa aiweseya gosiwombaajonj mende moju. Ii mende sokonja. ⁴ *Ejemba tuunj bologa namononj laligonj olonkalo amakejuti, iyonononj Anutuwaa aiweseya asugiwaatiwaajonj kaparanj komakejuto, Anutunonj gejatootoo eja Joonawaa aiweseya onjondabororo aiwese tosia mende toroqen qendeema onjombaa.” Kaenj meleema onjomesaonj monŋen keno. Kianj.

Farisii ano Sadusii yonononj wasokondunj kaanŋa koloouju.

Maak 8.14-21

⁵ Jiisasnoŋ gowokouruta yonowo apu anŋonj kotonj leegenj keuma samonj mewombaajonj duduugiti, ii iigi. ⁶ *Ii iigi Jiisasnoŋ kokaenj injjoro, “Onjo Farisii ano Sadusii paati woi yonoo wasokondunŋia ano riki sombanŋia iikawaaajonj mono galenŋia menj laligowu. Ii awaagadeenj mende gosinŋ gema qegi yonononj mono yiist kaanŋa somariinj menj bolinj onjombuya.”

⁷ Injjoro qaa gemata ii mende moma asarinj batugianonj kokaenj aminj mogi, “Nono bered mende menj kajonj. Kawaaajonj jeja me nomaen?” ⁸ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaenj injjoro, “Oo onjo momalaarigia melaada, naambaajonj ‘Bered mende mejonj,’ jenj onjoanŋia aminj moju?” ⁹ *Noo kaniaana ii naambaajonj mende moma kotoju? Niinonj bered 5 ii 5,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago?

¹⁰ * “Kaanagadeenj bered 7 ii 4,000 yonoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero? Ii duduuju me qaago?” ¹¹ Nii beredwaajonj qaa mende jejenj, ii nomaenj ama mende moma kotoju? Niinonj beredwaajonj qaagoto, Farisii ano Sadusii paati yonoo wasokondunŋia ano riki sombanŋia gosinŋ gema qewutiwaajonj jejenj.” ¹² Kaenj injjoro iikanondeenj qaayaa kania kokaenj moma asarigi, “Ahaa! Flaua menj somasomarii yiistwaa galen menj aowombaajonj mende jejato, Farisii paati ano Sadusii paati yonoononj qaa melokanjinj gema qewombaajonj jeja.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Maak 8.27-30; Luuk 9.18-21

¹³ Jiisasnoŋ Sisaria Filipai taombaa kosianonj kema kanonj gowokouruta kokaenj qisinj onjono, “Ejembanonj Siwe gomambaa Eja honŋa noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁴ *Qisinj onjono meleema kokaenj ijogi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkeju, tosonianonj ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosonianonj toroqen kokaenj jenkeju, ‘Gii Jeremaia me gejatootoo eja walaga yonoononŋa monj koloojan.’”

¹⁵ Kaenj ijogi kokaenj qisinj onjono, “Ano onjoanŋio noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojen?” ¹⁶ *Qisinj onjono Saimon Piitononj meleema ijoro, “Gii Hamoqeŋe Toya Kraist ano laaligo Toya Anutuwaa Meria koloojan.”

¹⁷ Kaenj ijoro Jiisasnoŋ meleema kokaenj ijoro, “Oo Saimon Joonawaa meria, balonj eja sa busuyawo monŋonj qaagoto, noo Amana Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono qaa ii gii gisaano. Kawaaajonj giinonj mono simbawonjowo koloojan.” ¹⁸ Niinonj kokaenj gijowe moba: Gii Piito (ananaa qaanonj karanjanj) koloona niinonj karanjanj iikawaa qaganonj uumeleenj kanagesonaa tandoya ambe nanŋonj onjona uugia meagonj kotiinj nambu. Giinonj ii galenj koma onjona koomu Toyanonj ii senjonj gomambaa kiropo

* 16:1: Mat 12:38; Luuk 11:16 * 16:4: Mat 12:39; Luuk 11:29 * 16:6: Luuk 12:1 * 16:9: Mat 14:17-21

* 16:10: Mat 15:34-38 * 16:14: Mat 14:1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8 * 16:16: Jon 6.68-69

naguyanor horon onjomambaajon amamaawaa. Omejiilan tosaana yonoo ku-usungianor kaanagadeen ii kondeema haamo ama onjombombaaajon amamaawuya.

¹⁹ *¹⁹“Niinon Siwe bentotojaa kii meria woi gomaña. Gii namonon siingisonjo somongona iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen soomongoya ewaa. Gii namonon siingisonjo mesaon isana iikanon mono Siwe gomanon kaanagadeen iisana ewaa.”²⁰ Kaen jen Hamoqeqe Toya Kraist kolooroti, ii asunganor jegi monjon mobubotiwaajon gowokouruta yonoojon sorjo kotakota ama onjono. Kianj.

Jiisasnon komumambaa qaaya jero.

Maak 8.31–9.1; Luuk 9.22-27

²¹ Kamban kanonja Jiisasnon kanain gowokouruta ii qaa kokaen injisaama jero, “Niinon Jerusalem kema siimbobolo mamaga momaña. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawon galej ano Kana qaawaa boi yononon nugi komumana. Komuwe ween karonj kolooro koomunonga waamana.”

²² Jiisasnon kaen jero Piitonon horon mun gorayaanon kema kanain qotogon kokaen jen muro, “Oo Pon, ii kamban monjon koloon gombabotiwaajon Anutonon mono roma somongon gomba.”²³ Qotogon muro eleema Piito kokaen jen muro, “Gii qaa romongojan, ii Anutuwaanon qaaga qaagoto, balon ejemba ano Satan siingiaga. Gii noo kana utumambaajon mona uunanon bolija. Kawaajon Satan, gii mono keteda koi noo jaasewanonga togowa!” Kianj.

Kraist otaawombaa sewanja

²⁴ *Kamban kanon Jiisasnon gowokouruta qaa kokaen injoro, “Monjon noo gemananon kamambaajon moji, iinon mono iyanjaa uuselias siin kombomban bologa gema qero ‘Bunja gbilia menj kaja,’ jen sisia megii siimbobolo ii bosimakeba. Ii maripoonon komuwaatiwaa so mokosingon nii notaan kawa.”²⁵ *Monjon laaligoya iyanjaajon anjalij anjon koma anaa jaajaa laligoji, iinon mono laaligoya hona somongoro soowaa. Soowaato, monjon balombaa laaligoya noojon ama qeleema togon nombaat, iinon mono laaligo honaa kania mokoloon kotiin laligowaa.

²⁶ “Monjon gomaña gomaña yonoo ilawoilaya kuuya koma hororo bunaya kendabororo uataa laaligoya menj sooj silemale laligon komuro Anutonon qaaya jen tegoro unyanon tiwilaaro mende sokombaa. Eshinaya iikanon mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoon! Kuuya anana mono wajnana somonjon aowombaaajon amamaawonja.

²⁷ *²⁷“Siwe gomambaa Eja honanon kanagen Siwe gajoba toroya yonowo koi kamaagi Manaa asamararanja iima aaruwuya. Kamban iikanon motomotoon anana nanamemena gosin irona me tawaya iikawaa so nonombaa.”²⁸ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Koi nanjuti, onoo batugianonga tosanon Siwe gomambaa Eja honanon kin pon koloon asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligon koomuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianj.

17

Jiisaswaa selianon letono.

Maak 9.2-13; Luuk 9.28-36

¹ *Ween 6 tegoro Jiisasnon Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon unuama iyangia siri baanja koriga monjon uma gbamenanon laligogi. ² Laligogi jaasewangianon nano Jiisaswaa sele tiananon letoma qaata mon kolooro. Jaasewanon ween jaaya kaanja asariro malekuyanon tualalakota koloon asasagawo kolooro.

³ Kaen kolooro iigi Mooses ano Elaija yoronon asugin onoma Jiisaswo qaa qaa amigi. ⁴ Amigi Piitonon kanain qaa jen Jiisas kokaen ijoro, “Pon, nononon kokanon uukorisoro monjon. Kawaajon siinganon mojanj een, niinon saanon kuun karonj memanja. Goojon mon, Mooseswaaajon mon ano Elaijawaajon mon.”

⁵ *Kaen ijon nano kokolo tualalakota asamararanawo monjon kamaan aonanon esuun onjono iikawaa uutanonga qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa wombo meranaga. Noo uusiinja somatanon mono iwaanon eja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”⁶ Gowoko yononon qaa ii moma jenengia ororo usugon namonon kamaan keegia mamaga mogi.

* 16:19: Mat 18.18; Jon 20.23 * 16:24: Mat 10.38; Luuk 14.27 * 16:25: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25

* 16:27: Mat 25.31; Ond 62.12; Room 2.6 * 17:1: 2 Piito 1.17-18 * 17:5: Jen 22.2; Dut 18.15; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22

⁷ Kaen mogi Jiisasnoŋ yoŋoonoŋ kaŋ selegia oosirinŋ kokaenŋ injjoro, “Mono waabu. Keegia mende mobu.” ⁸ Qaa ii moma uuj waama woi ii mende iriigito, Jiisasnoŋdeenŋ nano iigi. Kian.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga koloaja.

⁹ Baananoŋga roganonŋ kamaanŋ Jiisasnoŋ kokaenŋ jenŋ kotonŋ oŋono, “Oŋo iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii ejemba monŋ mende injjowu. Siwe gomambaa Eja honjanonŋ koomunonŋga waaro iikawaa gematanonŋ ii saanonŋ jenŋ asarinŋ laligowu.”

¹⁰ *Kaen jenŋ kotonŋ oŋono gowokouruta karonŋ yoŋoonoŋ Jiisas kokaenŋ qisinŋ mugi, “Kana qaawaa boi yoŋononŋ qaa kokaenŋ ii naambaajonŋ jenŋkeju, ‘Eja Elaijanonŋ mono waladeenŋ Siwenonŋga kamaaro Hamoqeŋe Toyanonŋ iikawaa gematanonŋ asugiawaa?’”

¹¹ Qisinŋ mugi meleema kokaenŋ injjoro, “Elaijanonŋ waladeenŋ kamaanŋ asuginŋ laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii honŋagato, ¹² *niinonŋ kokaenŋ injjomana: Elaijanonŋ kamaanŋ asugiroto, ii iima kania mende moma kotogito, ejembanonŋ ii anŋiaa siingia otaanŋ lanŋ ama mugi. Kaanŋideenŋ Siwe gomambaa Eja honŋa kaanŋagadeenŋ lanŋ ama mugi Juuda jotamemeya sisiwerowerogiawo yoŋoo borogianonŋ kemenŋ siimbobolo mobaa.” ¹³ Elaijawaaŋonŋ kaenŋ jenŋ honŋa Jon Oomulu ejawaaŋonŋ qaa injjoroti, gowoko yoŋononŋ ii kaenŋ moma asarigi. Kian.

Jiisasnoŋ ome otaaro meranonŋ qeaŋgoro.

Maak 9.14-29; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karonŋ yoŋononŋ baananoŋga kamaanŋ ejemba tuuj yoŋoononŋ kagi eja monŋonŋ Jiisaswaa kosianonŋ kaŋ siminŋ kuma muŋ kokaenŋ ijoro, ¹⁵ “Poŋ, giinonŋ mono merana kiankomuŋ muba. Ji kiro tama kamaanŋ qero semberŋ aonŋ siimbobolo mamaga momakeja. Kambanŋ mamaga tama gerenonŋ me apunonŋ kemenŋkeja. ¹⁶ Niinonŋ ii wama gowokouruga yoŋoononŋ kajento, yoŋononŋ ii menŋ qeaŋgoronŋ mubombaaŋonŋ amamaajuya.”

¹⁷ Kaenŋ ijoro meleema muŋ jero, “Ye! Balombaa ejemba yanŋgisenŋ ano irinŋqirinŋgiawo, mono kambanŋ dawo oŋowo laligonŋ qato uŋuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaŋa? Ii mono wama noononŋ koi kawu.” ¹⁸ Wama kagi Jiisasnoŋ ome ii jenŋ muro mesaonŋ keno meranonŋ kambanŋ iikanondeenŋ qeaŋgoro.

¹⁹ Qeaŋgoro gowokourutanonŋ ii iima anŋiodeenŋ Jiisaswaanonŋ kaŋ rama kokaenŋ qisinŋ mugi, “Nonononŋ mono naambaajonŋ ii nononanodeenŋ otaawombaaŋonŋ amamaajonŋ?”

²⁰ *Qisinŋ mugi kokaenŋ injjoro, “Momalaarigianonŋ melaada koloojiwaaŋonŋ ii otaawombaaŋonŋ amamaaju. Niinonŋ qaa honŋa monŋ kokaenŋ injjowe mobu: Momalaarigaa honŋa ii nejonŋ kotaa so enagati eenŋ, oŋononŋ saanonŋ baanŋ kokawaa Toyaaŋonŋ kokaenŋ jenŋ kotowuyaga, ‘Gii mono baanŋa ii metogonŋ waama kema leegenŋ endu amba.’ Kaenŋ jenŋ moma laarigi iikawaa so kolooro endu kembaa. Anutu moma laarigi inaŋonŋ oŋono iwoi mombaajonŋ mende osiwuyaga.” ²¹ (Ome tania kaanŋa ii mono qama koolinŋ nene sinŋi laligonŋ otaawonŋa. Iwoi morota monŋ aninŋ mende kouma kembaa. Kian.)

Jiisasnoŋ koomuyaa Buŋa jero indinŋ woi kolooro.

Maak 9.30-32; Luuk 9.43b-45

²² Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo motoonŋ Galili prowins uutanonŋ liligonŋ kananonŋ kengi Jiisasnoŋ qaa kota kokaenŋ injjoro, “Anutunonŋ Siwe gomambaa Eja honŋa ii balonŋ ejemba yoŋoo borogianonŋ ama muro kemebaa. ²³ Kemero ii qegi komuwaa. Komuro weenŋ karonŋ kolooro mono koomunonŋga waabaa.” Gowokourutanonŋ ii moma uugianonŋ bimooro wosobiri mogi. Kian.

Jiisasnoŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ano.

²⁴ *Jiisasnoŋ gowokouruta yoŋowo Kaperneam taononŋ kougi jiwowonŋ jigowaa takis meme eja yoŋononŋ Piitowaanonŋ kaŋ kokaenŋ qisinŋ mugi, “Oŋoo boigianonŋ jiwowonŋ jigowaa takisya ambaa me qaago?”

²⁵ Qisinŋ mugi “Oonŋ!” jero. Kawaa gematanonŋ Piitononŋ miri uutanonŋ uro Jiisasnoŋ qaa mutuya kokaenŋ qisinŋ muro, “Saimon, gii nomaenŋ romonŋgojanŋ? Daenŋ yoŋononŋ konkororowaa takis ano takis tosaanŋ (custom, revenue) ii balombaa kinŋ eja poŋ yoŋooŋonŋ amakeju? Kantri toya anana me wabaya yoŋononŋ ii anŋi menŋ kululuunŋkeju?”

²⁶ Kaenŋ qisinŋ muro meleema “Wabaya yoŋononŋ,” jero. Kaenŋ jero Jiisasnoŋ kokaenŋ ijoro, “Kaenŋ amakejutiwaaŋonŋ kantri toya anana ii ambombaa so mende koloojonŋ. ²⁷ Kaenŋ koloojonto, takis mende aninŋ eja iyoŋoo uugianonŋ boliwabotiwaajonŋ mono kema kasa uupanga apu angononŋ giliwa. Gilinŋ sora mutuya horonŋ mewaati, mono iikawaa qaa oota

mesagonj monenj kota iikanonj mokoloowaga. Monenj kota ii eja woi anaraa takisnaraa so. Mono ii menj onjoma iikanonj noojonj ano geenjgaajonj takis amba.” Kianj.

18

Gowoko batugianonj morononj uuta kolooja?

Maak 9.33-37; Luuk 9.46-48

¹ *Kambanj kanonj gowoko yonjonj Jiisaswaanonj kanj kokaenj ijogi, “Siwewaa bentotonj uutanonj morononj uuta kolooja?” ² Kaenj ijogi merabora melaa monj qarokaro batugianonj ano nano. ³ *Nano kokaenj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowebu: Uugia mende meleema merabora kaanja mende koloowuti eenj, onj mono kambanj monjonj Siwewaa bentotononj mende keubuya.

⁴ “Kawaajonj monjonj iyanja menj kamaanj aonj merabora kokaanja koloowaati, iinonj mono Siwewaa bentotonj uutanonj uuta kolooja. ⁵ Monjonj merabora koi kaanja monj noo qananonj koma horonj kalanj kombaati, iinonj mono nii koma horonj nombaa.” Kianj.

Singisongowaa konjgoro mono qotogowu.

Maak 9.42-48; Luuk 17.1-2

⁶ Jiisasnonj toroqenj kokaenj jero, “Merabora koi kaanja moma laarinj nonjuti, monjonj iyonjoononga monj konjgoro ama muro singisongoo ambaati, eja iikanonj mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunonj lombo iikawaa ironja nomaenj muro soyanonj koloonaga? Kemunj kowonjinj aroyanonj somonjonj kowe biiwianonj giligi kemenagati, iikanonj mono afaanjkota koloonaga.

⁷ “Singisongowaa siipatitanonj mono afaanagadeenj koloonkeja. Kawaajonj balonj ejemba onjoojonj ‘Yei!’ wosobiri mojenj. Monjonj siipatiti anjonj komambaajonj amamaanjkejato, monj morononj tosaanja konjgoro ama onjono singisongoo ambuti, iwaajonj mono ‘Yei!’ qama wanjinjinjonj saajen. Siimbobolo uutanonj mono iwaa qaganonj ubaa.

⁸ * “Boroganonj me kanaganonj singisongoo ambaatiwaa konjgoro ama gombaati eenj, ii mono kotonj giliwa. Kotonj gilijoo borodomonj me kanadomonj laligonj laaligo kombombanja mokoloonj oompelelenj mokoloowagato, kana boroga woiwo laligona kanagenj gere sianonj giligi kemebabo. Sia gereya ii tetegoya qaa jewaa.

⁹ * “Kaanjideenj jaaganonj singisongoo ambaatiwaa konjgoro ama gombaati eenj, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilijoo jaakoga motoonjgowo laligonj laaligo kombombananonj keuma oompelelenj mokoloowagato, jaaga woiwo laligona gere siawaa gerenonj giligi kemebabo. Kianj.

Lamanonj soorotiwaa sareqaa

Luuk 15.3-7

¹⁰ “Ejemba melaa koi yonjoononga monj menj kamaanj mububotiwaajonj mono galengia mewu. Niinonj qaa kokaenj injjowebu: Yonjoo kokojiji gajobaurugianonj Siwe gomanj iikanonj noo Siwe Amanaa kosianonj laligonj jaasewanja suulanj iimakeju. Kawaajonj jejewili mono mende ama onjombu. ¹¹ (Siwe gomambaa Eja honjanonj mono ejemba soogiti, ii menj letoma onjono oyanjboyonj koloowutiwaajonj kamaaro.)

¹² “Onj qaa koi kawaajonj nomaenj romonjgoju? Eja mombaa lamauruta 100 laligogi yonjoononga monjonj soonj jinjaunj keno toyanonj nomaenj ambaa? Iinonj mono 99 ii baanjanonj onjomesaonj kema motoonjoo jinjaunj kenoti, iikawaajonj monjgama kembaa. ¹³ Monjgama kema laligonj mokoloowaati eenj, niinonj qaa honja monj kokaenj injjowebu: Iinonj 99 jinjaunj mende kenjgiti, iyonjoonj kambanj iikanonj mamaga mende aisoowaato, motoonjoo iikawaajonj honombonjaga mende aisoonj laligowaa. ¹⁴ Iikawaa so onjoo Manjgia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono ejemba melaa koi yonjoononga monjonj soonj gere sianonj mende kemebaatiwaajonj momakeja.” Kianj.

Alaganonj singisongoo ama gonokokaenj amba:

¹⁵ * “Uumeleenj alaganonj singisongoo ama gombaati eenj, gii mono iwaanonj kema jaasewanj qenj munj kana songiroti, ii qendeema muba. Kaenj ana qaaga moma baatanonj kempaati eenj, giinonj mono alaga haamo ama muna mombo uumotoonjoo ama laligowao.

¹⁶ * Kaenj ana qaaga moma iikawaa baatanonj mende kempaati eenj, giinonj mono toroqenj ala motoonjoo me woi uruama iwaanonj kembu. Bunja Terewaa qaa kokawaa so mono kaenj amba, ‘Qaa kuuya ii ejemba woi karononj nanjonj jegi kotiiwaa.’

* 18:1: Luuk 22.24 * 18:3: Maak 10.15; Luuk 18.17 * 18:8: Mat 5.30 * 18:9: Mat 5.29 * 18:15: Luuk 17.3 * 18:16: Dut 19.15

¹⁷ “Kaerj anjgi qaagia moma iikawaa baatanonj mende kambaati eerj, giinonj mono uumeleerj kanagesowaa jotamemeya ii injijona iwo aminj mobu. Aminj mobuto, iyonjoo qaa baatanonj kaanagadeerj mende kambaati eerj, ii mono asuganonj jegi jawo kolooro uumeleembaa gadokopa kaanja ama munj laligowa. Takis tiliqiligiawo megii sisigia menkejuti, iikawaa tani kaanja ii mono mesaona seleejgerj laligowaa.

Singisongowaa soomonggoya ano iisanja

¹⁸ * “Niinonj qaa honja toonj monj kokaerj injijowe mobu: Onjononj singisonggo namononj somonggowuti, ii kuuya mono Siwe gomanonj kaanagadeerj soomonggoya ewaa ano singisonggo balononj mesaonj isambuti, ii kuuya mono Anutunonj mesaoro Siwe gomanonj kaanagadeerj ewaa.

¹⁹ “Toroqerj qaa kokaerj injijowe mobu: Namononj onjooonjga woijanonj qaa ii me ii kawaajonj uumotoonj ama qama kooliwaotiwaawaa qaa somonggowaa, noo Manja Siwe gosomononj laligoji, iinonj mono ii orono bunja qerj aowaota. ²⁰ Ii kokaembaajonj: Ejemba woi me karononj noo qananonj iikanonj me kanonj ajoroowuti, niinonj mono iikanonj yonjoo batugianonj laligomanja.” Kianj.

Welenqe qe kiankomuya qaa iwaa sareqaa

²¹ * Kambanj kanonj Piitononj Jiisaswaanonj kanj qaa kokaerj ijoro, “Ponj, alananonj singisonggo ama nomakeji, niinonj ii indinj dawiiwaa so mesaowe sokombaa? Indinja 7 ii mamaga. Iikawaa so mesaowe sokombaa me qaago?” ²² Jiisasnonj ii moma kokaerj meleema muro, “Indinja 7 qaagoto, 70 taims 7 ii* mesaona sokombaa. Niinonj kaerj gijojen. ²³ Iikawaa kania ii kokaerj jenj asarimanja. Siwewaa bentotonja ii kinj eja pombaa so ambe kokaerj koloorja: Kinjonj welenqe qeuruta onjooonj monenggia galenj konjgiti, iikawaa arenj papiaya qendeerjgi mindingowaatiwaaajonj kaparanj kono.

²⁴ “Kaerj kanainj monenja iikawaa sunduya gosinj mindingogi kanonj eja monj wama kagi iwaa jaanonj nano. Tosaya ii 10 milyon Kina iwaanonj ero. ²⁵ Ii eroto, tosaya ii kumambaaajonj monenja mende sokono amamaarotiwaaajonj ama somatayanonj nama kokaerj jenj kotoro, ‘Eshinaya eji, ii kuuya mono sewanja mewutiwaaajonj ambu. Ii ano embameraanja ii kaanagadeerj mono sewanjia mewutiwaaajonj anjgi monenj karo iikanonj tosaya ii kumbu.

²⁶ “Kaerj jenj kotoro welenqe qeyanonj batanonj kamaanj siminj kuma usugonj kokaerj welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjgonj mamboma nona goononj tosaga kuuya ii saanonj kuma gomanja.’ ²⁷ Kaerj welema muro somatayanonj welenqe qeyaaajonj wosomononj ama tosaya ii kotonj mesaonj isano kamaaro. ²⁸ Kamaaroto, seleejgerj kema kanonj welenqe qe alia monj mokolonj iiro. Iwaa tosaya ii weenj 100:waa tawaya (Kina 2,000) kawaa so iwaanonj ero. Ii iima aroya kotakota menj mosoma kokaerj ijoro, ‘Noononj tosa goononj eji, ii mono kuma nombaga me?’

²⁹ “Kaerj ijoro welenqe qe alianonj batanonj kamaanj siminj kuma usugonj kokaerj welema muro, ‘Gii mono uugere mende ama mokosinjgonj mamboma nona goononj tosaga ii saanonj kuma gomanja.’

³⁰ “Kaerj iijoroto, iinonj ii togonj kema jenteego eja majistreit ijoro menj somongonj kapuare mirinonj oonjgi raro tosaya kundaborogi kamaawaa. ³¹ Iwoi ii kolooro welenqe qe alaurutanonj tani ii iima uugia kobooro wosobiri moma kema iikawaa sunduya kuuya ii somatagia ijogi moro.

³² “Ii moma somatagianonj welenqe qe mutuya ii qarowaa jaayanonj karo kokaerj ijoro, ‘Gii gawonj meme eja bologa! Gii tosaga kotonj mesaomambaaajonj qisinj nona niinonj ii kuuya mesaonj gonjen.’ ³³ Niinonj giima koboonj kiankomunj gombe giinonj kaanagadeerj iikawaa so welenqe qe alaga kiankomunj muna sokonaga.’

³⁴ “Somatayanonj kaerj ijoro irinja soono welenqe qe iikawaa qaaya jenj tegonj kasa miriwaaw galej yonjoo borononj ama muro siimbobolo mamaga moma rabaa. Iikanonj rama tosaya kinj pombaanonj eroti, ii kuuya kundabororo kamaawaa. ³⁵ Sareqaa kokawaa honja ii kokaerj: Onjoo motomotoonj alagaa singisonggoya uugianonj mende mesaowuti eerj, noo Siwe Manjanonj mono kaanagadeerj qaa iikawaa so ama onjombaa.” Kianj.

19

*Loemba mesaonj aawawaa qaaya
Maak 10.1-12*

* **18:18:** Mat 16:19; Jon 20:23   * **18:21:** Luuk 17:3-4   * **18:22:** 70 taims 7 = 490. Kawaa so alagaa singisonggoya ii mono suulanj mesaowa.

¹ Jiisasnoŋ qaa ii jedaboroŋgo Galili prowins mesaon Jordan apu koton leegen kema metetereen kamaaŋ mombo apu ii koton Judia prowinsnoŋ karo. ² Karo ejemba tuunjelembenoŋ otaaŋ kagi iikanon meŋ qeaŋgoŋ oŋono.

³ Meŋ qeaŋgoŋ oŋono Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) tosiaŋon iwaanoŋ kaŋ qaawaa timbinon horowaatiwaa aŋgobato meŋ muŋ kokaen qisiŋ mug, “Ejanon kania ii me woiwaaŋon embia mesaowaati, ii Kana qaa uguwaa me qaago?”

⁴ *Qisiŋ mug meleema kokaen injjoro, “Mokomokolo Toyanoŋ mono kanakanaiyanonja ii ‘Eja ano emba laligowutiwaaŋon mokoloon oŋono.’ Buŋa qaa ii weenngogi me qaago?” ⁵ *Mokoloon kokaen jero, ‘Kawaajoŋ ejanon mono nemuŋmaŋa oromesaon embiaanoŋ kema qokotaaro yoronon sele motooŋgo koloon laligowao.’ Qaa ii weenngogi me qaago? ⁶ Kaen ama toroqen woi mende koloojaoto, sele motooŋgo koloon laligowao. Anutunon eja ano emba mindirin oronoti, ejemba moŋnoŋ mono ii mende mendeema oromba.”

⁷ *Kaen injjoro kokaen ijogi, “Ejanon mesaon aooa papia oon embia saanon mesaowaa. Moosesnoŋ mono naambaajoŋ qaa kaen jeŋ koton nononota eja?” ⁸ Kaen ijogi kokaen jeŋ oŋono, “Moosesnoŋ mono uugia kotiga koloorotiwaajoŋ ama embia mesaowaatiwaa qaa kaen jeŋ kotoroto, kanakanaiyanon kaen mende ero. ⁹ *Niinon kokaen injjowe mobu: Embiaŋon olonkaku mende ano kileŋ otaaŋ emba moŋ mewaati, iinon mono serowilin ambaa. Moŋnoŋ emba mesamesaoya mewaati, iinon mono serowilin ambaa.”

¹⁰ Jiisasnoŋ kaen injjoro gowoko yoŋonoŋ ijogi, “Loemba batugaranoŋ mesaon aooawaa soŋgo kaen eji een, mono loemba mende koloonin sokombaa.”

¹¹ Kaen jegito, Jiisasnoŋ kokaen meleeno, “Iikawaa qaaya kuma oŋonjenji, ejemba kuuyanoŋ ii iyaŋgiaaŋon aŋgoŋ koma iikawaa so saanon mende ambuto, Anutunon qaa ii ejemba tosaana yoŋooŋon oŋonoti, iyoŋonondeen mono iikawaa so ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Tosianoŋ nemuŋ goroŋ uutaŋon koloon iikanonja kanain loemba koloowombaaŋon mende moju. Tosianoŋ ejembaŋon selegia koton* kondoon oŋoŋgi loemba koloowombaa so mende kolooju. Tosianoŋ Siwe bentotoŋaajoŋ ama loemba mende koloowombaa qaaya jeŋ somoŋgoŋ qaagia ii otaaŋkeju. Moŋnoŋ qaa ii me ii moma aŋgoŋ koma otaamambaa so kolooji, iinon mono iikawaa so amba.” Kian.

Jiisasnoŋ merabora kotuegoŋ oŋono.

Maak 10.13-16; Luuk 18.15-17

¹³ Kambaŋ kanaŋ tosiaŋon merabora busubuusu unuama Jiisasnoŋ boria waŋgianoŋ ama qama kooliwaatiwaaŋon iwaanoŋ kagito, gowoko yoŋonoŋ ejemba ii jeŋ qewagoŋ oŋoŋgi. ¹⁴ Kaen aŋgi Jiisasnoŋ kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon oŋomesaogi noonoŋ kawu. Siwewaa Toyanoŋ ejemba kaana ii bentotoŋa buŋa qeŋ oŋombaa. Kawaajoŋ ii mende somoŋgoŋ oŋombu.” ¹⁵ Kaen jeŋ boria waŋgianoŋ ama oŋomesaon moŋgeŋ keno. Kian.

Jiisasnoŋ eja qabunayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.

Maak 10.17-31; Luuk 18.18-30

¹⁶ Kambaŋ moŋnoŋ eja moŋnoŋ Jiisaswaanoŋ kaŋ kokaen qisiŋ muro, “Boi, niinon nanamemen awaa nomaen ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowenaga?” ¹⁷ Qisiŋ muro kokaen ijoro, “Nanamemen awaa nomaen, naambaajoŋ iikaen qisiŋ nonjaŋ? Motooŋgoyanoŋ mono awaa kolooja. Laaligo kombombaŋanoŋ keumambaajoŋ mobaati een, gii mono jojopaŋ qaa teŋ koma laligowa.”

¹⁸ *Kaen ijoro moma kokaen jero, “Naa jojopaŋ qaawaajoŋ jejaŋ?” Jero Jiisasnoŋ ii moma ijoro, “Mono koi: ‘Moŋ mende qena komuwa. Serowilin mono mende amba. Iwoi moŋ mono yoŋgoro mende mewa. Jenonkuukuu mono mende ama muba. ¹⁹ *Nemuŋmaŋa mono goda qeŋ oromakeba,’ ano ‘Geenŋa jopagoŋ aŋkejaŋi, iikawaa so mono ejemba kuuya jopagoŋ oŋomakeba.’”

²⁰ Kaen ijoro eja gbaworonon kokaen jero, “Ii kuuya mono teŋ koma laligoŋ waabe. Naambaajoŋ mombo amamaaŋeŋ?” ²¹ Kaen jero Jiisasnoŋ ijoro, “Gii akadamuwo laligomambaajoŋ mobagati een, mono kema esuhinaga sewaŋa mewutiwaaŋon ana monen karo ejemba wanaya oŋomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suaŋ, milyon Kina kaana) ii Siwe gomanon eŋ gombaa. Kaen ama nii notaŋ kawa.”

²² Kaen jeroto, gbaworonon qaa ii moma esuhinaya mamaga erotiwaajoŋ ama wosobiri moma jaaya bosoleero een mesaon keno. ²³ Mesaon keno Jiisasnoŋ gowokouruta kokaen

* 19:4: Jen 1.27; 5.2 * 19:5: Jen 2.24 * 19:7: Dut 24.1-4; Mat 5.31 * 19:9: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11 * 19:12:

Eja tunja koŋkombaajoŋ jeja. * 19:18: Eks 20.13-16; Dut 5.17-20 * 19:19: Eks 20.12; Dut 5.16; Lew 19.18

injoro, “Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: ‘Yei!’ Ejemba qabunagiawo yonononj mono Siwewaa bentotonj keubombaajon bimoonj kupukapa ambuya.”²⁴ Ii kokaen jej asarimaŋa: oro somata kamel ii sosoro ootanonj saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yonononj Anutuwwa bentotonj uutanonj keubombaajonj bimoonj osiwuya.”

²⁵ Kaen injjoro gowoko yonononj aaruŋ tililingonj kokaen jegi, “Oopoponj! Ejemba morononj mono Siwewaa bunja koloonaŋa?”²⁶ Kaen jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaen jero, “Ejembanonj ii angobato menj amamaanj osinkejuto, Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaajonj mende amamaanj osinkeja.” Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa tawaya

²⁷ Piitononj qaa ii moma meleema kokaen ijoro, “Moba, nonononj mono iwoinana kuuya mesaonj gii gotaanj kaniŋ. Iikawaa tawaya mono naa iwoiga mewonja?”²⁸ *Kaen ijoro Jiisasnonj kokaen injjoro, “Niinonj qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Iwoi kuuya gbilia kolooro Siwe gomambaa Eja honjanonj jinjaronj dujanonj raro asamararanjanonj asariwaati, kambanj qaita monj iikanonj nii notaanj kagiti, onjononj mono kaanagadeenjinjaronj duŋ 12 kanonj rama Israel tuunj 12 yonoo qaagia gosin jej tegowuya.

²⁹ “Monjonj noo qanaajonj ama iwoi monj mesaoroti, ii jigo miria, daremunja, naambeeta, nemunmajja, meraboraana me gawonj molaleŋa ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa ironja uugunj meleema muro seiwaa. Kaen seiro laaligo kombombanja tetegoya qaa bunja qeŋ aowaa.”³⁰ *Kaen koloowaato, mutuya onjooŋga mamaganonj daaburuya koloogi daaburuya yonjooŋga mamaganonj mutuya koloowuya.” Kianj.

20

Wain gawonj meme ejemba yonoo sareqaa

¹ Jiisasnonj jero, “Siwewaa bentotonja ii kokaen: Balonj toya monjonj umugawodeen waama seleenjenj kema eja tosaana injiima wain gawonjanonj monen gawonj mewutiwaajonj qisin onjono.”² Qisin onjono ‘Saanonj,’ jegi weenj motoonjgowaa tawaya (Kina 20) onjombaatiwaajonj uumotoonj arŋi wasin onjono wain gawonjanonj kengi.

³ “Kenji 9 kilok kawaa so kolooro mombo toroqen kema eja tosaana maaket sombenjanonj eeŋ nanji injiira.”⁴ Injiima kokaen injjoro, ‘Onjo mono kaanagadeen noo wain gawonnanonj kema gawonj megi tawagia soyanondeen onjomaŋa.’

⁵ “Kaen injjoro wain gawononj kengi. Kenji 12 kilok kolooro mombo keno ano mare 3 kilok kawaa so dujanonj mombo seleenjenj kema kaanagadeen ano.”⁶ Kaen koloonj mare 5 kilok kawaa so seleenjenj keno eja tosaana dujanonj mombo eeŋ laŋ nanji injiira. Injiima kokaen qisin onjono, ‘Onjo mono naambaajonj weenj koriga koi eeŋ laligoju?’

⁷ “Kaen qisin onjono kokaen meleenji, ‘Monjonj monen gawonj mewombaajonj mende qisin nononja. Kawaaonj eeŋ koi nanjonj.’ Meleenji kokaen injjoro, ‘Onjo mono kaanagadeen noo wain gawonnanonj kema gawonj mewu.’”⁸ *Gawonj megi mare kolooro wain gawonj toyanonj gawonj galeŋa horonj kokaen ijoro, ‘Gii mono gawonj meme eja onjooma tawagia onjomba. Tetegoya mare kolooro kajuyati, iyonjooŋga kanainj tawagia onjoma kena gomaambadeen kajuyati, iyonjooŋga tegowa.’

⁹ “Kaen injjoro mare 5 kilok gawononj kagiti, iyonjononj kougi weenj motoonjgowaa tawaya (Kina 20) ii motomotoonj onjono.”¹⁰ Wala gawononj kagiti, iyonjononj kouma tawagia uugunj mewutiwaajonj romonjogito, ii motomotoonj kaanagadeen weenj motoonjgowaa tawaya onjono.”¹¹ Tawa motoonjgo iikayadeen menj kanainj balonj toyaajonj uugianonj njindin-jundururu jej jej muŋ kokaen jegi,¹² ‘Nono weenj geriawononj nogo arin gawombaa lombota bosinjonato, eja ii dologo kanj gawonj mewutiwaajonj qisin onjonjanja. Yonononj aua motoonjgowaa so gawonj mejuyato, giinonj kilen yonjooŋonj moma onjona nonowo ororonj kolooju. Ii mende sokonja.’

¹³ “Kaen jegito, yonjooŋga mombaajonj kokaen meleema jero, ‘Alana, nii giwo qaa jej weenj motoonjgowaa tawa (Kina 20) gomambaajonj uumotoonj anjota. Kawaa so tawa iikayadeen gombe sokonja. Mono ii romonjgowa.”¹⁴ Uuga iikawaaonj boliwaati eeŋ, mono geenjaa tawaga menj kemba. Eja dologo gawonj mewutiwaajonj qisin onjonjenj, iyonjooŋonj kaanagadeen tawa gonjenj, mono iikayadeen onjombaajonj mojenj.

¹⁵ “Neenaa monenjonj neenaa aijnaa so ambe sokonja me qaago? Niinonj loloogendeen onjonjenjiwaajonj uuganonj baagonj jaaga bosoleeja me?”¹⁶ *Jiisasnonj qaa ii jedaboronj kokaen jero, “Iikawaa so konoga yonjononj mutuya koloogi mutuya yonjononj konoga koloowuya.” Kianj.

* 19:28: Mat 25.31; Luuk 22.30 * 19:30: Mat 20.16; Luuk 13.30 * 20:8: Lew 19.13; Dut 24.15 * 20:16: Mat 19.30; Maak 10.31; Luuk 13.30

Jiisasnoj koomuyaa qaaya jero indij karoonj kolooro.

Maak 10.32-34; Luuk 18.31-34

¹⁷ Jiisasnoj Jerusalem sitinonj ubombaajon balonj kana kenji gowokouruta 12 ii horonj onjoma goraayanonj kema kokaenj injjoro, ¹⁸ “Mobu, anana Jerusalem ubonja. Iikanonj mojnjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonoo borogianonj kembaa. Yonononj komuwaatiwaa qaaya jedaboronj ¹⁹ waba gawman yonoo borogianonj ama mubuya. Ama mugj mepaegonj ooli waaya-wononj qetaalinj talungowuya. Qetaalinj talungonj maripoononj qegi komuwaa. Komunj weenj karoonj kolooro koomunonjga waabaa.” Kianj.

Jeims Jon yoroo nemungaranonj iwoiwaajon weleno.

Maak 10.35-45

²⁰ Kambanj kanonj Zebediwaa merawoita yoroo nemungaranonj merawoita yorowo Jiisaswaanonj kanj siminj kuma munj iwoi qaita mombaa welemambaaajon jero. ²¹ Kaenj jero qisinj muro, “Gii naa iwoiwaajonja mojan?” Qisinj muro kokaenj ijoro, “Giinonj saanonj jenj kotona noo merawoina koi yorononj mono goo bentotononj eu uma mojnjonj boro dindinganonj ano mojnjonj boro qaniganonj rama iwoi kuuya galenj kombuyaga.”

²² Kaenj ijoroto, Jiisasnoj meleema kokaenj jero, “Onjo iikawaa kania mende moma yagonj welenju. Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, oro ii saanonj nenj siimbobolo mobaota me qaago?” Kaenj jero moma “Saanonj newota,” ijori. ²³ Ijori kokaenj irijoro, “Ti onjanonj! Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, oro ii kaanjadeenj newaoto, noo boro dindinanonj me qaninanonj morononj rabaati, niinonj qaa ii jenj kotomanjatiwaa so qaago. Noo Manjanonj dunj woi ii daenj yoroononj mozozonjgoroti, ii mono yoroononj orono niwo rama iwoi kuuya galenj komakebonja.” Kianj.

Galenj honjanonj mono welenjqeqeya koloaja.

²⁴ Daremunj woi yorononj kaenj welema muri alaurugara 10 yonononj ii moma uugia boliro. ²⁵ *Kaenj boliroto, Jiisasnoj onjono kagi kokaenj injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinjurugianonj mono eja ponj kaanja ama onjmakeju. Yonoo somatagianonj mono qaa jenj kotonj ejemba mindinjonj onjoma ku-usungia qendeemakeju. Onjo yonoo kaniagia ii saanonj moju. ²⁶ *Onjo batugianonj sili iikaanja ewaboto, mojnjonj onjo batugianonj somatagia koloomambaaajon moji, iinonj mono welenj qenj onjoma laligowa.

²⁷ “Kaanjagadeenj mojnjonj onjo batugianonj jetamemeya mutuya laligomambaaajon moji, iinonj mono onjo newo baagianonj laligonj welenjqeqegia omaya koloowa. ²⁸ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono kaanjagadeenj sili kaanja qendeema iyanja welenj qenj mubutiwaajonj ama mende karoto, mono welenj qenj onjoma ejemba kuuya onjo dowegia memambaaajonj ama kamaanj laaligoya qeleema mesaowaa.” Kianj.

Jiisasnoj eja jaagoo woi jaagara metooro.

Maak 10.46-52; Luuk 18.35-43

²⁹ Jiisasnoj gowokouruta yonowo Jeriko siti mesaowombaajonj anjgi ejemba tuunjlelembenonj onjotaanj gemagianonj kagi. ³⁰ Kaenj kagi eja jaagoo woi kana goraayanonj rari. Rari “Jiisasnoj uruugomambaaajonj anja,” jegi moma kokaenj qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kianjkomunj noromba!”

³¹ Kaenj qari ejemba tuunj somata yonononj bo rabaotiwaajonj qotogonj oronjgito, yorononj mono kaparanj koma kokaenj qari, “Ponj Deiwidwaa gbili, mono kianjkomunj noromba!” ³² Kaenj qari Jiisasnoj doronj ama iwaanonj kawaotiwaajonj qaro kari kokaenj qisinj orono, “Alawoina, niinonj naa iwoi ama oromambaaajonj mojado?”

³³ Kaenj qisinj orono kokaenj ijori, “Ponj, noro jaanara mombo uuwobaajonj mojo.” ³⁴ Kaenj ijori Jiisasnoj yoroononj wosoya moma jaagara oosiriro iikanondeenj tooro uunj Jiisas otaanj gematanonj keni. Kianj.

21

Jiisaswaanonj mare konjgi Jerusalem uro.

Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnoj gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowinj Oil gere baajanonj Betfage gomanonj kagi. Kanj gowokowita woi wasinj oromambaaajonj ama ² kokaenj irijoro, “Gomanj jaasewanjsewanj rajj, mono iikanonj kembao. Kema iikanonj keuma dongi embia kasanonj somonjgogi nanji ano dongi melaa ii iikanondeenj mokolonj orombaota. Ii mono isama oroma menj noononj kawao.

* 20:25: Luuk 22.25-26

* 20:26: Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

³ “Aisni monjon qaa mon jero kokaen ijowao, ‘Ponnaranon mono iikawaajon ama-maaja.’ Kaen ijori dongi ii uulanawo orono koi kawao.” ⁴ Anutunon qaa mon gejatootoo eja mombaa uutanon anota jeroti, iikanon honjowo koloowaatiwaajon kaen kolooro. Qaa ii kokaen,

⁵ * “Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligon laligojuti, iyonoojon mono kokaen injjogi mobu,

‘Mobu, onoo kin ponjianon mono onoonon asugiwaa.

Iinon gumbonjonon ama dongi qaganon rama kawaa.

Dongi lombo bosimakejiwaa meriaa qaganon rama kawaa.” ’

⁶ Jiisanon gowokowoitasi wasin orono kema qaa irijoroti waa so ani. ⁷ Yoronon dongi nemumera uruama kari. Kari malekugia qetegon dongi qaganon anji Jiisanon meriaa qaganon uma raro.

⁸ Kaen rama keno ejemba tuunlembenon goda qen malekugia qetegon kana somatanon tambonji tosanon gere uutanon kema boria memburaatin kana somatanon tambonji. ⁹ * Tambonji ejemba tuunleembe somata wala koma horon kenjiti ano gematanon otaan kagiti, iyononon kokaen jen qagi,

“Hoosana! Anutu mepesejon.

Deiuidwaa gbili oowe oowe! Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotue-gowa.

Hoosana! Qabunaga mepeseenin eukanon uja! Oowe oowe!”

¹⁰ Kaen qagi Jerusalem sitinon uma siti waa ejemba kuuyanon aarun gujumaju ama kokaen qisigi, “Eja koi mono moroga?”

¹¹ Qisigi ejemba tuunleembe yononon kokaen meleengi, “Iinon mono gejatootoo eja Jiisas, Galili prowinswaa gomanja Nazaretga.” Kian.

Jiisanon jiwowon jigo jen kobooro.

Maak 11.15-19; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹² Jiisanon jiwowon jigowaa toton uutanon keno. Iikanon ejemba injiirona hina sewanja mewutiwaajon anji sewanja megiti, iinon ii kuuya konjoma onono kamaagi. Monen utekute ejemba yonoo jakegia metaama meleeno kenji. Kaanagadeen kewo sewangia mewutiwaajon angiti, iyonoo dun raragia ii kaanjadeen riitano kenji. ¹³ * Kaen ama kokaen injjoro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli miri koloowaatiwaajon qabu.’ Qaa ii ejato, onoo ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaanja koloora.”

¹⁴ Kaen kolooro jaagoo ama lokon ejemba ii jiwowon jigonan iwaanon kagi men qeangon onono. ¹⁵ Kaen kolooro, jigo gawon galen ano Kana qaawaa boi yononon angoleto meroti, ii iigi ano merabora jiwowon jigonan qama “Hoosana! Deiuidwaa gbili oowe oowe!” jegiti, ii injiima uubologa mogi.

¹⁶ * “Uu bologa moma kokaen jen mug, “Merabora qaa qajuti, ii mojan me qaago?” Jen mug kokaen meleema onono, “Saanon mojen. Ono kamban monjen Bunja qaa koi weenjogi me qaago,

‘Giinon mono merabora ano mera sayawo aju nenkejuti, ii kuma onona geenga tororo mepeseen gomakeju.” ’

¹⁷ Kaen meleema onoma onomesaon mare kolooro siti mesaon Betani kema ero. Kian.

Jiisanon fig gere mon qasuaaro gororongoro.

Maak 11.12-14, 20-24

¹⁸ En umugawodeen waama mombo sitinon kema nenewaajon komuro. ¹⁹ Nembanewaa komuj kana goraayanon fig gere* mon iima kawaa kanianon keno. Kenoto, honja mende mokoloroto, qasenagadeen iiro. Kaen iima gere ii kokaen jen muro, “Giinon mono kamban monjon honja mombo mende ewa.” Kaen jen tegon muro fig gere iikanon mono iikanondeen gororongoro.

²⁰ Gororongoro gowokourutanon ii iima aarun kokaen jegi, “Fig gerenon mono nomaen ama alanzan pilitikon gororonjoga?” ²¹ * Jegi Jiisanon kokaen meleeno, “Niinon qaa honja mon kokaen injjowe mobu: Momalaari pondan men uuwoi mende ambuyati een, fig gerewaanon iwoi kolooji, ononon iikayadeen mende ambuyato, koi mono kaanagadeen saanon ambuyaga: Baanja kokawaa toyaaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Mono baanja koi qetegon wama waama kema kowenon amba.’ Kaen jen koton Anutu moma laariro

* **21:5:** Zek 9.9   * **21:9:** Ond 118.25, 26   * **21:13:** Ais 56.7; Jer 7.11   * **21:16:** Ond 8.2   * **21:19:** Fig ii sambu gerewaa alia mon. Ii gawonjianon komogi honja naanjawoga kolooro mamaga nenkeju.   * **21:21:** Mat 17.20; 1 Kor 13.2

mono iikawaa so koloowaa. ²² Naa iwoiwaajon qisin qama kooliwuti, ii kuuya bunja qen aowombaaajon moma laarigi mono bunjagia koloowaa." Kian.

Jotamemeya yononon Jiisaswaa ku-usunaaajon qisigi.

Maak 11.27-33; Luuk 20.1-8

²³ Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon kema ejemba kuma onono jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya tosaaja yononon iwaanon kougi. Kouma kokaen qisij mugi, "Gii kokanor iwoi anjani, ii mono moronon jen koton gono amakejan? Iikawaa ku-usuna ii mono moronon gono?"

²⁴ Qisij mugi kokaen meleema onono, "Niinon kaanagadeen qaa mon qisij onomanja. Ii meleema nombuti een, niinon kaanagadeen moronon ku-usun iwoi koi amakejen, ii injjomanja. ²⁵ Jonon ejemba oomulu men onoma laligoroti, iinon iikawaa ku-usuna ii daenkaya mero? Siwe Toyanon muro me balon toyanon mugi?" Kaen meleema onono batugianon amin moma kokaen jegi, " 'Ku-usunanon Siwenonga asugiro,' kaen jewonati een, iinon mono kokaen jewaa, 'Ono mono naambaajon Jon mende moma laarin mugi?' Ii mende sokonja.

²⁶ Me 'Balon ejembanonga asugiro,' jewonati een, nononon mono ejemba tuun yonoojon toroko moma amamaawonja. Kanageso kuuya yononon Jombaajon 'Gejatootoo ejaga koloaja,' jen laligoju." ²⁷ Qaa kaen gosin Jiisaswaaajon kokaen meleengi, "Ii mende mojon." Kaen meleengi Jiisasnon kokaen injjoro, "Kaen kolooro niinon kaanagadeen iwoi koi amakejiwaa ku-usuna moronon nonoti, ii mende injjomanja." Kian.

Mombaa merawoita yoroo sareqaa

²⁸ Jiisasnon sareqaa mon kokaen jero, "Ono qaa koi kawaaajon nomaen romonggoju? Eja mon merawoita woi laligogi. Kamban monon mangaranon meria mombaanon kema kokaen ijoro, 'Merana, gii saanon kete noo wain kasa gawonon kema gawon mewa.'

²⁹ Kaen ijoro kokaen meleeno, 'Nii togojen.' Kaen ijoroto, kanagen qaaya iikawaaajon moma bolin eleema kema gawon mero. ³⁰ Kawaa gematanon mangaranon meria mombaanon kema mutu meriaajon ijoroti, qaa iikayadeen ijoro. Ii ijoro qaa kokaen meleema jero, 'Somatana, saanon kemaaja.' Kaen jeroto, kilen mende keno."

³¹ Jiisasnon kaen jen qisij onono, "Woi yoroononga moronon mangaraa jeta ten kono?" Kaen qisij onono kokaen meleengi, "Meria mutuya iinon." Kaen meleengi kokaen injjoro, "Niinon qaa honja toon mon kokaen injjowe mobu: Takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono onono unuugun wala Anutuwaa bentoton uutanon ubuya.

³² * "Qaa iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon onoonon kan Anutuwaa jaanon solananiwonatiwaa kania qendeeno onono iwaa qaaya ii mende moma laarigito, takis meme ejemba tiliqiligiawo ano kana somata emba yononon mono ii moma laarin mugi. Yononon ii moma laarin mugiti, onono ii iima kilen kanagen kaanagadeen ononngia mende moma bolin aon eleema ii mende moma laarin mugi." Kian.

Wain kasa gawon galen bologa yonoo sareqaa

Maak 12.1-12; Luuk 20.9-19

³³ * Jiisasnon jero, "Sareqaa mon ii kokaen mobu: Balon toya monon wain kasa gawon mon koma komoro. Koma komoma sopaya men liligoro. Men liligon wain juu somata jamonon mero. Iikanon waimbaa honja ama kananon rijijaagi apuyanon lalanon kemero. Wain juu somata ii jamonon men wain yongoro mewubotiwaajon galen meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboron wain gawon galen tosaaja mokolon onoma kokaen injjoro, 'Mono gawon men honaa bakaya ononngia men bakaya toya nii nombu.' Kaen jen gawon ii borogianon ama onomesaon kantri monon kema laligoro.

³⁴ "Laligon laligoro honja momogorotiwa kambaaja gbani 5 toriro kanon welenqeuruta tosia wasin onono galen yononon kema wain gawon honaa bakaya mubutiwaajon jero. ³⁵ Jeroto, galen yononon ii unuama somonon tosia koobinon sagorogoro unun tosia unugi komugi tosia jamonon gilin unugi komugi. ³⁶ Kawaa gematanon welen eja tosaaja toroqen wasin onono mamaga koloogito, ii kaanideen horon ureen men ononji.

³⁷ "Kaen anji wain gawon toyanon qaa monngama jero, 'Neenaa merana mono goda qen mubuya me nomaen?' Kaen jen konoga ii anaa meria wasiro yononon keno. ³⁸ Kenoto, wain gawon galen yononon meria iima batugianon kokaen amin moma jegi, 'Iinon mono borosamoyaa toya koloaja. Ayo, mono men qenin komuro wain kasa gawononon mono ananaa bunjaga koloowaa.'

* 21:32: Luuk 3.12; 7.29-30

* 21:33: Ais 5.1-2

³⁹ “Kaen jen qelanjin menj somonjon giligi gawon seleengen kemero qegi komuro.
⁴⁰ Wain gawon toyanon ii moma kan gawon galej ii mono nomaen ama onjombaa?”

⁴¹ Jiisasnon kaen qisin onono kokaen ijogi, “Galej bologa ii mono kondeema japalejen menj onjombaa ano gawon galej dologa mokoloon onoma wain kasa gawonja yonoo boronon ambaa. Yononon honja momogowaatiwaa kambanjon bakaya tororo munkebuya.” ⁴² *Jiisasnon ii moma kokaen injjoro, “Bunja Terewaa qaa koi kamban mongen weengogi me qaago,

‘Miri meme yononon jamo tando mon gema qen een mesaogi raroti, iikanon mono tando kombombanja kolooro mokoloogi.

Iikanon riuro mirinon mono gororongon kamaanj kombaa.

Ponjon tando ii kuuro jaananon iinin qabuuyawo kolooro waliingonkejon?’

⁴³ “Kawaajon kokaen injjowe mobu, Anutunon mono bentotonja ii unuama ejemba tuun mon onono yononon iikawaa gawonja megi honja saanon koloonjebaa. ⁴⁴ Monjon tando waja iikanon ritatanjon kamaanj qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanon joloma tama mombaa qaganon kamaanj kombaati, ii mono kuuya qenjanmenjanjogwaa.”

⁴⁵ Jiisasnon kaen jero moma jigo gawon galej ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon sareqaaya ii moma kania moma asarin kokaen jegi, “Ii mono nonojonja jeja.” ⁴⁶ Kawaajon ii menj somonjowombaaajon mogito, ejemba tuun somata yonoojon toroko moma amamaagi. Ejemba tuun somata yononon Jiisaswaaajon mogi gejatootoo ejaga kolooro. Kian.

22

Maran lombambaa sareqaa

Luuk 14.15-24

¹ Jiisasnon mombo kanain sareqaanon qaa kokaen jero, ² “Siwewaa bentotonja ii kokawaa so koloaja: Kin eja Ponjon meriaajon maran (agomin aao) lomban arengon mozozongoro. ³ Mozozongon welenqegeuruta wasin onoma kokaen jero, ‘Niinon ejemba tosaanja maran lombanon kawutiwaaajon mojen. Ono mono yonoonon qele kema kawutiwaaajon injjowu.’ Kaen jero kema injjogito, ejemba yononon ii moma kawombaaajon tojon silemale anji.

⁴ “Kawaa gematanon welenqegeuruta tosaanja mombo wasin onoma kokaen jero, ‘Ejemba kawutiwaaajon jeweti, mono iyonoonon kema kokaen injjowu: Mobu, niinon lombambaa nenena mozozongodaborojenja raja. Noo bulmakao ejia ano bulmakao tosaanja unuaginij kelegiawo koloogiti, ii unun oon qeragonin iwui kuuya mono jorinj eja. Ono mono maran lombanon kawu.’

⁵ “Kaen jero kenji ejemba yononon qaa iikawaa geja mende anjito, lolomonin tondu kenji. Tosianon nene gawonqanon kenji tosonian konkororo gawonjianon kenji. ⁶ Tosianon kin pombaa welenqegeuruta qelanjin unuama horon ureen onoma unugi komugi. ⁷ Komugi kin pombaa irinja soono manjaqege tuunja wasin onono kema nama borosa meme eja ii kondeema onoma taon mirigia ii kuugi jero.

⁸ “Kawaa gematanon kinjon welenqegeuruta ii kokaen injjoro, ‘Maran lomban mozozongonin jorinj rajato, ejemba kawutiwaaajon jeweti, iyononon mono korisoronon kakawaa so mende koloaju. ⁹ Kawaajon ono mono kana aogaranon ano miri sombenja sombenja kanon kema ejemba ii me ii mokoloon onombuti, ii mono maran lombanon kawutiwaaajon jen kaparanj koma kuun onombu.’

¹⁰ “Kaen injjoro welenqegeurutanon mesaon kana en kenjiti, iikanon kema ejemba ii me ii mokoloon ononjiti, ii korebore horon kululuun onoma kagi. Mende gosin onongi ejemba awaa ano bologa kaanadeen kan maran lomban miri gojoma nene dun liligon raji. ¹¹ Nene dun liligon ragito, kinjon ii injiimmbaaajon kan iikanon eja mon maran lombambaa maleku taanja mende mouroti, ii iiro. ¹² Eja ii iima kokaen ijoro, ‘Alana, gii maran lombambaa malekuya mende mouma kilen nomaembaajon miri koi kawaa uutanon kajanja?’ Kaen ijoro eja iikanon qaaya bogoro olojon raro.

¹³ * “Kaen raro kin ponjon welenqegeuruta kokaen jen koton onono, ‘Mono eja ii menj kana boria somonjon seleengen giligi pangamanon kemeba.’ Iikanon laligowuti, iyononon mono saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya. ¹⁴ Qaa iikawaa so Anutunon ejemba seiseiyanon kawutiwaaajon jeroto, afaangoya yononon qaa ii anjalij moma anjon koma kan Anutunon tuun somata meweenjon ononoti, mono iyonoo batugianon koubuya.’ Kian.

* 21:42: Ond 118.22-23

* 22:13: Mat 8.12; 25.30; Luuk 13.28

Takis aambaa Jiisas angobato mej mug.

Maak 12.13-17; Luuk 20.20-26

¹⁵ Kawaa gematanon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon kema amin moma Jiisas qisin qaawaa timbinon hororo gbadoon mubombaaon arenj anji. ¹⁶ Arenj kaen ama gowokourata ano gawana Herodwaa paati alaurata tosaanj wasinj ononji Jiisaswaanon kan kokaen qisin jegi, “Boi, giinon eja honj koloojanj, nono ii mojon. Giinon ejemba tosaanj mende injisoroonj tosaanj mende sureen onjomakejanto, so motoonononj gosinj nonomakejan. Kawaaonj kuun gonji mende dogonj somata mende esuun onjomakejanto, Anutuwaanonj kana ii qaa honj so kuma nonomakejan. Giinon Anutuwaanonj qaa dindinj iikanonj uuta ano kamaanqeqeta motoondeen kuuya jen qindiinj ama nonomakejan. ¹⁷ Kawaaonj qaa koi kawaaonj nomaen romonjonjanj, ii jena mobon. Nono Siisa-kimbaaonj takis ama iikanonj Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago?”

¹⁸ Kaen qisigi arenjia qolonolonjgoya moma kotonj kokaen injjoro, “Oo uumeleembaa eja seleseleya, onjo mono naambaaonj qaawaa timbinonj ama nombombaaonj angobato mej nonju? ¹⁹ Saanonj takis aambaa monenja monj qendeema nongj iimanja.” Kaen injjoro silwa monen monj menj kagi.

²⁰ Kagi kokaen qisin onono, “Morowaa unayaga ano qataga ii koi oogita eja?” ²¹ “Oo ii Siisa-kimbaanonja,” kaen meleema jegi. Jegi kokaen injjoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unayawo ii mono iwaa bunj munkebu. Iwoi Anutuwaa unayawo eji, ii mono Anutuwaa bunj qewu.” ²² Kaen injjoro iwaajonj mamaga walijonj mesaonj selegenjen kenji. Kian.

Koomunonja waawaataa Jiisas angobato mej mug.

Maak 12.18-27; Luuk 20.27-40

²³ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yonononj ‘Komugiti, iyonononj mende waabuya,’ jenj laligogi. Kambanj kanonj yonoononjga tosanonj Jiisaswaanonj kanj kokaen qisin munj jegi. ²⁴ * “Boi, Moosesonj kokaen jenj kotonj nononota eja, ‘Eja monj emba mero merabura mende kolooji komuro koganonj saanonj maloya menj laligonj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowaa.’ ²⁵ Moba, kambanj mononj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanonj emba menj laligonj gbilia qaa eenj laligonj komuro. Komuro koganonj maloya ii mero.

²⁶ * “Menj laligonj komuro koga mononj maloya ii mero. Mero kawaa gematanonj koga mononj emba iikayadeen mero. Kaanondeen kanj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonj iikayadeen menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. ²⁷ Komudaborogi konoga malogia ii kaanagadeen komuro. ²⁸ Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbilin waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijon. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoonj ii embagiaga megj laligorotiwaajonj ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

²⁹ Kaen qisigi Jiisasnonj meleema kokaen injjoro, “Onjo qaa jenj soaju. Uumeleembaa Bunj Tereya ano Anutuwaa ku-usunja mende moma kotojutiwaajonj mono jinjanj amakeju. ³⁰ Onanonj, koomunonja waama kambanj iikanonj loemba mende kolooowuyato, gajoba yonononj Siwe gomanonj laligojuti kaanja koloonj laligowuya.

³¹ * “Mobu! Komugiti, iyonononj gbilin waabutiwaa qaaya Anutononj onjoonj jeroti, onjo ii mono weenjogi me qaago? Qaa ii kokaen, ³² * “Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongja laligonj waama laligojen.’ Anutononj koomuya yonoo Pongja qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga laligoja.” ³³ Jiisasnonj ejemba tuunj somata kaen kuma onono moma walijonjgi. Kian.

Jojobanj qaa wanja woi ii nomaen?

Maak 12.28-34; Luuk 10.25-28

³⁴ Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yonononj Jiisas qisin mug meleema jen sororogoro qaagia bogoroti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonononj moma kanj ajorogogi. ³⁵ * “Yonoononja boi monj Kana qaa tororo moma kotoroti, iinonj kanj Jiisas timbi ama kokaen qisin muro, ³⁶ * “Boi, Mooseswaa Kana qaa uutanonj naa jojobanj qaa ii wanja somata kolooja?”

³⁷ * “Qisin muro meleeno, “Wanja somata ii kokaen, ‘Gii uuga, unaga ano roromonjgoga jumunja iikanonj mono Ponj Anutuga jopagonj laligowa.’ ³⁸ Iikanonj mono jojobanj qaa wanja ano uuta kolooja. ³⁹ * “Jojobanj qaa iikawaa alia ii kokaen, ‘Geenja jopagonj aonkejanj, iikaanjadeen mono ejemba kuuya jopagonj onoma laligowa.’ ⁴⁰ Jojobanj qaa woi ii mono

* 22:23: Apo 23.8 * 22:24: Dut 25.5 * 22:32: Eks 3.6 * 22:35: Luuk 10.25-28 * 22:37: Dut 6.5

* 22:39: Lew 19.18

Moseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonoj Buju Tere kuuya iikawaa wanjaga koloaja.” Kian.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Pojña ano gbiliga.

Maak 12.35-37; Luuk 20.41-44

⁴¹ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj kan ajoroogi Jiisasnoj kokaen qisin onono, ⁴² “Onjo Kraistwaaajonj nomaen moju? Iinonj mono morowaa meriaga koloaja?” Kaen qisin onono meleema ijogi, “Mono kinj Deiwidwaa gbiliaga koloaja.”

⁴³ Ijogi moma injoro, “Kaen koloojato, nomaen ama Unj Toroyanonj Deiwid sololoon muro iwaaajonj ‘Neenaa Pojña,’ qama kokaen jero,

⁴⁴ *Anutunonj nama noo Pojña kokaen ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj onjoomanja.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁵ Deiwidnonj ajo kaen jenj qata ‘Noo Pojña’ jeja. Pojña jenj mono nomaen ama iwaa gbilia kaangadeenj koloonaga?”

⁴⁶ Kaen injoro iikawaa kitia monjonj monj meleemambaajonj amamaanj qaagia bogoro nanji. Somanja iikanondeen kuuya yonononj Jiisas mombo qaa mombaa qisin mubombaajonj kokodundunj ama mesaogi. Kian.

23

Uumelembaa selesele laaligowaa galej meme qaa

Maak 12.38-39; Luuk 11.43, 46; 20.45-46

¹ Kambanj kanonj Jiisasnoj ejemba tuunjeleme ano gowokouruta ii kokaen injoro, ² “Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Moseswaa jinjaronj duj raranonj rama Kana qaawaa kania ku-usunj qaganonj kuma onjmakeju. ³ Kawaajonj qaa kuuya jenj kotonj onjmakejuti, ii mono tenj kombuto, nanamemengia ii mono mende otaawu. Yonononj qaa jegianonj jenj asarinkejuto, iyangio ii mende otaanjeju. Kawaajonj mono ii kaanja mende amakebu.

⁴ “Yonononj qaaya qaaya jenj kotonj iikawaa qaqaq binjowo ii ejemba sawingianonj amago anji ii anjowombaajonj bimooro jarambaranj amakejuto, iyangio ii boro susugia melaa monjonj ilaanj onjombombaajonj wosomomia monj mende enjeja.

⁵ *Yonononj nanamemengia kuuya ejembanonj injiibutiwaaajonj ama menjeju. Baibel qaa kota (memori jawo) irimunj kasa bokisia menj somariinj asuganonj qendeema Bunj momogiaajonj awelejonj onjeju. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire somasomata menj mondonjeju.* ⁶ Yonononj jejelombanonj duj rara mutuyanonj jegenjegenj rabombaajonj momakeju ano qamakooli mirinonj jaageqeyanonj eu rabombaajonj siinja momakeju. ⁷ Maaketnonj me kananonj ejemba injiigi jolonjia jewutiwaaajonj moma ‘Oo somatanana,’ qagia kaanj qabutiwaa siinja momakeju.

⁸ “Yonononj kaen amakejuto, motoonjo iinonj onjoo Boigia kolooro onjo kuuyanonj iwaa uumeleenj alauruta koloaju. Kawaajonj onjoo qagia boinana qabutiwaaajonj mende mobu. ⁹ Motoonjo iinonj Mangia koloaja. Iinonj Siwe gomanonj laligojiwaaajonj balonj eja mombaajonj nonoo Manjana qa kaen mende qabu. ¹⁰ Kraist motoonjo niinonj onjoo somatagia koloojen. Kawaajonj onjoo qagia ‘Somatanana,’ qabutiwaaajonj mende mobu.

¹¹ *Kaen qaagoto, onjoo batugianonj monjonj waja kolooji, iinonj mono welenj qenj onjoma laligowa. ¹² *Kaen laligowaato, monjonj iyanjaa uuta menj ubaati, Anutunonj mono ii menj kamaanj mubaa. Monjonj iyanjaa uuta menj kamaawaati, Anutunonj mono ii menj uma mubaa.

Jiisasnoj Farisii yonoojonj qama wanjinjinjonj ‘Yeil’ jero.

Maak 12.40; Luuk 11.39-42, 44, 52; 20.47

¹³ “Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparanjonkonj ejemba! Onjo uumelembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianonj ubaatiwaaajonj mono qama wanjinjinjonj ‘Yeil’ jejen. Ejemba Siwewaa bentotonj uutanonj keububotiwaa naguya koma somonjonjeju. Onjooqio iikawaa uutanonj mende keuju ano tosianonj iikawaa uutanonj keubombaajonj anjuti, onjo ii somonjonj anjonj koma onjmakeju. ¹⁴ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa

* **22:44:** Ond 110.1 * **23:5:** Mat 6.1; Jan 15.38; Dut 6.8 * **23:5:** Baibel memori jawo irimunj kasia ii Duteronomi 6.8 qaa iikawaa so oro selianonj menj palapanjianonj me qoi kaanja borogianonj somonjonj laligogi. Malekugiaa susuyanonj akadamuwaa goubire bewesononj menj mondonj laligogi, ii Anutuwaawaa ejemba honja toonj koloogitiwaa aiweseya kolooro. * **23:11:** Mat 20.26-27; Maak 9.35; 10.43-44; Luuk 22.26 * **23:12:** Luuk 14.11; 18.14

kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono malo yonoonon miri iwoi bidaan baagon anjalin onomakeju ano qabunagia koloowaatiwaajon ama qamakooli koriga koriga qama koolin totogianon qenkeju. Kawaajon Anutunon qaagia jen tegon irona uuta meleeno onoo qagianon ubaa.

¹⁵ "Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono monjon Juuda ejemba mon koloowaatiwaajon kaparaŋ koma koweya koweya koton balon balon liligonkeju. Kaen anji monjon Juuda ananaa nanamemenon qokotaawaati, ii mono kuma soon mugi gere siawaa bunja koloowaa. Onoangia kaanja qaagoto, indina woi onoangia unuugun kileqileewaa.

¹⁶ "Jaagianon gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, lombo onoo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono qaa kokaen jenkeju, 'Monjon jiwowon jigowaa qatanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monjon jiwowon jigowaa iwoi goulonon memeta iikawaa qatanon jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somongon mubaa.'

¹⁷ "Oo jaagoo ejemba nekona! Iwoi goulonon memeta ano jiwowon jigo woi yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Goul yanjo kowoga mende koloojato, jiwowon jigonon anji iikanon mono ii men kobooja.

¹⁸ "Qaa mon kokaen jenkeju, 'Monjon alatawaa qata qama qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati een, iikanon mende kotiiwaato, monjon nandun mamatewoo alatanon eji, iikawaa qata qama jojopan qaaya jewaati een, jojopan qaa iikanon mono somongon mubaa.'

¹⁹ "Oo jaagoo ejemba! Nandun mamatewoo ano alata yoroononga naa iwoinon uuta kolooja? Nandun yanjo kamaaqeqeta koloojato, alatanon anji iikanon mono nandun men kobooja. ²⁰ Kawaajon monjon alatawaa qanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati, iinon alata ano iwoi kuuya alatanon eji, mono iikawaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²¹ "Monjon jiwowon jigowaa qanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati, iinon mono jigo iikawaa ano iikanon kotiin laligoji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa. ²² *Kaanadeen monjon Siwewaa qanon qaaya jojopan qaanon jen kotiiwaati, iinon Anutuwaajon jinjaron dun ano iikanon raji, iwaa qanon qaaya jen kotiiwaa.

²³ *²⁴ "Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono nembanen kuuya mendeema bakaya 10 iikanona motoongoo Anutuwaajon bunja qenkeju. Dane, raki ano kiesopa ii kaanadeen mende uugun motoongoo ii Anutuwaajon bunja qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota waja koi mono uugun mesaonkeju: Gii ejemba batugianon nanamemen dindina otaan kiankomun aon qaa pondan otaan laligowa. Qaa waja ii mono kaparaŋ koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu. ²⁴ Jaagia gooro ejemba borogianon men unuamakejuti, ono jengeran apuwo newubotiwaajon apugia saianon gosinkejuto, oro somata kamel ii tondu gogonkeju. ²⁵ Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono hamo qen aowombaajon qambi ano amanewewaa selia songbama yagonkejuto, onoangiaa dogo otokogia mende galen koma iwoi tondu gorongon nepaqepalo anji iikanon uugia saa qero laligoju.

²⁶ "Oo jaagoo eja Kana qaawaaajon kaparaŋ komakejanji, gii mono wala gambiwaa uuta songbana selianon kaanagadeen tataan kota koloowaa. ²⁷ *Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono qasiriwaa maripoonon songbanji taanja koloojuti, mono iikawaa so koloojuti. Selegianon iimasiiŋsiŋgiawo kaanja koloojuto, qasiriwaa utanon qamo sii ano iwoi arokuukuuyawo eji, iikaanjonon mono onoo uugia saa qen eja.

²⁸ "Iikawaa so ono kaanagadeen ejemba jaagianon onanon dindina tani koloonkejuto, uumeleembaa selesele tani ano qewolononon mono uugia saa qero laligoju.

Bologa memewaa irona

Luk 11.47-51

²⁹ "Oo Kana qaawaa boi ano iikawaa kaparaŋkonjon ejemba! Ono uumeleembaa ejemba seleseleya koloogi lombo qagianon ubaatiwaajon mono qama wanjinjingon 'Ye!' jejen. Ono gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simen kuun menkeju ano ejemba

solaŋa yoŋoo jama kobaagia menjerenŋonkeju. ³⁰ Kaen ama kokaen jenkeju, 'Nononon ambosakonana yoŋoo kambanon laligowonagati een, mono yoŋowo mende toroqenin gejatootoo ejemba yoŋoo sagianon mono nonoo qanananon mende unaga.'

³¹ "Kaen jen iikanon onŋoanŋo gejatootoo ejemba unuŋgiti, iyoŋoo esaurugia koloojuti, mono qaa ii nangon jen dangunu kaanŋa nanju. ³² Kawaajon ambosakonŋianon singisonŋo kanain anŋgiti, iikawaa so onŋo mono toroqen kuuya andaborowu.

³³ *³³ "Oo Farisii, onŋo mono qato melaa kaanŋa koloju. Anutunon qaagia jen tegoro gere sianon kemebotiwaaqon mono nomaen umburatin kembuyaga? Ii mono amamaawuya. ³⁴ Kawaajon mono mobu, niinon gejatootoo ano momakooto ejemba ano Kana qaawaa boi wasin onŋombe onŋoonon kawuya. Kagi yoŋoononŋa tosaanŋa ii unuŋgi komuwuya ano tosaanŋa maripoonon unuwuya. Tosaanŋa qamakoooli mirigianon ororaan onŋoma qaagia jen tegon oolinon onŋootin konjoma onŋonŋi taonŋa taonŋa kanon kemakebuya.

³⁵ *³⁵ "Eja solanŋa Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonŋa kanain unuŋ kouma laligon Zekaraia jiwowon jigo kowoga ano siimolon alata yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Ejemba solanŋa yoŋoo sagia balonon molaan laligogiti, sa kuuya iikawaa ironŋa mono onŋoo qagianon ubaa. ³⁶ Niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Sagiaa ironŋa kuuya ii mono ejemba kete laligojuti, mono onŋoo qagianon uro Anutunon ironŋa meleema onŋono mobuya."

Jiisanon Jerusalem kanageso jopagon onŋono.

Luuk 13.34-35

³⁷ Jiisanon jero, "Oo Jerusalem Jerusalem, onŋo gejatootoo ejemba unuŋgi komugi Anutunon ejemba wasin onŋono onŋoonon kankejuti, ii jamonon unuŋgi komunkeju. Kuru nemuwanon meraboraanŋa enganŋa baatanon ama kojojoon onŋomakeji, niinon mono iikawaa so kambanŋa kambanŋa goo kanagesouruga kotama kololon onŋomabaajon moma laligoweto, onŋo ii togon laligon kougi. ³⁸ *³⁸ Mobu, Anutunon mono jigo mirigia gema qero saoyagadeen ewaa.

³⁹ *³⁹ "Kaen ewaato, niinon kokaen injjowe mobu, Onŋo nii mombo mende niibuya. Kanagen kamban mon kan kuuro iikanon niima kokaen jewuya, 'Pombaa qatanon kan nononŋi, Anutunon mono ii kotuegon muba.' Kian."

24

Jiwowon jigonon kondemondéen koloowaa.

Maak 13.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisanon jiwowon jigo mesaon kamaaro gowokourutanon iwaanon kan jiwowon jigowaa toton uutanon miri ragiti, ii Jiisas qendeema mug. ² Qendeema mug meleema kokaen injjoro, "Miri kuuya ii saanon injjuto, niinon qaa honŋa mon kokaen injjowe mobu: Ii mono kondeenŋi miriwaa jama mon ii jama mombaa qaganon mende ewaato, qeqelala saoyagadeen ewaa." Kian.

Kakasilin ano sisiwerowero koloowaa.

Maak 13.3-13; Luuk 21.7-19

³ Jiisanon Oil gere baanŋanon kema raro gowokourutanon iyanŋia siri iwaanon kan kokaen qisin mug, "Boi, qaa jejanŋi, iikawaa honŋa mono naa kambanon asugiwaa ano giinon kana balombaa kambanŋa tegomambaajon ambaati, iikawaa aiweseyanon mono nomaen asugiwaa? Ii saanon ninijowa."

⁴ Kaen qisin mug meleema kokaen jero: "Mononon anŋgomolon ano jinjanŋen kembubotiwaaajon mono galenŋia men laligowu. ⁵ Ejemba mamaganon asugin noo qananon kokaen jewuya, 'Niinon Hamoqeqe Toya Kraist koloojen.' Kaen jen ejemba mamaga tiligon onŋombuya. ⁶ Onŋo manjawaa bujuya ano otonŋa koloon kema karo momakebuya. Ii moma jenenŋia orowabotiwaaajon mono galenŋia mewu. Iwoi kaanŋa ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, balombaa kambanŋanon mono iikanondeen uulanŋa mende tegowaa.

⁷ "Kantri mononon kantri mon unuwombaaajon waabuya. Ejemba tuun mononon tuun mon yoŋowo aron qen aowombaaajon waabuya. Gomaŋa gomaŋa kanon bodia bodia koloowaa ano nan somasomata ii qonjoma menŋ namo meleeno kemenkebaa. ⁸ Iwoi kuuya ii emba korowonon masu kanain unuŋkejiwaa so. Balombaa kambanŋanon mono iikawaa so kanain tegomambaajon ambaa.

* 23:33: Mat 3.7; 12.34; Luuk 3.7

* 23:35: Jen 4.8; 2 Hist 24.20-21

* 23:38: Jer 22.5

* 23:39: Ond 118.26

⁹*“Kaen ambaato, kamban kanon tosianon onjo uugia meleengettiwaajon ama gawman yonoo boronon onjoongi siimbobolo ama onoma unugi komuwuya. Kantri kuuya yononon noojonja ama kazi ama onjomakebu. ¹⁰ Kamban kanon mamaganon momalaarigia mesaon anjonan menj kazi ama aowuya. ¹¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganon asugin ejemba mamaga kilikalu menj onjoongi jinjaun qen kemakebuya.

¹² “Jeulalan Toyanon sein ejemba galen koma onjombaatiwaajon ama uumeleen ejemba seiseiya yonoo uugianon olomooro uujopagianon loorinj zololongwaa. ¹³ *Monjon kaparan koma kotiinj bon qen nama laligoro balombaa kambananon tegowaati, iinon mono oyanboyar bunja qen aowaa. ¹⁴ Anutuwaa bentotonja Oligaa Bunja koi mono waladeen namowaa kantria kantria kuuya kanon jen seigi kanageso so nanjonanjo qaaya mogigo balombaa kambananon iikawaa gematanon tegowaa. Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemondéen uuduuduyawo

Maak 13.14-23; Luuk 21.20-24

¹⁵ * “Gejatootoo eja Danielon kondemondéen uuduuduyawo kawaa qaaya jerota eja. Qaa iikawaa so tosianon kan kondemondéen ano iwoi anjonjorayawo ii jiwowon jigo toroyanon anji nano iibuti, qaa koi weengowagati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁶ Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, onjonon mono misingon horon baananon kembu. ¹⁷ *Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan geso iwoiya memambaaajon miri uutanon mende uba. ¹⁸ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaaajon eleema mirinon mende kema.

¹⁹ “Yeil! Emba korowo ano merabora ajunon yononon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuya? ²⁰ Kawaaajon iwoi ii konjuru me Sabat kendombaa kambananon mende kolooaatiwaajon mono qama koolinkebu.

²¹ * “Ii kokaembaajon: Kamban iikanon kakasililij jekania boorongoya koloojaa. Kakasililij soya kaanja ii wala eenanon kamban monjen mende koloon ero. Anutonon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeen kanain kamban kokanon laligon kouma kamban biiwianon monj mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban monjonon mombo mende koloojaa. Kawaaajon mono qama koolinj laligowu. ²² Ponjon kokojinjin kamban ii mende menj torinagati een, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanjaajon meweenjon onjonoti, iyonjojon ama ween iikawaa jangoya ii menj toriwaa.

²³ “Kamban iikanon kokaen jewuya, ‘Mobu! Kraistnon koi laligoja,’ me ‘Iibu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.’ Monjon kaen jewaati een, ii mono mende moma laariwu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmologoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asugin anjoletto ano aiwese somasomata megil etombuya. Kaen letonji Anutonon ejemba iyanjaajon meweenjon onjonoti, ii kaanagadeen enkalolon menj onjombutiwaajon anjogaboto menj kaparan konji jinjaun qewubo. Onjo galengia awaagadeen menj aon laligogi ii amamaawuya. ²⁵ Mobu! Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen injjowe modaboroju.

Siw gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁶ * “Kawaaajon ‘Hamoqeqe Toyanon balon qararanjonkonjonon laligoja,’ kaen jegi mobuti een, iikanon mono mende kembu. Me ‘Mobu! Kraistnon miri kawaa uutanon asugin raja,’ kaen injjogi ii mende moma laariwu. ²⁷ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honanon mombo kawaati, kamban ii mono oobiliwaa so kokaen koloojaa: Ii ween koukoutanonja pilitik bilisik ama leegen ween kemekemetanon sokoma asarinj keno iijonj, iinon mono iikawaa so asugiwaa.

²⁸ * “Oro gisaganon monjen ewaati, mambonkarara yononon iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloojaa.” Kian

Siw gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Maak 13.24-27; Luuk 21.25-28

²⁹ * “Konjajilij kamban iikanon tegoro iikanondeen ween jaayanon injan kono koihnon umun kombaa. Senjelao yononon sombinonja tegon kamaawuya ano sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anji soowaa.

* 24:9: Mat 10.22   * 24:13: Mat 10.22   * 24:15: Dan 9.27; 11.31; 12.11   * 24:17: Luuk 17.31   * 24:21: Dan 12.1; Ais 7.14
 * 24:26: Luuk 17.23-24   * 24:28: Luuk 17.37   * 24:29: Ais 13.10; 34.4; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12-13

³⁰ *Kambanj iikanonj Siwe gomambaa Eja honjaa aiweseyanonj sombinonj asugiro iibuya. Kambanj iikanonj namowaa kanageso kuuya yonjononj jingonj qama saabuya. Saama Siwe gomambaa Eja honj iinonj sombimbaa koosu qaganonj karo iibuya. Ku-usunja somatanonj sakondindinjawo asuganonj asugiro asamararanja iibuya. ³¹ Karo iigi romonj qaita monj uugi otonja kotakota mogi Siwe gajobauruta wasinj onjono yonjononj ejemba Anutunonj iyanjaajonj meweenejonj onjotoni, ii balonj goraaya teetee eugenj emugenj iikanonja kopepereen onjoma unjuambuya. Kianj

Noronj gerewaa sareqaa

Maak 13.28-31; Luuk 21.29-33

³² "Onjo noronj gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianonj apuyawo kolooro senjia longgosi ii iima moma kokaenj jenkeju, 'Weenj kambanja mono dodowija.' ³³ Onjononj kaanjiadeen aiwese iikawaa so asugiro iima moma asarij kania kokaenj jewu, 'Jiisasnonj mono nagunonj dodowija.'

³⁴ "Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Ejemba koi kete namononj laligojuti, iyonjononj mende komugi iwoi kuuya jejenji, ii mono iyonjoo laaligo kambanjianonj koloowaa. ³⁵ Sombinj namononj goronj qewaoto, noo Burja qaananonj mono kambanj monjonj mende aliwaa. Kianj.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii monjonj mende moja.

Maak 13.32-37; Luuk 17.26-30, 34-36

³⁶ "Siwe gomambaa Eja honjanonj kawaato, naa kambanonj kanj kuuwaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjonj monj mende moja. Siwe gajobanonj ii mende moju. Anutuwwa Merianonj kaanagadeen ii mende moja. Amanonj anjodeen ii moja.

³⁷ *Wala eenjanonj Nooawaa kambanjanonj ejembanonj laaligogia qemasologonj qaganonj laligonj menj kileegiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaatiwaa kambanjanonj koloowaa.

³⁸ "Apu gboulu somatanonj mende karo waladeen iikanonj ejemba nene lombanj ama apu kotiga nenj embaqemba sewanjaajonj angj kema karo agiminj aonj laligogi. Nanamemenj kaenj ama menj qemasologonj laligogi Nooanonj wanjo utanonj uroti, weenj iikanonj tegoro. ³⁹ *Tegoro naa iwoi koloowaati, ii mende mogi apu gboulu somatanonj kanj jinonja qaa tiwilaan onjono. Kanagenj Siwe gomambaa Eja honjanonj mombo kawaati, kambanj iikanonj ejembanonj kaanjiadeen qemasologonj ama laligonj tiwilaawuya.

⁴⁰ "Kambanj iikanonj eja woi gawononj laligori yoroononjga monj menj monj mesaowuya. ⁴¹ Kaanjiadeen emba woi tawenj orasinj rabaoti, iyoroononjga monj menj monj mesaowuya.

⁴² "Ponjonj kawaatiwaa kambanja me auaya mende mojutwiwaanonj mono ugubilig-bili laligowu. ⁴³ *Gbili laligowombaa qaa koi mono moma kotowu: Gomantiinjanonj kikekakasililinj ejanonj naa kambanonj me auanonj kawaati, miri toyanonj ii monagati eenj, iinonj mono gbili rama miria awagadeen galej mero qosoma umambaajonj amamaawaa. ⁴⁴ Onjo 'Siwe gomambaa Eja honjanonj kambanj kokanonj mende koubaa,' jenj romonjgogi iinonj mono kambanj iikanondeenj koubaa. Kianj.

Gawonj ejanonj silemale laligonj tiwilaaro.

Luuk 12.41-48

⁴⁵ "Kaenj kolooro gawonj meme ejemba batugianonj morononj tirinj kotonj tosaanja unjuuguja? Tosianonj zololonjonj gawonj mesaogi monjonj momakooto awaawaa qaganonj kaparanj koma pondanj menkeji, iinonj mono simbawonjowo koloowa. Miri toyanonj nanamemenja gosinj iima monjonj kema miriaa ilawoilaya ii borianonj ano galenja koloowaa. Galenja koloonj welenjeqeuruta iJOROTIwaa so kalanj koma kambanj dindijanonj unjuaginkebaa. ⁴⁶ Kaenj kalanj koma onjoma laligoro toyanonj eleema kanj iikaan jima 'Mono simbawonjowo koloowan!' jewaa.

⁴⁷ "Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Toyanonj 'Mono simbawonjowo koloowan!' jenj esuhinaya kuuyaa galenja kuuj mubaa. ⁴⁸ Kuuj mubaato, gawonj meme bibilokoya iinonj utanonj romonjonj kokaenj jewaati eenj, 'Ponjaa kaka kambanjanonj mono koriga eja.' ⁴⁹ Kaenj jenj kanainj gawonj meme ejembauruta unuj ureen aonj jejelombanj ama aisoonj apu kotiga nenj uuta sooro enkalolonj silemale koloonj laligowaa.

⁵⁰ "Kaenj laligonj kambanj monjonj ponja koubaatwiwaanonj mende mambombaati, mono iikanondeenj koubaa. Kambambaajonj imowamo ulumbulunj laligoro mono aua iikanondeenj kouma ⁵¹ qenj japalelenj menj munj jenj koto uumeleembaa ejemba seleseleya kaanja gere sianonj kemenj siimbobolo mobaa. Kaenj moma saama gigilaan gobugia kigi qaro laligowuya." Kianj.

* 24:30: Dan 7.13; Zek 12.10-14; Ais 1.7

* 24:37: Jen 6.5-8

* 24:39: Jen 7.6-24

* 24:43: Luuk 12.39-40

25

Emba saraŋ 10 yoŋoo sareqaa

¹ *Jiisasnoŋ jero, “Mombo kamaŋati, kambaŋ iikanonŋ Siwewaa bentotonŋ ii kokaenŋ koloowaa: Maraŋ lombaŋ kambaŋanonŋ emba saraŋ jumunŋ ten yoŋononŋ ‘Eja buŋawo aitonŋowonŋ,’ jenŋ kiwagia meŋ kanaanonŋ keŋgi. ² Yoŋoononŋa 5 ii momakootogiawo koloogito, tosaana 5 ii nekonŋa. ³ Nekonŋa yoŋononŋ kiwagia megito, gere (koinsare) kelega* mende meŋ keŋgi. ⁴ Momakootogiawo yoŋononŋ kiwagia ano koinsare kele kaarogia kaanŋagadeen meŋ keŋgi. ⁵ Keŋgi eja buŋanonŋ uulanŋawo mende karo mambonŋi kambaŋ korirotiwaajonŋ kuuya yoŋoo jaalologia bombonŋ mero usugonŋ gaonŋ egi.

⁶ “Gaonŋ egito, gomantiina biiwianonŋ moŋnonŋ romuŋ qero qa kokaenŋ mogi, ‘Mobu, eja buŋanonŋ mono kaja-oo! Mono iwaanonŋ kema aitonŋowu.’ ⁷ Qa ii moma emba saraŋ ten ii kuuyanonŋ waama kiwagia meŋ meagonŋ ootirigi. ⁸ Ootirigi nekonŋa yoŋononŋ emba momokootogiawo yoŋononŋ kanŋ kokaenŋ jegi, ‘Nonoononŋ kiwa bogojiwaajonŋ onononŋ mono koinsare kelega tosia nonombu.’

⁹ “Kaenŋ jegi momakootogiawo yoŋononŋ meleema kokaenŋ jegi, ‘Qaago! Ii onŋ ano nono mende sokoma nonombaa. Kawaajonŋ mono sii mirinonŋ kema onŋonŋiaa koinsare kelegia sewanŋa mewu.’

¹⁰ “Kaenŋ jegito, yoŋononŋ koinsare kelega sewanŋa mewombaajonŋ kema kanaanonŋ laligogi eja buŋanonŋ mono iikanondeenŋ kouro. Emba saraŋ joŋorinŋ nanŋiti, iyoŋononŋ kema iwo aitonŋonŋ maranŋ lombaŋ miri uutanonŋ ugi nagu konŋgi. ¹¹ *Emba saraŋ stuanonŋ keŋgiti, iyoŋononŋ kaanŋagadeenŋ kanagenŋ kouma nagu qeŋ kokaenŋ qagi, ‘Ponŋ Ponŋ, mono nagu metaama nonomba!’

¹² “Kaenŋ gagito, kokaenŋ meleema jero, ‘Qaago! Nii onŋ mende moma onŋonŋenŋ. Qaa ii honŋa inŋiŋjoŋenŋ.’ ¹³ Jiisasnoŋ sareqaa kaenŋ jenŋ gowokouruta ii qaa kokaenŋ inŋjoro, “Onŋ nii kamambaa kambaŋa me auaya mende moŋutiwaajonŋ mono uugbiligibili laligowu.” Kiaŋ.

*Moneŋ esu galenŋ konŋitiwaa sareqaa.**Luuk 19.11-27*

¹⁴ * “Mono sareqaa kokawaa so koloowaa: Eja moŋ gomaŋa mesaonŋ koriganonŋ kantri moŋŋenŋ kemambaajonŋ moma welenŋqeuruta onŋoono kagi moneŋ esuhinaya galenŋ koma onŋombutiwaajonŋ jenŋ kotonŋ onŋoma borogianonŋ ano. ¹⁵ Gawonŋ memegia gosinŋ honŋa dawi koloowaatiwaa so moma gawonŋ meme eja mombaajonŋ moneŋ esu 5 (Kina 20,000) muŋ moŋ moneŋ esu woi (Kina 8,000) muŋ moŋ motoonŋgo (Kina 4,000) muro. Kaenŋ galenŋ kombutiwaajonŋ mendeema onŋoma onŋomesaonŋ keno.

¹⁶ “Eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonŋ iikanondeenŋ kema konŋkororo gawonŋ mero moneŋ seiŋo esu 5 mombo mero. ¹⁷ Kaanŋiadeenŋ esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonŋ kema konŋkororo gawonŋ mero moneŋ seiŋo esu woi mombo mero.

¹⁸ “Kaenŋ merito, eja moneŋ esu motoonŋgo (Kina 4,000) meroti, iinonŋ mono mesaonŋ kema balonŋ osonŋ eja ponŋa moneŋa ronŋ koma mesanŋoro. ¹⁹ Kambaŋ koriga tegoro welenŋqede yoŋoo eja ponŋianonŋ eleema kanŋ ‘Gawonŋ megitiwaa sundugia moma gosimaŋa,’ jenŋ koma horonŋ onŋono kagi.

²⁰ “Kaenŋ kagi eja esu 5 (Kina 20,000) meroti, iinonŋ jaayanonŋ kouma esu 5 mombo toroŋenŋ meŋ kanŋ kokaenŋ ijoro, ‘Somatana moba, giinonŋ moneŋ esu 5 nonati, niinonŋ iikawaa konŋkororoya mewu seiŋo esu 5 mombo kolooro meŋ kajeŋ.’

²¹ “Kaenŋ ijoro eja ponŋanonŋ kokaenŋ meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonŋ meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanŋ meŋ ii kaparanŋ koma galenŋ koma laligona seiŋo. Kawaajonŋ niinonŋ iwoi mamaga goo boroganonŋ ambe iikawaa galenŋaga laligowa. Saanonŋ kanŋ eja ponŋa noo miri uutanonŋ kouma motoonŋ korisoro ama laligowonŋa.’ ²² Eja Kina esu woi (Kina 8,000) meroti, iinonŋ kaanŋiadeenŋ kouma kokaenŋ ijoro, ‘Somatana moba, giinonŋ moneŋ esu woi nonati, niinonŋ iikawaa konŋkororoya mewu seiŋo esu woi mombo kolooro meŋ kajeŋ.’

²³ “Kaenŋ ijoro eja ponŋanonŋ kokaenŋ meleema muro, ‘Ii awaa. Gii gawonŋ meme eja awaga membiri-qembiriga qaa. Gii iwoi afaanŋ meŋ ii kaparanŋ koma galenŋ koma laligona seiŋo. Kawaajonŋ niinonŋ iwoi mamaga goo boroganonŋ ambe iikawaa galenŋaga laligowa. Saanonŋ kanŋ eja ponŋa noo miri uutanonŋ kouma motoonŋ korisoro ama laligowonŋa.’

* 25:1: Luuk 12.35 * 25:3: Gere (koinsare) kelega ii oil gerewaa kota mujugogi kelega ii kolooro. Gomanŋ tiŋro gere susuyanonŋ opo kokosiinŋ kele iikanonŋ qendunŋonŋ kiwa ootirinŋ kanaanonŋ keŋgi 15 minitwaa so jero. Kawaa gematanonŋ gere ii eenŋ bubu giliwubutiwaajonŋ ii mombo oil gere kelenonŋ qendunŋgogi. * 25:11: Luuk 13.25 * 25:14: Luuk 19.11-27

²⁴ “Kawaa gematanonj eja monenj esu motoonjgo (Kina 4,000) meroti, iinonj kouma kokaenj ijoro, ‘Somatana moba, niinonj kaniaga kokaenj moma yagowe: Eja Ponjanonj mono eja kotakota geriawo koloaja. Geenjo nene kota mende qosoma kororoona iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejanj. Dumunj kota mende osona kemero iikanonj mono kilenj honja menj kululumambaajonj momakejanj.

²⁵ “Kaenj moma yagonj keena moma kema goo monenj esuga ii namononj mesangowe ero. Iiba, monenj esu nonati, iikayadeenj mono tororo koi.” ²⁶ Kaenj ijorj ii muroto, eja ponjanonj meleema kokaenj jenj muro, ‘Gii injarere koloonj welenjeqe bologa koloojanj! Gii kaniana moma yagona: Neeno nene kota mende qosoma kororoowe iikanonj mono kilenj honja soononj kotonj memambaajonj momakejenj. Neeno dumunj kota mende osowe kemero iikanonj kilenj honja menj kululumambaajonj momakejenj. Noo tanina kaanja moma yagonjgo mono naambaajonj ama soonj laligona?’

²⁷ “Gii noononj monenj ii benknonj ana sokonaga. Benknonj ana somariiro eleema kaweti, kambanj kokanonj ii saanonj susuyawo mewenaga.” ²⁸ Toroqenj tosaanja ii injjoro, ‘Onjo mono qezenj injarere eja kokawaa monenj esuya ii wama monj esu 10 mokoloroti, mono ii mubu.’

²⁹ *²⁹ “Sareqaa kokawaa kania ii kokaenj: Daenj yonjoononj iwoi eji, kuuya iyonjoononj mono toroqenj onjonji seiro kelemalelej enj onjombaa. Kaenj seiwaato, mombaanonj iwoi monj mende eji, iwaanonj iwoi ii mono kaanagadeenj wangi eenj toontoonj laligowaa. ³⁰ *Ayo, welenjeqe eja omaya gawonjaa honja qaa ii mono seleenjenj hagogi pangamanonj kemeba. Iikanonj kemenj saama gigilaanj gubugia kigi qaro laligowuya.” Kianj.

Jenteegowaa kambanj somatanonj kokaenj koloowaa:

³¹ *³¹ “Siwe gomambaa Eja honjanonj nama Siwe gajoba kuuya urjuama motoonj kawuti, kambanj iikanonj Siwewaa asamararananonj asugiro iinonj Kinj Pombaa jinjaronj dunjonj rabaa. ³² Rama jero namowaa ejemba tuunj kuuya menj kululuunj onjonji iwaa jaanonj asugiwuya. Asugigi lama galejanonj lamauruta meme (noninj) yonjoononga gosinj mendeema onjonji, iikawaa so ii mendenjendeenj ama onjombaa. ³³ Ii ama onjoma jero lama ii boro dindijanonj ano meme (noninj) ii qanianonj ama onjombuya.

³⁴ “Kaenj ama onjonji Kinj Ponjonj boro dindijanonj nambuti, ii kokaenj injjowaa, ‘Noo Amananonj kotuegonj onjono laligogiti, onjo mono kawu. Ama Anutunananonj gomanj kuuya mokolonj onjonoti, kambanj iikanondeenj mono bentotonj onjoonj mozonjonjonj merota jororinj enj kouji, onjo mono kanj ii bunja qenj aonj laligowu.

³⁵ “Ii kokaembaajonj jejenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu noma laligogi. Niinonj waba koloonj laligowe onjo koma horonj nongji mirigianonj una laligowe. ³⁶ Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kerenj noma laligogi. Niinonj ji niro laligowe onjo galejn koma noma laligogi. Niinonj kapuare mirinonj laligowe onjo nii niibombaaajonj iikanonj kanj laligogi.’

³⁷ “Kaenj injjoro ejemba solanja yonjononj kokaenj meleema munj jewuya, ‘Ponj, gii mono naa kambanonj nembanenegaajonj komuna giima guaginj laligoninj? Mono naa kambanonj apuwaajonj qenjenj qenj laligona giima apu goma laligoninj?’ ³⁸ Mono naa kambanonj wabaga laligona giima koma horonj goninj mirinananonj una laligoninj? Mono naa kambanonj sele esugaajonj amamaanj laligona giima opo kerenj goma laligoninj?’

³⁹ “Mono naa kambanonj ji giro ena giima me kapuare mirinonj laligona moma gii giibombaaajonj goononj kanj laligoninj?’ ⁴⁰ Kaenj jegi Kinj Ponjonj meleema kokaenj injjowaa, ‘Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Onjo neenaa umeleenj alauruna kamaanjeqeta koi yonjoononga mombaajonj iwoi monj angiti, ii kuuya mono nii ama noma laligogi.’

⁴¹ “Kaenj jenj kawaa gematanonj boro qanianonj nambuti, iyonjoononj meleema kokaenj injjowaa, ‘Manjanonj qasuaanj onjono laligogiti, onjo mono nomesaonj togowu. Gere sia tetegoya qaa jenj ubaati, mono iikanonj kema kemebu. Anutononj ii Kilenjaa Toya ano iwaa gajobauruta yonjoonj mozonjonjonj merota jororinj enj kouja. ⁴² Ii kokaembaajonj injjojenj: Niinonj nembanenena komunj laligowe onjo neneya mende noma laligogi. Niinonj apuwaajonj qenjenj qenj laligowe onjo apu mende noma laligogi.

⁴³ “Niinonj waba koloonj laligowe onjo mende koma horonj nongji mirigianonj mende una laligowe. Niinonj sele esunaajonj amamaanj laligowe onjo opo kerenj mende noma laligogi. Niinonj ji niro ewe ano kapuare mirinonj laligoweto, onjo nii niibombaaajonj iikanonj mende kanj laligogi.’

* **25:29:** Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18

* **25:30:** Mat 8.12; 22.13; Luuk 13.28

* **25:31:** Mat 16.27; 19.28

⁴⁴ “Kaen injjoro yononon kaanagadeen meleema mun kokaen jewuya, ‘Pon, gii mono naa kambanon nembanenegeajon komuna me apuwaajon qenjen qen laligona me wabaga laligona me sele esugaaajon amamaan laligona me ji giro ena me kapuare mirinon laligona nono gii mende welej qen goma laligonin?’

⁴⁵ “Kaen jegi meleema kokaen injjowaa, ‘Niinon qaa hona kokaen injjowe mobu: Ono uumelejen alauruna kamaanqeqeta koi yonoononga mombaajon iwoi mon mende angiti, ii kuuya mono nii mende ama noma laligogi kolooja.’

⁴⁶ * “Kaen injjoro irona meleema onono qagianon uro hagon onono kemen siimbobolo kamban tetegoya qaa moma laligon ubuya. Kaen laligon ubuyato, solanja yononon oyanboyan laaligo ii kamban tetegoya qaa laligon uma laligowuya.” Kian.

26

Jiisas qenin komuwaatiwaa angonan anggi.

Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹ Jiisasnon qaa kuuya ii jedaboron gowokouruta kokaen injjoro, ² * “Ween woi tegorogo pasowa kendon kan kuuwaa.* Ono ii saanon moju. Kan kuuro Siwe gomambaa Eja hona ii waba gawman yonoo borogianon anggi maripoonon qegi komuwaa.”

³ Kamban kanon jigo gawon galej ano kantriwaa jotamemeya yononon ajoroon jigo gawon galej waja qata Kaiafas iwaa jinjaron mirianon ragi. ⁴ Kanon rama nomaen mondonin Jiisas olon menj qegi komunagati, iikawaa kania monggama gosigi. ⁵ Monggama gosin kokaen jegi, “Ejemba iringia soono kareja kareja aowubotiwaajon ii korisoro kendon kambananon ambombaaajon amamaawonja.” Kian.

Emba monjon Jiisas apu unkoowagawonon moriro.

Maak 14.3-9; Jon 12.1-8

⁶ Jiisasnon Betani gomanon laligon Saimon mon manimbaya menj solananiroti, iwaa mirinon uma raro. ⁷ * Iikanon nene nen raro emba monjon jamo kaaro mon menj iwaanon karo. Kaaro ii lalu lanjonawo qata alabasta iikanon memetaga. Ii apu unkoowagawo iikanon saa qeqetaga. Iinon ii sewanja somatanon menj kan apuya Jiisaswaa wanjonon qibibirin moriro.

⁸ Moriro gowokourutanon ii iima uugia boliro kokaen jegi, “Ii mono naambaajon kaen tiwilaaja? ⁹ Apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajon ano monen uuta koloooro ii ejemba wanaya onono sokonaga.”

¹⁰ Jiisasnon uumomogia ii iima koton kokaen injjoro, “Emba kokawaa uuta ii mono naambaajon menj boliju? Iinon sili awaa ama sororogon nono sokonja. ¹¹ *Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianon laligowuto, niinon onoo batugianon kamban so mende laligomanja.

¹² Niinon komuwe ron koma nombutiwaajon ama kelenon selena nomorija. ¹³ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Oligaa Bunja koi kantri kanon me kanon menj seigi kambaati, iikanon emba koi kanon iwoi ama nonji, iikawaa bujuya kaangadeen jegi seiro iwaajon romonjon laligowuya.” Kian.

Juudasnon Jiisas memelolo menj mumambaaajon uumotoonngo ano.

Maak 14.10-11; Luuk 22.3-6

¹⁴ Kamban kanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas Iskariot iinon jigo gawon galej yononon kema ¹⁵ *kokaen qisin onono, “Niinon Jiisas memelolo menj mun borogianon ambe ononon naa tawaga nombuya?” Qisin onono silwa monen kota 30 weengon borianon anggi. ¹⁶ Aua iikanondeen kanain Jiisas kamban monjen memelolo menj mumambaa kana moma monggama kokobimbij koma laligoro. Kian.

Jiisasnon gowoko yonowo Pasowa lama negi.

Maak 14.12-21; Luuk 22.7-13, 21-23; Jon 13.21-30

¹⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendon ween mutuyanon (Sikunenenon) gowoko woi yoronon Jiisaswaanon kan kokaen qisin muri, “Boi, nono miri dakanon kema pasowa lama mozozonjon goni newaga? Aingga nomaen eja?”

¹⁸ Qisin muri kokaen meleeno, “Oro Jerusalem sitinon uma eja mon mojenji, ii mokolon kokaen ijowao, ‘Boinon jeja: Noo kambananon mono† dodowija. Niinon goo mirinon kan

* 25:46: Dan 12.2 * 26:2: Eks 12.1-27 * 26:2: Pasowa ii Kiankomu kendon. Qaa iikawaa kania ii Niniima kobojon nunuuguro. Eksodus 12.15 * 26:7: Luuk 7.37-38 * 26:11: Dut 15.11 * 26:15: Zek 11.12 † 26:18: Anutunon Jiisas komuwaatiwaa kambanja anoti, iikawaajon jeja.

gowokouruna yonowo Pasowa lama newonja.”¹⁹ Gowoko yorononj Jiisasnonj jeŋ koton oronoti, iikawaa so otaanj Pasowa lama mozozonjori.

²⁰ Mare kolooro gomaŋ tiiro Jiisasnonj gowokouruta 12 yonowo miri iikanonj kouma uma duŋ kosianonj rama nene mendeema negi. ²¹ Nene neŋ neŋ rama Jiisasnonj kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Onjoononja moŋnonj mono memelolo meŋ namba.” ²² Kaen injjoro moma iikanondeen uugianonj wosobiri somata kolooro kanain aŋa aŋa qisiri muŋ ijogi, “Poŋ, mono noojonja jewabo?”

²³ *Qisiri mugi kokaen meleeno, “Niwo bered qaahonj qendunjoŋi, mono iinonj. ²⁴ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so onjanonj namo mesaonj kemaato, moŋnonj ii memelolo meŋ mubaati, iwaajonj mono ‘Ye!’ jeŋ qama wanjinjjoŋen. Iikawaa ironja kanjanawononj mono iwaa qaganonj ubaa. Eja ii nemuŋ koro utanonja mende asuginagati, iikanonj mono afaanjonj munaga.” Kianj.

²⁵ Kaen meleeno Juudas memelolo meŋ mubaati, iinonj kokaen meleema ijoro, “Boi, ii mono noojonja jewabo?” Jiisasnonj kokaen ijoro, “Jejanj, mono kianj!” Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Maak 14.22-26; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²⁶ Nene neŋ rama Jiisasnonj bered meŋ kotuegonj motonj onjoma kokaen injjoro, “Koi neenaa busuna. Ii mono meŋ newu.”

²⁷ Kaen injjonj wain qambi meŋ qama koolinj danjisen jeŋ onjoma kokaen injjoro, “Onjo kuuya mono qambi kokanonja newu. ²⁸ *Koi neenaa sana. Ii Anutononj ejemba yonowo soomonggo areŋ ano kotiiwaatiwaajonj sana molaagi kemero ejemba mamaga yonoo singisonjgogia mesaowaa. ²⁹ Niinonj qaa moŋ kokaen injjowe mobu: Niinonj wain kasawaa honja koi mombo toroqen mende nemanja. Kanagenj Maŋnaa bentotonj utanonj eu raninj jejelombarj ambaati, ween iikanonj mono wain apu qaita moŋ ii onjowo nemanja.”

³⁰ Kaen injjonj korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjanonj ugi.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaajonj ijoro.

Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

³¹ *Uma Jiisasnonj kokaen injjoro, “Gejatootoo eja moŋnonj qaa moŋ kokaen oorota eja, ‘Niinonj galenja qewe lama tuujanonj deembuya.’

Iikawaa so onjononj kuuya kete gomantiijanonj uugia noojonj ama boliro nomesaonj boratiwuya.

³² *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonja waama waladeen Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomanja

³³ Kaen injjoro Piitononj meleema kokaen jero, “Yonjononj kuuya uugia goojonj ama boliro gomesaonj boratiwuti een, niinonj mono kilen kambaŋ moŋnonj mende gomesaomanja.”

³⁴ Jero Jiisasnonj ijoro, “Niinonj qaa honja moŋ kokaen gijomanja: Kurunonj mende qaro giinonj kete gomantiijanonj qakooma nona indinj karonj koloowaa.”

³⁵ Kaen jeroto, Piitononj kokaen ijoro, “Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilen niinonj gii mende qakooma gomanja.” Gowoko tosaanja kuuya kaanagadeen qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Maak 14.32-42; Luuk 22.39-46

³⁶ Kaen amiŋ moma kema yonowo urukisi moŋ qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kambaŋ biiwianonj koi rabu.” ³⁷ Kaen injjonj Piito ano Zebediwaa merawoita woi uruama kengi Jiisasnonj kanainj wosobiri moma konjilinj kolooro kana boria qetegoro. ³⁸ Kambaŋ kanonj kokaen injjoro, “Noo uunanonj mono kondunjonduŋ koma koujiwaajonj ama wosobiri mobe koomuya ama nonja. Onjo mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja.”

³⁹ Kaen injjonj yanodeen boronja moŋ toroqen kema siminj kuma usugonj kokaen qama koolinj jero, “Amana, gii iwoi moŋ mende mololombijan. Kawaaajonj siinja eji een, siimbobolowaa qambia koi kanonj mono noo qananonj ubabotiwaajonj nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenjaa uusiingaa so koloowa. Ii noo siimbaa so qaago!”

⁴⁰ Kaen jeŋ eleeno gowokouruta karonj yonjononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, “Onjo aua motoonjgoda niwo gbili laligowombaaajonj mende kotijju me? ⁴¹ Uunananonj gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananonj looloria kolooja. Kawaaajonj anjobotanonj kamaanj unjwabotiwaajonj mono qama koolinj gbilighbili laligowu.”

* 26:23: Ond 41.9

* 26:28: Eks 24.8; Jer 31.31-34

* 26:31: Zek 13.7

* 26:32: Mat 28.16

⁴² Kaer ijoro mombo onjomesaon kema indin woi kolooro kokaer qama koolin jero, “Amana, siimbobolowaa qambi koi kanon mende nuuguwaati een, ii saanon nemanato, ii mono geengaa uusingaa so koloowa.”

⁴³ Qama koolin eleeno jaa logia bombon merotiwaajon mombo gaongadeen egi injiuro. ⁴⁴ Mombo onjomesaon leegen kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro indin karoon kolooro. ⁴⁵ Gowoko yonoonon eleema kan kokaer injiuro, “Onjo toroen haamo men gaongadeen ewombaajon moju me? Mobu! Mojnnon Siwe gomambaa Eja honja memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borogianon ubaa. iikawaa aua kambanjon mono kan kuuja. ⁴⁶ Mono waagi kembonja! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴⁷ Jiisasnon kaer jen nano iikanon gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun somata mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin onongi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁸ Memelolo memambaajon anoti, iinon waladeen yonowo aiwese qaa kokaer somongon injiuro, “Niinon eja buuta kitor nemanati, iinon mono ii koloaja. Mono ii men somongowu.”

⁴⁹ Kaer injjon kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Kokona (Boi), uubonjon!” jen buuta kitor nero. ⁵⁰ Kitor nero Jiisasnon kokaer ijoro, “Alana, gii naambaajon kajanji, ii mono uulanawo amba.” Kaer ijoro eja tuun yononon Jiisaswaanon kouma qelanjin men somongogi. ⁵¹ Somongogi Jiisaswo laligogiti, iyonoononga monjon borianon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanjaa welenqeqeya qer gejia kotogoro kamaaro.

⁵² Jiisasnon ii iima kokaer ijoro, “Mono mesaowa! Manjawaa soo somata taangen mewuti, ii mono kuuya manjawaa soo somatanon unuro komuwuya. Kawaajon mono sooga kopinanon qena kemeba! ⁵³ Niinon Amana qama kooliwe saanon ilaan nombaati, ii mojar me qaago? Qama koolin mubenagati, iinon mono iikanondeen gajoba manjaqeqe tuun[‡] 12 uugun wasin onono kan ilaan nombuyaga. ⁵⁴ Ilaan nombuyagati een, Buja Terewaa qaayanon mono nomaer honjowo koloonaga? Buja Tere qaawaa so iwoi koi kanon mono asugiwaa jejetaga koloaja.”

⁵⁵ *Kamban iikanondeen Jiisasnon manjaqeqe tuun ii kokaer injiuro, “Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaer moma manjawaa soo somata ano wasa men noma somongowombaajon kouju. Niinon ween so jiwowon jigonon onowo rama nama Buja qaa kuma onoma laligowe mende nonji. ⁵⁶ Kaento, iwoi kuuya koi mono gejatootoo ejembanon qaa oogiti, iikanon honjowo koloowaatiwaajon asugija.”

Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin umburatin kengi. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megi.

Maak 14.53-65; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵⁷ Manjaqeqe eja Jiisas men somongogiti, iyononon ii wama jigo gawon galen wana qata Kaiafas iwaa mirinon kengi. Kengi Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon iikanon kan ajoroogi. ⁵⁸ Kengi Piitonon sigensigen onotaan iikanon keuma jinjonon miriwaan kiropo uutanon uro. Uma tetegyanon nomaer koloowaati, ii iimambaajon welenqeqe eja yonoo batugianon raro.

⁵⁹ Kaer raro, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa se-lenon kuuku qaa nomaer mondon nanjon jenin qegi komuwaatiwaajon mongangi. ⁶⁰ Monggaa nama mamaganon waama nama qaa qolonmolonggaa Jiisaswaa selianon kuun nanjon jegito, kilen kania mon mende mokoloogi. Mende mokoloogito, tetegyanon eja woi kouma ⁶¹ *kokaer jeri, “Eja koi kanon mono kokaer jero mori, ‘Nii saanon Anutuwaaw jiwowon jigoya kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon ii mombo metaama kumaan.’”

⁶² Kaer jeri jigo gawon galen wanjon waama Jiisas qisin mun kokaer ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?” ⁶³ Qisin muro Jiisasnon iwoi bologa mon mende anoto, kilen qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wana iinon kokaer ijoro, “Niinon Anutu laaligo Toyaa qatanon kokaer qisin kuun gonjen: Gii Anutuwaaw Meria Kraist kolojan me qaago, ii tororo jen jopjan qaanon jen kotiina mobonja.”

[‡] 26:53: Room yonoonon liijon me manjaqeqe tuun mon ii manjaqeqe eja 6,000 kawaa so koloon laligogi. Kawaajon manjaqeqe tuun 12 yonoo jangogia ii Siwe gajoba 72,000 kawaa so. * 26:55: Luuk 19.47; 21.37 * 26:61: Jon 2.19

⁶⁴ *Kaen ijoro kokaen jero, “Jejanj, mono ii. Iito, niinon kuuya onjo kokaen injjowe mobu: Kambanj kokaambadeen kanainj Siwe gomambaa Eja honanonj mono ku-usunj Toyaa boro dindinanonj rama kanagenj sombimmbaa koosu qaganonj kamaaro iibuya.”

⁶⁵ *Qaa ii jero jigo gawonj galenjan wanj iinonj malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Mono Anutu mepaegoja. Tosianonj qaaya najgowutiwaajonj mombo mende qisin onjombonja. Anutu mepaegoji, ii keteda koi onjoangio modaboroju. ⁶⁶ Kawaajonj onjo mono nomaen romonjoju?” Kaen qisin onjono kokaen jen tegogi, “Iinonj mono koomuwaa bunja koloowa.”

⁶⁷ *Kaen jen tegonj jaayanonj sulaapan qen morinj borogia kuma palapananonj qegi. Tosianonj urujanonj qetaalinj ⁶⁸ kokaen ijogi, “Gii gejatootoo eja Kraist koloojanjwaajonj morononj guji, mono iwaa qata qana mobonja.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Maak 14.66-72; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁹ Kaen kolooro Piitononj seleenjenj kiropo uutanonj sombenonj raro. Raro welenqeqe emba monononj iwaanonj kanj kokaen jero, “Gii kaanagadeen Galili eja Jiisaswo motoonj laligona.” ⁷⁰ Kaen jeroto, kuuya yonoo jaagianonj qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii mono kondanjen.” ⁷¹ Kaen jen kiropo naguyanonj kemero welenqeqe emba monononj ii iima eja kosianonj nangiti, ii kokaen injjoro, “Eja koi kanonj mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligoro.”

⁷² Kaen injjoro mombo qakooma jojopan qaanon jen kotiin kokaen jero, “Niinon eja ii mende moma mujen.” ⁷³ Kambanj boronja monj tegoro eja kosianonj nangiti, iyonononj Piitowaanonj kouma kokaen ijogi, “Onanonj! Giinonj kaanagadeen yonoononja monj koloojanj! Galili qaa aro jejanj, iikanonj mono kaanagadeen ii qendeeno mojonj.” ⁷⁴ Ii moma kanainj anja qasuaanj aon jojopan qaanon jen kotiin jero, “Nii eja ii mende moma mujen! Qaa qolonjmolongoya jewenagati eenj, Anutunonj mono ironja meleema nomba.” Kaen jero iikanondeen kuru qaro.

⁷⁵ Kurunonj qaro moma Jiisasnonj qaa kokaen ijoroti, ii romongoro, “Giinonj wala indinj karonj qakooma nona kurunonj qabaa.” Qaa ii romongonj wosoya jumambaaajonj ano seleenjenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

27

Jiisas wama Pailotwaa borononj anji.

Maak 15.1; Luuk 23.1-2; Jon 18.28-32

¹ Gomanj ano amandiinonj jigo gawonj galen kuuya ano kantriwaa jota meme (70) yonononj ajoroonj Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya aminj mogi. ² Aminj mogi tegoro Jiisas somongonj wama Room gawana Pailotwaa borononj anji. Kianj.

Juudasnonj aroya mosono.

Apo 1.18-19

³ *Jiisas qegi komuwaatiwaa qaaya jen tegogi Juudas memelolo muroti, iinonj ii moma moma bolinj aonj silwa monen kota 30 mugiti, ii menj jigo gawonj galen ano kantriwaa jotamemeya yonoononj kema meleema onjoma kokaen injjoro, ⁴ “Niinonj singisonggo ama eja koposoya qaa ii memelolo menj mube qegi komuwaa.” Kaen injjoroto, yonononj kokaen ijogi, “Ii nonoononj iwoiga qaago! Ii mono geenjaa majakakaga!” ⁵ Kaen ijogi moma silwa monen kota ii menj giliro jiwowonj jigo uutanonj keno. Keno anja mesaonj kema kasanonj jegelaanj aroya mosono.

⁶ Jigo gawonj galenjan wanj yonononj monen kota ii menj kokaen jegi, “Monen koi mono eja sayaa sewanaja. Kawaajonj ii jiwowonj jigowaa monen kowinonj ambombaa soya qaago. Kaen ama Mooseswaa Kana qaa uuguwombo.”

⁷ Kaen jen aminj moma monen iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megij waba ejemba yonoo qasirigiaga kolooro. ⁸ Kawaajonj ama balonj koria iikawaa qata ii kambanj kokaamba kaanagadeen toroqen ‘Balonj koria sayawo,’ gamakeju.

⁹ *Gejatootoo eja Jeremaianonj qaa waladeen jeroti, iikanonj mono honjowo kolooro. Qaa ii kokaen,

“Yonononj Israel kanagesowaa jotamemegia koloonj eja ii sewanja mewutiwaajonj gosinj anji silwa monen 30 kolooroti, ii megij. Ii ejawaa sewanaja.

¹⁰Yonononj ii menj iikanonj gbakononj monjonj meme eja mombaanonj balonj koria monj sewanja megi. Ii mono Pononj jenj kotonj nonotiwaas so iikaanj megi.” Kianj.

Pailotnoj Jiisas qisij muro.

Maak 15.2-5; Luuk 23.3-5; Jon 18.33-38

¹¹Kambanj kanonj Jiisasnoj Pailotwaa jaanonj nano kokaenj qisij muro, “Onononj, gii Juuda yonoo kinj pongia koloojanj me qaago?” Qisij muro Jiisasnoj meleema ijoro, “Mono geenjo jejajni, iikaanj.” ¹²Jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya (70) yonononj qaa mamaga Jiisaswaa selianonj kuunj jegito, kilenj qaa kitia monj mende meleeno.

¹³Qaaya bogoro nano Pailotnoj Jiisas mombo qisij munj ijoro, “Moba! Yonononj qaa mamaga goo seleganonj kuunj nanjonj jejuti, ii mojanj me qaago?” ¹⁴Kaenj ijoroto, Jiisasnoj bologa monj mende anoto, kilenj qaa iikawaa kitia monj mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananonj mamaga waliingoro. Kianj.

Pailotnoj Jiisas komuwaatiwaaajonj jenj tegoro.

Maak 15.6-15; Luuk 23.13-25; Jon 18.39–19.16

¹⁵Room gawananonj gbani so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinonjga eja motoonjgo siingiaa so qata qama qisigiti, ii isama onjomakero. ¹⁶Kambanj iikanonj eja monj qata Barabas qagiti, iinonj kapuare mirinonj raro. Ii kilenjaajonj menj biwiigi laligoro.

¹⁷Kaenj ano ajoroogi kokaenj qisij onono, “Barabas me Jiisas, qata Kraist qamakejuti, iyoroononjga moroga isama onjombe kamaawaatiwaaajonj moju?” ¹⁸Galenj yonononj Jiisaswaaajonj goronjki mogitiwaaajonj ama ii gawanawaa borononj anji. Ii moma siingiaajonj kaenj qisij onono.

¹⁹Ii moroto, jenteegowaa jinjaronj dunj rarayanonj raro embianonj buju qaa monj kokaenj ano karo, “Nii kete gomantiinanonj gaonj monj iima iikanonj eja iikawaaajonj ama siimbobolo mamaga mojenj. Kawaaajonj eja solanja ii mono lombo mende muba.”

²⁰Qaa kaenj karoto, jigo gawonj galenj ano kantriwaa jotamemeya yonononj ejemba tuunj uukuukuu menj onjoma kokaenj injjogi, “Mono Barabas isama Jiisas maripoononj qewutiwaaajonj jewa. Kaenj qisij mubu.”

²¹Kaenj jegi gawananonj meleema qisij onono, “Eja woi yoroononjga mono moroga isama mube onjooonj kamaawaatiwaaajonj moju?” Kaenj qisij onono “Barabas!” jegi.

²²Kaenj jegi Pailotnoj kokaenj qisij onono, “Kaenj jejutiwaaajonj Jiisas, qata Kraist qamakejuti, niinonj ii mono nomaenj ama mubenaga?” Kaenj qisij onono yonononj kuuya qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!”

²³Kaenj qagi gawananonj jero, “Ii naambaajonj? Iinonj mono naa bologa ano?” Kaenj jeroto, yonononj ii moma kaparanj koma toroqenj qa gigilaanj kokaenj qagi, “Mono maripoononj qewu jewa!” ²⁴Kaenj qagi gejajonj qegi gujubajunonj mombo somariiro Pailotnoj ii iima moma manja karenj koloowabotiwaaajonj apu menj boria ejemba tuunj jaagianonj songbama kokaenj injjoro, “Eja kokawaa saya molaagi kemebaati, iikanonj mono noo qananonj qaagoto, mono onjooingiaa qagianonj ubaa.”

²⁵Kaenj jero ejemba tuunj korebore yonononj kokaenj meleengi, “Sayaa ironja mono nono ano meraboraurunana nonoo qanananonj ubaa!” ²⁶Kaenj meleengi Pailotnoj Barabas isama muro yonononj kamaaroto, Jiisasga jero ooli waayawononj qeyayagonj qegi. Kaenj qegi maripoononj qewutiwaaajonj Room manjaqeqe eja yonoo borogianonj ano. Kianj.

Jiisas kunjulolopo ama mugi.

Maak 15.16-20; Jon 19.2-3

²⁷Borogianonj ano Room gawanawaa manjaqeqe eja yonononj Jiisas wama gawanawaa jinjaronj miriwaa kiropo utanonj keugi. Keuma manjaqeqe tuunj kuuya horonj ononj kanj ajoroonj Jiisas liligonj mugi. ²⁸Liligonj munj iyanjaa sele esuya kotogonj maleku osoga nezongbala monj mouma mugi. ²⁹Mouma munj somanj kasa lipima ila kaanja wanjanonj kongi kemero. Kemero bowo monj boro dindijanonj ama siminj kuma munj gongeegee ama munj kokaenj ijogi, “Oowe oowe! Juuda yonoo kinj pongia, oowe!”

³⁰Qaqatete kaanja ama sulaapanj qenj morinj bowoya tagonj iikanonj wanjanonj qegi. ³¹Mepaqepae kaanja ama mudaboronj maleku osoga nezongbala ii qetegonj iyanjaa sele esu mombo mouma munj maripoononj qewombaajonj wama kenji. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

³²Kema kana somatanonj eja monj qata Saimon mokoloogi. Iinonj Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga. Mokolonj kuunj mugi Jiisaswaanonj maripoonj menj angoro. ³³Jiisas kaenj wama balonj monj qata Golgota ii ananaa qaanonj Wansii, iikanonj kema keugi. ³⁴*Keuma

wain apu ano marasin qata mor ii mindirin melokanjij menj newaatiwaajon mugito, Jiisasnon ij batogon nenj moma togoro.

³⁵ *Togoro nama maripoononj qegi. Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaa kiawenj megij jangoya kolooro iikawaa so batugianonj mendeema megij. ³⁶ Ii menj rama Jiisas jaagalenj menj mugij. ³⁷ Wanjanonj eu qegitiwaa kania ii kokaenj oonj qegi nano, 'Juuda yonoo kinj ponggiaga koi.' ³⁸ Kikekakasilinij eja woi ii iwo maripoononj urugij. Monj boro dindinjanonj, monj qanianonj leele kaanj urugij.

³⁹ *Ejemba uugunj kema kanj kunjulolopo ama lukukuunj munj wambelaanj kokaenj jegij, ⁴⁰ *"Ye! Gii mono jiwowonj jigo saanonj kondeena balononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja qabo! Gii Anutuwa Meriaga koloojanj eenj, mono saanonj geenja ilaan aonj maripoononjga kamaawa."

⁴¹ Jigo gawonj galenj, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yonononj kaanagadeenj mepaqepae menj munj kokaenj jegij, ⁴² "Tosiaga ilaan onjoma laligoroto, iyanja ilaan aomambaajonj amamaaja. Iinonj Israelwaa kinj ponj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga. ⁴³ *Iinonj Anutu moma laarinj munj qaqabunjabunjayawo laligonj anjaajonj 'Anutuwa meria koloojenj,' jero moninj. Ayo, Anutunonj ii kambanj kokaamba metogonj mumambaajonj moja me qaagoti, ii saanonj iibonja." Kaenj jegij. ⁴⁴ Kikekakasilinij eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanjadeenj uuqege qaa tokoronkota jenj muri. Kianj.

Jiisasnonj komuro.

Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

⁴⁵ Weenj biiwia 12 kilok kolooro iikanondeenj pangamanonj kamaanj balonj kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁶ *Jiisasnonj 3 kilok iikanonj anja qaanonj kokaenj qa somata qaror, "Eeli, eeli, lama sabaktani?" Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna, mono naambaajonj gema nujanj?

⁴⁷ Kaenj qaror eja kosianonj nanjgiti, iyonoononjga tosianonj ii moma jegij, "Mono Elai-jawaajonj qaja." ⁴⁸ *Iikanondeenj yonoononjga monjonj bobogarinj kema momondo monj suunj kaanja ii menj wain apu aasonjawononj qendungonj gere goronj kitianonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero. ⁴⁹ Neroto, tosianonj jegij, "Mono mesaogi anjodeenj namba. Elaijanonj kanj metogoro kamaawaa me qaagoti, mono ii iibonja."

⁵⁰ Kaenj anjij Jiisasnonj mombo qa somata qama sewanj aasonj konoga horonj komuro. ⁵¹ *Komuro iikanondeenj jiwowonj jigowaa uutanonj opo* nanoti, iikanonj eukaya biwianonj jurama kamaanj woi kolooro. Kaenj kamaaro nanj somata mero jamo somasomata mesuno. ⁵² Qasiriwaa jamo kobaawaa qaa oota anjodeenj aantanjij ejembaya soraaya komugiti, iyonoononjga mamaganonj gbilinj waagi. ⁵³ Waama qasiriwaa jamo kobaagia mesanonj Jiisasnonj koomunonjga waaroti, iikawaa gematanonj Jerusalem siti toroya iikanonj kanj ejemba mamaga asuginj onjonj injijij.

⁵⁴ Kawali galenj ano manjaqege eja iwo Jiisaswaa jaagalenj menj laligogiti, iyonononj nanj mero iwoi tosia kuuya kolooroti, ii iima aarunj jenengija mamaga ororo toroko ama kokaenj jegij, "Iinonj mono onjanonj Anutuwa meriaga kolooja."

⁵⁵ *Emba mamaganonj sigensigenj nama iwoi ii kaanagadeenj iigi. Yonononj Jiisas otaanj Galiliga kanj welenj qenj munj laligogi. ⁵⁶ Yonoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jeims ano Jooses yoroo nemungara ano Zebediwaa merawoita yoroo nemungara. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ronj konjij.

Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

⁵⁷ Mare kolooro Arimatia eja qabunjayawo monj qata Joosif karo. Iinonj kaanagadeenj Jiisaswaa gowokoya monj kolooro. ⁵⁸ Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. Qisiro kawali ejanonj ii Joosif mubutiwaajonj jenj kotonj onjono.

⁵⁹ Jenj kotonj onjono Joosifonj kema Jiisaswaa qamoya menj kamaanj opo taanjanonj esuuro. ⁶⁰ Esuunj menj qasirinonj kema anja kobaa dologa jamononj uroorogi nanoti, qamoya ii iikanonj ano. Kaenj ama jamo somata monj metano jamo kobaawaa qaa oota kojangiro mesaonj keno. ⁶¹ Maria Magdalaga ano Maria alia monj yorononj iikanonj jamo kobaa jaasewanj qenj rari.

Manjaqege eja qasiri galenj megij.

* 27:35: Ond 22.18 * 27:39: Ond 22.7; 109.25 * 27:40: Mat 26.61; Jon 2.19 * 27:43: Ond 22.8 * 27:46: Ond 22.1 * 27:48: Ond 69.21 * 27:51: Eks 26.31-33 * 27:51: Opo ii jiwowonj jigowaa uuta toroya ano uuta kowoga totonj iikawaa batugaranonj nano. * 27:55: Luuk 8.2-3

⁶² Sabat kendonj rarawaajonj iwoi mozononjon enj waama iikanonj jigo gawonj galenj ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Pailotwaanonj kema ajoroonj kokaenj jegi, ⁶³ **“Somatanana, enjkalolombaa uukuuku eja iikanonj jaawo laligoroti, kambanj iikanonj kokaenj jero moninj, ‘Niinonj weenj karoonj tegoro mombo gbilinj waamanja.’ Nonononj qaa ii romonjonjonj.*

⁶⁴ Kawaajonj giinonj saanonj manjaqeqe ejauruga injijona qasirinoj kema ii tororo jaagalenj menj laligogi weenj karoonj tegoro mesaowu. Kaenj mende galenj mewuyati eenj, gowokourutanonj mono kema qamoya oloj menj mesanjonj ejemba kokaenj injijowuya, *‘Jiisasnoj mono koomunonjga waaro.’* Kaenj jegi tiliqili enjkalolonj qaa konoga iikanonj mono enjkalolonj qaa mutuya uuguro kileqileewabo.” ⁶⁵ Kaenj jegi kokaenj injijoro, *“Manjaqeqe eja koi mono saanonj unjuama kema kuuj onjonji qasiri jamo kobaawaa qaa oota ii tororo galenj koma sororogowu.”*

⁶⁶ Kaenj injijoro qasirinoj kema jamo kobaawaa qaa ootanonj jamo somata anji kojanganj nanoti, ii aasoya ama manjaqeqe eja kuuj onjonji jaagalenj kotakota megij.

28

Jiisasnoj koomunonjga waaro.

Maak 16.1-10; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Sonda umugawodeenj waama gomanj ano Maria Magdalaga ano alia Maria moj yorononj qasiriwaa jamo kobaa iibotiwaajonj keni. ² Keni iikanondeenj nanj somata kokaembaajonja mero: Pombaa gajoba mojononj Siwenonjga kamaanj qasirinoj kanj qaa ootanonj jamo somata qetano keno qaganonj raro. ³ Gajobawaa kaitania ii pilisik kaanja kolooro malekuya ii koosu kaanja tualalakota kolooro.

⁴ Kaenj asugiro manjaqeqe eja qasiri galenj megiti, iyonononj iwaajonj awawalinj jenengija ororo komuj torigi. ⁵ Kaenj anji gajobanonj emba woi ii qaa kokaenj irijoro, *“Jiisas maripoononj qegiti, oro iwaajonj monjanjaoti, ii mojenj. Kawaajonj mono toroko mende mobao. ⁶ Anj jerotiwaa so mono koomunonjga waaja. Kawaajonj koi mende eja. Mono kanj dunj eroti, ii iibao.*

⁷ Ii iima uulanawo gowokouruta yonononj kema buju qaa koi injijowao, Jiisasnoj koomunonjga waaja. Mobu, iinonj mono waladeenj Galili prowinsnoj kembaa. Onj saanonj iikanonj kema ii iibu. Mobu, niinonj ii mono injijowe mogi.”

⁸ Kaenj irijoro uulanawodeenj qasiri mesaonj toroko moma kilenj honombononja mende aisoonj buju ii menj gowokouruta injijowaotiwaajonj uulanawo keni. ⁹ Uulanawo keni Jiisasnoj ii kananonj asuginj oroma *“Gomaambagara!”* irijoro. Kaenj irijoro kosianonj kema usugonj kanianonj meragonj waeya menj mepeseenj muri. ¹⁰ Mepeseenj muri kokaenj irijoro, *“Toroko mende mobao. Mono kema kourunanonj Galili kembutiwaa qaa injijori iikanonj kema nii niibuya.”* Kianj.

Qasiri galenj meme yonononj sundugia jegi.

¹¹ Embawoi yorononj kana keni qasiriwaa jamo kobaawaa galenj meme manjaqeqe eja tosianonj sitinonj kanj jigo gawonj galenj injiima iwoi kuuya kolooroti, iikawaa sunduya injijogi. ¹² Yonononj ii moma Juuda yonoo jotamemeurugia horonj onjonji motoonj ajoajoroo ama Jiisas waawaataa qaa mesanjononjatiwaa qaa arenj mokolonj monenj somata totoonj ii manjaqeqe eja onjonji.

¹³ Ii onjoma kokaenj jenj kotonj onjonji, *“Onj mono qaa kokaenj jewu: Nono goman-tiinonj gaonj eninj gowokourutanonj oloj kanj qamoya yongoro menj kenjgi. ¹⁴ Qaa kaenj jegi qaa iikanonj gawanawaa gejianonj kemero mobaati eenj, lombo onjoo qagianonj ubabotiwaajonj nonononj mono uuta menj loorinj menj kamaanj aninj majakakaya qaa laligowu.”*

¹⁵ Kaenj jenj kotonj onjonji iikawaa so otaanj monenj menj kema gawonj qaagia otaagi. Kaenj anji Juuda yonononj qaa ii batugianonj jenj seigi moma laligogi kema kambanj kokaamba kaanagadeenj ii toroqenj jegi momakejonj. Kianj.

Misin gawonj mewonjatiwaa jenkootoya

Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁶ *Gowokouruta 11 yonononj Jerusalem mesaonj Galili prowinsnoj kema Jiisasnoj baaranonj kawutiwaajonj injijoroti, iikanonj ugi. ¹⁷ Iikanonj uma Jiisas iima waeya menj mepeseenj mugito, tosianonj iwaajonj uuwoi mogi. ¹⁸ Mepeseenj mugij yonononj kanj kokaenj injijoro, *“Siwewaa ano namowaa ku-usunj kuuya ii Anutunonj nonota noononj eja.*

¹⁹ *Kawaajonj onj mono gomanj so kema ejemba tuunj kuuya kokaenj injijonj onjonji

* 27:63: Mat 16.21; 17.23; 20.19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

* 28:16: Mat 26.32; Maak 14.28

* 28:19: Apo 1.8

noo gowokouruna koloowu: Ii mono Maŋ, Mera ano Uŋa Toroya nonoo qanoŋ oomulu meŋ oŋombu ²⁰ ano niinoŋ qaa otaawutiwaajoŋ jeŋ kotoŋ oŋombeti, ii kuuya teŋ kombutiwaajoŋ mono kuma oŋoma laligowu. Mobu, niinoŋ mono kambanŋ kambanŋ oŋowo laligoŋ kema laligowe namowaa kambananoŋ tegowaa.” Kian.

Maak Oligaa Buja Maaknoŋ ooro. Jen-asa-asari

Maak nemuŋa qata Maria, maŋa qata mende moŋoŋ. Jerusalem siti toya laligogi. (Aposol 12.12) Anaa sunduya moŋ qata mende qama boŋ 14.51-52 iikanonŋ oorota eja. Piitononŋ ilaanŋ muro uuta meleeno Buja qaa kuma muro. Muro niwita Barnabas ano Pool yorowo liligonŋ misin gawonŋ meŋ kema Pool mesaonŋ deeni. Deeni toroŋeŋ gawonŋ meŋ laligonŋ Buja sundu motomotoonŋ meŋ kululuuŋ metulaŋgoŋ waba kantri yoŋooŋoŋ Griik qaanonŋ ooro. Jiisaswaanonŋ qaa ii Arameik. Ii “Eeli eeli lama lama sabaktani,” iikawaa so.

Jiisasnonŋ uuwaa gawonŋa nomaenŋ meŋ Anutuwaa Meria koloonŋ ejemba ilaanŋ onŋoma laligoroti, Maaknoŋ qaa ii jen asariŋ ooro. Jiisaswaanonŋ gawonŋa waŋa ii karoonŋ: Buja kuma onŋono, omejiilanŋ konjoma onŋono ano singisonŋgo mesaonŋ jia jia meŋ qeaŋgoro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 6 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya: Jon ano Jiisas 1.1-13

Qenjaaro gawonŋ Galili uutanonŋ mero 1.14-9.50

Galili mesaonŋ Jerusalem keno 10.1-52

Jerusalem Sonda motoonŋgo laligonŋ komuro 11.1-15.47

Jiisasnonŋ koomunonŋga waaro 16.1-8

Waama koloonŋ Siwenonŋ uro 16.9-20

¹ Hamogeŋe Toya Jiisas Kraist ii Anutuwaa Meria koloŋa. Niinonŋ iwaa Oligaa Bujaya kanainŋ ooŋeŋ.

Jononŋ Jiisaswaa kana meleuro.

Mat 3.1-12; Luuk 3.1-18; Jon 1.19-28

² * Anutunonŋ Siwe uutanonŋ meriaaŋonŋ qaa moŋ ijoro gejatootoo eja Aisaianonŋ ii oorota iwaa Buju Terenonŋ kokaenŋ eja,

“Moba. Niinonŋ qele gajobana moŋ wasiwe waladeenŋ kema ejemba uugia mindinŋonŋ goo kanaga meleuro giinonŋ iwaa gematanonŋ namononŋ kemeba.”

³ * “Qele gajoba moŋnoŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ qama laligoro kema qata kokaenŋ mobu, ‘Poŋnoŋ kawa-oo! Kawaaŋonŋ mono joŋorinŋ kania meleuwu. Mono uugia mindinŋonŋ kania qeleleewu.’”

⁴ Qaa iikawaa so eja moŋ qata Jon asugiro. qata moŋ Oomulu eja. Asuginŋ balonŋ qararanŋkonŋkonŋonŋ laligonŋ nama Buja qaa kokaenŋ jen laligoro, “Onŋonŋ mono uugia meleengi niinonŋ oomulu meŋ onŋomaŋa. Kaenŋ anŋi Anutunonŋ singisonŋgogia songbama mesaowaa.” ⁵ Kaenŋ jen laligoro Judia prowinswaa gomaŋa kuuya ano Jerusalem siti yoŋononŋ tuuŋ tuuŋ koma horonŋ Jombaanonŋ kagi. Kanŋ kouma singisonŋgogia jokoloŋgi Jononŋ ii Jordan apu bereŋanonŋ oomulu meŋ onŋono.

⁶ * Jombaanonŋ selekopaa ii kamel juyanonŋ memeta ano batuyanonŋ iinŋkasa oro selianonŋ memeta ii somonŋonŋ laligoro. Nembaneneya ii njaagiso borotaanŋ ano duuyaa moronŋ apuya, ii neŋ laligoro. Ii kuuya gejatootoo eja Elaija iwaa soga. ⁷ Jononŋ qaa kokaenŋ jen asariŋ laligoro, “Noo gemananonŋ eja ku-usuŋa kotakota moŋ kawaa. Iwaa ku-usuŋa uutanonŋ mono noononŋ uguuwaa. Iinonŋ eja uuta koloowaatiwaajonŋ niinonŋ iwaa kana esuyaa kasia ilaanŋ isamambaajonŋ gamugamu ama amamaamaŋa. ⁸ Niinonŋ apu toonŋonŋ mulu meŋ onŋonŋento, iinonŋ mono Uŋa Toroyanonŋ mulu meŋ onŋombaa.” Kianŋ.

Jononŋ Jiisas oomulu meŋ muro.

Mat 3.13-17; Luuk 3.21-22; 4.1-13

⁹ Kambanŋ kanonŋ Jiisasnonŋ Galili prowinswaa gomaŋa qata Nazaret kanonŋa Jombaanonŋ karo Jordan apu bereŋanonŋ oomulu meŋ muro. ¹⁰ Meŋ muro apunonŋga kouro iikanonŋ-deenŋ Siwenonŋ aantano Jiisasnonŋ uuŋ iiro Uŋa Toroyanonŋ meleema kewo koonŋ kaanŋa koloonŋ Jiisaswaa waŋanonŋ kamaanŋ mero. ¹¹ * Ii iiro Siwe gomanonŋga qaa moŋ kokaenŋ kolooro, “Giinonŋ mono neenaa komunjua merana koloona kerana qeaŋgoro giimasiinŋ moma gonŋeŋ.” Kianŋ.

Satanonŋ Jiisas anŋgobato meŋ muŋ laligoro.

Mat 4.1-11; Luuk 4.1-13

* 1:2: Mal 3.1   * 1:3: Ais 40.3   * 1:6: 2 Kir 1.8   * 1:11: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 9.7; Luuk 3.22

¹² Oomulu menj muro iikanondeen Uña Toroyanon Jiisas kuun wasinj muro balon qararaŋkonjonon kenon. ¹³ Kema ween 40 kawaa so iikanon laligoro omejiilan wangia Satan iinon angobato menj munj laligoro. Oro kawalia yonoo batugianon laligoro Siwe gajoba yononon ilaan munj laligogi. Kianj.

Jiisasnon gowokouruta mutuya onjono.

Mat 4.12-22; Luuk 4.14-15; 5.1-11

¹⁴ Kanagen Jon kapuare mirinon oonji raro Jiisasnon kamban iikanon Galili prowinsnon eleema kenon. Kema Anutuwaaw Oligaa Buña jenj asarinj laligoro. ¹⁵ *Jenj asarinj kokaen injjoro, “Anutunon bentotonja ambaatiwaa kambananon mono dodowija. Anutunon kamban ano laligon kougiti, ii keteda koi koloaja. Kawaaajon mono uugia meleema Oligaa Buña moma laariwu.” ¹⁶ Jiisasnon kaen injjon liligon laligon Galili apu angombaa goraayanon metetereen kema sora hooro eja woi iriuro. Qagara Saimon, koga qata Andruu. Yoronon misagara apu angonon sora horowowaajon gilin laligori. ¹⁷ Jiisasnon iriima kokaen irijoro, “Ejawoi, oro mono nii notaan kari kuma orombe ejemba sora kaanja horon onjombao.” ¹⁸ Kaen irijoro iikanondeen misagara mesaon kanain Jiisas otaan kenj. ¹⁹ Jiisasnon yorowo boronja monj toroqen kema Zebediwaa meria Jeims ano koga Jon iriuro. Yoronon kaanjiadeen wanjonon rama misagara meagon somonjon rari. ²⁰ Rari iriima iikanonja oroono. Oroonon mangara Zebedi ano monen gawon ejauruta wanjonon onjomesaon kanain Jiisas otaan gematanon kenj. Kianj.

Jiisasnon ome monj otaaro.

Luuk 4.31-37

²¹ Kaen motoon kema Kaperneam taonon keugi Sabat kendon kolooro Jiisasnon iikanondeen qamakooli mirigianon uma Buña qaa kuma onjono. ²² *Kana qaawaa boi kaanja qaagoto, ku-usun enj murotiwaa so kuma onjoma nanamemenjaa so ambutiwaaajon jero. Kawaaajon kanageso yononon ii iima aarunj waliŋgogi.

²³ Qamakooli mirigia iikanon kamban iikanondeen eja monj omeyawo raro ome iikanon qata kokaen qaro, ²⁴ “Oo Jiisas, Nazaret eja! Gii naama ama nonomambaa anjanje? Mono menj kileen nonomambaaajon kajan me? Nii kaniaga moma kotojen. Gii Anutuwaanon eja Tak-kootoya koloajan.”

²⁵ Kaen qaro Jiisasnon temboma kokaen jenj muro, “Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaon togowa.”

²⁶ Kaen jenj muro omenon eja ii utugon orogon munj qa bobolo qama kouma mesaon kenon. ²⁷ Keno kuayanon newogia tegoro waliŋgon qisin aonj kokaen jegi, “Yei, manjaa siita! Koi mono naa iwoiga? Koi momo dologa ku-usunjawo. Iinon omejiilan kaanagadeen jenj koton onjono jeta tenj konju.”

²⁸ Kaen kolooro Jiisaswaa qabunyanon uulanjawo seinj gomanj kosianon rama kenjgiti, iikanon kema kema Galili prowins kuuya sokono. Kianj.

Jiisasnon ji ejemba mamaga menj qeangon onjono.

Mat 8.14-17; Luuk 4.38-41

²⁹ Jiisasnon Kaperneam onjono qamakooli miri mesaon iikanondeen Jeims Jon yorowo Saimon ano Andruu yoroo mirinon ugi. ³⁰ Iikanon ugi Saimombaa seujanon selegere ji kiro ero. Ero bujuya ii uulanjawo Jiisas ijogi. ³¹ Ijogi iwaanon kema borianon menj kobibiuro waaro. Waaro selegereya mesaoro nene onj unjuagiro.

³² Unjuagiro mare kolooro ween jaaya kemero kanon Kaperneam toya yononon nama ejembaya ejembaya ji omegiawo ii kuuya unjuama Jiisaswaanon kagi. ³³ Kaperneam taononnga tuunjelembenon kanj Saimombaa miri naguyanon ajoroogi. ³⁴ Ajoroogi nama ejemba ji kania kania ijiroti, ii mamaga menj qeangon onjono. Kaanagadeen omejiilan yononon Jiisaswaa kania mogitiwaaajon Jiisasnon buugia muunjon mamaga onjotaaro. Kianj.

Hamoqeqe gawonja Galili kuuya sokono.

Luuk 4.42-44

³⁵ Jiisasnon gaonj ero gomanj wenjeran suluro waama gomanj goraayanon kema yanasiri tirinj koton iikanon qama kooliro. ³⁶ Qama kooliro Saimon ano alauruta iwo laligogiti, yononon uulanjawo kanianon kenj. ³⁷ Kema mokolonj kokaen ijogi, “Ejemba kuayanon mono goojon monjanju.”

³⁸ Kaen ijogi kokaen injjoro, “Gomanj tosia liligon rama kenjuti, ii iiju. Niinon Buña qaa gomanj so jenj seinjanatiwaaajon kamaanj laligojenj. Kawaaajon mono gomanj liligon kembonja.”

³⁹ *Kaen injijon Galili prowins kuuya liligon kema qamakooli mirigianon Bunja qaa jen omeya omeya ii onjotaanjaligoro. Kianj.

Jiisasnoj manimba eja monj menj solanjaniro.

Mat 8.1-4; Luuk 5.12-16

⁴⁰ Jiisasnoj taonj monjonj laligoro manimba eja monjonj kanj siminj kuma Jiisaswaa wosoyanonj kemenj kokaen qama koolinj muro, "Giinonj siinganonj menj qeangonj nomambaajon mojanj eenj, mono nii saanonj menj solanjaninj nomba."

⁴¹ Kaen qama koolinj muro iwaajonj wosoya moma boria boraama selia oosirin ijoro, "Niinonj ii anuwaatiwaajonj mojenj. Gii mono solanjaniiwa." ⁴² Kaen ijoro manimbaya ii iikanondeen solanjaniro. ⁴³ Solanjaniro galenj meme qaa kotakota muj iikanondeen "Saanonj kembra," ijoro. ⁴⁴ *Gejanono qaa ii kokaen ijoro, "Moba. Kokawaa buju qaaya ii mono monj mende jena mobu. Qaagoto, mono jige gawonj galembaanonj kema selega qendeema muba ano Mooseswaanonj jenjkooto otaanj solanjanijanjiwaa mamatewooya ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu."

⁴⁵ Jiisasnoj kaen ijoroto, iinonj kema kilerj kanainj buju qaa ii mamaga jenj laligoro seiro. Seiro Jiisasnoj taonja taonja kanonj asuganonj mombo kemambaajonj amamaaro. Amamaanj taonj gemagianonj gomanj gbamenja iikanondeen laligoro. Iikanonj laligoro gomanj so iikanonja ejembaya ejembaya iwaanonj kagi. Kianj.

2

Jiisasnoj eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Luuk 5.17-26

¹ Kaen liligoro kambañ tosia tegoro Jiisasnoj eleema mombo gomanjonj Kaperneam karo. Karo "Mirinonj laligoja," jegi mogi. ² Ejemba mamaganonj ii moma ajoroonj iwaaw miri nagu atapanjonj eligonj sombenjonj saa qegi. Saa qegi Jiisasnoj nama Bunja qaa injijoro. ³ Injijoro iikanonj eja monj sele bakaya koomuya, ii wama iwaanonj kagi. Eja 4:yanonj ii demberunonj ama anjonj kagi. ⁴ Kagi eligonj nanjitiwaaqonj ama Jiisaswaa kosianonj kema ambombaajonj amamaagi. Amamaanj miri qaganonj uma Jiisaswaa wanjonja waarenj osonj luluungi. Luluungi oota kolooro iikanonj ji eja ii demberuyawo kasanonj somonjonj anji kemero. ⁵ Kaen kemero Anutu moma laarinj mugiti, Jiisasnoj iyonoo tanigia ii iiro sokono ji eja ii kokaen ijoro, "Merana, niinonj goo singisonggoga mesaonj."

⁶ Kaen ijoro Kana qaawaa boi tosanonj batugianonj rama uugianonj kokaen romonjgogi, ⁷ "Eja kokanonj mono nomaembaajonj kaen jeja. Mono Anutu mepaegoja. Anutu motoonjononj singisonjonana mesaonjkejato, eja monjonj ii qaago."

⁸ Uugianonj kaen romonjgogi Jiisasnoj iikanondeen uutanonj ii moma kotonj kokaen injijoro, "Onjo mono naambaajonj qaa kaanja uugianonj romonjgogu?" ⁹ Niinonj 'Singisonggoga mesaonj,' ji eja kaen ijojenji, qaa iikanonj mono afaanagadeen jejeta. Monjonj kaen jero tosanonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaajonj ii qaa afaanaa so. Niinonj qaa monj kokaen jemambaajonj mojenj, 'Mono waama tambomaeeaga menj kembra.' Qaa ii mono lombotawo jejeta kolooro. Kaen jewe honja koloowaa me qaagoti, iikanonj mono asuganonj asugiro iibu. ¹⁰ Mobu, namononj singisonjgo mesamesaowaa ku-usunja ii mono Siwe gomambaa Eja honjaanonj eji, onjo iikawaa kaniaajonj tintuanj laligowubo. Kawaajonj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu," Kaen jenj eja sele bakaya koomuyaa jaayanonj iima ijoro, "Niinonj gijojenj: Gii mono waama tambomaeeaga menj miriganonj kembra. Qaa binjawo ii honjawo koloowaati eenj, qaa afaanja ii mono kaanagadeen nomaembaajonj omaya koloonaga?" ¹¹ Kaen jenj eja sele bakaya koomuya kokaen ijoro, "Niinonj gijojenj: Gii mono waama tambomaeeaga menj miriganonj kembra."

¹² Ijoro mono waama iikanondeenj tambomaeeaya menj jemba kuuya yonoo jaagianonj seleenjenj keno. Kaen keno kuuyanonj walijonj Anutu mepeseenj kokaen jegi, "Yei, manjaa siita! Tani koi kaanja ii wala eenjonj kambañ monjenj mende iininj. Qaago! Keteda koi jaa morotaga iijonj." Kianj.

Jiisasnoj Matyuu (Liwai) oono.

Mat 9.9-13; Luuk 5.27-32

¹³ Jiisasnoj mombo Kaperneam mesaonj anjononj kemenj sakasinj kooronjonj kema laligoro. Laligoro ejemba tuunjelembenonj iwaanonj kagi Bunja qaa kuma onono. ¹⁴ Kema takis ofis uugumambaajonj ano iikanonj eja qata Liwai Alfuswaa meria raro iima ijoro, "Gii mono noo gemananonj notaanj kawa." Kaen ijoro waama takis gawonj mesaonj Jiisaswaa gematanonj keno.

¹⁵ Kema Liwaiwaa mirinon kema nene neñ ragiti, kamban iikanon takis meme eja tiliqiligiawo ano singisonjo eja mamaga yononon kan Jiisas ano iwaa gowokouruta yonowo rama nene motoon negi. Mamaganon Jiisas otaan laligogi. ¹⁶ Jiisasnon takis meme tiliqiligiawo ano singisonjo ejemba tosaan yonowo rama nene negiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanxonkon) ano yonoonon boi tosianon iima Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen ononji, “Ae! Iinon mono naambaajon takis meme tiliqiligiawo ano singisonjo ejemba yonowo rama nene neja? Ii mende sokonja.”

¹⁷ Kaen jen ononji Jiisasnon kitia kokaen injoro, “Ejemba jigia qaa yononon doktawaa siin mende amakejuto, ji ejembanon mono doktawaanon kemakeju. Niinon singisonjo ejemba onjomambaajon kan laligojento, ejemba iyangiaajon mogi solan koloojuti, ii qaago.” Kian.

Nene singi laaligowaa qaaya

Mat 9.14-17; Luuk 5.33-39

¹⁸ Kamban kanon Jombaanon gowokouruta ano Farisii (Kana qaawaa kaparanxonkon) yononon nene singi laligogi tosianon Jiisaswaanon kan kokaen qisigi, “Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nonon Anutuwaajon nene singi laligonkejon. Farisii (Kana qaawaa kaparanxonkon) yonoo gowokourugianon kaanjadeen ama laligoju. Geengaa gowokouruganon mono naambaajon Anutuwaa nene singi mende laligoju?”

¹⁹ Kaen qisigi kokaen meleeno, “Ononon! Nono naa kambanon nene singi laligonkejon? Emba meme kambanonon ejawaa gemakootanurutanon gereya anggi embawaa sakitiurutanon iwoi ii togonkeju me qaago? Niinon neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloon yonoo batugianon ainjolon ramakejen. Rabe yononon iikawaajon aisoon ainjolon rama singi laligowombaa amamaankeju. ²⁰ Amamaankejuto, Anutunon laaligona nuano komuwe yononon mono kamban iikanon saanon nene singi laligonkebuya.

²¹ “(Ono laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya. Iikawaa qaa gemata ii kokaen injomanja.) Moumou walaga jurano mononon opo gbilia mende soongbanja moton iikanon opo jakanja mende uun men uumbinaankeja. Kaen anagati een, opo jakanja gbilianon mono waziin moumou walaga ii hororo mombombo riiro ootanon somariin boliqoliwabo. ²² Kaanjadeen mononon wain apu gbilia ii bokon me taru walaga lama selianon memeta iikanon mende koson maaro kemenkeja. Kaen anagati een, wain apu gbilianon mono somariin taru qosono juma maaro namonon kamaanj sooro taruyanon boliqoliwabo. Kawaajon wain apu gbilia ii taru gbilianon maanin kemero sokombaa. (Kaanjadeen apu awaa ii konon gbamoganon mende kosonkejon. Kaen kosowonagati een, iikanon mono juma siisororo kamaaro nenin ji niniwabo. Kaen koloowatiwaajon apu awaa ii konon awaanon kosonkejon. Ono kaanqadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirin orombombaajon amamaawuya.) Kian.”

Jiisasnon Sabat kendombaa Poña kolooja.

Mat 12.1-8; Luuk 6.1-5

²³ *Kawaa gematanon Sabat kendon mononon Jiisasnon wiit gawon koria somata koton keno. Keno gowokourutanon wosogia injiro wiit honja motomotoon kanain borogianon mesuma negi. ²⁴ Kaen negitiwaajon Farisii (Kana qaawaa kaparanxonkon) tosianon Jiisas kokaen ijogi, “Moba, yononon mono naambaajon Sabat kendombaa gawon meme songoya uuguju?”

²⁵ *Kaen ijogi kokaen meleeno, “Kin Deiwidnon manjaqeqe ejauruta yonowo liligon wosogia injiro nenewaajon amamaan iwoi angiti, ii kamban mononon weengogi me qaago?”

²⁶ *Iinon mono Anutuwaa opo sel jigonon uma bered kowoga Anutuwaa jaasewananon alatanon anggi raro esujanon tururo qetegogiti, ii men nero. Bered kowoga mesamesaoya ii jigo gawon galeñ yononondeen neñ laligogi. Tosianon ii newubotiwaajon songo ero kilen nero. Neñ ejauruta kaanjadeen onono motoon negi. Kamban kanon eja qata Abiatar iinon jigo gawon galeñ wanjaa gawon men laligoro.”

²⁷ Kaen meleema kokaen injoro, “Anutunon Sabat kendon ii ejemba qeangowutiwaajon ano eja. Ii ejembanon tondu jen kotowutiwaajon ama qaago! ²⁸ Kaen ano Siwe gomambaa Eja honanon mono Sabat kendombaa Poña kaanqadeen kolooja.”

3

Jiisasnon eja boria soorongoya ii men qeangoro.

Mat 12.9-14; Luuk 6.6-11

¹ Jiisasnoŋ mombo qamakooli mirinoŋ uro iikanonŋ eja boria soosoolia monŋ raro. ² Ejembanonŋ Jiisas qaa jakeyanonŋ ama mubombaaŋonŋ “Eja ii Sabat kendonoŋ meagowaa me qaago?” kaenŋ jenŋ Jiisaswaa jaa galenŋ menŋ raga. ³ Megi Jiisasnoŋ eja boria soosoolia ii kokaenŋ ijoro, “Mono waama jaanananonŋ namba.” ⁴ Kaenŋ ijonŋ kokaenŋ injjoro, “Kana qaa otaanŋ Sabat kendonoŋ iwoi awaa me bologa ambonaga? Saanonŋ mombaa waŋa somonŋowonŋa me mesaoniŋ komuwaa? Monŋa me monŋa meninŋ sokombaa?” Kaenŋ jero moma qaagia bogoro raga.

⁵ Qaagia bogoro raga eleema injiuro uugianonŋ kotakota gojonotiwaajonŋ wosobiri moma uugerenonŋ injiuro. Kaenŋ injiima eja ii kokaenŋ ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaenŋ ijoro boria qetetereero mombo awaa kolooro. ⁶ Awaa kolooro Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋ) yonononŋ seleeŋgenŋ kema iikanondeenŋ gawana Herodwaa paati alauruta yonowoo ajoajoroo ama “Jiisas nomaenŋ qeninŋ komunaga?” jenŋ qaa gawonŋ megi. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba menŋ qeaŋŋonŋ onono.

⁷ Kaenŋ megi Jiisasnoŋ gowokouruta unuano apu anŋonŋ gorayaanonŋ kenŋgi. Kenŋgi Noot prowins qata Galili kanonŋa ejemba tuunŋleembe yonononŋ kanianonŋ otaanŋ kenŋgi. Judia prowins kanonŋa kaanagadeenŋ iwaanonŋ kagi. ⁸ Siti waŋa qata Jerusalem, Saut prowins qata Aidumia ano Jordan apu leegeŋga weenŋ koukoutanonŋ yonononŋ ano weenŋ kemekemetanonŋ baageŋga taonŋ qagara Taia ano Saidon liligonŋ laligojuti, iyonononŋ kaanagadeenŋ tuunŋlembeyanonŋ horonŋ kagi. Jiisasnoŋ angoleta somasomata menŋ laligoroŋti, iikawaa bujuya moma mindirinŋ kougi. ⁹ *Kaenŋ kouma utama mububotiwaajonŋ Jiisasnoŋ gowokouruta kokaenŋ injjoro, “Ologonŋ nombutiwaajonŋ onŋo mono waŋgo monŋ mokoloonŋ noonŋonŋ kosere anŋi raba.” ¹⁰ Kaenŋ injjoro ejemba seiseiya menŋ qeaŋŋonŋ onoma laligoro. Kawaajonŋ qenjenmanjenŋ ano sele bimobimoogiawo kuuya yonononŋ selianonŋ oosiriwombaaŋonŋ liligonŋ mamaga aonŋ memetanŋ anŋi. ¹¹ Omeya omeya yonononŋ Jiisas iima jaasewananonŋ namononŋ kemeŋ kokaenŋ qagi, “Gii mono Anutuwaa Meria koloojanŋ!” ¹² Kaenŋ qagi Jiisasnoŋ qetegonŋ onoma kanianonŋ asuganonŋ asugiwabotiwaajonŋ sonŋo kotakota ama onono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ gowokouruta meweŋŋonŋ onono.

Mat 10.1-4; Luuk 6.12-16

¹³ Kanagenŋ Jiisasnoŋ baananonŋ uma iikanonŋ iyanŋaa siinŋa otaanŋ eja onono iwaanonŋ kagi. ¹⁴ Kagi eja 12 iwo laligowutiwaajonŋ kuunŋ onoma Bunŋa qaaya jenŋ seiwutiwaajonŋ wasinŋ onono. ¹⁵ Wasinŋ onoma omejiilanŋ konjoma onombutiwaa ku-usunŋa onono.

¹⁶ Kaenŋ ama eja 12 ii kokaenŋ kuunŋ onono: Piito, Jiisasnoŋ qa ii Saimon muro. ¹⁷ Jeims ano koga Jon, mangara qata Zebedi. Jiisasnoŋ yoroo qagara monŋ Boanerges qaroo. Ii ananaa qaanonŋ Gunparandambaa Merawoita. ¹⁸ Andruu, Filip, Bartolomyuu, Matyuu, Tomas, Jeims Alfuswaa meria, Tadius, Saimon Zelot-politik ejaga,* ¹⁹ ano Juudas Iskariot. Kariot eja iikanonŋ kanagenŋ Jiisas memelolo menŋ muro. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ome yonŋoo esunŋgia uugunŋ qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Luuk 11.14-23; 12.10

²⁰ Jiisasnoŋ iikaenŋ ama onoma baananonŋga kamaanŋ yanŋaa mirinoŋ karo. Mirinoŋ karo ejemba tuunŋ somatanonŋ mombo kouma ajoroogi nembanene newombaaŋonŋ amamaagi. ²¹ Amamaagi sakitiurutanonŋ ii moma “Uuta soodaboroja!” jegi. Jenŋ kemeŋ wambombaaŋonŋ kenŋgi.

²² *Kenŋgi Kana qaawaa boiya Jerusalemga kagiti, iyonononŋ jegi, “Satambaa iimolanonŋ mono uutanonŋ kemero laligoja. Iinonŋ omejiilanŋ yonŋoo waŋgia iwaa ku-usunŋonŋ ome konjoma onotaanŋkeja.”

²³ Kaenŋ jegitiwaajonŋ Jiisasnoŋ onono kagi sareqaanonŋ kokaenŋ injjoro, “Satanonŋ mono nomaenŋ alia Satan monŋ konjonaga?” ²⁴ Kantri mombaa galejurugianonŋ batugianonŋ anŋgowowo ama deembuti eenŋ, iyonononŋ mono galenŋkonŋonŋ gawonŋgia menŋ nambombaaŋonŋ amamaawuya. ²⁵ Kaanagadeenŋ miri mombaa kanageso yonononŋ batugianonŋ anŋgowowo ama deembuti eenŋ, mono galenŋkonŋonŋ gawonŋgia menŋ nambombaaŋonŋ amamaawuya. ²⁶ Kaanagadeenŋ Satambaa kanageso yonononŋ batugianonŋ anŋgowowo ama tuarenjenŋ ama aowuyagati eenŋ, galenŋkonŋonŋgia esunŋonŋ kamaaro ometotonŋgianonŋ mono qaomambaa anŋa.

²⁷ “Monŋonŋ eja kotiga iimolambaa kana boria wala mende somonŋowaati eenŋ, iinonŋ mono mirianonŋ uma esuhinaya qeŋgama memambaaŋonŋ amamaawaa. Wala ii somonŋoro rarogo mono saanonŋ mirianonŋga ilawoilaya kuuya kopepereedaboronŋ

* 3:9: Maak 4.1; Luuk 5.1-3

* 3:18: Nesenel paati zelot yonononŋ Room gawman tompe ama iyanŋgiaa nanan

mewombaaŋonŋ tompe menŋ laligogi.

* 3:22: Mat 9.34; 10.25

menj kembraa. (Iikawaa so niinonj kaanagadeen Satan somonjonj gematanonj omeya onjotaankejen.)” Kianj.

Singisonggo mesamesaoya qaa

²⁸ Niinonj qaa honj monj kokaen injjomaŋa, “Ejemba somata melaa singisonggo amakejuti, ii Anutunonj mesaonkeja. Lombotawo me afaaŋa mepaqepae ambuyagati eenj, Anutunonj ii saanonj songbama onjombaa. ²⁹ *Songbama onjombaato, monjonj Unj Toroya mepaegowaati, iikawaa singisonggoya Anutunonj mono kambaŋ monjonj mende mesaowaa. Qaago totonj! Singisonggo iikanonj mono qaganonj uro kambaŋ tetegoya qaa Anutuwwaa jaanonj qaayawo laligowaa.” Kaen injjoro. ³⁰ “Omenonj uutanonj kemerota laligoja,” kaen jegitiwaajonj ama kaen kuma onjono. Kianj.

Jiisaswaa nemunjoanuruta.

Mat 12.46-50; Luuk 8.19-21

³¹ Kaen aminj mogi nemunjoanuruta yonjononj kanj seleenjenj nama yonjononj kamaawaatiwaa qaa anji iwaanonj keno. ³² Keno ejemba tuuj yonjononj liligonj muŋ rama kokaen ijogi, “Moba! Goo nemunjoanuruganonj mono seleenjenj nama goojonj qisiju.”

³³ Ijogi meleema kokaen injjoro, “Noo nemuna ii morononj ano noo kouruna ii daen yonjononj?” ³⁴ Jiisasnonj kaen injjionj ejemba liligonj muŋ ragiti, ii uuj injiima kokaen jero, “Iibu! Noo nemuna ano kouruna ii mono koi. ³⁵ Anutuwwaa uusiiŋa tenj komakejuti, iyonjononj mono noo nemuna ano naanjoanuruna kolooju.” Kianj.

4

Qosomakororo ejaawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Luuk 8.4-8

¹ *Jiisasnonj mombo apu anjonj goraayanonj kemenj kanainj kuma onjono. Kuma onjono ejemba tuujlembenonj iwaanonj kema ajoroogi wanjononj uma apu anjonj qaganonj kema raro. Raro ejemba kuuya yonjononj anjonj goraayanonj sakasinonj ajoroogi. ² Kaen ajoroogi sareqaa mamaga jenj kuma onjono. Kuma onjoma kokaen jenj:

³ “Mobu! Eja monjononj nene kota qosoma kororoomambaajonj gawononj keno. ⁴ Kema qosoma kororooro kota tosanonj kana goraayanonj kemenj konji. Kemenj konji (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁵ Kota tosanonj jamo kowonjinonj kemenj konji. Kemenj koma iikanonj namo mamaga mende mokoloogi. Namu dusiita mende erotiwaajonj kuragagia uulanawo kougii. ⁶ Kougito, weenjonj kouma onjooŋ jenj kotonj onjono tiigia qaagotiwaajonj soolinj gororongogi. ⁷ Kota tosanonj kumuntiri waayawo iikanonj kemenj konji. Kemenj konji komuntirinonj kouma qen turunj bibiloko menj onjooŋ. Kaen kolooro honja mende kuugi. ⁸ Kota tosanonj namo awaaronj kemenj konji. Kemenj koma kuragagia juma waama geregiaa honjgia awaa asugigi. Tosianonj kogia 30, tosanonj kogia 60, tosanonj 100 iikawaa so koloonj seigi.” ⁹ Kaen jenj jedabororo, “Monjononj uugejiawo laligoji eenj, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnonj naambaajonj sareqaa jero.

Mat 13.10-17; Luuk 8.9-10

¹⁰ Tuuj somata yonjononj deema kenji Jiisasnonj yanodeenj raro. Yanodeenj raro gowokouruta 12 ano tosaanja liligonj mugiti, ii motoonj sareqaa koi kawaa kanagiaajonj qisij mugii. ¹¹ Qisij mugii kokaen meleema injjoro, “Anutuwwaa bentotononj keuma laligowonjatiwaa qaa aasanjgoya ii onjo asuganonj injjowee moma kotojoto, seleenjenj laligojuti, iyonjooŋ ii kuuya sareqaanondeenj asuginkeja. ¹² *Kaen asugiro

Iyanjgiaa jaagianonj iwoi iimago kania kilenj mende moma kotowuya.

Iyanjgiaa gejagianonj qaa tororo momago kania kilenj mende moma asariwuya.

Ii moma asariwuyagati eenj, mono saanonj uugia meleenji Anutunonj singisonggogia mesaonaga.”

Jiisasnonj sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Luuk 8.11-15

¹³ Jiisasnonj toroqen kokaen injjoro, “Sareqaa iikawaa kania ii mende moma asarijuti eenj, sareqaa tosaanja kuuya jemaŋati, ii mono nomaenj moma asariwuyaga? ¹⁴ Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Qosomakororo ejanonj Buŋa qaa qosoma kororoonkeja. ¹⁵ Nene kota kana goraayanonj kemenj konjiti, ii kokaen: Buŋa qaa qosoma kororoogi ejemba uugianonj kemenkejato, ii mogi Satanonj iikanondeenj kanj qaa uugianonj qosonji kemeroti, ii qetegonj unjuamakeja. ¹⁶ Nene kota qosono jamo kowonjinonj kemenj

konngiti, ii kaanagadeen ejemba saregia monj. Yoñononj Buña qaa moma iikanondeen ugdeeanjo qaganonj moma angonj komakeju. ¹⁷ Kaen amakejuto, uugianonj tiita mende enj onjombaato, kamban torodaamonjadeen nama kotiinj laligowuya. Buña qaawaajon ama kakasillinj me sisiwerowero kolooro kamban iikanondeen mono tama unjuwaa. ¹⁸ Nene kota qosono kumuntiri waayawononj kemenj konngiti, ii kokaen: Yoñononj Buña qaa mogi uugianonj kemenkeja. ¹⁹ Kemenkejato, namononj laaligowaa majakakaya ano monen hina hoorowaa ugereya koloonj bimoon onjmakeja. Qabunagiawo koloowombaa koposongogi siinj kombombanja bologa tosianonj kaanagadeen uugianonj dungunj Buña qaa bibiloko menj munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ²⁰ Nene kota namo awaanonj qosono kemenj konngiti, ii ejemba koi kaanja: Yoñononj Buña qaa geja ama moma moma angonj koma pondan nama hongia mokoloonkeju. Tosianonj qaa je motoongononga kota 30 mokoloonkeju. Tosianonj hongia 60, tosianonj qaa kota motomotoonj iikawaa hongia 100 menj seinj mokoloonkeju.” Kianj.

Lambe ii asasaga nonombaajon raja.

Luuk 8.16-18

²¹ *Jiisasnonj qaa monj kokaen jero, “Monjonj lambe me kiwa menj ootirin monjon me dunj baatanonj ambaa me qaago? Ii dakanonj ambaa? Ii mono iikawaa dunj rarayanonj asuganonj ambaa. ²² *Kaanjadeen iwoi monj mesangogi eji, ii mono asuganonj asugiwaatiwaaajon eja. Iwoi monj koma turugi eji, ii mono luluungi qetumbaatiwaaajon ama eja. ²³ Monjonj ugejiawo laligoji een, iinonj mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Nomaen diwelopmen kolooja?

²⁴ *Jiisasnonj qaa kokaen injjoro, “Qaa mojuti, ii mono moma angonj koma uu wombogianonj ama koma gbiliinj laligowu. (Kaen laligogi uugia dingoro roromongogianonj somariiro moma komuwuya.) Onjo tosaanja yoñoo qaagia gosinj jenj tegowuti, Anutunonj mono jenjkootogia motoonjo iikawaa so onjoangiaa qaagia gosinj jenj tegowaa. So ii mono uugunj ironja meleema onjombaa. ²⁵ *Iikawaa kania ii kokaen: Monjonj momakootoyawo laligoji, Anutunonj mono ii toroqen muro laligowaato, monjonj momakootoya qaa laligoji, Anutunonj mono momoya melaa eji, ii kaanagadeen qetegonj wambaa.” Kianj.

Buña qaa kota ii kuragawo.

²⁶ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaanonj bentotonj ii koi kaanja: Eja monjonj gawononj kema nene kota qosoma kororowaa. ²⁷ Qosoma kororoonj kema asaga gomantiinja enj waawaa ano nene kotaa kuraga juma koumakeju. Nomaen juma koumakejuti, ii anjo mende moma kotoja. ²⁸ Namonj anodeen nemunj kono honja koloonkeja: Wala geria, kanagenj honja ano iikawaa gematanonj honja iikawaa kota ii kuuya koloonj somariidaborowuya. ²⁹ *Honja somariidaboronj momogoro honja memewaa kambanja kolooro welenqeauruta wasinj onono soogia kaapengoya jetawo menj honja mewombaajon gawononj kembuya.” Kianj.

Nejon kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Luuk 13.18-19

³⁰ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, “Anutuwaa bentotonja ii naamombo so ambonaga me naa sareqaanonj jenj asariwonaga? ³¹ Ii nejon kotaa so kokaen kolooja: Kota ii kazupuleenda. Ii namowaa nene kota kuuya iyonjo kamaanqeegia kolooja. Kaen kolooro gawononj komomakeju. ³² Komomakejuto, juma waama logoya kuuya unjuugunj somariinj boria somasomata bororo kema kankeja. Kaen boronj keno kanakeewambaa koonja yoñononj haigia iikawaa umuganonj amakeju.” Kianj.

Jiisasnonj sareqaa mamaga jero.

³³ Jiisasnonj sareqaa kaanja kaanja ii mamaga jenj laligonj Buña qaa injjoro. Moma kotogitiwaa so ii injjoro moma laligogi. ³⁴ Kamban so qaaya kuuya ii sareqaanonj jenj laligoro. Qaaya monj eenj mende jeroto, gowokouruta yoñowo iyangiodeen laligogi kamban kanonj qaa kuuya kawaa kanagia ii jenj asarinj onjoma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj jero raidimbonj goronj qero.

Mat 8.23-27; Luuk 8.22-25

³⁵ Ween kanonj mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta kokaen injjoro, “Mono mesaanj angonj kotonj leegenj keubonja.” ³⁶ Kaen injjoro ejemba tuunj onjomesaonj Jiisas wanjij wanjononj uma raro kenji. Wanjo tosaanja ii kaanagadeen yoñowo gemanonj gemanonj

* 4:21: Mat 5.15; Luuk 11.33   * 4:22: Mat 10.26; Luuk 12.2   * 4:24: Mat 7.2; Luuk 6.38   * 4:25: Mat 13.12; 25.29; Luuk 19.26   * 4:29: Joel 3.13

kenji. ³⁷ Kenji raidimbonj somatanonj obabankota waaro sirinonj wanjo utanonj kemero wanjo saa qemambaajonj ano. ³⁸ Kaenj kolooro Jiisanonj wanjo tetegoyanonj rama qembononj laarinj gaonj ero. Gaonj ero gowokourutanonj kema mindiinj ijogi, “Hei boi! Nono anjononj tiwilaawombaajonj anjonj. Iikawaa majakakaya monj mojanj me qaago?”

³⁹ Kaenj ijogi uuta tooro moma waama musu ano siri kokaenj jenj kotonj orono, “Mono bogonj eenj ewao!” Kaenj jero haamononj dongoro sirinonj goronj qenj ero. ⁴⁰ Kaenj ama kokaenj jenj onono, “Ono naambaajonja toroko momo eja koloouju? Nomaambaajonj ama Anutu mende moma laariju? Sombugia mono eenj moju.”

⁴¹ Jenj onono awawalinj qarasonbugia moma aminj mogi, “Yei, mangaa siita! Eja koi naa ejaqa laligoja? Iinonj musu ano kowe jenj kotonj orono jeta tenj konjao?” Kianj.

5

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.

Mat 8.28-34; Luuk 8.26-39

¹ Kaenj asugiro anjonj kotonj leegenj Gerasin yonoo gomanonj keugi. ² Keuma goraayanonj ugi Jiisanonj wanjo mesaoro iikanondeenj eja omeyawo monj qasirinongga kanj nama Jiisas mokolooro. ³ Eja ii qasirinonj laligonj qamo jamo kobaa osonj uroroogi egiti, iikanonj enj laligoro. Eja kuuyanonj kanaboria gbado (tape):nonj somonjgowonjatiwaaajonj amamaanj laligogi. ⁴ Indinja indinja kania gbadononj somonjonj binenj qenj laligogito, boro bota qenjkegiti, ii qesuma kana kasia ritoqitonj laligoro kuuyanonj ii galenj koma mubombaajonj amamaagi. ⁵ Amamaanj asaga gomantiinja suulanj qasiriwaa jamo kobaanonj me baanjonj lansanj enj laligoro. Kaenj laligonj qama silama selia jamononj qenj kotomotonj laligoro.

⁶ Jiisanonj korikori karo iima bobogarinj kanj balononj kosianonj kemenj siminj kuno. ⁷⁻⁸ Siminj kuno Jiisanonj omeya ii kokaenj jenj mumambaajonj ano, “Ome bologa, gii mono eja koi mesaonj kembra!” Kaenj jemambaajonj ano qa jinjererenj somata qama jero, “Ae! Jiisas, gii Anutu uuta Meria kolooujanj. Gii nomaenj ama nomambaajonj kajanj? Niinonj Anutuwaajaasewanjonj welema gonjenj: Gii qaa somonjonj jojopanj qaanonj jenj kotiinj simbobolo geriawo mende ama nomba.”

⁹ Kaenj jero kokaenj qisiro, “Gii qaga moro?” Qisiro jegi, “Nono mamaga laligojonjiwaaajonj qanana Liijonj jejonj.” Ii ananaa qaanonj Kere tuunj somata. ¹⁰ Kaenj jenj kaparanj koma kokaenj welema mugi, “Gii nonotaawagati eenj, mono balonj kokanonja mende wasinj nonomba.”

¹¹ Kosogianonj maronja kanonj bao tuunj somata monj gbojaja utanonj kuluuma nangji. ¹² Kawaaajonj ome yonononj kokaenj jenj Jiisas welema mugi, “Giinonj wasinj nonona nono saanonj bao yonoo uugianonj kemebonja.” ¹³ Welema mugi “Mono kema kemebu!” jenj kotonj onono eja utanonjga kouma kema bao uugianonj kemegi. Kemegi iikanondeenj bao tuunj 2,000 kawaa so ii mono lugunj newonewononj kema jororonjonj apu anjononj kemenj nemotonj komugi.

¹⁴ Komugi bao galenj yonononj kok koma taonj ano gomanj boleboole iikanonj kema buju qaa jegi. Jegi moma ejemba jaasoonjgo yonononj iwoi kolooroti, ii iibombaajonj kagi. ¹⁵ Kanj Jiisaswaanonj kouma iigi eja ome tuunawononj laligoroti, iinonj mono opo selekopaaya tororo somonjonj rama uuta tooro roromonjgoya kuuya asugiro iima awawalinj nangji. ¹⁶ Nangji bao ii nomaenj kemenj komugiti ano eja omeyawo iwaanonj iwoi kolooroti, ii iigiti, iyonononj sundu woi ii injjogi.

¹⁷ Injjogi nama Jiisanonj mindimindiri gomanj balonjgia mesaonj kemaatiwaaajonj welema mugi.

¹⁸ Welema mugi mesaonj wanggononj umambaajonj nano eja omeyawo laligoroti, iinonj kanj Jiisaswo motoonj kema laligomambaajonj qisiro.

¹⁹ Qisiroto, Jiisanonj qotogonj munj kokaenj ijoro, “Gii mono gomanjononj kema tinitosauruga injiima Ponjonj anjgoletto somata menj kiankomunj gonji, iikawaa sunduya ii injjona mobu.”

²⁰ Kaenj ijoro mesaonj kema Jiisanonj anjgoletto somasomata menj muroti, iikawaa qaaya kanainj Ten-taonj distrik utanonj jenj seiro kuuyanonj moma waliingogi. Kianj.

Jairusnonj borataajonj Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Luuk 8.40-56

²¹ Jiisanonj wanjononj uma eleema anjonj kotonj leegenj karo ejemba tuunj mamaganonj iwaanonj kanj ajoroogi anjonj goraayanonj nangji. ²² Nanji qamakooli miriwaa qaa galenj monj qata Jairus iinonj kanj Jiisas iima batanonj kemenj siminj kuma muro. ²³ Siminj kuma munj kaparanj koma qama koolinj kokaenj ijoro, “Borana melaanonj komumambaajonj anja. Mono kanj boroga qaganonj ana qeangonj toroqenj laligowa.”

²⁴ Kaen ijon Jiisas wano motoonj keni ejemba tuunjelembe yonononj gemagaranonj kema ologologonj liligonj oroma kenji. Kianj.

Emba jiawononj Jiisaswaa malekuya oosiro.

²⁵ Kenji iikanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinja gbani 12:waa so iima ji kiro laligoro. ²⁶ Kaen laligonj siimbobolo mamaga moro selegalenj mamaganonj iwaa gawonja megilailaila monj mende mokoloonj laligoro. Iinonj selegalenj ejemba yonoo tawagiaaajonj monenjinayakuuya gilinjalaligoro, jia iikanonj mono mombomomboga menj bolinj muro laligoro. ²⁷⁻²⁸ Kaen laligonj Jiisaswaa bujuyamomakokaenjero, "Niinonj iioosirimambaajonj momabimoonj malekuyagadeenboronjamonj oosiriwenagati eenj, monosaanonj qeangomanja." Kaenjenjejembatuunj batugianonj Jiisaswaa gematanonj kema malekuyanonj oosiro.

²⁹ Oosiro saya iikanondeenjuguro qenjenmanjenja iiquaono selianonj qeangoro moro. ³⁰ Qeangoro Jiisasnonj iikanondeenjesunjamonj kotonj kenoti, iimomaejembatuunj batugianonj eleema qisiro, "Morononj malekuna oosirija?"

³¹ Kaen qisiro gowokourutanonj kokaenijogi, "Ejemba tuunjonj ologonj liligonj goma goosiriju. Ii iima nomaen 'Morononj noosirija?' qisijan?"

³² Kaen ijogito, Jiisasnonj mombo "Morononj iianja?" jenjqisinqmokoloomambaajonj eleema uunj injiuro. ³³ Injiuro emba selianonj angoletokoloroti, iinonj iimomaiikawaajonj torokomomajenenj ororo kanj Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kumakania kuuya ijoro. ³⁴ Jiisasnonj iimomakokaenijoro, "Borana, momalaariganonj monomenjqeangonj gonja. Qenjenmanjenganonj mono qaono saanonj uubonjononj kemba." Kianj.

Jiisasnonj Jairuswaa borata menj gbiliro.

³⁵ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenja mirinonja mononj qele kanj Jairus ijoro, "Boraga komuja! Kawaaajonj monoboiwaa qaganonj lombotoroqen mende amba."

³⁶ Ijoro Jiisasnonj qaa iikawaa telambelanj amaqamakooli miriwaa qaa galenjkokaenijoro, "Toroko mende moba. Mono nii momalaarinj nomba." ³⁷ Kaen ijon ejemba tosaanja onjomesaonj Piito, Jeims ano Jeimswaa koga Jon iigadeen unuano iiootaanj kenji. ³⁸ Kema qamakooli miriwaa qaa galenja mirinonj keugi ejemba tuunj guju megilailaila. Mamaganonj jingenj qama kotakota saama amburerejen megilailaila. ³⁹ Injiima mirinonj umakokaeninjoro, "Onjomononaambaajonj guju menj saaju? Bora iikanonj mende komujato, gaonja eja."

⁴⁰ Kaen injjoro jononjsisi kaanja kolooro jomomamugito, iinonj iikuuya onjotaanj borawaa nemunjanja anotosaanja iwo laligogito, iigadeen unuano bora eroti, iikanonj ugi. ⁴¹ Uma Jiisasnonj bora iiborianonj menj ijoro, "Talita kuum." Iianana qaanonj Bora melaa, nii gijojen: Mono waaba!

⁴² Kaen ijoro bora gbania 12 iinonj mono iikanondeen waama nama kema karo. Kaen kolooro iima kosogia kitorj walinqogi. ⁴³ Walinqogi iikawaa bujuyamonj jeginj mobubotiwaajonj jenj songo kotakota ano. Ii amaboramelaa iinembanene muginewaatiionj injjoro. Kianj.

6

Nazaret yonononj Jiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Luuk 4.16-30

¹ Iikolooro Jiisasnonj Jairuswaa gomanj balonj mesaoro gowokourutanonj otaanj iwo kema Jiisaswaa somasomarii taonanonj keugi. ² Sabat kendononj karo qamakooli mirinonj uma Buja qaa kanainj kumajonono. Kuma onono momaejembamamaganonj aaruj walinqonj kokaenjenji, "Yei, gejajuju! Iwoikuuya koi monodaenkayamomajeja? Momakootoya iimonomorononj kumamuro jeja? Anangoletoku-usunawo kaanja iimonomorononj inaanj muro borianonj mero asugija?" ³ Eja koi monogomanj kokawaa motonqeqe ejiaga. Mariawaa meria ano Jeims, Joosof, Juuda ano Saimon yonoo dagiaga. Naanurutanonj batunananonj koi laligoju." Nazaret yonononj kaenjenji uugianonj boliro iikanonj amamaagi.

⁴ *Amamaagi Jiisasnonj kokaeninjoro, "Gejatootoo ejawaa sakiti anotinitosaurutanonj monoyanja taanonj jejewili amamunkejuto, gomanj tosaanja iikanonj kaenja qaago."

⁵ Kaen anjgitiwaajonj Jiisasnonj jiejembamotomotoonj boria qagianonj amamenjqeangonj ononoto, angoletoku-usunawo tosaanjamambaajonj amamaaro. ⁶ Kaen kolooro momalaarinjanonj mende asugiro yangisengiaajonj amaaaruro. Aaruj

* 6:4 Jon 4.44

onjomesaon Nazaretwaa kosianonj gomaña gomaña liligonj Buña qaa kuma onjoma laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta 12 wasinj onjono.

Mat 10.5-15; Luuk 9.1-6

⁷ Jiisasnonj gowokouruta 12 ii onjono kagi kanainj woi woi kuuya wasinj onjono. Wasinj onjoma omejiilanj konjoma onjombutiwaa ku-usunja onjono. ⁸ *Ii onjoma kokaenj jey kotonj onjono, “Kana kembutiwaaonj taa gbarugia menj kembu. Iwoi tosia monj mende mewu. Kana samonjia qaago, gesogia qaago me soojaakota ii irimunj kasagianonj mende somonjgowu. ⁹ Kana esu saanonj kanagianonj somonjgowu. Maleku samonja qaagoto, maleku motoonjgo mewu.” ¹⁰ Kaenj jey kokaenj injjoro, “Kema miri daenj daenj keubuti, mono iikanondeen laligonj gawonj menj taonj ii mesaonj kana kembu. ¹¹ *Kema laligonj miri monjonj keugi mende koma horonj onjoma qaagia mende mogi telambelangja mono kokaenj jey qendeema onjombu, ‘Nono onjoo balononj kaninj sububunj kana tambonananonj mokotaaji, ii mono riinj gesaaninj onjonganjanonj eleema kemebaa.’ Kaenj jegi kaniagia solanja moma kotogi saanonj gomañ me taonj ii mesaonj toroqenj kembu.”

¹² Kaenj injjoro mesaonj kema ejemba uugia melembutiwaa Buña qaaya ii jey seinj laligogi. ¹³ *Laligonj omejiilanj mamaga onjotaanj ji ejemba mamaga kelenonj onjomorinj menj qeangonj onjongi. Kianj.

Kinj Herodnonj toroko moro.

Mat 14.1-12; Luuk 9.7-9

¹⁴ *Jiisaswaa qabunayanonj seinj kinj Herodwaa gejianonj kemero moro. Ejembanonj kokaenj jegi, “Jon Oomulu ejanonj mono koomunonja waama gawonja mero anjgoletu ku-usunjawo asuginjeja.”

¹⁵ Kaenj jegito, tosianonj kokaenj jegi, “Ii mono Elaija.” Tosianonj toroqenj jegi, “Ii gejatootoo eja walaga yonjooonjga monj.”

¹⁶ Kaenj jegito, kinj Herodnonj ii moma kokaenj jero, “Jon Oomulu eja niinonj jewe aroya kotogiti, iinonj mono koomunonja waama laligoja.” Majakaka moma kaenj jero.

Jombaa aroya kotogi komuro.

¹⁷ *Ii kokaembaajonja jero: Herodnonj koga Filipwaa embia Herodias olonj mero Jon Oomulu ejanonj kinj ponj jey muro kawaajonj opotoro wasinj onjono kema Jon menj somonjonj kapuare mirinonj onjogi. ¹⁸ Jononj Herodwaa qaa kokaenj jero: “Gii qamboga olonj menj laligonj Kana qaa uugujanj.”

¹⁹ Kaenj jero Herodiasnonj Jon kazi ama munj qegi komuwaatiwaaonj moroto, iikawaa kania monj mende mokolooro. ²⁰ Mende mokolooro Jononj eja solanja ano soraaya toroya kolooroti, Herodnonj ii moma sopa somonjonj kokojinjinj koma reenreenj suluj munj Jombaaonj toroko moma laligoro. Kaenj laligonj Herodnonj Jombaa jetanonjga qaa moroti, ii uuta kuugi qaa mamagaajonj uuwoiwoi moro. Ii kilenj Jombaa qaaya momambaa siinj moro.

²¹ Kaenj kolooro Herodiasnonj Jon qemambaa kania mende mokolonj laligoro iikawaa kambanja awaa ii kokaenj kanj kuuro: Kinj pombaa kolokoloo kambananonj karo jelijelombar ama jawinj ano kawali galenjuruta ano Galili prowinswaa jotamemeya wanja ii koma horonj onjono kouma ragi. ²² Kouma ragi Herodiaswaa boratanonj miri iikawaa uutanonj kouma danis ano Herod ano iwo nene dunj liligonj ragiti, iyonjononj iikawaa iimasiinja mamaga mogi. Kaenj mogi kinjonj emba saranj ii kokaenj ijoro, “Borana, gii naa iwoiwaajonj siinja mobagati, ii saanonj qisinj nona togonj gomaña.” ²³ Kaenj ijonj qaa ii jojopanj qaanonj jey kotiinj kokaenj ijoro, “Naa iwoiwaajonj qisinj nombagati, ii mono saanonj gomaña. Iwoi ii me ii me prowins galenj koma onjomakejenj, ii kaanjadeen saanonj mendeema bakaya monj gombe galengja koloowa.”

²⁴ Kaenj ijoro seleenjenj kema nemunja kokaenj qisinj muro, “Nemuna, nii Kinjonj naa iwoiga nombaatiwaaonj qisinj mubenaga?”

Kaenj qisinj muro nemujanonj kokaenj meleeno, “Mono kema jena Jon Oomulu ejawaa aroya kotogi wanja menj kanj nomba.”

²⁵ Kaenj meleeno iikanondeen miri uutanonj bobogarinj kimbaanonj uma kokaenj qisinj ijoro, “Ama, niinonj siinj kokaenj mojenj: Giinonj mono jey kotona Jon Oomulu ejawaa aroya kotonj wanja kondendonj ama menj kanj ii keteda koi nomba.”

²⁶ Kaenj ijoro kimbaa uutanonj kobooro wosoya moroto, jojopanj qaaya somonjgoro somataurutanonj ii mogiti, iyonjoo jaagianonj kamaanj qewabotiwaajonj qiqisiya gema

* 6:8: Luuk 10.4-11   * 6:11: Apo 13.51   * 6:13: Jei 5.14   * 6:14: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19   * 6:17:

gemambaajon moma bimoon mesaoro. ²⁷ Mesaon iikanondeen opotoroya mon wasin ijoro. “Gii mono kema Jombaa aroya kotonj wanja men kawa.” ²⁸ Kaen ijon wasiro kapuare miri gbadeyanon kema aroya kotonj wanja kondenon ama men kanj emba sarañ ii muro nemunja muro. ²⁹ Jombaa gowokourutanon iikawaa bujuya moma kema qamoya men qasiriwaa jamo kobaanon ama ronj konji. Kaen koloorotiwaajon ama kinj Herodnon kanagen Jiisaswaajon jero, “Jonon mono koomunonja gbilin waama laligoja.” Kianj.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

Mat 14.13-21; Luuk 9.10-17; Jon 6.1-14

³⁰ Wasiwasi eja aposol yononon Jiisaswaanon kanj ajoroon iwoi men ejemba kuma onjoniti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. ³¹ Ijogi ejemba donon donon kanj kema angji selegia tiiroto, nene newuyatiwaa kambanja mende kolooro. Kawaajon Jiisasnon gowokouruta kokaen injoro, “Onjo mono niwo kagi gomañ gbamenanon anana siri kema laligon haamo melaada mewonja.” ³² Kaen injoro ejemba onjomesaon wanjonon uma gomañ gbameña monjen iyanjia siri laligowombaajon kengi.

³³ Kenji ejembanon ii iima mamaganon iikawaa bujuya moma taon ano gomañ so iikanonja balon kana bobogariñ waladeen kema iikanonj keugi. ³⁴ **Keugi Jiisasnon wanjononja kamaañ ejemba tuun somata injiwo lama galengjia qaa tani ilinwalin qen laligogi yonoonon wosoya moro. Wosoya moma kanainj Bunja qaa kania kania kuma onjono. Kianj.

Jiisasnon eja 5,000 nene unuagiwo.

³⁵ Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememambaajon ano gowokourutanon Jiisaswaanon kanj kokaen ijogi, “Boi. Nono gomañ gbameña kokanon laligonin gomañ tiimambaa anja. ³⁶ Kawaajon gii saanon ejemba koi wasin onjona gomañ ano miri boleboole kosere rama kenjuti, iikanonj kema nembanenegia sewanja men newu.”

³⁷ Kaen ijogito, kokaen melema injoro, “Onjonon mono onjanganjo ii nene unuagiwo.” Kaen injoro qisin mugj, “Nonononj mono nomaen ambonaga? Gawonj meme kamban 200:waa sewanja (Kina 2,000) eja. Monen ii men kema nene bered sewanja men unuagiwombaajon jejanj me?”

³⁸ Kaen qisin mugj jero, “Onjanganjanon nene bered dawj raja? Ii kema iibu.” Kaen jero gesogia qenqama jegi, “Bered 5 ano sora woi iikaanda men laligojonj.”

³⁹ Kaen jegi Jiisasnon ejemba tuunj kokaen jenj kotonj onjono, “Ejemba kuuya, onjo mono deema nene newombaajon tuunj boleboole ajoroonj lolo tonjonanonj kemenj rabu.” ⁴⁰ Kaen jenj kotonj onjono kosere tuunja tuunja deema ragi. Tuunj tosia 100 ano tosia 50 kaan kaan kululuunj rama kenji. ⁴¹ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii men Siwenonj uuro uro kotuegonj bered motonj gowokouruta onjono ejemba tuunj so mendeema batugianonj angji. Sora woi ii kaanjadeen tuunj kuuya yonoononj mendeeno. ⁴² Mendeeno ejemba kobore neñgo neñ timbiriigi. ⁴³ Neñ timbiriigi nene kitia kitia mesaogiti, ii gowoko yonononj men kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. Kaanagadeen sora kitia ii men kululuugi. Kianj. ⁴⁴ Eja bered negiti, iyonoo janjogia ii 5,000. Kianj.

Jiisasnon apu anjon qaganon riin riin keno.

Mat 14.22-33; Jon 6.15-21

⁴⁵ Negi tegoro Jiisasnon iikanondeen gowokouruta jenj kotonj onjoma kokaen jero, “Onjo mono wanjononj uma waladeen apu anjonj kotonj leegenj Betsaida gomanonj kembu. Niinonj saanonj kamban biiwianonj ejemba tuunj koi wasin onjomago kamaña.” ⁴⁶ Kaen jenj yeizozogia jenj onjoma baanjonj uma qama kooliro. ⁴⁷ Qama koolinj laligoro mare kolooro iyanodeen baanjonj laligoro wanjogianonj anjon biiwianonj keno. ⁴⁸ Keno loqanonj qen qen bimbimjon nanggogi keno haamononj kengiti, iikaan baagenja qen karo bimooro majakaka somata mogi. Gomañ aananonj (3-6 kilok) iikaanjonj Jiisasnon kaen injiima apu anjon qaganonj riin riin gowokouruta onjono kanj unuugumambaa ano. ⁴⁹ Apu anjon qaganonj riin riin karo ii iima “Kowe Songorinonj kaja!” jenj kanainj qama silanj. ⁵⁰ Qama silama kuuyanonj ii iima toroko mogito, Jiisasnon iikanondeen qaa bonjonda jenj kokaen injoro,

“Alauruna, mono qaqabunjabunagiawo satiin laligowu. Neeno kaen. Toroko mende mobu.” ⁵¹ Kaen jenj yonoononj wanjononj uro haamononj goronj qero. Goronj qero jenengjia ororo hononja mende aarugi. ⁵² Wala bered menj seinj unuagiroti, iikawaa kania mende moma asarigito, uugianonj gojono kaanjadeen aarunj ragi. Kianj.

Jiisasnon Genesaret laligonj menqeeanjo gawonj mero.

Mat 14.34-36

* **6:34:** Janj 27.17; 1 Kinj 22.17; 2 Hist 18.16; 34.5; Mat 9.36 * **6:34:** Janj 27.17; 1 Kinj 22.17; 2 Hist 18.16; Eze 34.5; Mat 9.36

⁵³ Apu anjon koton leegen Genesaret gomanon keuma wanjo mesaon sakasinon kemegi. ⁵⁴ Wanjo mesaon sakasinon kemegi ejembanon Jiisas iikanondeen moma koton mugl. ⁵⁵ Moma koton mun qaa anji men bobogarin mindimindiri sopa gomanjianon goman so liligogi. Liligogi moma kanain ji ejemba demberunon anjon onoma Jiisasnon goman daen laligorotiwaa so unuama kagi. ⁵⁶ Goman so, taon, miri me kuun mombaa uutanon kenotiwaa so ji ejemba unuama sombangianon ama ononji. Ama onoma Jiisaswaa selianon me malekuyaa susuyanon oosiriwombaaon welema mun laligogi. Oosirigiti, kuuya yononon mono qeangodaborogi. Kian.

7

Ambosakon yononon qaa kuma soogi.

Mat 15.1-9

¹ Kana qaawaa kaparanjonkonon ano iikawaa boi tosaanja Jerusalem sitinonga kagiti, iyononon Jiisaswaanon kan ajoroogi. ² Kamban iikanon Jiisaswaa gowokouruta tosaanon borogia mende songbama donhamo mende qen nembanene negi injiima uugia boliro.

³ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonon) ano Juuda ejemba tosaanja kuuya yononon ambosakon yonoo siligia otaan laligogi. Kawaajon borogia wala songbama sororogonjo nembanene nen laligogi. ⁴ Kaanagadeen gawononga me maaketnonja kawuti, iikanon wala apu koson ariy konjoratingo nene oosirin laligogi. Kaanagadeen qambi, monjon ano komanene kuuya ii songbama hamo qen laligogi. Sili kaanja kaanja ii mamaga otaan laligogi.

⁵ Kawaajon Kana qaawaa kaparanjonkonon ano iikawaa boi yononon Jiisas kokaen qisin mugl, "Goo gowokouruganon mono naambaajona ambosakonjurunana yonoonon sili mende otaan borogia donhamo mende qen kilen nembanene men nenkeju."

⁶ *Kaen qisin mugl kokaen injjoro, "Oo uumeleembaa ejemba seleseloya, gejatootoo eja Aisaianon mono onoo kaniagia tororo luluuma Buju Tere mon kokaen oorota eja, 'Ejemba tuun koi kanon mono je buugianon awagadeen goda qen nomakejuto, uugianon telambelan ama noma monjen koriganon anji eja.

⁷ Kaen ero noo waena een toontoon men mepeseen nomakeju.

Kana qaa kuma onombonjen kitianon ejemba yonoo jenkootogia ii gisomaso ama melokanjinkeju.'

⁸ Aisaianon kaen oro. Ono mono iikawaa so Anutuwaanon jojopan qaa gema qen ambosakonjurugia yonoo siligia otaankeju. Ii mende sokonja."

⁹ Kaen jen kokaen injjoro, "Onoanngiaa siligia walaga otaawombaaon mono awagadeen Anutuwaanon jojopan qaa qewagonkeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya mon ii kokaen: Mooseson kokaen jen kotoro, 'Nemun manja mono goda qen oromakeba,' ano 'Monjon manja me nemunja gasuaan mubaati, ii mono qegi komuwa.' ¹¹ Kaen jen kotoroto, onjo qaa ii uugun kokaen jenkeju, 'Monjon nemun manja ii kokaen irijowaa: Oo wosona mojen. Noo nanjonango iwoina bunja qen aowaoragati, ii Anutuwaa taha mamatewowaajon gosin andaborowe bunyaa nandunja koloowaa. ¹² Monjon kaen irijoro sokombaa jeju.' Kaen jen somonjon mugl nemun manja yorojon ilailaa mon mende toroqen oromakebaa. Ii mende sokonja. ¹³ Yei! Kaen ama onoanngiaa nanamemengiaa siligia jen koton iikanon Anutuwaanon jojopan qaa qewagogi omaya koloon jangon qaomakeja. Onjo iwoi kaanja ii mamaga amakeju." Kaen jen meleema onono. Kian.

Eja uu ii nomaen tiloon riisija?

Mat 15.10-20

¹⁴ Jiisasnon ejemba tuun mombo onoono kagi kokaen injjoro, "Onjo mono kuuya qaa koi geja ama moma asariwu. ¹⁵ Iwoi seleengenga eja uutanon kemenkeji, iikanon tiloon mumambaajon amamaankejato, iyanaa uu wombotanonja qaa kouma kamaankeji, iikanon mono tiloon munkeja. ¹⁶ Monjon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa." Kian.

¹⁷ Jiisasnon kaen jen ejemba tuun onomesaon kema miri monjon uro. Uma raro gowokourutanon sareqaa iikawaa kaniaajon qisigi. ¹⁸ Qisigi kokaen injjoro, "Oo alauruna, onjo kaanagadeen momogia awaa mende koloojamaen? Nembanene iwoi seleengenga eja uutanon kemenkeji, ii tiloon mumambaajon amamaankeja. Ii moma kotoju me qaago? ¹⁹ Ii uu wombotanon mende kemenkejato, korojonanon kemen seleengen kamaankeja." Jiisasnon qaa kaen jen iikanon nembanene kuuya ii men soraidabororo.

²⁰ Jiisasnoñ toroqen kokaen jero, “Eja uu wombotoanonga qaa kouma kamaankeji, iikanonj mono tiloon munkeja. ²¹ Ejemba uu wombogianonga iwoi koi kaanja koloon koumakeja: Qaa bologa romonjon serowilin ambombaajon momakeju. Iwoi yongoro meñ oweñ jenaj meñ ejemba unuji komuwutiwaajon momakeju. ²² Oloñkalu ambombaajon momakeju. Menjo mewombaa otoko amakeju. Bidaañ jembooli ano angomokolon ambombaajon momakeju. Qaa saga jen uuduuduu ambombaajon momakeju. Gejajuju ama goroñsoo ambombaajon momakeju. Sewañkiki laligonj gemaqeqe qaa jen Anutu mepaegowombaajon momakeju. Jaba-arambaranj ama sili uugia qaa amakeju. ²³ Iwoi bologa kuuya iikanonj mono ejemba uu wombogianonga kouma tiloon onjomakeja.” Kianj.

Keinan emba moñnoj kaparanj koma qama kooliro.

Mat 15.21-28

²⁴ Jiisasnoñ waama Genesaret gomañ mesaonj siti qagara Taia ano Saidon iikawaa distrik qata Fonisia kawaa uutanonj keno. Kema gomañ moñnoj uma bujuya moñnoj mobabotiwaajonj buugia mejugoroto, kileñ aasangoya laligomambaajonj amamaaro. ²⁵ Amamaaro iikanondeen emba moñ borata melaa ii omeyawo laligoro Jiisaswaa bujuya moma iwaanonj kanj batanonj kemeñ simin kuno. ²⁶ Emba ii Juudaga qaagoto, Griik qaa jen laligoro. Nemun manja ii Fonisiaga Siria prowins kanonja. Iinonj borataa uutanonj ome konjombaatiwaajonj welema muro. ²⁷ Welema muro kokaen ijoro, “Juuda nono wala nononanaa meraboraanaana unuaginij neñ timbirin ambuya. Kawaaajonj merabora yonoo mirigianonga bered meñ kasu onjonij mende sokombabo. Juuda anana wabaurunana onoo qagia kasu qamakejonj. Niinonj wala Juuda ejemba ilaan onjombe kantri tosaanj onjononj mono kasu kaanja mamboma laligowu.”

²⁸ Kaen ijoro moma kokaen meleeno, “Poñ, ii saanonj mojenton, kasu meria yonjononj mono kaanjaadeen merabora yonjononj nene remonja nene dunj baatanonj kamaaro nenkeju.”

²⁹ Kaen meleeno Jiisasnoñ kokaen ijoro, “Qaa kaen jejaniwaajonj saanonj moma gonjen. Ome iikanonj mono keteda koi boraga mesaonj kenja. Kawaaajonj giñ saanonj kemba.”

³⁰ Kaen ijoro moma mirianonj keno omenonj borata mesaoro dunjononj ero iiro. Kianj.

Jiisasnoñ eja moñ meagoro.

³¹ Jiisasnoñ mombo Taia siti gomañ mesaonj Saidon sitinonj kema uugun misinjonj Ten-taonj gomambaa biiwia uugun Galili apu anjonj kosianonj karo. ³² Karo gejaduu eja moñ qaaya qaomambaajonj anoti, ii wama Jiisaswaanonj kagi. Kanj boria wanjononj ambaatiwaajonj qisin mugij. ³³ Qisin mugij eja ii wama ejemba tuunj ii onjomesaonj moñjen kenij. Kema Jiisasnoñ boro susuya gejianonj ama nama mombo iyanjaa boro susuyanonj sulaanj neselanjonj oosiro. ³⁴ Oosirin Siwenonj uuro uro onongombo qama koolin iyanjaa qaanonj “Efata,” ananaa qaanonj ‘Mono toowa,’ kaen jero.

³⁵ Kaen jero gejawoitanoñ teori neselanjonj lolooro qaaya awaagadeen jero. ³⁶ Jero Jiisasnoñ iikawaa bujuya ejemba injowubotiwaajonj qotogonj onono. Qotogonj onoma kaparanj kono yonjononj ii kaparanj koma jen seinj laligogi. ³⁷ Jen seinj laligogi ejembanonj newogia tegoro waliñgonj kokaen jegij, “Iwoi kuuya awaagadeen amakeja. Gejaduu gejagia metooro momakeju. Ejemba motoya yonoo neselanjia isano qaa jenkeju.” Kianj.

8

Jiisasnoñ ejemba 4,000 nene unuagi.

Mat 15.32-39

¹ Kambanj kanonj ejemba tuunj somatanonj mombo ajoroogi. Nembanenegia qaa laligogitiwaajonj Jiisasnoñ gowokouruta onjono iwaanonj kagi kokaen injoro, ² “Niinonj ejemba tuunj koi yonjononj wosona mojen. Yonjononj niwo kanj ween karonj laligogi nembanenegia qaondabororo iijen. ³ Yonjononjga tosianonj koriganonga kanj laligogi niinonj ‘Saanonj gomangianonj kembu,’ jemambo. Nene mende negij eerj wasin onjombe kana batuyanonj kema kema jaagia giliro tiwitiwilaa mokoloowubo.”

⁴ Kaen injoro gowokourutanonj meleema kokaen ijogij. “Balonj qararanjonkohanonj kokanonj moñnoj mono daenjkaya nembanene kaanja mokolonj tuunjelembekoi unuaginaga?”

⁵ Kaen ijogij kokaen qisin onjono, “Onjononj bered dawi raja?” Qisin onjono “Bered 7 raja,” ijogij.

⁶ Ijogij Jiisasnoñ ejemba tuunjelembekoi namononj kemeñ rabutiwaajonj jen kotonj onjono kemeñ ragij. Kemeñ ragij bered 7 ii meñ Anutu qama koolin dangisen jen motonj gowokouruta onjoma ejemba tuunj so batugianonj ambutiwaajonj jero. Kaen jero iikawaa so anjij. ⁷ Yonjononj sora boleboole tosia kaanjaadeen raro. Ii kaanjaadeen meñ kotuegonj

ejemba tuun so batugianonj toto qerj onjombutiwaajonj jenj kotonj onjono. ⁸ Jenj kotonj onjono onjongi nej nej timbiringgogi. Nej timbiringgonj nene kitia mesaogi raroti, ii konde 7 menj kululuugi saa qero. ⁹ Eja nene negiti, iyonjoo janjgogia ii 4,000. Negi wasinj onjono gomanjanonj kenji. Kianj.

Boi tosanonj angoletu iibombaajonj kaparanj konji.

Mat 16.1-4

¹⁰ Kenji iikanondeen gowokouruta yonjowo wanjononj uma distrik qata Dalmanuta kanonj kenji. ¹¹ *Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjkonj) tosanonj iikanonj kanj Jiisaswo kanainj jenonjkooli anji. Qaawaa timbinonj horowombaaajonj anjgobato menj munj kokaenj kaparanj koma qisigi, “Mono jena Siwenonjga angoletu monj asugiro iibonja.” ¹² *Kaenj jegi uutanonj bimooro osongonjowo qero jero, “Oo ejemba kambanj kokaamba namononj laligojuti, onjo mono naambaajonj Anutuwaa aiwese asugiwaatiwaajonj kaparanj komakeju? Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Anutononj aiwese kaanja ii mende menj gendeema onjombaa. Qaago awawi!”

¹³ Kaenj jenj onjomesaonj mombo gowokouruta yonjowo wanjononj uma apu anjonj kotonj leegenj keugi. Kianj.

Farisii ano Herod yonjononj woso kondunj kaanja koloju.

Mat 16.5-12

¹⁴ Iikanonj keuma samonj mewombaaajonj duduugi bered motoonjgoda ii wanjononj menj ragi. ¹⁵ *Ragi Jiisaswonj kokaenj jenj kotonj onjono, “Onjo Kana qaawaa kaparanjkonjkonj (Farisii) yonjoo tomembounjbonj qaagia ano Herodwaa riki sombanj iikawaajonj mono galengja mewu. Ii awaagadeenj mende gosinj gema qewuti eenj, iyorononj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombaota.”

¹⁶ Jenj kotonj onjono qaa gemata ii mende moma asarinj batugianonj kokaenj aminj mogi. “Berednana qaawaajonj jeja me nomaenj?”

¹⁷ Ii aminj mogi gejianonj kemero kokaenj injijoro, “Naambaajonj berednana qaa jenj aminj moju? Noo kaniaana ii naambaajonj mende moma kotoju? Ii mende moma asariju me? Uugejagianonj gojoma raja me? ¹⁸ *Jaagia rajaoto, kilenj mende iima kotoju me? Gejagia rajaoto, kilenj mende moma asariju me? Iwoi asugiroti, ii duduuju me qaago? ¹⁹ Niinonj bered 5 ii ejemba 5,000 yonjoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onjono “Konde 12,” ijogi.

²⁰ Ijogi toroqero, “Niinonj bered 7 ii ejemba 4,000 yonjoojonj motowe iikawaa kitia menj kululuugi konde dawinonj kemenj saa qero?” Qisinj onjono “Konde 7,” ijogi.

²¹ Ijogi moma jero, “Kawaajonj kaniaana ii mono kaanjadeenj mende moma asariju me?” Kianj

Eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

²² Jiisaswonj gowokouruta yonjowo Betsaida taononj kagi. Kanonj kanj eja jaagoo monj wama Jiisaswaanonj kouma borianonj oosiriwaatiwaajonj qama koolinj mugi. ²³ Qama koolinj mugi Jiisaswonj eja jaagoo ii borianonj menj wama miri seleengenj keni. Kema sulaaya sulaanj jaayanonj ama boria wanjononj ama qisinj muro, “Iwoi monj iijan me qaago?”

²⁴ Qisinj muro jaaya uuro uro jero, “Ejemba injijento, ii gere tanitani koloogi kokoosugadeenj injiibe kema kanj nanju.”

²⁵ Kaenj jero mombo borianonj jaawoita oosiro toori tororo uuro asarinj kotooro iwoi kuuya awaagadeenj iidabororo. ²⁶ Iidabororo wasinj munj kokaenj ijoro, “Gii gomanj monjgenj mende kembato, dindinja geenjaa gomanjanonj kamba.” Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Luuk 9.18-21

²⁷ Jiisaswonj Betsaida mesaonj gowokouruta yonjowo Sisaria Filipai taombaa kosianonj kenji. Kananonj kema gowokouruta kokaenj qisinj onjono, “Ejembanonj noojonj nomaenj jenkeju? Nii eja moroga koloojenj?”

²⁸ *Qisinj onjono meleema kokaenj jegi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojan,’ jenkejuto, tosanonj ‘Gii Elaija koloojan,’ jenkeju ano tosanonj toroqenj kokaenj jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonjooonjga monj koloojan.’” ²⁹ *Kaenj jegi kokaenj qisinj onjono, “Ano onjooanjio noojonj nomaenj jeju? Nii moroga koloojenj?” Qisinj onjono Piitononj kokaenj meleeno,

* **8:11:** Mat 12.38; Luuk 11.16   * **8:12:** Mat 12.39; Luuk 11.29   * **8:15:** Luuk 12.1   * **8:18:** Jer 5.21; Eze 12.2;

Maak 4.12   * **8:28:** Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8   * **8:29:** Jon 6.68-69

“Gii Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojan.”

³⁰ Kaenj meleeno kania asuganonj jegi monjonj mobabotiwaajonj sonjo kotakota ama onono.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.21-28; Luuk 9.22-27

³¹ Jiisasnonj gowokouruta kanainj kokaenj kuma onono, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonjononj mono gema qenj qegi komuwaa. Komuro weenj karonj tegoro koomunonga waabaa.” ³² Jiisasnonj qaa ii mende kolatinj asuganonj jero Piitononj iikanondeen horonj munj goraayanonj kema kanainj qotogonj muro. ³³ Qotogonj muro eleema gowokouruta uunj injiima Piito qotogonj kokaenj jenj muro, “Gii qaa romonjojanj, ii Anutuwaanonj qaaga qaagoto, balonj ejemba ano Satan siinggiaga. Kawaajonj Satan, gii mono keteda koi noo jaasewanonganja togowa.” Kianj.

Kraist otaawonjatiwaa sewanja.

³⁴ *Jiisasnonj ejemba tuunj ano gowokouruta onoono kagi qaa kokaenj injijoro, “Monjonj noo gemananonj kamambaaajonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliia siinj kombombarja bologa gema qero sisia megj siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosingonj nii notaanj kawa. ³⁵ *Monjonj laaligoya iyanjaaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, monjonj balombaa laaligoya ii nii ano noo Oligaa Bujanajaajonj ama qeleema togonj nombaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokolonj kotiinj laligowaa. ³⁶ Monjonj gomanja gomanja yonjoo ilawoilaya kuuya koma hororo bujaya kendabororo uuwaa laaligoya menj soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jenj tegoro unjayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Eshininaya iikanonj mono uukoisoro mende menj mubaa. Qaago totoonj! ³⁷ Anana kuuyanonj mono ananaa downana mewombaajonj amamaawonja. ³⁸ Ejemba tuunja tuunja kambanj kokanonj balononj olonjkalu ama singisonjo tosaanja ama laligonjkeju. Monjonj iyonjoo batugianonj noo qana ano noo Buja qaana menj kamaanj ambaati, ii Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeenj iima tiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yonjowo koi kamaagi Manjaa asamararanja iima aarugi iinonj eja me emba kaanja mono injiima tiinj onjombaa.” Kianj.

9

¹ Kaenj injijonj kokaenj jero, “Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu: Koi nanjuti, onjoo batugianonganja tosanonj Anutunonj bentotonja kuuro ku-usujanonj asugiwaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj koomuwaa siimboboloya mende mogi ii koloonj asugiro iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-13; Luuk 9.28-36

² *Weenj 6 tegoro Jiisasnonj Piito, Jeims ano Jon unjuama ejemba onjomesaonj iyanjgia siri baanja koriga monjonj uma gbamenjanonj laligogi. Iikanonj laligogi jaasewangianonj nano Jiisaswaa sele taniaonj letoma morota kolooro. ³ Malekuyanonj tualalakota asamararanjowo kolooro. Balononj opo taanja gbululunonj (saife, omo) songbamakejuti, mono ii uugunj taaliro. ⁴ Kaenj kolooro Elaija ano Mooses yorononj asuginj onjoma Jiisaswo qaa amigi. ⁵ Amigi Piitononj kanainj qaa jenj Jiisas kokaenj ijoro, “Somatanana, nonononj kokanonj uukorisoro mojonj. Kawaajonj nonononj saanonj kuunj karonj mewonja: Goojonj monj, Mooseswaaajonj monj ano Elaijawaajonj monj.” ⁶ Gowoko yonjononj jenenjgia mamaga ororo Piitononj “Nomaenj jemaanja?” jenj qaa mongano.

⁷ *Qaa mongama nano kokolo tualalakota asamararanjowo monjonj kamaanj umugayanonj esuunj onjono iikawaa uutanonganja qa aro monj kokaenj kolooro mogi, “Eja koi neenaa wombo merana kolooja. Mono iwaa qaaya moma laligowu.” ⁸ Qaa ii moma uulanjowo eleema uunj mongama woi ii mombo mende iriigi Jiisasnondeen yonjowo nano. Kianj.

Jon Oomulu eja ii Elaijawaa kitiaga kolooja.

⁹ Baananonganja roganonj kamaanj Jiisasnonj kokaenj jenj kotonj onjono, “Onjono iwoi iijuti, iikawaa bujuya ii mono ejemba monj mende injijowu. Siwe gomambaa Eja honjanonj koomunonganja waaro iikawaa gematanonj ii saanonj jenj asarinj laligowu.”

* 8:34: Mat 10.38; Luuk 14.27   * 8:35: Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25   * 9:2: 2 Piito 1.17-18   * 9:7: Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22

¹⁰ Kaen jen koton oŋono gowokouruta karoŋ yoŋonoŋ qaa ii uugianonŋ anŋonŋ koma koomunonŋa waawaataa qaa iikawaa kania ii iyangia qisinŋ aonŋ amin mogi. ¹¹ *Aminŋ moma Jiisas kokaenŋ qisinŋ mugŋ, “Kana qaawaa boi yoŋonoŋ qaa kokaenŋ jenkeju, ‘Gejatootoo eja Elaijanonŋ mono Siwenonŋa waladeenŋ kamaanŋ asugiwaa.’ Ii nomaembaaŋonŋ jenkeju?”

¹² Qisinŋ mugŋ meleema kokaenŋ injjoro, “Elaijanonŋ waladeenŋ kamaanŋ asuginŋ laaligo kuuya meagowaa. Qaa ii hoŋaga kolojato, qaa moŋ koi mono naambaajonŋ oogi eja: ‘Siwe gomambaa Eja hoŋanonŋ mono siimbobolo mamaga moro jejewili ama mubuya.’ ¹³ Qaa woi ii ejaoto, niinonŋ kokaenŋ injjomonŋa: Elaijanonŋ mono kamaanŋ asugiroto, iwaajonŋ Buŋa qaa oogita ejiwaa so ejembanonŋ ii iyangiaa siingia otaanŋ tondu ama mugŋ.” Kianŋ.

Jiisasnonŋ ome otaaro meranonŋ qeaŋgoro.

Mat 17.14-21; Luuk 9.37-43

¹⁴ Jiisas ano gowoko karoŋ yoŋonoŋ baanŋanonŋa kamaanŋ gowokouruta tosia yoŋoononŋ kanŋ iwoi kokaenŋ iigi: Kana qaawaa boi tosanonŋ nama yoŋowo jenonŋkooli ano niinonŋiinonŋ qaa jegi ejemba tuunŋlembenonŋ liligonŋ injiima nanŋi. ¹⁵ Kaenŋ nama ejemba tuunŋ kuuya yoŋonoŋ Jiisas iima iikanondeenŋ aaruŋ bobogariŋ kosianonŋ kema jolonŋa jegi. ¹⁶ Jolonŋa jegi kokaenŋ qisinŋ oŋono, “Oŋonoŋ naambaajonŋ yoŋowo jenonŋkooli ama niinonŋiinonŋ qaa jeju?”

¹⁷ Qisinŋ oŋono tuunŋgianonŋa eja moŋnonŋ meleema kokaenŋ ijoro, “Boi, noo merana omenonŋ buuta muunŋuŋ qaamuunŋ meŋ muro wama goononŋ kajenŋ. ¹⁸ Iinonŋ kanonŋ me kanonŋ meŋ utugonŋ horonŋ giliro kamaanŋ qeŋ buutanonŋa kokopa kamaaro irinŋa kijonŋonŋ selianonŋ mejugonŋkeja. Kaenŋ kolooro kanŋ goo gowokouruga welema oŋoma ome ii otaawutiwaajonŋ injjotentonŋ, yoŋonoŋ ii amamaajuya.”

¹⁹ Kaenŋ ijoro meleema muŋ jero, “Yei! Balombaa ejemba yangiserŋgiawo. Mono kambanŋ dawi oŋowo qatonŋ unŋunŋ laligowe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemanŋa. Ii mono wama noononŋ kawu.”

²⁰ Kaenŋ jero wama iwaanonŋ kagi. Kagi omenonŋ Jiisas iima iikanondeenŋ mera utugonŋ orogonŋ muro wolaza horonŋ tama namononŋ qeŋ poranŋporanŋ itagonŋ sembenŋ aonŋ ero buutanonŋa kokopa kouma kamaaro. ²¹ Jiisasnonŋ ii iima manŋa kokaenŋ qisinŋ muro, “Kambanŋ dawiwaa so tani koi asuginŋ muŋ kouro?” Qisinŋ muro jero, “Ii mono melaayanondeenŋ koloonŋ muro.

²² “Ii meŋ bolinŋ mumambaajonŋ indinŋa indinŋa gerenonŋ me apunonŋ metano kambanŋ mamaga kemenŋ qeŋ qeŋgadeenŋ amakeja. Kaento, iikaanŋaa ku-usunŋa moŋ goononŋ eji eenŋ, mono kiankomuŋ ilaaj noromba.”

²³ Kaenŋ jero Jiisasnonŋ ijoro, “‘Ku-usunŋa moŋ goononŋ eji eenŋ,’ jejanŋ. Anutu waa ku-usunŋanonŋ mono ilawoila mombaajonŋ mende amamaanŋkeja. Moŋnonŋ Anutu moma laariwaati, iwaanonŋ ilawoila kania kania saanonŋ koloonŋkebaa.”

²⁴ Kaenŋ ijoro manŋanonŋ iikanondeenŋ gama jero, “Anutu moma laarijento, momalaarinanŋonŋ looloria kolooja. Momalaarina mono meŋ kotiiwa.”

²⁵ Jero ejemba jaasoŋgoyanonŋ bobogariŋ kagi injiima iikawaajonŋ ome ii kokaenŋ jenŋ muro, “Gii qaamuunŋ ano gejaduuwaa omeya, niinonŋ jenŋ kotonŋ gonjenŋ: Gii mono eja koi mesaonŋ kouma kema mombo mende eleema kawa.”

²⁶ Jenŋ muro gama silama mera ii utugonŋ uulanŋawo orogonŋ muro hororo utama kouma keno. Kouma keno qamo kaanŋa koloonŋ ero mamaganonŋ ii iima “Wosoya tegoja!” jegi.

²⁷ Kaenŋ jegito, Jiisasnonŋ borianonŋ meŋ kobibiuro waama nano.

²⁸ Kaenŋ nano Jiisasnonŋ miri uutanonŋ uro gowokourutanonŋ anŋiideenŋ rama kokaenŋ qisinŋ mugŋ, “Nonononŋ mono naambaajonŋ ii nononanondeenŋ otaawombaajonŋ amamaajonŋa?”

²⁹ Qisinŋ mugŋ kokaenŋ injjoro, “Ome tania kaanŋa ii mono gama koolinŋ nene sinŋi laligonŋ saanonŋ otaawonŋa. Iwoi morota moŋ aninŋ mende kouma kembaa.” Kianŋ.

Jiisasnonŋ koomuyaa Buŋa jero indinŋ woi kolooro.

Mat 17.22-23; Luuk 9.43b-45

³⁰ Jiisasnonŋ gowokouruta yoŋowo gomanŋ balonŋ ii mesaonŋ kema Galili prowins uutanonŋ liligonŋ naa gomanonŋ laligogiti, ii moŋnonŋ mobaatiwaajonŋ togoro. ³¹ Ii togonŋ gowokouruta kuma oŋomambaajonŋ olonŋ kenŋi. Kananonŋ kema qaa kota kokaenŋ injjoro, “Anutunonŋ Siwe gomambaa Eja hoŋa ii balonŋ ejemba yoŋoo borogianonŋ ano kemebaa. Kemero ii qegi komuwaa. Ii qegi komuro roŋ konŋi weenŋ karoŋ kolooro koomunonŋa waabaa.”

³² Qaa kota kaenŋ injjoroto, ii mende moma asarigi ano kania nomaenŋ, ii qisiwombaajonŋ kokodundunŋ anŋi. Kianŋ.

* 9:11: Mal 4.5; Mat 11.14

*Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?**Mat 18.1-5; Luuk 9.46-48*

³³ Kaen kema Kaperneam taonon kougi. Kanon kouma iyanjaa miri uutanon uma gowokouruta kokaen qisin onono, "Onjo kananon kan naa qaaga amin mojuya?"

³⁴ *Yononon kananon kan 'Moronon uuta kolooja?' jey ii angiodeen amin moma kagi. Kawaajon qisin onono qaagia bogoro ragi. ³⁵ *Qaa bogoro ragi Jiisasnon kemej rama gowokouruta 12 onono kagi kokaen injoro, "Monjon uuta laligomabaajon mobaati een, iinon mono kuuya onoo newo baagianon kamaanqeqeta koloon tosaanja kuuya welen qer onomakeba." ³⁶ Kaen injijon naamade melaa mon menj batugianon ano nano. Nano borianon menj tawoyanon ama kokaen injoro, ³⁷ * "Monjon naamade koi kaanja mon noo qananon mirianon koma horon kalaj kombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Monjon kaen ama nombaati, iinon niigadeen qaagoto, mon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa." Kianj.

*Jiisasnon gowokouruta mindinjon onono.**Luuk 9.49-50*

³⁸ Jonon Jiisas kokaen ijoro, "Boi, nononon eja mon ananawo mende liligonkeji, iinon goo qanon omejiilan konjoma onono iinij. Iinon nonowo mende qokotaan laligonkejiwaaajon ama nono ii qotogon munij."

³⁹ Kaen ijoro Jiisasnon jero, "Ii mono mende qotogon mubu. Monjon noo qana qama angoletto meji, iinon mono iikawaa gematanon noo gemaqeqe qaa afaanjkota jemabaajon amamaawaa. ⁴⁰ *Monjon mende qotogon nonomakeji, iinon mono ananaa arenjon laligoja. (Kawaajon noo alauruna tosia ii angosisiri mende menj onjombu.) ⁴¹ *Ii mono nanjon onjonji Anutunon iikawaa turunja onjombaa. Monjon Kraistwaa qatanon iivaa bunja koloojutiwaaajon ama apu qambi newutiwaa onjombaati, Anutunon mono iikawaa turunja meleema mubaa. Niinon qaa honja mon kokaen injijowe mobu: Nanjon onjombuti, iyononon mono turunja mewuya." Kianj.

*Singisongowaa kongoroya mono qotogowu.**Mat 18.6-9; Luuk 17.1-2*

⁴² Jiisasnon qaa kokaen jero, "Merabora koi kaanja moma laarin nonjuti, monjon iyonononga mon kongoroya ama muro singisonggo ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa ironja mono nomaen muro soyanon koloonaga? Kemun kowonjinj aroyanon somonjon kowe biiwianon giligi mendungoro kemebabo, iikanon mono afaanja koloon muro tani koloonaga. ⁴³ *Kawaajon boronganon singisonggo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo borodomon laligon laaligo kombombanja mokoloon oompelelen mokoloowagato, boroga woiwo laligon kanagen gere sianon kemebabo. Sia gereya ii kamban monjon mende bogowaa. ⁴⁴ Iikanon 'Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamban monjon mende bogowaa.'

⁴⁵ "Kaanagadeen kanaganon singisonggo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono koton giliwa. Koton gilingo kanadomon laligon laaligo kombombanja mokoloon oompelelen mokoloowagato, kanaga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁶ Iikanon 'Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamban monjon mende bogowaa.'

⁴⁷ * "Kaanjadeen jaaganon singisonggo ambaatiwaa kongoroya ama gombaati een, ii mono qonjoma giliwa. Qonjoma gilingo jaako motoongowo laligon Anutuwa bentotonon keema oompelelen mokoloowagato, jaakoga woiwo laligona gere sianon giligi kemebabo. ⁴⁸ *Iikanon 'Doonon selegia utoqutoon keema kougi mende komuwuya ano je geregianon kamban monjon mende bogowaa.'

⁴⁹ "Gere sia iikanon ejemba kuuya ii sii kaanja gere bolanon dalasisi onjoogi siim-boboloya mobuya.

⁵⁰ * "Sii ii awaa koloojato, siinon naanja mesaowaati een, ii mono nomaen meagogi naanja mombo koloonaga? Onjo kaanjadeen uumotoongoo laaligowaa ainja mesaowubo. Kawaajon Siwe siigia mesaowubotiwaajon mono galenggia menj batugianon luae qer on laligowu." Kianj.

* 9:34: Luuk 22.24 * 9:35: Mat 20.26-27; 23.11; Maak 10.43-44; Luuk 22.26 * 9:37: Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20 * 9:40: Mat 12.30; Luuk 11.23 * 9:41: Mat 10.42 * 9:43: Mat 5.30 * 9:47: Mat 5.29 * 9:48: Ais 66.24 * 9:50: Mat 5.13; Luuk 14.34-35

10

*Loemba mesaonj aoaowaa qaaya**Mat 19.1-12; Luuk 16.18*

¹ Jiisasnoŋ waama Kaperneam gomaŋ mesaonj Jordan apu kotonj leegeŋ kema metetereŋ kamaaŋ mombo apu ii kotonj Judia prowinsnoŋ karo. Karo ejemba tuunjelebenoŋ mombo iwaanonj ajoroogi ama laligoroti, iikawaa so mombo kuma oŋono.

² Kuma oŋono Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) tosiaonj iwaanonj kaŋ qaawaa timbinonj horowombaa aŋgobato meŋ muŋ kokaenj qisiŋ mugi, “Ejanonj embia mesaowaati een, iikanonj Kana qaa uuguwaa me qaago?”

³ Qisiŋ mugi meleema kokaenj injjoro, “Moosesnoŋ iikawaa qaaya nomaenj jeŋ kotonj oŋonota eja?”

⁴ *Kaenj injjoro kokaenj ijogi, “Ejanonj mesaonj aoaŋ papia oonjo embia saanonj mesaowaa. Moosesnoŋ kaen jeŋ kotonota eja.”

⁵ Kaenj ijogi kokaenj jeŋ oŋono, “Iinonj mono uugia kotigaajonj ama jeŋkooto kaenj oonj oŋono. ⁶*Oonj oŋonoto, Anutunonj kanakanaiyanonj ilawoila kuuya mokoloroti, kambaŋ iikanondeen ‘Eja ano emba laligowutiwaajonj mokolonj oŋono. ⁷*Kawaajonj ejanonj mono nemuŋmaŋa oromesaonj embiaanonj kema qokotaaro ⁸ yorononj sele motoonjo koloonj laligowao. Kaenj koloonj toroŋen woi mende koloojaoto, sele motoonjo koloonj laligowao. ⁹ Anutunonj eja ano emba mindirinj oronoti, ejemba moŋnoŋ ii mono mende mendeema oromba.”

¹⁰ Jiisasnoŋ kaen jeŋ oŋoma miri uutanonj uro gowokourutanonj qaa iikawaajonj mombo qisiŋ mugi. ¹¹*Qisiŋ mugi kokaenj injjoro, “Eja moŋnoŋ embia otaan embia moŋ mewaati, iinonj mono oloŋkalu serowilinj ambaa. ¹² Kaanagadeen embia moŋnoŋ loya otaan eja moŋ mewaati, iinonj mono oloŋkalu serowilinj ambaa.” Kianj.

*Jiisasnoŋ merabora kotuegoŋ oŋono.**Mat 19.13-15; Luuk 18.15-17*

¹³ Ejemba tosiaonj merabora boloboolo unuama Jiisasnoŋ oŋoosiriwaatiwaajonj iwaanonj kagito, gowoko yoŋononj ejemba ii jeŋ qewagonj oŋonjo. ¹⁴ Kaenj angito, Jiisasnoŋ ii iima uuta boliro kokaenj injjoro, “Merabora melaa mono oŋomesaogi noononj kawu. Anutunonj ejemba kaanja ii bentotoŋa buŋa qeŋ oŋombaa. Kawaajonj ii mende somonjoŋonj oŋombu. ¹⁵*Niinonj qaa hoŋa moŋ kokaenj injjowe mobu: Moŋnoŋ Anutuwaawaa bentotoŋa ii merabora kaanja buŋa mende qeŋ aowaati, iinonj mono iikawaa uutanonj keumambaa amamaawaa.” ¹⁶ Kaenj jeŋ tawoyanonj ama doonjoŋonj oŋoma borja wangianonj ama kotuegoŋ oŋono. Kianj.

*Jiisasnoŋ eja qabunayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.**Mat 19.16-30; Luuk 18.18-30*

¹⁷ Jiisasnoŋ kanaiŋ kana kemambaa ano eja moŋnoŋ bobogariŋ iwaanonj karo. Kaŋ batanonj kemerj simiŋ kuma kokaenj qisiŋ muro, “Boi awaa, niinonj mono nomaenj ama laaligo kombombaŋa buŋa qeŋ aowenaga?”

¹⁸ Qisiŋ muro kokaenj ijoro, “Noojonj ‘Boi awaa,’ ii naambaajonj jejanj? Anutu motoonjoŋonj awaa kolooja. Eja moŋnoŋ ii kaanja awaa mende kolooja. ¹⁹*Gii jopopan qaa koi modaborojanj:

‘Moŋ mono mende gena komuwa. Serowilinj mono mende amba. Iwoi mono yoŋgoro mende mewa. Jenonkuuku mono mende ama muba. Mono kalugonj yoŋgoro mende mewa. Nemuj maŋga mono goda qeŋ oromakeba.’”

²⁰ Kaenj ijoro moma kokaenj jero, “Boi, ii kuuya mono gbaworonanongga teŋ koma laligonj waabe.”

²¹ Kaenj jero Jiisasnoŋ uunj iima uuwomboyanonj jopagonj muŋ kokaenj ijoro, “Gii mono motoonjoŋonj amamaajanj: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanja mewutiwaajonj ana monen karo ejemba wanaya oŋomba. Kaenj ana esuhinaga somata totoonj (milyon Kina kaanja) ii Siwe gomanonj eŋ gombaa. Kaenj ama nii notaan kawa.” ²² Jiisasnoŋ kaenj ijoroto, esuhinaya mamaga erotiwaajonj ama qaa ii moma uuta bosoleero wosobiri moma een mesaonj keno.

* **10:4:** Dut 24.1-4; Mat 5.31   * **10:6:** Jen 1.27; 5.2   * **10:7:** Jen 2.24   * **10:11:** Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

* **10:15:** Mat 18.3   * **10:19:** Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

²³ Mesaonj keno Jiisasnonj uuro kema karo gowokouruta kokaen injjoro, "Oyei! Ejemba monej hinagiawo yonononj mono Anutuwaa bentotononj keubombaaajonj bimoonj kupukapa kombuya."

²⁴ Kaen injjoro gowoko yonononj ii moma walinggogito, Jiisasnonj toroqen kokaen injjoro, "Guanjuruna, ejemba daen yonononj monej hinagia moma laarinkejuti, iyonononj mono Anutuwaa bentotonj uutanonj keubombaaajonj bimoonj kupukapa kombuya. ²⁵ Ii kokaen jenj asarimanja: Oro somata kamel ii sosoro ootanonj saanonj mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabunagiawo yonononj Anutuwaa bentotonj uutanonj keubombaaajonj bimoonj amamaawuya."

²⁶ Kaen injjoro moma aarunj tililingonj iyangiaajonj kokaen jegi, "Oopopoony! Ejemba morononj mono Siwewaa bunja koloonaga?"

²⁷ Kaen jegi Jiisasnonj uunj injiima kokaen jero, "Ejembanonj ii angobato menj osinj amamaankejuto, Anutunonj kaen mende amakeja. Anutunonj mono iwoi kuuya saanonj amakeja. Iinonj iwoi monj ama memambaaajonj mende osinj amamaankeja." Kianj.

Jiisaswaa gawonj memewaa turuja

²⁸ Piitononj qaa ii moma meleema Jiisas kokaen ijoro, "Moba, nonononj ilawoila kuuya mesaonj gii gotaanj kaninj."

²⁹ Ii moma Jiisasnonj kokaen ijoro, "Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Moñnonj noo ano Oligaa Bunawaajonj ama iwoi monj mesaoroti, ii jigo miria, dakoga, naambeeta, nemunmanja, meraborata me gawonj molalenja ii onjomesaoro Anutunonj mono iikawaa tawaya uugunj meleema muro seiwaa. ³⁰ Moñnonj iwoi ii mesaoroti, Anutunonj mono tawaya ii 100:waa so toroqen muro iyanjaa bunja koloowaa. Balombaa laaligononj sisiwerowero uutanonj laligowaato, jigo miri, dako, naambee, nemunmanj, merabora ano gawonj molalenja ii mono kitianonj koloonj mubaa ano kambanj kan-agenjanonj laaligo kombonja tetegoya qaa bunja qen aowaa. ³¹ *Kaen koloowaato, uuta onjooonjga mamaganonj kamakamaata koloowuya ano kamakamaata yonjooonjga mamaganonj uuta koloowuya." Kianj.

Komuwaatiwaa qaaya jero karonj kolooro.

Mat 20.17-19; Luuk 18.31-34

³² Jiisasnonj gowokouruta yonjowo Jerusalem sitinonj ubombaaajonj balonj kana kenji. Jiisasnonj wala keno gowokourutanonj gematanonj kema walinggogi ano ejemba gemagianonj kagiti iyonononj mono toroko mogi. Kaen angj Jiisasnonj gowokouruta 12 ii mombo horonj onjoma kanainj kuma onjono. Iwaanonj iwoi koloowaati, qaa ii jenj asarinj kokaen injjoro, ³³ "Mobu, anana mono Jerusalem ubonja. Iikanonj moñnonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonjoo borogianonj kemebaa. Yonononj komuwaatiwaa qaaya jenj tegonj waba gawman yonjoo borogianonj oombuya. ³⁴ Oonjgi mepaegonj sulaapanj qen ooli waayawononj qetaalinj talunjgowuya. Qetaalinj talunjonj qegi komuwaa. Komunj weenj karonjanonj koomunonjga waabaa." Kianj.

Jeims Jon yorononj iwoiwaajonj weleni.

Mat 20.20-28

³⁵ Jiisasnonj kaen injjoro Zebediwaa merawoita Jeims ano Jon yorononj iwaanonj kema kokaen ijori, "Boi, norononj iwoi mombaaajonj welema gonjoti, ii norombagiwaajonj mojo."

³⁶ Ijori qisinj orono, "Orononj naa iwoi ama oromanjatiwaajonj mojaa?"

³⁷ Qisinj orono kokaen ijori, "Giinonj saanonj jenj kotona noro goo asamararanonj eu uma moñnonj boro dindinganonj ano moñnonj boro qaniganonj rama iwoi kuuya galenj kombonaga."

³⁸ *Kaen ijorito, Jiisasnonj kokaen irijoro, "Orononj iikawaa kania mende moma yagonj welenjao. Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, orononj ii saanonj nenj siimbobolo mobaota me qaago? Jonjowororo nonjbanonj mulu menj nombuti, orononj ii mewao me qaago?"

³⁹ Irjoro moma jeri, "Ii saanonj mewota."

Jeri kokaen irijoro, "Ii onjanonj. Niinonj qambi aasonjowo nemanjati, orononj ii kaanjadeen newaota ano jonjowororo nonjbanonj mulu menj nombuti, iikanonj mono oro kaanagadeenj mulu menj orombuya. ⁴⁰ Menj orombuto, noo boro dindinanonj me qaninanonj morononj rabaati, niinonj qaa ii jenj kotomanjatiwaa so qaago. Anutunonj dunj woi ii daen yoroonj mozozonjgoroti, ii mono iyoroonj orono niwo rama iwoi kuuya galenj komakebonja." Kianj.

Galenj honjanonj mono welenjqeqe kolooja.

* 10:31: Mat 20.16; Luuk 13.30 * 10:38: Luuk 12.50

⁴¹ Jeims Jon yorononj kaen weleni alauruta 10 yonononj ii moma kanainj uubologia mogi. ⁴² *Kaen mogito, Jiisasnonj onjono kagi kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonoo jawinjianonj galej koma onjomonjatiwaajonj jejuti, iyonononj mono eja poj tanijæenj ama onjomakeju. Yonoo somatagianonj mono qaa jenj kotonj ejemba mindingonj onjoma kususungia qendee makeju. Onj kaniagia ii saanonj moju. ⁴³ *Onjoo batugianonj sili iikaanjanj koloowaboto, monjonj onjoo batugianonj somatagia koloomambaaonj moji, iinonj mono welenj qenj onjoma laligowa. ⁴⁴ Kaanagadeenj monjonj onjoo batugianonj uuta laligomambaa moji, iinonj mono kuuya onjoo newo baagianonj laligonj welenjqeqegia omaya koloowa. ⁴⁵ Siwe gomambaa Eja honjononj mono kaanagadeenj sili kaanjanj qendee ma iyanjanj welenj qenj mubutiwaajonj ama mende kamaaroto, welenj qenj onjoma ejemba kuuya onjoo dowegia memambaaonj ama kamaarota laaligoya qeleema mesaowaa.”

Bartimeus jaaya gooro metooro.

Mat 20.29-34; Luuk 18.35-43

⁴⁶ Jiisasnonj gowokouruta yonowo Jeriko sitinonj kagi. Kanj siti ii mesaowombaaonj anjij ejemba tuunjelembenonj onjotaanjanj gemagianonj kagi. Kaen kagi jaagoo eja qata Bartimeus, Timeuswaa meria iinonj monenjanj ano nene mubutiwaajonj welema onjoma kana goraayanonj raro. ⁴⁷ Raro “Nazaret eja Jiisas kaja,” jegi moma kanainj kokaen qaroo, “Jiisas Deiwidwaa gbilia, mono kiankomunjanj nomba!”

⁴⁸ Kaen qaroo mamaganonj qaa bogoro rabaatiwaajonj qotogonjanj mugito, iinonj kaparanjanj koma qaroo. “Deiwidwaa gbilia, giinonjanj mono kiankomunjanj nomba!”

⁴⁹ Qaroo Jiisasnonj moma doronjanj ama kokaen jero, “Saanonjanj qagi koi kawa.” Kaen jero jaagoo eja ii qama kokaen ijogi, “Goojonjanj qaja. Kawaajonjanj mono satiinjanj qena kamaarowaama kawa.”

⁵⁰ Ii moma malekuya qetegonjanj giliinjanj porasak waama nama Jiisaswaanonjanj keno.

⁵¹ Keno kokaen qisijnjanj muro, “Alana, niinonjanj naa iwoiga ama gomanjatiwaajonjanj mojanjanj?” Kaen qisijnjanj muro jaagoo ejanonjanj jero, “Somatana, nii jaana mombo uumambaaonjanj mojenjanj.”

⁵² Kaen jero Jiisasnonj kokaen ijoro, “Momalaariganonjanj mono menjanj qeangonjanj gonjanj. Mono saanonjanj kembaa.” Kaen ijoro jaa kota iikanondeenjanj tooro uunjanj gemagianonjanj Jiisas otaanjanj keno. Kianjanj.

11

Jiisas Jerusalem uro mare kongi.

Mat 21.1-11; Luuk 19.28-40; Jon 12.12-19

¹ Jiisasnonjanj gowokouruta yonowo Jerusalem siti dodowinjanj Betfage ano Betani gomanjanj woi kosogaranonjanj kanjanj Oil gere baananonjanj uma gowokowoita woi wasijnjanj oromambaaonjanj ama ² kokaen irijoro, “Gomanjanj bagiaagenjanj raji, mono iikanonjanj kembaa. Kema iikanonjanj keuma donjanj melaa kasanonjanj somonggiji nanjanj, ii iikanondeenjanj mokoloowaota. Ii donjanj sagbiliaga, eja monjonjanj qaganonjanj mende rarataga. Ii mono isama menjanj koi kawaa. ³ Aisni monjonjanj ‘Naambaaonjanj kaen anjoo?’ jenjanj qisijnjanj orono kokaen ijowaa, ‘Ponnanranonjanj iikawaajonjanj amamaanjanj jero kajota kambanjanj mende koriro mombo meleenoo kawaa.’”

⁴ Kaen irijonjanj wasijnjanj orono kema donjanj sagbilia kana goraayanonjanj miri mombaa naguu qaa ootanonjanj kasanonjanj somonggiji nano mokolonjanj isani. ⁵ Aisni eja tosia iikanonjanj nanjanjgiti, iyononjanjanj iriima kokaen qisijnjanj oronjanj, “Hei, nomaenjanj nambojenjanj donjanj melaa isanjanjoo?”

⁶ Kaen qisijnjanj oronjanj Jiisasnonjanj irijorotiwaawaa so jeri moma “Saanonjanj menjanj kembaa,” jegi.

⁷ Jegi menjanj Jiisaswaanonjanj kari malekugia qetegonjanj donjanj melaawaa qaganonjanj angii uma raro.

⁸ Kaanjanj rama keno ejemba jaasoonjgoyanonjanj goda qenj malekugia qetegonjanj kana somatanonjanj tambonjanj tosanonjanj balonjanj korianonjanj kema gere senjanj memburatinjanj tambonjanj. ⁹ *Tambonjanj ejemba wala koma horonjanj kengiti ano gematanonjanj otaanjanj kagiti, iyononjanjanj kokaen jenjanj qagi, “Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseenjanj. Pombaa qatanonjanj kawaati, Anutunonjanj mono ii kotuegonjanj muba. ¹⁰ Ambonana Kinjanj Deiwidnonjanj kantrij totonjanj koma galejanj koma onjonoti, kambanjanj iikaananonjanj mono mombo kanjanj nononjanj. Oo Anutu mono kantrij totonana kotuegowaa. Hoosana! Qabunjanjaga mepeseenjanj euwaa euyanonjanj uja. Oowe oowe!”

¹¹ Kaen qagi Jerusalem sitinonjanj uma jiwowonjanj jigowaa totonjanj uutanonjanj keno. Iikanonjanj liligonjanj ilawoila kuuya iiro mare kolooro kamaanjanj gowokouruta 12 yonowoo jigo mesaonjanj Betani gomanonjanj kema egi. Kianjanj.

Jiisasnonjanj fig gere monjanj qasuaaroo gororonjanjgoro.

Mat 21.18-19

* **10:42:** Luuk 22.25-26

* **10:43:** Mat 23.11; Maak 9.35; Luuk 22.26

* **11:9:** Ond 118.25-26

¹² Enj umugawodeen waama gowokouruta yonowo Betani gomanj mesaonj kenji Jiisasnonj nenewaa komuro. ¹³ Nenewaa komuj uuro keno fig gere monj* sejawo nano iiro. Iima “Senja uutanonj honja raro mokoloonj nenenaga,” jenj fig gerewaa kanianonj keno. Kenoto, honjaa kambananonj mende torirotiwaajonj senjagadeen nano iiro. ¹⁴ Kaenj iima gere ii kokaenj jenj muro, “Monjonj mono honjga mombo mende newa.”

Kaen jenj muro qaa ii gowokourutanonj mogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-17; Luuk 19.45-48; Jon 2.13-22

¹⁵ Kema laligonj Jerusalem sitinonj ugi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj keno. Iikanonj ejemba injiuro esuhina sewanja mewutiwaajonj angji sewanja megiti, ii kanainj konjomaa onjono kamaagi. Monenj utekute ejemba yonjoo raragia metaama meleeno kenji. Kaanagadeenj kewo sewanjga mewutiwaajonj angiti, iyonjoo dunj raragia ii kaanjiadeenj riitano kenji. ¹⁶ Sombenj kowoga kotonj iwoi elaanj keuma kaamawaa kania ii somonjoro.

¹⁷ *Iikaenj ama kuma onjoma kokaenj injijoro, “Aisaianonj qaa monj kokaenj oorota eja, ‘Noo jigonanonj mono gomanja gomanja kuuya yonjoo qamakooli miri koloowaatiwaajonj qabu.’ Qaa ii ejato, onjononj ii utegogi kikekakasililinj eja yonjoo kobaa kaanja koloaja.”

¹⁸ Kaenj injijoro ejemba tuunj kuuya yonjononj iikawaajonj newogia tegoro waliingogi. Kawaaonj jigo gawonj galeenj ano kana qaawaa boi yonjononj ii moma Jiisaswaajonj toroko moma aminj moma kokaenj jegi, “Ii mono nomaenj jeninj qegi komunaga?”

¹⁹ Mare kolooro Jiisasnonj gowokouruta yonjowo siti mesaonj seleeenjenj kema egi. Kianj.

Fig gerenonj gororonjoro iigi.

Mat 21.20-22

²⁰ Enj umugawodeen waama kananonj kema fig gere ii uuguwombaaajonj ama gere ii iigi tiitawo gororonjonj nano. ²¹ Nano Piitononj Jiisaswaanonj qaa romonjonj kokaenj ijoro, “Somatana iiba, fig gere qasuaanati, ii mono gororonjonj nanja.”

²² Ijoro Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Anutu momalaarinj ii mono pondanj menj laligowu.”

²³ *Niinonj qaa honja monj kokaenj injijowe mobu, “Monjonj qaayaa honja koloowaatiwaajonj uuwoi mende moma baanja kokawaa toyaajonj kokaenj jenj kotonaga, ‘Mono baanja koi qetegonj waama kema kowonj aamba.’ Kaenj jenj kotonj Anutu moma laariro honja mono iikawaa so koloowaa. ²⁴ Kawaaajonj niinonj kokaenj injijowe mobu: Naa iwoiwaajonj qisinj qama kooliwuti, ii kuuya bunja qenj aodaborojonj, iikaenj moma laarigi mono bunjagia koloowaa. ²⁵ *Onj nama Anutu qama kooligi monjonj aliaa koposowaajonj uubologa mobaati eenj, koposoya ii mono mesaowu. Kaenj ambuti eenj, onjoo Manjgia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjiadeenj onjoo singisonjogia mesaowaa. ²⁶ (Onj tosaanja yonjononj singisonj mende mesaowuti eenj, onjoo Manjgia Siwe gomanonj laligoji, iinonj mono kaanjiadeenj onjoo singisonjogia mende mesaowaa.)” Kianj.

Jotamemeya yonjononj Jiisaswaa ku-usunjaajonj qisigi.

Mat 21.23-27; Luuk 20.1-8

²⁷ Jiisasnonj gowokouruta yonjowo mombo Jerusalem sitinonj ugi. Uma jiwowonj jigowaa totonj uutanonj kema karo jigo gawonj galeenj, kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya tosaanja yonjononj iwaanonj kougi. ²⁸ Kouma kokaenj qisinj mugi, “Gii kokanonj iwoi anjanj, ii mono morononj jenj kotonj gono amakejanj? Ii mewagiwaa ku-usunja ii mono morononj gono?”

²⁹ Qisinj mugi kokaenj meleema onjono, “Niinonj kaanagadeenj qaa monj qisinj onjomanja. Ii meleema nonji niinonj kaanagadeenj morononj ku-usunj nono ilawoila koi amakejenj, ii injjomanja. ³⁰ Jononj ejemba oomulu menj onjoma laligoroti, iinonj iikawaa ku-usunja ii dakaya mero? Siwe Toyanonj muro me bolonj toyanonj mugi? Ii mono nijowu.”

³¹ Kaenj meleema onjono batugianonj aminj moma kokaenj jegi, “‘Ku-usunjanonj Siwenonja asugiro,’ kaenj jewonjati eenj, iinonj mono kokaenj jewaa: ‘Onjononj mono naambaajonj Jon mende moma laarinj mugi?’ Ii mende sokonja. ³² Me ‘Balonj ejemba yonjononj asugiro,’ jewonaga? Ii mende sokonja.” Ejemba kuuyanonj Jombaajonj ‘Onjanonj gejatootoo ejaga koloaja,’ jegitiwaajonj ama ejemba tuunj yonjoojonj toroko moma ii jewombaaajonj amamaagi. ³³ Kawaaajonj “Ii mende mojonj,” meleengi. Kaenj meleengi Jiisasnonj kokaenj injijoro, “Kaenj ano niinonj kaanagadeenj ilawoila koi amakejenjwaa ku-usunja morononj nonoti, ii mende injjomanja.” Kianj.

* **11:13:** Fig ii jao gerewaa alia monj. Ii gawonjanonj komogi kota ainjowo kolooro mamaga nenj laligogi. * **11:17:**

12

Wain kasa gawonj galej bologa yonoo sareqaa

Mat 21.33-46; Luuk 20.9-19

¹*Jiisasnoj kanainj ejemba sareqaanonj kokaen injjoro, “Eja monjonj wain kasa gawonj monj koma komoro. Koma komoma sopaya menj liligoro. Menj liligonj wain juu somata jamononj mero. Iikanonj waimbaa honja ama kananonj risuaagi apuyanonj lalanonj kemero. Wain juu somata ii menj wain yongoro mewubotiwaajonj galej meme jake koriga kowiawo mero. Iwoi kuuya medaboronj wain gawonj galej tosaanj mokolonj onjoma kokaen injjoro, ‘Mono gawonj menj honjaa bakaya onjoangia menj bakaya toya nii nombu.’ Kaen jej somongonj gawonj ii borogianonj ama onjomesaonj kantri monjonj kema laligoro. ²Laligonj laligoro honja momogorotiwaa kambanja (gbani 5) toriro iikanonj welenjeqeyaya monj wasinj muro galej yonjoononj kema wain gawonj honjaa bakaya mubutiwaajonj jero. ³Jeroto, galej yonjononj ii menj somongonj koobinonj qenj otaagi bobora eleeno. ⁴Kawaa gematanonj welenj eja monj wasiro yonjoononj keno waja qosoma gamu qenj mug. ⁵Kawaa gematanonj welenj eja monj mombo wasiro keno qegi komuro. Kaanjadeen eja tosaanj mamaga wasinj onjono tosia koobinonj sagorogoro unjonj tosia unjugi komugi. ⁶Kaen angi wain gawonj toyanonj qaa mongama jero, ‘Neenaa wombo merana motoonjgo iikayadeen laligoja. Ii mono goda qenj mubuya me nomaen?’ Kaen jej konoga kian meria wasiro yonjoononj keno. ⁷Kenoto, karo iima batugianonj kokaen jegi, ‘Iinonj mono borosamoya kokawaa toya koloowaa. Ayo, mono menj qenij komuro wain kasa gawonj kokanonj mono ananaa bunja koloowaa.’ ⁸Kaen jej qelanjinj menj somongonj qegi komuro qamoya gawonj sopa selegenjen hagogi kemero.

⁹“Wain gawonj toyanonj ii moma mono nomaen ambaa? Iinonj mono anjo kanj gawonj galej ij kondeema onjombaa ano gawonj galej dologa mokolonj onjoma wain kasa gawonja ii yonoo borogianonj ambaa. ¹⁰*Bunja Terenonj qaa koi weenjgogi me qaago?

‘Miri meme yonjononj jamo tando monj gema qenj eenj mesaogi raroti, iikanonj mono tando kombombanja kolooro mokoloogi. Iikanonj riiri mirinonj mono riima kamaanj kombaa.

¹¹Porjononj tando ii kuuro jaanananonj iininj qabuwayawo kolooro waliingonkejon.’

¹²Jiisasnoj kaen injjoro galej yonjononj qaa iikawaa kania moma asarinj kokaen jegi. “Sareqaa ii mono nonoojonja jeja.” Kawaaajonj ii menj somongowombaajonj mogito, ejemba tuunjeleme yonjoononj toroko moma amamaanj mesaonj kenjgi. Kianj.

Takis aambaa Jiisas anjgobato menj mug.

Mat 22.15-22; Luuk 20.20-26

¹³Juuda jotamemeya yonjononj Farisii ano gawana Herodwaa paati alauruta tosia wasinj onjoma kokaen injjogi, “Onjo mono Jiisaswaanonj kema qisinj qaawaa timbinonj horonj gbadoonj mubu.” Kaen injjogi Jiisaswaanonj kagi. ¹⁴Jiisaswaanonj kanj kokaen ijogi, “Boi, giinonj eja honja koloowanj, nono ii mojonj. Giinonj ejemba tosia mende injisosoroonj tosia mende qetama onjomakejanto, so motoonjgononj gosinj nonomakejanj. Kawaaajonj kuuj gonj mende dogonj somata mende esuuj onjomakejanto, Anutuwaanonj kana ii qaa honja otaanj kuma nonomakejanj. Giinonj Anutuwaanonj qaa dindinja iikanonj uuta ano kamaanjeqeta motoondeen kuuya jej mindingonj nonomakejanj. Kawaaajonj nono siisa-kimbaajonj takis ama iikanonj Mooseswaa Kana qaa songiwonja me qaago? Ii aninj sokonja me qaago?”

¹⁵Kaen ijogi arenjgia qolonjmolongoya ii moma kotonj kokaen injjoro, “Onjo naambaajonj qaawaa timbinonj ama nombombaajonj anjgobato menj nonju? Saanonj silwa monen menj menj kagi iimanj.”

¹⁶Kaen injjoro ii menj kagi kokaen qisinj onjono. “Morowaa unjyaga ano qataga ii koi oogita eja?” “Ii Siisa-kimbaa.” Kaen meleema jegi.

¹⁷Jegi kokaen injjoro, “Kaen kolooro iwoi Siisa-kimbaa unjyawo ii mono iwaa bunja munjkebu. Iwoi Anutuwaa unjyawo eji, ii mono Anutuwaa bunja qewu.” Kaen injjoro iwaajonj mamaga waliingogi. Kianj.

Koomunonga waawaataa anjgobato menj mug.

Mat 22.23-33; Luuk 20.27-40

¹⁸*Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonjononj “Komugiti, iyonjononj mende waabuya,” menj laligogi. Yonjoononga tosanonj Jiisaswaanonj kanj kokaen qisinj mug,

¹⁹*“Boi, Moosesonj kokaen menj kotonj nononota eja,

'Eja monj emba mero merabora mende koloogi komunj maloya een mesaoro koganon saanon maloya ii menj gbili mekoloon muro dataa qa menj laligowaa.'

²⁰ "Moba! Kamban monjonj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanorj emba menj laligon gbilija qaa een laligon komuro. ²¹ Komuro koganonj maloya ii menj laligon kaanagadeen gbilija qaa eenj komuro. Komuro koga monj iwaa gematanonj iikanonj emba iikayadeen menj laligon eenj komuro. ²² Kaanadeenj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonngo iikayadeen menj gbilija qaa laligon komudaborogi. Kuuya komugi konoga malogia ii kaanijadeen komuro. ²³ Giinonj 'Komugiti, iyonononj gbilinj waabuya,' jejanto, nono ii mende moma laarijonj. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoonngo ii embagiaga megilaligorotiwaajonj ama mono morowaa embiaga koloonaga?"

²⁴ Kaenj qisigi Jiisasnonj meleema kokaenj injjoro, "Onjo qaa jej sooju. Uumeleembaa Bunja Tereya ano Anutuwaaw ku-usunja mende moma kotojutiwaajonj mono jinjaun amakeju. ²⁵ Onononj, koomunonjga waama kamban iikanonj loemba mende koloowuyato, gajoba yonononj Siwe gomanonj laligojuti kaanja koloonj laligowuya. ²⁶ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbilinj waabutiwaaw qaaya ii Mooseswaa Buknonj kokaenj eja: Somanj kambanonj gere bolanj asuginj mende jej kotoroti, onjo sundu ii weengogi me qaago? Anutunonj iikanonj Mooses kokaenj ijoro,

'Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongga laligon waama laligojen.'

²⁷ "Isi wanjale karonj yonononj Anutuwo laligonj kotiinj ubuya. Anutunonj koomuya yonoo Ponggia qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga kolooja. Oo Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj paati) onjo mono qaa mamaga moma soonkeju." Kaenj meleeno.

Jojopanj qaa wanj woi ii nomaenj?

Mat 22.34-40; Luuk 10.25-28

²⁸ *Jiisasnonj Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkonj) yonowo aminj moma jej sororogonj meleema ononoti, ii kana qaawaa boi eja monjonj moro. Iikaanj moma jaasewanonj kouma kokaenj qisinj muro, "Jojopanj qaa kuuya iikanonjga wanj somata ii nomaenj?"

²⁹ *Qisinj muro meleeno, "Wanj somata ii kokaenj,

'Israel kanageso mobu! Anutunonj motoonngo ananaa Ponjnana kolooja. Bersakonj iwai monjonj qaago.

³⁰ Kawaajonj uugabaga, unjaga, roromonjgoga ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uunonj jopagonj munj laligowa.'

³¹ *"Jojopanj qaa iikawaa alia ii kokaenj,

'Geengga jopagonj aonkejanj, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa.'

Jojopanj qaa monjonj mono qaa woi ii mende uruuguja."

³² *Jiisasnonj Kana qaawaa boiyaajonj kaenj meleeno ijoro, "Boi, gii qaa dindinja jejanj. Anutunonj motoonngo kolooja. Bersakonj iwai monjonj qaago. ³³ *Gii uugabaga, momakootoga kuuya ano ku-usunja kuuya, iikanonj mono Ponj Anutuga uujopagonj munj laligowa. Ano geengga jopagonj aonkejanj, iikaanadeen mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa. Jojopanj qaa woi iikanonj wanj somata kolooja. Ii tenj kombagi, iikanonj mono siimolonj kuuya ano nandunj mamatewoo tosia unjuuguja." ³⁴ Kaenj ijoro Jiisasnonj uuroromonjgoya moro sokono kokaenj ijoro, "Gii Anutuwaaw bentotononj keumambaa dodowijanj." Kaenj aminj mori ejemba kuuya yonononj Jiisas toroqenj qisinj mubombaaonj kokodundunj ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponga ano gbiliga.

Mat 22.41-46; Luuk 20.41-44

³⁵ Jiisasnonj jiwowonj jigononj nama Bunja qaa kuma onjoma kokaenj qisinj onono, "Kraistonj kinj Deiwidwaa gbiliga kolooji, kana qaawaa boi yonononj qaa ii nomaembaajonj jenkeju? ³⁶ *Deiwidnonj anjo Unja Toroyanonj sololonj muro kokaenj jero,

'Anutunonj nama noo Ponjna kokaenj ijoro: Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj ama onjomanja. Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi rabaga.'

* 12:26: Eks 3.6

* 12:28: Luuk 10.25-28

* 12:29: Dut 6.4-5

* 12:31: Lew 19.18

* 12:32: Dut 4.35

* 12:33: Hoos 6.6

* 12:36: Ond 110.1

³⁷ Deiwidnonj anjo kaen jen qata ‘noo Pohna jeja.’ Pohna jen mono nomaen ama iwaa gbiliga kaanagadeen koloonaga?” Kaen jero ejemba tuunleembe yonononj Jiisaswaa qaayaa siinja moma geja anji. Kianj.

Uumeleembaa selesele laaligowaa galenj meme qaa.

Mat 23.1-36; Luuk 20.45-47

³⁸ Jiisasnonj kuma onjoma toroqenj kokaen injjoro, “Onjo mono kana qaawaa boiya yonoojonj galenj menj laligowu. Yonononj maleku koriga koriga kama kanj qendeema onjombombaaajonj momakeju ano maaketnonj me kananonj ejemba injigi jolonjia jewuti-waajonj momakeju. ³⁹ Qamakooli miri jaageqeyanonj eu rabombaaajonj siinja momakeju ano jejelombanonj dunj jaaya iikanonj jegenjegenj rabombaaajonj momakeju. ⁴⁰ Yonononj malo yonononj miri iwoi bidaanj baagonj anjalinj onjomekeju ano qabunajia koloowaati-waajonj qamakooli koriga koriga qama koolinj totogianonj qenkeju. Kawaaajonj Anutononj qaagia jen tegonj ironja uutaga meleeno qagianonj ubaa.” Kianj.

Emba malo monjonj nandunj honja ano.

Luuk 21.1-4

⁴¹ Jiisasnonj jiwowonj jigononj nandunj katapa somataa gematanonj raro ejembanonj monen iikanonj anji kemero uunj injiuro. Ejemba qabunja ano esuhinagiawo mamaga yonononj kouma kina monen mamaga anji kemero. ⁴² Anji kemero malo wanaya monjonj kouma soojaakota woi, ii toiya osoga kaanja ano kemero. ⁴³ Jiisasnonj ii iima gowokouruta koma horonj onjoma kokaen injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Malo wanaya koi kanonj nandunj anji, ii mono tosaanja kuuya yonononj iwoi katapanonj anji kemeji, iikawaa soya uugunj anja. ⁴⁴ Kuuya yonononj monengja mamaga en onjono kitiagadeen anjuto, emba koi kanonj mono koroboro laligojiwaa so ilawoilaya kuuya andaboronj eenj totoonkota laligowaa.” Kianj.

13

Jiwowonj jigononj kondemondéenj koloowaa.

Mat 24.1-2; Luuk 21.5-6

¹ Jiisasnonj jiwowonj jigo mesaonj kamaaro gowokouruta yonoononjga monjonj kokaen ijoro, “Boi iiba! Jigowaa totonj uutanonj miria miria ii mono damuyawo. Ii jamo somasomatanonj menj kaiterenonj menjerenjgogita awaasari nanja.”

² Jiisasnonj ii moma qaa kokaenj meleeno, “Jigowaa totonj uutanonj miri somata waanjiawo kuuya koi injijanto, ii mono kondeengi miriwaawo jamo monj ii jamo mombaa qaganonj mende ewaato, qeqelala qer saoyagadeen ewaa.”

Kakasilinj ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Luuk 21.7-19

³ Kaen jero Oil gere baananonj uma leegenj endu jiwowonj jigononj nanoti, ii iima raji. Iikanonj rama Piito, Jeims, Jon ano Andruu yonononj Jiisas iyanagadeen horonj kokaen qisin mugi, ⁴ “Boi, qaa jejanj, iikawaa honja mono naa kambanonj asugiwaawo ano iwoi kuuya ii kanainj asugidaborowaati, iikawaa aiweseyanonj mono nomaenj asugiwaawo? Ii saanonj jena mobonja.”

⁵ Kaen qisin mugi kanainj kokaen injjoro, “Monjonj angomokolonj ano jinjaunj qen kembubotiwaajonj mono galengja menj aonj laligowu. ⁶ “Ejemba mamaganonj asuginj noo qananonj kokaen jewuya, ‘Niinonj Kraist koloojen.’ Kaen jenj ejemba mamaga tiligonj onjombuya. ⁷ Onjo manjawaa bujuya ano otonja kolooro momakebuya. Ii moma jenengja mende oronjkeba. Iwoi kaanja ii walagadeen koloowaatiwaa jejeta. Ii koloowaato, namowaa kambananonj mono iikanondeenj uulanjawo mende tegowaa. ⁸ Kantri monjonj kantri monj unjuwombaaajonj waabuya. Ejemba tuunj monjonj tuunj monj yonowoo aronj qen aowombaaajonj waabuya. Balonja balonja kanonj nanj somasomata menj namo qonjoma meleeno kemenjkebaa. Kaanagadeenj bodi gomanja gomanja asuginj enj ubaa. Iwoi kaanja ii emba korowononj masu kanainj unjujkejiwaa so. Namowaa kambananonj mono iikawaa so kanaidaboromambaaajonj ambaa.

⁹ * “Kaen koloowaato, onjo galengja awaagadeen menj aonj laligowu. Ejembanonj onjo horonj qaa jakeyanonj onjooma qamakooli mirigianonj qaa gawonj menj koobinonj unjuwuya. Tosianonj noojonj ama unuanji kantria kantria yonoo eja ponj ano gawana yonoo jaesewanjgianonj nambuya. Kaen nama noo kaniana nanjonj jegi mobuya. ¹⁰ Oligaa Bunja koi mono waladeen namononj kantria kantria kuuya yonoojonj jenj seidaborogigo namowaa kambananonj iikawaa gematanonj tegowaa. ¹¹ Horonj unjuama qaa jakeyanonj

* **13:9:** Mat 10.17-20; Luuk 12.11-12

onjoongi nambuti, kamban iikanon qaa nomaen jewonagati, iikawaa majakakaya ii waladeen mende mobu. Uŋa Toroyanon aua iikanondeen qaa onombaati, mono ii jewu. Onjoangiaa uugiaajon qaa mende jewuto, Uŋa Toroyanon mono uugia sololooro qaa jewuya. ¹² Uumelembaa motoya moŋnon daremuŋa uuta meleenotiwaajon ama ii memelolo mero qaa jakeyanon oonji qegi komuwaa. Kaanagadeen ama moŋnon meraboraana memelolo mero komuwaa ano meraboraana yoŋnon nemuŋmanjurugia qetama onoma jegi ujugi komuwuya. ¹³ *Kantria kantria yoŋnon noo qanaajon ama kazi ama ononji laligowuyato, moŋnon kaparan koma kotiin bon qen nama laligoro namowaa kambananon tegowaati, iinon mono oyanboyan buŋa qen aowaa." Kianj.

Jerusalem sitiwaa kondemondeen uduuduuyawo

Mat 24.15-28; Luuk 21.20-24

¹⁴ *"Kanagen tosanon kanj kondemondeen ama iwoi anjonjorayawo jigonon mende aambaa so ii alatanon anggi nano iibuti, kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misinjon horon baananon kembu. Qaa koi weengowaati, iinon mono saanon geja ama moma kotowa. ¹⁵ *Miri kosianon sombenon laligowaati, iinon mono kamaan iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba. ¹⁶ Gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanagadeen malekuya memambaajon eleema mirinon mende kema. ¹⁷ Yei! Emba korowo ano merabora ajunon yoŋnon kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga. ¹⁸ Kawaajon iwoi ii konj haamo kambananon mende koloowaatiwaajon qama koolinkebu. ¹⁹ *Kamban iikanon kakasililin jekania boorongia koloowaa. Kakasililin soya kaana ii wala eenanon kamban moŋgenj mende koloonj ero. Anutunon iwoi kuuya mokoloroti, kamban iikanondeen kanain kamban kokaamba laligon waama kamban biiwianon moŋ mende kolooro. Wala eenanon mende kolooro ano kanagen kamban moŋnon mende koloowaa. Kawaajon mono qama koolin laligonkebu. ²⁰ Poŋnon konjilinj kamban ii mende menj torinagati eenj, ejemba kuuyanon mono tiwilaadaborowuyagato, ejemba iyanajonj meweengon ononoti, iyonoojon ama ween iikawaa janngoya ii menj toriwaa.

²¹ "Kamban iikanon kokaen jewuya, 'Mobu! Kraistnon koi laligoja,' ano 'Iibu! Hamoqeqe Toyanon endu nanja.' Moŋnon kaen jewaati eenj, ii mono mende moma laariwu. ²² Ii kokaembaajon: Hamoqeqe toya qolonmologoya ano gejatootoo ejemba takapolakaya asuginj angoletoto ano aiwese jaamorota megii letombuya. Kaen letonji Anutunon ejemba iyanajonj meweengon ononoti, ii kaanagadeen enkalolon menj onombutiwaa angobato menj kaparan kongi jinjaun qewubo. Ononon galengia awaagadeen menj aon laligogi ii amamaawuyaga. ²³ Niinon iwoi kuuya ii mende kolooro waladeen kuuya injjowe moju. Ii wala jejenjiwaajon ii mono uuwombogianon ama galengia menj aon laligowu." Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Luuk 21.25-28

²⁴ *"Kakasililin ii tegoro kamban iikanondeen ween jaayanon injan kono koinjon umunj kombaa. ²⁵ *Senggelao yoŋnon sombinonga tegon kamaawuya ano sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anggi soowaa. ²⁶ *Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja honja iinon koosu qaganon karo iibuya. Ku-usunja somatanon sakondindinjawo asuganon asugiro asamararaja iibuya. ²⁷ Kanj Siwe gajobauruta wasinj onono yoŋnon ejemba Anutunon iyanajonj meweengon ononoti, ii balon goraaya leelee, eugenj emugen iikanondeen kopepereen onombuya." Kianj.

Noron gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Luuk 21.29-33

²⁸ "Onjo mono noron gere iima tania romonjonj sareqaa koi mobu. Borianon apuyawo kolooro senggia longogi ii iima moma kokaen jenkeju, 'Ween kamban dodowija.' ²⁹ Ononon kaanijadeen aiwese iikawaa so kolooro iima moma asarinj mono kania kokaen jewu, 'Jiisasnon mono nagonon dodowija.' ³⁰ Niinon qaa honja moŋ kokaen injjowe mobu: Ejemba koi kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenji, ii mono iyonoo laaligo kambanganon koloowaa ³¹ Sombinj ano namo yoronon goron qewaotato, noo buŋa qaananon mono mende aliwaa." Kianj.

Jiisas kawaatiwaa kambanja ii moŋnon mende moja.

Mat 24.36-44

* 13:13: Mat 10.22 * 13:14: Dan 9.27; 11.31; 12.11 * 13:15: Luuk 17.31 * 13:19: Dan 12.1; Ais 7.14

* 13:24: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15; Ais 6.12 * 13:25: Ais 34.4; Joel 2.10; Ais 6.13 * 13:26: Dan 7.13;

³²*“Siwe gomambaa Eja honanon naa kambanon kawaati, iikawaa weenja me aua kambanja ii monjon monj mende moja. Siwenon gajoba yonononj ii mende moju. Anutuwaa Merianon kaanjadeen ii mende moja. Ama anjodeen ii moja. ³³Naa kambanon asugiwaati, ii mende moju tiwaajon onononj mono galej menj aon uughilighbili laligowu. ³⁴*I sareqaa kokawaa so eja: Eja monjonj gomanja mesaon kantri monjenj keno. Kemambaaajon ama galenjuruta iwoi kuuya jenj koton onoma nagu waa kiiya meria borogianonj ama usunja onono. Ku-usunja onoma welenqeqeuruta motomotoonj gawonjgia onono. Onoma laligonj nagu galenja kaanagadeen uughilighbili laligowaatiwaajon jenj kotonj muro. ³⁵Miri toyanonj naa kambanonj eleema kawaati, ii mende moju. Mare me gomantiinja ruujanonj kawaa me? Wenjeran suluro kawaa me? Weenj kouro kawaa me? Iikawaa so onjo ii mende moju tiwaajon ama mono uughilighbili laligowu. ³⁶Onononj gaonj egi uulanawo kanj kaenj mokolonj onjombabo. ³⁷Onjo mono uughilighbili laligowu. Qaa ii gowokouruna onjoonj jejenj, ii kaanagadeen alauruna kuuya onjoonj motoonj jejenj: Onjo mono uughilighbili laligowu.” Kianj.

14

Jiisas qeniñ komuwaatiwaajon anjonan anji.

Mat 26.1-5; Luuk 22.1-2; Jon 11.45-53

¹*Pasowa kendonj* ano bered yiistya qaa iikawaa kendonja toriri. Weenj woi tegoro kanon kanaiwombaa ani jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonononj ajorooji. Ajorononj nomaenj mondoninj Jiisas olonj menj qegi komunaga, iikawaa kania monggama jenj gosigi. ²Monggama gosinj kokaenj jegi, “Ejemba iringgia soono karenja karenja koloowabotiwaajonj ii korisoro kendonj kambananonj ambombaaajon amamaawonja.” Kaenj jegi.

Emba monjonj Jiisas apu unkoowagawononj moriro.

Mat 26.6-13; Jon 12.1-8

³*Jiisasnonj Betani gomanonj laligonj Saimon monj manimbaya menj solananiroti, iwaa mirinonj uma raro. Iikanonj nene nenj raro emba monjonj jamo kaaro monj menj iwaanonj karo. Kaaro ii lalu langonjowo qata alabasta iikanonj memeta. Ii apu unkoowagawo honja qata naad iikanonj saa qen raro. Iinonj ii sewanja somatanonj menj kanj lalu aroya kotonj apuya Jiisaswaa wananonj qibibirinj moriro. ⁴Moriro eja ragiti, iyonoononga tosanonj uugia boliro iyanjiodeenj kokaenj aminj mogi, “Naad apu ii mono naambaaajonj kaenj tiwilaaja? ⁵Naad apu kelegawo ii sewanja mewutiwaajonj anagati eenj, saanonj weenj 300:waa tawaya uugunaga. Ii ejemba wanaya onono sokonaga.” Kaenj jenj emba ii jenj mugi.

⁶Jenj mugi Jiisasnonj kokaenj injjoro, “Emba koi mono mende jenj mubu. Naambaaajonj uuta menj boliju? Iinonj sili awaa ama sororogonj nono sokonja. ⁷*Ejemba wanaya ii kambanja kambanja batugianonj laligogi awaa ama onjombonatiwaajonj moma ii saanonj kambanj so ambuyato, niinonj onjoo batugianonj kambanj so mende laligomanja. ⁸Iinonj ii iyanjaa nanamemenjaa so ama nonja. Niinonj komuwe roj koma nombutiwaajonj saanonj waladeen selena kelenonj nomorija. ⁹Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowebu: Oligaa Buja koi kantri kanonj me kanonj jenj seigi kambaati, iikanonj emba koi kanonj iwoi ama nonji, iikawaa bujuya ii kaanagadeen jegi seiro iwaajonj romonjonj laligowuya.” Kianj.

Juudasnonj Jiisas memelolo menj mumambaa uumotoonj ano.

Mat 26.14-16; Luuk 22.3-6

¹⁰Gowokouruta 12 yonoononga monj qata Juudas Iskariot iinonj Jiisas memelolo menj mumambaaajonj ama jigo gawonj galej yonoononj keno. ¹¹Yonoononj kema qaaya jero ii moma uugia qeangoro sewanja monenj mubombaaajonj qaa somongogi. Qaa somongogi Jiisas kambanj monjenj memelolo menj mumambaa kana monggama kokobimbij qen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj gowoko yonjowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Luuk 22.7-14, 21-23; Jon 13.21-30

¹²Bered yiistya qaa iikawaa kendonj weenj mutuyanonj (Siikunenenonj) siligia otaanj pasowa lama monj qenj onjkegi. Kawaajonj Jiisaswaa gowokourutanonj ijogi, “Boi, nono miri dakanonj kema pasowa lama goojonj mozozonjonjgo newonja? Siingaa nomaenj eja?”

¹³Kaenj ijogi gowokowoita woi kokaenj jenj wasinj orono, “Oro Jerusalem sitinonj uri eja monj apu monjonj qindiinj karo mokoloowaota. Mokolonj ii saanonj otaanj kembao. ¹⁴Keni

* **13:32:** Mat 24.36 * **13:34:** Luuk 12.36-38 * **14:1:** Eks 12.1-27 * **14:1:** Kantri qata lijipt kanonj Pombaa gajobanonj sa iima koboonj unjuuguroti, kendonj iikawaa qata Koonj qaanonj Pasowa. Eks 12.15 * **14:3:** Luuk 7.37-38 * **14:7:** Dut 15.11

mirinonj uro iikawaa toya kokaen ijowao, 'Boinonj kokaen jeja: Saanonj miri uuta monj jen tegonj nonona iikanonj uma gowokouruna yonjowo pasowa lama newonja.' ¹⁵ Kaen ijori toyanonj miri qaganonj eu uma uuta somata monj qendeema orombaa. Iikanonj duj rara iwoi mozozonjgogita raja. Ii qendeema orono iikanonj mono lama qenj oowao."

¹⁶ Kaen jero gowokowoitanonj mesaonj sitinonj uma Jiisasnonj qaa jeroti, iikawaa so mokolonj nama lama qenj onj mozozonjgori.

¹⁷ Gomanj tiiro Jiisasnonj gowokouruta 12 yonjowo miri iikanonj kougi. ¹⁸ *Kouma uma dujnnonj rama nene negi Jiisasnonj kokaen injjoro, "Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Onjoononga monj niwo nene nej raji, iinonj mono memelolo menj nombaa."

¹⁹ Kaen injjoro moma uugianonj wosobiri moma kanainj anja anja qisinj muj jegi, "Noojonja jewabo?"

²⁰ Qisinj mugj kokaen injjoro, "12 onjoononga monj niwo bered qaajnnonj qendunjgoji, iinonj. ²¹ Siwe gomambaa Eja honjanonj mono iwaajonj qaa oogita ejiwaa so namo mesaonj kembraa. Kembraato, memelolo menj mubaati, iwaajonj 'Yei wosobiri!' jen wanjinjinjgojen. Anutunonj mono ironja uuta meleema mubaa. Eja ii nemunja goronj uutanonjga mende koloonagati, iikanonj mono afaanjonj munaga." Kianj.

Pombo samonj konoga negi.

Mat 26.26-30; Luuk 22.14-20; 1 Kor 11.23-25

²² Nene nej rama Jiisasnonj bered menj kotuegonj motonj onjoma kokaen jero, "Koi neenaa busuna. Ii mono menj newu."

²³ Kaen jenj wain qambi menj dangisenj jen onjono kuuyanonj qambi iikanonjga negi.

²⁴ *Negi kokaen injjoro, "Koi neenaa sana. Koi Anutunonj ejemba yonjowo soomonjgo arenj ano kotiiwaatiwaajonj sana maagi ejemba mamaga hamo qenj onjombaa. ²⁵ Niinonj qaa honja monj kokaen injjowe mobu: Niinonj wain kasawaa honja kokanonj mombo toroqenj mende nemanja. Kanagenj Anutuwaabentotonj uutanonj eu raninj jejelombanj ambaati, weenj iikanonj mono wain apu qaita monj ii nemanja."

²⁶ Kaen jero korisoro rii qama mesaonj kema Oil gere baanjanonj ugi. Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa jero.

Mat 26.31-35; Luuk 22.31-34; Jon 13.36-38

²⁷ *Uma Jiisasnonj kokaen injjoro, "Gejatootoo eja monjonj qaa monj kokaen oorota eja, 'Niinonj galengia qewe lama tuunanonj deembuya.'

Iikawaa so onjononj kuuya uugia boliro nomesaonj boratiwuya.

²⁸ *Boratigi nuwuyato, niinonj mono koomunonjga waama wala Galili prowinsnonj kema iikanonj asuginj onjomanja."

²⁹ Kaen injjoro Piitononj kokaen ijoro, "Yonjononj kuuya uugia boliro gomesaonj boratiwuti eenj, niinonj mono kilenj iikaanj mende amanja."

³⁰ Ijoro Jiisasnonj jero, "Niinonj qaa honja monj kokaen jijowe moba: Kurunonj indinj woi mende qaro giinonj kete gomantiinanonj qakooma nona indinj karoonj koloowaa."

³¹ Kaen jeroto, Piitononj kaparanj koma kotikotii ano, "Boi, kaen qaagoto, nii nugi giwo motoonj komuworagati, ii kilenj niinonj giu mende qakooma gomanja." Gowoko tosaanja kuuyanonj qaa iikayadeen jegi. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Mat 26.36-46; Luuk 22.39-46

³² Kaen aminj moma kema urukisi monj qata Gezemane iikanonj keugi. Keuma gowokouruta kokaen injjoro, "Niinonj endu kema qama kooliwe onjo mono kambanj biiwianonj koi rabu." ³³ Kaen injjonj Piito, Jeims ano Jon unuama kenji. Kenji Jiisasnonj kanainj konjilinj kanjanawo moro kana boria qetegoro. ³⁴ Kaen ama kokaen injjoro, "Noo uunanonj mono kondunjkondunj koma waajiwaaajonj ama wosobiri mobe komukumuyawo ama nonja. Onjononj mono kokanonj rama niwo gbili laligowonja."

³⁵ Kaen injjonj ajodeen boronja monj toroqenj kema siminj kuma usugonj siimbobolo kambanja ii Manja jetaa so uuguwaatiwaaajonj qama kooliro. ³⁶ Qama koolinj jero, "Aba Amana, gii iwoi monj mende menj bimbijonjkejanj. Kawaaajonj siimbobolowaa qambia koi mono nuamba. Nuanagati, ii noo siimbaa so qaagoto, mono geenjga uusinga otaanj koloowa."

³⁷ Kaen jenj eleeno gowokouruta karoonj yonjononj gaonj egi injiima Piito kokaen ijoro, "Saimon, gii gaonj ejanj me? Gii aua motoonjgoda gbili laligomambaaajonj mende kotiijanj me?" ³⁸ Uunananonj gbili laligowombaa siinja momakejonto, selenananonj looloria

kolooja. Kawaajon anggobatonon kamaan unuwabotiwaajon mono qama koolinj uugbilig-bili laligowu.”

³⁹ Kaen ijoro mombo onomesaon kema qaa iikayadeen mombo jen qama kooliro. ⁴⁰ Qama koolinj eleeno jaa lologia bombon mero mombo gaongadeen egi injiuro. Gaonongga waama qaa meleembom-baajon onopopo qegi.

⁴¹ Jiisasnon keno indin karonon kolooro eleema kan kokaen injiuro, “Ono toroqen haamo men gaongadeen ewombaaon moju me? Mobu! Monjon Siwe gomambaa Eja hona memelolo men muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borogianon ubaati, iikawaa aua kambanjon mono kan kuuja. Onoo gaon ee kambangia mono tegoja. ⁴² Mono waagi kembon. Mobu! Memelolo men nombaati, iinon mono kosere koi kaja.” Kian.

Jiisas qelanjin men somongogi.

Mat 26.47-56; Luuk 22.47-53; Jon 18.3-12

⁴³ Jiisasnon kaen jen nano iikanondeen gowokouruta 12 yonoononga mon qata Juudas iinon tuun mon jeta men onono kougi. Jigo gawon galen, Kana qaawaa boi ano kantriwaa jotamemeya yononon ii wasin ononggi manjawaa soo somata ano wasagia men kagi. ⁴⁴ Memelolo memambaa anoti, iinon wala yonowo aiwese qaa kokaen somongon injiuro, “Niinon eja buuta kiton nemanjati, ii iima ‘Mono ii!’ jen men somongon tororo galen koma kembu.”

⁴⁵ Kaen jen kan iikanondeen Jiisaswaanon keuma “Oo kokona! (Boina!)” jen buuta kiton nero. ⁴⁶ Kiton nero iima Jiisas qelanjin men somongogi. ⁴⁷ Somongogi kosianon nangiti, iyonoononga monjon manjawaa soo somata horon jigo gawon galen wanjaa welenqeqeya qen gejia kotogoro kamaaro. ⁴⁸ Jiisas somongogi qaa kokaen injiuro, “Nii kikekakasililin ejaga qaagoto, kilen noojon kaen moma manjawaa soo somata ano wasa men noma somongon nombombaajon kaju. ⁴⁹ *Niinon ween so jiwowon jigonon onowo nama Buja qaa kuma onoma laligowe mende nongito, iwoi koi mono Buja Terewaa qaayanon honawo koloowaatiwaajon kolooja. ⁵⁰ Jiisas somongogi gowoko yononon kuuya Jiisas mesaon boratin olon koma kenji. Kian.

Sagbili monjon olon koma keno.

⁵¹ Eja ghaworo monjon opoqisia taanja kokosiin Jiisaswaa gematanon otaan keno. Opoya tosia mende mouma keno ii metaqetatan megii. ⁵² Mewombaaajon amamaan opoqisia qetegogi lalan olon koma keno. Kian.

Jigowaa jotamemeya yononon Jiisaswaa qaa gawon megii.

Mat 26.57-68; Luuk 22.54-55, 63-71; Jon 18.13-14, 19-24

⁵³ Jiisas somongon wama jigo gawon galen wanjaa jinjaron mirinon kenji. Kenji jigo gawon galen kuuya, kantriwaa jotamemeya ano Kana qaawaa boi yononon iikanon kema ajoroogi. ⁵⁴ Kenji Piitonon sigensigen onotaan jigo gawon galen wanjaa jinjaron mirinon keuma miriaa kiropo uutanon uro. Uma welenqeqe eja yonoo batugianon gere kosianon rama konano. ⁵⁵ Kaen raroto, jigo gawon galen ano jigo kaunsol tuun yononon Jiisaswaa selenon kuukuu qaa nomaen jen nangonin qegi komuwaatiwaajon jen monngangito, iikawaa kania mon mende mokoloogi. ⁵⁶ Mongama nama mamaganon qaa qolonmolonggoya selianon kuun nanjon jegito, qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

⁵⁷ Kaen angi tosianon waama nama qaa qolonmolonggoya selianon kuun nanjon kokaen jegi, ⁵⁸ * “Iinon kokaen jero monin, ‘Niinon jiwowon jigo boronon memeta koi kondeembe namonon kamaaro ween karoombaa uutanon jigo qaita mon boronon memeta qaago ii men waama kumanja.’” ⁵⁹ Kaen jegito, kilen qaagianon kania motoonggo mende kolooro.

⁶⁰ Kaen mende kolooro jigo gawon galen wanjon waama jaasewaj qen onoma nama Jiisas qisin mun kokaen ijoro, “Yononon goo seleganon qaa kuun nanjojuti, iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁶¹ Kaen ijoro iwoi bologa mon mende anoto, kilen kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. Qaaya bogoro nano jigo gawon galen wanjon mombo kokaen qisin muro, “Anutu mepeseen mumakejon, gii iwaa Meria Kraist koloojan me qaago?”

⁶² * Qisin muro “Oon” jen kokaen injiuro, “Siwe gomambaa Eja honanon mono ku-usun Toyaa boro dindinanon rama era sombimbaa koosu qaganon kamaaro iibuya.”

⁶³ Qaa ii injiuro jigo gawon galen wanjon malekuya menjurama kokaen jero, “Yei, mangaa siita! Tosianon qaaya nanjowutiwaajon mombo mende qisin onombonja.

⁶⁴ * Anutu mepaegoji, ii mono onongio modaboroju. Kawaajon mono onon nomaen moju?” Kaen jero yononon kuuya Jiisas koomuwaa buja koloowaatiwaajon jen tegogi.

* 14:49: Luuk 19.47; 21.37

* 14:58: Jon 2.19

* 14:62: Dan 7.13

* 14:64: Lew 24.16

⁶⁵ Kaen jen tegon tosanon kanain sulaapan qen jaasewana esuun boro kuma qen kokaen ijogi, “Moronon guji, ii saanon jena mobona.” Jigowaa kiropo galen (sikiriti) yononon kaanagadeen Jiisas men urunanon qetaaligi. Kian.

Piitonon Jiisas qakoono.

Mat 26.69-75; Luuk 22.56-62; Jon 18.15-18, 25-27

⁶⁶ Kamban iikanon Piitonon kiropo uutanon sombenon laligoro. Emu laligoro jigo gawon galen wanaa welenqege emba monon iikanon kouro. ⁶⁷ Kouma Piitonon gere konama nano iigigijn kokaen jero, “Gii mono kaanagadeen Nazaret eja Jiisaswo laligona.”

⁶⁸ Kaen jeroto, Piitonon qakooma kokaen jero, “Qaa jejanj, ii kondanjen.” Kaen jen kiropo naguyanon kemen nano kuru qaro.

⁶⁹ Nagunon kemero welenqege emba monon ii iikanon mombo iima eja kosianon nangiti, ii kanain kokaen injjoro, “Eja koi kanon mono yonononga mon koloaja.”

⁷⁰ Kaen injjoroto, iinon mombo qakoono. Qakoono kamban borona mon tegoro eja kosianon nangiti, iyononon mombo Piitowaajon kokaen jegi, “Giinon Galili ejaga mon kolojanjwaajon mono honanon iyonononga mon kolojanj.”

⁷¹ Ii moma kanain ana qasuaan aon jopanjon jen kotijn jero, “Eja qaaya jejuti, niinon ii mende moma mujen. Qaa qolon-molongoya jewenagati een, Anutunon mono irona meleema nomba.”

⁷² Kaen jen nano iikanondeen kurunon qaro indin woi kolooro. Kurunon qaro Jiisasnon qaa kokaen ijoroti, Piitonon ii romongoro, “Giinon indin karon qakooma nona kurunon qaro indin woi koloowaa.” Qaa ii romonjon wosoya jumambaajon ano silama saoro. Kian.

15

Jiisasnon gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Luuk 23.1-5; Jon 18.28-38

¹ Goman ano amandiinon jigo gawon galen, kantriwaa jotamemeya (70), ano Kana qaawaa boi ano jigo kaunsol kuuya yononon qaa jake uuta ajaajoro ama Jiisaswaa qaa jen tegogi. Jen tegogi Jiisas somonjon wama kema gawana Pailotwaa boronon angi.

² Room gawana iinon Jiisas kokaen qisijn muro, “Onanon, gii Juuda yonoo kingia kolojanj me qaago?” Qisijn muro Jiisasnon meleema ijoro, “Mono geenjo jejanj, kaen.”

³ Jigo gawon galen yononon qaa mamaga Jiisaswaa selianon kuun jegi. ⁴ Jegi Pailotnon Jiisas mombo qisijn mun ijoro, “Moba! Yononon qaa mamaga goo seleganon kuun jejuti, giinon iikawaa kitia mon jewaga me qaago?”

⁵ Kaen ijoroto, Jiisasnon bologa mon mende anoto, kilen qaa kitia mombo mende meleeno. Qaaya bogoro nano gawananon waliingoro. Kian.

Pailotnon Jiisas komuwaatiwaa jen tegoro.

Mat 27.15-26; Luuk 23.13-25; Jon 18.39-19.16

⁶ Gbani so pasowa kendon kambanjon gawananon kapuare mirinonga eja mon qata qama qisigiti, ii silia otaan isama onomakegi. ⁷ Kamban iikanon eja mon qata Barabas ii kapuare mirinon raro. Iinon kikekasililin eja tosaan yonowo karen gilin eja mon qegi komuroti, iikawaajon kapuare mirinon ononon. ⁸ Kaen angi kanageso yononon gawanawaa jinjaron miri sombenanon eu uma nama kanain ama laligoroti waa so ambaatiwaaajon qisijn mugi. ⁹ Qisijn mugi meleema kokaen injjoro, “Niinon Juuda onoo kingiaga isambe kamaawaatiwaaajon moju me?” ¹⁰ Jigo gawon galen yononon Jiisaswaaajon gorojoo so mogitiwaaajon ama ii gawanawaa boronon onon. Ii moma siingia momambaajon kaen qisijn onono.

¹¹ Qisijn onono jigo gawon galen yononon ejemba tuun uukuuku men onoma kokaen jegi, “Jiisas mesaon Barabas isamba! Mono kaen qisijn mubu.” ¹² Kaen jegi mombo meleema qisijn onono, “Kaen jejutiwaaajon Juuda onoo kingia qata kaen qamakejuti, niinon mono ii nomaen ama mubenaga?”

¹³ Kaen qisijn onono mombo qagi, “Mono maripoonon gewu jewa!”

¹⁴ Kaen qagi Pailotnon kokaen injjoro, “Ii naambaajon? Iinon mono naa bologa ano?” Kaen jeroto, yononon ii moma kaparan koma toroqen qa gigilaan kokaen qagi, “Mono maripoonon gewu jewa!”

¹⁵ Kaen qagi Pailotnon ejemba tuun somata siingia so amambaajon moma Barabas isama onono kamaaroto, Jiisaga jero ooli waayawonon qeyayagon qegi. Kaen qegi maripoonon qewutiwaaajon ii Room manjaqeqe eja yonoo borogianon ano. Kian.

Jiisas kungulolopo ama mugi.

Mat 27.27-31; Jon 19.2-3

¹⁶ Manjaqege eja yononon Jiisas wama kema gawanawaa jinjkaron miriwaa kiropo uutanon keugi. Keuma manjaqege tuun somata kuuya horon onjonji iikanon kagi. ¹⁷ Kanj maleku osoga nezongbala ii Jiisaswaa selianon mouma munj soman kasa lipima ila kaanja wananon konji kemero. ¹⁸ Kaenj kemero kanainj waeya menj jolonja jegi, "Oowe oowe! Juuda yonoo kinj ponjgia, oowe!" ¹⁹ Qaqatete kaenj ama jegi bowononj wananonj qenj sulaapanj qenj siminj kuma munj usugonj mepeqepese qolonjmolongoya menj magi. ²⁰ Mepaqepae kaenj ama mudaboronj maleku osoga nezongbala ii qetegonj iyanjaa sele esu mouma munj maripoononj qewombaajonj wama kenji. Kianj.

Jiisas maripoononj qegi.

Mat 27.32-44; Luuk 23.26-43; Jon 19.17-27

²¹ *Kema kana somatanonj eja monj qata Saimon mokoloogi. Ilinonj Afrika siti qata Sairini iikawaa ejiaga ano Aleksander ano Ruufus yoroo mangaraga. Ilinonj gawononjga kouro kuuj mugj Jiisaswaanonj maripoonj menj angoro. ²² Jiisas kaenj wama gomanj monj qata Golgota ii ananaa qaanonj Wanjsii, iikanonj kema keugi. ²³ Keuma wain apu ano marasinj qata mor ii mindirinj melokanjinj mugito, Jiisasnonj ii togoro. ²⁴ *Togoro nama maripoononj qegi. Qegi nano kiawenj megj jangyoya kolooro Jiisaswaa sele esuya motomotoonj batugianonj iikawaa so mendeema megj. ²⁵ Gomaamba 9 kilok iikanonj maripoononj qegi. ²⁶ Maripoononj qenj wananonj eu qegitiwaa kania kokaenj oonj qegi, "Juuda yonoo kinj ponjgiaga koi." ²⁷ Kikekakasililinj eja woi kaanjagadeenj iwo maripoononj urugi. Monj boro dindijanonj monj qanianonj leelee kaenj urugi. ²⁸ *(Anutuwaa Bunja Terenonj qaa kokaenj oogita eja, "Ii gosinj kikekakasililinj eja kaanja romonjonj yonoo batugianonj angji." Qaa iikaenj kanonj honjowo kolooro.)

²⁹ *Ejemba uuuguj kema kanj kunjgulolopo ama lukukuuj munj wambelaanj kokaenj jegi, "Yei! Gii mono jiwowonj jigoo saanonj kondeena namononj kamaaro weenj karoombaa uutanonj mombo metaama kuumambaajonj jena. Oo, gii eja awaa soro! ³⁰ Mono geenjga ilaanj aonj maripoononjga kamaawa."

³¹ Jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj kaanjagadeenj batugianonj mepaqepae ama munj jegi, "Tosiaga ilaanj onjoma laligoroto, iyanja ilaanj aomambaajonj amamaaja. ³² Ilinonj Hamoqege Toya Kraist ano Israelwaa kinj kolooji eenj, mono keteda koi maripoononjga kamaaro iima ii moma laariwonaga." Kaenj jegi.

Eja iwo maripoononj urugiti, iyorononj kaanjagadeenj uuqege qaa tokoronjkota jery muri. Kianj.

Jiisasnonj komuro.

Mat 27.45-56; Luuk 23.44-49; Jon 19.28-30

³³ Weenj biiwaa 12 kilok kolooro iikanonj gomanj kuuya pangamanj menj sokoma ero kema aua karoombaa so kolooro. ³⁴ *Jiisasnonj 3 kilok iikanonj anjaa qaanonj kokaenj qa somata qaroo, "Eeli eeli lama sabaktani?" Ii ananaa qaanonj: Anutuna, Anutuna mono naambaajonj gema nujanj?

³⁵ Kaenj qaroo eja kosianonj nangiti, iyonononjga tosianonj ii moma jegi, "Mobu! Mono Elaijawaajonj qaja." ³⁶ *Yonononjga monjonj bobogarinj kema momondo monj suuj tanijeenj ii menj wain apu aasonjawanonj qendunjonj gere goronj kitanonj somonjonj sulunj Jiisaswaa buu susuyanonj eu ano nero jero, "Mono mesaegi anjodeenj namba. Elaijanonj kanj motogoro kamaawaa me qaago, mono ii iibonja."

³⁷ Kaenj angji Jiisasnonj qa somata qama wosoya goronj qero komuro.

³⁸ *Komuro iikanondeenj jiwowonj jigowaa uutanonj opo nanoti, iikanonj mono eukaya biiwianonj jurama kamaanj woi kolooro. ³⁹ Kawali galenonj maripoonj jaasewanj qenj nama Jiisasnonj wosoya goronj qero komuroti, ii iima kokaenj jero, "Eja koi kanonj mono onjanonj Anutuwaa meriaga kolooja."

⁴⁰ *Emba tosianonj kaanjagadeenj sigensigenj nama iwoi ii iigi. Yonoo batugianonj Maria Magdalaga ano Maria Jaims dubayano ano Jooses yoroo nemungara ano Salome yonononj motoonj nanji. ⁴¹ Yonononj Jiisasnonj Galili prowinsnonj laligoro iikanonj ii otaanj welenj qenj munj laligogi. Kaanjagadeenj emba tosaanja mamaga Jiisaswo Jerusalem sitinonj uma kagiti, iyonononj kaanjadeenj kosianonj nanji. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ronj konji.

Mat 27.57-61; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42

* 15:21: Room 16.13 * 15:24: Ond 22.18 * 15:28: Ais 53.12 * 15:29: Ond 22.7; 109.25; Maak 14.58; Jon 2.19 * 15:34: Ond 22.1 * 15:36: Ond 69.21 * 15:38: Eks 26.31-33 * 15:40: Luuk 8.2-3

⁴² Sabat kendonj rarawaajonj iwoi mozozongogi Sabat kendononj kanaimambaajonj dodowiro mare koloonj karo. ⁴³ Nemungawonj iikanonj Arimatia toya, eja waanjawo qata Joosef iinonj karo. Iinonj kaanagadeen Anutu bentotombaa honja koloowaatiwaajonj mamboma laligoro. Iinonj Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya monj koloonj Sabat kendononj kanaimambaajonj anotiwaajonj ama toroko yakarinj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. ⁴⁴ Qisiro “Onanonj komuja me qaago?” jen romonjonj kawali galenja jero karo “Jiisasnonj kamban koriga me toroga komuja,” jen qisijnj muro. ⁴⁵ Qisijnj muro buju qaaya moma Jiisaswaa qamoya Joosef jen tegonj muro. ⁴⁶ Jen tegonj muro opo taanja sewanja menj kema qamoya maripoononjga qetegonj menj kamaanj opononj esuuro. Esuunj menj qasirinonj kema jamo kobaa uroroogi dunj eroti, iikanonj ano. Ama jamo somata monj metano kobaa qaa oota kolanjiro. ⁴⁷ Dakanonj anoti, ii Maria Magdalaga ano Maria Jooseswaa nemuja yorononj nama iiri. Kianj.

16

Jiisasnonj koomunonjga waaro.

Mat 28.1-8; Luuk 24.1-12; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj raji tegoro iikanonj Maria Magdalaga, Maria Jeimswaa nemuja ano Salome yorononj “Jiisaswaa qamoya kema moriwoña,” jen jinij marae unkoowagawo sewanja megij. ² Menj enj Sonda umugawodeen waama gomanj ano ween jilinjolanj kouro qasirinonj kenji. ³ Kema aminj moma jegi, “Qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata raji, ii mono morononj qetambaa?” ⁴ Kaen jenj uugi keno iigi: Jamo somata qatawo ii mono qetanjji kema ero. ⁵ Qasiriwaa jamo qaa oota kaenj aantama nano uutanonj ugi. Ugi dindingiaagenj eja gbaworo monj malekuya koriga taanja raro iigi. Kaenj iima mamaga awawaligi.

⁶ Awawaligito, kokaen injjoro, “Mono toroko mende mobu. Ono Nazaret eja Jiisaswaa-jonj monjanju. Ii maripoononj qegito, iinonj mono gbilinj waaja. Kawaajonj koi mende eja. Iibu! Dunja koi, iikanonj sulugi ero. ⁷ *Kawaajonj mono kema Piito ano gowokouruta kuuya buju kokaen injjowu, ‘Iinonj mono jeta menj onjoma waladeen Galilij prowinsnonj kembaa. Ono kaanagadeen iikanonj kema qaaya jerotiwaa so ii iibu.’”

⁸ Kaen injjoro aarunj jenenjia ororo jamo ootanonjga kamaanj bobogarinj kenji. Sombuja mogitiwaajonj qaa monj mende jegito, qaagia bogoro. Kianj.

Jiisasnonj Maria Magdalaga iwaanonj asugiro.

Mat 28.9-10; Jon 20.11-18

⁹ Jiisasnonj Maria Magdalaga iwaa uutanonjga omejiilanj 7 onjotaaro laligoro. Jiisasnonj koomunonjga waama Sonda gomaamba amandiinonj wala Maria ii asuginj muro. ¹⁰ Asuginj muro alaurutanonj Jiisaswo laligonj kouma kamban iikanonj jinjenj gama saagiti, Marianonj mono iyonoononj kema bujuya injjoro. ¹¹ Injijoroto, Jiisasnonj gbilinj laligoro Marianonj iiroti, ii mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnonj alawoita yoroononj asugiro.

Luuk 24.13-35

¹² Kawaa gematanonj alawoitanonj Jerusalem siti mesaonj gomanj monjonj kembojonj kananonj keni Jiisasnonj kaitania meleema asuginj orono. ¹³ Yorononj kaanagadeenj kema bujuya ii alauruta injjoroto, yonononj ii kaanagadeenj mende moma laarigi. Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta asuginj onjono.

Mat 28.16-20; Luuk 24.36-49; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

¹⁴ Kanagenj gowokouruta 11 yonononj ajoroonj nene nenj raji yonoononj kaanagadeenj asugiro. Asuginj uugia kotiirotiwaajonj temboma koomunonjga waaro iigiti, iinonj bujuya injjogi ii mende moma laarigitiwaajonj ii jen onjono. ¹⁵ *Jiisasnonj kokaen injjoro, “Ono mono kantri so kema gomanja gomanja liligonj ejemba laligonj kenjutiwaa so Oligaa Bunjana jen asarigi mobu. ¹⁶ Monjonj Anutu moma laariro oomulu menj mugij uuta meleembaati, iinonj mono letoma Siwewaa bunja koloowaa. Monjonj mende moma laarinj yangisenj laligowaati, Anutunonj mono iwaa qaa jen tegoro gere siawaa bunja koloowaa. ¹⁷ Moma laarinj noma laligowuti, ii aiwese menj onjombe kaniagia kokaen koloowaa: Yonononj noo qanonj omejiilanj onjotaawuya. Kantri tosia yonoononj qaa jenj laligowuya. ¹⁸ Mokolenj borogianonj menj metaambuya. Nomben warabe apu iwoi negi iikanonj mono mende menj bolinj onjombaa. Borogia ji ejemba qagianonj anjji qeangowuya.” Kianj.

Jiisasnonj Siwe gomanonj uro.

Luuk 24.50-53; Apo 1.9-11

¹⁹ *Pon Jisasnon qaaya kaen injoro Anutunon wano Siwenon uma Anutuwa boro dindinanon rama laligoja. ²⁰ Eu laligojato, gowokourutanon mesaon goman balon so kema Buja qaaya jen sein laligogi. Kaen laligogi Ponon yonowo gawon men inaan onono angoletto asugiro qaagianon kotiuro. Kian.

---

* **16:19:** Apo 1.9-11

Luuk Oligaa Buḅa Luuknoḅ ooro. Jeḅ-asa-asari

Uumeleen yononon miti dologa mende meḅ kajuti, dokta Luuknoḅ ii eja uuta Tiofiluswaajon qendeemambaajon ama Oligaa Buḅa koi ooro. Luuk ii Jiisaswaa gowokoya 12 yonoononga mon qaagoto, Griik ejaga koloon ji ejemba meḅqeeango gawonon laligoro. Luuknoḅ Jiisaswaa kania woi ii kokaen qendeema nononja: 1) Anutonon Hamoqeqe Toya wasimambaa qaa somonḅoroti, ii Israel iyonoononon kolooro, 2) Iinon kantria kantria meḅ qeangon nonomambaajon karo. Pombaa Uḅa Toroyanon Jiisas oono "Ejemba kamaanqeqeta yonoojon Oligaa Buḅa" jeḅ asarin laligoro. Ejemba iwoi kania kania kawaajon memeqemeen ama laligogiti, Jiisasnon iyonoojon majakaka moma ilaen onoma laligoro. Luuknoḅ sundu kaenja seiseiya arenḅon oodabororo. Luuknoḅ korisorowaa sunduya mamaga ooro. Jiisasnon wala namonon kamaaro ano tetegoyanon namo mesaon Siwenon uro. Kawaajon korisoro seiseiya ii bon 1-2 ano bon 24 iikanon eja. Jiisasnon Siwenon uro Buḅa gawon meḅ seigi momalaari tuuḅonon somariin somariin kenon. Luuknoḅ iikawaa sunduya ii buk qata "Aposol gawon meme," iikanon oorota eja.

Luuknoḅ Oligaa Buḅa ooroḅ, iikawaa qaa waḅa ii kokaen sokoma ano eja: Qamakooli gawon meḅ honja kolooro. Uḅa Toroyanon ejemba sololon onono laligogi. Emba yononon Jiisaswo gawon mamaga nanḅon meḅ. Anutonon sinḅisonḅoggia mesaon laligoro.

Buk kokawaa bakaya waḅa 8 ii kokaen:

Buk kokawaa kania Luuknoḅ ooro bon 1.1-4

Jon Oomulu eja ano Jiisas koloon somariiri 1.5-2.52

Jon Oomulu ejanon Anutuwaaw gawon mero 3.11-20

Jiisas oomulu meḅ muro anḅobato mokolooro 3.21-4.13

Jiisasnon qenjaaro gawonja Galili prowinsnon mero 4.14-9.50

Galili mesaon kana kema Jerusalem keuro 9.51-19.27

Jerusalem keuma sonda konoga laligoro 19.28-23.56

Waama asugin onoma Siwenon uro 24.1-53

Matyuu, Maak, Jon yononon sundu tosia mende oogiti, ii Luuknoḅ iyanodeen ooro bakaya 2 ano 6 iikanon eja. Sundu tosia ii kokaen: Gajoba yononon rii qagi. Lama galen yononon Jiisas kolooro kan iigi. Jiisasnon melaadianon iḅowonon jigonon uro. Samaria ejanon gbilibuurun eja kiankomun muro ano qewolon ejanon sinḅisonḅonon kemen sooroti, iikawaa sareqaaya.

Luuknoḅ tere Tiofiluswaa ooro.

¹ Gejatootoo ejembanon Hamoqeqe Toya koloowaatiwaa qaa jegi iikawaa honja batunananon asugiroḅ, ejemba mamaganon kawaa sunduya kanain oogi. ² Iwoi honja ii batunananon asugiro tosanon ii kanakanaiyanonga kanain kouma iyanḅiaa jaagianon iima moma yagogiti, yononon iikawaa so kawaa bujuya toroqen jeḅ seigi gejanananon kemen ananaa buḅa kolooro. Ejemba kaenja yononon Buḅa ii kanain papianon on arenḅogita eja.

³ Niinon kaenḅadeen iwoi kuuya asugin kouroḅ, ii tororo qisin onombe kanianonja kanain jegi moma kotojen. Oo Tiofilus niinon goojon mobe uuta koloojan. Niinon giwo qaa amin mobotiwaajon mobe awaa kolooro Jiisaswaa sunduya ii kuuyagadeen arenḅon oojen. ⁴ Buḅa qaa honja kuma gonḅi mojan, giinon iikawaa kania weenḅon korebore moma komuwa. Kian.

Jon koloowaatiwaa qaaya Geibrielnon jero.

⁵ *Judia prowinswaa kin qata Herod iwaa kambananon eja mon qata Zekaraia laligoro. Iinon jigo gawon galen laligon Abaiawaa gawon arenḅon nano. Embia qata Elisabet iinon kaenḅadeen jigo gawon galen Aarombaa gbili mon kolooro. ⁶ Yoronon Anutuwaaw jaanon laaligo dindina laligon Pombaa jojopan qaa ano jenkootoo ii kuuya tororo otaen koposowaa qaagara qaa laligori. ⁷ Laligoroḅ, Elisabetnon kopimbaajon gbiligara qaa laligon ejemba waḅa koloori.

⁸ Kamban mononon Abaiawaa gawon aren kambananon karo Zekaraianon jigonon galen gawon mewaatiwaajon Anutuwaaw jaasewananon kouro. ⁹ Kouro jigo gawon galen yononon kaiyakagia otaen batugianon gawon mendeema Zekaraia metogogi Pombaa

* 1:5: 1 Hist 24.10

alatanonj uma jinij moronjowo ooro. ¹⁰ Jinij marae oonjonj kambananonj kanj kuuro iinonj iwoi moronjowo ii ooro ejemba tuunj kuuya yonjononj jiwowonj jigo seleenjenj mamboma Anutu qama koolinj ragi.

¹¹ Jinij ooro moronjanonj pumpunjonj miri uuta sokono kanonj Pombaa gajoba mojononj alatanonj eu asuginj munj boria dindinjagenj nano. ¹² Nano Zekaraianonj iima aarunj toroko moro. ¹³ Toroko moroto, gajobanonj kokaenj ijoro moro, “Zekaraia, gii toroko mende moba. Anutunonj qamakooliga modaboroja. Kawaajonj embaganonj koro ama koko meraga mewaa. Ii mero giinonj qata Jon qaba.

¹⁴ Meraga kolooro uuganonj iwaajonj qeangoro aisoono ejemba mamaganonj korisoro mobuya. ¹⁵ *Ii nemunjaa goronj uutanonj raro Unj Toroyanonj iikanondeenj kanainj uuta saa qero somariinj wain me apu kotiga ii mende nenj Pombaa kooronjononj eja uuta koloonj laligowaa.

¹⁶ Kaenj laligonj Israel ejemba mamaga uugia meleeno Ponjia Anutuwaanonj eleembuya. ¹⁷ *Anutuwaa Unjanonj gejatootoo eja Elaija inaaro ku-usunj qaganonj gawonj meroti, iinonj mono iikawaa so waladeenj keno Ponjonj gematanonj kawaa. Iinonj kema kanageso uu kuunj onjono Ponjonj kawaatiwaaajonj jojorinj nambuya. Marj ano merabora juma deenji uukuukuu menj onjono mombo metulanjonj aowuya ano qootogo ejemba ii dindinj yonjoo momo arehjonj keubuyaa.”

¹⁸ Siwe gajobanonj kaenj ijoro Zekaraianonj jero, “Embanawo norononj ejemba wanj koloojiwaaajonj qaaganonj mono nomaenj honjowo koloonaga?”

¹⁹ *Kaenj jero meleeno, “Nii Geibriel. Niinonj Anutuwaa wambu-soonjononj nambe wasinj nono buju awaa koi menj kanj gijowe mojanj. ²⁰ Noo qaa jena honjowo koloowaati, giinonj ii jewe mende moma laarijanjwaaajonj qaaga mono muunjgoro nekonj laligowa. Kaenj laligona buju qaa kokawaa honj koloowaatiwaa kambanja kanj kuuro iikanonj neselanja lolooro qaa mombo jewaga.”

²¹ Kambanj biiwianonj kanonj ejembanonj mamboma rama Zekaraianonj jiwowonj jigononj eu kambanj korija nanotiwaajonj uugianonj motoqoto mogi. ²² Kaenj ama ragi seleenjenj kamaanj qaa jemambaajonj amamaaro moma asarinj kokaenj jegi, “Iinonj jiwowonj jigononj nama jawa meleeno Siwenonjga unj moijja.” Kaenj jegi borianondeenj kaisare ama onjoma nekonj koloonj laligoro.

²³ Kaenj laligonj jigo gawonj meme kambananonj tegoro eleema mirianonj keno. ²⁴ Weenj tosia tegoro Elisabetnonj koro ama koinj 5 kawaa so mirinonj asanjonj kokaenj jenj rama laligoro, ²⁵ “Merana qaawaajonj ejembanonj menj kamaanj nongji Ponjonj wambusoonj qenj noma iikawaa lombota menj gilinj kiankomunj nonja.” Kianj.

Jiisas koloowaatiwaa qaaya Geibrielnonj jero.

²⁶ Elisabetnonj koro anotiwaa koinja 6 kolooro Anutunonj gajobaya qata Geibriel wasiro Galili prowinswaa gomanja monj qata Nazaret kanonj kamaaro. ²⁷ *Kamaanj emba saranj jumunja qata Maria iwaanonj keno. Iinonj eja qata Joosef iwaa emba bunaja laligoro. Joosefnonj kinj Deiwidwaa gbilija monj kolooro. ²⁸ Gajobanonj Mariawaanonj kema kokaenj ijoro, “Oo Maria, weenga awaa. Ponjonj kalenjmorianj goma giwo namba.”

²⁹ Kaenj ijoroto, Marianonj jolonj iikawaajonj mamaga aarunj kania monjgama motoqoto moro. ³⁰ Motoqoto moro kokaenj ijoro, “Maria, Anutunonj kalenjmorianj gono iwaa jaanonj sokonjanj. Kawaajonj toroko mende moba. ³¹ *Moba, giinonj koro ama koko meraga mewaga. Menj qata Jiisas qaba. ³² *Jiisas iinonj somariinj eja qabunjayawo kolooro qata ‘Uuta somataa Meria,’ jenj laligowaa. Kaenj laligoro Ponj Anutanonj amboya kinj Deiwidwaa jinjkaronj dunj muro ejemba galenj koma onjoma laligowaa. ³³ Jeikobwaa kanageso yonjoo kinjgia koloonj tetegoya qaa galenj koma onjoma laligowaa. Bentotonja iikanonj mono kambanj mojononj mende qaombaa.”

³⁴ Gajobanonj kaenj ijoro Marianonj jero moro, “Ye! Nii ejawaa kania mende mojenj. Kawaajonj qaa jejanj, iikawaa honja mono nomaenj koloowaa?”

³⁵ Kaenj jero moma meleeno, “Unj Toroyanonj mono anjonj koma gono Anutu uuta somataa esunjanonj sokoma turunj gombaa. Kawaajonj mera mewagati, iinonj toroya kolooro ejembanonj qata ‘Anutuwaa Meria,’ jenj qamakebuya. ³⁶ Moba. Tinitosaga Elisabet iinonj kaanagadeenj ‘Kopinj laligonj mera memambaajonj amamaaja,’ jegito, kilenj emba wanja koloonj kambanj kokaamba koko merawaa koroyawo kolooro koinja 6 kolooja.

³⁷ *Anutunonj iwoi monj amambaajonj jenj ii mende amamaanjeja.”

* 1:15: Jan 6.3 * 1:17: Mal 4.5-6 * 1:19: Dan 8.16; 9.21 * 1:27: Mat 1.18 * 1:31: Mat 1.21 * 1:32:

2 Sml 7.12, 13, 16; Ais 9.7 * 1:37: Jen 18.14

³⁸ Kaen jero Marianon ijoro, “Moba, niinon Pomba welenqege emba koloojen. Kawaajon qaa jejanj, iikawaa so saanon koloon nomba.” Kaen ijoro Siwe gajobanon mesaon keno. Kianj.

Marianon Elisabetwaanon kusu kema iiro.

³⁹ Marianon ii moma kambañ koriga mende kolooro waama uulanawo jorinj goman baañanon uma Judia prowinswaa taonja monjon keno. ⁴⁰ Kema Zekaraiwaa mirinon uma embia Elisabet iima aisoon jolonja jero. ⁴¹ Jolonja jero iikanondeen moro koko meranon goron uutanon lugun uma kamaaro Unja Toroyanon Elisabetwaa uuta saa qero.

⁴² Saa qero qa somata qama kokaen jero, “Oo alana, Anutunon kotumotueya uuta ama gono emba batunananon laligowaga ano mera mewagati, ii kaanjadeen kotuegon mubaa. ⁴³ Nomaembaajon Ponnaa nemujanon kan niiro kaen koloon nonja? ⁴⁴ Moba, gii jolona jena qaa aroga gejananon kemero meranon goronanon kaanagadeen korisoro qaganon lugun uma kamaaja. ⁴⁵ Ponjon buju qaaya jero moma iikawaa honja asugiwaati, ii moma laarijanjwaaajon goojon mobe simbawonawo koloojan.” Kianj.

Marianon korisoro rii qaro.

⁴⁶ *Marianon qaa ii moma kokaen jero,

“Ii-ia! Noo uu kononanon mono jinonja qaa Ponj mepeseaja.

⁴⁷ Noo ujananon Anutu, Hamoqege Tonaajon aisoon korian maaja.

⁴⁸ *Niinon welenqege emba kamaanqegeta laligojento, Anutunon kilen ba koma kiankomun nonja.

Moba, ejemba tuunja tuunja kete kanain koloowuti, yononon mono noojonja ‘Simbawonawo!’ jenj mepeseen noma laligowuya.

⁴⁹ Ku-usunj Toyanon mono angoletto uuta menj nono laligojen.

Iwaa qata ii Toroya.

⁵⁰ Ejemba kete namonon laligojuti ano kanagen koloon seiwuti, iyonoo batugianon isi daen yononon Anutuwaa jeta uuguwubotiwaa toroko mobuti, iwaa kiankomuyanon mono yonowo pondan ewaa.

⁵¹ Anutunon borianon angoletto menj iikanon usunja qendeema nonono iinj.

Ejemba iyangia menj biwiinj aonj sewanpirinj laligojuti, Anutunon mono ii kondeema onono simbirinj sambaran koloon laligoju.

⁵² *Kinj ponja ponja jinjaron dungianon rama ejemba galeñ koma onoma laligogiti, Anutunon ii iikanonja qetegon utama onono kamaagi. Kamaagito, kamaanqegeta iiga mono menj uma onono.

⁵³ Ejemba iwoiwaa memeqemeyanj ama laligogiti, iyonoo uugia mono iwoi awaa awaanonj saa qeroto, ejemba qaqaubanagiawo ii wasinj onono borogia bobora eenj kenji.

⁵⁴⁻⁵⁵ *Anutunon ambosakorunana metogonj unuano Israel koloogi nono toroqen Anutuwaa welenqegeuruta laligojen.

Anutunon wala eenanon jojopan qaaya kokaen jenj somonjon nonono, ‘Niinon Abram ano iwaa gbiliuruta tetegoya qaa laligonj uma laligowuti, ii kiankomun onoma laligomanja.’

Kaen jenj qaaya ii mende duduun laligonj kouro.

Qaagoto, iinonj mono qaa jeta ii otaanj laligonj kete baagonj nonomabaajon kaja.”

Marianon kaen jero.

⁵⁶ Marianon kojñ karonj kawaa so Elisabetwo laligonj mombo mirianon eleeno. Kianj.

Jon Oomulu ejanon kolooro.

⁵⁷ Elisabetwaa mera memē kambañanon kan kuuro koko meraga mero. ⁵⁸ Koko meraga mero miri kosianon laligogiti ano tinitosauruta yononon Ponjon kiankomu uuta qendeema muroti, ii moma asariñ iwo motoonj korisoro anji.

⁵⁹ *Korisoro ama ween 7 tegoro waama kema Anutuwaa aiweseya mera selianon kotowutiwaaajon ajorooji. Ajoroonj manaa qata Zekaraia ii wase menj muwombaaajon jegi. ⁶⁰ Jegito, nemujanon jero, “Ii qaagoto, qata mono Jon qabonja.”

⁶¹ Jero kokaen ijogi moro, “Jon qajanto, goo tinitosaga yonoononja mombaa qata kaen mende eja.” ⁶² Kaen ijogi nama mananonj iwaa qata qabaatiwaa qisin borogianonj kaisare anji.

⁶³ Kaisare anji tafewaajon qisiro mugi iikanonj tere kokaenj ooro, "Qata ii Jon." Kaenj ooro iikawaajon kuuya aaruj tililingogi. ⁶⁴ Aaruj tililingogi iikanondeen buuta afaangoro neselanaj lolooro qaa jenj Anutu mepeseero. ⁶⁵ Mepeseero alaurugia kuuya yonononj qararombugia mamaga mogi. Mogi iwoi kolooroti, iikawaa bujuya aminj mogi seinj Judia baanja gomanj kuuya sokono.

⁶⁶ Bujuya aminj mogi kuuyanonj ii moma uu konongianonj ama anjonj konji. Pononj ku-usunja kokosaposopi qaganonj maaro laligoroti, iikawaa kania moma asarinj kokaenj jegi, "Mera koi kanonj somariinj mono naa iwoiga monj nomaenj ama menaga?" Kianj.

Zekaraianonj gejatootoo qaa jero.

⁶⁷ Kaenj jegi Unja Toroyanonj manja Zekaraiawaa uuta saa qero gejatootoo qaa kokaenj jero,

⁶⁸ "Nono Israel nonoononj Ponj Anutu mepeseewonja. Ii-ia!

Iinonj mono kanagesouruta ba koma nonoma downenana memambaaajonj jorinj kawaa.

⁶⁹ Anutunonj welenj eja kinj Deiwidwaa kanageso nonoo batunananonja eja ku-usunjawo kuuro waama Hamoqeqe Tonanaga koloowaa.

⁷⁰ Monowaa monoyanonja gejatootoo ejembauruta tak-kootoya ii sololoonj onono qaa je kokaenj jenj laligogi,

⁷¹ 'Niinonj mono kereurugia yonoo esungia qewe kamaaro onoo sewanjia somongomanja.

Daenj yonononj kazi ama onjombuti, niinonj mono kuuya iyonoo borogianonja metogonj sopa somongonj onomanja.'

⁷² Qaa kaenj jenj bejurunana kiankomunj onoma yonowo soomonjo

arenj tania monj somongoroti, ii romongonj otaaro hamoqeqewaa honja asugiwaa.

⁷³ Soomonjo qaa ii bejnana Aabrahambaaajonj jenj joponanj qaanonj jenj kotiirota eja.

⁷⁴ Soomonjo qaa iikawaa honja kokaenj:

Iinonj nono kereurunana yonoo borogianonja metogonj nonono yonoojonj toroko mende moma welenja qenj munj laligowonja.

⁷⁵ Iinonj qaanana jenj tegoro solanjaninj iwaa jaanonj soraaya koloonj laaligonana honja dindinja kaenj laligonj komuwonja.

⁷⁶ *Oo kokona Jon, giinonj somariinj laligonj waladeenj kema ejemba uugia mindinjonj iikaanj ama Pombaa kania meleuna kawaa.

Kawaajonj qaga 'Anutu uuta somataa gejatootoo ejaga,' kaenj qagi laligowaga.

⁷⁷ Kaenj laligonj hamoqeqe Toyaa kania ii Anutuwaa kanagesouruta kuma

onona ii moma kotonj uugia meleenji Anutunonj singisonjgogia songbama mesaowaa.

⁷⁸ Anutunananonj uutanonj jopagonj kiankomunj nonomakeja.

Kaenj ama ba koma nonoma widia eukanonja ano bilikbilik anja.

Kawaajonja nonononj mono wengeraj suluro asuganonj asariwombaa anjonj.

⁷⁹ *Nono pangamanonj tintuanj raninj koomuwaa kondomondo Toyanonj anjonj koma nonomakejato, ween jilinjolanj kouma qanananonj kuunj menj asarinj nonombaa.

Menj asarinj nonono luaewaa kania asuganonj asugiro iima iikanonj keuma riinj nambonja." Zekaraianonj kaenj jero.

⁸⁰ Mera Jon iinonj somariinj waaro Unja Toroyanonj inaanj muro Anutuwaa qele eja kotakota kolooro. Kaenj koloonj balonj qararanjonkonjononj laligoro kambanjonj kanj kuuro Israel kanageso yonoo jaagianonj asuganonj asuginj qenjaaro gawonja kanainj mero. Kianj.

2

Jiisas Betlehem taanonj kolooro.

Mat 1.18-25

¹ Jon Oomulu ejanonj kolooro kamban kanonj Siisa-kinj Oogastus iinonj Room sitinonj gomanja gomanja galenj koma onono. Galenj koma onoma takis kanainj mewutiwaaajonj gawmambaa jenjkotoo ano gomanja gomanja kuuya yonononj ajoroogi kuskus (sensus eja) yonononj qagia papianonj oonj arenjgogi.

² Arenj gawonj ii kamban mutuyaga megj. Megiti, kamban iikanonj eja qata Kwirinius iinonj Siria prowinswaa gawana laligonj galenj koma onono. ³ Oogastusonj jenjkotoo ano ejemba korebore horonj keuma qagia arenjonj oowutiwaaajonj iyanggiaa kolokoloo gomangia wanja so kenji.

⁴ Galili prowinswaa taon qata Nazaret iikanonj eja qata Joosef laligoro. Iwaa amboya ii kinj Deiwid. Kinj Deiwidwaanonj taon qata Betlehem ii Judia prowinsnonj ero. Kawaajonj Joosefnonj Nazaret mesaonj uma kemenj Betlehem keno. ⁵ Kemanj jero kambanjanonj emba buɔaya qata Maria ii koroyawo laligoro. Laligoro ii aima ɔaonj qagara oowutiwaajonj motoonj keni.

⁶ Kema Betlehem keuri Mariawaa mera meme kambanjanonj kanj kuuro. ⁷ Kanj kuuro qenjaaro ee mirinonj keuma iikawaa uutanonj tintiɔa monj mende mokolori. Kawaajonj bao bulmakao mirianonj uma rari. Rama iikanonj mutu meria menj opononj esuuj bulmakao juuyanonj ano kemenj ero. Kianj.

Lama galeɔ yonononj Siwe gajoba injiigi.

⁸ Betlehem taonj gomanjanonj eja tosonianj gomantiinɔa so balonj koria iikanonj kema lama tuunɔia galeɔ koma onjoma laligogi. ⁹ Kaenj laligogi gomantiinɔa kanonj Pombaa gajoba monjonj kosogianonj asuginj onjono. Asuginj onjono Pombaa asamararanjanonj liligonj onjoma asariro sombugia moma jenenɔia ororo. ¹⁰ Jenenɔia ororoto, Siwe gajobanonj injjoro, “Mono geja ambu! Niinonj korisoro Buɔa somata ejemba korebore yonoojonj menj kajenj, ii injisaama onjomaɔa. Kawaajonj jenenɔia moma mende orowa. ¹¹ Buɔa ii kokaenj: Onjoo Hamoqeqe Togianonj keteda koi kolooja. Iinonj kinj Deiwidwaa taononj koloonj Ponj qata Kraist kolooja. ¹² Qaa iikawaa aiweseya ii kokaenj: Onjoo mono kema mera sayawo opononj esuuj bulmakao juuyanonj anɔi eji, ii mokoloowu.”

¹³ Gajobanonj kaenj jero iikanondeenj gajoba tuunj somatanonj Siwenonjga asuginj iwo aitongonj Anutuwwa mepemepesee rii qama kokaenj jegi,

¹⁴ “Anutuwwa qabuɔaya mepeseeninj Siwenonj eukanonj uja.

Iinonj ejemba iyaɔaajonj meweengonj onjonoɔi, iyonoojonj uuqeeɔngoo moma balononj luae ama onjona.” Kianj.

Lama galeɔ yonononj kema Jiisas iigi.

¹⁵ Gajoba yonononj onjomesaonj Siwenonj eleema ugi lama galeɔ yonononj anɔi kokaenj jegi, “Ayo, Betlehem kanonj iwoi koloooro Ponjonj iikawaa qaaya jero mojonj, nono mono ii kema iibonja.”

¹⁶ Kaenj jenj esunɔiagadeen kema Maria Joosef ano mera sayawo bulmakao juuyanonj eroti, mokoloonj iigi. ¹⁷ Iima nama gajobanonj merawaa qaa jero moma kagiti, ii injisaama jenj asarigi. ¹⁸ Jenj asarigi mogiti, iyonononj korebore aaruɔ walinjogogi.

¹⁹ Walinjogogito, Marianonj qaa kuuya ii uu kononjanonj ama dunguɔ somongonj kania romongonj laligoro. ²⁰ Walinjogogito, iwoi kuuya Siwe gajobanonj jerotiwaa so asugiroti, ii lama galeɔ yonononj iima koma kawaajonj Anutuwwa korisoro rii qama mepeseegi. Mepeseenj mesaonj eleema kenjgi. Kianj.

Mera qata Jiisas qagi.

²¹ *Jiisas koloooro Sonda motoonjgo kawaa so tegoro Anutuwwa aiweseya selianonj kotowombaa kambanja karo qata Jiisas qagi. Siwe gajobanonj qa ii waladeen qama murogo kambanjanonj iikanondeenj nemunja goronj uutanonja koloooro. Kianj.

Jiisas wama Anutuwwa buɔa anɔi.

²² *Mooseswaa Kana qaanonj qaa kokaenj eja, “Embanonj koko meria mutuya menj ween 40 kuunjononj laligoro tegoro suru guluga koma konjoratinj muɔ onjoo mono jiwowonj jigononj uma mera ii Pombaa jaanonj anɔi iwaa buɔa kolooowaa.” Kawaajonj kambanjanonj kanj kuuro Joosef Maria yorononj qaa ii tenj koma Jiisas wama Pombaa buɔa kolooowaatiwaajonj Jerusalem uri.

²³ *Pombaa Kana qaanonj qaa kokaenj oogita eja, “Mera mutuya kuuya ii mono qegi Pombaa buɔa soraaya kolooowuya.” Yorononj qaa ii otaari. ²⁴ Kaanɔiagadeen Pombaa Kana qaanonj jenjkooto qaa ejiwaa so kewo me kewosusu koonj woi ii siimolonj oowaotiwaajonj Jerusalem sitinonj uma keni.

²⁵ Kambanjanonj iikanonj eja monj qata Simeon Jerusalem laligoro. Iinonj uuta jumunja Anutuwaanonj qokotaanj uumeleembaa komagbiligbili ano Unja Toroyanonj iwo nano Hamoqeqe Toyanonj Israel uutanonj asugiwaatiwaajonj mamboma laligoro. ²⁶ Mamboma laligoro Unja Toroyanonj qaa kokaenj isaano, “Gii Pombaa Hamoqeqe Toya Kraist asugiro wala iimago koomuwagatiwaa siimboboloya mobaga.” ²⁷ Nemunjanjanonj Mooseswaa Kana qaa otaanjanj Jiisas wama jiwowonj jigononj uri. Uri Unja Toroyanonj Simeon sololoooro kambanjanonj iikanondeenjanj kaanɔiagadeen jigononj uro. ²⁸ Uma mera ii iima menj doonjonj Anutu mepeseen kokaenj jero,

* 2:21: Lew 12.3; Luuk 1.31 * 2:22: Lew 12.6-8 * 2:23: Eks 13.2, 12

Simeombaa korisoro rii

- ²⁹ “Oo Poŋ, kete welen ejaganon saanon kema uuluaenon laligon komuwaa.
³⁰ Goo qaaga eji so Hamoqeqe Toyaa wasina asugiro ii neenaa jaananon
 iima simbawonawo mojen.
 Kawaajon saanon kema komumanja.
³¹ Giinon hamoqeqe gawombaa kania mozozongon kantri kuuya yonoojon injisaama
 onona ii iima moma kotowu.
³² *Giinon Hamoqeqe Toyaa asasaga injisaana waba kantri yonoo
 uugia kuuro asariwu
 ano qabuaganon geengaa kanagesoga Israel nonoo batunananon kaanjadeen so-
 mariiwaa.”

Simeombaanon gejatootoo qaa

- ³³ Simeonon merawaajon qaa kaen jero nemunmananon moma kiko ama waliŋgori.
³⁴ Waliŋgori kotuegon onoma nemunja Maria kokaen ijoro,
 “Moba, Anutunon mera koi kuun ano Israel ejemba seiseyanon ii gema qen kamaan
 unuro
 mamaganon uugia meleema qeangowuya.
 Anutu anjo ii ano aiwese kolooro mamaganon ii toropere jen mubuya.
³⁵ Toropere jen mugu uumomogia aasangoya ii kaen asuganon asugiwaa.
 Geengaa uuganon kaanagadeen wosobiri kolooro iikanon soo sulutuk aana kaanja
 uuga kuun qosombaa.” Kianj.

Ana embawaanon gejatootoo qaa

- ³⁶ Jerusalem kanon gejatootoo emba waja mon qata Ana laligoro. Iwaa isia qata Aser,
 manja qata Fanuel. Emba kanon saraanon eja men laligoro gbani 7 motoon laligori.
³⁷ Laligori loya komuro malo koloon laligon kouro kamban iikanon gbania 84 kolooro.
 Iinon kamban so jiwowon jigonon uma ii ween mon mende mesaoroto, gomantiina
 asasaga Anutuwaajon nene singin laligon qama koolin waeya men mepeseen laligoro.
³⁸ Iinon kamban iikanondeen kouma mera ii iima Anutu mepeseero. Anutunon
 Jerusalem ejemba dowegia mewaatiwaaajon mamboma laligogiti, kuuya iyonoojon mera
 iikawaa kania jen asariro mogi. Kianj.

Jiisaswo Nazaret eleengi.

- ³⁹ *Joosef Maria yoronon Poŋnon arenja jen kotooro Kana qaanon eji, ii kuuya ani
 tegero Galili prowinsnon eleema taongara Nazaret kanon keni. ⁴⁰ Meranon somariin
 waama kotiin momakootoyanon asugin saa qero Anutuwaa kalenmoriananon turun muro
 laligoro.

Jiisas gbania 12 kolooro jiwowon jigonon ugi.

- ⁴¹ *Jiisaswaa nemunmananon gbani so kiankomu* kendon kambananon Jerusalem
 sitinon uma kemakegi. ⁴² Kaen laligon Jiisas gbania 12 kolooro siligia amakejutiwaa
 so kambanja kan kuuro kaanagadeen uma kenji. ⁴³ Kema laligon kendon kamban
 iikanon tegoro eleema miriganon keni. Kenito, mera gbaworo Jiisasnon Jerusalem raro
 nemunmananon ii mende moma kotori. ⁴⁴ “Iinon ejemba tuunleembe yonowo kenja,” jen
 ween motoongowaa so kana kema sakiti ano alaurugara yonoo uugianon qama mongani.
⁴⁵ Qama monganiti, mende mokoloon mombo eleema Jerusalem kema mongani.
⁴⁶ Mongama laligori ween karoon tegoro jiwowon jigonon uma iikanon mokoloori.
 Mokoloori eja somata yonoo batugianon raro. Raro kuma mugiti, ii moma qisin onoma
 raro. ⁴⁷ Rama Burja qaawaa kania tororo moma asarin dindinagadeen meleeno korebore
 yononon ii moma waliŋgogi. ⁴⁸ Nemunmananon iima aarun nemunanon ijoro, “Merana,
 gii nomaembaajon kaen ama noronjan? Moba, mangawo noro goojon majakaka moma
 qama mongama laligori.”
⁴⁹ Kaen ijoro kokaen meleema orono, “Oro mono naambaajon nii mongama nonjao?
 Nii neenaa Amanaa mirinon rabe sokonji, ii mojado me qaago?” ⁵⁰ Kaen meleema oronoto,
 yoronon qaa jeroti, iikawaa kania ii mende moma asariri.
⁵¹ Mende moma asaririto, kilej waama yorowo eleema Nazaret taonon kema ne-
 munmanja ten koma oroma laligoro. Jiisasnon qaa jeroti, nemunanon ii kuuya moma
 uu kononanon ama somonjon anjon kono. ⁵² *Jiisasnon laligon somariiro gbania uro

* 2:32: Ais 42.6; 49.6; 52.10 * 2:39: Mat 2.23 * 2:41: Eks 12.1-27; Dut 16.1-8 * 2:41: Anutunon liijpt
 kanon Israel ejemba injiima koboon unuuguroti, kiankomu kendon iikawaa qata mon Pasowa. * 2:52: 1 Sml 2.26;
 Gba 3.4

momakootoya asarinj sei-ro Anutunonj kalenjmoriantja muro kotiinj ejemba ano Anutu yonoo jaagianj sokoma onono. Kianj.

3

Jon Oomulu ejanonj Buja qaa jero.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Jon 1.19-28

¹Zekaraiawaa meria Jon iinonj gawonj kanairo. Kambanj kanonj Siisa-kinj qata Taiberius iinonj Room sitinonj laligonj gomaña gomaña mindirinj gbani 15 eja ponj koloonj toroqen galej koma onono laligogi. Galej koma onjomambaajonj gomaña gomaña Israel liligonj ejuti, ii mosonji bakaya 4 kolooro yonoo kingia 4 ii kokaen kuuj ononji:

Pontius Pailot, Herod, Filip ano Lisantias. Pontius Pailot ii Judia prowinswaa gawanagia laligoro. Kinj Herodnonj Galili prowins galej koma onono ano data Filipnonj Ituria ano Trakonitis prowins woi yonoo ponjiaga laligoro ano Lisantias iinonj Abilene gomanj menj laligoro.

²Jigo gawonj galej waja woi laligori, qagara Anas ano Kaiafas. Kambanj kanonj Zekaraiawaa meria Jon iinonj balonj qararanjon-konononj laligoro Anutuwaanonj Buja qaa kolooro moro. ³Anutuwaa Buja moma kema Jordan apu bereña kosianonj gomanj so liligonj laligoro. Liligonj laligonj Buja qaanonj uugia kuuj kokaen jen laligoro. “Ono mono uugia meleengi niinonj oomulu menj onomaña. Kaen anji Anutunonj singisonjgogia songbama mesaowaa.”

⁴*Kawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianonj oorota iwaa Buju Terenonj kokaen eja, “Qele gajoba monjonj balonj qararanjonkonononj qama laligoro kema qata kokaen mobu,
‘Ponjonj kawa-oo! Kawaaajonj mono jorinj kania meleuwu. Mono uugia mindinjonj kania qeleleewu.

⁵Kana dondoonja kuuya mono qen riigi dindinja koloowa.

Baana wanjaleya kuuya ii mono qetegonj koma qeleleegi koria koloowa.

Kana misiqisiawo ii mono meagogi dingowa.

Haamononj kana kuno simbirinj sambaranj eji, ii mono kotonj meleugi solaraniwa.

⁶Anutunonj oyanboyanj Toya wasiro karo gomaña gomaña kuuya yonononj ii iima moma kotowuya.”

⁷*Jononj kawaa so uugia kuuro ejemba tuuna tuuna yonononj oomulu menj onombaatiwaaajonj iwaanonj kagi injiima kokaen injjoro, “Oo qato mokolembaa gbiliuruta, onj uugia mende meleengi Anutuwaa irinja soono ironja meleema onjomambaajonj anja. Ii oloj kombombaa gejanono qaaya ii mono morononj injjoro sombugia moma koi kaju?

⁸*“Kawaaajonj mono onanonj uugia meleembu. Kilenagianongga eleengi honja kolooro ii mono nanamemenjianonj asuganonj qendeema laligowu. Uugianonj mondomondo qaa kokaen mende romongowu, ‘Nonononj Aabrambaa gbiliga laligoninj Anutunonj mende tiwilaan nonombaa.’ Kaen totogianonj qenkejuto, honja ii mende amakeju. Niinonj kawaaajonj kokaen injjomaña: Anutunonj jamo koi saanonj jen kotonj onono letoma Aabrambaa gbiliuruta koloonj Anutu mepeseenkebuto, onj mono nomaen?

⁹*“Uugia mende melembuti eenj, Anutunonj mono onj gere kaanja kono kamaawom-baaajonj anju. Gere kuuya honja awaa mende kuunkejuti, ii mono kono kamaagi gere gagirinonj giliro kemebuya. Gere kaanja komambaa wenja mono jeta sunja ama gere kanianonj ano jorinj eja. Anutunonj mono kilenagianongga ironja meleema onomba.”

¹⁰Kaen injjoro ejemba tuuna tuuna yonononj kokaen qisinj mug, “Kawaaajonj nono mono nomaen aninj sokombaa?”

¹¹Qisinj mug kokaen meleeno, “Monjonj maleku woi menj laligoji, iinonj mono yoroonongga monj ii malekuya qaa ii mubaa ano daen yonononj nenegiaawo laligojuti, iyonononj mono kaanagadeen nenegia qaa yonoojonj mendeema onombu.”

¹²*Takis meme eja tosianonj kaanagadeen oomulu menj onombaatiwaaajonj kanj qisinj mug, “Boi, nonononj mono nomaen aninj sokombaa?” ¹³Qisinj mug injjoro, “Gawmanonj takiswaa janjgoya jen kotonj ononota eji, so ii mono mende uugun mewu.”

¹⁴Manjaqeqe eja tosianonj kaanagadeen qisinj mug, “Nonoto? Nonononj nomaen aninj sokombaa?” Qisinj mug kokaen injjoro, “Mombaanonj monembaajonj kuuj ubeqube ama luluuma mende ambuto, onjanjgaa tawagia menkejuti, iikawo mono uumotoonj ama bonjonj laligowu.” ¹⁵Ejemba kuuya yonononj “Jononj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo,” kaen jen uugianonj romongogi. Kawaa kania mobombaajonj geja qen qen laligogi.

* 3:4: Ais 40.3-5

* 3:7: Mat 12.34; 23.33

* 3:8: Jon 8.33

* 3:9: Mat 7.19

* 3:12: Luuk 7.29

¹⁶ Kaen angi Jonon ii kuuya kokaen injjoro, "Niinon apu toonjon mulu men ononjento, eja ku-usuna kotakota mon kawaa. Iwaa ku-usuna uutanon mono noonon uuguwaa. Iinon eja uuta koloowaatiwaajon niinon iwaa kana esuyaa kasia ilaan isamambaajon amamaamanja. Iinon mono Unja Toroya uugianon ano gere bolananon koma konjoratin onono iikaanja kanon mulu men onombaa. ¹⁷ Iinon honja ano kaawoya mendeema oromambaa saraya men kouma koson korerejgon gosiwaa. Gosin wiit kota men kululuun kowianon ambaato, kaawoya ano bulaaya ii mono usuno gere gagirinon kemen tetegoya qaa jewaa."

¹⁸ Qaa kaanja kaanja mamaga toroqen jen uugia kuun Oligaa Bunja ejemba tuunleembe ii jen asarin onoma laligoro. ¹⁹ *Laligoro, goman bakayaa kin ponja Herodnon dataa embia qata Herodias ii olonj mero ano bologa kania kania ama laligoroti, ii Jonon injisaama asuganon jen muro. ²⁰ Jen muro kilenaya mon toroqen ama Jombaanon gawonja riijugon kawali galeja jero Jon men kapuare mirinon anji. Kian.

Jonon Jiisas oomulu men muro.

Mat 3.13-17; Maak 1.9-11

²¹ Jonon ejemba kuuya oomulu men onoma Jiisas kaanjagadeen oomulu men muro. Men muro qama kooliro iikanondeen sombinon aantano. ²² *Aantano Unja Toroyanon meleema kewo koonj kaanja koloon Jiisaswaa qaganon kamaaro. Kaen kamaaro Siwenonja qa aro mon kokaen kolooro, "Giinon neenaa komunja meranaga koloona kerana qeangoro giimasiin moma gonjen." Kian.

Jiisaswaa ambosakonja yonoo qa arenjia

Mat 1.1-17

²³ Jonon Jiisas oomulu men muroti, ii gbania 30 kawaa so kolooro hamoqeqe gawonja kanain men laligoro. Men laligoro Joosefwaa meriaga kolooji, ejembanon kaen romongogi. Jiisas manja Joosef, asaya qata Heli. ²⁴ Jiisas amboya qata Matat, jariria qata Liwai. Liwai manja Melki, asia Janai, amboya Joosef, ²⁵ jariria Matatias. Matatias manja Aamos, asia Naahum, amboya Esli, jariria Nagai. ²⁶ Nagai manja Mat, asia Matatias, amboya Semen, jariria Joosek. Joosek manja Jooda, ²⁷ asia Joanan, amboya Reesa, jariria Zerubaabel. Zerubaabel manja Sealtiel, asia Neeri.

²⁸ Amboya Melki, jariria Adi. Adi manja Koosam, asia Elmadam, amboya Eer, ²⁹ jariria Joosua. Joosua manja Eliezer, asia Joorim, amboya Matat, jariria Liwai. ³⁰ Liwai manja Simeon, asia Juuda, amboya Joosef, jariria Joonam. Joonam manja Eliakim, ³¹ asia Melea, amboya Mena, jariria Matata. Matata manja Naatan, asia Deiwid, ³² amboya Jesi, jariria Oobed. Oobed manja Boaz, asia Salmon, amboya Naason.

³³ Jariria Aminadab. Aminadab manja Admin, asia Arni, amboya Hezron, jariria Perez. Perez manja Juuda, ³⁴ asia Jeikob, amboya Aisak, jariria Aabraham. Aabraham manja Teera, asia Naahor, ³⁵ amboya Seruk, jariria Reu. Reu manja Pelek, asia Eber, amboya Seela, ³⁶ jariria Kainan. Kainan manja Arpaksad, asia Siem, amboya Nooa, jariria Laamek. ³⁷ Laamek manja Metusela, asia Eenok, amboya Jared, jariria Mahalalel. Mahalalel manja Keenan ³⁸ asia Enos, amboya Seet, jariria Aadam. Aadam ii Anutunonj mero kolooro. Kian.

4

Satanon Jiisas angobato men munj laligoro.

Mat 4.1-11; Maak 1.12-13

¹ Jonon Jiisas oomulu men muro Unja Toroyanon uuta saa qero Jordan apunonja eleeno wama balon qararanjonkonjanon keno. ² Kema kanonj laligoro Kilenjaa Toyanon angobato men munj laligoro ween 40 tegoro. Kamban 40 kanonj nene monj mende nenj laligoro tegoro neneyaaajon komuro.

³ Neneyaa komuro Kilenjaa Toyanon kokaen ijoro, "Gii Anutuwaaw meriaga koloojanj een, ii mono qendeema jamo koi jen kotona letoma bered kolooro newa."

⁴ *Ijoro meleeno, "Qaago! Bunja Terenonj qaa kokaen oogita eja, 'Nenenondeen ejemba laaligo mende nonomakeja.'"

⁵ Meleeno Satanonj wama baanja koriga monjonj uma namowaa kantria kantria kuuya ii uulanawo qendeema muro. ⁶ Qendeema munj kokaen ijoro, "Niinon kantri kuuya ii galej koma onjomambaa ku-usuna ano esuhina iwoiyaa akadamuya ii noo boronanon aanjaga eja. Kawaaajonj ii neenaa aijnanaanj moroga mumanjjenj saanonj ii mumanja. Kawaaajonj iwoi kuuya koi mono goo boroganonj amanja. ⁷ Kawaaajonj gii waena menj mepeseen nombaati eenj, ii kuuya mono goo bunjaga koloodorowaa."

* 3:19: Mat 14.3-4; Maak 6.17-18

* 3:22: Jen 22.2; Ond 2.7; Ais 42.1; Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 9.35

* 4:4: Dut

⁸ *Kaer ijoro kokaen meleeno, “Qaago! Buña Terenon qaa kokaen oogita eja, ‘Gii mono Ponj Anutugaa waeya menj mepeseen ii motoonjo welen qerj mun laligowa.’”

⁹ Meleeno Satanon Jiiisas mombo wama Jerusalem sitinon kema jiwowon jigowaa waarenanon eu uma kokaen ijoro, “Gii Anutuwaa meria kolojanj een, mono kokainonga luguñ emu kemeba. ¹⁰ *Buña Terenon qaa monj kokaen oogita eja, ‘Anutunon gajobauruta jen kotonj onono saanon galen koma sopa somonjonj gombu,’ ¹¹ *ano qaa monj ii kokaen, ‘Yononon borogianon ama nononjolij gonji kemen jamonon kanaganon gunj mijimiji mende ambaa.’” Kawaajon saanon kemen mende tiwilaan gombaa.

¹² *Kaer ijoroto, Jiiisasnon kokaen meleema muro, “Qaago! Anutunon jeja, ‘Gii mono Ponj Anutuga angobato mende menj muba.’”

¹³ Kilenjaa Toyanon angobato kuuya ii Jiiisas ama muro tegoro mesaonj keno. Kianj.

Jiiisasnon kanainj hamoqeqe gawonj mero

Mat 4.12-17; Maak 1.14-15

¹⁴ Jiiisasnon balon qararanjonkõña mesaoro Uña Toroyaa ku-usujanonj iwo nano Galili prowinsnonj eleeno. Eleeno qaa bujuyanonj seinj gomanj miri liligonj rama kengiti, ii kuuya sokoma keno. ¹⁵ Sokono gomaña gomaña liligonj qamakooli mirigianonj uma Buña qaa kuma onono. Kuma onono mogiti, kuuya iyonononj aisoonj mepeseen mugj. Kianj.

Nazaret yonononj Jiiisas gema qegi.

Mat 13.53-58; Maak 6.1-6

¹⁶ Jiiisasnonj eleema somasomarii taonja Nazaret kanonj keno. Sonda kendononj karo amakejiwaa so qamakooli mirinonj uma Buña Tere weenjonj onomambaajonj waaro. ¹⁷ Waaro gejatootoo eja Aisaiwaa Buju Tere mugj metuma qaa batuya kokaen oogita eji, ii mokoloo:

¹⁸ **“Pombaa Uña Toroyanonj noo uunanonj kemen gawonj memewaaajonj bedu menj noma ejemba*

kamaanqeqeta yonononj Oligaa Buña jenj asarinkejen. Ilinonj wasinj nono qaa kokaen jenj seinkejen:

Bologanonj gbadoonj onono laligojuti, Anutunonj mono ii isama metogonj onono laligowu. Anutunonj jaagoo ejemba jaagia metooro mombo uuñ iibuya.

Kike taribari ama menduñjonj menj kamaanj anji laligojuti, Anutunonj mono ii metogonj onono siiseweweya qaa laligowuya.

¹⁹ Ponjonj hamoqeqewaa gbani awaa ano kanj kuuwaati, niinonj iikawaa qeleyaga kanj ii jenj asarinkejen.”

²⁰ Qaa kaen weenjonj tere pipipipiia ii pipiin galenja munj kamaanj raro. Raro qamakooli mirinonj ragiti, iyonononj kuuya dorondonj ama jaasapo iigigiigi. ²¹ Iigigiigi kanainj kokaen injjoro, “Buju Terewaa qaa koi weenjonjwe gejagianonj kemero moñuti, iikawaa honja mono kete koi asugija.”

²² Kaer injjoro kalenmorianj qaaya qaaya buutanonja kamaaro kuuyanonj ii moma waliñjonj jenj sororogonj munj qaa iikawaa jenkelekeleya ii kokaen jegi, “Eja koi Joosefwaa meriaga me?”

²³ Jegi kokaen injjoro, “Onjo kambanja kambanja gbaqoosonj qaa koi jenkeju, ‘Menqeeanjo eja gii mono geenja menj qeangonj aowa.’ Onjo gbaqoosonj qaa ii keteda koi nijowombaaajonj moñuti, ii mojen. Ii jenj kokaen jewuyaga, ‘Gii Kaperneam taononj kema angoleto uuta mena bujuya moninj, iikawaa so mono geenjaa gomanonj koi kaanagadeen mewa.’” ²⁴ *Kaer jenj injjoro, “Niinonj qaa honja monj kokaen injjomanja: Gejatootoo ejemba monj iyanjaa somasomarii taononj mende moma uma mubuya.

²⁵ **“Niinonj qaa honjononj monj kokaen injjomanja: Elaijawaa kambanonj Anutunonj Siwe naguya kono gbani karonj ano koinj 6 kawaa uutanonj koinj mende kiro bodi somata kolooro namo kuuya sokono. Kambanj kanonj emba malo mamaga Israel uutanonj laligogi. ²⁶ *Mamaga laligogito, Anutunonj Elaija yonoononga mombaanonj kemaatiwaaajonj mende wasiroto, waba balonj Saidombaa gomanj qata Sarefat iikanonj emba malo motoonjonja iwaanonj wasiro keno. ²⁷ *Gejatootoo eja Elisawaa kambanonj manimbanonj Israel eja mamaga turuñ onono laligogito, iyonoononja moñononj monj mende solananiro. Qaagoto, waba balonj Siriaga eja qata Naeman ii motoonjononj mono Elisawaa qaaya moma laarin solananiñ qeangoro.”*

* 4:8: Dut 6.13 * 4:10: Ond 91.11 * 4:11: Ond 91.12 * 4:12: Dut 6.16 * 4:18: Ais 61.1-2 * 4:24:

Jon 4.44 * 4:25: 1 Kinj 17.1 * 4:26: 1 Kinj 17.8-16 * 4:27: 2 Kinj 5.1-14

²⁸ Jiisasnoŋ kaen injjoroŋ qamakooli mirinoŋ ragiti, iyoŋonoŋ kuuya qaa ii moma iringia soono uuduudu koloŋ oŋono. ²⁹ Uuduudu koloŋ oŋono waama Jiisas konjoma otaagi taonŋ seleeŋgeŋ keno. Taonŋia ii baanŋa sia kosianoŋ megi nanoti, mono iikanoŋ hagogi kemebaatiwaajonŋ kenŋi. ³⁰ Kenŋito, batugianoŋ qendeema oŋomesaonŋ keno. Kianŋ.

Kaperneam taonoŋ ome moŋ konjono.

Maak 1.21-28

³¹ Jiisasnoŋ Galili prowins utanonŋ Kaperneam taonoŋ kamaanŋ keuma Sabat kendononŋ ejemba tuuŋ kuma oŋono. ³² *Kuma oŋono qaayanonŋ ku-usuŋawo kolooro jero. Kawaajonŋ kanageso yoŋonoŋ ii iima aaruŋ waliŋgogi.

³³ Qamakooli miri iikanoŋ eja moŋ omeyawo raro. Raro omeyanonŋ terenŋonŋ silama qa kokaenŋ qaro, ³⁴ "Ae! Jiisas, Nazaret eja! Gii nomaenŋ ama nonomambaajonŋ anjanje? Mono tiwilaanŋ nonomambaajonŋ kajanŋ me? Nii kaniaga moma kotojenŋ. Gii Anutuwaanonŋ eja Tak-kootoya kolojjanŋ."

³⁵ Kaenŋ qaro Jiisasnoŋ temboma kokaenŋ jeŋ muro, "Gii mono qaaga bogoro eja koi mesaonŋ togowa." Kaenŋ jeŋ muro omenoŋ eja ii meŋ giliro tama batugianoŋ namonoŋ kemero qeŋ mizimizi mende totoŋ koloonŋ kouma mesaonŋ keno.

³⁶ Keno kuuyanonŋ newogia tegoro waliŋgon batugianoŋ amiŋ moma kokaenŋ jegi, "Yei! Qaa koi naa qaaga? Iinoŋ mono esunŋumu qaganonŋ ome jeŋ kotonŋ oŋono teŋ koma kouma kenju." ³⁷ Kaenŋ kolooro Jiisaswaa qabuŋayanonŋ seiŋ gomanŋ kuuya kosere rama kenŋiti, iikanoŋ kema sokono. Kianŋ.

Jiisasnoŋ ji ejemba mamaga meŋ qeaŋgonŋ oŋono.

Mat 8.14-17; Maak 1.29-34

³⁸ Jiisasnoŋ waama Kaperneam qamakooli miri ii mesaonŋ Saimon Piitowaa mirinoŋ uro. Uro Saimombaa seuŋanonŋ selegere ji uuta kiro ero. Ero iwaajonŋ ama Jiisas qama kooliŋ mugŋ. ³⁹ Qama kooliŋ mugŋ kema usuŋonŋ kemeŋ selegere jeŋ kotonŋ muro mesaoro iikanondeeŋ waama nene oŋ unuagiŋo.

⁴⁰ Weeŋ jaaya tegonŋ kemero kanonŋ ejemba daeŋ yoŋonoŋ alaurugia ji kania kania kanonŋ injiro egiti, ii kuuya unuama Jiisaswaanonŋ kagi. Kagi boria kuuya yoŋoo qagianonŋ anja anja ano qeaŋgodaborogi. ⁴¹ Ome yoŋonoŋ kaanŋagadeeŋ ejemba mamaga yoŋoo uuŋianoŋga kouma silama kokaenŋ qagi, "Gii Anutuwaa meria kolojjanŋ."

Jiisasnoŋ Hamoqeŋe Toya Kraist kolojji, iyoŋonoŋ ii mogitiwaajonŋ Jiisasnoŋ jeŋ oŋoma buugia muuŋgunŋ oŋotaaro. Kianŋ.

Hamoqeŋe gawoŋa ii Galili sokono.

Maak 1.35-39

⁴² Jiisasnoŋ gaonŋ ero gomanŋ weŋgeraŋ suluro waama iyaŋa tirinŋ kotonŋ kemeŋ gorio moŋnoŋ keno. Kenoto, ejemba yoŋonoŋ iwaanŋ muŋ kema mokoloŋ mende oŋomesaonŋ kemebaatiwaajonŋ batogonŋ anŋonŋ koma mugŋ. ⁴³ Anŋonŋ koma mugito, kokaenŋ injjoro, "Niinoŋ Anutu bentotoŋaa Oligaa Buŋa ii taonŋ tosia yoŋoojonŋ kaanŋagadeeŋ jeŋ asariŋ oŋombe sokombaa. Anutunoŋ mono iikawaajonŋ wasiŋ nono."

⁴⁴ Kaenŋ jeŋ kema Galili prowins liligonŋ qamakooli mirigianoŋ Buŋa qaanonŋ uu kuuŋ oŋoma laligoro. Kaenŋ.

5

Jiisasnoŋ gowokouruta mutuya oŋono.

Mat 4.18-22; Maak 1.16-20

¹ *Kambaŋ moŋnoŋ Jiisasnoŋ Genesaret apu anŋonŋ goraayanonŋ nano ejembanonŋ kanŋ tuuŋ tuuŋ koma Anutuwaa Buŋa qaa mobombaajonŋ oloqologonŋ liligonŋ mugŋ. ² Liligonŋ mugŋ nama wanŋo woi kowe goraayanonŋ rari iriŋiro. Sora hooro yoŋonoŋ wanŋo ii mesaonŋ kemeŋ misagia qeesaanŋ songbaŋgi. ³ Wanŋo moŋ ii Saimombaanoŋa. Jiisasnoŋ iikanoŋ uma toya kokaenŋ qisiŋ muro, "Giinoŋ mono nanŋona boronŋa moŋ nuama apunonŋ baageŋ kema." Qisiŋ muro nanŋoro keno wanŋononŋ rama ejemba tuuŋlelemba kuma oŋono.

⁴ Kuma oŋono tegoro Saimon ijoro, "Giinoŋ mono wanŋo koi nanŋona apu anŋonŋ biŋwianoŋ keno alauruga yoŋowo misagia sorawaajonŋ giligi kemeba."

⁵ *Ijoro Saimonoŋ meleeno, "Somatana, nono gomantiŋa koriga misa gilinŋ bimbimŋonŋ honŋa moŋ mende mejoŋa. Qaagoto, giinoŋ jeŋ kotojanŋiwaajonŋ mono kileŋ kema giliniŋ kemebaa." ⁶ *Kaenŋ meleeno jerotiwaa so anŋi sora ambembo misagianonŋ kemegi misanoŋ boratiwombaa anŋi. ⁷ Kaenŋ anŋi alaurugia wanŋo moŋnoŋ laligogiti, iyoŋoojonŋ

kanj ilaen onjombutiwaa boro kaka konji kagi. Kagi wanjo woi ii soranon saa qegi nemoton tagori.

⁸⁻⁹ Sora honombononja mende menj iima iikawaajon kuuyanon walinggogi. Walinggon Saimon Piitononj ii iima Jiisaswaa batanonj kemenj siminj kuma ijoro, "Oo Ponj, nii singisonjo ejaga koloojenj-waajonj mono nomesaonj kema." ¹⁰ Saimombaa alawoita Jeims ano Jon Zebediwaa merawoita yorononj kaanagadeen newogara tegoro walinggori. Saimononj qaa ii ijoroto, Jiisasnonj kokaenj meleeno, "Mono keega mende moba. Gii kokawaa gematanonj ejemba ii sora kaanja horonj onjona giwo toroqegi laligowuya."

¹¹ Kaenj ijoro wanggogia horonj kouma sakasinonj ama ilawoilagia kuuya mesaonj Jiisaswaa gematanonj otaanj kenji. Kianj.

Jiisasnonj eja manimbayawo moñ menj solanjaniro.

Mat 8.1-4; Maak 1.40-45

¹² Jiisasnonj taonj moñnonj laligoro kanonj eja moñ selia manimbanonj menj bolidabororo raro. Rama Jiisas iima kosianonj siminj kuma kemenj kokaenj qama koolinj muro, "Oo Ponj, giinonj siinganonj menj qeangonj nomambaaajonj mojanji eenj, mono nii saanonj menj solanjaninj nomba."

¹³ Kaenj jero boria boraama selia oosirinj ijoro, "Niinonj ii amambaaajonj mojenj. Gii mono solanjanijiwa." Kaenj jero manimbaya ii iikanondeen solanjaniro. ¹⁴ *Solanjaniro kokaenj menj kotonj muro, "Moba, kokawaa buju qaaya ii moñ mende jena mobu. Qaagoto, gii mono jigo gawonj galembaanonj kema selega qendeema munj Mooseswaanonj jenjkootoya otaanj solanjanijiwaa dangisenj nandunja ama siimolonj oowa. Ii oona iiro ejembanonj kaniaga moma kotowu."

¹⁵ Kaenj ijoroto, ii kilenj Jiisaswaa qabunjaya menj seiro gomanj so asarinj keno. Kenotiwaa so ejemba tuunja tuunja yonononj qaaya mobombaaajonj ano jigia menj qeangowaatiwaaajonj iwaanonj kanj ajoroogi. ¹⁶ Kagito, Jiisasnonj onjomesaonj balonj qararankonj-konjanonj kema laligonj qama kooliro. Kianj.

Jiisasnonj eja sele bakaya koomuya ii meagoro.

Mat 9.1-8; Maak 2.1-12

¹⁷ Jiisasnonj weenj moñnonj Bunja qaa kuma onjono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano Kana qaawaa boi tosanonj Galili ano Judia prowinswaa gomanja gomanja ano Jerusalemga kanj ejemba tuunjelemebe batugianonj raji. Pombaa ku-usujanonj Jiisas nemunj koma muro ejemba jigia mero qeangogi.

¹⁸ Kambanj kanonj eja tosanonj alagia sele batuya koomuya ii demberunonj ama anjonj kagi. Kanj kotonj Jiisaswaa kosianonj miri uutanonj uma ambombaaajonj batogogi. ¹⁹ Batogogito, ejemba tuunjelembenonj ologonj nangitiwaaajonj kuunj papangonj miri uutanonj ubombaa kana moñ mende mokolonj menj miri qaganonj ugi. Uma waarenj jamononj memeta ii osonj luluungi oota kolooro ji eja demberuyawo kasanonj somongonj iikanonj anggi ejemba batugianonj Jiisaswaa batanonj kemero. ²⁰ Kaenj kemero Anutu moma laarinj mugiti, Jiisasnonj iyonjoo tanigia ii iiro sokono ji eja kokaenj ijoro, "Alana, niinonj singisonjgoga mesaojenj."

²¹ Kaenj ijoro Kana qaawaa boi ano Farisii yonononj ii moma kanainj kokaenj menj romongogi, "Eja koi moroga? Iinonj mono Anutu mepaegonj mepaqepae anja. Anutu motooñgononj singisonjgonana mesaonjkejato, eja moñnonj ii qaago."

²² Kaenj romongogito, Jiisasnonj uugia iima kotonj kokaenj injjoro, "Tosaanja onjo uugianonj naambaaajonj qaa jejenj, iikawaajonj mamaga romongogju? Ii mende sokonja. ²³ 'Niinonj singisonjgoga mesaojenj,' jejenj, qaa iikanonj mono afaanagadeen jejetaga. Moñnonj kaenj jero tosanonj qaa iikawaa honja mende iibu. Kawaaajonj ii qaa afaanaga so. Niinonj qaa moñ kokaenj jemambaaajonj mojenj, 'Mono waama kema.' Qaa ii mono lombotawo jejetaga kolooja. Kaenj jewe honja koloojaa me qaagoti, iikanonj mono asuganonj asugiro iibu.

²⁴ Mobu, balononj singisonjgoga mesamesaowaa ku-usunja ii Siwe gomambaa Eja honjaanonj eji, onjo iikawaa kaniaajonj tintuanj laligowubo. Kawaaajonj qaa lombotawo ii eja koi ijowe honja iibu." Kaenj menj eja sele batuya koomuya ii ijoro, "Niinonj gijojenj: Gii mono waama tambomaeega menj miriganonj kema. Qaa binjowo ii honjowo koloowaati eenj, qaa afaanja ii mono kaanagadeenj nomaembaajonj omaya koloonaga?"

²⁵ Kaenj ijoro iikanondeenj jaagianonj waama tambomaeeya eroti, ii menj Anutu mepeseenj mesaonj mirianonj keno. ²⁶ Kaenj kolooro ejemba kuuyanonj walinggonj sombugia moma Anutu mepeseenj jegi, "Yei! Kete iwoi awaa soroga iijonj." Kianj.

* 5:14: Lew 14.1-32

*Jiisasnoj Matyuu (Liwai) oono.**Mat 9.9-13; Maak 2.13-17*

²⁷ Kawaa gematanon Jiisasnoj Kaperneam mesaon kema takis ofis uugumabaaonj ano kanonj takis meme eja qata Liwai raro iima ijoro, "Gii mono noo gemananonj kawa."

²⁸ Kaen ijoro gawonja kuuya mesaon waama Jiisaswaa gematanonj keno.

²⁹ Kema Jiisas mirianonj koma horonj iwaajonj jejelomban somata mozozongoro. Mozozongonj takis meme tiliqiligiawo ano alauruta tosaanja horonj onono tuun somatanonj yonowo rama nembanene negi. ³⁰ *Kaen negi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ano yonoononj boi yonononj ii iima njindin-nunduru jen Jiisaswaa gowokouruta kokaen jen ononjgi, "Ae! Ono mono naambaajonj takis meme tiliqiligiawo ano singisonjgo ejemba yonowo rama nene apu neju? Ii mende sokonja."

³¹ Kaen jen ononjgi Jiisasnoj kitia kokaen injjoro, "Ejemba jigia qaa yonononj doktawaawaa siinj mende amakejuto, ji ejembanonj mono doktawaanonj kemakeju. ³² Niinonj singisonjgo ejemba uugia meleembuti onoomabaaonj kanj laligojento, ejemba iyangiaajonj mogi solanja koloojuti, ii qaago."

*Nene singi laaligowaa qaaya**Mat 9.14-17; Maak 2.18-22*

³³ Ejemba tosanonj Jiisaswaanonj kanj qisigi, "Jon Oomulu ejawaa gowokouruta nonononj kamban mamaga Anutuwaajonj nene singi laligonj qamakooli ajoajoroo koriga amakejon. Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonoo gowokourugianonj kaanjiadeen ama laligojuto, geenqaa gowokourugianonj mono pondan nene apu nenkeju."

³⁴ Kaen qisigi kokaen meleeno, "Onjanonj! Nono naa kambanonj nene singi laligonjkejon? Emba meme kambanjonj ejawaa gemakootanurutanonj gereya anji embawaa sakitiurutanonj iwoi ii togonkeju me qaago? Niinonj neenaa gowokouruna yonoo eja bunja koloonj yonoo batugianonj ainjolonj ramakejen. Rabe nene singi laligowombaaonj jegi yonononj ainjolonj aisoonj rama singi laligowombaaonj amamaankeju. ³⁵ Amamaankejuto, Anutunonj laaligona nuano komuwe yonononj mono kamban iikanonj saanonj nene singi laligonjkebuya.

³⁶ "Ono laaligo walaga ano korisoro Bunja gbilia ii mindirinj orombombaaonj amaawuyaa. Iikawaa sareqaa gemata monj ii kokaen injjomana: Moumou walaga jurano monjonj moumou gbilia motonj opo jakanja kanonj mende ama uumbinaankeja. Kaen anagati eenj, opo jakanja gbilianonj mono walagawo ororonj mende koloonj ii horonj menjurano holiqoliwabo.

³⁷ "Kaanjiadeen monjonj wain apu gbilia ii bokonj me taru walaga lama selianonj memeta iikanonj mende kosonj maaro kemenkeja. Kaen anagati eenj, wain apu gbilianonj mono somariinj taru qenjumenjurama molaaro namononj kamaaro taruyanonj kileqilewubo.

³⁸ "Kawaaajonj wain apu gbilia ii taru gbilianondeen molaaniinj kemero sokombaa. (Kaanjiadeen monjonj apu awaa ii kononj qamoganonj mende kosonjkejon. Kaen kosowonagati eenj, iikanonj mono juma siisororo kamaaro nenj ji niniwabo. Kaen koloowabotiwaaajonj apu awaa ii kononj awaanonj kosonjkejon. Ono kaanagadeen laaligo walaga ano Oligaa Bunja gbilia ii mindirinj orombombaaonj amaawuyaa.) ³⁹ Monjonj wain apu walaga mepeseen nenj laligonjkeji, iinonj wain apu gbilia nemabaaajonj siinja mende moma mojotiitii amakeja." Kianj.

6*Jiisasnoj Sabat kendombaa Pona koloaja.**Mat 12.1-8; Maak 2.23-28*

¹ *Kawaa gematanonj Sabat kendonj monjonj Jiisasnoj wiit dumunj gawonj koria somata kotonj keno. Keno gowokouru-tanonj wosogia injiro wiit honja motomotoonj borogianonj kuma osasaanj negi. ² Kaen negitiwaajonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tosanonj ii iima kokaen injjogi, "Ono mono naambaajonj Sabat kendombaa gawonj meme songoya uuguju?"

³ *Kaen injjogito, Jiisasnoj kokaen meleeno, "Kinj Deiwidnonj manjaqeqe ejauruta yonowo liligonj wosogia injiro iwoi anjiti, ii weengogiji me qaago? ⁴ *Iinonj Anutuwaawaa opo sel jigononj uma bered kowoga Anutuwaawaa jaasewanjonj alatanonj anji raro esunanonj tururo qetegogiti, ii mero negi. Bered kowoga mesamesaoyaa ii jigo gawonj galen yononondeen nenj laligogi. Iinonj ano iwaa kerasuru-urutanonj ii newubotiwaaajonj songo eroto, ii kilen negi."

⁵ Kaen jey kokaen injjoro, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Sabat kendombaa Ponja kolooja.” Kianj.

Jiisasnoj eja boria soorongoya menj qeangoro.

Mat 12.9-14; Maak 3.1-6

⁶ Jiisasnoj Sabat kendonj monjonj qamakooli mirinonj uma Buja qaa kuma onono. Iikanonj eja monj boria dindija sooliro raro. ⁷ Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonononj Jiisas iima qaa jakeyanonj ama mubombaa kania monggama “Eja ii Sabat kendononj meagowaa me qaago?” kaen jey jaa galej menj ragi. ⁸ Ragito, Jiisasnoj roromonjoggia ii moma kotonj eja boria soosoolia ii kokaen ijoro, “Mono waama jaanananonj namba.” Kaen ijoro waama nano.

⁹ Nano Jiisasnoj kaen jero, “Kana qaa otaanj Sabat kendononj iwoi awaa me bologa ambonja? Saanonj mombaa warja somonj-gowonja me mesaoninj tiwilaawaa. Nomaen aninj sokombaa? Ii qisiin onjombe jewu.” ¹⁰ Kaen jey eleqeleema korebore injiidaboronj eja ii ijoro, “Gii mono boroga qetetereewa.” Kaen ijoro boria qetetereero mombo awaa kolooro.

¹¹ Awaa kolooroto, galej yonononj iringia mamaga soono “Jiisas nomaen ama mubonja?” jey iyangia aminj mogi. Kianj.

Gowokouruta 12 meweenjonj onono.

Mat 10.1-4; Maak 3.13-19

¹² Kambanj kanonj Jiisasnoj baanjonj qama koolimambaaajonj uma gomantiinja koriga ii Anutu qama koolinj muj laligoro gomanj ano. ¹³ Gomanj ano gowokouruta onjooma yonoononga 12 meweenjonj onoma wasiwasi eja aposol qa ii onono.

¹⁴ Qagia ii kokaen qaror: Saimon, Jiisasnoj qata Piito muro, iwaa koga Andruu ano Jeims, Jon, Filip, Bartolomyuu, ¹⁵ Matyuu, Tomas, Jeims Alfiuswaa meria ano Saimon qata monj Tompe eja qagi.* ¹⁶ Juudas Jeimswaa meria ano Juudas Iskariot. Kariot eja kanonj kanagenj memelolo ejaga kolooro.

Jiisasnoj ji ejemba menj qeangonj onono.

Mat 4.23-25

¹⁷ Jiisasnoj aposoluruta yonowo baanjonnga kamaanj balonj korianonj kema nangi. Nangi gowoko tuuj somata ano ejemba tuunjeleme yonononj iwaajonj ajoroonj mam-bongji. Yonononj “Bujaaya jero moninj jinana menj qeangowaa,” jey iikawaaajonj Judia prowins kuuya, Jerusalem siti ano kowe goraayanonga Taia ano Saidon taonj iikanonja kanj ajorooji. ¹⁸ Omejiilanonj kokojinjinj menj onjototi, iyonononj kaanagadeen kanj qeangogi. ¹⁹ Ku-usunjanonj iwaanonga kotonj yonoononj uro kuuya menj qeangonj onono. Kawaajonj ejemba kuuyanonj Jiisas oosiriwombaaajonj janjarij riigi. Kianj.

Simbawonjowo ano gejajuju aambaa qaaya

Mat 5.1-12

²⁰ Jiisasnoj gowokouruta otaama injiima kokaen injjoro,

¹“Anutuwaaw bentotonj ii wanaya onjo bujaaga. Kawaajonj wanaya onjo mono simbawonjowo kolooju.

²¹ Kambanj kokaamba nenewaa kaanja komunj qenjen qen laligojuti, Anutunonj mono siingia ii unjagiwaa. Kawaajonj onjo mono simbawonjowo kolooju. Kambanj kokaamba saajuti, onjononj mono korisoro ama jomo jomowu. Kawaajonj wosobiri laligojuti, onjo mono simbawonjowo kolooju.

²² *“Ejembanonj onjo Siwe gomambaa Eja honjaajonj ama kazi ama yakarij selianonj kuunj uuqeqe qaa tokoronjkota jey onjoma kasu seibolo kaanja qagia kotonj kondeembuti, onjo mono simbawonjowo kolooju.

²³ *Ambosakonjpurugianonj iikawaa so gejatootoo ejemba yonjoojonj ama onjoma laligogi. Mobu! Anutunonj tawagia uuta Siwe gomanonj anota eja. Kawaajonj kaen ama onjongi kambanj iikanonj mono aisoonj otokorianj maabu.

²⁴ Onjo simbawonjowo laligojuto, qabuja esuhinagiawo onjo laaligo siiseweweya qaa laligojuti, ii mono tegowaa. Kawaajonj niinonj onjoojonj qama wanjinjinjonj ‘Oo yei!’ jejenj.

²⁵ Kambanj kokaamba nenj timbirinj ama laligojuti, onjo mono wosogia injiro bodi laligowuya. Kawaajonj niinonj onjoojonj qama wanjinjinjonj ‘Oo yei!’ jejenj. Kambanj kokaamba korisoro ama jomo jomojuti, onjo mono amburerej menj saabuya. Kawaajonj niinonj onjoojonj qama wanjinjinjonj ‘Oo yei!’ jejenj.

* 6:15: Nesenel paati zelot yonononj Room gawman tuarenjenj ama iyangiaa nananj mewombaaajonj tompe menj laligogi.

* 6:22: 1 Piito 4.14 * 6:23: 2 Hist 36.16; Apo 7.52

26 “Ambosakonurugianon gejatootoo ejemba takapolakaya jen mepeseen onoma laligogi. Ejemba kuuya iikawaa so ama ononji niinon onjoonj qama wanjinjingon ‘Oo yei!’ jejen.” Kianj.

Kereuruga mono jopagon onjomba.

Mat 5.38-48; 7.12a

27 “Bologa ama onjombuyato, onjo qaana moma laligojuti, niinon onjoonj kokaen injjowe mobu: Mono kereurugia uugianon jopagon onjomba laligowu. Daen yononon kazi ama onjontuti, ii mono awaagadeen ama onjomba laligowu.

28 “Daen yononon qasuaan jiringon onjontuti, ii mono kobibiin kotuegon onjombu. Horon ureen ama onjontuti, iyonjoonj mono Anutuwaaw qama kooliwu.

29 “Monjon urungu lee qetaaliro leegen kaanagadeen meleema muba. Monjon malekuga qaga guama opoga duta kaanagadeen memambaajon moro giinon mono ii mende anjonj komba.

30 “Iwoiwaa welema gonji ii mono kuuya onjomba. Monjon goo hina iwoiga mero ii mono meleema gombaatiwaajon mende kaparanj koma qisiwa. 31 *Ejembanon onjo iwoi ama onjombutiwaa momakejuti, iikawaa so mono yonjoonj kaanagadeen ama onjombakebu.

32 “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon jopagon ononji kitia meleema jopagon onjomba mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanonj tosa mende kolooro mono nomaen onjo mepeseen onjonga? Alaurugia ano kereurugia ii mono motoon jopagon ononji tawa onono oyanjboyanj koloowuya.

33 “Namowaa singisonjo ejembanon alaurugianon iwoi awaa ama ononji kitia meleema onjomba ala menj aonj mepeseen aonkeju. Onjo iikawaa so ama balombaa tania otaankejuti een, Anutuwaanonj tosa mende kolooro onjo mende mepeseen onjombaa.

34 “Namowaa singisonjo ejembanon monen iwoi ii singisonjo ejemba tosaanj yonjoonj onjomba kitia iikayadeen meleema onjombutiwaajon kaparanj komakeju. Ii balombaa nanamemenja. Onjo tosanonj tosiaga meleema onjombutiwaa mambonji Anutunonj mono nomaen mepeseen onjonga? Tosianonj tosiaga mende meleema ononji Anutunonj mono kitia ii meleema tawa onjombaa.

35 “Onjo mono Siwe Toyaa nanamemenja ama menj laligowu. Balonj ejembanon bologa ama dangisen mende jenkejuto, Anutunonj kilenj ii awaa ama onjombakeja. Kawaajon onjo mono kereurugia uugianon jopagon awaagadeen ama onjomba monen iwoi onjomba iikawaa kitia menj meleema onjombutiwaajonj mende moma mambombu. Kaenj ama laligogi tawagianonj seinj uuta kolooro Anutu uuta meraboraanja koloonj laligowuya.

36 “Siwe Mangianonj korebore kiankomun onjombaaajonj moji, onjo mono iikawaa so ejemba kuuya kiankomun onjomba laligowu.” Kianj.

Jenteego toya kaanja mende koloowu.

Mat 7.1-5

37 “Ejemba tosia yonjo qaagia ii mende gosinj jen tegowu. Ii mende jen tegon ononji Anutunonj mono onjonganj kaanagadeen mende jen tegon onjombaa. Onjo tosia yonjo singisonjogiaa ironja ii mende meleema onjombu. Ii mende meleema ononji Anutunonj mono onjonganj singisonjogiaa ironja ii kaanagadeen mende meleema onjombaa. Onjo mono tosia yonjo singisonjogiaa mesaowu. Ii mesaogi Anutunonj onjonganj singisonjogiaa kaanagadeen sonjbama mesaowaa.

38 “Onjo ejemba tosia yonjo iwoi ama ononji Anutunonj mono iikawaa so gosinj iwoi ii meleema onjo kaanagadeen ama onjombaa. Kawaajon onjo mono iwoi kalen onjombakebu. Kaen ononji Anutunonj mono kaanagadeen kalen onjombakebaa. Onjanonj, Anutunonj ii kalembone mende moma ilaan onjombakebaa. Anutunonj gosinj onjo iwoi onjongiti, iikawaa soya kuuya menj gambinonj maaro qaa ootanonj kouro utugoro ororonj kolooro mendujgoro kemero toroqen qaganonj maaro soya uugunj qeqelalanj kamaaro ii mono gesogianonj mouma onjombaa.” Anutuwaaw kania ii kaanja.

Ejembanon anjiaa kanagia iima mobu.

39 *Jiisanonj sareqaa menj kokaen injjoro, “Jaagoo ejemba monjonj jaagoo alia menj saanonj borianonj menj wambaa me qaago? Kaenj kembraoraga mono motoonj roinonj kemenj urunaga. 40 *Gowokononj boiya mende uuguja. Boigianonj momo kuuya tororo kuma onjomba moma komuwuti, kuuya iyonononj mono boigia kaanja koloowuya.

41 “Gii naambaajonj alagaa jaayanonj godomaruru melaada iijanto, geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii nomaen mende iima kotojan? 42 Geengaa jaaganonj gere tapia somata eji, ii mende iima kotonj nomaambaajonj alagaajonj kokaen jenaga, ‘Alana

moba! Jaaganon eugen godomaruru kemen raji, ii saanon itagowe kamaawaa.' Oo uumeleembaa selesele eja, gii mono wala geen^{gaa} jaaganon^{ga} gere tapia somata ii men giliwa. Ii men gilingo tororo iima koton alagaa jaayanon godomaruru kemen raji, ii saanon itagona kamaawaa." Kian.

Gerewaa kania ii hona iima gosin moma kotowu.

Mat 7.16-20; 12.33-35

⁴³ "Gere awaa monon hona bologa mende kuunkeja. Kaanjadeen gere bologa monon hona awaa mende kuunkeja. ⁴⁴ *Jao kota ii kasuneselanon kolooro mewombaajon amaankejon ano muli hona ii kowororonon kolooro qetegowombaajon amaankejon. Iikawaa so gerewaa hona iima gosin mono kania moma kotowu.

⁴⁵ * "Eja uutanon iwoi saa qero eji, ii mono buutanon asuganon jenkeja. Kawaajon eja awaawaa uu kowianon iwoi awaawaa moriana eji, iinon mono awaa ii asuganondeen jenkeja. Eja bologaa uu kowianon iwoi bologa eji, iinon mono bologa ii asuganon jenkeja." Kian.

Miri tando kotakota ano looloria

Mat 7.24-27

⁴⁶ "Ono noojon 'Pon Pon!' qa ii mono naambaajon qamakejuto, niinon iwoi mewuti-waajon jenkejen, ii mende ten koma menkeju.

⁴⁷ "Daen yononon noonon kan qaana moma ten koma mejuti, niinon iyonoo kaniagia qendeema sareqaanon jema. ⁴⁸ Iinon motonqee eja kokawaa so koloaja: Eja iikanon miri memanjen ron koriga oson kemen tandoya jamo kowonjin (simer) qaganon kuun men kotiir nano. Kaen nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuroto, awaagadeen men mejugoro nanotiwaajon kumbaajon qen bimbimgoro kotiin nano. ⁴⁹ Qen bimbimgoro, monon qaana moma mende ten koma meji, iinon mono motonqee eja kokawaa so koloaja: Iinon miri memanjen tandoya mende oson komoma namo qaganon teku manjagadeen ama mero. Mero nano konjuru kambanon apu gboulu somata qen miri batuyanon kuuro miri ii iikanondeen kuno ororonon kamaaro." Kian.

7

Jiisasnon kawali galen mombaa gawon eja men qeangoro.

Mat 8.5-13

¹ Jiisasnon ejemba tuunleembe batugianon laligon Buja qaaya kuuya ii injjon onjomesaon Kaperneam taanon kouro. ² Iikanon Room kawali galen mombaa gawon ejanon ji kiro komumambaa ano. Galenanon iwaajon moro uuta kolooro.

³ Kawaajon Jiisaswaa bujuya moma Juuda yonoo jotamemeya tosaana wasin onono Jiisaswaanon kema kokaen qisigi, "Mono kan welen eja men qeangowa." ⁴ Kema Jiisaswaanon keuma kaparan koma qama koolin jegi, "Somatanana, kawali galen iikanon mono ilaan mubaatiwaa so awaa soro koloaja. Kawaajon mono kawa." ⁵ Moba, iinon Juuda ejemba tuun somata nonoojon siin ano 'Qamakooli mirinana mewona,' jenin waba iinon monen ano megi."

⁶ Kaen jegi moma yonowo keno. Kenoto, kawali galembaa miria dodowiro iinon alauruta wasin onoma Jiisaswaaajon qaa kokaen ano, "Oo Pon, nii kaandiaga laligowe noo miri waarenanon gualeembaatiwaajon gamuna mojen. Kawaajon mono mende aon komu kawa. ⁷ Nii neenaa mobe kamaanqeqeta kolojiiwaajon goonon kamambaa so mende mojent, qaa jegagadeen jena welen ejananon qeangowaa. ⁸ Ii kokaembaajon: Nii neeno kaanqagadeen galenaa ku-usuun baatanon ama nongi laligojen. Noo baananon manjagade eja laligogi ii jen koton onjmakejen. Yonoonon^{ga} mombaajon 'Kemba!' jen kotowe iinon kembaa. Mombaajon 'Kawa!' jen kotowe iinon kawaa ano welen ejana mombaajon 'Gawon koi mewa!' jewe iinon ii mewa."

⁹ Jiisasnon qaa ii moma kawali galembaaajon wali^{ngon} ejemba tuun otaan kagiti, iyonoonon eleema kokaen jero, "Niinon kokaen injjowe mobu: Israel kanageso batugianon kaanqagadeen momalaari somata kaan^{ga} ii mombaa uutanon mende mokoloowe."

¹⁰ Kaen jero kawali galembaa qele eja^{urutanon} eleema mirinon keuma welen eja mokoloon iigi qeangon raro. Kian.

Jiisasnon malo mombaa meria men gbiliro.

¹¹ Kawaa gematanon Jiisasnon taon qata Nain kanon keno gowokouruta ano ejemba tuunleembenon otaan kenji. ¹² Iikanon taon kiro^{po} naguya dodowiro qamo mon anjon

kagi. Malo mombaa meriaga motoonjonon komuro taombaa ejemba tuun somatanon ajoroon roj kombombaaon kagi.

¹³ Ponjon malo ii iima wosoya moma ijoro, “Mende saaba.” ¹⁴ Kaen jey kema bokis anjon kagiti, ii jero doron anji bokis oosirin kokaen jero, “Eja gbaworo, mono waaba. Niinon gi kaen gijojen.” ¹⁵ Kaen jero qamo kanon gblin waama kanain qaa jero. Qaa jero Jiisasnon ii nemuŋa muŋ kemaotiwaajon jero.

¹⁶ Ejemba kuuya yonjonon ii iima qarasombugia moma Anutu mepeseen jegi, “Gejatootoo eja somata monjonon mono batunananon asugin laligoja.” Tosianon jegi, “Anutunon kanagesoya ba koma nonono laligojon.”

¹⁷ Iwaa buju qaa ii sein Judia prowins kuuya so koma gomaŋa gomaŋa leelee kanon kema tegoro. Kian.

Jombaa gowokowoita Jiisaswaanon kari.

Mat 11.2-19

¹⁸ Jon Oomulu ejanon kapuare mirinon raro gowokourutanon iwoi kuuya ii koloorti, iikawaa sunduya ijogi. ¹⁹ Ijogi moma gowokowoita woi oroono kari Pombaanon kema kokaen qisin mubaotiwaajon wasin orono, “Meŋqeeanjo eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombonja.”

²⁰ Wasin orono Jiisaswaanon keuma ijori, “Jon Oomulu ejanon kokaen qisin gombojon wasin norono kajo, ‘Meŋqeeanjo eja kawaatiwaajon mambonin giinon ii koloojan me eja mon kanagen kawaatiwaajon mambombonja.’”

²¹ Jiisasnon kamban iikanondeen ejemba mamaga ji wiji lokon ano omejiilangjawa (isinabisina) ii meŋ qeangon onono ano ejemba jaagia googa mamaga jaagia metooro uun iigi. ²² *Jombaa gowokowoitanon keuma qisin muri kokaen meleeno, “Iwoi iima mojaoti, iikawaa sunduya mono kema Jon kokaen ijowao: Jaagia googa yonjonon uun iiju. Meendanogoya yonjonon kana kema kaju. Manimbagiawo yonjonon solanjanju. Gejadu yonjonon qaa moju. Koomuya yonjonon gblin waaju. Kamaanqeqeta yonjojon Oligaa Buŋa jey asariwe momakeju. ²³ Kaen kolooro iigi mombaa uutanon mende boliro gema mende nuwaati, iinon mono simbawonjawa koloaja.”

²⁴ Kaen meleeno Jombaa gowoko yoronon keni Jiisasnon kanain Jombaa kania ejemba tuunleembe yonjojon kokaen jey asariro, “Onjo balon qararanjonkonjonon kanon naa iwoiga iibombaaon kenji? Haamonon bowo utitiin metano kema kankeji, onjo eja iikaanja iibombaaon kenji me?”

²⁵ “Me naa iwoiga iibombaaon kenji? Eja malekuya akadamyawo mouma laligoroti, ii iibombaaon me? Mobu, ejemba malekugia tereya iimasiinsijawo mouma kema kan siiseweweya qaa laligojuti, iyonjonon mono kin yonoo jinjonon mirigianon laligoju. Ii balon qararanjonkonjonon qaago.”

²⁶ “Me naa iwoiga iibombaaon kenji? Gejatootoo eja mon iibombaaon me? Onjonon, niinon kokaen injiwoe mobu: Eja iigiti, iinon mono gejatootoo ejemba tosaanja unjuugun qaita mon koloaja. ²⁷ *Iwaa kania ii waladeen kokaen oogita eja, ‘Moba, niinon qelena gajoba mon wasiwe waladeen kema ejemba uugia mindingon goo kana meleuro giinon mono iwaa gematanon namonon emu kemeba.’ ²⁸ Qaa kaen ejato, niinon kokaen injiwoe mobu: Embanongga meraurugia kuuya megiti, iyonoo batugianon Jonon mono kuuya unjuugun qabunayawo nanja. Nanjato, Anutuwaabentoton uutanon keuma Anutuwaab qabunaya mokolonkejuti, iyonoo batugianon kamaanqeqeta konoga iinon mono Jon uuguja.”

²⁹ *Ejemba kanageso kuuya ano yonoo batugianon takis meme yonjonon kaanjadeen Jombaa Buŋa qaaya mogi oomulu meŋ ononotiwaajon Jiisaswaa Buŋa qaaya moma jey qeleema jegi, “Ahaa! Anutuwaab kana dindinja jey asarija.” Kaen jey uugia meleengi. ³⁰ Kaen meleengito, Jonon Farisii ano Kana qaawaa boi oomulu mende meŋ ononotiwaajon yonjonon Anutuwaab arenja mende ten koma Buŋaya gema qen silemale anji.

³¹ “Ejemba kete namonon laligojuti, ii mono naamombo so ama onjombenaga? Yonoo siligia ii nomaen? ³² Yonjonon naamade kaan koloaja. Yonjonon maaket sombenon rama qaa jomo meŋ tondu qama kokaen jenkeju, ‘Nono awelo uunin onjo rii gbawe mende orogi. Nono jinjen qanin onjo mende toroqen saagi.’ ³³ Iikawaa kania ii kokaen: Jon Oomulu ejanon kan nene singin laligon wain apu mende nero onjo iwaajon jenkeju, ‘Ome monjonon uutanon kemerota laligoja.’”

³⁴ “Siwe gomambaa Eja honanon kan nene neŋ korisoro anŋi oŋonon jenkeju, ‘Mobu, iinon baonon newageen nene qozozonŋon neŋ wain apu mamaga neŋ takis eja tiliqili-giawo ano kileŋa meme yoŋoo alagiaga laligoja.’ ³⁵ Korebore Anutuwaawo momakooto koma gbilinkejuti, iyoŋoo nanamemengiaa honanon mono momakooto-gianon sokonji, ii qendeemakeja.” Kian.

Singisonŋo embanon Jiisaswaa kania kele moriro.

³⁶ Farisii (Kana qaawaa kaparanŋonŋon) eja yoŋoononŋa moŋonon Jiisas ii iyanŋa mirianon kan nene newaatiwaa koma hororo. Koma hororo kema mirianon uma nene duŋonon raro. ³⁷ *Taon kanon singisonŋo emba moŋ laligoro. Iinon Jiisas Farisii ejawaa mirinon uma rama nene neroti, iikawaa bujuya moma kele unkoowayawo maaro jamo kaaro moŋ saa qeroti, ii meŋ uma karo. Kaaro ii lalu lanŋonŋawo qata alabasta iikanon memetaga.

³⁸ Uma kan Jiisaswaa kanianon kemen rama kanain saaro jauŋanon riima kemen kanianon moriro. Moriro wan juyanon keren, selemooto meŋ kotoŋo toboriro kania buutanon kitoŋ neŋ kele unkoowayawonon moriro. ³⁹ Moriroto, Farisii ejanon Jiisas koma hororo, iinon ii iima utanon kokaen romonŋoro, “Emba koi singisonŋoyawoga. Eja koi kanon gejatootoo eja laligonagati een, iinon mono emba kanianon oosirijiwaa kania moma kotonaga.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma kotoŋ kokaen meleema jero, “Saimon, niinon qaa moŋ jembaa-joŋ mojen.” Jero ijoro, “Boi, saanon jena momaŋa.”

⁴¹ Ijoro Jiisasnon kokaen ijoro, “Ejemba woinon benkonŋ kema kiti ambowaa monen galenŋaa qisiri. Moŋonon ween 500:waa tawaya (Kina 5,000), moŋonon ween 50:waa tawaya (Kina 500) kawaa so kiti ambotiwaawo qisiri. Qisiri iikawaa so orono. ⁴² Oroma kanagen kitigara kumbaa jero monenŋara qaono amamaari. Amamaari benk galenŋanon kitigara qeteton kotoŋ mesaon orono. Mesaon orono iyoroononŋa moronon ii utanon mamaga jopagon munkeja?”

⁴³ Kaen qisiro Saimonon kokaen meleeno, “Noo momonon kiti somata kotoŋ mesaon muroti, iinon.” Kaen meleeno jero, “Gii qaa tororo gosin jejan.”

⁴⁴ Kaen jen embawaanon eleema kokaen ijoro, “Emba koi iiba. Niinon miriganon koube giinon kanana songbamambaajon apu moŋ mende nonjanto, emba koi kanon mono kanana jauŋanon morin wan juyanon selemooto meŋ kotoŋo toborija. ⁴⁵ Giinon buuna mende kitoŋ nejanto, emba koi kanon mono mirinon koube iikanondeen kaparan koma kanana kitoŋ neŋ laligoja. ⁴⁶ Giinon wanŋa kele mende morijanto, emba koi kanon mono kele unkoowayawonon kanananon nomorija. ⁴⁷ Kawaaajon niinon kokaen jewe moba: Anutonon emba kokawaa singisonŋoya mamaga ii mesaon songbano kawaaajon utanon nii mamaga jopagon nonja. Moŋonon singisonŋo melaada moŋ ano Anutonon singisonŋoya melaada mesaoro iinon utanon boronŋa moŋ iigadeen jopagon nomakeja.”

⁴⁸ Kaen jen emba ii kokaen ijoro, “Niinon goo singisonŋoga songbama mesaonjen.”

⁴⁹ Kaen jero eja motoon nene neŋ ragiti, iyoŋonon kanain iyanŋideen kokaen jegi, “Singisonŋo songbama mesaaji, iinon mono moro eja koloomambaa moja?”

⁵⁰ Kaen jegito, Jiisasnon embawaajon jero, “Momalaariganon mono hamo qeŋ gonja. Saanon luaenon kemba.” Kian.

8

Emba tosanon Jiisas nanŋon kenŋi.

¹ Kawaa gematanon Jiisasnon liligon taonŋa taonŋa ano gomaŋa gomaŋa kanon kema Anutuwaawo bentotombaa kania jen asarin Oligaa Buŋa qaanon ejemba uugia kuun laligoro. Gowokouruta 12 yoŋonon iwo motoon kenŋi. ² *Kaanagadeen emba tosanon iwo kenŋi. Emba ii wala ji injiro omenon kokojinjin meŋ oŋono laligogi Jiisasnon meŋ qeŋŋon oŋono. Emba ii kokaen; Magdalaga emba moŋ qata Maria qagi. Jiisasnon iwaa utanonŋa ome 7 oŋotaaro kouma kenŋi. ³ Emba moŋ qata Joana. Iwaa loya qata Kuza iinon kin Herodwaa jinkaron miri kanon gawmambaa monen galenŋaga laligoro. Emba moŋ qata Susana. Yoŋonon ano emba tosaanŋa mamaga yoŋonon iyanŋiaa monen esuhinagianon Jiisas ano gowokouruta kananon galen koma nanŋon oŋonŋi. Kian.

Qosomakororo ejawaa sareqaa

Mat 13.1-9; Maak 4.1-9

⁴ Ejembanon taon so kanonŋa horon Jiisaswaanon kan tuunlembenon ajoroogi Jiisasnon sareqaa moŋ kokaen jero:

* 7:37: Mat 26.7; Maak 14.3; Jon 12.3   * 8:2: Mat 27.55-56; Maak 15.40-41; Luuk 23.49

⁵ “Eja monjon nene kota qosoma kororoomambaajon keno. Kema qosono kota tosonian kana goraayanon kemen kongi. Kemen kongi ejembanon riinj rikotaagi kanakeewanaa (warawen) koonja koonja kouma ii nedaborogi. ⁶ Kota tosonianon jamo kowonjinon kemen kongi. Kemen koma kanon namo apuyawo mende mokoloon kuragagia kouma soolin gororongogi.

⁷ “Kota tosonianon komuntiri waayawonon kemen kongi. Kemen kongi iikanon ororon kouma unjuugun qen turun bibiloko men onjonji. ⁸ Kota tosonianon namo awaanon kemen kongi. Kemen koma juma waama hongia awaa koloon handewaa so koloon seigi.”

Qaa ii jedaboron qa somata kokaen qaro, “Monjonon ugejiawo laligoji een, iinon mono sareqaa koi geja ama moma kotowa.” Kianj.

Jiisasnon nomaembaajon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.10-17; Maak 4.10-12

⁹ Kaen jero gowokourutanon sareqaa kokawaa kaniaaajon Jiisas qisin mugi. ¹⁰ *Qisin mugi jero, “Anutuwaa bentotononon keuma laligowonotiawaa qaa aasangoya ii onjo asuganon injjowe moma kotojuto, tosaanja yonjoonon ii sareqaanon jewe momakeju. Kaen moma iyangiaa jaagianon iwoi iimago kania kilenj mende iima kotowuya. Iyangiaa gegagianon qaa tororo momago kania kilenj mende moma asariwuya.”

Jiisasnon sareqaawaa kania jero.

Mat 13.18-23; Maak 4.13-20

¹¹ “Sareqaa iikawaa kania ii kokaen: Kota qosoma kororoaji, ii Anutuwaanon Bunja qaa. ¹² Nene kota kana goraayanon kemen kongiti, ii kokaen: Ejemba tosonianon Bunja qaa mojuto, ii mogi Kilenjaa Toyanon kanj uugia meleema Siwewaa bunja koloowubotiwaajon qaa kota ii uugianongga qetegon unjuamakeja. ¹³ Nene kota qosono jamo kowonjinon kemen kongiti, ii ejemba sareya monj. Yonjonon Bunja qaa moma ii uuqeeanggo qaganon moma anjon komakejuto, uugianon kemen tiigia mende megitiwaajon kambanj torodaamonadeen moma laarinj laligogi anggotowaa kambananon mono tama unjuwaa.

¹⁴ “Nene kota qosono kumuntiri waayawonon kemen kongiti, ii kokaen: Yonjonon Bunja qaa mogi uugianon kemenkejato, balonon laaligowaa majakakaya ano monen hina memewaa uugereya koloon bimoon onomakeja. Qabunagiawo koloowombaaajon koposongogi siinj kombombanja bologa tosonianon kaanagadeen uugianon dunjun Bunja qaa bibiloko men munkeju. Kaen kolooro hongia qaa auta (gipeya) koloowuya. ¹⁵ Kaento, nene kota namo awaanon kemen kongiti, ii ejemba koi kaanja: Yonjonon Bunja qaa geja ama mogi uugia awaa gbingbaonja qaa iikanon kemero soowabotiwaajon mokosinjgon kaparanj koma galenj kongi hongia awaa awaa mokoloonkeju.” Kianj.

Iwoi aasangoya kuuya ii asuganon koloowaa.

Maak 4.21-25

¹⁶ * “Monjonon lambe me kiwa ootirin monjonon mende koma turuwaa me dunj baatanon mende ambaa. Ii qaagoto, ii iikawaa dunj qaganon ano rabaa. Rama asariro tosonianon miri uutanon ubombaaajon mojuti, yonjonon iikawaa asasaga iima saanon ubuya.

¹⁷ * “Kaanjadeen uunananon iwoi monj mesanjonon aasangoyanon eji, ii mono asuganon koloowaa. Iwoi monj koma turuninj eji, ii mono luluungi asuganon ewaa.

¹⁸ * “Kawaajon Anutuwaa qaa mojuti, ii mono uu wombogianon ama romonjon koma gbilinj laligowu. Monjonon momakootoyawo laligoji, Anutanon mono ii toroqen muro somariwaato, monjonon momakootoya qaa laligojato, ‘Kawo laligojen,’ jeji, Anutanon mono momoya melaa ii kaanagadeen qetegon wambaa.” Kianj.

Jiisaswaa nemunjouruta.

Mat 12.46-50; Maak 3.31-35

¹⁹ Jiisasnon kaen jenj laligoro nemunjourutanon ii iibombaaajon kagito, ejemba tuun somatanon ologon eligogitiwaajon kosianon kembombaaajon amamaagi. ²⁰ Amamaan nangi monjonon kokaen ijoro, “Goo nemunkoannga mono seleenjen nama gii giibombaaajon moju.”

²¹ Ijoro, Jiisasnon kokaen meleema injjoro, “Ejemba koi Anutuwaa Bunja qaa moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyonjonon mono noo nemuna ano kouruna koloouju.” Kianj.

Jiisasnon jero raidimbon goron qero.

Mat 8.23-27; Maak 4.35-41

²² Weenj monjonon Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Mono mesaon apu anjon kotonj leegen keubonja.” Kaen jero wanjonon motoonj uma apu anjon qaganon kenji.

* **8:10:** Ais 6.9-10 * **8:16:** Mat 5.15; Luuk 11.33 * **8:17:** Mat 10.26; Luuk 12.2 * **8:18:** Mat 25.29; Luuk 19.26

²³ Kema opo sel mororongogi haamonon nanjoro kenji Jiisasnon gaon ero. Ero haamo raidimbonj apu anjonon giliñ siri qindiuro wanjo uutanon kemero. Kemen saa qemambaañon ano tiwilaawombaañon anji.

²⁴ Tiwilaawombaañon ama gowokourutanon kema mindiin ijogi, “Poñ Somatanana, mono nono anjonon tiwilaawombaañon anjon.” Kaen ijogi uuta tooro musu ano apu angombaa siria kokaen jeñ kotonj orono esunjaranon kamaaro goron qen ero.

²⁵ Kaen kolooro injjoro, “Onjoo momalaarigia ii dakanon?” Kaen injjoroto, yonjonon awalalin qarasonbugia moma jegi, “Yei! Eja koi naa ejaga laligoja? Iinon musu ano kowe siri jeñ kotonj orono jeta teñ konjao.” Kianj.

Omenonj bao uugianonj kemegi ejanonj qeangoro.

Mat 8.28-34; Maak 5.1-20

²⁶ Jiisasnon gowokouruta yonjowo toroqen opo sel mororongogi haamonon nanjoro kema apu anjon kotonj Galili prowins leegen Gerasa gomanon keugi. ²⁷ Iikanonj keuma sakasinonj uro eja omeyawo monj taononjga kan Jiisas mokolooro. Eja ii qasirinonj laligonj qamowaa jamo kobaa osonj uurooogi egiti, iikanonj enj laligoro. Kambanj koriga opo maleku mende mouma miri mombaa uutanonj mende enj laligoro.

²⁸⁻²⁹ Omenonj kambanj koriga horonj ureenj muro eja mamaganonj boria bota qen kania gbadononj (tapenonj) somonjonj galenj koma laligogito, tapeya ii hororo riiqiuro omenonj kuuro balonj qararanjonkjonanjon kema lanj laligoro. Kawaajonj Jiisasnonj omeya ii kokaen jeñ kotonj mumambaañon ano, “Ome bologa, gii mono kouma eja koi mesaonj kamba.” Kaen jemambaañon ano Jiisas iima silama namononj kosianonj kemenj qa gigilaan kokaen qaró, “Ae Jiisas, gii Anutu uutaa meria koloojan. Gii mono nomaen ama nomambaañon koi kajan? Niinonj welema gonjenj: Gii siimbobolo geriajwo mende ama nomba.”

³⁰ Kaen qaró kokaenj qisiro, “Gii qaga moro?” Omejiilanj mamaga uutanonj kemenj laligogitiwaañonj “Qanana Liijon jeñonj,” jegi. Ii ananaa qaanonj Kere tuunj somata. ³¹ Kaen jeñ Jiisas kokaenj welema mugí, “Gii nonotaanj ome ronj dusiita qaa iikanonj kemebombaañonj mende jeñ kotonj nonomba.”

³² Kasogianonj maronja kanonj bao tuunj somata monj gbojoja uutanonj kuluuma laligogi. Kawaajonj ome yonjononj kokaen jeñ welema mugí, “Gii saanonj jena nono bao yonjoo uugianonj kemebonja.” Welema mugí “Mono kema kemebu,” jeñ kotonj onjono. ³³ Jeñ kotonj onjono eja uutanonjga kouma kema bao uugianonj kemegi. Kemegi bao tuunj yonjononj luguj newonewononj kema jororonjonj apu anjononj kemenj nemotonj komugi.

³⁴ Iikaenj kolooro bao galenj yonjononj ii iima taonj ano gomanj boleboole kanonj kok koma unjurama kema buju qaa ii jegi. ³⁵ Jegi moma ejemba jaasoonjgo yonjononj iwoi kolooroti, ii iibombaañonj kagi. Kan Jiisaswaanonj kouma eja uutanonjga omenonj kougiti, iinonj Jiisaswaa kanianonj raro mokoloogi. Opo selekopaaya tororo somonjonj uuta tooro roromongyaya kuuya asugiro iima awawaligi. ³⁶ Eja omeyawo iinonj nomaenj qeangoroti, ii iigitinonj injjogi.

³⁷ Injjogi moma mamaganonj awalalin qarasonbugia mogi. Kawaajonj Gerasa gomambaa ejemba tuunj kuuya yonjononj Jiisasnonj onjomesaowaatiwaañonj welema mugí. Welema mugí eleema kemambaañonj wanjononj umambaa ano. ³⁸ Umambaa ano eja uutanonjga ome kougiti, iinonj kanj Jiisaswo motoonj kema laligomambaañonj qisiro. Kaen qisiroto, Jiisasnonj qotogonj wasin muñ kokaenj ijoro,

³⁹ “Gii mono eleema miriganonj kema Anutunonj angoletó somasomata menj gonoti, iikawaa sunduya jena mobu.” Kaen ijoro kema Jiisasnonj angoletó somasomata menj muroti, iikawaa qaaya ii taonj uutanonj liligonj gomanj so jeñ seiro. Kianj.

Jairusnonj borataañonj Jiisas qama kooliro.

Mat 9.18-26; Maak 5.21-43

⁴⁰ Ejemba kuuya Jiisaswaañonj mambonji eleema karo tuunja tuunja koma aisonj horon mugí. ⁴¹ Qamakooli miriwaa qaa galenj monj qata Jairus iinonj kanj Jiisaswaa batanonj kemenj simin kuma mirianonj kawaatiwaañonj qama koolinj muro. ⁴² Merauruta qaato, borata guanj motoonjgo gbania 12:waa so laligonj komumambaañonj ano. Jiisas koma horon mugí keno ejembanonj leeleo ologonj utama mugí. Kianj.

Emba jiawononj Jiisaswaa malekuya oosiro.

⁴³ Utama muñ kenji kanonj batugianonj emba monj laligoro. Iinonj koinja gbani 12 kawaa so iima ji kiro laligoro. Iinonj selegalen yonjoo tawagia monenj hinaya kuuya giliñ laligoro selegalen kuuyanonj menj qeangowombaañonj amamaagi. ⁴⁴ Emba kanonj Jiisaswaa gematanonj kema malekuyaa kiti susuya oosiroo iikanondeen saya juguro.

⁴⁵ Jiisasnonj qisinj jero, “Morononj noosirija?” Kaen jeroto, ejemba kuuyanonj ii qakoonjgi Piitononj ijoro, “Somatana, ejemba tuunjonj ologonj utama aonj kanj goosiriju.”

⁴⁶ Ijoro Jiisasnoŋ jero, “Qaago, moŋnoŋ noosiro esuŋna moŋ keno mojen.” ⁴⁷ Kaen jero embanonŋ “Kania mokoloŋa,” jen jenenŋ ororo kan Jiisaswaa batanon simin kuma jiaa kania ano oosirin iikanondeen qeaŋgoroti, iikawaa kania asuganon jero ejemba tuun kuuyanon mogi. ⁴⁸ Mogi Jiisasnoŋ kokaen ijoro, “Borana, momalaariganon mono men qeaŋgon gonja. Saanon uubonjonon kema.” Kian.

Jiisasnoŋ Jairuswaa borata men gbiliro.

⁴⁹ Qaa kaen ijon nano qamakooli miriwaa qaa galenŋa mirinonŋa moŋnoŋ welen kan Jairus ijoro, “Boraganon komuja! Kawaaŋon mono boiwaa qaganon lombo toroqen mende amba.”

⁵⁰ Ijoroto, Jiisasnoŋ qaa ii moma qamakooli miriwaa qaa galenŋ kokaen ijoro, “Toroko mende moba. Mono uumotoonŋ ama nii moma laarinŋ nona boraganon qeaŋgowaa.”

⁵¹ Kaen ijon iwaa mirinonŋ kema ejemba tosaanŋ onomesaon Piito, Jon, Jeims ano borawaa nemunmanŋa iigadeen unuano iyangiodeen miri uutanon ugi. ⁵² Ugi ejemba kuuyanon jingenŋ qama saama amburereŋ negito, Jiisasnoŋ jero, “Inonŋ mende komujato, gaonŋa eja. Kawaaŋon mono saa mesaowu.”

⁵³ Kaen jero jononŋsisi kaaŋa kolooro “Mono komuja!” qaa ii moma jomoma mugi. ⁵⁴ Jomoma mugito, bora ii borianon menŋ qama ijoro, “Borana, mono waaba.” ⁵⁵ Kaen ijoro kokoosuyanon eleeno iikanondeen waama nano. Nano nene mugi newaatiwaaŋon jero. ⁵⁶ Nemunmanŋanon ii iima walinŋorito, Jiisasnoŋ iwoi kolooroti, iikawaa bujuya moŋ jegi mobubutiwaaŋon sonŋo ama onono. Kian.

9

Jiisasnoŋ gowokouruta 12 wasin onono.

Mat 10.5-15; Maak 6.7-13

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii onono ajoroogi omejiilanŋ kuuya konjoma onombutiwaaŋon ama ji wiji menŋ qeaŋgowutiwaaŋon ku-usuŋa esunmumuyawo onono.

² Ku-usuŋ onoma kokaen jenŋ wasin onono, “Ono mono kema Anutuwaa bentotombaa kania ejemba jenŋ asarin onoma ji ejemba menŋ qeaŋgon onoma laligowu.” ³ *Wasin onoma injoro, “Ono kana kembutiwaaŋon iwoi moŋ mende menŋ kembu, taa gbaru mende, geso mende, kana samonŋ mende ano soojaakota mende. Maleku samonŋa mendeto, motoonŋo mewu.

⁴ “Kema mirinonŋ daen daen keubuti, mono iikanondeen laligonŋ gawon menŋ taon ii mesaon kana kembu. ⁵ Kema laligonŋ miri moŋnoŋ keugi mende koma horon onoma qaagia mende mogi telambelanŋa mono kokaen jenŋ qendeema onombu, ‘Nono onoo balonon kaniŋ sububunŋ kana tambonananon mokotaaji, ii mono qesaaniŋ ononŋgiaanon eleema kemebaa.’ Kaen jegi kaniagia solanŋa moma kotogi saanonŋ taon ii mesaon toroqen kembu.”

⁶ Kaen injoro mesaon kema gomanŋa gomanŋa liligonŋ miri so Oligaa Bunŋa jenŋ asarin ji ejemba menŋ qeaŋgon onoma laligogi. Kian.

Herodnonŋ Jiisaswaaŋon sisau ano.

Mat 14.1-12; Maak 6.14-29

⁷ *Iwoi kuuya kolooroti, iikawaa qabunyanonŋ seinŋ balon bakayaa (Galili prowinswaa) kin Herodwaa gejianon kemero moro. Ejemba tosanonŋ kokaen jegi, “Jon Oomulu ejanon mono koomunonŋa waama laligoja.” Kawaaŋon kinŋon qaawaa moŋgama sisau ano. ⁸ Anoto, tosanonŋ jegi, “Elaijanonŋ mombo asugin laligoja.” Tosianon toroqen jegi, “Gejatootoo eja walaga yonoonŋo moŋnoŋ mono gbilin waama laligoja.” ⁹ Kaen jegito, kin Herodnonŋ kokaen jero, “Jon Oomulu eja ii niinonŋ jewe aroya kotogito, mombaa qaaya kaen jegi mojenŋ, ii mono morononŋ?” Kaen jenŋ Jiisas iimabaaŋon kaparanŋ koma jejeromonŋromonŋ ano. Kian.

Jiisasnoŋ eja 5,000 nene unuagiŋo.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Jon 6.1-14

¹⁰ Wasiwasi eja aposol yononŋ Jiisaswaanonŋ eleema iwoi ama megiti, iikawaa sunduya kuuya ijogi. Ijogi unuama ejemba qenjaaro sombenŋia mesaon taon qata Betsaida kawaa kosianonŋ iyanŋia siri gbamejanonŋ laligowomabaaŋon kengi. ¹¹ Kengito, ejemba tuun yononŋon ii moma Jiisas gematanonŋ otaaŋ kengi. Kema Jiisas-waanonŋ kagi koma horon onoma Anutu bentotombaa kania jenŋ asarin ji ejemba menŋ qeaŋgon onono.

¹² Kaen ama laligoro ween jaaya tegon kememabaaŋon ano. Kaen kolooro gowoko 12 yonononŋ kan Jiisas kokaen ijogi, “Nono balonŋ gbameŋa koi kanonŋ laligoŋonjwaaŋon gii

* 9:3: Luuk 10.4-11; Apo 13.51 * 9:7: Mat 16.14; Maak 8.28; Luuk 9.19

saanon ejemba tuuj koi wasinj onona goman miri kosere kosere rama kenjuti, iikanon kema eemiri ano nembanene mokoloowu.”

¹³ Kaenj ijogito, kokaenj injjoro, “Onjononj mono onjoangio ii nene unjuagiwu.” Kaenj injjoro meleenji, “Nono bered 5 ano sora woi iikayadeenj menj laligojonj. Kawaaajonj nomaenj ambonaga? Nono saanonj kema ejemba tuuj koi kuuya yonjoonj nene sewanaj mewonaga me? ¹⁴ (Yonjononj eja 5,000:baa so laligoju.)” Kaenj meleenji gowokouruta kokaenj injjoro, “Onjononj mono ejemba injjonj mendeema onjonji tuuj so 50:waa so nene newombaajon ajoroonj kamaanj rabu.”

¹⁵ Injjoro iikaenj ama mendeema onjonji ejemba kuuyanonj kamaanj tuunja tuunja rama kenji. ¹⁶ Rama kenji bered 5 ano sora woi ii menj Siwenonj uuro uro kotuegoro. Kotuegonj bered motonj gowokouruta onono ejemba tuuj so mendeema batugianonj anji. ¹⁷ Batugianonj anji korebore nenj nenj timbiringgogi. Nene kitia reemonja mesaogiti, ii gowoko yonjononj menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero. Kianj.

Piitononj Jiisaswaa kania jokolooro.

Mat 16.13-20; Maak 8.27-30

¹⁸ Kambanj mojnnonj Jiisasnonj iyanodeenj gomanj monjenj qama kooliro gowokourutanonj iwo laligogi qisinj onoma kokaenj injjoro, “Ejembanonj noojonj nomaenj jenkeju? Nii moroga koloojenj?”

¹⁹ *Injjoro meleema kokaenj jegi, “Tosianonj ‘Gii Jon Oomulu ejaga koloojanj,’ jenkejuto, tosianonj ‘Gii Elaija koloojanj,’ jenkeju ano tosianonj toroqenj kokaenj jenkeju, ‘Gii gejatootoo eja walaga yonjoononga mojnnonj koomunonjga waama laligojanj.’”

²⁰ *Kaenj jegi kokaenj qisinj onono, “Ano onjoangio noojonj nomaenj jeju? Nii moroga koloojenj?” Qisinj onono Piitononj meleema ijoro, “Gii Anutuwaanonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojanj.” Kianj.

Jiisasnonj komumambaa qaaya jero.

Mat 16.20-28; Maak 8.30-9.1

²¹ Kaenj qisinj onono kania asuganonj jegi mojnnonj mobutiwaaajonj songo kotakota ama onono. ²² Jiisasnonj jero, “Siwe gomambaa Eja honjanonj mono siimbobolo mamaga mobaa. Kantriwaa jotamemeya, jigo gawonj galej ano Kana qaawaa boi yonjononj mono gema qerj qegi komuwaa. Komunj weenj karoonj kolooro koomunonjga waabaa.” Kianj.

Kraist otaawombaa sewanja.

²³ *Jiisasnonj ejemba kuuya ii qaa kokaenj injjoro, “Mojnnonj noo gemananonj notaanj kamambaajonj moji, iinonj mono iyanjaa uuseliaa siinj kombombanja bologa gema qero ‘Buja gbilila menj kaja,’ jenj sisia megj siimbobolo ii bisimakeba. Ii maripoononj komuwaatiwaa so mokosingonj nii notaanj kawa.

²⁴ *‘‘Mojnnonj laaligoya iyanjaajonj anjonj koma iyanjaa jaajaa laligoji, iinonj mono laaligoya honja somonjgoro soowaa. Soowaato, mojnnonj balombaa laaligoya noojonj ama qeleema togonj nombaati, iinonj mono laaligo honjaa kania mokoloonj kotiinj laligowaa.

²⁵ ‘‘Mojnnonj balonja balonja iyonjo ilawoilaya kuuya koma hororo bunjaya kendabororo uutaa laaligoya menj soonj silemale laligonj komuro Anutunonj qaaya jenj tegoro gere sianonj kemenj unjayanonj tiwilaaro mende sokombaa. Esuhinaya iikanonj mono uukoisoro mende ama mubaa. Qaago totoonj!

²⁶ ‘‘Mojnnonj noo qana ano Bunja qaana menj kamaanj anji, ii Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeenj iima tiiwaa. Iinonj kanagenj Siwe gajoba toroya yonjowo koi kamaagi iyonjoononj, anjaa ano Manjaa asamararanjga iima aaruwuya. Kambanj iikanonj eja me emba kaanja mono iima tiinj mubaa. ²⁷ Niinonj qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Koi nanjuti, onjo batugianonjga tosianonj Anutuwwaa bentotonjaa honjanonj koloowaati, ii iima kotowuya. Jaawo laligonj komuwaa siimboboloya mende mogi asugiro ii iibuya.” Kianj.

Jiisaswaa selianonj letono.

Mat 17.1-8; Maak 9.2-13

²⁸ *Qaa ii injjoro weenj 8:waa so tegoro Jiisasnonj Piito, Jon ano Jeims unjuama baananonj uma Anutu qama kooliro. ²⁹ Qama kooliro iikanonj jaasewanjaa kaitanianonj letoma qaita monj kolooro. Malekuyanonj tualalakota koloonj kokobilibiliawo asariro. ³⁰ Iikanondeenj iigi eja woinonj asuginj Jiisaswo qaa qaa amigi. Ii Mooses ano Elaija. ³¹ Asamararanj uutanonj asuginj Jiisaswo qaa kokaenj aminj mogi, “Anutunonj Jiisas siimbobolo moma

* 9:19: Mat 14.1-2; Maak 6.14-15; Luuk 9.7-8   * 9:20: Jon 6.68-69   * 9:23: Mat 10.38; Luuk 14.27   * 9:24:

Mat 10.39; Luuk 17.33; Jon 12.25   * 9:28: 2 Piito 1.17-18

komuwaati-waajon wasiro kamaan uulanawo Jerusalem sitinon keno aren iikanon honjowo koloodaborowaa.”

³² Kaen amin mogito, Piitonon alawoita yorowo jaagianon bimooro gaon egi. Egito, gaonongga uugia tooro jaagia uun Jiisaswaa asamaranaja ano eja woi iwo naniti, ii injiigi.

³³ Injiigi nama Jiisas mesaowotiwaajon ani Piitonon Jiisas ijoro, “Somatanana, nononon koi kanon kerageanggo mojon. Kawaajon nononon saanon kuun karon mewonja: Goojon mon, Mooseswaajon mon ano Elaijawaajon mon.” Piitonon kaen ijoroto, iyanjaa qaayaa kania ii mende moma kotoro.

³⁴ Kaen jen nano kokolo monjon kamaan aonanon esuun onono koosu uutanon laligon awawalin jenengia ororo. ³⁵ *Jenengia ororo nanji koosu uutanongga qa aro mon kokaen kamaaro mogi, “Eja koi ii neenaa meranaga. Ii ejemba hamo qer onjombaajon meweengon mube. Mono iwaa qaaya moma laligowu.”

³⁶ Qa aro iikanon kamaaro moma gowoko yononon iikanondeen uun Jiisasondeen nano iigi. Baajanon iwoi iigiti, iikawaa bujuya ii kamban iikanon mende jen qaagia bogoro laligoni monjon mon mende moro. Kianj.

Jiisasnon ome otaaro meranon qeangoro.

Mat 17.14-21; Maak 9.14-29

³⁷ En waagi Jiisasnon gowokouruta karon yonowo baajanongga kamaan roganon ejemba tuunleembe injiigi. ³⁸ Injiigi ejemba tuunongga eja monjon qama kokaen ijoro, “Boi, noo merana guanga koloojiwaajon mono kan ii iiba. Kawaajon qama koolin gonjen. ³⁹ Moba, ome monjon ii mendungoro iikanondeen qa gigilaaro utugon muro wolaza hororo buutanongga kokopa kamaankeja. Ome iikanon horon ureen mun kamban mamaga mende mesaonkeja. ⁴⁰ Kaen kolooro goo gowokouruga ome ii otaawutiwaajon welema ononjento, yononon ii amamaaju.”

⁴¹ Kaen ijoro Jiisasnon meleema mun jero, “Yei, balombaa ejemba yangisen ano irinqirngiawo, niinon mono kamban dawo onowo laligon qaton unjuwe Anutu mende moma laarigi siimbobolo momakemaja? Meraga mono wama koi kawao.”

⁴² Mera ii wama karo kamban iikanon kaanagadeen omenon mera utugon orogon muro wolaza hororo. Kaen kolooroto, Jiisasnon ome ii jen muro mesaoro mera men qeangon manja muro. ⁴³ Anutuwa ku-usunja somatanon kaen asugiro kuuyanon ii iima newogia tegoro waliingogi. Kianj.

Jiisasnon koomuyaa Buja jero indin woi kolooro.

Mat 17.22-23; Maak 9.30-32

Jiisasnon iwoi kuuya ii meroti, iikawaajon ejemba kuuyanon waliingogi Jiisasnon kamban iikanon gowokouruta qaa kota kokaen injiigi, ⁴⁴ “Qaa koi mono geja ama mobu: Anutonon Siwe gomambaa Eja honja ii balon ejemba sisiwerowerogiawo yonoo borogianon ama muro kemebaa.” ⁴⁵ Qaa kota ii injiigoto, ii mende moma kotogi. Anutonon ii koma tururo aasangoyanon ero ii mende moma asarigi ano kania nomaen, ii qisiwombaajon kokodundun anji. Kianj.

Gowoko batugianon moronon uuta kolooja?

Mat 18.1-5; Maak 9.33-37

⁴⁶ *Gowoko nonoonongga ‘Moronon uuta kolooja?’ jen qaa ii romongogi. ⁴⁷ Ii romongogito, Jiisasnon uuroromongogia moma koton naamade melaa mon men koorononon ano nano. ⁴⁸ *Nano kokaen injiigi, “Kuuya onoonongga monjon kamaanqeqeta konoga kolooji, iinon mono uuta kolooja. Kawaajon monjon naamade koi noo qananon mirianon koma horon kalan kombaati, iinon mono nii koma horon nombaa. Monjon nii koma horon nombaa, iinon wasin nonoti, mono ii kaanagadeen koma horon mubaa.” Kianj.

Monjon kerega qaago, iinon mono alaga kolooja.

Maak 9.38-40

⁴⁹ Kamban kanon Jonon kanain qaa kokaen ijoro, “Somatana, eja monjon goo qanon omejilan konjoma onono iinin. Iinon nonowo mende liligon laligojiwaajon nono ii qotogon munin.”

⁵⁰ Kaen ijoroto, Jiisasnon kokaen ijoro, “Ii mende qotogon mubu. Monjon mende qotogon onomakeji, iinon mono ononngia arenon laligoja. (Kawaajon onjo mono noo alauruna tosaanja ii anjosisiri men onombubo.)” Kianj.

Samaria goman mon yononon Jiisas gema qegi.

* **9:35:** Ais 42.1; Mat 3.17; 12.18; Maak 1.11; Luuk 3.22 * **9:46:** Luuk 22.24 * **9:48:** Mat 10.40; Luuk 10.16; Jon 13.20

⁵¹ Jiisasnoy Siwenoy umambaajon ano. Kawaa kambaŋa torijiwaajon Jiisasnoy nama “Jerusalem sitinon kemaŋa,” jeŋ jeŋ kotiiŋ kanain kananon keno. ⁵² Kema qele waladeeŋ ano wala keŋgi. Kananon kema laligon Samaria prowinswaa gomaŋ moŋnoŋ keuma “Jiisas kawaatiwaajon mozoqozoŋon ambonjatiwaajon kajon,” jegi. ⁵³ Jegito, Samaria yoŋonon Juuda ano Jerusalem jewewili ama onjmakegitiwaajon Jiisasnoy “Nii Judia prowinsnoy Jerusalem jigo waageŋ kemaŋa,” jerotiwaajon miri anŋon koma yeizozogia mende injjogi. ⁵⁴ *Kaer anŋi gowokowoita Jeims ano Jon yoronon ii iima jeri, “Oo Pon, sombinonŋa gere kamaan onjoro qaombuyaga, kaer qama kooliwombaaŋon moŋan me qaago?”

⁵⁵ Kaer jerito, Jiisasnoy eleema temboma jeŋ orono. ⁵⁶ Kanoŋa toroqer gomaŋ moŋnoŋ keŋgi. Kian.

Jiisas otaawombaa mondomondo qaaya.

Mat 8.18-22

⁵⁷ Kananon keŋgi eja moŋnoŋ kan Jiisas ijoro, “Gii daer daer kemaati, niinon mono iikanon gii gotaan kamaŋa.”

⁵⁸ Ii moma Jiisasnoy kokaer ijoro, “Duuyaa kasu yoŋonon jamo diingianon egi kanakeewan koon yoŋonon haigia meŋ laligonkejuto, Siwe gomambaa Eja honanon mono daerŋer kema waŋa naa qembonon laarin haamo menaga?”

⁵⁹ Jiisasnoy eja mombaajon ijoro, “Gii mono kan nii notaawa.” Ijoroto, kokaer meleeno, “Pon, ii saanonto, maŋnanon komumambaajon anja. Kawaaŋon mono wala jena kema galeŋ kombe komuro roŋ kombego.”

⁶⁰ Kaer meleenoto, Jiisasnoy qaaya meleema ijoro, “Mesaowa! Koomuya yoŋonon qamogia koomuya ii saanon roŋ kombuto, giinon mono kema Anutu bentotombaa kania jeŋ asarin onjoma laligowa.”

⁶¹ *Mombo eja moŋnoŋ kouma ijoro, “Pon, niinon gii gotaamambaa siŋa mojenton, moba, gii saanon jena wala mirinon kema tinitosauruna yeizozogia jewego.”

⁶² Ijoroto, Jiisasnoy meleeno, “Moŋnoŋ balon meenjanŋowaa kinon ii hoos gematanon somonon borianon kinon maayanon meŋ nano keno mombo eleema gematanon uuji, iinon mono Anutuwaaw bentotonon keuma gawonja mewaatiwaa so mende kolojja.” Kian.

10

Jiisasnoy gowoko 72 wasin onjono keŋgi.

Mat 9.37-38; 10.7-16

¹ Kawaa gematanon Ponon gowoko tosaanŋa 72* ii meweerŋon onjono. Anŋo “Taonŋa taonŋa gomaŋa gomaŋa kemaŋa,” jeŋ kanon woi woi metogon wala wasin onjono. ² * “Wasin onjomaŋa,” jeŋ kokaer injjoro mogi, “Anutuwaaw gawonon nene honŋa mamaga momogon ejato, ii meŋ kululuwombaaŋon gawon meme ejemba anana afaanŋon laligoŋon. Kawaaŋon mono nene honŋa masuqeqetaa Ponŋa qama koolin mugi gawon meme ejemba wasin onjono honŋa meŋ kululuwuu.”

³ * “Onŋo mono kembu. Mobu, lama yoŋonon duuyaa kasu kawalia yoŋoo batugianon kemegi lugun injwuboti, niinon onŋo iikawaa tani kaanŋa wasin onjombe kembu. ⁴ * Onŋo monej irimuj kasa me geso moŋ me kana esu ii mende meŋ kembu. Kema kananon ejemba injiima jeŋkelekele ama yeizozogia mende jewu.”

⁵ “Kema miri moŋnoŋ uma wala kokaer injjowu, ‘Anutunon mono miri koi kanon luae qero bonjon laligowu.’ ⁶ Kaer jegi moŋnoŋ luae anŋon komambaa so kolojji eer, luaegianon mono iwaa qaganon ubaato, moŋnoŋ ii mende anŋon komaati eer, luaegianon mono eleema onjonaŋgiaa qagianon ubaa. ⁷ * Miri ubuti, mono iikanondeer laligon gawon mewu. Ejembanon gawon meme ejemba laaligogia nanŋowutiwaa so kolojju. Kawaaŋon yoŋonon nene ano apu onjombuti, ii mono newu. Miri tosanon lansan mende ewu. Miri suer mende kema kawu.”

⁸ “Taon iikanon me iikanon keugi koma horon nene onjombuti, ii mono newu. ⁹ Neŋ tosanon kanon ji injiro ewuti, ii mono meŋ qeangon onjombu. Kaer ama kokaer jegi mobu, ‘Anutuwaaw bentotononon mono kosere karo iikawaa uutanon keubu.’ ¹⁰ *Kaer ambuto, taon moŋnoŋ keugi gema unjuwuti, iikanon mono maaketnon me sombenon kema kokaer jegi mobu,”

* 9:54: 2 Kij 1.9-16 * 9:61: 1 Kij 19.20 * 10:1: Tosianon weerŋon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * 10:2: Mat 9.37-38 * 10:3: Mat 10.16 * 10:4: Mat 10.7-14; Maak 6.8-11; Luuk 9.3-5 * 10:7: 1 Kor 9.14; 1 Tim 5.18

* 10:10: Apo 13.51

¹¹ “Nono onjo taonon kanin sububun iwoi kana tambonananon mokotaaji, ii mono riin konjoratinin onjoanngiaanon eleema kemebaa. Kemebaato, qaa koi mono moma yagowu: Anutuwaaw bentotonanon mono kosogianon asugija.” ¹² *Niinon kokaen injjowe mobu: Anutunon kamban somatanon qemasologengiaa irona meleeno taon iikawaa qaganon ubaati, so iikanon mono Sodom yonoo siimbobolo soya uugun toroqen onjombaa.”†

Jiisasnon taon 3 yonoojon 'Yeil' wosobiri! jero.

Mat 11.20-24

¹³ * “Oo Korazin toya, niinon onjoonon ‘Yeil’ jen saajen ano Betsaida toya, onjoonon kaanagadeen ‘Yeil’ jen saajen. Niinon yonoonon kembe qaana jewe sasoniro angoletona ku-usunjawo asugiroto, uugia kilen mende meleengi. Angoleta ii waba balonon Taia ano Saidon sitinon asuginagati een, iyononon mono kamban koriga uugia meleembombaajon kaisareya gendeema resanon lumu aon too arin saabuyaga.

¹⁴ “Saabuyagato, Anutunon kanagen Korazin ano Betsaida yonoo qaagia jen tegon irona meleeno siimbobolo mobuti, kamban somata iikanon ii mono Taia ano Saidon yonoo siimbobolo soya uugun mobuya. ¹⁵ *Ano Kaperneam toya, Anutunon onjo saanon metaama onono Siwe gomanon ubuyaga me qaago? Qaago totoon! Onjo mono koomuwaa senjon gomanon kemebuya.

¹⁶ * “Moñnon qaagia mobaati, iinon mono noo qaana mobaa. Moñnon gema unjuwaati, iinon mono nii gema nuwaato, moñnon nii gema nuwaati, iinon wasin nonoti, mono ii gema qewaa.” Kianj.

Gowoko 72 yononon eleema aisoogi.

¹⁷ Gowoko 72: yononon laligon eleema kan aisoon kokaen jegi, “Por, nono goo qaganon omejiilan jen koton ononin yononon kaanagadeen qaana baatanon kema togon kenji.”

¹⁸ Kaen jegi Jiisasnon meleeno, “Niinon Satan aagogi Siwenonnga lugun oobili kaanja hagon kemero iibe. ¹⁹ *Mobu, niinon ku-usun onjome onjo saanon mokolen, soromaan, kuanquan ano kerenanaa esunmumuya jetawo kuuya riigi kamaaro haamo ambuya. Kawaajon iwoi moñnon unun mizimizi mende mewaa.

²⁰ “Kawaajon omejiilan yononon qaagia baatanon kenjuto, kilen onoonon korisoro wana ii iikawaajon mende aisoowu. Onjo qagia Siwe gomanon oogi Anutuwaaw buknon eji, iikawaajon mono honombononnga qaa aisoowu.” Kianj.

Jiisasnon aisoon Anutu mepeseero.

Mat 11.25-27; 13.16-17

²¹ Kamban kanon Unjo Toroyanon Jiisas inaan muro aisoon qaa kokaen jero, “Oo Amana, giinon Bunja qaaga momakooto ejemba momo somata megiti, iyonononon mesangonato, ejemba merabora kaanja iyangiaajon mogi poumapou kolooji, ii mono ii inisaana moma asariju. Kawaajon niinon Siwe gomambaa Ponja gii mepeseen gonjen. Oo Amana, gii geengen kaen koloowaatiwaaajon mona sokono awaa kolooro.

²² * “Amananon mono iwoi kuuya jen kotooro noo bunjaga kolooro. Amananon meriaa kania anodeen moma yagoro moñnon ii mende moja. Kaanagadeen moñnon Amayaa kania mende moma yagoro Merianondeen ii moja ano ejemba meweengon onjoma yonoojon ii inisaambaati, iyononon mono Ama moma mubuya.”

²³ Jiisasnon kaen jen gowokouruta yonoonon eleema iyangiideen olon kokaen injjoro, “Daen yononon onjo iwoi iijuti, ii iima mono jaagiaajon ama simbawonjawo kolooji. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa kokaen injjowe mobu, Gejatootoo ejemba ano kin eja pon mamaganon onjo iwoi koi iijuti, ii iibombaajon awelegon laligogito, ii mende iigi. Onjo qaa koi moñnon, iyononon ii mobombaajon awelegon laligogito, ii mende mogi.” Kianj.

Jojopan qaa wana woi ii nomaen?

Mat 22.34-40; Maak 12.28-31

²⁵ * Kana qaawaa boi moñnon waama Jiisas timbi ama kokaen qisin mun ijoro, “Boi, niinon mono nomaen ama laaligo kombompana tetegoya qaa bunja qen aowenaga?”

²⁶ Ijoro Jiisasnon kokaen meleema qisiro, “Mooseswaa Kana qaanon qaa nomaen oogita

* **10:12:** Jen 19.24-28; Mat 10.15; 11.24 † **10:12:** Sodom yononon bologa kanjarawo men laligon uugia mende meleengi Anutunon gerenon kondeema onono. * **10:13:** Ais 23.1-18; Eze 26.1-28.26; Joel 3.4-8; Aam 1.9-10; Zek 9.2-4 * **10:15:** Ais 14.13-15 * **10:16:** Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; Jon 13.20 ‡ **10:17:** Tosianon weengon 70 jeju. Tosianon 72 jeju. * **10:19:** Ond 91.13 * **10:22:** Jon 3.35; 10.15 * **10:25:** Mat 22.35-40; Maak 12.28-34

eja? Iikawaa kania ii nomaen?” ²⁷ *Qisiro meleema jero, “‘Gii uugabaga, unjaga, ku-usunja ano roromonjogga jumunja iikanonj mono Ponj Anutuga jopagonj laligowa,’ ano ‘Geengga jopagonj aonkejanj, iikaanjadeen mono ejemba kuuya jopagonj onjoma laligowa.’” ²⁸ *Jero Jiisasnoj meleeno, “Dindinja meleenjan. Ii tenj koma laaligo kombombanjaa bunja koloowaga.” ²⁹ Kaenj meleenoto, Kana qaawaa boinoj ‘Ii tenj koma solanja koloojen,’ kaenj romonjonj kaniaya qendeemambaaonj moma Jiisas ijoro, “Ejemba batugianonj laligonj koubeti, iyonjoonnja mono morowaajonj jejan? Nii mono moroga mende jopagonj mubenaga?”

Samaria ejanonj gbilibuurunj eja kiankomunj muro.

³⁰ Kaen jero Jiisasnoj meleema jero, “Eja monjonj Jerusalem siti mesaon Jeriko gomanonj kemenj kananonj kikekakasilinij yonjoo borogianonj kemero megi. Menj hina iwoiya wama opoya qetegonj gbilibuurunj qenj gilinj kenji komumambaaonj ama ero. ³¹ Enj mambono jigo gawonj galenj monjonj kana iikayadeen kema iima iima sisiriinj kana leengenja kema uugunj keno. ³² Keno mambono jigo gawonj eja (Liwait) monjonj iikanonj kouma iima kaanjadeen iima sisiriinj uugunj keno. ³³ *Kenoto, Samaria prowinswaa eja § monjonj kana iikayadeen kema eroti, iikanonj keuma iima wosoya moma iima kobooro.

³⁴ “Iima koboong kosianonj kemenj wijia kele ano wain apuyanonj morinj esuuro. Wijia esuun menj kobibiinj donjiya qaganonj ama wama qenjaaro ee mirinonj kema ama kalanj koma muro. ³⁵ Kalanj koma munj enj waama umugawodeen weenj woiwaa tawaya (Kina 20) unjuma qenjaaro miriwaa toya munj ijoro, ‘Eja koi mono kalanj koma munj laligona monen gonjeni, ii mende sokoma uuguwaati eenj, ii mono eleema kanj kanonj toroqenj gomanja.’ ³⁶ Eja karoonj kaniagia kaenj qendeenji. Eja kikekakasilinij yonjoo borogianonj kemeroti, iwaa alia morononj kolooro? Yonjoonngga morowaajonj mona, ii uukalenj muro?”

³⁷ Qisinj muro meleeno, “Kiankomunj muroti, iinonj.” Kianj meleeno Jiisasnoj ijoro moro, “Gii mono kema kaanjadeen ama laligowa.” Kianj.

Jiisasnoj Marta Maria yorowo kusu raro.

³⁸ *Jiisasnoj gowokouruta yonjowo kananonj kenji Pongianonj gomanj monjonj keuro. Keuro emba monj qata Marta iinonj koma horonj muro mirianonj uro. ³⁹ Martawaa koga qata Maria laligoro. Iinonj Ponj iima kosianonj kamaan rama Bunja qaa jeroti, ii geja ama awutambanja koma moro. ⁴⁰ Moroto, Martanonj lombanj gawononj hororo kema kanj amaqamamaa ama Jiisaswaaonj ijoro, “Ponj, konanonj nomesaoro neenodeenj welenj gawonj mewe mona sokonja me qaago? Kawaajonj mono Maria jena kanj ilaanj nomba.”

⁴¹ Ijoro Ponjonj meleema ijoro, “Marta Marta, gii iwoi kania kania kawaajonj majakaka ano motoqoto moma koroboro laligonj geriawo ama nanjan. ⁴² Kaenj nanjanto, majakaka motoonngo monj menj menj kottiinij sokombaa. Nono iwoi seiseiya kawaajonj mende ama-maajonj. Marianonj gosinj uuwaa teeya meagonj aomambaaonj meweengonj simbawonjowo kolooja. Laaligowaa bakaya awaa ii monjonj monj mende wambaa.” Kianj.

11

Jiisasnoj qamakooliwaa kania kuma onjono.

Mat 6.9-13; 7.7-11

¹ Jiisasnoj gomanj monjonj qama koolinj laligoro tegoro gowokouruta yonjoonngga monjonj kokaen ijoro, “Ponj, Jon Oomulu ejanonj gowokouruta qamakooliwaa kania kuma onjnoti, gii mono kaanjadeenj nono kuma nonomba.”

² Ijoro Jiisasnoj kokaen injjoro, “Onj mono qama kooliwonjenj kokaen jewu:

Ama, geengga qaganonj mono toroya ewa. Mono galenj koma nonona bentotongga honja koloowa. (Goo uusiingga Siwenonj tenj komakejuti, ii mono namononj kaanagadeenj koloowa.)

³ Gii mono weenj so nemanenene sonananonj nonomba.

⁴ Tosianonj singisonjgo ama nononjgiti, nono kuuya iyonjoo singisonjgogia ii mesaonjonj eenj, gii mono iikawaa so nonoononj singisonjgo songbama nonomba.

Anjgobatononj kamaanj nunuwabotiwaajonj mono anjonj koma nonoma Kilenjaa Toyaa borianonjga metogonj nonomba.”*

⁵ Jiisasnoj toroqenj kokaen injjoro, “Onjoonngga monjonj gomantiingaa ruunjanonj aliaa mirinonj kema mindiinj kokaen ijowaa, ‘Alana, bered karoonj nona kitia era meleema

* 10:27: Lew 19.18; Dut 6.5   * 10:28: Lew 18.5   * 10:33: 2 Hist 28.15   § 10:33: Juuda yonjonj Samaria ejemba jejewili ama onjoma laligogi.   * 10:38: Jon 11.1   * 11:4: Tosianonj qaa ii kokaen meleema jenjeju: kilenjanonjga metogonj nonomba.

gomanja. ⁶ Alana moŋnoŋ kananŋoŋ laligoŋ noonŋoŋ kouro nenena qaagotiwaajoŋ wagi-mambaajoŋ moŋganjen.’ ⁷ Kaen ijoro alianŋoŋ miri uutanŋga kokaen meleema ijowaa, ‘Gii gaon gbili qeŋ nononjan. Nii nagu koma qaqaŋ suluwe meraboraurunanŋoŋ niwo tambomaeenana tamboma gaon ejoŋ. Kawaajoŋ waama ii gomambaajoŋ amamaajen.’ ⁸ Kaen jewaato, niinoŋ injiwoe mobu: Miri toyanoŋ alia koloojiwaajoŋ ama mende waama mubaato, ii kilen kaparaŋ koma jeŋ nanjiwaajoŋ ii saanoŋ waama qisijiwaa so kuuya mubaa.

⁹ “Niinoŋ iikawaa bakaya ii kokaen injiwoe mobu: Mono Anutu qama kooliwu. Qama kooligi iwoi oŋombaa. Anutuwaanŋoŋ mono iwoiwaaw bororaŋ meŋ moŋgambu. Ii moŋganŋi qeendeno mokoloowuya. Nama nagunoŋ qewu. Qegi nagu tama oŋombaa. ¹⁰ Moŋnoŋ Anutu qama koolinjeŋi, iinoŋ mono iikawaa kitia bunja qeŋ aowaa. Iwoiwaaw moŋgamakeŋi, iinoŋ mono iwoi mokoloowaa. Nagunoŋ qeŋkejiwaajoŋ mono nagu horon mubaa.

¹¹ “Maŋuruna oŋoonŋga moronoŋ kokaen kolooja: Merianoŋ sorawaajoŋ qisiro kitianoŋ qato mubaa ¹² me kuru kotaajoŋ qisiro kuanjuan mubaa? ¹³ Kawaajoŋ oŋo ejemba bologa kolooju ano kilen kalen awaa awaa ii meraboraurugia oŋombombajoŋ moŋjuti een, Siwe Maŋnananoŋ mono kalenja nomaen anŋoŋ konaga? Iwaa uutaa nanamemeŋa ii nunuuguj qaita moŋ kolooja. Kawaajoŋ Uŋa Toroyaajoŋ qama koolin qisiŋ mubuti een, iinoŋ mono siŋanoŋ Uŋa ii wasiro uugianoŋ kemebaa.” Kian.

Jiisasnoŋ ome yoŋoo esuŋgia uuguj qero kamaaja.

Mat 12.22-32; Maak 3.20-27

¹⁴ Omenoŋ eja moŋ qaamuuj meŋ muro moto laligoŋ Jiisasnoŋ omeŋa ii otaaro kouma keno neselana lolooro mombo qaa jero. Qaa jero ejemba tuuj yoŋonoŋ ii iima waliŋgogi.

¹⁵ *Waliŋgogito, yoŋoonŋga toŋianoŋ kokaen jegi, “Iinoŋ mono omejiilan yoŋoo poŋgia iimolan iwaa ku-usunoŋ ome oŋotaanjeŋa.”

¹⁶ *Kaen jegi toŋianoŋ Jiisas qaawaa timbinŋoŋ horowombaaajoŋ iijonŋoŋ kokaen qisigi, “Gii mono jeŋ kotona sombinŋga anŋoleto moŋ asugiro iibora.” ¹⁷ Qisigito, iinoŋ uu roromŋogia modaboroŋ kokaen injoro, “Kantri daen yoŋoo galenurugianoŋ batugianoŋ anŋowowo ama jumbuti, iyoŋonoŋ mono tiwilaan aogi kantrigianoŋ bolin saoyagadeen ewaa. Kaanagadeen miri mombaa kanageso yoŋonoŋ jumbuti, mirigianoŋ mono qeŋelalan ewaa.

¹⁸ *Mobu! Satambaa kanageso yoŋonoŋ kaanagadeen batugianoŋ anŋowowo ama jumbuyagati een, iyoŋonoŋ mono galenkonkon gawoŋgia mewombaaajoŋ amamaagi ometotoŋgianoŋ mono nomaen nanaga? Oŋo nooŋoŋ kokaen jeŋu: Iinoŋ iimolambaa esuŋnoŋ omejiilan oŋotaanjeŋa. ¹⁹ Kaen jeŋuto, mobu, niinoŋ iimolambaa esuŋnoŋ omejiilan konjoma oŋombenagati een, oŋoo alaurugianoŋ mono morowaa esuŋnoŋ ii konjoma oŋombuyaga? Kawaajoŋ yoŋonoŋ mono qaagia hoŋa me qaago, ii gosin jeŋ tegowu.† ²⁰ Ii jeŋ tegowuto, Anutuwaaw ku-usunoŋoŋ noo boro susuna sololooro ome oŋotaanjeŋeŋi een, Anutuwaaw bentotoŋanoŋ mono oŋoonŋoŋ kan kuuya.

²¹ “Eja kotiga iimolan iinoŋ‡ tiwo wasayawo goman miria agokayan kono esuhinayanŋoŋ mono saanoŋ ewaa. ²² Kaen ewaato, eja kotakota totoŋ Uŋa Toroya iinoŋ luguj kan qeŋ haamo ama muŋ tiwo wasaya qirinaaroti, ii kuuya tagoŋ esuhinaya qeŋgama meŋ kema alauruta mendeema oŋombaa.

²³ * “Moŋnoŋ niwo mende laligoŋi, iinoŋ mono qetegoŋ nomakeŋa. Moŋnoŋ ejemba noo qananoŋ ajoroowutiwaajoŋ mende horon oŋomakeŋi, iinoŋ mono mendeema oŋomakeŋa.” Kian.

Omejiilanŋoŋ eja uutanŋoŋ eleembombaaajoŋ kaparaŋ konju.

Mat 12.43-45

²⁴ “Omenoŋ eja uutanŋga kouma baloŋ qararaŋkonkonanoŋ kema laŋ liligoŋ laligoŋ haamo memambaajoŋ miri moŋgama moŋ mende mokoloŋ moŋjoŋa tiiro kokaen jewaa, ‘Mirina mesaŋoŋ kajeŋi, iikanoŋ mono mombo eleemaŋa.’ ²⁵ Kaen jeŋ eleema miria usuma menjerengoro eroti, ii kaanjiadeen ero mokoloowaa. ²⁶ Kaen mokoloŋ kema omejiilan tosaŋa 7 unjumbaa. Omejiilan 7 ii iyaŋa uuguj bologa totoŋ kolooju. Iinoŋ ii unjano kan miri ii uma iikawaa uutanŋoŋ laligowuya. Kaen kolooro eja iikawaa kania wala kilenkilen kolooroto, kanager bolidaborowaa.” Kian.

* **11:15:** Mat 9.34; 10.25   * **11:16:** Mat 12.38; 16.1; Maak 8.11   † **11:19:** Iyanŋiaa sele galenurugianoŋ Anutuwaaw qata qama kilen ome ii iimolambaa ku-usunoŋ konjoma oŋoŋi niinoŋ ii Anutuwaaw ku-usunoŋ konjoma oŋomakeŋeŋ. Ororoŋ mende nanŋoniwaajoŋ moronoŋ hoŋa ano moronoŋ qaa qolonmolongoya otaanjeŋi, ii ejembanŋoŋ gosin jeŋ tegowu.   ‡ **11:21:** Eja kotiga ii Satan.   * **11:23:** Maak 9.40

Daerj yonjononj simbawonjowo koloouju?

²⁷ Jiisasnonj qaa kaen jej laligoro ejemba tuunj batugianonja emba monjonj gama Jiisas kokaen ijoro moro, “Kokona, embanonj koro ama menj goma aju guagiroti, niinonj iwaa mobe simbawonjowo koloouja.” ²⁸ Kaen ijoroto, Jiisasnonj kokaen meleeno, “Ii jejanto, niinonj kokaen jemaŋa: Ejemba Anutuwaawaa qaawaaŋonj geja ama moma tenj koma koma gbilinkejuti, iyonjononj mono simbawonjowo koloouju.” Kianj.

Boi tosianonj angoletowaajonj kaparanj koma welengi.

Maak 8.11-12; Mat 12.38-42

²⁹ *Ejemba tuunjonj ajoroogi somariiro Jiisasnonj toroqen qaa kokaen jero, “Ejemba kete namononj laligojuti, ii kanageso tuunj bologa. Yonjononj Anutuwaawaa aiweseyaajonj kaparanj komakejuto, aiwese monj gejatootoo eja Joonawaanonj koloodabororo. Anutononj aiwese morota monj mende ama onjombaa. ³⁰ *Qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutononj wala eenjanonj Joonaa wasiro Niiniwe yonjoo batugianonj kema Anutuwaawaa aiweseya ano. Iikawaa so Siwe gomambaa Eja honjanonj kaanagadeenjemba tuunj kokawaa batugianonj asuginj uugia meleembutiwaajonj kuunj onjoma aiwesegiaga koloowaa.

³¹ *“Kaniagiaa kaisareya monj ii kokaen: Anutononj wala eenjanonj momakooto uuta somata ii kinj Solomon muro Saut waagenja kantri mombaa kwiin embanonj Solomombaa momakootoya momambaajonj siinja moro. Siinja moma namo goraayanonj waama kana koriga tintinj kanj laligonj Solomombaa momoya moro. Ii moroto, mobu, kamban kokaamba niinonj batugianonj asuginj nama Anutuwaanonj momakooto uuta menj kajeŋi, ii Solomombaa momakootoya uuguja. Uugujato, onj kilenj telambelanj ama noma tompinj nanjgi mende sokonja.

“Kawaajonj Anutononj kanagenjemba korebore horonj onjono qaagia jej tegowaatiwaajonj jaayanonj keubuti, kamban iikanonj Saut kantriwaa kwiin emba iikanonj mono kaanagadeen keubaa. Iinonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonj waama onjoo kooronjanonj motoonj nambaa. Motoonj nama qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwaa, ‘Onj Jiisas telambelanj ama mugi Anutononj ironja meleema onjono siimbobolo uuta mobuya.’ Iinonj kaen injjoro silia gosinj onjoanjanonj gamugia mobuya.

³² *Joonanonj Niiniwe ejemba batugianonj kema Anutuwaawaa qaanonj uugia kuuro moma iikanondeen uugia meleengito, mobu, niinonj batugianonj asuginj nama Joonawaa nanamemenja uugunj amakejenj. Kaen amakejento, onj kilenj telambelanj ama nomakeju. Kawaajonj Niiniwe ejembanonj jentegowaa kamban somatanonj ejemba tuunj somata koi nanjuti, onjowo ororonj koomunonj waama onjoo kooronjanonj motoonj nambu. Motoonj nama Niiniwe yonjononj qaa kokaen onjoo selegianonj kuuwu, ‘Onj Siwe gomambaa Eja honja telambelanj ama mugi Anutononj ironja meleema onjono siimbobolo uuta mobuya.’ Niiniwe yonjononj kaen jegi nanamemenjanonj onjoanjanonj kaniagia injisaanji gamugia mobuya.” Kianj.

Kiwa ii asasaga nonombaatiwaajonj eja.

Mat 5.15; 6.22-23; Maak 4.21-23

³³ * “Monjonj lambe me kiwa ootirinj kowi wanjonjononj me monjononj mende ambaato, ii mono kawaa dunj raranonj ambaa. Kaen ano tosianonj miri uutanonj ubombaajonj mojuuti, yonjononj iikawaa asasaga iima saanonj ubu. ³⁴ Goo jaaga ii uu selegaa kiwaa koloouja. Kawaajonj ji monjonj jaaga mende menj boliji eenj, iikanonj mono toonj asaridabororo Anutuwaawaa asasaganonj saanonj uuganonj menj asariro laaligoga kuuya asasaganonj laligowaa. Asaganonj laligowaato, siinj kombombanjan bologanonj me iwoi monjonj jaaga menj bolinj asasaga kojanjiji eenj, iikanonj selewaa laaligoga kaanagadeen menj tiiro panjgamanj uutanonj tintuanj laligowaa.

³⁵ “Kaen kolooro moba, panjgamanonj uugaa asasaga kojanjgiro tiwabotiwaajonj mono tooga moma galenj menj aowa. ³⁶ Kaen ana Anutuwaawaa asasaganonj uuga kuuya sokono wanjonjan monj mende tiiji eenj, goo seleganonj mono kaanagadeen asombilibiliawo koloonj jaasewanjononj asarija. Kiwa somatanonj seleganonj kuunj kokobilibiliawo menj asarinj gonji, laaligoga mono iikawaa so Anutuwaawaa asasaganonj andaboronj laligowaa.” Kianj.

Uumelembaa selesele taniwaajonj ‘Yei!’ jero indinj 6 kolooro.

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 20.45-47

³⁷ Jiisasnonj qaa ii jedabororo Parisii (Kana qaawaa kaparanj-konjonj) eja monjonj kokaen jej koma horonj muro, “Gii saanonj noo mirinonj uma rama nene newonja.” Kaen jero kema uma nene nemambaajonj raro. ³⁸ Wala boria mende songbama kamaanj raroto,

* 11:29: Mat 16.4; Maak 8.12   * 11:30: Joonaa 3.4   * 11:31: 1 Kinj 10.1-10; 2 Hist 9.1-12   * 11:32: Joonaa 3.5

* 11:33: Mat 5.15; Maak 4.21; Luuk 8.16

Farisii ejanon sili ii iima waliŋgoro. ³⁹ Waliŋgoro Poŋon kokaen ijoro, “Oo Farisii onjo mono onjonon hamo qen aowombaajon qambi ano amanenewaa selia songbama yagonkejuto, onjoangiaa uugianon mono tilooja. Ii mono dogo, otoko ano nepaqepalo iikanon saa qero laligoju.

⁴⁰ “Oo onjo, uugia qaa. Moŋonon selia kuuya mokoloroti, iinon mono uuta kaanagadeen mokoloro me qaago? Onjo mono naambaajon uugiaa gawombaajon ataqtan anju? Ii mende sokonja. ⁴¹ Kawaajon iwoi qambi, amanenenon raji, ii mono kalengia ejemba wanaya onjomu. Kaen angi Anutunon hamo qen onono onoonon iwoi kuuya mono soraaya ewaa.” Kian.

⁴² * “Oo Farisii ejemba, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo nembanene kuuya mendeema bakaya 10:nonga motoonjo Anutuwa buŋa qenkeju. Dane, supe ano logoya kania kania ii kaanagadeen mendeema tenonja motoonjo ii Anutuwa buŋa qenkeju. Nandun ii tororo amakejuto, Kana qaawaa kota wanja koi mono uugun mesaonkeju: Gii Anutu uu kononganon jopagon munkeba ano ejemba batugianon nanameren dindiŋa otaan laligowa. Qaa wanja ii mono kaparan koma otaan laligowu ano qaa melamelaa ii kaanagadeen mende uugun mesaowu.

⁴³ “Oo Farisii, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo qamakooli mirinon dun rara mutuyanon jegenjegen rabombaa siinja momakeju. Maaketno me kananone ejemba iniigi jolonja jewutiwaaajon momakeju. ⁴⁴ Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo qasiri qagia qaa iikawaa so kolooju. Ejembanon qamo moronjowo dakanon eji, ii mende moma qagianon lansan riin iwoi donqizizijawo oosirin tiloonkeju.” Kian.

⁴⁵ Jiisanon qaa kaen jero Kana qaawaa boi yonoononja moŋonon moma meleema kokaen ijoro, “Boi, gii qaa kaen jen nono kaanagadeen gamu qen nononjan.”

⁴⁶ Kaen jero, Jiisanon qaa kokaen jero, “Oo Kana qaawaa boi, onjo qagianon kaanagadeen lombo ubaatiwaaajon qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo qaawaa qaa jen koton iikawaa qaqaŋ lombotawo ii ejemba qagianon amago ama angi ii anjowombaajon bimoon onono aonjonkejuto, onjoangio ii boro susugianon boronja moŋ ilaan onombombaajon wosomomogia moŋ mende enkeja.

⁴⁷ “Oo onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo gejatootoo ejemba yonoo qasirinon simej kuun men menjerenjonkejuto, onjoangiaa ambosakonjuru-gianon mono ii unjugi komugi. ⁴⁸ Onjoangiaa ambosakonjurugianon gejatootoo ejemba unjugi komugi onjonon iyonoo qasirigianon kuun men simej menkeju. Kaen men iikanon ambosakonjurugia yonoo nanamembaajon wambelaan qaagia nanjon jen dangunu kaanja nanju.

⁴⁹ “Kawaajon Anutu, momakoto Toya iinon kokaen jeja, ‘Niinon gejatootoo ejemba ano aposol wasin onjombe onoonon kawuya. Kagi iyonoononja tosaanja ii unjugi komuwuya ano tosaanja sisiwerowero ama onjombya.’

⁵⁰ “Anutunon Siwe nama mokoloron oronoti, kamban iikanonadeen kanain gejatootoo ejemba unjugi sagia molaagi kamaaroti, iikawaa sa ironja kuuya ii ejemba kete laligojuti, mono onjo qagianon uro siimbobolo mobuya. ⁵¹ * Aabelwaa sayanon kamaaro iikanonadeen kanain unjon kouma laligon Zekaraia siimolon alata ano jiwowon jigo kowoga yoroo batugaranon qegi saya kamaaro iikanon tegoro. Niinon qaa kokaen injiowe mobu: Sagiaa ironjanon mono ejemba kete laligojuti, onjo qagianon uro siimbobolo mobuya.

⁵² “Oo Kana qaawaa boi onjo, lombo qagianon ubaatiwaaajon mono qama wanjinjigon ‘Yei!’ jejen. Onjo Anutuwa momo mewombaa nagu kii meria ii ejemba unyama anjon koma onjomakeju. Onjoangio iikawaa utanon mende keugi ano tosanon iikawaa utanon keubombaajon anjuti, onjonon ii somonjon anjon koma onjoma laligogi.”

⁵³ Jiisanon qaa kaen jen mesaon keno Kana qaawaa boi ano Farisii yonjonon kanain qaa geriawo jen muŋ qaa kania kania jewaatiwaaajon qaawaa qisin mug. ⁵⁴ Qisin mug buutanonja qaa moŋ qiwitigoro iikanon kokosiuro maawa timbinon horowombaajon embonji. Kian.

12

Uumeleembaa selesele laaligowaa galen meme qaa

Mat 10.26-27

¹ * Jiisanon qaaya jero kamban biiwianon kanon ejemba tausenja tausenja iwaanon ajoronon oloqologon utaqtama aon nanji. Kaen ama nanji kanain gowokouruta

kokaen injjoro, “Twei jegerja koi: Onjo mono Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) yonoo uumeleembaa selesele nanamemengiaajon galengia mewu. Ii wosokondunj kaanja kolooja. Ii mende mesaowuti eenj, iikanonj mono yiist kaanja somariinj menj bolinj onjombaa.

² * “Ejembanonj iwoi ununj megij eji, ii kuuya mono kotunji asuganonj koloowaa. Kaanjadeen qaa mesangogi eji, ii kuuya mono injisaangi moma kotowuya. ³ Kawaajon onjo mono qaagiaajon galen menj aonj laligowu. Onjo qaa pangamanonj olonj jewuti, ii mono asaganonj jegi mobu. Onjo miri utanonj wanjonja mongenj sanenonj gejagianonj jewuti, ii mono sombenonj asuganonj menj asariwu.” Kianj.

Morowaajonj toroko moninj sokombaa.

Mat 10.28-31

⁴ “Alauruna niinonj onjo kokaen injjowe mobu: Tosianonj selegia qenj komunj iikawaa gematanonj iwoi monj torodonj ambombaajonj amamaawuti, iyonoojonj mono toroko mende moma laligowu. ⁵ Ii qaagoto, morowaajonj toroko mogi sokombaati, niinonj ii gendeema onjomana. Monj morononj ku-usunj menj unjuro komugi riitama onjono gere sianonj kemebuti, iwaajonj mono toroko moma laligowu. Onjoojonj qaa ii mombo jejejn: Iwaajonj mono toroko moma laligowu.

⁶ “Tosianonj (arionj, wilisii) 5 ii toiya woinonj sewanja mewutiwaajonj amakejuto, Anutunonj iyonoononga motoongowaajonj mende duduuro. ⁷ Anutunonj kalanj koma onjoma wanj jugia kuuya kaanagadeen weengodaboronj jangogia moja. Ejemba onjoo sewangia ii wilisii mamaga unjuugunj uuta kolooja. Kawaajonj toroko mono mende moma laligowu.” Kianj.

Kraist jokoloowu me qakoombu?

Mat 10.32-33; 12.32; 10.19-20

⁸ “Niinonj qaa monj injjowe mobu: Monjonj nii ejemba jaagianonj jokolonj nombaati, Siwe gomambaa Eja honjanonj mono kaanjadeen ii Anutuwaajonj gajobauruta yonoo jaagianonj jokoloowaa. ⁹ Kaento, monjonj nii ejemba jaagianonj qakooma nombaati, niinonj mono kaanjadeen ii Anutuwaajonj gajobauruta yonoo jaagianonj qakoomanja.

¹⁰ * “Monjonj Siwe gomambaa Eja honja qetama qaa jewaati, Anutunonj singgisongoya ii saanonj mesaowaati, monjonj Unja Toroya mepaegowaati, iwaa singgisongoya ii Anutunonj mende mesaowaa.

¹¹ * “Ejembanonj onjo horonj qaa jakegianonj onjoojnji qamakooli mirigianonj me kiap gawana ano kantria kantria yonoo eja ponj yonoo jaanonj nambutu, kambanj iikanonj qaagiaa kitia naa qaaga nomaenj meleema jewonjati, iikawaa majakakaya mono mende mobu. ¹² Ii kokaembaajonj: Onjo qaa jewuti, ii Unja Toroyanonj aua iikanondeen kuma onjono jewuya.” Kianj.

Eja otokoyaa sareqaa

¹³ Ejemba tuunj batugianonga eja monjonj Jiisaswaa jero, “Boi, manjaranonj komuro gii mono danaa jena manjaraanonj borosamoya mendeema nomba.”

¹⁴ Kaen jeroto, Jiisasnonj kokaen meleema muro, “Oo eja, morononj oroo jenteego togara koloomambaajonj kuunj nonota balongara mendeembenaga?” ¹⁵ Kaen menj qaa kokaen toroqero, “Eshuhina tiwomalekugianonj afaanagadeen me kelemalelenj enagati eenj, kilenj laaligogia kania ii iikanonj mende eja. Laaligogia mende gosinj monenj esuhinanonj mondowuti eenj, mono tiwilaawu. Kawaajonj menjo mewombaa otoko (greed) kuuyawaajonj mono galengia menj laligowu.”

¹⁶ Kaen menj sareqaa monj kokaen injjoro, “Eja qaqabunayawo monj laligoro. Iinonj balonjanonj nene gawonja mero toomorianj somata kolooro. ¹⁷ Ii kolooro utanonj kokaen romonjonj jero, ‘Noo kowi mirina ii melaada. Kawaajonj dumunj gesoya gesoya, amu tuunja tuunja, yagonj boranja boranja ii mono dakanonj menj kululuuwenaga? Mono nomaenj amanjana?’ ¹⁸ Kaen menj jero, ‘Mono kokaen amana: Nii kowi mirina kondeema kitanonj kowi miri somasomata memanja. Ii menj nene toomoriana ano esuhinana kuuya mono iikanonj menj kululuuwe rabaa. ¹⁹ Kanonj raro neenaajonj kokaen jemana: Oo gii simbawonjowo! Toomorianja mono afaanja qaa enj gonja. Kawaajonj mono nene nenj aisonj gbania gbania siiseweweya qaa haamo menj osonj laligowa.’ ²⁰ Kaen jeroto, Anutunonj kokaen ijoro moro, ‘Oo gii, uuga qaa! Niinonj kambanja ama menj tegonj unja kokoosoga gomantiinja kokanonj guambe komuwaga. Komuna ilawoila kuuya bunja qen aonj laligonati, ii mono morowaa bunja koloowaamaenj?’

* 12:2: Maak 4.22; Luuk 8.17 * 12:10: Mat 12.32; Maak 3.29 * 12:11: Mat 10.19-20; Maak 13.11; Luuk 21.14-15

21 “Mojnon iyanjaajon tiwomaleku maa suar iwoi mej kululuunkejato, Anutuwaa kooronjon uuwaa toomoriana mende ej muji, iwaajon mono lombo somata kaen koloowaa.” Kian.

Anutu moma laarij majakaka mende mobu.

Mat 6.25-34

22 Jiisanon gowokouruta kokaen injjoro, “Kaen koloowaato, niinon ojo kokaen injjowe mobu: Ojo balonon laligowutiwaa majakakaya ii kokaen jej mende mobu: Nono mono naa iwoiga mej newonaga ano naa iwoinon selenana esuuwonaga? 23 Selegiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro opo selekopaanon mono iikawaa qerewenja kolooja. Jaagiawo laligojuti, iikanon iwoi hona kolooro nenenon mono iikawaa qerewenja kolooja.

24 “Mono aoao koon injibu: Yonjonon nene kota mende qosoma kororoonkeju. Dumun hona mende koton kowi mirigianon mende mej kululuunkeju. Sii solongia ii qetegon (stua) nene mirinon mende amakeju ano Anutunon ii kilen unjuaginkeja. Ejemba onoo sewangia ii koon sewangia unjuugun uma eja. Mono ii romonggogi kema.

25 “Onoononga mojnjon majakaka moma iikaanja kanon namonon laligowaatiwaa kamba ii ween motoongowaa so mej torogewaa me qaago? Ii qaago totoon!”

26 “Iwoi melaada kaanja ambombaajon amamaawuti een, iwoi tosaan kuuyaajon mono nomaembaajon majakaka mobuyaga? 27 *Ono mono japu jarij juraya akadamiugawo ii injibu: Yonjonon opo surugiaajon beweso mende longbamakeju. Gawon iwoi tosaan mende menkeju ano ii kilen kokaen injjowe mobu: Kij Solomonon goul silwaya qeragon malekuya asombilibiliawo mouma laligoro, iwaa malekuya ii taalimba lein firinduawaa so iimasiinsinjawo mende kolooro.

28 “Japu jarij juraya toon ii kete namonon kosonananon raro woran kongi kamaaro gilij mej kululuun kuugi jewaa. Ii kilen Anutunon juraya kaanja mon ii kaanjadeen awaagadeen menjeregonkeja. Kawaajon iinon mono onoo kaanagadeen saanon esuun onombaa. Ono japu jarij jurayaa so mende koloju. Anutunon kalar koma onomambaajon moji, siija iikanon mono iwoi kuuya unjuugun uja. Oo ejemba, momalaarigianon mono naambaajon melaada koloja?”

29 “Kaen kolooro onoo kaanagadeen laaligogiaajon majakaka mende mobu. Ii moma bimoon kokaen jewubo, ‘Nono mono naa nene apuga newonaga?’ Kaen jej uugia iikanon mende ama uukamakamaa koloon uugere mokoloowubo. 30 Kantri so uumeleembaa gadokopa yonjonon iwoi kaanja kuuya bunja qen aowombaajon kaparan koma uugere amakeju. Ii amakejuto, onoo nene opo iwoiwaajon memegemejan mej amamaajuti, Manjianon mono ii modaboroja. 31 Iikawaa uugereya mende ambuto, mono Anutuwaa bentotonon keubombaajon kaparan komakebu. Uugia iikanon angi ero iinon mono galen koma onoma iwoi kaanja ii kaanjadeen toroqen onombaa.” Kian.

Bujanana Siwenon me namonon mej kululuunij sokonja?

Mat 6.19-21

32 “Oo noonon tuur melaada, Manjianon bentoton onomambaajon mojiwaajon mono toroko mende moma laligowu. 33 Balombaa monen hinaya ii kaparan koma qeragowubo. Kawaajon iwoi ej ononji, ii mono sewanjaajon ama monen horon bakaya ejemba wanaya kalengiaajon onombu. Kaen angi qabunagia maa suar kaanja ii Siwe gomanon ej seij mende qaombaa. Monen gesogia qaita mon ii Siwe gomanon mende boliwu. Guren dumunjan ano yongoro meme yonjonon mono eu uma iwoi mej boliwombaajon amamaawuya.

34 “Iwoiwaajon akadamiya mej mona uji, iikanon miri mongen ero giinon mono uuga kaanagadeen iikanon qokotaan laligowaga.” Kian.

Ugibili laligon gawon megi sokombaa.

35 *Ono mono Anutuwaa gawon mewombaajon jorinj opo surugia somongon yagon akadamiugawo nama uugia kiwayanon ootirigi jero laligowu. 36 *Ii kokawaa so: Miri toya mon ii ejemba maran (agomin aoao) lombanon kan aisoowombaajon horon mug kenon. Kanon keno meraurutanon mirinon rama eleembaatiwaajon jaagianon seleenjen unju kisi-kasu jej kaparan koma mambonju. Mamboma laligogi iinon kamban kanon mej kanon kouma nagunon qenaga, yonjonon mono iikanondeen nagu horogi koubaa. Ono mono mera iyonoo so koloon jorinj laligowu.

* 12:25: Tosianon kokaen meleema jeju: Onoononga mojnjon majakaka moma iikaanja kanon selia wan fiitwaa so toroqen mej korimambaajon amamaawaa. * 12:27: 1 Kij 10.4-7; 2 Hist 9.3-6 * 12:35: Mat 25.1-13 * 12:36: Maak 13.34-36

³⁷ “Poŋnoŋ eleema karo gawoŋ memeuruta toŋanoŋ uugbili laligogi kaen mokoloon oŋombaati, iyoŋonoŋ mono simbawoŋawo koloaju. Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Iinoŋ kouma ajoroŋ oŋoma nene duŋnoŋ ano raga nene uŋuagi mambaajoŋ jojoroŋ aon welen geŋ oŋomba. ³⁸ Iinoŋ ruuŋanoŋ me gomaŋ aworaŋgoro kanoŋ eleeno toŋanoŋ uugbili laligogi mokoloon oŋombaati, iyoŋonoŋ mono simbawoŋawo koloaju.

³⁹ *⁴⁰ “Gbili laligowombaajoŋ qaa koi mono saanoŋ romoŋgowu: gomantiŋa ano kikekakasililiŋ ejaŋoŋ naa kambanoŋ me auanoŋ kawaati, miri toyaŋoŋ ii monagati een, iinoŋ mono gbili laligoŋ miria saanoŋ galen mero qosoma umambaajoŋ ama-maawaa. ⁴⁰ Oŋo ‘Siwe gomambaa Eja hoŋanoŋ kamban kokaamba mende koubaa,’ jeŋ romoŋgowuti, iinoŋ mono kamban iikanondeen koubaa. Kawaajoŋ oŋo kaŋagadeen jojoroŋ laligowu.” Kian.

Gawoŋ ejaŋoŋ silemale laligoŋ tiwilaaro.

Mat 24.45-51

⁴¹ Jiisanoŋ qaa kaen jero Piitonoŋ qisiro, “Poŋ, gii sareqaa koi ii nonooŋ me ejemba tosaŋa kuuya yoŋooŋoŋ kaŋgadeen jejan?”

⁴² Kaen qisiro Poŋnoŋ jero, “Gawoŋ meme ejemba batugianoŋ moronoŋ tirin kotoŋ tosaŋa uŋuuguja? Toŋanoŋ zololoŋgoŋ gawoŋ mesaogi moŋnoŋ momakooto awaawaa qaganon kaparaŋ koma pondan meŋkeji, iinoŋ mono simbawoŋawo koloaja. Miri toyaŋoŋ nanamemeŋa gosin iima moŋgeŋ kema miriaa ilawoilaya ii iwaa boriaŋoŋ ano galaŋa koloowaa. Galaŋa koloŋ welenqeŋeuruta ijorotiwaas so kalaŋ koma kamban dindiŋanoŋ uŋuaginkebaa. ⁴³ Kaen kalaŋ koma oŋoma laligoro toyaŋoŋ eleema kaŋ kaan iima ‘Mono simbawoŋawo koloajan!’ jewaa.

⁴⁴ “Niinoŋ qaa hoŋa moŋ kokaen injjowe mobu: Toyaŋoŋ simbawoŋawo ijon esuhinaya kuuyaa galaŋa kuuj mubaa. ⁴⁵ Kuuj mubaato, gawoŋ meme bibilokoya iinoŋ uutaŋoŋ romoŋgoŋ kokaen jewaati een, ‘Poŋnaa kaka kambanoŋ koriga eja.’ Kaen jeŋ kanain gawoŋ meme ejembauruta uŋu ureen jejelombaŋ ama aisoŋ apu kotiga neŋ uuta sooro eŋkalolon silemale ama laligowaa. ⁴⁶ Kaen laligoŋ kamban moŋnoŋ Poŋa koubatiwaajoŋ mende mambombaati, mono iikanondeen koubaa. Kambanajoŋ imowamo ulumbuluj laligoro mono aua iikanondeen kouma geŋ japaleŋ meŋ mun jeŋ kotoŋ qaaqootogo ejemba kaŋa gere sianon kemeŋ siimbobolo mobaa.

⁴⁷ “Gawoŋ meme moŋnoŋ Poŋaa uusiŋa moma yagoroto, qaa arena ijorotiwaas so joroŋoroŋ mende meŋ aon gawoŋa meŋ laligoroti, Poŋanoŋ iikawaa irona jero somoŋgoŋ oolinoŋ indin mamaŋa qeyayagon qewuya. ⁴⁸ Kaen qewuyato, gawoŋ meme eja moŋnoŋ Poŋaa uusiŋa mende moma yagon iwoi ama mero irona saanoŋ jegi oolinoŋ qewutiwaas so koloaji, Poŋnoŋ iikawaa irona jero afaŋa qewuya. Anutunoŋ mombaajoŋ iwoi mamaga muroti, iinoŋ mono ii meŋ seiro hoŋa mamaŋa koloowaatiwaajoŋ mambombaa. Anutunoŋ mombaajoŋ iwoiwaas waroga seiseiya muroti, iinoŋ mono ii meŋ seiro hoŋa seiseiya kolooro meleema mubaatiwaajoŋ qisiwaa.” Kian.

Jiisanoŋ gere bolan meŋ kamaaro deeno.

Mat 10.34-36

⁴⁹ “Niinoŋ namonoŋ gere ama uulanŋowe jeŋ kema kawaatiwaajoŋ kamaawe uusiŋna mono iikawaa bolanoŋoŋ jedaborowaatiwaajoŋ eja. ⁵⁰ *Ejato, ii ‘Gere ama uulanŋomana,’ jewe siimbobolo mamaŋa joŋ kowororo kaŋa ii noo qananon uma turuŋ nomambaajoŋ ambaa. Anutunoŋ iikaŋa kanoŋ mulu qaita moŋ meŋ nombaa. Oo nii konjiliŋ somata moma laligowe mulu meŋ nono iikanon tegowaa. ⁵¹ Kokaen romoŋgowubo: Jiisanoŋ luas qemambaajoŋ ama namonoŋ kamaaro. Niinoŋ kokaen injjowe mobu: Niinoŋ luas qemambaajoŋ qaagoto, nooŋoŋ ama juma deenŋi boŋ jawo koloowaa.

⁵² *⁵³ “Ii kokaembaajoŋ jejen: Noo Buŋa qaananon ejemba uugia kuuro meleengitiwaajoŋ kamban kokaamba kanain kokaen koloowaa: Miri mombaas uutaŋoŋ ejemba 5 yoŋonoŋ batugianoŋ anŋowowo ama jumbuya. Leegen karoŋ yoŋonoŋ woi yorowo anŋowowo anŋi leegen woi yoroŋoŋ karoŋ yoŋowo deendeen ama laligowuya. ⁵³ *Manjera yoroŋoŋ juma kerekere ani nemumbora yoroŋoŋ riitama aori enaroyanoŋ enaroya qetama aon deembaota.” Kian.

Kamban laligoŋoŋi, ii moma gosiwu.

Mat 16.2-3

⁵⁴ Jiisanoŋ toroŋoŋ ejemba tuuŋ ii kokaen injjoro, “Ween kemekemetanoŋ gomaŋ bulugoŋ koosu umuŋ kono oŋo ii iima iikanondeen ‘Koŋ kawaa,’ jeŋkeju. Kaen jegi koŋ kawaa. ⁵⁵ Saut waagenŋa haamo giliro iima moma kokaen jeŋkeju, ‘Gomaŋ geriawo

koloowaa.' Kaen jegi iikawaa so koloowaa. ⁵⁶ Oo uumeleembaa ejemba seleseleya, onjo sombinj namowaa tanigara iima konj weembaa kanagara saanon gosinkejuto, kambañj koi laligoñj, iikawaa kania mende gosinj moma kotogi mende sokonja." Kianj.

Anjowowogia mindingogi solananiwaa.

Mat 5.25-26

⁵⁷ "Onjo 'Iwoi dindiña ii nomaen ambona,' jen kawaa kania ii nomaembaajonj ama onjoangio mende gosin jen tegonkeju? Ii mende sokonja. ⁵⁸ Kereganonj seleganonj qaa ama qaa jakeyanonj horonj gomambaajonj ano jenteego galembaanonj kema kana nemujanonj iikanonj mono kaparanj koma uumotoonjo ama qaagara jen solananiwao. Kaen mende ambaoti een, kereganonj saanonj ororaanj gono (jas, majistreit) jenteego toyaa jaanonj keuna moma jero opotorowaa borianonj kemena kapuare mirinonj goombabo. ⁵⁹ Niinonj kokaen jewee moba, Gii kanonj tawaga kuuya ambaatiwaa so osinj rabaga. Toiyaga konoga kaanagadeen andaboronjo mono wantaaga menj kamaawaga." Kianj.

13

Uugia meleembuti me komuj tiwilaawu.

¹ Kambañj iikanondeen tosianonj kouma Jiisas sundu kokaen ijogi moro, "Galili ejemba tosianonj Jerusalem jigononj siimolonj oogi gawana Pailotnonj jero kawali galenurutanonj kanonj uma unuj komugi sagia kamaan lama bulmakao sagiawo melokanj ero."

² Kaen jegi meleema kokaen injjoro, "Onjo iikawaajonj kokaen romonjowubo: Galili ejemba yononj Galili ejemba tosaanj kuuya unjuugonj singisonjo ama laligogitiwaaonj siimbobolo ii mogi. ³ Kaen qaagoto, niinonj kokaen injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanonj mono kaanagadeen tiwilaadaborowu. ⁴ Me gomanj qata Siloam kanonj miri koriga moñnonj kamaanj koma ejemba 18 turuj onjo komugiti, onjo iyonjoonj kokaen romonjowubo: Yononj Jerusalem kanageso tosaanj kuuya unjuugonj singisonjo ama qaagiawo laligogi. ⁵ Qaagoto, niinonj kokaen injjowe mobu: Onjo uugia mende meleembuti een, onjo kuuyanonj mono kaanagadeen tiwilaadaborowuya." Kianj.

Muli gere gorosonjaa sareqaa

⁶ Jiisasnonj sareqaa monj kokaen jero, "Eja moñnonj muli gere komoro gawononj kouma nano kawaa honj monjamambaajonj kenoto, monj mende mokolooro. ⁷ Mende mokolonj gawonj galenjaajonj jero, 'Moba, niinonj muli gere kokawaa honj gbani karoombaa so kanj monjambeto, monj mende mokoloowe. Kawaaonj ii mono naambaajonj toroqen namowaa kelega een horowabo. Kawaaonj ii mono koma gilina kema.' ⁸ Toyanonj kaen jeroto, galenonj meleema ijoro moro, 'Oo eja poñna, ii saanonj mesaona gbani koi mombo namba. Niinonj kambañj hiiwianonj kokaamba kanonj kinonjonj namo ononj qidigon isombasonj ama liligowe kelegawo koloowaa. ⁹ Niinonj kaen ambe gbani gematanonj iikawaa honj saanonj koloonaga. Ii mende koloowaati een, ii saanonj komba.'" Kianj.

Jiisasnonj Sabat kendononj emba monj menj qeangoro.

¹⁰ Jiisasnonj Sabat kendononj qamakooli miri moñnonj uma Buñj qaa kuma onono. ¹¹ Kanonj emba monj raro. Omenonj gbani 18 kawaa so menj loorinj muro gemata miligoro qeteteremambaajonj amamaanj rama laligoro. ¹² Jiisasnonj emba ii iima oono karo kokaen ijoro, "Emba, isinabisina jiganonj mono gomesaoro awaa koloojanj." ¹³ Kaen jenj boria wajanonj ano iikanondeen qeteterenj Anutu mepeseenj muro.

¹⁴ *Mepeseenj muroto, Jiisasnonj Sabat kendononj emba ii menj qeangoroti, qamakooli miriwaa galenjanonj ii iima kawaaonj moro boliro qaa kanainj ejemba tuunj yonjoonj jero, "Gawonj memewaa kambañj 6 eji, iikanonj mono kanj menj qeangonj onjombatiwaaonj jewu. Ii Sabat kendononj qaago."

¹⁵ Kaen jeroto, Poñnonj meleema kokaen jero, "Oo uumeleembaa selesele ejemba, onjo kuuya bulmakao ejiaga me donngigiaga ii Sabat kendononj mirinonga isama unjuangi apunonj kema nenkeju me qaago? Onjoononga moñnonj ii mende anjonj koma onjmakeja. ¹⁶ Mobu! Emba koi kanonj Aabrahambaa gbiliga koloooro Satanonj somonjonj muro gbani 18:baa so laligoro niinonj kasia ii Sabat kendononj isambe sokoma onjonja me qaago?" ¹⁷ Kaen jero tuarenjenj uruta kuuya yonononj gamugia mogi ano ejemba tuunj kuuya yonononj anjoletto damuyawo meroti, ii kuuya iima moma aisooji. Kianj.

Nejonj kotaa sareqaa

Mat 13.31-32, 34; Maak 4.30-32

* 13:14: Eks 20.9-10; Dut 5.13-14

¹⁸ Jiisasnoŋ sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaa bentotoŋaa kania ii nomaen? Ii naamombo so ambenaga? ¹⁹ Ii nejor kotaa so kokaen koloŋa: Eja moŋnoŋ ii meŋ gawoŋanoŋ kema komoro waama somariin gere kolooro. Gere kolooro kanakeewaj kooŋa kooŋa yoŋonoŋ haigia gere iikawaa borianonŋ anŋi.” Kianŋ.

Yiistwaa sareqaa

Mat 13.33

²⁰ Jiisasnoŋ mombo sareqaa moŋ kokaen jero, “Anutuwaa bentotoŋa ii naa iwoiwo so ambenaga? ²¹ Ii yiist me flaua meŋ somasomariiwaa so kokaen koloŋa: Emba moŋnoŋ ‘Bered oomaŋa,’ jeŋ yiist meŋ flaua konde karoŋ kanonŋ mindirinŋ melenŋeelenŋ ama ano rama korebore somariiro.” Kianŋ.

Mono nagu goŋgoŋanoŋ janjarinŋ riinŋ keubu.

Mat 7.13-14, 21-23

²² Jiisasnoŋ kema taŋa taŋa ano gomaŋa gomaŋa kanonŋ Buŋa qaa kuma oŋoma kema laligonŋ Jerusalem sitinonŋ baagenŋ keno. ²³ Keno moŋnoŋ kokaenŋ qisiŋ muro, “Poŋ, uugia meleengi Anutunonŋ hamo qeŋ oŋono letombuti, ii ejemba afaŋgoya me nomaen?” Qisiŋ muro kokaenŋ injjoro,

²⁴ “Oŋo mono nagu goŋgoŋanoŋ keubombaaŋonŋ janjarinŋ riinŋ aŋorowu. Niinonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Ejemba mamaganonŋ Anutuwaawaa bentotonŋ uutanonŋ keubombaaŋonŋ batogowuto, ii amamaawuya. ²⁵ Kanagenŋ miri toyanonŋ waama nagu konogo oŋo kambanŋ iikanonŋ kanaiŋ seleengenŋ nama nagunonŋ qeŋ kokaenŋ jewuya, ‘Poŋ, mono nagu horonŋ nonomba.’ Kaenŋ jegi meleema kokaenŋ injjowaa, ‘Nii mende moma oŋonjenŋ. Oŋo daaŋkaya,’ ii mende mojenŋ. ²⁶ Kaenŋ injjoro oŋo iikanondeenŋ kanaiŋ kokaenŋ jewuya, ‘Nonononŋ mono giwo ainjolonŋ rama nene neninŋ. Giinonŋ mono liligonŋ nonoo sombenonŋ Buŋa kuma nonona.’ ²⁷ *Kaenŋ jewuyato, iinonŋ qaa kokaenŋ injjowaa, ‘Oŋo mono dakaya, nii mende moma oŋonjenŋ. Kawaajonŋ kokaenŋ injjowe mobu: Bologna meme kuuya, oŋo mono nomesaoŋ togowu.’

²⁸ **“Togogi iikanonŋ Abraham, Aisak, Jeikob ano gejatootoo ejemba kuuya yoŋonoŋ Anutuwaawaa bentotonŋ uutanonŋ nanŋi injjibuto, oŋoanŋia hagonŋ oŋonŋi seleengenŋ nambuya. Kaniagia kaenŋ mokolonŋ saama gigilaanŋ gobugia kigi qaro laligowuya. ²⁹ Ejembaya ejembaya ii weenŋ koukoutanoŋga ano kemekemetanoŋga ano leelee Noot Saut iikanonŋ kanŋ Anutuwaawaa bentotononŋ keuma duŋ raragia meŋ nembanene neŋ korisoro ama laligowuya. ³⁰ *Kaenŋ laligowuto, mobu! Konoga yoŋoonoŋga tosanonŋ mutuya koloowuya ano mutuya yoŋoonoŋga tosanonŋ konoga koloowuya.” Kianŋ.

Kiŋ Herodnoŋ kasu soŋa kawaa so koloŋa.

Mat 23.37-39

³¹ Kambanŋ iikanondeenŋ Farisii (Kana qaawaa kaparanŋkonŋonŋ) tosanonŋ Jiisawaanonŋ kanŋ kokaenŋ jegi, “Kiŋ Herodnoŋ guro komuwaatiwaaŋonŋ moja. Kawaajonŋ mono gomanŋ koi mesaonŋ kemba.”

³² Jegi kokaenŋ meleema oŋono, “Oŋo mono duuyaa kasu soŋa ii kokaenŋ jegi moba, ‘Moba! Niinonŋ kete ano woranŋ ome oŋotaamaŋa ano ji ejemba meŋ qeangonŋ oŋoma laligomaŋa. Kemaŋati, indigenŋ mono iikanonŋ keuma gawona metogomaŋa.’ ³³ “Gejatootoo ejemba seiseiya ii Jerusalem sitinonŋ unŋugi komugi. Gomanŋ tosanonŋ mende toroqenŋ unŋugi komunŋkeju, iikawaa tanitani eja iijenŋ. Kawaajonŋ niinonŋ kete ano woranŋ indigenŋ kana kema laligomaŋa. Jerusalem keube nugi komumaŋati eenŋ, mono iyoŋoononŋ kaiyakagiaga ii toroqenŋ ambu.” Kianŋ.

Jiisasnoŋ Jerusalem sitiwaaŋonŋ saaro.

Mat 23.37-39

³⁴ Jiisasnoŋ jero, “Oo Jerusalem Jerusalem, oŋo gejatootoo ejemba unŋugi komugi Anutunonŋ ejemba wasinŋ oŋono oŋoononŋ kanŋkejuti, ii jamononŋ unŋugi komunŋkeju. Kuru nemunjanonŋ merauruta enŋaŋa baatanonŋ ama koojoŋonŋ oŋomakeji, niinonŋ iikawaa so kambanaŋ kambanaŋ goo kanagesouruga suuŋonŋ kololonŋ oŋomambaaŋonŋ moma laligoweto, oŋo ii togonŋ laligonŋ kougi. ³⁵ *Mobu! ‘Anutunonŋ mono jigo mirigia gema qero saoyagadeenŋ ewaa.’ Kaenŋ ewaato, niinonŋ kokaenŋ injjowe mobu, Oŋo nii mombo mende niibuyato, kanagenŋ kambanŋ moŋ kanŋ kuuro iikanonŋ niima kokaenŋ jewuya, ‘Pombaa qatanonŋ kanŋ nononŋi, Anutunonŋ mono ii kotuegonŋ muba.’ Kianŋ.”

* 13:27: Ond 6.8 * 13:28: Mat 22.13; 25.30 * 13:28: Mat 8.11-12 * 13:30: Mat 19.30; 20.16; Maak 10.31

* 13:35: Ond 118.26; Jer 22.5

14

Jiisasnoŋ ji eja moŋ meŋ qeaŋgoro.

¹ Jiisasnoŋ Sabat kendoŋ moŋnoŋ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) yoŋoo jo-tamemeya mombaa mirianoŋ uma nene nero. Neŋ raro toŋianoŋ galeŋ meŋ itiiŋi.
² Iikanoŋ iwaa jaasewaŋanoŋ ji eja moŋ kana boria apunoŋ ologoŋ somariiro raro.
³ Jiisasnoŋ ii iima kanaiŋ Kana qaawaa boi ano Farisii ii qisiŋ oŋoma kokaen jero, "Sabat kendoŋoŋ eja meŋ qeaŋgoŋ muŋ iikaŋaŋ kanoŋ Kana qaa uuguwoŋa me qaago?"

⁴ Kaen jero to, yoŋonoŋ goronŋ qeŋ ragi. Ragi borianoŋ eja ii oosiriŋ meŋ qeaŋgoŋ wasiro keno. ⁵ *Keno kokaen injoro, "Oŋoonoŋga mombaanoŋ mera me bulmakao eja ii Sabat kendoŋoŋ apu roŋnoŋ kemebaati een, ii mono uulaŋawo horogi koubaa. Moronoŋ ii mende hororo kounaga?" ⁶ Kaen qisiŋ oŋono kawaa kitia meleembombaa bimoonŋ qaagia bogoro ragi. Kian.

Jiisasnoŋ sele meŋ-uu ii qetano.

⁷ Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) ejanonŋ ejemba nenewaajonŋ koma horonŋ oŋonoti, iyoŋonoŋ duŋ jaayanonŋ eu metogonŋ ragiti, Jiisasnoŋ ii iima kawaajonŋ sareqaa moŋ kokaen injoro. ⁸ *"Moŋnoŋ gii maraŋ (agomiŋ aoao) lombambaanoŋ koma horonŋ gono iikanoŋ kema duŋ jegenja mende meŋ raba. Kaen ambagati een, tosaanaŋ koma horonŋ oŋonoti, iyoŋoonoŋga moŋnoŋ gii guuguŋ qabuŋagawo koloowabo.

⁹ "Iinoŋ kouro lombanŋ toyanonŋ goonoŋ kaŋ kokaen jenaga, 'Gii duŋ koi mesaona uuta iinoŋ raba.' Kaen jewaati een, gii mono waama baatanonŋ emu kamaanŋ duŋ meŋ rama gamuga senjombo mobabo. ¹⁰ Kaen qaagoto, moŋnoŋ koma horonŋ gombaati, gii saanonŋ duŋ simiŋanoŋ emu kema raba. Kaen rana lombanŋ toyanonŋ kouma giima jewaa, 'Alana, gii saanonŋ kaŋ duŋ jegenjanonŋ eu kema raba'. Kaen jero giinoŋ ejemba giwo rama nene nejuti, mono kuuya iyoŋoo jaagianonŋ qabuŋagawo koloowaa. ¹¹ *Ii kokaembaajonŋ: Iyaŋgiaa uugia meŋ ubuti, Anutunonŋ ii kuuya meŋ kamaanŋ oŋombaa. Moŋnoŋ iyaŋa uuta meŋ kamaawaati, Anutunonŋ mono ii meŋ uma mubaa."

¹² Farisii (Kana qaawaa kaparaŋkoŋkoŋ) ejanonŋ ejemba koma horonŋ oŋono lombanoŋ ragi Jiisasnoŋ lombanŋ toya eleema iima kokaen ijoro, "Gii weembaa me gomantiinŋaa lombanŋ moŋ oon iikanoŋ geenŋaa alauruga me daremuŋuruga ii mende koma horonŋ oŋomba. Tinitosauruga me miri ejemba qabuŋagiawo ii mende koma horonŋ oŋomba. Kaanŋa lombambaajonŋ koma horonŋ oŋonati, ii kaanŋiadeenŋ koma horonŋ goma toŋaga ii metogonŋ gongŋi tegowaa. Kaen ambaati een, Anutunonŋ mono iikawaa tawaya mende gombaa.

¹³ "Kaen qaagoto, lombanŋ mozoŋoŋgoŋ oowagati, gii mono ejemba kamaanŋqeqeta ii koma horonŋ oŋomba. Ejemba wanaya, lokoŋ ano jaagoo koloojuti, mono ii oŋoona sokombaa. ¹⁴ Ii koma horonŋ oŋona yoŋonoŋ tosa metogonŋ gombombaaajonŋ amamaagi gii iikawaajonŋ simbawoŋawo koloonŋ laligowaa. Toŋagia ii een ero laligona solana yoŋonoŋ koomunonŋga waagi kambaŋ iikanoŋ Anutunonŋ aŋo ii gooŋonŋ metogonŋ gombaa." Kian.

Lombanŋ ano mondomondo qaa jeŋ togogi.

Mat 22.1-10

¹⁵ Jiisasnoŋ kaen jero nene neŋ ragi yoŋoonoŋga moŋnoŋ ii moma kokaen ijoro, "Moŋnoŋ Anutuwaawaa bentotonŋ uutanonŋ keuma nene neŋ rabaati, niinoŋ iwaajonŋ simba-woŋawo jejen."

¹⁶ Kaen ijoro kokaen meleeno, "Eja moŋnoŋ gomantiinŋaa lombanŋ somata mozoŋoŋgoŋ oonŋ ejemba mamaga horonŋ oŋoŋgi kawutiwaajonŋ jero. ¹⁷ Lombanŋ kambaŋa kaŋ kuuro welenŋqeqeya moŋ wasiro koma horonŋ oŋomambaajonŋ ijoroti, iinoŋ yoŋoononŋ kema jero mogi, 'Iwoi kuuya mozoŋogadaboroniŋ eja. Kawaajonŋ mono saanonŋ kawu.'
¹⁸ Kaen injoroto, ii moma yoŋonoŋ korebore kanaiŋ iwoi toŋianoŋ mondonŋ togogi. Eja mutuyanonŋ jero, 'Nii molalenŋ moŋ sewanaŋ mewetiwaajonŋ iikanoŋ kema iimambaajonŋ moŋeŋ. Iikanoŋ somonŋonŋ nonja. Kawaajonŋ saanonŋ kema ijona mende moma bolinŋ nomba.' ¹⁹ Eja moŋnoŋ jero, 'Nii bulmakao eja 10 sewanŋgia meweti, ii qaqanonŋ somonŋowe kinonŋ horogi kema gawonŋ batogonŋ menjanŋgomaŋa. Iikanoŋ somonŋonŋ nonjiwaajonŋ saanonŋ ijona mende moma bolinŋ nomba.' ²⁰ Moŋnoŋ toroŋeŋ kokaen jero, 'Nii emba woranda koi sewanaŋ mewetiwaajonŋ kamambaajonŋ amamaajen.'

²¹ "Kaen jegi welenŋqeqenonŋ eleema eja poŋa buju ii ijoro. Ijoro moma uuta gere jero welenŋqeqeya kokaen jeŋ kotonŋ muro, 'Gii mono alanzaŋ qeŋjaaro sombenonŋ ano kanaanonŋ kema ejemba kamaanŋqeqeta, wanaya, kana borogia riiriita, jaagoo ano lokoŋ ejemba ii mono unuana lombanŋ miri uutanonŋ koi kawu.' ²² Jeŋ kotonŋ murotiwaawo so

andaboron kan kokaen ijoro, 'Ponna, jen koton nonjanjwaa so anjento, dun tintinja mombo kaanjadeen raja.'

²³ "Kaen ijoro eja ponjon jero, 'Gii mono roonqeqe ano kuungianon kema ejemba rama kenjuti, ii kaparan koma kuun onona lomban miri uutanon kouma saa qewu. ²⁴ Niinon kokaen injjowe mobu: Ejemba wala koma horon onomambaajon jeweti, iyonoononga monjon noo lombanon mende kouma nembanene nen naanja mobaa.'" Kianj.

Jiisaswaa gowoko laaligowaa kania

Mat 10.37-38

²⁵ Jiisasnon keno ejemba tuunjeleembe yonjonon otaan kenji eleema kokaen injjoro, ²⁶ *"Monjon niwo kan laligomanjen nii gogoraagen ama noma nemunmanja, embameria, daremunja, naambeeta ano iyanjaa laaligoya kaanagadeen jeger ama jopagonkeji, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. ²⁷ *Sisigia megi monjon nii notaan siimbobolo moma maripoonon komumambaajon mende joririwaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa.

²⁸ "Onoononga monjon miri koriga memambaajon moji een, iinon mono wala kamaan rama monenja miri medaborowaatiwaa so koloaja me qaagoti, iikawaa kania gosin iima kotowaa. ²⁹ Kaen mende ama miri tandoya komoma medaboromambaajon kotikotiia mende en muro mesaoro een nano ejemba kuuya ii iima kanain jen mepaqepae ama mububo. ³⁰ Kaen ama mun kokaen jewubo, 'Eja ii kanain miria meroto, ii medaboromambaajon mende kotiירו.' iikawaa so gii Jiisas otaawaa me qaagoti, ii tororo gosin moma kotowa." Kianj.

³¹ Jiisasnon qaa ii toroqen kokaen jero, "Kaanagadeen kin eja pon monjon kin mombo aroq qen 'Manja qewonja,' jen nomaen ambaa? Iinon uulanawogadeen kere mende ama mubaato, wala jawinjuruta horon onono ajoroon rama qambanmamban qaa kokaen amin mobuya, 'Ananaanon ejaurunana 10,000 laligojon ano leeger kereurunana ii 20,000 laligoju. Eja ponjianon ii unuama kagi injiima saanon kotiij unuwonja me qaago?' ³² 'Mende kotiwoonja,' jewuti een, iinon kere kinjon koriganon karo iikanondeen jotamemeuruta wasin onono iwaanon kema luae qewombaaajon gejanono amin mobuya. ³³ Kaanagadeen onoononga monjon iwoi kuuya en muji, ii jegenja ambaati, iinon mono noo gowokona koloomambaajon amamaawaa. Kawaajon mono niiga jegenja noonji sokombaa." Kianj.

Sii naanja qaa ii iwoi omaya totoonj.

Mat 5.13; Maak 9.50

³⁴ "Sii ii awaa koloojato, siinja mesaowaati een, ii mono nomaen meagoninj mombo siinjawo koloonaga? ³⁵ Kikisi omaya ii balon kelegawo koloowaatiwaaajon men kululuun isombason amakejonto, sii naanja qaa ii iwoi mombaajon mende sokombaa. Qaago! Ii mono een namonon gilinin kemen een toontoon ewaa. (Gii kaanjadeen noo gowokona koloon batuyanon koton nomesaowagati een, mono iwoi omaya koloowaga.) Monjon gejiawo laligoji een, iinon mono qaa ii moma kotowa." Kianj.

15

Lamanon soorotiwa sareqaa

Mat 18.12-14

¹ *Takis tiliqili ama megiti ano singisongo ejemba tosaanja ii jaasoonogyanon Jiisaswaa Bunja qaaya mobombaajon kagi. ² Kaen kagito, Farisii ano Kana qaawaa boi yonjonon Jiisaswaaajon uugia boliro njindin-njunduru qaa kokaen jegi, "Eja kanoj singisongo ejemba unuama yonowo rama nene neja." ³ Kaen jegitiwaaajon Jiisasnon sareqaa mon kokaen injjoro,

⁴ "Onoononga mombaa lamauruta 100 laligogi yonoononga monjon soon jinjaun keno toyanon nomaen ambaa? Iinon mono 99 ii balon qararanjonkonjonon onomesaon kema motoongo jinjaun kenoti, iikawaajon mongama kema laligon mokoloooro tegowaa.

⁵ Mokoloon uuikoisoro ama sawijanon ama bosima kawaa. ⁶ Mirinon kan alauruta ano tosaanja kosere laligojuti, ii onoono ajoroogi kokaen injjowaa, 'Lamana sooroti, ii mokoloojenatiwaaajon mono kagi niwo korisoro ambonja' ⁷ Niinon kokaen injjowe mobu: iikawaa so singisongo eja motoonjonon uuta meleembaati, iwaajon Siwe gomanon korisoro somata koloowaa. Ejemba 99 iyanjiaa jaagianon solanja dindinja koloon uugia meleembambaajon mende moma laligojuti, iyonoojon korisoro kaanja mende koloowaa." Kianj.

Moneŋ kota soorotiwaas sareqaa

⁸ “Kaanŋagadeeŋ emba moŋnoŋ silwa moneŋ kota 10 meŋ laligoro yoŋoonoŋga mo-tooŋonoŋ kemeŋ sooro nomaeŋ ambaa? Iinoŋ mono kiwa ootiriŋ kaparaŋ koma miri usuma moŋgambaa. Moŋgama laligoŋ mokoloo-ro tegowaa. ⁹ Ii mokolooŋ emba alauruta ano emba tosaŋa kosere laligojuti, ii oŋoono ajoroogi kokaeŋ injjowaa, ‘Noonoŋ silwa moneŋ kota motooŋonoŋ sooroti, ii mokoloojeŋatiwaajoŋ mono kagi niwo korisoro amboŋa.’ ¹⁰ Iikawaa so niinoŋ kokaeŋ injjowe mobu: Singisoŋgo ejemba moŋnoŋ uuta meleeno Anutuwaas gajobauruta yoŋonoŋ iwaajoŋ korisoro uuta ambuya.” Kian.

Qewolon ejanon uunŋonjan ama uuta meleeno.

¹¹ Jiisasnoŋ toroqen kokaeŋ jero, “Eja mombaa merawoita woi laligori. ¹² Koganoŋ maŋaajoŋ kokaeŋ ijoro, ‘Amana, gii mono moneŋ esuhinaga mendeema bakaya nomba.’ Kaen ijoro maŋgaranoŋ ilawoilaya kuuya sogaranoŋ mendeema orono. ¹³ Ii orono meria melaanoŋ gomaŋ boria woi karoŋ laligoŋ hina iwoiya kuuya ii kololooŋ meŋ kantri moŋgen keno. Iikanoŋ kema iyaŋaa jaajaa kana somata emba yoŋowo bao kasu kaanŋa paŋgamaŋ laaligo laligoŋ moneŋ hinaya gilidabororo.

¹⁴ “Iwoi kuuya gilidabororo bodi somata kolooŋ baloŋ kuuya ii sokono. Iinoŋ kambaŋ kanon kanaiŋ tapekokoro kolooŋ memeqemeaŋ ama amamaaro. ¹⁵ Amamaaŋ kantri iikawaa toya mombaanoŋ kema gawombaajoŋ qisiŋ muro wasiro iwaa bao sopanoŋ kemeŋ bao galenŋiaga laligoro. ¹⁶ Iikanoŋ laligoro bao yoŋonoŋ sako kota negi iima ‘Saanoŋ ii newe tomena sokonaga,’ jeroto, ii kaanŋagadeeŋ moŋnoŋ mende muro.

¹⁷ “Kaeŋ laligoŋ uuta tooro kokaeŋ jero, ‘Maŋnaa gawoŋ ejemba naa afaaŋa yoŋonoŋ gawoŋ megi sewanŋa oŋono nene neŋ timbiriŋgoŋ laligojuto, niinoŋ kokanoŋ koŋkorara bodi laligoŋ komumambaajoŋ anjeŋ. ¹⁸ Nii mono waama maŋnaanoŋ eleema kema kokaeŋ ijomaŋa, ‘Ama, nii singisoŋgo ama iikanoŋ gii ano Siwe Toya qaagara qotogoŋ qaagara meŋ boliwe. ¹⁹ Kawaaajoŋ giinoŋ mombo noojoŋ ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojeŋ. Gii saanoŋ jena welenŋeqeŋga moŋ kolooŋmaŋa.’

²⁰ “Kaeŋ jeŋ waama maŋaanoŋ keno. Kema miri dowiwo maŋanoŋ korikori endu nama iiro karo bata pororogoro iima kobooŋ esuŋagadeeŋ qiqigoŋ kema kema aroyanoŋ giliro kemero buuta kitoŋ neŋ ‘Merana, oowe oowe!’ jero. ²¹ Kaeŋ anoto, merianoŋ ijoro, ‘Maŋna, nii singisoŋgo ama iikanoŋ gii ano Siwe Toya qaagara qotogoŋ qaagara meŋ boliwe. Kawaaajoŋ giinoŋ mombo noojoŋ ‘Merana,’ jewagatiwaa so mende koloojeŋ.’

²² “Kaeŋ ijoro maŋanoŋ iikanondeeŋ welenŋeqeŋruta kokaeŋ injjoro, ‘Oŋo mono uulaŋawo maleku akadamuyawo moŋ meŋ kaŋ mouma mubu. Ilawage aroyanoŋ koma menjeŋeŋgoŋ muŋ kana esu kianoŋ mouma mubu. ²³ Kaanŋagadeeŋ sopanoŋ kema bulmakao doŋa kelegawo moŋ meŋ kaŋ qeŋ oogi neŋ korisoro amboŋa. ²⁴ Merana koi komuŋ tagoroti, iinoŋ mono mombo gbiliŋ kaja. Iinoŋ mono soorogo Anutunoŋ mombo mokoloo-ro asugija.’ Kaeŋ injjoro kanaiŋ korisoro aŋgi.

²⁵ “Korisoro aŋgito, datanoŋ gawonoŋ laligoŋ eleema miri dodowiŋ kanon rii gbawe gama oroŋ aisoogiti, iikawaa otona moro. ²⁶ Ii moma welenŋ mera moŋ qaro karo ‘Ii nomaembaajoŋ anju?’ jeŋ qisiŋ muro. ²⁷ Qisiŋ muro kokaeŋ ijoro, ‘Koganoŋ luluuŋkota eleema karo maŋganoŋ ii mombo aŋaliŋ ba koma muŋ iikawaaajoŋ injjoro bulmakao doŋa kelegawo qeŋ oon aisoju.’

²⁸ “Kaeŋ ijoro iriŋa soono mirinoŋ umambaajoŋ togoro. Togoroto, maŋanoŋ ii moma seleeŋgeŋ kamaaŋ uuluuae qaa bonjoŋanoŋ jeŋ meŋ looriŋ muro. ²⁹ Meŋ looriŋ muroto, iinoŋ meleema kokaeŋ ijoro, ‘Maŋna, niinoŋ gbani mamaŋa welenŋa qeŋ laligoŋ jeŋkootoga kambaŋ moŋnoŋ mende uugŋ laligoweto, kilen giinoŋ kambaŋ moŋnoŋ meme (noniŋ) melaŋ moŋ alauruna yoŋowo korisoro ambombaajoŋ mende nona. ³⁰ Mende nonato, meraga koi kanon kana somata emba yoŋowo laligoŋ moneŋ hinaga tiwilaŋ kouro giinoŋ mono iwaajoŋ ama injjona bulmakao doŋa kelegawo qeŋ ooju.’

³¹ “Ijoro maŋanoŋ kokaeŋ meleema jero, ‘Merana, gii kambaŋ so neenawo laligoŋkejaŋ. Kawaaajoŋ neenaa buŋana kuuya ii mono goo buŋaga kaanŋagadeeŋ kolooja. ³² Kaanŋagadeeŋ koloojato, koga koi kanon komuŋ tagoroto, mombo gbiliŋ eleema kaja. Iinoŋ soodaboro-roto, Anutunoŋ ii mombo mokolooja. Kawaaajoŋ keteda koi nene korisoro anij sokonja.’ ” Kian.

16

Eshina galen tiliqiliawowaa sareqaa

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta qaa moŋ kokaeŋ injjoro mogi, “Eja qabuŋayawo mombaa esuhina galenŋa moŋ laligoro. Tosianoŋ kaŋ eja qabuŋayawo ii qaa kiisaŋ ijogi, ‘Iinoŋ goonoŋ moneŋ hinaga kondeema tond u giliŋ laligoja.’ ² Ii moma galenŋ ii jero karo

jen muro, 'Nii goojon buŋa bologa jegi mojen. Gii noo miri ano esuhinana mombo galej kombagatiwaa so mende koloojan. Kawaajon ii nomaen galej koma laligona, iikawaa lopoya jen asarin nomba.' ³ Kaen jero uutanon kokaen romongoro, 'Miri toyanon galejkonjon gawona nuano nomaen amamaen? Esuŋna mende sokonjiwaaajon balon osomambaajon amamaajen ano jejewelenwelen eja laligomambaajon gamuna mojen. ⁴ Iinon galejkonjon gawona nuambaati, niinon kamban iikanon nomaen ambe tosanon mirigianon koma horon kalan koma nombuyaga? Ahaa! Kana mon romongojen.'

⁵ "Kaen jen ejemba toyanon tosa ama ononoti, ii kuuya aŋa aŋa horon onono kagi. Mutuyanon karo ii kokaen ijoro, 'Tonaanon tosa goonon dawi eja?' ⁶ Kaen qisiro jero, 'Oil dram 100 mewe.' Kaen jero kokaen meleeno, 'Gii tosa papiaga men koi rama uulanawo utegon 50 oona ewa.' ⁷ Kaen jen eja mon qisin muro, 'Ano gii? Goonon tosa dawi eja?' Qisiro kokaen jero, 'Wiit flaua ii 21,000 kilogram mewe.' Kaen jero ijoro, 'Gii tosa papiaga men iikanon 16,800 kilogram kaen oona ewa.'

⁸ "Kaen kolooro miri toyanon moma jenqeeŋgo qaa kokaen jero, 'Galenanon tiliqili gaganon iwoi anoti, ii momakooto awaa qendeenja.'" Pon Jiisasnon sundu kaen jen toroŋen jero, "Panŋamambaa nanamemen otaŋkejuti, iyoŋoo momakootogia ii ejemba tosaanja kete laligojuti, ii tiliqili ama onjombutiwaa so ejato, Anutuwaa asasaganon laligojuti, yoŋoo momakootogia ii iikawaa baatanon kolooja.

⁹ "Kawaajon kokaen jewe mogi: Tosianon balombaa monen hinanon ejemba tiligon onjomeketo, ononon mono iikanon men alaurugia mokolon onjombu. Ii mokolon ononon balombaa iwoinon qaombaati, Anutunon mono kamban iikanon koma horon onono laaligo kombombanŋa gomanon keuma tetegoya qaa laligowu.

¹⁰ "Monjon iwoi melaada men kaparanj koma tororo galej konji, iinon mono iwoi somata kaŋagadeen tororo galej kombaa. Monjon iwoi melaada galej koma gijigaju anji, iinon mono iwoi somata ii kaŋagadeen galej kombaatiiwaaajon jenij gijigaju ambaa. ¹¹ Balombaa monen hinaya borogianon anŋi ii pondan mende galej konji hona mende kolooroti een, monjon mono iwoi buŋaya uuta hona ii borogianon mende ambaa. ¹² Ono tosaanja yoŋoonon iwoi ii pondan mende galej konji hona mende kolooroti een, onjooŋgiaa uugiaa buŋa hona ii moronon mon ononaga?

¹³ *"Welenqeqe monjon pon woi welen qen oromambaajon amamaanŋeja. Monjon kaen amambaajon moji, iinon mono mon kazi ama mun mon uutanon jopagowaa. Mombanon qokotaan mon jejewili ama mubaa. Kawaajon ononon Anutu ano monen hina ii mindirin welen qen orombombaaajon amamaawu." Kianj.

Monembaa uugere ambubotiwaa qambanmamban qaa

Mat 11.12-13; 5.31-32; Maak 10.11-12

¹⁴ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonjon) yoŋonon monembaa naan mamaga en onono laligogitiwaaajon Jiisasnon qaa kuuya ii jeroti, ii moma jaa kuma mepaegon mugi. ¹⁵ Mepaegon mugi kokaen injoro, "Farisii ononon mono ejemba jaagianon solan kaan qendeema onjombombaaajon geriawo amakejuto, Anutunon uugiaa kania moma kotodaboroja. Ejemba jaagianon iwoi mombaajon mogi uuta kolooji, ii Anutunon iiro arokuukuuyawo koloonŋeja.

¹⁶ *"Bentotombaa kania ii Mooseswaanon Kana qaanon ano gejatootoo ejemba yoŋoo Buju Terenon oogii weenjon laligon waanin Jonon asugin hona asuganon injaano. Kamban iikanon kanain qaa ii jen sein Anutuwaa bentotonon keubutiwaaajon ejemba uugia kuunkejon. Ejemba kuuyanon mono janjarin riin kaparanj koma bentoton iikawaa uutanon keubombaaajon amakeju. ¹⁷ *Siwe balonon goron qewaotiwaa so anjaoto, Kana qaawaa tere jimbolanja motoonjo ii kamban monjen mende totoon aliwaa. Kianj.

¹⁸ *"Eja monjon emba mesaon emba mon mewaati, iinon mono olonkulu ambaa. Eja monjon emba loyanon mesaoroti, ii mewaati, iinon mono kaŋagadeen olonkulu ambaa." Kianj.

Eja qaqabunayawo ano Lazarus

¹⁹ "Eja qabunayawo mon laligoro. Iinon opo maleku nezongbala osoga akadamyawo mouma laligon kamban so nenkorisoro ama siiseweweya qaa laligoro. ²⁰ Kaen laligoroto, iwaa miri naguya kosianon eja wanaya mon qata Lazarus en laligoro. Wiji nombonon selia so koma raro. ²¹ Wosoya ano ghadonon en eja pon qerewenŋa nene dunŋonŋa nene kera reemonja kamaaro ii nemambaajon moro. Moma ero kasu yoŋonon kouma wiji nombonja bojon laligogi.

* 16:13: Mat 6.24 * 16:16: Mat 11.12-13 * 16:17: Mat 5.18 * 16:18: Mat 5.32; 1 Kor 7.10-11

²² “Kaen laligon wanaya iinon komuro. Komuro Siwe gajoba yononon wama uma oyanboyan gomanon angi Aabrahambaa koorononon raro. Eja qabuayawo iinon kaanjadeen komuro ron konji. ²³ Ron konji koomuwaa senjon gomanon kemero jen sorogoro siimbobolo somata moma uuro uro Lazarus Aabrahambaa koorononon koriganon endu raro iriuro. ²⁴ Iriima silama qama jero, ‘Oo amana Abraham, mono wosoga moma nomba. Nii gere bolanon nooro kokanon konjilij uuta moma nanjen. Kawaajon mono Lazarus wasina kema koso susuyanon apunon qeesaan kan neselananon moriro olomoowa.’

²⁵ “Kaen jeroto, Abrahamnon meleeno, ‘Merana, mono koi romongona keno. Giinon namonon laaligo korisoroyawo mono laligona tegoroto, Lazarusnon namonon laaligoya qenjenmanjen ama laligoro. Kaen laligoroto, kamba kokaamba ulunkolen ama munin rajato, giinon siimbobolo moma konjilij qaganon nanjan. ²⁶ Kaen laligojon ano toroqen kokaen jejen; Anutunon nono ano onjo batunananon mendeema jawo ama kotiiro eja. Kawaajon tosonian jawo qisigon nonoononga onoonon koubombaajon mobuyaga, ii mono amamaawuya. Kaanagadeen leegen endu laligojuti, ononon kaanagadeen nonoonon koubombaajon osiwuya.’ ²⁷ Kaen jero kokaen ijoro, ‘Amana, kaen kolooro kokaen welema gonjen; Giinon mono Lazarus wasina marnaa mirinon kema. ²⁸ Miri iikanon daremunuruna 5 laligojuti, iyononon kaanjadeen senjon gomanon kamaan siimbobolo somata mobubo. Kawaajon mono jena kema gejatootoo qaa injjoro mobu.’

²⁹ “Kaen welenoto, Abrahamnon jero, ‘Qaago! Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo ejemba yonoonon Buju Tere ii yonoo buyaga eja. Qaa ii mono geja ama mobu!’ ³⁰ Kaen jero kokaen jero, ‘Oo ama Abraham, kaen qaagoto, koomuya nonoononga monjon yonoonon kenagati een, yononon mono uugia meleembuyaga.’ ³¹ Jero Abrahamnon kokaen ijoro, ‘Yononon Mooses ano gejatootoo ejemba yonoo qaawaajon geja mende anjuti een, kaanjadeen koomuya nonoononga monjon waama qaa jenagati een, iyononon mono kilen Anutu mende moma laarin mubuyaga.’” Kian.

17

Singisongwaa kongoro mono qotogowu.

Mat 18.6-7, 21-22; Maak 9.42

¹ Jiisanon gowokouruta qaa kokaen injjoro, “Bologaa siipatitanon mono afaankota koloonkeja. Monjon siipatiti anjon komambaajon amamaankejato, mon moronon tosaan kongoro ama onono singisonggo ambuti, iwaajon mono terenjon ‘Yei!’ qama wanjinjingojen. Siimbobolo uutanon mono iwa qaganon ubaa. ² Iinon ejemba melaa iyonoononga mon kongoro ama muro singisonggo ambaati, eja iikanon mono lombo uuta mokoloowaa. Anutunon lombo iikawaa irona nomaen muro soyanon koloonaga? Kemuj kowonjin aroyanon somonjon kowe biiwianon giligi kemenagati, iikanon mono afaankota koloonaga.

³ * “Kawaajon mono onongia galengia men aon laligowu. Alaga monjon singisonggo anji, ii mono jen mindinjon muba. Jen mindinjon muna moma bolin aon wosoya mobaati een, gii mono singisonggo mesaon muba. ⁴ Ween mombaa uutanon singisonggo 7 ama bolin goma ambenja 7 goonon eleema kokaen jewaa, ‘Alana, nii singisonggo anjenjawaajon moma bolin aonjen.’ Kaen jewaati een, gii mono singisonggo ya ii mesaon muba.” Kaen.

Momalaariwaa honja ii ku-usurawo.

Mat 17.20; 21.21; Maak 11.23

⁵ Aposol yononon Pombaajon jegi, “Momalaarinana mono toroqen men kotiiwa.” ⁶ Kaen jegi Ponjon meleeno, “Momalaarigaa honja ii nejon kotaa so enagati een, ononon saanon numuzu gere* koi kawaajon kokaen jen kotowuyaga, ‘Gii mono tiigawo joloma waama luguj kowonjen kenen geengaa komoma aon namba.’ Kaen jen moma laarigi gere iikanon mono qaagia ten kombaa.” Kian.

Welenqege awaa ii nomaen?

⁷ “Onoononga mombaa gawon ejanon bulmakao men gawonon kema kinon hororo balon mosombaa me lama galenggiaga laligowaa. Laligon mirinon kouro iikanon toyanon kokaen jero mobaa me qaago, ‘Gii mono mirinon kouma rama nenege newa.’ ⁸ Kaen qaago! Iinon mono kokaen jewaa: ‘Gii mono apu arin meagon aon gomantiingaa nenena onon ama nona nemanja. Kawaa gematanon geengaa nenege onon newa.’ ⁹ Kaen jen koton muro gawon ejanon jerotiwaa so gawonja medabororo sokono galenjanon kawaajon

* **17:3:** Mat 18.15   * **17:6:** Jiisanon mulberi gere mon qendeeno. Gere ii numuzu kaanaga, kota kowororo kota kaanja nenegeya.

mepeseen mubaa me qaago? Qaago! ¹⁰ Onjo kanagia ii kaanjiadeen eja. Galengianon iwoi kuuya jen koton onjoti, onjo ii andaboron kanon mono kokaen jewu, 'Nono gawon ejemba toonja laligojon. Galenananon iwoiwaajon jeroti, mono ligadeen menj kajonjwaajon mepemepese mongambombaajon amamaajon.' " Kian.

Jiisasnon eja 10 selegia menj solanjaniro.

¹¹ Jiisasnon Jerusalem sitinon kemambaajon Galili ano Samaria prowins woi yoroobatugaranon kana eroti, iikanon keno. ¹² Kananon kema gomar monjon keuro eja 10 selegia manimbayawo yonjon mokoloon iima korikori endu nangi. ¹³ Nama kotakota qama silama jegi, "Somatanana Jiisas, mono kiankomun nonomba!"

¹⁴ *Qama jegi injiima kokaen injjoro mogi, "Onjo mono jigo gawon galej yonjoonon kema selegia qendeema onjombu." Kaen injjoro ten koma kananon kenggi selegianon iikanon solanjanj awaa kolooro. ¹⁵ Awa kolooroto, 10 yonjoononga monjon selia solanjaniro iima eleema kan Anutu kotakotagadeen qama mepeseero. ¹⁶ Mepeseen Jiisaswaa kanianon kemen usugon siminj kuma 'Dangisen!' jero. Eja ii Samaria ejaga. Juuda yonjonon Samaria prowinswaa ejemba yonjoonon mogi kamaanqeqeta kolooro laligogi.

¹⁷ Dangisen jero Jiisasnon meleema ijoro, "Ii saanon anjanto, eja kuuya 10 onjo selegianon mono solanjanidabororo me? Eja 9 yonjonon mono daen laligoju? ¹⁸ Eja wabaya giinon geenjodeen eleema kan Anutu mepeseejanto, eja 9 yonjonon mono kema lolomoninj kenju." ¹⁹ Kaen jen kokaen ijoro moro, "Momalaariganon mono menj qeangjon gonja. Kawaajon saanon waama kema." Kian.

Anutuwaa bentotonja ii nomaen koloowaa?

Mat 24.23-28, 37-41

²⁰ Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonjonon Jiisas kokaen qisin mun jegi, "Anutuwaa bentoton ii mono naa kambanon asugiwaa?" Jegi moma meleema kokaen jero, "Anutuwaa bentotonjonon mono jaanananon iibombaa so mende asugiwaa. ²¹ Mobu! Anutuwaa bentotonja ii batugianon uugianon asugin eja. Kawaajon ii kokanon menj endukanon eji, kaen jewombaajon amamaankejon."

²² Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro mogi, "Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon Siwe gomambaa Eja honjaa gawon meme weenja yonjoononga mon iibombaa siinja mobuto, ii mombo iibombaajon amamaawuya. ²³ Kamban iikanon kokaen jegi mobu, 'Mobu! Hamoqeqe Toyanon mono endu laligoja. Mobu! Mono koi asugiija.' Kaan kaan jegi ii iibombaajon iikanon uulanawo mende lugun kembu. ²⁴ Ii kokaembaajon: Siwe gomambaa Eja honjanon mombo kawaati, kamban ii oobiliwaa so kokaen koloowaa: Ii siwe leegenga uulanawo bilisik ama asarin leegen sokoma kenji, iinon mono iikawaa so asugiwaa. ²⁵ Kanagen kaen koloowaaato, wala ejemba kamban kokaamba mononon laligojuti, iyonjonon eja ii yakarin gema qen mugi siimbobolo somata mobaa.

²⁶ * "Wala eenjanon Noowaa kambanjonon ejembanon laaligogia qemasologen qaganon laligon tiwilaagiti, iikawaa so mono Siwe gomambaa Eja honjanon mombo kawaatiwaa kambanjonon kaanagadeen asugiwaa. ²⁷ *Noowaa kambanjonon nene lomban ama apu kotiga nenj embaqemba sewanaa angi kema karo agiminj aogi. Nanamemen kaen ama menj qemasologen laligogi Nooanon wanjo uutanon uroti, ween iikanon tegoro. Tegoro apu gboulu somatanon kan ejemba qaa ronj koma onjono apu nemotonj komugi.

²⁸ * "Lootwaa kambanjonon kaanagadeen qemasologen laligogi kaanjiadeen kolooro. Ejembanon nene lomban ama apu gisi nenj gawon koma komoma jigo mirigia menj qetegon nene sii miri ama iwoi sewana mewutiwaajon angi iwoi tosia sewana menj laligonkegi. ²⁹ Kaen ama menj laligogito, Lootnon Sodom gomar mesaon keno ween iikanondeen gere ano jamo qara geriawo ii mono konj kaanja sombinonga kamaan ejemba jinonja qaa onjoro komugi. ³⁰ Kanagen Siwe gomambaa Eja honjanon mombo asugiwaati, kamban iikanon ejembanon kaanjiadeen qemasologen ama laligon tiwilaawuya.

³¹ "Ween iikanon sombenon laligowaati, iinon mono hina iwoiya memambaajon miri uutanon mende uba me gawonon kema laligowaati, iinon mono kaanjiadeen mirianon mende eleema kawa. ³² Loot embianon meleema gematanon uun komun jamo karanjanj kolooroti, mono ii romongowu. ³³ * Monjonon laaligoya siiseweweya qaa iyanjaajon anjon koma iyanjaa jaajaa laligomambaajon moji, iwaa laaligoyanon mono soowaato, monjon laaligoya noojon ama qeleema mesaowaati, iinon mono laaligo honjaa kania mokoloon oyanboyanj laligowaa.

* 17:14: Lew 14.1-32 * 17:26: Jen 6.5-8 * 17:27: Jen 7.6-24 * 17:28: Jen 18.20-19.25 * 17:33: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.25; Luuk 9.24; Jon 12.25

³⁴ “Niinon kokaen injjowe mobu: gomantiina iikanon eja woi dujnon motoon ewaoti, iyoroononga mon wama mon mesaowuya. ³⁵ Kaanagadeen emba woi ii motoon tawen orasin rabaoti, iyoroononga mon wama mon mesaowuya.” ³⁶ (Eja woi nene gawonon laligowaoti, iyoroononga mon wama mon mesaowuya.)

³⁷ Jiisasnon kaen jero gowokourutanon meleema ijogi, “Oo Pon, ii dakanon koloowaa?” Kaen ijogi kokaen injjoro mogi, “Oro gisaganon mongen baagen ero mambonkararanon mono iikanon horon ajoroonkejuti, mono iikawaa so koloowaa.” Kian.

18

Malonon kaparan koma weleno eja somatanon ilaaro.

¹ “Ono mono kamban so Anutu qama koolin gelokoli mende ama laligowu.” Jiisasnon kaen jen iikawaa sareqaaya kokaen injjoro mogi, ² “Taoj monjon qaa jenteego eja mon laligoro. Iinon ejemba yononon qaa jen mubutiwaajon gamuya mende moma iyanjaa jaajaa laligon Anutuwa jeta uugumambotiwaajon toroko mende moro. ³ Taoj kanon malo emba mon laligoro. Iinon suulan qaa jenteego eja iikanon kema kokaen jen laligoro, ‘Monjon niwo angowowo anjiwaajon giinon mono ilaan nonaga.’

⁴ “Kaen jero kamban koriga ii moma gema qen laligoro, kanagen uutanon kokaen jero, ‘Niinon ejemba yonoo qaagiaajon gamuna mende moma neena jaajaa laligon Anutuwa jeta uugumambotiwaajon toroko mende momakejen. ⁵ Kaen laligojento, malo koi kanon mono qaasoso pondan jen noma kankejiwaajon mojona tiro saanon ilaan mube qaaya tegowaa. Mende ilaan mubenagati een, iinon mono kanasoso karo mojtitiia momambo.’”

⁶ Ponjon sundu ii medaboron jero, “Jenteego eja doogoyanon qaa jeroti, mono iikawaajon geja ama kania romongowu. ⁷ Anutunon ejemba iyanjaajon meweengon ononoti, iyononon gomantiina asasaga ilaan onombaatiwaajon qama kooligi Anutunon mono yonoo qaagia gosin jen tegoro awaa koloowu. Ilaan onomabaajon jen silemale mende ama kamban mende konjoratiro ubaa. Ii qaago totoon! ⁸ Niinon kokaen injjowe mogi: Anutunon mono kamban mende koriro qaagia gosin jen tegoro saanon ilaan mube. Mono alanzan ilaan onomakejato, ii kilen Siwe gomambaa Eja honanon eleema kan ejemba gosin onombaati, kamban iikanon momalaari hona mokoloowaa me qaago?” Kian.

Farisii ano takis meme yoroo qamakooligara

⁹ Ejemba tosanon iyanjaajon mogi uro solana dindina kolojon jen tosaan mogi kamaanqeqeta kolooro. Jiisasnon ii injiima sareqa mon kokaen injjoro mogi, ¹⁰ “Eja woiyanon jiwowon jigonon uma qama kooliri. Monjon Farisii ano monjon takis meme ejaga.

¹¹ “Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) iinon nama ajodeen kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, ejemba tosanon uugia dogoro kalugon serowilin amakejuti, nii ii kaana mende laligojen me takis meme endu nanji, nii iwaa so kaanagadeen mende laligojen. Kawaaajon dangisen jen gonjen. ¹² Niinon sonda so somana woi nenewaa singi laligonkejen. Niinon monen hinana kuuya mendeema 10:nongga motoonggo Anutuwa bunaya qenkejen.’

¹³ “Kaen qama kooliroto, takis meme iinon wangona monjon nama Siwenon eu uumambaajon gamuya moma borianon jaaya esuun kokaen qama kooliro, ‘Oo Anutu, singisong eja nii mono kiankomur nomba.’ ¹⁴ *Niinon kokaen injjowe mobu: Iinon mono Anutuwa jaanon solanan mirianon eleenoto, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) iinon kaen qaago. Daen yononon iyanjaa uugia men ubuti, Anutunon mono ii kuuya men kamaan onomabaato, monjon iyanjaa uuta men kamaawaati, Anutunon mono ii men uma mubaa.” Kian.

Jiisasnon merabora kotuegon onono.

Mat 19.13-15; Maak 10.13-16

¹⁵ Ejemba tosanon merabora busubuusu kaanagadeen unuama Jiisasnon borianon oosirin onombaatiwaajon iwaanon kagi. Kagito, gowoko yononon ii iima jen qotogon onongi. ¹⁶ Kaen angito, Jiisasnon merabora ii koma horon onono kagi kokaen jero, “Merabora melaa ii saanon onomesaogi noonon kawu. Anutunon ejemba kaana ii bentoton bunya qen onomaba. Kawaaajon ii mende somonjon onombu. ¹⁷ Niinon qaa hona mon kokaen injjowe mobu: Monjon Anutuwa bentoton ii merabora kaana bunya mende qen aowaati, iinon mono iikawaa uutanon keumambaajon amamaawaa.” Kian.

*

18:14: Mat 23.12; Luuk 14.11

Jiisasnoŋ eja qabuŋayawo mombaa qambaŋmambaŋ qaa jero.

Mat 19.16-30; Maak 10.17-31

¹⁸ Galenkonkon eja moŋnoŋ Jiisaswaanon kaŋ kokaen qisin muro, “Boi awaa, niinon mono nomaen ama laaligo kombombanŋ buŋa qeŋ aowenaga?”

¹⁹ Qisin muro kokaen ijoro, “Gii nooŋon ‘Boi awaa’, ii naambaajon jejan? Anutu motoonŋonon awaa kolooja. Eja moŋnoŋ ii kaanŋ awaa mende kolooja. ²⁰* Gii joŋopan qaa koi modaboroŋan: ‘Serowiliŋ mono mende amba. Moŋ mono mende qena komuwa. Iwoi mono yoŋgoro mende mewa. Moŋ jenonkuukuu mono mende ama muba. Nemunmanŋa mono goda qeŋ oromakeba.’”

²¹ Kaen jero, galenkonkon ejanon kokaen ijoro, “Ii kuuya mono gbaworonanongga teŋ koma laligon waabe.” ²² Ijoro Jiisasnoŋ moma kokaen ijoro, “Gii tani motoonŋonon amamaajan: Gii mono kema esuhinaga kuuya sewanŋ mewutiwaajon ana moneŋ karo mendeema ejemba wanaya onjomba. Kaen ana esuhinaga somata (maa suan, milyon kina kaanŋ) ii Siwe gomanon eŋ gombaa. Kaen ama nii notaan kawa.” ²³ Kaen ijoroto, eja iikanon kindimbiri laligoriwaajon ama qaa ii moma wosobiri mokolon jaaya bosoleero eeŋ mesaon keno.

²⁴ Wosobiri mokolooro Jiisasnoŋ ii iima kokaen jero, “Yei! Ejemba moneŋ hinagiawo yoŋonon Anutuwaawo bentotonon keubombaaŋon bimoon kupukapa ambuya. ²⁵ Ii kokaen jeŋ asarimanŋa: Oro somata kamel ii sosoro ootanon saanon mende keubaa. Iikawaa so ejemba qabuŋagiawo yoŋonon Anutuwaawo bentotonon uutanon keubombaaŋon bimoon osiwuya.”

²⁶ Qaa ii jero, iyoŋonon kokaen jegi, “Oopopoŋ! Ejemba moronon mono Siwewaa buŋa koloonaŋa?” ²⁷ Kaen jegi kokaen meleeno, “Ejembanon ii anŋobato meŋ amamaan osinkejuto, Anutunon mono iwoi kuuya saanon amakeja. Iinon iwoi moŋ ama memambaajon mende amamaan osinkeja.”

Jiisaswaa gawon memewaa tawaya

²⁸ Piitonon qaa ii moma meleema kokaen jero, “Moba, nononon mono miri balonana mesaon gii gotaan kanin.” ²⁹ Kaen jero Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Niinon qaa honŋ moŋ kokaen injowe mobu: Moŋnoŋ Anutuwaawo bentotonaaŋon ama iwoi moŋ mesaoroti, —ii miri balonŋa, embameria, daremunŋa me nemunmanŋa —ii onjomesaoro ³⁰ Anutunon mono kitia toroqen uugun tawaya meleema muro ii namowaa laaligonon mewaa ano laaligo kanagenanon laaligo kombombanŋa tetegoya qaa buŋa qeŋ aon laligowaa.”

Jiisasnoŋ komuwaatiwaa qaaya jero karonon kolooro.

Mat 20.17-19; Maak 10.32-34

³¹ Jiisasnoŋ gowokouruta 12 ii horon onono kagi kokaen injoro, “Mobu, nono Jerusalem ubonŋa. Gejatootoo ejembanon Siwe gomambaa Eja honaaŋon qaa kuuya oogiti, ii mono honawo koloodaborowaa. ³² Moŋnoŋ ii memelolo meŋ muro waba gawman yoŋoo borogianon kemebaa. Yoŋonon jejewili ama mepaegon qaa tokoronkota jeŋ muŋ sulaapan qewuya. ³³ Sulaapan qeŋ ooli waayawonon ootin talunŋon qegi komuwa. Komun ween karonon kolooro koomunongga waabaa.”

³⁴ Kaen injoroto, gowoko yoŋonon qaa ii mende totoŋon moma asarigi. Qaa injoroti, ii aasangoyanon ero ii mende moma kotogi. Kian.

Jiisasnoŋ eja jaagoo mombaa jaaya metooro.

Mat 20.29-34; Maak 10.46-52

³⁵ Jiisasnoŋ kema Jeriko goman dodowiro eja jaagoo moŋnoŋ nene moneŋ mubutiwaajon welema kana goraaŋanon raro. ³⁶ Raro ejemba tuunleembe kananon uugun kenŋi otongia moma “Naa iwoi kolooja?” jeŋ qisin onono.

³⁷ Qisin onono kokaen jegi, “Jiisas, Nazaret ejanon mono kananon kaŋ guugumambaajon anja.”

³⁸ Jegi kokaen qaro, “Jiisas, Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

³⁹ Kaen qaro ejemba wala kenŋiti, iyoŋonon bo rabaatiwaajon qotogon mugito, iinon kaparan koma qa gigilaaro, “Deiwidwaa gbili! Gii mono kiankomun nomba!”

⁴⁰ Qa gigilaaro Jiisasnoŋ doron ama kokaen jeŋ kotooro, “Ii mono borianon meŋ noonon kawu.” Jeŋ kotooro meŋ kosere kougi kokaen qisin muro,

⁴¹ “Alana, gii mono naa iwoi gomanatiwaajon mojan?” Qisin muro ijoro, “Poŋ! Nii jaana mombo uumambaajon mojeŋ.”

⁴² Ijoro Jiisasnoŋ moma kokaen ijoro, “Mono jaaga uuwa. Momalaariganon mono meŋ qeangon gonja.”

* 18:20: Eks 20.12-16; Dut 5.16-20

⁴³ Kaen ijoro iikanondeen jaaya tooro tororo uun Anutu mepeseen Jiisas otaan gematanon keno. Ejemba kuuya yononon iwoi ii iima Anutu mepeseegi. Kian.

19

Zakiusnoj uuta meleeno.

¹ Jiisas Jeriko taanon kouma koton kemambaaajon ano. ² Iikanon eja mon qata Zakius laligoro. Iinon eja qabunayawo koloon takis meme yonoo jotamemegiaga laligoro. ³ Iinon Jiisaswaa kaitania iimambaa siija moroto, eja torodaamombaaajon ejemba tuun batugianon nama akakarinj amamaaro. ⁴ "Jiisasnoj koi kan nunuuguwaa," jegi moma iimambaaajon bobogarin kema ejemba unuugun Sikamore gere* qaganon uma raro. ⁵ Raro Jiisasnoj kanon keuma jaayanon uuro uro iima kokaen ijoro, "Zakius, gii mono uulanawo kamaawa. Nii kete goo mirinon kawe motoonj rabota."

⁶ Kaen jero uulanawo kamaanj aisoonj koma horonj muro mirianon keni. ⁷ Keni ejemba kuuyanon ii iima njindirj-njunduru ama kokaen jegi, "Mono naambaaajon singisonjo eja kaanja mirinon uma raja?"

⁸ Kaen jegito, Zakiusnoj ejemba batugianon asuganon waama nama Ponj kokaen ijoro, "Ponj moba, niinon tiwomalekuna biiwianonj mendeema leeya ejemba wanaya yonoojon onjomanja ano daen yonoononj ilawoila monj so uugunj tiliqili ama wambeti, ii mono amberja 4:waa so toroqenj meleema onjomanja."

⁹ Kaen ijoro Jiisasnoj iwaa kaniaajonj kokaen jero, "Anutunonj kete miri kokawaa toya hamo qenj muro letonja. Iinon kaanagadeen Aabrahambaa gbiliuruta yonoo batugianonj laligoja. ¹⁰ *Siwe gomambaa Eja honanonj mono ejemba soogiti, ii monjgama hamo qen onjomambaaajonj ama kamaaro." Kian.

Monej esu 10 mendeema onjotiwaa sareqaa.

Mat 25.14-30

¹¹ *Jiisasnoj kan Jerusalem siti dodowinj qaaya jero ejemba ii mogiti, iyonononj kokaen romonggogi, "Anutuwaa bentotonjaa honanonj mono uulanawo asugiwaa." Kaen romonggogitiwaaajon Jiisasnoj sareqaa monj kokaen jero, ¹² "Eja qabunayawo mononj kokaen jero, 'Nii mirina mesaon kantri mononj koriganonj kembe iikanonj nii eja ponj kuun nongj laligonj eleema kamaanja.' ¹³ Kaen gomanj koriganonj kemambaaajonj jen gawonj ejauruta 10 onjonoo kagi monej esu 10 mendeema onjoma kokaen injjoro, 'Niinonj kema laligonj kanagenj eleema kamaanja. Onjonoj kambanj biiwianonj monej kokanonj konkororo gawonj menj ii menj seiwu.' ¹⁴ Kaen jen kenoto, kanagesourutanonj kazi ama munj kokaen jegi, 'Nono eja koi kanonj ananaanonj eja ponj koloonj galenj koma nonombaatiwaaajonj togojonj.' Kaen jen welenj eja tosaanj wasinj onjoni gematanonj kema buju ii ijogi.

¹⁵ "Kaen ijogito, kilenj kantri kenoti, iyonononj ii eja ponj kuun mugi iyanjaa prowinsnonj mombo eleema karo. Kanj gawonj ejauruta monej esu onjototi, ii jero iwaa jaanonj kougi. Motomotoonj yonononj konkororo gawonj menj monej menj seigi dawo kolooroti, ii qendeengj iimambaaajonj qisin onjono. ¹⁶ Gawonj eja mutuyanonj jaanonj kouma jero, 'Ponj, niinonj monej esuga menj seiwe toroqenj mombo esu 10 mokoloowe.'

¹⁷ "Kaen jero kokaen ijoro, 'Ii awaa. Gii gawonj meme eja awaga. Gii iwoi melaada menj ii kaparanj koma galenj koma laligona seiwo. Kawaajonj niinonj taonj gomanj 10 mindirinj goo boroganonj ambe iyonoo galenjgiaga laligowa.' ¹⁸ Kaen ijoro gawonj eja alianonj jaayanonj kouma kokaen ijoro, 'Ponj, niinonj goononj monej esuga menj seiwe toroqenj mombo esu 5 mokoloowe.' ¹⁹ Kaen ijoro ii kaanagadeen kokaen ijoro, 'Ii awaa. Niinonj taonj gomanj 5 mindirinj goo boroganonj ambe iyonoo galenjgiaga laligowa.'

²⁰ "Mombo mononj kouma ijoro, 'Ponj iiba. Goo monej esuga koi. Ii opononj esuunj lolongowe ero. ²¹ Giinonj eja geriawo koloojanjwaaajonj ama goojonj keena moma laligowe. Gii geengjo hina iwoi kowinonj mende anati, ii kilenj memambaaajonj momakejanj. Gii geengjo nene kota mende komona kolooroti, iikawaa honja ii kilenj kotonj memambaaajonj momakejanj.'

²² "Kaen ijoro meleema kokaen jenj muro, 'Gii gawonj eja bologa. Geengjo qaa jejanj, niinonj iikawaa so gosinj goma ironja meleema gomanja. Nii eja geriawo koloojenj. Neeno iwoi kowinonj mende ama ii memambaaajonj momakejanj. Neeno nene kota mende komoma iikawaa honja ii kilenj kotonj memambaaajonj momakejanj. Ii saanonj moma laligona. ²³ Gii kaniaana kaenj momago mono naambaaajonj monej esuna ii benknonj mende ana somariiro. Ii konkororo gawononj anagati eenj, iikanonj mono seiwo niinonj kanj susuyawo mewenaga.'

* 19:4: Sikamore ii kowa kaanjaya, kota neneyaga.

* 19:10: Mat 18.11

* 19:11: Mat 25.14-30

²⁴ “Kaen jen mun eja kosianon nangiti, ii kokaen injjoro, ‘Ono mono iwaa borianonga monen esuya ii wama esu 10 mokoloroti, ii mubu.’ ²⁵ Injjoro moma kokaen ijogi, ‘Pon, iwanaan monen esu 10 ii edaboroja.’ ²⁶ *Kaen ijogi meleema jero, ‘Niinon kokaen injjowe mobu: Ejemba iwoi en onono gawonja menkejuti, kuuya iyonoojon Anutunon ii toroqen onono seiwaato, mombaanon iwoi melaada mon ero gawonja mende menkeji, Anutunon mono ii kaanagadeen wano een toontoon laligowaa.’ ²⁷ Kaen jejento, kereurunanon niinon eja pon koloon galeen koma onomanatiwajaan togogiti, ii mono unjuama kagi injiima jen kotowe unugi komuwuya.’” Kian.

Jiisaswajaan mare konji Jerusalem uro.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Jon 12.12-19

²⁸ Jiisasnon qaa ii jedaboron mesaon Jerusalem sitinon umambajaan wala keno. ²⁹ Kema Betfage ano Betani goman woi kosogaranon kan baanja qata Oil gere baanja qamakejuti, iikanon uma gowokowoita woi wasin orono. Wasin oromambajaan ama ³⁰ kokaen irijoro, “Goman jaasewanganon raji, mono iikanon kembao. Kema iikanon keuma dongi melaa kasanon somongogi nanji, ii mokoloowao. Dongi ii dologaga, eja monjon qaganon mende rarayaga. Ii mono isama menj koi kawao. ³¹ Aisni monjon ‘Ii naambajaan isanjao?’ jen qisin orono kokaen ijowao, ‘Ponnanon iikawaajon amamaaja.’”

³² Kaen wasin orono kema ijorotiwaa so mokolori. ³³ Mokolon dongi melaa isambowajaan ani toya yononon irijogi, “Hei! Dongi melaa ii naambajaan isanjao?”

³⁴ Irijogi kokaen meleeni, “Ponnanon iikawaajon amamaaja.” ³⁵ Kaen meleema menj Jiisaswanaan kan malekugia qetegon dongi qaganon tamboma jegi Jiisasnon uma raro. ³⁶ Kaen rama keno jemba tuunleembe yononon goda qen opo malekugia qetegon kana somatanon tambonji.

³⁷ Tambonji kema Jerusalem dodowin Oil gere baanja roganon kemero gowoko tuun kuuyanon kanain aisoon angoletu kuuya ku-usun qaganon mero iigiti, iikawaajonja qa somata qama Anutu mepeseen mun ³⁸ *kokaen jen qagi, “Anutu mepeseen. Kin Pombaa qatanon kawaati, Anutunon mono ii kotuegowa. Luaega ano qabunaga mepeseenin Siwe eukanon uja. Oowe oowe!”

³⁹ Kaen qagi Farisii (Kana qaawaa kaparankonjon) tosanon jemba tuun batugianon nama kokaen jen mugi, “Boi, mono gowokouruga jen onomba.” ⁴⁰ Kaen jen mugi kokaen meleeno, “Niinon kokaen injjowe mobu: Yononon goron nambuyagati een, jamo yononon mono silama qabuyaga.” Kian.

Jiisasnon Jerusalem sitiwajaan saaro.

⁴¹ Jiisasnon Jerusalem dodowin siti ii iima saaro. ⁴² Saama kokaen jero, “Ononon luae mono nomaen koloonaga! Ono iikawaa kania ween kokanon moma kotogi sokonagato, kamban kokaamba ii jaagia mende tojiwajaan ama aasangyanon eja. ⁴³ Iikawaa kania ii kokaen: Kamban mon kan kuuwaati, iikanon kere yononon kouma kiropo kotakotanon siti koi kuun liligon leele eu emu gban ama emboma kakasililin ama onombuya. ⁴⁴ Anutunon wambusoon koma onono onon kamban waja ii mende moma koton telambelan ama Anutu gema qen tondu laligon kouguti, iikawaajon kere yononon kondemondoon ononji miriwaa jamo mon ii jamo mombaa qaganon mende nambaato, siti koi kanon mono qeqelalan ewaa. Yononon jigo mirigia kondeema meraboraurugia siti uutanon laligojuti, ii unun ureewuya.” Kian.

Jiisasnon jiwowon jigo jen kobooro.

Mat 21.12-17; Maak 11.15-19; Jon 2.13-22

⁴⁵ Jiisasnon qaa ii jedaboron jiwowon jigowaa toton uutanon kema hina sewanja mewutiwajaan angiti, ii kanain konjoma onono kamaagi. ⁴⁶ *Konjoma onoma kokaen injjoro, “Aisaianon qaa mon kokaen oorota eja, ‘Noo jigonanon mono qamakooli mirigiaga koloowa.’ Qaa ii ejato, onon ii utegogi kikekakasililin yonoo kobaa kaanja kolooja.”

⁴⁷ *Jiisasnon kamban so jiwowon jigonan uma Bunja qaa kuma onoma laligoro. Kaen laligoroto, jigo gawon galeen ano Kana qaawaa boi yononon ajoroon kantri jigo kaunsol yonowo amin moma kokaen jegi, “Ii mono nomaen jenin qeei komunaga?” ⁴⁸ Kaen jegito, jemba tuun somata kuuya yononon iwo qokotaan Bunja geja ama momakegi. Kawaajon “Mono nomaen ambonato?” jen kana mon mende mokoloogi. Kian.

* 19:26: Mat 13.12; Maak 4.25; Luuk 8.18 * 19:38: Ond 118.26 * 19:46: Ais 56.7; Jer 7.11 * 19:47: Luuk 21.37

20

Jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa ku-usuŋaajoŋ qisiŋi.

Mat 21.23-27; Maak 11.27-33

¹ Jiisasnoŋ jiwowoŋ jigoŋoŋ uma ejemba tuuŋ kuma oŋoma Oligaa Buŋa jen asariŋ oŋoma laligoro. Kambaŋ moŋnoŋ kaen ano jigo gawoŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yoŋonoŋ kantriwaa jotamemeya tosaŋa yoŋowo Jiisaswaa jaanoŋ kougi. ² Kouma kokaen qisiŋ mugi, “Gii koi kanoŋ iwoi anjanŋi, ii mono moronoŋ jen kotoŋ gono amakejan? Iikawaa ku-usuŋa ii mono moronoŋ gono? Ii mono jena moboŋ.”

³ Qisiŋ mugi kokaen meleema oŋono, “Niinoŋ kaŋagadeen qisiŋ oŋombe ii meleema nijowu. ⁴ Jonoŋ ejemba oomulu meŋ oŋoma laligoroŋi, iinoŋ iikawaa ku-usuŋa ii daenŋkaya mero? Siwe Toyanoŋ muro me baloŋ toyanonŋ mugi?”

⁵ Kaen meleema oŋono batugianoŋ amiŋ moma kokaen jegi, “‘Ku-usuŋanoŋ Siwenoŋga asugiro,’ kaen jewoŋati een, iinoŋ mono kokaen jewaa, ‘Kaen kolooro oŋonoŋ ii mono naambaajoŋ mende moma laariŋ mugi? Ii mende sokonja.’ ⁶ Kaŋageso kuuya yoŋonoŋ Jombaajoŋ ‘Gejatootoo ejaga koloŋa,’ jen ii kotakota moma laariŋ laligoju. Kawaajoŋ ‘Baloŋ ejembaŋga asugiro,’ jewoŋati een, yoŋonoŋ mono iriŋgia soono jamonoŋ nunuwuya.” ⁷ Qaa kaen gosinŋ kokaen meleenŋi, “Ku-usuŋanoŋ daenŋkaya asugiroŋi, nono ii mende mojoŋ.”

⁸ Kaen meleenŋi Jiisasnoŋ kokaen injoro, “Kaen kolooro niinoŋ kaŋagadeen iwoi koi amakejeniwaa ku-usuŋa moronoŋ nonoti, ii mende injomanaŋ.” Kian.

Wain kasa gawoŋ galeŋ bologa, yoŋoo sareqaa

Mat 21.33-46; Maak 12.1-12

⁹ *Jiisasnoŋ kanaiŋ ejemba sareqaanoŋ kokaen injoro, “Eja moŋnoŋ wain kasa gawoŋ koma komoro. Koma komoma gawoŋ galeŋ tosaŋa mokoloŋ oŋoma jero gawoŋa meŋ hoŋaa bakaya iyaŋgia meŋ bakaya toya mubutiwaaajoŋ borogianoŋ ano. Borogianoŋ ama oŋomesaŋ kantri moŋnoŋ kema kambaŋ koriga laligoro.

¹⁰ “Laligoŋ laligoro hoŋa momogorotiwa kambaŋa (gbani 5) toriro kanoŋ welenŋqeqeya moŋ wasin muro galeŋ yoŋonoŋ kema wain gawoŋ hoŋaa bakaya mubutiwaaajoŋ jero. Jeroto, gawoŋ galeŋ yoŋonoŋ ii koobinoŋ qeŋ otaagi boria bobora eleeno. ¹¹ Kawaa gematanoŋ welen eja moŋ wasin muro kenoto, ii kaŋagadeen koobinoŋ qeŋ gamu qeŋ muŋ otaagi boria bobora eleeno. ¹² Eleeno gawoŋ toyanonŋ welen eja moŋ mombo wasiro keno amben karoon kolooroŋo, ii kaŋagadeen sagorogoro qeŋ gawoŋ sopa seleenŋen hagogi kemero.

¹³ “Kaen aŋgi wain gawoŋ toyanonŋ qaa moŋgama jero, ‘Mono nomaen amaŋato? Neena komunjua merana mono wasiwe keno ii iima goda qewuya me nomaen?’ ¹⁴ Kaen jen meria wasiro kenoto, wain gawoŋ galeŋ yoŋonoŋ ii iima batugianoŋ kokaen amiŋ moma jegi, ‘Iinoŋ mono borosamoyaa toya koloowaa. Ayo, ii mono qeniŋ komuro wain kasa gawoŋ koi kanoŋ mono ananaa buŋaga koloowaa.’ ¹⁵ Kaen jen hagogi gawoŋ seleenŋen kemero qegi komuro. Wain gawoŋ toyanonŋ ii moma mono nomaen ama oŋombaa?

¹⁶ Iinoŋ mono aŋo kaŋ gawoŋ galeŋ ii kondeema oŋombaa ano gawoŋ galeŋ dologa mokoloŋ oŋoma wain kasa gawoŋa yoŋoo borogianoŋ ambaa.” Jiisasnoŋ sareqaa kaen injoro moma jegi, “Ii mende sokonja. Yamagen (kozigen)!” ¹⁷ *Jegito, Jiisasnoŋ ii tororo injiima kotoŋ kokaen jero, “Buŋa Terenoŋ qaa moŋ ii kokaen eja,

‘Miri meme yoŋonoŋ jamo tando moŋ gema qeŋ een mesaogi raroti, iikanoŋ mono tando kombomanaŋ kolooro mokoloŋi.

Iikanoŋ riiro mirinoŋ mono gororoŋgoŋ kamaanŋ kombaa.’ Qaa iikawaa kania ii nomaen?

¹⁸ Kawaaajoŋ kokaen jemaŋa: Moŋnoŋ tando waja iikanoŋ ritatangoŋ kamaanŋ qewaati, ii mono selia kotomotowaato, aen tando iikanoŋ joloma tama mombaa qaganonŋ kamaanŋ kombaaŋi, ii mono kuuya qenjanmenjanŋowaa.”

¹⁹ Jiisasnoŋ kaen jero Kana qaawaa boi ano jigo gawoŋ galeŋ yoŋonoŋ qaa iikawaa kania moma asariŋ kokaen jegi, “Sareqaa ii mono ananaoŋoŋ jeja.” Kawaaajoŋ ii kambaŋ iikanondeen meŋ somoŋgowombaajoŋ mogito, ejemba tuuŋleembe yoŋoojoŋ toroko moma amamaagi. Kian.

Takis aambaa Jiisas aŋgobato meŋ mugi.

Mat 22.15-22; Maak 12.13-17

²⁰ Juuda jotamemeya yoŋonoŋ Jiisaswaa jaagalenŋ megi. Kaen meŋ qaaya moŋ qiwitigoro qaawaa timbinoŋ hororo gbadoŋ mubutiwaaajoŋ ama eja tosaŋa wasin

onjonji iwaanonj kagi. Opotoro ano gawana yonoo borogianonj ama mubombaajonj moma Bura qaa awaa jeje taniyaan ama qisiin qaayaajonj geja anji.

²¹ Arenj kaenj ama qisiin munj kokaenj jegi, “Boi, nono goo kanaga mojonj. Giinonj qaa dindiña jenj kuma nonomakejanj. Giinonj ejemba tosaanja mende inisosoroonj tosaanja mende sureenj onjomakejanto, so motoonjononj gosinj nonomakejanj. Kaenj ama Anutuwaanonj kana ii qaa hoña otaanj kuma nonomakejanj. ²² Kawaajonj nono Siisa-kimbaajonj takis ama kaenj Mooseswaa Kana qaa songiwoña me qaago?”

²³ Kaenj jegito, Jiisasnonj angomokolonj arengia moma kotonj kokaenj injjoro, ²⁴ “Saanonj silwa monerj monj qendeema nonji iimaña. Morowaa unyayaga ano qataga ii kanonj oogita eja?” “Oo, ii Siisa-kimbaanonj,” kaenj meleema jegi.

²⁵ Jegi kokaenj injjoro, “Kaenj kolooro iwoi Siisa-kimbaa unyayawo ii mono iwaa bura munjkebu. Iwoi Anutuwaa unyayawo ii mono Anutuwaa bura gewu.” ²⁶ Jiisasnonj kaenj jerotiwaaajonj ejemba tuunj somata yonoo jaagianonj qaawaa timbinonj ama mubombaajonj amamaan qaayaajonj waliñonj qaagia bogoro nanji. Kianj.

Koomunonga waawaataa Jiisas angobato menj mugi.

Mat 22.23-33; Maak 12.18-27

²⁷ *Sadusii boi paati yonononj “Komugiti, iyonononj mende waabuya,” jenj laligogi. Yonoononga tosianonj Jiisaswaa jaanonj kouma kokaenj qisiin munj ²⁸ *jegi, “Boi, Moosesnonj kokaenj jenj kotonj nononota eja, ‘Eja monj emba mero merabora mende koloogi komuro koganonj saanonj maloya menj laligonj gbili mekoloonj muro dataa qa menj laligowa.’”

²⁹ “Moba! Kambanj monjonj daremunj 7 laligogi. Dagia mutuyanonj emba menj laligonj gbilia qaa eenj laligonj komuro. ³⁰ Komuro koganonj maloya ii mero. ³¹ Kawaa gematanonj koga monjonj emba iikayadeenj mero. Kaandeenj kaanj daremunj 7 kuuya yonononj emba motoonjo iikayadeenj menj gbilia qaa laligonj komudaborogi. ³² Komudaborogi konoga malogia ii kaanjagadeenj komuro. ³³ Giinonj ‘Komugiti, iyonononj gbiliñj waabuya,’ jejanto, nono ii mende moma laarijonj. Moba, eja 7 kuuya ii ororonj waabuyagati eenj, emba motoondeenj ii embagiaga megj laligorotiwaaajonj ama mono morowaa embiaga koloonaga?”

³⁴ Kaenj jegi Jiisasnonj kokaenj meleeno, “Kambanj kokaamba namo koi kanonj ejemba loemba koloonj laligonjkeju. ³⁵ Laligonjkejuto, ejemba uugia meleengi Anutunonj iima moro sokono koomunonga waama gomanj balonj qaita monj eukanonj keuma laligowuti, iyonononj iikanonj mende agiminj aowuya.

³⁶ “Kawaa kania ii kokaenj: Uumeleenj ejemba gbiliñj koomunonga waabuti, iyonononj Anutuwaa meraboraanja koloou. Yonononj Siwe gajoba kaanja koloonj mombo mende komuwuto, tetegoya qaa laligonj ubuya. ³⁷ *Mobu! Komugiti, iyonononj gbiliñj waabutiwaa qaaya ii Moosesnonj kaanjagadeenj nanjonj jero. Somanj bambanonj gere bolanj koloonj mende jenj kotoroti, iinonj ii iima sunduya ooro iikanonj qaa kokaenj eja, ‘Niinonj Anutu Aabrahambaa Ponj, Aisakwaa Ponj ano Jeikobwaa Pongga laligonj kouma laligojenj.’ ³⁸ Isi wanjale karoonj yonononj Anutuwo laligonj kotiñj ubuya. Kuuya kotiñj laligojuti, iyonononj mono laaligogia Anutuwaajonj laligoju. Kawaajonj Anutunonj koomuya yonoo Pongga qaagoto, laaligo kombombanja laligojuti, mono iyonoo Ponggiaga kolooua.”

³⁹ Jiisasnonj kaenj meleeno Kana qaawaa boi tosianonj meleema kokaenj ijogi, “Boi, ii qaa dindiña jejanj.” ⁴⁰ Kaenj jenj qaa monj mombo qisiin mubombaajonj kokobimbij ama mesaogi. Kianj.

Kraist ii kinj Deiwidwaa Ponga ano gbilia.

Mat 22.41-46; Maak 12.35-37

⁴¹ Jiisasnonj qaa monj kokaenj injjoro, “Kraistnonj Kinj Deiwidwaa gbilia koloouji, tosianonj qaa ii nomaembaajonj jenjkeju? ⁴² *Deiwidnonj anjo qaa kokaenj jero Ondino Terenonj (Buk song, Psalm) eja,

‘Anutunonj nama noo Pongga kokaenj ijoro, Giinonj mono kanj noo boro dindinanonj rana

⁴³ niinonj kambanj biiwianonj kereuruga riinj riitama haamo ama onjoma goo kana baaganonj ama onjomaña.

Kambanj ii kanj kuuwaatiwaa so mono asamararanonj koi raba.’

⁴⁴ Deiwidnonj kaenj jenj qata ‘Noo Pongga’ jeja. ‘Pongga’ jenj mono nomaenj ama iwaa gbilia kaanjagadeenj koloonaga?” Kianj.

Uumelembaa selesele laaligowaa galenj meme qaa

Mat 23.1-36; Maak 12.38-40; Luuk 11.43

⁴⁵ Jiisasnoñ gowokouruta ii qaa kokaen injjoro ejemba tuuñ somata kuuya ii mogi, ⁴⁶ “Kana qaawaa boi yoñooñjonoñ mono galengia meñ aon laligowu. Yoñooñjonoñ maleku koriga mouma kema kañ qendeema oñombombaañjonoñ momakeju. Maaketnoñ me kanaanõñ ejemba iniigi jolonña jewutiwaañjonoñ momakeju. Kaanagadeen qamakooli mirinoñ jaaqeqeyanoñ eu rabombaañjonoñ siina momakeju ano jejelombanoñ duñ rara mutuyanoñ jegenjegen rabombaañjonoñ momakeju. ⁴⁷ Yoñooñjonoñ malo yoñooñjonoñ miri iwoi bidaañ baagon añaliñ oñomakeju ano qabunagia koloowaatiwaañjonoñ qamakooli koriga koriga qama kooliñ totogianoñ qenkeju. Kawaañjonoñ Anutunoñ qaagia jen tegon irona uuta meleeno qagianõñ ubaa.” Kian.

21

Emba malo moñnoñ nandun hoña ano.

Maak 12.41-44

¹ Jiisasnoñ nama uuro keno ejemba qabunagiawo yoñooñjonoñ nandunña ii nandun katapanõñ angi kemero. ² Angi kemero emba malo wanaya moñnoñ kanj soojaakota osoga woi ano kemero, ii kaanagadeen iiro. ³ Ii iima kokaen jero, “Niinoñ qaa hoña moñ kokaen injjowe mobu: Malo wanaya koi kanoñ nandun anji, ii mono tosaanja kuuya unuugun anja. ⁴ Kawaa kania ii kokaen: Kuuya yoñooñjonoñ monen somata en oñono kitiagadeen anjuto, emba koi kanoñ en laligojiwaa so iwoiya kuuya andaborõñ een toontoñ laligowaa.” Kian.

Jiwowõñ jigonõñ kondemondeen koloowaa.

Mat 24.1-2; Maak 13.1-2

⁵ Jerusalem jiwowõñ jigo ii jamo iimasiinñjonoñ ano kalenja kalenja Anutuwaañjonoñ anñiti, iikanõñ menjerengogi akadamyawo eroti, gowoko toñanoñ ii iima amin mogi Jiisasnoñ qaa kokaen injjoro, ⁶ “Miri koi iijuti, ii mono kondeenji miriwaa jamo moñ ii jamo mombaa qaganõñ mende ewaato, qeqelalan saoyagadeen ewaa.”

Kakasiliin ano sisiwerowero koloowaa.

Mat 24.3-14; Maak 13.3-13

⁷ Kaen injjoro qisin mugi, “Boi, qaa jeñani, iikawaa hoña mono naa kambanoñ koloowaa ano koloomambaañjonoñ ambaati, iikawaa aiweseyanoñ mono nomaen asugiwaa?”

⁸ Qisin mugi kokaen injjoro, “Moñnoñ angomokolon ano jinñauñ qen kembutiwaañjonoñ mono galengia meñ aon laligowu. Ejemba mamaganõñ asugin noo qananõñ kokaen injjowuya, ‘Niinoñ Kraist koloojen,’ ano, ‘Kamban mono torija.’ Kaen injjowuyato, oñonoñ mono iyoñoo gemagianõñ mende kembu. ⁹ Manja karenja karenja koloon kema karo otona mobuyato, jenengia mono mende orowa. Iwoi ii waladeen koloowaatiwaa jejetaga. Ii koloowaato, namowaa kambanoñ mono iikanondeen uulanawo mende tegowaa.”

¹⁰ Kaen injjonoñ toroqen kokaen jero mogi, “Kantri moñnoñ kantri moñ unuwombaañjonoñ waabuya. Ejemba tuuñ moñnoñ tuuñ moñ yoñowo aron qen aowombaañjonoñ waabuya. ¹¹ Balonja balonja kanoñ nanj somasomata qonjoma meñ namo meleeno kemenkebaa. Kaanagadeen bodia bodia koloon uma ewaa. Ji kotiga kotiga ii koloogi jaasooygo komunkebu. Sombinoñ aiwese somata jaamorota morota injiima aarun toroko momakebuya.” Kian.

Oligaa Bunawaañjonoñ kere koloowaa.

Mat 24.9-14; Maak 13.9-13

¹² “Iwoi kuuya ii koloowaato, wala kozigen toñanoñ oñoo uugia meleengitiwaañjonoñ ama unuama somonõñ sisiwerowero ama oñombu. Toñanoñ horon oñoma qamakooli mirigianoñ qaa gawonña meñ jen tegogi kapuare miria miria kanoñ oñoombuya. Toñanoñ noo qanaañjonoñ ama unuonji kantria kantria yoñoo eja poñ ano gawana yoñoo jaasewañjonoñ nambuya. ¹³ Kaen nama noo kaniana saanon nanõñ injjowu. ¹⁴ *Qaa jakeyanoñ oñoonji nambuti, kamban iikanõñ qaa nomaen jewonaga, iikawaa majakakaya waladeen mende mobu. Qaa ii mono uu wombogianoñ anji ewa.

¹⁵ “Ii kokaembaañjonoñ: Niinoñ oñowo nama momakooto oñoma buugia meñ afaanõñgomañ. Uuafaanagadeen laligogi tuarenjenurugia yoñooñjonoñ moñnoñ momakooto ii qotogon qaagia qewagon meñ kamaañ oñombombaañjonoñ amamaawaa. ¹⁶ Oñoongiaa nemunjan, daremun, tinitosa ano alaurugia yoñooñjonoñ kaanagadeen anjonan meñ oñonji oñoonõñgaa tosaanja unugi komuwuya. ¹⁷ Kantri kuuya yoñooñjonoñ noo qanaañjonoñ ama kazi ama oñonji laligowuya.

* **21:14:** Luuk 12.11-12

¹⁸ “Kaen laligowuyato, niinon kalan koma onombe wangiaa juya monon mende soowaa. ¹⁹ Ono kaparan koma kotiin bon qen nama iikanon mono haamo ama oyanboyan laaligo bunq qen aowuya.” Kian.

Jerusalem sitiwaa kondemoneen uuduuduuyawo

Mat 24.15-21; Maak 13.14-19

²⁰ “Kanagen manjaqeqe tuun yononon kouma Jerusalem siti liligon gban ambuti, onjo ii iima kamban iikanon mono kokaen romongowu, ‘Siti wanq kondemoneembutiwaa kambanjon mono kan kuuja.’ ²¹ Kamban iikanon Judia prowinsnon laligowuti, ononon mono misinjon horon baanjon kembu. Sitonon laligowuti, ononon mono siti mesaowu. Siti seleengejanon laligowuti, ononon mono sitinon mende kembuya.

²² * “Ii kokaembaajon: Bunq Terenon gejatootoo qaa oogita eji, ii kuuya mono honawo koloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kamban iikanon singgisonggogiaa ironq meleema qagianon ano ubaa. ²³ Anutunon Israel kanageso singgisonggogiaajon irina soono kazia qendeema onono namonon kakasililin jekania boorongoya asugiwaa. Emba korowo ano merabora ajunon yononon mono kamban iikanon nomaen uulanawo kembuyaga? Kawaajon ‘Yeil’ qama wanjinjogojen.

²⁴ “Kondenmondeen iikanon ejemba tosaanq ii manjawaa soo somatanon unugi komuwuya. Tosaanj kasa gbadoon onoma unuanqi kantri kuuya yonoo batugianon keubuya. Keugi waba kantri yononon kouma Jerusalem riimemeaan laligowuya. Kaen laligogi Anutunon kambanjia toon qero raji, iikanon kan kuuro mesaowuya.” Kian.

Siwe gomambaa Eja honanon asugiwaa.

Mat 24.29-31; Maak 13.24-27

²⁵ * “Ween ano koin jaagaranon ano sengelao iikanon aiwese morota morota asugiwaa. Kowenon siri qegi otjon somata koloonkejiwaaajon namowaa kantri kuuya yononon doomoronqia keno konajilin moma laligowuya. ²⁶ Kaen laligogi sombinon utugoro iikawaa ilawoilaya ii raragia mesaon enkalolon anqi soowaa. Kawaajon gomanq komanq kanon lombo bologa totoon koloowaatiwaaajon laligon toroko moma uugia duuro jaagiili ambuya.

²⁷ * “Kamban iikanon Siwe gomambaa Eja hona iinon koosu qaganon karo iibuya. Kususq somatanon sakondindinawo asuganon asugiro asamararanq iibuya. ²⁸ Kaen kawaato, iwoi ii kanain koloowaati, ononon mono kamban iikanon Siwenon ubombaa kambanjanon toriwaatiwaaajon mono wangia men waama uugia men kululuun awasankaka nambu.” Kian.

Taon gerewaa sareqaa

Mat 24.32-35; Maak 13.28-31

²⁹ Jiasason sareqaa mon kokaen injjoro, “Onjo mono taon ano gere tosaanq ii injiima tanigia mobu. ³⁰ Gere ii sengia longogi ii iima iikawaa kania onjoangio moma asarin kokaen jenkeju, ‘Ween kambanja mono dodowija.’ ³¹ Ononon kaanjadeen qaa jejenj, iikawaa honanon kolooro iima moma asarin mono kania kokaen jewu, ‘Anutuwaa bentotonqaa Eja honanon mono uulanawo dodowin kawaa.’

³² “Niinon qaa honq mon kokaen injjowe mobu: Ejemba kete namonon laligojuti, iyononon mende komugi iwoi kuuya jejenj, ii mono iyonoo laaligo kambanjanon asugiwaa. ³³ Siwe namonon goron qewaoto, noo Bunq qaananon mono mende aliwaa.” Kian.

Ugbili mesaon koomuya laligowombo.

Mat 24.42-44; Maak 13.33-37

³⁴⁻³⁵ “Kamban somata iikawaa lombotonon ejemba kuuya namonon laligowuti, iyonoo qagianon kaen koloon ubaa. Kawaajon iikanon pilitik kan siwa kaanja qeragon onombabo. Kawaajon namonon laaligowaa majakakayanon qagianon uro jejelombar ama apu kotiga nen enkalolon ama uugia bimoowabotiwaajon mono galengia men aon laligowu.

³⁶ “Kawaajon mono kamban so ugbili laligon qama koolin laligowu. Kaen laligogi esun onono iwoi kuuya ii koloowaati, iikawaa uutanonq kok koma mono Siwe gomambaa Eja honaa jaasewanjon awasankaka nambu.” Kian.

³⁷ * “Kamban iikanon Jiasason ween so jiwowon jigonon nama Bunq qaa kuma onono goman mare kolooro mesaon baanq qata Oil gere baanq qamakejoni, iikanon uma en laligoro. ³⁸ Kaen laligoro ejemba tuun kuuya yononon ween so umugawodeen jiwowon jigonon uma Bunq jero mobombaaajon iwaanon kan laligogi. Kian.

* 21:22: Hoos 9.7 * 21:25: Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.31; Ais 6.12-13 * 21:27: Dan 7.13; Ais 1.7 * 21:37:

22

Jiisas qeniŋ komuwaa jeŋ anŋonaŋ anŋi.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Jon 11.45-53

¹ *Kaen laligogito, bered yiistya qaa iikawaa korisoroya, qata Pasowa kendonŋ jeŋkejonŋ, ii toriro. ² Toriro iikanonŋ jigŋ gawonŋ galeŋ ano Kana qaawaa boi yoŋononŋ ejemba tuuŋ yoŋoojonŋ toroko mogitiwaaŋonŋ ama iyanŋiodeenŋ ajoroonŋ “Nomaenŋ aninŋ qegi komunaga?” jeŋ kana monŋgama amigi.

Juudasnonŋ Jiisas memelolo meŋ mumambaajonŋ uumotoonŋ ano.

Mat 26.14-16; Maak 14.10-11

³ Kambaŋ kanonŋ Satanonŋ Juudaswaa uutanonŋ kemero. Juudas ii Jiisaswaa gowokouruta 12 yoŋoononŋa monŋ. Kariot gomanonŋa karotiwaajonŋ qata monŋ Iskariot qagi. ⁴ Iinonŋ jigŋ gawonŋ galeŋ ano jigowaa kiropo galeŋ waŋa yoŋoononŋ kema Jiisas memelolo meŋ borogianonŋ amambaa qaaya inŋijoro. ⁵ Yoŋononŋ ii moma “Ayo!” jeŋ uugianonŋ qeangoro sewanŋa moneŋ mubombaajonŋ qaa somonŋgogi. ⁶ Qaa somonŋgogi Juudasnonŋ Jiisas olonŋ memelolo meŋ borogianonŋ amambaa kana monŋgama kokobimbinŋ koma laligoro. Kianŋ.

Jiisasnonŋ gowoko yoŋowo Pasowa lama negi.

Mat 26.17-25; Maak 14.12-21; Jon 13.21-30

⁷ Bered yiistya qaa iikawaa kendonŋ weenŋ monŋonŋ Pasowa lama qeŋ oonkegiti, kambaŋ iikanonŋ kanŋ kuuro. ⁸ Jiisasnonŋ Piito ano Jon kokaenŋ iriŋonŋ wasinŋ orono, “Oro mono kema Pasowa lama mozozonŋgori newonŋa.”

⁹ Kaenŋ iriŋonŋ wasinŋ orono qisinŋ muri, “Ii dakanonŋ kema mozozonŋgowota?”

¹⁰ Qisinŋ muri kokaenŋ meleeno, “Mobao, oro sitinonŋ keuri eja monŋ apu monŋonŋ qindiima karo mokoloowaota. Mokoloonŋ ii otaanŋ kema miri ubaati, mono iikanonŋ ubao. ¹¹ Uma miri toya kokaenŋ ijowao, ‘Boinonŋ goojonŋ jeja: Ala miriga daenŋ? Nonononŋ saanonŋ iikawaa uutanonŋ kanŋ gowokouruna yoŋowo Pasowa lama newonŋa?’ ¹² Kaenŋ iŋori moma miri qaganonŋ eu uma uuta somata monŋ qendeema orombaa. Iikanonŋ dunŋ rara iwoi mozozonŋgogita raja. Ii qendeema orono iikanonŋ mono lama qeŋ oowao.”

¹³ Kaenŋ jeŋ wasinŋ orono kema Jiisasnonŋ qaa jeroti, iikawaa so mokoloonŋ nama lama qeŋ onŋ mozozonŋgori. Kianŋ.

Pombo samonŋ konoga negi.

Mat 26.26-30; Maak 14.22-26; Jon 13.21-30; 1 Kor 11.23-25

¹⁴ Nene kambaŋanonŋ karo Jiisasnonŋ aposoluruta yoŋowo nene newombaajonŋ kamaanŋ raga. ¹⁵ Ragi kokaenŋ inŋijoro, “Niinonŋ Pasowa lama koi onŋowo newombaajonŋ siinŋ mamaga moma laligowe. Nene koi neŋgo mono siimbobolo momanŋa. Iikawaa kambaŋanonŋ torija. ¹⁶ Ii torijiwaaŋonŋ kokaenŋ inŋijowe mobu: Niinonŋ Pasowa lama namononŋ koi kanonŋ toroqenŋ mende nemanŋa. Kanagenŋ nene samonŋ kokawaa honŋa qaita monŋ asugiwaati, ii Anutuwaanonŋ bentotonŋ uutanonŋ eukanonŋ nemanŋa.”

¹⁷ Kaenŋ inŋijonŋ wainŋ qambi meŋ kotuegonŋ kokaenŋ jero, “Mono koi meŋ onŋoanŋio anŋunŋ aonŋ newu. ¹⁸ Niinonŋ kokaenŋ inŋijowe mobu: Nii wainŋ kasawaa honŋa koi kanonŋ mombo toroqenŋ mende nemanŋa. Mombo nemanŋati, ii Anutuwaanonŋ bentotonŋ asugidabororo iikanonŋ nemanŋa.”

¹⁹ Kaenŋ jeŋ bered meŋ kotuegonŋ motonŋ onŋoma kokaenŋ jero, “Koi neenaa busunaga. Ii onŋoojonŋ ama togonŋ onŋonŋenŋ. Ii neŋ mono nii romonŋonŋ nomakebu.” ²⁰ *Ii onŋono negi wainŋ qambi kaanŋiadeenŋ meŋ kokaenŋ jero, “Qambi koi ii soomonŋgo areŋ donŋogaa qambiaga koloonŋa. Niinonŋ hamo qeŋ onŋomambaajonŋ ama sana molaama komunanŋa. Sa iikanonŋ mono Anutuwaanonŋ soomonŋgo areŋa ii meŋ kotiiwaa.

²¹ *²¹ “Kaenŋ koloojato, mobu, memelolo meŋ nombaaati, iinonŋ mono motoonŋ koi nene neŋ rajonŋ. ²² Onŋanonŋ, Anutunonŋ jeŋ kotoŋotiwaa so Siwe gomambaa Eja honŋanonŋ mono namo mesaonŋ kembraa. Kembraato, memelolo meŋ mubaati, iwaajonŋ mononŋ qama wanŋinŋinŋonŋ ‘Oo yei!’ jeŋenŋ. Anutunonŋ mono ironŋa uutaga meleema mubaa.”

²³ Kaenŋ jero gowokourutanonŋ kanainŋ batugianonŋ aminŋ qisinŋ aonŋ jegi, “Nonoononŋga mono morononŋ memelolo meŋ munaga?” Kianŋ.

Gowoko yoŋononŋ batugianonŋ niinonŋiinonŋ anŋi.

Mat 20.25-27; Maak 10.42-44

* 22:1: Eks 12.1-27 * 22:1: Pasowa ii ananaa qaanonŋ niniima koboonŋ nunuuguro. Eksodus 12.15 * 22:20: Jer 31.31-34 * 22:21: Ond 41.9

24 *⁴⁴“Gowoko nonoononga morononj jotamemeya wanja kolooja?” kaen jegi kawaajon kaanagadeen batugianon jenonkooli anji. 25 *⁴⁵Iikaen anji Jiisasnon kokaen injjoro, “Namowaa kantria kantria yonjoo kingianonj mono eja ponj kaanja koloon galej koma onjomakeju. Yonjoo ponj qerewenja jawingianonj mono qaa jenj kotonj kanagesogia mindingonj onjngi welen qen onjoma ‘Eja awaa!’ jenj mepeseen onjomakeju. 26 *⁴⁶Kaen amakejuto, onjnonj mono iikawaa so mende ambu. Onjoo batugianonj mojnnonj somatagia kolooji, iinonj mono kamaanjgeqeta kaanja koloonj laligowa. Jotamemeya wanjanonj mono welenjeqe kaanja koloonj laligowa.

27 *⁴⁷“Mojnnonj rama nene nero mojnnonj nene koma munj kema kanjeji, iyoroononga uuta ii morononj? Onjanonj, ‘Rama nene neji, iinonj mono uuta kolooja.’ Kaen injjonjkejuto, niinonj onjoo batugianonj welenjeqe kaanja koloonj laligojenj.

28 *⁴⁸“Kaen laligowe angobato menj nongji konjilinj qarasonbuyawowaa uutanonj keube onj kilenj kaparanj koma niwo qokotaanj laligonj kouju. 29 Manjanonj jenj kotonj nono niinonj iwaa bentotonja ku-usunj qaganonj galej komakejen. Kawaajonj niinonj toroqen jenj kotonj onjombe onj kaanagadeen ku-usunj qaganonj ejemba kinj kaanja galej koma onjomakebuya. 30 *⁴⁹Kawaajonj onj saanonj noo bentotonananj keuma nene dunja liligonj rama apu ano nene nenj laligowuya ano eja ponj raranonj rama Israel kanageso tuuj 12 yonjoo qaagia gosinj jenj tegonj onjombuya.” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaaajonj ijoro.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Jon 13.36-38

31 Jiisasnonj jero, “Oo Saimon Saimon, moba! Komakoomo ejanonj wiit dumuj kota juunonj ama utugoro kaawoya deema kamaanjeji, Satanonj mono iikawaa so onjnonj loorinj iwaa borianonj kemebutiwaaajonj utugonj angobato menj onjomambaaajonj kaparanj koma jororija. 32 Jororijatoo, goo momalaariganonj zololonjonj janjonj qaombabotiwaajonj niinonj goojonj qama koolinj laligowe. Kawaajonj kambanj mojnjenj uuga mombo meleema noononj kawagati, iikanonj mono uumeleenj alauruga nanjonj menj kotiinj onjomba.”

33 Kaen jero Saimononj meleeno, “Ponj, niinonj mono giwo kapuare mirinonj kembotiwaajonj ano motoonj komuwotiwaajonj jororinj laligojenj.”

34 Kaen meleenoto, Jiisasnonj ijoro, “Piito, niinonj kokaen gijowe moba: Kurunonj kete mende qarog giinonj waladeen ‘Ii mende moma mujenj,’ jenj nii qakooma nona indinj karonj kolowaa.

Geso ano manjawaa soo somata iikayadeen menj kembu.

35 *⁵⁰Jiisasnonj gowokouruta kokaen qisin onjono, “Niinonj onj wala gesogia qaa, monen gesogia qaa, kana esugia qaa kaen wasinj onjombe kengiti, kambanj iikanonj iwoi mombaajonj amamaagi me qaago?” Qisin onjono “Iwoi mombaajonj mende amamaaninj,” ijogi.

36 Ijogi kokaen toroqen injjoro, “Wala kaen angito, kambanj kokaamba mombaanonj geso ano monen geso qanja eji, ii mono menj besaanj laligowa. Manjawaa soo somata ii mombaanonj mende eji, iinonj mono malekuya sewanja mewutiwaajonj ama monen mokolonj soo ii sewanja mewa. 37 *⁵¹Niinonj kawaajonj kokaen injjowe mobu: Anutuwaqaanonj noojonj jegita eji, qaa kuuya ii mono honjowo koloodaborowaa. Iikawaa kambanjanonj mono kanj kuumambaajonj anja. Buja qaa monj ii kokaen oogita eja, ‘Iinonj bologa meme yonjoo tuunjonj ewaa, jegi.’ Kawaajonj jejenj: Qaa iikawaa honja ii noononj koloodaborowaa.”

38 Kaen injjoro gowokourutanonj ijogi, “Ponj iiba, manjawaa soo somata woi koi rajao.” Kaen ijogi “Ii sokonja,” jenj meleema onjono. Kianj.

Jiisasnonj Gezemane urukisinonj qama kooliro.

Mat 26.36-46; Maak 14.32-42

39 Jiisasnonj miri mesaonj silia otaanj Oil gere baananonj uro gowokourutanonj gematanonj kengji. 40 Uma iikanonj keuma kokaen injjoro, “Angobatononj kamaanj unjuwabotiwaajonj mono qamakooli gawonj mewu.”

41 Kaen injjonj onjomesaonj jamo gilininj kemakeji, iikawaa so kema siminj kuma qama kooliro 42 Qama koolinj kokaen jero, “Amana, giinonj uusiingga mojanj eenj, siimbobolowaa qambia koi kanonj mono noo qananonj ubabotiwaajonj nuamba. Nuambaa me qaagoti, ii mono geenjaa uusiingga so kolowaa. Ii noo siimbaa so qaago.” 43 Kaen qama kooliro gajoba mojnnonj Siwenonjga asuginj menj kotiinj muro. 44 Menj kotiinj muro konjilinj uuta

* 22:24: Mat 18.1; Maak 9.34; Luuk 9.46 * 22:25: Mat 20.25-27; Maak 10.42-44 * 22:26: Mat 23.11; Maak 9.35

* 22:27: Jon 13.12-15 * 22:30: Mat 19.28 * 22:35: Mat 10.9-10; Maak 6.8-9; Luuk 9.3; 10.4 * 22:37: Ais 53.12

moma mono kaparanj koma uuta menj kululuun qama kooliro. Qama kooliro nogoya ii sa lalan kaanja riin namononj kamaaro.

⁴⁵ Qama koolidaboronj waama gowokouruta yonoononj keno. Kema mokolonj injiuro wosobirinonj menj kamaanj onono gaonj egi. ⁴⁶ Egi injiuro, "Mono naambaajonj gaongadeen eju? Mono waama angobatononj kamaanj unuwabotiwaaajonj mono qama kooligi." Kianj.

Jiisas qelanjinj menj somongogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Jon 18.3-11

⁴⁷ Jiisasnonj kaen menj nano iikanondeenj eja tuunj kougij. Gowokouruta 12 yonoononjga monj qata Juudas iinonj jeta menj onoma Jiisaswaanonj kouma buuta kitonj nero. ⁴⁸ Kitonj neroto, Jiisasnonj kokaenj ijoro, "Juudas, gii buuna kitonj nenj iikaanja kanonj Siwe gomambaa Eja honj memelolo menj mujanj me?"

⁴⁹ Kaenj kolooro tosonianj Jiisas liligonj munj nanjgiti, iyonononj iwoi koloomambaaajonj ano ii iima jegij, "Ponj, nono manjawaa soo somatanonj unuwonjga me?" ⁵⁰ Kaenj menj yonoononjga mononj jigo gawonj galenj wanjaa welenqeqeya qen jejia dindinjanj kotogoro kamaaro.

⁵¹ Kamaaroto, Jiisasnonj meleema "Mono mesaowul!" menj welenqeqewaa jejia kotoroti, ii oosiriuro qeangoro.

⁵² Qeangoro nama jigo gawonj galenjurugia, jigowaa kiropo galenj (sikiriti) wanja ano kantriwaa jotamemeya yonononj Jiisas mewombaajonj kougiti, ii kokaenj injiuro, "Nii kikekakasililinj ejaga qaagoto, kilenj noojonj kaenj moma manjawaa soo somata ano wasa menj kouju. ⁵³ *Niinonj weenj so jiwowonj jigononj onjowo laligowe onononj borogia boraama nii mende nonjgi. Ii qaagoto, keteda koi pangamambaa ku-usunjanonj haamo ama asuganonj kolooro onjoo kambanjanonj kanj kuuja." Kianj.

Piitononj Jiisas qakoono.

Mat 26.57-58, 69-75; Maak 14.53-54, 66-72; Jon 18.12-18, 25-27

⁵⁴ Kaenj kolooro manjaqeqe eja yonononj Jiisas menj somongonj wama jigo gawonj galenj wanjaa mirinonj kenjgi. Kenjgi Piitononj gemagianonj sigensigenj onjotaan keno. ⁵⁵ Iikanonj kema jinkaronj miriwaa kiropo uutanonj kemenj sombenj biiwianonj gere onj motoonj ragij. Piitononj kaanjadien yonjoo batugianonj raro. ⁵⁶ Raro welenqeqe emba mononj Piitononj gere kosianonj raro iigigiinj kokaenj jero, "Eja koi kanonj mono kaanqadeen iwo laligoro."

⁵⁷ Kaenj jeroto, Piitononj qakooma kokaenj ijoro, "Embada, niinonj ii mende moma munj."

⁵⁸ Kaenj ijorj raro mende koriro eja mononj ii iima ijoro, "Gii kaanqadeen iyonoononjga monj koloojanj." Kaenj ijoroto, Piitononj meleeno, "Alana, nii qaago."

⁵⁹ Aua motonjgowaa so tegoro mononj qaa ii mombo kaparanj koma jero, "Eja koi kanonj kaanqadeen onjanonj iwo laligoro. Iinonj mono Galili ejaga kolooja."

⁶⁰ Kaenj jeroto, Piitononj meleeno, "Ejada, qaa jejainj, niinonj ii kondanjenj." Kaenj meleema menj nano iikanondeenj kurunonj qaro.

⁶¹ Qaro Pononj eleema Piito unj iiro iikanondeenj qaaya kokaenj jeroti, ii romonjgoro, "Gii kete indinjanj karoonj qakooma nona kurunonj qabaa." ⁶² Qaa ii romonjgonj wosoya jumambaaajonj ano seleenjenj kemenj meduqedu menj saaro. Kianj.

Jiisas menj jononjsisi ama mugij.

Mat 26.67-68; Maak 14.63-65

⁶³ Manjaqeqe eja Jiisas menj somongogiti, iyonononj mepaqepae ama munj nama qewagogij. ⁶⁴ Qewagonj jaasewanja esuunj qisinj ijogij, "Gii jejatootoo ejaga koloojanjwaajonj morononj gujij, mono iwaa qata qaba!" ⁶⁵ Kaenj menj mamaga terenjgonj mepaegonj menj qetama mugij. Kianj.

Jigowaa jotamemeya yonononj Jiisaswaa qaa gawonj megij.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Jon 18.19-24

⁶⁶ Jenj qetama munj laligogij gomanj ano kantriwaa jotamemeya ano jigo gawonj galenj ano Kana qaawaa boi yonononj ajoroonj Jiisas wama Juuda yonjoo jigo kaunsol tuunj yonjoo jaagianonj angij.

⁶⁷ Iikanonj angij ijogij, "Giinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloojanj eenj, ii mono asuganonj panj jena mobonja." Kaenj ijogij meleeno, "Ii injiowenagato, ii mono mende moma laariwuyaa. ⁶⁸ Me qisinj onjombenagato, ii mono mende meleema nombuyaa. ⁶⁹ Kaenj mojentonj, kambanj kokaambadeenj kanainj Siwe gomambaa Eja honj iinonj mono Anutu, ku-usunj Toyaa boro dindinjanonj rama laligowaa."

⁷⁰ Kaenj meleeno iikanondeenj korebore yonononj kokaenj menj qisigij, "Onjanonj, gii Anutuwaa meriaga koloojanj me qaago?" Kaenj qisigij kokaenj meleema onjono, "Ii

* 22:53: Luuk 19.47; 21.37

koloojeniwaa qaaya mono onjoangio jeju.” ⁷¹ Meleema onjono jegi, “Anjo kuakua qen komuwaatiwaa nanjonanjo qaaya mono iyanjaa jetanon jero modaborojon. Kawaajon tosonianj qaaya nanjowutiwaaajonj mono naambaajonj mombo qisijn onjombonaga?” Kianj.

23

Jiisasnoj gawana Pailotwaa jaanonj nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Jon 18.28-38

¹ Kaenj jennj tuunj kuuya yonjononj waama Jiisas wama gawana Pailotwaanonj kenji. ² Iwaanonj kema kanaijn selianonj qaa kuunj kokaenj jegi, “Eja kokawaa kania ii kokaenj iima monijn: Iinonj ejemba kuunj onjono enjkalolonj kolooro karenj aonjeju. Nono Siisa-kimbaa takis mende ambonjatiwaaajonj songo amakeja. Iyanjaaajonj ‘Nii Hamoqeqe Toya Kraist ano kinj koloojen,’ kaenj jenneja.”

³ Kaenj jegi Pailotnoj kokaenj qisijn muro, “Onjanonj, gii Juuda yonjoo kinj ponjgiaga koloojan me qaago?” Qisijn muro Jiisasnoj meleema jero, “Mono geenjo jejanj, kianj.”

⁴ Pailotnoj jigo gawonj galejn ano ejemba tuunj ii kokaenj injjoro, “Niinonj eja kokawaa qinjita monj mende mokoloojenj.”

⁵ Kaenj injjoro mombo kaparanj koma kuunj jegi, “Iinonj mono ejemba tuunj kuunj onjoma Bunja qaaya Galili prowinsnoj kanaijn kuma onjoma balonj sokoma kanj Judia prowins kokanonj kaanagadeenj ii jennj seinjeja.”

⁶ Kaenj jegi moma qisijn onjoma jero, “Ii Galili ejaga kolooja me qaago?” ⁷ Kaenj jero “Mono ii!” jegi moma Herodnoj Galili ano prowins tosaanj mindirinj galejn koma onjoma kambanj iikanondeenj Jerusalem sitinonj kanj laligoroti, iikawaajonj Pailotnoj jero Jiisas Herodwaanonj wama kenji. Kianj.

Jiisasnoj kinj Herodwaa jaanonj nano.

⁸ Herodnoj Jiisaswaa sunduya moma mono kambanj koriga iimambaajonj siinj moma laligorotiwaajonj ii iima uutanonj mamaga qeangoro. Jiisasnoj angoletonj monj mero iimambaajonj ama mamboma laligoro. ⁹ Kawaajonj qiqisi mamaga Jiisas qisijn muro. Ii qisijn muroto, Jiisasnoj kitia monj mende meleeno.

¹⁰ Jigo gawonj galejn ano Kana qaawaa boi yonjononj nama selenonj kuukuu qaa geriawo jennj mugj. ¹¹ Herodnoj manjaqeqe ejauruta yonjowo Jiisas menj kamaanj ama jejewili ama mepaqepae menj mugj. Kaenj ama maleku akadamyawo monj mouma mugj nano wasiro mombo gawana Pailotwaa jaanonj keno. ¹² Wala Pailotj ano Herodj yorononj kerekere ama aonj laligorita kambanj iikanonj ala-ala koloori. Kaenj.

Pailotnoj Jiisas komuwaatiwaaajonj jennj tegoro.

Mat 27.15-26; Maak 15.6-15; Jon 18.39-19.16

¹³ Jiisasnoj karo gawana Pailotnoj jigo gawonj galejn ano galejnkonjonj ejauruta ano ejemba tuunj horonj onjono ajoroogi. ¹⁴ Ajoroogi kokaenj injjoro, “Onjo eja koi kokaenj jennj noononj wama kaju, ‘Iinonj ejemba tuunja tuunja kuunj onjono enjkalolonj amakeja.’ Mobu! Onjo qaa selianonj kuujuti, niinonj iikawaa kania onjoo jaagianonj gosinj kokaenj mokoloojenj: Onjo eja kokawaa selianonj qaa kuuya kuujuti, ii niinonj koposoya monj mende mokoloojenj. ¹⁵ Herodnoj qaa kaanjadeenj jennj wasiro mombo nonoononj kaja. Mobu, iinonj iwoi qinjitaawo monj mende ano. Kawaajonj koomuwaa bunja koloowaatiwaaajonj amamaaya koloowaa. ¹⁶ Kawaajonj niinonj jewe manjaqeqe eja yonjononj oolinondeenj qegi isambe kamaawaa.” ¹⁷ (Pailotnoj gbanj so Pasowa korisoro kambananonj kapuare mirinongja eja motoonjgo isama onjomakero.)

¹⁸ Kaenj injjoro koreboreanonj silama qama jegi, “Iiga monjo yamagenj (kozigenj)! Barabas mono isama nonombal!” ¹⁹ Barabasnoj sitinonj karenj motonj laligogiti, iyonjoo galenggiaga koloonj eja monj qero komuroti, iikawaajonj kapuare mirinonj oonjgi raro.

²⁰ Pailotnoj Jiisas isamambaajonj moma qaa mombo jero. ²¹ Jerotonj, yonjononj qetama qaa siita kuma qaa gigilaagi, “Maripoononj qewu! Mono maripoononj qewu!”

²² Qa gigilaagi iinonj qaa indinj karoonj kokaenj injjoro, “Iinonj mono naa bologaga ano? Niinonj iwaanonj koposo monj mende mokoloowe koomuwaa bunja koloowaatiwaa so mende kolooja. Kaenj kolooro niinonj jewe manjaqeqe eja yonjononj oolinondeenj qegi isama mube kamaawaa.”

²³ Kaenj injjorotonj, yonjononj jaba ama kaparanj koma toroqenj qaa gigilaan qagi, ‘Jiisas mono maripoononj qegi komuwa.’ Kaenj qama Pailotwaanonj qaa ii qewagogi. ²⁴ Qewagogi Pailotnoj qaagiaa baatanonj kema qaa kaparanj koma jegiti, iikawaa honja koloowaatiwaaajonj jennj tegoro. ²⁵ Jennj tegonj “Barabas kamaawa!” jennj kaparanj kongitiwaaajonj ii isama muro kamaaro. Ii karenj motonj laligogiti, iyonjoo galenggiaga koloonj eja monj qero

komurotiwaajon kasa mirinon oonj raro. Ii isano kamaaroto, Jiisas siingia otaan ama mubutiwaajon borogianon ano. Kianj.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Jon 19.17-27

²⁶ Pailotnon Jiisas borogianon ano wama kana somatanon kema Afrika siti qata Sairini iikawaa eja mon qata Saimon mokoloogi. Iinoj gawonongga kouro jen koton mun Jiisaswaa maripoonon men iwaa sawinanon angj angon otaan keno.

²⁷ Kaen keno ejemba tuun somata yononon luluuma gematanon otaan kenji. Yonoo batugianon emba tosianon kaanagadeen jinjen qama saama kenji.

²⁸ Saama kenji Jiisasnon eleema injiima kokaen injjoro, "Oo Jerusalem emba, onj mono noojon mende saabu. Noojon qaagoto, onjoangia ano merabaururgia yonoojon mono saabu. ²⁹ Mobu! Kanagen kamban mon karo iikanon kokaen jewuya, 'Emba aruna ii simbawonjowo. Koro mende ama merabora mende megiti, ii simbawonjowo koloju. Meraboraaju onoma mende doongogiti, ii simbawonjowo.' ³⁰ *Kamban iikanon ejembanon kanain baanja Toya ii kokaen welema onjombuya, 'Onj mono baanja ii jegi bagon qananon ubu.' Ano senj sia Toya ii kokaen welema onjombuya, 'Onj mono kobaagianon mesanjon nonombu.'

³¹ "Niinon Anutuwaanon gere gbiligbili kolojen ano noojon kilen kokaen ama nonju. Onj gere koomuya sijngisongogiao eja sii qen nanju. Kawaajon Anutunon ironja meleema onjono gerenon onjoro siimbobolo uuta mobuya."

³² Bologa meme woi ii kaanagadeen Jiisaswo motoon uruwombaajon uruama kenji. ³³ Kema goman qata Wansii qajuti, iikanon keuma Jiisas maripoonon qegi. Qen bologa meme woi ii motoon mon dindinanon mon qanianon leele kaen urugi. ³⁴ *Kaen angjito, Jiisasnon jero, "Amana, yononon iwoi anjuti, iikawaa kania mende moma kotojutiwaajon mono sijngisongogia mesaon onjomba."

Qegi nano Jiisaswaa sele esuyaajon kiawen megj jangoya kolooro iikawaa so ii mendeema megj.

³⁵ *Kaen angj ejemba tuun yononon nama ii uun iigi. Iigito, Juuda jotamemeya yononon kaanagadeen mepaqepae men mun kokaen jegi, "Anutunon meweenjon muro Hamoqeqe Toya Kraist kolooji een, tosaanja ilaan onjoma laligoroti, iinon mono iyanja ilaan aowa."

³⁶ *Manjaqeqe eja yononon kaanagadeen qaa gonggeee jen mepaegon kosianon kema wain apu aasonjowo qeesaan men mun kokaen ijogi, "Gii Juuda yonoonon kin pongga kolojanj een, mono saanon geengga ilaan aowa."

³⁸ Wananon eu tere mon kokaen oon qegi nano, "Juuda yonoo kin ponggiaga koi."

³⁹ Kikekakililil eja woi motoon mondon oroni naniti, iyoronongga monjon uuqeqe qaa tokoronkota Jiisas jen mun kokaen ijoro, "Gii Hamoqeqe Toya Kraist kolojanj een, mono geengga ilaan aonj noro kaanagadeen ilaan noromba."

⁴⁰ Kaen ijoroto, alianon jen mun kokaen ijoro, "Gii godaqeqega qaa. Gii Anutuwaajon kaanagadeen keega mende mojan me? Yononon jen tegon siimbobolo ororon nononji bosinjon. ⁴¹ Anara onanon koposo anitiwaajon ironja soyanon meleema ama noronji siimbobolo mojo. Ii mojoto, eja koi kanon bologa mon mende ano ii kilen tiwilaaju." ⁴² Kaen jen ijoro, "Jiisas, gii bentotongga utanon keubagati, iikanon mono nii romonjon nomba."

⁴³ Ijoro ii kokaen ijoro, "Niinon qaa honja gijowe moba: Giinon mono kete niwo oyanboyan gomanon uma laligowa." Kianj.

Jiisasnon komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Jon 19.28-30

⁴⁴ Ween biiwia 12 kilok kolooro ween jaaya bulugoro pangamanon kamaan goman kuuya sokoma ero kema aua karoombaa so ano. ⁴⁵ *Kamban iikanon jiwowon jigo utanon opo nanoti, iikanon mono eukaya biiwianon jurama kamaan woi kolooro.

⁴⁶ *Jiisasnon kamban iikanon kotakota qama kokaen jero, "Amana, nii kokoosuna goo borongan anjen." Kaen jen sewan aason konoga horon komuro.

⁴⁷ Komuro iwoi kolooroti, kawali galenon ii iima Anutu mepeseen kokaen jero, "Iinon mono onanon eja solanaga koloja."

⁴⁸ Ejemba tuun kuuya ii iibombaajon kan ajoroogiti, iyononon iwoi ii kolooro iima wosogia junon wan gilin motomotoon mirigianon kenji. ⁴⁹ *Kenjito, ejemba kuuya Jiisas

* 23:30: Hoos 10.8; Isa 6.16   * 23:34: Ond 22.18   * 23:35: Ond 22.7   * 23:36: Ond 69.21   * 23:45: Eks 26.31-33   * 23:46: Ond 31.5   * 23:49: Luuk 8.2-3

moma mugiti, iyonononj sigenisgenj nama ii uunj iigi. Emba tosonianj Jiisas otaanj Galiliga kagiti, iyonononj kaanagadeen nama ii iigi. Kianj.

Jiisaswaa qamoya ronj kongi.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Jon 19.38-42

⁵⁰⁻⁵¹ Juuda yonoononj taonj qata Arimatia iikanonja eja awaa qabunayawo qata Joosef iinonj kaanagadeen karo. Iinonj Anutu bentotombaa honja koloowaatiwaajonj mamboma laligoro. Iinonj Juuda yonoo jigo kaunsol tuumbaa jotamemeya laligonj Jiisaswaa qaa jenj somonjonj anjgiti, iikawaa uumotoonj mende ano.

⁵² Iinonj Pailotwaanonj kema Jiisaswaa qamoya memambaajonj qisiro. ⁵³ Qisinq uma qamoya maripoononja metegonj menj kamaanj opo taanjanonj esuuro. Esuunj menj qasirinonj kema jamo kobaa monj uroroonj qamo monj kanonj mende anjgiti, iikanonj Jiisaswaa qamoya ii ano. ⁵⁴ Sabat kendonj rarawaa iwoiya mozonongogiti, (nemungawonj) iikawaa weenja jaayanonj kememambaa ano.

⁵⁵ Kememambaajonj ano emba Jiisaswo Galiliga kagiti, iyonononj Joosefwaa kanianonj qasirinonj kema iinonj Jiisaswaa qamoya menj jamo kobaanonj anoti, ii iigi. ⁵⁶ *Iikanonja eleema mirinonj kema jininj sambori unkoowagawo ano kele gawasuyawo Jiisaswaa qamoyanonj moriwombabajonj mozonongogi. Mozonongogito, Moosesonj Kana qaanonj Sabat kendombabajonj jenj kotoero eroti, ii otaanj haamo menj eenj raji. Kianj.

24

Jiisasnonj koomunonja waaro.

Mat 28.1-10; Maak 16.1-8; Jon 20.1-10

¹ Sabat kendonj raji tegoro Sonda umugawodeenj gomanj ano emba yonononj waama jininj marae unkoowagawo mozonongogiti, ii menj qasirinonj kengi. ² Kema monjonj qasiriwaa qaa ootanonj jamo somata qetano kenoti, ii iigi. ³ Ii iima jamo kobaawaa uutanonj ugito, Ponj Jiisaswaa qamoya mende mokoloogi. ⁴ Kawaajonj uugia uma kamaaro moma nanji eja woi malekugara taanja kokobilibiliawo yorononj bagianonj nani iriigi.

⁵ Ii iriima awawalinj balononj kemej adaragogi kokaenj injjori, "Jaawo kotiinj laligoji, ii mono nomaembaajonj koomuya yonoo batugianonj monjanju? ⁶ *Iinonj koi mende ejato, mono gbilinj waaja. Galili prowinsnonj laligonj qaa injjoroti, ii mono romonjgowu: ⁷ Iinonj kokaenj jero, 'Monjonj Siwe gomambaa Eja honja memelolo menj muro gawman eja sisiwerowerogiawo yonoo borononj keno maripoononj qegi komunj weenj karoonj kolooro gbilinj waabaa.'"

⁸ Kaenj jeri qaaya ii momogianonj keuro romonjgogi. ⁹ Kaenj romonjonj qasirinonja eleema kanj iwoi kuuya kolooroti, iikawaa buju qaaya ii gowoko 11 ano tosaanja kuuya ii injjogi. ¹⁰ Qaa ii injjogiti, ii Maria Magdalaga, Joana ano Maria Jeimswaa nemunja ano emba tosaanja yonowo laligogiti, iyonononj ii kanj aposol ii injjogi.

¹¹ Buju qaa ii injjogito, ii mogi qaa omayaanj kolooro ii mende moma laarigi. ¹² Mende moma laarigito, Piitononj waama bobogarinj qasirinonj kema jamo kobaawaa uutanonj uuro keno opo taanja esuugiti, iikayadeenj raro iiro. Ii iima iwoi kolooroti, ii anjodeenj romonjonj walinjonj mirinonj eleeno. Kianj.

Gowoko woiyanonj Emeus kananonj keni.

Maak 16.12-13

¹³ Weenj iikanondeenj Jiisaswaa gowokouruta yonoononja woiyanonj Jerusalem siti mesaonj gomanj qata Emeus sewen mail kanonj kembojonj keni. ¹⁴ Kananonj kema iwoi kolooroti, ii kuuya iyanjarodeenj aminj mori. ¹⁵ Ii aminj moma kania jenj bimoonj keni Jiisasnonj anjo kosogaranonj keuro motoonj kengi. ¹⁶ Kengito, jaagara kojangiro ii mende iima kotori. ¹⁷ Mende iima kotori kokaenj irijoro, "Oro anjarodeenj naa qaaga kananonj aminj moma kajao?" Kaenj irijoro doronj ama wosobiri jaajaa uunj iima nani.

¹⁸ Iima nama yoroononja monj qata Kliopas iinonj kokaenj qisinq muro, "Pasowa kendononj iwoi kolooroti, ii Jerusalem ejemba kuuyanonj moju. Gii motoonjononj wabaga koloonj ii mende mojanj me?"

¹⁹ Qisinq muro "Ii naama?" jero moma kokaenj ijori, "Nazaret eja Jiisaswaanonj iwoi kolooroti, mono ii. Iinonj gejatootoo ejaga laligonj Anutu ano ejemba kuuya yonoo jaagianonj nanamemenj ku-usunjawo ama qaa kotakota jenj laligoro. ²⁰ Kaenj laligoro ananaa jigo gawonj galenana ano galenkonjonj ejaurunananonj ii wama gawanawaa borononj anji komuwaatiwaajonj jenj tegoro maripoononj qegi komuro. ²¹ Iinonj Israel kanagesonana kasanonja isama downana mewaatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj

* 23:56: Eks 20.10; Dut 5.14 * 24:6: Mat 16.21; 17.22-23; 20.18-19; Maak 8.31; 9.31; 10.33-34; Luuk 9.22; 18.31-33

ama laligoninto, 'Yei!' Ii mono qegi komujaa. Iwoi ii kolooro laligon kounij kete somanja karoon koloodaboroja.

²² "Ii mende sokono kete nonoononga emba tosianon qaanon kuuj walingon nonongi laligojon. Yononon gomaamba amandiinon qasirinon kema ²³ qamoya mende mokoloon eleema kokaen jejuya, 'Nono Siwe gajoba woiwaa jaameleen unja iinin yoronon 'Jiisasnon gbilij laligoja,' jeri mojon. ²⁴ Qaa ii moma eja nonowo laligojuti, iyonoononga tosianon qasirinon kema emba yononon qaa jejuyati, iikawaa so ero ijuya. Ron gbamenja ijuyato, iyanja mende ijuya."

²⁵ Qaa ii moma kokaen irijoro, "Yei! Onjo gejatootoo yononon qaa jegiti, ii kuuya mono naambaajon ataqatan ama ajojon gaonjaajaa laligon mende moma laariju? ²⁶ Hamoqeqe Toya Kraistnon siimbobolo kaanja momago iyanjaa asamararan uutanon ubaa. Iikawaa so oogita eja me qaago?" ²⁷ Kaen irijon Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya yononon qaa jegiti, iikanonja kanain iyanjaa qaa kuuya oogita eji, iikawaa kania jen asarin orono.

²⁸ Jen asarin oroma kema gomanj kembojon jen keniti, ii dodowin kanon toroqen kemambaajon maro. ²⁹ Kaen moroto, yoronon kaparanj koma kokaen ijori, "Gomanj mare kolooro ween jaayanon kememambaajon anja. Kawaajon saanon norowo rama ewa." Kian ijori yorowo mirinon uma ragi. ³⁰ Rama yorowo nene newombaajon ama bered menj kotuegon motonj oromambaajon ano iwoi kokaen kolooro:

³¹ Iikanondeen jaagaranon tooro iima kotori ayayooga kono mombo mende iiri. ³² Kaen kolooro angarodeen kokaen aminj mori, "Kana somatanon Buja Terewaa qaa jen kania jen asarin noronji, kamban iikanondeen mono uunaranon gere jejiiwaa so mojo."

³³ Kaen jen iikanondeen waama Jerusalem sitinonj eleema keuma gowokouruta 11 ano alaurugia yonjowo ajoroonj ragiti, ii mokoloon onjoni. ³⁴ Mokoloon onjoni kokaen injjori, "Ponjonj mono honja waama Saimombaanonj asugijaa."

³⁵ Kaen injjori iyanjoro kananonj iwoi kolooro ano bered motoroti, kamban iikanonj uugara tooro moma kotori, iikawaa sunduya menj onjoni. Kian.

Jiisasnon gowoko tuunja asuginj onjono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Jon 20.19-23; Apo 1.6-8

³⁶ Gowokouruta yonononj qaa ii aminj moma ragi iikanondeen Jiisas anjo batugianon asuginj nama kokaen injjoro, "Alauruna, luaenonj mono onjowo ewa!"

³⁷ Kaen injjoro toroko moma jenengja ororo "Ome kokoosuga iijon," iikaan romonggogi. ³⁸ Kaen romonggogito, kokaen injjoro, "Onjo nomaembaajon aarunj momo kaanja uugianonj kolooja? ³⁹ Nii neeno koi laligojen. Ii mono angjo kana borona uunj iima mobu. Ome kokoosu ii siibusugia qaa. Nii siibusunawo nambe niiju. Mono noosirinj niima kotowu."

⁴⁰ Kaen injjorj kana boria qendeema onjono. ⁴¹ Qendeema onjono, ii korisorogiaajon kilenj mende moma laarinj walingonj ragi kokaen qisinj injjoro, "Nembanenegia monj koi raja me qaago?" ⁴² Kaen qisinj injjoro sora jejetaa kitia monj mugj. ⁴³ Mugj menj nero iigi.

⁴⁴ Nero iigi kokaen injjoro, "Nii onjowo laligon kamban kanonj qaa injjowe mogiti, iikawaa honja ii kambanj kokanonj kolooro iiju. Niinonj kokaen jen laligowe: Noo qaa ii Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo eja yonjoo Bujj Tere ano Ondino (Buja rii) buknonj oogita eji, ii kuuya mono honjowo koloodaborowaa."

⁴⁵ Kaen injjorj iikanondeen Buja Terewaa kania moma kotowutiwaajon uugia metooro. ⁴⁶ Metoonj kokaen injjoro, "Qaa kokaen oogita eja: Kraistnonj siimbobolo moma komunj somanja karoonj kolooro koomunonja waabaa. ⁴⁷ Kawaajon onjonoj mono Jerusalem sitinonj kanainj Buja qaa noo qananonj jen asarinj kantri kuuya sokoma kema uukuukuu menj onjomekubu. Daen yonononj uugia meleembuti, Anutunonj mono iyonjoo singisonggogia songbama mesaowaa.

⁴⁸ "Qaa ii honjowo kolooro ano koloowaati, onjo ii kolooro iima nangonj jen dangunu kaanja nambu. ⁴⁹ *Mobu! Manjanonj kalenj onjombaatiwaa qaa somongoroti, niinonj ii wasiwe uugianonj kemebaa. Eukanonja ku-usunj ambe qagianonj ubaa. Onjo mono siti koi kanonj iikawaajon mamboma rama laligowu." Kian.

Jiisasnon Siwe gomanonj uro.

Mat 16.19-20; Apo 1.9-11

⁵⁰ *Jiisasnonj qaaya jedaboronj gowokouruta unjuama kema Betani gomanj kosianonj keuma iikanonj boria metaama kotuegonj onjono. ⁵¹ Kotuegonj onjono iikanondeen Anutunonj wano onjomesaonj Siwenonj uro. ⁵² Uro korisoro somata moma usugonj Anuta menj mepeseen munj Jerusalemj eleengji. ⁵³ Eleema suulanj jiwogonj jigononj laligonj waluya menj mepeseen munj laligogi. Kian.

* 24:49: Apo 1.4 * 24:50: Apo 1.9-11

Jon Oligaa Buŋa Jonon Ooro. Jen-asa-asari

Jonon iyanŋaa qata Oligaa Buŋa kokanon asuganon mende ooroto, iyanŋaajon kokaen jeja, “Gowoko Jiisasnon utanon jopagon muroti.” (19.26) Jonon uujopa uukalembaa qaaya ii kaparan koma jenkeja. Jonon Oligaa Buŋa koi ii ejembanon qaa kokaen moma kotowutiwaajon (20.31) ooro, “Jiisas Kraist ii balon ejagadeen mende laligoroto, onanon Anutuwaa Meria ano Hamoqeŋe Toya kolooja. Ono mono ii moma laarin iikanon laaligo kombombanŋa mokoloowu.” Jiisasnon wala Manŋaa kosianon laligon qaa jetaga laligoro. (1.1) Kaen laligon namo eजा koloon esunmumuya ano momoya ii aiwese angoletto men iikanon qendeeno. Ii qendeema bentotombaa kania jen asarin tosonian uugia meleengi tosonian kilen yangisen anŋi.

Jiisasnon kokaen kolooja, jero: Hamoqeŋe Toya (4.26), laaligowaa nene wota (6.35), Siwe goman eukawaa bunaga (8.23), bensakon tetegoya qaa (8.58), namowaa asasaga (9.5), nagu (10.7), lama galen awaa (10.11), Anutuwaa Meria (10.36), Poŋ ano Boi (13.13), koomunonŋa waawaataa Toya ano laaligo kombombanŋa Toya (11.25), kana honŋa, qaa honŋa ano laaligo kombombanŋa (14.6), wain gere honŋa (15.1), tere wanŋa mutuya ano tetegoya A ano Z (Ais 1.8), Mutuya ano Konoga (Ais 1.17) ano kaan kaanŋa.

Jiisasnon gowokouruta onanon jopagon onoma laligoroti, gejanono qaa konoganon (Bon 13-17) ii tororo qendeenja. Qaa ii naanawo. Koomunonŋa waamago Piito men kotiwaatiwaajon kokaen qisiro: “Nii jopagon nonjan me qaago? Kaen kolojanŋi, kian mono alauruna kalaŋ koma onomba.”

Buk kokawaa bakaya wanŋa 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-18

Jon Oomulu eja ano gowokouruta mutuya 1.19-51

Jiisasnon qenjaaro gawon mero 2.1-12.50

Tetegoyanon Jerusalem kan laligon komuro 13.1-19.42

Gbilin waama alauruta koloon onono 20.1-31

Galili kan gowokouruta koloon onono 21.1-25

Anutuwaa qaa jeta laaligoyawo.

¹ Kanakanaiyanon monowaa monoyanonŋa qaa je laligoro. Iinon laaligowaa kania nanŋon jen waama laligoro. Qaa je iinon Anutuwaa kooronanon laligon waaro ano ano bensakon Anutugadeen kolooja. ² Qaa je iinon kanakanaiyanon Anutuwaa kooronanon laligoro. ³ Iwaa kooronanon laligon ilaan muro iwoi kuuya kolooro. Iwoi mon mende ilaan munaga, ii mende koloonaga. ⁴ Qaa je iinon laaligowaa bemunjaleya kolooja. Iwaanon laaligo kombombanŋa iikanon ejemba men asarin onono iima laligon waagi. ⁵ Asasagayanon panŋaman utanon asarinkejato, panŋamanon laligogiti, iyononon asasagaa kania ii mende moma asarin laligon kougi. Kianŋ.

⁶⁻⁷ *Anutonon ejemba kuuya asasagaya moma laariwutiwaajon moma qele eja qata Jon wasiro asugiro. Asugin kan asasagaa kania inŋisaama nanŋon jen laligoro. ⁸ Jon ano asasaga ii mende koloon laligoroto, iinon asasagaa kania ii nanŋon jen laligoro. ⁹ Asasaga onabonŋa iinon ejemba goman so men asarin nonomakeji, iinon namonon asugimambaaon ano.

¹⁰ Iinon kanakanaiyanon gomanŋa gomanŋa iikawaa ilawoilaya kuuya ii nemun koma onono koloogi. Koloogi ano batugianon laligon kouroto, balon ejembanon kilen ii mende moma koton mun tompin laligogi. ¹¹ Kaen tompirinŋi laligogi iyanŋaa goman mirianon karo kanagesourutanon zizi togon telambelan ama gema qen mug. ¹² Kaen anŋito, daen yononon koma horon mun qabunŋaya moma moma laarigiti, iinon mono kuuya iyonoojon kana meleuro kokaen kolooro: Anon nemun koma ku-usun onono kolokoloo donggoga koloon Anutuwaa meraboraanŋa koloogi. ¹³ Anutuwaa uusiinanon nemun koma onono koloogi. Namonon ejanon siinŋa otaan embiawo qaa somonŋoro koro ama mera mero koloogi, iyononon kana kaanŋa iikanon Anutuwaa meraboraanŋa mende koloogi. Kianŋ.

¹⁴ Qaa je iinon eja sele busuwo koloon batunananon kema kan laligoro. Kaen laligoro akadamuya uun iima laligonin. Manjon Meria motoongowaajon akadamuya kuuya ama aon koma muro qaita mon laligogi, iinon mono iikawaa so kalenmorianon uuta saa qero akadamuyawo koloon kamban so qaa hon toontoonŋa jen laligoro.

* 1:6-7: Mat 3.1; Maak 1.4; Luuk 3.1-2

¹⁵ Jononj eja iikawaa kania nanjon kokaen qama jen laligoro, “Niinonj mombaajon qaa jen laligoweti, iinonj mono ii koloaja. Kokaen jen laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende koloowe iinonj wala laligoro. Kawaajon iwaa qabunyanonj mono nii nuugun uuta koloaja.” Jon Oomulu ejanonj kaen jen laligoro.

¹⁶ Kalejmorianonj eja iikawaa uuta saa qero akadamyawo laligoroti, iinonj mono iikawaa so kotuegonj nonoma laligoro. Kotumotueya ii kambanja kambanja maaro kuuya nonoo qanananonj uro laligonij. ¹⁷ Moosesonj Kana qaanana nemunj kono kolooroto, Jiisas Kraistonj qaa honja ninisaama Anutuwaawo kalejmorianja nemunj kono asuganonj kolooro. ¹⁸ Namo eja monjonj Anutu kambanj monjonj mende iiro. Meria motoojononj Marja wosoyanonj laligonj kouma laligoroti, iinonj mono namononj kamaanj kania ninisaano monij. Kianj.

Jon Oomulu ejanonj iyanjaa kania jenj asariro.

Mat 3.1-12; Maak 1.1-8; Luuk 3.1-18

¹⁹ Juuda jotamemeya yonjononj jigo gawonj galej ano jiwowonj jigowaa welenqeqe tosaanja Jerusalem sitinonga wasinj onjonji Jombaanonj kagi. Kanj qisij munj jegi, “Gii naa ejaga koloojanj? Kaniaga nomaenj?” Kaen jegi kaniaya injisaama injjoro.

²⁰ Kaniaya mende qakoonoto, asuganonj kokaen jokolooro, “Niinonj Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojenj.”

²¹* Kaen jokolooro kaparanj koma qisij mugij, “Gii mono eja moroga koloojanj? Gii Elaija koloojanj me qaago?” Qisij mugij “Qaago!” jero. “Gii gejatootoo eja monj koloojanj me qaago?” Kaen qisigij “Kaan qaago!” meleeno.

²² Meleeno qisigij, “Gii moroga koloojanj? Wasinj nononjgi kajonji, iyonjoonj mono nomaenj meleema injjowonaga? Gii geengaa kaniaga nomaenj jenj asariwaga?”

²³* Qisigij kokaen injjoro,

“Gejatootoo eja Aisaianonj qaa monj kokaen jerota eja, ‘Nii gajoba koloonj balonj qararanjonkonjononj laligonj kokaen qamakejenj: Ponjonj kawa-oo!

Kawaajonj onjo mono uugia mindijgonj kania meleunj meagowu.’ Nii kawaa qele gajobaya koloojenj.”

²⁴ Eja wasinj onjonji Jombaanonj kagiti, ii Farisij (Kana qaawaa kaparanjonkonj) ejaga kolooji. ²⁵ Yonjononj mombo kokaen jenj qisij mugij, “Gii Hamoqeqe Toya Kraist mende koloojanj ano Elaija me gejatootoo eja yonoononga monj mende koloojanji, iikawaajonj mono naambaajonj ejemba oomulu menj onjmakejanj?”

²⁶ Qisij mugij kokaenj meleema onono, “Niinonj apu toonjonj onjomorinjkejento, eja monj onjo mende moma kotojuti, iinonj koi batugianonj nanja. ²⁷ Eja monj noo gemananonj kawaatiwaaajonj jenj laligoweti, iinonj mono ii koloaja. Iinonj kanj nii nuugun somatana koloonj laligowaatiwaaajonj niinonj iwaa kosianonj kema wayangesoya besaanj kana esuyaa kasia isamambaa amaqaamamaa amanja.” ²⁸ Jononj Jordan apu leegenonj gomanj qata Betani iikanonj laligonj ejemba oomulu menj onjoma laligoro. Iwoi ii iikanonj kolooro. Kianj.

Jononj Jiisaswaaajonj “Anutuwaanonj lama meriaga,” jero.

²⁹ Ii kolooro gomanj ano Jononj Jiisas sigensigenj karo iima jero, “Iigi, eja ii Anutuwaanonj lama meriaga. Iinonj mono balonja balonja ananaa singisongonana koma konjoratiro solanjaniwonja. ³⁰ Niinonj mombaajonj qaa jenj laligoweti, iinonj mono ii koloaja. Kokaen jenj laligowe: Noo gemananonj eja monj kawaati, niinonj mende koloowe iinonj walagadeenj laligonj waaro. Kawaajonj iwaa qabunyanonj mono nii nuugun uuta koloaja. ³¹ Niinonj ii wala mende moma kotoweto, Anutunonj kaniaya Israel ejemba nono ninisaano mobonjatiwaaajonj moja. Ii moma nii wasinj nono kanj oomulu menj onjmakejenj.”

³² Jononj kaen jenj dangunu kaanja nama nanjonj kokaen injjoro, “Unja Toroyanonj mono Siwenonja kamaanj kewo koonj kaanja iwaa wanjononj kamaanj koma raro iibe. ³³ Niinonj ii wala mende moma kotonj laligoweto, monjonj ejemba oomulu menj onjomanjatiwaaajonj wasinj nonoti, iinonj kokaenj nijoro, ‘Unja Toroyanonj mombaa wanjononj kamaanj koma raro iibagati, iinonj mono Unja Toroya ejemba uugianonj ama iikanonj mulu menj onjombaa.’ ³⁴ Niinonj ii iibetiwaaajonj ama kaniaya kokaen nanjonj jejenj, ‘Iinonj Anutuwaawo Meria kolooja.’” Kianj.

Jiisasnonj gowokouruta mutuya onjono.

³⁵ Kaen injjoro gomanj ano Jononj mombo apu goraayanonj iikanondeenj keno gowokouruta yonoononga woinonj iwo motoon nanji. ³⁶ Nanji Jiisasnonj iikanonj unjuugun kenoti, ii tororo unj iigigiinj jero, “Eja ii mono iibao. Iinonj Anutuwaanonj lama meriaga kolooja.”

³⁷ Kaen jero gowoko woi yoronon qaa ii moma Jiisaswaa gematanon keni. ³⁸ Keni Jiisasnon eleema gematanon kariti, ii iriima kokaen qisin orono, "Oro moroga mongama kajao?" Iikaen moma meleema ijori, "Somatanara, gii miri dakanon en laligojan?" (Juuda yononon 'Somatanana' qaa ii boiwaajon jenkegi.)

³⁹ Kaen ijori meleeno, "Mono kan iibao!" Kaen meleeno ween jaaya eleeno 4 kilok kawaa so kolooro. Ween jaaya meleeno iikanon motoon kema miri dakanon en laligoroti, ii iigi. Ii iima kanon iwo laligori goman sijsingon tiiro mesaon kari.

⁴⁰ Jonon qaa jero gowoko woita moma Jiisaswaa gematanon keniti, iyeroonnga mombaa qata Andruu, dataa qata Saimon Piito. ⁴¹ Andruu iinon wala data Saimon mokoloon kokaen ijoro moro, "Noro mono Hamoqeqe Toya mokoloojota." Hamoqeqe Toya ii Griik qaanon Kraist. ⁴² Kaen jen data wama Jiisaswaanon keni. Keni Jiisasnon Saimon tororo uun iigigiin jero, "Gii Saimon, Jombaa meria koloojanto, niinon qaga Siifas qabe ewaa."* Kianj.

Jiisasnon Filip ano Natanael orono.

⁴³ Goman ano Jiisasnon Galili prowinsnon kemambaajon kema kananon eja qata Filip mokoloon kokaen ijoro, "Gii mono nii notaan kawa!" ⁴⁴ Filipnon Andruu ano Piito yorowo gomangia motoonja. Taongia qata Betsaida.

⁴⁵ Filipnon eja qata Natanael mokoloon kokaen ijoro, "Moosesnon eja mombaajon Kana qaanon oorota gejatotoo yononon toroqen oogita eji, nono mono eja ii mokoloojona. Eja ii qata Jiisas, manaa qata Joosef, goman qata Nazaret."

⁴⁶ Natanaelnon ii moma waliingon jero, "Oo Nazaret! Ii goman qandayaga. Iikanon iwoi awaa mon koloowaatiwaa so qaago." Kaen jero Filipnon ijoro, "Mono kan geengo iima kotowa!"

⁴⁷ Kaen ijoro moma Jiisaswaanon kan kouro iima iwaajon qaa kokaen jero, "Iibu! Eja koi kanon mono Israel eja hona koloaja. Uutanon gbingbaon qolomolongoya qaa."

⁴⁸ Kaen jero Natanaelnon qisin mun jero, "Gii mono nomaenonon nii moma koton nonjan?" Kaen jero Jiisasnon meleema ijoro, "Gii fig gere' umuganon rana giima kotowe. Wala giima kotowego Filipnon kawaa gematanon giima goono."

⁴⁹ Kaen ijoro Natanaelnon meleema ijoro, "Oo Somatana, gii mono onanon Anutuwaa Meria koloojan. Gii Israel nonoonon eja Ponga laligojan."

⁵⁰ Kaen jero moma Jiisasnon meleema ijoro, "Nii wala kokaen jejen, 'Gii fig umuganon rana giibe.' Kaen jen asugijeniwaajon moma laarin nonjan. Anutuwaanon ku-usun koi iima motaji, ii mono iwoi melaada koloaja. Honja somata ii mono kanagen iima moma laligowaga."

⁵¹ *Kaen ijon toroqen ijoro, "Niinon qaa hon toonja mon kokaen jewe moba: Kanagen noo gowokouruna koloogi koton kondoon onombe jaameleen unja kokaen iibuya: Siwe nagunon tano Anutuwaa gajobaurutanon asugin Siwe gomambaa Eja Honjaanon uma kamaan anji injiibuya." Kianj.

2

Jiisasnon apu menj letono wain kolooro.

¹ Jiisasnon Filip ano Natanael orono ween karoon tegoro laligogi monnon agomin aoawaa maran lomban ano ajoroogi. Ii Galili prowinswaa goman qata Kaana iikanon anji. Jiisaswaa nemujanon kanon motoon kema ragi. ² Jiisas ano iwaa gowokouruta ii kaanagadeen horon onongi lombanon motoon ragi. ³ Iikanon ragi wain apunon qaono Jiisaswaa nemujanon meria ijoro, "Yonoonon wain apu qaonja."

⁴ Kaen ijoro kokaen ijoro, "Nemuna, ii nomaen amajatiwaajon jejan? Jen koton nonjan me? Noo angoletto meme kambananon mende kan kuuro laligojen."

⁵ Kaen jero moma welenqequeruta kokaen injijoro, "Iinon iwoi mombaajon jen koton onombaati, ii mono otaan ambu."

⁶ Juuda yononon hamo qen aowombaajon Kana qaagia otaan borogia songbama laligonkegi. Iikawaa so miri iikanon koworanen somata 6 raro. Koworanen motomotoon ii apu konon 8 me 12 iikanon kemen saa qenagiwaa sogi ragi.

⁷ Jiisasnon ii iima kokaen injijoro, "Ono mono apu koson kan maagi koworanen koi saa qewa." Kaen jero moma jerotiwaa so anji. ⁸ Koworanen ii saa qegi kokaen jen koton onono, "Mono apu qaga koson men kema lomban galen mubu." Jen koton onono men kengi.

* 1:42: Siifas ii Griik qaanon Piito, ananaa qaanon jamo karanjan. † 1:48: Fig ii sambu kaanaya. Ii gawongianon komogi kota naanjowo kolooro kamban mamaga nen laligoju. * 1:51: Jen 28.12

⁹ Kosonj kenjito, galenonj apu letoma wain kolooroti, ii ney naanja moma daenjkaya menj kagiti, ii mende moma asarinj aaruro. Aaruroto, welenqece apu kosogiti, iyonononj ii moma jegi galenonj maranj lombanj toya oono karo. ¹⁰ Karo kokaenj ijoro, "Maranj kambananonj kuuya yonononj wain apu awaa ii wala menj kanj onjmakeju ano ii ney enkalolonj menj aogigo wain apu naanja qaa ii kanagenj onjmakeju. Giinonj wain apu awaa ii wala anjonj koma mende onjoma ketego koi kambanj uugunj menj kajanj. Ii sili morota monj anjanj."

¹¹ Jiisasnonj anjoleto mutuya koi ii Galili prowinswaa gomanja qata Kaana iikanonj mero. Ii menj iikanonj ku-usunja asuganonj injisaano. Kaenj injisaano gowokourutanonj moma laarinj mugj.

¹² *Jejelombanonj laligogi tegoro Jiisaswaa nemunjkooanja ano gowokouruta yonononj gomanjianonj Kaperneam kenji. Iikanonj kema somanja tosia toroqenj laligogi. Kianj.

Jiisasnonj jiwowonj jigo jenj kobooro.

Mat 21.12-13; Maak 11.15-17; Luuk 19.45-46

¹³ *Kambanj kanonj Juuda nonoononj kianjkomu kendonj kambanja dodowiro. Anutunonj wala eenanonj niniima koboonj nunuuguroti, *iikawaajonj aisoowombaaajonj anji Jiisasnonj kaanagadeenj gomanja mesaonj Jerusalem sitinonj uro. ¹⁴ Sitinonj uma jiwowonj jigowaa totonj utanonj keuma iwoi kokaenj mokolooro: Ejemba bulmakao ejia, lama ano kewo koonj ii sewanja mewutiwaajonj anji ano tosianonj monenj utekute ambombaaajonj ragiti, ii injiuro.

¹⁵ Ii injiima kasanonj tape (qoilomu) mizizijn iikanonj onjootinj unjuro. Unjnj ejemba ii kuuya konjoma onjoma lama bulmakaogiwawo jiwowonj jigononjga onjotaaro. Utekute ejemba yonononj soojaakota qewagoro kamaaro peragia metama maaro keno. ¹⁶ Kewo sewanjia mewutiwaajonj anjiti, ejemba ii kokaenj jenj onjono, "Iwoi ii mono menj togonj seleenjenj kembu. Onj noo Manjaa jiwowonj jigo koi mono naambaajonj utegogi konjkororo miri kaanja kolooja?"

¹⁷ *Kaenj jenj onjono Bunja qaa monj gowoko yonjoo momogianonj kouro romonjgogi. Qaa ii kokaenj oogita eja, "Noo uunanonj goononj jigo ii kowoga ewaatiwaajonj kaparanj kombe iikanonj uunanonj neqanj gere kaanja jero majakaka iikanonj ji mokoloonkejenj."

¹⁸ Ii konjoma onjono Juuda jotamemeya yonononj temboma waama Jiisaswaanonj kouma kokaenj qisijn mugj, "Gii mono naa anjoleto monj ana ku-usunja iininj sokoma nononogoo tere kaanja anaga?"

¹⁹ *Kaenj qisijn mugj kokaenj meleema onjono, "Onjnonj jiwowonj jigo koi kondeenji namononj kamaaro niinonj ii weenj karoombaa utanonj metaama kuumanja."

²⁰ Meleema onjono kokaenj ijogi, "Gbani 46:waa utanonj jiwowonj jigo koi menj laligonj medaborogita nanja ano giinonj ii weenj karoombaa utanonj mono nomaenj ama metaama kuunaga?"

²¹ Kaenj ijogito, Jiisasnonj jigowaa qaa ii iyanjaa seliaa sareaga jero. ²² Jiisasnonj kanagenj koomunonjga waaro sareqaa jeroti, ii kambanj iikanonj gowokouruta yonjoo roromonjgogianonj kanj kono moma asarigi. Ii romonjonj Jiisasnonj qaa jeroti, ii ano Bunja qaa oogiti, ii kuuya moma laarigi. Kianj.

Jiisasnonj ejemba kanaanana modaboroja.

²³ Jiisasnonj Jerusalem sitinonj kianjkomu kendombaa kambananonj laligonj anjoleto ku-usunjawo meroti, ii ejemba mamaganonj iima qata moma laarinj iwaanonj rapinjgogi.

²⁴ Rapingogito, Jiisasnonj ejemba kuuya yonjoo kanagia moma kotodabororo. Kawaajonj ejemba kuuya mende moma laaridaboronj onjoma qaagjaa baatanonj mende kema laligoro. ²⁵ Ejemba uagianonj qaa iwoi eroti, Jiisas monjonj ejemba uugijaa kania ii isaama qendeema mubaatiwaa so mende kolooro. Mono anjo ii moma kotoro. Kianj.

3

Jiisasnonj Nikodeemus uumeleembaa kania kuma muro.

¹ Juuda kanagesowaa jigo kaunsol batugianonj jotamemeya eja monj qata Nikodeemus laligoro. Iinonj Farisii (Kana qaawaa kaparanjkonjonj) tuunjonj nano. ² Iinonj gomantiinja monjonj Jiisaswaanonj kouma kokaenj ijoro, "Somatana, gii anjoleto menjkejani, ii eja monjonj Anutu iwo mende nano anjodeenj memambaa amamaanjkeja. Kawaajonj gii Anutunonj nemunj koma gono boi koloojanj, iikaenj mojonj."

* **2:12:** Mat 4.13 * **2:13:** Eks 12.1-27 * **2:13:** Anutunonj Iijipt kanonj Israel ejemba niniima koboonj nunuuguroti, iikawaa korisoroya ii Koonj qaanonj Pasowa. Eksodus, Mootogo 12.15 * **2:17:** Ond 69.9 * **2:19:** Mat 26.61; 27.40; Maak 14.58; 15.29

³ Kaen jero kokaen jej meleema muro, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monjon Anutuwaanonga kolokoloo donggoga mende koloowaati eenj, iinon mono Anutuwaa bentotonon keuma iimambaa amamaawaa.”

⁴ Meleema muro kokaen ijoro, “Monjon ejemba waja koloon laligonngo kolokoloo donggoga ii mono nomaen koloonaga? Iinon mono nemuj goron utanon keuro momboro ama memambaa amamaawaa.”

⁵ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Monjon oomulu menj mugu Unja Toroyanon utanon kemero iikanon kolokoloo donggoga mende kolooji eenj, iikaanjonon mono Anutuwaa bentoton utanon keumambaa amamaawaa. ⁶ Balombaa nemujman onjononga merabora koloojuti, ii balombaa merabaraanaga. Unja Toroyanon inaan nemuj kono merabora koloonkejuti, ii mono Siwewaa merabaraanaga.

⁷ “Kawaajon onjo kolokoloo donggoga Anutuwaanonga mende koloowuyati, ii mono mende sokonja. Qaa ii jewe iikawaajon mono mende aaruwa. ⁸ Haamonon anaa jaajaa lanj giliro otona momakejanto, ii dakaya qen kankeji ano dakaan baagen qen kemakeji, giinon iikawaa kania mende moma asarijan. Unja Toroyanon ejemba nemuj koma onono kolokoloo donggoga koloogiti, kuuya iyonoo kaniagia mono haamo kawaa so kolooja.”

⁹ Kaen meleeno Nikodeemusnon kiko qen kokaen jero, “Ii mono nomaen koloonaga?”

¹⁰ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii Israel kanageso kuma nonomakejan ano kilen qaa iikawaa kania mende moma asarijan. Ii mende sokonja. ¹¹ Niinon qaa hona toon mon kokaen jewe moba: Nononon naama moma kotojonj, ii jej inisaamakejon ano naama jaanananon iima mojonj, ii nanjon jenkejon. Kaen amakejonto, onjonon kilen Bunja qaanana ii mende moma anjon komakeju.

¹² “Balombaa iwoiya jaanon ii-iita kawaa qaaya jewe moma mende moma laarin nonjuti eenj, niinon Siwewaa iwoiya mende ii-iita kawaa kania injiowe ii mono nomaen moma laariwuyaa? ¹³ Balombaa eja monjon Siwenon mende uroto, Siwe gomambaa Eja honjonon Siwe gomanon laligon kamaan koloon asugiroti, iinon mono eleema Siwenon ubaa.

¹⁴ *¹⁴ “Anutunon Mooses balon qararanjonkonjonon jej kotooro kopa aenon mokolen unjaya menj toonon kosigoro nanoti, iikawaa so Siwe gomambaa Eja Hona ii kosigogi uma nambaa. ¹⁵ Ejemba ii moma laarin mujuti, iyononon kuuya laaligo kombomban mokoloon laligowutiwaajon ama eu ubaa.

¹⁶ “Iikawaa kania ii kokaen: Ejemba ii moma laarin munkejuti, iyonononga monjon tiwilaawaabotiwaajon Anutunon balon so jinon qaa jopagon nonono. Anana kuuya letoma laaligo kotigaa bunja koloowonatiwaajon ama Meria motoonggo soro ii nonono. ¹⁷ Ejemba goman so laligon kenjonj, Anutunon Meria anana qaanana jej tegowaatiwaajon qaagoto, Merianon hamo nunuro kantri so letoma oyanboyan koloowonatiwaajon ama wasiro namonon kamaaro.

¹⁸ “Ejemba monjon Meria moma laariji, Anutunon iwaa qaa jej tegoro mende tiwilaawaato, monjon Jiisas mende moma laarin muji, Anutunon iwaa qaa jej tegoro laligoja. Anutuwa Meria motoongwaa qata mende moma laarijiwaajon ama gere siawaa bunja koloowaa. ¹⁹ Anutunon balon ejemba qaanana jej tegonkeji, iikawaa kania ii kokaen: Asaganon namonon kamaan kolooro, ejembanon nanamemen bologa bologa ama menj laligogi. Kaen laligon Anutuwa asasaga togon uugia pangamambaa nanamemenon lanj somonjon laligon kougi.

²⁰ “Kuuya nanamemen bologa amakejuti, iyononon Anutuwa asasaga togon gema qenkeju. Anutunon nanamemen bologa bologa ii inisaama jej onono gamugia mobubotiwaajon toroko momakeju. Ii moma asasaga utanon mende keumakeju. ²¹ Mende keumakejuto, monjon qaa hona otaan laligoji, iinon saanon asasagayaa utanon keubaa. Anutunon sololon muro nanamemen ama menj laligoro, iikawaajon nanamemen iikanon asuganon koloowaatiwaajon moja.” Kianj.

Jon Oomulu ejanon Jiisaswaa kania jokolooro.

²² Jiisasnon kaen jedaboron nama gowokouruta unjama Jerusalem siti mesaon Judia prowinswaa goman gematanon kengji. Iikanon kema gowokouruta yonowo sonda tosia toron laligon ejemba oomulu menj onoma laligoro. ²³ Jiisasnon kaen laligoro, Jonon kaanagadeen goman qata Salim kawaa kosianon laligoro. Goman qata Ailon kanon apu mamaga ero ano ejembanon Jombaanon kouma oomulu menj onombatiwaajon qisigi afaanjon men onoma laligoro. ²⁴ *Kamban iikanon Jon ii kapuare mirinon mende onngi raro.

* 3:14: Jan 21.9 * 3:24: Mat 14.3; Maak 6.17; Luuk 3.19-20

²⁵ Juuda yonononj hamo qeŋ aowombaaŋonj borogia songbama laligonkegi. Kawaajonj Jombaa gowokouruta yonononj Juuda eja mombo qaa iikawaa niinonŋinonj jeŋ kanainj jenonkooli anŋi. ²⁶ Kaen anŋi bimooro Jombaanonj kanj kokaen ijogi, “Somatanana moba, eja Jordan apu leegenanonj giwo laligoro geenŋo kaniaya nanŋonj jenati, iinonj ejemba oomulu meŋ onŋono tuuŋ somasomatanonj mono iwaanonj kemakeju.”

²⁷ Jononj ii moma kokaen meleeno, “Anutunonj eja mombaajonj iwoi moŋ Siwenonŋa mende ama munagati eenj, iinonj mono ii buŋa qeŋ aomambaa amamaawaa. ²⁸ *Iwo laligonj kokaen jewe, ‘Nii Hamoqeŋe Toya Kraist mende koloojento, Anutunonj wasinj nono wala kaenja iinonj gemananonj kawaa.’ Niinonj qaa ii jeweti, onŋo ii saanonj onŋoanŋio nanŋonj jeŋ laligowuyatiwaa so kolooju. ²⁹ Iikawaa sareya ama kokaen jemaŋa: Eja moŋnonj emba buŋayawo koloonj emba memambaajonj korisoro qaa jeŋ seiŋ laligoja. Kaen laligoro eja alianonj kosianonj nama korisoro qaayaa aroya moma iwaajonj jinonja qaa aisoonkeja. Kawaa so niinonj Jiisaswaa alia koloonj iwaajonj aisooŋe korisoro iikanonj keteda koi uuna saa qero laligojenj. ³⁰ Jiisaswaa qabuŋayanonj somariinj seiŋo Jon noononj waziŋro sokombaa.” Kianj.

Jiisasnonj Siwenonŋa kamaarotiwaa kania jero.

³¹ “Morononj eukanonja kamaaroti, iinonj ejemba kuuya unjuugunj uuta kolooja. Moŋnonj namononj asuginj namowaa buŋa kolooja ano namononj laaligowaa qaaya jeŋkeja. Siwenonŋa kamaanŋ karoti, iinonj mono kuuya unjuugunj uuta kolooja. ³² Iinonj iwoi iima moma kotonj laligoroti, iikawaa kania jeŋ nanŋonj dangunu kaanja nanja. Kaen nanjato, nanŋonanŋo qaaya ii ejemba moŋnonj moŋ mende moma anŋonj konja.

³³ “Ejemba moŋnonj nanŋonanŋo qaaya moma anŋonj konji, iinonj Anutu onabonja koloojiwaa qaaya meŋ kotiŋro powowonj kolooŋa. ³⁴ Anutunonj gele eja wasinj Unjaya Toroya dogo qaganonj qaagoto, kelemalelenj munkeja. Kawaajonj gele ejanonj mono Anutuwaanonj qaa honja ii injisaama jeŋkeja. ³⁵ *Manjanonj Meria uunonj jopagonj munkejiwaaŋonj ama iwoi kuuya buŋa qeŋ muŋ borianonj ano eja.

³⁶ “Ejemba moŋnonj Meria moma laarinj uuta meleenji, iinonj mono mombo letoma laaligo kotigaa buŋa kolooja. Moŋnonj Meriaa qaaya mende teŋ komakeji, Anutuŋa irinŋonŋononj mono iwaa qaganonj uma pondan nano laaligo kotigaa kania mende iima kotonj eenj lanj laligoja.” Kianj

4

Jiisasnonj Samaria emba mombo qaa amiri.

¹ Jiisasnonj ejemba kaen qeŋo onŋono gowokouruta koloogi oomulu meŋ onŋoma iikanonj Jon Oomulu eja uugunj haamo ama laligoroti, qaa ii Farisii (Kana qaawaa kaparanŋonkonj) yonŋoo geŋagianonj kemero mogi. Yonononj ii mogiti, buju ii jegi seiŋ Pombaa geŋianonj kemero moro. ² Jiisasnonj anjo ejemba mende oomulu meŋ onŋonoto, iinonj jero gowokourutanonj ii anŋi. ³ Ii moma Judia prowins mesaonj eleema mombo Galili prowins waagenj kenji. ⁴ Kana kaen kema Samaria prowinsnonj keuma uugunj kenji.

⁵ *Uugunj kema Samaria prowinswaa taonj moŋ qata Sikar iikanonj keuro. Sikar taonj ii Jeikobnonj balonj bakaya moŋ meria Joosef muroti, iikawaa kosianonj eja. ⁶ Jeikobwaanonj apu ronj koriga ii Sikar taononj nanja. Jiisasnonj kana karotiwaajonj ama selia bimooro weenj jiji kolooŋo apu ronj iikanonj keuma kosianonj kamaanŋ raro.

⁷ Apu ronj kosianonj raro Samaria emba moŋnonj apu kosomambaajonj karo. Karo Jiisasnonj iima kokaen ijoro, “Gii saanonj apu nona newenaga.” ⁸ Kamban kanonj gowokourutanonj nene sewanja mewombaajonj ii mesaonj taononj kenji iyanŋarodeen nani.

⁹ *Juuda ejembanonj Samaria prowins sureen onŋoma yonŋowo ainjolonj mende laligonkegi ano pake motoonŋononj apu mende kosonj laligonkegi. Kawaajonj iyanŋarodeen nani kanonj emba iinonj kokaen ijoro, “Gii Juuda ejaga ano nii Samaria embagato, nomaembaajonj ‘Apu nona newenaga,’ jeŋ qisin nonjan?”

¹⁰ Jiisasnonj qiqisi ii moma kokaen meleema muro, “Gii Anutu kalenŋaa kania moma kotona sokonaga. Morononj ‘Apu nona newenaga,’ jeŋ qisin gonji, iwaa kania moma asarinagati eenj, ii mono qisina laaligowaa apuya gonaga.”

¹¹ Kaen ijoro kokaen ijoro, “Oo somatana, apu kosomanjatiwaa pakeya moŋ mende raja ano apu ronj koi kanonj mono koriga kolooja. Kawaajonj laaligowaa apuwaajonj jejanj, ii mono daanŋaya mokolonaga? ¹² Benj isinana Jeikobnonj apu ronja koi nonono. Iinonj wala anjo ano iwaa gematanonj meraurutanonj koi kanj apu kosonj neŋ laligonkegi ano bulmakao

* 3:28: Jon 1.20

* 3:35: Mat 11.27; Luuk 10.22

* 4:5: Jen 33.19; Joos 24.32

* 4:9: Esr 4.1-5; Neh 4.1-2

tuunja tuunja apu onjongi nen laligonkegi. Gii Jeikob uugun uuta koloon ejemba apu men seij onjomambaajon jejan me?”

¹³ Kaen jero moma Jiisasnonj kokaen meleeno, “Ejemba kuuyanong apu koi nenngo mombo apuwaa newombaajon momakebuya. ¹⁴ Kaen laligowuto, niinonj mombaajon apu mumanjati, iinonj ii nenngo kambanj mojnjonj apuwaa mombo mende mobaa. Kaen qaagoto, apu mumanjati, ii mono iwaa uutanonj letoma laaligowaa apu jaaya jujukuyaa qaa kolooro laligowaa. Ujnjngonj kouma laaligo kombombanja tetegoya qaa ii munkebaa.”

¹⁵ Kaen meleeno embanonj jero, “Oo somatana, gii mono apu ii nona nemanj. Ii nenngo kambanja kambanja mombo apuwaa moma apu kosomambaajonj koi kanasoso mende riiwenaga.”

¹⁶ Kaen jero kokaen jenj kotonj muro, “Gii mono kema loga wama koi kawao.”

¹⁷ Kaen jenj kotonj muro “Nii lona qaa,” jenj meleeno. Meleeno kokaen ijoro, “Gii ‘Lona qaa,’ qaa ii onjanonj jejan. ¹⁸ Gii wala eja 5 onjoma laligona ano kete mojn mena rajaoti, iinonj goo loga mende kolooja. Qaa jejanj, ii honj toonjaga.”

¹⁹ Embanonj ii moma kokaen ijoro, “Somatana, gii mono gejatootoo eja qaita mojn koloojanj. Niinonj taniga kaen giima kotojenj. ²⁰ Nonoo ambosakonjurunananonj baanja gendeema kokanonj uma siminj kuma qama koolinj laligogito, Juuda onjononj kokaen jenjkeju, ‘Samaria onjo mono Jerusalem sitinonj uma jiwowonj jigononj usugonj qama kooligi sokombaa.’

²¹ Ii moma Jiisasnonj kokaen jenj kotooro, “Oo emba, kambanj mojn kanj kuuwaati, onjo kambanj iikanonj Ama waeya menj mepesee-wombaajonj baanja kokanonj me Jerusalem kanonj mende uma laligowuya. Gii qaa ii moma laarina sokombaa. ²² Samaria onjo Anutuwa kania tororo mende moma kotonj kilen iwaa waeya tondu menj mepeseenkeju. Hamoqeqewaa kania ii Juuda nonoo batunananonj asuganonj koloonj eja. Kawaajonj Juuda nonononj Anutunanaa kania moma kotonj waeya menj mepeseeninj sokonja.

²³ “Kilenj kambanj mojn kokaen koloowaa: Kambanj iikanonj Unja Toroyanonj ejemba sololoonj inaanj onjono qaa honja otaanj Ama waeya menj onjanonj mepeseen laligowu. Manjananonj ejemba kaanja mojnqama onjoma asugiwutiwaajonj siinja moma laligoja. Kambanj morota iikanonj mono kanj kuunj kete koi eja. ²⁴ Anutunonj Unjaga kolooja. Kawaajonj Unja iikawaa waeya menj mepeseenkejuti, iyonjononj mono Unja Toroyanonj sololoonj inaanj onjono qaa honja otaanj mepeseen laligowu.”

²⁵ Jiisasnonj kaen jenj kotooro embanonj ijoro, “Hamoqeqe Toya qata Kraist qajuti, iinonj asugimambaajonj anja, ii mojenj. Iinonj kawaati, kambanj iikanonj mono qaa kuuya ninisaano iima mobonja.”

²⁶ Jiisasnonj qaa ii moma kania kokaen isaano, “Giwo koi nama qaa aminj mojoti, niinonj mono iikaya koloojenj.” Kianj.

Gowoko yonjononj kanj yorowo toroqegi.

²⁷ Kaniaya isaano gowoko yonjononj iikanondeenj eleema kagi. Kanj embawo qaa aminj mori, ii iima waliqogito, mojnjonj kokaen mende qisiro, “Gii nomaembaajonj iwo qaa qaa anjao?” me “Gii naama gombaatiwaajonj mojanj?” Kaen qisiwombaajonj mogito, kuuyanonj kokodunduj koma ragi.

²⁸ Kaenj ragi embanonj apu pakeya mesaonj eleema taononj kema ejemba kokaen injjoro mogi, ²⁹ “Mobu! Niinonj eja mojn mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iikawaa kania nisaama jero mojenj. Kawaajonj iinonj Hamoqeqe Toya Kraist koloowabo. Mono onjonganjo kanj eja ii iibu.” ³⁰ Qaa ii moma taonj mesaonj luluuma horonj Jiisaswaanonj kenji.

³¹ Gowoko yonjononj kambanj biiwianonj kanonj Jiisas kuunj munj kokaen ijogi, “Somatanana, nene newa.”

³² Kaen ijogito, kokaen injjoro, “Niinonj nenena qaita mojn menj laligojenj, onjononj iikawaa kania mende moma kotoju. Qaago.”

³³ Kaen injjoro iyanjgia qisinj aonj kokaen jegi, “Mojnjonj nene mojn menj kanj mujaa me nomajen?”

³⁴ Kaen jegi kokaen injjoro, “Wasinj nono kaweti, niinonj iwaa jeta tenj koma gawonja menj sororogonjkenjenj, iinonj noo neneana kolooja. ³⁵ Onjononj qaa kokaen jewubo, ‘Koinj 4 tegoro olinj-izizii kambananonj toriwa.’ Mobu, niinonj iikawaajonj kokaen jejenj, moma geja ambu: Gawonj bonja bonja yonjoo honjgianonj mumugodabororo qenmemetaa kambananonj mono kanj kuuja. Onjo mono uugiaa jaayanonj meleeno uugi keno ii iima kotowu. ³⁶ Tosianonj wala qaa kota qosoma kororoonj laligogi honjanonj kambanj kokaamba asugiro tosonianj ii menj kululuunj tawagia megij ejembaya ejembaya laaligo kotigaa bunja koloonjkeju. Kaenj kolooro honja qenmeme yonjononj qosomakorororo ejemba yonjowo ajoroonj motoonj jejelombanj ama aisoonj oyanboyanjowo mobuya.

³⁷ ‘Moñonj kota qosoma kororooro moñonj honja qeñ meji,’ qaa kaen jenkejuti, ii qaa honjaga. Ii Anutuwaa gawonj memewaa kania injasaanja. ³⁸ Niinonj onjo wasinj onjombe gawonj qaita moñonj onjoangio iwoi kota mende komogiti, mono gawonj iikanonj kema honja qeñ mewu. Tosianonj wala selegia qeñ gawonj menj laligogi onjononj yonjoo gemagianonj kema gawonj megitiwaa honja mokoloonj qeñ menkebu. Niinonj kaenj wasinj onjonjen.” Kianj

Samaria ejemba mamaganonj uugia meleengi.

³⁹ Samaria embanonj qaa kokaenj nanjonj jero, “Niinonj eja moñ mokoloowe iwoi kuuya ama laligoweti, iinonj iikawaa kania nisaama jero mojenj.” Kaenj jerotiwaajonj ama Samaria ejemba mamaganonj Sikar taonj kanonj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi. ⁴⁰ Moma laarinj muñ iwaanonj kanj yonjowo toroqenj laligowaatiwaajonj kaparanj koma qisigi ween woiwaa so toroqenj kanonj laligoro.

⁴¹ Kaenj laligonj qaa jenj laligorotiwaajonj ama mamaganonj Jiisas moma laarinj toroqegi tuungia somariiro. ⁴² Toroqenj emba ii kokaenj ijogi, “Eja koi kanonj onjanonj gomanja gomanja ananaa Hamoqege Tonanaga kolooja. Nonononj ii goo qaawaajonjadenj mende toroqenj moma laarijontjo, ii nononano geja ama moma moma kotojonj.” Kianj.

Jiisasnonj kawali galeñ mombaa meria menj qeanggoro.

⁴³ Jiisasnonj Samaria laligoro weenj woi tegoro onjomesaonj Galili prowinsnonj keno. ⁴⁴ *Jiisas anjo kambanj moñonj qaa moñ kokaenj nanjonj jero, “Gejatootoo ejemba moñonj iyanjaa gomanj balononj laligoro iwaajonj mende mogi uro goda mende qeñ muñkeju.”

⁴⁵ *Kaenj jeroto, kileñ kambanj kanonj anjaa prowinsnonj Galili kouro iikanonj kaanagadeenj tosonianonj jolonja jegi. Yonjononj kiankumu kendombaajonj Jerusalem sitinonj uma Jiisasnonj kendonj kambananonj angoletto meroti, ii kuuya iima mogi. Kawaajonj kambanj iikanonj saanonja koma horonj mugi.

⁴⁶ *Galili prowins yonjononj koma horonj mugi gomanj qata Kaana wala kanonj apu menj letono wain kolooroti, iikanonj mombo karo. Taonj qata Kaperneam kanonj kimbaa kawali galeñ moñ laligoro. Iwaa merianonj ji kiro ero.

⁴⁷ Eñ komumambaajonj ano. Kawaajonj Jiisasnonj Judia prowins mesaonj Galili uutanonj karoti, iinonj iikawaa bujuya moma Jiisaswaanonj kema kokaenj qisinj muro, “Gii saanonj kanj merana menj qeangonj mubaga.” ⁴⁸ Qisinj muro kokaenj ijoro, “Onjo nii eenj mende moma laarinj nombutiwaa so koloojuti, ii mende sokonja. Niinonj angoletto aiwese mewe iimago mono afaangonj nii moma laarinj noma uugia meleembuyaga.”

⁴⁹ Kaenj ijoroto, kawali galenonj kokaenj ijoro, “Somatana, merananonj komuwabotiwaa-jonj mono uulanjawo kawa.”

⁵⁰ Kaenj ijoro meleema muro, “Meraganonj mono qeangonj laligowaa. Kawaajonj mono saanonj eleema kema.” Kaenj meleema muro iinonj ii moma laarinj eleema keno. ⁵¹ Kananonj keno weleñqeurutanonj kanj mokoloonj kokaenj ijogi, “Meraganonj mono qeangojaa.”

⁵² Kaenj ijogi qisinj onjoma jero, “Naa kambanonj kanainj qeangojaa?” Kaenj jero ijogi, “Woranj mare wan kilok kanonj sele gereya mesaojaa.” ⁵³ Ijogi momoya kokaenj koloonj asariro: Ahaa! Jiisasnonj “Meraganonj mono qeangonj laligowaa,” jeroti, mono aua iikanondeenj qeangojaa. Qaa ii moma asarinj ii ano sumanjuruta kuuya yonjononj uugia meleema Jiisas moma laarinj mugi.

⁵⁴ Jiisasnonj Judia mesaonj Galili prowins uutanonj kanj angoletto moñ koi mero indinja woi kolooro. Kianj.

5

Jiisasnonj Betesda anjonj teru goraayanonj eja moñ menj qeanggoro.

¹ Kanagenj kambanj moñonj Juuda yonjoo kendonj somata moñ toriro Jiisasnonj Jerusalem sitinonj uro. ² Jerusalem sitiwaa kiripononj nagu moñ ii lama onjoonj ero. Kawaa kosianonj anjonj teru moñ qata Hibruu qaanonj Betesda qagiti, ii ero. Iikawaa goraayanonj haamo miri koriga somata 5 nanji. ³ Haamo miri 5 iikawaa uutanonj ji ejemba tuunj somata enkegi. Tosianonj jaagia gooro ragi. Tosianonj kanaborogia meendanogoyaga egi. Tosianonj bakagia koomuyaga egi.*

⁴ Kambanj tosaanjanonj Pombaanonj gajoba moñonj kamaanj anjonj terunonj rinjan-jangoro oronjkeru. Apunonj ororo kambanj iikanondeenj moñonj wala anjonj terunonj kemenjkeru jia ii me ii iikanonj mono qeangonjkeru. Kawaajonj mamboma ragi. ⁵ Iikanonj

* **4:44:** Mat 13.57; Maak 6.4; Luuk 4.24   * **4:45:** Jon 2.23   * **4:46:** Jon 2.1-11   * **5:3:** Yonjononj apu anjononj eligonj orowaajonj mamboma ramakegi. Tosianonj qaa ii jawo 3:waa tetegoyanonj ama ooju.

eja monj gbani 38:waa so ji kiro enj kero. ⁶ Iikanonj ero Jiisasnonj kouma iima kamban koriga totonj ji kiro enj laligoroti, ii moma kokaenj qisij muro, “Gii qeangomambaajonj mojanj me qaago?”

⁷ Qisij muro kokaenj meleeno, “Oo Ponj, apunonj oronj otonj aoro alana morononj mono anjonj terunonj noma noonaga? Alana kaanja monj mende laligoja. Neeno kemambaajonj moma batogonj laligoweti, kambanj iikanondeenj tosaanja yonoononjga monjonj nii nuugunj kemenkeju.”

⁸ Meleema muro Jiisasnonj ijoro, “Gii mono waama tambomaeega menj kema.” ⁹ Kaenj ijoro moma iikanondeenj qeangonj tambomaeeya menj keno. Kenoto, iwoi ii Sabat kendononj koloooro. ¹⁰ *Iikawaajonj Juuda yonononj eja qeangoroti, ii kokaenj ijogi, “Kete Sabat kendonj kolooja. Kawaajonj tambomaeega menj anjonj kana mende sokonja.”

¹¹ Ijogi kokaenj meleeno mogi, “Meagonj nonji, iinonj kokaenj jenj tegonj nonja, ‘Gii mono waama tambomaeega menj kema’.”

¹² Ii moma kokaenj qisij mugi, “Eja morononj goojonj ‘Tambomaeega menj kema,’ jejaa?”

¹³ Qisij mugito, Jiisasnonj menj qeangoro ejemba tuunj somatanonj ologogi yonoo batugianonjga ilinolonj koma keno. Kawaajonj morononj ii ama muroti, ii mende moma tompiririj qenj nano.

¹⁴ Iikawaa gematanonj jiwowonj jigo totonj uutanonj uro Jiisasnonj iikanonj mokoloonj munj qambanjmambanj qaa kokaenj ijoro, “Moba, gii qeangojanja. Kawaajonj tiwitiwilaa seyawo bologa monj koloonj gombabotiwaaajonj mono singisonjgo mombo mende toroqenj ama laligowa.”

¹⁵ Eja qeangoroti, iinonj Jiisas iima kotonj kema Juuda jotamemeya ii kokaenj injjoro, “Eja menj qeangonj nonoti, iwaa qata Jiisas.” ¹⁶ Ii moma Jiisasnonj Sabat kendononj gawonj kaanja meroti, Juuda jotamemeya yonononj iikawaajonj ama sisiwerowero ama munj laligogi. ¹⁷ Kaenj laligogi, Jiisasnonj kokaenj meleema onono, “Noo Amananonj suulanj gawonj menkeja ano niinonj kaanjadeenj ii menkejenj.”

¹⁸ Kaenj meleema onjoma ejemba Sabat kendorbaa qaa tosaanja toroqenj anji Jiisasnonj ii nanamemenanjonj qewagonj yonoo jaagianonj singisonjgo ano. Singisonjgo ii toroqenj Anutuwaajonj ‘Amana!’ jenj Anutu tani kaanja laligojiwaa so koloonj iyanja menj uma aoro. Juuda ejemba yonononj iwoi woi iikawaajonj ama moma koboonj kaparanj koma Jiisas qewombaajonj jenj kotiigi. Kian.

Laaligo gbiliwaatiwaa ku-usunja ii Jiisaswaanonj eja.

¹⁹ Kaenj angito, Jiisasnonj qaa kokaenj injjoro, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Meranonj iyanjaa uutaajonj iwoi monj mende menkejato, Manjanonj iwoi menkeji, Merianonj mono ii kaanjadeenj menkeja. Kawaajonj Manjanonj iwoi mero iimakeji, iinonj mono iikayadeenj menkeja. ²⁰ Manjanonj Meria uunonj jopagonj munj laligonj anjo gawonj menkeji, ii kuuya qendeema munkeja. Kawaajonj angoletoto iima laligojuti, ii iwoi kamaanqeqeta. Iikawaa honja ii kanagenj qendeema onono iima newogia tegoro walinjonj laligowuya.

²¹ “Monj kokaembaajonj walinjowu: Amanonj ejemba koomuya onjomindiiro gbilinkeju. Merianonj mono iikawaa so kaanjadeenj ejemba koomuya moroga gbiliwutiwaa moji, ii mono onjomindiiro gbilinkeju. ²² Kaanjadeenj Amanonj mombaa qaaya mende jenj tegonjkejato, jenteego gawombaa ku-usunja kuuya ii kokaembaajonj Meriaa borianonj anota eja:

²³ “Ejemba Ama goda qenj munkejuti, iikawaa so kuuyanonj Meria goda qenj mubutiwaajonj moja. Amanonj Meria wasinj muro. Kawaajonj monjonj Meria mende goda qenj muji, iinonj mono Ama kaanqadeenj goda mende qenj muja. ²⁴ Kawaajonj niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Monjonj noo Bunja qaana moma nii wasinj nonoti, ii moma laarinj muji eenj, iinonj mono laaligo kotigaa bunja kolooja. Niinonj qaaya jenj tegowe gere siawaa bunja mende koloojaa. Koomu kotigaa leeya mesaonj jawo waleema laaligo kotigaa leegenj keuma laligonj ubaa.

²⁵ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Kambanj qaita monj kawaati, ii mono noojonj ama kanj kuudaboroja. Kambanj iikanonj singisonjgo ama uunonj koomuya koloojuti, iyonononj Anutuwa Merianonj qaro qaa aroya mobu. Ii moma tenj kombuyati, iyonononj mono gbilinj kotiinj laligowu. ²⁶ Ii kokaembaajonj: Ama anjo laaligo kombombanja kondoonkeji, iikawaa so laaligo gbilinj kotiiwaatiwaa ku-usunja ii Meria muro iinonj kaanqadeenj ejemba menj gbilinj onjomakeja. ²⁷ Iinonj Siwe gomambaa Eja Honja laligojiwaaajonj ama Amanonj ejemba qaagia jenj tegowaatiwaa ku-usunja kaanqadeenj iwaa borononj ano iwaa bunja koloooro.

* 5:10: Neh 13.19; Jer 17.21

²⁸ “Niinon qaa kota jejenj, iikawaajon mono mende aaruwu. Kamban monj kanj kuuwaati, iikanonj kuuya qasirinoj ejuti, yonononj kaanagadeen qa qabaati, ii mobuya. ²⁹ *Qata ii moma waama asuganonj asugigi nanamemen awaa ama laligogiti, iyonononj laaligo kotiganonj keubuto, nanamemen bologa ama laligogiti, niinonj iyonoo qaagia jenj tegowe koomu kotigaa buja koloowuya. ³⁰ Niinonj neenaa uunaajonj iwoi monj neeno ama memambaajonj amamaankejenj. Nii Amawaa jetanonja qaa momakejenj, mono iikawaa so ejemba qaagia jenj tegonj onjomakejenj. Neenaa uunaajonj tondu mende menkejento, wasinj nonoti, mono iwaa qaaya otaankejenj. Kawaaajonj jenteego qaana jenkejenj, ii mono soyanonjgadeen koloonkeja.” Kianj.

Tosianonj Jiisaswaa kaniaya nanjonj jegi.

³¹ “Niinonj neenaa kaniana nanjonj jewenagati eenj, qaana iikanonj saanonj mende kottiinaga. ³² Alana monjonj noo kaniana nanjonj jenkeja. Iinonj noojonj qaa jenkeji, iikanonj mono kottiinj honjawo kolooja, ii mojenj. ³³ *Onjo jotamemeya wasinj onjonj Jombaanonj kagi qaa honjaa so noo kaniana inisaama jenj nanjoro.

³⁴ “Jenj nanjoroto, niinonj namo ejawaa nanjonanjo qaaya ii moma mende mobe uja. Mende ujato, Jombaa nanjonanjo qaawaaajonj jenkejenj, ii mono onjo kambanj kokaamba letonjgi Anutunonj wangia somonjgowaatiwaaajonj ama jenkejenj. ³⁵ Jononj kiwa somata koloonj awaagadeen jenj asariroto, onjo kambanj koriga qaagoto, kambanj torodaamonj iwaa asaganonj tondu aisoowombaajonj siinja mogi.

³⁶ “Jononj noo kaniana torodaamonj injjoro mogito, monjonj ii nanjonj jenkeji, iwaa qaayanonj mono Jombaanonj nanjonanjo qaa uuguja. Neenaa Amananonj gawonja nono mewe honja koloonkeja. Honja iikanonj mono kaniana kokaen nanjonj inisaamakeja: Amanonj wasinj nono iwaa jeta memeya koloojenj. ³⁷ *Amanonj wasinj nono kamaaweti, iinonj kaniana nanjonj jenj laligoro. Onjo kambanj monjonj iwaa qaa aroya mende mogi ano kaitania mende iigi. ³⁸ Iinonj moroga wasiro kamaaroti, onjo ii mende moma laarinj muju. Kawaaajonj iwaa qaayanonj mono onjoo uugianonj mende eja.

³⁹ “Onjo laaligo kotigaa kania ii Buja Terenonj enj onjonja, iikaen romonjonj ii weenjonj uu kononjianonj ama Siwewaa buja koloowombaajonj moju. Kaen mojuoto, tereya tereya kuuya yonononj mono noo kaniana nanjonj inisaamakeju. Ii moma yagoju me qaago? ⁴⁰ Nanjonanjo qaa mamaga ejato, onjo laaligo kombombanja buja qen aowombaajonj noononj kawombaajonj togonkeju.

⁴¹ Balononj ejemba yonononj qabuja nonjgi somariwaatiwaaajonj mende mambonjenj. Ii nonjgi mobe mende uro laligojenj. ⁴² Kaen laligojento, onjoo kaniagia ii kokaen eji, ii mojenj: Onjo uugia Anutuwaanonj qaago totoonj somonjonj uujopa mende ama muj laligoju. ⁴³ Niinonj Amanaa qata gama kawe onjo gema nunjkejuto, monjonj iyanjaa qata gama kawaati, onjo mono ii saanonj moma anjonj koma horonj mubu.

⁴⁴ “Oo onjo onjoo nggia mepeseen aonj qabunjagia somariwaatiwaa mogi umakeja. Umakejato, benj motoonjononj Anutu honja kolooji, iinonj qabuja onjombaatiwaaajonj kaparanj mende komakeju. Kaen ama akadamugiawo koloowutiwaaajonj mende janjarinj riinj nanju. Kawaaajonj nomaenj nii moma laarinj nombuyaga? Ii mono amamaawuyaga.

⁴⁵ “Niinonj onjo ‘Amawaa jaasewanjonj qaa jakeyanonj ama onjomanja,’ kaen mobubo. Onjo Mooseswaa qaawaa jejeromonjromonj ama Siwe gomanonj ubombaajonj mamboma laligojuto, Anutuwaajaanonj keugi Mooses anjo Anutuwaaja qaa jakeyanonj onjooma qaa selegianonj kuuj onjoo gamugia mobuya.

⁴⁶ “Ti kokaembaajonj: Moosesonj noo kaniana jenj asarinj Buja Terenonj oorota eja. Kawaaajonj Mooses moma laarinj mubuyagati eenj, mono nii moma laarinj nombuyaga. ⁴⁷ Kaanto, Mooseswaanonj tere ii mende moma laarinj tenj konjutiwaaajonj mono noononj qaa ii nomaenj moma laariwuyaga? Ii kupukapayawo koloowabo.” Kianj.

6

Jiisasnonj eja 5,000 nene unjagiro.

Mat 14.13-21; Maak 6.30-44; Luuk 9.10-17

¹ Kawaa gematanonj Jiisasnonj Galili apu anjonj, qata monj Taiberias apu anjonj ii kotonj leegen keuro. ² Ji ejemba menj qeangonj onjono angoeto kolooro iigitiwaaajonj ama ejemba tuunjelemeba jaasoonjgoyanonj Jiisaswaa gematanonj otaan kagi. ³ Jiisasnonj gowokouruta unjuama baanjonj uma raji.

⁴ Kamban kanon Juuda nonoononj kiankomu kendonj toriro.* ⁵ Jiisasnonj jaa uuro

* **5:29:** Dan 12.2   * **5:33:** Jon 1.19-27; 3.27-30   * **5:37:** Mat 3.17; Maak 1.11; Luuk 3.22   * **6:4:** Anutunonj wala eenjanonj injiima koboon unjuuguroti, Juuda yonononj kawaaajonj gbani so kamban ama aisoonkeju. Koon qaanonj qata Pasowa jeju. Eksodus 12.15

keno ejemba tuunleembe jaasoonngoyanon iwaanon kougiti, ii injiima Filipwaaajon jero, “Nono nembanene daenkaya sewanja menin tuun somata kaanja nenj timbiringgogi sokonaga?”⁶ Iwoi amambaa anoti, ii anjo moroto, qaa ii Filip angotete ama munj ijoro.

⁷ Kaen ijoro kokaen meleeno, “Nene bered ween 200:waa tawaya (Kina 4,000) iikanon sewanja menj mendeeninj kuuya yononon kitiagadeen negi kilen mende sokoma ononaga.”

⁸ Kaen meleeno gowokouruta yonoonngga mon qata Andruu, Saimon Piitowaa koganon kokaen ijoro,⁹ “Mera melaa monj koi kanon raja. Iwaanon baali† bered 5 ano sora woi rajato, ejemba ambembo kokaanja ii mende sokombuya.”

¹⁰ Kaen ijoro Jiisasnon injjoro, “Onjo mono ejemba tuunj koi jen mendeema ononji nene newombaaajon kamaan rabu.” Balon kanon kegban lolo mamaga ero. Kawaajon eja janggogia 5,000:waa so yononon namonon kamaan ragi.

¹¹ Kamaan ragi Jiisasnon bered ii menj dangisen jen qama koolinj ejemba ragiti, ii mendeema onono ano sora ii kaanagadeen mendeema siingianon jegitiwaa so onono.¹² Mendeema onono nenj timbiringgogi Jiisasnon gowokouruta kokaen injjoro, “Nene kitia tiwilaawabotiwaajon ii mono menj kululuuwu.”¹³ Kaen injjoro baali bered 5 iikanonjen nenj kitia reremonja mesaogi raroti, ii menj kululuugi konde 12 kanonj kemenj saa qero.

¹⁴ Jiisasnonj angoletto kaen mero ejembanonj iima walingonj jegi, “Gejatootoo eja namonon asugiwaatiwaajon jegiti, iinonj mono onanonj ii kolooja.”¹⁵ Kaen jen Jiisaswaaajon otokorianj maama kinj ponjgia koloowaatiwaajon romonngogi. Romonngonj kanj liligonj munj walingonj kinj kuunj mubombaaajonj anji. Kaen anji moma kotonj injiima togonj onjomesaonj mombo baananonj uma anjodeen laligoro. Kianj.

Jiisasnonj apu angonj qaganonj riinj riinj keno.

Mat 14.22-33; Maak 6.45-52

¹⁶ Negi tegoro mare kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonononj apu angonj goraayanonj kemegi.¹⁷ Kemenj wanngononj uma gomanj ii mesaonj apu angonj kotonj leegenj Kaperneam gomanj baagenj kenji. Kenji gomanj tiiro Jiisasnonj kilen yonononj mende asugiro.¹⁸ Kenji haamo kotakota qero apu angononj geriawo qindiima uma kamaaro.

¹⁹ Uma kamaaro loqanonj qen nanngonj 5 me 6 kilomiita kawaa so kenji Jiisasnonj apu angonj qaganonj riinj riinj wanngo kosianonj karo iima aarunj toroko mogi.²⁰ Kaen mogi kokaen injjoro, “Neneo kajej. Toroko mende mobu.”²¹ Kaen injjoro Jiisasnonj wanngononj ubaatiwaajonj ijogi uro. Uro wanngogianonj iikanondeen uulanjawo unjuama balonj goraayanonj kembombaa anjiti, iikanonj keugi. Kianj.

Ejemba yonononj Jiisaswaaajonj uunj mongama bimbimgogi.

²² Iikanonj keugi monngonj ano ejemba tuunj somata yonononj apu angonj leegenj toroqen laligonj kokaen romonngogi, “Woranj wanngo motoonngononj raro iininj Jiisasnonj gowokouruta yonowoo wanngo iikanonj mende uma kenjaa. Jiisas ooma anjodeen kenji. Wanngo morota monj mende iininj. Kawaajonj Jiisasnonj mombo koi laligoja.”

²³ Kaen romonngonj tosianonj kokaen jegi, “Wanngo motoonngononj kenggito, onanonj, Taiberias taanonja wanngo tosaanja kagi. Wanngo ii Ponngonj beredwaaajonj dangisen jen qama kooliro nenj raniinj, mono gomanj iikawaa kosianonj kagita Jiisasnonj wanngo iyoononngga monngonj uma keno me nomaen?”²⁴ Ejemba tuunj yonononj kaen jen Jiisas ano gowokouruta kanonj mende mokoloonj ononngi. Kaen iima moma kaanjadeen wanngononj uma Kaperneam taanonj kema Jiisas monnganngi. Kianj.

Jiisasnonj laaligo kotigaa neneya kolooja.

²⁵ Ejembanonj Jiisas mongama apu angonj leegenj luanggenj baagenj mokoloonj iima kokaen ijogi moro, “Oo Somatanana, gii mono naa kambanonj koi kajanja?”

²⁶ Kaen ijogi kokaen meleema onono, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen injjowoo mobu: Onjo angoletto mewe iigitiwaajonj ama nii mende mongama nonjuto, nene bered kotuegowee nenj timbiringgogiti, mono iikawaaajonj nii notaanj koi kaju.²⁷ Nene aliwaati, ii mokoloowombaaajonj janjarinj mende riinj laligowuto, uuwaa neneya laaligo kombombanja onjomakeji, mono ii bunja qenj aowombaaajonj kaparanj koma laligowu. Ama Anutunonj munngonj silimbanja Siwe gombambaa Eja Honja muro ku-usunjanonj tururo uuwaa nene onono oyanboyanj mokoloowu. Kaen ama laligonj kotiinj komunj toroqenj tetegoyaa qaa laligowu.”

²⁸ Kaen meleema onono kokaen qisinj mugij, “Anutuwaawaa usiinja otaanj nanamemen tania mono nomaenjanin sokonaga?”

²⁹ Qisinj mugij kokaen meleeno, “Anutunonj eja wasinj muroti, onjo ii moma laarinj munj laligowu. Nanamemen iikanonj mono Anutuwaawaa usiinja otaanj kolooja.”

† 6:9: Baali ii dumun, wiit, out ano yagonj yonjoo alagija mon.

³⁰ Kaen meleeno kokaen qisin mug, “Kaen kolooro gii mombo naa angoletoga esunawo monj mena iima moma laarinj gombonaga? Gii mono naa iwoi monj Moosesnonj ano, iikawaa so ama mewaga?” ³¹ *Buŋa Tere monj kokaen oogita eja, ‘Iinonj Siwenonjga nene bered onono negi.’ Qaa iikawaa so ananaa ambosakonj yonononj balonj qararanjkonjkonononj kema laligonj nene qata “mana” neŋ laligogi ano gii mono kaniaga Mooses uugunj nomaenj qendeenaga?‡

³² Qisin mugj Jiisasnonj kokaen injjoro, “Ono iikawaa kania saanonj mende moma kotoju. Niinonj qaa honj toonj monj kokaen injjowe mobu: Moosesnonj angoletoga Toya mende kolooro. Iinonj nene bered ii Siwenonjga mende onono negito, neenaa Amananonj mono Siwenonjga bered onjbonj ii onjmakeja. ³³ Anutuwaanonj nene bered ii Siwenonjga kamaanj asuginj gomanj so ejemba laaligo kombombanja onjmakeja.”

³⁴ Kaen injjoro kokaen jegi moro, “Oo Ponj, gii kambanj so nene bered ii nonona neŋ laligowonja.”

³⁵ Jiisasnonj ii moma kokaen injjoro, “Niinonj laaligo kombombanja neneya koloojen. Monjonj noononj kaji, iinonj neŋ timbiringonj wosoya kambanj monjonj mende kiwaa. Monjonj nii moma laarinj nomakeji, iinonj apuwaajonj mende mobaa. ³⁶ Kaenj anogo onj nii niima kotojuto, kilej mende moma laarinj nonju. Ii jewe moju. ³⁷ Ano kilej Amanonj ejemba tosaanja nomakeji, iyonjononj kuuya noononj kawu. Monjonj noononj kawaati, niinonj mono ii mende yakarimanja.

³⁸ “Niinonj Siwenonjga kamaanj neenaa siinjanonj iwoi lanj ama menj laligomambaajonj mende asugiwe. Kaenj qaago. Wasinj nonoti, mono iwaa uusiinja otaanj gawonj menj laligomambaajonj kamaawe.

³⁹ “Wasinj nonoti, iwaa uusiinja ii kokaen eja: Iinonj ejemba noo boronanonj ama onono laligojuti, niinonj ii kuuya kalarj koma onjoma laligowe iyonjononjga monjonj monj mende soonj tiwilaawaa. Mende tiwilaagi niinonj ii kambanj somatanonj onjomindiin menj gbiliin onjomanja.

⁴⁰ “Amanaa uusiinjanonj kokaen eja: Tosianonj Meria iima moma laarinj mujuti, iyonjononj kuuya kambanj kokaamba letoma laaligo kombombanja buŋa qen aonj laligowuya. Kaenj laligonj komugi niinonj ii kambanj somatanonj onjomindiin menj gbiliin onjomanja.”

⁴¹ Jiisasnonj kaen injjonj qaa kota monj kokaen jero, “Niinonj laaligowaa nene honj koloonj Siwenonjga kamaanj asugiwe.” Kaen jerotiwaajonj ama Juuda jotamemeya yonononj moma bolinj uugianonj njindinj-njunduru jen jen mug. ⁴² Jenj munj jegi, “Eja koi Jiisas, Joosefwaa meriaga. Iwaa nemunjanja ii saanonj moma oronjonto, mono nomaembaajonj ‘Siwenonjga kamaanj asugiwe,’ jeja?”

⁴³ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Uugianonj mono mende njindinj-njunduru jen jenj nombu. ⁴⁴ Ama nii wasinj nonoti, iinonj ejemba mende horonj onjonji eenj, onjooonjga monjonj noononj kamambaajonj amamaawaa. Hororo kanagi eenj, niinonj ii mono kambanj somatanonj onjomindiin menj gbiliin mumanja.

⁴⁵ * “Gejatootoo yonoo Buju Terenonj qaa monj kokaen oogita eja, ‘Anutononj ii kuuya kuma onjono mobu.’ Amanonj ejemba kuma onjono qaa moma uu konongianonj ama laligojuti, iyonjononj mono korebore noononj kawuya. ⁴⁶ Ejemba monjonj Ama mende iima laligoja. Amawaanonja kamaaroti, ii motoonjononj mono ii iima laligoja. ⁴⁷ Niinonj qaa honj toonj monj kokaen injjowe mobu: Monjonj nii moma laarinj nonji, iinonj mono laaligo kombombanja buŋa qen aonj laligonj ubaa.

⁴⁸ “Niinonj laaligo kombombanja nene honj koloojen. ⁴⁹ Mobu! Onjoo ambosakonjurugianonj balonj qararanjkonjkonononj kema laligonj nene qata mana neŋ laligogito, kilej komunj gisaagi. ⁵⁰ Yonjononj komugito, nene bered kambanj kokaamba Siwenonjga kamaanj laligoji, monjonj ii neŋ laligonj koomu kombombanja mende komuwaa.

⁵¹ “Nene bered laaligoyawo Siwenonjga kamaaroti, ii niinonj koloojen. Monjonj nene ii neŋ laligowaati, iinonj mono tetegoya qaa kotiinj laligowaa. Nene munj laligomarjati, ii noo busuna. Gomanja gomanja yonjononj kotiinj laligowutiwaajonj ii ama onjomanja.”

⁵² Jiisasnonj kaen meleeno Juuda jotamemeya yonononj batugianonj ugerenonj jenj qisin aonj jegi, “Yei! Eja koi kanonj mono nomaenj ama busuya nonono newonaga?”

⁵³ Ii moma jegi kokaen injjoro, “Niinonj qaa honj toonj monj kokaen injjowe mobu: Onj Siwe gomambaa Eja Honja saya ano busuya mende newuyati eenj, laaligo kombombanja iikanonj mono onjoo uugianonj mende ewaa. ⁵⁴⁻⁵⁵ Noo sananonj apu honj kolooja ano noo busunanonj nene honj kolooja. Kawaajonj monjonj noo sa busuna neŋkeji, iinonj mono

* **6:31:** Eks 16.4, 15; Ond 78.24 ‡ **6:31:** Balonj qararanjkonjkonononj Anutononj gomaamba so gomaambawaa iwoi jokanja taanja ano afaanja aju paora kaanja ano namononj ero iima seleenjen sombenonj kema menj kululuunj kuungianonj kanj bered loolooria menj nenkeji. Eks 16.13-36 * **6:45:** Ais 54.13

letoma laaligo kombomban̄aa būna koloon laligon ubaa. Kaen laligon komuro niinon̄ ii kamban somatanon̄ mindiin̄ men̄ gbilin̄ mumanā.

⁵⁶ “Moñon̄ noo sa busuna nen̄keji, iinon̄ mono niwo qokotaan̄ namakeja ano niinon̄ iwo namakejen̄. ⁵⁷ Amanon̄ Laaligo Toya koloon wasin̄ noma wona koloon nemun̄ koma nono kotiin̄ laligojen̄. Kaan̄iadeen̄ moñon̄ nii nen̄ nomakeji, niinon̄ mono kaan̄iadeen̄ iwaa wota koloon nemun̄ koma mube saanon̄ kotiin̄ laligowaa. ⁵⁸ Nene hon̄a Siwenon̄a kamaaroti, ii niinon̄ koloojen̄. On̄oo ambosakon̄urugianon̄ Anutuwaanon̄ nene nen̄ laligon komugito, kamban̄ kokaamba on̄oonon̄ga moñon̄ bered koi nen̄ laligowaati, iinon̄ mono tetegoya qaa kotiin̄ laligowaa.”

⁵⁹ Jiisasnon̄ Kaperneam taombaa qamakooli mirianon̄ nama qaa ii jen̄ kuma on̄ono. Kian̄.

Gowoko mamaganon̄ uugia boliro Jiisas mesaogi.

⁶⁰ Jiisaswaa gowokouruta yoñoonon̄ga mamaganon̄ qaa ii moma jegi, “Qaa je jeji, iikanon̄ mono qaa kota lombotawo kolooja. Ii monin̄ uunananon̄ bimoon̄ bolidaboroja. Kawaajon̄ ii mombo mobombaajon̄ mojonana tiijiwaaajon̄ ii mono mesaowon̄a.”

⁶¹ Gowoko yoñon̄ Jiisaswaa qaawaajon̄ moma bolin̄ uugianon̄ njindin̄-njunduru jen̄ jen̄ mugi Jiisasnon̄ ii uutanon̄ moma kokaen̄ jero mogi, “Qaa jejen̄, ii moma boliju me qaago?” ⁶² Qaa iikawaajon̄ moma bolijuti een̄, kanagen̄ mono nomaen̄ koloonaga? Siwe gomambaa Eja hon̄anon̄ wala goman̄ laligon̄ kouroti, eukanon̄ mombo eleema uro iibuti een̄, kamban̄ iikanon̄ mono nomaen̄ mobuya?

⁶³ “Un̄a Toroya iinon̄ ejemba men̄ gbilin̄ on̄omakeja. On̄o namo embawaanon̄a koloon busugiawo koloojuto, kolokoloo don̄goganon̄ mende koloon on̄oan̄giaa esungianon̄ een̄ letoma Siwewaa būna mende kolooju. Ii qaago totoon̄. Un̄a Toroyanon̄ laaligo kombomban̄a on̄on̄ji, niinon̄ qaa kota ii jen̄ asariwe moma laligogi. ⁶⁴ Kaen̄ moma laligogito, on̄oonon̄ga tosanon̄ kilen̄ nii mende moma laarin̄ noma laligoju.” Daen̄ yoñonon̄ mende moma laarin̄ mugiti ano moronon̄ kanagen̄ memelolo men̄ mubaati, Jiisasnon̄ ii kanakanaiyanon̄ga moma kouro. Iikawaajon̄ qaa kaen̄ jero.

⁶⁵ Kaen̄ jen̄ toroqen̄ jero, “Kawaajon̄ niinon̄ kokaen̄ injiowe mobu: Noo Amananon̄ ejemba moñ mende inaan̄ muji een̄, iinon̄ mono noonon̄ kamambaajon̄ amamaawaa.”

⁶⁶ Qaa iikawaajon̄ ama gowoko iyoñoonon̄ga mamaganon̄ piriri ama zirin̄zirin̄ koloon mesaon̄ iwo mende toroqen̄ kema kagi. ⁶⁷ Kawaajon̄ Jiisasnon̄ gowoko 12 ii kokaen̄ injiwo, “On̄onon̄ mono kaan̄iadeen̄ nomesaon̄ kembombaajon̄ moju me qaago?”

⁶⁸ *Kaen̄ jero Saimon̄ Piitonon̄ meleeno, “Oo Pon̄, nononon̄ mono morowaanon̄ kembonaga? Laaligo kombomban̄aa Būna qaaya ii mono goonon̄ eja. ⁶⁹ Giinon̄ Anutuwaanon̄ eja soraaya koloojan̄, nononon̄ ii moma laarin̄ moma asarin̄ laligojen̄.”

⁷⁰ Kaen̄ meleeno Jiisasnon̄ moma injiwo, “Niinon̄ eja 12 on̄o meweengon̄ on̄ombe ano on̄oonon̄ga moñon̄ bologaa wāna kolooja.” ⁷¹ Juudas Saimon̄ Iskariotwaa meria iinon̄ gowoko 12 yoñoo batugianon̄ laligon̄ kanagen̄ memelolo men̄ muro. Jiisasnon̄ qaa ii iwaajon̄ moma injiwo. Kian̄.

7

Jiisasnon̄ kouruta yoñowo qaa amin̄ mogi.

¹ Juuda jotamemeya yoñonon̄ Jiisas qewombaajon̄ kaparan̄ kongitiwaaajon̄ Judia prowins uutanon̄ kema kamambaajon̄ togoro. Kawaajon̄ Judia mesaon̄ Galili prowins uutanon̄ kema liligon̄ laligoro koin̄ tosaan̄a tegoro. ² *Ii tegoro Juuda yoñoonon̄ kendon̄ moñ qata teutehalihali kawaa kambananon̄ toriro.*

³ Kawaajon̄ Jiisaswaa kourutanon̄ kokaen̄ ijogi, “Gii kokanon̄ laligon̄ an̄goletu men̄kejan̄, ii gowokouruganon̄ kaan̄agadeen̄ iima kotowutiwaaajon̄ gii mono goman̄ koi mesaon̄ Judia kena sokombaa. ⁴ Moñon̄ an̄o asuganon̄ asugimambaajon̄ momakeji, iinon̄ iwoi moñ aasan̄goyanon̄ mende men̄keja. An̄goletu kaan̄a men̄kejan̄i-waaajon̄ mono ejemba tuun̄a tuun̄a yoñoo jaagianon̄ kema asugin̄ kaniaga in̄isaamba.” ⁵ Kourutanon̄ mende moma laarin̄ mun̄ tompin̄ laligogitiwaaajon̄ ama kaen̄ lan̄ ijogi.

⁶ Kaen̄ ijogi kokaen̄ injiwo, “Niinon̄ uuwaa gawon̄ asuganon̄ memañatiwaa kambananon̄ mende kan̄ kuuro laligojento, on̄oo kambangianon̄ mono suulan̄ kembutiwaa so eja. ⁷ Balon̄ ejembanon̄ kazi ama on̄ombombaajon̄ amamaan̄kejuto, niinon̄ iyoñoo nana-memen̄gia bologa in̄isaama nan̄gon̄ jewe mojutiwaaajon̄ mono nii kazi ama nomakeju.

* **6:68:** Mat 16:16; Maak 8:29; Luuk 9:20 * **7:2:** Lew 23:34; Dut 16:13 * **7:2:** Teutehalihali ii kokaen̄: Wain gawongianon̄ kema gere sen̄a men̄ kuun̄ qen̄ iikanon̄ en̄ ween̄ 8 aisoon̄ kendon̄ rama laligogi. Ween̄ konoganon̄ korisoro uuta an̄gi. Wala een̄anon̄ balon̄ qararan̄kon̄kanon̄ gbani 40 kawaa so opo kuungianon̄ en̄ kan̄ laligogiti, ii romon̄gon̄ aisoogi. Lew 23:33-36, 39-43; Dut 16:13-15

⁸ Kemaŋatiwaa kambananonj mende kaŋ kuuja. Kawaajonj niinonj korisoro kendonj kokanonj mende umaŋa. Niinonj mirinonj rabe onononj saanonj kema uma aisoowu.” ⁹ Qaa kaen injijonj Galili prowins utanonj toroqenj laligoro. Kianj.

Jiisasnonj teuteuhalihali korisorononj laligoro.

¹⁰ Jiisaswaa kourutanonj teuteuhalihali kendombaajonj kenjito, aŋo mirinonj rama kanagenj asuganonj qaagoto, asangonj kema Jerusalem uro. ¹¹ Juuda yonoo jotamemeurugianonj korisoro kambananonj Jiisaswaa jaaya monjgama qisiqisi ama kokaenj jegi, “Eja ii dakanonj raja?”

¹² Ejemba tuunj yonononj batugianonj Jiisaswaaajonj saŋe qaa mamaga jegi. Tosianonj “Eja ii awaa soro,” jegito, tosanonj kokaenj jegi, “Qaago! Iinonj mono ejemba tuunjleembe enjalolonj ama menj onono kaamaa koloonjkeju.” ¹³ Kaenj kaenj lanj jegito, Juuda jotamemeya yonoojonj toroko moma laligogitiwaaajonj monjonj iwaa qaaya asuganonj mende jero. Kianj.

Jiisasnonj aŋaa kania ejemba kuma onono.

¹⁴ Kendonj korisoro biwianonj laligogi Jiisasnonj jiwowonj jigo totonj utanonj uma kanainj ejemba kuma onono. ¹⁵ Kuma onono Juuda yonononj waliŋgonj kokaenj jegi, “Eja koi momo jake utanonj mende uma kilenj Buŋa Terewaa kania nomaenj moma sororogoj?” Kaenj jenj waliŋgogi.

¹⁶ Waliŋgogi kokaenj injijoro mogi, “Momo Buŋa jenkejenj, niinonj iikawaa Toya mende koloojenj. Neeno qaagoto, wasinj nonoti, niinonj mono iwaa momoya menj kaŋ jenkejenj. ¹⁷ Ejemba monjonj Anutuwaa uusiiŋa otaŋ ama memambaajonj moji, iinonj momo qaa jewe iikawaa Toya morononj kolooji, ii moma kotowaa. Anutunonj Buŋaya noo uunanonj ano asugija me neenaa uunaajonj qaa lanj jenkejenj?”

¹⁸ “Monjonj iyanŋaa uutaanonj romonjonj qaa jenkeji, iinonj aŋo qabuŋayawo koloomambaajonj moja. Kaenj mojata, wasiwasi eja monj toyanonj qabuŋayawo kolooatiwaaajonj kaparanj konji, iinonj mono jotamemeya honjatonj gbingbaonj qaa kolooja. ¹⁹ Moosesnonj Kana qaa ama ononota ii eja me qaago? Ii ejato, onoononjga monjonj ii mende tenj koma otaŋkeja. Onjo mono naambaajonj kaparanj koma nii nuwombaajonj romonjgoju?”

²⁰ Kaenj injijoro moma ejemba tuunj yonononj kokaenj meleŋgi, “Omejiilanonj mono uuganonj kemenj nanja. Morononj kaparanj koma gii gumambaajonj romonjgoja?”

²¹ Kaenj meleŋgi injijoro mogi, “Niinonj angoletoto motoonjo mewe onjo korebore aarunj kiko qeju. ²² *Moosesnonj selegianonj Anutuwaa aiwese kotowombaajonj jenj kotonj ononoti, oo Moosesnonj ii wala mende jenj kotoroto, ambosakonj urunana yonononj ii kanainj menj laligogi sili ii nonoononj karo Sabat kendononj kaanagadeenj eja selegia kotonjkeju.

²³ *Anana Mooseswaa Kana qaa waleeninj singisongjo kolooa-botiwaajonj kotakota mojonj. Ii mojonjto, qaa ii qetama Sabat kendononj kaanagadeenj eja selegia kotonj kilenj onoonjga mende jenj aonj silemala laligoju. Kaenj laligojuto, niinonj eja jumunja Sabat kendononj menj qeangonj mubeti, iikawaajonj mono naambaajonj nii yonj jenj nonju? ²⁴ Onjo ejemba selegia iikagadeenj iima iikaanja kanonj bakasasanj gosinj qaa lanj jenj tegonjkejuti, ii mono mesaowu. Ii mesaonj uugia tororo moma gosinj qaa honjagadeenj jenj tegowu.” Kianj.

Jiisasnonj Hamoqeŋe Toya kolooja me qaago?

²⁵ Jerusalem toya yonoononjga tosanonj kokaenj jegi, “Eja kaparanj koma qewombaajonj romonjgojuti, iinonj mono ii me? ²⁶ Iibu, iinonj ejemba jaagianonj asuganonj qaa jero mende jenj muju. Kawaajonj eja koi kanonj Hamoqeŋe Toya Kraist kolooji, qaa ii honj galenkonjonj eja yonoo gejagianonj kemero moju me qaago? ²⁷ Hamoqeŋe Toya Kraistonj kawaatiwaaajonj jenj kouma laligogiti, iinonj ‘Daenjkaya kolooaati, ii monjonj monj mende mobaa,’ jejuto, eja koi kanonj daenjkaya kolooroti, ii saanonj mojonj.”

²⁸ Kaenj aminj mogi Jiisasnonj jiwowonj jigowaa totonj utanonj nama aroya menj metaama kuma onoma qaa kokaenj jero, “Onjo noojonj kokaenj jeju, ‘Eja ii moma muŋ gomaŋa dakanonjga ii saanonj mojonj.’ Neenaa ku-usunj qaganonj mende koloonj nanjenj. Wasinj nonoti, iinonj wasiwasi Toya honj kolooro ii mende moma kotonj muŋ laligoju. ²⁹ Iinonj wasinj nono iwaanonjga kamaawetiwaaajonj ii saanonj moma muŋenj.”

³⁰ Kaenj jero ii menj somonjgowombaajonj mogito, kambananonj mende kaŋ kuurotiwaaajonj ama monjonj selianonj mende mero. ³¹ Kaenj mogito, ejemba tuunj somata yonoononjga mamaganonj moma laarinj muŋ kokaenj jegi, “Kraistonj kawaati, iinonj mono eja koi uugunj angoletoto menj laligowaa me nomaenj? Kaenj taniŋaanj kolooja.” Kianj.

Jiisas menj somonjgowutiwaaajonj nagu galenj wasinj ononjgi kagi.

³² Ejemba tuun yononon Jiisaswaaajon kaen niinonngiinon jen jenonkooli angiti, ii Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yononon mogi. Ii moma jigo gawon galen yonowo nama kiropo galen (sikiriti) tosaanj wasinj ononji menj somonngowombaa kagi. ³³ Kagi Jiisanonj kokaen jero, "Niinon onowo kamban torodaamonj toroqen laligomanja. Ii laligonjo onomesaonj wasinj nono kamaawetiwaanonj eleema umarja. ³⁴ Ube iwaanj noma laligowuto, nii mende mokoloonj nombuya. Niinonj gomanj laligomanjati, onjo iikanonj kawombaaajon amamaawuya."

³⁵ Kaen jero Juuda jotamemeya yonononj batugianonj kokaen amigi, " 'Nono mokoloonj mubombaajon amamaawonja,' jeja. Iikawaajonj mono dakanonj umambaaajon jeja? Juuda ejemba tosanonj deema kantri tosanonj kema Griik yonoo batugianonj laligojuti, mono iyonononj kema Griik ejemba kuma onjomambaaajonj moma jeja me? ³⁶ Qaa kokaen jeja, 'Iwaanj noma laligowuto, nii mende mokoloonj nombu,' ano qaa monj kokaen jeja, 'Niinonj gomanj laligomanjati, onjo iikanonj kawombaaajonj amamaawuya.' Qaa woi yoroo kanagara nomaen?"

Laaligo kotigaa apuyanonj mono jaaya toonj koubaa.

³⁷ *Kaen amigito, kendonj aisoogiti, iikawaa weenj konoga somata kanonj kan kuuro Jiisanonj nama kotakotagadeenj qama kokaen jero, "Moñnonj apuwaajonj moji, iinonj mono noononj kanj newa. ³⁸ *Buñja Terenonj qaa monj kokaen oogita eja, 'Moñnonj nii moma laarinj nonji, iwaa uutanonnga laaligo kotigaa apuyanonj mono toonj sasagonj koumakebaa.' " ³⁹ Kaen jeroto, qaa ii Unja Toroyaajonj sare ama kokaen jero, "Daen onononj nii moma laarinj nonjuti, onononj mono Unja Toroya buñja qen aonj laligowuya." Anutunonj Jiisas namononj laligorotiwa so Siwewaa asamararanja mende muro laligoro. Iikawaajonj Unja Toroya mende wasiro kamaan j uugianonj kemero eenj laligogi. Kianj.

Ejemba batugianonj deendeenj kolooro laligogi.

⁴⁰ Jiisanonj kaen jero ejemba tuunj somata yonononnga tosanonj qaa ii moma kokaen jegi, "Eja koi kanonj mono onaga gejatootoo eja asugiwaatiwaajonj jegiti, mono ii kolooja."

⁴¹ Tosianonj jegi, "Iinonj Hamoqeqe Toya Kraist kolooja." Kaen jegito, tosanonj qewagonj jegi, "Kraistnonj mono nomaen Galili prowinsnongga kanaga? Ii mende sokonja.

⁴² *Buñja Terenonj kokaen jeja, "Kin Deiwidnonj Judia prowinswaa taonj melaa Betlehem kanonj laligoroti, Kraistnonj iikanonja koloonj Deiwidwaa gbiliuruta yonononnga monj koloowaa." ⁴³ Kaan kaan lan jegi ejemba tuunj yonononj Jiisaswaaajonj ama juma deenji.

⁴⁴ Yonononnga tosanonj menj somonngowombaaajonj mogito, moñnonj selianonj mende mero. Kianj.

Juuda galen yonononj Jiisas mende moma laarinj mug.

⁴⁵ Jiwowonj jigowaa kiropo galen (sikiriti) yonononj eleema jigo gawon galen ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonononj kagi kokaen jen ononji, "Onjo naambaajonj ii mende menj kaju?"

⁴⁶ Jen ononji kokaen meleengi, "Eja iikanonj qaa jenkeji, moñnonj kamban moñnonj qaa tania kaanja mende jero."

⁴⁷ Kaen meleengi Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) yonononj qisinj jen ononji, "Onjo kaanjadeenj enkalolonj menj onono laligoju me? ⁴⁸ Galenjonkonj eja nonononnga moñnonj mono ii mende moma laarinj muro. Ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkon) nonononnga moñnonj monj uuta iwaanonj baagenj meleeno me qaago? ⁴⁹ Kaen qaago totoonto, ejemba tuunjelemba Mooseswaa Kana qaa mende moma kotonj Jiisaswaa qaa moma gadokopa qaa lan jenkejuti, iyonononj qaa senja ii mesaowonja! Anutunonj mono ii qasuaan onono tiwilaawuya."

⁵⁰ *Kaen jen ononji eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj karo qambanmamban qaa muroti, iinonj kaanagadeenj iyonononnga monj koloonj batugianonj rama kokaen injjoro, ⁵¹ "Eja moñnonj singisonjo anoti, ii mende qisininj jero momago kilen gosininj sokonja me qaago? Mende gosinj qaaya eenj lan jenj tegowonjati eenj, mono anono Kana qaanana qewonja me? Ii mende sokombaa."

⁵² Kaen jero moma kokaen meleema mug, "Gii kaanagadeenj Jiisas kaanja meleema Galili qanda ejaga koloojan me? Galili prowinsnongga gejatootoo eja monj mende koloowaaati, ii mojonj. Kaya ii geenjo Buñja Tere weenjonj kania monngama moma kotowa."

⁵³ Kaen jenonkooli ama juma deema mirigianonj kenji. Kianj.

* 7:37: Lew 23.36

* 7:38: Eze 47.1; Zek 14.8

* 7:42: 2 Sml 7.12; Mai 5.2

* 7:50: Jon 3.1-2

8

Emba moñnoñ serowiliñ ano mokoloogi.

¹ Mirigianonj kenjgito, Jiisasnoñ kema Oil gere baañanonj uro. ² Uma eñ gomanj ano umugawodeeñ mombo eleema jiwowonj jigonoñ uro ejemba tuuñ kuuya kanj liligonj mugi kamaañ rama kuma oñono.

³ Kuma oñono Kana qaawaa boi ano Farisii (Kana qaawaa kaparañkonjkonj) yoñonoñ emba moñ wama iwaanonj kagi. Emba iinonj serowiliñ mero iikawaajonj meñ somoñgogiti, ii wama tuuñ jaagianonj añgi. ⁴ Jaagianonj ama Jiisaswaañonj jegi, “Boi, emba koi kanonj oloñkalu ama mero mono iikanondeeñ mokoloonj meñ kajonj. ⁵ *Mooseswaa Kana qaanonj emba kaaña ii jamononj giliñ qeniñ komuwaatiwaañonj jeñ kotonj nononota eja. Kaen ejato, giinonj iwaajonj nomaen jewaga?”

⁶ Kaen jeñ iikanonj mondonj Jiisas qaawaa timbinonj horoninñ amamaaro kania mokoloonj qaa jakeyanonj ama qewombaañonj jegi. Kaen jegi usugonj kamaañ borianonj tere moñ namononj ooro.

⁷ Ooroto, toroqen kaparañ koma qisinj mugi hak otaama waama dindiña nama kokaen injjoro mogi, “Oñoononja moñnoñ siñgisonjo moñ mende ama laligoji, iinonj mono saanonj jamo mutuya meñ giliñ qewaa.” ⁸ Kaen injjoro mogi mombo usugonj kamaañ tere mombo namononj ooro.

⁹ Jiisasnoñ qaa jeroti, iikanonj oñoma somoñgoro iyangia siñgisonjgogia gamuyawo añgiti, ii Anutunonj qendeema iyangiaa uugianonj nanjonj jero isinjonjgia qaono. Iikanonj qaono qaa bok nanji wanjianonj wala oñomesaonj keno iwaa qerewenonj gematanonj keno tosaaña motomotoonj yoñonoñ kokomomola meñ kuuya kendaborogi. Konoganonj keno Jiisasnoñ penjonj kuuj raro embanonj yanodeeñ iwo nano. ¹⁰ Jiisasnoñ otaama waama dindiña nama emba ii iima kokaen ijoro, “Emba, gii qaa jakeyanonj ama gombombaañonj jejuti, iyoñonoñ mono daenjen gii geengja nii neena kenju? Yoñoononja moñnoñ nama gii komuwagatiwaa qaaya mende jeñ tegoja me?”

¹¹ Jjoro moma meleeno, “Oo Poñ, moñnoñ mende jeñ tegoñ nonja.” Kaen meleeno ijoro, “Niinonj kaañagadeeñ gii mende jeñ tegoñ gonjen. Gii mono keteda koi kanainj siñgisonjo mombo mende ama laligowa.” Kianj.

Gomanj so ananaa asasaganana ii Jiisas.

¹² *Jiisasnoñ qaa mombo toroqen kokaen injjoro mogi, “Niinonj ejemba gomaña gomaña rama kenjuti, oñoo asasagagia koloojen. Moñnoñ nii notaan kawaati, iinonj mono pangamanonj umbuqumbulanj mende kuuj laligowaato, laaligo kotigaa asasaga iikawaa utanonj laligowaa.”

¹³ *Kaen injjoro Farisii (Kana qaawaa kaparañkonjkonj) yoñonoñ kokaen ijogi, “Geengodeeñ kaniaga nanjonj jeñ asariñkejanj, iikaaña ii mende sokonja. Qaago.”

¹⁴ Kaen ijogi kokaen injjoro, “Niinonj daakaya kamaañ kaweti ano dakanonj kema umañati, ii modaborojen. Kawaañonj neeno kaniana nanjonj jeñ asariñkejenj, qaa ii mono saanonj sokonja. Ii sokonjato, oño noo kaniana ii oñanonj mende moma kotoju. ¹⁵ Oñonoñ ejemba selegia iikayadeeñ iima iikaaña kanonj bakasasanj gosinñ oñoma qaagia tondju jeñ tegoñkejuto, niinonj ejemba mombaa qaaya mende jeñ tegoñkejenj.

¹⁶ “Nii neenodeeñ mende laligojento, Ama wasinñ nono kaweti, iinonj mono niwo nano laligojo. Iikawaañonj mombaa qaaya jeñ tegowenagati een, ii mono dindiñagadeeñ gosinñ soyanonj jeñ tegowenaga. ¹⁷ *Woinonj qaa moñ uumotoonj ama nanjonj jeri kotiñkeja. Qaa ii oñoo Kana qaanonj kaañagadeeñ oogita eja.

¹⁸ “Niinonj neenaa kaniana nanjonj jeñkejenj ano Ama wasinñ nonoti, iinonj kaañagadeeñ noo kaniana nanjonj jeñkeja. Kawaañonj woi koloojo iikanonj saanonj kotiñ sokondaboroja.”

¹⁹ Jiisasnoñ kaen jero moma kokaen qisinj mugi, “Goo Mañña ii dakanonj laligoja?” Qisinj mugi meleeno, “Oño nii ano Mañña noroo kaniánara mende moma laligoju. Oño noo kaniána moma kotowuyagati een, mono noo Mañña kaañagadeeñ moma mubuyaga.”

²⁰ Jiisasnoñ jiwowonj jigowaa nandunj dunj kosianonj nama ejemba kuma oñoma qaa ii jero. Ii jeroto, kambañanonj mende kanj kuurotiwaañonj ama moñnoñ ii mende meñ somoñgoro. Kianj.

“Dakanonj umañati, oño iikanonj ubombaañonj amamaawuya.”

²¹ Jiisasnoñ qaa moñ kokaen toroqen injjoro, “Niinonj oñomesaonj kema laligowe oño nii monjgama noma laligowuya ano siñgisonjo añgiti, iikanonj qokotaan nama

koomu kombombaŋa komuwu. Iikawaajon dakanon umanjati, onjo iikanon ubombaajon amamaawuya.”

²² Juuda jotamemeya yonjonon ii moma jegi, “Kokaen jeja, ‘Dakanon umanjati, onjo iikanon ubombaajon amamaawuya.’ Qaa ii nomaen? Aro aomambaaajon jeja me?”

²³ Kaen jegi injjoro, “Onjo namo kokawaa toya koloon laligojuto, niinon goman balon eukawaa buŋaga koloojen. Onjonon balonon koloon namo kokawaa buŋa koloon laligojuto, niinon waladeen namo koi kanon mende koloowe. ²⁴ Mende koloon laaligowaa kania kamban so laligon koubeti, niinon mono ii koloojen. Noojon kaen mende moma laarijuti een, mono singisonjo angiti, ii mende mesaon iikanon qokotaan nama koomu kombombaŋa komuwuya. Qaa ii onjanon.”

²⁵ Qaa ii moma kokaen qisin mug, “Gii mono moroga koloojan?” Qisin mugi meleeno, “Kaniana iijisaambe modaborojuti, niinon mono ii koloojen. ²⁶ Niinon onjoon qaa mamaga saanon toroqen jewanaga ano singisonjo mamaga angiti, iikawaa qayaa saanon jen tegowenagato, wasin nonoti, iinon mono noo wasiwasi Tona honja kolooja. Iinon qaa jero iwaanonga moma kouma laligojeni, niinon mono qaa ii asuganon jewe gomaŋa gomaŋa yonjonon momakebua.”

²⁷ Kaen meleenoto, Amawaajon qaa toroqen jeroti, iyonjonon ii mende moma asarigi. ²⁸ Jiisasnon toroqen kokaen injjoro, “Niinon laaligowaa kania kamban so laligon koubeti, mono ii koloojen. Iikawaa kania ii kanagen saanon moma asariwuya. Niinon iwoi moŋ neenaa esunanon me neenaa uunaajon mende amakejento, Amananon qaa kuma noma laligoroti, mono iikawaa so qaa jena koi jenkejen. Qaa kota woi iikawaa kania ii kanagen moma asariwuya. Onjo Siwe gomambaa Eja Honja kosigogi eu uma komuwaati, kamban iikanon ii saanon moma asariwuya.”

²⁹ Wasin nonoti, iinon mono niwo nano laligojo. Nanamemen moro sokoma munkeji, niinon mono suulan ii amakejen. Kawaajon iinon mende nomesaoro neenodeen mende laligojen.”

³⁰ Qaa kaen jerotiwaaajon ama ejemba mamaganon uugia meleema Jiisas moma laarin mug. Kian.

Aabrahambaa gbiliuruta qolonmolongoya ano Jiisas.

³¹ Jiisasnon Juuda ejemba tosonianon moma laarin mugiti, iyonjoon qaa kokaen injjoro, “Noo Buŋa qaananon uugianon kemero kanon qokotaan silia qer nanjuti een, mono onjanon noo gowokouruna kolooju. ³² Kaen laligon qaa honaa kania moma kotogi Buŋa qaa honanon onjo bologagaa kasanonga isama onono solanja (frii) koloon laligowuya.”

³³ *Kaen jero moma meleema kokaen jegi, “Nono Aabrahambaa gbiliuruta laligon kanageso walaga koloojon. Kawaajon eja moŋnon kasa gbadomeŋ nonono laligojoniwaaajon jejan, ii qaago. Nono mono kamban moŋnon kamaanqeqeta kaan mende koloon laligonin. Ano gii nomaembaajon ama kokaen jejan, ‘Kasanonga isama onono solanja koloon laligowuya?’ Qaa ii mende sokonja.”

³⁴ Kaen jegi kokaen meleema onono, “Niinon qaa hona toon moŋ kokaen injjowe mobu: Singisonjo anjuti, kuuya iyonjonon singisongowaa welenqeqe omya tawagia qaa laligogi iikawaa kasanon kokosiin onomakeja. ³⁵ Kokosiin onomakejato, welenqeqenon toya miri uutanon kamban so mende laligon ubaa. Iyanaa Merianon saanon mirianon kamban tetegoya qaa laligowaa.”

³⁶ “Merianon bologaa kasanonga isama onono solananiwuti een, onjonon mono onjanon kasa gbadoya qaa solanja (frii) koloon laligowuya. ³⁷ Onjo Aabrahambaa gbiliuruta laligojuti, mojent, bologanon uugia gojonjiwaaajon noo Buŋa qaananon qososonin onoma kondondongon kamaanqeqeta. Kania kawaajon mono kaparan koma nii nuwombaaajon moju. ³⁸ Niinon Amanaa kooronjonon laligon iwoi iima laligon koubeti, iikawaa qaayaga jenkejen. Onjonon kaanagadeen mangianon qaa injjoroti, iikawaa so amakeju.”

³⁹ Jiisasnon kaen meleema onono kokaen jegi moro, “Aabrahamnon mono ananaa asaambonana kolooja.” Kaen jegi moma jero, “Onjo Aabrahambaa gbiliuruta koloowuyagati een, mono iwaanon nanamemen otaagi sokonaga. ⁴⁰ Iikawaa tania kokaen kolooja: Niinon Anutuwa jetanon qaa moma iikawaa so qaa onjorona ii jewe momakeju. Kamban kokaamba onjo kaparan koma eja nii nuwombaaajon moju, Aabrahamnon kaan mende ano. ⁴¹ Onoanggia manjurgaa nanamemengia iikayadeen otaan laligoju.” Kaen jero ijogi, “Serowilin kananon koloon manjana qaa (gua mera) mende koloojonto, Manjanawo laligojon. Anutu iyanja motoongonon mono man koma nononja.” Kian.

“Onjo Kilenaa Toyaa buŋa kolooju,” jero.

* 8:33: Mat 3.9; Luuk 3.8

⁴² Jiisasnoŋ kokaen injjoro, “Anutunoŋ aŋo maŋ koma oŋonagati een, niinoŋ iwaanonoŋga kamaan koloowetiwaajoŋ mono saanoŋ nii uu jopagoŋ nombuyaga. Neenaa esunoŋ nemuŋ kono mende kolooweto, Anutunoŋ wasiŋ nono kamaan laligojen. ⁴³ Qaa jeŋkejenŋ, ii naambaajoŋ moma asariwombaajoŋ bimoonkeju? Noo qaananonoŋ uugia undeenjiwaajoŋ ii moma kotowombaajoŋ moŋogia tiiro zizi togoŋkeju. Kawaajoŋa ii moma asariwombaajoŋ amamaaŋkeju?”

⁴⁴ “Mono mangia Bologa Toyaa buŋa koloou. Siingia kombombananoŋ mono mangiaa siija bologa otaawutiwaajoŋ eja. Iinoŋ kakanaiyanonoŋga ejemba unugi koomu ejaga koloou kouma laligoja. Qaa hoŋanoŋ uutanonoŋ mende nanjiwaajoŋ ama qaa hoŋa uugun siliqalu nanja. Qolomoloŋ jeje ejaga koloou qolomoloŋ jejewaa waŋ koloojiwaajoŋ qolomoloŋ jeŋkeji, ii mono aŋaa uutaajoŋ jeŋkeja.

⁴⁵ “Iinoŋ qolomoloŋ jeŋkejato, niinoŋ qaa hoŋa jeŋkejenŋ, oŋo iikawaajoŋ nii mende moma laariŋ nomakeju. ⁴⁶ Oŋo kuuyanoŋ noo kania kokaen qendeembombaa amamaaŋkeju: Iinoŋ singisoŋgo ano qaayawo laligoja. Kania iikaya moŋganjuto, niinoŋ qaa hoŋa jeŋkejenŋ, ii mono naambaajoŋ mende moma laariŋ nonju?”

⁴⁷ “Moŋonoŋ Anutuwaawo buŋa kolooji, iinoŋ mono Anutuwaanonoŋ qaa geja ama momakeja. Oŋo Anutuwaawo buŋa mende koloojutiwaajoŋ ama qaa ii mende moma asariŋkeju.” Kian.

Jiisasnoŋ iyanjaajoŋ nomaen jokolooro?

⁴⁸ Jiisasnoŋ Juuda ejemba yoŋoo kanagia injisaano kitia meleema kokaen ijogi, “Gii Samaria prowinswaa siliqalu ejaga koloona omenoŋ uuganoŋ kemero laligojan. Kaen jeniŋ sokonja me qolongoŋoŋ, ii saanoŋ geenŋo jena mobon.”

⁴⁹ Kaen ijogi kokaen meleeno, “Omenoŋ uunanoŋ mende kemero laligojen. Nii Amanagadeen goda qeŋ muŋ laligowe oŋonoŋ kilen nii gamu qeŋ nomakeju. ⁵⁰ Kaen amakejuto, neeno qabuŋanawo koloomambaajoŋ janjariŋ mende riinkejen. Motooŋgonoŋ kaan koloomambaajoŋ manjaya qeŋ laligoja. Eja iinoŋ motooŋgo gosin noma ‘sokonjan,’ jeŋ jeŋ tegon nomakeja. ⁵¹ Niinoŋ qaa hoŋa toon moŋ kokaen injiŋowe mobu: Moŋonoŋ noo buŋa qaana teŋ koma otaankeji, iinoŋ mono kamban moŋonoŋ koomu kotigaa buŋa mende koloowaa.”

⁵² Kaen meleeno Juuda jotamemeya yoŋonoŋ Jiisas kokaen jegi moro, “Aabraham ano gejatootoo ejemba yoŋonoŋ komugi ano giinoŋ kilen kokaen jena sisau kolooja, ‘Moŋonoŋ noo buŋa qaana teŋ koma otaankeji, iinoŋ kamban moŋonoŋ koomu kotigaa buŋa mende koloowaa.’ Kaen jeŋaniwaajoŋ gii ome moŋonoŋ uuganoŋ kemero laligojan. Ii keteda koi saanoŋ moma asariŋoŋ. ⁵³ Nonoo beŋnana Aabraham komuroti, giinoŋ mono ii uugun iwaawo somataya kolojan me? Gejatootoo yoŋonoŋ kaanagadeen komugi. Gii geenŋaajoŋ mona uro ‘Somata moroga koloojen?’ jeŋ mojan?”

⁵⁴ Kaen jegi moma kokaen meleeno, “Neenaajoŋ mobe uro Anutuwaawo akadamuya ii neeno buŋa qeŋ aowenagati een, qabuŋana ii mono kikisi kaanŋa koloonaga. Amananoŋ iyanjaa akadamuya nonotiwaajoŋ ama qabuŋanawo koloou laligojen. Oŋonoŋ iwaajoŋ ‘Nonoo beŋnana Anutu kolooja,’ jeju. ⁵⁵ Oŋonoŋ kania ii saanoŋ mende moma kotonkejuto, niinoŋ ii saanoŋ moma mujen. ‘Ii mende moma mujen,’ jewanagati een, mono oŋo kaanŋa tiliqili eja koloowenaga. Nii eja kaanŋa mende koloojento, ii saanoŋ moma mujen ano iwaawo qaaya teŋ komakejen. ⁵⁶ Oŋoo beŋgia Aabrahamnoŋ nii namonoŋ kamaan laligomanatiwaajoŋ mamboma kamban ii iimambaajoŋ uu korisoro moma laligoro. Kamban kokaamba Siwenonoŋ laligoŋ kotiuro niinoŋ asugiwe noo kambana ii iima kawaajoŋ aisooro.”

⁵⁷ Kaen meleeno Juuda jotamemeya yoŋonoŋ kokaen jegi moro, “Gbaniga 50 mende uugun iikawaa baatanonoŋ laligojan ano ‘Aabraham iibe,’ jena mende sokonja.”

⁵⁸ Ii moma injjoro, “Niinoŋ qaa hoŋa toon moŋ kokaen injiŋowe mobu: Aabrahamnoŋ mende kolooro niinoŋ mono kamban kanon laligowe.”

⁵⁹ Kaen jero moma jamonoŋ gilin qewombaajoŋ jamo amborangoŋ megito, Jiisasnoŋ asangoŋ jiwowon jigowaa toonŋ mesaon oloŋ koma kenno. Kian.

9

Jiisasnoŋ eja jaagoo moŋ men qeangoŋo.

¹ Jiisasnoŋ toroqen kana kema eja moŋ nemuŋaa goron uutanonoŋga jaagoo kolooroti, ii iiro. ² Ii iiro gowokourutanoŋ qisiŋ muŋ jegi, “Somatanana, iinoŋ mono morowaa singisoŋgo-waajoŋ ama jaagoo kaanŋa kolooro? Iyanjaa singisoŋgowaajoŋa me nemuŋmanŋa yoroo singisoŋgowaajoŋa?”

³ Jegi kokaen meleeno, “Aŋo singisoŋgo moŋ mende ano nemuŋmananoŋ singisoŋgo mende anito, Anutuwaawo ku-usuŋanoŋ iwaawo laaligoyanoŋ asuganoŋ asugiwaatiwaajoŋ

kaanja kolooro. ⁴ Ween asarij ejiwaa so mono wasinj nonoti, iwaanonj gawonj pondan menj laligowonja. Gomanj tiiwaati, iikanonj kuuya gawonj mewombaaonj amamaawonja. ⁵ *Niinonj namononj laligomanjatiwaa so gomanja gomanja onjo اساساغيا koloonj asarij laligomanja.”

⁶ Kaenj jenj balononj sulaaro kemero gbakonj meleema eja jaagoowaa jaayanonj timimearo. ⁷ Timimeanj kokaenj jenj kotooro, “Gii mono Siloam apu anjononj kema jaaga songbambaa.” (Siloam qa ii ananaa qaanonj Wasiwasi eja.) Kaenj jenj kotooro kema jaaya songbano tooro uuro asariro eleema mirianonj karo.

⁸ Kaenj karo alauruta kosianonj laligogiti ano tosianonj wala nene iwoiwaajonj welema onjoma laligoro iigiti, iyonononj ii iima jegi, “Jaagoo eja nengewaa welema rama laligoroti, eja iinonj me?”

⁹ Tosianonj jegi, “Eja inaa ii.” Tosianonj jegi, “Qaago, kaitania ii kaanja koloojato, iinonj qaago.” Kaandeenj kaanj jegi ajo jero, “Niinonj mono iiga koloojen.”

¹⁰ Kaenj jero kokaenj qisigi, “Jaaga mono nomaenj ana tooja?”

¹¹ Qisigi kokaenj meleema injjoro, “Eja qata Jiisas qamakejuti, iinonj sulaaro balonj gurujuyanonj kemero meleema jaananonj timimeanj jenj kotonj kokaenj jero, ‘Gii mono Siloam apu anjononj kema jaaga songbambaa.’ Kaenj jero apu iikanonj kema jaana songbambe tooro uuwe asariro.”

¹² Kaenj meleema onjono kokaenj qisigi, “Eja ii dakanonj laligoja?” Qisinj mugij “Mende mojenj,” jero. Kianj.

Farisii yonjononj jaaya toorotiwaajonj qiqisi anji.

¹³ Eja jaagoo laligoroti, iinonj “Mende mojenj,” jero ejembanonj ii wama Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yonjononj kenji. ¹⁴ Jiisasnj sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaayanonj timimeanj metooroti, ii mono Sabat kendonj kambanjonj mero. ¹⁵ Kawaajonj Farisii yonjononj kaanagadeenj kokaenj qisinj mugij, “Jaaga mono nomaenj ana tooja?” Qisinj mugij kokaenj meleema onjono, “Eja iikanonj mono sulaayanonj balonj gurujuyawononj meleema jaananonj timimearo kema jaasewana songbama jaana uuwe asarija.”

¹⁶ Kaenj meleema onjono Farisii yonjononjga tosianonj jegi, “Eja iikanonj Sabat kendonj kotogoji, iikawaajonj mono Anutuwaanonj ejaga mende kolooja.” Tosianonj jegi, “Kaanj qaago! Eja doogoya monjonj mono nomaenj ama anjoletto kaanja memambaaonj kotiinaga?” Kaanj kaanj jenj iyanjia juma deenj.

¹⁷ Kaenj deema eja jaagoo iikawanonj mombo eleema kanj jegi, “Jaaga metooroti, iwaajonj mono nomaenj jewaga?” Kaenj jegi “Gejatootoo ejaga kolooja,” jero.

¹⁸ Kaenj jero jaaya honjaga goorota tooro uuroti, Juuda jotamemeya yonjononj ii mende moma laarigi. Mende moma laarinj uuwoi nama nemunmanja horonj oronj kari. ¹⁹ Kari kokaenj qisinj oronj, “Eja koi oroo meragaraga me qaago? ‘Jaagoo kolooro,’ jejaato, nomaenj ama keteda koi jaaya uujj iija?”

²⁰ Qisinj oronj kokaenj meleeni, “Eja koi noroo meranaraga kolooja ano jaagoo kolooroti, ii saanonj mojo. ²¹ Ii mojoto, nomaenj ama keteda koi jaaya tooro uujj iiji, ii mende mojo. Morononj jaaya metooro uujj, noro kaanagadeenj mende mojo. Kokoga qaago, mono somariinj gowia jorak-aanaga ano momakootoyawo kolooja. Kawaajonj mono iyanjaajonj qisigi kaniaya saanonj jewaa.”

²² Juuda jotamemeya yonjononj toroko moma kaenj injjori. Yonjononj batugianonj qaa kokaenj somonjonj uumotoonjo ama nanji, “Monjonj ‘Jiisas Hamoqeqe Toya Kraist kolooji,’ kaenj jenj asugiwaati eenj, ii mono qamakooli miri tuuj somatanonjga konjoma mubonja.” ²³ Qaa kawaajonj ama kokaenj injjori, “Kokoga qaago, ii uugejiawo. Kawaajonj mono iyanja qisinj mubu.”

²⁴ Kawaajonj eja jaagoo laligoroti, ii mombo horogij karo kokaenj jegi moro, “Eja ii sinjisonjgo ejaga kolooja, ii mojonj. Iikawaajonj mono Anutuwaa qabunajaya mepeseena akademuyawo kolooro sokombaa.”

²⁵ Ii moma kokaenj meleeno, “Sinjisonjgo ejaga kolooja me qaago, niinonj ii mende mojenj. Motoonjgo kokaenja kaya mojenj: Niinonj jaagoo laligoweto, keteda koi kanonj saanonj uujj iijenj.”

²⁶ Kaenj meleeno kokaenj qisinj mugij, “Naa iwoiga ama gonja? Jaaga mono nomaenj metooja?”

²⁷ Qisinj mugij kokaenj meleema onjono, “Niinonj mono meleema onjonjento, onjononj qaa jejenati, ii mende mojuja. Naambaaonj ii onja kosiga mombo jewe mobombaaonj kaparanj konju? Onjononj mono kaanagadeenj iwaa gowokouruta koloowombaaonj moju me qaago?”

* 9:5: Mat 5.14; Jon 8.12

²⁸ Kaen meleema onjono mepaqepae ama uuqege qaa tokoronkota kokaen jen mug, “Gii mono iwaa gowokoyaga koloojanto, nononon Mooseswaa gowokourutaga laligojon.
²⁹ Anutunon Mooses Buja qaa muroti mojon, eja iikanon mono iikanonja me kanonja kolooroti, ii mende mojon.”

³⁰ Kaen jegi qaa kokaen injoro, “Iinon dakaya kolooroti, onjo iikawaajon kaanjadeen tampiririn ama kiko qejutiwaajon moma walingojen. Onanon walingojento, kilen noo jaana metooro saanon uun iijen.
³¹ Ejemba doogoya yononon Anutu qama kooligi mende moma onjomekeja, ii mojon. Ii mojon, mononon Anutu goda qen mun uusiina otaankeji, iwaanon qamakooli mono geja ama momakeja.
³² Mon jaagoo kolooro mononon kan jaaya metooroti, sundu kaanja ii walagadeen mende moma laligonin. Siwe balonon koloori, kambaan iikanonja kanain kouma kete laligojon, iikanon sundu kaanja mon mende monin.
³³ Anutuwaanonga mende kanagati een, iinon mono iwoi kaanja memambaajon amamaanaga.”

³⁴ Kaen jero moma kokaen jen mug, “Nemunmanganon singisongowo laligori gii singisongoo kuuya kawo koloon somariina ano giinon kete nono kuma nonomambaajon mojan. Ii mende sokonja.” Kaen jen mun konjonji seleenjen kamaaro. Kianj.

Uuwaa jaanon gooro kematou-kantou ama laaligo.

³⁵ Konjonji seleenjen kamaaroti, qaa iikanon Jiisaswaa gejianon kemero moma eja ii mokolon kokaen ijoro, “Gii Anutuwa Meria moma laarin mujan me qaago?”

³⁶ Kaen ijoro kokaen meleema qisiro, “Oo Somatana, eja ii moronon? Ii jena momago ii saanon moma laarin mumaña.”

³⁷ Meleeno kokaen jen koton muro, “Gii kokaen uun niiba. Giwo qaa jejen, eja ii mono niinon koloojen.”

³⁸ Ii moma jero, “Oo Pon, nii moma laarin gonjen.” Kaen jen usugon qama koolin muro.

³⁹ Jiisasnon jero, “Niinon ejemba gosin qaagia jen tegomambaajon ama kamaan namonon koloowe. Noojon ama tosanon jaagoo koloojuti, yonoo jaagia tooro saanon uun iima kotowuya. Tosaanja jaagia awaa laligojuti, yononon noojon ama bao jaagoo koloon laligowuya.”

⁴⁰ Kaen jero Farisii tosanon kosianon iikanon nama qaa ii moma kokaen qisigi, “Wae! Nono kaanjadeen jaagoo ejaga koloojon me? Nonoojonja jejan me?”

⁴¹ Kaen qisigi kokaen injoro, “Ono ‘Jaagoo koloojon,’ jewuyagati een, mono singisongoo mende en ononagato, kambaan kokaamba ‘Saanon iima kotojon,’ kaen jenkejutiwaajon ama singisongogianon mono en alin en onombaa.” Kianj.

10

Lama ano galengia awaa.

¹ Jiisasnon galen meme qaa kokaen jero, “Niinon qaa honja toon mon kokaen injowe mobu: Tosianon lama toton utanon keubombaajon nagunon qaagoto, sopa waleema kemejuti, yononon mono kikekakasililin ano yongoro meme ejemba koloaju.
² Mononon nagunon keuji, iinon lama yonoo galengia koloaja.
³ Iinon kouro nagu galenjon ii iima nagu horon muro kamaan qaro lama yononon qaa aroya saanon moma kotonkeju. Galengianon anjaa lamauruta onjooma qagia qama unuano totongia mesaon saanon seleenjen kemakeju.

⁴ “Anjaanon lamauruta kuuya unuano totongia mesaon seleenjen kengi iinon jotamemegia koloon wala keno qaa aroya moma kotojutiwaajon gematanon otaanj kemakeju.
⁵ Iyangiaa galengia saanon otaankejuto, waba mononon kan qaro ii mende toton otaawuya. Waba yonoo qaa arogia mende moma kotojutiwaajon mono jirinjinon ama iwaajon keeta togon deembuya.”

⁶ Jiisasnon qaa aasangoya ii injoroto, qaa iikawaa kania mende moma asarin kiko qegi. Kianj.

Jiisasnon lama galen awaa koloaja.

⁷ Kiko qegi torogon yonoojon kokaen jero, “Niinon qaa honja toon mon kokaen injowe mobu: Niinon lama totombaa naguya koloojen.
⁸ Noo gemananon tuun galen kuuya wala kagiti, iyononon kike ano yongoro meme ejembaga koloogi. Kaen koloogitiwaajon lama yononon ii mende moma koton onjoma laligogi.

⁹ “Niinon motoongoo lama totombaa naguya koloojen. Daen ononon Anutuwo kotiin laligowombaajon jen niwo qokotaan laligojuti, niinon mono hamo qen onombe letombuya. Kaen koloon lama toton utanon uma kamaan seleenjen kema nene gomana morianawo mokolonkebuya.
¹⁰ Yongoro meme yononon naambaajon kankeju? Yononon yongoro menj nunun tiwilaan nonombombaajon kankeju. Iwoi morota ambombaajon

qaago. Niinon iikaana mende koloojen. Niinon onjo laaligo kombombanja mokoloon oyanboyan laligowutiwaajon kan laligojen.

¹¹ Niinon lama galej awaa koloojen. Lama galej awaanon mono lamauruta yonoojon ama laaligoya qeleema onjombaa. ¹² Monjon lama toya mende koloon tawaya mewutiwaajongadeen kan tondu galej koma onjomekeji, ii kokaen: Kasu kawalianon karo iima lama onjomesaon unjurama keno kasu kawalianon lama kisiyaen men injin unuj mendeema onjombaa. ¹³ Iinon seleenjengga kan sewan memewaaajongadeen 'Lama galej koma onjomaña,' ii jetanon jen lama onjoojon majakaka mende moma telambelan qaganon tondu laligon unjurama kembaa.

¹⁴⁻¹⁵ * "Niinon lama galej awaa koloojen. Amananon nii moma nono niinon Amana moma muj laligojen. Iikawaa so niinon neena lamauruna moma onjombe yononon nii moma nomakeju. Niinon laaligona lamauruna onjoojon ama qeleema mesaomaña. ¹⁶ Noonon lama tuuj tosia ii kaanagadeen koloon laligowuya. Yononon lama toton kokawaa toya mende laligojoto, kilen noo qaa arona momakebuya. Niinon ii kaanagadeen unuambe kawaa so kema kankebuya. Kanagen tuunja tuunja yononon kulu-luun tuun somata motoonggo koloogi galej motoongonon galej koma onjono laligowuya.

¹⁷ Amanon kokaembaajon ama nii uutanon jopagon nomakeja: Niinon laaligona mesaon mombo gbilin laligon umaña. Ii Amawaa jaanon sokonja. ¹⁸ Laaligona monjon mende nuambaato, ii neeno qeleema mesaomaña. Amananon jen koton nono neeno laaligona qeleema mesaomaña ano iikawaa gematanon mombo gbilin laligon umaña. Ku-usun kaanja ii noonon eja."

¹⁹ Jiisasnon qaa ii jerotiwaajon ama Juuda jotamemeya yonoo batugianon niinonjiinon mombo kolooro. ²⁰ Yonoononga mamaganon kokaen jegi, "Omenon uutanon kemerota laligon kaamaa anja. Mono naambaajon qaaya mobonaga? Mono mesaowonja."

²¹ Tosianon jegi, "Qaa kaanja ii kokojinjin ejawaa qaa kaanja qaago. Omenon mono jaagoo ejemba yonoo jaagia nomaen metoonaga?" Kaen amigi.

Juuda jotamemeya yononon Jiisas gema qegi.

²² Wala eenjanon jiwowon jigo koma konjoratin naguya horogi. Ii gbani so romonjon kendombaa aisoowombaaajon* Jerusalem ajoroogi. Kamban iikanon kan kuuro konjuru kamban sanjonaa uutanon laligogi.

²³ Jiisasnon jiwowon jigowaa toton uutanon kin Solomombaa somben saranawo qagiti, kanon kema liligoro. ²⁴ Kema liligoro Juuda jotamemeya yononon kan liligon muj kokaen qisin mug, "Kaniaga kolatina mono kamban dawi toroqen mambombom-baajon mojan? Gii Hamogeqe Toya koloajan me qaago, ii mono asuganon jena mobon."

²⁵ Kaen jen qisin mug Jiisasnon kokaen meleema onjono, "Nii jewe mogito, onjo noo qaana ii mende moma laariju. Niinon Amanaa qatanon angolet amakejenj, iikanon mono kaniana injisaama nangon qendeema onjomekeja. ²⁶ Ii nangon qendeema onjomeketo, onjo noo lama tuun uutanon mende laligojutiwaajon ama qaana mende moma laarinkeju.

²⁷ "Niinon lamauruna moma onjombe yononon kaanagadeen noo qaa arona moma nii notaankeju. ²⁸ Niinon laaligo kombombanja onjombe letoma kamban monjon mende toton tiwilaawuya. Monjon monj ii noo boronanonga mende horon kondeema onjombaa. ²⁹ Noo Amananon ii noo boronanon onjooti, iinon kuuya unjuugun uuta koloaja. Kawaajon kuuyanon ii noo Amanaa borianon horon kondeema onjombaaajon amawaawuya. ³⁰ Nii ano Ama noronon mono motoonggo koloon laligojo."

³¹ Jiisasnon kaen jero Juuda jotamemeya yononon mombo namononga jamo amboranon iikanon gilin qewombaaajon angji. ³² Kaen angito, kokaen jen onjono, "Amanon nemuj koma nono angolet somata mamaga ama mewe iigiti, ijyonononga mono naa mombaaajon romonjon nii jamonon gilin nuwombaaajon moju?"

³³ * Jen onjono Juuda yononon meleema jegi, "Nononon angolet somata anatiwaajon ama mende jamonon gilin guwombaaajon anjonto, Anutu mepaqepae ama mujanwaa irona ama gombonja. Gii balon ejaga ano selega een menj uma Anutu kaanja koloomambaaajon jejan."

³⁴ * Kaen jegi Jiisasnon meleema onjono, "Buña Terenon Kana qaa mon kokaen oogita eja, 'Anutu niinon jewe: Onjo mono noo bensakonjuruna koloaju.' ³⁵ Buña Terewaa qaa ii mono mende jangon qaombaato, powowon ewaa. Kawaajon Anutunon qaaya ano kan ejemba bunagiaga kolooroti, Anutunon yonoo qagia 'bensakonjuruna' kaen qama

* **10:14-15:** Mat 11.27; Luuk 10.22 * **10:22:** Kendon qata Hanuka ii Disemba 25 kanain ween 8 kawaa so rama aisogi. Miri kuuyanon kiwa ootirigi asariro gere senja kululuun rii qama korisoro angji. * **10:33:** Lew 24.16

* **10:34:** Ond 82.6

onono. ³⁶ Ejemba omaya kaen qama ononoto, Amanonj eja menj sorairj wasiro namonon kamaaroti, onononj mono nomaenj ama iwaajonj kokaenj jeju, 'Gii Anutu mepaqepae ama munj laligojan.' Niinonj 'Anutuwaaw meria koloojen,' qaa kaen jewe onononj mono naambaajonj ii mogi mende sokonja? Onjo Anutuwaanonj Buñj qaa ii qeju me?

³⁷ "Gawonj menkejenj, ii iigi Amanaa nanamemembaa so mende amakeji eenj, mono mende moma laariñ nombu. ³⁸ Amanaa nanamemembaa so ama menj laligojenj eenj, kaniana kaen iima mono moma laariñ nombu. Ii qaanaajonj ama mende moma laariwuyagati eenj, mono angoletonaajonj ama kileñ moma laariñ nombuya. Amanonj niwo qokotaanñ nanja ano niinonj Amawo qokotaanñ nanjenj, onjo iikawaa kania moma sorogonj asariwuti-waajonj koi jejenj."

³⁹ Jiisasnonj kaen jero mombo menj somonjgowombaaajonj mogito, boro baagianonjga gosoma kamaanñ keno.

⁴⁰ *Onjomesaonj Jordan apu gowoya kotonj mombo leegenj kema Jononj wala oomulu menj onjoma laligoroti, kanonj keuma kambañ tosaanj toroqenj iikanonj laligoro. ⁴¹ Iikanonj laligoro ejemba mamaganonj iwaanonj kouma iima kokaenj jegi, "Jononj angoleto motoonjgo monj mende meroto, qaa kuuya eja koi kawaajonj jeroti, ii mono qaa honja jenj laligoro." ⁴² Kougiti, iyonjooonjga mamaganonj uugia meleema moma laariñ mugi. Kianj.

11

Jiisaswaa alia Lazarusnonj komuro.

¹ *Betani taononja eja monj qata Lazarus iikanonj ji kiro ero. Maria ano Marta daremunj yorononj Betani taonj iikanonj laligori. ² *Maria iikanonj Ponj apu koowayawononj morinj wanj juyanonj kania kerenj mero. Lazarus ji kiro eroti, ii iwaa naanaga. ³ Lazarusnonj ji kiro ero naanwoitanonj buju qaa kokaenj ani Jiisaswaanonj keno, "Ponj moba, wombo alaganonj mono ji kiro eja."

⁴ Buju ii kenoto, Jiisasnonj ii moma kokaenj jero, "Ii iikanonj eja alana komuwaatiwaajonj ama mende koloonj muro eja. Iikawaajonj qaagoto, Anutuwaaw Merianonj ii menj qeañgoro ejembanonj kania ii iima kotonj Anutu mepeseegi qabuñayanonj asariñ seiwo Siwewaa akadamyawo koloojaa. Ji ii iikawaajonj ama koloonj muro."

⁵ Jiisasnonj Marta, iwaa koga ano naanagara Lazarus yonjoojonj uuta ero laligoro. ⁶ Kaen laligoro, kileñ jiaa bujuya moma gomanj laligoroti, iikanondeenj weenj woi toroqenj laligoro. ⁷ Ii laligoro kambañ ii tegoro gowokouruta yonjoojonj kokaenj injjoro, "Anana mono Judia prowinsnonj eleema kembonja."

⁸ Kaen jero meleenji. "Somatanana, Juuda yonjoojonj indigerj kaparanj koma jamononj gilinj guwombaaajonj anji. Kawaajonj mombo Judia eleema kembaaajonj jejanj, ii mende sokonja."

⁹ Kaen meleenji Jiisasnonj qaa kokaenj jero, "Weembaa auaya 12 ejuti, monjnonj kawaa asasaganonj kana kembaaati, ii mono iwoi monjnonj qeñ mizimizi mende menj mubaa. Balombaa asasaganonj asariñ muro saanonj iima kembaa. ¹⁰ Saanonj kembaaato, monjnonj kiwaya mende enj muro gomantiññononj kematou-kantou kembaaati, iinonj mono kema qeñ mizimizi mewaa." ¹¹ Qaa ii jenjo kokaenj injjoro, "Alanana Lazarusnonj gaonj ejato, niinonj kema gaononjga mindiiwe waabaa."

¹² Qaa ii moma kokaenj jegi moro, "Ponj, onjanonj gaonj eji eenj, mono saanonj enj qeañgowaa."

¹³ Jiisasnonj Lazarus komurotiwaa qaa saanja jeroto, gowoko yonjoojonj 'Gaonjga eja,' jeroti, iikawaa moma bimbijonj qaa kania mende moma kotogi. ¹⁴ Mende moma kotogitiwaajonj Jiisasnonj asaganonj jokoloonj jero, "Lazarusnonj komurota eja. ¹⁵ Niinonj iwo mende laligowe komurotiwaajonj niinonj kema menj gbiliwe waaro iigi momalaaringianonj kotiiwaa. Kaen koloooro onjoojonj aisoonj oyanboyanawo moma jejenj. Mono waagi iwaanonj kembonja."

¹⁶ Kaen jokoloooro Tomas qata monj Sunesune qagiti, iinonj gowoko alauruta yonjoojonj kokaenj injjoro, "Anana saanonj motoonj iikanonj kembonja. Kemago iwo komuwonja." Kianj.

Laaligo Toyanonj naanwoita uugara menj saoliro.

¹⁷ Lazarusnonj komunj weenj 4 mono qasirinonj ero tegoro Jiisasnonj kouro bujuya kaen jegi moro. ¹⁸ Betani taonj ii Jerusalem siti mesaonj 3 kilomiita kekenja so kosere ero. ¹⁹ Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj Marta Maria naanagara komurotiwaajonj 'Songonj iriibonja,' jenj kanj ragi.

²⁰ Ragi Martanon “Jiisas kaja,” jegi moma miri mesaon kananon kema mokoloroto, Marianon mirinon raro. ²¹ Kananon mokoloon kokaen ijoro, “Pon, gii kokanon laligonagati een, naanjanon mono mende komunaga. ²² Mende komunagato, giinon kambañ kokaamba kaanjadeen Anutuwaajon iwoi mombaajon qama kooliwaati een, ii kuuya saanon moma gono mokolowaga, iikaen mojen.”

²³ Qaa ii moma Jiisasnon ijoro, “Goo naanjanon mono gbilin waabaa.”

²⁴ Ii moma Martanon jero, “Balombaa kambañ tetegoyanon koomuya yononon waabuti, iinon mono kambañ somata iikanon gbilin waabaati, ii moma yagojen.”

²⁵ Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Koomunonga waawaataa Toya ii niinon koloijen. Neeno Laaligo kotigaa Toya koloijen. Iikawaajon monon nii moma laarin nonji, iinon komuwaato, kileñ toroqen laligon kotiin laligowaa. ²⁶ Monon mon namonon laligon moma laarin nombaati een, iinon mono kambañ monon koomu kom-bombaña mende komuwaa. Qaago. Qaa ii moma laarijan me qaago?”

²⁷ Martanon qaa ii moma jero, “Oo Pon, ii moma laarijen. Giinon Anutuwa Meria koloojan. Hamoqege Toya Kraist namonon asugiwaatiwaa jegiti, giinon mono ii koloojan. Kaen moma laarijen.” Kian.

Jiisasnon saaro jaunjanon kamaaro.

²⁸ Martanon qaa kaen jen mirianon eleema kema koga Mariawaajon olon jero goraayanon karo ijoro, “Boinon kan kananon nama goojon endu kema iibagiwaajon jeja.”

²⁹ Kaen jero Marianon qaa ii moma iikanondeen ii mesaon Jiisaswaanon keno. ³⁰ Kenoto, Jiisasnon miri sombenon mende kouro endu Martanon kana somatanon mokoloon iiroti, iikanondeen nano. ³¹ Juuda ejemba yononon Mariawo miri uutanon uuta menj saoliwombaaajon ragi Marianon uulanawo waama seleenjen kamaan keno iima kokaen romonjon jegi, “Iinon mono qasirinoñ kema saabaa.” Kaen jen iwaa gematanon otaan kenji.

³² Marianon kema Jiisas nanotinoñ keuma iima kanianon usugon kamaan kokaen ijoro, “Oo Pon, giinon koi laligonagati een, naanjanon mono mende komunaga.”

³³ Kaen jen silama qama saaro Juuda ejemba iwo kan nangun motoon saagiti, Jiisasnon ii iima basusuya kolaano jaaya kalilingoro kana boria jenenawo ororo. ³⁴ Jenenawo ororo qisin onono, “Ii dakanon angji eja?” Qisin onono jegi moro, “Pon, kokaen kan iiba!”

³⁵ Kaen jegi Jiisasnon saaro. ³⁶ Saaro Juuda ejemba yononon iima jegi, “Ye! Mono aliaajon siin mamaga en muro laligonkeja”

³⁷ Kaen jegito, tosanon qaa ii qen kokaen jegi, “Jaagoo ejemba jaagia metoon laligoroti een, mono saanon Lazarus jero mende komunaga me?” Kian.

Jiisasnon Lazarus menj gbiliro koomunonga waaro.

³⁸ Kaen tondou jegi Jiisaswaa wosoya mombo popoliuro jaaya kalilingoro qasirinoñ keno. Qasirinoñ kema iwoi kokaen iiro: Jamo oota ururoon qamoya iikawaa uutanon ama naguya jamo somatanon koma kojangigi raro. ³⁹ Ii iima kokaen jero, “Mono jamo qizizingogi kema.” Kaen jero eja komurotiwaa naanja Marta iinon kokaen ijoro, “Oo Ponña, ween 4 ejiwaajon mono moronawo kolooja.”

⁴⁰ Jiisasnon ii moma Martawaajon kokaen jero, “Gii moma laarin nonagati een, Anutuwa ku-usujanon akademuyawo asugiro iinaga. Wala qaa kaen gijowe me qaago?”

⁴¹ Kaen jero jamo qizizingogi keno Jiisasnon eu uuro uro kokaen jero, “Ama, gii qamakoolina mojanwaajon ama ‘Keraqeeango awaal’ jen gonjen. ⁴² Gii kambañ so qamakoolina momakejani, mojentto, giinon wasin nona namonon kamaaweti, ejemba tuun somata liligon noma koi nanjuti, iyononon ii moma moma laariwutiwaajon ama qaa koi jejen.”

⁴³ Kaen jen aroya menj waama kotakota qama kokaen jero, “Lazarus, gii mono waama kawa!” ⁴⁴ Kaen qaro eja koomuya iinon gbilin waama kaaro. Kana boria opo jakanja taanjon esuun jaasewanja sibenon pipiin somonogogi ero. Erola waama opo dundunawo karo. Kaen karo Jiisasnon jero, “Mono dundunja isangji saanon kema.” Kian.

Juuda galeñ yononon Jiisas komuwaatiwaa anjanon angji.

Mat 26.1-5; Maak 14.1-2; Luuk 22.1-2

⁴⁵ Juuda ejemba Mariawaanon kouma Jiisasnon iwoi ano iigiti, iyonoononga mamaganon ugua meleema Jiisas moma laarin mugi. ⁴⁶ Moma laarin mugito, tosanon Farisii (Kana qaawaa kaparan-konkon) yonoonon kema Jiisasnon iwoi anoti, iikawaa sunduya injjogi.

⁴⁷ Ii injjogi jigo gawon galeñ ano Farisii yononon jigo kaunsol jotamemeya horon ononon ajoroogi kokaen jegi, “Eja iikanon angoletto ku-usujanawo ambembo menkejiwaajon ii mono nomaen ama munin sokonaga? ⁴⁸ Kondianjon iwoi mon mende ama munin toroqen kaen

ama laligowaati eenj, mono ejemba korebore ii moma laarinj mubuyaga. Kaenj angji Rom gawman yonjoo iringia soono kanj nononana jiwowonj jigonana ano ejemba tuunj somata koi nunuanjgi eenj totoonj laligowombo.”

⁴⁹ Kaenj jej raji yonjoononga monj qata Kaiafas iinonj gbani iikanonj jigo gawonj galenj wanja koloonj gawonj ii menj laligoro. Iinonj waama gejatootoo qaa kokaenj injjoro, “Onjo uu momogiaa oota kaanjadeenj mende tooja. ⁵⁰ Onjo qaa koi saanonj mende gosijju: Nono ejemba tuunj somata korebore tiwilaaninj lombo somata qatawo koloowabo. Kawaajonj eja motoonjononj Juuda tuunj somata nonoo aisejnana menj downana komuro sokombaa.”

⁵¹ Iinonj qaa ii iyanjaa aroyanonj mende kolooro jeroto, gbani iikanonj jigo gawonj galenj wanja laligorotiwaajonj ama anjo qaayaa kania mende moma gejatootoo qaa jero, “Jiisasnonj ejemba tuunj somata nonoojonj ama komuro sokombaa.” Qaa ii honjaga jero. ⁵² Juuda ejemba tuunj somata nonoojonjadeenj mende komuroto, Anutuwaanonj uumeleenj kanageso balonj so deenjgeema laligojoni, anana kaanjagadeenj mindirinj nonono uumeleenj tuunj motoonjgo koloonj laligowombaaajonj komuro. Komuwaatiwaa qaaya ii waladeenj jero.

⁵³ Weenj iikanondeenj kanainj jotamemeya yonjononj ajoroonj kaenj aminj moma Jiisas komuwaatiwaa qaaya jej kotiinj arenja angji. ⁵⁴ Kawaajonj Jiisasnonj toroqenj Juuda yonjoo batugianonj asuganonj mende kema kanj laligoro. Kaenj qaagoto, onjomesaonj balonj qararanjonkjonjaa goraayanonj keno. Iikanonj kema taonj qata Efraim kanonj keuma gowokouruta yonjowo iyanjiodeenj laligogi.

⁵⁵ Juuda nonoononj kianjkomu kendononj toriro.* Kawaajonj Juuda ejemba mamaganonj gomanj so mirigia mesaonj koma konjoratinj aowombaaajonj moma Jerusalem sitinonj ugi. ⁵⁶ Jiisas monjgama laligonj jiwowonj jigowaa totonj uutanonj nama aminj moma kokaenj qisinj aogi. “Jiisasnonj korisoro kendombaaajonj koi kanaga me qaago? Nomaenj moju?”

⁵⁷ Kaenj qisinj aogito, jigo gawonj galenj ano Farisii yonjononj jenjkooto qaa kokaenj angji seiro, “Mojnonj Jiisaswaa enj raraya iima mobaati, iinonj mono nonoononj kanj bujuya jero moma kema menj somonjgowonja.” Kianj.

12

Marianonj Jiisas kowu unjkoowayawononj moriro.

Mat 26.6-13; Maak 14.3-9

¹ Anutunonj wala eenjanonj niniima koboony nunuuguroti, iikawaa kianjkomu kendononj torinj weenj 6 tegoro kanonj kanj kuummbaaajonj ano. Jiisasnonj kambanj kanonj gomanj qata Betani kanonj keno. Wala eja qata Lazarus menj gbiliro koomunonjga waama laligoroti, mono iwaa mirinonj keuro. ² Iikanonj keuro Jiisas goda qenj mumbmbaaajonj miri monjonj nene onj mozozongogi. Martanonj onj rindeema koma onjonoto, eja Jiisaswo motoonj rama nene negiti, Lazarusnonj iyonjoo batugianonj raro.

³ *Kaenj raji Marianonj kele kaaro monj binja 500 gram ii menj Jiisaswaanonj karo. Kaaro ii apu unjkoowagawo honja qata naad sewanja uuta somataga iikanonj saa qegetaga. Iinonj ii menj kanj siminj kuma Jiisas kanianonj qibibirinj morinj waj juyanonj motoro toboriro. Kaenj kolooro miri uutanonj ragiti, ii apuwaa moronjanonj wumpunggonj sokoma ero mogi.

⁴ Kaenj kolooro Jiisaswaa gowokouruta yonjoononga monj qata Juudas Iskariot, kanagenj Jiisas memelolo meroti, eja iikanonj qotogonj munj kokaenj jero, ⁵ “Apu unjkoowagawo ii mono nammbaaajonj sewanja mewutiwaajonj mende anja? Yei, manjgaa siita! Ii anagati eenj, mono weenj 300:waa tawaya (Kina 6,000) kawaa so kitonaga. Ii ejemba wanaya onjoninj sokonaga.” ⁶ Kaenj jeroto, qaa ii ejemba wanaya yonjoonj majakaka morotiwaajonj ama mende jero. Yonjoonj ama qaagoto, yonjoro meme ejaga laligonj kulukululuu monenj gesogia galenj kono monenj angji kemero iikanonja kitia iyanjaajonj menj laligoro. Mono kawaajonj ama ii jero.

⁷ Kaenj jero Jiisasnonj injjoro, “Onjo emba koi mono mende jej mubu. Niinonj komuwe ronj koma nombutiwaa kambanja torijiwaajonj saanonj selena apu unjkoowayawononj nomorija. ⁸ Ejemba wanaya ii mono kambanj so batugianonj laligonjkejuto, niinonj onjowo kambanja kambanja mende laligomanja.” Kianj.

Lazarus qewombaa qaa somonjonj anjonanjanj angji.

⁹ Jiisasnonj Betani gomanonj laligoroti, ii Juuda ejemba tuunj mamaganonj moma kanonj kagi. Jiisaswaaajonjadeenj mende kagito, Lazarus koomunonjga menj gbiliro waaroti,

* **11:55:** Kendonj qata Koonj qaanonj Pasowa jeju. Anutunonj wala eenjanonj Israel ejemba niniima koboony nunuuguroti, iikawaajonj gbani so kambanj ama aisoonjkegi. Eksodus 12.15 * **12:3:** Luuk 7.37-38; Dut 15.11

ii motoonj iibombaajonj leele mujon horonj kougi. ¹⁰ Kaenj kougito, jigo gawonj galen yonononj “Lazarus kaanagadeenjen qeninj komuwa,” jenj qaa somonjgogi. ¹¹ Juuda ejemba mamaganonj Lazaruswaajonj ama Betani kema uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kawaajonj qaa kaenj somonjgogi. Kianj.

Jiisas Jerusalem uro mare konji.

Mat 21.1-11; Maak 11.1-11; Luuk 19.28-40

¹² Kaenj anji enj waama iikanonj ejemba tuunjelembenonj kiankomu kendombaajonj Jerusalem sitinonj kouma laligogiti, iyonononj buju qaa kokaenjen mogi, “Jiisasnonj Jerusalem kamambaajonj kananonj kaja.” ¹³ “Qaa kaenjen moma tombi boria senawo menj kananonj mokolonj iibombaajonj kema kokaenjen jenj qagi,

“Hoosana! Oowe oowe! Anutu mepeseejonj. Pombaa qanonj kaji, Anutunonj mono ii kotuegowa! Israel nonoo Kinj Ponjana oowe oowe!”

¹⁴ Jiisasnonj donji melaa monj mokolonj kawaa qaganonj uma raro. Ii gejatootoo qaa monj kokaenjen oogita ejiwaa so kolooro,

¹⁵ “Oo Jerusalem ejemba Zaion baanja liligonj rajuti, onjo mono mobu, onjo Kinj Ponjianonj mono kawaa.

Donji melaawaa qaganonj rama kawaa. Kawaajonj keegia mono mende mobu.”

¹⁶ Jiisaswaa gowokourutanonj iwoi kolooroti, iikawaa kania wala mende moma kotogito, kanagenjen saanonj moma asarigi. Jiisasnonj Siwenonj uma asamararanawo laligoroti, qaa ii kambanjen iikanonj romonjonj kokaenjen jegi, “Ahaa! Qaa ii mono Jiisaswaajonja oogita eja ano ejembanonj qaa iikawaa so ama mugihonjawo kolooro.”

¹⁷ Ejemba Jiisaswo Betani laligogiti, iyonononj dangunu kaanja nama bujuya jenjen seigi. Jiisasnonj Lazarus qarokoomunonjga gbilinj waama qasiriwaa jamo kobaa mesaonj kouro ejemba tuunjonjen iigiti, iyonononj Jiisaswaa kania nanjonjen jenjen asarigi. ¹⁸ Jiisasnonjen angoleto ii meroti, qaa ii mogitiwaajonjen ama ejemba tuunjen somatanonjen luluuma koma horonjen mubombaajonjen kenjen.

¹⁹ Kaenjen kenjen Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonjen) yonononjen iyanjiodeenjen aminjen moma kokaenjen jegi, “Mobu. Balonja balonja ejemba yonononjen mono luluuma horonjen iwaa gematanonjen kemakejen ano nono qaa gawonjen iikayadeenjen menj bimbingtonjen honja monjen mende kolooja.” Kianjen.

Griik ejemba tosanonjen Jiisas monganjen.

²⁰ Juuda ejemba kiankomu kendombaajonjen Jerusalem sitinonjen uma Anutu waeyamenjen mepeseegiti, iyonoo batugianonjen Griik ejemba tosaanjen motoonjen laligogi. ²¹ Yonononjen gowoko qata Filip iwaanonjen kagi. Filipinonjen Galili prowinswaa taonjen qata Betsaida kawaa ejaga laligoro. Griik yonononjen iwaanonjen kanjen qisinjen kokaenjen ijogimoro, “Somatanana, nono aijnananonjen Jiisas iibombaajonjen mojonjen.”

²² Kaenjen ijogimoma Andruuwaanonjen kema qaa ii ijoro. Jero moma motoonjen kema Jiisas jerimoro. ²³ Qaa ii moma meleema kokaenjen jero, “Siwewaa asamararananonen Siwe gomambaa Eja Honja iwaanonjen mombo asuginjen koto asariwaati, iikawaa kambanjonjen mono torija. ²⁴ Niinonen koomunaa sare qaa honja toonjen monjen kokaenjen inijowemobu: Yagonjen kota namononen mende kemenjen jumbaati eenjen, mono eenjen iikayadeenjen ewaa. Kaenjen eenjen ewaato, kemenjen jumbaati eenjen, kuragayanonen mono juma ondonjonbondonen waaro honjen mamaga sogowaa.

²⁵ * “Kawaa so daenjen yonononen laaligogia iyanjiiaajonjen angonjen koma iyanjiiaa jaajaa siiseweweya qaa laligowombaajonjen siinjen momakejen, iyonoo laaligogianonen mono soowaa. Kaenjen soowaato, monjonjen monjen iyanjaa laaligoya goragora ama niijegenjen ama nombaati, iinonen mono laaligo honjen ondonjonbondonjawa mokolonjen tetegoya qaa kotiinjen laligonjen ubaa. ²⁶ Monjonjen nii welenjen qonjen nomambaajonjen jejen, iinonen mono nii notaanjen laligoro sokombaa. Welena qenkejen, monjen nii kema kanjen laligomanjati, iikanonen kaanagadeenjen niwo laligowaa. Monjonjen niwo laligonjen welena qenjen nomakejen, Amanonen mono ii goda qenjen muro laligowaa.” Kianjen.

Jiisasnonjen komunjen gbiliwaatiwaa qaa saanja jero.

²⁷ Jiisasnonjen jero, “Wosona keteda koi kouma gojono bana kuuro laligojenjen. Mono nomaenjen jewanagenjen? Qaa monganjenjen. Oo Ama, gii saanonjen konjilinj aua kambanjen kokanonjen metogonjen nomba. Kilenjen kokaembaajonjen kaenjen mende qama koolimanjen: Aua koi kawaa siimboboloya ii mokosinjonjen bosimanjiwaajonjen ama geenjen qananonen anjanjen. ²⁸ Oo Ama, gii mono geenjen akadumuga ama noma qabunjagen menj somariwaa.” Kaenjen qama kooliro

* 12:13: Ond 118.25, 26; Zek 9.9

* 12:25: Mat 10.39; 16.25; Maak 8.35; Luuk 9.24; 17.33

Siwenongga qaa kokaen kolooro, “Niinon akadamuna ama goma kanon qabunana men somariwe ano toroqen men somariwe sein kembaa.”

²⁹ Qaa ii kolooro ejemba tuun nanji yononon ii moma jegi, “Pilisik qendan qaja.” Tosianon jegi, “Siwe gajoba mononon iwaajon qaa ijoro otona mojon.”

³⁰ Kaen kaen jegi kokaen injjoro, “Oton ii noojon ama mende koloojato, ii onoojon ama kolooja. ³¹ Kamban kokaamba gomaṅa gomaṅa ejemba nanamemen bologa otaankejuti, iyonoo gosigosi kambanṅianon mono ba koma ononja. Anutunon yonoo qaagia jen tegon irona meleema onono qagianon ubaatiwaajon anja. Kamban kokaamba Anutunon Kilenṅa Poṅa goman so galen koma onomakeji, mono ii konjono seleenṅen kamaawaatiwaajon anja. ³² Iinon kamaawaato, noojona kokaen koloowaa: Ejembanon balonongga noma kanakeewan kosigogi uma nambe kana kolooro ejemba goman so horon onombe luluuma noonon kan tuun men nambuya.” ³³ Ii koomu nomaṅa komuwaati, iikawaa qaa saanṅa kaen injjoro mogi.

³⁴ *Ejemba tuun yononon ii moma kokaen ijogi, “Nona Kana qaa weenṅon kokaen mojon, ‘Kraistnon mende komun tetegoya qaa laligon uma laligowaa.’ Giinon naambaajon kokaen ninijojan, ‘Siwe gomambaa Eja Hoṅa namonongga men kosigogi kanakeewan uma nambaa.’ Siwe gomambaa Eja Hoṅa ii moronon?”

³⁵ Ii moma meleema onono, “Asaganon kamban torodaamon mombo batugianon asarin laligowaa. Panṅamanon qagianon uma turun onono kawaa bunṅa koloowubotiwaajon mono asaganon kema kan laligowu. Asaganon en onombaatiwaa so mono asaganon laligowuya. Moronon panṅamanon jibujabu kema kankeji, mono dakanon keubaati, ii mende moja. ³⁶ Kawaajon asaganon kamban dawi onowo laligowaati, kamban iikanon ii mono uutanon moma anṅon koma laligowu. Asagaa kanageso koloon laligowutiwaajon mono asagaa ii moma laarin laligowu.” Jiisanon qaa kaen jen onomesaon asaṅon keno. Kian.

Juuda somata yonoo uukotiṅianon mende looriro.

³⁷ Jiisanon angoletto mamaga men laligoro Juuda galen yononon ii jaagianon iigito, kilen ii mende moma laarin muṅ silemale laligogi. ³⁸ *Kaen laligogi gejatootoo eja Aisaiawaanon qaa moṅ ii honṅowo kolooro. Iinon qaa ii kokaen oorota eja,

“Oo Poṅ, nononon Bunṅa qaa jen asarin uugia kuun onomakejonto, moronon ii moma laarinaga?

Ponon ku-usunṅa ii mono morowaajon isaano moma asariwaa?”

³⁹ Hamoqeṅe Toya moma laarin mubombaaajon bimoon amamaagiti, Aisaianon iikawaa kania moma qaa moṅ waladeen kokaen jen oorota eja,

⁴⁰ “Iyanṅiaa jaagianon iwoi iima kania iima kotowubo me uugianon qaa kania moma asariwubo. Ii moma asarin uugia meleembubo.

Uugia meleenṅi men qeanṅon onomambo. Iinon kaen koloowabotiwaajon ejemba jaagia men goon uugia gojono laligoju.”

⁴¹ Jiisanon Siwewaa asamararanon asarin laligoro Aisaianon kaen iima kania jen asarin qaa ii jero.

⁴² Jotamemeya ano galenkonkon eja yononongga mamaganon kaanṅadeen Jiisas moma laarigito, Farisii (Kana qaawaa kaparankonkon) yononon qamakooli miri tuunongga konjoma onombubotiwaajon ii asuganon mende jokologgi. ⁴³ Ejembanon mepeseen onombutiwaajon kaparan konṅito, Anutunon mepeseen onombaatiwaajon ii gemasolonen anṅi. Kian.

Jiisaswaa qaayanon ejemba gosin qaana jen tegowaa.

⁴⁴ Tosianon kaen anṅito, Jiisanon qama kokaen jero, “Mononon moma laarin nonji, iinon niigadeen mende moma laarin nonjato, moronon wasin nonoti, ii kaanṅadeen moma laarin muja. ⁴⁵ Mononon nii niima mono wasin nonoti, ii kaanṅadeen iimakeja.

⁴⁶ Ejemba moṅ nii moma laarin nonji, iinon mono panṅamanon qokotaan laligowabo. Kawaajon niinon kamaan asugin gomaṅa gomaṅa onoo asasagagiaga kolooweta laligojen.

⁴⁷ “Niinon kamaan asugin gomaṅa gomaṅa onoo qaagia jen tegomambaaajon ama mende kaweto, ejemba balon so hamo qen onombe kamban kokaamba letoma Siwewaa bunṅa koloowutiwaajon ama kaweta laligojen. Kawaajon ejemba noo Bunṅa qaana moma mende ten koma otaankejuti een, niinon iyonoo qaagia mende jen tegomaṅa. ⁴⁸ Daen yononon jejewili ama noma Bunṅa qaana mende moma anṅon konjuti, iyonoo jen teegagianon mono kokaen koloowaa: Niinon Bunṅa qaa jewe mogiti, qaa iikanon mono kamban somatanon qaagia jen tegoro siimbobolo iikawaa so mobuya.

* 12:34: Ond 110.4; Ais 9.7; Eze 37.25; Dan 7.14

* 12:38: Ais 53.1; 6.10

⁴⁹ “Kania kokaembaajon kaen koloowaa: Niinon Bunja qaa jen laligoweti, ii qaa amaya qaagoto, ii neenaa ainanonga mende kolooro jen laligon koube. Kaen qaagoto, Ama wasin nonoti, ii anjo qaa je nomaen jemañati, iikawaa jen koton nono jen laligon koujen. ⁵⁰ Amawaanon jen kooto iikanon mono onjo laaligo kotakotanon ama onomakeja, ii mojen. Kawaajon Amananon ii jemañatiwaaajon jen koton nonoti, mono iikawaa so Bunja qaa jenkejen.” Kianj.

13

Jiisasnon gowoko yonoo kanagia songbano.

¹ Kianjkomu kendonon* toriro Jiisasnon kania kokaen moma yagoro, ‘Namo mesaon Amanaanon umambaa kambañanon mono torija.’ Kaen moma yagon iyanjaa alauruta namonon laligogiti, ii uutanon jopagon onjoma laligon tetegoyanon iikanon kaanagadeen uujopaya ii qendeema onono.

² Komuwaatiwaa kambañanon kan kuumbaaajon ano kambañ moñnon gomantiñjaa nene newombaaajon ajoroon motoon ragi iwoi kokaen kolooro: Saimon Iskariotwaa meria qata Juudas ii Satanon sololoodabororo. Jiisas memelolo menj mubaatiwaa qaaya ii sañe anota uutanon kemero moma raro. ³ Jiisasnon iyanjaa kania ii kokaen moma kotooro, ‘Amanon iwoi kuuyaa ku-usunja ii noo boronanon ano Anutuwaanongga kamaan laligon mombo iwaanon umambaaajon anjen.’

⁴ Kania kaen moma koton nene nenj ragitinongga waama malekuya kotogon gawombaa opo jokañ moñ menj batuyanon kokosiñ somonjoro. ⁵ Ii somonjon apu juunon molaaro kemero kanaiñ gowokouruta yonoo kanagia songbano. Songbandaboron kerenj jokañ (selemooto) batuyanon kokosiñ somonjoro, iikanon kanagia motoro. ⁶ Songbama kema Saimon Piitowaa kaniyanon kouro kokaen ijoro, “Oo Ponj gii welenjeqe kamaanjeqeta qaago. Giinon noo kanana songbana mende sokombaa.”

⁷ Kaen jero moma kokaen meleeno, “Iwoi keteda koi anjenj, giinon iikawaa kania kambañ kokaamba mende moma kotojanto, kanagenon ii saanon moma asarinj laligowaga.”

⁸ Meleeno kokaen kaparanj koma jero, “Gii mono noo kanana kambañ moñnon qaago totoon songbambaga.” Kaen jero kokaen ijoro, “Niinon gii mende songbama gomañati een, gii mono noo gowokona toroqen laligomambaaajon amamaawaga.”

⁹ Kaen ijoro Saimon Piitonon birindin aaruj meleeno, “Ponj, kawaajon gii kanana-gadeen qaagoto, borona ano wañna ii motoon songbamba.”

¹⁰ Kaen meleeno kokaen ijoro, “Moñnon apu arin karo kania kaanjadeen songbanin jewonja qaa tataañkota koloowaa. Onjo kuuya soraaya koloobaborojuto, motoongoyanon soraaya mende koloaja.” ¹¹ Moronon memelolo menj mumambaaajon anoti, Jiisasnon ii moma kawaajon kokaen jero, “Onjo kuuya soraaya mende koloaju.”

¹² *Kanagia songbandaboron malekuya mombo mouma kamaan raro nene negi kokaen qisin onjoma jero, “Niinon iwoi ama onjonjenj, onjo iikawaa kania moma asariju me qaago?”

¹³ Onjo noojon ‘Boi!’ ano ‘Ponj!’ kaan noomakeju ano niinon ii honja koloojen. Kawaajon ii soyanon jenkeju. ¹⁴ Niinon onjo Ponj Boigia koloon welenjeqe kamaanjeqetaa sili menj kanagia songbanjenj een, onjonon mono kaanjadeen menj kamaan aon welenjeqe koloon kanagia songbama aon laligogi sokombaa. Ii mono gawonjiaga.

¹⁵ “Niinon ama qendeema onjonjenj, onjo mono iikawaa so nanjon welen qen aon laligowu. Kaen laligowutiwaaajon iikawaa silia niinon kete qendeema onjome iiju. Ii romonjon iikawaa tania otaaji sokombaa. ¹⁶ *Niinon qaa honja toon moñ kokaen injjowe mobu: Welenjeqenon kamaanjeqeta kolooro toyanon uuta koloaja. Gowokonon boiya uugun uuta koloomambaaajon amamaawaa. Kaanagadeen eja pon moñnon gajobaya wasiro qele kema gawon menkeji, iinon mono ponjaa baatanon laligonkeja. ¹⁷ Onjo qaa kota ii kete moma kotoju. Kawaajon selememe mesaon alaurugia yonoo newo baagianon kema laligowuti een, niinon mono onjojon ‘Iia simbawonjowo!’ jemañ.” Kianj.

Moñnon memelolo menj mubaatiwaa qaa waladeen jero.

Mat 26.20-25; Maak 14.17-21; Luuk 22.21-23

¹⁸ * “Qaa jejenj, ii mono onjo kuuya mende unjanja. Niinon moroga meweñjon unjuambeti, yonoo kaniagia ii saanon moma kotojen. Kaen laligojento, Bunja Tere menj iikanon honjowo kolooro sokombaa. Qaa ii kokaen, ‘Moñnon niwo nene motoon nejoti, iinon mono kelebele ama gbakoyanon riitama noma numambaaajon jojorija.’†

* **13:1:** Anutunon wala eenanon Israel ejema niniima koboon nunuuguroti, kendon iikawaa qata Koon qaanon Pasowa jeju. Eksodus 12.15 * **13:12:** Luuk 22.27 * **13:16:** Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 15.20 * **13:18:** Ond 41.9

† **13:18:** Gbakoyanon riitama noma numambaaajon jojorija, qaa ii Israel yonoonon sareqaa moñ. Kania kokaen: Iinon uutanon qetama nonja.

¹⁹ “Nii honja kanagenj koloowaatiwaa qaayaga wala jejen. Kawaajonj honja koloowaati, onjo kambañ iikanonj noo kanana moma asariñ kokaenj jewuya, ‘Ahaa! Laaligowaa kania kambañ so laligonj kouma laligoroti, iinonj mono ii kolooja.’ Kaen jej moma laarinj nombutiwaajonj niinonj qaa ii waladeen asuganonj jewe moju.

²⁰ * “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injiowe mobu: Niinonj ejemba monj wasiwe gawonj memambaajonj karo monjonj ii koma horoji, iinonj mono nii kaanjiadeenj koma horonj nombaa. Kaanjiadeenj nii koma horonj nonji, iinonj morononj wasiñ nonoti, mono ii kaanagadeenj koma horonj mubaa.”

²¹ Jiisasnonj qaa kaen jej wosia kouma gojoma jumambaajonj ano qaa inisaama kokaenj injiwo, “Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injiowe mobu: Onjoononga monjonj nii memelolo menj nombaa.”

²² Kaen injiwo gowokourutanonj iyangia kunjkalilinj uuj aigigiinj anja anja kokaenj romonggogi, ‘Mono morowaajonja jeja?’ Kaen romonggonj uuwoi tompiririnj ragi.

²³ Tompiririnj rama nene negi Jiisaswaa wombo gowokoyanonj iwaa kooronjonj raro. ²⁴ Iinonj raro Saimon Piitononj wanjononj wanjononj gowoko ii sare ama muñ kokaenj ijoro moro, “Qaa ii morowaajonj jeji, ii qisiñ muñ jena momañ.”

²⁵ Kaen ijoro moma rapinjonj Jiisaswaa totoyanonj nanjonj kokaenj qisiwo, “Ponj, eja ii morononj?”

²⁶ Kaen qisiwo meleema muro, “Bered kitia qaanjonj qendunjonj monj mumanjati, iinonj mono ii.” Meleema muñ bered kitia menj qaanjonj qendunjonj Juudas muro. Juudaswaa manja qata Saimon Iskariot. ²⁷ Bered kitia ii muro Satanonj iikanondeenj Juudaswaa uutanonj kemero. Kawaajonj Jiisasnonj ii jej kotonj muñ kokaenj ijoro, “Iwoi ambagati, ii mono uulanjowo amba.” ²⁸ Qaa kaen ijoroto, ii naambaajonj ijoroti, ii gowoko tosonianonj motoonj rama nene negiti, iyonjoononga monjonj monj mende moma asariwo. ²⁹ Gowoko tosonianonj iikawaajonj kokaenj romonggogi, “Juudasnonj monenj gesowaa galenaga laligoroti, iikawaajonj kendonj kambañanonj iwoi amamaawonjati, ii sewanja mewaatiwaajonj wasiwa me ejemba wanaya monenj iwoi monj menj onjombaatiwaajonj jeja.”

³⁰ Juudasnonj qaa ii saanonj moma asariñ bered kitia ii menj iikanondeenj mesaonj seleenjenj keno gomanj tiiro. Kianj.

Jiisasnonj jopapanj qaa donjgoga jej kotooro.

³¹ Juudasnonj mesaonj seleenjenj keno Jiisasnonj kokaenj injiwo, “Keteda koi Anutunonj akadamuya Siwe gomambaa Eja Honja ama tegonj muro iinonj Anutuwaawaa qabunjaya menj somariiro asugija. ³² Iinonj Anutuwaawaa qabunjaya menj somariinj Anutuwo qokotaaji-waajonj Anutunonj mono kaanjiadeenj iwaa qabunjaya menj somariiwaa. Ii kambañ mende karojo menj somariiro asamararanjonj asugiro laligonj ubaa.

³³ * “Oo kokouruna, niinonj kambañ torodaamonj mombo onjowo laligomanja. Ii laligonj onjomesaowe kanagenj monjgama noma laligowuya. Juuda yonjoonj kokaenj injiowe mobu, ‘Nii gomanj kemañati, onjo iikanonj kawombaajonj amamaawuya.’ Qaa iikayadeenj keteda koi onjoonj kaanagadeenj jejenj.

³⁴ * “Niinonj jopapanj qaa gbilia jej kotonj onjonjenj: Onjo mono uugianonj jopagonj aonj laligowu. Niinonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so jopagonj aonj laligowu. ³⁵ Batugianonj uugianonj jopagonj aonj laligowuti eenj, ejemba kuuya yonjononj injiima kaniaga moma kotonj kokaenj jej laligowuya, ‘Ahaa! Mono Jiisaswaa gowokouruta kolooja.’” Kianj.

Piitononj Jiisas qakoombaatiwaa qaa waladeenj jero.

Mat 26.31-35; Maak 14.27-31; Luuk 22.31-34

³⁶ Saimon Piitononj Jiisas kokaenj qisiñ muro, “Ponj, gii daenj kembaga?” Qisiñ muro meleeno, “Nii dakanonj kemañati, gii iikanonj notañ kamambaajonj amamaawaga. Kambañ kokaamba amamaawagato, kanagenj ii saanonj notañ kawaga.”

³⁷ Meleeno kokaenj qisiwo, “Ponj, nii mono naambaajonj kambañ kokaamba gii gotaaj kamambaajonj amamaamanja? Niinonj mono laaligona goojonj ama qeleema mesaomanja.”

³⁸ Qisiwo kokaenj meleeno, “Gii honjaga laaligoga noojonj ama qeleema mesaomambaajonj jejanj me? Qaa ii jeganondeenj jejanj. Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj gijowe moba: Kete kurunonj qamambaajonj dodowiro giinonj kambañ iikanonj qakooma nona indinja karoñj koloowaa.” Kianj.

14

Jiisasnonj gowokouruta ulurkolenj menj onjono.

* 13:20: Mat 10.40; Maak 9.37; Luuk 9.48; 10.16

* 13:33: Jon 7.34

* 13:34: Jon 15.12, 17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

¹ “Uugianonj mono majakaka qaganonj wosobiri mende moma laligowu. Mono Anutu moma laariwu ano nii kaanagadeenj moma laarinj noma laligowu. ² Noo Amanaa gomanj wanjonj miri uuta seiseiya raja. Ii mende ranagati eenj, mono onjoojonj qaa kokaenj jewenaga: Niinonj mono iikanonj uma onjoo dunj miri menj meagomanja.

³ “Niinonj wala kema uma onjoo dunj mirigia menj meagomanjata, niinonj gomanj laligomanjati, onjononj kaanagadeenj niwo iikanonj motoonj laligowombaa siinja mojenj. Kawaajonj niinonj mono mombo eleema kanj unjuambe eukanonj ubuya. ⁴ Niinonj gomanj daenjenj kemañati, onjononj iikawaa kania moma kotodaboroju.” Kianj.

Amawaanonj kekenjaa kana ii Jiisas.

⁵ Jiisasnonj kaenj injijoro gowoko qata Tomas iinonj kokaenj jero, “Oo Ponj, gii gomanj dakanonj kambaati, nonononj ii mende mojonj. Kawaajonj iikawaa kania ii mono nomaenj moma kotowonaga?”

⁶ Ii moma kokaenj ijoro, “Niinonj Kana koloojenj. Niinonj Qaa honja ano Laaligo kotakota koloojenj. Moñnonj Amawaanonj keumambaajonj moma noononj kawaati eenj, iinonj mono kana mokoloowaa. Kana morota monj mende raja. ⁷ Onjononj nii onjanonj moma kotonj nombuyagati eenj, mono neenaa Amanaa kaanjadeenj moma kotonj mubuyaga. Onjononj kambañj kokaamba kanainj noo Amanaa iima modaboroju.”

⁸ Kaenj jero Filipnonj kokaenj ijoro moro, “Oo Ponj, gii Ama qendeema nonona nonononj ii uujj iininj sokoma nonombaa.”

⁹ Ii moma Jiisasnonj ijoro moro, “Oo Filip, nii kambañj koriga totoonj onjowo pondanj laligowego niima kileñj kanana mende moma kotojanj me? Moñnonj nii niima kotoroti, iinonj mono Amanaa kaanagadeenj iima kotonj laligoja. Kawaajonj gii mono nomaembaajonj Ama qendeema nonona iibombaajonj jejanj?”

¹⁰ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanji, ii moma laarijanj me qaago? Qaa Buñja jewe momakejuti, niinonj qaa ii neenaa uunanonjga mende menj jenkejenj. Qaago! Gawonj menjkejenj, ii kaanagadeenj Amananonj niwo qokotaanj nanji, iinonj nemunj koma nono honja koloonjkeja. Kawaajonj gawonj menjkejenj, ii mono iwaa gawonjga menjkejenj.

¹¹ “Niinonj Amawo qokotaanj nambe Amanonj niwo qokotaanj nanja. Onjononj mono kaenj moma laarinj nombu. Qaa ii jenanonj jewe moma mende moma laarinj nombuyagati eenj, ii mono anjoletona iijutiwaajonj ama moma laarinj nombuya. ¹² Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injijowe mobu: Daenj yonjononj nii moma laarinj nonjuti, yonjononj kaanagadeenj nii anjoleto menj laligoweti, iikayadeenj menjkebuya. Iikaanjadeenj menjkebuya ano kambañj tosaanjanonj niinonj meweti, iikawaa soya uugunj ii menjkebuya. Niinonj Amawaanonj uma laligomanjatiwaajonj ama anjoleto uuta somata megii asugiwuya.

¹³ “Amananonj noojonj ama qabunayawo koloowaatiwaajonj mojenj. Kawaajonj ama onjononj noo qananonj naa iwoiwaajonj qama kooliwuyati, niinonj mono ii amañja. Kaenj ambego iikanonj Amanaa qabunayaga jegi somariñkebaa. ¹⁴ Onjononj iwoi mombaajonj noo qananonj qama koolinj qisijn nombuyati eenj, niinonj mono ii amañja. ¹⁵ Onjononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti eenj, mono noo jopojanq qaana tenj koma otaanj laligowu.” Kianj.

Jiisasnonj Uñja Toroya wasimambaajonj jenj somonjgoro.

¹⁶ “Niinonj Ama qama koolinj mube iinonj nemunj koipu Toya monj onjono kamaanj noo kitina tetegoya qaa onjowo laligonj ubaa. ¹⁷ Nemunj koipu Toya ii Uñja Toroya. Iiinonj qaa honjaa Toya koloaja. Uugia mende meleengjiti, iyonjononj ii mende iima kotonj mende moma muju. Kawaajonj yonjononj ii koma horonj munj anjonj kombombaajonj amamaanjkejuto, Uñja iinonj mono onjowo laligoja ano kanagenj uugianonj kemenj onjowo nambaa. Kawaajonj ii wabaga qaagoto, ii saanonj moma kotonj muju.

¹⁸ “Niinonj onjomesaowe guanj mera kaanja mende koloonj laligowu. Nii mono onjoojonj eleema kamañja. ¹⁹ Kambañj torodaamonj tegorogo balonj ejemba omaya yonjononj nii mombo mende niima laligowuya. Yonjononj qaagoto, uugia meleengjiti, onjononj nii saanonj niimakebuya. Niinonj kotiinj laligojenjwaajonj onjononj kaanjadeenj gbilinj kotiinj laligowuya. ²⁰ Ama, nii ano onjo, anono motoonjgo koloonj laligojonj. Niinonj Amanawo qokotaanj nambe onjononj niwo qokotaanj nanji niinonj onjowo qokotaanj nanjenj. Iikawaa kania ii Uñja Toroyanonj uugianonj kemebaatiwaa kambañj kanonj saanonj moma asariwuya.

²¹ “Moñnonj noononj jopojanq qaana kuuya moma anjonj koma tenj komakeji, iinonj mono uutanonj nii jopagonj nomakeja. Moñnonj nii jopagonj nono noo Amananonj mono ii jopagonj munkeja ano niinonj ii jopagonj munkejenj. Niinonj ii jopagonj kania isaambe moma kotowaa.”

²² Jiisasnoŋ kaen jero Juudas Iskariotwaa wakana Juudas iinoŋ kokaen ijoro, “Poŋ, gii nomaembaaŋoŋ kaniaga nonogadeen ninisaambaga ano ejemba uugia mende meleengiti, yonjoonŋ ii kolatiŋ oŋomabaaŋoŋ jejan?”

²³ Kaen ijoro kokaen meleema muro, “Moŋnoŋ uutanon jopagonŋ nomakeji een, iinoŋ mono noo Buŋa qaana ten koma otaanŋ laligowaa. Kaen laligoro Amananoŋ ii jopagonŋ muro Amawo noronoŋ mono iwaa uutanonŋ kemen pondanŋ iwo motoonŋ laligowona. ²⁴ Moŋnoŋ nii uutanonŋ mende jopagonŋ nomakeji een, ii mono noo Buŋa qaana mende ten koma otaanŋ laligowaa. Qaa jewe momakejuti, ii neenaa Buŋaga qaagoto, Ama wasin nonoti, iinoŋ ii nono jenkejen.

²⁵ “Niinoŋ qaa kuuya ii oŋowo pondanŋ laligoweti, kambanŋ iikanonŋ kuma oŋoma laligowe. ²⁶ Kaen laligoweto, Amanonŋ Uŋa Toroya noo qananonŋ wasiro kamaanŋ nemuŋ koipu Togia koloonŋ rijoŋoŋ oŋomakebaa. Iinoŋ qaa kuuya kuma oŋoma niinoŋ qambanmambanŋ qaa kuuya oŋombeti, ii duduuwubotiwaajonŋ koma gbiliŋ oŋomakebaa.

²⁷ “Niinoŋ luae oŋonjen. Neenaa luae soro qaita moŋ ii ambe uugianonŋ ewaa. Balononŋ ejemba yonononŋ luae qeŋ aonkejuti, niinoŋ iikawaa tani kaanŋ mende qeŋ oŋomakejento, ii uugunŋ luae qaita moŋ oŋomakemaŋa. Kawaajonŋ uugianonŋ mono wosobiri qaganonŋ keegia mende moma laligowu.

²⁸ “Niinoŋ qaa kokaen injjowe mobu, ‘Niinoŋ oŋomesaonŋ uma laligonŋ mombo oŋoŋononŋ eleema kamaŋa.’ Oŋononŋ uugianonŋ nii honaga jopagonŋ nombuyagati een, qaa jejenŋ, iikawaajonŋ saanonŋ aisoowuyaga. Amanonŋ noo somatana kolooja. Kawaajonŋ nii ‘Amanaanonŋ umaŋa,’ jejenŋ, oŋononŋ ii moma saanonŋ uuokisoro mokoloogi sokonaga. ²⁹ Qaa keteda koi jewe moŋjuti, iikawaa hona era koloojaa. Honŋa koloowaati, oŋononŋ kambanŋ iikanonŋ ii saanonŋ romonŋonŋ moma laariwuya. Kawaajonŋ ii waladeen injjowe moju.

³⁰ “Kambana torijiwaajonŋ oŋowo qaa mamaga mombo jemabaaŋoŋ mende mojen. Kilerŋaa Poŋanonŋ gomaŋ so galeŋ koma oŋomakeji, iinoŋ mono kamabaaŋoŋ joŋorija. Iwaa esujanonŋ mono haamo mende ama noma kondondonŋowaa. Noononŋ kana ii iinoŋ jenŋ kotowaatiwaa so mende eja. ³¹ Mende ejato, niinoŋ Ama jopagonŋ munkejenjiwaajonŋ iwoi kuuya qaa jenŋ kotonŋ nomakejiwaa so amakejen. Balonŋ ejembanonŋ noo kaniana kaya jenŋ kuma oŋonŋŋi moma asariwutiwaajonŋ mojen. Kawaajonŋ mono mesaonŋ waama kagi kembona.” Kianŋ.

15

Jiisasnoŋ wain gere wanjaleya, anono boria kolooŋonŋ.

¹ Jiisasnoŋ gowokouruta ii kokaen injjoro, “Niinoŋ wain gere hona kolooewe noo Manŋnanonŋ wain gawombaa toya kolooja. ² Niinoŋ gere kaanŋ qa boronawo koloojen. Gere boria kuuya honŋia mende mokolonŋ gorosona koloojuti, Amananoŋ ii kotonŋ giliŋ oŋombaa. Gere boria kuuya noononŋ ragi honŋia koloonŋ elaankejuti, Amananoŋ ii mono koma konjoratiŋ oŋombaa. Nanamembaa hona somariinŋ qebulugonŋ seiseiyawo koloowuti-waajonŋ mono menŋ solananiŋ oŋombaa.

³ “Oŋo Buŋa qaa injjowe iikanonŋ mono menŋ solananiŋ koma konjoratiŋ oŋono soraaya koloonŋ laligoju. ⁴ Kawaajonŋ oŋononŋ mono niwo qokotaanŋ nambu. Kaen nanŋi niinoŋ oŋowo namaŋa. Wain boria moŋnoŋ gere batuyanonŋ mende rama tama kamaaji een, ii mono iyanŋa nemuŋ koma aon hona koloomabaaŋoŋ amamaawaa. Iikawaa so oŋononŋ kaanŋideenŋ niwo mende qokotaanŋ nanjuti een, mono oŋoanŋgideenŋ nanamembaa hona eenŋ mokoloowom-baajonŋ amamaawuya.

⁵ “Nii wain gere kolooewe oŋononŋ iikawaa boria kolooju. Oŋononŋ nomesaonŋ oŋoanŋgideenŋ nama iwoi moŋ ambombaaŋoŋ amamaawuya. Kawaajonŋ moŋnoŋ niwo qokotaanŋ nano niinoŋ iwo qokotaanŋ nambe iinoŋ mono nanamembaa hona honombononŋa mende mokolonŋ laligowaa. ⁶ Daenŋ yonononŋ niwo mende qokotaanŋ nanjuti een, wain gere toyanonŋ mono ii gere boria kaanŋ kotonŋ oŋoma giliro seleenŋenŋ kembuya. Kema sooligi menŋ kululuunŋ gerenonŋ giliro kemenŋ jewuya.

⁷ “Yonononŋ jewuto, leegenŋ oŋononŋ mono niwo qokotaanŋ nambu. Kaen nanŋi noo Buŋa qaananonŋ oŋoo uugianonŋ qokotaanŋ nanŋi een, oŋononŋ ii me woi buŋa qeŋ aowombaaŋonŋ moŋjuti, ii mono Ama qama koloonŋ mugi oŋombaa. ⁸ Oŋononŋ noo gowokouruna koloonŋ nanŋi nanamemeŋgiŋaa hona honombononŋa qaa koloonŋ kamaanŋ ragi laligowuya. Kaen menŋ laligowuyatiwaajonŋ Amanaa qatanonŋ mono akadamyawo koloonŋ ewaa. ⁹ Amananoŋ nii jopagonŋ noma laligoroti, niinoŋ mono iikawaa so kaanŋgideenŋ jopagonŋ oŋoma laligowe. Oŋo mono noo uujopa uutanonŋ nambu. ¹⁰ Niinoŋ Amananoŋ joŋopanŋ qaa tenŋ koma laligonŋ kouma iwaa uujopa uutanonŋ nanjenŋ. Kawa so oŋo noononŋ joŋopanŋ

qaana menj tenj koma laligowuti eenj, mono saanonj noo uujopa uutanonj nanjgi jopagonj onjoma laligomanja.

¹¹ “Niinonj uu korisoro onjooonj ambe kotonj uugia saa qenj ero honombononja qaa aisoonj laligowutiwaajonj qaa ii injjowe moju. ¹² *Noononj Kana qaa ii kokaenj: Niinonj uunanonj jopagonj onjoma laligoweti, onjo mono iikawaa so onjooonjia jopagonj aonj laligowu. ¹³ Monjonj alauruta yonjoojonj ama anja laaligoya togonj mesaowaati, iikanonj mono uujopa uuta somata kolooja. Monjonj ii uugunj jopagonj onjomambaajonj amamaawaa. Uujopa tosaanja ii iikawaa kamakamaaya.

¹⁴ “Niinonj iwoi ambutiwaajonj jenj kotonj onjomaakejenj, onjononj iikawaa so amakejuti eenj, mono noo alauruna koloou. ¹⁵ Welenjeqewaa kania kokaenj: Galenjanonj gawonja nomaenj ama menjeji, ii welenjeqeyanonj mende momakeja. Kawaajonj onjoo qagia ‘Welenjeqeuruna,’ kaenj mende toroqenjenj onjoomanato, Amanaanonja Bunja qaa mobeti, ii kuuya mono onjoojonj inisaambe moju. Kawaajonj qagia ‘Alauruna,’ kaenj onjooombe sokonja.

¹⁶ “Oo alauruna, onjononj nii mende meweengonj nonjgito, niinonj onjo meweengonj kuunj onjombe nanju. Kawaajonj onjononj liligonj kema honja kokaenj mokolonj pondanjenj elaagi enj uro sokombaa: Noo qana qama iwoi ii me ii kawaajonjenj Ama qama kooliwuti, ii mono onjono bunjagia koloowaa. ¹⁷ Onjo mono batugianonjenj jopagonjenj aonjenj laligowu. Niinonjenj jojopan qana kaenjenj jenjenj kotonjenj onjonjenj.” Kianj.

Uumeleembaa gadokopaya yonjononjenj onjo kazi ama onjombu.

¹⁸ “Balononjenj uugia mende meleengjenj yonjononjenj kazi ama onjombuti eenjenj, mono qaa kokaenjenj moma kotowu: Yonjononjenj wala nii kaanjadeenjenj kazi ama noma laligogi. ¹⁹ Onjo uumeleembaa gadokopa tuunjonjenj laligowuyagati eenjenj, tuunjurugia yonjononjenj mono iyanjiaa alaurugia uukalenjenj ama onjombuyaga. Ii ama onjombuyagato, niinonjenj onjo meweengonjenj yonjoo arenjononja unjuaambe morota kolonjenj laligoju. Yonjooonjenj nanamemenjenj bologa ii gema qenjenj laligojutiwaajonjenj ama kazi ama onjomaakeju.

²⁰ * “Niinonjenj qaa monjenj kokaenjenj injjowe mogiti, ii mono uu wombogianonjenj ama romonjgowu, ‘Welenjeqenonjenj kamaanjeqeta kolooro toyanonjenj somataya kolooja. Gowokononjenj boiya uugunjenj uuta koloomambaajonjenj amamaawaa.’ Kawaa so tosonianjenj nii sisiwerowero ama noma laligonjenj kougiti eenjenj, tosaanja yonjononjenj mono noo mundunuruna onjo kaanjadeenjenj sisiwerowero ama onjoma laligowuya. Yonjononjenj noononjenj Bunja qaa moma anjonjenj koma laligogiti eenjenj, onjononjenj noo qaana jenjenj seinjenj laligogi mono kaanjadeenjenj saanonjenj moma anjonjenj koma laligowuya. ²¹ Kaenjenj laligowuyato, nii wasinjenj nonoti, iyonjononjenj ii mende moma muju. Kawaajonjenj silemale qaganonjenj iwoi kania kania tonduu ama onjombuti, ii mono noo qabunjanajonjenj ama kolonjenj onjombaa.

²² “Niinonjenj yonjooonjenj mende kamaanjenj Bunja qaa injjowe mobuyagati eenjenj, iyonjononjenj mono sinjisionjogiaa gamuya mende moma laligowuyaga. Kaenjenj eenjenj laligowuyagato, kambanjenj kokaamba sinjisionjogiaa modaboronjenj koma turuwombaajonjenj amamaawuya. Mondomondo qaaqia mono nomaenjenj mokoloowuyaga? ²³ Monjonjenj nii kazi ama nonjenj, iinonjenj mono Amana kaanjadeenjenj kazi ama muja. ²⁴ Anjoleto uuta somata meweti, ii monjonjenj monjenj onjoo batugianonjenj mende menjenj laligoro. Niinonjenj ii mende mewenagati eenjenj, iyonjononjenj mono sinjisionjogiaa gamuya ii mende moma laligowuyaga. Tompiririnjenj qenjenj laligowuyagato, kambanjenj kokaamba niinonjenj ii mewe iidaboronjenj kilenjenj nii ano Amana kaanjadeenjenj eenjenj totoonjenj kazi ama noroma laligoju.

²⁵ * “Kaenjenj ama noroma laligogi Bunja qaa monjonjenj honjowo kolooro. Moosesonjenj kana qaa onjonoti, iikanonjenj qaa ii kokaenjenj onjoma oogita eja, ‘Yonjononjenj eenjenj tontononjenj kazi ama noma laligogi.’ Qaa iikanonjenj mono honjowo kolooro.

²⁶ Niinonjenj Amawaanonjenj uma koipu Toya wasiwe onjooonjenj kanjenj uugianonjenj kemenjenj nanjonjenj onjombaa. Unja Toroya iinonjenj qaa honjaa Toya kolooja. Iinonjenj Amawaanonjenj kamaanjenj noo kaniiana nanjonjenj jenjenj asarinjenj onjoma laligowaa. ²⁷ Iinonjenj kaenjenj laligowaa ano onjononjenj kaanjadeenjenj noo kaniiana nanjonjenj jenjenj asarinjenj laligowuya. Niinonjenj kanainjenj uuwaa qenjaaro gawonjenj menjenj laligoweti, onjononjenj mono kakananaiyanonjenj niwo laligonjenj waagi. Kawaajonjenj onjo mono ii saanonjenj jenjenj asarinjenj laligowu. Kianj.

16

Jiisaswaa gowokouruta manja kigi utama onjombu.

¹ Jiisasonjenj toroqenjenj kokaenjenj jero, “Onjo kamaanjenj unjuro jinjanjenj qewubo. Kawaajonjenj niinonjenj qaa ii waladeenjenj jewe moju. ² Uugia mende meleengjenj iyonjononjenj mono qamakooli miri

* 15:12: Jon 13.34; 15.17; 1 Jon 3.23; 2 Jon 5

* 15:20: Mat 10.24; Luuk 6.40; Jon 13.16

* 15:25: Ond 35.19; 69.4

tuungianonja utama onjonji seleeŋgen kamaanj laligowuya. Kanagenj kambaŋ monj kanj kuuwaati, iikanonj onjo noojonja ama unuji komuwuya. Kaen unuj kokaenj jewuya, 'Iikaanja kanonj Anutuwaa welenja qeninj Anutuwaa uutanonj qeanggoja.' Kuuyanonj kaenj moma soonj jewuya. ³ Yonjononj Ama ano nii noroo kanianara mende moma asariŋkejutiwaajonj ama iikaanj ama onjoma laligowuya.

⁴ "Kaenj tompiririnj qen laligowuyato, niinonj qaa ii waladeen injjowe moju. Kawaajonj kambaŋ ii kanj kuuro qaa iikawaa honja koloowaati, onjo kambaŋ iikanonj saanonj kokaenj jewuya, 'Kraistnonj kokawaa buju qaaya mono waladeen ninijoro moninj.' Neeno onjowo laligowetiwaajonj ama qaa ii kambaŋ koriga ero wala mende jewe moma kougi." Kianj.

Uŋa Toroyanonj gawonja kokaenj menjeja:

⁵ "Niinonj kambaŋ kokaamba wasinj nono kamaaweti, mono iwaanonj umambaaajonj ambe onjoononga monjonj monj kokaenj mende qisinj nonja, 'Gii daenj kembaga?' ⁶ Qaa kaen jejenj, onjononj ii moma kawaajonj wosobirinonj uugia saa qero laligou.

⁷ "Kaenj laligojuto, kilenj niinonj iikawaa kitia qaa honja monj kokaenj injjowe mobu: Niinonj onjomesaonj eleema umanjati, iikawaa honjanonj koloonj mono kokaenj menj qeanggonj onjombaa: Niinonj uma koipu Toya wasiwe onjoononj kamaanj uugianonj kemebaa. Niinonj mende onjomesaonj ubenagati eenj, Toya iinonj mono onjoononj kamaamambaaajonj amamaanaga.

⁸ "Koipu Toya iinonj kamaanj laaligowaa kania kokaenj qendeema onjoma laligowaa: Gomanj so singgisonjgogia injisaano Anutononj qaagia jej tegoro solanjaniwu me uugia mende meleenji qaagia jej tegorj ironja meleema onjombaa. Ejembanonj kaniagia kaenj iima moma kotowuya. ⁹ Nii mende moma laarinj nonjutiwaajonj singgisonjgowaa kania injisaano moma kotowuya.

¹⁰ "Anutuwaanonj kana solanja ii moma soonj noojonja qaa lanj jenkeju. Kawaajonj iinonj noo kania injisaama qendeema onjono kokaenj moma kotonj nombuya: Niinonj solanja laligonj Amanaanonj eleema ube nii mombo mende niima laligowuya. ¹¹ Kilegaa Ponja gomanj so galenj koma onjomakejato, Anutononj iwaa qaaya mono jej tegorota gere siawaa Toya koloowaa. Kawaa so kuuya ananaa qaanaa kaanagadeen jej tegowaa.

¹² "Niinonj saanonj qaa mamaga toroqen jewenagato, ii kambaŋ kokaamba jewe otongboranj ama koma gbiliwombaaajonj amamaawubo. ¹³ Ii amamaawuboto, qaa honjaa Toya, Uŋa Toroya iinonj kamaanj uugianonj kemenj qaa sanje qero mobuya. Ii iyanjaa uutaajonj tondumende jej laligowaato, Anutuwaanonj qaa geja ama moji, iinonj mono iikayadeen jenkebaa ano kanagenj iwoi koloowaati, ii waladeen injisaama jewaa. Iikawaajonj iinonj onjoma qaa honja kuuya iikawaa apu anjonjanonj mendunjonj onjono qaa honjaa kaniagadeen riinj kembu.

¹⁴ "Iinonj mono neenaa kowinonja qaa menj jej asariŋ uu kuun onjoma laligowaa. Kawaajonj mono noo kanana injisaano niinonj qabuŋanawo koloonjemanja. ¹⁵ Amanaanonj iwoi kuuya eji, ii mono noo boronanonj anota eja. Iikawaajonj jejenj, 'Iinonj mono neenaa kowinonja qaa menj jej asariŋ uugia kuun onjoma laligowaa.' Qaa ii kianj."

Wosobiri laligogi meleeno uuokisoro mobuya.

¹⁶ "Kambaŋ torodaamonj tegoro onjo nii mombo mende niibuya. Kawaa gematanonj kambaŋ torodaamonj tegorogo mono koloon onjombe saanonj mombo niibu."

¹⁷ Kaen jero gowokouruta yonjoononga tosanonj iyanjiodeenj kokaenj aminj mogi, "Qaa kokaenj jeja, 'Kambaŋ torodaamonj tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanonj kambaŋ torodaamonj tegorogo mono koloon onjombe saanonj mombo niibuya,' ano qaa monj kokaenj jeja, 'Nii Amanaanonj umanja.' Kaen jero mojonj, qaa woi iikawaa kania ii nomaenj?" ¹⁸ Kaen aminj moma qejejaanj jegi, "Iinonj 'Kambaŋ toroga tegorogo,' jejato, qaa iikawaa kania nomaenj? Ii naambaajonja jeji, ii mende moma asariŋonj."

¹⁹ Kaen jej qisinj mubombaaajonj mogi Jiisanonj injiima kotonj kokaenj injjoro, "Qaa kokaenj jejenj, 'Kambaŋ torodaamonj tegoro onjo nii mende niibuya. Kawaa gematanonj kambaŋ torodaamonj tegorogo mono koloon onjombe saanonj mombo niibuya,' Onjo mono qaa iikawaa kaniaga monjgama aminj moju me?"

²⁰ "Niinonj qaa honja toonj monj kokaenj injjowe mobu: Niinonj kembe onjo jinjenj qama saabuyato, uugia mende meleenjgiti, yonjononj tondum borun menj korisoro ama laligowuya. Onjo wosobiri ama laligowuyato, wosobirigia iikanonj mono noojonj ama meleema korisoro ama laligowuya. ²¹ Embanonj merabora memambaa kambaŋa kanj kuuro masu qero qenjenj qaganonj merabora mejato, merabora donjgoga menj nama ii iima korisoroyaajonj mono siimboboloya ii duduunkeja. ²² Iikawaa so onjo kaanagadeen kambaŋ kokaamba wosobiriwo laligojuto, niinonj kanagenj mombo koloon injiibe onjo saanonj uuokisorowo laligowuya. Uukoisorogia ii monjonj monj mende unjuambaa.

²³ “Kamban iikanon iwoi mombaajon nii mende qisin nombuto, qamakooligia Amawaanon angii dindiŋagadeen keno afaanŋoro laligowuya. Niinon qaa honŋa toon mon kokaen injjowe mobu: Ono noo qanon iwoi mombaajon Ama qama koolin mubuti een, iinon ii mono togon onjombaa. ²⁴ Niwo laligon kagiti, onj kamban iikanon iwoi mombaajon noo qananon mende qama koolin laligogi. Mono Ama qama koolin laligowu. Qama kooligi saanon meleema onjombaa. Ii onono korisorogianon koloon sein uugia saa qero laligowuya.” Kian.

Jiisasnon balombaa nanamemen bologa ii haamo amakeja.

²⁵ “Qaa injjowe moma kankejuti, ii qaa seiyawo jewe moma laligogi. Kanagen kamban mon kan kuuwaati, iikanon qaa saanŋa ii mombo mende qen injjowe mobuya. Qaagoto, Amanaa kania ii asuganon jen asarin laligomanŋa. ²⁶ Kamban kanon onj noo qana qama Ama qama koolin laligowu. Kawaa kania ii kokaen: Onj qamakooligia Amawaanon ambombaajon noonon mombo mende kankebuto, onj onjio Amawaanon dindiŋa qama koolin laligowu. Niinon onjoo je men Amawaa mende qama koolimanŋa.

²⁷ “Amanon anjootan jopagon onjoma qamakooligia kokaembaajonŋa moma laligowaa: Niinon Anutuwaanonŋa kamaaweti, onj noo kanana kaen moma laarin pondan uugianon jopagon noma laligon kougi kana kaen kolooro qamakooligia moma laligowaa. ²⁸ Niinon Ama mesaon namonon kamaan laligon namo mesaon mombo eleema Amanaanon umanŋa.”

²⁹ Kaen jero gowokourutanon jegi, “Moba, qaa kete koi jejanj, ii saanŋa mende qen jejanj. Ii mono asuganonŋadeen jena saanon moma asarijon. ³⁰ Nono kete kaniaga kokaen moma yagojon: Giinon mono geenŋodeen iwoi kuuya moma tegona monon mon qisin kuma gombaatiwaajon mende amamaajan. Kawaaon gii Anutuwaanonŋa kamaanati, nono ii moma laarijon.”

³¹ Kaen jegi Jiisasnon meleema jero, “Kete saanon moma laarin nonjuto, ³² mobu, kamban tania mon kawaa ano iikanon mono jaasewar qen nagonon nanja. Kamban iikanon kan kuuro onjonoj toroko moma nomesaon deenŋeenŋi neenodeen laligomanŋa. Kilen neenodeen totomin mende laligomanŋato, Amananon niwo laligowaa. Amanon niwo laligowaatiwaajon ama neenodeen totoonkoto mende laligomanŋa. ³³ Onjonoj toroqen balonon laligon kakasilin qaganon laligowuyato, niwo qokotaan luaenon laligowutiwaajon moma qaa konoga koi jewe moju. Qaagadeen mende jejento, niinon balombaa nanamemen bologa ii mono haamo ama waajambaranŋa kundaborowe kamaaro. Iikawaajon mono qaqabunŋabunŋagiawo satiin laligowu.” Kian.

17

Jiisasnon iyanajon Ama qama kooliro.

¹⁻² Jiisasnon qaa kaen jen tegon Siwenon baagen uuro uro kokaen qama kooliro, “Amana, giinon goman so ejemba kuuya Meraga noo baananon ama onjona ku-usun qaganon Pon koma onjonej. Ejembanon Meraga noo qaana saanon mende gema qen uugun laligowuya. Giinon ejemba batugianonŋa tosaanŋa metogon noo boronanon onjooma kokaen jen koton nona, ‘Gii mono ii kuuya kuma onjona laaligo kombombanŋa mokoloon laligowu.’ Gawon ii medaborowe Meraganon qabunŋaga men somariiwaatiwaajon mono akadamura nomba. Noo kambana ii keteda koi kan kuuro nama kaen qama koolijen.

³ “Laaligo kotigaa kania ii kokaen: Giinon motoonŋo Anutu honŋa koloojan ano eja Jiisas Kraist nii wasin nona kamaaweti, ejembanon anaraa kanaanara kaen moma kotowuya. Laaligo kombombanŋa kaen mokolowuya. ⁴ Gawon noma ‘Mewa,’ jen jen koton nonati, niinon ii ten koma men laligon metogojen. Akadamugawo laligon qabunŋaga namonon inisaama jen seiwe akadamurawyo kolooro.

⁵ “Oo Ama, niinon balon mende kolooro Siwe gomanon kanon goo kooronŋanon asamararambo asarin laligowe. Asamararan iikayadeen mono kete koi mombo ama nona asugin koton nono mombo goo kooronŋanon asamararambo asarin laligoman.” Kian.

Jiisasnon gowokouruta yonjoojon ama qama kooliro.

⁶ “Oo Amana, giinon balon ejemba tosaanŋa gosin noo boronanon ama onjonati, niinon goo qabunŋaga ii yonjoojon inisaama qendeema laligowe. Yonjonon goo bunŋaga kolooji giinon ii noo boronanon ama onjona yonjonon goo Bunŋa qaaga ii moma anjon koma laligoju. ⁷ Giinon iwoi nonagi, ii kuuya goononŋa kankeji, iyonjonon ii kamban kokaamba mono moma kotoju. ⁸ Giinon qaa Bunŋa nonati, niinon ii gowokouruna kuma onjombe moma anjon koma laligoju. Nii gomesaon namonon kamaaweti, iyonjonon ii onjonon moma yagoju. Giinon wasin nona asugiweti, iyonjonon ii kaanŋagadeen moma laariju.

9 “Nii yonjoonj ama qama koolij gonjen. Uumelembaa ejemba motoya yonjoonj mende qama koolijento, kanageso noo boronanonj ama onona uugia meleema goo buña koloojuti, mono iyonjoonj ama qama koolij gonjen. 10 Ejemba kuuya noo buña koloojuti, iyonjononj mono goo buña koloou ano ejemba goo buña koloojuti, iyonjononj mono noo buña kaanagadeen koloou. Neenaa akadamuna ama onombe iikawaa qaganonj nama nanamemengia anji noo qabuñananonj somariij seinkebaa. 11 Nii namononj laaligona tegoro goononj koumambaajonj anjento, iyonjononj toroqen namononj laligowuya. Oo Ama Toroya, giinonj qaga nona iikawaa esuñanonj mono sopa somonjonj onona mende jumbu. Anoro motoonjo koloonj laligojoti, iyonjononj iikawaa so motoonjo koloonj laligowutiwaajonj qama koolijen.

12* “Niinonj yonjowo namononj laligonj koubeti, kamban iikanonj qabuñaga nona iikanonj sopa somonjonj onoma laligowe. Buña Terewaa qaa monjonj honjowo koloowaatiwaajonj eja motoonjononj soonj gere siawaa buña koloonj siimbobolo moma laligowaa. Niinonj galenj koma onjombetiwaajonj yonjoononga tosianonj mende jinjaunj ama soogi. 13 Tosianonj mende soogito, niinonj keteda koi namononj laligonj goononj kamambaajonj kanj qaa koi jejenj: Noo uukori-soronanonj mono yonjoononj kotooro megi uugia saa qero aisoonj laligowuya. Kaen koloowaatiwaajonj qama koolijen. 14 Niinonj goo Buña qaa kuma onjombe moma laligoju. Niinonj balombaa nanamemenj bologa ii mende otaañkejenj, iyonjononj mono kaanagadeen ii mende otaañ gema qerkeju. Iikawaaajonj namononj uugia mende meleengiti, yonjononj kazi ama onjomekeju.

15 “Niinonj namononjga unjuaambaajonj mende qisiin gonjento, Kilenaa Toyaanonjga anjonj koma sopa somonjonj onoma laligo-wagatiwaajonj qama koolijen. 16 Niinonj balombaa nanamemenj bologa gema qerj ii mende otaawe yonjononj kaanagadeen ii gema qerj mende otaañkeju. 17 Qaa honj iikanonj mono menj sorainj onono laligowu. Goo Buña qaaganonj mono qaa honj toontoonj koloouja. 18 Giinonj wasinj nona balonj ejemba batugianonj kamaanj gawonj menj laligoweti, niinonj kaanjadeen ii wasinj onjombe balonj ejemba yonjo batugianonj deema kembuya. 19 Oo Amana, iyonjononj qaa honjaa so laaligogia kuuya togonj gombutiwaajonj ama ilaanj onjoma neenaa laaligona kuuya togonj gonjen.” Kianj.

Jiisasnonj uumeleenj ejemba kuuya ananaajonj qama kooliro.

20 “Oo Amana, niinonj gowokouruna yonjoonjadeen ama mende qama koolijento, Buña qaa jenj seigi ejemba moma laarinj nombuti, iyonjoonj ama kaanagadeen qama koolijen. 21 Ama giinonj niwo qokotaanj nana niinonj kaanagadeenji giwo qokotaanj nanjenj. Iikawaa so yonjononj kaanagadeen anarawo qokotaanj nambutiwaajonj mojenj. Geenjo wasinj nona kamaaweti, namo ejembanonj ii moma laariwutiwaajonj ama yonjononj korebore motoonjo koloonj laligowutiwaajonj qama koolijen. 22 Anara motoonjo koloonj laligojoti, iyonjononj kaanjadeenj motoonjo koloonj laligowutiwaajonj ama akadamuga ama nonati, niinonj ii iyonjoonj ama onjondaborowe.

23 “Niinonj iyonjowo qokotaanj nambe giinonj niwo qokotaanj nanjanj. Iikawaa so yonjononj qaagia jenj somonjonj aonj motoonjo koloonj laligowutiwaajonj qama koolijen. Motoonjo koloonj nanji balonj ejembanonj kaniana kokaerj moma asariwuya: Giinonj jopagonj noma laligonati, iikawaa so ii kaanagadeen jopagonj onjoma laligonj nii wasinj nona kamaawe.

24 “Oo Amana, giinonj namo mende mokolonati, waladeen kamban iikanonj uuganonj jopagonj noma asamararanj ama nona laligonj koubete. Kanagenj alauruna nonati, niinonj iyonjononj kaanagadeen asamararanj ii iibutiwaajonj mojenj. Kawaaajonj niinonj gomanj laligo-manjati, yonjononj kanonj niwo motoonj laligowutiwaajonj siinja mojenj.

25 “Oo Ama solanja, balonj ejemba uugia mende meleengiti, yonjononj gii mende moma kotonj goma laligonj kougito, niinonj gii saanonjgadeenj moma kotonj gonjenj. Geenjo wasinj nonati, noo uumeleenj alaurunanonj ii modaboroju. 26 Niinonj goo qaga ii jenj asarinj onjombe moma laligogi. Giinonj uuganonj jopagonj noma laligonati, uujopa iikanonj uugianonj ero mogi niinonj yonjowo qokotaanj nambe laligowutiwaajonj mono toroqen qaga jenj asarinj onjoma laligomanja.” Kianj.

18

Jiisas menj somonjogi.

Mat 26.47-56; Maak 14.43-50; Luuk 22.47-53

1 Jiisasnonj qaa ii jedaboronj gowokouruta unjano siti mesaonj kemenj apu qata Kidron kotonj leegenj keuma urukisi monj eroti, iikanonj kenji. 2 Jiisas ano iwaa gowokouruta

* 17:12: Ond 41.9; Jon 13.18

yoŋononj suulan iikanonj ajoroonj laligonkegi. Kawaajonj Juudas memelolo menj mumambaajonj anoti, iinonj kaanagadeenj urukisi ii saanonj moro.

³Jigo gawonj galeŋ ano Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) yoŋononj jiwowonj jigowaa kiropo galeŋ (sikiriti) tosaanja wasin ononji Juudasnonj ii ano gawmambaa manjaqeeqe eja tuunj monj unuano motoonj kagi. Yoŋononj kiwa lambe ano tiwo wasagia menj kan urukisinonj kougi. ⁴Kougi Jiisasnonj iwoi kuuya kaen koloonj mubaati, ii saanonj morotiwaajonj ama waama asuganonj kanj kokaen qisin onono, “Onjo morowaajonja monganju?”

⁵Qisin onono kokaen meleengi, “Nono Jiisas Nazaret toya ii monganjonj.” Meleengi kokaen injjoro, “Nii kianj koi.” Juudas memelolo meme eja iinonj kaanagadeenj yoŋowo nano.

⁶“Nii kianj koi.” Jiisasnonj qaa kaen injjoro gemagama kema namononj tama kamaanj unjoro. ⁷Kaen anggi mombo qisin onono, “Onjo mono morowaajonj monganju?” Qisin onono jegi, “Nono Jiisas Nazaret toya iiga monganjonj.”

⁸Kaen jegi meleeno, “Nii kianj koi, injjowe mojuya. Onjo niiga mongama nonjuti een, mono eja koi saanonj onomesaogi kembu.” ⁹Wala gama koolinj gowokouruta yoŋoojonj qaa monj kokaen injjoro, “Ejemba noo boronanonj ama onona laligojuti, niinonj ii kalanj koma onoma laligowe yoŋoononja monhonj monj mende soonj aliro.” Qaa iikanonj honjowo koloowaatiwaajonj Jiisasnonj jotamemeya yoŋoojonj qaa kaen jero.

¹⁰Kaen jero Saimon Piitononj manjawaa soo somata menj laligoroti, iinonj ii kopinanonja horonj jigo gawonj galeŋ wanja welenj eja qen geja dindinaagenj kotogoro kamaaro. Welenj qeeqe eja ii qata Malkus. ¹¹*Kaen ano Jiisasnonj Piito kokaen jen kotonj muro, “Gii manjawaa soo somata ii mono mombo ana kopinanonj kemeba. Amananonj simbolowaa gambi apu kikonjowo noo buja qeroti, ii saanonj moma mokosinjonj wambusoonj qemaŋa.” Kianj.

Jiisas kuugi Anaswaa jaanonj nano.

¹²Kawali galengianonj jero manjaqeeqe eja tuunj ano Juuda yoŋoo nagu galeŋ (sikiriti) yoŋononj Jiisas menj somonngogi. ¹³Somonjonj wama wala jigo gawonj galeŋ qata Anas iwaa mirinonj kenji. Anaswaa qegaya qata Kaiafas iinonj jigo gawonj galeŋ wanja koloonj gbani iikanonj gawonj ii menj laligoro. ¹⁴*Kaiafasnonj wala Juuda ejemba yoŋoojonj gambanmamban qaa kokaen jero, “Ejemba tuunj kuuya alidaborowombotiwaajonj eja motoonjononj nonoonj ama komuro sokombaa.” Kianj.

Piitononj Jiisas kanainj qakoono.

Mat 26.69-70; Maak 14.66-68; Luuk 22.55-57

¹⁵Jiisas menj kenji Saimon Piito ano gowoko alia monj yorononj gemagianonj keni. Kema alia iikanonj jigo gawonj galeŋ wanja moma murotiwaajonj ama saanonj afaanikota Jiisas otaanjinj karonj miri sopa uutanonj kemero.

¹⁶Iinonj kemeroto, Piitononj sopa seleengenj nagunonj nano. Kaen nano gowoko alianonj jigo gawonj galeŋ wanja moma muroti, iinonj seleengenj kemenj nagu galeŋ emba iwo qaa ijoro nagu hororo Piito wama sopa uutanonj kemeri. ¹⁷Kemebotiwaajonj ani iikanonj welenj qeeqe emba sopa naguya galeŋ konoti, iinonj Piito iima kokaen qisin muro, “Gii onanonj kaanagadeenj eja iikawaa gowoko yoŋoononja monj koloojanj me?” Kaen qisin muro moma “Nii qaago!” jero.

¹⁸Welenj eja ano nagu galeŋ (sikiriti) yoŋononj sanjonjaajonj ama gere anggi jen uroronjonj ero konama nanji. Kaen nanji Piitononj kaanagadeenj yoŋoo batugianonj kema gere konama nano. Kianj.

Jigo gawonj galeŋ wanjanonj Jiisas qisinj muro.

Mat 26.59-66; Maak 14.55-64; Luuk 22.66-71

¹⁹Jigo gawonj galeŋ wanja Anas iinonj Jiisas qisin munj kokaen jero, “Gii ejemba nomaen kuma onoma gowokouruga moro moro unuama laligonkejanj?”

²⁰Kaen jero kokaen meleema muro, “Nii kamban so asuganonj ejembaya ejembaya kuma onoma laligowe. Juuda kanageso kuuya nonononj jiwowonj jigononj uma qamakooli mirinana so ajoroonkejonj, nii mono iikanonj nama kuma onoma laligowe. Bunja qaa aasanj goya monj mende jewe. ²¹Niinonj qaa nomaen ejemba kuma onoma laligoweti, naambaajonj nii iikaen qisin nonjan? Niinonj qaa jewe ejemba moma laligogiti, iyonononj mono qaanaa kota modaboroju. Kawaajonj ii qisin onona sokombaa.”

* 18:11: Mat 26.39; Maak 14.36; Luuk 22.42 * 18:14: Jon 11.49-50

²² Kaen meleema muroto, jigowaa kiropo galen (sikiriti) moŋnoŋ kosianon nama Jiisas uruŋon qetaalin jero, “Jigo gawoŋ galen waŋanoŋ qisiŋ gono gii qaa silia kaanŋa mono naambaajoŋ meleema mujaŋ? Godaqeqega qaa.”

²³ Kaen jero kokaen meleema muro, “Qaa bologaga jewenagati, ii nisaana sokombaato, qaa hoŋa jejenj eenj, mono naambaajoŋ nii eenj nujan?”

²⁴ Kaen meleema muro Anasnoŋ Jiisas wasiŋ jero gbadoya kaanjadeen borianoŋ raro wama jigo gawoŋ galen waŋa Kaiafas iwaanon kenji. Kianj.

Piitonon Jiisas qakoono indij woi karoŋ kolooro.

Mat 26.71-75; Maak 14.69-72; Luuk 22.58-62

²⁵ Saimon Piitonon gere konama nano tosiانوŋ qisiŋ kokaen ijogi, “Gii oŋanoŋ kaanagadeen iwaawowokouruta yoŋoonoŋga moŋ koloowan me qaago?” Kaen ijogi qakooma “Nii qaago!” jero.

²⁶ Piitonon jigo gawoŋ galen waŋaa welen eja qen geja kotegoro kamaaroti, iwaawowokouruta welenqeeqee alia moŋnoŋ ii moma qisiŋ ijoro, “Oo gii mono urukisiŋoŋ iwo motoon laligori giijenja me nomaen?”

²⁷ Kaen ijoro Piitonon mombo qakoono kamban iikanondeen kurunon kanain qaro moro. Kianj.

Jiisasnoŋ gawana Pailotwaa jaanon nano.

Mat 27.1-2, 11-14; Maak 15.1-5; Luuk 23.1-5

²⁸ Gomaŋ ano umugawodeen Jiisas Kaiafaswaa mirinoŋga wama kamaan Room gawanawaa jinŋkaron mirinoŋ kenji. Juuda yoŋonoŋ uugia tiloon kokojinjin koloowombotiwaajoŋ majakaka moma kokaen jegi,* “Kiankomu kendombaa lama newombajoŋ amamaawombo.” Kaen jenj moma bimoon gawanawaa jinŋkaron miri uutanon mende ugi. ²⁹ Kawaaajoŋ gawana Pailoton seleenjen kamaan injiima kokaen qisiŋ oŋono, “Eja koi kanon mono naa qinjitaŋa ano qaa jenj muŋ wama kaju?”

³⁰ Qisiŋ oŋono meleengi, “Eja iikanon kikekakasililiŋ me bologa meme eja moŋ mende koloonagati eenj, nononoŋ mono eenj toontoon ii wama goonoŋ mende kawonaga.”

³¹ Kaen meleengi Pailoton injjoro, “Oŋo mono oŋoanŋio qaa jakeyanon ama muŋ Kana qaagiaa so gosin qaaya jenj tegowu.” Kaen injjoro moma ijogi, “Nononoŋ eja moŋ komuwaatiwaa qaaya jenj tegowombajoŋ songo ero amamaajoŋ.” ³² *Juuda yoŋonoŋ kaen ijogi Jiisas ano koomu nomaan komuwaatiwaa qaaya ii injisaama jeroti, iikaanŋa kanon hoŋawo kolooro.

³³ Pailoton Juuda yoŋoo qaagia moma mombo jinŋkaron miri uutanon uma Jiisas oono karo kokaen qisiŋ muro, “Gii Juuda yoŋonoŋ kin pongiaga koloowan me qaago?”

³⁴ Kaen qisiŋ muro meleema kokaen qisiŋ, “Qaa ii mono geenŋaa uuganoŋga jejan me tosiانوŋ noojoŋa qaa kaen jenj jeganon anŋi jejan?”

³⁵ Kaen qisiŋ Pailoton meleeno, “Yei! Nii Juuda ejaŋa koloon Juuda oŋoo qaagia nanŋonkejen me? Qaago totonj! Nii Room gawana laligowe geenŋaa ejembauruga ano jigo gawoŋ galen yoŋonoŋ mono guama kanj noo boronoŋ ama gonju. Giionoŋ mono naa iwoiga ana?”

³⁶ Kaen meleeno jero, “Noo bentotonaa kania ii balon kokoinon mende eja. Niinoŋ balombaa kin-toton mombaa kinj ponja koloowenagati eenj, noo kerasuru-urunoŋ mono saanon waama noojoŋ ama manja qewuyaga. Manja qen niinoŋ Juuda jotamemeya yoŋoo borogianoŋ kememambotiwaajoŋ kaparanj koma manja qegi nombombajoŋ amamaawuyaga. Ii amamaawuyagato, noo kin-totonaa kania ii gomaŋ moŋgenj eja. Nii balon eja ponj mende koloowen.”

³⁷ Qaa ii jero Jiisas kokaen qisiŋ muro, “Gii kilen eja ponj qaita moŋ koloowanj, ii oŋanoŋ me qaago?” Kaen qisiŋ muro meleeno, “Nii eja ponj qaita moŋ koloowen, ii geenŋo jejan. Niinoŋ qaa hoŋa nanŋon jenj asarimambajoŋ ama namonoŋ kamaan asugiwe. Kuuya yoŋonoŋ qaa hoŋa leegenj laligojuti, iyoŋonoŋ mono noo qaana geja ama momakeju.”

Jiisas komuwaatiwaajoŋ jenj tegogi.

Mat 27.15-31; Maak 15.6-20; Luuk 23.13-25

³⁸ Kaen meleeno Pailoton mepaqepae ama qisiŋ, “Qaa hoŋa ii mono naama?” Kaen qisiŋ mombo Juuda yoŋonoŋ kemenj atapanon nama kokaen injjoro, “Niinoŋ eja iikawaa qinjita moŋgama moŋ mende mokoloowen. ³⁹ “Moŋ mende mokoloowento, noo nanamemena moŋ kokaen ero moju: Gbani so kiankomu kendon kambanoŋ kapuare

* **18:28:** Room gawman yoŋoojoŋ Juuda yoŋonoŋ kokaen moma laarigi: Nono Room yoŋoo jinŋkaron mirinoŋ uninj uunana tilooro esuŋnana kamaaro kokojinjinanawo koloon kiankomu kendombaa lama toroya newombajoŋ amamaawoŋa. Kawaaajoŋ sombenon seleenjenj laligogi. * **18:32:** Jon 3.14; 12.32

mirinonga eja motoongo onjoon isambe kamaankeji, ii moju. Kawaajon Juuda onoo kin pongia saanon onjoon isambe kamaanaga me qaago? Kawaajon onjo siingianon nomaen moju?”

⁴⁰ Kaen injjoro meleema kokaen qagi, “Qaago, ii qaagoto, Barabas isana nonoonon kamaawa!” Kaen qagito, Barabas iinon kikekasililin ejaga koloon manja karen mon qegiti, iikawaa wan kolooro. Kian.

19

Pailotnon Jiisas maripoonon komuwaa jen jen tegoro.

¹ Silama qagi Pailotnon Jiisas wama kema jero manjaqeqe eja yononon ooli waayawonon molaankota ootigi. ² Manjaqeqe eja yononon talungon mepaqepae kokaen ama mugi: yononon Jiisas qen kasa waayawo men pipiin ila meagon wajanon kongi kemero maleku osoga nezongbalawo ii koma mugi kemero. ³ Kaen ama kosia-non arengon nama jegi, “Oowe oowe! Juuda yonoo Kin Pongia, oowe!” Kaen jen urujanon mamaga qetaaligi.

⁴ Kaen mepaqepae ama mugi Pailotnon mombo seleengen kemen kokaen injjoro, “Mobu! Niinon eja ii gosin qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon ii mombo wama onoo jaagianon kamaawe kania kaen moma koton iibuya.” ⁵ Kaen injjoro Jiisasnon kamaan atapananon nano kokaen iigi: Tosianon kasa waawonon ila pipiin wajanon koma maleku osoga nezongbalayawo koma mugi nano Pailotnon kokaen injjoro, “Mono eja honja koi iibu!”

⁶ Kaen injjoro jigo gawon galen ano nagu galen (sikiriti) yononon ii iima qaa wowombo qama jegi, “Maripoonon qegi komuwa. Maripoonon qegi komuwa.” Kaen jegi Pailotnon jeganon men kokaen injjoro, “Niinon qinjita mon mende mokoloojen. Kawaajon onjo mono onjoangideen ii men maripoonon qegi komunaga.”

⁷ Juuda jotamemeya yononon qaa ii moma kaparan koma kokaen jegi, “Nonoonon Kana qaa eja. Qaa iikawaa so gosinin komuwaatiwaa so koloaja. Iyanja men uma ‘Anutuwa meria koloijen,’ jenkeja. Kawaajon mono komuwaa bunja kolooro sokombaa.”

⁸ Kaen kaparan koma jegi Pailotnon moma bombongaoya waaro jenenja ororo toroko moro. ⁹ Kaen moma Jiisas wama mombo jinjaron miri uutanon uma kokaen qisij muro, “Gii daakaya?” Qisij muroto, iinon kitia mon mende meleema qaaya bogoro nano. ¹⁰ Qaaya bogoro nano kokaen ijoro, “Gii noonon qaa kitia mon meleembaga me qaago? Niinon jen tegowe isama gombuya me maripoonon gugi komuwaga. Iikawaa ku-usunja ii noonon eja. Kawaa kania mojan me qaago?”

¹¹ Kaen jero moma kokaen meleema muro, “Mononon eukanonja ku-usun mende ama gonoti een, gii mono eja omaya laligon iwoi ama nomambaajon amamaanaga. Kawaajon eja mon moronon nii goo boronon noonji, iwaa singisongoyanon mono goonon qinji uugun somata koloaja.”

¹² Kaen meleema murotiwaaajon ama Pailotnon Jiisas isano kamaawaatiwaa kaparan kono. Kaen kaparan konoto, Juuda yononon qa gigilaan kokaen jegi, “Aisna kamaawaati een, mono Siisa-kimbaa alia mende toroqen koloon laligowa. Monon neenaajon moro uro ‘Kin pon koloijen’ jeji, iinon mono Siisa-kin tuarenjen ama muja.”

¹³ Kaen jegi qaa ii moma jen koto Jiisas wama seleengen kamaagi. Kamaagi gawana Pailotnon jake mon jamonon ama tambongi eroti, iikanon uma qaa jentegowaa dun rarayanon kamaan raro. Jake kawaa qata Hibruu qaanon Gabata jen laligogi. Ii anana qaanon Jake Jamonon men taambonja. ¹⁴ Kamaan raroti, Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaajon jojorigi. Ween ii kolooro ween biiwia dodowiro Pailotnon dun rarayanon rama Juuda yonjoon kokaen injjoro, “Igi, onoo kin pongia koi!”

¹⁵ Kaen jero moma qa gigilaagi, “Qaomba! Qaomba! Maripoonon qegi komuwa!” Qa gigilaagi kokaen jero, “Onoo kin pongia qaa jen tegowe maripoonon ubaatiwaaajon jeju me?” Kaen jero jigo gawon galen yononon meleema jegi, “Siisa-kinjon motoongo kin ponana koloaja. Nonoonon eja pon morota mon mende raja.”

¹⁶ Kaen meleema jegi Pailotnon Jiisaswaa qaa jen tegon maripoonon qegi komuwaatiwaaajon borogianon ano. Borogianon ano manjaqeqe eja yononon Jiisas men galen kongi.

Jiisas maripoonon qegi.

Mat 27.32-44; Maak 15.21-32; Luuk 23.26-43

¹⁷ Galen kongi iyanjaa maripoonon anjo anjon siti koton seleengen kemen goman mon qata Warsii qamakejuti, kanon kengi. Warsii qa ii Hibruu qaanon Golgota qamakeju. ¹⁸ Iikanon kema maripoonon qegi ano iwo eja woi teete motoon urun Jiisas batugaranon anji nanji.

¹⁹ Kaen qegi Pailotnon tere on jero maripoonon Jiisaswaa wajanon eu ama qegi. Tere ii kokaen ooro nano, “Jiisas Nazaret toya, Juuda yonoo kin pongia qaa koi.” ²⁰ Jiisas

maripoonon qegiti, goman ii siti kosianon ero ano tere ii qaa karon, Hibruu, Latin ano Griik qaanon oogi nano. Kawaajon Juuda ejemba mamaganon uugun kema kan eu uun tere ii weengogi. ²¹ Kaen ooro Juuda yonoo jigo gawon galen yononon Pailot kokaen ijogi, “ Juuda yonoo kin ponggiaga koi,” kaen mende oowato, kokaen oowa, ‘Iyanjaajona Juuda kin Ponggiaga koloijen, jero.’” ²² Ii moma Pailotonj qaa kokaen meleeno, “Qaa oodaborojeniwaajon ii mono kaen ewaa.”

²³ Manjaqeqe eja yononon Jiisas maripoonon qenjo opo selekopaa ilawoilaya men eja 4 batugianon mendeema 4 kolooro totogianon megii. Kaen megii malekuya ero megito, ii kokaembaajona saanon mende mendeenji: Ii kuuyagadeen opo jakana motoongonon memetaga. Opo kitia kitia mende mindirin eukaya lililili uun megii emu kemekemeta ero. Kawaajon ii boliwabotiwaaajon mendeembombaaajon amamaagi. ²⁴ *Amamaan amin moma kokaen jegi, “Ii motonin mende sokombaa. Kawaajon saanon iikawaa unju qenin toya koloowaa.” Kaen jen unju qegi Bunja qaa mon honjowo kolooro. Qaa ii kokaen oogita eja,

“Yononon opo selekopaana men batugianon mendeema totogianon men malekunaa unju aangole angii monjon haamo ambaa.”

Manjaqeqe eja yononon qaa iikawaa so angii.

²⁵ Jiisas maripoonon qegi nano emba kokaanjon kanianon nangii: Jiisaswaa nemun naseya ano Kloopaswaa embia qata Maria ano Maria Magdalaga. ²⁶ Jiisasnon nemunja ano wombo gowokoya kosianon nani iriima nemunjaajon kokaen jero, “Nemuna, mono meraga koi iima kalan koma rijojoon laligowa.”

²⁷ Kaen jen jowoko ii kokaen ijoro, “Mono nemunja koi iima kalan koma rijojoon laligowa.” Kaen jero moma Jiisaswaa nemunja kamban iikanondeen wano mirianon kema motoon laligori. Kian.

Jiisasnon maripoonon nama komuro.

Mat 27.45-56; Maak 15.33-41; Luuk 23.44-49

²⁸ *Jiisasnon gawona kuuya medabororoti, ii moma iikanon Bunja Terewaa qaaya monjon honjowo koloowaatiwaajon kokaen jero, “Nii apuwaajon mojen.”

²⁹ Kanon jua mon wain apu aasonjowo iikanon saa qen raro. Ii raro kowe momondo mon suun taninjen ii men wain apunon qendunjon sepere susuyanon qesangon megii uro buutanon angii. ³⁰ Angii wain apu aasonjowo ii nen jero, “Mono tegoja.” Kaen jen laaligoya mesao-mambaajon aroya sigon kamaaro kokoosuya kouro non qero. Kian.

Jiisaswaa maronja wasanon utoogi.

³¹ Jiisasnon non qero Juuda ejembanon ween iikanon kiankomu kendon rabombaaajon jorigi. Kiankomu Sabat kendon ii kendon kamban somata kolooro. Kawaajon Juuda jotamemeya yononon majakaka moma kokaen jegi, “Qamo yononon Sabat kendon kambanjon maripoonon nangii mende sokonja.” Kaen jen gawana Pailotwaanon kema kokaen qisin mugii, “Gii saanon jen tegona kema maripoonon unjujuyati, iyonoo tawo siigia kungi qamogia metogonin kamaawuya?” ³² Qisin mugii jen tegoro manjaqeqe ejanon kougii. Kouma Jiisaswo maripoonon urugiti, ii uulanjowo komuwaatiwaajon wala yoroononga mombaa tawo siita kuma leegen kema mombaanon kaanjadeen angii.

³³ Kaen anggito, Jiisaswaanon kouma iigi mono komuro. Kaen iima siita mende kungi. ³⁴ Mende kungito, manjaqeqe eja yonoo-nongga monjon wasa men maronja utooro iikanondeen sa ano apu kamaaro.

³⁵ Kaen angii monjon iwoi ii jaayanon iiroti, iinon ii nangon jen koi oorota ero keteda koi weengoju. Qaa nangon jen oorota eji, ii mono qaa honja koloaja. Ono kaanagadeen ii moma laariwuti-waajon moma qaa honja mojiwaa so jeja. ³⁶ *Iwoi ii kolooroti, ii Bunja Terewaa qaa monjon honjowo koloowaatiwaajon kolooro. Qaa ii kokaen,

“Iwaa siita mono mende kumbu.”

³⁷ *Ano Bunja Terewaa qaa mon kokaen eja,

“Eja utoogiti, iyononon mono iwaagen jaagia unju iibu.”

Ono qaa woi iikawaajon ama ii moma laariwu. Kian.

Jiisaswaa qamoya jama kobaanon ron kongii.

Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56

³⁸ Kawa gematanon Arimatia taon toya qata Joosif karo. Iinon Jiisaswaa gowokoya koloon laligoroto, Juuda jotamemeya yononon ama toroko moma momalaaria kolatin laligoro. Iinon kan gawana Pailotwaanon kema Jiisaswaa qamoya metogomambaajon qisin muro. Qisin muro moma jen tegoro kan metogoro.

* **19:24:** Ond 22.18   * **19:28:** Ond 69.21; 22.15   * **19:36:** Eks 12.46; Jan 9.12; Ond 34.20   * **19:37:** Zek 12.10;

³⁹ *Eja qata Nikodeemus wala Jiisaswaanonj gomantiinanonj karoti, iinonj kaanagadeenj karo. Kanj qamo morimambaajonj kele koowagawo qata mor ii repa apuyawo meleengiti, ii esu monj binj 30 kilowaa so sewanjanj menj kanj Joosef ilaanj muro. ⁴⁰ Ilaanj munj motoonj Jiisaswaa qamoya metogori. Metogonj jiniinj moronjanj awaa menj qamo selianonj ama opo taanjanj iikanonj momosiiri. Juuda ejemba nonononj qamonanaa kaanj ama mozozonjonj ronj koma onjomakejonj.

⁴¹ Jiisas maripoononj qegiti, gomanj iikawaa leegenanonj urukisi monj ero. Urukisi iikanonj qasiriwaa jamo kobaa dologa monj uroroogi nano. Iikanonj qamo monj mende anj gbaamejanj ero. ⁴² Gbaamejanj koloonj kosianonj ero Juuda ejembanonj kiankomu kendonj rabombaajonj jojorigi kambanjanj toriro. Kawaajonj Jiisaswaa qamoya menj iikanonj ama ronj koni. Kianj.

20

Jiisaswaa kobaa qasirianonj gbaamejanj ero.

Mat 28.1-8; Maak 16.1-8; Luuk 24.1-12

¹ Sabat kendonj ragi tegoro Maria Magdala emba iinonj Sonda umugawodeenj wenjeranjanj suluro qasirinonj keno. Kema jaaya uuro keno jamo somata iiro iikanonj mono kobaa urorooya iikawaa qaa ootanongga qetanjanj kanj ero. ² Kaenj iima iikanondeenjanj mesaonj uulanjanj wala Saimon Piito ano Jiisaswaa wombo gowokoya yoroononj kanj kokaenjanj irijoro, "Mono Pombaa qamoya qasirinongga menj kema dakanonj anj eji, ii mende mojonj."

³ Kaenj irijoro mesaonj qasirinonj keni. ⁴ Motoonj bobogarinj kenito, gowoko alianonj bobogarinj kema Piito uugunjanj wala qasirinonj keuro. ⁵ Keuma jamo kobaa urorooya iikawaa uutanonj mende uma qaa ootanonj eenj akakarinj uuro keno opoya momosigiti, iikayadeenjanj ero iiro. ⁶ Ii iiro Saimon Piitononj kaanagadeenjanj gematanonj kouma jamo kobaa uutanonj uma opoya momosigiti, iikayadeenjanj ero iiro. ⁷ Ii iiro ano wanjanj opo jakanjanj monjonj momosiinj esugiti, ii tosianonj kuma selewaa opoya kawo mende mindirinjanj anjaso anj raro iiro.

⁸ Kaenj iiro gowoko alianonj wala qasirinonj kouroti, iinonj kaanagadeenjanj jamo kobaa uutanonj uma iwoi ii iima moma laariro. ⁹ Jiisas gbilinj koomunongga waabaati, iyorononjanj Bunjanj Terewaa qaa kaanjanj ii waladeenjanj mende moma asarinjanj tompiririnjanj laligonj kouri. Kianj.

Jiisasnonj Magdala emba Mariawaanonjanj asugiro.

Mat 28.9-10; Maak 16.9-11

¹⁰ Rama kouma iikanondeenjanj moma laarinjanj eleema mirigaranonjanj keni. ¹¹ Yorononjanj kenito, Marianonjanj anjodeenjanj qasiriwaa jamo kobaa qaa ootanonjanj nama saaro. Kaenj saama kobaa urorooya iikawaa uutanonjanj akakarinj uuro keno. ¹² Uuro keno Siwe gajoba woi malekugara tualalakota iriuro. Yorononjanj Jiisaswaa qamoya eroti, iikanonjanj rari. Monjonjanj wanjanj eroti, iikanonjanj raro monjonjanj kanianonjanj raro.

¹³ Kaenj rama kokaenjanj ijori, "Emba, gii naambaajonjanj saajanjanj?" Ijori moma jero, "Ponnanjanj qamoya menj kema dakanonjanj anj eji, ii mende mojenjanj."

¹⁴ Kaenj jenjanj eleema Jiisasnonjanj kosianonjanj nano iiroto, kaitania ii mende iima kotonjanj hanqanjanj qenjanj nano. ¹⁵ Hanqanjanj qenjanj nano Jiisasnonjanj kokaenjanj qisinjanj muro, "Emba, gii naambaajonjanj saajanjanj? Morowaajonjanj monqanjanjanj?" Kaenj qisinjanj muro urukisi galenjanonjanj nanjanj me nomaenjanj, iikaenjanj romonjonjanj kokaenjanj ijoro, "Oo somatana, gii qamoya menjanj anjonjanj monjenjanj kema anjanjanj eenjanj, mono nijona kema memajanjanj."

¹⁶ Kaenj ijoro Jiisasnonjanj qata qama "Maria!" jero. Ii qama jero iwaanonjanj eleema Hibruu qaanonjanj qama "Raboni!" jero. Ii ananaa qaanonjanj "Boina!"

¹⁷ Kaenj jero kokaenjanj ijoro, "Nii Amanaanonjanj mende uma koi nanjenjanj. Kawaajonjanj nii mende noosiriwato, noo kouruna yonjononjanj kema buju kokaenjanj injjowa: Niinonjanj mono Manjanj Anutu ano onjoo Manjanj Anutuwaanonjanj eleema umajanjanj."

¹⁸ Kaenj ijoro Magdalaganjanj emba Maria iinonjanj eleema kema gowo-kouruta kokaenjanj injjoro, "Niinonjanj Ponjanj iibe qaa kaanj kaanj nijojaa." Kianjanj.

Jiisasnonjanj gowokouruta asuginjanj onjono.

Mat 28.16-20; Maak 16.14-18; Luuk 24.36-49

¹⁹ Sonda iikanondeenjanj gomanjanj tiiro gowoko yonjononjanj ruunanonjanj ajoroonjanj Juuda yonjoojonjanj toroko moma miri naguya koma kii menjanj ragi. Kaenj ragi Jiisasnonjanj asuginjanj batugianonjanj nama kokaenjanj injjoro, "Alauruna, luae mono onjowo raba!" ²⁰ Kaenj jenjanj borowoita ano maronjanjanj qendeeama onjono iima korisorononjanj uugia saa qero. ²¹ Saa qero mombo kokaenjanj

* 19:39: Jon 3.1-2

injoro, “Alauruna, luae mono oŋowo raba! Amanonj nii wasinj nono kaanjadeen niinonj onjo wasinj onjonjen.”

²² Kaenj jenj buu aasonja uulangonj jero, “Mono Uŋa Toroya mewu. ²³ *Onjo ejemba sinjgisonjgogia mesaowuyati eenj, ii mono Anutuwaa jaanonj solanjanidaborowaa. Ejemba sinjgisonjgogia mende mesaowuti eenj, ii mono Anutuwaa jaanonj mende solanjaniwuya.” Kianj.

Jiisasnonj Tomas asuginj muro.

²⁴ Jiisasnonj gowokouruta kaenj asuginj ononoto, gowoko 12 yonjoononga monj qata Tomas, qata monj Didimus qagiti, iinonj kambanj kanonj batugianonj mende laligoro. ²⁵ Tomasnonj karo gowoko tosanonj “Nono Ponj iijonja,” jegi moma kokaenj jero, “Jaananonj birinj lopoya borianonj iima boro susunanonj maronjanonj oosirimanjati eenj, ii saanonj moma laarimanja. Nii neeno ii mende oosirimanjati eenj, mono qaagadeen nijogi ii mende moma laarimanja.”

²⁶ Kaenj jero sonda motoonjgo tegoro gowoko yonjononj Sonda iikanonj mombo mirinonj kululuunj nagu koma kii menj Tomaswo motoonj ragi. Motoonj ragi Jiisasnonj mombo asuginj batugianonj nama kokaenj jero, “Alauruna, luae mono oŋowo raba!” ²⁷ Kaenj jenj Tomas ijoro, “Gii mono boroga boraama borowoina menj iima boro susuganonj maronjanonj oosiriwa. Kaenj ama yanjgisenj mesaonj uuwoiga yakarinj nii moma laarinj nomba.”

²⁸ Kaenj ijoro kokaenj meleeno, “Oo, gii noo Ponj Anutunaga!”

²⁹ Kaenj meleeno kokaenj ijoro, “Gii nijjanjwaajonj nii saanonj moma laarinj nonjanto, ejemba mende niima kilenj nii moma laarinj nomakejuti, iyonjononj mono simbawonjowo koloouju.” Kianj.

Jononj Oligaa Buŋa koi kokaembaajonja ooro:

³⁰ Jiisasnonj gawonj esunjmumuyawa menj laligoro angoletoseiseiya tosaanja ii gowoko yonjoo jaagia qaganonj asugiroto, ii buk koi kanonj mende oowe. ³¹ Qaa tosaanja ooweti, ii kokaembaajonja oowe: Jiisasnonj Anutuwaa Meria koloonj Hamoqeqe Toya Kraist koloouji, onjo qaa ii moma laarinj iikaanja kanonj Jiisaswaa qabunjayaajonj ama laaligo kombombanja buŋa qenj aowuya. Kaenj ama laligowutiwaajonj niinonj Oligaa Buŋa tere koi owe onjoononj kaja. Kianj.

21

Jiisasnonj gowoko 7 yonjoononj asugiro sora ambembo horogi.

¹ Kanagenj Jiisasnonj mombo gowoko tosaanja yonjoononj asugiro. Taiberias apu anjonj goraayanonj kanonj kokaenj asuginj onono: ² Gowoko eja kokaanjanonj motoonj laligogi: Saimon Piito, Tomas qata monj Sunesune (Didimus) qagiti, Natanael eja ii Galili prowinswaa taonja Kaanaga ano Zebediwaa merawoita woi ano gowoko tosaanja yonjoononga woi.

³ *Motoonj laligogi Saimon Piitononj injoro, “Nii mono sora horomambaajonj kemaŋa.” Kaenj jero tosanonj jegi, “Nono saanonj giwo motoonj kembonja.” Kaenj jenj mesaonj wanjononj uma kema gomantiiŋa iikanonj sora monj mende horogi. ⁴ Sora mende horonj eenj laligogi gomanj ano Jiisasnonj sakasinonj nano. Nanoto, iwaa kaitania ii mende iima kotogi. ⁵ Jiisasnonj nama onjooma qarou, “Alauruna, sora monj horouju me qaago?” Jero meleema “Qaago!” jegi.

⁶ * “Qaago!” jegi kokaenj jenj kotonj onono, “Onjo mono misagia wanjo dindinjaaŋenj giligi kemero saanonj sora mokoloowuya.” Ii moma misagia giligi sora seiseiya kemenj ologogitiwaajonj horoninj koubajenj amamaanj horonj susugogi.

⁷ Kaenj kolooro Jiisaswaa wombo gowokoya iikanonj Saimon Piito kokaenj ijoro, “Ii mono Ponjga!” Kaenj jero Pombaa qata moma opoqiisiagadeen somonjonj laligorotiwaajonj selekopaaya kokosiinj iikanondeen apu anjononj lugunj kemero. ⁸ Yonjononj sakasinj kooronjanonj 100 miita kawaa so kosianonj kema laligogi. Kawaaonj Piitononj kemenj keno gowoko tosaanja yonjononj wanjo loqanonj qenj nanjonj kema misa sorayawo horogi wanjo gematanonj karo.

⁹ Kaenj kanj sakasinonj riinj iikanonj iwoi kokaenj iigi: Gere jero lokotanonj sora jejeta ano bered raro. ¹⁰ Ii iigi Jiisasnonj kokaenj injoro, “Onjo keteda koi sora horoujuti, mono iikanonja tosaanja menj koi kawu.”

¹¹ Ii jero Saimon Piitononj moma wanjononj uma misa hororo sakasinonj uro. Uro honja 153 iigi. Misa ii sora somata seiseiya yonjononj saa qegito, misanonj kilenj mende riiro. ¹² Honja ii iigi Jiisasnonj kokaenj injoro, “Mono kanj gomaambawaa neneya newu.”

Kaen jero moma kanj “Ii Ponnanaga,” kaen moma kotogito, gowoko yonoononga monjon “Gii moronon?” kaen qisimambaajon uulombo moma mende qisiro. ¹³ Mende qisiroto, Jiisasnon kema bered menj onjoma sora kaanagadeen mendeema onjono.

¹⁴ Jiisasnon koomunonga waama gowokouruta asuginj onjono indinj karonj kolooro. Kianj.

Jiisasnon Piito mombo kuuj menj kotiuro.

¹⁵ Gomaambawaa neneya negi tegoro Jiisasnon Saimon Piito-waajon kokaen ijoro, “Saimon Jombaa meria, alauruga koi yonononj nii uugianonj jopagonj nomakejuti, giinonj ii unjuugunj mamaga jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii uunanonj jopagonj gomakejenj. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna melaa unjuaginj laligowa.”

¹⁶ Kaen ijoro indinja woi qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii onjanonj jopagonj nomakejanj me qaago?” Ii moma kokaenj meleeno, “Oo Ponj, nii goojonj ama nomakeja. Gii noo wombo alana koloojanj. Ii geenjo saanonj mojanj.” Kaen meleeno Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna galenj koma onjoma laligowa.”

¹⁷ Kaen ijoro indinja karonj qisinj muro, “Saimon Jombaa meria, gii mono onjanonj womboganonj noojonj ama gomakeja me qaago?” Kaen qisinj muro uujopawaa qiqisia motoonjo iikayadeen qisiro indinja karonj koloorotiwaajonj Piitononj wosobiri moma meleema kokaen jero, “Oo Ponj, gii iwoi kuuya saanonj modaborojanj. Gii wombo alana koloojanj. Giinonj mono geenjo ii awaagadeen mojanj.” Kaen jero Jiisasnon ijoro, “Gii mono noo lamauruna unjuaginj laligowa.”

¹⁸ “Niinonj qaa honja toonj monj kokaen jewe moba: Gii sagbili laligonj geenjo selekopaaga somonjonj kana kanonj me kanonj kemanjenj siinj mobagatiwaa so saanonj kema kanj laligona. Kaen laligonj waanato, eja waña koloowagati, kambanj iikanonj boroga boraana monjonj kanj opo selekopaaga somonjonj goma kana monjenj mende kembabaaonj mobagati, mono iikanonj guama kembaa.”

¹⁹ Jiisasnon gejatootoo qaa kaen jenj Piito komuwaatiwaa qaa saanja injisaano. Iinonj koomu tania monj komuro Anutuwaqa qabunjaya somariwaatiwaajonj romonjonj ii jero. Qaa ii jenj iwaajonj ijoro, “Gii mono kanj nii notaanj laligowa!” Kianj.

Jiisasnon Piitowo gowoko mombaa qaaya aminj mori.

²⁰ Piitononj Jiisaswo kema eleema Jiisaswaa wombo gowokoyanonj gemagaranonj karo iiro. Gowoko iikanonj kiankomu lama negiti, iikanonj wanjanonj Jiisaswaa totoyanonj laarinj jero, ‘Ponj, goononj memelolo eja ii morononj?’ ²¹ Gowoko iikanonj kanagaranonj karo Piitononj ii iima Jiisas kokaenj qisinj muro, “Ponj, gowoko koi kawaanonj mono nomaenj koloowaa?”

²² Qisinj muro kokaen ijoro, “Niinonj iwaa laaligo arenja kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinonj kokaen moma jewenaga, ‘Iinonj mende koomu laligonj uro niinonj namononj mombo kamanatiwaa kambanjanonj toroqen jaawo laligonj unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaa mesaonj geenjaa laaligoga meagonj galenj koma aonj noo gemananonj kanj nii notaanj laligowa.”

²³ Qaa kaen jero tosanonj tondu moma menj seigi uumeleenj alaurunana yonoo batugianonj qaa ii kokaen jenj soogi, “Gowoko iikanonj mende komuwaa.” Kaen jenj soogito, Jiisasnon jaawo tetegoya qaa laligonj ubaatiwaajonj mende jeroto, qaa kokaen jero, “Niinonj iwaa laaligo arenja kaen me kaen ambenagi, ii mono goo majakakaga qaago. Niinonj kokaen moma jewenaga, ‘Iinonj mende koomu laligoro niinonj namononj mombo kamanatiwaa kamba-ñanonj toroqen jaawo laligonj unaga,’ qaa ii iwaa qaaga koloonaga. Gii mono iwaa qaaya mesaonj geenjaa laaligoga meagonj galenj koma aonj laligowa.” Kianj.

Nenno ii kuuya jaananonj iima nanjonj oonj onjonjenj.

²⁴ Gowoko iikanonj iwoi ii jaayanonj iima laligonj iikawaa so ii nanjonj jenj asarinj Oligaa Burja koi ooro. Korebore onjonj gowoko iikawaa kania mojutawaajonj ama saanonj nanjonj kokaen jenj laligowu, “Iinonj qaa nanjonj jeroti, iikanonj mono qaa honja toonj kolooja.”

²⁵ Jiisasnon gawonj menj angoletu tosaanja seiseiya ii kaanja-gadeen ama menj laligoro. Iikawaa sundugia motomotoonj ii kuuya tororo oowonagati eenj, mono buk papia boranja boranja seiseiya koloogi kantri so papia kowi miri (laibreri) kuuya kanonj aninj saa qen ologoro tintinja monj mende sokonaga. Kaen romonjojenj.

Aposol Gawonj Meme Unja Toroyanonj aposol inaanj onono gawonj megj. Jen-asa-asari

Dokta Luuknonj buk qata “Kraistwaa Oligaa Bunja” onj sunduya toroqen buk qata “Aposol gawonj meme” ooro. Jiisasnoj gowokouruta mutuya kuma onono Unja Toroyanonj sololoonj onono Kraistwaa buju qaa jen seigiti, Luuknonj iikawaa sunduya asuganonj amambaajonj moma kokaenj (1.8) ooro, ‘Yonononj ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnoj kema toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj keno.’ Wala Juuda kanageso uutanonj gawonj megj uugia meleema gbilligi Kraistwaa qemburunj kanainj qenj seinj kema kema kantria kantria sokono uumeleenj kanageso yonoo wanjiaga kolooro. Sunduya weengojuti, Luuknonj iyonoo uugia menj kamaamambaajonj kaparanj koma qaa kota woi kokaenj onj asariro,

1) ‘Kraistwaa alaurutanonj Room mindimindiri gawman ii tuarenjenj mende ama onoma laligoju. Yonononj ii menj kamaanj ambutiwaajonj toropere mende anju. Tosianonj kaenj mobuyagati, ii bombonggaoya eenj waababo.’

2) ‘Juuda yonononj jigo gawonj megj qerewenja kolooro honja asugiwaatiwaajonj mam-boma laligogiti, Jiisasnoj mono honja ii menj kanj onono.’ Qaa kota ii.

Jiisaswaa Bunja qaaya kuunj jenj seinj zioz kanainj menj kotiiigi toroqen keno uumeleenj yonoo tuungianonj somariiro. Iikawaa so “Aposol gawonj meme,” sundu ii junoo qaa bakaya wanja karoonj kokaenj koloju: 1) Jiisasnoj Siwe gomanonj uro gowoko yonononj Jerusalem laligogi Kraistwaa Bunja qaayanonj kanainj qemburunj qero. 2) Enj somariinj Palestain balombaa prowins tosanonj keno. 3) Mombo somariinj kantria kantria Batugaranonj Kowe liligonj rama kenjuti, ii sokoma tetegoyanonj siti wanja Room kanonj keno.

“Aposol gawonj meme” iikawaa qaa wanja ii Unja Toroyaa kania ano gawonj meme. Aposol ano momalaari ejemba yonononj Yambuyambu dologaa (Pentekost) kambanjanonj Jerusalem qama kooligi Unja Toroyanonj ku-usunjawo uugianonj kemero. Uugianonj kemenj sololoonj menj kotiinj onono deema kantri liligonj gawonj megj honja kania kania kolooro. Zioz ejemba ano yonoo jotamemeya yonononj Kraistwaa Bunja qaa ii kanakanaiyanonj nomaenj jenj laligogiti, Luuknonj iikawaa qaaya ooro ii saanonj buk kokanonj weengonj mobonja. Ejemba uugia meleema mindirinj nanjonj aonj laligogiti, iyonononj Bunja qaawaa ku-usunja moma kotogi gomanj so asugiro. Nomaenj asugiroti, Luuknonj iikawaa sunduya onj Unja Toroyaa ku-usunja qendeema nononja.

Buk kokawaa bakaya wanja 4 ii kokaenj:

1. Bunja qaa nanjonj jewombaajonj jorjorigi 1.1-26
- a) Jiisasnoj jenjkooto ama Unja onomambaajonj jero 1.1-14
- b) Juudas Iskariotwaa kitia Matias metogogi 1.15-26
2. Jerusalem sitinonj Bunja qaa nanjonj jegi 2.1-8.3
3. Judia ano Samaria Bunja qaa nanjonj jegi 8.4-12.25
4. Poolnonj misin gawonj menj laligoro 13.1-28.31
- a) Misin gawonj liligonj megj indin 1 kolooro 13.1-14.28
- b) Jerusalem ajoajoroo ama qaa somongogi 15.1-35
- c) Misin gawonj liligonj megj indin 2 kolooro 15.36-18.22
- d) Misin gawonj liligonj megj indin 3 kolooro 18.23-21.16
- e) Pool Jerusalem, Sisaria ano Room kapuare mirinonj raro 21.17-28.31

Jiisasnoj zioz kanairo.

1 *Oo Tiofilus, Luuk niinonj sunduna mutuya ooweti, iikanonj Jiisasnoj gawonj kanainj menj liligonj ejemba kuma onoma laligoroti, iikawaa sunduya kuuya arengonj ambe iina.

2 Jiisasnoj gawonj menj wasiwasi eja aposoluruta meweengonj kuma onoma laligonj Unja Toroyaa ku-usunj qaganonj gawonj mewutiwaajonj jenj kotonj onono. Ii onono Anutunonj wano Siwenonj uro. Niinonj sunduna ooweti, ii iikanonj oodaborowe. Kete iikanonja sundu ii toroqen oomaenja.

3 Jiisasnoj siimbobolo moma komunj koomunonja waama ween 40 namononj toroqen laligoro. Laligonj kamban iikanonj aposoluruta indinja mamaga asuginj onoma Anutu bentotonjaa kania toroqen jenj asarinj onoma laligoro. Kaenj laligonj aiwese tani kania kania menj qendeema onono. Yonononj ii iima Jiisasnoj gbillinj laligoji, ii saanonj moma

* 1:1: Luuk 1.14

yagogi. Aiwese iigiti, iyonononj ii nanjonj jenj dangunu kaanja nanju ano monjonj ii qewagomambaajon amamaawaa.

⁴ *Kamban monjonj yonjowo motoonj laligonj kokaenj jenj kotonj onjoma injjoro, “Onjo Jerusalem siti koi uulanawo mende mesaowu. Manjanonj ‘Kalenj uugianonj ama onjoma,’ jenj qaaya somonjoro injjoweti, ii mono honjowo koloowaa. Onjononj mono iikawaajonj mamboma laligowu. ⁵ *Wala Jononj ejemba oo toonjonj mulu menj onjoma laligoroto, Anutunonj kambanj mende koriro Unja Toroya uugianonj ama iikanonj mulu menj onjombaa.” Kianj.

Jiisasnoj Siwenonj uro.

⁶ Aposol yonjononj kambanj monjonj ajoroogi Jiisasnoj batugianonj asugiro kokaenj qisinj mugi, “Ponj, giinonj kambanj kokaamba me naa kambanonj Israel kantriwaa totonj ii mombo kuunj menj kotiiwaga?”

⁷ Qisinj mugi kokaenj injjoro, “Amanonj iyanjaa ku-usunj qaganonj gbani ano aua kambanj arenjonj anota eji, ii onjononj mobutiwaa so qaago. ⁸ *Ii qaagoto, Unja Toroyanonj kamaanj uugianonj kemebaati, iinonj mono ku-usunj onjono letoma noo kaniana nanjonj jenj laligowu. Ii Jerusalem sitinonj kanainj Judia prowins sokoma Samaria prowinsnoj kema liligonj toroqen balonj goraayanonj eu emu leelee kenji sokondaboronj kema.” ⁹ *Jiisasnoj qaa ii injjondabororo Anutunonj jaagaa qaganonj menj waaro koosunonj kamaanj esuuro eukanonj uro iibombaajonj uugi uro ayayoogagadeenj kono monjgama nanji.

¹⁰ Kaenj uro sombinonj eu iigigiinj nanji iikanondeenj eja woi malekugara tualalakota yorononj kosogianonj asuginj nani. ¹¹ Nama kokaenj injjori, “Galili eja onjo mono naambaajonj sombinonj eu uunjadadeenj nanju? Anutunonj Jiisas koi onjo batugianonjgaa wama Siwe gomanonj eu uro iijuti, iinonj mono tani kaanjadeenj mombo eleema kamaawaa.” Kianj.

Juudas Iskariotwaa kitia Matias meweengogi.

¹² Kaenj injjori aposol yonjononj Jerusalem siti kosianonj baanja qata Oil gere baanja kanonja eleema kamaanj 1 kilomiitawaa so kanj sitinonj kougi* ¹³ *Jerusalem kouma miri uuta monj qaganonj kanonj rama laligogiti, iikanonj kema ugi. Ugiti, iyonjoo qagia ii kokaenj: Piito, Jon, Jeims ano Andruu; Filip, Tomas, Bartolomyuu ano Matyuu, Jeims Alfuswaa meria, Saimon Zelot politik ejaga ano Juudas Jeimswaa meria[†] ¹⁴ Eja kuuya yonjononj uumotoonj ama emba yonjowo kaparanj koma qama koolinj laligogi. Yonjoo batugianonj Jiisas kouruta ano nemunja Maria yonjononj kaanjagadeenj laligogi.

¹⁵ Qama koolinj laligonj weenj monjonj momalaari ejemba janjogia 120 kawaa so ajoroogi Piitononj batugianonj waama qaa kokaenj jero, ¹⁶ “Eja alauruna, Jiisas menj somonjogiti, Juudasnoj iyonjoojonj kana qendeeno. Unja Toroyanonj Juudaswaa qaa ii waladeenj kinj Deiwidwaa uitanonj saje ano jetanonj jero Ondino buk (Buk Song) kanonj oogita eji, iikanonj mono honjowo kolooro. ¹⁷ Jiisasnoj Juudas meweengoro ananaa tuunjononj monj laligoro gawonja mewaatiwaaajonj kuuro wasiwasi eja wanja aposol kolooro.

¹⁸ *¹⁸ “Juudasnoj nanamemenj bologa ano sewanja mugi menj iikanonj balonj koria monj sewanja mero. Ii menj iikanonj aro aonj wanjanonj meleema balononj kuuro tomenja junjo kera koronjonj data koga ii kuuya ujunjonj kouma kamaaro. ¹⁹ Kaenj kolooro Jerusalem ejemba kuuya iikawaa bujuya modaboronj balonj iikawaa qata iyanjiaa qaanonj Akeldama qagi. Ii ananaa qaanonj Sa Balonj koria.”

²⁰ *Piitononj toroqen kokaenj injjoro, “Ondino (Buk Song) kanonj qaa monj kokaenj oogita eja,

‘Miria mono bemberja koloonj gbamerja namba. Ii monjonj toya mende koloonj laligoro mirigadeenj namba,’
ano qaa monj kokaenj eja,

‘Monjonj saanonj iwaa dundujanonj galenj gawonj menj namba.’

²¹⁻²² *²¹⁻²² “Kawaajonj nama nono eja monj meweengonj kuuninj nonowo jotamemeya koloonj dangunu kaanja nama Jiisasnoj koomunonjgaa waaroti, iikawaa Bunjaya nanjonj jenj laligoro sokombaa. Jononj Jiisas oomulu menj muro Ponjonj kambanj iikanondeenj qenjaarononj kema gawonja kanainj menj nonoo balononj liligonj kema kanj laligoro Anutunonj

* **1:4:** Luuk 24.49   * **1:5:** Mat 3.11; Maak 1.8; Luuk 3.16; Jon 1.33   * **1:8:** Mat 28.19; Maak 16.15; Luuk 24.47-48

* **1:9:** Maak 16.19; Luuk 24.50-51   * **1:12:** Juuda yonjononj 1,100 miita ii Sabat kendononj mende uugunj kemakegi. Kawaajonj Kana qaa mende uugunj kagi.   * **1:13:** Mat 10.2-4; Maak 3.16-19; Luuk 6.14-16   † **1:13:** Zelot paati yonjononj anjiaa nananj mewombaajonj Room mindimindiri gawmambo toropere ano uugere ama laligogi.   * **1:18:**

Mat 27.3-8   * **1:20:** Ond 69.25; 109.8   * **1:21-22:** Mat 3.16; Maak 1.9; 16.19; Luuk 3.21; 24.51

batunananondeen wama uro. Eja kambaŋ kuuya iikanon tuunŋananon motoon laligon kouninj, mono iyonoononga mon meweŋgoninj sokombaa.”

²³ Piitonon kaen injjoro ejawaa monŋama eja woi qagara qagi. Mon qata Joosef, qata mon Barsabas ano qata mon Jastus. Eja mombaa qata Matias. ²⁴ Qagara qama kokaen qama koolinj jegi, “Oo Pon, gii ejemba uunana korebore moma kotojan. Kawaaŋon gii eja koi yoroononga moroga meweŋgojanj, ii mono qeemdeama nonomba. ²⁵ Juudasnon gbingbaon ama dogon kamaan aposol gawon mesaon kilenja so tiwilaŋn kemeroti, iwa dundujanon eja mononon mono aposol koloon nama wasiwasi ejawaa gawon men laligowaa. Qaa ii onjanon.”

²⁶ Kaen jen yoroo unju (kaas, lot) kuugi Matias asugiro. Asugiro aposol 11 yonoo batugianon dun mon mugi tuunŋianon toroqero. Kianj.

2

Unja Toroyanon kamaan gowoko uugianon kemero.

¹ *Jiisanon komuroti, kambaŋ iikanonja sonda 7 tegoro ween 50* iikanon yambuyambu kambaŋa kan kuuro uumeleen ejemba kuuya yononon ajoroon kendon ragi. ² Ragi Sombinonŋa iwoi mon obaban bilisik kaanŋa kamaaro oton somata asugiro mogi. Raidimbonon qenkeji, mono iikawaa tani kaanŋa asugin kamaan miri ragiti, ii kuuya saa qero. ³ Miri saa qen iwoi iikanon deenqeema sein gere bolan kaanŋa wanŋia qaganon uro iigi.

⁴ Kaen asugiro Unja Toroyanon kuuya yonoo uugia saa qero kantri tosia yononon qaa kanainj jegi. Unja Toroyanon sololoon qaa saŋe anotiwa so asuganon jegi.

⁵ Juuda ejemba tosianon Anutu goda qen kantri kania kania sombin baatanon rama kenjuti, iikanon deema kema laligon Jerusalem eleema kagiti, tosia iikaanŋa ii sitinon laligogi. ⁶ Kaen laligon oton somata ii moma ejemba tuun mamaganon kouma ajoroogi. Ajoroon nanŋi momalaari jembanon qaa morota morota jegiti, ii kuuya moma anjo anjo moma asarin iikawaaŋon aarun kiko anŋi.

⁷ Kiko ama walinŋon kokaen jegi, “Mobu! Eja koi qaaya qaaya jejuti, iyononon mono kuuya Galili ejembaga kolooju me? ⁸ Nono kantri morota morota kanon koloon kouma laligoninj yononon mono nomaen ama laligon somariin kantrinanaa so qaanana anja anja jegi mojon? ⁹ Nono Partia ejemba, Midia ejemba ano Eelam ejemba koi nanjon. Nono tosianon Mesopotemia laligoninj. Tosianon Judia laligoju ano tosianon Kapadosia gomanon laligogi. Ejemba tosianon Pontuswaaŋon, tosianon Eisia prowinswaaŋon koloojon ano yononon ananaa qaanon qaa jegi mojon.

¹⁰ “Tosianon Frigia goman mesaon koi kan laligoju. Tosianon Pamfilia taon mesaogi. Tosianon Iijipt kantrinon laligogi. Tosianon Sairini goman leegen Libia kantrinon laligogi. Tosaanŋa nono Room sitiga tawatawaga koi kan laligojon. ¹¹ Nono tosianon Juuda ejemba koloon laligojon ano tosianon kantri tosianon koloon kanagen Juuda ejemba kolooninj. Kaanŋa nanjon ano yononon qaa jegi nono qaanana motomotoon ii saanon moma kotojon. Nonoononŋa tosianon wato qata Kriit mesaon kowe koton kagi. Tosianon Arebia qaa jenkeju. Nono kaanŋan laligojonto, yononon aisoon Anutunon anŋoleto uuta anoti, iikawaa kania ii ananaa qaanon anja anja jegi mojon.” ¹² Kaen jen kuuya yononon aarun mogi sooboo kono iyanŋia kokaen jen qisin aogi, “Koi kawaa kania mono nomaen?” Kaen qisin aon qaa monŋama tompin nanŋi.

¹³ Tompin nanŋito, tosianon mepaqepae ama kokaen jegi, “Yononon wain apu naanawo mamaga nen enkalolon kolooju.” Kaen.

Piitonon Unja Toroyaa kania jen asariro.

¹⁴ Kaen jegi Piitonon aposol 11 yonowo motoon waama nama kotakota qama ejemba tuun ii kokaen injjoro, “Alauruna, Juuda ejemba ano ejemba kuuya Jerusalem laligojuti, niinon iwoi koloojiwaa kania jewe mono geja ama mobu. ¹⁵ Onjo tosianon nonoojon kokaen jeju, ‘Yononon apu kotiga negi uugianon enkalolon kolooja.’ Kaen romonŋojuto, nononon iikaanŋa mende koloojon. Koi gomaambawaa 9 kilok kolooja. Gomaamba ii apu nene kambaŋa qaago. ¹⁶ Qaagoto, gejatootoo eja Joelon Bunja qaa kokaen jeroti, iikanon mono honawo kolooja,

¹⁷ *Anutunon jeja: Pombaa kaka kambaŋanon toriwaati, niinon kambaŋ iikanon Unjana Toroya maabe ejemba kuuya yonoo qagianon ubaa. Uma sololoon koton kondoon onono kokaen koloojaa:

Onoo meraboraurugianon gejatootoo qaaya qaaya jenkebuya.

Onoo gbaworo saranurugianon jaagia meleeno unaya unaya iimakebuya.

* 2:1: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11

* 2:1: 50 ii Griik qaanon Pentekost.

* 2:17: Joel 2.28-32

Oŋoo ejemba waŋa yoŋononŋ gaon kuukuu iimakebuya.

¹⁸ Uŋana Toroya maamanjati, ii eja ano emba noo welen qeŋ laligowuti, iyonoo qagianonŋ kaanŋagadeenŋ uro gejatootoo qaa jeŋkebuya.

¹⁹ Niinonŋ angoletto sombinonŋ ambe uugi eu uro iibuya ano namononŋ aiwese ii kokaenŋ iibuya:

Iwoi sayawo, gere bolanŋ uuta ano kaaso kondunŋawo ii asugiwuya.

²⁰ Weenŋ jaayanonŋ pangamanŋ mero koiŋonŋ ososaanŋ sa kaanŋa koloowaa.

Kaenŋ kolooro iikawaa gematanonŋ Pombaa kambanŋ somatanonŋ mono kanŋ kuuwaa.

Weenŋ ii akadamu ano qabuŋayawo.

²¹ Daenŋ yoŋoononŋga moŋonŋ Pombaa qata qama kooliwaati, Anutunonŋ mono ii hamo qeŋ muro letombaa.' Joelnonŋ kaenŋ oorota eja.

²² "Oo Israel ejemba, oŋo mono geja ama qaa koi mobu: Anutunonŋ Jiisaswaa laaligo kambanŋanŋ sololonŋ muro laligoro angoletto, aiwese ano kaiyaka esunŋmumuyawo ii oŋoo batugianonŋ balonŋ asuganonŋ asugiro. Oŋo ii saanonŋ moju. Anutunonŋ iwoi ii koloonŋ munŋ iikaanŋa kanonŋ Nazaret eja iikawaa kania nanŋonŋ jeŋ qendeema oŋoma laligoro.

²³ *²⁴ "Anutunonŋ wala eenanŋonŋ Jiisaswaa qaa waladeenŋ somonŋonŋ moma kotonŋ kokaenŋ jerota eja, 'Hamoqeŋe Toyanonŋ mono eja jotamemeya oŋoo borogianonŋ kamaawaa.'

Qaa iikawaa so Anutunonŋ Jiisas mende anŋonŋ kono oŋoo borogianonŋ kamaaro. Kaenŋ kamaaro oŋo komuwaatiwaajonŋ qagi waba kantri gawman yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaa mende moma kilenŋ jeŋ kotogi borogianonŋ Jiisas qelanjinŋ menŋ maripoononŋ qegi komuro. Komuroto, sayanonŋ mono oŋoo qagianonŋ urota eja. ²⁴ *Jiisasnonŋ komuroto, koomuwaa kasa gbadoyanonŋ kamaaro koomu Toyanonŋ ii somonŋonŋ kambanŋ koriga galenŋ koma mumambaajonŋ amamaaro. Ii Anutuwaanonŋ mende sokono. Kawaajonŋ iinonŋ ii menŋ gbilinŋ koomuwaa siimboboloyanonŋga metogoro waaro. ²⁵ *Kinŋ Deiwidnonŋ Jiisaswaaajonŋ kokaenŋ jerota eja,

'Niinonŋ taraturu ama tama nuwabotiwaajonŋ Poŋonŋ boro dindinanonŋ laligoja.

Iinonŋ kambanŋ so kooronanonŋ nano unŋaunŋa kaanŋa iima laligojenŋ.

²⁶⁻²⁷ Kaenŋ laligonŋ komumanjato, koomuwaa gomanonŋ kemebe gema mende nuwaa.

Giinonŋ geenŋgaa wombo eja soraaya tak-kootoya nii mono metogonŋ nona qasirinonŋ eŋ mende gisaamanŋa.

Kawaajonŋ uunanonŋ korisoro moma buunanonŋ rendunŋ rii qama laligojenŋ.

Selenanonŋ kaanŋagadeenŋ gbilinŋ waabaatiwaajonŋ ama mamboma jejeromonŋromonŋ ama haamo menŋ ewaa.

²⁸ Giinonŋ laaligo kotigaa kania qendeema nona moma kotomanŋa.

Niinonŋ goo jaasewanŋanonŋ pondanŋ laligowe giinonŋ uuna korisorononŋ menŋ saa qewaa.' Deiwidnonŋ Jiisaswaaajonŋ kaenŋ jerota eja.

²⁹ "Oo alauruna, Piito niinonŋ beŋ ambonana kinŋ Deiwidwaa kania ii awasanŋkaka qaganonŋ asuganonŋ kokaenŋ jeŋ asarimanŋa: Deiwidnonŋ komuro roŋ konŋgi qasirianonŋ kete batunanonŋ koi eja. ³⁰ *Deiwidnonŋ gejatootoo ejaga koloonŋ laligoroti, iinonŋ kokaenŋ moro: Anutunonŋ gbiliuruta yoŋoononŋga moŋ meweenŋonŋ kuuro iyanŋa kaanŋa eja pombaa dunŋ rarayanonŋ raba. Anutunonŋ qaa ii somonŋonŋ jojopanŋ qaanonŋ jeŋ kotiinŋ laligoro.

³¹ Moŋonŋ rabaati, ii waladeenŋ iima moro. Hamoqeŋe Toya Kraist iinonŋ koomunonŋga waabaati, Deiwidnonŋ ii moma kokaenŋ jero,

'Kraistnonŋ laligonŋ komuwaato, koomuwaa gomanonŋ kemero Anutunonŋ ii gema mende qero ewaa.

Iwaa sele busuya ii mende mesaaro qamoyanonŋ qasirinonŋ mende gisaawaa.'

³² Anutunonŋ Jiisas menŋ gbiliro waaro iikaanŋa kanonŋ qaa ii hoŋawo kolooro. Nono kuuya ii jaa konananonŋ iima nanŋonŋ jeŋ dangunu kaanŋa nanŋonŋ. ³³ Jiisasnonŋ waama laligonŋ Anutunonŋ wano uma boro dindinanonŋ raja. Iikanonŋ rama Manjanonŋ Uŋa Toroya wasiwaatiwaajonŋ jeŋ somonŋgoroti, iinonŋ (promis) ii moma ii maaro kamaaro hoŋa kete koi asugiro iima moju. ³⁴ *Deiwidnonŋ Siwenonŋ mende uro. Iinonŋ anŋo qaa kokaenŋ jerota eja,

'Anutunonŋ Siwe gomanŋ uutanonŋ neenaa Poŋnaajonŋ kokaenŋ jeŋ kotoŋo moro:

Giinonŋ mono kanŋ boro dindinanonŋ asamararanŋ koi kanonŋ kamaanŋ rama laligowa.

³⁵ Kaenŋ rama laligona niinonŋ kambanŋ biiwianonŋ koi kanonŋ tuarenjenŋuruga riiŋ riiŋtama haamo ama oŋomanŋa.

Haamo ama oŋombe yoŋononŋ tama kemeŋ siimbobolo moma saama kana dogaa kaanŋa koloowuya.

* 2:23: Mat 27.35; Maak 15.24; Luuk 23.33; Jon 19.18 * 2:24: Mat 28.5-6; Maak 16.6; Luuk 24.5 * 2:25: Ond 16.8-11 * 2:30: Ond 132.11; 2 Sml 7.12-13 * 2:34: Ond 110.1

Kaanya koloogi giinonj saanonj waama yonoo qagianonj riinj aisoonj laligowa.'

³⁶ "Oo Israel ejemba, onjo Jiisas maripoononj qegi komuroto, Anutunonj Jiisas ii kuuro Ponj ano Hamoqeqe Toya Kraist koloonj nonoma laligoja. Israel tuunj kuuya onjo mono iikawaa kania moma yagowu."

³⁷ Piitononj kaenj jero ejemba tuunonj moma uugia qosono Piito ano aposol tosaanja ii kokaenj injijogi, "Eja alaurunana, nono mono nomanomaenj aninj sokombaa?"

³⁸ Injijogi Piitononj kokaenj injijoro mogi, "Onjo mono uugia meleembu. Motomotoonj uugia meleengitiwaa so nonononj mono Jiisas Kraistwaa qatanonj oo mulu menj onjombona. Ii onjoninj Anutunonj singgisonjgogia songbama mesaonj Unja Toroyaa kalaenja ii bunja qenj onjombaa. ³⁹ Anutunonj Unja ii onjomambaaonj jenj somonjgoroti, qaa ii mono onjoangia ano onjoo gbiliurugia onjooonj ama jero. Onjooonj ama tosaanja koriganonj kema laligogi Anutu Ponjananonj onjoombaati, iinonj somonjgo qaa (promis) ii mono kuuya onjooonj ama kaanagadeenj jenj somonjgorota eja."

⁴⁰ Piitononj kaenj injijonj toroqenj qambanmamban qaa tosaanja mamaga iikanonj uugia kuunj kokaenj jero, "Ejemba irinqirinja koi namononj laligojuti, Anutunonj ii hamo qenj onjono letombutiwaajonj moja. Yonjowo siimbobolo mokoloowubotiwaajonj mono uugia meleema ejemba doogoya ii jawo ama onjomesaowu." ⁴¹ Piitononj kaenj jero ejemba jaasoonjgoyanonj qaaya moma anjgonj konjgi oomulu menj onjongi. Ii menj onjongi kanagesogianonj toroqegi janjogianonj weenj iikanonjadeenj 3,000 kawaa so somariiro. Kianj.

Momalaari yonjononj uugia somonjgonj aonj laligogi.

⁴² Uugia meleengiti, iyonjononj uumotoonj ama uugia somonjgonj aonj kamban so aima ajoroogi aposol yonjononj Bunja qaa kuma onjongi samonj kowoga ano nembanene motonj nenj qamakooli gawonj menj laligogi. Pondanj laaligo kaanya laligogi.

⁴³ Kaenj nama Anutuwaawaa qatanonj boliwabotiwaajonj jenenjoooro ama laligogi. Kaanya laligogi Anutunonj sololoonj onjono aposol yonjononj jetamemegia koloonj gawonj megij anjoleto aiwese morota morota asugiro. ⁴⁴ *Anutu moma laarigiti, iyonjononj kuuya laaligogia motoonj laligonj esuhina (tiwomaleku) iwoigia kuuya mindirinj motoonj menj laligogi.

⁴⁵ Kaenj menj laligonj balonj esuhina iwoigia sewanja mewutiwaajonj anjgi sewanja onjongi karoti, ii batugianonj mojqoqoroonj ama amamaagitiwaa so mendeema anjgunj laligogi.

⁴⁶ Kaenj mindirinj laligonj suulanj uumotoonj ama kamban so jiwowonj jigononj ajoroonj laligogi. Bered ii miri so motonj nenj laligogi ano nembanenegia ii gbingbaongia qaa korisoro qaganonj rama nenj laligogi. ⁴⁷ Kaiyakagia kaenj ama Anutu mepeseenj laligogi ejemba kuuya yonjononj ii injisosoroonj laligogi. Injisosoroonj laligogi tuunjanonj somariiro Ponjonj kamban so ejemba tosaanja menj letoma onjono uugia meleema mindimindiri arengianonj toroqegi. Kianj.

3

Piitononj eja meendangoyamonj menj qeangoro.

¹ Juuda yonjononj mare so 3 kilok qama koolinjekegi. Mare monjonj Piito Jon yorononj qamakooli kamban iikanonj jiwowonj jigononj uri. ² Uri iikanonj eja monj nemunj goronj uutanongga meendangoya koloonj rama laligoroti, ii anjgonj kanj jiwowonj jigowaa kiroponj naguyanonj anjgi. Alaurutanonj weenj so kanj demberunonj anjgonj kiroponj nagu qata Nagu Iimasiijsiinjawo qagiti, iikanonj anjgi raro. Rama ejemba jigo goranonj ugiti, iyonjononj monej kalenj mubutiwaajonj welema onjoma laligoro.

³ Kaenj anjgi raro Piito ano Jon yorononj jiwowonj jigononj ubo jeri dodobobo iriima ii kaanjadeenj kalembaajonj welema orono. ⁴ Welema orono jaasewanjanonj suunj iima Piitononj kokaenj ijoro, "Mono noro niriiba."

⁵ Kaenj ijoro jaa suanja irigigiinj iwoi monj borogaranongga nombaotiwaajonj mambono. ⁶ Irigigiuro Piitononj kokaenj ijoro, "Noononj silwa me goul monej mende ejato, noononj iwoi monj eji, ii saanonj gomanya: Gii mono Nazaret eja Jiisas, Hamoqeqe Toya Kraistwaa qatanonj waama kema!"

⁷ Kaenj ijonj boria dindijanonj menj kobibiuro waaro. Waaro kania ano gbako siita mono iikanondeenj kotiuro. ⁸ Kotiuro waama lugunj yorowo jiwowonj jigononj uma iikanonj kema kanj torinj qenj oronj Anutu mepeseero. ⁹ Kaenj kema kanj Anutu mepeseenj muro ejemba tuunj kuuya yonjononj ii iigi. ¹⁰ Ii iima kokaenj jegi, "Eja koi kalenj mubonjwaajonj jigowaa kiroponj Nagu Iimasiijsiinja-wowaa kosianonj rama welema laligoroti, mono ii." Kaenj jenj moma munj "Selianonj naa iwoiga kolooja?" jenj aarunj newogia tegoro waliingogi. Kianj.

Piitononj jiwowonj jigononj Bunja qaa jero mogi.

* 2:44: Apo 4.32-35

¹¹ Walingogi jejewelenwelen eja iikanon suulan Piito Jon yorowo motoon kema karo ejemba tuun korebore yononon uulanawo kosogianon kan jiwowon jigowaa toton uutanon uma kin Solomombaa somben sarañawonon ajoroon nama iigigiigi.

¹² Kaen iigigiigi Piitonon injiima kanain kokaen injjoro, “Oo Israel alauruna, onjo mono naambaajon iwoi koi iima aaruju? Naambaajon noro uun nirigigiiju? Eja koi kanon qeañgon kana kema kaji, ii noroo esuñon me Anutuwa Buja qaa tororo moma otaañkejotiwaajon ama qaago. Kaen mende romongowu. ¹³ *Ananaa ambosakonana Aabraham, Aisak ano Jeikob yonoo ben Anutunon mono Meria Jiisas asamararan muro jotamemeya uuta kolooro honja asugiro iiju. Onjo Jiisas ii men balon galen yonoo borogianon angi gawana Pailotnong isamambaa qaaya somonjon jeroto, onjonon Jiisas ii iwaa jaanon qakooma gema qej mug.

¹⁴ * “Onjo eja dindiña ano soraaya ii gema qej mun borosa meme eja mon isambaatiwaajon kaparan koma qama silama qisigi. ¹⁵ Kaen qama qisij iikaanja kanon laaligowaa Toyanon komuwaatiwaa qaaya jegi komuro. Komuroto, Anutunon ii men gbiliro koomunonga waaro. Noronon ii jaanaranon iima nanjon jen iwaa dangunu kaanja nanjo. ¹⁶ Kaen nama Jiisaswaa qata moma laarin mun laligojo. Eja koi iima moma mujuti, ii mono qa iikawaa ku-usuñanon men kotiuro nanja. Jiisasnon sololoon norono momalaarinaranon kolooro iikawaa qaganon nama jen kotori kana gbakoyanon qeañgoro onjo kuuya ii iiju.

¹⁷ “Oo alauruna, Jiisas komumambaajon kaparan kongiti, onjonon ii mono poumapou qaganon angi, ii mojen. Onjoangia ano galenurugianon kaanagadeen iwoi ama mugiti, iikawaa kania mende moma koton lan angi. ¹⁸ Kaen angitto, iikawaa kitia Anutunon kokaen ano: Anutunon qaaya wala eenanon gejatootoo ejembauruta kuuya sololoon onono waladeen kokaen jen oogi, ‘Anutuwa Hamoqeqe Toya Kraistnon mono siimbobolo mobaa.’ Kawaajon onjo kaen angi Anutuwaanon qaa iikanon mono honjowo kolooro. ¹⁹ Kawaajon mono uugia meleema Anutuwaanon eleema kagi singisonggogia koton songbambaa.

²⁰ “Anutunon oyanboyon Toya kolooja. Onjo een lan laligowubotiwaajon Anutunon Jiisas waladeen meweengoro. Kawaajon onjo mono uugia meleengi Hamoqeqe Toya Kraist wasiro onjonon karo iwo qokotaagi laaligogianon gbiliro oyanboyon kambangia kan kuuwaa. ²¹ Anutunon monowaa monoyanon kanain qaaya gejatootoo ejembauruta tak-kootoya kuuya ii sololoon onono waladeen kokaen jen laligoji,

‘Anutunon Hamoqeqe Toya anjon koma muro Siwe gomanon rama laligoro iwoi kuuya mombo areñjon kolonaniwaati, mono kamban iikanonadeen wasiro Siwe mesaon kamaawaa.’

Jiisasnon qaa iikawaa so kamaan nonoonon karo.

²² * Moosesnon kokaen injjoro,

‘Pon Anutunon Juuda tuun onjo batugianonga gejatootoo eja mon men gbiliro waama Mooses nii kaanja koloowaa.

Iinon geregiaga nama qaa injjowaati, mono ii kuuya geja ama moma ten koma laligowu.

²³ * Monjon gejatootoo eja iikawaa qaaya mende ten kombaati,

Anutuwaanon kanageso onjonon mono iwaa qaaya jen tegon tiwilaan mubu.’

²⁴ Gejatootoo ejemba Samuelwaanon kanain kouma qaa jegiti, iyonjonon mono korebore kaanagadeen gejatootoo qaa kamban kokaamba honjowo kolooji, ii waladeen jen laligoji.

²⁵ * Anutunon ambosakonunana yonowo soomongo arenja ama Aabraham kokaen ijoro, ‘Goo gbiliuruga yonononga monjon koloon waabaati, Anutu niinon mono iwaa-jon ama namowaa ejemba tuunja tuunja kuuya kotuegon onombe oyanboyon koloowuya.’

Anutunon soomongo qaaya ninisaano gejatootoo ejembanon ii toroqen jen kotiin laligogiti, ii mono onjojon ama anota eja. ²⁶ Anutunon Meria men gbiliro waaro kotuegon onjombaatiwaajon wasiro wala onjonon kamaaro. Kawaajon mono keteda koi uugia meleema nja anja laaligogiaa kana bologa gema qewu. Kaen ama oyanboyon koloowuya.” Kaen jero.

4

Piito Jon yoronon jigo kaunsol tuunjon nani.

* 3:13: Eks 3.15

* 3:14: Mat 27.15-23; Maak 15.6-14; Luuk 23.13-23; Jon 19.12-15

* 3:22: Dut 18.15, 18

* 3:23: Dut 18.19

* 3:25: Jen 22.18

¹ Piito ano Jon yoronon ejemba tuun ii qaa kaen injjori jigo gawon galej yononon, jigowaa kiropo galej wanja ano Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonkon) yononon waama jaaganon kougii. ² Gowokowoiyanon ejemba tuun kuma onoma kokaen jeri, "Jiisasnon koomunonga waaro. Kawaa so komugiti, iyononon kaanadeen gbiliij waabuya." Kaen jeri uugia boliro yoronon kougii. ³ Kouma uruama goman tirotiwaajon ama kapuare mirinon orooma jegi, "Goman anogo qaa jakeyanon oroombona."

⁴ Kaen jegito, Buna qaagara mogiti, iyonoononga kelemalelanonon uugia meleema Jiisas moma laarigi. Moma laarigiti, iyonoo jangogianon somariiro 5,000:baa so koloon laligogi.

⁵ Goman ano galejkonkon ejaurugia, Juuda yonoo jetamemeurugia ano Kana qaawaa boi yononon Jerusalem ajoroogi. ⁶ Ajoronon jigo gawon galej wanja qata Anas iinon batugianon raro. Kaanagadeen Kaiafas, Jon, Aleksander ano jigo gawon galej wanjaa sumanjuruta tosaanja kuuya ii motoon ragi. ⁷ Ragi Piito Jon uruama jaagianon oroongi nani kokaen qisin oronji, "Oronon mono nomaen anjaota? Morowaa qataga qari esujanon turuj muro letonjaa?"

⁸ Qisin oronji Unja Toroyanon Piitowaa uuta saa qero nama kokaen injjoro, "Kantriwaa galejkonkon eja ano jotamemeurunana, mobu. ⁹ Noro eja meendangoya nomaen ala ilailaa ama muri kania gbiliij qeangoro, kete kaen qisin noronju. ¹⁰ Kawaaajon iikawaa kitia ii saanon jewe onjo ano Israel ejemba kanageso kuuya mobu. Ononon Nazaret eja Jiisas, Hamoqege Tonana maripoonon qegito, Anutunon ii menj gbiliro koomunonga waaro. Jiisaswaa qataa ku-usujanon mono eja koi meagoro onoo jaagianon qeangon nanja. ¹¹ *Qaa mon ii kokaen,

'Miri meme eja yononon kowonjin tando mon gema qen mesaogito,

Anutunon ii komoro aen tando kombombanja wanja kolooja.'

Aen tando wanja ii Jiisas. ¹² "Jiisas motoongonon mono hamo qen nononja. Qa mon gama kooliniij ii amamaawuto, Jiisaswaa qatanon mono sokonja. Anutunon qa mon Sombimbaa baatanon mende nononota eja. Qaago! Qa motoonggo ii gama letoma Siwewaa bunja koloowonja."

¹³ Kaen jendabororo kaitanigara iima kokaen jegi, "Eja woi koi yoronon momo mirinon mende uma kilen qaa kotiga kotiga jen awasankaka nama kawali kaanja koloojaa." Kaen jen kiko ama walijonon kaniagara moma koton jegi, "Onjanon! Eja woi yoronon mono Jiisaswo laligon letoni." ¹⁴ Kanagara moma koton eja meendangoyanon qeangon yorowo nanoti, ii iima qaagara qewagowombaaajon amamaagi. ¹⁵ Ii amamaan jigo kaansol tuun onomesaon seleenjen kemebaotiwaajon jen kotogi kemeri anjideen qaa mongama gejanonogia amigi.

¹⁶ Gejanonogia amigi, "Nono eja woi koi mono nomaen ama orombonaga? Yoronon jen kotori angoletto qaita mon asugiroti, ii Jerusalem korebore yononon modaboroju ano nono ii kaanagadeen qakoombombaaajon amamaajon. ¹⁷ Ii amamaajonto, iikawaa qaaya ejemba batugianon mombo sein kembabotiwaajon mono saanon kokaen jen koton oronij sokombaa, 'Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mombo mende jewao.' Kaen jen kotakota jen qetegon oronij sologori mononon mon ii mende mobaa."

¹⁸ Kaen jen somonjon oroongi uri kokaen jen koton oronji, "Oro mono Jiisaswaa qatanon qaa mon mende toroqen jen ejemba kuma onombao." Kaen jen songgo kotakota ama oronji. ¹⁹ Kaen jen koton oronjito, Piito Jon yoronon meleema kokaen injjori, "Noronon onoo jenkootogia ten kombojon Anutuwaanon qaa menj kamaan ani omaya koloowabo. Ii Anutuwaa jaasewananon sokonja me qaagoti, ii mono onjoangio gosin jen somongowu. ²⁰ Kaen me kaen jen somongowuyagato, noronon iwoi iima moriti, ii kolatin qaa bogoro laligowotiwa so qaago."

²¹ Kaen injjori mogi ejemba kuuyanon angoletto asugiroti, iikawaajon Anutu mepeseegi. Kaen mepeseegitiwaajon ama "Kitia nomaen ama orombonaga?" jen kana mon mende mokoloogi. Mende mokolon galej meme qaa kotiij jen oroma oromesaogi kamaari. ²² Angoletto asugiro eja meendangoya qeangoroti, ii gbania 40 uugun laligoro. Kawaaajon mono Anutu mamaga mepeseen laligogi. Kian.

Uumeleen yononon qama koolij nama kotiigi.

²³ Jigo gawon galej wanja ano jotamemeya yononon Piito ano Jon galej meme qaa jen oroma oromesaogi iyanggaraa alaurugara yononon eleema keni. Kema qaa kuuya jegiti, ii injjori mogi. ²⁴ *Ii injjori moma uumotoon ama uugia menj kululuun arogia menj waama Anutu kokaen qama koolij mugi, "Oo Pon uuta somata, ginon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanon eji, ii mokolon onoma Togia koloojan. ²⁵ *Giinon eenanon geengaa

* 4:11: Ond 118.22

* 4:24: Eks 20.11; Neh 9.6; Ond 146.6

* 4:25: Ond 2.1-2

Uña Toroya wasina kamaan gawon ejaga Deiwid, nonoo ambonana iwaa buutanon qaaga ana goo jega menj kokaen jero,

‘Uumeleembaa gadokopa yonononj mono naambaajon guju mamaga menjkeju?’

Kantria kantria yonononj mono nomaembaajon ama momo omaya omaya romongonjkeju?

²⁶ Namowaa kin ponja ponja yonononj balongiaa so waamakeju.

Ponj jawina jawina yonononj mindirin ajoroonjkeju. Kaen qemburunj ero Ponj ano iwaa Hamoqeqe Toya qetama oromakeju.’

²⁷ *Onjanon, qaa iikawaa so siti kokanonj kolooro. Gii Meraga Toroya Jiisas kuuna Hamoqeqe Tonana koloora. Iinonj asugiro eja ponj woi Herod ano Pontius Pailot yorononj Room gawman galej koloonj ananaa Israel isiurunana yonowo mindirin ajoajoroo ama tuarenjenj ama mugi. ²⁸ Gii geenjo ku-usunja ano jega so iwaaajon iwoi koloowaatiwaa qaaya jen waladeen somongonj arenjona. Yonononj iwoi ii ama mugi qaa arenj kuuya ii kaen honawo kolooro.

²⁹ “Oo Ponj, nono gii welen qen goninj kete galej meme qaa nononjuti, gii mono ii iima nanjonj nonona saanonj goo Bunja qaaga kawali kaanja awasankaka nama jen laligowonja. ³⁰ Giinonj mono boroga suluna ji ejemba ii Meraga Toroya Jiisaswaa qa ku-usunjanonj qeangowu ano angoletu aiwese morota morota asuginkebu. Qaa ii onjanonj.”

³¹ Kaen qama kooligi miri ajoroonj ragiti, balonj ii memenjalinj utugoro Uña Toroyanonj korebore uugia saa qero kema kawali kaanja awasankaka nama Anutuwwa Bunja qaa jen laligogi. Kianj.

Uumeleenj ejembanonj uugia somongonj aogi.

³² *Uumeleenj tuunj somata yonononj uurononjgo motoonjo ama laligogi. Iwoi kuuya enj ononoti, ii goononga me noononga, iikaen mende jegito, iwoigia kuuya ii metulangogi motoonjgia kolooro laligogi. ³³ Kaen laligogi Anutuwwa ku-usunjanonj turun onono kotiigi aposol yonononj jeta menj dangunu kaanja nama Ponj Jiisasnonj koomunonja gbilinj waaroti, qaa ii nanjonj jen laligogi. Kaen laligogi Anutunonj kalenmorianja somata maama onono ejembanonj goda qen ononji.

³⁴ Kaanja laligogi iikawaa so batugianonj monjonj iwoi mombaajonj mende memeqemeanj menj amamaanj laligoro. Korebore nene gawonja gawonja ano miria miria yonoo toya kologiti, iyonononj ii sewanja mewutiwaajonj anji. Kaen anji sewanja megii monen karo ii menj kagi. ³⁵ Menj kanj aposol yonoo borogianonj anji korebore memeqemeanj menj amamaagitiwaa so ii batugianonj mendeema onoma laligogi.

³⁶ Eja monj qata Joosof, aposol yonononj qata Barnabas qagiti, ii ananaa qaanonj: Uunanjonango eja, iinonj wato qata Sairprus kanonj koloonj somariinj jigo gawonj ejaga (Liwait) laligoro. ³⁷ Iinonj kaanagadeenj nene gawonj balonja sewanja mewutiwaajonj ano monen karo sewanja ii menj aposol yonoononj kanj borogianonj ano. Kianj.

5

Ananaias Safaira yoroononj tiliqili

¹ Kaen ama laligogito, eja monj qata Ananaias embia qata Safaira yorononj gawonj balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajonj ani. ² Ani sewanja karo ejanonj monen bakaya iyanajaajonj anjonj koma mesanoro embianonj ii modabororo bakaya monj menj kanj aposol yonoo borogianonj ano.

³ Borogianonj anoto, Piitononj kokaen ijoro, “Oo Ananaias, gii mono naambaajonj Satan mende qetana uuga saa qeja? Iinonj uuga saa qero giinonj batogonj Uña Toroya anjomokolonj ama munj geenjaa balombaa monen bakaya anjonj koma mesanogonj? ⁴ Gii iikawaa toya koloonati, kambanj iikanonj ii geenjaa bunjaga kolooro me? Geenjaa balonga sewanja megii sewanja karoti, monen ii mono goo bunjaga kolooro me qaago? Gii mono naambaajonj uuganonj qaa somongonj iwoi koi anjan? Gii qaa qolonjmolongoya jen iikaanja kanonj ejemba mende tiligonj nononjanto, Anutu iyanja mono tiligonj mujanj!”

⁵ Kaen ijoro qaa ii moma tama kamaanj namononj kemenj komuro. Kaen komuro ejemba kuuya iikawaa bujuya moma sombugia mamaga mogi. ⁶ Komuro eja gbaworo yonononj kouma qamoya menj esuunj anjonj kema ronj konji.

⁷ Aua karonj tegoro embianonj iwoi kolooroti, ii mende moma karo. ⁸ Karo Piitononj embia Safaira kokaen qisinj muro, “Oro gawonj meme balongaraa bakaya sewanja mewutiwaajonj ani monen karoti, ii iikawaa so me qaago? Ii mono nijona momanj!”

Qisinj muro kokaen meleeno, “Monen ii onjanonj iikawaa so karo.”

⁹ Kaen meleeno jen muro, “Oro mono naambaajon uumotoonj ama Pombaa Unja Toroya tiligon mujaota? Moba, loganonj komuro ejanonj menj kema ronj konjuti, iyonononj mono nagu koi dodowigi otonja mojanj. Yonononj gii kaanagadeenj esuunj anjonj goma kembuya.”
¹⁰ Kaen jenj muro iikanondeenj tama Piitowaa batanonj kemenj komuro. Komuro eja gbaworo yonononj kouma qamoya mokoloonj menj anjonj kema loyaa kooronononj ronj konjgi. ¹¹ Ronj konjgi uumeleenj tuunj kuuya yonononj moma awawaligi bujuya seiro korebore moma sombugia mamaga mogi. Kianj.

Aposol yonononj ejemba mamaga menj qeangonj onjonji.

¹² Kaen anji Anutuwaaw ku-usunanonj aposol inaanj onono gawonj menj borogia ejemba qagianonj anji Anutunonj aiwese angoletto kania kania mero batugianonj mamaga kolooro. Ejemba Jiisas moma laarigiti, kuuya iyonononj jiwowonj jigowaa totonj utanonj uma kinj Solomombaa sombenj saranawononj ajoroonj tuunj motoonjgo koloonj laligogi.

¹³ Kaen ajoroonj laligogi ejemba tosanonj keegia moma jirinjinjinj ama mononj iyonononj mende toroqero. Kaen qaagoto, ejemba tuunj yonononj goda mamaga qen onoma laligogi. ¹⁴ Kaen ajoroonj laligogito, kilenj ejemba seiseiya yonononj tuungia toroqen onoma laligogi. Eja ano emba tuunja tuunja yonononj Jiisas moma laariinj uugia meleengj tuungianonj somariinj seiro. ¹⁵ Aposol yonononj gawonj kaen megj ejemba seiseyanonj qeangogi. Kaen qeangogitiwaajonj ama tosanonj ji ejemba unjuama demberu koma anjonj kana goraayanonj kaanagadeenj dunj meagonj maki tamboma kanonj onjooma kokaenj jegi, “Piitononj kanj nunuwugaati, unjaujanonj mono kambanj iikanonj yonononjga mombaa qaganonj uro qeangonaga.”

¹⁶ Kaanagadeenj taonj ano gomanj Jerusalem siti liligonj rama kenjuti, iyonononjga ejemba tuunj mamaganonj horonj kagi. Kaen kanj ejemba ji injiroti ano omenonj qaamuunj menj* kokojinjinj ama onjonjgiti, ii unjuama kanj kougi. Kougi kuuya yonononj qeangogi. Kianj.

Gajobanonj aposol kapuare mirinonjga unjuano kamaagi.

¹⁷ Kaen ama laligogi jigo gawonj galenj wanjonj ano iwaa alauruta Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonkonj) paati nanjonj mugiti, kuuya iyononj iringia soono uuduuduu anji. ¹⁸ Uuduuduu ama aposol onjoma somonjonj gawmambaa kapuare mirinonj onjonjgi. ¹⁹ Onjonjgiti, gomantiinj kanonj egi Pombaanonj gajoba mononj kapuare miri naguya naguya horonj unjuama seleenjenj kamaanj kokaenj injijoro, ²⁰ “Mobu, onjo mono kema jiwowonj jigononj uma ejemba jaagianonj nama laaligo gbiliaa kania kuuya asuganonj injijowu.”

²¹ Kaen injijoro gomanj ano jiwowonj jigononj uma nama Bunja qaa kuma onjonjgi. Kaen nama kuma onjonjgi jigo gawonj galenj wanja ano alauruta nanjonj mugiti, iyonononj keuma jigo kaunsol tuunj ano Israel jotamemeurugia koma horonj onjonjgi motoonj ajorooji. Ajoroonj nama opotoro tosaanja aposol unjuambombaaajonj wasinj onjonjgi kapuare mirinonj kenjgi. ²² Kengito, ii iikanonj mende mokoloonj onjoma eenj eleema sundugia kokaenj anji. ²³ “Nono onjanonj kapuare mirinonj keuma nagu kotakota konjgi nangi eja waagiawo yonononj nagu so nanj injiijonj. Ii injiijonto, naguya horonj uma kanonj eja monj mende mokolojonj.”

²⁴ Kaen sundugia anji jigowaa kiropo galenj wanja ano jigo gawonj galenj wanja yonononj qaa ii moma uugia sooboo kono jegi, “Oopopoonj! Kete kaenj koloonj kanagenj mombo sipasipa kono mono nomaenj koloowabo?” ²⁵ Kaen jegi mononj kouma kokaenj injijoro, “Mobu, eja kapuare mirinonj onjonjgiti, iyonononj mono jiwowonj jigononj nama ejemba Bunja qaa kuma onjonju!” ²⁶ Kaen injijoro jigowaa kiropo galenj wanjonj opotoro unjuano kengj. Kema “Ejembanonj jamo gilinj nunuwubo,” jenj toroko moma loloonkotagadeenj jiwowonj jigononj uma aposol unjuama kagi.

²⁷ Kaen unjuama kanj jigo kaunsol tuunj yononj jaagianonj onjonjgi nangi jigo gawonj galenj wanjonj kokaenj qisinj onono, ²⁸ * “Onjo Jiisaswaa qatanonj qaa monj mende kuma onjombu. Nonononj kaen jenj songo kotakota ama onjoninto, qaa iikawaa onjanonj mono nomaenj kolooro? Onjononj mono kilenj toroqen Jiisaswaa sundu kuma onjonjgi Jerusalem siti kuuya sokoma wangia menj saa qero laligojonj. Ano eja iikanonj komunj saya maaro onjonj kokaenj ninijonjkeju, Iwaa qaayanonj mono Juuda nonoo qanananonj urota eja.”

²⁹ Kaen qisinj onjonoto, Piito ano aposol tosanonj kokaenj meleengi, “Nonononj ejemba onjoo jenkootogia tenj kombombaaajonj ama Anutuwaanonj qaa uugininj mende sokombaa. Qaago! ³⁰ Anutunonj ananaa ambosakonjurunanaa bengiaga koloaja. Onjo Jiisas gere batuyanonj mondonj qegi komuroto, Anutunonj ii menj gbiliro waaro. ³¹ Anutunonj ii

* 5:16: Qaamuunj ii kokaenj: Omenonj buuta muunjonoro qaa bogoro laligoja.

* 5:28: Mat 27.25

menj gbilin wama uma iyanja boro dindinanon anota raja. Eukanonj raro Anutunonj singisongonana mesaonj nonomambaajonj kuuro Ponjana ano Hamoqege Tonana kolooja. Iikaanja kolooj Israel kanageso menj letoma nonono uunana meleembombaajonj moja. ³² Nono iwoi ii iima qaa kuuya ii nanjonj jen danggunuya kolooj nanjonj. Unja Toroyanonj kaanagadeen qaa ii nanjonj jenkeja. Anutunonj Unja Toroya ejemba jeta tenj koma munkejuti, mono iyonoo uugianonj ama buja qen onjonja.”

³³ Piitononj qaa kaenj meleeno jigo kaunsol tuuj yonononj mogi uugia soononj koto wageen kaanja kotoro. Kotoro uugia gere jero aposol unjugi komuwutiwaajonj mogi. Kianj.

Gamalielnonj alauruta jen menj loorinj onono.

³⁴ Kaenj mogito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) eja monj qata Gamaliel iinonj jigo kaunsol tuuj yonoo batugianonj raro. Iinonj Kana qaawaa boi ejaga laligoro ejemba kuuya goda qenj mugj jotamemegiaga koloooro. Kaan kolooj waama aposol unjuangi seleengenj kemen boronja monj mambombutiwaajonj jen kotoro.

³⁵ Kaenj jenj kotoro kemegi jotameme alauruta kokaen injjoro, “Israel ejauruna, onjo eja koi nomaen ama onjombuyaga, iikawaajonj mono awaagadeen toogia moma galen menj aowu. ³⁶ Wala emukanonj eja monj qata Teudas iinonj waama ‘Niinonj somatagiaga koloojen,’ jero kete gbani tosaanja tegoro laligojonj. Teudasnonj kaen jero eja 400:waa so iwo toroqenj somonjonj aonj laligogito, monjonj ii qero komuro tosanonj ejauruta wambelaan mugiti, ii kuunj onjonj boratigi qemburungianonj janjonj qaondabororo.

³⁷ “Iwaa gematanonj Galili eja monj qata Juudas asugiro. Iinonj takis mawutiwaajonj ejemba qagia oonj arengogiti, (sensus) kambaan iikanonj asugiro. Asuginj ejemba tutugonj menj loorinj onono karenj ambutiwaajonj ala ilailauruta kolooji. Kaenj koloogito, ii kaanagadeen qegi komuro ano alauruta wambelaan mugiti, tosanonj ii kuugi toroko moma boratigi. ³⁸ Kaenj koloooro niinonj kokaen injjowe mobu: Onjo mono eja koi yonoo selegianonj iwoi lanj mende ambu. Yonononj gawonj koi megj qemburunj kolooji, ii balonj ejemba yonoo momo arengianondeen kolooji eenj, ii mono soonj janjonj qaombaa. Kawaajonj ii mono onjomesaogi kamaawu. ³⁹ Ii qaombaato, Anutuwaan momo arengionga koloonagati eenj, onjononj mono qemburunj ii somonjgowombaajonj amamaawuya. Onjo Anutu iyanja qetama tuarenjenj ama munj laligowubo. Onjonngiaa kaniagia kaanja mokoloowubutiwaajonj mono toogia moma galengia menj aowu.”

⁴⁰ Gamalielnonj kaen injjoro gejanono qaaya anjalij anjonj koma otaagi. Ii otaanj aposol onjonj kougj opotorowaajonj jegi raunakapan menj onjonj. Raunakapan menj onjonj jigo kaunsol tuuj yonononj aposol ii Jiisaswaa qatanonj qaa monj toroqenj jewubutiwaa songo kotakota ama onjoma “Kamaanj kumbu,” jegi.

⁴¹ Kaenj jegi jigo kaunsol tuuj mesaonj kenji. Kananonj kema kokaen jegi, “Jiisaswaa qataajonj ama qabujanana kaen menj soojuti, ii Anutunonj moja. Iinonj nono siimbobolo iikaanja mobombaa so moma niniiro saanonj sokonja.” Kaenj jenj uugianonj kawaajonj qeangoro aisoogi. ⁴² Aisoonj gawonj toroqenj menj weenj so jiwowonj jigononj ugi ano miria miria kanonj kema Buja qaa kuma onjoma laligogi. Jiisasnonj Hamoqege Toya Kraist kolooji, yonononj iikawaa Oligaa Buja ja jen iikanonj ejemba uugia kuunj laligogi. Kianj.

6

Gawonj ilailaa eja (diikon) 7 metogonj onjonji.

¹ Gowoko janngogianonj somariinj uro Juuda ejemba tuunj woi kolooj laligogi. Tosianonj kantri tosanongga kanj Griik qaa jegi ano tosanonj iyangiaa balonjianonj laligonj kouma Arameik ano Hibruu qaa jenkegi. Kaenj laligogi kambaan iikanonj niinonjiinonj koloooro. Griik qaa jegiti, iyonononj kokaen jegi boliro, “Aposol yonononj kambaan so nene hina mendeema nonomakejuto, Griik qaa jeje emba malo nonoo nene hina bakaya ii bakasasanj nonomakeju. Ororonj mende mendeengj mende sokonja.”

² Kaenj jegitiwaajonj ama aposol 12 yonononj gowoko tuunj ii koma horonj onjonj ajoroogj kokaen injjogi, “Nonononj selewaa gawonj menj nemanene mendeema onjoma Anutuwaan Buja gawombaajonj kambanana saanonj mende sokono uuwaa gawonananonj kamaawabo. Ii mende sokonja. ³ Kawaajonj alaurunana, mobu! Onjononj mono onjonngiaa batugianongga gawonj ilailaa mokoloonj onjombu. Unja Toroyanonj eja uugia saa qero Anutunonj momakootoya qaita monj onjono qabunja awaa menj nanjuti, mono eja iikaanja 7 meweengonj onjombu. Ii meweengonj onjonj gawonj ii onjonj ii galenj koma menj laligowuya. ⁴ Yonononj kaen laligowuyato, nononano kambaan so pondan qama koolinj Anutuwaanonj Buja qaa jegenja nama jen seinj laligowonja. Gawonj iikanonj mono pondan nambonja.”

⁵ Kaen injjogi tuun kuuya yononon “Saanon sokonja,” jegi. Kaen jen eja qata Stiiwen meweengogi. Stiiwen ii Anutu kotakota moma laarin muro Uja Toroyanon uuta saa qero laligoro. Toroqen eja kokaen meweengon ononji: Filip, Prokorus, Nikanor, Timon, Parmenas ano Nikolas. Nikolas ii waba kantriwaa siti qata Antiokia kanon koloon kanagen Juuda ejaga koloon uuta Kraistwaanon meleeno. ⁶ Ii meweengon ononji aposol yonoo jaasewanganon uma kenji borogia wanjianon ama qama koolin kotuegon ononji.

⁷ Anutuwaanon qaa jen seigi toomorianawo kolooro gowoko yonoo jangogianon Jerusalem sitinon somariin seiro. Jigo gawon galen yonoo tuunonnga seiseiya yononon kaanagadeen uugia meleema Jiisas moma laarigi. Kian.

Stiiwen qelanjin men somonngogi.

⁸ Anutuwaa kalenmorianja ano ku-usuna kanon gawon ilailaa eja Stiiwembaa uuta saa qero nama aiwese angoletto somasomata ii ejemba batugianon mero asugiro. ⁹ Ii asugiroto, Juuda tosanon waama Stiiwen tuarenjen ama mugi. “Loloon kagiti, iyonoo qamakooli miri tuun”^{*} yonoo batugianon Juuda tosanon Sairini ano Aleksandria Iijipt siti woi kanonja eleema kan nanji. Eja kaanjanon mindirin waama Silisia ano Eisia prowinsnonga kagiti, iyonoo tuunonnga Juuda eja tosaanja unjuama motoon Stiiwembo mondon niinongiinon ama jenonkooli amigi.

¹⁰ Kaen amigito, Uja Toroyanon Stiiwen sololoo momakooto somataa qaganon qaaya meleema injjoroti, ii Juuda yononon qewagowombaaon amamaan kamaagi. ¹¹ Amamaan kamaan kokomomola men kema eja tosaanja mokoloon kuun onoma kan kokaen jegi, “Iinon mepaqepae qaa jen iikanon Mooses ano Anutu qetama orono monin.”

¹² Kaen jen kema ejemba tuun, iyonoo jotamemeyagia ano Kana qaawaa boi yonoo uunonkeeme qaa jegi uugia gere jero. Gere jero tililuaan kan Stiiwen horon qelanjin men jigo kaunsol tuun yonoo jaagianon kenji. ¹³ Kema eja tosaanja unjuangi kouma Stiiwembaa selianon qaa qolonmolongoya kuun kokaen nanjon jegi, “Eja koi kanon mono jiwowon jigonana ano Mooseswaanon Kana qaa tuarenjen ama mende mesaonkejato, ii toroqen jenkeja. ¹⁴ Tuarenjen ama kokaen jero monin, ‘Jiisas, Nazaret ejanon mono jiwowon jigo koi kondeno qeqelalan ewaa ano Moosesnon Kana qaa nononota eji, ii utegowaa.’”

¹⁵ Kaen jegi jigo kaunsol tumbaa ajoajoronon ragiti, ii kuuyanon Stiiwen tororo uugi kaitanianon Siwe gajoba tani kaanja kolooro iima mogi. Kian.

7

Stiiwenon qaa kitia meleema jero mogi.

¹ Stiiwen qaa jakeyanon ononji nano jigo galen wanjonon kokaen qisin muro, “Qaa ii honja me qolonmolongoyaga?”

Stiiwenon Aabrahambaa sunduya jero.

² *Qisin muro kitia kokaen meleeno, “Ejauruna, man daremuna, niinon kokaen injjowe mobu: Ananaa ambonana Aabrahamnon Mesopotemia balonon laligoro asamararan Toya Anutu iinon asugin muro Mesopotemia mesaon Haran gomanon kema laligoro.

³ Anutunon kokaen ijoro,

‘Gii geenjaa goman balonga ano tinitosauruga onomesaon balon mon qendeema gomanjati, mono iikanon kema laligowa.’

⁴ *Kaen ijoro moma Kaldia goman mesaon Haran gomanon kema laligoro. Iikanon laligoro manjonon komuro Anutunon wasin murota onjo kamban kokaamba koi laligojuti, mono balon kokanon kan kanain rama laligoro. ⁵ *Balon kokanon rama laligoro Anutunon balon kitia boronja mon kana tamboyaa so ii mende bunja qen muro. Balon koi kawaa toya mende totoon kolooroto, Aabrahambaa gbilia mende kolooro Anutunon kamban iikanondeen iwaa qaa waladeen kokaen jen somonngoro,

‘Niinon goman koi ii gii ano goo gemaganon gbiliuruga koloowuti, mono iyonoojon onombe iikawaa toya koloowuya.’

⁶ *Kaen jen toroqen qaa kokaen jero,

‘Goo gbiliuruganon goman monjen kema wabaya koloon laligowuya. Wabaya koloon laligogi goman iikawaa toya yononon somongon ononji togiaa welen een qen laligowuya. Kaen laligogi ama riin ononji gawon binawo binawo een megii sewanja mende ononji gbani 400:waa so korajilin qaganon laligowuya.

* 6:9: Qamakooli miri tuun mombaa qata ii kokaen kolooro qagi: Ejemba qabunagiawo yononon tosaanja sewanjia megii bunagia koloon togiaa welen een qen laligon (sleiw) borogianonga loloon kagiti, iyononon iyanjiaa qamakooli miri tuunjia ama qagia kaen qagi. * 7:2: Jen 12.1 * 7:4: Jen 11.31; 12.4 * 7:5: Jen 12.7; 13.15; 15.18; 17.8

* 7:6: Jen 15.13-14; Eks 3.12

⁷ Kaen laligowuyati, niinon kanagen balon ejemba welenjia qen laligowuyati, ii qaanon ama jen tegon onomanja.

Anutunon toroqen kokaen jero,

'Kaen kolooro gbiliuruganon goman ii mesaon goman kokanon eleema kan waena menj mepeseen noma laligowuya.' Kian.

Aisak, Jeikob ano Joosef yonoo sundugia jero.

⁸ "Anutunon Abraham kaen ijon aiwese kokaen ambutiwaajon jero moro, 'Ono niwo soomongo ambutiwaajon mono noo aiwese asa koma eja selegia koton laligowu.' Iikawaa so Abrahamnon meria Aisak kolooro ween 8 tegoro kanon Anutuwaai aiweseya menj selia kotooro. Aisaknon meria Jeikob mekoloon aiwese ii kotooro ano Jeikobnon merauruta mekoloon onjoma iikawaa so koton onono. Jeikobwaa merauruta 12 yononon Israel nonoo ambosakonjurananaga koloogi.

⁹ "Ambosakonjurananonog kogia Joosef ii gema qen muj sewanja mewutiwaajon anj tosianon sewanja menj wama Iijipt kantrinon kema oonji laligoro. Iikanon laligoro, Anutunon iwo laligoro. ¹⁰ "Iwo laligoro konajilin kania kania qaganon uro moroti, kuuya iikanonnga mono metogon muro. Metogon muj kalejmoriana muro momakootoya awaa kolooro. Ii kolooro Iijipt kantriwaa faarao kin iwaa jaanon keuro iiro sokono eja pon kuuj muro Iijipt kantri ano faarao kimbaa jinjaron miri iwoiya galen koma onjoma laligoro.

¹¹ "Galen koma onono bodi kambanja kan kuuro Iijipt kuuya ano Keinan goman ii sokono. Kawaaajon ejemba yononon majakaka somata moma koroweborowe laligogi. Kaen laligon ananaa ambourunanon nemanene mokoloowombaajon memeanjogi.

¹² "Kaen memeanjogi 'Iijipt gomanon dumun kota eja,' kaen jegi Jeikobnon moro. Kaen moma merauruta, ananaa ambourunana ii indin mutuya wasinj onono kanon kenji. ¹³ "Kaen kema laligon eleema manggiaanon kagi. Kanagen indin mon mombo kenji Joosefnon kaniaya injisaano mogi. Mogi faarao kinjon kaanjadeen tinitosaya injiima kaniagia moma kotooro. ¹⁴ "Moma kotooro Joosefnon qaa ama manja Jeikob ano tinitosauruta kuuya ii koma horon onono iwaanon kenji. Ejemba kenjiti, iyonoo jangogia ii 75 kolooro.

¹⁵ "Jeikob kaen wanji Iijipt gomanon keno. Kema laligon iikanon komuro. Ambourunanon kaanjadeen komudaborogi. ¹⁶ "Komudaborogi qamogia menj anjon Keinan gomanon eleema Sekem gomanon kan ron koma ononji. Wala eenanon Abrahamnon Sekem (Sikem) laligon balon mon eja qata Haamor iwaa gbiliuruta yonoonnga monejnon sewanja meroti, mono iikawaa qasirianon jamo kobaa uroron kanon ama ononji." Kian.

Mooseson Iijipt kantrinon koloon laligon kouro.

¹⁷ "Stiwenon toroqen kokaen jero, "Anutunon wala eenanon soomongo qaa Abraham muroti, ii honjoo koloowaatiwaa kambanja torin dodowiro. Dodowiroti, iikawaa so Israel yononon Iijipt gomanon koloon sein laligogi tuungjanon somariin uro. ¹⁸ Somariin uro faarao kin monjon waama kanain Iijipt galen koma onono. Faarao kin gbilia iinon Joosefwaa kania mende moma laligoro. ¹⁹ "Iwaa kania mende moma ananaa kanageso ii anjomokolon qaganon tiligon ambourunana ama riin onono laligogi. Kaen laligogi kinjon Israel yonoo jenjkoto kotakota kokaen ano, 'Ono mono meraurugia bubuga ii onjoma yamagen kema apunon giligi kemenj komuwu.'

²⁰ "Jenjkoto kaen ano kamban iikanonjadeen mera mon qata Mooses kolooro. Anutunon ii iima moro sokono. Mooses kolooro nemunmanjonon ii koin karoombaa so mirigaranon galen koma laligori. ²¹ "Koin karoon ii tegoro nemunjonon menj yamagen kema kondonon apu qaganon ama mesangoro. Mesanjon keno faarao kimbaa boratanon mokolon mero meria kolooro galen koma muro laligoro. ²² Kaen laligon Iijipt yonoonon momo ano kaiyaka kuuya ii kuma mugitiwaa so Iijipt yonoonon momakoto eja somata kolooro. Iinon qaaya ano nanamemenja ii esunmumu qaganon menj ama laligoro.

²³ "Mooses gbania 40 tegoro kanon Israel daremunuruta yonoo prowinsnon kema injiimambaajon romonjon qaaya somonjon keno. ²⁴ Kema Iijipt ejanon Israel eja mon iwo eenj toontoon anjowowo ama horon ureen ama muj qero iiro. Iima kema Israel eja ii ilaan muj gematanon kema ironja meleema Iijipt eja ii qen qero komuro. ²⁵ Qero komuro

* **7:8:** Jen 17.10-14; 21.2-4; 25.26; 29.31-35.18 * **7:9:** Jen 37.11, 28; 39.2, 21 * **7:10:** Jen 41.39-41 * **7:11:** Jen 42.1-2 * **7:13:** Jen 45.1, 16 * **7:14:** Jen 45.9-10, 17-18; 46.27 * **7:15:** Jen 46.1-7; 49.33 * **7:16:** Jen 23.3-16; 33.19; 50.7-13; Joos 24.32 * **7:17:** Eks 1.7-8 * **7:19:** Eks 1.10-11, 22 * **7:20:** Eks 2.2 * **7:21:** Eks 2.3-10 * **7:23:** Eks 2.11-15

Anutunonj Mooseswaanonj laarinj Israel ejemba faarao kimbaa boronongga metogon onjomambaajonj ku-usunj muro karo. Yonononj Mooses iima kaniaya iikaenj saanonj moma asariju, iikaenj romonjgoroto, yonononj ii mende moma asarinj eenj tompinj laligogi.

²⁶ *Gomanj ano mombo yonoononj keno Israel eja woivanonj aori iriuro. Iriima batogonj batugaranonj luae koloowaatiwaanonj moma kokaenj irijoro, 'Eja woi, oro daremunjga. Oroangara motoononj mono naambaajonj kaenj tiwilaan aojao?' ²⁷ Kaenj irijoroto, ejanonj alia menj bolinj muroti, iinonj mono Mooses geriawo utama munj kokaenj menj muro, 'Gii nonoononj galejkonjkonj ano jenteejo eja koloojanj me? Morononj kuunj gonota nanjanj?' ²⁸ Gii woranj Iijipt eja qena komuroti, mono kaanjadeenj nii numambaajonj jejanj me?'

²⁹ *Kaenj qisinj muro qaa kawaajonj ama Iijipt kantri mesaonj oloj koma Midian gomanonj kema wabaga laligoro. Iikanonj laligonj emba menj merawoita woi mekolooj onono laligogi." Kianj.

Moosesonj balonj qararanjkonjkonjanonj gbani 40 laligoro.

³⁰ *Stiiwenonj qaa toroqenj kokaenj jero, "Kaanj laligogi gbani 40 tegoro kanonj Moosesonj balonj qararanjkonjkonjanonj liligonj baanj qata Sainai iikawaa kaniyanonj laligoro Siwe gajoba monjonj asugiro. Ii gere jerendenj batuyanonj gere bolanj kolooj mende menj kotoroti, iikanonj asuginj muro. ³¹ Kaenj asuginj muro tani iikawaajonj walingonj kania iima moma kotomambaajonj kosianonj keno Anutuwaanonja qaa monj kokaenj koloooro moro, ³² 'Niinonj goo ambosakonjuruga yonoo Anutugiaga koloojenj. Niinonj Aabraham, Aisak, Jeikob yonoo Ponjiaga laligonj kouma laligojenj.' Qaa kaenj koloooro moma jenenja kananj ororo iikaanj baagenj uunj iimambaajonj toroko moro.

³³ *Toroko moroto, Ponjonj kokaenj ijoro, 'Balonj riinj nanjanj, ii balonj kowogaga. Kawaaajonj gii mono kana esuga qetegowa. ³⁴ Noo ejemba tuunjuruna Iijipt laligojuti, ii ama riinj onjonji siisiwaewae qaganonj aonj oronj laligoju. Niinonj ii iima kotonj laligojenj. Yonononj osonjonj unuro saama welenjuti, niinonj ii modaborojenj. Niinonj yonoo borogianongga metogonj onjomambaajonj kamaajenj. Kawaaajonj gii mono keteda koi waama kana wasinj gombe Iijipt kembal!' Kaenj ijoro."

Moosesonj Israel unjano gbani 40 kanaanonj laligogi.

³⁵ *Stiiwenonj qaa toroqenj kokaenj jero, "Yonononj Mooses qakooma kondama munj kokaenj ijogi, 'Gii galejkonjkonj ano jenteejo eja koloojanj me? Morononj kuunj gonota kaya nanjanj?' Kaenj qakooma ijogito, Anutunonj Mooses ii wasinj muro yonoo eja ponggia koloooro. Siwe gajobanonj gere jerendenonj bolanj jero kanonj asuginj muroti, iinonj mono Anutuwaanonj buju qaa ii menj kanj uuta kuuro mootogo ejagiaga koloooro.

³⁶ *Israel mootogo ejagia kolooj ejembauruta ii aiwese angoleto kania kania menj Iijipt kantrinongga metogonj unjano mesaonj Kowe Osoga iikanonj kagi. Emu kagi kanonj ano balonj qararanjkonjkonjanonj kaanjadeenj toroqenj aiwese angoleto morota morota ii gbani 40:waa uutanonj menj qendeeni iima laligogi. ³⁷ *Moosesonj eja ponggia laligonj Israel kanageso ii kokaenj injoro, 'Anutunonj Juuda tuunj onoo batugianongga gejatootoo eja monj meweengonj kuuro nii kaanj kolooowaa.'

³⁸ *'Israel yonononj balonj qararanjkonjkonjanonj kanj laligogi eja ponggia kolooj ananaa ambosakonjuruna yonowo laligonj kanagesogia galej koma onono. Galej koma onoma baanj qata Sainai iikanonj uro Siwe gajoba monjonj qaa ijoro moma iwo laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj laaligo kotigaa qaaya suulanj ijoro moma laligoroti, iinonj qaa ii iikawaa so jero nonoo Buja koloooro.

³⁹ "Iinonj eja ponggia laligoroto, ananaa ambosakonjurunana yonononj qaaya menj koma mubombaajonj mojomia tiuro gema qegi. Gema qenj utama munj uugia meleeno Iijipt kantrinonj mombo eleembombaa siinj mogi. ⁴⁰ *Kaenj moma Mooseswaa data Aaron ii kokaenj ijogi, 'Moosesonj eja Ponjana kolooj Iijipt kantrinongga metogonj nunuano kaninj, iinonj baanjanonj uma tani nomaej kolooji, nono ii mende mojonj. Ii mende mojonjwaajonj giinonj saanonj tando lopionj mena iikanonj jotamemenana koloogi kanagianonj toroqenj kembanja.'

⁴¹ *'Kaenj ijonj iikanondeenj goul menj kanonj lopionj monj bulmakao meriaa tani megii. Ii menj siimolonj menj kanj ama munj lombanj onj iwoi borogianonj megiti, iikawaa korisoro ama mepeseegi. ⁴² *Kaenj angito, Anutunonj ii iima mojomia tiuro gema unuro Sombimbaa sengelao Toya waegia menj mepeseenj onjombutiwaanonj onjomesaoro. Gejatootoo eja Aamosonj qaa monj ooro Buju Terenonj eji, mono iikawaa so kokaenj angii,

* 7:29: Eks 18.3-4 * 7:30: Eks 3.1-10 * 7:35: Eks 2.14 * 7:36: Eks 7.5; 14.21; Janj 14.33 * 7:37: Dut 18.15, 18 * 7:38: Eks 19.1-20.17; Dut 5.1-33 * 7:40: Eks 32.1 * 7:41: Eks 32.2-6 * 7:42: Aam 5.25-27

'Oo Israel ejemba, oŋo balon qararanŋkonŋkonanŋ kan gbani 40:waa so laligon kamban iikanonj oro siimolonj oon nandunj tosaanja menj kanj noma laligogi me qaago?

⁴³ Ii qaagoto, onononj mono benj qata Moolek iwaa opo sel kuunja ii anjogoi ano benj qata Refan iwaa senjelao unja ii anjogonj kanj laligogi.

Onononj unja lopionj ii waagara menj mepeesen orombombaajonj megii bunjagia kolooro. Kawaaajonj ama niinonj mono konjoma onjombe kereurugianonj kanj unjuangi kema laligon koriganonj Babilon kantriwaa gematanonj uma laligowu.' " Kianj.

Stiiwenonj opo sel jigowaa qaaya jero.

⁴⁴ *⁴⁴ Ambosakonjurunana yonononj balon qararanŋkonŋkonanŋ kanj laligon Anutuwaa dangunu kuunj opo sel jigo menj anjogonj laligogi. Ii menj anjogonj Anutunonj jigoyaa mewuti-waaajonj Mooses jenj kotonj munj unja sareya qendeema muro iiroti, mono iikawaa so megii nano. ⁴⁵ *⁴⁵ Moosesonj ambosakonjurunana galenj koma onono yonononj opo sel jigo ii anjogonj laligogi. Kanagenj Joosuanonj waama galenj koma onono gbiliurugianonj jigo ii bunja qen anjogonj toroqen kanj laligon kantri kokanonj kougi. Kantri kokanonj kougi Anutunonj balon toya tuunja tuunja onjotaaro kenji gomangia anjogonj koma megii. Menj rama laligogi kinj Deiwid kolooro.

⁴⁶ *⁴⁶ "Iinonj koloonj Anutu jaasewanjanonj kalenjmorianja mokoloonj kokaenj qisinj muro, 'Anutu Jeikobwaa benja, giinonj saanonj jena niinonj jenj kotowe nono goojonj jiwowonj jigo waja mewonja.' ⁴⁷ *⁴⁷ Kaenj qisinj muroto, Solomononj jenj kotooro Anutuwaajonj jiwowonj jigo megii. ⁴⁸ Ii megito, Uuta Somata iinonj ejanonj miri borogianonj megiti, iikanonj mende laligoja. Kawaa qaaya gejatootoo eja monjonj kokaenj oorota eja,

⁴⁹ *⁴⁹ "Ponjonj jeja: Noononj jinjaronj dunj rarana ii Siwenonj ero namo ii kananaa doya kolooro iikanonj riinj rajen.

Onjono noojonj miri tania nomaenj megii sokonaga?

Me miri dakanonj mokoloonj nonj iikanonj uma haamo menj laligowenaga?

⁵⁰ Iwoi kuuya ii mono neeno neenaa boronanonj mokoloonj onjombeti, ii moju.' " Kianj.

Stiiwenonj kaunsol yonjoo uugia kuuro.

⁵¹ *⁵¹ "Oo qaagede ejemba, onjoo uugianonj mono duuro gadokopa kolooju. Gejagianonj honjonj mende totoonj tooja! Ii duujiwaaajonj Anutuwaanonj qaa qotogonj gejajojomban amakeju. Ambosakonjurugianonj Unja Toroya tuarenjenj ama munj laligogi onononj mono yonjoo so toroqen kaanjadeenj Unja Toroya suulanj gema qenkeju! ⁵² Onjoo ambosakonjurugianonj gejatootoo ejemba afaanja qaago sisiwerowero ama onjoma laligogi. Yonjooonja morononj kakasililinj mende mokoloooro? Yonjooonj Eja Solanjanonj asugiwaati-waa gejatootoo qaaya jegi ii unjugi komugi. Yonjooonj komugi Eja Solanjanonj anjo asugiro onononj ii memelolo menj munj qegi komuro. ⁵³ Anutunonj gajobauruta wasinj onono Siwenonjga kamaanj Kana qaa onjongi Bunjagia kolooro, onjooonj ii mende tenj koma otaanj laligogi." Kianj.

Stiiwenonj jamononj qegi komuro.

⁵⁴ Stiiwenonj qaa kaenj jero jigo kaunsol yonjooonj mogiti, ii uugia soononj kootoya kaanja kotooro. Kotooro uugia gere jero ambari kinj waama nangji. ⁵⁵ Kaenj anjito, Unja Toroyanonj Stiiwembaa uuta saa qero jaaya Siwenonj uuro Jiisas Anutuwaasamararanj utanonj eukanonj Anutuwaas boro dindinjanonj nano iiro. ⁵⁶ Jiisas iima jero, "Mobu! Siwe aantano Siwe gomambaa Eja honjanonj mono Anutuwaas boro dindinjanonj nano iijen."

⁵⁷ Kaenj jero moma qa gigilaagi guju somata waaro gejagia borogianonj gojoma kuuyanonj lugunj kema qelanjinj megii. ⁵⁸ Kaenj menj taonj goraayanonj ororaanj kema seleejenj ama jamononj kanainj gilinj qegi. Kaenj qegi tosanonj ii iima nama malekugia qetegonj meloloonj eja gbaworo Soolwaa kosianonj anji. ⁵⁹ Kaenj ama jamononj gilinj qengadeenj nangji Stiiwenonj Anutuwaas qama koolinj kokaenj jero, "Oo Ponj Jiisas, gii mono kokoosona menj anjogonj komba!" ⁶⁰ Kaenj jenj kemenj siminj kuma qa gigilaanj jero, "Ponj, sinjisonjgo koi anjuti, iikawaa lombota mono yonjoo qagianonj mende amba!" Kaenj jenj goronj qenj komuro. Kianj.

8

Soolnonj uumeleenj tuunj sisiwerowero ama onjono deenjji.

* ^{7:44}: Eks 25.9, 40 * ^{7:45}: Joos 3.14-17 * ^{7:46}: 2 Sml 7.1-16; 1 Hist 17.1-14 * ^{7:47}: 1 Kinj 6.1-38; 2 Hist 3.1-17 * ^{7:49}: Ais 66.1-2 * ^{7:51}: Ais 63.10

¹ Stiwwen qegi komuroti, ii Soolnoŋ kaanagadeen moro sokono. Kamban iikanonjadeen sisiwerowo somata kolooro Jerusalem sitiwwa uumeleen tuun kazi ama onŋŋi. Kawaajon yononon korebore siti mesaon deema Judia ano Samaria prowins woi ii sokoma kenŋi aposol yononondeen kaparan koma sitinon laligogi. ² Ejemba Anutu goda qen waeya meŋ laligogiti, iyonoononŋa tosanon Stiwwen komurotiwaaŋon jinŋen qama mamaga saama qamoya meŋ kema ronŋ konŋi.

³ *Ronŋ konŋito, Soolnoŋ uumeleen kanageso jaabamagege meŋ onŋoma miria miria liligon uma uumeleen eja ano emba ororaan unuama gilin onŋono kamaagi jero kapuare mirinon onŋonŋi. Kianŋ.

Filipnoŋ Samaria sitinon Buŋa gawon mero.

⁴ Uumeleen ejembanon deema gomanŋ so kema kanŋ liligon laligogiti, iyonononŋ Oligaa Buŋa jeŋ iikanonŋ ejemba uugia kuun laligogi. ⁵ Filipnoŋ Samaria prowinswaa siti mononŋ kemen Hamoqee Toya Kraistwaa kania jeŋ asarin onŋono mogi. ⁶ Ii jeŋ asarin onŋoma anŋoleto mero letono ejemba tuun yonononŋ ii iima qaa jeroti, ii uumotoonŋ ama geja ama moma anŋonŋ konŋi.

⁷ Filipnoŋ gawon mero Anutuwwa ku-usuŋanonŋ omejiilanŋ mamaga ii ejemba uu-gianonŋa onŋotaaro. Onŋotaaro qa bobolo qama kouma kenŋi. Gawon mero ejemba seiseiya bakagia koomuya koloon meendangoya laligogiti, ii qeangogi. ⁸ Kaenŋ kolooro Samaria sitinon korisoro uuta koloon ero. Kianŋ.

Sele galeŋ eja Saimononŋ umbuqumbulinŋ ano.

⁹ Korisoro eroto, Samaria siti kanon owen jenanŋ eja monŋ qata Saimon laligoro. Iinonŋ gbani tosaanŋ suuqanŋoronŋ hamoqee gawon meŋ Samaria ejemba waliŋonŋ onŋono laligogi. Kaenŋ laligogi “Eja uuta koloonŋ,” jeŋ iyanŋaŋonŋ moro uro. ¹⁰ Ejemba uuta ano kamaanŋegeta yonononŋ korebore Saimombaa qaawaajonŋ geja ama moma kokaenŋ jeŋ laligogi, “Anutuwwa esuŋa qata ‘Ku-usuŋ somata,’ qajuti, iikanonŋ mono eja kawaa uutanonŋ kemerota eja.” ¹¹ Saimononŋ suuqanŋoronŋ hamoqee gawon ii kambanŋ koriga mero ejembanonŋ waliŋonŋ laligogi. Kaenŋ ano waliŋonŋ laligotiwwaajonŋ ama iwaanonŋ qokotaanŋ laligogi.

¹² Kaenŋ laligogito, Filipnoŋ kanŋ Anutuwwa bentotononŋ keubombaa Oligaa Buŋa ano Jiisas Kraist qataa kania ii jeŋ asarin onŋono. Ii jeŋ asarin onŋono ejemba mamaganonŋ Buŋa qaa moma laarinŋ uugia meleenŋi oomulu meŋ onŋono. ¹³ Kaenŋ anŋi Saimononŋ kaanagadeen qaa ii moma laariro oomulu meŋ mugi Filipwaa kosianonŋ kanŋ laligonŋ otaaro. Kaenŋ kolooro Filipnoŋ anŋoleto aiwese somasomata mero asugiro ii iima waliŋonŋ laligoro. Kianŋ.

Uŋa Toroyanonŋ Samaria yonŋoo uugianonŋ kemero.

¹⁴ Samaria ejembanonŋ Anutuwwaanonŋ Buŋa qaa kaenŋ moma anŋalinŋ anŋonŋ konŋiti, iikawaa bujuyanonŋ sein Jerusalem sitinonŋ keno aposol yonononŋ mogi. Yonononŋ ii moma Piito ano Jon meweenŋonŋ wasinŋ oronŋi yonoononŋ kenŋi. ¹⁵ Kema keuma yonŋooŋonŋ ama qama koolinŋ Uŋa Toroyanonŋ uugianonŋ kemebaatiwwaajonŋ Ponŋ qisiri. ¹⁶ Kania kokaembaajonŋ qisinŋ qama kooliri: Yonononŋ Ponŋ Jiisaswaa qatanonŋ oomulu meŋ onŋonŋito, Uŋa Toroyanonŋ yonŋoononŋga mombaa uutanonŋ mende kemero eenŋ laligogi. ¹⁷ Kawaajonŋ qama koolinŋ borogara wanŋianonŋ ani Uŋa Toroyanonŋ uugianonŋ kemero megi. Kianŋ.

Saimononŋ Uŋa Toroya sewanŋa memambaajonŋ jero.

¹⁸ Aposol yorononŋ borogara ejemba wanŋianonŋ ani Anutononŋ iikawaa so Uŋa Toroya yonŋoo uugianonŋ ano Saimononŋ ii iima monenŋ meŋ kanŋ kokaenŋ irijoro, ¹⁹ “Oro mono kusunŋ kaanŋa ii nii monŋ noni meŋ borona daenŋ yonŋoo wanŋianonŋ amanŋati, Uŋa Toroyanonŋ mono iyonŋoo uugianonŋ kemebaa.”

²⁰ Kaenŋ irijoroto, Piitononŋ kokaenŋ jeŋ muro, “Ae! Yamagen! Giinonŋ Anutuwwa kalenŋa ii monenŋonŋ sewanŋa memambaajonŋ jejanŋ. Kawaajonŋ giŋi mono monenŋgawo gere sianonŋ kemeba. ²¹ Goo uuganonŋ Anutuwwa jaanonŋ mende dinŋoŋa. Kawaajonŋ giŋi Buŋa qaa kokawaa honŋa monŋ mende totoonŋ mewaga. ²² Kilenaganonŋa mono uuga meleema Ponŋ qama koolina iinonŋ uumomogaa sinŋisonŋgoya ii mesaonaga. ²³ Goo uuganonŋ kobooro tomembombombonŋ kaanŋa juma saa qerŋ gonŋa. Sinŋisonŋgoganonŋ mono kasa kaanŋa kokosiinŋ gono osijanŋ.”

²⁴ Piitononŋ kaenŋ jeŋ muro owenŋ jenanŋ eja Saimononŋ kokaenŋ meleema orono, “Oro mono noonŋonŋ ama Pombaajonŋ qama kooliri qaa jejaoti, iikawaa honŋa monŋ mende koloonŋ nonaga.”

* 8:3: Apo 22.4-5; 26.9-11

²⁵ Aposol yorononj Pombaa Buja qaa ii siti iikanonj nanjonj jen jen asarin onjomesaonj keni. Kananonj kema Samaria prowinswaa gomaña gomaña liligonj ejemba uugia Oligaa Buja qaanonj kuuj onjoma laligonj Jerusalem sitinonj eleema keni. Kianj.

Filipnonj Afrika eja monj ii Buja qaa ijoro.

²⁶ Pombaanonj gajoba monjonj Filip qaa kokaenj ijoro, “Gii mono Jerusalem siti mesaonj Saut waagenj kemba. Balonj qararanjonkonjononj kana isia (walaga) Gaza taanonj kemeñkejuti, mono iikanonj kemba.” ²⁷ Kaenj ijoro Filipnonj afaanjonj mesaonj keno. Kema Afrika eja monjonj gomañanonj eleema keno kananonj mokolooro. Iinonj Etiopia kantriwaa kandasi kwiimbawaa jawiña uuta koloonj emba pombaa jinjonj mirianonj monenj ano esuhina iwoiya galenj koma laligoro. Seliaa iwoiwaajonj ama Juuda eja koloomambaajonj amamaaroto, kilenj Anutuwaawaa waeya menj mepeseemambaajonj Jerusalem sitinonj karo.

²⁸ Kanj gomañanonj eleemambaajonj hoos karenonj uro hoosonj harogi kananonj keno. Iikanonj kema gejatootoo eja Aisaiawaa buk kotuma weenjonj rari. ²⁹ Kaenj kolooro Unja Toroyanonj Filip sanje qen muñ qaa kokaenj ijoro, “Gii mono hoos kare iikawaa kooronjonj kema metetereenj kemba.” ³⁰ Unja Toroyanonj kaenj ijoro iikanondeenj bobogariñ kosianonj keno. Kema ejanonj gejatootoo eja Aisaiawaa buk iikanonja Buja qaaya weenjonj moro. Moma kokaenj qisinj muro, “Qaa weenjonjanj, ii saanonj moma asarijanj me qaago?”

³¹ Qisinj muro ijoro, “Monjonj mende jen asariro neeno ii nomaenj moma asariwenaga?” Kaenj ijoro hoos karenonj uro motoonj rari. ³² *Buja Tere weenjonj, ii kokaenj, “Ejanonj lama qen kotowombaajonj menj wanjuti, ii mono iikawaa so osonj sororonjonj ero.

Galenjonj lama meriaa juya biankatinonj motoro kooronjonj goronj qen otonja qaa nanji, iwaa so mono mende qama waunjonj.

³³ Menj kamaanj mugij monjonj qaa jakeyanonj qaayaa kitia mende nanjonj jero een lanj jen tegogi. Namononj laaligoya kaenj wanji komuro.

Gbiliuruta qaa komuro. Kawaajonj monjonj qa arenja kanagenj mende weenjonj jewaa.”

³⁴ Jawinonj ii weenjonj Filip kokaenj qisinj muro, “Gejatootoo ejanonj qaa ii morowaajonj jeja? Ii iyanjaajonj me eja mombaajonj jeja? Gii saanonj iikawaa kania nijowa.” ³⁵ Kaenj qisinj muro gejatootoo yonjononj Buju Terenonja kanainj Jiisaswaa Oligaa Buja ii kaniawo jenj asariro moro. ³⁶ Kaenj aminj moma kananonj kema apu kosianonj keuri kwiin jawinanonj ijoro, “Iiba, apu bereña koi eja. Kawaajonj gii saanonj oomulu menj nomba. Qaa monjonj anjonj koma gonja me qaago?” ³⁷ (Kaenj ijoro Filipnonj jero, “Gii qaa gijojenji, ii uuga kuuya Anutuwaanonj ama moma laarijanj een, ii saanonj amanja.” Jero qaa kokaenj meleeno, “Jiisas Kraistnonj Anutuwaawaa Meria kolooja, niinonj ii moma laarijenj.”

³⁸ Kaenj meleema jenj kotoro hoos kare somongogi anjarakunj apunonj kemeñ Filipnonj oomulu menj muro. ³⁹ Ii menj muro apunonja kouri Pombaa Unja Toroyanonj Filip wano uma aliro kwiin jawinanonj ii mombo mende iiro. Mende iiroto, toroqenj korisoro qaganonj gomanj balonjonj Etiopia keno. ⁴⁰ Filipnonj alinj kema taonj qata Asdod kanonj asugiro mokoloogi. Iikanonjadeenj toroqenj taonja taonja liligonj kanonj Oligaa Buja qaanonj ejemba uugia kuuj kema laligonj Sisaria taanonj kouro. Kianj.

9

Ponjonj Sool asuginj muro uuta meleeno.

Apo 22.6-16; 26.12-18

¹ Kambanj biwia kanonj Soolnonj uugere qaganonj nama uu selia bolanj qetano Pombaa gowokouruta unuj ureen onjoma laligoro. Kaenj laligonj jigo gawonj galenj wanja iwaanonj keno. ² Iwaanonj kema kokaenj kuuj qisiro, “Kana gbilia otaanj laligojuti, iyonjononja tosianonj koriganonj Damaskas sitinonj laligoju. Kawaajonj niinonj saanonj endu kema monjgama onjoma monj mokoloomanjati, ii mono somonjonj wama Jerusalem sitinonj kamanja. Damaskas sitinonj Juuda nonoo qamakooli miri galenj komakejuti, iyonjononj ii anjonj koma onjombutowaajonj mono jenteego tere onj nona menj kema qendeema onjomanja.” Kaenj jero ooro menj keno.

³ Kananonj kema kema Damaskas siti dodowimambaajonj ano iwoi monj uulanjawo kokaenj kolooro: Asamararanj monj Siwenonja oobili kaanja asuginj kamaanj liligonj muro.

⁴ Liligonj muro tama namononj kemeñ enj otonj monj moro qaa kokaenj ijoro, “Sool Sool, gii mono naambaajonj sisiwerowero qaganonj ama nonjanj?”

* 8:32: Ais 53.7-8

⁵ Kaer ijoro Soolnoŋ qisiŋ jero, “Poŋ, gii moronoŋ?” Kaer jero meleeno, “Nii Jiisas sisiwerowero qaganonŋ ama nomakejaŋi, nii mono ii. ⁶ Ii koloojento, saanonŋ waama sitinoŋ kema. Iikanonŋ kema naa iwoiga ambagati, moŋnoŋ iikawaa bujuya gijowaa.”

⁷ Eja iwo kengiti, iyoŋonoŋ qaagia bogoro totomiŋ nanŋi. Yoŋonoŋ qaa otonŋ onanonŋ mogito, eja moŋ mende iigi. ⁸ Qaa meleeno Soolnoŋ namonoŋga waaroto, jaaya uunŋ iwoi moŋ mende iima titou kuunŋ nano. Kaer nano borianoŋ meŋ Damaskas sitinoŋ wama kengŋi. ⁹ Kengŋi weeŋ karonŋ kawaa so titou rama apu me nene moŋ mende neŋ een raro. Kian.

Ananaiasnoŋ Sool oomulu meŋ muro.

¹⁰ Damaskas sitinoŋ Jiisaswaa gowoko moŋ qata Ananaias laligoro. Poŋnoŋ kotonŋ kondoro jaameleŋ uŋa iiro “Ananaias!” qarō. Qata qarō jero, “Oo Poŋ, nii koi rajen.”

¹¹ Kaer jero Poŋnoŋ kokaer ijoro, “Gii mono waama kana qata Kana Dindiŋa jenkejuti, iikanonŋ kema. Iikanonŋ kema Juudaswaa mirinoŋ uma Tarsus eja qata Soolwaaŋonŋ qisiwa. Moba, iinoŋ nii qama kooliŋ noma raja. ¹² Qama kooliŋ rama uutanonŋ jaameleŋ uŋa moŋ kokaer iiro: Eja qata Ananaiasnoŋ miria uutanonŋ kouma jaaya mombo toowaatiwaaŋonŋ boria waraŋonŋ ambaa.”

¹³ Poŋnoŋ qaa kaer ijoro kokaer meleeno, “Oo Poŋ, ejemba mamaganonŋ eja iikawaa sunduya jedaborogi mobe. Iinoŋ Jerusalem sitinoŋ goonoŋ kanagesouruga soraaya ii mamaga unuŋ ureeŋ oŋoma laligoro. ¹⁴ Jigo gawonŋ galenŋ wana yoŋonoŋ nemuŋ koma ku-usuŋ mugi Damaskas siti kokanoŋ kaanŋagadeeŋ gawonŋ iikayadeeŋ memambaajonŋ karo. Ejemba goo qaga qama kooliŋkejoŋi, iinoŋ mono nono korebore nonoma somoŋonŋ nonomambaajonŋ moja.”

¹⁵ Kaer meleenoto, Poŋnoŋ kokaer ijoro, “Niinoŋ eja ii meweengoŋ mube qana bosima noo manja qeŋ laligowaa. Kaer laliŋonŋ gomaŋa gomaŋa liliŋonŋ noo Buŋana jeŋ seiro Israel ano waba kantri ejembanonŋ momakebuya. Qaa jakeya jakeya kanonŋ horogi eja poŋ mamaga yoŋoo jaagianonŋ keuma noo Buŋana inijoro mobuya. Kawaaŋonŋ mono kilenŋ kema. ¹⁶ Iinoŋ qana bosima kawaaŋonŋ siimbobolo mamaga mobaa. Niinoŋ iikawaa areŋa qendeema mumambaajonŋ mojen.”

¹⁷ Kaer ijoro Ananaiasnoŋ kema miri iikawaa uutanonŋ uma borowoita Soolwaa waraŋonŋ ama ijoro, “Sool alana, kana somatanonŋ kana Jiisasnoŋ asugiŋ gonoti, Poŋ iikanonŋ mono wasiŋ nono kajeŋ. Goo jaaganonŋ mombo tooro Uŋa Toroyanonŋ uuga saa qewaatiwaaŋonŋ nijoro kajeŋ.” ¹⁸ Kaer ijoro iikanondeeŋ iwoi sunuyawo tani kanonŋ jaayanonŋga tama kamaadabororo jaaya tooro. Jaaya tooro uuro asariro waaro. Waama jero oomulu meŋ muro. ¹⁹ Oomulu meŋ muro nene neŋ kotiuro. Soolnoŋ kotiuriŋ gowoko yoŋoo batugianonŋ Damaskas sitinoŋ weeŋ tosaŋa laligoro. Kian.

Soolnoŋ Damaskas sitinoŋ Buŋa gawonŋ mero.

²⁰ Laligoŋ iikanonŋga waama Juuda yoŋoo qamakooli miria miria kanonŋ uma Jiisaswaa kania jeŋ asariŋ ejemba uugia kuunŋ kokaer inijoro, “Jiisasnoŋ Anutuwaawaa meria koloŋa.”

²¹ Kaer inijoro moma kuuya yoŋonoŋ aaruŋ waliŋonŋ jegi, “Jerusalem sitinoŋ qa ii qama kooligiti, eja koi kanonŋ ii unuŋ ureeŋ oŋoma laligoro me qaago? Kaanŋadeeŋ koi kanonŋ karoti, ii mono nono somoŋonŋ nuuama jigo gawonŋ galenŋ wana yoŋoo borogianonŋ nonoomambaajonŋ karo. Kawaaŋonŋ mono nomaenŋ letoma aŋo Anutuwaawaa qaa iikayadeeŋ nanŋonŋ jenkeja?”

²² Kaer jegito, Anutunonŋ Sool esuŋmumu muro mombo kotiuriŋ laligoro. Kotiuriŋ laligoŋ Juuda ejemba Damaskas sitinoŋ laligogiti, iyoŋoo uugia kuunŋ kokaer jeŋ laligoro, “Jiisasnoŋ onanonŋ Anutuwaanonŋ Hamoqeŋe Toya Kraist koloŋa.” Qaa ii jeŋ kotiuriŋ kania qendeema laligoro yoŋonoŋ kiko qeŋ qaa ii qewagowombaajonŋ amamaanŋ laligogi.

²³* Weeŋ mamaga tegoro Juuda yoŋonoŋ ajoroŋonŋ qaa gawonŋ meŋ Sool qeŋi komuwaatiwaaŋonŋ anŋonaŋ aŋgi. ²⁴ Anŋonaŋ aŋgito, iikawaa bujuya ii Soolwaa gejanonŋ kemero moro. Soolnoŋ Damaskas siti mesaomambaajonŋ ano iikanonŋ qeŋi komuwaatiwaaŋonŋ siti kiropo naguyanonŋ iwaaŋonŋ asaga gomantiŋa jaa galenŋ meŋ laligogi. ²⁵ Kaer meŋ laligogito, gowokourutanonŋ gomantiŋa moŋnoŋ konde (misa) somata meŋ kasanonŋ somoŋonŋ Sool kondenoŋ ama siti sopawaa ootanonŋga aŋgi kemeŋ keno. Kian.

Soolnoŋ Jerusalem tatawaga kema laligoro.

²⁶ Soolnoŋ kema Jerusalem sitinoŋ keuma Jiisaswaa gowokouruta yoŋowo batogonŋ toroqeroto, kuuya yoŋonoŋ Sool gowoko koloŋonŋ laligoroti, ii mende moma laarigitiwaaŋonŋ ama iwaaŋonŋ toroko mogi. ²⁷ Toroko mogito, eja qata Barnabas iinoŋ ala meŋ muŋ kalanŋ koma wama aposol yoŋoononŋ kema qendeema sunduya kokaer jeŋ asariŋ oŋono, “Sool

* 9:23: 2 Kor 11.32-33

eja koi kanon kananon karo Ponjon asugin muro iiro qaaya ijoro ano kanagen Jiisaswaa qata ii Damaskas sitinon jen asarin uugia kotakota kuuj laligoro.”

²⁸ Sunduya kaen jen asarin onono yonowo toroqen Jerusalem siti uutanon liligon awasankaka nama Pombaa qata asuganon qama ejemba uukuuku kotakota ama onoma laligoro. ²⁹ Ii ama onoma laligon Juuda ejemba Griik qaa moma laligogiti, iyonowo amin moma mondongosi qaa melenqeleen anoto, yononon Sool kaparan koma qegi komuwaatiwaajon mogi. ³⁰ Ii batogi alaurutanon Sool mokoloon wama Sisaria taonon kema nama wasigi yanodeen toroqen kolokoloo taonq qata Tarsus kanon keno. Kian.

Uumeleen tuuj yononon luaenon laligogi.

³¹ Soolnorj uuta meleeno iikawaa gematanon uumeleen kanageso kuuya Judia, Galili ano Samaria prowins sokoma laligogiti, iyononon luae mokoloogi Unj Toroyanon ii men kotiin nangon onono laligogi. Kaen metulanjon Pombaa qaaya uuguwombotiwa keegia moma gawon megii uumeleen kanagesogianon somariin seiro laligogi. Kian.

Piitonon Lida eja mon menj qeangoro.

³² Piitonon gomanq gomanq liligon Jiisaswaanon kanageso soraaya injiima kema laligon kamban monjon taon qata Lida kanon keuro. ³³ Keuma kanon eja mon qata Ainias mokoloo. Bakaya koomuya kolooro dunnondeen en laligoro gbani 8 tegoro. ³⁴ Piitonon ii mokoloon kokaen ijoro, “Ainias, Jiisas Kraistnon gii menj qeangon gonja. Kawaajon mono waama tambomaeega menj kululuwa.” Kaen ijoro iikanondeen waaro. ³⁵ Kaen kolooro Lida ano Saaron ejemba kuuya yononon ii iima uugia meleema Pombaanon qokotaagi. Kian.

Piitonon Jopa kema Tabita menj gbiliro.

³⁶ Jopa taonon gowoko emba mon qata Tabita laligoro. (Qa ii Griik qaanon Dorkas, ananaa qaanon nembaro, Ingris qaanon deer.) Iinon kamban so gawon awaa awaa menj kalen seiseiya mendeema ejemba kamaanqeqeta ilaan onoma laligoro. ³⁷ Piitonon goman kanon laligoro Tabitanon kamban iikanon ji koloon muro komuro. Komuro qamoya songbama menj miri uuta monjon uma anji.

³⁸ Lida ii Jopa taon kosianon raro. Kawaajon Piitonon Lida laligoroti, gowoko yononon ii moma eja woi wasin oronji kema Piito kokaen qisin muri, “Gii mono uulanawo kana norowo Jopa taonon kembonq.” ³⁹ Qisin muri iikanondeen afaangon yorowo kengi. Kema keugi qamo miri uutanon erotiwaanon wama ugi. Ugi emba malo kuuya Piito liligon saama Dorkasnon yonowo laligon opo maleku uun menj ononoti, ii qendeema mugi. ⁴⁰ Qendeema mugito, Piitonon jero kuuya yononon kemedaborogi simin kuma qama kooliro. Qama koolindaboron qamo jaasewan qen kokaen ijoro, “Tabita, mono waaba.” Kaen ijoro jaaya uun Piito iima waama raro.

⁴¹ Raro Piitonon borianon menj kobibiuro waama nano. Nano uumeleen alauruta ano emba malo onono ugi. Ugi koomunonga gbilin waaroti, emba ii jaasewangianon ano iigi. ⁴² Iikawaa buju qaa ii Jopa uutanon miri so keno moma ejemba mamanan kanan Ponj moma laarin mugi. ⁴³ Piitonon Jopa kanon somanq tosaanq toroqen laligon Saimombaa mirinon rama ero. Eja ii kana esu mewutiwaajon bulmakao selia orasin songbama meagon laligoro. Kian.

10

Korniliusnon Piito qaro karo uuta meleeno.

¹ Taon qata Sisaria kanon kawali galen wabaya mon qata Kornilius laligoro. Iinon manjaqeqe tuun bakaya mon qata “Italiwaa manjaqeqe tuun” qagiti, iikanon manjaqeqe eja 100 yonoo galengia laligoro. ² Iinon sumanjuruta kuuya yonowo Anutu goda qen wayea menj mepeseen laligogi. Kaen laligogi Juuda ejemba wanaya yonoojon kalen seiseiya onoma Anutu pororo qama koolin laligoro. ³ Mare monjon 3 kilok kawaa so kolooro Ponjon Kornilius koton kondooro jaameleen unj mon iiro. Unj ii tororo iima iikanon Anutuwaanon gajoba monjon mirianon uro iiro. Gajoba kanon uma “Kornilius!” jen qata qaro.

⁴ Kaen qaro gajoba iigigiin sombuya moma ijoro, “Somatana, naambaajon koi kajan?” Kaen ijoro meleeno, “Gii qama koolin laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa koloaja. Gii ejemba wanaya kalenq kalenq mendeema onomakejanj, ii Anutonon moma anjon koma goojon romonjon wasin nono kajan. ⁵ Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taonon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. ⁶ Iinon oro selianon gawon meme eja qata Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligojq.”

⁷ Siwe gajobanon Kornilius qaa kaen ijon mesaon keno. Mesaon keno welenqeqeya woi orono kari. Kari koipuya manjaqeqe eja mon kosianon kaparan koma Anutu

motoongara goda qeŋ laligoriti, ii kaanagadeen oono karo. ⁸ Kagi gajobawaanon qaa ii kuuya injjoro wasiŋ oŋono Jopa taanon keŋgi. Kianj.

Poŋnoŋ Piito koton kondooro jaameleen uŋa iiro.

⁹ Eja yoŋonon kananon keŋgi goman ano taon dodowigi ween biiwia kanon Piitonon miri uuta mon eu kanon uma nama qama kooliro. ¹⁰ Nama qama kooliŋ nenewaa komuŋ iwoi nemambaajon moma jero oogi. Oogi kambaŋ kanon Pombaa umbeumbenanon qero rama jaameleen uŋa mon kokaen iiro: ¹¹ Siwenon aantano iwoi somata mon kamaaro. Iwoi ii opo taana somataa tani kaanŋa kolooro. Gajoba yoŋonon iwoi iikawaa wanŋona 4 iikanon meŋ nanŋowuyaga, iikawaa tani kaanŋa balonon kamaaro. ¹² Iwoi iikawaa uutanon oro kania kania ragi. Oro tosiannon kana 4:yanon riŋ kemakeju. Tosianon wosogianon kondondonŋon kemakeju. Kaanagadeen koonŋa koonŋa kanakeewan elelaon kemakejuti, iwoi kaanŋa kaanŋa ii opo iikawaa uutanon motoon kamaagi. ¹³ Kamaagi iikanon qa mon koloon qaa kokaen ijoro, “Piito, gii mono waama iwoi koi qeŋ oon newa.”

¹⁴ Kaen ijoroto, Piitonon jero, “Oo Poŋ, kaen qaago toton! Ii qizimizinawo. Nii kambaŋ mononon iwoi anŋonjorayawo ii mende newe. Nii iikawaajon arokuukuu mojen.”

¹⁵ Kaen ijoro qa iikanon mombo koloon iwaajon jero, “Anutunon iwoi jeŋ konjoratiro eji, giinon iikawaa qata anŋonjorayawo kaen mende qaba.” ¹⁶ Iwoi kaanŋa ii mombo asugiro indinŋa karoon kolooro. Indinŋa karoon kolooro iikanondeen opo ii mombo horogi Siwenon uro.

¹⁷ Piitonon jaameleen uŋa ii iima iikawaa kaniaajon kiko qeŋ momambaajon moma bimbimŋon raro. Kaen raro kambaŋ iikanondeen Korniliusnon eja wasiŋ oŋono kan Saimombaa miri monŋama kawaajon qiqisi ama mokoloon kouma miri naguyanon nanŋi.

¹⁸ Miri naguyanon nama kokaen qama qisigi, “Saimon qata mon Piito qajuti, iinon miri koi kanon laligoja me qaago?”

¹⁹ Piitonon toroqen jaameleen uŋa iikawaa kaniaajon moma bimbimŋon raro Uŋa Toroyanon kokaen ijoro, “Moba, eja karoonon kan gii monŋama gonju. ²⁰ Niinon eja ii wasiŋ oŋombe koi kaju. Kawaajon mono keteda koi waama kemen uwoi ezelobezelo mesaon yoŋowo kemba.” ²¹ Kaen ijoro Piitonon eja iyoŋonon kemen injjoro, “Mobu, oŋo eja monŋanjuti, niinon ii koloojen. Mono naambaajon kaju?”

²² Injjoro meleengi, “Kawali galeŋ Kornilius ii eja dindinŋa koloaja. Iinon Anutu waeya meŋ mepeseen laligoro Juuda ejemba tuuŋ kuuya yoŋonon goda uuta qeŋ muŋkeju. Anutuwa gajoba toroya monon asugin muŋ kokaen jeŋ kotooro moro, ‘Gii mono qele ama Piito koma horon muna miriganon uma qaa uutanonŋa jewaati, ii geja ama moba.’”

²³ Kaen meleengi horon oŋono miri uutanon ugi kalan koma oŋono ainjolon rama egi. Egi goman ano Piitonon waama yoŋowo keno. Jopa taon kanonŋa ala tosaanŋa unuano iwoi motoon keŋgi. Kianj.

Piitonon waba ejemba yoŋowo ajoroogi.

²⁴ Motoon kema somanŋa motoongo en kema laligon Sisaria taanon keugi. Keugi Korniliusnon yoŋooŋon mamboma laligoro. Kaen laligon tinitosa ano alauruta awaa ii koma horon oŋono mirianon ajoroŋon ragi. ²⁵ Keuma Piitonon mirinon umambaajon ano Korniliusnon waama kamaan jolonŋa jeŋ kaniaanon kemen usugon muro. ²⁶ Usugon muroto, Piitonon borianon meŋ kobibiuro waaro kokaen ijoro, “Mono waaba, nii kaanjadeen balon ejaga koloojen.”

²⁷ Kaen ijoro iwoi aminŋa moma miri uutanon uri ejemba mamaganon ajoroŋon ragiti, ii injjoro. ²⁸ Injiima kokaen injjoro mogi, “Oŋo Juuda ejemba nonoo kaniaanana moju. Juuda nono ejemba wabaya oŋoo mirinon uma oŋowo ainjolon rarawaa soŋgo ero amamaankejon. Ii amamaankejonto, Anutunon qaaya mon qeundeema noma kokaen nijoro, ‘Giinon ejemba ii me woi yoŋoo qagia ii anŋonjora arokuukuyawo kaen mende qaba.’” ²⁹ Kawaajon oŋo qele ama koma horon nonŋi niinon mende qotogon kan koujen. Kouma kokaen qisijen: Oŋo mono naambaajon qele ama koma horon nonŋi? Ii saanon jegi momanŋa.”

³⁰ Kaen injjoro moma Korniliusnon meleeno, “Nii mare monon kambaŋ kokaamba 3 kilok kanon mirinanon rama qamakooli gawon meŋ laligon koube kete somanŋa 4 koloaja. Qamakooli gawon meŋ laligowe iikanonadeen eja mon selekopaaya asamararawo kanon asugin bananon nano. ³¹ “Bananon nama kokaen nijoro, ‘Kornilius, gii qama kooliŋ laligona qaaga Anutuwaanon uro moro awaa koloaja. Gii kalenŋa kalenŋa ejemba wanaya mendeema oŋomakejanŋi, ii Anutunon moma anŋon koma goojon romonŋon wasiŋ nono kajeŋ. ³² Kawaajon mono keteda koi qele ana Jopa taanon keno eja qata Saimon, qata mon Piito qajuti, iiga wama kawu. Iinon oro selianon gawon meme eja Saimon iwaa mirinon kowe goraayanon laligoja.’”

³³ “Kaen nijorotiwaajonj ama niinonj iikanondeen gele ambe goononj kagi. Giinonj qaana moma kajanjwaajonj uuna qeanggoja. Pojnnonj qaa kuuya jewagiwaajonj jenj kotonj gonoti, giinonj ii saanonj jena mobonja. Nono kuuya keteda koi iikawaajonj ajoroonj Anutuwaajaasewananonj koi rajonj.” Kianj.

Piitononj Korniliuswaa mirinonj Buñja qaa jero.

³⁴ *Korniliusonj kaen jero Piitononj kanainj kokaen jero, “Ahaa! Anutunonj ejemba tosaanja mende injisosoroonj tosaanja mende sureen onjmakejato, so motoonjononj gosinj nonomakeja. Iwaa jaanonj mojnnonj anjonjorayawo mende kolooja. Niinonj ii keteda koi onjanonj moma kotojenj.

³⁵ “Kaen qaagoto, ejemba tuunja tuunja kuuya nonjo batunananonj daen yonjoonngga mojnnonj Anutuwaaya menj mepeseen kaiyakayanonj kana dindinja otaaji, iinonj mono Anutuwaajaanonj sokonja. ³⁶ Jiisas Kraistnonj ejemba kuuya ananaa Pojnana koloonj luea qen nonomakeji, Anutunonj Buñja qaaya ii Israel kanageso nonoononj ano karo. Buñja iikanonj karo nono iikawaa Oligaa Buñjaya jenj asarinj laligojonj. ³⁷ Jononj ejemba uugia kuunj kokaen jero, ‘Onjo mono uugia meleengi niinonj oomulu menj onjomanja.’ Kaen jero kawaa gematanonj qaa ii Galili prowinsnonj kanainj jegi seinj kema Judia prowinsnonj keuma kuuya sokono. Onjo ii modaboroju.

³⁸ “Anutunonj Unja Toroya Nazaret eja Jiisaswaa uutanonj maaro ku-usunj buñja qen aonj gomanj so liligonj laligoroti, ii iwo nano kema ejemba kiankomunj onjono. Kilenjaa Toyanonj ejemba esujanonj somonjonj horonj onjono kemegiti, iinonj ii kuuya menj qeanggonj onjondabororo. ³⁹ Iwoi ii Juuda nonoo gomanonj ano Jerusalem sitinonj ama menj laligoro gere batuyanonj mondonj qegi komuro. Nono ii kuuya iima nangonj jenj dangunuya koloonj nanjonj. ⁴⁰ Komunj ero somanja karonj kolooro Anutunonj menj gbiliro waaro. Waama indinja mamaga ejemba asuginj onjono.

⁴¹ “Iinonj ejemba tuunj kuuya yonjoonj mende asugiroto, Anutunonj waladeenj nono meweengonj nonono Jiisasnonj koomu-nonngga waama laligoroti, kambanj iikanonj iwo qaa aminj moma nembanene anjonj nenj laligoninji, mono nonoononj asugiro nono iikawaa qaaya nangonj jenj namakejonj. ⁴² Kaen naninj Jiisasnonj kokaen jenj kotonj nonono, ‘Anutunonj kuunj nono niinonj ejemba laligojuti ano komugiti, iyonjo jenteego Togiaga koloojenj. Kawaajonj onjonoj mono noo kaniana ii ejemba tuunj so yonjoononj nangonj jenj asarinj laligowu.’ ⁴³ Ejemba daen yonjononj Jiisas moma laarinj munj qata qamakejuti, Anutunonj mono qa ii moma yonjo sinjgisonjgogia mesaonj songbamakeja. Iwaa kania kaen eji, ii gejatootoo ejemba kuuya yonjononj nangonj jenj asarinj oogita eja.” Kianj

Unja Toroyanonj waba ejemba yonjoononj kamaaro.

⁴⁴ Piitononj qaa kaen jenggadeen nano Unja Toroyanonj ejemba geja ama mogiti, iyonjo uugianonj kemero. ⁴⁵ Anutunonj Unja Toroya kalenja ii waba ejemba yonjo uugianonj kaanagadeen maaro kemeroti, ii Piitowaa alaurutanonj iima aarugi. Juuda ejemba selegianonj Anutuwaaja aiwese menj kotogi uugia meleema Jiisas moma laarinj Piito otaanj kanj ragiti, iyonjononj mono aarunj kokaembaajonj walinggogi: ⁴⁶ Yonjononj kantri tosaanja yonjo qaagia morota morota kanainj jenj Anutu mepeseegi. Kawaajonj walinggogi Piitononj kokaen qisin onjoma jero, ⁴⁷ “Yonjononj Unja Toroya ii nonononj aninj kaanja anjonj koma buñja qen aojuti, ii mojonj. Kawaajonj ii saanonj oomulu menj onjoninj sokombaa. Ii aninj morononj qotogonj nononaga?”

⁴⁸ Kaen jenj jenj kotonj onjono Piitowaa alaurutanonj nama Jiisas Kraistwaa qatanonj Kornilius sumanjuruta oomulu menj onjonj. Oomulu menj onjonj Piito anjonj koma mugitoroqenj weenj tosaanja yonjowo laligoro. Kianj.

11

Piitononj Jerusalem kema gawonjaa sunduya jero.

¹ Waba kantri yonjononj kaanagadeen Anutuwaanonj qaa menj anjonj kongiti, iikawaa bujuya ii aposol ano uumeleenj alaurugia Judia prowins sokoma laligonj mogi. ² Kawaajonj Piitononj Jerusalem sitinonj eleema uro Juuda selegianonj Anutuwaaja aiwese menj kotogi uugia meleengiti, iyonjononj jejewili (jaaliki) ama jenj mugit. ³ Jenj munj kokaen ijogi, “Waba kantri eja Anutuwaaja aiwese mende laligojuti, gii mono naambaajonj kema yonjowo ainjolonj rama nembanene nena? Ii mende sokonja.” ⁴ Kaen ijogi kanakanai-yanonngga kanainj iwoi kolooroti, ii korebore arenjowo jenj asarinj onjoma kokaen injoro,

⁵ “Niinonj Jopa sitinonj laligonj qama kooliwe Pombaa umbeumberjanonj nuro rama jaameleenj unja monj kokaen iibe: Siwenonj aantano iwoi somata monj kamaaro. Iwoi ii opo taanja somataa tani kaanja kolooro. Gajoba yonjononj iwoi iikawaa wanjonja

* 10:34: Dut 10.17

4 iikanonj menj nangowuyaga, iikawaa tani kaanja noo kosonanondeej kamaanj ero. 6 Kamaanj ero iwoi iikawaa uutanonj tororo iibe oro kania kanianonj ragi. Oro tosaanj ii namononj kana 4:yanonj riinj kemakeju. Tosaanja kawalia geregiawo koloou. Tosianonj wosogianonj kondondonjonj kemakeju. Kaanagadeenj koonj kania kania kanakeewanj elelaonj kemakejuti, iwoi iikaanja ii opo iikawaa uutanonj motoonj kamaagi injiibe. 7 Injiibe qa monj kaanagadeenj koloonj kokaenj nijoro mobe, 'Piito, mono waama iwoi koi qenj onj newa.'

8 "Kaenj mobeto, niinonj kokaenj jewe, 'Oo Ponj, nii iikawaajonj arokuukuu mojen. Iwoi qizimizinj anjonjorayawo kaanja ii kambanj monjenj noo buunanonj mende oosiro. Kawaajonj ii mono mende totoonj nemanja.' 9 Kaenj jewe qa iikanonj mombo Siwenongga koloonj kokaenj nijoro, 'Anutunonj iwoi jenj konjoratiro eji, giinonj iikawaa qata anjonjorayawo kaenj mende qaba.' 10 Iwoi kaanja ii indina karoonj kolooro. Kaenj kolooro iwoi kuuya ii mombo horogi Siwenonj eleema uro. 11 Uma ayayooga kono kambanj iikanonjadeenj Korniliusnonj Sisaria taanonjga eja karoonj wasinj onono noononj kagiti, iyonjononj miri raniinj, iikawaa naguyanonj nanji.

12 "Naguyanonj nanji Unja Toroyanonj kokaenj jenj kotonj nono mobe, 'Gii mono uuwoi ezelobezelo yakarinj yonjowo kema.' Qaa ii mobe uumeleenj alauruna 6 yonjononj kaanagadeenj Jopa mesaonj niwo Sisaria taanonj keninj. Sisaria keuma kawali galerj iikawaa mirinonj uninj. 13 Uninj qaa sundu kokaenj menj nonono, 'Gajoba monjonj noo mirinonj asugiro iibe nama kokaenj nijoro: Gii mono Jopa gomanonj qele ama eja qata Saimon, qata monj Piito ii wama kawu. 14 Iinonj kanj Buja qaa jero gii ano sumanjuruganonj ii moma laarinj uugia meleenjgi kuuya hamo qenj onono letombu.'

15 "Sundu ii menj nonono niinonj kanainj Buja qaa jewe. Ii jewe mogi Unja Toroyanonj kanakanaiyanonj nonoo uunananonj kemeroti, mono iikawaa so geja ama mogi iyonjoo uugianonj kaanagadeenj kemero. 16 *Iinonj kemero iibe iikanondeenj Pombaa qaa monj noo momononj kouro romonjgowe. Qaa ii kokaenj, 'Jononj oo toonjonj mulu menj onjonoto, niinonj Unja Toroya uugianonj ama iikanonj mulu menj onomanja.' 17 Nonononj Ponj Jiisas Kraist moma laarinj muninj Anutunonj kalenja nononoti, ano yonjononj moma laarigi Anutunonj kalenja iigadeenj yonjoo uugianonj kaanagadeenj ano. Kawaajonj ama nii kaanjononj mono nomaenj Anutu ku-usunj Toya batogonj qetama mubenaga? Iinonj kaenj ama onjonota niinonj anjonj koma mumambaajonj amamaawe."

18 Piitononj sunduya kaenj jero moma uugia olomooro bonjonj kolooro Anutu mepeseenj kokaenj jegi, "Onjanonj, nono uunana meleema laaligo kotigaa bujaya koloojonj mojonoto, Anutunonj kana motoonjgo ii waba kantri ejemba yonjoojonj kaanagadeenj ama onjonota eja. Ii mono keteda koi asarinj moma kotojonj." Kianj.

Waba kantrinonj uumeleenj tuuj mutuya kolooro.

19 *Stiiwen qegi komurotiwaaajonj ama kakasililinj kolooro uumeleenj ejembanonj deema liligonj kema kagi. Kema kagi tosianonj kowe goraayanonj Fonisia gomanonj kenji. Tosianonj kowe kotonj wato qata Saiprus kanonj kenji. Tosianonj Siria prowinswaa sitia qata Antiokia kenji. Kaenj deema kengito, ejemba batugianonj Jiisaswaa Buja qaa ii Juuda ejembagadeenj injjogi mogi. Waba kantri ii mende injjogi. 20 Mende injjogito, Saiprus ano Sairini eja tosianonj yonjoo batugianonj laligogi. Yonjononj waba balononj somariinj Antiokia sitinonj kouma balonj toya yonjowo Griik qaanonj aminj moma Ponj Jiisaswaa Oligaa Buja ii kaenj Juuda qaago yonjoojonj kaanagadeenj jenj asarinj onjngi. 21 Ii jenj asarinj onjngi Ponjonj yonjowo laligoro ku-usujanonj ejemba uugia kuuj onjono mamaga yonjononj Ponj Jiisas moma laarinj uugia meleema iwaanonj qokotaagi tuungia somariinj somata kolooro.

22 Kaenj kolooro iikawaa bujuyanonj kema Jerusalem kanageso yonjoo gejagianonj kemero mogi. Ii moma Barnabas wasigi Antiokia sitinonj kenjo. 23 Kema keuma Anutunonj kalenjorinanja ejemba onjono qeangogiti, ii jaayanonj iima moro uro aisoonj qambanjmambanja kokaenj jero, "Onjo mono korebore uugia menj kululuuj kotiinj Pombo qokotaanj nambu." 24 Barnabasnonj eja awaa kolooro Unja Toroyanonj uuta saa qero uuwoi yakarinj gema qenj uuta kuuya kanonj Jiisas moma laarinj muinj laligoro. Kawaajonj ejemba mamaganonj uugia meleema Pombaa tuunjonj toroqegi somariiro.

25 Barnabasnonj Antiokia mesaonj Sool monjamambaajonj Tarsus taanonj kenjo. 26 Kema mokoloonj wano Antiokia sitinonj kari. Kanj iikanonj motoonjgara gbani motoonjgo kuuya laligonj zioz gawonj menj uugia meleenjgiti, ii tuunja tuunja kuma onjoni ejemba mamaganonj momo menj uu wombogianonj angi. Antiokia ejembanonj mutuya kanainj gowoko qagia Kraistwaa ejemba (kristen, Kraistwaa buja) qama laligogi. Kianj.

Waba kantriwaa uumeleenj yonjononj Juuda nanjonj onjngi.

* 11:16: Apo 1.5 * 11:19: Apo 8.14

²⁷ Kamban kanon gejatootoo ejemba tosanon Jerusalem mesaon Antiokia sitinon kamaan kougi. ²⁸ *Yonoononga mon qata Agabus ii waama Unā Toroyanon sololoooro buju qaa kokaen injjoro, “Bodi somatanon koloon gomanā gomanā sokoma ewaa.” Kaen jero iikawaa so Siisakin qata Kloodius iwaa galeŋkonkon kambanānōn kolooro. ²⁹ Ii kolooro gowoko yononon mindirin uumeleen alaurugia Judia prowinsnōn laligogiti, ii nanjon onoma kulukululuun nandun somata angi kambaatiwaa qaa somongogi. ³⁰ Qaa ii somongogi ano iikawaa so onjonon angi. Yononon moneŋ ano iwoi men kululuun Barnabas Sool yoroo borogaranon ama wasin ononji Jerusalem kema uumeleen kanageso yonoo jotamemeurgia injiima ononi. Kian.

12

Herodnon Jeims qeŋ Piito kapuare mirinon ano.

¹ Kamban iikanon kin Herodnon* uumeleen kanageso sisiwerowero men onomabaajon moma jero uumeleen ejemba tosaana onoma somongon onononji. ² Kinon jen kotoŋ Jombaa data Jeims ii manjawaa soo somatanon kianji.

³ Kaen jen kotoŋ qegi komuro Juuda ejemba tosanon ii mogi awaa kolooro iiro. Ii iima kawaaon toroqen jero Piito kaanagadeen men somongogi. Iwoi ii bered yiistya qaawaa kendon kambanānōn jero kolooro. ⁴ *Kawaaon kinon kokaen jero, “Niinon kiankomu kendon† tegoro Juuda yonoo qaa jakeyanon oomaŋa.” Kaen jen jen koton kapuare mirinon ononji. Ononji manjaqeqe eja 16 yononon batugianon tuun 4 koma kamban utekunte angita eja 4:yanon asaga gomantiinā suulan nama galeŋ men mun laligogi. ⁵ Piito kaen galeŋ men mun laligogi kapuare mirinon eroto, uumeleen kanageso yononon suulan iwaajon ama Anutu kaparan koma qama koolin laligogi. Kian.

Siwe gajobanon Piito isama wama kamaaro.

⁶ Qama koolin laligogi kiankomu (Passover) kendon tegoro gomantiinā kanon manjaqeqe eja woiyanon Piito gbado (tape) woinon kotakota somongori batugaranon gaon ero ano eja waagiawo tosanon nagu gematanon nama kapuare miri galeŋ megī. Kin Herodnon goman ano Piito wama qaa jakeyanon oomabaajon romonjon aren ano gaon egi. ⁷ Gaon egito, Pombaa gajoba monon uulanawo asugin Piitowaa koorononon nano kasa miriwaa uuta asaridaboro Piitowaa marononon qeŋ ijoro, “Mono uulanawo waaba.” Kaen ijoro gbado (tape) woiyanon iikanondeen Piitowaa borianonga een suni. ⁸ Suni gajobanon ijoro, “Mono opoga somongon kana esuga mouba.” Ijoro moma iikaen ano. Ii ano toroqen ijoro moro, “Mono malekuga mouma nii notaan kawa.”

⁹ Kaen ijoro moma miri uuta mesaon otaaro. Ii otaŋ kenoto, gajobanon iwoi anoti, ii onjon kolooro me qaagoti, Piitonon iikawaaon moro sisau kolooro. Iinon gaon en gaon iiroti, iikawaa tanitani moro kolooro. ¹⁰ Miri uuta mesaon nagu mutuyanon galeŋ men naniti, ii uruugun nagu monon keuma uruugun koton kema kapuare miri seliaa aen kiropoyanon keuri. Keuri nagu somata kotakota iikanon mono anodeen een tano seleenjen siti kana qaa ootanon kemeri. Kemeŋ kana somata striit mon toroqen keni gajobanon uulanawo Piito mesaon aliro.

¹¹ Aliro Piitowaa uuta tooro kokaen jero, “Oo Ponon mono gajobaya wasiro kan Herodwaa borononga metogon nonja, ii mojen. Juuda ejembanon noo selenanon iwoi koloowaatiwaaon mambonjuti, iinon mono iwoi kuuya iikanonā noo wanŋa somongoja. Niinon keteda koi ii onjon moma kotojen.”

¹² Kaen moma kotoŋ asariro Jombaa nemunā Mariawaa mirinon baagen keno. Jon iikawaa qata mon Maak qagi. Miri iikanon ejemba mamaganon ajoron Anutu qama koolin laligogi. ¹³ Kaen laligogi Piitonon kan toomaanon nama nagunon qero. Nagunon qero welenqeqe emba qata Roda iinon kan “Gii moronon?” jen qisiro. ¹⁴ Qisij nama Piitowaa aroya moma koton “Ii-ia kajan!” jen aisoŋ lugun nagu mende horon uulanawo miri uutanon uma injjoro, “Piitonon kan nagunon nanja.” ¹⁵ Injjoro moma iwaajon “Uuga sooro jejan,” jegi. Jegito, iinon wan qeŋ “Qaa onja jejen!” injjoro. Kaen injjoro jegi, “Ii mono Piitowaa gajobayanon nanja.”

¹⁶ Kaen amin mogito, Piitonon nagu qeŋgadeen nano horon iima aarugi. ¹⁷ Aarugi borianon sare ama olon ambutiwaaon jero. Jen Ponon kapuare mirinonga wama seleenjen kamaaroti, sundu ii injjoro, “Ono buju koi mono bisop Jeims ano uumeleen alaurunana tosaana ii injjogi mobu.” Kaen injjon onomesaon goman monjen keno. Kian.

* **11:28:** Apo 21.10 * **12:1:** Kin Herod Agrippa I (mutuya) iinon gbani 37-44 kanon Palestain kuuya galeŋ koma onoma laligoro. * **12:4:** Eks 12.1-27 † **12:4:** Kiankomu kendon ii Inglis qaanon Passover. Ananaa qaanon qata mon ii goukonon kendon. Israel ejemba yononon liijit laligon nagugia sanon morigi Anutuwa gajobanon injiima koboon unuugun mutu meragia mende unuro komugi.

Piitonon kapuare miri mesaoro kin Herodwaa irinja soono.

¹⁸ Goman ano manjaqeqe eja yononon Piito monggama “Daen ilinolon koma alin kenja?” jen kawaajon konjilin ano majakaka somata mogi.[‡] ¹⁹ Herodnon kaanagadeen Piito mokoloowutiwaajon jero monggama bimbimgon mende mokoloogi eja waagiawo Piitowaa galej megiti, ii qaa Jakeyanon onjooma mamaga qisin onjoma jen tegon unuama unugi komuwutiwaajon jen koton onjono. Kawaa gematanon Judia prowins mesaon Sisaria taanon kemej kanon laligoro. Kian.

Anutonon kin Herod irona muro komuro.

²⁰ Fonisia prowinswaa taon qagara Taia ano Saidon yononon nene gawongia mewombaajon amamaaj kin Herodwaa kantri yonoononga nene iwoigia sewanja menj laligogi. Kaanja laligogi Herodwaa irinja soono Taia Saidon kere ama onjoma nembanene onjombutiwaa songo ano. Kawaajon yononon kululuun jotamemeurugia wasin ononji tuun menj kin Herod iibombaajon kengi. Kengi jawina qata Blastus jinjaron miriaa galejanon ii wala injiuro. Injiuro ijogi, “Nono qaa jen solananinij luae koloowaatiwaa qisiwombaajon kajon.” Kaen ijon jen menj loorin mug iinjoro, “Saanon qaagia kotingon gemagianon namaña.”

²¹ Kaen injjoro kinjon qaa meleema onjombaaajon kamban menj onjono kanon ajoroogi iyanjaa selia menjerengon kin eja pon malekuya mouma jinjaron durj rarayanon rama korisoro qaa injjoro. ²² Injiuro ejemba tuun yononon moma kokaen jen qagi, “Qaa ii Anutuwaanon qaaga. Ii balon ejawaa qaaya qaago.” ²³ Kaen qagito, kinjon kaen ama Anutuwaa qabunaya qakooma mende mepeseen iyanjaajon moro uro. Kawaajon Pombaanon Siwe gajoba monjon iikanondeen qero doonon kin kin kema kiro komuro. ²⁴ Kaen kolooroto, Anutuwaanon Bunja qaa ii jen laligogi toomorianawo koloon seiro.

²⁵ Antiokia siti yononon Barnabas ano Sool nanjonango misin gawon mon^S orongiti, iyoronon ii Jerusalem laligon metogori. Ii metegon Jon qata mon Maak qagiti, ii wama mooton Jerusalem mesaon Antiokia sitinon eleema kagi. Kian.

13

Barnabas Sool yoronon misin gawon kanain menj keni.

¹ Antiokia sitinon tosanon uugia meleema uumeleen kanageso koloogi jotamemegia kokaanjon gejatootoo qaa jen kuma onjoma laligogi: Qagia Barnabas ano Simeon qata mon Injana (Griik qaanon Naija) ano Lusius (Sairini gomambaajon), Manain (ii pon gawana Herod* iwo mooton laligon somariiri) ano Sool. ² Uumeleen kanageso yononon Pombaa waeya menj mepeseen nene singi laligogi iikanon Unja Toroyanon kokaen injjoro, “Niinon Barnabas ano Sool gawon qaita mon mewaotiwaajon meweengon oroombe. Kawaajon onjonoj mono ii jen tegon wasin oronji kembao.”

³ Kaen injjoro qama kooliwombaajon nene singi laligon borogia wanjaranon anji Pombaa ku-usujanon turun orono wasin oronji keni. Kian.

Saiprus watonon kema gawon megiti.

⁴ Unja Toroyanon kaen wasin orono goman qata Selusia kanon kemeri. Kanon kemej wanjonon uri opo sel horon mororonogogi haamonon nangoro kema wato Saiprus kawaa weej kookoutanon keugi. ⁵ Keugi siti qata Salamis kanon kema Juuda ejemba yonoo qamakooli miria miria kanon uma Anutuwaa Bunja qaa jen uu kuun onjoni. Eja qata Jon ii kaanagadeen wani yorowo kema kan ala ilailaagaraga laligoro. ⁶ Kaen laligon wato kuuya laligon koton leegen weej kemekemetanon Pafos sitinon keugi. Kanon keuma Juuda eja qata Barjiisas mokoloogi. Iinon owen jenaj ejaga koloon gejatootoo eja takapolakaya laligoro.

⁷ Owen eja ii wato kawaa kiapya qata Sergius Pool iwaa mirinon rama laligoro. Kiap iikanon momakooto ejaga laligoro. Kaanja laligon Anutuwaanon Bunja qaa momambaa siinja enj muro Barnabas Sool koma horon orono iwaanon kari. ⁸ Karito, Elimas, (owen memewaajon qata Griik qaanon kaen jenkegiti,) iinon kiapnon Anutuwaa moma laarin mubabotiwaajon tuarenjen ama oroma kiap uuta qaanon enkalolon memambaajon anjogato mero. ⁹ Anjogato mero Sool, qata mon Pool qagiti, Unja Toroyanon iwaa uuta saa qero Elimas tororo iima kotoro.

[‡] **12:18:** Room gawman gawombaa arenja kokaen; Kapuare ejanon olon konagati een, eja waagiawo ii mono unugi komunkegi. Kawaajon konjilin ama majakaka somata mogi. ^S **12:25:** Antiokia yononon nanjonango monen ii menj kema Jerusalem uumeleen kanagesowaa jotamemeurugia yonoo borogianon ani. Kawaajon qata nanjonango misin gawon mon jejon. Apo 11.30 * **13:1:** Herod Antipas iinon gbani 4 B. C. - 39 A. D. kanon Galili ano Perea prowins woi ii galej koma onjoma laligoro.

¹⁰ Iima kotonj kokaen jej muro, “Yei! Umbuqumbulinj eja, gii mono Kilenaa Toyaa mera koloojan. Satanonj uuga osonkakale ambembo men gono selenonj kuukuu kania kania ama laligonjkejan. Qaa dindiņa kuuyaa kereya kolooj Pombaanonj kana dindiņa meeranğona dogonjeji, ii mono mesaowaga me? ¹¹ Kawaaonj moba! Pojononj mono boria qaganonj ano esujanonj turunj gono jaaga gooro weenj asasaga iimambaajonj amamaawaga. Iinonj kambanj merotiwaa so mono jinjaunj qej laligowa.” Jej muro iikanondeen pangamanonj qaganonj kamaanj tururo umunj koma titou kuunj ilinwalinj qej kema kanj borianonj mewutiwaajonj qisinj borianonj koromojoronj ano. ¹² Iwoi ii kolooro kiapnonj ii iima Pombaa Bunja qaa momoyaaajonj walinğonj moma laarinj muro. Kianj.

Pisidiawaa Antiokia taononj misin gawonj megj.

¹³ Poolnonj nejaurata yonowo Pafos gomanj mesaonj wanğononj ugi opo sel horonj mororonjgogi haamononj nangoro kema laligonj Pamfilia prowinswaa siti qata Perga kanonj keugi. Kanonj keuma nama Jononj oromesaonj eleema Jerusalem sitinonj karo. ¹⁴ Eleema karoto, yorononj Perga siti mesaonj toroqenj kema Pisidia prowinswaa taonj qata Antiokia kanonj keuri. Kanonj keuma Sabat kendononj qamakooli mirigianonj uma rari. ¹⁵ Rari qamakooli miriwaa galen yonononj Mooseswaa Kana qaa ano gejatootoo yonononj Buju Tere weenğonj welenj anği kamaanj kokaen qisinj oronği, “Alawoinana, oroononj qaa monj kanageso uunana kuuwaotiwaajonj eji eenj, ii mono saanonj jeri mobonja.”

¹⁶ Kaen qisinj oronği Poolnonj waama boro kuma kokaen jero, “Israel wabaurunana ano balonj toya nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, onjo mono geja ama mobu. ¹⁷ *Israel ejemba tuunj ananaa bejnana ii Anutu. Iinonj bemunjaleurunana meweenğonj onjono ambosakonjurunananonj Iijipt gomanonj kema waba kolooj laligogi. Anutunonj kambanj kanonj Israel ejemba tuunj ii toomorian onjono seinj qabuņagiawo kolooği. Kaen kolooği Anutunonj anğoletonj menj ku-usunja qendeema iikanonj unjano Iijipt kantri mesaonj seleenğenj kagi.

¹⁸ *¹⁸ “Kanj laligonj balonj qararanğonjkonjanonj kotonj kanj nanamemenj bologa ama menj laligogi Anutuwaawaa irinja soono gbani 40:waa so uubooli moma laligoro. ¹⁹ *Moma laligoro, kilenj kanj laligonj Keinan gomanonj kougi. Kougi iikanonj kanageso tuunj 7 konjoma kondeema onjoma balonğia menj mendeema isiurunana toya toya koloołutiwaajonj bunja qej onjono. ²⁰ *²⁰ “Kaen kolooro gbani 450 kawaa so keno. Iikawaa gematanonj Anutunonj jenteegowaa eja ponja ponja (Judge) kuunj onjono. Ii kuunj onjono laligonj kougi Samuelnonj kolooro. Iinonj jenteegowaa eja ponj konoga kolooj gejatootoo ejaga laligoro.

²¹ *²¹ “Samuelnonj kolooj laligoro kambanj iikanonj kinj pombaajonj Anutu welema mugj eja qata Sool onjono. Sool iinonj Benjamin isi yonononğa eja qata Kiis iwaa meriaga kolooro ano gbani 40:waa so kinj ponğia laligoro. ²² *²² “Ii laligoroto, Anutunonj Sool utegonj kitianonj eja qata Deiwid kinj eja ponğia koloołutiwaajonj meweenğonj kuuro. Kuunj kania jej asarinj kokaen jero, ‘Niinonj Jesiwaa meria Deiwid mokoloojenj. Iwaa uuta gosinj mobe saanonj sokoma nonja. Iinonj nanamemenja kuuya kanonj noo jena tenj koma laligowaa.’ ²³ Anutunonj wala eenjanonj Hamoqeqe Toya wasinj nonombaatiwaajonj jeroti, soomonğo qaa iikawaa onjanonj mono kokaen kolooro: Deiwidwaa gbiliuruta yonononğa eja qata Jiisas kolooro Anutunonj ii Israel tuunj nonoo Hamoqeqe Tonana kolooj laligowaatiwaajonj kuuro.

²⁴ *²⁴ “Jiisasnonj mende asugiro waladeen iikanonj Jononj kanj kokaen jej laligoro, ‘Onjo mono ugua meleemba. Ugua meleenği niinonj oomulu menj onjomanja.’ Kaen jej Israel ejemba tuunj kuuya uu kuunj onjoma laligoro. ²⁵ *²⁵ “Kaen laligoroto, iinonj gomanjili gawonja mendaboromambaajonj ama iikanonj kokaen injjoro, ‘Onjo noononj nomaen romonğoju? Iwoi romonğojuti, niinonj ii qaagoto, mobu, noo gemananonj eja monj kawaa. Iinonj karo niinonj iwaa kooronjanonj kamaanj qeqeta laligojenjwaajonj wayanğesoya besaanj kana esu kasia isamambaajonj moma bimbingomanja.

²⁶ *²⁶ “Oo alauruna, Aabahambaa gbiliuruta ano balonj toya onjono nonowo Anutu waeya menj mepeseenkejuti, Anutunonj hamo qej nonombaatiwaa Bunjaya ii ano nonoononj kaja. ²⁷ Iikawaa kania ii kokaen: Jerusalem toya ano galenurunana yonononj Jiisaswaa kania mende moma kotogi. Gejatootoo yonononj Buju Tere Sabat kendonj so weenğonjkejuto, iikawaa kania ii mende moma asarinjkeju. Kaanja timpinj laligojuto, kilenj galenjonjonj ejaurunananonj Jiisas komuwaatiwaa qaaya jej tegogi gejatootoo ejemba yonononj qaa

* 13:17: Eks 1.7; 12.51 * 13:18: Jan 14.34; Dut 1.31 * 13:19: Dut 7.1; Joos 14.1 * 13:20: Poj 2.16; 1 Sml 3.20
* 13:21: 1 Sml 8.5; 10.21 * 13:22: 1 Sml 13.14; 16.12; Ond 89.20 * 13:24: Maak 1.4; Luuk 3.3 * 13:25: Mat 3.11; Maak 1.7; Luuk 3.16; Jon 1.20, 27

ii iikaanja kanon honjowo kolooro. ²⁸ *Yononon Jiiisas koomuwaa bunja koloowaatiwaa so qaa kania monjama monj mende mokoloon kileen “Kozigen!” qagi. Qama Pailotnonj jen tegoro komuwaatiwaaajon qama welenji.

²⁹ *⁴“Iwaajon qaa kuuya oogita eji, yonononj mono iikawaa so anji honja kolodabororo Jiiisas gerenonja metogonj kamaanj qasirinonj kema jamo kobaa uutanonj anji. ³⁰ Angito, Anutunonj ii koomu-nonja menj gbiliro waaro. ³¹ *Waaro iwo Galili prowinsnonja Jerusalem sitinonj kagiti, ii mono weenj boria mamaga asuginj onono. Alauruta asuginj ononoti, iyonononj kambanj kokaamba ejemba batugianonj dangunu kaanja nama kania nanjonj jen asarinj laligoju. ³² Anutunonj Juuda ambosakonjurunana yonjowo iwoi amambaa qaa jenj somonjgorota nono iyonjoo gbiliurugia kolooninj qaa walaga iikawaa onanonj mono kambanj kokaamba nonononj kokaenj kolooro: Iinonj Jiiisas menj gbiliro waama laligoja. Kawaajonj nonononj iikawaa Oligaa Bunja ii jenj asarinj onononj.

³³ *⁴“Anutunonj Jiiisaswaaajonj qaa jero Deiwidnonj moro Ondino (Buk song) janjgo woi kanonj kokaenj oorota eja,

‘Giinonj neenaa meranaga koloojanji, ii kete ejemba qendeema onombe iima kotoju.’

Iinonj qaa iikawaa so Jiiisas menj gbiliro waaro. ³⁴ *Jiiisas menj gbiliro koomunonja waama kotiinj laligonj kanagenj mombo mende komuwaa. Iikawaa qaaya Anutunonj kokaenj jerota eja,

‘Nii kalenjmoriana kinj Deiwid munj laligowe soraaya koloonj powowonj kotiinj nanoti, iikawaa so ii mono onjoojonj togonj onjomanja.’

³⁵ *Deiwidnonj iikawaa qaaya ii Ondino (Buk song) monjonj kaanagadeenj kokaenj anota eja,

‘Geengaa wombo ejaga soraaya ii mende mesaona koomuwaa ronjonj mende gisaawaa.’

³⁶ Nono kinj Deiwidwaa kania mojonj: Iinonj laaligoya laligonj Anutuwaawaa jeta otaanj gawonj muroti, ii medaboronj goronj qenj komuro. Komuro ambosakonjuruta yonjoo kosogianonj ronj konjji qamoyanonj enj gisaanj qaano. ³⁷ Deiwidnonj gisaanj qaonoto, Anutunonj eja menj gbiliro waaroti, iinonj mende gisaaro.

³⁸ “Eja alauruna, kawaajonj qaa koi mono mobu: Anutunonj Jiiisaswaaajonj ama singisonggogija mesaonj songbambaa. Nonononj iikawaa Bunjaya jenj asarinj onononj. ³⁹ Wala ‘Mooseswaanonj Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowonja,’ jeninto, iikanonj iinonj woinonj osinj amamaanj laligoninj. Kaenj laligoninto, kambanj kokaamba daenj yonononj Jiiisas moma laarinj iwo qokotaawuti, Anutunonj mono kuuya yonjoo qaagija jenj tegoro solanjanuwuya. ⁴⁰ Gejatootoo ejembanonj qaa jenj oogita eji, Anutunonj iikawaa so ironja meleeno qagianonj ubabotiwaaajonj mono toogia moma galengija menj aowu. Qaa kaanja monj ii kokaenj,

⁴¹ *⁴“Niinonj onjoo laaligo kambanjanonj angoletto qaita monj memanja.

Monjonj iikawaa buju qaa jero mobuyaga, ii qaa honja koloowaatiwaaajonj mende moma laariwuyaga.

Kawaajonj qaa ii menj kamaanj ama jejewili amakejuti, onjo mono eenj uunj iima waligonj tiwilaawu.’”

⁴² Poolnonj kaenj jero Barnabaswo qamakooli miri mesaonj kamaari tosianonj kokaenj qisinj oronji, “Nono qaa koi mombo mobombaajonj mojonj. Kawaajonj ii Sabat kendonj monj eukanonj saanonj toroqenj jeri mobonaga.” ⁴³ Qamakooli mirinonja kamaanj deenjji ejemba mamaganonj Pool ano Barnabas kanaganonj orotaagi. Tosianonj Juudaga koloogi ano tosianonj waba kantrinonja koloogito, Juuda yonjowo toroqenj laligoji. Yonononj orotaagi aminj moma qambanjamabanj qaa kokaenj onjoni, “Anutunonj kalenjmorianj ononoti, iikanonj mono bonj qenj nambu.”

⁴⁴ Sabat kendonj monj kanj kuuroti, iikanonj taonj balonj iikawaa ejembaya ii kololoonj “Anutuwaawaa Bunja qaa mobonja,” jenj kouma ajoroogi. ⁴⁵ Kouma ajoroogi Juuda yonononj ejemba tuunja tuunja injiima iringija soondabororo. Soondabororo Poolwaanonj qaa qewombaajonj jenonkooli ama niinonjgiinonj jenj mepaqepae ama oronji. ⁴⁶ Kaenj ama oronj Pool Barnabas yorononj awasankaka kotiinj nama qaa kokaenj jeri, “Anutunonj gawonj noronotiwaawaa so Bunjaya wala Juuda ejemba injinonj sokonagato, onjo ii gema qenj lanj kokaenj jeju, ‘Nono laaligo kotiga uutanonj keubonjatiwaa so qaago.’ Kawaajonj mobu, nonononj mono onjomesaonj waba kantria kantria yonoononj eleema kembota. ⁴⁷ *Ponjonj iikawaa qaaya kokaenj jenj kotonj nonono,

* **13:28:** Mat 27.22-23; Maak 15.13-14; Luuk 23.21-23; Jon 19.15 * **13:29:** Mat 27.57-61; Maak 15.42-47; Luuk 23.50-56; Jon 19.38-42 * **13:31:** Apo 1.3 * **13:33:** Ond 2.7 * **13:34:** Ais 55.3 * **13:35:** Ond 16.10 * **13:41:** Hab 1.5 * **13:47:** Ais 42.6; 49.6

‘Niinon kuuj gombe waba kantri yonoo اساسagiaga koloon hamoqeqewaa kania jen asarin laligona balon goraaya kuuya sokondabororo leelee eu emu yononon letoma Siwewaa buja koloowuya.’”

⁴⁸ Kaen jeri balon toya Juuda mende laligogiti, iyononon moma uugia qeangoro Pombaa Bunaya mepeseegi. Mepeseen laaligo kotigaa buja koloowutiwaajon Anutunon moma gosin ononoti, iyononon iikawaa so uugia meleema Jiisaswaa Bunaya moma laarigi.

⁴⁹ Moma laarigi Pombaa Buja qaa jen seigi prowins kuuya sokoma keno. ⁵⁰ Saanon kenoto, Juuda yononon taomaa eja geria ano emba uuta Anutu goda qen laligogiti, iyonoo uugia qaanon oson kuuj Pool Barnabas motoon sisiwerowero ama oroma goman mirigianonga orotaagi. ⁵¹ *Kembaotiwaajon ama telambelangia qendeema kokaen injjori, “Noro onjo balonon kari sububuj kana tambonaranon mokotaaji, ii mono qesaari onjoangiaagen eleema kemebaa.” Kaen injjori kaniagara solana moma kotogi kema Galesia prowins uutanon siti qata Aikoniam kanon keuri. ⁵² Keurito, gowokourunana Antiokia taonon laligogiti, Unja Toroyanon iyonoo uugia saa qero hononja mende aisonon laligogi. Kian.

14

Aikoniam sitinon uugia kuuri.

¹ Pool Barnabas yoronon Aikoniam sitinon keuma kaanjadeen Juuda yonoo qamakooli mirinon uma Buja qaa jeri. Jeri Juuda ano waba kantri ejemba yonoononga tuuj seiseiya yononon uugia meleema Jiisaswaa moma laarigi. ² Moma laarigito, Juuda ejemba mende moma laarigiti, iyononon balon toya Juuda mende laligogiti, iyonoo uugia oson aposol uunonkeeme ama orombutiwaajon uugia kuugi. ³ Kuugi kilen kamban koriga kanon laligon Ponj moma laarin awasankaka nama Bunaya jen laligori. Ponj kalenmoriana qaya jen asariri qaagara nanjon ku-usunja borogaranon ano aiwese angoletto meri asugiro. ⁴ Kaen asugiro taomaa kanagesoyanon juma deengi. Tosianon Juuda jotamemeya yonowo motoon somongogi tosonian aposol yorowo toroqen nanji.

⁵ Kaen aron qen nangi balon toya ano Juuda ejemba wabaya yononon waama jotamemeurugia yonowo uumotoon ama wasiwasi eja aposol ii “Jamonon gilij uruwoja!” jen romongogi. ⁶ Kaen romongogi moma oloj koma togon Likaonia prowinsnon keni. Kanon kema taon qagara Listra ano Derbe ano goman liligon oroma rama kengiti, iikanon keuri. ⁷ Kanon keuma Oligaa Buja jen asarin uukuuku men onjoma laligori. Kian.

Listra taonon Pool Barnabaswajon ben qagi.

⁸ Listra taonon eja mon kanawoita koomuya laligoro. Ii nemun goron uutanonga meendangoya koloon kamban mongen kana mende riinj een ramakero. ⁹ Poolon Buja qaa jero moma raro uuj kania kokaen iima romongoro, “Iwaa uutanon momalaaria en murotiwaajon ama saanon qeangowaa,” kaen jero. ¹⁰ Kaen romongon qa somata qama ijoro, “Mono waama namba.” Kaen ijoro porazak waama kema kan nano.

¹¹ Poolon kaen ano ejemba tuuj yononon ii iima Likaonia qaagianon kokaen silama qagi, “Ben yoronon letoma eja selewo koloon batunananon asugin nonoonon kamaan laligojao.” ¹² Kaen jen Barnabas qata ben wanja qata Zuus qagi ano Poolon jetanon men qaa jerotiwaajon ama ben qata Hermes qagi. ¹³ Kaen qagi ben Zuus iwaa jiwowon jigoya taon batanon eroti, iikawaa jigo gawon galenanon bulmakao ejia unjuama karo. Kaen kan ila kasaron men kan taon kiropon naguyanon nama ejemba tuuj yonowo jakenon ama simolon onj orombombaajon anji.

¹⁴ Kaen anji aposolwoi yoronon ii moma “Mende sokonja,” jen qotogon selekopaa-gara menjurama uulanawo ejemba tuuj uutanon kema qari. ¹⁵ *Qama kokaen jeri, “Ejaurunara, onjo mono nomaembaajon ama iwoi kaanja anju? Noro kaanagadeen onjo kaanja balon eja toonga kolojoo. Noro Anutuwa Oligaa Buja jen asarin ononjo. Kawaa onjo mono ben omaya gema unjuwo ano uugia meleema Anutu laaligo Toyaanon qokotaawu. Anutu laaligo Toyanon Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikawaa uutanon eji, ii mokolon ononota laligoju. ¹⁶ Gomanja gomanja kuuya yononon wala eeganon laligon kougiti, Anutunon ii mende anjon koma onono iyanggiaa jaajaa ilinjwalin laligogi.

¹⁷ “Mende anjon koma ononoto, kilen tompin mende laligogi. Qaagoto, Anutunon iwoi awaa awaa ama onjoma laligoro. Iinon jero kon kiro ween qero toomoriananon kambanja kambanja kolooro nenkorisoro ama iikaanja kanon uugia kuuj onono laligogi. Kaen laligogi anjaa kania mobutiwaajon kalenja ii qendeema onjoma iikaanja kanon dangunuya ano laligogi.” ¹⁸ Yoronon kaen jen ejemba tuuj simolon onj orombutiwaajon jarambaran riinj jen susugon ononi loorinj mesaogi. Kian.

* 13:51: Mat 10.14; Maak 6.11; Luuk 9.5; 10.11   * 14:15: Eks 20.11; Ond 146.6

¹⁹ Lистра yonononj Pool Barnabas oromesaogito, Juuda ejemba tosianonj Antiokia taonj ano Aikoniam siti woi iikanonja kouma ejemba tuuj uunonjkeeme ama onjongi. Ama onjoma yonjowo ororonj lugunj Pool jamononj qenj “Mono komuja!” jegi. Kaenj jenj ororaanj taonj gematanonj kamaanj mesaogi ero. ²⁰ Eroto, gowoko yonononj kouma liligonj mugi waama kema taononj uro. Kanonj uro eri gomanj ano Barnabaswo Derbe sitinonj keni.

Siriwaa Antiokia sitinonj eleema kari.

²¹ Derbe sitinonj Oligaa Buja jenj asarinj uugia kuuj onjoni mamaganonj uugia meleema Jiisaswaa gowokouruta koloogi. Kaenj koloogi Derbe taonj mesaonj Lистра, Aikoniam ano Antiokia taonj iikanonj eleema kema injiiri. ²² Injiima rama gomanj so liligonj Jiisaswaa gowokouruta yonjoo uugia nanjonj menj kotiiri. Ponj moma laarigiti, iwo qokotaanj nambutiwaa qambanjmambanj qaaya onjoma kokaenj injjori, “Nono mono konajilinj qaganonj (lombo kania kania mokoloonj) laligonj papangonj Anutuwaa bentotononj eu keubonja.” ²³ Uumeleenj kanageso so jotamemeurugia meweengonj galenj laligowutiwaa kania kuma onjoma kuuj onjoni. Kuuj onjoma Anutuwaajonj nene singi laligonj gowoko tuuj yonjoojonj qama koolinj Ponj moma laarigiti, iwaa borononj onjoni.

²⁴ Onjooma onjomesaonj Pisidia prowins kotonj kema Pamfilia prowinsnonj keuri. ²⁵ Kanonj keuma Perga sitinonj rama Buja qaa jenj uugia kuuj onjoma Atalia taononj kemeri. ²⁶ Kanonj kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororonjgogi haamononj nangoro kema laligonj Antiokia sitinonj keuri. Antiokia uumeleenj kanageso yonononj ii Anutuwaa kalejmorijan uutanonj misin gawonj mewaotiwaajonj wala Anutuwaa borononj ama oronjgi onjomesaonj keni. Kema liligonj gawongara ii medaboronj mombo iyanggara sitinonj eleema kari.

²⁷ Kanonj kanj uumeleenj kanageso koma horonj onjoni. Koma horonj onjoni ajoroogi qaa sundugara kokaenj injjori, “Anutunonj norowo laligonj angoletto somasomata ama menj laligoro. Ilinonj nemunj koma norono gawonj meri waba kantria kantria yonononj Jiisas moma laariwutiwaa nagu horonj onjono uugia meleengji.” ²⁸ Sundugara kaenj injjijonj gowoko tuuj yonjowo kambanj koriga qenj korinj rama laligori. Kianj.

15

Waba kantri yonjoojonj ama ziononj deemambaajonj ano.

¹ *Antiokia laligorito, Judia prowinsnonjga ejemba tosianonj kamaanj kanj kanainj uumeleenj ejemba kokaenj kuma onjongi, “Onjo Mooseswaanonj Kana qaawaa so Anutuwaawaa aiwese menj selegia mende kotowuti eenj, iikaanja mono Siwewaa buja koloowombaaonj amamaawuya.” ² Kaenj kuma onjongitiwaajonj ama angowowo kolooro Pool Barnabas yorononj tuarenjenj ama onjoma geriawo jenj onjoni. Jenj onjoni uumotoonj mende ama qaa kokaenj somonjonj jegi, “Nono mono Pool, Barnabas ano jotamemeya tosaanja wasinj onjoninj Jerusalem sitinonj uma qaa ii menj aposol ano Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonjoojonj kema injijowu.”

³ Qaa kaenj somonjonj jegi uumeleenj kanageso yonononj ii wasinj onjongi kananonj kenjgi. Kema laligonj Fonia ano Samaria prowins woi ii kotonj kananonj kanagesoya kanagesoya injiigi. Injiima waba kantri tosaanja yonononj uugia meleengitiwaa bujuya jenj uumeleenj tuuj yonjoojonj korisoro somata ama onjongi. ⁴ Ama onjoma kema kema Jerusalem sitinonj keugi. Keugi aposol ano jotamemeya yonononj uumeleenj kanageso yonjowo koma horonj onjongi. Koma horonj onjongi sundugia kokaenj jegi, “Anutunonj nemunj koma nonono misin gawonj meninj nonowo laligonj angoletto somasomata ama menj laligoro.” ⁵ Sundu ii jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) tuujnonjga uumeleenj eja tosianonj waama kokaenj jegi, “Waba kantri yonononj uugia meleengiti, iyonjoojonj mono kokaenj jenj kotowonja: Yonononj mono Anutuwaawaa aiwese menj selegia kotonj Mooseswaanonj Kana qaa kuuya otaanj laligowu.” Kianj.

Jerusalem ajoajoroowoo ama angowowo qaa mindingogi.

⁶ Kaenj jegi aposol ano jotamemeya yonononj qaa ii jenj gosiwombaaonj ajoroogi. ⁷ *Ajoroonj niinonjginonj qaa mamaga jenj jenonjkooli anjgi. Ii anjgi Piitononj waama kokaenj injjoro, “Alauruna, Anutunonj wala batunananonj gawonj mendeema meweengonj noma noojonj kokaenj jero, ‘Gii mono waba kantrinonj kema Oligaa Buja qaa jenj asarinj onjona yonononj uugia meleema Ponj moma laariwu.’ Onjo qaa ii moju. ⁸ *Anutunonj ejemba kuuya uunana moma kotoji, iinonj kania qendeema Unja Toroya Juuda ejemba nonoojonj wasiro kamaaroti, iikawaa so mono waba kantri ejemba yonjoojonj kaanjadeenj ii wasiro uugianonj kemero.

⁹ “Wasiro kemero iikaanɗa kanonɗ Juuda ejemba mende injisosoronɗ kantri tosia mende sureen onono. Qaagoto, yonononɗ Anutu moma laarigi siingisonɗgogia mesaonɗ uugia songbano soraaya koloogi. ¹⁰ Kawaajonɗ onjo mono naambaajonɗ Anutu angobato menɗ mubuyaga? Naambaajonɗ gowoko gbilia yonoo arogianonɗ qaqaɗ toroqen aninɗ angowuyaga? Qaqaɗ kaanɗa ii ananaa ambosakonananonɗ me nononoo kaanɗagadeenɗ angowombaa so mende koloonɗ laligoninɗ. ¹¹ Kaenɗ qaagoto, kokaenɗ moma laarijonɗ: Ponɗ Jiisaswaa kalenɗmorianɗanonɗ mono Anutu nemunɗ koma muro hamo qen nonono Siwewaa bunɗa koloowonɗa. Waba kantri yonononɗ kaanɗagadeenɗ kana motoonɗo iikayadeenɗ otaanɗ letoma Siwewaa bunɗa koloowombaaɗonɗ moma laarinɗkeju.”

¹² Kaenɗ injjoro tuunɗ yonononɗ kuuya qaa monɗgama qaa bo ragi. Ragi Pool Barnabas yorononɗ qaa sundugara kokaenɗ jeri, “Anutunonɗ nemunɗ koma norono waba kantrinonɗ kema batugianonɗ misin gawonɗ meri aiwese angoletto somasomata asugiro.” Kaenɗ jeri geja ama mogi. Kian. *

Bisop Jeimsnonɗ qaa injjoro.

¹³ Pool Barnabas yorononɗ sundugara jedaborori mogi Jeimsnonɗ qaa kokaenɗ jero, “Alauruna, niinonɗ qaa jewe mono geja ama mobu. ¹⁴ Anutunonɗ kambaɗ mutuya waba kantri ejemba jaasewanɗ qen onjoma batugianonɗga ejemba iyanɗaajonɗ meweengonɗ onjono qata bosima kanagesoya toroqegi. Anutunonɗ kaenɗ ama kaniaya qendeema nononoti, Saimon Piitononɗ iikawaa qaaya ninijoro. ¹⁵ Qaa kaanɗa ii gejatootoo ejemba yonononɗ kaanɗagadeenɗ nanɗonɗ jenɗkeju. Yonononɗ qaa monɗ kokaenɗ oogita eja,

¹⁶ *Kawaa gematanonɗ niinonɗ eleema kanɗ kinɗ Deiwidwaa kantri totonɗa mombo menɗ waamanɗa.

Iinonɗ wala jinɗkaronɗ kuunɗa qen ambosakonana galenɗ koma onjono kuunɗanonɗ boratinɗ riinɗ kamaaroto, niinonɗ ii mombo meagonɗ kuuwe kantrinonɗ qeangonɗ nambaa.

¹⁷ Ii kokaenɗ koloowaatiwaaajonɗ amanɗa: Ejemba tuunɗ tosaanɗa kuuya yonononɗ Ponɗ monɗgambuya.

Waba kantri kuuya neenaa bunɗana koloowutiwaaajonɗ onjombeti, iyonononɗ Ponɗ nii monɗgama nombuya.

Ponɗ niinonɗ kaenɗ jejenɗ ano iikawaa so kantrigia menɗ qeangomanɗa.

¹⁸ Kaenɗ amakejenɗi, ii mono monowaa monoyanonɗga moma kouma laligoju.’

¹⁹ “Kawaajonɗ Jeims niinonɗ qaa ii gosinɗ momonanonɗ kokaenɗ romonɗonɗ jejenɗ: Waba kantri ejemba uugia Anutuwaanonɗ meleenɗjuti, nonononɗ mono lombo qaqaɗ somata iyonoo qagianonɗ aninɗ mende sokombaa. ²⁰ *Kaenɗ qaagoto, iyonoojonɗ tere kokaenɗ ooninɗ sokombaa: Yonononɗ oro busuya benɗ lopiombaa nandunɗ bunɗa qen kanagianonɗ angɗi esungianonɗ tururoti, ii mende newu. Serowilinɗ mende ambu. Oro aroya qoosonɗaa busuya ano sa ii mende newu. Iwoi 4 ii mesaowutiwaaajonɗ jenɗ kotiiwonaga. ²¹ Mooseswaa Kana qaa ii monowaa monoyanonɗga gomanɗ so jenɗ asarinɗ kouma laligojonɗ. Ii Sabat kendonɗ so qamakooli mirinananonɗ weengonɗ momakejonɗ. Kawaajonɗ qaa 4 ii saanonɗ mende mesaowonɗa.” Kian.

Jerusalem ajoajorononɗ waba kantri yonoojonɗ tere oogi.

²² Jeimsnonɗ kaenɗ jero aposol ano jotameme yonononɗ kanageso kuuya yonowo qaa ii mogi sokono. Mogi sokono batugianonɗga eja tosaanɗa meweengonɗ onjoma Pool Barnabas yorowo motoonɗ Antiokia sitinonɗ wasinɗ onjombombaaajonɗ jegi. Kaenɗ jenɗ eja qata Juudas qata monɗ Barsabas ano Sailas meweengonɗ oronɗgi. Eja woi ii uumeleenɗ tuumbaa jotameme ejaga koloori. ²³ “Eja ii wasinɗ orombonɗa,” jenɗ tere monɗ kokaenɗ oonɗ borogaranonɗ angɗi,

“Momalaariwaa waba alaurunana, Antiokia siti ano Siria ano Silisia balononɗ laligojuti, nonononɗ onjoo jolonɗgia jejonɗ. Aposol nonononɗ momalaari kanagesowaa jotamemeya yonowo onjoo uumeleenɗ alaurugiaga koloofonɗ. Kaenɗ onjowo qaa aminɗ mobombaaajonɗ tere ama onjononɗ.

²⁴ Ananaa ejemba tosaanɗa mende jenɗ kotonɗ onjoninɗ angɗi nonomesaonɗ onjoojonɗ kanɗ uugia kuunɗ qaa morotanonɗ lolowawa menɗ onjonɗgi uu momogia sisau kolooro moninɗ.

²⁵ Kawaajonɗ nono korebore ajoajoroowoo ama uumotoonɗ aninɗ sokono. Sokono eja woi meweengonɗ wasinɗ oroninɗ wombo alawoinana Barnabas Pool yorowo onjoojonɗ kawuya.

* 15:12: Bisop, Griik qaanonɗ episkopos, ananaa qaanonɗ jaagalenɗ me inspekta. Iinonɗ zioz gawonɗ kuuyaa mindimindirɗi galenɗa kolooja. Jeims koi kanonɗ Jiisaswaa gowokoya qaagoto, Jiisaswaa koga. * 15:16: Aam 9.11-12 * 15:20: Eks 34.15-17; Lew 17.10-16; 18.6-23

- ²⁶ Barnabas Pool yorononj ananaa Ponj Jiisas Kraistwaa qataajonj ama laaligogara qeleeni tosonianj urugi komuwowaajonj ani.
- ²⁷ Nono Juudas Sailas wasinj oroninj kanj qaa iikayadeenj toroqenj jegeranonj jeri mobuya.
- ²⁸ Uña Toroya ano nonononj qaa kokaembaajonj uumotoonj aninj sokonja: Onjo qagianonj lombo qaqanj mende toroqenj ambonja. Qaa wanja 4 iikayadeenj mono otaawu. Ii uugugi juma deembombo.
- ²⁹ Qaa 4 ii kokaenj: Oro busuya bej lopiombaa nandunj buña qen kanagianonj anjgi esungianonj tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeenj sa me oro aroya qoosona busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi 4 ii mesaonj gema qegi uumotoonj aninj Anutunonj kotuegonj onono qeanjonj laligowu. Mono uu bonjonj laligowu.” Kianj.

Qaa menj kenji Antiokia siti yonononj aisoogi.

³⁰ Tere kaenj oonj wasinj ononj kenji. Kana kema kemenj Antiokia sitinonj keugi. Keuma uumeleenj kanageso koma horonj ononj ajoroogi. Ajoroogi tere ii ononj weengogi. ³¹ Ii weengogi iikawaajonj afaanjonj ulunkolej qaganonj moma aisoogi. ³² Juudas Sailas yorononj iyanjoro gejatootoo ejaga laligonj qambañmambañ qaa mamaga onjoma uuwaa nanjonanngo qaa jen menj kotiin ononi. ³³ Menj kotiin onjoma kambañ tosaanja kanonj toroqenj laligori. Laligori tegoro uumeleenj alaurugara yonononj “Luaewo kembao,” jenj wasinj oronjgi. Jerusalem laligori wasinj oronjgiti, Juudasnonj yonoononj eleeno.† ³⁴ (-)

³⁵ Pool ano Barnabas yorononj toroqenj Antiokia sitinonj laligonj ejemba tosaanja mamaga yonjowo Pombaanonj Buña qaa kuma onjoma uugia kuunj onjoma laligogi. Kianj.

Pool ano Barnabas yorononj deeni.

³⁶ Kaenj laligogito, kambañ tosaanja tegoro Poolnonj Barnabas kokaenj ijoro, “Anara taonj ano gomanj kuuya liligonj Pombaanonj Buña qaa jenj asarinj laligorigiti, mono iikanonj eleema uumeleenj alaurunaranonj nomaenj laligojuti, ii saanonj kema injiima mobota.” ³⁷ Kaenj ijoro Barnabasnonj Jon qata monj Maak qagiti, ii kaanagadeenj wama motoonj kembombaajonj moro.

³⁸ *Kaenj moroto, Jononj wala Pamfilia taononj loorinj oromesaonj yorowo toroqenj gawonj mende mero. Kawaajonj Poolnonj ii wama kembombaajonj moro mende sokono. ³⁹ Mende sokono anjgowowo ama uugara gere jero deeni. Deema Barnabasnonj Maak wama kemenj wanjononj uri opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro Saiprus watononj keni. ⁴⁰ Kenito, Poolnonj eja qata Sailas meweengoro uumeleenj alaurugara yonononj Pombaa borononj ama oroma kalenjmoriananonj sopa somonjonj orombaatiwaaajonj jegi mesaonj keni. ⁴¹ Kema laligonj Siria ano Silisia prowins woi ii kotonj liligori. Liligonj Poolnonj uumeleenj kanagesoya kanagesoya injiima menj kotiin onjoma laligoro. Kianj.

16

Timotinonj Pool ano Sailas yorowo toroqero.

¹ Poolnonj liligonj kema laligonj taonj qagara Derbe ano Listra kanonj keuro. Listra keuma kanonj gowoko monj qata Timoti mokoloro. Nemunanonj Juuda uumeleenj embaga kolooroto, manjanonj Griik ejaga. ² Poolwaa eja alaurutanonj Listra ano Alkoniam laligogiti, iyonononj Timotiwaa kania jenj qeanjgogi moro. ³ Kaenj jegi moma wama motoonj kemambaajonj moro. Ii moroto, Timotiwaa manjanonj Griik ejaga laligoroti, ii kuuyanonj modaboronj ano miri gomanj kanonj Juuda ejemba mamaga laligogi. Kawaajonj yonononj Pool jenj mububotiwaajonj Timoti wama Anutuwwaa aiwese menj selia koto. ⁴ Kotoro kema taonj ano gomanj so keugiti, iikanonj Jerusalem mindimindiri ajoajoroowaa qaaya jegi. Aposol ano Jerusalem uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonononj qaa somonjonj kotiiigiti, ii otaawutiwaajonj jenj kotonj ononjgi. ⁵ Kaenj liligogi Jiisaswaanonj kanagesoya kanagesoya gomanj so laligogiti, iyonjoo momalaarigianonj kotiro. Kaenj kotiin Buña qaa jegi tosonianj uugia meleema weenj so kanj toroqegi tuungiaa janjgoyanonj somariinj uro. Kianj.

Anutunonj Pool gaanonj kotonj kondooro Yurop kenji.

⁶ Liligonj laligonj “Eisia prowinsnonj kema Buña qaa jenj asariwonja,” jegito, Uña Toroyanonj sonjgo ama anjonj koma onono. Kawaajonj yonononj toroqenj kema Frigia ano Galesia prowins woi ii eenj kotonj uruugunj kenji. ⁷ Kema laligonj Misia gomanj goraayanonj keuma Bitinia prowinsnonj keubombaajonj mogito, Jiisaswaa Uña Toroyanonj iikanonj kembutiwaajonj uumotoonj mende ano. ⁸ Uumotoonj mende ano mesaonj kema

† 15:33: Tosianonj toroqenj jawo 34 kokaenj anju: Eleenoto, Sailasnonj qaaya somonjonj toroqenj kanonj laligoro.

* 15:38: Apo 13.13

Misia gomanj eenj kotonj kowe goraayanj kemenj Troas taonj keugi. ⁹ Troas keuma gomantiinanj gaonj egi Anutunonj Pool kotonj kondooro jaameleenj unj monj kokaenj iiro: Yurop eja monjnonj Masedonia leegenj nama ooma kokaenj jenj qama koolinj muro, “Gii mono kowe kotonj Masedonia gomanonj kanj ilaaj nonomba.”

¹⁰ Poolnonj jaameleenj unj ii kirow nono iikawaa kania kokaenj moma kotonj jeninj, “Anutunonj mono nonooma kowe kotonj Yurop uutanonj kema Oligaa Bunja Masedonia prowinsnonj jenj asarinj onjombombaaonj jeja.” Kaenj jenj iikanondeenj mesaonj kembombaaonj romonjonj afaangoninj. Kianj.

Filipai emba Lidianonj uuta meleeno.

¹¹ Nonononj afaangonj kemenj wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro Troas siti mesaonj kema dindinagadeenj Samotres watononj keuninj. Keuma enj gomanj ano toroqenj kema Neapolis sitinonj keuninj. ¹² Kanonj keuma wanjononjga kamaanj kana kema Filipai sitinonj keuninj. Room ejemba yonjononj eenjanonj kanj Filipai siti ii menj kanonj laaligo raragia anjgi Masedonia prowinswaa siti somata kolooro.* Nono Filipai keuma weenj tosaanja kanonj laligoninj.

¹³ Kanonj laligonj Sabat kendononj siti kiropo seleenjenj keninj. Kanonj kema ‘Juuda yonjononj apu sakasinanjonj ajoroonj Anutu qama koolinkejuti,’ kaenj romonjonj kemenj roonjgeqeqe monjnonj keninj. Kema emba ajoroonj ragiti, ii injiima rama aminj moma Anutuwaanonj Bunja qaa ii jeninj mogi. ¹⁴ Mogiti, iyonjoo batugianonj emba monj qata Lidia raro. Ilinonj Taiataira sitinonjga Filipai kanj opo osoga nezongbala akadamyawo menj kululuunj sewanja mewutiwaajonj ama laligoro ano Anutu waeya menj mepeseenj laligoro. Pohonj uuta menj afaangoro Poolnonj qaa jeroti, iikawaajonj siinja kolooro geja ama moma anjonj kono. ¹⁵ Anjonj kono iyanja ano sumanjuruta oomulu menj onjoninj qisinj nonoma kokaenj ninijoro, “Onjo noojonj ‘Ponj moma laarija,’ jejuti eenj, mono saanonj kanj noo mirinonj uma rama nene nenj ewu.” Kaenj jenj kaparanj koma qisinj nonono. Kianj.

Pool Sailas yorononj kapuare mirinonj rari.

¹⁶ Nono kambanj monjnonj qamakooli roonjgeqeyanonj kemebombaaonj kana somatanonj keninj welenjgeqeqe emba monjnonj mokoloonj nonono. Emba ii andoleinjawo laligonj ejemba kaniagia asuganonj jenj mokoloomambaaonj moro. Ii moma gejatootoo qaa aasangoya jenj koloonj iikaanja kanonj monej iwoi ii mamaga horonj laligoro touruta yonjoo borogianonj kemero. ¹⁷ Ilinonj Pool ano nono niniima nonoo gemanananonj kanj kokaenj jenj qaro, “Eja koi yonjononj Anutu uuta somataa welenja qenj Siwewaa bunjaya koloowombaa kania jenj asarinj onjomakeju.” ¹⁸ Kaenj jenj somanja mamaga qama laligoro. Ii laligoro, Poolnonj togonj iikawaajonj siimbobolo moro. Ii moma kambanj monjnonj eleema omeya kokaenj jenj kotonj muro, “Nii Jiisas Kraistwaa qatanonj gijojenj: Gii mono emba kokawaa uutanonjga kouma kembal!” Kaenj jenj kotonj muro iikanondeenj kouma mesaonj keno.

¹⁹ Ii kenoto, emba tourutanonj ii moma monej iwoi horowombaa kania juguroti, ii mokoloonj iringia soono. Iringia soono Pool Sailas oroma somonjonj maaket sombenjanonj horonj oronjgi galenj eja yonjoo jaagianonj kenjgi. ²⁰ Kema qaa jake galenj yonjoo jaagianonj orooma selegaranonj qaa kokaenj kuunj jegi, “Nono siti koi kanonj luaenonj laligojonto, eja woi koi yorononj kanj enjkalolonj ama nonomakejao. Yorononj Juuda ejaga koloojao ²¹ ano Juuda siligia kuma nonomakejao. Nono Room mindimindiri kantriwaa totonj toya koloojonj. Kawaaonj nono siligia ii saanonj mende moma anjonj kombonja. Ii menj otaawombaa sonjgo ero amamaajonj.”

²² Selegaranonj qaa kaenj kuunj jenj oronjgi ejemba tuunj yonjononj kaanagadeenj waama mindirinj kotiinj qotogonj oronjgi. Qotogonj oronjgi galenj yonjononj kuunj onjonjgi selekopaa-gara horonj menjujen-jurangj ano jenj kotonj onjonjgi arawambunonj urugi. ²³ Mamaga urugi tegoro kapuare mirinonj oroombombaaonj uruama eja waayawononj awaagadeenj galenj menj orombaatiwaajonj jenj kotonj mugj. ²⁴ Kaenj jenj kotonj mugj moma uruama kapuare miri biiwianonj miri uuta monjnonj kema kanawoigara gere ozozopanj[†] batugaranonj ama kasanonj somonjonj miri uuta iikawaa naguya woi ii kii kunjgi kirow rari. Kianj.

Kapuare miri galenjanonj uuta meleeno.

²⁵ Pool Sailas yorononj kaenj rari. Rama gomanj ruujanonj kolooro kanonj Anutu qama koolinj rii qama mepeseenj rari kasa eja kuuyanonj geja ama mogi.

²⁶ Kaenj anjgi iikanondeenj uulanjawo nanj somata menj giliro kapuare miriwa tandoya kuuya wansanjwanjsanj qegi. Kaenj qegi iikanondeenj nagu kuuya tangi kasa eja kuuya

* **16:12:** Masedonia prowinswaa siti wana ii Tesalonaika. Distrik mutuyaa siti wana ii Amfipolis ano siti somata qatawo monj Filipai. Room yonjononj Filipai ii Itali kaanja galenj koma onjonjgi. Griik gomanj toya yonjononj iyanjgiaa balononj waba kaanja koloonj laligogi. † **16:24:** Gere ozozopanonj kanagara melanjirow amamaanj rari. Unjaya iiba.

yonoo aen gbadogianon (tape) loloon kamaaro. ²⁷ Kaen kolooro kapuare miri galeñ iinon gaon uutanongga waaro. Waama kapuare miriwa naguya kuuya tandaborogiti, ii iima jero, “Ye! Kasa ejanon togon kendaboroju me nomaen?” Kaen jey romongon jenenja ororo manjawaa soo somata ii kopinanonnga horon iyanja aomambaajon ano.[‡] ²⁸ Ana aomambaajon anoto, Poolnon gbangban terenon kokaen jero, “Nono korebore koi rajon. Mono geengaa selega een mende tiwilaawa.”

²⁹ Kaen jero moma kiwa mubutiwaajon qisiro mugi uulanawo kapuare miri uutanon kema jenenja ororo Pool Sailas yoroo kosoga-ranon kema simin kuma orono. ³⁰ Simin kuma oroma kapuare mirinongga uruama kamaan kokaen qisin orono, “Eja somata woi, nii mono nomaen ambe Anutunon hamo qen nono letombenaga?”

³¹ Qisin orono ijori, “Mono uuga meleema Pon Jiisas moma laarin muna gii ano sumanjuruganon kaanagadeen letoma Siwewaa bunja koloowu.” ³² Kaen ijori mirianon kenji kanagesouruta kuuya yonowo ajoroogi Anutuwaanon Bunja qaa jeri mogi. ³³ Jeri moma gomantiijaa aua iikanondeen uruama kema wijigara songbano. Songbano iikanondeen ii ano sumanjuruta kuuya ii oomulu men onjoni. ³⁴ Oomulu men onjoni uruano nene mirinon uma nene oon ama orono. Oroma iyanja ano sumanjuruta yononon kuuya Anutu moma laarigitiwaajon korisoro anji. Kian.

Kapuare mirinongga konjoma orongi kamaari.

³⁵ Goman ano qaa jake galeñ (majistreit) yononon opotoro wasin onjoni kapuare mirinon kan kokaen jegi, “Eja woi ii kono isama orona kamaawao.”

³⁶ Kaen jegi eja waayawonon kan buju ii Pool kokaen ijoro, “Majistreit galeñ yononon qaa kokaen angita kaja: Oro mono kasagara isambe kamaawao. Kawaaajon oronon mono keteda koi mesaon kamaan luaenon kembao.”

³⁷ Kaen ijoroto, Poolnon opotoro ii kokaen injjoro, “Room mindimindiri gawmanon sopa somonon noroma kawaa (jenkoto) paaspoot norongi laligojo. Kawaaajon yononon qaanara mende gosin jey tegon kileñ asuganon ejemba jaagianon een lan arawambu koobinon nurun kapuare mirinon noronon. Ii gamuyawo. Kaen noronon rari keteda koi nomaembaajon wasin norongi een oloñ kamaaworaga? Ii mende sokonja. Noro qaago totoon kamaawoto, yononon mono anji kan nuruanji kamaaworaga.”

³⁸ Poolnon opotoro ii kaen injjoro qaa ii men majistreit galeñ yononon kema injjogi. Ii moma Room gawmambaa (jenkoto) paaspoot men laligoriti, ii moma aarun sombugia mogi. ³⁹ Sombugia moma kapuare mirinon kan bonjon susugon kele ama kuun orongi kemeri. Kemeri Filipai siti mesaowaotiwaajon welema orongi. ⁴⁰ Welema orongi Pool Sailas yoronon kapuare miri mesaon Lidiawaa mirinon keni. Kanon kema uumeleen alaurugara injiima uuwaa nanjonanjo qaa jey onjomesaon keni. Kian.

17

Tesalonaika gawon megì sisiwerowero anji.

¹ Kema laligon Amfipolis ano Apolonia siti woi ii koton Tesalonaika sitinon keugi. Siti wana iikanon Juuda yononon qamakooli mirigia megì nano. ² Poolnon nanamemenja ama laligoroti, iikawaa so qamakooli mirigianon uma Sabat kendon karon kanon yonowo Uumeleembaa Bunja Tere weenon kania amin moma laligogi. ³ Kaen laligon Bunja Terewaa kania jey asarin kokaen jero, “Anutunon areñ ama Hamoqeqe Toyanon siimbobolo moma komun koomunonga waabaatiwaajon jero.” Kaen jey iikawaa kania Bunja Terenonga qendeema uugia kuun kokaen injjoro, “Eja Jiisas jey asarin onjoni, iinon mono Hamoqeqe Toya Kraist koloaja.”

⁴ Kaen injjoro Juuda kanageso yononongga tosanon moma laarin uugia meleema Pool Sailas yorowo toroqen nanji. Griik ejemba tosanon Anutu waeya men mepe-seegiti, iyononongga kaanagadeen tuun somatanon yonowo toroqegi ano emba uuta qabunagiawo yononongga mamaganon uugia meleengi.

⁵ Uugia meleengito, Juuda eja geria yononon uugia soono uunon motoqoto moma gemaqeqe qaa jegi. Kaen jey injarere ejemba roonqeqenon lan laligogiti, iyononon kema eja doogoya tosaan onjoni. Ii onoma mindirin ejemba tuun uugia kuun horon onjoni ajoroogi. Ajoron lan qagi qemburun gujubaju kolooro siti sokonda-bororo. Lan qama lugun eja qata Jeison iwaa miri rijugon Pool Sailas ejemba tuun jaagianon ama orombombaaajon monqama orongi. ⁶ Monqama orongito, mende mokolon oroma Jeison ano uumeleen alauruta tosaan somonon horon onjoma sitiwaa galeñkonon eja yonoo jaagianon keuma kokaen qagi, “Ye! Eja balonja balonja liligon goman so uu kuun onjoni

[‡] 16:27: Kasa ejanon oloñ kono galeña ii qaa jakeyanon ama qegi ironja siimbobolo moma komunkegi. Iyanja gamuya moma aonaga, kaen afaanjon komunaga.

kaamaa qeŋ soonkejuti, iyoŋononj mono koi kanon kaanagadeen kari. ⁷ Koi kanonj kari jeisononj ii oroma anŋonj koma orono. Ejemba kaanŋa kuuya yoŋononj kokaen jenkeju, 'Eja monj qata Jiisas iinonj kin Ponŋana koloŋa.' Kaen jeŋ Room Siisa-kimbaa jenkootoya qotogonj menj kamaanj amakeju."

⁸ Kaen qagi ejemba tuunj ano galenkonjonj eja yoŋononj mogi uugianonj kamaanj raidimbonj kaanŋa sisau kolooro. ⁹ Sisau kolooro Jeison ano uumeleenj alauruta tosaanj kuunj qisinj ononjgi monenj ama wanj taraagara megj kamaanj kenjgi. Kianj.

Berea kenjgi Baibel stadi ama qaagara gosigi.

¹⁰ Kamaanj kenjgito, uumeleenj alaurugara yoŋononj Pool ano Sailas iikanondeenj wasinj oronjgi mesaonj gomantiinj kana gomanj qata Berea kanonj kenj. Kema keuma Juuda yoŋoo qamakooli mirigianonj uri. ¹¹ Qamakooli mirigianonj uma Buŋa qaa jeriti, ii siinj somata moma anŋinj anŋonj konjgi. Juuda kanageso Berea laligogiti, iyoŋononj Tesalonaika kanageso unjuugunj awaa soro koloogi. Qaa tororo jeri me qaago, ii weenj so Buŋa Terewaa qaanonj gosinj weenjonj aminj moma laligogi.* Sili awaa kaanŋa otaanj Juuda ejemba Tesalonaika laligogiti, ii haamo ama ononjgi. ¹² Buŋa qaa jeri Juuda yoŋoononjga kelemalelanonj moma laarinj uugia meleenjgi. Griik ejemba yoŋoononjga kaanagadeenj mamaganonj Jiisas moma laarigi batugianonj emba uuta qabunagiawo ii mamaga laligogi.

¹³ Jiisas moma laarigito, Poolonj Berea kanonj kaanagadeenj Anutuwaanonj Buŋa qaa jeŋ asarinj laligoroti, iikawaa bujuyanonj seinj Tesalonaika kema Juuda jotamemeya yoŋoo geŋagianonj kemero. Geŋagianonj kemero moma waama Berea kanj kaanjadeenj ejemba uugia osonj kuugi. ¹⁴ Kuugi uumeleenj alaurugara yoŋononj ii moma iikanondeenj Pool wasigi kowe goraayanonj kemero. Kemeroto, Sailas Timoti yorononj toroqenj Berea laligori. ¹⁵ Eja Pool oongiti, iyoŋononj toroqenj wama kema Atens sitinonj keugi. Keugi kokaen jeŋ kotonj onono mogi, "Ono mono eleema Sailas ano Timoti jegi uulanawo noononj kawao." Qaa ii moma mesaonj kenjgi. Kianj.

Poolonj Atens sitinonj gawonj mero.

¹⁶ Poolonj Atens sitinonj rama Sailas Timoti yoroŋonj mamboma laligonj liligoro. Liligonj siti ii tando lopionj lopionj kanonj saa qegi kana goraaya goraaya nanjgi injiima awawalinj temboma uuta gere jero. ¹⁷ Poolonj Juuda yoŋoo qamakooli mirigianonj uma Juuda waba ejemba ano balonj toya Anutu waeya menj mepeseegiti, iyoŋowo nama aminj mogi. Poolonj weenj so roonqeqe sombenjgia so kema ejemba mokolonj onjoma yoŋowo aitonjonj aminj mogi.

¹⁸ Aminj mogi Epikuroso ano Stoik momo jake woi kanonj boi tosianonj kanj Poolwo qaa silia siliaa jeŋ niinonjiinonj ama jenonkooli amigi.† Tosianonj toroqenj Poolwaa qaaya moma kokaen jegi, "Momo kitia kitia zezenjo kaanŋa usuma uuyj mongama lanj menj kululuunj motoonjo woi mokolonj bimbimjonj menj kaja. Ii menj kanj sosonjae kaanŋa lanj jejato, qaayaa honj naama jemambaajonj moji, ii mende mojonj."

Poolonj Jiisaswaa Buŋaya jeŋ asarinj uugia kuunj koomunonjga waaro‡ jero. Kawaaonj tosanonj toroqenj kokaen jegi, "Benj wabaya menj kanj yoroo kanagara jeŋ asarija, iikawaa tania kanj kolooro iijonj."

¹⁹ Kaen lansanj jegi Pool wama maaket sombenj somata qata Areopagus§ iikanonj uma kaunsol yoŋoo jaagianonj anjgi nano kokaen jegi, "Gii momo arenj gbilia asuganonj kuma nonomakejanj, iikawaa kania ii nomaenj? Ii saanonj jena mobonj." ²⁰ Giinonj waba kantri yoŋoononj qaa moroto menj kanj jena gejanananonj kemero mojonj. Kawaaonj goo qaa arenjgaa kania ii tororo mobombaajonj mojonj." ²¹ Atens toya ano waba iikanonj laligogiti, iyoŋononj kuuya eenj lansanj laligonj momo qaa dologa dologa nuuguna guuguwe ama jeŋ moma uugia iikanonj ama kambanŋia tiwilaan laligogi. Kianj.

Poolonj Areopagus sombenonj nama qaa jero.

²² Poolonj waama Areopagus sombenj biiwianonj kema kaunsol yoŋoo jaagianonj nama kokaen jero, "Atens ejauruna, niinonj koi kanj iwoi kuuya iima kaniagia kokaen ero mojenj: Ono benjurgia goda awaa qeŋ mepeseenj onjoma laligoju. ²³ Niinonj liligonj onononj miri kowoga kowoga iima iikawaa batuyanonj alata tereyawo monj mokoloowe. Iikanonj kokaen oogita ero iibe, 'Benj kania mende mojonj, iwaajonj koi meninj.' Kawaaonj onj

* **17:11:** Berea yoŋononj Baibel stadi awaa anjgi. † **17:18:** Momakooto boi qata Epikuroso iinonj keraqeeanjo mobombaa kania kuma onono. Stoik momo jake (akademi) kawaa boiya qata Zeno iinonj siinj awaa ano bologa qowogonj bonj qeŋ kotiinj nambombaa kania kuma onono. ‡ **17:18:** Jiisas ano Koomunonjga waawaataa qaa woi ii mende moma asarinj tompinj nama kokaen jegi, 'Iinonj mono benj eja ano emba yoroo qagara kaen qaja.' § **17:19:** Areopagus qaa iikawaa kania ii manjaqeqewaa benj qata Ares iwaa baanŋa.

berj moŋ kania mende moma kilerj waeya meŋ mepeseenkejuti, niinonj mono iwaa kania injsaama jewe mobu.

²⁴ * “Berj Anutunonj Siwe namo ano iwoi kuuya iikawaa uugaranonj eji, ii mokoloonj onjono. Iinonj Siwe namowaa Ponjaga kolooja. Iinonj jiwowonj jigo borononj memeta kanonj mende rama laligoja. ²⁵ Iyaŋo laaligowaa kania kolooja. Ii ano anana balononj laligowonjatiwaaonj sele, kokooso ano iwoi tosaanja kuuya nonono sewan aasonj horonkejuti. Kaerj nonomakejiwaaonj ama aŋo nembanene me iwoi mombaajonj mende amamaankeja. Kawaajonj ejemba anana ii wagiwombaaonj amamaajonj. Anana boronananonj iwoi mende meŋ nandunj ama muninj eej, iinonj mende komuwaa. Iinonj balonj eja kaanja mende laligoja. Qaago.

²⁶ “Iinonj wala eja motoonjgo mokolooro iwaanongga seŋ deema gbala injanja ano sele tosaanja koloonj balonja balonja kuuya sokoma laligojonj. Iinonj kambanana kuuya tororo arengonj nonono iikawaa so laligojonj ano miri gomanj daengenj daengenj eŋ rama laligojonj, iikawaa goraaya ano aasoya ama jeŋ kotoro iikawaa so laligojonj. ²⁷ Anana mono Anutu iyanja moma monjgama mubombaaonj iwoi kuuya ii arengonj nonono. Iinonj korebore kosonananondeen laligojato, kilerj koromojoronj ama Anutu monjgama laligonj mokoloowonaga me qaago? ²⁸ Onjonganja Griik momo ejembanonj qaa kota arengonj oogiti, iyonoonongga woianonj kaanagadeen qaa kota moŋ kokaerj jeri,

‘Nono kaanagadeen iwaa gbiliuruta koloonj laligojonj.’

Eja kaanja moŋnonj qaa kota moŋ kokaerj ooro,

‘Iinonj mono meŋ letoma nonono iwaa aonjanonj laaligonana laligonkejonj, kananana

kema kankejonj ano eŋ waawaanana amakejonj.’**

²⁹ Qaa iikawaa so anana Anutuwaa gbiliuruta koloonj laligon kosianonj nanjonj. Kosianonj nanjonto, kilerj iwaa kania moma soonj jinjaunj qewombo. Uŋja meme eja (artist) yonononj momo qaganonj nama berj mombaa tania romonjonj goul, silwa me jamo kowonjinj meŋ uroroonj tando lopionja sogonj menjerenjonj menkejuti, iinonj mono iikawaa tani mende kolooja. ³⁰ Ejembanonj poumapou ama jibijabu laligonj kougi Anutunonj kamban kanonj nanamemengjaajonj moma bolinj ironja mende meleema laligoroto, kamban kokaamba qaaya injsaama kokaerj injiwoja, ‘Ejemba korebore gomangja so rama kenjuti, onj mono uugia meleema noononj kawu.’

³¹ “Anutunonj kamban somata ano kanj kuuwaa. Iinonj kamban iikanonj ejemba gomanja gomanja kuuya laligonj kenjuti, ii meŋ kululuunj nonoma qaanana gosinj tororo jeŋ tegowaa. Iinonj eja moŋ qaanana jeŋ tegowaatiwaaonj meweengonj jenteegowaa ku-usunja borianonj ano. Iinonj eja ii meŋ gbiliro koomunongga waaro iikaanja kanonj ku-usunja somata ii ejemba kuuya qendeema nonono iima mojonj. Eja koomunongga waaroti, iinonj mono jenteego Tonanaga kolooja.”

³² ‘Anutunonj eja moŋ koomunongga meŋ gbiliro waaroti,’ tosianonj qaa ii moma mepagepae anji. Kaerj angitto, tosianonj kokaerj jegi, “Qaa jejanji, nono ii mombo mombaajonj mojonj. Kawaajonj gii saanonj kamban mojonj qaa ii toroqen jeŋ asariwa.”

³³ Kaerj anji Poolnonj yonoo batugianongga waama onjomesaonj keno. ³⁴ Kenoto, tosianonj kanj Jiisas moma laarinj iwo toroqegi. Moma laarigiti, iyonoo batugianonj Areopagus kaunsol tuunj yonoo jotamemeya eja moŋ qata Dionisius laligoro. Kaanagadeen emba somata moŋ qata Damaris ano tosianonj yorowo toroqen moma laarinj uugia meleengji. Kianj.

18

Poolnonj Korintj sitinonj keno uugia meleengji.

¹ Iwoi ii kolooro Poolnonj Atens siti mesaonj Griik siti moŋ qata Korint kanonj keno. ² Korint kema Juuda eja moŋ gaya Akwila mokolooro. Akwila iinonj Eisiawaa prowinsya qata Pontus kanonj koloonj kanagenj mindimindiri siti Room kema laligoro. Kanonj laligoro Siisakinj qata Kloodius iinonj jeŋkootoya kokaerj ano, “Juuda ejemba onj mono korebore Room siti mesaonj deembu.” Kaerj jeŋkooto anotiwaajonj ama Itali kantri mesaonj Griik kemeŋ kamban kanonj Korint kouro. Kouro Poolnonj mokoloonj ii ano embia qata Prisila yoroononj keno. ³ Laaligogara nangowaatiwaaonj opo kuunja kuunja meri. Poolnonj kaanagadeen opo sel kuunj meme ejaga. Kawaajonj yoroononj keno gawongja ororonj ero yorowo laligonj eŋ opo sel kuunj gawonj motoonj megi. ⁴ Meŋ laligogi Sabat kendonj so qamakooli mirinonj uma Juuda ano Griik ejemba yonowo Jiisaswaa kania aminj mosoma uugia meleembutiwaajonj kuunj onjoma laligoro.

* 17:24: 1 Kinj 8:27; Ais 42:5; Apo 7:48

**

17:28: Momo eja somata Pool iinonj momo jakeya jakeya uma Griik yonoononj buk morota morota weengonj moma kotonj iikanondeen qaa kota kota afaanjonj meŋ asaganonj jero.

⁵ Kuun laligoro alawoita Sailas Timoti yoronon Masedonia prowinsnonga kouri Jiisaswaa Bunaya kambañ so jen asarin laligoro. Kaen laligon Jiisasnon Hamoqeqe Toya Kraist kolooji, iikawaa kania asuganon qendeema qaa iikanon Juuda ejemba uugia kuuro. ⁶ Uugia kuuroto, Pool tuarenjen ama uuqeqe qaa tokoronkota jen mugi borianon jaagianon kuun sububun qesaaro kamaaro kokaen injjoro, “Niinon koposo mende ambe onjo tiwilaan iikawaa irona ii mono noo qananon ambombaajon amamaawuya. Ii onjoangio bosimbu. Onjo Buña qaa qotogogi niinon saanon onjomesaon kete nama ubaati, iikanon waba kantri ejemba yonoonon eleema kemaña.”

⁷ Kaen injjor onjomesaon qamakooli miri goraayanon eja mon qata Titius Jastus iwaa mirinon uma laligoro. Iinon Juuda ejaga qaagoto, kilen Anutuwaawaea men mepeseen laligoro. ⁸ Goraayanon kenoto, qamakooli miriwaa galen qata Krispus ano iwaa embameria yononon kuuya uugia meleema Ponj moma laarigi. Kaanjadeen Korint ejemba tosaanja Poolwaanon qaa mogiti, iyonoononga mamaganon Jiisas moma laarin uugia meleengi oomulu men onjonji.

⁹ Poolnon gomantiinja monjon gaon ero Ponjon koton kondooro jaameleen unja iiro kokaen ijoro, “Gii toroko mende mobato, Buña qaa mono kotinj jen laligowa. ¹⁰ Siti kokanon ejemba tuun mamaga yononon noo buña kolooju. Kawaajon niinon giwo laligowe monjon iwoi mon mende kanañ men bolinj gombaa.” ¹¹ Kawaajon Poolnon kambanja men korinj yonoo batugianon gbani motoonggo ano koinj 6 kawaa so laligon Anutuwaanon Buña qaa kuma onjoma laligoro.

¹² Kuma onjoma laligoroto, Room yononon eja Galio kuugi Akasia prowinswaa kiap gawana laligoroti, kambanj iikanon Juuda jotamemeya yononon mindirin Pool tuarenjen ama mun horon qaa jakeyanon onngi. ¹³ Qaa kokaembaajon onngi, “Eja koi kanon ejemba enkalolon men onjomakeja. Room yononon jenkootogia anji eji, iinon ejemba kana ii uugun Anutuwaawaea men mepeseewutiwaaajon uukuuku men nomomakeja.”

¹⁴ Qaa kaen selianon kuun jeni Poolnon qaa kitia jemambaajon ano kiap gawana Galio iinon Juuda ejemba ii kokaen injjoro, “Juuda ejemba onjoo batugianon monjon eja qero komunaga me qinji bologa totoon mon anagati een, iikawaajon niinon saanon qaagia geja ama mobenaga. ¹⁵ Kaanto, onjoo batugianon momalaariwaa qaa kolooro qa morota morota qama angowowo ama jenkootogia nomaen ambuti, ii mono onjoangiaa lombogiaga. Niinon iwoi kaanja ii gosinj jen tegomanjatiwaa so qaago.” ¹⁶ Kaen injjor qaa jakeyanonga onjotaaro kamaagi. ¹⁷ Kamaan iyangiodeen mindirin motoon lugun qamakooli miriwaa galen qata Soostenes ii qelanjin men kanj qaa jakeyaa kana qaa ootanon ama qegi. Qegi kiap gawana Galionon ii iima kawaajon jaaya soongoro honj mon mende kolooro. Kianj.

Poolnon anja gomanon Antiokia sitinon eleeno.

¹⁸ *Poolnon kilen toroqen Korint sitinon ween mamaga laligoro. Laligodaboron uumeleen alauruta yeizozogia jen onjomesaon Prisila ano Akwila uruama kowenon kemen wangowaajon mamboma raji. Wala Anutuwaawaa jaanon kokaen jero, “Niinon Anutuwaawaa gawonja pondanj kaparanj koma memanja.” Qaa kaen jenj ii jojopanj qaanon somonjon laligoro. Kambanj ii tegoro kowenon gomanj qata Senkria kanon kemen jojopanj qaayaajon jero waj juya motogi. Wango mon Siria prowinsnon kemambaajon anoti, ii mokolonon iikanon uma opo sel horon mororonggi haamonon nanjoro kenji.

¹⁹ Kema Efesus taonon keuma Poolnon Prisila ano Akwila oromesaoroto, anja qamakooli mirinon uma Juuda yonowo Jiisaswaa kania amin mogi. ²⁰ Aminj moma kokaen qisinj mugi, “Gii saanon kambanj korija nonowo laligowa.” Kaen qisinj mugito, Poolnon iikawaa uumooton mende ano. ²¹ Kawaajon yeizoza kokaen injjoro, “Anutunon iikawaajon ‘Oonj,’ jewaati een, mono saanon eleema onjoonon kamaña.” Kaen injjor wango monjon ugi opo sel horon mororonggi haamonon nanjoro Efesus mesaon kenji.

²² Kema taon mon qata Sisaria kanon keuma wango mesaon balon kana Jerusalem uro. Uma eleema uumeleen kanageso jolonjgia injjoro. Ii injjor rama waama kemen Antiokia sitinon keno. ²³ Antiokia sitinon kema laligoro sonda tosaanja tegoro onjomesaon kananon keno. Kananon kema Galesia ano Frigia prowins woi ii uugun gomanj so liligon gowoko kuuya injjima koma gbilin onjono kotigi. Kianj.

Apolosnon Efesus ano Korint gawonj mero.

²⁴ Kambanj kanon Juuda eja mon qata Apolos ii Efesus karo. Apolos iinon Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanon leloñ laligon momo mirinon uro tegoro Buña Tere Walagaa qaaya awaagadeen moma kotoro. Ii moma kotonj kania jero qaayaa tania kawaajon ejemba gomanj so ainj mamaga moma aisoogi. ²⁵ Pombaa kania otaawombaa kania kuma

* 18:18: Janj 6.18

mugi Anutuwaanonj gere bolananonj uutanonj jero. Jiisaswaa kania tororo dindiŋa kuma onjoma Jononj oomulu menj onjototi, iikawaa kania saanonj moma sorogonj jero. Ii jeroto, iikawaa batuya monj mesaoro. Unja Toroyanonj mulu menj nononji, ii mende moro.

²⁶ Iinonj kanj qamakooli miri uutanonj kanainj qaa esunmumu-yawo jero. Jero Prisila Akwila yorononj qaaya moma nama wani yoroo mirinonj kenji. Kema Anutuwaa kania awaagadeenj toroqen jej asarinj ijori moro. ²⁷ Aposolnonj Griik kantriwaa bakaya qata Akaia kanonj kemambaajonj moro Efesus uumeleenj ala yonjononj kotingonj mugi. Kotingonj munj Akaia gowokourugia yonjoonj tere kokaenj oogi, “Eja koi mono koma horonj mubu.” Aposolnonj tere ii menj Akaia prowinsnonj kema ejemba Anutuwaa kalerŋmorianja moma asarinj uugia meleengiti, ii mamaga ilaanj onjono. ²⁸ Ilaan onjoma “Jiisasnonj Hamoqeqe Toya koloaja,” jej iikawaa kania ii Bunja Terewaa qaaya qaaya weenjonj kanonj qendeema onjono mogi. Juuda yonjononj qaa ii moma jenonkooli anji niinonjginonj kolooroto, Aposolnonj Anutuwaa ku-usunj qaganonj nama qaagia asuganonj qewagoro kamaagi. Kianj.

19

Poolnonj Efesus laligonj gawonj mero.

¹ Aposolnonj Korint sitinonj laligoro Poolnonj Antiokia siti mesaonj prowins tosaanja* uugunj kema kema kowe goraaayanonj Efesus sitinonj keuro. Keuma kanonj gowoko tosaanja mokolonj injiuro. ² Injiima kokaenj qisinj onjono, “Onjo moma laarinj uugia meleengiti, Unja Toroyanonj mono kamban iikanonj uugianonj kemero me qaago?” Kaenj qisinj onjono kokaenj meleema jegi, “Unja Toroyanonj laligoji, nono iikawaa qaaya ii mende totoonj moninj.”

³ Meleema jegi kokaenj injijoro, “Onjo mono naa oomuluga menj onjongita laligoju?” Kaenj injijoro meleengiti, “Nono Jononj oomuluwaaajon jej laligoroti, mono iikaya menj nononji meninj.”

⁴ *Kaenj meleengi Poolnonj jero, “Jononj Jiisaswaaajon qaa jej ejemba tuunj uugia kuuro kokaenj mogi, ‘Noo gemananonj eja monj kawaati, onjo mono ii moma laarinj uugia meleemubu.’ Kaenj jero moma uugia meleengiti, Jononj ii oomulu menj onjoma laligoro.”

⁵ Kaenj jero mogi Poolnonj Ponj Jiisaswaa qatanonj oomulu menj onjono. ⁶ Menj onjoma boria wangianonj ano Unja Toroyanonj uugianonj kemero kantri tosiaa qaa morota morota kanainj jej gejatootoo qaa jegi. ⁷ Eja ii mindirinj 12 kawaa so laligogi.

⁸ Poolnonj qamakooli mirinonj uma nama Anutuwaa bentotombaa kania aminj moma awasankaka nama kawali kaanja uugia kuuro qaaya qewagowombaajonj amamaanj laligogi. Kaenj laligogi koinj karonj tegoro. ⁹ Qewagowombaajonj amamaagito, tosianonj yangisenj ama mende moma laarinj Pombaanonj kania asuganonj jej bolinj ejemba jaagianonj qaa kisama jej nangi. Kaenj jej nangi Poolnonj gosinj mendeema onjoma onjomesaonj gowokouruta unuano korikori kenji. Korikori kema eja qata Tiranus iwaa qenjaaro momo jakenonj weenj so (aua 5 ajoroonj) kuma onjono aminj momo ama laligogi.

¹⁰ Kaenj ama laligogi Pombaa Bunja qaayanonj seiro gbani woi tegoro. Ii tegoro Bunja qaa ii Eisia prowins uutanonj gomanj toya ano Juuda ejemba kuuya yonjo gejagianonj kemero modaborogi. Kianj.

Sewa meraurutanonj omejiilanj konjombombaaajonj amamaagi.

¹¹ Anutuwaa ku-usunanonj Poolwaanonj keuro gawonj menj boria ejemba wangianonj ano Anutanonj angoletoto morota morota mero asugiro. ¹² Kaenj laligoro ejemba ji injiro laligogiti, tosianonj Poolwaa selianonja nogo momotomoto ano opo jokanja tosaanja kaanagadeenj menj kema kanj qagianonj anji jigia onjomesaoro omejiilanjurugia kouma kenji qeangogi. ¹³ Juuda sele galenj tosianonj liligonj omejiilanj onjotaan kema kanj laligogiti, iyonjononj kaanjadien kanainj omenonj kokojinjin menj onjongiti, iyonjo qagianonj Ponj Jiisaswaa qata qama esuna koma horowombaajonj anjogabato megiti. Anjogabato menj kokaenj jegi, “Poolnonj Jiisaswaa qata qama uukuuku menj nonomakeji, niinonj mono Ponj iikawaa qatanonj omejiilanj kouma togowutiwaaajon jej kotonj onjonjen.” ¹⁴ Jiisaswaa qata kaenj qagiti, iyonjo batugianonj Juuda jigo gawonj galenj wanja qata Sewa iwaa merauruta 7 yonjononj kaanagadeenj laligogi.

¹⁵ Yonjononj ome monj kaen jej kotonj mugito, iinonj meleema kokaen jej onjono, “Nii Jiisaswaa moma mujen ano Poolwaa moma mujento, onjo mono moroga?”

¹⁶ Kaen jej onjoma eja uutanonj nanoti, iinonj mono lugunj qagianonj uma qelanjin onjono. Kaenj korebore haamo ama japalelen menj onjoma selegia motoqotonj opo malekugia menjjuqenjurano. Menjjuqenjurano anja anja selegianonj sagorogoro kamaanj nano togonj

* **19:1:** Balonj ii kamban kokaamba kantri qata Tooki (Turkey) kawaa uutanonj eja.

* **19:4:** Mat 3.11; Maak 1.4,

kesagia men miri uuta ii mesaoñ selegia tomanja kamaan kemaligi. ¹⁷ Kaen kolooro Juuda waba ano balon toya Efesus laligogiti, kuuya yononon iikawaa bujaya moma mamaga aarun awawaligi. Awawaligi tosianon Pon Jiisaswaa qata kaparan koma mepeseegi akadamuyawo kolooro. ¹⁸ Moma laarin uugia meleengiti, iyonoononga mamaganon kema singisonogogia inisaama jen koloogi. ¹⁹ Tosianon suuqangoron hamoqege men laligogiti, iyonoononga mamaganon buk papiagia men kan men kululuun ejemba kuuya yonoo jaagianon nama asuganon gerenon giligi jero. Buk papia iikawaa sewangia weengon kululuugi mindimindirij jangogia ii silwa monen (Kina) 50,000 kawaa so kolooro. ²⁰ Tani kaen anji Pombaa Bunja qaaya ii esunmumuyawo sein kotiin keno. Kian.

Poolnon gawonja areja ano.

²¹ Iwoi kuuya ii koloodaboro Uña Toroyanon Pool sololon muro qaaya somongon kokaen jero, “Nii kowe koton Griik kantriwaa leegenja woi Masedonia ano Akaiia kanon liligowe tegoro mesaon Jerusalem sitinon kemaña.” Kaen jen toroqero, “Kanon kema rama Jerusalem mesaon Room siti kaanjadeen kema iimanja.” ²² Kaen jen nejawoita Timoti ano Erastus wasin orono Masedonia keni anja toroqen kamban tosaanja Eisia prowins uutanon laligoro. Kian.

Efesus yononon manja karen aogi.

²³ Efesus sitinon Pombaanon kana otaagitiwaajon kamban kanon enkalolon gujubaju somata qatawo kolooro. ²⁴ Silwa gawon meme eja mon qata Demitrius iinon silwa ooro bolbolgoro qokotaan ben emba qata Artemis iwaa jiwowon jigowaa so uña busubuusu men laligoro. Ii mero sewanja men laligogi monen uuta hororo konkororo alaurutanon mendeema megii. ²⁵ Megii Demitrius ano tuun tosianon gawon kaanja men laligogiti, ii moton onono kan ajoroogi kokaen injoro, “Alauruna, nono gawon koi menin sewanja awaa koloon kankeji, ii mojon. ²⁶ Ii mojon, Pool eja iikanon Efesus koi kanon kouma ejemba uugia oson ii ano Eisia prowins kuuya sokoma ejemba tuunja kuun kuun onono jinjaun koloojuti, ii kamban kokaamba saanon iima kotoju. Iinon kokaen jenkeja, ‘Ben boronon memeta ii ben honja qaago.’

²⁷ “Kaen jen laligoro nono komahooro gawonana menkejon, iikawaa qata men boliro jejewili ambubotiwaa uulombo koloaja. Ano iikayadeen qaagoto, uulombo mon kokaen eja: Ejemba kuuya Eisia prowins uutanon ano balonja balonja kuuya kanon ben emba uuta Artemis waeya men mepeseenkejuti, iwaa ben qabunja somatanon tiwilaan esunanon kamaawabo ano jiwowon jigoyaa qatanon bolin ejemba jaagianon kamaan omaya kolowabo. Uulombo kaen eja. Kawaajon majakaka moma qaa koi jejen.”

²⁸ Demitriuson kaen jero gawon alaurutanon ii moma iringia soono kokaen jen qa gigilaagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” ²⁹ Qa gigilaagi enkalolon gujubaju kanon sein kema siti kuuya sokono. Kaen kolooro Masedonia eja woi qagara Gaius ano Aristarkus Poolwaa nejawoita ii qelanjin uruama ororaan oroma kulukululuu mirinon kema ajoajoro megii. ³⁰ Ajoajoro megii Poolnon kaanagadeen ejemba tuunjeleme yonoo batugianon kemambaajon moroto, uumeleen ejembanon ii angon koma mugii.

³¹ Eisia prowinswaa galenkonjon eja tosianon Poolwaa alauruta kologiti, iyononon kaanagadeen qele ama kokaen welema mugii, “Kulukululuu mirinon ajoajoro mejuti, gii mono geenga iikanon mende asugina giibu.” ³² Ajoajoro megiti, iikanon ejemba mamaganon nama ajoroogitiwaa kania mon mende mogitiwaajon anja anja lansan qa gigilaan sisau enkalolon somata megii sein keno. ³³ Kaen keno Juuda yononon eja qata Aleksander kuun nanngogi tuun yononon horon kana megii qaitanon eu uma nano. Uma nama ejemba jaasewangianon qaa kitia metogon jemambaajon moma boro aran kuma aiwese men onono.

³⁴ Aiwese men ononoto, Juuda ejaga kolooji, iikaya moma koton iikanondeen buugia mindirin kuuyanon kanain qaa kokaen qagi, “Efesus nonoonon Artemis ii uuta!” Kaen qama silama nanngi aua woiwaa so keno.

³⁵ Qama nanngi siti (klaak) pon qerewenganon ejemba tuun uugia men kamaaro goron qegi nama kokaen injoro, “Efesus ejemba, nono ananaa siti kokanon Artemis uuta ii mepeseen laligojon. Nono iwaanon jiwowon jigo ano jamo unaya kowoga Siwenongga kamaaroti, ii galen koma laligojon. Qaa ii onjo kuuya saanon moju. ³⁶ Ii monon qakoombaatiwaa so qaago. Kawaajon onjo mono uugia oson men kamaan ama bonjon laligowu. Gejajojomban iwoi mon mende ambu. ³⁷ Eja woi koi jiwowon jigonon uma iwoi mon mende luluuma qen men boliri. Ben embanana mende mepaegon muri. Onjo kilen ii uruangi koi nanjao.

³⁸ “Demitrius ano iwaa komahooro alaurutanon tosia yonowo angowowo ama qaa jen aowuyagati een, kiap mono raju ano qaa jakewaa ajoajorooya ajoajorooya ii qaa mindingowombaajon amakeju. Kawaajon mono saanon iikanon kema qaa jakeyanon

ama aonj aronj qerj nangi sokombaa. ³⁹ Onjo iwoi monj toroqerj jewombaaajonj mobuyagati eenj, siti kokawaa toya tosianonj saanonj kanageso horonj onjonji qenjaaro sombenonj ajoroonj qaa gosinj jey tegowonja. ⁴⁰ Kete enjkalolonj gujubaju somata koi kania qaato, kilerj tondu kolooji, ii Room gawman yonjononj moma kokaerj jewubo, 'Efesus yonjononj Room mindimindiri gawman qetama manja karej anju.' Kaerj jey qaa jakeyanonj nonoombubo. Kawaa uulombota kolooji, ii mojerj. Qaa jakeyanonj nonooma karej koi kawaa kaniaajonj qisinj nonombuyagati eenj, nono mono kitia meleema anjonj koma jewombaa so mende mojonj." ⁴¹ Efesus siti ponj qerewerjanonj qaa kaerj jey ejemba tuunj kondeema onono zololonjonj deema kenji. Kianj.

20

Poolnoj Masedonia ano Griik kema gawonj mero.

¹ Efesus kanonj gujubaju kanonj zololonjgodabororo Poolnojj gowokouruta onjoono kagi uuwaa nanjonango qaa qambanjmambanj onjoma yeizozo jey onjomesaonj Masedonia prowinsnojj keno. ² Masedonia kema gomanja gomanja kotonj liligonj kanonj qambanjmambanj qaa mamaga jey laligonj Griik kantrinonj karo. ³ Griik kanj koiij karoonj laligoro. Ii laligoro tegoro wanjo mej kowe kotonj Siria kemambaaajonj moro. Kaanja moroto, Juuda jotamemeya yonjononj kananonj qewombaa anjonanaj anji gejianonj kemero moro. Ii moma kawaajonj Masedonia prowins kotonj balonj kana gomanjanonj eleemambaa qaaya uutanonj somonjgoro.

⁴ Qaaya somonjgoro nenauruta kokaanjononj iwo kenji: Berea eja qata Soopater Piruswaa meria, Tesalonaika eja woi qagara Aristarkus ano Sekundus, Derbe eja qata Gaius, Timoti ano Eisia prowinsga eja woi qagara Tikikus ano Trofimus. ⁵ Yonjononj waladeenj Troas kema kanonj nonojoonj mamboma laligogi. ⁶ Troas kema laligogito, Luuk nii ano tosaanja nonononj bered yiistya qaawaa kendonj ii Filipai sitinonj raninj. Ii raninj tegoro wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema weenj 5 kolooro Troas yonjoononj keuninj. Troas keuma kanonj weenj 7 toroqerj laligoninj. Kianj.

Poolnoj kambanj konoga Troas laligoro.

⁷ Weenj 7 laligoninj tegoro Poolnojj weenj 8 kanonj onjomesaonj kemambaaajonj moro. Ii moma gomantiinja konoga Sondameraanonj ajoroonj Jiisas romonjonj samonj kowoga motowombaaajonj raninj. Kaerj raninj Poolnojj yonjowo aminj moma qaaya jey raro raro gomanj ruunanonj keno. ⁸ Nono miri uuta mombaa qaganonj eu uma ajoroonj raninj lambe mamaganonj jey asarigi. ⁹ Ajoroonj raninj eja gbaworo monj qata Yutikus iinonj jeygenanonj raro. Raro Poolnojj qaa jey raro moro kambanj koriro gaonjaajonj moma enj gbororo motonj kanakeewanonja tama uuta mende moma miri uuta karoonj uugunj balononj kemej qero. Kemej qero lugunj kemej mej waaninj komuroti, iininj.

¹⁰ Kaerj iininj, Poolnojj kemej kepelaanj munj jero, "Mombo sewanj aasonj ama gbilija. Kawaaajonj mende awawaliwu." ¹¹ Kaerj jey mombo eleema miri uutanonj eu uma samonj kowoga motonj nero. Nej yonjowo kambanj koriga qaa jey raro gomanj anogo onjomesaonj kananonj keno. ¹² Keno eja gbaworo ii wanji gbilinj laligoroti, ii iima ulunjolenj somata moma kenji. Kianj.

Poolnoj Troas mesaonj Miletus keno.

¹³ Yonjononj kenjgito, Poolnojj anja balonj kana kemambaaajonj moma kokaerj Luuk nii ano tosia jey kotonj nonono, "Onjo mono waladeenj kowe kana gomanj qata Asos kanonj kenji aitonjonj nuangi wanjononj ubonja." Kawaaajonj nonononj mesaonj wanjononj uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema Asos kanonj keuninj. ¹⁴ Asos keuma nonowo aitonjonj Pool waniij wanjononj uma gomanj qata Mitilini kanonj keninj. ¹⁵ Mitilini kema kanonj opo sel mombo horonj mororonjgogi haamononj nanjoro kema laligonj enj waama wato qata Kios kawaa kosianonj keuninj. Keuma toroqerj kotonj kema enj waamago gomanj qata Samos kanonj kemej mombo kema enj waama gomanj qata Miletus kanonj kokaembaajonj keuninj: ¹⁶ Poolnojj "Yambuyambu dologa (Pentekost) ii batogonj kema Jerusalem sitinonj ramanja," jey kambanj tiwilaawombotiwaajonj uulanawo kembombaaajonj moro. Kawaaajonj Eisia prowinsnojj kambanj koriga tiwilaawombotiwaajonj moma wanjononj uma Efesus siti uuguwombaa qaaya somonjgoro laligoninj. Kianj.

Poolnoj Efesus yonjoonj qaa konoga jero.

¹⁷ Miletus keuninj Poolnojj Efesus yonjoonj qele ama uumeleenj kanagesowaa jotamemeurugia yonjononj kamaanj kawutiwaajonj koma horonj onjono. ¹⁸ Koma horonj onjono gomanj qata Miletus kanonj kougi injiima kokaerj injjoro, "Niinonj kambanj mutuya Eisia prowinsnojj kaweti, iikanonjadeenj kanainj kambanj kuuya onjowo laligonj kouma gawonj meweti, onjo iikawaa tania saanonj moma yagoju. ¹⁹ Niinonj Pombaa jaanonj uuna

menj kamaanj aodaboronj gawonja nomaenj menj kouma laligoweti, onjo ii saanonj moju. Gawonja menj ejemba onjoonj saama jaunja kamaaro laligowe. Juuda yonononj uugia mende meleengiti, iyonononj kambañ tosaanja kanonj selenonj kuukuu ama nuwombaañ ongononj ama laligogi. Kaenj ama laligogitiwaajonj ama angobato morota morota mokoloonj siimbobolo moma laligowe.

²⁰ “Niinonj Bunja qaa menj qeangonj onjomakeji, ii jenj asariñ onjoma laligowe. Ii genjaarononj ajoroonj ano miria miria kanonj uma kuma onjoma laligowe. Niinonj kawaajonj kokodundunj koma gawonj mende mesaowe. ²¹ Gawonj mende mesaoweto, Juuda waba ano balonj toya onjoonj kaanagadeenj qaa kota kokaenj nanjonj jenj laligowe, ‘Onjo mono uugia meleema Anutuwaanonj qokotaan Ponjana Jiisas Kraist moma laarinj mubu.’ Onjo ii kuuya saanonj modaboroju.

²² “Mobu, kete Unja Toroyanonj nii Jerusalem sitinonj kemambaajonj kuunj nonja. Kanonj kembe naa iwoiga koloonj nombaati, ii mende mojenj. ²³ Monj kokaenj mojenj: Niinonj taonj daenj daenj kema laligoweti, Unja Toroyanonj iikanonj sarnej nunj kokaenj nanjonj nijoro moma laligowe, ‘Gii kakasililinj moma laligona kapuare mirinonj goongi rabaga.’ ²⁴ *Kaenj nijoro moma laligoweto, ii kilenj. Niinonj toroqenj laligowenaga me komuwenaga, ii qaa monj mende koloonj nonja. Ii qaago totoonto, Ponj Jiisasnonj gawonj nonoti, niinonj mono ii menj yagomambaajonj moma kotiijenj. Iinonj kokaenj nijoro, ‘Anutunonj kalenmorianja ejemba onjomambaajonj moji, gii mono iikawaa Oligaa Bunja jenj asariñ laligowa.’ Kawaajonj balononj laligomanjati me komumanjati, ii iwoi omaya totoonj koloonj nonja. Ejemba aangolenonj kuuwaajonj kenjuti, moñnonj iikanonj batuyanonj kotonj haamo mende ambaa. Niinonj mono iikawaa so gawonja menj batuyanonj kotonj mesaomambotiwaajonj esunja kuuyanonj kaparanj koma kema laligomanja.

²⁵ “Kaenj laligomanjato, mobu, niinonj onjoo batugianonj kema kanj Anutu bentotonjaa kania jenj asariwe mogiti, onjo noo jaasewana ii mombo mende iibuya. Onjoononga moñnonj monj mende niibaati, kete kaenj mojenj. ²⁶⁻²⁷ Kawaajonj niinonj onjo Anutuwa jeta kuuya otaawutiwaajonj jenj uukuukuu menj onjoma laligowe. Ii mende kokodundunj koma mesaowe. Kawaajonj onjoononga moñnonj monj singisonggoyaañonj ama soonj komunj gere sianonj kemebaati eenj, onjo nii jenj nombombaajonj amamaawuya. Niinonj ii kete onjoonj asuganonj nanjonj jenj kotiijenj.

²⁸ “Ponjonj iyanjaa saya maama iikanonj kanagesouruta sewangia mero bunja kolood-aborojuti, onjo mono ii lama kaanja galeñ koma kalanj koma onjoma laligowu. Unja Toroya anjo gawonj ii onjono. Kawaajonj onjo mono onjoangia ano Pombaanonj lama tuunj yonjoonj galengia menj aonj laligowu. ²⁹ Niinonj kembe iikawaa gematanonj ejemba kanjanngiawo ii kasu kawalia kaanja onjoo batugianonj asugiwuya. Yonjononj asuginj lama tuunj onjoonj mende moma titiikota koloonj lanj kanj injiwuyati, ii mojenj. ³⁰ Onjoangia batugianongga eja tosianonj waama nama Jiisas gowokourutanonj goraayanonj kembutiwaajonj horonj onjoma qaa qolonmoloñgoya jenj laligowuya. ³¹ Kawaajonj onjo mono uugbiligbili laligonj qaa koi uu kononjianonj ama romonjowu: Niinonj gbani karoombaa so asaga gomantiña qambañmamban qaaña qaaña ii onjo motomotoonj pororo kuma onjoma laligowe jaunja kamaanjero.

³² “Niinonj kete onjo Anutuwa borononj onjooma kokaenj injijojenj: Iwaa Bunja qaayanonj mono kalenmorianja injisaama kalanj koma onjomakeba. Anutunonj kotiinj uugia nanjonj meagoro saanonj kotikotii mokoloonj metulanjonkebu. Onjo Anutuwo rapingogi alauruta kuuya tak kotonj onjono soraaya koloojuti, mono iyonjoo batugianonj keuma dunj raragia menj oyanboyanj koloonj laligowu. ³³ Nii onjoononga mombaa maa suanj me monerj opo ii mende bunja qenj aomambaajonj moma laligowe. ³⁴ Nii ano nenjauruna iwoiwaajonj amamaanj laligoninji, ii neenaa borona koi kanonj gawonj menj mokoloonj laligowe.

³⁵ “Ii kuuya ama menj sili awaa qendeema onjoma laligowe. Onjo mono kaanjiadeenj gawonj menj laligowu. Kaenj laligonj ejemba loorinj gawonj mewombaajonj amamaawuti, ii saanonj kalanj koma onjoma laligowu. Gawonj megij honja kolooro Ponj Jiisaswaanonj qaa koi mono romonjowu: Iinonj anjo qaa monj kokaenj jero, ‘Hina iwoi bunja qenj aogij nanjonj qaono eenj laligowuyato, tosaanja yonjoonj iwoi kalenngiaga onjonji Anutunonj kita meleeno oyanboyanj mokolowuya.’ Kianj.”

³⁶ Poolnonj qaa kaenj jenj kamaanj siminj kuma kuuya yonjowo Anutu qama kooliro. ³⁷ Qama kooliro kuuya yonjononj ambureren menj urusaanj qenj anjonj munj buuta kitonj negi. ³⁸ Poolnonj wala qaa monj kokaenj injijoro, “Onjo noo jaasewana mombo mende iibuya.” Qaa kaenj moma kawaajonj wosobiri uuta moma nama wama wanjononj uma yeizozo jenj onjngi. Kianj.

* 20:24: 2 Tim 4.7

21

Poolnoj Jerusalem keno.

¹ Yeizozo jen nonomesaogi opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kema wato qata Koos iikaan baagen dindinagadeen kema keunin. Keuma ej waama toroqen wato qata Rodos kanon kenin. Iikanonja toroqen Lisia prowinswaa gomanja mon qata Patara kanon keunin. ² Keuma nama wanjo mon Fonisia gomanon kemambaajon anoti, ii mokoloon kanon unin opo sel horon mororongogi haamonon nangoro kenin.

³ Kema laligon wato mon qata Saiprus iikawaa kosianon kan iima misinjon Saut waagenja ugunj toroqen haamonon nangoro Siria prowins waagen kenin. Kema "Wangowaa hinaya ii Taia taonon kema wanjononga menj ambonja," jegitiwaajon iikanon kenin. Iikanon kema wanjo mesaon kemenin. ⁴ Kemenj gowoko tosia mokoloon onoma yonowo toroqen ween 7 laligonin. Kanon laligonin Unja Toroyanon sololoon onono Pool Jerusalem sitinon kembabotiwaajon galen meme qaa jegi. ⁵ Ii jegito, nono ween 7 ii yonowo laligonin tegoro onomesaon kana kenin. Kana kembonja jenin yononon korebore embameraurugiawo nonoombonjen taon mesaon seleenjen kagi. Taon seleenjen kanj kowe sakasinjon kamaanj siminj kuma Anutu qama koolinin. ⁶ Qama koolinj yeizozonana jen aonin Jerusalem kembambaaajon wanjonon unin yononon mirigianon eleengi.

⁷ Pool ano nenauruta nono kaen Taia mesaon toroqen kema gomanj qata Tolemes kanon keuma wanjo mesaonin. Wanjo mesaonj uumeleenj alaurunana jolonjan jenin ano yonowo weenj motoongo laligonin. ⁸ *Laligon ej waama onomesaon balonj kana kema Sisaria taonon kounin. Jerusalem uumeleenj tuunj utanonj uukuuku eja (ewanjelis) sewen metogon onongiti,* yonoononga mon qata Filip iinonj Sisaria laligoro. Nonononj Sisaria kouma iwaa mirinonj kema rama enin. ⁹ Filipwaa borauruta 4 laligogi. Anutunonj emba saraj yonoo uugianonj gejatootoo qaa jejewaa momo kalen ano laligogi.

¹⁰ *Nonononj Sisaria taonj kanon weenj mamaga toroqen laligonin. Kanon laligonin Juuda prowinsnonga gejatootoo eja mon qata Agabus kamaaro. ¹¹ Nonoononj kamaanj Poolwaanonj iinkasa menj kanon anjaa kana boria somonjonj kokaen jero, "Unja Toroyanonj kokaen jeja, 'Juuda jotamemeya yonononj iinkasa kokawaa toya ii Jerusalem sitinonj kokaen somonjonj waba kantriwaa galen† yonoo borogianonj ambuya.'" ¹² Kaen jero moma nono ano uumeleenj alaurunana kanon laligogiti, iyonononj kaanagadeen Poolnoj Jerusalem kembabotiwaajonj welema qotogonj munin. ¹³ Qotogonj muninj kokaenj meleema jero, "Ono mono nomaen anju? Saama qaa jen iikaanja kanonj noo uuna menjuranju. Niinonj Jerusalem kembe gbadoonj nombutiwaajonj jojorijen ano iikayadeen qaagoto, Ponj Jiisas qataajonj ama nugi komuwenagati, niinonj mono iikawaajonj kaanagadeen jojorinj nanjen."

¹⁴ Kaen jero menj loorinj mubambaajonj amamaanj uunana bonjonj kono kokaen jenin, "Ii mono Pombaa uusijnjaa so koloowa."

¹⁵ Sisaria taononj laligoninj kambanj ii tegoro afaanjonj mozozonjonj onomesaonj kema Jerusalem sitinonj unin. ¹⁶ Sisaria iikanonja gowoko tosiaononj kaanagadeen nonoo koipunana kagi. Kagiti, yonononj kokaen jegi, "Ono Saiprus eja qata Naason iwaa mirinonj enj laligowu." Kaen jen nunuangi iwaa mirinonj kenin. Naasononj waladeen uuta meleema Jiisaswaa gowokoya koloon laligonj kouro. Kianj.

Poolnoj Jerusalem sitinonj kouro.

¹⁷ Nonononj Jerusalem keunin uumeleenj alaurunana yonononj nunuama aisoonj jolonana jegi. ¹⁸ Jolonana jegi enj waama Poolnoj nonowo bisop Jeims iibambaajonj moma kenin. Kenin uumeleenj kanagesowaa jotamemeya yonononj korebore iikanonj kouma raji.

¹⁹ Ragi Poolnoj jolonjanj jen sunduya ano. Anutunonj koipu koloon nemunj koma nonono waba kantri yonoo batugianonj kema liligonj misin gawonj meninj honja kolooroti, iikawaa sunduya kaniawo motogonj motomtoonj ii korebore injjoro. ²⁰ Ii injjoro moma Anutu mepeseegi eja geria mojnjonj kokaen jero, "Pool alanana, Juuda ejemba tausenja tausenja yonononj Jiisas moma laarinj uugia meleema kilenj korebore toroqen Mooseswaa Kana qaa ii tororo otaawombaajonj kaparanj komakeju. ²¹ Kaen kaparanj komakejuto, goo bujuga ii kokaen lanj jegi mogi, 'Juuda ejemba deema waba kantri yonoo batugianonj kema laligojuti, giinonj liligonj ii kokaen kuma onoma laligojanj, jenkeju, "Ono mono Mooseswaa kana qaa gema qen Anutuwaanonj aiwese ii mende menj merasisi selegia mende kotowu ano Juuda nanamemenj tosaanja ii mende otaawu."'

* **21:8:** Apo 6.5; 8.5 * **21:8:** Aposol gawonj meme bonj 6 kanon eja 7 ii meweengonj onongiti nanjonanjonj gawonj ano ewanjelis gawonj ii mindirinj megii. * **21:10:** Apo 11.28 † **21:11:** Waba kantri yonoo borogianonj ambuya, ii Room gawman yonoojonj jeja.

²² “Kaen jenkejutiwaajonj ama giinonj kajanj, iyonononj ii moma iikanondeen horonj tuunj somata menj ajoroowuyaga. Kawaajonj nononj keteda koi qaa goojonj jewonjati, giinonj mono iikawaa so amba. Eja 4:yanonj iwoi ambombaa qaagia Anutuwaanonj jen jojopanj qaanonj somonjgogi. ²⁴ Li qaanonj somonjgogito, monembaajonj amamaanj mamboma batunananonj koi laligoju. Kawaajonj giinonj mono ii unuama yonjowo koma konjoratinj aonj yonjoojonj ama nandunj ana sokono saanonj wanj jugia motogi qaagia kotiiwaa. Giinonj kaenj ama Mooseswaa Kana qaa tenj koma otaanj laligojanj, koreboreyanonj goo kanaga ii tororo iima moma asariwuyua. Ii moma asarinj goojonj qaa jegi mogiti, ii horonj monj mende mokoloogi omaya kolooro komuwaa. ²⁵ *Goononj qaa komuwaato, waba kantri yonjonoj Jiisas moma laarinj uugia meleengiti, nonononj iyonjoojonj qaa kokaenj somonjgonj tere oonj aninj keno, ‘Oro busuya benj lopionj yonjoo nandunj bunja qenj kanagianonj angij esungianonj tururoti, ii mono mende newu. Kaanagadeen sa me oro arogia qoosona iikawaa busuya ii mende newu. Serowilinj mono mende ambu. Iwoi kanjanjowo 4 ii mono mesaonj gema qegi sokombaa.’ ”

²⁶ Jotamemeya yonjonoj kaenj jegi Poolnonj eja 4 ii unuama enj waama yonjowo koma konjoratinj aogi. Aogi jiwowonj jigonoj uma eja motomotoonj yonjoojonj nandunj ama siimolonj oogi koma konjoratinj kambanjanj tegowaati, iikawaa kambanjanj bujuya injjoro. Kianj.

Jiwowonj jigowaa totonj uutanonj Pool menj somonjgogi.

²⁷ Poolnonj ii injjoroto, weenj 7 ii tegomambaajonj ano Juuda tosaanja Eisia prowinsnonja kagiti, iyonjonoj Pool jiwowonj jigonoj uro iigi. Iima ejemba tuunj kuuya uugia kuunj onjoni waaro Pool qelanjinj megij. ²⁸ Qelanjinj menj kokaenj qagi, “Israel ejemba, mono ilaanj nonombu! Eja koi kanonj balonja balonja liligonj gomanj so kuma onjoma uugia kokaenj kuunj onjoma kaja: Onjo kuuya mono Israel ejemba tuunj qotogonj menj bolinj nonombu. Ananaanonj Kana qaa mesaonj jiwowonj jigonanonj lanj uma jeulalanj ama laligowu. Kaenj kuma onjoma laligoro ano kete Griik eja Anutuwaa aiweseya qaa ii kaanjadeenj wama jiwowonj jigonoj uro miri kowoga koi kanonj mono totowinj kokojinjjanjowo koloowabo.” ²⁹ *Ii kokaembaajonj qagi: Efesus eja Trofimusi iinonj wala siti kananonj Poolwo keno iriima kokaenj romonjgogi: Poolnonj ii wano motoonj jiwowonj jigonoj ubaobo.

³⁰ Kaenj qagi ejembanonj enkalolonj ama esungiadadeenj luluuma kanj ajoroonj qemburunj somata menj guju megij siti kuuya sokono. Kaenj kolooro Pool qelanjinj somonjgonj jiwowonj jigonojga horonj selegenj kamaanj iikanondeenj jigowaa kiropo naguya kuuya ii uulanjowo koma somonjgogi. ³¹ Pool somonjgonj qewombaaajonj kaparanj kongij bujuya seinj Room manjaqeqe tuumbaa kawali galenjanj wanja iwaa gejianonj qaa kokaenj kemero moro, “Jerusalem kuuya yonjonoj karenj ama manja qeju.” ³² Kaenj moma iikanondeenj manjaqeqe eja tuunj tosia kawali galenjanjowo unuama lugunj yonjoojonj kemegij. Kemegij ii injiima Pool qegiti, ii mesaogi.

³³ Mesaogi kawali galenjanj wajanonj batugianonj kema menj kotooro Pool menj gbado (tape) woinonj somonjgogi. Somonjgogi kokaenj menj qisinj onjono, “Eja koi moroga?” ano “Nomaenj ano qeju?” ³⁴ Qisinj onjono, ejemba tuunnonja qaa morota morota meleema lansanj qagi. Kaenj lansanj qama guju megitiwaajonj ama kania tororo momambaajonj amamaaro. Ii amamaanj kawaajonj menj kotooro Pool wama manjaqeqe eja yonjoo aenj kiropo uutanonj kenjgi. ³⁵⁻³⁶ Wama kenjgi ejemba tuunj somata yonjonoj kanagianonj onjotaanj kanj kokaenj qagi, “Mono qegi komuwa. Yamagen!” Kaenj qagi manjaqeqe eja yonjoo aenj kiropo naguyanonj keuro uulanjowo kema kanj gujubaju somata megitiwaajonj bimooro. Kawaajonj manjaqeqe eja yonjonoj Pool menj anjonj kenjgi. Kianj.

Poolnonj qaayaa kitia kanainj meleema jero.

³⁷ Anjonj kanj manjaqeqe eja yonjoo kiropo uutanonj ubombaaajonj angij Poolnonj kawali galenjanj wanja kokaenj qisinj muro, “Nii qaa monj saanonj gijomanja me qaago?” Qisinj muro moma kiko ama ijoro, “Oo, gii Griik qaa mojanj me?” ³⁸ Kawaajonj gii Iijipt eja qaa koloojanj me qaago? Iijipt eja monjonj indigenj tuarenjenj eja tiwogianj 4,000 ii enkalolonj menj onjoma Room gawmanj tuarenjenj ama manja karenj kanainj ununj unuama balonj qararanjkonjonjanj kenjgi. Gii galenjanj eja ii koloojanj me qaago?”

³⁹ Kaenj ijoro Poolnonj jero, “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taonj qata Tarsusi mojanj, mono iikanonj koloonj laligonj koube. Kawaajonj qisinj gomanja: Gii saanonj jena niinonj ejemba tuunj koi yonjoojonj qaa jewe mobu.”

* 21:23: Janj 6.13-21 * 21:25: Apo 15.29 * 21:29: Apo 20.4

⁴⁰ Kaen jero “Saanon jewa,” ijoro Poolnon donon nama ejemba onjoon boro kuno. Boro kuno guju mesaon qaagia bogoro nanji Hibruu qaanon qaa kokaen jero,

22

¹ Poolnon nama kokaen jero, “Eja alauruna, niinon qaa kitia jemaḡati, ii mono geja ama mobu.” ² Hibruu qaanon qaa jero moma qaagia kuuya bogodabororo nanji toroqen jero,

³ “Nii Juuda ejaga. Nii Silisia prowinswaa taon qata Tarsus kanon koloowe Jerusalem siti kokanon galeḡ koma nonḡi laligon somariuwe. Laligon somariḡ kouma boi qata Gamaliel iwaa qaa baatanon rabe iinon Juuda ambosakonurunana yoḡoonon Kana qaa ano nanamemen ii tororo kuma nono iikawaa momoya moma laligowe. Kete onjonon korebore Anutuwaa qaa baatanon keuma kaparan koma iwaaḡon manja qeḡ laligojuti, niinon mono iikawaa so koloon laligowe. ⁴ *Kaen laligon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, ii unḡuḡ kondeema sisiwerowero ama onḡombe siimbobolo moma tosonianon komugi. Niinon ejembaya ejembaya unuama gbadanonon (tape) somonḡon kapuare mirinon onḡombe. ⁵ Jigo gawon galeḡ wanja ano jotamemeya kuuya yoḡonon ii saanon moju ano yoḡoonon kema qisḡon onjonon ii saanon nanḡon jewuyaga. Yoḡonon Juuda eja geria Damaskas sitinon laligojuti, iyoḡoonon tere oon nonḡi meḡ laligowe. Iikanon ejemba Pombaa kania otaan laligogiti, niinon ii kaanḡadeen ‘Ironja meleema onḡombutiwaaḡon gbadonon onḡoma Jerusalem koi unuama kamaḡa,’ jeḡ kananon kembe.”

Poolnon aḡaa uumeleenḡaa kania jero.

⁶ “Kananon kembeto, Damaskas siti dodowiwe kanon iwoi moḡ kokaen kolooro: Ween biiwia kanon asamararan somata moḡ Siwenonḡa oobili kaanḡa asugin uulanḡawo kamaan turuḡ nono. ⁷ Turuḡ nono tama balanon kamaan ewe Siwenonḡa qaa moḡ kokaen kolooro mobe, ‘Sool Sool, gii mono naambaajon sisiwerowero qaganon ama nomakejan?’ ⁸ Ii moma meleembe, ‘Poḡ, gii moronon?’ Kaen meleembe nijoro, ‘Nii Nazaret eja Jiisas, sisiwerowero meḡ nomakejan, nii mono ii.’ ⁹ Eja niwo kan nanḡiti, iyoḡonon asamararan ii iḡito, qaa nijoroti, qaa ii zoobooya moḡ mende mogi. ¹⁰ Kaen nijoro niinon qisḡon jewe, ‘Poḡ, nii mono nomaen amaḡa?’ Jewe nijoro, ‘Gii mono keteda koi waama Damaskas sitinon kena Anutunon naa iwoḡa ambaagiwaaḡon jewaati, ii moḡnon gijowaa.’ ¹¹ Asamararan iikanon jaana kuuro titou kuḡ nambe eja niwo kagiti, iyoḡonon boronanon meḡ nuangi Damaskas sitinon kenḡ.

¹² “Iikanon eja moḡ qata Ananaias laligoro. Iinon Anutu goda qeḡ Mooseswaanon Kana qaa tororo otaan laligoro. Kawaajon Juuda ejemba Damaskas laligogiti, iyoḡonon kuuya godaya awaa qeḡ muḡ laligogi. ¹³ Iinon noonon kan kosonanon nama kokaen nijoro, ‘Sool alana, jaaga mono mombo toowa.’ Kaen nijoro aua kambaḡ iikanondeen jaana tooro uuḡ iibe. ¹⁴ Iibe Ananaiasnon nijoro, ‘Giinon nanamemen dindḡa solanḡa Toyaga iina qaa jetanon gijoro aro kononḡa mona. Ananaa ambosakonana yoḡoonon Anutu iinon gii meweḡonḡon gono iwaa uusiḡa moma kotowa. ¹⁵ Gii naa iwoi iima mojanḡi, mono ii nanḡon jeḡ iwaa jotamemeya koloon balonḡ balonḡ ejemba jaagianon danḡunu kaanḡa nama laligowa. ¹⁶ Kawaajon gii naambaajon ezelobezelo ama mambonjan? Mono waama iwaa qata qama qama koolḡ jena oomulu meḡ gonḡin siḡsiḡonḡoga sonḡbano solanḡaniwa.’ Ananaiasnon kaen nijoro.”

Misin gawon waba kantri yoḡowo membaajon noono.

¹⁷ “Damaskas siti mesaon Jerusalem sitinon eleema jiwowon jigonon qama kooliwe Pombaa umbeḡenonon turuḡ nono nama jaameleen unḡa moḡ iibe. ¹⁸ Unḡa iikanon Jiisas iibe noonon kan kokaen nijoro, ‘Gii kantri kokanon noo kaniana ano Buḡa qaana ii pondan mende jeḡ laligowa. Ii nanḡon jena telambelan ama gema qewuya. Kawaajon Jerusalem siti koi mono uulanḡawo mesaon kemba.’

¹⁹ “Kaen nijoro jewe, ‘Poḡ, yoḡonon noo kanana moju. Niinon wala liligon ejemba gii moma laarin gonḡiti, ii qamakooli miria miria kanon uma mokoloon onḡoma somonḡon ooli waayawonon onḡootin tosaanḡa kapuare mirinon onḡoma laligowe. ²⁰ *Goonon gawon ilalaa eja Stiwenon kaniaga nanḡon jero qeḡi saya kamaaro niinon kambaḡ kanon kaanḡadeen kosogianon nama wambelaḡ malekugia galeḡ koma nambe qeḡi komuro.’ ²¹ Kaen jewe Poḡnonon nijoro, ‘Niinon wasḡon gonjeḡa gii mono koriganon waba kantri ejemba yoḡoonon kemba.’ Kian.”

Room gawmambaa manjaqeqe eja yoḡonon Pool galeḡ konḡi.

* 22:3: Apo 5.34-39

* 22:4: Apo 8.3; 26.9-11; 9.1-19; 26.12-18

* 22:20: Apo 7.58

²² Poolnoŋ qaa kitia jeroti, ii ejemba tuuŋ yoŋonoŋ geja ama mogito, (Poŋnoŋ waba kantri ejemba yoŋonoŋ kemambaajon jeroti,) qaa ii moma iikanondeeŋ kotigagadeeŋ sil-ama qagi, “Yamagen! Eja kaanŋa ii mono qegi komuwa. Ii balonon nonowo laligowaatiwaa so qaago.” ²³ Kaen silama qama opo kereŋ qetegon gilin (kanagianon rimbombongon riin) sonjon orasin kanakeewajŋ lansan giligi. ²⁴ Kaen anŋi Room yoŋoo kawali galen wanjanon jeŋ kotoŋo manjaqeqe eja yoŋonoŋ Pool wama kema manjaqeqe eja yoŋoo aen kiropo uutanon anŋi. Kiropo uutanon anŋi Juuda yoŋonoŋ ii naambaajon ama guju meŋ qajuti, iikawaa kania momambaajon kokaen jeŋ kotoŋo, “Ono mono Pool meŋ ooli waayawonon qeŋ qisiŋ mugi kania asuganon jero mobona.” ²⁵ Kaen jeŋ kotoŋo, Pool meŋ somonjon ooli waayawonon qewombaajon anŋi Room kawali galen moŋnoŋ kosianon nano Poolnoŋ kokaen ijoro, “Room mindimindiri gawman yoŋonoŋ sopa somonjon nonŋi borogianon laligojen. Niinon iikawaa (jeŋkotoo) paaspoot meŋ laligojen. Kawaajon ono noo qaana mende moma gosin lan jeŋ tegon eeŋ ooli waayawonon nuwuti, ii mono Room jeŋkotoo toya yoŋoo jaagianon sokombaa me qaago?”

²⁶ Poolnoŋ kaen ijoro kawali galenon moma iikanondeeŋ kawali galen wanŋa iwaanon kema buju qaa kokaen ijoro, “Eja iikanon Room gawmambaa (jeŋkotoo) paaspoot meŋ laligoja. Kawaajon gii mono nomaen ambaga?”

²⁷ Kaen ijoro kawali galen wanjanon Poolwaanon kema qisiŋ muro, “Gii onanon Room gawmambaa (jeŋkotoo) paaspoot meŋ laligojan me qaago? Ii jena moman.” Qisiŋ muro Poolnoŋ meleeno, “Onanon, niinon ii meŋ laligojen.”

²⁸ Kaen meleeno ijoro, “Nii monen somata gilin Room mindimindiri gawmambaa (jeŋkotoo) paaspoot sewanŋa mewe nonŋi laligojen.” Ijoro Poolnoŋ jero, “Ii awaato, noo mannanon Room gawmambaanon paaspoot meŋ laligoro niinon iwaa meria koloon iikanona qaa ii meŋ laligojen.”

²⁹ Kaen jero eja qisiŋ mubombaajon anŋiti, iyoŋonoŋ iikanondeeŋ mesaon eleema keŋgi. Poolnoŋ “Nii Room gawmambaa paaspoot meŋ laligojen,” jero kawali galen wanjanon ii moma Room ejaga gbadoon murotiwaaajon ama awawalinŋ sombuya moro.* Kian.

Poolnoŋ jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo jaagianon nano.

³⁰ Goman ano kawali galen wanjanon waama Juuda yoŋonoŋ naambaajon Pool qaanon ama muŋ jegiti, iikawaa kania tororo momambaajon moma jigo gawon galen wanŋa ano jigo kaunsol tuuŋ kuuya yoŋonoŋ ajoroowutiwaaajon jeŋ kotoŋ onono. Kaen ajoroogi jero Poolwaa gbadoya (tape) isanŋi wama kamaan yoŋoo jaasewanjanon ano nano. Kian.

23

¹ Poolnoŋ nama jigo kaunsol tuuŋ ii uun injiima kokaen jero, “Alauruna, niinon nanamemena kuuya ii Anutuwaawaa jaasewanjanon ama meŋ laligowe iinon iima ‘Sokonja,’ jero uunaa gejananon moma qeangon kouma laligon kete koi nanjen.” ² Poolnoŋ kaen jeroto, jigo gawon galen wanŋa qata Ananias iinon kosianon nanŋiti, ii jeŋ kotoŋ onono uruŋa qetaaligi. ³ *Qetaaligi Poolnoŋ ijoro, “Anutonon mono gii qetaalinŋ gomba. Giinon miri sopa taanŋa kaanŋa koloojan. Selia mundanon oogi taanŋa koloojato, uuta jewon meŋ injanŋa kolooja. Giinon Mooseswaa Kana qaa meŋ kanon gosin noma qaana jeŋ tegomambaajon rajanto, kilenŋe geenŋo Mooseswaa Kana qaa iikayadeeŋ qeŋ jeŋ kotoŋ onona nuju. Ii mende sokonja.”

⁴ Poolnoŋ kaen ijoro kosianon nanŋiti, iyoŋonoŋ ijogi, “Gii Anutuwaanon jigo gawon galen wanŋa mepaqepae meŋ gamu qeŋ mujan me?”

⁵ *Kaen ijogi jero, “Oo alauruna, iinon jigo gawon galen wanŋa kolooji, ii mende moma jejen. Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaen eja, ‘Gii mono kanageso tuunŋaa eja ponŋa mende qasuaawa.’”

⁶ *Kaen jeroto, jigo kaunsol tuuŋ yoŋonoŋŋa tosianon Sadusii (jigo gawombaa kaparanjonjon) paati qokotaagi tosianon Farisii (Kana qaawaa kaparanjonjon) paati ejaga laligogi. Poolnoŋ ii moma kawaajon jigo kaunsol tuuŋ yoŋoo jaagianon qaa kokaen qama jero, “Alauruna, niinon Farisii ejaga koloojen. Mannanon kaanŋagadeeŋ Farisii paati ejaga. Koomuya yoŋonoŋ gbilin waabayati, niinon iikaen koloowaatiwaaajon mamboma jejeromonromon ama laligojen. Kaen laligojeniwaaajon ama qaa jakayanon nonŋi gosin noma jeju.”

* **22:29:** Moŋ Room gawmambaa paaspoot meŋ laligoroti, ii kasanon gbadoon mububotiwaajon songo ero. Moŋnoŋ songo ii waleenoti eeŋ, ii mono qaa jakayanon oomakegi. Kawaajon sombuya moro. * **23:3:** Mat 23.27-28 * **23:5:**

⁷ Kaen jero iikanondeen Farisii ano Sadusii paati yonoo batugianon angowowo kolooro jigo kaunsol tuun yononon juma tuun woi koloogi. ⁸ *Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonon) yononon kokaen jenkegi, “Ejemba koomuya yononon mende gbilin waabuya. Siwe gajoba mende laligoju. Omejiilan ano unya ii mende laligoju.” Kaen jegito, Farisii (Kana qaawaa kaparanjonon) paati yononon qaa karonn iikanon qokotaan iikawaa so moma laarin namakegi. ⁹ Tuun woi kaen koloon qagi guju somata kolooro Kana qaawaa boi tosanon Farisii tuun yonoo batugianonga waama geriawo terejgon kokaen jegi, “Nono eja kokawaa qinjita mon mende mokoloonon. Siwe gajoba me unya monon qaa koton kondoon iwaa utanon ano jenaga, ii mono nomaen sokoma ononaga?”

¹⁰ Kaen jegi angowowo iikanon mombo gere toon somariiro. Somariiro aworanon Pool leele horogi kema karo mosoma tagogi. Tani kaen kolooro. Kaen kolooro kawali galen wananon iikawaa toroko moma manjaqeqe tuun mon jen koton onono kemej Pool batugianonga horon wama manjaqeqe eja yonoo aen kiropo utanon anji.

¹¹ Anjito, gomantiina kanon gaon ero Ponon Poolwaa kooronon nama kokaen ijoro, “Mono qaqabunabunagawo koloon satiin laligowa. Noo kanana Jerusalem kokanon nanjon jen laligonati, iikawaa so mono Room sitinon kaanagadeen kema ii nanjon jen asarin laligowa.” Kian.

Pool qewombaaajon anjonan megi.

¹² Ponon kaen ijoroto, goman ano kanon Juuda eja tosanon olon ajoron Pool komuwaatiwaa anjonan megi. Yononon arej ii anji ano ii jojonan qaanon somonon kotiin kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biwia kokanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.” ¹³ Eja 40 ano janjo ii uugugiti, iyononon mindirin jojonan qaa ii somonon kotiin jegi.

¹⁴ Ii jengo jotamemeya ano jigo gawon galen yononon kema kokaen jegi, “Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biwia koi kanon nene singi laligowona. Poolnon mende komuwaati een, ejembanon mono ononon qasuaan nonongi sokombaa. Kawaajon nono mono ajoron jojonan qaa kokaen somonon kotiin laligojon: Pool qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo nen laligowona. ¹⁵ Kawaajon ama onjo mono keteda koi jigo kaunsol tuun yonowo motoon mindirin kawali galen wananon kema qaa kokaen jen qisiwu, ‘Nono Poolwaanon qaa kana mombo qisinin jero hona mobombaaajon mojon.’ Tani kaen kolooro qisigi saanon Pool wama ononon kamaawaa. Kamaanagato, kananon kan ononon kumambaaajon ambaati, iikanon mono ii qenin komuwaatiwaaajon jorin laligowona.”

¹⁶ Kaen jegito, qenin komuwaatiwaa anjonan anjitiwaa bujuya ii Poolwaa beetaa gejianon kemero moro. Ii moma manjaqeqe eja yonoo aen kiropo utanon kema Pool raroti, iikanon uma ijoro. ¹⁷ Jero moma kawali galen mon qaro karo kokaen ijoro, “Eja gbaworo koi kanon qaa mon men kajiwaajon giinon ii saanon wama kawali galen wananon kena qaa ii ijowaa.” ¹⁸ Kaen ijoro ii wama kawali galen wananon keni jero, “Kasa eja Poolnon noono iwaanon kembe eja gbaworo koi wama goonon kawaatiwaaajon qisin nonja. Iinon goonon qaa mon men kaja.”

¹⁹ Kaen jen keno galen wananon borianon men wama goraayanon kema qisin muro, “Gii naa qaaga men kajan?”

²⁰ Qisin muro ijoro, “Juuda jotamemeya yononon qaa mon qisin gombombaaajon somonon goonon kan kokaen jewuya: Nono Poolwaa qaa kania tororo mende moma komujon. Kawaajon gii saanon Pool woran wana jigo kaunsol tuun yononon kamaaro mombo qisin muna jero kaniyaa hona mobona. Yononon kaen koloowaatiwaaajon moju.

²¹ Kaen kan jewuyato, giinon qaa iikawaajon mende wambelaawa. Juuda kanageso yonoo batugianonga eja 40 ano janjo ii uugugiti, iyononon mindirin Poolwaaajon kokaen jen ii jojonan qaanon somonon kotii, ‘Nono Pool komuwaatiwaaajon mamboma kamban biwia koi kanon nene singi laligowona. Singi laligon qenin komuro iikawaa gematanon saanon nene me apu mon mombo newona.’ Kaen jen giinon wambelaawagatiwaaajon mamboma jorin embonju.”

²² Kaen jero eja gbaworo ii wasin kokaen ijoro, “Buju koi jena mojenj, ii mono mon mende jena moba.” Kian.

Pool wanji Sisaria taanon keno.

²³ Kawali galen wananon ii moma kawali galenwoita orono kari kokaen irijoro mori, “Oro mono tiwo eja 200, hoos manjaqeqe eja 70 ano wasa manjaqeqe eja 200 ii jen koton

* **23:8:** Mat 22.23; Maak 12.18; Luuk 20.27

onjoni kete gomantiinja 9 kilok kanonj Sisaria kembutiwaajonj jojoriwu. ²⁴ Kaanagadeen hoos tosaanja meweengonj meagonj onjoma Pool mombaa qaganonj ama kalanj konji gomantiinja kokanonj gawana Fiilikswaanonj kembra.” ²⁵ Kaenj irijoro mori gawanawaajonj tere monj kokaenj ooro,

²⁶ “Oo Uuta sorona gawana Fiiliks! Kloodius Lisias, niinonj jolonja jejen.

²⁷ “Juuda yonononj eja koi menj somonjonj qegi komuwaatiwaajonj angj. Kaenj angjito, Room mindimindiri gawmambaa (jenkooto) paaspoort menj laligoj, niinonj ii moma iikanondeen manjaqeqe tuunj yonowo kouma sopa somonjonj munj metogonj wanja somonjgowe.

²⁸ Naa qaawaajonj qaa jakeyanonj anjuti, niinonj iikawaa kania momambaajonj moma wama Juuda yonoo jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj oombe.

²⁹ Oombe qaa jakeyanonj uma iyangiaa Kana qaawaa kesaawaranj qaaya qaaya kawaajonj angowowo ano tuarenjenj ama jenj mugj mokoloowe. Iikaanj mokolooweto, iwoi bologa komuwaatiwaa so me kapuare mirinonj aninj rabaatiwaa so ii mende kolooro. Yonononj qaa kaanaga monj mende jegi mobe.

³⁰ Ii mende mobeto, monjonj iwaa buju qaaya ii kokaenj nijoro mobe: Tosianonj ‘Eja ii qeninj komuwaa,’ jenj angonanj angjita eja. Buju qaa ii moma keteda koi kanonja wasiwe goononj kaja. Qaa jakeyanonj ama mubombaajonj mojuti, niinonj ii kaanagadeen jenj kotonj onjombe goo jaasewanjanonj kouma qaagia kuuya asuganonj jenj mokoloogi moba.”

³¹ Tere kaenj ooro manjaqeqe eja jenj kotonj onjonjgiti, iyonononj qaa ii otaanj Pool menj wama pangamanonj gomanj qata Antipatris kanonj kengj. ³² Kema gomanj ano manjaqeqe eja hoosgiawo yonononj Pool wama kana toroqenj kengjito, tiwo eja yonononj iyangio eleema manjaqeqe eja yonoo aenj kiropo uutanonj kagi. ³³ Manjaqeqe eja hoosgiawo yonononj Sisaria taanonj keuma tere ii gawana munj Pool kaanagadeen iwaa jaanonj oonj. ³⁴ Oonj tere weengonj “Pool ii naa prowinswaajonj?” jenj qisinj onjono. Qisinj onjono “Silisia prowins ejaga,” kaenj ijogi. ³⁵ Kaenj jegi moma ijoro, “Qaa jakeyanonj ama gombombaajonj mojuti, iyonononj kaanagadeen kougi iikanonj saanonj qisinj gomanja.” Kaenj ijon jenj kotooro Pool wama kinj Herodwaa jinjaronj miriwaa kiropo uutanonj ama jaagalenj menj mugj. Kianj.

24

Pool qaanonj angj gawana Fiilikswaa jaanonj nano.

¹ Gawonj memeya 5 tegoro jigo gawonj galenj wanja qata Ananaias iinonj jotamemeya tosaanja ano Kana qaawaa momo eja (looya) qata Tertulus yonowo aitongonj Sisaria taanonj kesaen gawana Fiilikswaa jaanonj uma Pool qaa jakeyanonj ambombaa qaaya jegi moro.

² Ii moma Pool koma hororo kouro Kana qaawaa momo eja Tertulusonj kanainj Pool-waa selianonj qaa kuunj gawanawaa jaasewanjanonj qaa kokaenj jero, “Oo Fiiliks, giinonj galenj koma nonoma laligonati, nono kambanj iikanonj luae somata moma gumbonjonjonj laligoninj. Giinonj awaagadeen kalanj koma jenj kotonj nonona laaligo raranana leele meagogi kantri koi kanonj utegonj waaro qeangojonj. ³ Oo somatanana Fiiliks, nono ii gomanj so awaagadeen moma kotonj goojonj aisoonj kilikaluya monj mende moma dangisenj jenj gonjonj. ⁴ Dangisenj jenj gonjonto, niinonj qaa koriga jewe mojoga tiwabotiwaajonj kokaenj qisinj gonjenj: Nono qaa menj kaninj toroga jemanjati, ii mono awutambanj koma nonoma geja ama moba.

⁵ “Nono eja kokawaa kania ii kokaenj iima mokolooninj: Iinonj kikekakasililinj eja torokoyawo koloaja. Iinonj balonja balonja liligonj Juuda ejemba uugia osonj kuunj onjono karenja karenja gomanj so kolooro gujukubaju qama amakeju. Tosianonj toropere menj Nazaret eja mombaa qatanonj paati anjuti, iinonj mono iyonoo somatagia koloaja. ⁶ Iinonj jiwowonj jigo ii kaanagadeenj kaparanj koma menj totowinj menj kamaanj amambaajonj ano. Kawaajonj nono ii menj somonjoninj. Nono qaaya gosinj ananaanonj Kana qaa otaanj jenj tegowombaajonj moninj. ⁷ (Ii moninto, kawali galenj wanja Lisias iinonj manjaqeqe eja yonowo kanj ku-usunj somata kanonj geriawo boronananonga metogonj wangj. ⁸ Wama qaa selianonj kuunj jenj mujuti, ii goo jaasewanjanonj koubutiwaajonj jenj kotonj nonono.) Gii geenjo qisinj muna kania ninisaama jewa. Ii jero qaa menj kajanj, iikawaa honja kuuya saanonj asugiro moba.” ⁹ Kaenj jero Juuda ejemba yonononj kaanagadeen “Qaa kuuya ii onjanonj,” jenj wambelaanj ii nanjonj toroqenj selianonj kuunj jenj mugj. Kianj.

Poolonj qaa kitia meleeno Fiiliksonj moro.

¹⁰ Pool jenj mugj gawananonj qaa jewaatiwaajonj borojuulanj kuuro kokaenj meleema jero, “Giinonj gbani mamaga ejemba tuunj koi kawaa jenteejo toya koloonj laligona mojenj. Kawaajonj niinonj qaanaa kitia ii goo jaaganonj awasankaka jemanja. ¹¹ Niinonj indigenj

Anutu waeya meḡepeseemambaajon Jerusalem sitinonj ube. Ii ween 12 iikayadeen tegoro kete koi nanjen. Geenjo qisih ononagati een, ii saanon nanjonj jewuya. ¹² Niinon jiwowonj jigononj me qamakooli miri monjenj uma eja me emba mombo niinonjginonj qaa jer jenonkooli ambe iikaana mende mokolonj nonji. Siti uutanonj kana me somben monjonj ejemba uugia kuuwe orogonj liligonj nongiti, iikaana mende niigi.

¹³ “Kaen mende niima keteda koi qaa selenanonj kuuj jer nonjuti, yonononj iikawaa honja qendeema gombombaaonj amamaaju. Qaa omaya jeju. ¹⁴ Ii amamaajuto, qaa monj ii onanonj jokolonj gomanja: Yonononj Nazaret paati qata qajuti, niinonj mono iikawaa kana otaanj laligonj ananaa ambosakonjurunana yonononj bej Anutu ii waeya meḡepeseenkejenj ano Mooseswaanonj Kana qaa ano gejatootoo yonononj Bujū Tere iikanonj qaa oogita eji, ii kuuya moma laarinj kotiijenj. ¹⁵ Anutunonj ejemba dindinja ano doogoya ii korebore meḡ gbilinj onono koomunonjga waabuti, Juuda eja koi yonononj iikawaaonj mambonju. Niinonj yonowo toroqen ororonj nama kaenj koloowaatiwaaonj jejeromonjromonj ama mamboma laligojenj. ¹⁶ Kaenj laligonj Anutu ano ejemba jaagianonj dindinja nambe Anutunonj qaana nanjonj jero uunaa gejianonj momakejenj. Jenejnā mende oroja. Mono soraaya koloonj laligomambaajonj kambanj so kaparanj koma kotiin laligonjkejenj.

¹⁷ * “Niinonj monjenj laligowe gbani tosaanja tegoro eleema gomanj tosaanja yonononjga kalej meḡ indigenj kawē. Kaenj kanj ‘Ii neenaa kanagesourunana wanaya yonononj mendeema onomanja,’ jerj Anutuwaawaa siimolonj onj nandunj ama mumambaajonj Jerusalem ube. ¹⁸ Kanonj uma koma konjoratinj aonj solanja laligonj jiwowonj jigononj ube. Iwoi ii onj Anutu mube mokolonj nonji. Mokolonj nongiti, iikanonj ejemba tosonianj mende kanj liligonj orogonj noma guju megi. ¹⁹ Juuda ejemba tosonianj Eisia prowinsnongga kanj jigononj uma niigiti, iyonononj mono keteda koi goo jaaganonj koi kanonj kouma nama qaa monj erj ononagati, ii asuganonj selenanonj kuuj jerj nonjgi sokonaga.

²⁰ “Me jigo kaunsol tuunj yonoo jaagianonj nama qaa jeweti, kambanj iikanonj naa Kana qaaga uugunj qinji ambeta qaa jakeyanonj noombombaa qaaya mokoloogi? Eja koi rajuti, iyonononj mono ii jegi sokombaa. ²¹ * Niinonj yonoo batugianonj nama qaa motoonjgo jerj qaa tokoronjkota qabe bimooro. Koposo monj kaenj ambe me qaago? Ii nomaenj gosigita eja? Qaa kokaenj qama jewe, ‘Koomuya yonononj gbilinj waabuyati, niinonj iikaya moma laarinjwaaonj ama qaa jakeyanonj nonjgi kete qaana gosinj jerj tegonj nombombaaonj anju.’ ” Kianj.

Poolwaa qaaya mende jerj tegonj kapuare mirinonj oonji.

²² Poolnonj kaenj jero gawana Fiiliksnonj Jiisaswaa kania otaanj laligojuti, iikawaa kania saanonj moma sororogonj Poolwaa qaaya batuyanonj kotonj kokaenj jero, “Kawali galenj wanja Lisiasnonj kouro kambanj iikanonj Poolwaa qaa ii jerj tegomanja.” ²³ Kaenj jerj kawali galenj jerj kotooro Pool mende somonjonj eenj jaagalenj mero kasa mirinonj raro. Tinitosaurutanonj Pool kalanj koma iwoi amamaaroti, ii meḡ mubutiwaaonj mende qotogonj onono.

Poolnonj qaaya jero Fiiliks ano Drusila mori.

²⁴ Weenj tosaanja tegoro Fiiliksnonj embia qata Drusila, Juuda emba somata ii wama kari Poolwaaonj qaa ano karo qaayaajonj geja ano Kraist Jiisaswaa moma laarinj mubombaa kania jerj asarimo moro. ²⁵ Ii moroto, Anutuwaawaa qaa tosia toroqen aminj mogi bimooro. Poolnonj Anutuwaawaa jaanonj solanjaniwombaa kania jerj asarinj ananaa nanamemenana galenj koma aowombaaonj jero ano Anutunonj kambanj monj ano iikanonj gosinj nonoma qaanaana jerj tegowaati, qaa karonj iikanonj uuta kuuro. Poolnonj qaa iikaanj jero aarunj lalanjaninj bo qosoma jero, “Yamagenj! Mono ii mesaowa. Keteda koi saanonj mesaonj kena kambanj monj mobe sokombaati, iikanonj saanonj mombo koma horonj gombe kawa.” ²⁶ Kaenj jerj kilenj toroqen Poolnonj anja wantaaya monenj mubaatiwaa romonjgoro. Kaenj mamboma jejeromonjromonj ama indinj mamaga koma horonj muro karo qaa qaa jerj raro.

²⁷ Poolnonj kapuare mirinonj raro gbani woi tegoro. Ii tegoro eja qata Porsius Festus iinonj Fiilikswaa mundanaja gawana koloombaaonj ano. Kaenj ano Fiiliksnonj Juuda ejembanonj nisosoroowutiwaaonj moma Pool mende isano kapuare mirinonj toroqen raro. Kianj.

25

Poolnonj gawana Festuswaa jaanonj qaa kitia jero.

* 24:17: Apo 21.17-28 * 24:21: Apo 23.6

¹ Festusnoŋ gawana koloon prowins uutanonŋ keuma raro weeŋ karoonŋ tegoro Sisaria taonŋ mesaonŋ Jerusalem sitinonŋ uro. ² Uro jigo gawonŋ galeŋ waŋa ano Juuda jotamemeya yonononŋ jaasewanononŋ kouma Pool qaa jakeyanonŋ ambombaaŋonŋ jeŋ aronŋ qeŋ nanŋi. ³ Aronŋ qeŋ nama kokaenŋ jeŋ welenŋi, “Oo gawana, giinonŋ saanonŋ nonononŋ moniŋ sokombaatiwaajonŋ jeŋ tegona qaa anŋi Pool wama Jerusalem sitinonŋ koi kawu.” Yonononŋ wala qaa kokaenŋ somonŋonŋ jegi, “Poolnoŋ kanaanonŋ karo iikanonŋ mono qeniŋ komuwaa.” Kaenŋ jeŋ jojorinŋ embonŋgitiwaajonŋ ama kanŋ kaenŋ welenŋi. ⁴ Kaenŋ welenŋito, Festusnoŋ kokaenŋ meleema onono, “Pool ii Sisaria taombaa kasa mirinonŋ raro galeŋ komakeju. Nii neeno kambanŋ mende koriro iikanonŋ eleema kemambaajonŋ mojenŋ.” ⁵ Kaenŋ jeŋ toroqero, “Kawaajonŋ eja iikanonŋ qinjita monŋ anagati eenŋ, saanonŋ onoo jotamemeurugia tosianonŋ niwo Sisaria kemeŋ kanonŋ qaa selianonŋ kuunŋ jeŋ mugŋ momanŋa.”

⁶ Kaenŋ jeŋ weeŋ 8 me 10 kawaa so Jerusalem sitinonŋ yonowo laligoro tegoro eleema Sisaria taononŋ kemero. Kemeŋ eŋ waama iikanondeenŋ qaa jenteegowaa duŋ rarayanonŋ rama jeŋ kotoŋ Pool wama kagi jaayanonŋ kouma nano. ⁷ Poolnoŋ kouma nano Juuda jotamemeya Jerusalem sitinonŋa kagiti, iyonononŋ liligonŋ muŋ nama kazi qaganonŋ qaa bologa mamaga selianonŋ kuunŋ jegi. Ii jegito, qaagiaa honŋ ii qendeembombaaŋonŋ amamaagi. ⁸ Kazi qaa eenŋ jeŋ nangito, Poolnoŋ ii qewagonŋ kokaenŋ jero, “Niinonŋ iwoi bologa monŋ mende ambe. Juuda nonoononŋ Kana qaa mende qotogowe. Jiwowonŋ jigo mende meŋ totowiwe ano Room Siisakimbaanonŋ qaawaajonŋ tuarenjeŋ mende ambe.”

⁹ Kaenŋ jero Festusnoŋ Juuda yonononŋ iyanŋaajonŋ mogŋ ubaatiwaajonŋ moma Pool kokaenŋ qisŋ muro, “Selenonŋ kuukuu qaa koi jejuti, gii saanonŋ iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanonŋ noo jaasewanonŋ nama jewaŋa me qaago?”

¹⁰ Qisŋ muroto, Poolnoŋ jero, “Room Siisakinŋonŋ jeŋ kotoŋ qaa jake koi kuugita koi nambe gosŋ noma qaana jeŋ tegona sokombaa. Nii Juuda ejemba bologa monŋ mende ama onombe. Ii geengo saanonŋ moma yagojanŋ. Mono naambaajonŋ mombo yonononŋ kembenaga? ¹¹ Bologa monŋ mende ambeto, Kana qaa monŋ uugunŋ iwoi monŋ ama bolŋ kawaajonŋ koomuwaa buŋa koloowenagati eenŋ, ‘Niinonŋ komumambo,’ jeŋ mende olonŋ koma kemaŋa. Ii qaagoto, yonononŋ kazi qaa eenŋ tontonŋ jeŋ qaagiaa kania qendeembombaaŋonŋ amamaajuti eenŋ, qaa omyaajonŋ ama monŋonŋ nuama yonoo borononŋ amambaajonŋ amamaawaa. Room Siisakinŋonŋ mono qaana mindinŋonŋ jeŋ tegoro dingowaa. Kawaajonŋ niinonŋ mono iwaa jaanonŋ kemambaajonŋ kotiinŋ qisŋjeŋ.”

¹² Kaenŋ jero Festusnoŋ jawinuruta yonowo qambanŋmambanŋ qaa monŋgama gosŋ kokaenŋ meleema muro, “Gii Siisakimbaanonŋ kemambaajonŋ moma qisŋjanŋ, iikawaajonŋ mono saanonŋ Room kema iwaa jaanonŋ namba.” Kianŋ.

Poolnoŋ kinŋ Agripawaa jaanonŋ nano.

¹³ Weeŋ tosaŋa tegoro kinŋ Agripa ano naanŋa Bernaisi yorononŋ Festus iima godagara qendeembaotiwaajonŋ Sisaria taononŋ kari. ¹⁴ Kanŋ kanonŋ weeŋ mamaga laligori Festusnoŋ Poolwaanonŋ qaa ii kinŋ pombo aminŋ moma kokaenŋ jero, “Fiiliksnonŋ eja monŋ mende isano kapuare mirinonŋ kokanonŋ rama laligoja. ¹⁵ Niinonŋ Jerusalem kembe Juuda yonoo jigo gawonŋ galeŋgia waŋa ano jotamemeurugianonŋ noononŋ kouma kokaenŋ qisŋ nongŋ, ‘Nono eja iikawaa qaa meŋ kanŋ giinonŋ mono saanonŋ iwaa kania gosŋ qaaya jeŋ tegowa.’

¹⁶ “Kaenŋ qisŋ nongŋito, niinonŋ kokaenŋ injjowe mogŋ, ‘Room gawman nonoononŋ kana ii kokaenŋ: Mombaa selianonŋ qaa bologa kuunŋ jejuti, nono ejemba mombaa qaa ii lanŋ mende jeŋ tegonkejonŋ. Wala horonŋ qaa jakeyanonŋ anŋi kaziurutanonŋ kagi leelee ororonŋ aronŋ qeŋ nanŋi qaa selianonŋ kuunŋ jeŋ mugŋ kitia saanonŋ jewaa. Qaa kitia jero ii gosŋ honŋ kolooro iikawaa so saanonŋ qaaya jeŋ tegonkejonŋ.’ ¹⁷ Yonononŋ koi kanŋ ajoroogi niinonŋ kambanŋ mende koriro eŋ waama iikanondeenŋ jenteegowaa duŋ rarayanonŋ rama jeŋ kotowe eja ii wama kagi noo jaanonŋ kouro.

¹⁸ “Kouroto, qaa meŋ kagiti, iyonononŋ liligonŋ muŋ aronŋ qeŋ nama qaa selianonŋ kuunŋ jeŋ mugŋ. Kaenŋ anŋi iwoi bologa totoonŋ monŋ anagati, kaenŋ jewuyatiwaajonŋ mambombeto, qaa iikaanŋ monŋ mende jegŋ mobe. ¹⁹ Ii mende jegŋ mobeto, kitanonŋ eja ii qetama iyanŋgiaa momalaarigaa qaa batuya tosaŋa ano eja monŋ qata Jiisas iwaajonŋ anŋowowo megŋ. ‘Jiisasnoŋ komuro,’ jegŋito, Poolnoŋ ‘Gbilinŋ laligoja,’ jeŋ kaparanŋ koma kotiiro. ²⁰ Kaenŋ jeŋ kazi anŋi niinonŋ ‘Qaa kaanŋa ii nomaenŋ gosiwenaga?’ jeŋ kana monŋgama uuwoi mobe. Ii moma nama kokaenŋ qisŋ mube, ‘Selenonŋ kuukuu qaa jejuti, gii saanonŋ iikawaa kitia ii Jerusalem uma kanonŋ jenaga me qaago?’ ²¹ Qisŋ mubeto, Poolnoŋ Uutananaa jaanonŋ kemambaajonŋ kaparanŋ koma kokaenŋ qisiro, ‘Mono jena galeŋ koma nongŋ Siisakimbaanonŋ kembe qaana mindinŋoro dingowaa.’ Kaenŋ qisiro eja waagiawo jeŋ kotonŋ onombe galeŋ konŋi raja. Era wasŋ mube Siisa-kimbaa jaasewanonŋ kembaa.”

²² Festusnoŋ kaenŋ jero Agripanonŋ ijoro, “Niida monŋ eja iikanonŋ qaaya jero momambaa siŋa mojenŋ.” Ijoro kokaenŋ meleeno, “Woranŋo saanonŋ qaaya mobaga.”

²³ Kaen meleeno enj waagi kantriwaa jawin, kawali galen somata ano jotamemeya uuta yononon kanj Agripa ano Bernaisi yoroonon jura soron arogaranon mouma korisoro rii qama koma horonj oronji qaawaa jake miri uuta iikawaa utanonj keugi. Festusnonj jenj kotooro Pool wanji iikanonj kouro. ²⁴ Poolnonj kouro Festusnonj waama nama kokaen jero, “Kinj Agripa ano eja somata kuuya nonowo koi rajuti, onjo mono eja koi iibu. Juuda ejemba tuun kuuya yonononj iwaajonj ama noo uuna kuugi. Sisaria taonj kokanonj ano Jerusalem sitinonj onjanonj qaanonj kuunj noma qa gigilaan kokaen jenj laligogi, ‘Eja koi kanonj mono balononj laligowaatiwaa so qaago. Mono yamagenj!’

²⁵ “Kaen qama laligogito, niinonj gosiwe iwoi monj koomuwaa bunj koloowaatiwaa so ii mende ano. Niinonj kania kaen mokoloonj iibeto, anjo Room Uutananaa jaanonj keno qaaya mindingoro dingowaatiwaaajonj kaparanj koma qisiro. Kawaajonj qaa somonjonj wasiwe Room kembaa. ²⁶ Room sitinonj kembaa, iwaanonj qaa ii nomaen onj Room eja Ponnaajonj ambe kenaga? Iwaajonj qaa lan jejuto, qaa kaniawo monj ii tororo mende moma asarijenj. Kawaajonj jewe wama kanj kinj Agripa goo jaaganonj ano onjo tosaanja kinj pombaa gematanonj koi rajuti, onjo jaasewanjanonj anggi nanja. Onjo saanonj borojanj menj qaaya gosigi honja kolooro mono ii moma saanonj terenonj oowenaga. ²⁷ Eja monj kasanonj somonjonj qaa jakeyanonj oombombaa qaaya nomaen jejuti, ii asuganonj jewombaajonj amamaanj kilenj eenj wasiwombo. Sili ii noo momononj gejajojombanj tani kaanja koloaja.” Kianj.

26

Poolnonj qaayaa kitia kinj Agripawaa jaanonj jero.

¹ Kaen raji kinj Agripanonj Pool ijoro, “Gii saanonj geengaa qaa kitia jena momanj.” Kaen ijoro Poolnonj nama boro kotonj munj iyanjaa qaaya nanjonj kokaen kanainj jero,

² “Oo kinj Agripa, Juuda jotamemeya yonononj qaa selenanonj kuunj jenj nonjuti, niinonj qaa kuuya iikawaa kitia ii kete saanonj goo jaaganonj asuganonj jemambaajonj simbawonjowo mojenj. ³ Giinonj Juuda nonoononj nanamemenj ano anggowo qaanana kuuya ii tororo moma yagojanj. Kawaajonj niinonj onjanonj simbawonjowo mojenj. Kaen kolooro qisinj gonjenj: Qaa jemanjati, ii saanonj moma mokosinjonj geja amba.

⁴ “Niinonj Juuda ejemba tuunj utanonj koloonj kanakanaiyanonjga kanainj neenaa kantri koi ano sitinana Jerusalem kanonj laligonj koube. Kawaajonj Juuda ejemba kuuya yonononj laaligona gbaworonanonjga nomaen kouma laligoweti, ii saanonj moma kotoju.

⁵ *Yonononj kaniana kambanj koriga moma kotoju. Siingia ero ii saanonj kokaen nanjonj jewuyaga: Ananaa jigo gawonj utanonj Farisii paati nonononj asa yonoononj jigo momo ii tororo toontoonj otaanj laligonjkejonj. Niinonj wala yonoo tuunj paatinonj keuma Kana qaa kaparanj koma otaanj laligowe. ⁶ Anutunonj ambosakonjrunana yonoononj soomonggo qaa anoti, niinonj iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligojenj. Kawaajonj ama kete qaa jakeyanonj noonji nanjenj.

⁷ “Ananaa Israel ejemba tuunj 12 nonononj korebore soomonggo qaa iikawaa honja koloowaatiwaaajonj mambomakejonj. Ii mamboma jejeromonjromonj ama asaga goman-tiinja pororo Anutu waeya menj mepeseenkejonj. Oo Uutana, niinonj jejeromonjromonj kaanj amakejenjwaajonj Juuda jotamemeya yonononj qaa bologa bologa selenanonj kuunj jenj nomakeju. ⁸ Anutunonj ejemba koomuya menj gbilinj onono waabuyati, onjo ii mono nomaembaajonj ama mende moma laariju?”

⁹ *⁴ “Neeno kaanagadeen kokaen romonjonj laligowe, ‘Nii Jiisas Nazaret ejawaa qabunaya songbambe qaombaatiwaaajonj manja mamaga qemanjatiwaa so koloojenj’ Kaen romonjonj kazi ama laligowe. ¹⁰ Kazi ama Jerusalem kanonj onjanonj manja qenj laligowe. Jigo gawonj galen waaja yonononj nemunj koma nonji jenj kotowe Anutuwaa ejemba soraaya ii mamaga uruama kapuare mirinonj onjoomakegi ano tosaanja komuwutiwaa qaa jegi niinonj kaanagadeen qaa ii kotingonj wambelaanj (wout ama) laligonjkebe. ¹¹ Kambanja kambanja liligonj qamakooli miri so borojanj menj onombe uugia meleengiti, iyonononj asugigi. Asugigi Jiisas qakooma mepaegonj mubutiwaaajonj kuunj qaa tokoronkota jenj horonj ureen onombe. Kaen ama onombe oolinonj geriaawo talunjonj unugi siimbobolo moma laligogi. Uunanonj gere jenj sorogoro sisiwerowero ama onjomambaajonj koriganonj waba kantriwaa sitia sitia kanonj kema laligowe.” Kianj.

Poolnonj uuta meleenotiawaa sunduya jero.

Apo 9.1-19; 22.6-16

¹² “Kaiyaka kaen ama laligowe kambanj monjonj jigo gawonj galen waaja yonononj niwo uumotoonj ama nemunj koma nonji Damaskas sitinonj kemambaajonj kananonj kembe.

* 26:5: Apo 23.6; Fil 3.5   * 26:9: Apo 8.3; 22.4-5

¹³ Oo Uutana, niinonj kanaanonj kembe ween biiwia kanonj Siwenonnga asamararanj monj uulanawo kamaaro. Kamaanj oobili kaanj asuginj ween jaaya uugunj asariro iibe. Asasaga iikanonj mono nii ano eja niwo keniinj, nono turunj nonono. ¹⁴ Turunj nonono kuuya tama namononj kamaanj koninj. Kamaanj koma eninj noojonj qaa monj kolooro Hibruu qaanonj kokaenj nijoro mobe, ‘Sool, Sool, gii naambaajonj sisiwerowero ama nomakejanj? Gii mono bulmakao eja kaanj koloowabo. Toyanonj balonj mozozongwaatiwaajonj bulmakao eja kinonjonj somonjgoro sosooda hororo sokonjato, lanj horonj geriawo yakariinj horonj ureero oolinonj qero siimbobolo momakeja. Gii mono iikawaa so lanj lugunj geengaa gemaga een tontononj kotowabo.’

¹⁵ “Ii moma qisiwe, ‘Oo Pon, gii morononj?’ Qisiwe nijoro, ‘Nii Jiisas sisiwerowero qaganonj ama nomakejanj, mono ii koloojenj. ¹⁶ Ii koloojento, gii saanonj waama namba. Nii ano iwoi iijanji ano kanagenj toroqenj asuginj goma qendeemanjati, ii mono nanjonj jenj dangunu kaanja nama noo jotamemena koloonj welena qenj laligowa. Gii gawonj ii menj laligowa. Niinonj kawaajonj ama asuginj gonjenj. ¹⁷ Niinonj mono geengaa Israel kanageso tuunj yonoo borogianonja metogonj gomanja ano waba kantri ejemba yonoononj wasinj gombe kembagati, iyonononj guwubotiwaajonj kaanjagadeenj reenreenj koma gomanja. ¹⁸ Niinonj wasinj gombe kema ejemba jaagia metoona uugia meleema pangamanonja اساسaganonj koubuya. Jaagia tooro uugia meleema Satambaa ku-usunonja loloonj Anutuwaawa sopa uutanonj kawuya. Kaenj kanj moma laarinj nongji singisongogia songbama mesaomanja. Mesaowe Anutunonj alauruta tak kotonj onono soraaya koloojuti, mono iyonoo batugianonj keuma dunj raragia menj oyanboyanj koloonj laligowuya.’ Jiisasnonj kaenj kotonj kondoonj noma nijoro.”

Poolnonj uuwaa gawonjaa sunduya jero.

¹⁹ “Oo kinj Agripa, Jiisasnonj kaenj nijoro niinonj Siwenonnga jaameleenj unja iima kania moma ii kolatinj laligomambaajonj moma osiwe. Kawaajonj niinonj jaameleenj unja iikawaa qaaya ii tenj koma gawonj menj laligowe. ²⁰ *Ii tenj koma liligonj Buja qaa kokaenj jenj seinj laligowe: Onjo mono uugia meleema Anutuwaanonj eleema kanj uumeleengitiwaa honja ii nanamengijanonj qendeema laligowu. Buja qaa ii wala Damaskas ano Jerusalem siti woi iikanonj laligojuti, iyonoojonj jenj asariinj laligowe. Iikawaa gematanonj Juuda kantri kuuya yonoojonj jewe ano waba kantri yonoojonj jenj uugia kuuj laligowe. ²¹ Kania kawaajonj ama Juuda ejemba tosanonj jiwowonj jigononj uma iikanonj qelanjinj noma kaparanj koma koomuya nuwombaaajonj anji.

²² “Kaenj angito, uuna meleembeti, iikanonja laligonj koube Anutunonj ilaanj noma laligoro kambanj kokaamba toroqenj saanonj laligojenj. Ilailaanj kawaajonj ano koi nama uuta ano kamaanjqegeta onoo jaanonj nama qaana koi jejenj. Mooses ano gejatootoo ejemba yonononj iwoi koloowaatiwaajonj jegiti, niinonj mono yonoononj qaa iikayadeenj tororo otaanj qaa kokaenj nanjonj jejenj: ²³ *Anutunonj arenj ano Hamoqeqe Toya Kraist iinonj siimbobolo moma komuj eja mutuya koomunonja waabaa. Waama Anutu اساسagaa kania ii Juuda tuunj ano waba kantri ii inisaama jenj asariinj onjoma laligomambaajonj nijoro.”

²⁴ Poolnonj qaayaa kitia kaenj jero gawana Festusnonj terenjonj qaa batuyanonj kotonj jero, “Pool, gii kaamaa anjanj. Papija miria miria kanonj uuna momoganonj seinj wanja menj soorota laligojanj.”

²⁵ Kaenj jeroto, Poolnonj meleeno, “Oo ponj sorona Festus, niinonj wanja soosooya mende koloojenj. Qaa jejenj, ii momakooto qaa honjaga kolooja. ²⁶ Kinj Agripanonj qaa kokawaa kania moma yagoja, kaenj mojenj. Iwoi kuuya ii aasanjgoyanonj wanjonj mojnjonj mende kolooro. Kawaajonj buju qaa kuuya ii mono kinj pombaa gejianonj kemero modaboroji, iikaenj moma kotiijenj. Kawaajonj niinonj qaana koi saanonj awasankaka qaganonj nama jewe mojanj. ²⁷ Oo kinj Agripa, Juuda eja gii gejatootoo yonoononj Buju Terewaa qaaya moma laarijanj me qaago? Ii moma laarijanj, iikaenj mojenj.”

²⁸ Poolnonj kaenj jero Agripanonj meleema jero, “Oo Pool, giinonj kambanj torodaamonj kokaamba uuna kuuna niinonj uuna meleema Kraistwaa alia koloowenagatiwaajonj mojanj me? Kaenj romonjogojanj me?”

²⁹ Kaenj jero Poolnonj meleeno, “Oo kinj, qaa koriga me toroga jewanagati, ii kilenj. Giinondeen qaagoto, keteda koi qaana geja ama mojuti, kuuya onononj kaanjagadeenj Kraistwaa alauruta koloowutiwaajonj uusiinjanonj moma kokaenj qama koolijenj: Oo Anutu, uugia meleema onjona niinonj koi laligojenj, mono iikawaa so koloowu. Gbado (tape) iikayadeenj onoo borogianonj ubaatiwaajonj mende mojenj.”

* 26:20: Apo 9.20, 28-29 * 26:23: Ais 42.6; 49.6; 1 Kor 15.20

³⁰ Kaen meleeno kiŋonj waaro gawana ano Bernaisi yoronj kaanagadeen waari ano yonowo ragiti, iyononj kuuya waagi. ³¹ Waama mesaŋj kenji eja geria yononj iyanjiodeen amin moma kokaen jegi, “Eja koi kanonj bologa monj mende ano naambaajonj eenj toonj gbadoonj mugj? Iinonj koomuwaa buŋa koloowaatiwaa so mende koloaja, kaen mojonj.” ³² Kaen jej amin moma Agripanonj Festus ijoro, “Siisakimbaanŋj kembe qaana mindiŋgoro diŋgowaatiwaaajonj mende kaparanj koma qisiŋ jenagati eenj, mono saanŋj isaniŋ kemenaga.” Kianj.

27

Pool wanjonŋj oonji kanaiŋ Room keno.

¹ Eja geria yononj nonoonj qaa kokaen somonjgogi: “Nono wanjonŋj unij haamonŋj nanjoro Itali kantrinonj kembonja.” Qaa kaen somonjgogi Pool ano kapuare eja tosaana ii kawali galenj monj qata Julius iwaa boronŋj nonoonji. Julius iinonj manjaqege tuuj bakaya monj qata “Room Siisakimbaa manjaqege tuuj” qagiti, iikanonj manjaqege eja 100 yonoo galenjiaga laligoro. ² Gomanj monj qata Adramitium iikanonja wanjo monj kanj Eisia prowinswaa kowe goraaya metetereen wanjo doya motomotoonj kanonj kambaatiwaaajonj ama jojoriroti, iikanonj unij. Unij opo sel horonj mororonjgogi haamonŋj nanjoro kowenonj kenij. Masedonia prowinswaa siti qata Tesalonaika iikanonja eja monj qata Aristarkus iinonj koipunana kolooro motoonj kenij.

³ Kema ej waama kanonj Saidon gomanonj keunij. Keunij Juliusonj Pool ala meŋ munj jej tegoro wanjo mesaŋj alauruta yonoonj kema injiro naa iwoiwaajonj amamaaroti, ii ilaanj mugj. ⁴ Iikanonja mombo kowenonj kenij haamonŋj kana kembonj jeniŋi, iikaanj baagenja qen gilirotiwaaajonj bimooro toroqen wato qata Saiprus kawaa aasangoyanŋj kemeŋ kooronjŋj metetereen kenij. ⁵ Kenij haamonŋj nanjoro kowe kotonj Silisia ano Pamfilia prowins woi ii uruugunj Lisia prowinswaa siti qata Maira kanonj keunij. ⁶ Keuma kanonj kawali galenanonj wanjo monj mokolooro. Wanjo iikanonj Iijiptwaa siti qata Aleksandria kanonja kanj Itali kantrinonj kemambaajonj ama jojoriro. Ii mokoloonj jej kotonj nonono iikanonj unij.

⁷ Uma kowenonj kenij haamonŋj saanŋj mende nanjoro ween mamaga ii osonjonj kenij. Kaen kenij tegoro kanonj kupukapa koma kowe kanonj Nidas taonj kosianonj keunij. Kosianonj keunij haamo kotakota qen kaan baagenj toroqen kembombaa kania somonjgoro. Somonjgoro bimooro Kriit watowaa masuya qata Salmone ii uugunj kema wato gematanonj kemeŋ kooronjŋj metetereen kenij. ⁸ Kowe goraaya kosere metetereen osiqosiwo kema laligonj Lasea taonj kosianonj gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiiŋsiŋawo, Fair Hafens” qamakejuti, iikanonj keunij.

⁹ Iikanonj keuma kambanj koriga mesoqesoonj laligonij. Kaen laligonij siŋgisonjŋj soonjgambaa kendonja qata Yom Kippur* iikawaa kambananonj tegoro haamoqege kambananonj mono kanj kuuro keunij. Haamoqege kambananonj ejemba kowenonj kema “Tiwilaawombo,” jej wangogia somonjonj laligonjkegi. Kawaajonj Poolnŋj galenj meme qaa monj kokaen injoro, ¹⁰ “Ejauruna, anana kowe qaganonj toroqen kembombo. Kupukapa qaganonj kema tiwitiwilaa mokoloowombo. Raidimbononj qero wanjonana janjoro esuhinaya sooro nononano kaanagadeen komuwombo. Gomanj taniyanonj kaen kolooro iijen.”

¹¹ Galenj meme qaa kaen jeroto, kawali galenanonj Poolwaanŋj qaa ii qotogonj wanjo toya ano melenjeleen loqa (steer) galenja yoronŋj “Saanonj kembonja,” jeriti, kawali galenanonj qaagara ii moma laairo. ¹² Gomanj qata “Wanjo suuluya iimasiiŋsiŋawo” iikawaa wanjo doya ii haamoqege kambanj rarawaa so mende kolooro. Kawaajonj ama eja mamaganonj kembombaa qaa kotinjonj kokaen jegi, “Koi rabombaaajonj mojonana tiija. Saanŋj opo sel horonj mororonjgogi kowenonj kembonja. Kema kaparanj koma laligonj kana kolooro Fiiniks wanjo dononj keubonaga. Iikanonj keuma haamoqege kambanj koi saanŋj rama laligonij tegowaa.” Wanjo do qata Fiiniks ii Kriit wato kawaa goraayanonj ween kemekemetaagenj eja. Kianj.

Raidimbononj kowe mero boliro.

¹³ Kembombaa qaa kaen jegi haamonŋj osonjonj kanaiŋ Saut waagenja qero. Qero “Saanonj kema arenjana otaanj Fiiniks iibonja,” jej romonjonj nama wangowaa kasa mindanja mesunji kouro. Kouro wanjonŋj lolooro haamonŋj nanjoro sosooda nunuano Kriit watowaa goraaya metetereen kosere kenij. ¹⁴ Kaen keninto, kambanj mende koriro haamo esunja kotakota qata yoware, Noot Iistwaa raidimbonj (momosia) kanonj mono wato iikawaa qaganonja qen gilij nunuj karo.

* 27:9: Yom Kippur korisoro kendonj ii Septembe tetegoyanŋj me Oktobe kanakanaiyanonj amakeju.

¹⁵ Nunun karo wanjonana galen kombombaajon menj bimbimgogi haamo qerj karoti-waagenj kemambaajon amamaaro. Amamaaro mesaogi haamonondeej wanjo kuuj menj wano arjo eenj keno utugonj nonono laj keninj. ¹⁶ Utugonj nonono laligonj wato melaa monj qata Kauda kawaa gematanonj Saut waagenj keninj. Iikanonj kema gomba kasanonj somonjgogi wanjo gematanonj apu kotonj karoti, ii aonj oronj kowenonjga horoninj mamaga bimooro kilenj kaparanj koma horoninj kouro.

¹⁷ Gomba ii horoninj kouro wanjo somatanonj aninj. Wanjononj utugonj jangowabotiwaaajon moninj kasa menj wanjo kokosiinj somonjgonj kotiigi. Kaenj kema kema sakasinj bambaanja qata Sirtis[†] iikanonj kowe koria koriga mende eja. Nono iikanonj kuuj osiwombotiwaaajon toroko moninj. Kaenj moninjwaaajon ama wanjowaa opo sel iwoiya ii metogonj kamaanj ama wanjo galenkonjkonj mesaogi. Ii mesaogi haamononj wanjo kuuj nangoro eenj laj keninj. ¹⁸ Eenj laj keninto, raidimbonj iikanonj mono geriawo toroqenj qerj utugonj nonono. Kaenj utugonj nonono gomanj ano iikanonj kanainj wanjowaa esuhina tosaanj menj kowenonj giligi kemero. ¹⁹ Weenj karonj kolooro kanonj wanjowaa ilawoila akadamyawo ii anjgo menj giligi kowenonj kemero. ²⁰ Kaenj memenjalinj kema kema gomantiinja weenj mamaga iikanonj weenj me senjelao monj mende iinj. Raidimbonj kanonj kaanagadeenj kotakota toroqenj qerj ero. Qenjgadeenj ero bimooro “Mono qaombonja!” jenj laaligo soomongowaaajon moma uunananonj kamaaro titiboronana tegoro raninj.

²¹ Raidimbonj uutanonj kamanj koriga kanj laligonj nembanene monj mende neninj. Kawaajonj ama Poolnonj batugianonj waama nama kokaenj injjoro, “Ejauruna, niinonj Kriit wato mende mesaowombaa gejanono injjoweti, onjo noononj qaa ii otaagi sokonaga. Kaenj aninj tiwitiwilaa koi kanonj mono qanananonj mende unaga. ²² Gejanonona mesaogito, keteda koi qambanjmambanj qaa kokaenj onjonj: Onjoononjga monjonj laaligoya mende tiwilaawaa. Ii qaagoto, wanjogadeenj tiwilaawaa. Kawaajonj onjo mono qaqabunjabunjabia moma rabu.

²³ “Niinonj bej qata Anutu iwaa bunja koloonj welenj qerj laligojenj. Gomantiinja gaonj ewe iinonj Siwe gajobaya monj wasiro noo kosonanonj kanj nanja. ²⁴ Nama kokaenj nijoja, ‘Pool, gii toroko mende moba! Gii saanonj Room Siisakimbaa jaasewananonj kena gosinj gombaa. Moba! Anutunonj keraqeeangoya qendeema goma ejemba kuuya giwo wanjononj motoonj laligojuti, iyonjoo laaligogia mono goo boronganonj ano giwo nama monjonj mende komuwaa.’ ²⁵ Siwe gajobanonj qaa nijoji, mono iikawaa so koloowaa. Niinonj Anutu kaenj koma laarinj mujenj. Kawaajonj ejauruna, onjo mono qaqabunjabunjabia moma rabu. ²⁶ Kaenj koloowaato, haamononj qerj utiinj nonono wato mombaa goraayanonj keubonjatiwaa so kolooja.” Kianj.

Gomantiinja 14 kolooro balonj dodowigi.

²⁷ Wanjonananonj Kowe Balonj Batugaranonj (Mediterranean Sea) iikawaa bakaya qata Adria Kowe iikanonj eenj laj keno gomantiinja 14 kolooro. Ii kolooro gomantiinja biwia kanonj wanjo gawonj meme eja yonjononj “Mono balonj monj dodowijonj,” jenj uugianonj kaenj mogi. ²⁸ Kaenj moma nama keda kasa monj aenj kitiawo somonjgonj giligi kemenj kowe dusiita oosiriro. Oosiriro kowe koriaa jangoya kolooroti, ii 40 miita (120 fiit) kawaa so. Boronj monj toroqenj kema tani motoonj ii kaanjadienj anj jangoya iikanonj 30 miita (90 fiit) kawaa so kolooro mokoloogi. ²⁹ Ii mokolonj wanjonananonj jamo toronj batuyanonj kuuwabotiwaaajonj toroko mogi. Kaenj moma wanjowaa kasa mindanja 4 ii wanjo gematanonjga isama osonj menj kamaanj anjgi ano gomanj asariwaa-tiwaajonj mamboma qama koolinj raji.

³⁰ Kaenj ragito, wanjowaa gawonj meme eja yonjononj mondomondo qaa kokaenj jegi, “Nono wanjo wanaaagenj wanjowaa kasa mindanja tosaanj gilininj kemebaa.” Kaenj mondonj jenj wanjo melaa, gomba monj wanjononjga metogonj menj kamaanj anjgi kowenonj kamaaro wanjo mesaonj anjgobato menj aasangoyanonj oloinj koma kembombaajonj anjgi. ³¹ Kaenj anjgito, Poolnonj kawali galenj ano manjaqeqe eja ii kokaenj irijoro, “Yonjononj wanjononj mende meselatinj nambuti eenj, onjoo laaligo soomongowaa kania monj mende koloowaa.” ³² Kaenj irijoro manjaqeqe eja yonjononj kema gombaa kasia kotogi anjodeenj keno gawonj meme eja yonjononj oloinj koma kembombaajonj amamaagi.

³³ Wejgeranj suluro kanonj Poolnonj korebore nene newutiwaa qambanjmambanj qaa jenj kotonj onjoma kokaenj jero, “Onjo mono kamanj koriga uuwoi mamboma nembanene monj mende kisiriinj laligogi kete weenj 14:nja kolooja. ³⁴ Kawaajonj nii kokaenj jenj kotonj onjonj: Anana laaligonana somonjgowombaaajonj aonj orowonjati, iikanonj esunjana kamaawabotiwaaajonj mono kotiinj nama qeangoninj sokombaa. Kawaajonj onjo mono

[†] 27:17: Sirtis ii Afrika kantri qata Libia iikaan baagenj eja. Sirtis kanonj kowe dutanonj sakasinj bambaanja bambaanja eja.

nembanene newu. Oñononnga moñonj moñ selia mende tiwilaawaa. Wanj jugia melaa moñ ii mende totonj soowaa.”³⁵ Kaen jej Poolnoj bered menj korebore yonjo jaasewanjianonj Anutuwaa dangisej jej motonj kanainj nero.³⁶ Kaen nero iima kuuya yonjononj awasangia kamaaro kaanagadeen nene menj negi.³⁷ Nono wanjo uutanonj mindirinj jango 276 kawaa so laligonin.³⁸ Yonjononj korebore nene nenj nenj timbirinjgogi. Kaen ama wanjononj afaanngowaatiwajaanj wiit dumunj kota taruyawo menj giligi kowenonj kemero. Kianj.

Wanjononj kowe toronjonj kuuj osinj jangoro.

³⁹ Gomanj ano balonj iima ii mende moma kotogi. Mende moma kotogito, kowe wanjonja (bay) sakasinawo moñ mokoloonj iigi. Ii iima “Mono wanjo meleema batogonj iikanonj keubonaga,” jej qaa somonjgogi.⁴⁰ Qaa kaen somonjonj nama wanngowaa kasa mindanjaa kasia kotogi suno mesaogi kowe dutanonj ero. Ii kotonj iikanondeen leelee melenjeleenj (steer) loqa woi eroti, iyoro kasagara isangi lolooro. Ii isama wanjo bataa opo selya horonj mororonjgogi haamononj nanjoro wanjo meleenjgi sakasinonj baagenj keninj.⁴¹ Kaen keninto, wanjononj kowe toronjonj kembabotiwaajaanj somonjgowombaajaanj amamaanj mesaonj giligi kema kuuro. Iikanonj kuuj wanjo wanjononj toronjonj qej osinj kema kamambaajaanj amamaanj raro. Kaen raro kowe sirinonj wanjo goonjononj kotakota gilinj qej qosomosono.

⁴² Kaen kolooro jegi, “Kapuare eja yonjononnga moñonj apu qej kotonj olonj koma kembabo.” Kaen jegi manjaqege eja yonjononj kapuare eja nono kuuya nunuwombaajaanj mogi.⁴³ Kaen mogito, kawali galenananonj Poolwaa laaligoya somonjgomambaajaanj moma manjaqege ejaurutanonj kaen ambubotiwaajaanj anjonj koma onjono. Anjonj koma onjoma kokaen jej kotonj nonono, “Daen onjononj kowe aotinj kekembaa kania mojuti, onjo mono wala lugunj kemej kowe aotinj kema goraayanonj ubu.⁴⁴ Yonjononj wala kenji tosanonj gemagianonj palanj tapia qelaninj mewu me wanngowaa kitia kania kania mokoloonj iikawaa qaganonj ej kowe aotinj kembu.” Kaen jej kotonj nonono tani kaen ama kuuyanonj laaligonana somonjonj kowe goraayanonj keudaboroninj. Kianj.

28

Malta watononj mamboma laligoninj.

¹ Laaligonana somonjonj kowe goraayanonj kouma kanonj wato qata Malta qagi moninj.
² Kouninj korjononj kanainj kamaaro gomanj olomooroto, Malta ejemba yonjononj ala awaa tontononj koloonj nonoma gere anj jero nunuanjgi korebore gere kosianonj kema konama raninj.³ Poolnoj jej akado menj kululuunj boranjonj gerenonj ano. Ii ano jero qato moñonj gere kukuñanonj kosuro kouma borianonj somonjonj kiro.⁴ Mokolenonj kaen somonjonj borianonj mondonj kamaanj nano watowaa toya yonjononj iima iyangiodeen aminj moma kokaen jej, “Eja koi kowenonnga laaligoya somonjonj kouroto, Songorinonj kilenj ironja meleema laaligoya kotonj muro komuwaa. Kawajaanj mono unjuro koomu ejaga koloaja. Kaen moma kotiiñonj.”

⁵ Kaen jegito, Poolnoj soromaanj utugonj nama giliro gere uutanonj kemero Poolwaa selianonj tiwitiwilaa moñ mende kolooro.⁶ Kaen jej iigigiinj “Selia somariinj osaawaa me uulanawo komuj balononj tama kamaanj kombaa,” kaen jej akakarinj iima mamboma nanjgi. Kambanj koriga mamboma nanjgito, Poolwaa selianonj iwoi bologa moñ mende kolooro. Kaen kolooro roromongia meleeno jegi, “Oo, eja koi mono benj ejaga koloaja.”

⁷ Malta sakasinonj kouma lanj uuj kosianonj nene gawonj balonj korja korja ano bao bulmakao tuunja tuunja egi iininj. Ii watowaa eja pongia qata Publius iwaanonja ero. Balonj toya iikanonj koma horonj nonono mirianonj uninj uukalenj qaganonj kalanj koma nonono iwo ainjolonj raninj weenj karoombaa so keno.⁸ Raninj Publiuswaa manjononj selegere ano kerauru sayawo ji (dysentery) kanonj kiro durnondeenj ero. Ero Poolnoj iwaanonj kema qama koolinj boria wanjononj ama menj qeangoro.⁹ Kaen kolooro iikanondeenj ji ejemba tosaanja kuuya wato iikanonj egiti, iyonjononj kaanagadeenj kougi Poolnoj Anutu qama kooliro qeangogi.¹⁰ Yonjononj kalenj kania kania mamaga nonoma iikaanj kanonj goda qej nonoma laligogi. Kanagenj wanjononj ubombaajaanj aninj, kambanj iikanonj kowe qaganonj kana laaligowaa iwoiyajaanj amamaaninj, ii menj nonoononj wanjononj anjgi. Kianj.

Malta mesaonj kema Room sitinonj keuninj.

¹¹ Koinj karoonj tegoro wanjo moñ qata “Benj Sunesune” mokoloogi. Wanjo iikawaa wanjononj sunesune benjwoi qagara Kastor ano Poluks yoro unjagara menjereñjonj anjgi nani. Wanjo kanonj Iijipt kantriwaa siti qata Aleksandria iikanonja karo wato kanonj somonjonj haamoqege kambanja ii ragi. Ii ragi tegoro uninj opo sel horonj mororonjgogi haamononj nanjoro mesaonj keninj.¹² Kema kema siti qata Sairakyus kanonj keuma

balonon kamaan ween karon ranin. ¹³ Rama wanonon unin opo sel horon mororonogoi kema Regium sitinon keunin. Keuma en waama haamo Saut waagenja kanain qero. Qero kema ween boria woi kolooro kanon Room leegen Puteoli taombaa wanjo donon keunin.

¹⁴ Keuma kanon uumeleen alaurunana tosaan mokoloon injiin. Injiin kokaen qisin nonongi, "Onjo saanon nonowo sonda motoonjo laligowuyaga me qaago?" Qisin nonongi "Saanon," jen yonowo laligonin. Laligonin tegoro onomesaon Room sitinon unin. ¹⁵ Uumeleen alaurunanon Room siti laligogiti, iyononon kaninjwaa buju qaa mogi. Ii moma mokoloon nonombombaaon tosianon waama (kana 43 mail kan) goman qata Apus Forum maaket iikanon kagi. Tosianon (33 mail kan) goman qata Ala miri karon, iikanon kan mokoloon nonongi aitononin. Aitonon Poolnon "Anutu dangisen!" jen mepeesen uuta qeangoro. Kian.

Poolnon Room rama Juuda ejemba uugia kuuro.

¹⁶ Room sitinon kouma kanon Poolnon miri monon ajodeen rabaatiwaaon jen tegon mug manjaqeqe eja monon galen menj muj laligoro.

¹⁷ Kaen jen tegon mug miri iikanon raro ween karon tegoro Juuda ejemba geria koma horon onono kan ajoroogi. Ajoroogi Poolnon kokaen injjoro, "Alauruna, niinon ananaa Juuda ejemba tuunana mende qetama kazi ama onombe me ambosakonurunana yonoononga nanamemen moma laligojon, ii mende menj boliwe. Kaen qaagoto, kilen Jerusalem sitinon qelanjin noma somonon noma kapuare mirinon nonongi rabe Room gawman yonoo borogianon nonongi. ¹⁸ Nonongi borojan menj kaniaana qisin gosigi qeangoro. Niinon iwoi bologa mon mende ama koomuwaa buja koloowenagatiwaa so mende kolooro. Yononon kaen iima koton isama nombombaaon mogi.

¹⁹ *¹⁹ "Kaen mogito, Juuda jotamemeya yononon Judia kanon qaa ii qewagon tuarenjen angji. Kaen angji sisau koloon bimooro niinon kana mongama mon mende mokoloon kokaen kaparan koma qisiwe, 'Niinon saanon Room sitinon kembe Siisakinjon qaana mindingoro dingwaa.' Kaen qisiwe wasin nonongi koi kawe. Neena Juuda tuun yononon kazi ama nongito, kilen yonoo selegianon qaa bologa mon kuun jen onomambaaon mende mojen. Kaen qaago. ²⁰ Anutunon eja mon koloowaatiwaa soomonggo qaa nonono Israel nononon qaa iikawaa hona koloowaatiwaaon mamboma jejeromonon amakejon, niinon mono eja soro iwaajon ama gbadon nongi gbado (tape) koi bosinjen. Kaniaana kaen. Kawaaon ama kete injiima qaa qaa ama amin mobombaaon koma horon onombe koi kagi ajorojon."

²¹ Kaen injjoro moma jegi, "Judia balonon goojon qaa jen laligogito, nonoojen tere mon mende angji karo iinin. Kaaqagadeen alaurunanon iikanon koi kagiti, iyonoononga monon goo qaa buju me sundu bologa mon mende jegi monin. ²² Ii mon mende jegi moninto, uuganon qaa eji, nono ii saanon mobombaaon mojon. Goonon Nazaret paati tuun iikawaa qaaya ii balon so jegi ejembanon qotogogi leele iikanon niinongiinon qaa mamaga jen kazi amakeju. Paati tuun iikawaa bujuya ii gejanananon kaen kemero mojon."

²³ Kaen jen Poolnon qaa mombo jewaatiwaa kamban mon arengogi. Ii arengogi Juuda ejemba jaasoononon kamban iikanon kan Pool miri raroti, iikanon ajoroogi. Ajoroogi umugawodeen kanain Anutu bentoton qaa kania jen asarin laligoro goman tiuro. Jiisaswaa kania moma yagon moma laarin uwoi mesaowutiwaaon kaparan koma uukuuku menj onoma laligoro. Wala Mooseswaanon Kana qaa ano gejatootoo ejemba yononon Buju Tere weenjon qaa iikanonadeen kanain Jiisaswaa kania injisaama iikanon qendeema nangon jen laligoro. ²⁴ Buja qaa kaen jen laligoro tosianon uwoi mesaon moma laarigito, tosianon ii mende moma laarin tompin laligogi. ²⁵ Angia uumotoon mende ama aon batugianon roromonggo tuun woi koloon deembombaaon angji. Deembombaaon angji Poolnon qaa kokaanagadeen injjoro, "Unja Toroyanon qaa mon gejatootoo eja Aisaiawaa uutanon sane qero ambosakonurugia injjoroti, ii mono onoo saregiaga tororo jero. ²⁶ *Aisaianon qaa ii kokaen jerota eja,

'Gii mono ejemba tuun koi yonoonon kema kokaen injjona mobu:

Onjo gejagia ama qaa onanon momago kania moma bimbimgon kilen mende moma asariwuya.

Jaagianon uun iwoi onanon iimago kania iima bimbimgon kilen mende iima kotowuya.

²⁷ Ejemba tuun koi yonoo uugianon mono kotiin gojoma eja.

Gejagianon qaa moma bimbimgon jaagia komujulaan laligoju.

Kaen mende koloowuyagati een, mono jaagianon iwoi saanon iima koton gejagianon qaa moma uugianon kania moma asarin uugia meleengi niinon ii saanon men qeangon onombenaga.’”

²⁸ Poolnon qaa ii jendaboron kokaen injjoro, “Kawaajon onjo mono qaa kota koi saanon moma yagowu: Anutunon hamoqeqewaa Bunja qaaya ii mono waba kantri yonoonon ano kembaa. Yonoonon keno yononon ii saanon geja ama mobuya.” ²⁹ (Poolnon kaen jendabororo Juuda yononon angiodeen geriawo jenonkooli ama niinongiinon amigi uma kamaan ano mesaon kenji.)

³⁰ Poolnon iyanajon miri mon tatawaga sewana men iikawaa uutanon gbani woi kuuyagadeen en laligoro. Iikanon laligon ejemba daen yononon iibombaajon kagiti, iinon ii kuuya saanon koma horon onoma laligoro. ³¹ Awasanaka qaganon nama Anutu bentotonaa kania jer asarin uukuuku men onoma laligoro. Pon Jiisas Kraist moma mubutiwaajon Anutu hamoqeqewaa kania kuma onoma laligoro. Kaen laligoro monon mende qotogon muro laligon kouma laligoro. Kian.

Room Tere Poolnoŋ Room yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Room sitinoŋ gadokopa laligogi uumeleen tuuŋa tuuŋa yoŋonoŋ batugianoŋ siinŋsereren geŋ deema laligogi. Juuda toŋianoŋ uugia meleema Juuda nanamemenon ano Kana qaanoŋ qokotaan Anutuwaŋ aiweseya selegianoŋ kotoŋ oro mende neŋ laligogi. Waba kantriwaa uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ Anutuwaŋ kalenŋmoriaŋanoŋ qokotaan Anutuwaŋ Kana qaa baatanon mende kema sewanŋqaari qaganon siŋgisonŋgo afaanŋon ambombaaŋon mogi. (6.15) Anutunoŋ Juuda kanageso hoŋa gema unuŋ kitigianoŋ waba ejemba oŋoono buŋaya koloogiti, iikawaajon jomoma mepaegon oŋoŋgi. (11.18-20) Kaen ama Juuda uumeleen yoŋonoŋ siligia walaga kaanŋagadeen otaagitiwaaŋon ama jejewili ama oŋoma laligogi. Juuda tuuŋ yoŋonoŋ waba kantriwaa uumeleen alaurugia sureen oŋoma Juuda siligia mende otaagitiwaaŋon ama qaagia totoronŋkota jeŋ teŋon sewanŋqaari laligogi. (2.17-20; 14.3)

Mindirin oŋomabaajon Poolnoŋ tuuŋ woi yoŋooŋon gejanono qaa aŋa aŋa oon oŋomakeja. Juuda yoŋoo kanagia inŋisaano (2.21-27) waba kantri yoŋonoŋ aisoogi. Qaa waŋa kokaen inŋjoro, “Jiisas moma laarinin Anutunoŋ momalaarinana iima qaana jeŋ tegoro solanŋniwona. Kana morota moŋ mende eja.” (1.17) Waba kantri ejemba sewanŋpirinŋia qetegowaatiwaaŋon kanagia inŋisaama kokaen inŋjoro: “Anutunoŋ oŋoŋŋgiaŋa awaagiaaŋon ama qaagoto, iyanŋaa kiankomuyaajon ama oŋo meweenŋon oŋono. (11.30-32) Kawaajon mono kaparaŋ koma Kana qaa teŋ koma laligowu. (7.12-24) Korebore siŋgisonŋgowaa kasa gbadonoŋ laligon tiwilaawombaaŋon anŋonto, (3.23; 5.12) Anutunoŋ iyanŋaa irinŋonŋoonon kamaawaatiwaaŋon ama Kraist wasiro. (5.8-9) Unŋa Toroyanoŋ metogon siŋgisonŋgo kiankoomuwaŋa ku-usunonŋa isama nonombaa. Kawaajon siŋgisonŋgo nanamemen mesaon (6.11-14) mindirin jopagon aon gadokopa yoŋoo batugianoŋ gadokopa kaanŋa mende laligowu.” Gejanono kaanŋa oŋono oŋon oŋon teŋ koma mindirin laligogi. Poolnoŋ kamban mutuya Room keno nanŋon mugitoroŋon Spein kantrinon kemambaajon moma kaen ooro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 7 ii kokaen:

Jeŋ-asa-asari qaa ano qaa waŋa 1.1-17

Kuuyanoŋ siŋgisonŋgowaa hamoqeqewaajon amamaaŋon 1.18-3.20

Anutunoŋ hamo geŋ nonomakejiwaa kania 3.21-4.25

Kraistwo laaligo dologaa kania 5.1-8.39

Israel yoŋonoŋ Anutuwaŋ roromonŋgo areŋnoŋ laligoju 9.1-11.36

Uumeleen nonoo sili nanamemembaa qaa 12.1-15.13

Qaa tetegoya ano aŋaa yeizozo qaaya 15.14-16.27

¹ Pool nii Jiisas Kraistwaa gawon meme ejaŋa ano Room uumeleen ejemba oŋowo qaa amin mobombaaŋon kan tere koi oojen. Anutunoŋ noono wasiwasia eja aposol koloojen. Anutunoŋ Oligaa Buŋaya jeŋ seimambaajon meweenŋon nonota laligojen.

² Anutunoŋ oyamboyan laligowombaa Oligaa Buŋaya ninisaambaatiwaa qaaya ii waladeen somonŋon jero gejatootoo ejembanon moma Buŋa Tere toroya iikanon oogita eja. ³ Oligaa Buŋawaa kania ii iyanŋaa meria Jiisas Kraist. Iinoŋ balon eja kaanŋa kin Deiwidwaa gbiliuruta yoŋoononŋa kolooro.

⁴ Siwe eja kaanŋa Unŋanoŋ solanŋa toroya kolooro. Anutunoŋ ii meŋ gbiliro koomunonŋa waaro ku-usunonŋon asuganon asugiro. Anutunoŋ iikaanŋa kanon iyanŋaa Meria koloojiwaa qaaya ii jeŋ kotiin kuun muro. Poŋnanaa kania kian. ⁵ Kraistnoŋ gawombaa hoŋa kokaen koloowaatiwaaŋon moro: Nononoŋ waba kantria kantria liligon Jiisaswaa qata batugianoŋ jeŋ seinin moma uugia meleema moma laarin muŋ qaaya teŋ koma laligowu. Kawaajon aposol gawonŋa ano kalenŋmoriaŋa ii nonono meŋ laligojen. ⁶ Anutunoŋ ejemba Jiisas Kraistwaa buŋa koloon laligowutiwaaŋon oŋoonoti, Room oŋo kaanŋagadeen iyoŋoo batugianoŋ laligoju.

⁷ Uugia meleema Room sitinoŋ laligojuti, niinoŋ kuuya oŋooŋon tere koi oojen. Anutunoŋ oŋo iyanŋaa ejemba soraaya laligowutiwaaŋon oŋooma jopagon oŋomakeja. Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronon mono kalenŋmoriaŋ ononi luaenon laligowu. Kaen qama koolinŋkejen.

Poolnoŋ Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

⁸ Gomaŋa gomaŋa kuuya yoŋonoŋ Room oŋoo momalaarigiaa sunduya jegi momakejen. Kawaajon qaana kanain Jiisas Kraistnoŋ nemun koma nono kuuya oŋooŋon ama

Anutuna dangisen jenkejen. ⁹ Niinon uusijnna kuuya Anutuwaaw gawononj ama welenja qerj Meriaa Oligaa Buña jenj asarinkejen. Iikanonj suulanj onjo romonjonj onjomakejenj, ii Anutunonj nanjonj jenkeja.

¹⁰ Kambanj so kokaenj jenj qama koolinkejen, “Oo Anutu, niinonj Room yonjononj kemambaajonj moma kambanj koriga mambonjenj. Kawaajonj mono siingaa so jena kana kolooro kambanj kokaamba saanonj kemaña.” ¹¹ Injiima momalaarigianonj kotiiwaatiwaaajonj moma saanonj gawonj memewaa momo kalenj monj onomaña. Kawaajonj kambanj mutuya onjononj kanj injimambaajonj awelegonj laligojenj. ¹² Kokaenj ambombaaajonj awelegonjkejenj: Niinonj injiibe metulanjonj nii ano onjo nomaenj moma laarinkejenj, ii aminj moma uunonj nanjonj keraqeeangjo qerj aowonja.

¹³ *Oo uumeleenj alauruna, onjo mono kokaenj romonjonj laligowu: Niinonj waba kantri tosia yonjoo batugianonj liligonj uugia kuunj onjombe meleengiti, iikawaa so onjoo batugianonj kaanagadeenj honja kolooro iimambaajonj mojenj. Kawaajonj kambanj mamaga onjononj kusu kamambaajonj arenj ama laligoweto, iwoi tosanonj mono kambanja kambanja somonjonj nono amamaawe. ¹⁴ Anutuwaaw saanonj tosa kokaenj enj nonja: Ejemba tuunj kania kania ilaanj onjomambaa qaayanonj mono noo qananonj eja. Ejemba momogiawo ano lalabubuya yonjoo welenjqeqegia mujonj koloojenj. Mindimindiri qaa Griik mojuuti ano qanda* laligonj iyanggiaa qaagianonj irikawaraka jenkejuti, ii kuuya ilaanj onjomambaajonj mojenj. ¹⁵ Kaenj moma Oligaa Buña ii Room siti onjojonj kaanagadeenj jenj asarimambaajonj afaanjonj geregere amakejenj. Kianj.

Oligaa Buñawaa ku-usunja kokaenj:

¹⁶ *Anutuwaaw ku-usujanonj anana kuuya menj letoma nonono kambanj kokaamba Siwewaa buña koloojonj. Juuda nonononj wala uunana meleema ii moma laarininj ano nonoo gemanananonj kantri tosaanja yonjononj kaanagadeenj ii moma laarinj uugia meleengji. Kawaajonj Anutunonj ku-usunja Oligaa Buñanonj ano ejiwaaajonj ii gamugamu mende amakejenj. ¹⁷ *Oligaa Buñanonj mono solanja koloowombaa kania ninisaamakeja. Buña qaa monj kokaenj oogita eja, “Solanja kolooji, iinonj mono momalaariganonj nemunj kono kotiinj laligonj ubaa. Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Nono Anutu kanainj moma laarininj momalaarinana iima qaananana jenj tegoro solananininj ano namononj laligowonjatiwaa so toroqenj moma laarinj munj jaayanonj solananinikebonja.” Kianj.

Ananaa sijngisongonanaajonj Anutuwaaw irinja soomakeja.

¹⁸ Saanonj solananionwagato, ejemba qaa honja nanamemengianonj kojanjinj sisau menjkejuti, Anutunonj ii Siwenonj eukanonja uunj iiro mende sokono irinja soomakeja. Ejemba iikaanja kuuya injiima anjonjoragia qetama siligia bologaaajonj ama kazia injisaamakeja. ¹⁹ Ii kokaembaajonj: Anutuwaaw kania moma kotowombaa so kolooji, ii mono ano injisaama onjono batunananonj asuganondeenj erota momakeju.

²⁰ Anutuwaaw laaligoya mende iimakejonto, ku-usunja ii Siwe namo mokoloonj oroma iikanonja kanainj qendeema laligonj kouro kambanj tetegoya qaa asuginj enkeja. Kawaajonj Anutuwaaw borotereya tororo iininj benj akadamyawo koloojiwaa kanianonj mono saanonj moma kotowonjatiwaa so kolooja. Kawaajonj ejembanonj iwoi monjonj mondonj iyanggiaa qaagiaa kitia nanjonj jewombaaajonj amamaankeju. ²¹ *Anutuwaaw kania moma kotonj laligogito, kilenj “iinonj benñanaga,” kaenj mende jenj ii mende mepeseegi qabunaya batugianonj mende kolooro. Kaenj mende kolooroto, qaa omaya lansanj romongogi momogianonj looriro moto koloogi. Uu momakootogia qaa iikanonj mono umunj koma pangamaj mero tintuaj laligoju. Kawaajonj “Anutuwaaw kania mende mojonj,” jenj mondomondo lanj anjji mende sokonja.

²² “Momakooto ejemba laligojonj,” jenj selegia menj uma laligogito, iikaanja kanonj ejemba uugia qaa koloojju. ²³ *Anutu qabunaya asamararanawo kambanj tetegoya qaa laligonj ubaati, ii mende mepeseenj waeya mende menj laligogito, ii mesaonj tando lopionj ano borosowo unja tosaanja kuugi. Tando lopionj sogogi kaitanigianonj eja koomuyaa so koloojju. Unja tosaanja megij koonj, oro ano namononj bagianonj koma kondondonjonkejuti, iyonjoo so koloojju. Yonjononj ii usugonj benj kaanja mepeseenj onjoma laligogi.

²⁴ Kaenj ama laligogitiwaaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyanggiaa uugiaa siinj kombombanja tondu otaanj serowilinj ama iyanggiaa selegia gamu qerj menj kamaanj aonj laligoju. ²⁵ Anutuwaaw qaa honja mesaonj kitianonj qaa qolonjmolonjgoyanonj qokotaagi. Mokomokoloo Toya onjanonj mende goda qerj welenja mende qerj laligogito, iwoi

* **1:13:** Apo 19.21   * **1:14:** Qanda, Koon qaanonj bus kanaka, ejemba duuyanonj iyanggiodeenj tompinj laligonj momo mirigia qaa lalabubu laligogi.   * **1:16:** Maak 8.38   * **1:17:** Hab 2.4   * **1:21:** Ef 4.17-18   * **1:23:** Dut 4.16-18

mokoloroti me iyangiaa borogianon megiti, iikawaa siija kolooro moma borotere yonoo waegia mej mepeseen onjoma laligogi. Iikaanja laligogito, nonononj mokomokolo Tonana ii kambanj tetegoya qaa mepeseenkebonja. Qaa ii onjanonj.

²⁶ Kaenj ama laligogitiwaajonj Anutunonj ii gema unjuro iyangiaa siingia kombombanja gamuyawo ii tondu otaanj kokaenj anjgi: Yonoo embaurugianonj loemba kana dindinja mesan onj iyangiodeenj meleema agiminj aonj laligogi. ²⁷ Eja yonononj kaanagadeenj embawo agiminj aonj laaligo mesanog dogogi. Serowilinj ambutiwaa siingia kombombanja ii eja batugianonj horonj aonj mogi geriawo kolooro anjgiodeenj meleema agiminj aonj anjonjoragiawo koloonj laligogi. Dogonj jeubaba laligogitiwaa ironja ii Anutunonj sogianonj meleema onjono qagianonj uro boligi.

²⁸ Anutuwaaw kania moma kotowombaajonj mogi kamaanjeqeta kolooro mesaogi Anutunonj mono kaanjadeenj ii gema unjuro iyangiaa roromonjgogia doogoyanonj galenj koma onjono nanamemenj gamuyawo ama menj laligogi. ²⁹ Nanamemenj doogoya ano sili bologa kania kania iikanonj uugia saa qero kokaenj amakeju: Iwoi otoko ama menj mewombaajonj koposonjgonj anjomokolonj amakeju. Tosaanja yonoononj iwoiwaajonj goronjkiki amakeju. Ejemba unjugi komunkeju. Angowowo ama tosaanja tiligonj onjmakeju. Ejemba tosaanja konjilinj qaganonj bologa ama onjombombaaajonj momakeju. Ejemba gejagianonj qaa sarje anjgi kemero dimbonjowo juma kemakeja.

³⁰ Gemaqeqe qaa jenkeju. Anutuwaaw yonj jenkeju. Sili bologa geriawo menj koma otaanjkeju. Jaba-arambaranj ama selegia menj umakeju. Selenonj kuukuu ano sili bologa morota morota mokoloonjkeju. Nemunjanj qaagia mende menj komakeju.

³¹ Momogia mende tooro uugia qaa laligonj qaa lanj somonjgonj mende otaanjkeju. Ala-ala mende ama tosaanja yonoononj wosomomo mende moma kere menj onjmakeju.

³² Anutunonj kana dindinja kokaenj menj kotorota eja: Ejemba bologa kaanja amakejuti, iyonononj mono koomu kotakotaa bunja koloowutiwaa so koloou. Yonononj jenkooto ii moma asarijuto, kilenj iyangio bologa ii amakeju ano iikayadeenj qaagoto, tosianonj kaanja anjgi ii “Saanonj!” menj wambelaanj nanjgonj onjmakeju. Kianj.

2

Anutunonj qaanana gosinj dindinjagadeenj menj tegonjkeja.

¹ *Oo alana, gii tosia yonoo qaagia menj tegonjkejanj me qaago? Gii tosaanja yonoo qaagia menj tegonj geenjo nanamemenj iikayadeenj amakejanj. Kawaajonj alagaa qaaya monj menj tejojanj eenj, nono geenjaa qaa kaanagadeenj menj tegona iikawaa ironjanonj mono geenjaa qaganonj ubaa. Kawaajonj uuta me kamaanjeqeta koloonjanj, ii kilenj mono iwoi monjnonj mondonj geenjaa qaawaa kitia nanjgonj jemambaajonj amamaanjkejanj. ² Ejemba nanamemenj bologa kaanja amakejuti, Anutunonj iyonoo qaagia qaa honjaa so gosinj menj tegonjkeja, ii mojonj.

³ Kawaajonj nomaenj romonjgojanj? Gii namo ejaga ano kilenj iwoi kaanja amakejuti, iyonoo qaagia menj tegonj geenjo nanamemenj iikayadeenj ana sokonja me qaago? Anutunonj qaaga gosinj menj tegonj ironja meleema gonon honja goo qaganonj ubaa. Anutuwaaw jaanonj mende kokomomola menj asanjgowaga.

⁴ Anutunonj njala menj nonoma kilenjananaa ironja uulanjowo mende meleembaato, mamboma moma mokosinjgonjkeji, qaa iikawaajonj jejewili anjanj me? Anutunonj uawagaya qendeema uuga meleembagatiwaajonj horonj gomakeji, iikawaajonj tompinj laligowabo. ⁵ Gii gejajuju ama uuga mende meleembagati eenj, iikaanja kanonj Anutuwaaw jaanonj kokomomola mende mewagato, irinjsoonjsoonjnonj mono goo qaganonj seinj ubaa. Kazi kambananonj kanj kuuro qaanana dindinjagadeenj menj tegowaa. Ironja meleema nonombaati, kambanj iikanonj irinjsoonjnonj mono asuganonj ninisaano iima mobonja.

⁶ *Anutunonj mono “Nanamemenanaa so motomotoonj ananaajonj kitia meleema nonombaati,” ii kokaenj: ⁷ Anutunonj qabunjaya nonombaatiwaajonj mamboma akadamananawo koloowombaajonj kaparanj koma pondanj nama gawonj awaa awaa menj laligojonj, ananaajonj laaligo kombombanja nonombaa. Ii nonono kambanj tetegoya qaa oyanjboyanj laligonj ubonja. ⁸ Iikaanja laligonj ubonjato, ejemba iyangiaajonjadeenj romonjgonj kirinjaba menj Bunja qaa honja gema qenj qaa bologa otaanjkejuti, Anutuwaaw irinjanonj mono iikawaajonj soono uugereya ano qagianonj ubaa. ⁹ Uugereya ii wala Juuda nonoo qanananonj uro nonoo gemananonj kantri tosaanja kaiyaka bologa amakejuti, kuuya iyonoo qagianonj kaanagadeenj uro siimbobolo kakasililinj moma laligowuya.

¹⁰ Kaenj laligowuyato, Juuda ano nonoo gemanananonj kantri tosianonj kaanagadeenj uugia meleema kaiyaka awaa amakejuti, Anutuwaaw akadamyanonj mono kuuya ananaa

* 2:1: Mat 7.1; Luuk 6.37

* 2:6: Ond 62.12; Gba 24.12

qanananonj uro qabunja nonono luaenonj laligowonja. ¹¹ *Anutunonj ejemba tosaanja mende ninisoronj tosaanja mende sureenj onjmakejato, so motoonjononj gosinj nonomakeja.

¹² Iikawaa kania ii kokaenj: Kantri tosaanja yonjononj Anutuwaanonj Kana qaa mende weenjonj moma singisonjo laj amakejuti, iyonjononj mono korebore tompinj laligonj tiwilaawuya. Juuda nonononj Anutuwaanonj Kana qaa weenjonj moma kilenj singisonjo amakejonj, Anutunonj mono qaa iikawaa so kuuya gosinj nonoma qaanana jenj tegowaa. ¹³ Ejemba Anutuwaanonj Kana qaa eenj momakejuti, iyonjononj Anutuwaanjanonj solanja mende kolooju. Qaagoto, Kana qaa terj koma otaanjekuti, Anutunonj mono iyonjo qaagia jenj tegoro solanjanuwuya. ¹⁴ Kantri tosanonj Anutuwaanonj Kana qaa mende menj laligojuto, tosanonj kilenj tondu iyangiaa aingiaa so romonjonj amakeju. Anutuwaanjanonj qaa qaa mende mojuoto, kilenj momogianonj jenj kotonj onono Anutuwaanjanonj qaa qaa mende ama iikawaa baatanonj laligoju.

¹⁵ Kaanja laligojutiwaa kania ii asuganonj asuginj kokaenj eja: Anutunonj ejemba mokolonj nonoma iikanonj Kana qaayaa jenjkootoya ii kuuya ananaa uunananonj anota eja. Kawaajonj Anutunonj qaaya jenj sane amakeji, ii waba kantri yonjononj kaanagadeenj momakeju. Ii uugiaa gejianonj mogi qaagia injjoro Anutuwo ororonj momakeju. Anutunonj uumomo onjonoti, iikanonj kambanj tosaanjanonj qaa jakeyanonj ama kuunj onono moma bolinjkeju ano kambanj tosaanjanonj qaagia nanjonj jero moma qeangonkeju. ¹⁶ Oligaa Bunja jenj asarinjkejenj, iikawaa so kambanj somatanonj kokaenj koloojaa: Kraist Jiisasnonj Anutu ilaanj muro ejemba ananaanonj qaa aasanjgoya aasanjgoya gosinj jenj tegonj nonombaa. Kian.

Kana qaa iikanonj kanianana nomaenj ninisaanja?

¹⁷ Gii geengaa qaga Juuda eजा qama Kana qaanonj hamo qenj gombaatiwaaajonj moma laarinj “Anutuwaanjanonj qaa koloojenj,” jenj selega mepeseena sokonja me qaago? ¹⁸ Gii Anutuwaanjanonj jetaa so laligowaa qaaya moma sorogonj laligojanj. Anutuwaanjanonj Kana qaa kuma gonjgitiwaaajonj ama kana awaa soro otaamambaajonj jenj qaa kuuya gosinj honja ano qolonjmolongoya mendeemakejanj. ¹⁹ Gii “Saanonj jaagoo ejemba ala ilailaagia koloonj unjamaanja,” jenj awelejonj aonjkejanj. Pangamanonj laligojuti, ii menj asarinj onjombagatiwaa so awasankaka koloojanj.

²⁰ Kaenj koloonj kokaenj jenjkejanj, “Kana qaa kuma nongita momakooto mokolonj qaa honjaa kania modaborojenj.” Kaenj jenj afaanjonj kokaenj jenjkejanj, “Nii saanonj ejemba momogia qaa yonjo boigia koloomanja. Saanonj naambora yonjo qaqazugia koloonj kuma onjomakemanja.” ²¹ Kaenj jenj tosaanja kuma onjoma naambaajonj geengaa mende kuma aonjkejanj? “Yonjoro mende mewa,” jenj ejemba uugia kuunj onjomakejanto, geengoo yonjoro meme koloonja mende sokonja.

²² “Serowilinj mende amba,” kaenj injijona mogito, geengoo serowilinj anjanj me qaago? Tando lopionj sisi menj onjomakejanto, kilenj geengoo jiwowonj jigononj uma iwoi anjonj koma leinj qenj menjkejanj. Ii mende sokonja.

²³ Anutuwaanjanonj Kana qaawo laligojanjwaaajonj selega tondu menj umakejanto, geengoo ii waleema iikanonj kanonj Anutuwaanjanonj qabunja menj kamaanj ama laligona gamuyawo koloonjkeja. ²⁴ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, “Onjo siligiaajonj ama waba kantri kanageso yonjononj Anutuwaanjanonj qata mepaegonj batugianonj mepaqepae amakeju.”

²⁵ Anutuwaanjanonj Kana qaa otaanj laligojanj eenj, Anutuwaanjanonj aiweseya seleganonj kotogiti, iikanonj mono ilaanj gono sokonja. Ii sokonjato, kana qaa waleema singisonjo amakejanj eenj, mono aiweseya mende memetaa tanijaen koloonj eenj tondu laligojanj. ²⁶ Tosianonj Anutuwaanjanonj aiweseya selegianonj mende kotogi kilenj kana qaawaa jenjkootoya otaanjekuti eenj, Anutunonj aiwese ii selegianonj ejiwaa so kaanja injiuro sokonja.

²⁷ Iikaanja injiuro yonjononj mojononj saanonj Kana qaawaa so goo qaaga toonj gosinj jenj tegoro kamaawaa. Anutuwaanjanonj aiweseya seleganonj kotogi Kana qaawaa wanj motomotoonj moma anjonj koma laligojanto, ii waleema singisonjo amakejanjwaaajonj ama kamaawaa. ²⁸ Eja mojononj selenondeenj Juuda eजा kolooji eenj, iinonj mono Juuda eja honja mende kolooja. Kaanagadeenj Anutuwaanjanonj aiweseya selianondeenj kotogi yangisenj amakejuti eenj, ii mono aiwese omaya, honja qaa.

²⁹ *Honja qaagoto, eja menj uutanonj Juuda eजा kolooji, iinonj mono Juuda eja honja kolooja. Kaanjadeenj Anutunonj uunana qosoma Unja Toroya iikanonj ano laligoji, iikanonj mono aiwese honja kolooja. Kana qaawaa wanj otaanj eja selia kotogi balonj

ejembanonj mogi umakejato, Anutunonj aiweseya uunananonj nanjiwaajonj moro uro mepeseñ nonomakeja. Kianj.

3

Anutunonj qaaya pondanj otaañkeja.

¹ Kaenj ero Juuda ejemba laligojonj, iikanonj mono nomaen ilaanj nononaga? Anutuwaaiweseya selenananonj kotogiti, iikawaa honjanonj mono nomaen koloonj nononja?

² Honjanonj mono laaligo kuuya kanonj mamaga koloonj onjanonj ilaanj nonomakeja. Iikawaa qaaya mutuya ii kokaenj: Anutunonj Buñj qaaya nonono ananaa buñj kolooro laligojonj.

³ Kaenj laligojonto, ananaanongga tosianonj Anutu mende moma laarinj munj laligogi nomaen ama onjombaa? Yangisenj laligogitiwaa ironja meleema mono nomaen ama nonombaa? Uujopaya somongonj anjonj kono omaya koloowaa me nomaen? ⁴ *Ii qaago totoon! Anana koreboreyanonj ejemba qoolonggoya koloojonto, Anutunonj honja toontoonja kolooja.

“Qaa jakeyanonj ama qisinj gonji qaagaa kitia jenj asarinj iikanonj dindinj koloonj haamo ama onjoma namba. Goo kaniaga kaanja mokoloonj nanjonj jewuya.”

⁵ Anana nanamemenj doogoya otaaninj Anutunonj qindingonj nonono iikanonj nanamemenja dindijanonj asuganonj asugiji eenj, anana qaa iikawaajonj mono nomaen jewonaga? Nii qaa ii namo ejemba momonanaa so kokaenj jejenj: Anutunonj ironja meleeno irinjonsoonjanonj qanananonj uji, iwaa momoyanonj kaenj dogoja me qaago?

⁶ Qaago, ii mono kozigenj! Anutunonj doogoya koloonagati eenj, iinonj gomanja gomanja ananaa qaanana mono nomaen gosinj tororo jenj tegonaga?

⁷ Niinonj eja qolonmolonggoya koloowe Anutunonj qaaya honja iikanonj mindinjonj nono iwaa qabunayanonj iikaenj asuganonj kolooja. Kaenj kolooro niinonj singisonjo ambeti, Anutunonj iikawaa qaaya mono nomaembaajonj jenj tegoja? Nomesaoro neenaa jaajaa laligowe sokonaga me qaago? Qaayanonj mono mende loorinj kamaawaa. ⁸ Mono kokaenj jeninj sokonaga, “Nono saanonj bologa toroqen aninj Anutunonj ii mindingoro sili awagaa honjanonj asugiro qaayanonj qabunayawo koloowaa.” Tosianonj nonoojonj qaa sologenj kaenj jenj toroqenj kokaenj jenkeju, “Poolnonj qaa kaenj jenj iikawaa so lanj amakeja.” Kaenj ama jegitiwaa qaaya ii Anutunonj gosinj sogianonj jenj tegonj onjombaa, ii mojenj. Kianj.

Ejemba moñnonj solanja mende kolooja.

⁹ Qaa kaenj aminj moma ii nomaen jenj tegowonaga? Juuda nonononj kantri tosaanja unjuugun Anutuwaai jaanonj dindinj koloojonj me qaago? Qaago totoon! Iikawaa qaaya mono waladeenj kokaenj jenj kotiininj: Juuda me kantri tosaanja kolooxonagati, anana korebore singisonjo aninj kokosiinj nonono laligojonj. Kawaajonj selenana menj ubombaajonj amamaankeju. ¹⁰ *Iikawaa qaaya ii Buñj Terenonj kokaenj oogita eja,

“Moñnonj moñ solanja dindinj mende totoon kolooja.

¹¹ Mombaa uutanonj momo mende koloonj asariro tondu laligoju. Moñnonj moñ Anutu mokoloomambaaajonj mende kaparanj komakeja.

¹² Qaagoto, kuuyanonj mono kana uugunj sisau laligoju.

Koreborenonj mono bolinj Anutuwaai jaanonj anjonjoragiawo kolooju. Awaai koloonkeji, motoondago moñ ii mende totoonj mokoloojenj.

¹³ *Neselangianonj angomokolonj amakeju.

Nengbaogbaogianonj qasiriwaa ronj kaanja aantama nano koomuwaa kanjaruga kaanja iikanonj ejemba lanj twilaanj onjmakeju. Qaa bologa ii qatowaa jeta nomben warabe kaanja buugianonj saa qenj ero jegianonj ejemba tondu injinkeju.

¹⁴ *Qaa kowoga seiyawononj mono buugia saa qero ejemba tondu qasuaanj onjmakeju.

¹⁵ *Ejemba tondu ununj sagia molaawutiwaajonj kanagianonj kike uulanawo kema kankeju.

¹⁶ Nanamemenjgiaa kania dogoro laligojutiwaa aiwesegia kokaenj kolooja: Daenj daenj liligonjkejuti, iikanonj mono kondemondeenj anji ejemba uugianonj bolinj koboonkeja.

¹⁷ Luaenonj laaligowaa kania ii mende moma kotonj yagoju.

¹⁸ *Anutu goda qewombaa qaaya ii uugianonj mende eja. Jeta uuguwubotiwaajonj keegia mende moma eenj lanj laligoju.”

* 3:4: Ond 51.4   * 3:10: Ond 14.1-3; 53.1-3   * 3:13: Ond 5.9; 140.3   * 3:14: Ond 10.7   * 3:15: Ais 59.7-8

* 3:18: Ond 36.1

Anutuwaanonj qaa kaenj eja.

¹⁹ Anutunonj Kana qaa kokaembaajonj nonono, ii mojonj: Kana qaa kuuya kanonj gomanj so somonjonj nonomakeja. Anana qaa kawaa baatanonj kema tej koma laligoninj sokom-baa. Mende tej kombonjati eenj, Anutunonj mono ironja meleema nonono tiwilaawonja. Kawaaajonj sombunana moma mondomondonana mesaonj qaanana bogoro laligonj tej koma muninj sokom-baa. Anutunonj ejemba kananana kaenj ninisaanota eja.

²⁰ *Kana qaanonj somonjonj nonomakejato, nono kuuya ii otaa-wombaaajonj amamaanjkejonj. Anutuwaanonj Kana qaanonj singisonjgo-nana menj asugiro iima saanonj moma kotowonjato, kana iikanonj Anutuwaawaa jaanonj solanja koloowombaaajonj amamaawonja. Kianj.

Solana koloowonjatiwaa kania ii momalaari.

²¹ Nononano amamaanjkejonto, Anutunonj Kana qaa otaanj solanja koloowonjatiwaaajonj ii mende jeroto, kana morota kokaenj arengonj jerota eja: Anutunonj anjo qaanana menj tegoro iwaa jaanonj solanjaniwonja. Anutunonj qaa ii Mooses ano gejatootoo ejemba yonjoonj injisaano nangonj menj Buja Terenonj oogita kambanj kokaamba asuganonj asugiro mojonj.

²² *Kawaaajonj kanonja me kanonja anana Jiisas Kraist moma laarionji, Anutunonj mono kuuya ananaa qaanana menj tegoro solanjaniwonja. Ejemba tuunj morota morota anana Anutuwaawaa jaanonj ororonj koloojonj. ²³ Ejemba kuuya anana singisonjgo ama Anutuwaawaa asamararanjaajonj amamaajonj.

²⁴ Ii amamaajonto, Anutuwaawaa kalenjmorijanjonj kolooro Kraist Jiisasnonj downanana mero. Anutunonj kalenj iikawaaajonj ama qaanana menj tegoro solanjaniwonja. ²⁵ Wala singisonjgo ama laligogiti, Anutunonj ii moma mokosingonj ironja uulanjawo mende meleema onono. Ii mende meleema onjoma iyanjaa nanamemenj solanjanonj asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Kraist Jiisas siimolonj oro kaanja kolooro qegi komuro Anutuwaawaa jaanonj koma konjoratinj nonombaatiwaa kania kolooro. Saya molaaroti, ii moma laarininj iikaanja kanonj singisonjgonana songbama mesaoro solanjaniwonja. ²⁶ Kania ii kambanj kokaamba asuganonj asugiwaatiwaaajonj moma Jiisas kaenj ama muro. Anutuwaawaa nanamemenj solanja ii kokaenj: Anjo solanja kolooja ano mojonj Jiisas moma laariji, mono iwaa qaaya menj tegoro solanjaninjkeja.

²⁷ Kaenj kolooro mono naambaajonja selenana menj ubonaga? Iwoi mombaajonja ama qaago totoonj. Kana qaa otaanj solanja koloowombaaajonj ii amamaajonj. Kaanja kanonj solanja mende koloowonjato, Jiisas moma laarininj Anutunonj niniima qaanana menj tegoro solanjaninjkebonja. ²⁸ Qaa koi menj tegonj kota kokaenj menj kotijonj: Kana qaa otaanjkejonjiwaaajonj qaagoto, Jiisas moma laarinj mujonjiwaaajonj ama Anutunonj qaanana menj tegoro solanjaninjkebonja. ²⁹ Anutunonj Juuda nonoo Anutunanagadeenj mende kolooja. Mono kantri tosaanja yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja me qaago? Mono yonjoo Anutugia kaanjagadeenj kolooja.

³⁰ *Anutunonj motoonjgo kolooja. Kawaaajonj selenana kotogi laligojonji, nonononj moma laarinj muninj menj solanjaninj nonomakeja ano selegia mende kotogi laligojuti, ii kaanjagadeenj moma laarinj mugitiwaaajonj ama menj solanjaninj onjomakeja. ³¹ Moma laariwutiwaa qaa menj kanonj kuunj onjoma iikaanja kanonj Kana qaa menj kamaanj aninj omaya koloowaa me qaago? Ii kozigenj qaagoto, Anutuwaanonj Kana qaa ii mende qewagonjkejonto, ii menj kotiinjkejonj. Kianj.

4

Aabrahamnonj Anutu moma laarinj solanja kolooro.

¹ Nono bemunjalenana Aabrahambaa kaniaaajonj nomaenj jewonja? Iinonj Anutuwaawaa kania nomaenj mokolonj iwaa jaanonj solanja kolooro? ² Onjanonj, Anutunonj iwaa qaaya ii nanamemenja awagaajonj ama menj tegoro solanjaninaga eenj, iinonj iikawaaajonj saanonj selia menj unagato, ii Anutuwaawaa jaanonj qaago. ³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja, "Aabrahamnonj Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniro." Qaa kaenj eja.

⁴ Qaaya ii mono kalenja menj tegoro solanjaniroto, mojonj gawonj mero galenjanonj tawaya kalenja qaagoto, gawonj menjkejiwaa so iima gosinj tawaya munjkeja. ⁵ Balonj galenonj kaenj munjkejato, Anutunonj anjonjora ejemba ananaa qaanana menj tegoro solanjaninjkebonja. Kawaaajonj mojonj oyanjboyanj koloowombaaajonj gawonj mende menj Anutu eenj moma laarinj muji, Anutunonj mono momalaaria ii iiro sokono qaaya menj tegoro solanjaniwaa.

⁶ Deiwidnonj kaanagadeen qaa kawaa kania nanjon qaa kokaen ninisaama jero, “monjon oyanboyaj koloomambaajon gawon mende mero Anutunonj momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanani, iinonj mono simbawonj koloaja.” ⁷ *Kaen jero qaaya ii kokaen oogita eja,

“Ejemba Kana qaa waleengi Anutunonj singisonj gogia mesaonj koma konjoratiro laligojuti, iyonononj mono simbawonj koloaja.

⁸ Ponjonj mombaa singisonj goya songbama iiro sokono ironja qaganonj mende ano ubaati, iinonj mono oyanboyonj koloaja.”

Qaa kaen eja.

⁹ Anutunonj oyanboyaj koloowombaa kania kaen ninisaama Anutuwaawaa aiweseenanawo nonoojonj adeen jerota eja me qaago? Kianj qaago. Ii mono kantri tosaanja aiweseegia qaa yonoojonj kaanagadeen eja. Nonononj kokaen jenj oodaborojonj, “Aabrahamnonj Anutu moma laariro momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.”

¹⁰ Mono naa kambanonj iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro? Anutuwaawaa aiweseeya selianonj kotogi laligoroti, kambanj iikanonj qaagoto, wala eenj laligoroti, Anutunonj mono kambanj iikanonj momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solananiro.

¹¹ *Wala eenj laligonj Anutu moma laariro qaaya jen tegoro solananiro. Kawaa gematanonj sokonotiwaawaa aiweseeya ii selianonj kotowutiwaajonj jero mungej aasoya kaanja kolooro. Kaen kolooro iwaa gematanonj Anutuwaawaa aiweseenanawo mende laligonj moma laarinj munj momalaarinana iiro sokono qaanana jen tegoro solananiwonjati, Aabrahamnonj kuuya ananaa wanjalenanaga kolooro. ¹² Wanjalenanana iinonj eenj laligonj kambanj iikanonj uuta meleema Anutu moma laarinj laligoroti, nono aiweseenanawo iwaa so ama laligojonj. Anutuwaawaa aiweseenanawo laligonj uunana meleema laligojonj, mono nonoo wanjalenanana kaanagadeen kolooro. Aiwese kotonj nononj eenj lanj mende laligojonto, Aabrahambaa kana lasuya otaanj moma laarinj kejonj. Kianj.

Anutuwaanonj soomonjgo qaa moma laarinj honj koloowaa.

¹³ *Anutunonj Aabraham balonj bunja qenj muro toya kolooro gbiliurutanonj iwaa gematanonj iikaanj laligonj ubutiwaawaa qaaya jenj somonjgoro. Qaa ii Kana qaa otaarotiwaajonj ama mende ijoroto, Anutunonj momalaaria iiro sokono qaaya jen tegoro solanjanj koloorotiwaajonj qaa ii ijoro.

¹⁴ *Tosianonj oyanboyaj koloowombaaajonj Kana qaanonj qokotaanj iikaanja kanonj Anutuwaanonj iwoi ii bunja qenj aowuyagati eenj, iyonononj mono momalaariwaa qaaya qewagogi omayaa koloowaga. Kaen Anutuwaanonj soomonjgo qaawaajonj mende amaaninj qaa iikanonj mono omayaa koloowabo. ¹⁵ Anutuwaanonj Kana qaa waleeninj irinjanj soono kazianonj qananonj umakejato, Kana qaa mende enaga, ii singisonjgowaa qaaya mende jewonaga.

¹⁶ *Aabrahamnonj kaen mindirinj nonoma kuuya ananaa wanjalenanana koloaja. Kawaaajonj soomonjgo qaaya nononoti, ii Kana qaanonj qokotaanj kejuti, iyonoojonj adeen qaagoto, Aabrahamnonj moma laariroti, iikaanja moma laarinj ananaanonj kaanagadeen honj koloowaa tiwaajonj moro. Kawaaajonj Anutunonj soomonjgo qaaya ii kokaen arenjonj ano: Ii moma laarinj honj kuuya ananaajonj kalenja nonono kalenjmorianjanonj asuganj keja.

¹⁷ *Aabrahambaa qaa monj ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja, “Niinonj gii kuunj gombe ejemba kanageso mamaga yonoo manjiaga koloowaga.” Qaa kawaa so Aabrahamnonj Anutuwaawaa jaanonj manj koma nonomakeja. Anutunonj koomuya menj gbilinj onomakeja. Kanageso laaligogia qaa, ii jaawo laligojutiwaa tani kaanja onjoono asuganj keju. Aabrahamnonj mono Anutu kaanja moma laarinj muro.

¹⁸ *Anutunonj wala Aabrahambaaajonj kokaen ijoro, “Goo gbiliuruganonj koloonj seigi janj gogia sengelao kaanja kolooro laligowuya.” Soomonjgo qaa ii moma nomaen honj koloowaga, ii mende moroto, ii kilen jejerononjromonj ama ejemba kanageso mamaga yonoo manjia koloomambaajonj mamboma laligoro. Soomonjgo qaa mutuyaa so koloowaa tiwaajonj mono Anutu moma laarinj munj laligoro. ¹⁹ *Saarawaa goronjanonj merabora memewaa so mende kolooro anjo gbania 100:waa so laligonj waaro. Kawaaajonj iyanjanj romonjgoro mono eja wanja selia waziinj soosoolia kolooroto, kilen Anutuwaawaa qaanonj honj koloowaa tiwaajonj moma laarinj munj laligoro Aabrahambaa momalaarianonj mende sologonj looriro.

* 4:7: Ond 32.1-2 * 4:11: Jen 17.10 * 4:13: Jen 17.4-6; 22.17-18; Gal 3.29 * 4:14: Gal 3.18 * 4:16: Gal 3.7 * 4:17: Jen 17.5 * 4:18: Jen 15.5 * 4:19: Jen 17.17

²⁰ Mende loorioto, qaayanon hoŋawo koloowaatiwaajon moma laarin iikanon kotiin nano. Anutuwaa soomonggo qaawaajon uutanon kema qeŋ kaŋ qeŋ mende anoto, momalaarianon kotiiro Anutu mepeseen laligoro Anutuwaa qabunqayanon seiŋo. ²¹ Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaaya jeŋ somonjon ii andaboromambaaajon kotiinjeŋi, ii moma kotiidaboron uuwoi moŋ mende ama laligoro. ²² Kaen ama laligorotiwaajon Anutunon Aabrahambaa momalaaria iiro sokono qaaya jeŋ tegoro solananiro. ²³ Momalaaria iiro sokono qaaya jeŋ tegoro solananiro, qaa ii Aabrahambaaajonadeen mende oogita eja.

²⁴ Aabrahambaaajonadeen qaagoto, ananaajon ama kaanagadeen ii oogita eja. Anana Poŋnana Jiisas meŋ gbiliro koomunonqa waaroti, Anutu iikaan moma laarin munin momalaarinana iiro sokono jeŋ tegon nonono solananiwoŋa. ²⁵ *Anutunon ananaa siŋgisongonanaajon ama Jiisas mende arjon kono komuro ano solan koloowombaaajon ama meŋ gbiliro koomunonqa waama laligoja. Kian.

5

Anutuwaa jaanon solananiŋ aisoon luaenon laligojon.

¹ Anana Anutu moma laarinin qaanana jeŋ tegoro solananiŋ. Kawaajon Poŋnana Jiisas Kraistnon mono nemuŋ koma nonono Anutuwo luae mokolon laligojon.

² Kaanagadeen Jiisas Kraist moma laarinin nemuŋ koma nonono kalenmorian buŋa qeŋ aowombaa kania mokolon kamban kokaamba kalenmorian uutanon laligojon. Anutuwaa asamararan uutanon keubombaaajon jejeromonromon ama aisoonkejon.

³ Kawaajonadeen mende aisoonkejonto, konajilin moma kawaajon kaanagadeen aisoonkejon. Konajilin moma mokosinjon iikaan kanon kaparankonkon mokoloowonja. Ii moma iikawaajon aisoonkejon. ⁴ Kaparan koma anjogatonon kotiin nambonja. Anjogatonon kotiin nanin jejeromonromonananon kotiinkebaa. ⁵ Anutunon Unja Toroya ama nonono kana kolooro uuropaa molaaro uunananon kemero laligojon. Kawaajon jejeromonromon ama oyanboyon koloowombaaajon ama mamboma gamugamu mende mokoloowonja.

⁶ Iikawaa kania ii kokaen: Anana wala looloria esunana qaa laligoninji, Kraistnon mono kamban dindinja iikanondeen komuŋ ejemba anjonjoranawo ananaa downana mero. ⁷ Moŋnon Kana qaa tororo otaan dindinja kolooji, alia iikaanqajon moŋnon saanon mende komunaga? Ii moro amamaaya koloonagato, moŋnon uuropa mamaga ejemba ama onjmakeji, alia moŋnon iwaajon ama saanon selia qeleema kumambaaajon monaga.

⁸ Ejembanon iikaan amakejont, Anutunon uutanon jopagon nonomakeji, iinon ii kokaen qeendeon: Iinon Kraist wasiro kamaan wala anjonjora ejemba laligoninji, kamban iikanondeen mono ananaajon ama komuro. ⁹ Komuro kamban kokaamba sayanon songbama jeŋ tegon nonono solananiŋ laligojon. Kilen ii qerewenja kaan kolooro hoŋanon mono kanagen kokaen koloowaa: Anutunon siŋgisongowaa uugereya asuganon qeendeon iwoi kanjanawo namonon asugiwaa. Ii asugiro Anutuwaa jaanon solan koloonjiwaajon Jiisasnon mono irinjonsoon iikanonja metogon nonono oyanboyon mokoloowonja.

¹⁰ Anana wala Anutu waa kereuruta laligoninji, kamban iikanon iyanqaa Meria wasiro komuŋ iinon tawanana kolooro Anutuwo ala-ala koloonin. Kolooninji, iikanon qerewenja koloojato, hoŋanon kanagen kokaen asugiwaa: Tawanana ano Anutu waa alauruta laligonin Jiisasnon kotiin laligojiwaajon mono afaanjon metogon nonono oyanboyon mokoloowonja. ¹¹ Poŋnana Jiisasnon Anutu waa hamoqeqe gawonja mero Anutunon tawanana ano iwo ala-ala kolooninji, iikayadeen qaagoto, onjanon Anutuwo jopagon on nama otokorian maama aisoonkejon. Kian.

Aadambaajon maama komuninto, Kraistwaaajon ama gbiliwoŋa.

¹² *Eja motoonjonon siŋgisongon namonon kondooro kolooro. Anutunon siŋgisongowaa ironja ano koomu asugiro. Iikawaa so ejemba kuayanon siŋgisongon ama laligonin koomunon iikawaajon ejemba korebore sokoma nonono laligojon. ¹³ Wala Kana qaa mende kolooro kamban iikanon kaanagadeen siŋgisongon asuganon asugin edabororoto, Kana qaa mende ero siŋgisongowaa qaaya ii mende jeŋ gosin lan laligogi.

¹⁴ Aadambaa kambanongga kanain lan laligon koug Mooseswaa kambananon Kana qaa asugiro. Ejemba kamban biwianon iikanon siŋgisongon anjito, Aadamnon kana waleenoti, iikawaa sogadeen mende waleema laligogito, koomunon kilen ii kaanagadeen galeŋ koma onono laligogi.

Aadam, eja mutuya iinon mono eja moŋ kawaatiwaa sareyaga kolooro.

¹⁵ Sareyaga kolooroto, kanagara ii ororon mende koloojao. Aadamnonj Kana qaa waleema kamaaro singisonjo asuginj seinj ejemba mamaga sokoma onono komunj laligogi. Ii koomuwaa kania koloojato, oyanjboyanj koloowombaa kania ii monj. Ii kokaenj: Eja motoonjo Jiisas Kraist iinonj nemunj koma nonoma kalenmoriaŋa ninisaano Anutuwaawaa kalenjanonj asuganonj asuginj ejemba mamaga sokoma qepalugonj nonono. ¹⁶ Toroqenj kokaenj jemaŋa: Kana woi ii ororon mende koloojao. Eja motoonjononj singisonjonj ano Anutunonj qaaya jey tegoro singisonjo ejemba kuuya anana gere siawaa buŋa koloonij. Ii balonj ejawaa kania koloojato, Siwe ejawaa kania ii monj. Ii kokaenj: Kambanj mamaga Anutuwaawaa Kana qaa waleeninj kalenja qendeema jey tegonj nonono solanjaninjkejonj.

¹⁷ Ii mombo jemaŋa: Eja motoonjononj Kana qaa waleema koomu kondooro ejemba korebore komunj laligojonj. Aadambaa singisonjgowaajonj ama koomunonj kuuya sokoma galej koma nonono tondju laligoninj. Ii kana kamaanjqeeta koloojato, Anutu esunjmumuyaa kania ii kokaenj: Ejemba anana solanja koloowombaa kalenja ii kelemalelej buŋa tej aonj kalenmoriaŋaa uutanonj laligojonj, anana mono oyanjboyanj mokoloowonja. Eja motoonjo Jiisas Kraist iinonj nanjonj inaanj nonono kawali kaanja kotiinj laligonj ubonja.

¹⁸ Mombo toroqenj jemaŋa: Eja motoonjononj Anutuwaawaa Kana qaa waleema kamaaro Anutunonj qaaya jey tegoro ejemba kuuya anana gere siawaa buŋa koloonij. Kaanjiadeenj eja monjonj solanja koloowombaaonj kondooro uunana meleeninj Anutunonj saanonj ejemba kuuya ananaa qaanana jey tegoro solanjaninj kotiinj laligonj ubonja. ¹⁹ Iikayadeenj mombo jemaŋa: Eja motoonjononj qootogo ama singisonjo wajj kono seiwo ejemba seiseiya anana meleema singisonjo ejemba koloonij. Kaanjiadeenj eja monjonj Anutuwaawaa jeta tej koma singisonjonanaa tawaya mero kana kolooro Anutunonj ejemba seiseiya ananaa qaanana jey tegoro solanjaniwonja.

²⁰ Wala eenj laj laligonj kougito, Mooseswaa kambanonj Anutunonj Kana qaa ejemba singisonjgogia moma kotowutiwaajonj toroqenj onono. Ii toroqenj ononoto, ii mogi singisonjgogianonj seinj asuganonj asugiro. Iikaenj kolooro Anutunonj mono kalenmoriaŋa kaanqadeenj mejj seiwo singisonjo uugunj asugiro. ²¹ Singisonjgowaawaa ku-usunja ii somata. Kawaaonj singisonjo aninj iikanonj galej koma nonono koomuyaa koloonj laligonj kouninj. Anutuwaawaa kalenmoriaŋa iikanonj mono kaanjiadeenj ku-usunjawo kolooja. Jiisas Kraist Ponjananonj solanjaniwombaaonj kondooro Anutunonj qaanana jey tegoro dingonj laaligo kombombanja mokoloonj kambanj tetegoya qaa laligonj ubonja. Kianj.

6

Singisonjo gema qenj Kraistwo gbilinj laligowu.

¹ Anutunonj kalenmoriaŋa nonono seiwaatiwaajonj singisonjo toroqenj ama laligowonja me qaago? Kawaaonj mono nomaenj jeninj sokombaa? ² Singisonjo mono kozigenj! Nono singisonjgowaawaa kasanonja loloonj uunana walaganonj qamo kaanja kolooro singisonjo ambombaaonj togonj laligojonj eenj, mono nomaembaajonj singisonjononj toroqenj galej koma nonono laligowonaga?

³ Qaa koi moju me qaago: Anana kuuya Kraistwaanonj qokotaawonjatiwaajonj ama oomulu mejj nononjgi. Iikanonj uunana walaganonj mono Jiisas qegi komurotiwaa tani komuro laligowombaaonj oomulu ii mejj nononjgi.

⁴ *Amanonj asamararanja qendeema Kraist mejj gbiliro koomunonja waaroti, ananaa uunananonj kaanqadeenj gbiliro dologa koloonj laligoninj sokombaa. Manjananonj anana Kraistwaa tani kaanja gbilinj waama nanamemenj dologa ama mejj laligowonjatiwaajonj moja. Kawaaonj oomulu ii kokaembaajonj mejj nononjgi: Uunana walaganonj Jiisaswo motoonj komunj ewaatiwaajonj uunana walaga ii kaanja ronj konjgi.

⁵ Uunana walaganonj Kraistwo ororonj komuro iikanonj iwo qokotaanj laligojonj eenj, Manjananonj anana kaanqadeenj Kraistwo nambonjatiwaajonj moja. Kraistnonj koomunonja waaroti, mono iwaa tani ororonj gbilinj laligoninj sokombaa. ⁶ Uuselewaa siijnana kombombanja bologanonj singisonjo ambonjatiwaajonj koposonjonkeji, Anutunonj siinj ii kondeeno kemebaatiwaajonj momakeja. Anutunonj singisonjononj toroqenj galej koma nonono welenja qenj laligowonjatiwaajonj mende moja. Kawaaonj uunana walaga ii Kraistwo maripoononj qero komuro. Iikawaa so laligojonj, ii mojonj.

⁷ Mombaa uuta walaganonj komuro iinonj mono singisonjgowaawaa kasanonja loloonj laligoja. ⁸ Uunana walaganonj Kraistwo komuroti eenj, kaanjiadeenj iwo gbilinj laligonj kotiiwombaaonj moma laarijonj.

⁹ Kaenj moma laarinj Kraistwaa kania kokaenj ero moma yagojonj: Anutunonj ii mejj gbiliro koomunonja waama laligonj kotiinj mombo mende komuwaa. Koomunonj ii mende toroqenj galej kono laligonj ubaa. ¹⁰ Koomu komuroti, iikaanja kanonj mono kamban

* 6:4: Kol 2.12

motoonngo iikanonj singgisonngowaa ku-usunja kondeeno kambanj tetegoya qaa looloria eñ ubaa. Laaligo kombombanja laligoji, ii mono Anutuwaajonj laligonj ubaa. ¹¹ Qamo yonjononj singgisonngo ambombaaajonj amamaawuya. Onjo mono kaanjiadeen onjoangiaajonj mogi qamo kaanja kolooro Kraist Jiisaswo qokotaan nama Anutuwaajonj kotiin laligowu.

¹² Selegia komuwaati, iikawaa siinj kombombanja bologanonj galen koma onjono ii tenj koma munj singgisonngo ambubotiwaajonj ii mono somonjonj laligowu. ¹³ Kawaajonj sele kitigia kuuya ii mono singgisonngo Toyaa borononj mende ambu. Kema kaen angij bunyaya kolooro wanj kono anjonjora koloowabo. Iikaanja qaagoto, koomuyanonga gbilingo mono onjoangia Anutuwaaw borononj ama aowu. Sele kitigia kuuya ii Anutuwaaw borianonj angij bunyaya kolooro nemunj kono nanamemenj solanja koloonkebaa. ¹⁴ Onjo Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligoju. Kawaajonj singgisongononj mono eenj somonjonj galen koma onjono laligowubo. Kianj.

Solanja laaligowaa Toyaa mono welenj qen laligowu.

¹⁵ Kawaajonj nomaen jewonaga? Anana Kana qaa baatanonj qaagoto, kalenmorianj uutanonj laligonj singgisonngo aninj sokonja me qaago? Ii kozigenj! ¹⁶ To woi koloojao. Onjoangia yoroononga mombaa borononj ama aonj jeta tenj koma welenja qenkejuti, iikawaajonj mono qaa koi moma yagowu: Onjo mono jeta tenj komakejuti, mono iwaa welenjqeuruta koloouju. Singgisonngo Toyaa welenjqeuruta kolooujuti eenj, iinonj mono unjano koomu kotiga komuwuya. Anutuwaaw jeta tenj koma welenja qenkejuti eenj, iinonj mono qaagia jenj tegoro solanja koloon laligonj ubuya.

¹⁷ Onjo wala singgisonngo Toyaa welenjqeuruta koloon laligogi. Kaanja laligogi Bunja qaanonj mindinjonj onjomaakebaatiwaajonj kuma onjonji mogi. Ii moma iikawaa so uugia meleema kambanj kokaamba Bunja qaa tororo tenj koma Anutuwaaw kania otaankeju. Kaenj moma onjoojonj “Anutu dangisen!” jenj laligojonj. ¹⁸ Ii otaanj singgisonngowaa kasanonnga loloon Anutuwaaw welenj qen nanamemenj solanja ama menj laligoju.

¹⁹ Uuselegianonj looloria koloojiwaajonj ama qaa iikawaa kania ii mono balonj ejemba ananaa qaa jejewaa so niinonj kokaenj jemaña: Onjo wala sele kitigia kuuya togonj jeulalanj Toyaa (Satambaa) borononj ama welenj qen laligogi. Kaanja laligogi nanamemenj anjonjorayawo asuginj uugia menj tilooro laligogi. Kaanja laligogito, kambanj kokaamba sele busu kitigia kuuya ii mono togonj Anutuwaaw borononj ambu. Kaenj ama welenj qegi nanamemenj solanja asugiro soraaya koloonkebu.

²⁰ Onjo singgisonngo Toyaa welenjqeuruta laligogiti, kambanj iikanonj nanamemenj solanja ii mende otaagito, onjoangiaa jaajaa tondulaligogi. ²¹ Kambanj kokaamba nanamemenj iikawaajonj gamugia mojuto, kambanj iikanonj iikaenj ama laligonj honja mono nomaenj mokoloogi? Nanamemenj gamuyawo kawaa honja ii koomu kotiga.

²² Kambanj kokaamba Anutononj singgisonngowaa kasanonnga isama onjono loloon Anutuwaaw welenjqeuruta kolooji honja asugiro soraaya koloonkeju. Kaanj ama laaligo kombombanja laligonj tetegoyanonj oyanboyonj mokoloon laligonj ubuya. ²³ Singgisonngo aninj Toyanonj tawa nonono koomu kotiga mokoloowonjato, Anutuwaaw kalenja ii oyanboyonj laaligo. Kraist Jiisas Ponnanawo qokotaan nambonjati eenj, mono kotiin tetegoya qaa laligonj ubonja. Kianj.

7

Loemba laaligowaa sareqaaya

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo Kana qaa mojuutiwaa so onjoojonj kokaenj jemaña: Kana qaanonj ejemba somonjonj nononja. Namononj laligonj ubonjatiwaa so mono kawaa baatanonj laligowonja, onjo ii moju me qaago? ² Kawaa sareya monj ii kokaenj: Kana qaanonj emba loyawo somonjoro ejanonj laligowaatiwaa so loemba laligowaato, loyanonj komuwaati eenj, embianonj mono loemba laaligowaa Kana qaanonnga loloojaa.

³ Kawaajonj loyanonj jaawo laligoro eja mombaaajonj Oonj jero mewaati eenj, iwaa qata mono olonkalu embaga jenkejonj. Kaenj jenkejonto, loyanonj komuwaati eenj, Kana qaa iikanonj mende toroqenj somonjoro laligowaa. Kaanja laligonj eja monj mewaati, iinonj mono olonkalu embaga mende koloowaa.

⁴ Kawaajonj uumeleenj alauruna, onjoo kanagianonj mono kaanjiadeen eja. Onjo kaanagadeen eja mombaa bunja kolooiwatiwaajonj Kraistwo qokotaagi. Anutononj ii menj gbiliro koomunonnga waaro laaligonananonj honja Anutuwaajonj mokolooro asugiwaatiwaajonj momakeja. Kraistnonj komuro uugia walaganonj iwo komuro qamo kaanja koloonj Kana qaawaa bunja mende laligoju. ⁵ Wala uuselewaa siinj kombombanja bologanonj galen koma nonono tondulaligoninj. Kambanj kanonj Kana qaanonj sololonj kuun nonono singgisonngo ambombaa siinjnana kombombanja bologanonj koloonj galen koma nononji.

Kawaajonj uuselananonj waaro laaligonananonj koomu kotigaa honja mokoloonj tondu laligoninj.

⁶ Kaanja laligoninto, wala qaa iikanonj somonjonj nonono gbadoyanonj laligonj kana qaawaa wanja motomotoonj otaawombaajonj kaparanj koma gawonja menj laligoninj. Kraistwo qokotaanj naninj uunana walaganonj iwo komuro kambanj kokaamba kana qaawaa bunja kolooninjona loloonj mombo welenja mende genkejonj. Kambanj kokaamba kanananonj gbiliro Unja Toroyanonj inaanj nonono afaanjonj Anutuwaaw gawonja menkejonj. Kianj.

Singisonggo ambombotiwaajonj kaparanj koma aonjonkejonj.

⁷ *Kawaajonj nomaenj jewonaga? Kana qaa anjo singisonggoyawo kolooja me qaago? Ii kozigenj! Kana qaanonj mono singisonggowaa kania qendeema nono mobe. Kana qaa monj kokaenj eja, “Mombaanonj iwoiwaajonj mende koposonggowa.” Kaenj mende jenagati eenj, niinonj iwoiwaaw koposongjonkejenj, iikawaa kania mende moma kotowenaga. Kawaajonj Kana qaa mende moma kotowenaga, iikianj singisonggo mende moma yagowenaga.

⁸ Kana qaa mende enaga, singisonggononj mono qaa omayaa ano koomuyaa koloonaga. Kaanja koloonagato, jenkooto qaa mobe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro singisonggo ambe asugiro. Jenkooto qaanonj kuuuj nono uuna waaro siinjna kombombanja bologa kania kania ii tororo asugigi bologaaajonj tondu koposongjonkejenj.

⁹ Wala Kana qaa mende moma tompinj laligoweto, jenkooto qaa mobe iikanonj anjonj koma nonotiwaajonj singisonggowaa siijnanonj gbiliro uuna waaro ii ambe. Singisonggo ambe menj komuuj nono koomuyaa koloowe.

¹⁰ Anutononj jenkooto qaa ii otaanj laligonj kotimambaajonj moma nonoto, qaa ii otaamambaajonj batogowe menj komuuj nono koomuyaa koloowe. Koomuyaa kolooweti, iikanonj mono asuganonj asugiro mokoloowe. ¹¹ *Jenkooto qaa moma kotowe sopa somonjonj nono ii waleemambaa kania kolooro jenkooto qaanonj kuuuj nono singisonggononj tiligonj nono ii ambe. Singisonggo ama qaanawo koloowe. Iikaanja kanonj Anutuwaaw jenkooto qaa iikanonj singisonggo nemuuj kono ambe menj komuuj nono koomuyaa koloowe.

¹² Kaanja kolooweto, kilej Kana qaa iikanonj mono kowoga ano soraaya kolooja. Iikawaa jenkooto qaayanonj mono dindinja ano awaa kolooja. ¹³ Kaanja kolooro jenkooto qaa awaa iikanonj menj komuuj nono koomuyaa koloowe me qaago? Ii kozigenj! Qaa awaanonj qaagoto, Kana qaanonj mono neenaa singisonggonaa kania nisaano moma kotowe. Singisonggowaa gamuyaa asuganonj asugiro kanjanawo momambaajonj ama jenkooto qaa iikanonj singisonggowaa sopaya somonjoro uunanonj waaro waleema singisonggo ambe. Neenaa singisonggonaa iikanonj mono menj komuuj nono koomuyaa koloowe. Kianj.

Unanonj singisonggowaa manjaqeqe ero laligojenj.

¹⁴ Unja Toroyanonj Kana qaa nonono dindinja kolooji, ii mojonjo, niinonj singisonggo ejaga koloonj siinjna kombombanja bologawo koloojenj. Kamaanj kombe singisonggononj galenj koma nono tenj koma welenja qenj singisonggo amakejenj.

¹⁵ *Kawaajonj iwoi awaa amambaajonj momakejenj, ii mende amakejenj. Iito, iwoi bologa amambaajonj togonj sisaa menkejenj, mono ii amakejenj. Kawaajonj iwoi amakejenj, niinonj kawaa kania saanonj mende moma kotonkejenj. ¹⁶ Kawaajonj iwoi bologa amambaajonj mojtitiiti ama ii amakejenj eenj, Kana qaanonj mono kilej awaa kolooja. Kana qaawaajonj mono uumotoonj anjenj.

¹⁷ Kaenj kolooro niinonj neeno ii mende toroqenj amakejento, singisonggo uunanonj eji, iinonj mono kuuuj nono ii amakejenj. ¹⁸ Nanamemenj awaa amambaa siinja onjonj momakejento, ii amambaa esunanonj mende koloonj nomakeja. Kawaajonj noo uunanonj iwoi awaa monj mende ejato, uuselananonj mono singisonggo amambaajonj kuuuj nomakeja, iikaya mojenj. ¹⁹ Kawaajonj iwoi awaa amambaa siinja momakejenj, ii mende amakejento, iwoi bologa mende amambaajonj momakejenj, mono ii amakejenj. ²⁰ Kaenj kolooro iwoi amambaajonj togonkejenj, ii kilej amakejenj eenj, ii neeno mende toroqenj amakejento, singisonggo uunanonj eji, iikanonj mono kuuuj nono ii amakejenj.

²¹ Kawaajonj neenaa kanana kokaenj ero mokoloonkejenj: Iwoi awaa amambaa siinja mobe bologaa siijnanonj mono uuna somonjoro osinjkejenj. ²² Kawaa kania ii kokaenj: Unanonj Anutuwaanonj Kana qaawaajonj uumotoonj ama tenj komambaajonj momakejenj.

²³ Kaenj momakejento, sele busunanonj neenaa kanana kokaenj ero mokoloonkejenj: sele busunaa kitia yonjononj singisonggowaa wanja koloogi amambaajonj momakejenj. Singisonggo amambaa siijnanonj mono uusiinjna awaa ii menj kamaanj amambaajonj moro aonj oronkejaao. Singisonggo amambaa siinjna kombombananonj mono sele busunaa

kitia kitia sololooj onjoma somonjooj nono kasa gbadonj laligoj. ²⁴ Oo niinonj bolij tegon anjonjoranawo koloorej. Uuselenaa siinja bologanaj nuano koomu kotigaa komumambotiwaajonj mono morononj downa menj hamo qej nonaga?

²⁵ Oo Jiisas Kraist Pojna, iinonj nemuj koma nono “Anutu dangisenj!” jejen. Kani-ananonj kaanja kolooro neeno uunanondeej Anutuwaanonj Kana qaawaa baatanonj kema welenja qenjeento, sele busuna singisongoyawo iikaanjonj singisongoo amambaa siinja kombombanjonj somonjooj nono iikawaa kasa gbadonj laligoj. Kian.

8

Uja Toroyanonj riindangonana kolooro kotiin laligoj.

¹ Kawaajonj ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjonj, Anutunonj mono ananaa qaanana jenj tegoro kambanj kokaamba gere siawaa bunja mende koloj laligoj. ² Kawaa kaanja kokaaj: Gii singisongowaa siinja tej koma laligonatiwaajonj ama koomu kotigaa bunja koloj laligona. Kaanja laligonato, Kraist Jiisaswo qokotaanj nana laaligo kotigaa Ujayanonj mono koomu kotigaa kasanonga isama gono laligoj.

³ Ejemba uuselenananonj siijnana kombombanja bologa ii eja. Ii otaaninj Kana qaawaa esujanonj loorinj laaligo kombombanja nonombaatiwaajonj amamaaro osinj qagoninj. Qagoninj uuselenananonj singisongoo ama laligoninj, Anutunonj singisongoo iikawaa qaaya jej tegon kitia kokaaj meleen: Iinonj iyanja Meria wasiro namononj kamaanj singisongoo ejawaa sele kaanja kolooro. Toroqej singisongowaa siimolonj tani kaanja kolooro oogi komuro. Anutunonj laaligo kotigaa kania kaaj meleuro.

⁴ Anutunonj kania ii kokaembaajonj meleuro: Kana qaanonj anana solanja ano dindinj laligowombaaajonj jej kotonj nonomakeji, Anutunonj qaa iikawaa hojanonj ananaanonj kolodaborowaatiwaajonj moro. Kawaajonj uuselenanaa siinja kombombanja bologanonj mende galej koma nonombiwaajonj togon Uja Toroyaa uusiinja tej kombombaaajonj namakej. ⁵ Ejemba uuselegiaa siinj kombombanja bologa otaanjejuti, iyonjoo uugianonj mono singisongoo ambombaaajonj eja. Ejemba Uja Toroyanonj siinj otaanj amakej, ananaa uunananonj mono Uja Toroyanonj nanamemenj ambonjiwaajonj eja. ⁶ Uuselenanaa siinj kombombanja bologanonj mono horonj nonono koomu kotigaajonj kembombaaajonj ejato, Uja Toroyanonj uunananonj luae qero kotiin laligowombaa siinja momakeja.

⁷ Anutunonj Kana qaa nonono singisongoo ambombaa siinj kombombanjonj mono qaa iikawaa baatanonj mende kemakeja. Ii kemambaaajonj amamaaja. Ii amamaaro tondju laligonj uunananonj Anutu qetama kere ama munkej. ⁸ Ejemba uuselewaa siingia kombombanjonj galej koma onjngi tondju laligojuti, iyonjononj mono Anutuwaajaanonj sokombombaaajonj osiwuya.

⁹ Yonjononj osiwuyato, Anutuwaaja Uja Toroyanonj onjoo uugianonj laligoji eenj, iinonj mono galej koma onjono laligoju. Uuselewaa siingia kombombanja bologa yonjononj mono onj mende galej koma onjmakeju. Kraistwaa Uja Toroyanonj mombaa uutanonj mende kemero eenj laligoji, iinonj Kraistwaa bunja mende koloj. ¹⁰ Mende kolojato, Kraistnonj onjoo uugianonj laligoji eenj, sele busugianonj singisongowaaajonj ama komuwuyato, uqagianonj solanja kolojutiwaajonj ama kotiin laligonj ubuya. ¹¹ *Anutunonj Kraist Jiisas menj gbiliro koomunonga waaroti, iwaa Ujayanonj uugianonj laligoji eenj, iyorononj onj Anutuwo qokotaanj nangi selegia koomuya ii kaanagadeej menj gbiliwaota.

¹² Oo uumeleej alauruna, gbilinj laligojoniwaajonj nonononj mono Anutuwaanonj tosawo laligoj. Uuselewaa siijnana kombombanja bologa otaawombaa tosaga qaagoto, Uja Toroyaa jeta tej koma laligowombaa tosanonj mono enj nononja. Kawaajonj ananaa aijnananonj lanj laligowombo. ¹³ Uuselewaa siingia kombombanja bologa otaanj laligojuti eenj, onj mono koomu kotigaa bunja koloowuya. Kaanja koloowuyato, Anutu qama kooligi Uja Toroyanonj uuselegiaa nanamemenj bologa menj komunkebaati eenj, iikaanja kanonj mono gbilinj kotiin laligonj ubuya. ¹⁴ Anutuwaaja Ujayanonj ejemba qindingonj unjano laligojuti, iyonjononj kuuya Anutuwaaja meraboraanja koloj.

¹⁵ **Omejiilanj yonjononj ejemba sololooj onjngi jenengia ororo welenqeqe omaya koloj laligojuto, onj ome kaanja ii monj qaagoto, Uja Toroya ii bunja qej aonj laligoj. Kawaajonj onj mono mombo toroqej toroko qaganonj laligowubo. Uja Toroya iinonj mono menj letoma onjono Anutuwaaja meraboraanja koloj. Uja iikanonj sololooj nonono Anutuwaajonj “Aba* Ama!” qamakej. ¹⁶ Anutuwaaja meraboraanja kolojoni, qaa ii Uja Toroyanonj anj ananaa unjananawo wambelaanj motoonj nanjonj jenkejao.

* 8:11: 1 Kor 3:16

* 8:15: Maak 14:36; Gal 4:6

* 8:15: Gal 4:5-7

* 8:15: Aba ii Arameik qaanonj ama.

¹⁷ Anutuwaa meraboraana koloonjonj eenj, iinonj iyanjaa ejembauruta ananaajonj oyanboyanj mozozongoro eji, ii kaanagadeen bunja qen aowonja. Anutunonj Kraistwaaajonj iwoi mozozongoro eji, ii mono kaanagadeen Kraistwaa kooronjanonj nama bunja qen aowonja. Kraistwo motoonj siimbobolo momakejonj eenj, mono kaanagadeen Kraistwaa asamararananjonj uma iwo motoonj asarinj laligowonja. Kianj.

Laaligo asamararanawononj uma laligowonja.

¹⁸ Kambanj kokaamba siimbobolo moma laligojonj, iikanonj laaligo kamaanqeqeta kolooja. Kanagej Kraistwaa asamararananjonj uma asarinj oyanboyanj laligowonjati, iikanonj mono laaligo uuta akadamuyawo koloowaa. Laaligo woi ii leelee ama gosiwonjatiwaa so qaago. Kaanj romonjojen. ¹⁹ Anutunonj oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononjonj mono mamboma Kraistnonj kanj Anutuwaa meraboraana metogonj qendeema onono asamararanj asuginj onjombaatiwaaajonj awelegonkeju.

²⁰ * Anutunonj oro ano iwoi kuuya mokoloroto, yononjonj laligonj komunj qaombuyaa. Iyanjaa siingiaa so qaagoto, Anutunonj mono iyanjaa siinja so kaen arejgoro. Iwoi kuuya qaombuyato, kilen jejeromonjonromonj onono oyanboyanj kokaen asugiwaatiwaaajonj mambomakeju: ²¹ Anutunonj oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononjonj mono kaanagadeen kokaembaajonj mambomakeju: Anutunonj ii kaanagadeen anjonjora laaligowaa kasayanonga isama onono mende komunj gisaanj qaombuyato, Anutuwaa merabora kaanja loloonj asamararanj iawo asarinj enj ubuya.

²² Kawaa kania ii kokaen: Anutunonj oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononjonj korebore mono motoonj osonjonj horonj merabora memewaa masu ununkeji, iikaanja moma enj kouma kambanj kokaamba kaanagadeen amakeju, ii mojonj. ²³ * Anutunonj oro ano iwoi kuuya mokolorota ejuti, iyononjonj qaagoto, Anutuwaa yambuyambu kolooninj Unjaya Toroya kalenja nonono laligojonj, anana mono kaanagadeen uunananonj osonjonj horonj laligonkejonj. Anutunonj nunuano meraboraana qaita monj koloowombaaajonj mamboma laligonj osonjonj amakejonj. Nunuama downana mero selenana qaita monj bunja qen aonj Siwenonj uma qeangowaatiwaaajonj awelegonj laligojonj.

²⁴ Kaanja letombombaaajonj jejeromonjonromonj ama uunana meleema Siwewaa bunja koloowonja. Iwoiwaajonj jejeromonjonromonj amakejonj, iikawaa honja kolooro iininj jejeromonjonromonana iikaanja kanonj tegowaa. Monjonj iwoiwaa honja kolooro iima iikawaa jejeromonjonromonja ii mende toroqenj ama mambomakeja. Ii qaago. ²⁵ Iwoiwaa honjanonj mende kolooro iimakejonj, iikawaaajonj jejeromonjonromonj anjonj eenj, ii mono kaparanj koma koloowaaatiwaaajonj mamboninj uunana mende kamaanjkeja.

²⁶ Kaanjadien loorininj Unja Toroyanonj ilaanj nonomakeja. Nomaenj qama koolininj sokonaga, ii mende mojonj, Unja Toroyanonj mono anjo qamakooli gawonananonj ilaanj nonoma ananaajonj ama qama koolinj qaa jeta asuganonj jejewaa so qaagoto, osonjonjbooro qaganonj sanjonj jenkeja. ²⁷ Sanjonj jenj Anutuwaa siinja so ejemba soraaya ananaajonj ama qama koolinkeja. Anutunonj ejemba uunana iima gosinkeji, iinonj mono afaanjonj Unja Toroyaa uumomoya momakeja.

²⁸ Anutunonj qamakoolia moma ilawoila kuuya galenj kono kawaa mindimindiri honjanonj mono iyanjaa alaurutanonj qeangowutiwaaajonj koloonkeja. Ii mojonj. Honja iikanonj ejemba hamoqeqe arenja so onoono jopagonj munkejuti, mono ii kaen me kaen ilaanj onomakeja. ²⁹ Anutuwaa arenja kania ii kokaen: Iyanjaa Merianonj uumeleenj ala seiseiya ananaa batunananonj jeta menj nonombaatiwaaajonj momakeja. Kawaaajonj waladeenj arej ama nonono taninananonj Meriaa so koloowombaaajonj moro. Iikawaaajonj ejemba waladeenj moma nononoti, nono kaanagadeen koloowombaaajonj menj meweengonj nonono. ³⁰ Waladeenj menj meweengonj nononoti, anana kaanagadeen nonoono. Nonoonoti, ananaa qaanana kaanagadeen menj tegoro solanjanininj. Solanjanininj, ananaajonj kaanagadeen kana qendeeno iyanjaa asamararananjonj uma oyanboyanj laligowonja. Kianj.

Anutuwaa uujoyayaa mepemepesee rii.

³¹ Qaa ii moma kawaaajonj nomaenj jewonaga? Anutunonj sopa somonjonj nonoma leegenananonj laligoj eenj, morononj mono qotogonj nononaga? ³² Anutunonj iyanjaa Meria kaanjadienj mende anjonj konoto, ii menj tegoro laaligoya kuuya ananaajonj ama qeleeno. Ii qeleeno Anutunonj iwo kalenj qerewenja tosaanja kuuya ii kaanagadeen afaanjonj nonombaa.

³³ Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonoma qaanana menj tegoro solanjaninkejonj, iikawaaajonj morononj mono qaa jakeyanonj ama nononaga? ³⁴ Kraist Jiisanonj komuro Anutunonj mombo menj gbiliro Siwenonj uma Anutuwaa boro dindijanonj

rama toroqen ananaajon ama qama koolinjkeja. Kawaajon moqonon mon qaanana gosinj gere sianonj kemebombaajon jej tegon nonomambaajon amamaawaa.

³⁵ Kraistwaa uujopa uutanonj laligoninj morononj mono iikanonja mendeema nonono kamaawonaga? Kakasilinj ama nononj konajilin mobonagato, Kraistwaa uujopayanongja saanonj mende kamaawonja. Sisiwerowero ama nonombuyagato, iikanonja saanonj mende kamaawonja. Bodi mokoloowonaga me opo surunananonj qaono laligowonaga, mono saanonj mende kamaawonja. Komuwombotiwaa toroko qaganonj laligowonaga me manja qegi kazi koloonagato, mono saanonj mende kamaawonja. ³⁶ *Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja,

“Goo qagaajon ama umugawodeen kanain nunugi komuwonjatiwaaajon mogi kema gomanj tiinjkeja. Lama unuj nejkejuti, iikaanjadeen nonoojon romonjonkeju.”

³⁷ Qaa iikawaa so ama nonombuyagato, Kraistnonj uujopaya ninisaano moninj, iionj nanjonj nonono lombo kuuya iikanonj mono haamo ama otokorianj maama laligowonja.

³⁸ Iwoi moqononj mono Kraistwaa uujopayanongja mendeema nonomambaajon amamaawaa. Ii honja toonjaga moma yagojen. Koomunonj me laaligowaa iwoiya moqononj mono mendeema nonomambaajon amamaawaa. Siwe gajoba me omejiilanj yonjononj mono kambanj kokaamba me kanagej nono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Bensakonj kawali ku-usungiwawo yonjononj ii amamaawuya.

³⁹ Euwaa euyanonj me emuwaa emuyanonj laligojuti, iyonjononj mono mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutunonj ilawoila tosaanja monj mokolorota ejuti, iyonjononj mono kaanagadeen Anutuwaawo uujopaya iikanonja mendeema nonombombaajon amamaawuya. Anutuwaawo uujopaya iikanonj mono Kraist Jiisas Ponjana iwaanonj asugiro ninisaano ii mojonj. Kianj.

9

Anutunonj siijaa so Israel meweenjon onono.

¹ Niionj Kraistwaa qokotaanj nama qaa qolonmolongoya qaagoto, qaa honja toonj monj jemanja. Unja Toroyaa qaawaajonj geja ambe qaana nanjonj jej kotinj uunanonj saje nuro kokaenj moma jejen; ² Niionj Juuda ejemba tosaanja yonoo wosobirinonj nuro uunanonj siimbobolo somata tetegoya qaa kokaembaajonj momakejen;

³ Yonjononj niwo balonj selenonj Israel kanagesoga motoonjgo koloojonto, uugianonj Kraistwaa mende qokotaanj laj laligoju. Niionj Israel njalaurunanonj uugia meleembutiwaaajonj aonjonkejen. Anutunonj yonoo qaagia gosiro neeno yonoo kitigia koloowe ironj meleema noo qananonj kokaenj ubaatiwaaajonj mojen; Iionj nii Kraistwaanongja mendeema nono gere siawaa bunja koloomambaajonj mojen.

⁴ *Yonjononj Israel tuunj uutanonj laligoni Anutunonj unjano bunjaya koloaju. Anutuwaawo qabunjaya bosima akadamiwawo koloaju. Anutunonj yonowo oyanboyonj koloowutiwaa somonjgo walaga ano gbilia ama Kana qaa onono. Kawaajonj jiwowonj jigononj uma Anutuwaawo waeya menj mepeseenkeju. Anutunonj kotumotueya seiwaatiwaa qaa somonjgoroti, iikawaa honjonj koloowaatiwaaajonj mambomakeju. ⁵ Yonjononj wanjalenana Aabrahambaa gbiliuruta yonoo esa meraurugiaga laligoju. Kraistnonj yonoonongja balonj sele busu menj eja kolooro. Kraistnonj Anutunana koloonj iwoi kuuya galenj kono qata kambanj tetegoya qaa mepeseenkebonja. Qaa ii onanonj.

⁶ Iikaanja laligojuto, Israel kanagesonongja koloonj seinj laligojonj, anana kuuya mono kilenj Israel ejemba honja mende koloojonj. Kawaajonj Anutuwaawo qaayanonj songiro esunanonj kamakamaata koloonjkeja me? Kaenj jewonaga, ii qaa honja qaago.

⁷ *Aabrahambaa gbiliuruta yonoonongja koloojonjwaaajonj ama kuuya anana mono Anutuwaawo meraboraanjaga mende koloojonj. Kaenj qaagoto, Anutunonj Aabrahambaaajonj kokaenj ijoro, “Aisakwaa esameraurutanonj mono goononj toroqen qaga bosima laligonj ubuya.”

⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaenj; Aabrahambaa gbiliuruta balonj ejemba silinonj merabora koloonjkejonj, kuuya anono mono Anutuwaawo meraboraanjaga mende koloojonj. Kaenj qaagoto, Anutunonj qaa somonjgoro ejiwaa so kolooninj, Anutunonj mono nononga moma nonono Aabrahambaa gbiliuruta honja koloojonj. ⁹ *Soomonjgo qaa iikanonj Aabrahambaanonj kokaenj karo moro, “Gbani motoonjgo tegoro kanonj mombo kanj giibe Saaranonj mono meriawo koloowaa.”

¹⁰ Qaa kaenj moro iwaanonj iikaya kolooroto, iikanonj mende tegoro. Iwaa gematanonj Rebekawaanonj kaanjadeen Anutuwaawo qaayaa so kolooro. Bejnana Aisak iiononj embia ii koro muro merawoigara sunesune koloori. ¹¹ Sunesune yorononj goronj uutanonj rama

mende koloon iwoi awaa me bologa moŋ mende aniti, Anutunonj mono kambanj iikanonj mera iyorononŋa moŋ iyanjaajonj meweengoro. Iyanjaa momo arenjanonj kotiiŋ hoŋawo koloonj tegowaatiwaajonj ama koga meweengoro.

¹² *Iyanjaa uusiinanonj hoŋawo koloowaatiwaajonj Rebeka kokaen ijoro, “Datanonj mono kogaa welenqeŋe koloonj newo baatanonj laligowaa.” Anutunonj kaen ijonj nanamemenŋara ambaoraga iikawaa soyanonj ii mende gosij oronoto, iyanjaa siinagadeen otaanj koga oono dataa somataya kolooro. ¹³ *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenonj kokaen oogita eja, “Jeikob uunanonj jopagonj laligoweto, Iisoo (Esau) ii togon kazi ama munj laligowe.”

¹⁴ Qaa kawaajonj mono nomaen jewonaga? Anutunonj dindiŋa mende kolooja me? Iikaanŋa qaago tootoonj! ¹⁵ *Anutunonj Mooseswaajonj qaa kokaen ijorota eja, “Niinonj mono neenaa siinŋa otaanj moŋ moroga iima koboonj kiankomumambaajonj mojenj, iiga mono kiankomuj munkejen. Moŋ morowaajonj wosomomo ama mumambaajonj jejenj, iwaajonj mono wosona momakejen.” ¹⁶ Qaa kawaajonj ama namo ejanonj Anutu mende galenj komakejato, iwoiwaa siinŋa moma amambaajonj batogonj bimbimŋonagato, ii kilenj Anutu mende uuguwaa. Anutu aŋo kalenmorianaŋa so iwoi kuuya galenj kono iwaa borianonj eja.

¹⁷ *Anutunonj faarao kimbaajonj qaa ijoro Buŋa Terenonj kokaen eja, “Neenaa qabuŋana jen seigi gomaŋ korebore sokombaatiwaajonj mojenj. Kaen moma ku-usuna qendeembe asuganonj asugiwaatiwaajonj kuuj gombe giinonj asugina. Asuginj laligonj tuarenjenj ama noma laligona mono haamo ama gombe.” ¹⁸ Qaa iikawaa so Anutunonj iyanjaa siinŋa otaanj moŋ iima koboonj kiankomumambaajonj moji, ii mono kiankomuj munkebaa ano mombaa uuta menj gojomambaajonj moji, ii mono menj gojono yangisenj koloonkebaa. Kianj.

Anutuwaanonj iriŋsoŋsoonj ano kiankomu

¹⁹ Oŋoononŋa moŋnonj noojoŋa kokaen jenaga, “Kaen kolooro kuuya anana mono Anutuwaawaa uusiinŋa tuarenjenj ama mubombaajonj amamaankejonj. Kaen koloorogo Anutunonj mono naambaajonj toroŋen jenj nonomakeja?” ²⁰ *Moŋnonj kaen jenagato, balonj eja gii mono moroga koloonj Anutu tuarenjenj ano aŋgowowo ama munaga? Boroterenonj mono iyanjaa mokomokoloo Toya kokaen saanonj mende jenj mubaa, “Gii mono naambaajonj tani koi kaanŋa mokoloonj nona?” ²¹ Moŋnonj meme ejanonj mono iyanjaa ku-usunj qaganonj siinŋa so gbakonj meleema meweengonj gbakonj motoonjoŋ kanonj koworanjenj morota morota menkeja. Tosia kambanj so menj gawonj munkejonj ano tosia akadamugiawo ii mono korisoro kambanjanonjadeen gawonj munkejonj.

²² Anutu mokomokoloo Tonananonj mono kaanjiadeen ama nonomakeja. Iinonj iriŋsoŋsoonja ejemba qendeema nonono ku-usunŋa iima mobombaajonj momakeja. Kaen moma iriŋa soono kazianonj ejemba tosaanŋa yonoo qagianonj uro jororinj kondeema oŋomambaajonj ama laligoro. Ii kilenj ironŋa uulanawodeen mende meleema oŋonoto, yonoojonj ama siimbobolo mamaga moma mokosiŋŋonj uugia meleembutiwaajonj mam-boma laligoro.

²³ Kaanjiadeen kalenmorianaŋa inisaano kelemalelenj koloowaatiwaajonj momakeja. Kaen moma ejemba akadamyua buŋa qeŋ aowombaajonj meweengonj nononoti, anana mono niniima kobooro akadamyawo asariŋkejonj. ²⁴ Anana kaanagadeen kaanŋa koloowombaajonj nonono. Juuda ejembaadeen qaagoto, waba kantria kantria ii kaanagadeen kaanŋa koloowutiwaajonj oŋoono. ²⁵ *Anutunonj iikawaa qaaya jerota gejatootoo eja Hoosawaa terenonj kokaen eja,

“Ejemba neenaa kanagesouruna mende koloonj laligogiti, niinonj mono ii oŋoombe neenaa kanagesona koloowuya. Tosianonj neenaa wombo alana mende laligogiti, iyonoojonj mono ‘Neenaa wombo alauruna,’ kaen jenj laligomaŋa.

²⁶ *Niinonj gomaŋ mombaa ejembaya yonoojonj kokaen jenj laligowe, ‘Oŋo neenaa kanagesouruna mende laligoju.’ Kaen jenj laligoweto, ii mono balonjgiononj iikanonj oŋooma qagia kokaen qamaŋa: Oŋo mono Anutu laaligo Toya meraboraanaŋa kolooju. Utequte kaanŋa koloowaa.”

²⁷ *Aisaianonj kaanagadeen Israel kanageso nonoojonj ama kokaen sama jero, “Israel ejemba janŋonana kowe sakasinj kaanŋa koloonagati eenj, ii kilenj nonoononŋa afaanjanonj mono uunana meleeninj hamo qeŋ nonombaa. ²⁸ Poŋnonj gomaŋa gomaŋa kuuya ananaa qaanana ilinj alanj gosij jenj tegonj kitia kuuya meleema nonondaborowaa.”

* 9:12: Jen 25.23 * 9:13: Mal 1.2-3 * 9:15: Eks 33.19 * 9:17: Eks 9.16 * 9:20: Ais 29.16; 45.9 * 9:25:

Hoos 2.23 * 9:26: Hoos 1.10 * 9:27: Ais 10.22-23

²⁹ *Aisaianon kaen jen waladeen qaa mon jeroti, iikawaa onjanon mono nonoonon kokaen koloaja, "Pon ku-usun kuuyaa Tonananon gbiliurunana tosaanja mende injiima kobooro uugia meleembuyagati een, balonananon mono Sodom kaanja meleeno kemero gere jenaga. Nononon mono Gomora ejemba kaanja tiwilaawonaga. Anutunon mono kaanja ama nononaga." Kaen jero.

Israel kelemalehenanon Anutu yanngisen ama munkeju.

³⁰ Kawaajon mono nomaen jewonaga? Kantri tosonianon Anutuwaajaanon solanja koloowombaa gawonja mende kaparan koma megiti, iyononon Anutuwaajaanon solananigi. Uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaajon qaagia jen tegoro solananin laligoju. ³¹ Kaen laligojuto, Israel nononon solanja koloowombaa Kana qaa otaawombaa-jon kaparan koma laligon kouma ii kilen Anutuwaajaanon mende solananin.

³² Iikawaa kania ii kokaen: Iyanngiodeen batogon nanamemen dindina ama iikaanja kanon solanja koloowombaa-jon kaparan koma Jiisas mende moma laarin mugi. Iinon jamo powowon kaanja kolooji, mono iwaanon ritatangon unjuro osin gema qegi. Iikawaajon solanja mende koloogi. ³³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenon kokaen oogita eja,

"Tibu, Anutu niinon mono aen jamo mon Zion baananon Israel tuun uugianon komowe yononon iikanon ritatangon kamaan unjuro gema qenkebu. Mononon eja gereya powowon kotakota ii moma laarin mubaati, iinon mono kamban mononon iwaajon nama gamu mende mokoloowaa." Kian.

10

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon neenaa Juuda kanagesouruna uugia meleembuti-waajon awelegonkejen. Anutunon hamo qen onjombaatiwaajon uuna men kululuun yononon ama Anutu qama koolin munkejen. ² Yonoo kanagianon kokaen eja: Yononon Anutuwaajon uugere amakejuto, ii poumapou qaganon amakeju. Yonoo qaagia kaen nanjon jejen.

³ Anutunon qaanana jen tegoro solananijon, iikawaa kania mende moma yagon iyanngiodeen batogon solanja koloowombaa-jon kaparan komakeju. Kaen ama Anutunon qaanana jen tegoro solananiwombaa-jon jenkeji, qaa iikawaa baatanon mende kema osin een tondu laligoju. ⁴ Kraistnon ajodeen Kana qaa otaadabororo. Nono tosonianon ii amamaan Kraist moma laarin uunana meleenjon, iikaya mono Kraistwaajon ama Anutuwaajaanon solananijon. Kian.

Anutunon anana kuuya hamo qen nonomambaa-jon moja.

⁵ *Mooseson Kana qaa otaar iikaanja kanon solanja koloowombaa qaaya ii kokaen oorota eja, "Kana qaa otaadaborowaati, iinon mono kawaajon ama laaligo kotiga mokoloowaa." ⁶ *Qaa kaen ejato, uunana meleema moma laarinon Anutunon qaanana jen tegoro solananinkejon, Mooseson kawaajon qaa kokaen jerota eja, "Uuganon kokaen romongon jewabo: Eja moronon mono Siwe gomanon unaga?" Ejembanon ii Kraist wama kamaawaatiwaajon lan jegi. ⁷ Me "Eja moronon koomu gomambaa dutanon kemenaga?" Ejembanon ii Kraist wama koomunonga waabaatiwaajon lan jegi.

⁸ Kaen jen torogon kokaen jero, "Buja qaa ii koriganon qaagoto, mono goo buanganon ano uuganon eja." Buja qaa ii moma laariwombaa-jon eja. Nononon qaa iikanon ejemba uukuuku men onjoma kokaen jen asarin onjoma-jon: ⁹ Anutunon Jiisas men gbiliro koomunonga waaro. Giinon qaa ii uuwomboganon moma laarin je buu susuganon "Jiisasnon Ponja koloaja," kaen jen asugijani een, mono hamo qen gono letomba.

¹⁰ Gii uuwomboganon Buja qaa moma laarina Anutunon qaaga jen tegoro solananiwa ano je buu susuganon Jiisas jen asugina hamo qen gono letomba.

¹¹ *Buja Terewaa qaa mon kokaen jegita eja, "Moronon ii moma laarin mubaati, iinon mono gamuya mende mobaa." ¹² Anutunon Juuda ejemba mende ninisoron kantri tosaanja mende sureen onjoma-jon. Pon motoongon iinon mono kuuya anana Ponjana koloon so motoongonon gosin nonomakeja. Ejemba ii qama koolinkejon, anana kuuya mono kotumotueya kelemalehenon nonomakeja.

¹³ *Iikawaa qaaya ii Buja Terenon kokaen eja, "Ejemba dakaya yononon Pombaa qata qama kooliwuyati, iinon mono ii kuuya hamo qen onjono letombuya."

¹⁴ Ejembanon Pon mende moma laarin muj iwaq qata mono nomaen qama kooliwuyaga? Iwaa kania mende jegi mogiti, ii mono nomaen moma laarin mubuyaga? Mononon Buja qaa mende jen asariwaati een, yononon ii mono nomaen mubuyaga?

* 9:29: Ais 1.9 * 9:33: Ais 28.16 * 10:5: Lew 18.5 * 10:6: Dut 30.12-14 * 10:11: Ais 28.16 * 10:13: Joel 2.32

15 *Ejemba moŋ Buŋa qaawaajon mende wasiwonŋati een, iinon mono nomaen kema ii jer asarinaga? Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja, “Ejemba Buŋa qaa awaa men kankejuti, iyonoo kana otongia monin awaa soro koloaja.”

16 *Kaen oogita ejato, noo Israel kanageso hona yononon Oligaa Buŋa mende ten koma laligoju. Iikawaa qaaya ii gejatootoo eja Aisaianon kokaen ninijorota eja, “Oo Pon, nono Buŋa qaa jer seinin moronon mono uuta meleema ii moma laarinagato?” 17 Qaa iikawaa so Kraistwaa qaaya jer seinin gegagianon kemero mogi momalaarigianon mono iikaan koloowaa.

18 *Momalaari kaen koloowaato, kokaen qisin ononjen: Buŋa qaa iikanon mono Juuda yonoo gegagianon mende kemero mogi me? Qaago, ii mono mogi. Kawaa qaaya ii kokaen jegita Buŋa Terenon eja,

“Qaa jegi qaagianon mono kema kan goman kuuya sokono. Ii gomanja gomanja eu emu leele iikanon mogi.”

19 *Qaa iikawaa so Buŋa qaa mono mogito, mombo toroqen kokaen qisin ononjen: Israel ejembanon ii moma asarigi me qaago? Mooseson wala qaa kokaen jero,

“Ejemba kanageso uumeleengiaa hona qaa niinon ii hamo qen onombe onoo uugianon mono iikawaajon ama motoqoto koloowaa. Waba tuun poumapou laligojuti, iyononon onoo unuugugi sili iikanon mono Juuda onoo uugia kuuwe iringia soono uugianon waabaa.”

20 *Aisaianon mono kotiin nama kokaen jerota eja,

“Ejemba nii mende monngama noma lan laligogiti, iyononon mono nii mokolononngi.

Ejemba noo kananaajon mende qisin laligogiti, niinon kania mono yonoojon injisaambe iima mogi.”

21 *Yonoojon kaen jeroto, Israel nonoojon qaa kokaen ninijorota eja, “Ween so umugawodeen kanain qotogo kanageso gejajuju koloonkejuti, onoo noonon kawutiwaajon onooma boro kaka koma laligowe goman tiinkeja.” Kian.

11

Israel uutanon uumeleen tuun melaa eja.

1 *Kawaajon kokaen qisijen: Anutunon iyanaa kanagesoya gema qen nonono me qaago? Ii qaago toton! Niinon kaanagadeen Aabrahambaa gbilii moŋ koloojen. Neeno Israel kanagesowaa tuun qata Benjamin iwaa uutanon laligojen. 2 Anutunon waladeen iyanaa kanagesoya meweengon nononoti, nono mono mende gema qen nonono laligojen. Gejatootoo eja Elaijawaa (Eliawaa) sunduya ii Buŋa Terenon oogita eja. Iinon Anutuwwa jaanon Israel ejemba jer onoma qama kooliroti, onoo qaa batuya ii moju me qaago? Qaa ii kokaen, 3 * “Oo Pon, yononon mono goo gejatootoo ejembauruga unugi komugi goonon siimolon onoon alataya alataya kondomdeengi. Nii mootonngo nomesaogi laligowe kokomomola men emboma nuwombaaajon jojoriju.”

4 *Kaen jeroto, Anutunon ii moma mono kokaen meleema muŋ ijoro, “Gii geenngodeen mende laligojanto, niinon eja 7,000 kaanjadeen sopa somonjon onombe neena bujana koloon ben qolonmolongoya Baal ii mende simin kuma muŋ giwo toroqen laligoju.”

5 Qaa iikawaa so kamban kokaamba kaanjadeen Anutuwwa tuun melaa eja. Anutunon kalemorianaa so ejemba afaan meweengon nonono laligojen.

6 Kalemoriananon mono nemuŋ koma muro meweengon nonono. Nono nanamemen awaa ama men laligowonagati, iikawaajon ama mende meweengon nonono. Balon ejemba nanamemenananon nemuŋ koma muro meweengon nononagati een, iwaa kalemoriananon mono iwoi omaya koloonaga.

7 Kawaajon mono nomaen jewonaga? Israel kanagesonon solanja koloowombaaajon kaparan koma laligogito, solananiwombaa kania ii mende mokologo. Yononon qaagoto, Anutunon tuun melaa meweengon nononoti, nononon kalenja ii mokolon solanja koloonin. Tosianon momo bologanon uugia gojono een tondu laligoju. 8 *Iikawaa qaaya ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja, “Gaonjaajaa laligogi Anutunon ome mende somongoro uugianon kemero koomuya kolooji. Iwoi iima kania iima kotowubotiwaajon jaagia men gooro umuŋ kono. Qaa gegagianon moma moma asariwubotiwaajon ii men gojono.

* 10:15: Ais 52.7 * 10:16: Ais 53.1 * 10:18: Ond 19.4 * 10:19: Dut 32.21 * 10:20: Ais 65.1 * 10:21: Ais 65.2 * 11:1: Fil 3.5 * 11:3: 1 Kin 19.10, 14 * 11:4: 1 Kin 19.18 * 11:8: Dut 29.4; Ais 29.10

Kaen tompin laligon kouma kamban kokaamba kaanagadeen een tondulaligoju.”⁹ *Kin Deiwidnon iikawaa qaaya kokaen jerota eja,

“Oo Anutu, yononon jejelomban onon ama nen lan aisonkeju. Iikanon mono mokoloon injiima singisonogogiaajon moto ama onomba.

Mono iyanjiaa dungianon ritatanjon kamaan ujuro ironja meleema onona siimbobolo mobu.

¹⁰ Oo Anutu, gii mono jaagia men goona uun iibombaajon amamaawu.

Mono ironja meleema onona qagianon uma bimooro suulan uunjon laligowuya.”

Deiwidnon kaen gama kooliro.

Waba kantri yononon Anutuwaa geria honja koloogi.

¹¹ Toroqen kokaen qisijen: Juuda kanageso honja yononon ritatanjon kamaan ujuro uugianon gojono awaa koloowombaajon amamaawuya me qaago? Ii mende amamaawuya! Kamaan ujuroti, iikanon mono Anutu moma kotowombaajon awelegowutiwaajon kolooro. Juuda kanageso honja yononon kana uugun kamaan ujuro waba kantri yononon kitigia koloon uugia meleema Anutuwaa bunjaya koloogi. Kaen kologiti, iikanon uugia kuuro kawaajon irinjia soono uugia meleembutiwaa siijanon koloowaatiwaajon ama kaen kolooro.

¹² Juuda kanageso honja yononon kana songin kamaan ujuro kawaajon waba gomana gomana yononon oyanboyan koloowombaa kania mokoloogi. Ii mokoloon uugia meleema kotumotue uutanon laligojoto, Juuda kanageso honja yononon tompin laligon Anutuwaa jaanon mende sokonju. Kanagen Juuda yononon kaanagadeen kuuya uugia meleembuya. Kaen kolooro Anutuwaa kotumotueyanon sein kelemaleler asuganon asugiwaa.

¹³ Niinon qaana koi Juuda onjojon qaagoto, waba kantri kanageso onjojon jejen. Niinon waba kantri onjojon wasiwasi eja aposol koloohenjawaajon “Gawona qabunyawo koloaja,” jen kaen romonjojen. ¹⁴ Gawona ii mewe honja kolooro uugia meleemakejuti, neenaa Israel kanagesourunanon iikawaa bujuya mobutiwaajon kaparan koma awelegonkejen. Bujy qaa iikanon motomotoon yonoo uugia men kantri kawaajon irinjia soono uugia meleembombaa siijanon kolooro meleengi Anutunon hamo qen onomba. Gawona qabunyawo ii mono kawaajon ama waba kantri onoo batugianon menkejen.

¹⁵ Anutunon Juuda tuun gema nunuro iikawaa honjanon mono kokaen kolooro: Waba kantria kantria ononon kitigianon koloogi Anutunon tawagia men ujuano alauruta koloogi. Juuda kanageso honja yononon uugia meleengi Anutunon hamo qen onoma moma anjon koma anjaln onombaati, iikawaa honjanon mono koomunonga gbilin laligon kottiwutiwaa so koloowaa.

¹⁶ Gbani jaayaqeqe gbilianon nene Anutuwaajon gosin ama korisoro anin soraaya kolooji een, gawombaa nembaneneya kuuya mono kaanagadeen soraaya kolooja. Gere tiitanon toroya kolooji een, borianon mono kaanagadeen toroya kolooji. ¹⁷ Juuda tuun ii Anutu iyanjanon oil gerega kolooja. Anutunon iyanjanon oil gere ii honabonja men boria tosaan motoro kamaagi ano duuyaa oil gere boria men kan batugianon ano toroqen somariinkeju. Kantri tosaan onoo duuyaa oil gere kawaa so koloojoto, Anutunon kilen ujuano kamban kokaamba gere boria qaite mon yonoo batugianon laligon kottiinkeju. Ono mono Juuda tuumbaa oil gere tiitanonga nene apuya horon nen somariinkeju.

¹⁸ Ono Juuda nonow nanjoto, kilen Juuda nunuugun selegia men ububo. Selegia men ubuyagati een, mono qaa koi mobu: Kantri tosaan onoo gere boriagadeen kaan kolooji. Ono tiinana mende bosimakejoto, nononon gere tiitanon mono onombosino nanju.

¹⁹ Qaa kokaen jewuyaga, “Anutunon anana iyanjaa gere batuyanon ama nonombaatiwaajon ama gere boria ii kotooro kamaaro tintin kolooro.” ²⁰ Qaa ii honjaga. Anutunon Juuda ejemba uugia mende meleema moma laarigitiwaajon ama koton onono kamaagito, onoo mono momalaarigianon rindangon onono zen nanju. Kaen nama jaba-arambaran mende men awelegon laligowuto, mono kokaen kamaan ujuwobotiwaajon sombugia moma laligowu: ²¹ Anutunon anjaa geriaa boria honja mende injiima koboon Juuda kanageso koton ononoti een, onoo mono “Saanon niniima koboowaa,” kaen jewubo. Een kaan romonjon tondulaligowubo. ²² Kawaajon waba kantri onoo Anutu waba kania romonjon kokaen jewuya, “Juuda ejemba kana songin kamaan ujuroti, Anutunon iikawaa ironja meleema mono ononon geriaawo ama onomakejoto, anana qeeango Toyawo qokotaan nanin men qeangon nonomakeja. Iwo mende toroqen nambonjati een, mono kantri tosaan nono kaanagadeen koton nonono kamaawonja.”

²³ Kaen saanon jewuyato, Anutunon ejemba kana songigiti, ii kaanagadeen saanon kottiin gere batuyanon mombo toroqen onomba. Kawaajon Juuda kanageso yononon yangisengia mesaon uugia meleembuti een, ii mono saanon jiisaswo toroqen onomba.

* 11:9: Ond 69.22-23

²⁴ Anutunonj onjo duuyaa oil gere kanonja kotonj onjoma komakoomowaa kania uugunj oil gere qaita mombaa batuyanonj ama toroqen onjono. Kantri tosaanja onjo kaanja ama onjonoti eenj, iikawaajonj iyanjaa gere boria honja Juuda kanageso honja ii mono afaanjonj unjuama siijanonj iyanjaa oil geriaa batuyanonj ama onjono mombo toroqewuya. Kianj.

Anutunonj Israel kuuya kiankomunj nonomambaajonj moja.

²⁵ Oo uumeleenj alauruna, onjoanjiiaa momakooto qaganonj lanj laligowubotiwaajonj mono qaa aasanjgoya monj injsaambe moma asariwutiwaajonj mojenj. Qaa ii kokaenj: Momo bologanonj Israel kanagesowaa bakaya monj yonjoo uugia gojono laligojuto, kambanj tetegoya qaa yangisenj mende toroqen laligowuya. Qaagoto, wala waba kantri yonjoononga kelemaleenj yonjononj uugia meleema Anutuwwaa bentotonj uutanonj koubuya. Kaenj anji Anutunonj janjgogia iiro sokombaati, kambanj iikanonj Juuda kanageso nonoo yangisenj kambananonj tegoro kuuya uugia meleembuya. ^{26*} Uugia meleengi Anutunonj Israel kanageso kuuya hamo qen onjono letombuya. Iikawaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Hamoqeqe Toyanonj mono Zaion baanjanonga asuginj Jeikob tuunj nonoo nanamemena ana anjonjorayawo ii koma konjoratiwaa.

^{27*} Anutu niinonj singgisongogia koma konjoratinj oyanjboyanj mokoloowutiwaajonj soomongjo arenja ii yonjowo ambe motoonj laligowonja.”

Qaa kaenj eja.

²⁸ Juuda kanageso honja yonjononj Oligaa Bunja gema qen Anutuwwaa kereuruta koloogitiwaajonj kantri tosaanja onjononj kitigianonj Anutuwwaa alauruta koloouju. Kaenj kolooujuto, Anutunonj Israel wanjaleurunana meweengonj onjonotiwaajonj Juuda nonononj mono toroqen wombo alauruta honjohonja koloouj. ²⁹ Anutunonj ejemba moroga meweengonj onjooma kalenj onjomakeji, qaa ii mono mombo uuta meleeno utegowaatiwaa so qaago. ³⁰ Waba kantri onjo kaanjagadeenj wala Anutuwwaa jeta mende tenj koma tondju laligogito, Juuda kanageso honja yonjononj yangisenj koloogitiwaajonj ama Anutunonj onjo kiankomunj onjono letonji.

³¹ Juuda kanageso honja yonjononj kambanj kokaamba Anutuwwaa jeta qotogonj tondju laligonj koujuto, onjononj letonjgitiwaajonj ama Anutunonj Juuda kanageso nonoo kaanjiadeenj kambanj kokaamba kiankomunj nonomambaajonj moja. Waba kantri onjononj uugia meleema letonji kawaa silianonj uugia kuunkeji, iikawaajonj yonjononj mono kaanjiadeenj afaanjonj uugia meleema kiankomuya bunja qen aowuya.

³² Ejemba kuuya anana Anutu qotogonj lanj laligoninj qaa qootogonana mokoloonj gbadoonj nonono. Korebore kiankomunj nonombaatiwaajonj ama kasanonj gbadoonj nonono. Kianj.

Anutu mepeseenj oonjsaa rii kokaenj qamakejonj:

^{33*} Anutu kalenjmorianjaa kowianonj mono somata gatawo koloouja. Manjaa siita, momoya mono kemekemeta tetegoya qaa. Momakootoyanonj nunuugunj uuta somata koloouja. Iinonj qaanana gosinj jenj tegonkeji, nonononj ii kuuya jenj asarinj tegowombaaajonj amamaawonja. Laaligonanaa kana arenjonkeji, iikawaa kania mono moma gosinj mokoloonj tegowonjatiwaa so qaago.

^{34*} “Pombaa uu kononjaa arenja ii ejemba kuuyanonj moma yagowombaaajonj amamaanj laligonj kouninj. Monjonj gejanono qaa mubaatiwaa so qaago.”

^{35*} “Balonj ejemba kalenj anjgunkejonto, iwo kaenj ambombaaajonj amamaanj laligonj kouninj.

Iwoi muninj kitia mende meleema nonono saanonj sokoma muja. Iwoi monj era nonombaatiwaa kiti mubombaaajonj amamaanjkejonj.”

^{36*} Ii kokaambaajonj amamaanjkejonj: Iinonj iwoi kuuyaa Toya koloonj wanjaleya koloouja. Iinonj iwoi kuuya nemunj kono kolooro. Ii iyanjaa akadamuya mokoloonj mubaatiwaajonj ama kolooro. Kawaaajonj anana qabunjaya mepeseeninj tetegoya qaa akadamuyawo enj uma ewaa. Qaa ii onjanonj.

12

Laaligonana nomaenj laligoninj Anutuwwaanonj sokombaa?

¹ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj kaenj kiankomunj nononotiwaajonj niinonj mono uugia kokaenj kuunj onjonjenj: Onjo mono kiankomuya ii uu kononjgianonj romonjonj kawaa so kitia meleema muunj waeya menj mepeseenj laligowu. Kaanjagadeenj onjoanjiiaa sele

* 11:26: Ais 59.20 * 11:27: Jer 31.33-34 * 11:33: Ais 55.8 * 11:34: Ais 40.13 * 11:35: Job 41.11

* 11:36: 1 Kor 8.6

busugia ii Anutuwaa kotinj nandunga ambu. Kaenj ambuti eenj, onjo mono gbilinj soraaya koloogi Anutunonj nandungia ii iiro sokono siinja momakebaa.

² Wala namowaa nanamemenj bologaa arenja otaanj laligogito, kambanj kokaamba iikaanja mono mende toroqenj amakebu. Kaenj qaagoto, mono uumomogianonj gbiliro letoma laligowu. Kaenj laligonj Anutunonj onjoonj siinj nomaenj moji, ii monjgama saanonj kotiinj gosinj mokoloowuya. Ii mokolonj iikawaa so amakebuti eenj, mono kana awaa otaagi sokoma muro akadamugiawo koloonjkebuya.

³ Sisau tondju laligowubotiwaajonj qaa monj jemaanja. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nama kuuya onjoonj kokaenj injijojenj: Onjo mono onjoangiaajonj mogi uuta mende koloowato, motomotoonj onjo mono tororo moma kotonj aonj laligowu. Anutunonj momalaari nonono iikawaa honja koloonjkejiwaa so mono onjoangia gosinj aonj iikawaa so qaa jenj laligowu.

⁴ *Iikawaa kania ii kokaenj: Sele busunananonj motoonjgo koloojato, sele busu kitinana ii mamaga. Kitia kuuya yonjonj gawonj motoonjgo iikayadeenj mende menjeju. ⁵ Iikawaa so uumeleenj ejemba anana kaanjagadeenj mamaga laligojonto, kilenj Kraistwo qokotaanj nama sele busu kaanja honja motoonjgo koloonj. Motoonjgo koloonjgo, anja anja nonononj mono toroqenj aonj motoonj gawonj meninj sokono nanjonj.

⁶ *Anutunonj kalenjmorianja nononotiwaa so gawonj memewaa momo kalenj morota morota bunja qenj aonj laligojontj. Monjonj gejatootoo gawombaa momo kalenja bunja qenj aonj eenj, iinonj ii mono gawononj amakeba. Momalaarianonj rindanjonj murjkejiwaa so gawononj ama Anutuwaawaa qaa jenj laligowa. ⁷ Mombaajonj welenjeqe gawombaa momo kalenja muroti eenj, iikawaa so mono tosaanja pondanj ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj boi qagazu gawonj mewaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono membiriqembiria qaa pondanj tosaanja kuma onjoma laligowa.

⁸ Mombaajonj uu nanjonanjo gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono pondanj kaparanj koma ejemba uugia kuuj nanjonj onjoma laligowa. Tosianonj iwoiwaajonj memegemeenj menj amamaagi mombaajonj ii nanjonj onjombaatiwaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono konjbaraya qaa pondanj nanjonj ilaanj onjoma laligowa. Mombaajonj galenkonjonj gawombaa momo kalenja muroti eenj, iinonj mono zenj nama tosaanja galenj koma onjoma laligowa. Mombaajonj uujopa gawombaa momo kalenja muroti, iinonj gawonj ii mono korisoro qaganonj menj laligowa. Kianj.

Uujopawaa kania ii tororo otaawu.

⁹ Mono gbingbaonj mesaonj tororo uujopa ama aonj laligowu. Bologa sisia menj gema qenj laligowu. Awaawaajonj ama onjono iikanonj mono qokotaanj laligowu. ¹⁰ Uumeleenj alaurugia ii mono gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma tororo jopagonj aonj laligowu. Goda qenj aowombaajonj kaparanj komakejuti, iikanonj mono awelegonj mepeseen aonj laligowu.

¹¹ Ugianonj mono mende sologonj looriwato, qama kooligi Unja Toroyanonj inaanj onjono geregerenonj nama Pombaa gawonj menj laligowu. ¹² Mono oyanboyanj mokoloowonjatiwaajonj mamboma jejeromonjromonj ama korisoro qaganonj laligowu. Kakasililinj moma mono mokosinjonj laligowu. Mono pondanj nama Anutu qama koolinj laligowu. ¹³ Anutuwaawaa ejemba soraayanonj iwoiwaajonj amamaajuti, ii mono ilaanj onjoma laligowu. Mono ejemba koma horonj onjoma motoonj rama nemanene nenj korisoro amakebu.

¹⁴ *Sisiwerowero ama onjmakejuti, ejemba ii mono mende qasuaanj onjombuto, mono Anutu qama kooligi kotuegonj onjmakeba. ¹⁵ Aisoojuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma aisoowu. Saajuti, iyonjowo mono ilaanj onjoma saabu. ¹⁶ *Mono uumotoonj ama aonj luaenonj laligowu. Onjoangiaajonj mono mende mogi uba. Jaba-arambaranj mende ambuto, ejemba kamaanjqegeta mono ala menj onjoma laligowu. Onjoangiaajonj mogi momakooto ejembaga laligojutiwaa so mende koloowa.

¹⁷ Jena jewe, nuna guwe, ana ambe ii mono mombaajonj mende ambu. Ejemba kuuyanonj sili tosaanja yonjoonja mogi nanamemenj awaa koloojuti, ii mono kaparanj koma menj laligowu. ¹⁸ Iwoi mombaajonj osiqosi mende anjuti, mono kotikotii enj onjonjiwaa so kaparanj koma ejemba kuuya yonjowo luaenonj laligowu.

¹⁹ *Qaa monj ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja, "Niinonj mono bologaa kitia meleembe qagianonj ubaa. Ii noo gawonja. Ponj niinonj kaenj jejenj." Kawaajonj wombo alauruna, onjoangio mono bologaa ironja mende meleembuto, ii Anutuwaajonj mesaagi irinja soono iwaa kitia meleema metogonj onjombaa.

²⁰ *Kawaajonj ii onjoangio mende melembuto, Buña qaa koi mono otaanj laligowu, “Kereganonj nenewaa komuji eenj, ii mono nene wagiwa. Goo kereganonj apuwaajonj moji eenj, ii mono apu muna newa. Kaenj ama goononj sili awaa iikanonj mono uu kuuj muna gamuya moma mesaonaga.” Qaa ii mono otaanj laligowu. ²¹ Monjonj sili bologa iikanonj haamo ama gombaboto, geenjo mono sili awaa ama iikanonj haamo ama munj silia bologa ii kolonjaniwaga. Kianj.

13

Gawman yonjoo qaa baagianonj kema tenj koma laligowu.

¹ Gawman monj ii anjodeenj mende kolooroto, Anutu, ku-usunj Toya iinonj mono gawman kuuro iikawaa so Somatananaa ku-usunj qaganonj nama galenj koma nonomakeju. Jenkooto gawombaa kondomondooya ii Anutu. Kawaajonj onjo kuuya mono onjoangiaa gawman yonjoo qaa baatanonj kema laligowu. ² Kania kaenj mojutiiwaajonj ama monjonj jenkooto galenj yonjoo ku-usunj qetanji, iinonj Anutunonj laaligowaa arenja anoti, mono ii qetanja. Jenkooto Toya qetanjuti, Anutunonj iyonjoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjono lombo mokoloowuya.

³ Galenjonkonj yonjononj ejemba nanamemenj bologa amakejuti, ii kee momo ama onjomakejuto, awaa amakejuti, ii iikaanja mende ama onjomakeju. Kawaajonj galenj ku-usunjiawo yonjoo keega momambaajonj mojanj me qaago? Ii mende momambaajonj mojanj eenj, mono nanamemenj awaa ama menj laligona mepeseenj gomakebuya.

⁴ Gawman yonjononj mono Anutu welenja qenj munj menj qeangonj gombombaaajonj moju. Kaenj mojutiiwaajonj ejemba bologa koloojuti, mono iikawaa ironja meleengi qagianonj uro lombo mobutiwaajonj nanju. Anutuwaa welenjqeuruta kolooji goondombaa soo somata onjonoti, ii eenj totoonj mende menj laligoju. Kawaajonj iwoi bologa anjanj eenj, mono toroko moma laligowa. ⁵ Lombo qagianonj ubabotiiwaajonj mono gawman jegia tenj koma laligowu. Kawaajonjdeenj qaagoto, Anutuwaa jaanonj kaangadeenj sokomabaatiwaajonj mono kaenj amakeju. Mende tenj kongji Anutuwaa irinja soono jero uu kononjianonj kaenj mogi uugianonj boliwabotiiwaajonj mono kaanjagadeenj gawman yonjoo qaa baatanonj kema laligowu.

⁶ *Gawman yonjononj mono Anutuwaa gawonj bakaya monj menj iikanonj zenj nama galenj koma onjomakeju. Gawonjgia ii mewutiwaajonj onjononj mono ilaanj onjoma takis kaanjagadeenj amakeju. ⁷ Gawmambaa takis ama kotinj kania kania dawii onjombutiwaajonj jenkejuti, ii mono kuuya iikawaa so onjomakebu. Gawmambaa takis kania kania kuuya onjoma komuniti gawonj ii mono tororo menjkebu. Gawmambaa gawonj meme ejemba yonjoojonj mono qaqabunabuña ama goda qenj onjomakebu. Kianj.

Kambanj somatanonj dodowiro mono jopagonj aonj laligowu.

⁸ Kaenj ama mombaanonj tosa monj onjowo mende ero laligowu. Kilenj onjoo tosiagia motoonjo ii kambanj so kokaenj eja: Onjo mono uunonj jopagonj aonj laligowu. Monjonj tosaanja jopagonj uukalenj ama onjomakeji, iinonj mono Kana qaa otaadaboronkeja.

⁹ *Jenkooto qaa wana ii kokaenj, “Geenja jopagonj aonjkejanj, iikawaa so mono tosaanja kuuya jopagonj onjomakeba.” Qaa kawaa uutanonj jenkooto qaa koi kaanja eju, “Serowilinj mende amba,” “Ejemba monj mende qena komuwa,” “Yonjoro mende mewa,” “Iwoiwaajonj mono mende koposongowa.” Ii ano jenkooto qaa tosia kuuya ii mono qaa wana iikawaa newoyanonj kolooju.

¹⁰ Ejemba monj jopagonj mujanj eenj, iwaajonj mono iwoi bologa monj mende ama muba. Kawaajonj uujopa ama iikaanja kanonj mono jenkooto qaa korebore tenj koma otaanjkejanj.

¹¹ Kambanj kokawaa kania moma kotojutiiwaajonj mono nanamemenj kaanja ama menj laligowu. Wala Kraist moma laarinj uunana meleeninj, kambanj iikanondeenj kanainj laligonj kouninj Poñonj metogonj nonono Siwenonj ubonjati, iikawaa kambanjanonj mono kosere kadaboroja. Kawaajonj onjo gaonj ejuti, iikanonja uugia tooro waabutiwaa kambanja mono kaja. ¹² Gomantiinja korija laligoninj weenj jaaya jililingonj kouro asarimambaajonj anja. Kawaajonj pangamambaa nanamemenj ii mono koma konjoratigi kamaaro asasagaa manja qewonjwaa akadamuya ii mono menj kongji kemero nambonja.

¹³ Asasagaa uutanonj laligojonjwaa so mono nanamemenj soraaya ama menj laligowonja. Tosianonj jejelombanj paati ama baanonj nenkejuti, iikaanja nenj apu kotiga nenj elonkalonj amakeju. Sero nambonjambonj ama lanj emba yonjoro horonkeju. Juma deema anjowowo ama kisooma aonj uunonj junjuj moma gema qenj aonjkeju. Nanamemenj kaanja ii mende sokonja. ¹⁴ Uuselewaa siingara kombombanja bologanonj gbilinj waagi yoroo

* 12:20: Gba 25.21-22 * 13:6: Mat 22.21; Maak 12.17; Luuk 20.25 * 13:9: Eks 20.13-15, 17; Dut 5.17-19, 21; Lew 19.18

siingara ten koma onjombubotiwaajon ii mono geja mende ama romonjon onjomakebu. Kaen qaagoto, Pon Jiisas Kraistwaa nanamemenanon mono tiwo sumangia kolooro ii maleku kaanja mouma aon laligowu. Kian.

14

Ala looloria ii mende jen onjoma laligowu.

¹ *Mombaa momalaarianon looloria kolooro ii mono kalan koma koma horon mun laligowu. Iwo amin moma jenonkooli qaa kolooro kawaajon kesa-awaran mende amakebu. ² Tosianon momalaarigaa so nembanene kuuya saanon nenkejuto, tosaanja yonoo momalaarigianon looloria kolooro nene piapiyagadeen nenkeju. Uugianon tilowabotiwaajon uuwoi ama oro tando lopiombaa nandun aanja ii sisia men logoyagadeen iyanja oon nenkeju. ³ Nembanene kuuya nenkejuti, iinon mono alaurugia logoyagadeen nenkejuti, ii jejewili mende ama onjomakebu. Anutunon alaurugia nembanene kuuya nenkejuti, ii kaanjagadeen "Sokonju," jen kalan koma onjomakeja. Kawaajon logoyagadeen nenkejuti, onjonon mono alaurugia yonoo qaagia mende jen tegowu.

⁴ Giinon mono moroga koloon welenqeqeya jen tegon munaga? Iinon mono anjaa toyaa jaanon qaayaa kitia jero gosin jen tegoro sokono nambaa me lombo qaganon uro kamaawaa. Ponjonon mono kotiin bon qen nambaatiwaajon nanjon munkebaa. Kawaajon mono saanon bon qen nambaa.

⁵ Tosianon ween kuuyaajon romonjogi tanigia ororon ejuto, tosonian weenja weenja gosin ween mombaajon mogi uro qaita mon kolooro ween tosonian iikawaa newoyanon kolooju. Onjo motomotoon mono onjoangiaa momogianon qokotaan iikanon uuwoi kuuya yakarin awasankaka nama laligowu. ⁶ Tosianon weenja weenja gosin uma kamaan amakejuti, iyononon ii mono Pon qabuja mubaatiwaajon moma amakeju. Tosianon oro kuuya nenkejuti, iyononon mono Anutu mepeseen Ponjon kaen qabunayawo koloowaatiwaajon nenkeju. Tosianon oro tosiaa singi laligonkejuti, iyononon mono Ponjon qabunayawo koloowaatiwaajon moma ii amakeju ano kaen laligon Anutu mepeseenkeju. ⁷ Ananaanonga monjon mono iyanjaajonadeen mende laligoja ano iyanjaajonadeen mende komuwaa.

⁸ Kawaa kania ii kokaen: Jaawo laligowonjati een, mono laaligonana Pombaajon qeleema laligowonja. Komuwonjati een, mono Pombaajon komuwonja. Kawaajon laligowonja me komuwonjati een, mono Pombaa bunja koloojon. ⁹ Kraistonon mono komugiti ano jaawo laligojon, kuuya ananaa Ponjana koloon laligowaatiwaajon komun gbiliro. ¹⁰ *Anutunon mono kuuya nunuama anjaa qaa jakeyanon nonoono nambonja. Kawaajon tosaanja onjonon mono moroga koloon uumeleen alaurugia jen tegon onjomakeju? Kaanjagadeen alauruna tosaanja onjonon mono naambaajon uumeleen alaurugia tosaanja ii jejewili ama onjomakeju? Juma deenden angi siligia iikanon mono mende sokonja. ¹¹ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenon kokaen oogita eja,

"Pon niinon laligon kotijeni, iikawaa so qaa honja toontoona kokaen injojen: Ejemba korebore onjo mono noo jaasewananon simin kuma jegianon Anutu nii mepeseen nambu."

¹² Qaa kawaa so anana kuyanon mono iyanja iyanja nanamemenanaa sundunana ii Anutu ijon jen asarinin gosin nonombaa. Kian.

Monjon ritatjon kamaan qewaatiwaajon romonjowu.

¹³ Kawaajon mono mende toroqen jen bolin aon qaagia mende jen tegowu. Uumeleen alaurugia yonoo kananon ritatjon kamaan unuwabotiwaajon iwoi mon mono mende amakebu. Kawaa qaaya mono kaparan koma jen somonjowu. ¹⁴ Nembanene iwoi monjon anja siri anjonjayawo mende koloojato, ejembanon iwoiwaajon mogi anjonjayawo kolooji, iyonoojonadeen ii anjonjayawo kolooja. Niinon Pon Jiisaswo nama qaa ii moma kawaajon uuwoi mon mende mojen. ¹⁵ Anutunon nembanene kuuya hamo qen tegoro soraaya koloojuto, kilen alaurunana tosonian qizimizingia ama oro tosia mende nenkeju. Kraistonon yonoojon ama komuroto, tosaanja onjonon mono naambaajon oro nen iikaanja kanon yonoo uugia men bolinkeju? Iikaananon onjoangiaa aingia otaagi uumeleen alaurugianon kawaajon wosobiri mokolonkejuti, iikaananon uujopawaa kana ii mende toroqen otaankeju.

¹⁶ Momo awaa en onjonjato, iikawaa qaganon nanamemenjanon tondu angi tosonian kawaajon qaa sologen jen jen onjomakeju. Kaen ambubotiwaajon mono galen men aon laligowu. ¹⁷ Naa nenga newonjati ano naa apuga newonjati, iikanon Anutuwaabentotonaa aiweseya mende kolooja. Iwoi iikanon mono kamaanqeqeta kolooja. Iwaa

bentoton uutanonj laaligowaa honja ii kokaen: Unja Toroyanonj inaanj nonono nanamemenj dindinja otaaninj luae qerj nonono aisonj laligojonj. Iikanonj mono munjenja kolooja. ¹⁸ Daenj yonjononj kaenj ama Kraistwaa welenj qenkejuti, iyonjononj mono Anutuwwa jaanonj sokonjgi ejembanonj qaagia mogi sokoma onjomakeja.

¹⁹ Kawaajonj mono luae qerj aoninj uumotoonjononj seiwaatiwaaajonj kaparanj kombonja. Iikaanja kanonj mono uunana meagonj menj kotiinj aowonja. ²⁰ Anutunonj nembanene kuuya hamo qerj tegoro soraaya kolooju, ii mojonjto, mojnnonj oro me nene monj nero aliaa uutanonj kawaajonj boliro uugereya asugiro singisonjgowo kolooji, iikanonj mono mende sokonja. Mojnnonj tosaanja yonjojonj mende romonjonj iyanjaajonjadeenj moma tondu neji, iinonj mono kaanagadeenj singisonjgowo koloowaa. Kawaajonj Anutunonj yonjo uugianonj gawonj meroti, tosaanja onjononj mono gawonja awaa ii nenewaajonj ama mende menj boliwu.

²¹ Kawaajonj uumeleenj alaurugia yonjojonj ama orowaa singi laligonj wain apu ii mende nenj laligowu. Iikaanja kanonj mono motoonj menj qeangonj aowuya. Kaanagadeenj uugianonj iwoiwaajonj boliro singisonjgowo koloonj loorinaga, onjononj ii mende ambu. Kaenj mono motoonj menj qeangonj aowu. ²² Kesa-awaranj qaawaa momalaaaria kaenj me kaenj enj gonji, ii mono Anutuwwa jaasewananonj anjonj koma laligowa. Mojnnonj qaa mombaajonj “sokonja,” jenj iikanonj qokotaanj moma kotiinj kawaajonj iyanja mende jenj tegonj aoji, iinonj mono simbawonjowo kolooja.

²³ Ii me woi momalaari qaganonj mende nama amakejonj, ii kuuya mono singisonjgo kolooja. Kawaajonj mojnnonj nene mombaajonj uuwoi ama kilej ii neji, iinonj mono singisonjgo ambaa. Momalaari qaganonj mende nama nejiwaaajonj Anutunonj mono iwaa qaaya jenj tegoro osinj lombo mokoloowaa. Kianj.

15

Mono Kraistwaa romonjgoya otaanj laligowu.

¹ Momalaarinananonj kotakota kolooji, anono mono ananaajonjadeenj lanj aisonj ananaa ainananonj laligowombo. Tosaanja yonjo momalaarigianonj looloria kolooro kokobimbinoj kana uuguj tororo mende otaankejuti, anana ii uujopa ama onjoma lombogonj bosimbutiwaajonj ilaanj onjombonja. ² Anana motomotoonj mono alaurunananonj qeangowutiwaa so romonjonj ilaanj onjomakebonja. Kaenj ama onjoma uugia meagogi kotikotii mokoloowuya. ³ *Kraistonj kaanagadeenj iyanjaajonjadeenj iyanja aijnonj mende aisooroto, Buja qaa kokawaa so ama mugi laligoro, “Ejemba qaa tokoronjkota jenj gii jenj gomakejuti, iyonjo qaagianonj mono nuro siimboboloya momakejenj.” Qaa kaenj eja.

⁴ Anutunonj ananaajonj siinja kokaenj momakeja: Anana kaparanj koma kotiinj nama Buja Tere weenjoninj uunana nanjgoro iikaanja kanonj oyanboyonj koloowombaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowonj. Kawaajonj Buja qaa kuuya eenjanonj oogiti, Anutunonj mono iikawaa so kuma nonomambaajonj moja. Iikawaajonj ii oogita eja. ⁵ Anutunonj mono iyanjo uugia nanjgoro saanonj kaparanj koma kotiinj nambu. Iinonj mono Unja onjono inaanj onjono batugianonj uunonj somonjonj aonj Kraist Jiisaswaa romonjgoya otaanj laligowu.

⁶ Kaenj laligonj saanonj uumotoonj qaganonj buugia mindirinj Anutu, Ponjana Jiisas Kraistwaa Manja ii mepeseenj laligowu. Anutunonj onjononj kaanj ama laligowutiwaaajonj momakeja. Kianj.

Oligaa Bujanonj kantri tosanonj kema karo.

⁷ Kraistonj onjo moma anjonj koma kalanj koma onjomakeji, iikawaa so onjo mono kaanagadeenj kalanj koma aonj laligowu. Anutuwwa qabunayanonj seiwaatiwaaajonj mono kaenj ama laligowu. ⁸ Niinonj qaa honja koi jemaaja: Anutunonj qaaya qaaya Juuda kanageso nonoo wanjaleurunana yonjojonj jenj somonjgoroti, iikanonj honjowo koloowaatiwaaajonj moro. Kawaajonj Kraist wasiro Anutuwwa Buja qaa onjanonj kotiiwaatiwaaajonj ama Juuda nonoo batunananonj kamaanj welenj qerj nonoma laligoro. ⁹ *Juuda nono welenj qerj nonoma laligoro, kantri tosaanja yonjononj kaanagadeenj iwaa kiankomuya moma kawaajonj Anutu mepeseenj laligoju. Kawaa qaaya ii Buja Terenonj kokaenj oogita eja,

“Kawaajonj niinonj kantri tosaanja yonjo batugianonj laligonj mepeseenj goma qabunaganonj seiwaatiwaa rii qamakemaaja.”

¹⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaenj jenj oogita eja,

“Anutunonj Juuda nono meweengonj nonono kanagesoya koloonj aisoonkejonj. Kantri tosaanj onjo mono nonowo toroqej aisoonj otokorianj maama laligowu.”

11 *Kawaa qaaya monj ii kokaenj,

“Waba kantriwaa tuunj kuuya onjo mono Ponj mepeseenj laligowu. Gomanj so laligojuti, onjo mono kuuya ‘Anutu dangisej!’ jej rii gama laligowu.”

12 *Gejatootoo eja Aisaia iinonj kaanagadeenj kawaa qaaya kokaenj jerota eja,

“Gere tiitanonj unjuta juma waaji, iikaanj eja qata Jesi iwaa gbilinoj monj koloonj ejemba gomanj so galenj koma onjombaa.

Kaenj ama onjono namowaa kanageso kuuya yonononj ilaan onjombaatiwaaajonj mam-boma jejeromonjromonj ama laligowuya.”

Qaa walaga kanonj mono kambanj kokaamba honjowo koloonkeja.

13 Ujja Toroyaa esujanonj mono nanjonj onjono jejeromonjromonjgianonj kotiinj powowonj koloowaatiwaaajonj mojenj. Kawaaajonj jejeromonjromonj Toya Anutu iinonj mono luae qej onjoma korisoro kuuya kanonj uugia menj saa qewaa. Kaenj gama kooliwe saanonj Anutu moma laarinj muuj oyanboyanj mokoloowombaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama laligowuya. Kianj.

Qaa kotakota ii nomaembaajonj oojenj?

14 Oo uumeleenj alauruna, neeno onjoonj kokaenj moma kotiijenj: Onjo mono tompinj mende laligojuto, Anutunonj iwoi kuuya awaa ii uugianonj ano saa qero momo kania kania mokoloonj iikanonj saanonj qambanjmambanj qaa kuma aowonjatiwaa so kolooju.

15 Kaenj koloojuto, kilenj qaa ii duduuwubotiwaajonj moma yonjoo kanagia ii mombo koma gbilinj onjonjenj. Anutunonj kalenjmorianj nono iikawaa qaganonj nanjenjiwaaajonj mono awasankaka qaganonj qaa kotakota tosaanj oonj onjonjenj.

16 Kawaa kania kokaenj: Anutunonj waba kantri onjononj uugia meleenji Ujja Toroyanonj menj sorainj onjono soraaya koloowutiwaaajonj momakeja. Wala siimolonj oogi kaasoyanonj uro Anutunonj aisoonkero, iikawaa so kambanj kokaamba Anutunonj ejemba gomanj so bujaya kolooji injiima aisoomambaajonj awelegonkeja. Kawaaajonj Oligaa Bujaya kantri tosaanj yonjoo batugianonj jej seimambaajonj jej gawonj qananonj ano iikawaa so uuwaa gawonj galenj koloonj Kraist Jiisaswaa welenj qenjkejenj.

17 Kawaaajonj Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaanonj gawonj mewe qabunja nono selenaj menj uma awasankaka nanjenj. 18 Kraistnonj kantri tosaanj yonjononj Anutuwaajeta tenj kombutiwaaajonj moma sololoonj kuunj nomakeji, iikanonj mono nemunj koma nono qaana jej nanamemena amakejenj. Qaa tosia laj jej seiseiwaa awasankakaya ii mende enj nonja.

19 Ujja Toroyaa ku-usujanonj mono nemunj koma nono anjoleto aiwese ku-usunjiawo asugigi. Niinonj Jerusalem siti mesaonj kantria kantria liligonj kema kema Yuropwaa sitia monj qata Ilirikum kanonj keube. Kaenj balonj so liligonj Kraistwaa Oligaa Bujaa ii jej asarinj onjondaborowe. 20 Monjonj tando komoro monjonj kanj anjaa miria iikawaa qaganonj menj mono qaayawo koloowaa. Iikawaa so monjonj Kraistwaa qaayanonj momalaariwaa tando komodabororo nanoti, niinonj mono kanj iwaa tando qaganonj rindanjonj nama uugia toroqej meagonj menj kotiinj onjomambaajonj togonj laligowe. Uuwaa gawonj mutuya menj kanonj akadamura mokoloomambaajonj kaparanj koma laligowe. Kawaaajonj ejemba daenj yonjononj Kraistwaa qata mende moma tompinj laligogiti, niinonj Oligaa Bujaa iyonjoojonj jej asarimambaajonj awelegonj laligowe. 21 *Kawaa qaaya Bujaa Terenonj kokaenj oogita eja,

“Daenj yonjononj qaaya mende injjogi mogiti, iyonjononj mono laligonj ii iibuya. Daenj yonjononj kania wala mende moma tompinj laligogiti, iyonjononj mono laligonj ii moma asariwuya.”

22 *Gawonj kaanjanonj somonjonj nonotiwaajonj mono kambanj so onjooonj kamambaa-jonj amamaanj laligowe. Kianj.

Poolnonj Room kemambaa arenja ano.

23 Kaanj laligoweto, liligonj uukuuku gawonj mutuya menj gomanj kuuya moma onjonjonj, iikanonj ii medaboronj laligowe. Uuwaa gawonj mutuya memanjatiwaa gomanj ii kambanj kokaamba mombo mende eja. Kaanagadeenj onjo injiimambaa siinja moma laligowe gbani mamaga tegoro. 24 Kawaaajonj kantri qata Spein kemañati, iikawaa gematanonj mono onjooonj kamambaa arenja ama injiimambaajonj jejeromonjromonj ama kokaenj mojenj: Injiima onjowo korisoro ama boronja monj ainjolonj rabe ilaan nonji saanonj kana toroqej Spein kemañati.

²⁵ *Kaen mojentu, kambaŋ kokaamba Jerusalem sitiwaa kanageso soraaya nanŋon oŋombonatiwaaŋon iikanon kemaŋa. Iikanon kemago oŋoonon kamaŋa. ²⁶ Masedonia ano Akaia prowins woi yoroo uumeleen kanageso tuuŋa tuuŋa yoŋonon mono Jerusalem sitiwaa ejemba soraaya ilaŋ oŋombombaa qaa somonŋogi. Anutuwaa ejemba soraaya wanaya laligojuti, mono iyonŋooŋon qaa somonŋon nandun mamaga somata ama mindirigi ii menŋo kema oŋomaŋa.

²⁷ *Kaen ambombaa uukorisoroya moma qaa somonŋon kulukululuu nandun somata ii anŋi. Kaen ambutiwaa tosa en oŋono anŋi saanon sokonja. Anutunon Juuda kanageso kotuegon nonomambaa qaaya jero ero kotumotue iikanon waba kantria kantria sokoma qagianon uro laligoju. Kawaajon waba kantri oŋoonon tosa ero kitia meleema kaleŋgianon Juuda kanagesowaa wanaya ilaŋ oŋonŋi sokonja. ²⁸ Niinon kaleŋ ii men kema borogianon ambe gawona iikanon tegoro iikawaa gematanon ii oŋomesaon kusudeen oŋoonon kan injiimago toroŋen Spein kantrinon kemaŋa. ²⁹ Oŋoonon kamaŋati, kambaŋ iikanon mono Kraistwaanon kotumotue ii kuuya men kan oŋomaŋa. Kian moma yagojen.

³⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Pon Jiisas Kraistwo qokotaan nama kokaen uu kuun oŋonŋen: Unŋa Toroyanon jopagon nanŋon oŋomakejiwaa so mono noonon Anutu qama koolin laligowu. Aonŋonkejen, iikanon mono uujopagianon ilaŋ noma laligowu.

³¹ Judia prowinsnon kema ejemba Kraistwaaŋon yanŋisen amakejuti, iyonŋo borogianon umambotiwaajon mono Anutuwaa qama kooligi sopa somonŋon nonaga. Kaanagadeen nandun kaleŋ somata men Jerusalem kema ejemba soraaya yoŋoo borogianon ambe sokono siinŋa mobutiwaajon mono qama koolin laligowu. ³² Kaen qama kooligi Anutunon siinŋa kaen moji een, niinon mono korisoro qaganon oŋoonon kan oŋowo ainjolon rama keraqeeŋoŋ qen nonggi laligomaŋa. ³³ Luae Toya Anutu iinon mono kuuya oŋowo namba. Qaa ii oŋanon.

16

Yeizozo qaa tetegoya

¹ Alanana Fiibi (Foibe) iinon Senkria uumeleen kanagesowaa gawon meme embaga koloŋa. Iinon Room oŋoonon kawaati, ii kalaŋ kombutiwaajon mono qisin oŋoma borogianon anjen. ² Iinon ejemba mamaga ano nii kaanagadeen ilaŋ nonoma laligoro. Kawaajon Anutu waa ejemba soraayanon alaurunana koma horon oŋomakejoni, iikawaa so Fiibinon karo ii mono Pombaa qatanon qama koolin koma horon mubu. Oŋoonon kan iwoi mombaajon amamaaro iikawaa so mono ilaŋ mubu.

³ *Loembawoi Prisila ano Akwila Kraist Jiisaswo nanjaoti, nenawoina ii mono noonon yeizozona jegi mobao. ⁴ Yoronon mono noonon ama laaligogara qeleema komuwaotiwaajon koloori. Niinonadeen mende mepeseen oronjento, kantri tosanon uumeleen kanageso tuuŋa tuuŋa yoŋonon mono kaanagadeen yoroŋon danŋisen jenkeju.

⁵ Uumeleen kanageso miriganon ajoroŋkejuti, ii mono kaanagadeen noonon yeizozona jegi mobu. Eisia prowinsnon gawon mewe honŋa mutuyanon kolooro Epainetus iinon uuta meleema Kraistwaa bunŋa kolooroti, wombo alana ii mono noonon yeizozona jegi moba. ⁶ Marianon oŋoonon ama gawon somata men laligoroti, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁷ Andronikus ano Junias tinitosawoina yoronon wala Kraistwaanon qokotaari niinon yoroo gemaganon uuna meleembe iikawaa gematanon niwo kapuare mirinon laligonin. Aposol yoŋonon orooŋon mogi batugianon uuta koloŋao. Ii mono noonon yeizozona jegi mobao.

⁸ Wombo alana Ampliatius Pombo nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ⁹ Nenjanana Urbanus Kraistwo nanji ano wombo alana Stakis yoroŋon mono noonon yeizozona jegi mobao. ¹⁰ Apeles Anutunon anŋobato muro sokono Kraistwo qokotaan nanji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Aristobuluswo miri motoon laligojuti, iyonŋonon mono noonon yeizozona jegi mobu. ¹¹ Tinitosana Herodion iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. Narsisuswo Pombo qokotaan miri motoonŋo laligojuti, iyonŋonon mono noonon yeizozona jegi mobu.

¹² Trifina ano Trifosa emba woi yoronon gawon somata men Pombo nanjaoti, iyoroŋon mono noonon yeizozona jegi mobao. Wombo emba alana Persis iinon Pombaajon gawon somata qatawa men laligoji, iwaajon mono noonon yeizozona jegi moba. ¹³ *Rufus iinon Pombaa gawon awaa totoon menkeji ano iwaa nemunŋa kambaŋ so nii kaanagadeen meria kaanŋa kalaŋ koma noma laligoroti, iyoroŋon mono noonon yeizozona jegi mobao.

¹⁴ Asin̄kritus, Flegon, Hermes, Patrobas, Hermas ano uumeleer̄ ala tosaana yonowo nama laligojuti, iyonoojon̄ mono noonon̄ yeizozona jegi mobu. ¹⁵ Filologus, Julia, Nereus naanawo ano Olimpas ano ejemba soraaya tosaana kuuya yonowo laligojuti, iyonoojon̄ mono noonon̄ yeizozona jegi mobu.

¹⁶ Uumeleer̄ alaurunana yonoo batugianon̄ mono anjon̄ aon̄ newogia kososoon̄ jolongia jen̄ laligowu. Kraistwaa uumeleer̄ kana-geso kuuya yononon̄ mono yeizozogia an̄gi on̄oonon̄ kaja. Kian̄.

Qamban̄mamban̄ qaa tetegoya

¹⁷ Oo uumeleer̄ alauruna, niinon̄ uugia kokaer̄ kuun̄ injjojen̄: Ejemba tosonian̄ uu mendemendeer̄ koloowaatiwaajon̄ war̄ qer̄kejuti, iyonoojon̄ mono galen̄ mer̄ aon̄ laligowu. Uumotoongowaa silia awaa kuma on̄on̄gi mojuto, qaa ii qotogon̄ kesa-awaran̄ qaa tosaana kanon̄ uugia kuugi boliro osin̄ kamaan̄keju. Ejemba kaan̄a ii mono on̄omesaon̄ korikori laligowu. ¹⁸ Ejemba kaan̄anon̄ mono ananaa Pon̄nana Kraistwaanon̄ gawon̄ mende mer̄kejuto, iyan̄giaa siin̄giaa so koloowaatiwaajon̄ tompe jen̄ iyan̄gia welen̄ qer̄ aon̄keju. Kele qaa awaa awaa ain̄awo jen̄ ejemba gbingbaon̄gia qaa yonoo uugia kuun̄ tiligon̄ on̄omakeju.

¹⁹ On̄o Oligaa Bun̄a ten̄ koma otaan̄kejuti, qaa ii kuuya nonoo gejanananon̄ kemero mojon̄. Kawaajon̄ niinon̄ on̄oojon̄ ama honombon̄a qaa aisoon̄kejer̄. Kaer̄ anjento, on̄o kokaer̄ ama laligowutiwaajon̄ mojer̄: Mono bologa ambombaajon̄ momakootogia mesaogi kamaawaa. Awa ambombaajon̄ momakootogia ii mono pondan̄ koma gbilin̄ mer̄ somariiwu. ²⁰ Luae Toya Anutu iinon̄ mono Satan uulan̄awo rinjangoro on̄oo baagianon̄ kamaaro otokorian̄ maama aisoon̄ laligowu.

Pon̄nana Jiisaswaa kalen̄morian̄anon̄ mono on̄owo ewa.

²¹ *Noo ner̄ana Timoti iinon̄ mono yeizozoya ano on̄oonon̄ kaja. Noo tinitosauruna Lusius, Jeison ano Soosipater yononon̄ kaan̄agadeer̄ yeizozogia an̄gi on̄oonon̄ kaja.

²² Tertius niinon̄ Poolwaa qaaya moma tere koi oojen̄i, niinon̄ kaan̄agadeer̄ Pombo nama yeizozona ambe on̄oonon̄ kaja.

²³ *Gaiusnon̄ miria jen̄ tegoro laligowe uumeleer̄ kanageso kuuya yononon̄ kaan̄agadeer̄ koi kan̄ ajoroogi nene ain̄jolon̄ ama nonomakeji, iinon̄ mono yeizozoya ano on̄oonon̄ kaja. Erastus iinon̄ siti pon̄ qerewen̄aa ofis uutanon̄ takis moner̄ galen̄ komakeji ano uumeleer̄ alanana Kwartus yoronon̄ mono yeizozogara ani on̄oonon̄ kaja.

²⁴ Pon̄nana Jiisas Kraistwaa kalen̄morian̄anon̄ mono on̄owo ewa. Qaa ii on̄anon̄.

Pon̄ mepeseer̄ kokaer̄ qama koolin̄kejer̄:

²⁵ Oligaa Bun̄a qaa hon̄a ii monowaa monoyan̄nga laligon̄ kougiti, iikanon̄ aasan̄goyanon̄ ero. Kaer̄ ero Jiisasnon̄ kamaan̄ ninisaama jen̄ asariro moma jen̄ sein̄kejer̄. Bun̄a qaa kawaa so Anutunon̄ mono kotiin̄ momalaarigia mer̄ kotiiro saanon̄ zen̄ nama kotiiwu. Kawaajon̄ anana mono Anutuwaawaa qabun̄aya mepeseer̄in̄ sein̄kebaa.

²⁶ Wala Bun̄a qaa on̄anon̄ aasan̄goyanon̄ er̄ kouroto, kamban̄ kokaamba gejatootoo ejemba tere oogita ejiwaa so mono asuganon̄ asugiro. Anutunon̄ kamban̄ so laligon̄ kouma tetegoya qaa laligon̄ ubaati, iinon̄ ejemba tuun̄a tuun̄a anana uunana meleema Bun̄a qaa moma laarin̄ ten̄ koma laligowombaajon̄ moja. Kawaajon̄ gawon̄ kokaer̄ mewombaajon̄ jen̄ koton̄ nonono, “On̄o mono kema goman̄ so liligon̄ Bun̄a qaa jen̄ asarin̄ laligowu.” Qaa iikawaa so nononon̄ Bun̄a qaa ii ejemba tuun̄ kuuya mobutiwaajon̄ jen̄ asarin̄ laligon̄in̄.

²⁷ Anutu iyan̄jodeer̄ momakooto Toya kolooji, anana mono Jiisas Kraistwaa qatanon̄ iwaawaa qabun̄aya mepeseer̄in̄ kamban̄ tetegoya qaa akadamuyawo er̄ uma ewaa. Qaa ii on̄anon̄.

Korint Tere 1 Poolnoŋ Korint yoŋoo Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina woi kolooro Griik siti Korint kanon keno. Korint ii Akaiia prowinswaa siti waŋa. Kawaa sunduya ii (Apo 18.1-6) iima weŋgowu. Kamban kanon Korint ii siti somata qatawo. Bisnisgia kania kania mamaga ama meŋkegi. Korint yoŋonoŋ tando lopion ano beŋ kania kania waegia meŋ mepeseen laligogi. Aangolegia kania kania ama aisoonkegi. Mamaganon serowilin ama laligogi.

Tere koi kokaembaaŋ ooro: Poolnoŋ misin gawoŋ meŋ liligoro indina karonŋ kolooro Efesus sitinon laligoro tosanon Korintnoŋga kan batugianon lombo kolooroti, iikawaa bujuya ijogi moro. Lombo tosaana kokaen: Uumeleen tuuŋ yoŋonoŋ deema siŋsereren qeŋ laligogi (1.10-4.21), serowilin lan amakegi (5.1-13), loemba laaligowaa kanianon sooro (Bon 7), tando lopiombaa bao newombaa niinonŋinon amakegi (Bon 8), samon toroya newombaa eŋkalolon amakegi (11.17-34), zioz laaligowaa aren mende otaan ilinon kooson laligogi, kantri tosiaa qaaya qaaya jena jewa ama jeŋkegi (12-14). Tosianon qaa kokaen jeŋkegi: “Komugiti, iyoŋonoŋ mombo mende waabuya.” (15.12-33) Korint yoŋonoŋ tere mon kaanagadeen oogi Poolwaanon karoti, iikanon qiqisi tosaana ama mug, (ii 7.1, 8.1, 12.1, 16.1 iikanon weŋgowo).

Poolnoŋ qiqisigia ii meleema lombogiaa qambanmamban qaa onjoma tere koi ooro. Uujopawaa qaa (Bon 13 ii awaa soro. Kanagen anjo Korint kema injimmbaa qaaya jeŋ ooro (16.5-7).

Buk kokawaa bakaya waŋa 8 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.19

Deema tuuŋa tuuŋa laligogi 1.10-4.21

Serowilin ano loemba laaligo 5.1-7.40

Uumeleembaa ano uumeleembaa gadokopa laaligo 8.1-11.1

Uumeleen laaligo ano mepemepese areŋ 11.2-14.40

Kraist ano kuuya anana koomunonŋa waabonŋa 15.1-58

Judia uumeleen tuuŋ yoŋooŋon nandun anŋi 16.1-4

Poolwaa arenŋ ano yeizozo qaaya tetegoya 16.5-24

¹ Kraist Jiisasnoŋ Pool nii noono Anutuwaa jetaa so wasiwasi eja aposol kolooen. Niinon uumeleen alana Soostenes iwo rajo.

² *Anutuwaanon kanageso Korint sitinon laligojuti, niinon onjowo Buŋa qaa amin mobombaajon kajeŋ. Kraist Jiisasnoŋ onjo onjono iwo qokotaagi tak koton onjono soraaya koloou. Kaanagadeen ejemba daen yoŋonoŋ balon so Poŋnana Jiisas Kraistwaa qata gama gama koologi ii ano nono kaanagadeen poŋ koma nonomakeji, mono kuuya onjoon Buŋa Tere koi ojo.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian onjoni luaenon laligowu. Kian.

Poolnoŋ Korint yoŋooŋon Anutu kokaen mepeseja:

⁴ Onjo Kraist Jiisaswo qokotaan nanŋi Anutunon kalenmorian onjoni, iikawaajon mono kamban so onjoon Anutuna dangisen jeŋ mepeseenkejen. ⁵ Onjo Kraistwo qokotaan nanŋi gawon memewaa momo kalenŋa kelemalelen onjono momo kania kania buŋa qeŋ aon saanon Buŋa qaawaa kania kuuya jeŋkeju.

⁶ Nono Kraistwaa kania nanŋon jeŋin qaa iikawaa honanon koloon kotiiro nanjutiwaa so momo kalen kuuya ii onjono. Kawaaŋon Anutu mepeseenkejen. ⁷ Kawaaŋon gawon memewaa momo kalen mombaajon mende amamaan nama Poŋnana Jiisas Kraistnoŋ mombo asugiwaatiwaajon mambomakeju.

⁸ Poŋnana Jiisas Kraistnoŋ meŋ kotiin onjoma kamban tetegyanon asuganon asugiwaati, kamban iikanon onjo solanŋa koloon qaagia qaa nama ii iibuya. ⁹ Anutunon qaaya tororo otaan ilaan onjomaakebaa. Iinon onjo iyanŋa Meria Jiisas Kraist Poŋnanawo toroqen laligowutiwaajon onjono. Kian.

Korint kanagesonon deema tuuŋa tuuŋa nanju.

¹⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon Poŋnana Jiisas Kraistwaa qatanon kokaen uukuuku meŋ onjoren: Onjo mono korebore uumo-toonŋo ama batugianon deendeen mende ama laligowuto, uugia kululuugi motoonŋo kolooro momo motoonŋo otaan laligowu. ¹¹ Oo

* 1:2: Apo 18.1

uumeleen alauruna, oŋo batugianon angowowo mamaga ama laligojuti, iikawaa buju qaaya ii emba Kloewaa sumanjuruta tosianon nijogi.

¹² *Kokaembaaŋonja ii jejen: Oŋoonŋa tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Poolwaanon qaa otaankejon.” Tosianon “Nononon Apoloswaanon qaa otaankejon,” jenkeju. Toroŋen tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Piitowaanon qaa otaankejon.” Duŋanon mombo tosianon kokaen jenkeju, “Nononon Kraistwaanon qaa otaankejon.” ¹³ Kraistnon juma mamaga kolooro me? Pool niinon mono oŋoojon ama maripoonon komuwe me? Pool noo qananon oomulu men oŋonŋi me? Kaen moma soowubo?

¹⁴ *Niinon oŋoonŋa Gaius ano Krispus oomulu men orombeto, tosaanja ii mende men oŋombetiwaajon “Anutu dangisen!” jejen. ¹⁵ Kawaajon “Poolwaa qatanon oomulu men nononŋi,” moŋnon qaa omaya kaen jawabo.

¹⁶ *Oo oŋanon, Stefanas ano iwaa sumanjuruta ii kaanŋagadeen oomulu men oŋombeto, iyonŋoo gemagianon moŋ oomulu men mube me qaago, ii tororo mende mojen. ¹⁷ Kraistnon nii ejemba oomulu men oŋomambaajon ama mende wasin nonoto, Oligaa Buŋa jen seimambaajon nijoro kema kankejen. Kraistnon ananaajon ama maripoonon komuroti, gawon iikawaa esujanon kamaan omaya koloowabo. Kawaajon Buŋa qaa ii balon ejawaa momakooto qaganon lan mende jenkejen. Kian.

Kraistnon Anutuwaaw ku-usuŋa ano momo areŋa ninisaano.

¹⁸ Ejemba gere siawaa buŋa koloowuti, iyonŋonon maripoonŋa Buŋa qaaya moma iikawaaajon mogi uugia qaa yonŋoo qaa taniŋaan kolooja. Kaen koloojato, Siwewaa buŋa koloojoni, nonoojon qaa iikanon mono Anutuwaaw ku-usuŋa ninisaano momakejon.

¹⁹ *Iikawaa qaaya Buŋa Terenon kokaen oogita eja,

“Niinon momo ejemba yonŋoo momakootogia kondeembe soowaa.

‘Moma asariŋ yagonkejon,’ jenkejuti, iyonŋoo momogia mono men soowe zololonŋon omaya koloowaa.”

²⁰ *Momakooto ejemba hoŋa ii dakanon laligoju? Buk weenŋon momowaa kania mokologiti, ii dakanon? Balonon jenonkooliwaa boi koloon qaa melenqeleema jenkejuti, ii mono oŋanon qagiawo koloju me? Balonon momakooto somata eji, Anutunon mono iyonŋoo momogia men mokokowiro uugia qaa taniaan kolooja. Qaa ii oŋja.

²¹ Anutunon iyanŋaa momakootoyaa so namonon laaligowaa areŋa anoto, ejembanon iyanŋiaa momakootogia nanŋon iikaanŋa kanon Anutuwaaw kania moma kotowombaajon amamaan tompin laligogi. Amamaan laligon Kraistnon maripoonon komuroti, iikawaaajon “Uugia qaa yonŋoo qaaga!” jegito, Anutunon Buŋa qaa ii nononon jen seiwonjwaajon ninijoro. Ii jen asariŋ daen yonŋonon uugia meleema moma laariwuti, ii donhamo ŋen oŋomambaajon moro sokono. ²² Juuda yonŋonon aiwese angoeto asugiwaajon kaparan komakejuto, Griik kantri yonŋonon momakootogianon somariwaatiwaajon moma janjarin riinkeju.

²³ Ii janjarin riinkejuto, nononon Kraist maripoonon qegi komurotiwaa Buŋa qaaya jen seiŋkejon. Juuda yonŋonon qaa ii mogi uugia boliro iikanon osin uugia mende melemakeju. Waba kantri yonŋonon iikawaaajon mogi qaa motoya kolooja.

²⁴ Mamaganon kaen romonŋojuto, Anutunon nonoono uunana meleeninŋi, Kraistnon mono nonoojon Anutuwaaw momakootoya ninisaama iyanŋo Anutuwaaw ku-usuŋa koloon nonoma nanja. Juuda me kantri tosaanja koloojoni, ii kiler Kraistwo qokotaan nama motoonŋo kolojon.

²⁵ Ejemba ananaa momakootonana ano esunana ii kamaanqegeta. Anutunon uuta qaa koloonagati een, iikanon mono kiler ejemba momakootonana uugun uuta somata koloonaga. Anutunon looloria koloonagati een, iikanon mono kiler ejemba esunana uugun kotakota totoon koloonaga.

²⁶ Uumeleen alauruna, oŋoanŋiaa kanagia nomaen ero Anutunon oŋoonoti, mono ii romonŋowu? Oŋo mamaganon balombaa momakooto somata mende men laligogi. Mamaganon ku-usun qaganon esuhinagiawo mende laligogi. Manjurugia mamaganon qabuŋagiawo mende laligogi. ²⁷ Kaen qaagoto, balon ejembanon oŋoojon mogi uugia qaa ejemba omaya koloojuti, Anutunon mono oŋo iikaanŋa meweenŋon oŋono. Balombaa momo ejemba geria ii gamu ŋen oŋono. Balon ejembanon oŋoojon mogi looloria koloojuti, Anutunon mono oŋo iikaanŋa meweenŋon oŋono. Balombaa ku-usun ejemba geria ii gamu ŋen oŋono.

²⁸ Balon ejembanon ijewili ama oŋoma kanagiaajon mogi kamaanqegeta koloojuti, Anutunon mono oŋo iikaanŋa meweenŋon oŋono. Balon ejemba yonŋoo jaagianon somata

* 1:12: Apo 18.24 * 1:14: Apo 18.8; 19.29; Room 16.23 * 1:16: 1 Kor 16.15 * 1:19: Ais 29.14 * 1:20: Job 12.17; Ais 19.12; 33.18; 44.25

koloojuti, iyonjoo qabuŋagia meŋ kamaaŋ ano qaombaatiwaaŋon kamakamaata koloojuti, mono ii meweengon onono.

²⁹ Moŋŋon Anutuwaawaa jaasewarŋanŋon selia meŋ ubabotiwaawon mono kaen meweengon onono. ³⁰ Anutunon nemuŋ koma onjoma unjano Kraist Jiisaswo qokotaan laligon kottiŋkeju. Iinon Anutuwaawaa momakootoya qaita moŋ ninisaano momakejon. Kraistnon downana meŋ qaanaa jeŋ tegoro solanŋanŋon laligoŋon ano tak koton nonono soraaya kolojon. ³¹ *Buŋa Terenon qaa moŋ kokaen oogita eja, "Moŋŋon selia meŋ ubaati, iinon mono Poŋ moma mujiwaaŋon ama selia meŋ uba." Qaa iikawaa so anŋon sokombaa. Kian.

2

Kraist maripoonon komurotiwaa qaaya jewe.

¹ Uumeleen alauruna, niinon onjooŋon kaŋ Anutuwaawaa kania nanŋon jeŋ asariŋ onjombeti, ii qaana naan siinŋiŋawo koloowaatiwaaŋon mende jeŋ laligowe me balombaa momakooto uuta qendeema iikanon selena mende meŋ uma laligowe. ² Niinon onjoo batugianon momo morota kuuya goraayanon ama Jiisas Kraistwaa qaaya ano maripoonon komurotiwaa kania iikayadeen moma koton ii jeŋ seimambaaŋon qaa somonjowe.

³ *Qaa kaen somonjooŋon onjooŋon kaweti, kamban iikanon eja looloria koloon jenena mamaga ororo keena moma laligowe. ⁴ Niinon Buŋa qaa jeŋ asariŋ onjombeti, ii momakooto somataa kele qaa kanon mende inŋon laligowe. Ii qaagoto, Uŋa Toroyanŋon sololoon onjoo esunmumuyanŋon uugianon inaaawaatiwaaŋon kaparan koma qaa inŋon laligowe. ⁵ Balon ejembawaa momakootogianon qaagoto, Anutuwaawaa ku-usunŋanŋon nemuŋ koma onjoo moma laariwutiwaaŋon kaparan koma laligowe. Kian.

Uŋa Toroyanŋon momakooto ii qaita moŋ.

⁶ Niinon kilen uumeleen alauruna akadamugiawo laligojuti, iyonjoo batugianon rabe Anutuwaawaa momakootoya keemeya ii saanon amŋon momakejon. Balombaa momakootoyaga mende amŋon momakejon. Balonŋa balonŋa galeŋ koma onjoma laligogi ku-usunŋianon qaombaati, iyonjoo momakootogia ii kaanagadeen mende amŋon momakejon.

⁷ Ii qaagoto, Anutuwaawaa momakooto aasangoya mono ii amŋon momakejon. Anutunon Siwe namo mende mokolon orono iikanon waladeen areŋa kokaen ama somonjoro, "Ejembanon kanageŋ koloon akadamu mokoloowutiwaaŋon mono momakootona qaita moŋ ii inŋisaamaŋa." Kaen jeŋ ii aasangoyanŋon ano ero. ⁸ Balombaa eja ponŋa ponŋa laligon kougiti, iyonjooŋonŋa moŋŋon momakooto ii mende moma kotooro. Ii moma kotowuyagati een, Poŋnana asamaranŋawo ii maripoonon mende qegi komunaga. ⁹ *Momakooto qaita moŋ kawaajon qaa kokaen oogita eja,

"Moŋŋon iwoi ii jaa gejanon mende iima moro. Iikawaa momoyanŋon mombaa uutanon mende kolooro moroto, ejemba Anutu uugianon jopagon munkejuti, iyonjooŋon ii mono mozozonŋon anota eja."

¹⁰ Balon ejemba iwoi ii mende moma titou laligogito, Anutunon ii mono Uŋaya wasiro nonoŋon ninisaano moniŋ. Iinon qaa kuuyaa kania moŋgama mokolonkeja. Anutuwaawaa momo keemeya kaanagadeen modaboroji, iinon mono ii sololoon nonono moniŋ.

¹¹ Mombaa uuta moŋŋon mende moja. Uutaa uŋaya iinondeen mono ii moma yagoja. Kaanjadeen Anutuwaawaa uuta ii moŋŋon mende mojata, Anutu iyanŋaa Uŋa Toroya iinondeen ii moma yagoja. ¹² Nononon balombaa nanamemen bologaa omeya moŋ mende buŋa qeŋ aonito, Anutunon iwoi kaleŋ nononoti, iikawaa kania mobombaajon mono iyanŋaa Uŋaya wasiro uunanonon kemerota laligojon.

¹³ Iikawaa kania keemeya ii ajoroŋon amŋon momakejon. Balon ejembanon momakootogaa qaganon qaa kuma nononŋi iikawaa so ii mende amŋon momakejon. Kaen qaagoto, Uŋa Toroyanŋon qaa kuma nononoti, iikawaa so mono uuwaa qaa honŋa gosiniŋ sololoon nonono jeŋ asariŋkejon. ¹⁴ Uŋa Toroyanŋon sololoon nonono qaa ii kaen gosionŋi een, kania mono mokolon moma asariwotiwaawaa so koloja. Kawaajon Uŋa Toroyanŋon daen yonjoo uugianon mende laligoro een lan laligojuti, iyonjooŋon Anutu Uŋaya buŋa ii moma anŋon kombombaajon amamaankeju. Yonjooŋon Buŋa iikawaajon mogi qaa motoya kaanŋa kolooro kania moma asariwombaajon amamaaju.

¹⁵ Yonjooŋon amamaajuto, Uŋa Toroyanŋon sololoon nononŋi een, mono qaa kuuyaa kania gosin jeŋ tegowonatiwaa so kolojon. Kaen kolojonto, uumeleen ejemba mombaa kania ii balon ejemba kuuyanŋon tororo jeŋ tegowombaajon amamaankeju. ¹⁶ *Iikawaa kania ii Buŋa Terenon kokaen oogita eja,

“Pombaa uumomoya ii eja moŋŋonj moŋ mende moro.

Kawaajonj moŋŋonj ii qambanjmambanj mubaatiwaa so qaago.”

Moŋŋonj ii mende moroto, nonononj Kraistwaa uumomoya menj laligojorj. Kianj.

3

Anutuwaa gawonj meme ejemba

¹ Oo uumeleenj alauruna, oŋo naamade kaanja Kraistwo qokotaanj nanŋi. Kawaajonj niinonj oŋo balombaa nanamemenj metetereenjejuwaa tani Buŋa qaa jej asariŋ oŋoma batugianonj laligowe. Uŋa Toroyanonj sololoonj oŋono laligojutiwaa tani kaanja injjomambaajonj amamaanj laligowe. ² *Niinonj qaa moma asariwutiwaa so aju apuya kaanja unuaginj laligowe. Nene honja nenetaa so mende koloogitiwaaajonj qaakeemeyaii mende oŋombe. Kambanj iikanonj nene honja newombaa amamaagi ano kambanj kokaamba kaanagadeenj ii saanonj mende nenkeju.

³ Oŋo toroqerj balombaa nanamemenj bologa metetereenj laligoju. Oŋo uugianonj uunonj junjunj moma angowowo ama qaa jejegianonj nuuguna guuguwe amakeju. Kaenj anŋi uu selewaa siŋgia kombombanja bologanonj galenj koma oŋono uumeleembaa gadokopa ejemba omaya yoŋoo tanigianj koloonkeju. ⁴ *Tosaanja oŋononj kokaenj jenkeju, “Nono Poolwaanonj qaa otaankejonj.” Tosianonj kokaenj jenkeju, “Nono Apoloswaanonj qaa otaankejonj.” Kaenj kaenj jej mono balonj ejemba omaya koloonkejutiwaa tani kaanja laligoju.

⁵ Apolosonj moroga kolooja ano Pool niinonj moroga koloojenj? Norononj mono Anutuwaa gawonja menj laligoju. Poŋŋonj noroojonj gawonj anja anja noronoti, iikawaa so ilaanj oŋoni uugia meleema Poŋ moma laarij laligoju.

⁶ *Niinonj kota komowe Apolosonj apu menj kanj iikanonj maaroto, Anutunonj mono kondooro toomorianj kolooro. ⁷ Kawaajonj komoroti, iinonj qatawo mende kolooja. Apu maaroti, iinonj kaanagadeenj qatawo mende koloojato, Anutunonj kotuegoro toomorianja kouma somariinkejuti, iinondeenj mono qabuŋayawo kolooja. ⁸ Kaenj koloojato, komo-makejenj ano apu maamakeji, norononj mono so motoonŋo koloojo. Motoonŋo koloojoto, ii kilej tawanara ii mono gawonara menkejutiwaa so anja anja mewota.

⁹ Norononj Anutuwaa gawombaa nenawoita koloonj iwo gawonj menkejo. Oŋoo uugia ii Anutuwaanonj molalej kaanja kolooro komakoomo gawonja kanonj menkeja. Anutunonj miri kaanja uugia inaanj mindirinj oŋono kotiinj waamakeju. ¹⁰ Anutunonj kalejmorianj nonoti, niinonj iikawaa so miri memewaa momo eja kaanja koloonj Anutuwaa tando kombombanja uugianonj kuunj komowe moŋŋonj iikawaa qaganonj miri menkeja. Saanonj menkejato, motomotoonj nonononj miriwaawo gawonja awaagadeenj mewonjatiwaa so koloojonj. Iima kotonj mewonjatiwaaajonj mono jaa galenj menj aowonja. ¹¹ Uuwaa tandoya ii Jiisaa Kraist. Niinonj ii mono uugianonj komowe moŋŋonj momalaariwaa tando moŋ mokoloomambaajonj amamaawaa.

¹² Tando motoonŋo koloojato, iikawaa qaganonj tosianonj mirigia goul silwanonj me jamo honggiawo tosaanja kanonj menkeju. Tosianonj mirigia gere kasanonj, towo boonj sejanonj me ganonj menkeju. Silinana kaenj me kaenj nama menkejonj eej, ¹³ uuwaa gawonanaa honjanonj mono iyanja iyanja asuganonj asugiwaa. Poŋŋonj kambanjanonj kanj kuuro iikanonj mono miri merotiwaawo esuya luluumbaa. Miri esunananonj mono Anutuwaa gere bolananonj asugiro jej kamaaro honjanonj asuganonj iibombaa so koloowaa. Gere iikanonj mono motomotoonj nonoo mirinanaa tania honja ii anŋotetenonj ama gosiwaawo.

¹⁴ Gerenonj jej miri kuuya gosinj oŋono megi honggianonj kotiinj nambuyati eej, iyonjononj mono gawonjiaawo tawaya buŋa qerj aowuya. ¹⁵ Tosianonj mirigia megi honggianonj jej kamaawuti eej, iyonjononj mono tawa qaagoto, tiwitiwilaa mokoloowuya. Ii mokoloowuyato, iyanŋio kilej Siwewaa buŋaya laligowuya. Gere bolanonj jej oŋooro iikawaa tani uuguwombaaajonj janjarinj riinj kok konŋi Anutunonj metogonj oŋono Siwenonj ubuya.

¹⁶ *Oŋoanŋio Anutuwaa Buŋa jigo (tempel) koloogi Anutuwaa Uŋayanonj uugianonj laligoji, ii moju me qaago? ¹⁷ Anutuwaa Buŋa jigoya ii kowoga kolooji, iikawaa so oŋononj soraaya kolooju. Kawaajonj moŋŋonj Anutuwaa jigo menj boliji eej, Anutunonj mono iyanja menj bolij mubaa.

¹⁸ Moŋŋonj anjaa balonj momoya otaanj tiligonj aowabo. Oŋoo batugianonj moŋŋonj iyanjaajonj moro “Balombaa momakooto uuta menj laligojenj,” jeji eej, iinonj mono wala uuta qaa koloonj iikaanja kanonj momakooto honja mokolonaga.

* 3:2: Hib 5.12-13

* 3:4: 1 Kor 1.12

* 3:6: Apo 18.4-11, 24-28

* 3:16: 1 Kor 6.19; 2 Kor 6.16

¹⁹ *Anutunonj balombaa momakooto uuta iikawaaajonj moro uugia qaa yonoo qaaga koloaja. Iikawaa qaaya Buja Terenonj kokaen oogita eja, “Anutunonj momakooto uuta menj laligojuti, ii gbadoonj onono iyangiaa momo aingianonj sipasipa koma osiwuya.” ²⁰ *Kawaa qaaya monj ii kokaen eja, “Ponjonj momakooto ejemba yonoo momo arengiaajonj moro omaya koloaja.” ²¹ Kawaaajonj onoononjga motononj mono ejemba nonoononj ama selia menj ubabo. Kuuya nonononj mono onoo bunaga koloojonj.

²² Pool, Apolos, Piito * nonononj mono onoo bunaga koloojonj. Ejemba balonj so laligojonj, nonononj mono kuuya onoo bunja koloojonj. Kawaaajonj saanonj qaa ii me ii gosinj menj iikaanja kanonj laaligogia laligowuya ano koomugia komuwuya. Kambanj kokaamba laligojonj, kuuya nonononj mono onoo bunja koloojonj ano kanagenj gawonj meme ejemba laligowuyati, iyonjononj mono kaanagadeen onoo bunja koloowuya. ²³ Kaenj koloonj onjonjonto, onjononj Kraistwaa bunja koloogi Kraistnonj Anutuwaa bunja koloaja. Kianj.

4

Nono Kraistwaa aposoluruta koloojonj.

¹ Kawaaajonj ejemba kuuyanonj mono nonoononj kokaenj mogi sokombaa: Kraistnonj jenj kotonj onono gawonja menkeju. Anutunonj qaaya aasangoya nonono bujanana kolooro galej komakejonj. Nonononj miri galenjaa tani kaanja koloojonj. ² Galej yonoo togianonj miri iwoiya galej kombutiwaaajonj borogianonj anji, iiononj mono qaa waja kokaenj kaparanj koma jenj kotonj onomakeja, “Gawonjiaa mono metetetetana qaa nama pondanj menj laligowu. Membiriqembiri mende ambu. Kaenj mokoloonj onombe sokombaa.” ³ Korint onononj me balombaa qaa jake mombaa galejanonj nii gosinj jenj tegonj nombuyagati eenj, niinonj mono qaa iikawaaajonj mobe kamaanqeqeta totoonj koloaja. Neeno kaanagadeen neenaa qaana mende jenj tegojen. ⁴ Uuna gosinj qaa monj mende mobe menj bimoonj nonjato, iikawaaajonj kilenj solanja mende koloojen. Ejembanonj qaagoto, Ponjonj mono noo qaana gosinj jenj tegonj nomakeja.

⁵ Kawaaajonj onjo mono kambanj kokaamba mombaa qaaya monj ii mende jenj tegowu. Ponjonj kambanja ano kanj kuuwaatiwaaajonj mono mambombu. Mamboma laligogi iikanonj kanj qaa iwoi mesangogita eji, ii mono asasaganonj isaanoo asuganonj asugiwaa. Iinonj kanj ejemba uunana menj asariro nanamemenanaa kanianonj asuganonj asugiro iibaa. Nanamemenanaa kania iima motomotoonj gosinj nonono Anutunonj mono iikawaa so kambanj iikanonj mepeseenj nononaga.

⁶ Oo uumeleenj alauruna, onjo juma jaba-arambaranj ama lanj leelee aronj qenj nama utama aonkeju. Kaenj laligowubotiwaaajonj mono Apoloswo noro romonjonj noroma onoonjgiaa aingia mesaonj qaa kokawaa kania moma kotowu, “Bunja qaa oogita eji, ii mono mende uuguwu.” Qaa ii moma kotogi uugianonj ero tenj koma qeangowutiwaaajonj sundunara kaenj oojen. Ii neena ano Apolos noroo kananara gosinj romonjonj moma asariwutiwaaajonj oojen. Deendeengianonj kaenj tegowaa.

⁷ Balombaa iwoi monjonj mono mende menj letoma gono tosaanja unjuuguj gaita monj koloonaga me qaago? Ii qaago. Iwoi kuuya enj gonji, ii mono Anutunonj kalenj gono bunja qenj aona me qaago? Ii kalenja bunja qenj aonati eenj, mono naambaajonj kalenj ii qakooma selega eenj menj umakejan? Ii mende sokonja.

⁸ Iwoi kuuya menj laligowombaa siinja mojuti, ii enj onjondaboroja. Anutunonj Siwe kowanonja kalenja maama onono simbawonjowo koloojonj. Nonononj mende ilaanj onjonij onjooingio kilenj nomalaariwaa kinj ponj kaanja koloju. Onjooingiaajonj kaenj romonjonj aonjo. Oo onjanonj onjo kinj koloogi sokonaga. Kaenj koloogi nonononj mono kaanagadeen eja ponjurugia koloonj onjoo kooronjianonj saanonj motoonj selenana menj uma awelegonj aowonaga. Niinonj kaenj ambombaa siinja mojenj.

⁹ Niinonj kaenj mojentoo, ananaa kanianana iibe tani kokaenj koloaja: Anutunonj aposol nono kuun nonono ejemba jaagianonj kamaanqeqeta toonj koloonj laligojonj. Ejemba unjuji komuwutiwaaajonj jenj tegogitiwaa tania asuganonj kema kaniinj lanj qama gamu qenj nonomakeju. Iwoi ii-iita gaita monj koloonij balonj so yonoo toya ano Siwe jakeja jakeja yonoo ponj qerewenja gajoba yonjononj mono jaagianonj niniima kotonj niniingijkeju.

¹⁰ “Kraistwaaajonj nama uuta sooro laligoji,” noojonj kaenj jenkejuto, onjononj Kraistwo nama momo ejemba akadammugiwawo koloojutiwaa tani koloju. Niinonj loolooria koloojento, onjononj “Ejemba kotiga koloojonj,” jenkeju. Ejembanonj onjo goda qenj onomakejuto, noojonj mogi kamaaro jejewili ama nomakeju. ¹¹ Kambanj koi kaanjanonj kaanagadeen nembanenewaa komunj apuwaajonj moma opo walaga junjuranja mouma laligonij manjanonj lanj nunugi duj mirinana qaa laligonj toroqenj kema kankejonj.

¹² *Ananaa boronananonj selegede gawonj menkejonj. Ejembanonj lanj qasuaanj nonomakejuto, nonononj mono kotuegonj onjoma yonoojonj qama koolinkejonej. Sisiwerowero ama nonomakejuto, nonononj mono ii moma mokosinggonj kaparanj koma laligojonj. ¹³ Uuqede qaa tokoronkota jej nonomakejuto, nonononj mono gumbonjonjonj qaganonj sosooda meleemakejonj. Nonononj balombaa gojejera ronjaa kaanja kolooninj balonja balonja yonononj sisanana menj gema nununkeju. Kaanja laligonj kouma kambanj koi kaananonj kaenj toroqenj laligojonj.

¹⁴ Gamu qenj onjomambaaonj qaa koi mende oojento, wombo meraborauruna kaanja mono qambanjmambangia onjomambaaonj mojenj. ¹⁵ Momalaariwaa boi 10,000 yonononj Kraistwo qokotaanj kalanj koma kuma onjombuyagati eenj, ii kilenj niinonj mono Kraist Jiisaswo qokotaanj Oligaa Bunja jej asarinj mangia koloowe uugia meleengi. Kawaajonj manjurugia mamaga mende laligoju.

¹⁶ *Kawaajonj uugia kokaenj kuunj onjonjenj: Niinonj sili amakejenj, iikawaa so onjononj mono noo silina ii otaanj laligowu. ¹⁷ Niinonj silina Kraist Jiisaswo qokotaanj ama menj balonja balonja liligonj uumeleenj kanageso so kuma onjomakejenj, iikawaajonj mono duduuwubo. Niinonj kawaajonj ama wombo merana Timoti wasiwe onjooononj kawaa. Iinonj niwo pondanj laligonj Pombo qokotaanj nama kanj kanana jej koma gbilinj onjombaa.

¹⁸ Onjooonogga tosia yonononj niinonj onjooononj mende kawenaga, kaanja moma selegia mepeseenj jaba-arambaranj ama lanj laligoju. ¹⁹ Kaenj laligojoto, Pombaa siinjanonj noojonj "Kemba!" jewaati eenj, mono uulanjawo onjooononj kamanja. Kamanjati, kambanj iikanonj jaba-arambaranj ejemba yonoo ku-usungiaaonj qisinj onjombe jokoloogi momanja. Selegia menj uma qaa somasomata lanj jenkejuti, ii niinonj mohe kamaanjqeqeta koloonkeja. ²⁰ Anutuwaa bentotonj ii qaagadeenj jejetaa iwoiga qaagoto, honja ii Anutuwaa ku-usunja. Iikanonj mono nemunj koma nononja.

²¹ Kawaajonj uugia mende meleema lanj laligowuyati eenj, niinonj mono koobinj menj kanj qaanonj onjootimanja. Uugia meleembuti eenj, mono uubonjonj qaganonj uujopa ama onjomambaaonj kamanja? Qaa woi ii gosinj noojonj siingia nomaenj mojuti, ii mono moma gosinj nijowu. Kianj.

5

Moñnonj serowilinj anoti, ii mono batugianonja konjombu.

¹ *Qaa monj kokaenj jegi noo gejananonj kemero: Tosianonj uumeleenj kanageso batugianonj serowilinj amakeju. Moñnonj manjaa embia menj laligoja. Serowilinj kaanja ii uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo batugianonj kaanagadeenj monj mende eja. ² Moñnonj kaenj ano onjo kilenj selegia menj uma lanj jaba-arambaranj amakeju. Ii mende sokonjato, siliaa wosobirinonj mono menj komunj onjono sokonaga. Kaenj ama saanonj eja singgisonoggo kaanja anoti, ii mono batugianonja konjonji seleenjenj kamaabaa. Ii nomaenj ama mende otaaju?

³ Niinonj onjanonj onjooonogga koriganonj laligowe selena mende iimakejuto, kilenj unjananonj mono onjowo laligoja. Moñnonj nanamemenj jekania boorongoya anoti, niinonj mono iwaa qaaya gosinj batugianonj laligojeniwaa tani moma jej tegonj kokaenj jejenj: ⁴ Onjo mono Ponjana Jiisaswaa qatanonj ajoajoroo anji noo unjananonj onjowo toroqero Ponjana Jiisaswaa ku-usurjanonj nemunj koma onjono ororonj nama qaaya jej mono kokaenj somongowu: ⁵ Satanonj seliaa siinj kombombanja bologa qero kamaawaatiwaaonj mono gema qenj munj iwaa borianonj anji mindingonj mubaa. Mindingonj muro loorinj uuta meleeno Anutunonj hamo qenj munj Pombaa kambananonj unjaya metogoro Siwewaa bunja koloonaga.

⁶ *Selegia menj umakejuti, ii awaa qaago. Onjo qaa woi koi moma yagowu, "Yiist kitia melaa apuwo mindirinj flauanonj aninj menj somariiro dis saa qenkeja. Kaanagadeenj bao woosoya kaambogawo kanonj jumakeji, iikanonj mono busia kuuya menj bolinkeja."

⁷ *Qaa iikawaa so onjo flaua dis soraaya kaanja koloogito, singgisonogwaa yiistya monj ii qaronj kaanja batugianonj kouma injinkeja. Kuuya boliwubotiwaajonj mono yiistgia walaga ii gosinj utegowu. Eja ii wooso kaambogawo kaanja otaanj mono dujanonj mombo yambu gbiliala flaua dis soraaya kaanja koloonj laligowu. Kianjkomu kendonj kambananonj lama siimolonj onj bered yiistya qaa nenkejuti, iikawaa so Kraistnonj ananaa kianjkomu lamanana kolooro qegi komuro. Kawaajonj onjo saanonj flaua dis soraaya yiistya qaa kaanja koloowu ano mombo oyanboyanj utananonj kouma laligowu.

* 4:12: Apo 18.3

* 4:16: 1 Kor 11.1; Fil 3.17

* 5:1: Dut 22.30

* 5:6: Gal 5.9

* 5:7: Eks 12.5

⁸ *Kraist komurotiwaajonj mono korisoro kendonj ama laligowonja. Yiist me wooso kaambogawo ii nanamemenj bologa umaqenjkamaanqenjawo. Iikawaa qaganonj mono korisoro kendonj mende ambonja. Kawaajonj mono gbingbaonj mesaonj qaa honja otaanj bered yiistya qaa kaanja koloonj iikawaa qaganonj korisoro kendonj ama laligowonja.

⁹ Niinonj Bunja Tere oonj onjoma kokaenj injijowe: Onjo serowilinj amakejuti, iyonowoo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. ¹⁰ Balononj uugia mende meleema nanamemenj bologa amakejuti, iyonoojonj qaa ii mende oowe. Yonjononj serowilinj ama iwoiwaa dogo koloonj menjo mewombaaajonj koposonjonkeju. Iwoi kalugonj yonjgoro menkeju ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjomakeju. Yonoojonj ama kaenj oonj onjombenagati eenj, onjo mono balononj laligowombaaajonj amamaawuyaga.

¹¹ Yonoojonja qaagoto, kania kokaembaajonj qaa ii oonj onjombe: Monjonj anja qata uumeleenj ala jenj kilenj serowilinj anja me iwoiwaa dogo koloonj menjo memambaaajonj koposonjonkeja me tando lopionj waeya menj mepeseenkeji, iwo mono ainjolonj mende rama aminj mobu. Momalaari tuunj onjoo batugianonj monjonj mepaqepae amakeja me apu kotiga nenj enjalolonj amakeja me iwoi kalugonj yonjgoro menkeji eenj, iwo rama nembanene monj mende newu.

¹² Seleenjenj laligojuti, niinonj iyonoo qaagia mende jenj tegonkejenj. Ii noo gawonja qaago. Onjo kaanagadeenj kanageso kuuya yonjoo qaagia qaagoto, uugia meleema sopa uutanonj laligojuti, mono iyonoo qaagia iikayadeenj gosinj jenj tegonkeju. ¹³ *Seleenjenj lanj laligojuti, Anutunonj mono iyonoo qaagia gosinj jenj tegowaa. Kawaajonj mono Bunja qaa kokawaa so ambu, "Eja bologa ii mono batugianonja konjombu." Kianj.

6

Uumeleenj alagia ii seleenjenj yonjoo qaa jakeyanonj mende ambu.

¹ Uumeleenj ejemba batugianonj monjonj alia qaa jakeyanonj amambaaajonj moji eenj, iinonj Anutuwaawo ejemba soraaya unjuugunj ejemba doogoya yonjoo jaagianonj keno mende sokonja. Qaago! Uumeleembaa gadokopa ejemba ilaanj mubutiwaajonj qisinj onjono gamuyawo kolooja. ² Anutuwaawo ejemba soraaya nonononj kantria kantria yonjoo qaagia gosinj jenj tegowonjati, ii modaboroju. Onjo balonj kuuya yonjoo qaagia jenj tegowombaa so koloojuti eenj, mono nomaenj ama qaa melamelaa gosinj jenj tegowutiwaawo so mende koloowuyaga? Onjo mono onjanonj iikawaa so kolooju. ³ Uumeleenj ejemba nonononj Siwe gajobaurunana yonjoo qaagia gosinj jenj tegowonjati, ii modaboroju. Iikawaa so koloojonj eenj, balononj laaligowaa qaaya ii mono afaanjonj gosinj saanonj jenj tegonkebonja.

⁴ Kawaajonj balononj laaligowaa qaaya batugianonj koloonjkeji, qaagia ii mono naambaajonj seleenjenj yonjoo qaa jakeyanonj uma jenj tegowutiwaajonj qisinj onjomakeju? Uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj jejewili ama onjomakejuti, iyonoojonj kilenj qaa kambananonj mogi umakeja. Ii mende sokonja.

⁵ Qaa ii gamu qenj onjomambaaajonj jejenj. Momalaari ejemba onjoo batugianonj qaa eji, onjooonjga mombaa momakootoya sokono qaa ii saanonj jenj tegowutiwaawo so kolooja me qaago? Mono saanonj batugianonjga eja kaanja mokoloowu. ⁶ Qaago tani kolooro uumeleenj ala monjonj alia seleenjenj yonjoo qaa jakeyanonj amakeja. Kaenj ama ejemba Anutu mende moma laarijuti, mono iyonoo jaagianonj kema qaa gawombaaajonj qisinj onjomakeja. Ii mende sokonja.

⁷ Batugianonj qaa jakeyanonj ama aonjkejuti, iikaanja kanonj mono onjooonjga kamaanj unjuro Kraistwaa qabunjanonj mono kamaanjqeqeta kolooro laligoju. Ejembanonj menj bolinj onjoni uugia kawaajonj waaro qaanonj ama onjoni Anutuwaawo jaanonj mende sokonja. Tiliqili ama iwoigia horonj megi onjo kitia mende meleema onjoni iikaanja kanonj Kraistwaa kanianonj mono akadamuyawo koloowaa.

⁸ Onjo Kraistwaa qata kokaenj menj bolinkeju: Mono onjooonj tiliqili ama ejemba menj bolinj onjoma iwoigia horonj menkeju. Uumeleenj alaurugia yonjoojonj kaanagadeenj ama onjomakeju.

⁹ Ejemba irinjirinja yonjononj mono Anutu bentotonja uutanonj uma durj mende mewuyati, ii moju. Nanamemengianonj mono tiligonj aonj jinjanj ambubo. Tosianonj serowilinj ama tando lopionj waegia menj mepeseenkeju. Tosianonj loemba laaligo uugunj olonjkalu amakeju. Tosianonj monembaajonj lanj agiminj aonj laligoju ano eja iyanjarodeenj emba iyanjarodeenj agiminj aonj laligoju. Kaanja yonjononj mono Anutuwaawo bentotonja bunja mende kolooju.

¹⁰ Tosianonj yonjgoro nenj iwoiwaa dogo koloonj menjo mewombaaajonj koposonjonkeju. Tosianonj apu kotiga nenj enjalolonj ama lanj mepaqepae amakeju. Tosianonj iwoi kalugonj yonjgoro menkeju. Ejemba kaananonj mono Anutuwaawo bentotonja bunja mende qenj

aowuya. ¹¹ Onjoononga tosianonj wala iikaanja laligogito, kanagenj Ponjana Jiisan Kraist bunja qen aogi sayanonj songbama tak kotonj onjoma iwaa qatanonj soraaya koloogi. Menj solanjaninj onjono Anutunanaa Unjayanonj mono inaanj onjono dinjonj laligoju. Kianj.

Sele busugianonj Anutuwaaw jigo kowoga kolooja.

¹² *Niinonj iwoi kuuya saanonj memanjatiwaa so koloojento, iwoi kuuyanonj mono mende menj qeangonj nombaa. Iwoi kuuya saanonj memanjatiwaa so koloojento, iwoi monjonj ponjana koloonj nombabotiwaaajonj galenj menj aonjkejenj. ¹³ “Nene ii nenegadeen. Ii korojonanaajonj raja. Korojonana ii nembanene neninj kemebaatiwaaajonj raja.” Monjonj kaenj jenagato, Anutunonj mono nene ano korojonj ii motoonj jenj tegoro qaombaota. Sele busunana ii serowilinj ambombaajonj qaagoto, Pombaa gawonja mewombaajonj ama raja. Kaenj raro anjo sele busunana qeangowaatiwaaajonj nene iwoi nonomakeja. ¹⁴ Anutu iyanjaa ku-usunjanonj Ponj menj gbiliro koomunonjga waaroti, iinonj mono nono kaanagadeenj menj gbilinj nonono waabonja.

¹⁵ Onjo sele busugianonj Kraistwo toroqen iwaa sele kitia koloojuti, ii moju me qaago? Kawaajonj niinonj Kraistwaa sele busu kitia monj menj kana somata embawo qokotaamaanja me qaago? Ii qaago totoonj! Mono yamagenj! ¹⁶ *Anutunonj qaaya kokaenj jerota eja, “Yorononj mono sele busu motoonjgo koloowao.” Kawaajonj monjonj kana somata embawo qokotaaji, iinonj mono iwo sele busu motoonjgo koloowaota. Ii moju me qaago? ¹⁷ Motoonjgo koloowaoto, monjonj Pombo qokotaaji, iwaa unjayanonj mono Pombaa Unjyawo mindiriro motoonjgo koloonj laligowaota.

¹⁸ Serowilinj ii mono misinjgonj mesaowu. Singisongjo tosaanja ii me ii amakejonj, ii kuuya mono selenanaa seleenjenjanonj koloonjkeja. Monjonj serowilinj amakeji, iinonj mono iyanjaa selia menj bolinj singisongjo amakeja. ¹⁹ *Sele busugianonj mono Unja Toroyaa Bunja jigoya (tempel) kolooja. Anutunonj Unjaya onjono bunja qen aogi uugianonj laligoja. Kawaajonj onjoanjiiaa bunja mende koloojuti, ii moju me qaago?

²⁰ Onjoanjiiaa bunjaga qaagoto, Kraistnonj iwoi somatanonj sewanjiia mero iwaa bunja koloogi. Kawaajonj selegianonj mono nanamemenj soraaya anji Anutuwaaw qabunjanonj seinj kembaa. Kianj.

7

Loemba ano gbaworo sarañ laaligo rara

¹ Onjo qaa tosaanja onj qisigiti, ii jenj asarimaanja. Ejanonj emba mende menj gbaworoga laligoji, ii saanonj. ² Ii awaa koloojato, sele busuwaaw siinjanonj serowilinj ambubotiwaaajonj onjo motomotoonj mono anja anja loemba agiminj aonj laligowu. ³ Ejanonj mono embiaa siinjaa so loemba laaligowaa arenja otaawa. Embianonj kaanagadeenj mono loyaa siinja otaanj laligowa.

⁴ Embiaa selianonj mono anjaa bunjaga mende kolooro anja ii mende galenj komakejato, loyanonj ii galenj komakeja. Loyaa selianonj kaanagadeenj anjaa bunjaga mende kolooro anjasiri mende galenj komakejato, embianonj ii galenj komakeja. ⁵ Kawaajonj oroanagara mono mende anjonj koma aonj laligowao. Yanjgorodeenj uumotoonj ama pondanj qamakooli gawonj mewojonj saanonj anja anja laligowaoto, kambanj tosaanja kaenj laligonjgo mono mombo mindirinj motoonj laligowao. Ugara saanonj mende galenj koni Satanonj anjgobato menj orono singisongjononj kamaanj uruwabotiwaaajonj mono iikaenj ama laligowao.

⁶ Kaenj ambaotiwaajonj saanonj jejento, jojopanj qaa kaanja ii mende ama onjonjenj. ⁷ Niinonj ejemba korebore nii kaanja masaranja laligowutiwaajonj mojentonj, onjo tosaanja Anutuwaaw gawonj memewaa momo kalenj kaanja ii mende menj laligoju. Anutunonj momo kalenja mendeeno motomotoonj nonononj ii me ii anja anja bunja qen aonj laligojonj.

⁸ Loemba mende koloonj malo laligojuti, onjoonj kokaenj jejenj: Onjononj nii kaanja toroqen loemba mende koloonj solanja laligowuti, ii mono awaa kolooja. ⁹ Awaaw koloojato, loemba koloowombaa uugia gere jero laligowubotiwaaajonj mono saanonj loemba koloogi afaanogowaa. Kawaajonj yonjononj uugia galenj kombombaajonj amamaajuti eenj, mono saanonj loemba koloowu.

¹⁰ *Loemba laligojuti, onjoonj kokaenj jenj kotojenj, niinondeenj qaagoto, Ponjonj anjo mono qaa koi jeja: Embianonj loya mende mesaowa. ¹¹ Kaenj jejato, kilenj loya mesaowaati eenj, mono eja monj mende menj eenj laligowa me loyawo mombo aminj moma somonjonj aonj laligowao. Kaanagadeenj loyanonj embia mende mesaowa.

* 6:12: 1 Kor 10.23   * 6:16: Jen 2.24   * 6:19: 1 Kor 3.16; 2 Kor 6.16   * 7:10: Mat 5.32; 19.9; Maak 10.11-12; Luuk 16.18

¹² Ii Pombaa qaagato, loemba tosaana oŋoo gejanonogia ii Poŋnon mende jejato, neeno ii kokaen jejey: Uumeleen eja mombaa embianon uuta mende meleema kilej iwo laligomambaajon moji, iinon mono embia ii mende mesaowa. ¹³ Kaanjadeen uumeleen emba mombaa loyanon uuta mende meleema kilej iwo laligomambaajon moji, iinon mono loya ii mende mesaowa. ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Mombaa loyanon uumeleembaa gadokopa ejaga kolooro Anutunonj ii kilej uumeleen embiawo qokotaajiwaajon ama tak koton muro soraaya koloaja. Kaanjadeen mombaa embianon momalaaria qaagoto, uumeleen loyawo qokotaajiwaajon ama Anutunonj ii tak koton muro soraaya koloaja. Moŋnonj soraaya mende koloonagati een, meraboragaranonj mono Anutuwaasopa seleenjen laligowuyaga. Kaen laligowuyagato, Anutunonj motoonj tak koton onjotowiwaajonj mono soraaya koloaja.

¹⁵ Soraaya koloajuto, moŋnonj mende moma laarinj loya me embia mesaomambaajon mojati een, mono saanonj mesaowa. Kaen kolooro noo qaananonj uumeleen alanana ii mende somonjgowa. Anutunonj onjo luaenonj laligowutiwaajonj onjoono. ¹⁶ Emba, gii loga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Me eja, gii embaga uu kuunj muna uuta meleembaa me qaagoti, ii mono nomaen monaga? Kawaajonj mono luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjotowiwaasopa so mono toroqen laligowu.

¹⁷ Poŋnonj motomotoonj onjo laaligogiaa arenj ano loemba me masaraja laligogi Anutunonj onjototi, iikawaa so mono toroqen laligonj laaligogiaa kania mende utegowu. Uumeleen kanagesoya kanagesoya liligonj gomanj so kaen jenj koton onjmakejenj.

¹⁸ Anutuwaasopa aiweseya eja mombaa selianonj kotogi laligoro kaanja onjototi een, ii mono kotomambaajonj mende kaparanj komba. Anutuwaasopa aiweseya mombaa selianonj mende kotogi laligoro kaanja onjototi een, mono ii kotowutiwaajonj mende kaparanj komba. ¹⁹ Anutuwaasopa aiweseya selenananonj kotogita eja me mende eji, iikanonj Anutuwaasopa jaanonj iwoi omaya koloajoto, jojopanj qaaya tenj koma otaaninj iikanonj mono honjowo koloaja.

²⁰ Anutunonj onjoono kambanj iikanonj loemba me masaraja laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so toroqen laligowu. ²¹ Mombaa welenjeqeqe omaya koloona Anutunonj goonoti een, iikawaajonj mono majakaka mende ama laligowa. Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloonagati een, ii mono saanonj mokoloowa me uuga afaanoro saanonj toroqen welenjeqeqe omaya laligowa.*

²² Ii kokaembaajonj: Moŋnonj welenjeqeqe omaya kolooro Poŋnonj kaen onoo uuta meleeno singisonjgoyaa kasia isano solanja koloonj laligoja. Kaanjadeen moŋnonj solanja kolooro Poŋnonj kaanja onoo uuta meleeno iyanjaa ainja qaagoto, Kraistwaa jeta tenj kombaatiwaa kasanonj nama welenja qen laligoja. ²³ Kraistnonj tawa somatanonj sewanjia mero laligojutiwaajonj mono balonj ejemba yonjoo qaa baatanonj kema keegia moma welenjeqeqegia omaya koloonj laligowubo. ²⁴ Kawaajonj uumeleen alauruna, Anutunonj onjoono kambanj iikanonj solanja kasagia qaa me welenjeqeqe togiaa kasa gbadononj laligogiti, onjo motomotoonj mono iikawaa so Anutuwaasopa jaanonj toroqen laligowu. Kianj.

Gbworo saranj ano malo yonjoo gejanono qaagia

²⁵ Emba saranj jumunja† onjo gejanonogia ii Poŋnonj mende jenj koton mojen. Kawaajonj Poŋnonj kiankomunj nono qaana lanj qaagoto, moma laarinj nonj sokonjiwaa so jenkejenj, mono iikawaa so gosinj neenaa momonanonj kokaen jemaaja:

²⁶ Kakasililinj kambanja dodowijiwaajonj eja gbworo emba saranj laligojuti, kuuya onjononj mono iikawaa so toroqen laligogi awaa koloowaa. Kaen romonjgojenj. ²⁷ Emba menj laligojanj een, embaga mesaomambaajonj mende janjarinj riiwa. Embaga qaa masaraja laligojanj een, mono embawaajonj mende monjgamba. ²⁸ Kilej emba mewaati, iikanonj mono singisonjgoyawo mende koloowaa. Kaanjadeen emba saranonj eja mewaati, iinonj singisonjgo mende ambaa. Singisonjgo qaagoto, iikaanja ambuti, iyonjononj mono selegianonj kakasililinj mamaga mokoloowuya. Onjononj ii mokoloowubotiwaajonj mono anjonj koma onjomambaajonj mojenj.

²⁹ Kaen moma gejanonogia jejento, kilej qaa monj kokaen injjomanja: Uumeleen alauruna, Poŋ kawaatiwaa kambananonj torijiwaajonj ama emba menj laligojuti, onjononj mono kaanjagadeen kambanj kokainonjga kanainj embagia qaa tani kaanja koloonj laligowu. ³⁰ Wosobiri moma saajuti, onjononj mono mende saabutiwaa tani kaanja koloonj laligowu. Uugia qeangoro aisoojuti, onjononj mono mende aisoowutiwaa tani kaanja koloonj laligowu. Iwoi sewanja mejuti, onjononj mono ii mende bunja qen aowutiwaa tani kaanja koloonj laligowu.

* **7:21:** Qaa kawaa kania monj ii kokaen: Uuga meleema saanonj solanja koloonj gawonj monj mokoloonj een, gii saanonj toroqen welenjeqeqe omaya laligowa. † **7:25:** Olonjkalu mende qeqeta

³¹ Namonon kamban kokaamba aren otaan laligonkejuti, iikanon mono aliwaatiwaa so kolooja. Kawaajon balombaa ilawoilaya konkororo ama gawombaaajon amakejuti, onjonon mono iikanon uugia somonjonkejiwaa tani kaanja mende koloon laligowu.

³² Onjo balombaa lombotaajon majakakagia qaa laligowutiwaaajon mojen. Ejemba masaraja laligoji, iinon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe Pombaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja. ³³ Kaen jenkejato, emba men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe embanaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁴ Ponjon leegen embianon leegen awaranjon momoya horori uutanon deeno laligoja. Kaanjadeen emba loya qaa ano emba sarañ masaraja laligojaoti, iyoronon mono Pombaa ilawoilawaajon majakaka momakejao. Ii moma “Nomaen ambe unjana ano sele busuna soraaya kolooro Pombaaajon sokonaga,” iyangaraajon kaen jenkejao. Kaen jenkejaoto, eja men laligoji, iinon mono balombaa ilawoilawaajon majakaka momakeja. Ii moma “Nomaen ambe lonaa uutanon qeangoro sokonaga,” anjaajon kaen jenkeja.

³⁵ Onjoanjia ilaan onjommbaaajon moma gejanono qaa ii onjonjen. Ii tosaanja kasa kaanja somonjon onombe lombo mokoloowutiwaaajon qaagoto, kania kokaembaajon ii onjonjen: Niinon onjo nanamemen dindija otaan uudendeen qaagoto, pondan Pombo qokotaan nama kotiiwutiwaaajon mojen. Kawaajon gejanono qaagia ii injijen. Kianj.

³⁶ Eja monjon emba sarambo bunja qen aon laligonjo mesaommbaaajon romonjoji, iwaa goro qaa ii kokaen jemaña: Eja iikanon kokaen romonjon jeja, “Emba ii men sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero emba mewaatiwaa siija moma kotiiro embawa gbania eja memewaa so kolooji een, iinon mono saanon siija otaan agimoin aori sokombaa. Iikaanja kanon singisonjogoyawo mende koloowaa. ³⁷ Mende koloowaato, ejanon emba ii mende mewaatiwaa qaaya anaa uutanon somonjon moma kotiiji, iikawaajon kokaen jemaña: Monjon eja ii qaanon mende kuuro osijato, saanon anaa siija otaaro qaa monjon mende somonjoji, een, iinon mono saanon anaa siija otaan emba ii mende mewa.

³⁸ Kaen kolooro emba sarañ mewaati, iwaa silianon mono dindija koloowaato, ii mende mewaati, iinon mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.‡

³⁹ Embanon loyanon jaawo laligowaatiwaa so men aowaa qaayanon somonjoro laligojato, loyanon komuwaati een, qaa iikanon kaanjadeen komuro saanon eja siijanon jewaatiwaa so mewaa. Uumelembaa gadokopa ejaga qaagoto, eja Pombo qokotaaji, iigadeen mewaa. ⁴⁰ Saanon eja men korisoro qerewenja mokoloowaato, toroqen masaraja laligowaati een, mono uukoisoro honja mokolon aisoonkebaa. Niinon qaa ii gosin kaen jejen. Anutuwa Unjanon noo unanon kaanagadeen laligoji, iikawaajon mono kaen romonjon jejen. Kianj.

8

Nene tando lopiombaa nandun aanja ii newonja me qaago?

¹ Onjo nene tando lopiombaa nandun aanja kawaa tere oogi gejanono kokaen jemaña: Uujopanon mono ilaan onjombaa. Niinonjiinon jegi tosianon kokaen jenkeju, “Kuuya nononon tando lopiombaa kanagia moma yagonin omya kolooja.” Qaa ii honjabinaga kolooji, ii mojon. Onjo momo kaanja jen laligogi uugianon waaro konain kaanja terereen awelegonkeju. Kaen ama deema sisau laligoju. Kana qaa waja ii uujopa. Kana iikaanja kanon mono ananaa uunana meagon men kotiin aowonja. ² Monjon “Qaa mombaa kania moma yagojen,” ii jetanon jeji, iwaa momakootoya honjonon mono mende kolooro toroqen tompin laligoja. ³ Ii qaanondeen jejato, monjon Anutu uutanon jopagonkeji, Anutonon mono iwaajon moro honja kolooja.

⁴ Nene tando lopion yonjojon nandun angiti, ii newonja me qaago? Qaa kokaen jenkeju, “Tando lopion ii ber honja mende laligojutiwaa kaisaregia koloju,” ano qaa mon ii kokaen, “Anutu motoonjonon laligoja. Alia mon qaago.” Qaa woi ii onjaga kolojaoti, ii mojon. ⁵ Qaa iikawaa kania ii kokaen, “Ome beña beña,” qagia kaen qamakejuti, ii

‡ **7:38:** 36b Eja monjon borata eja mummbaaajon uuwoi moji, niinon iwaa gejanono qaa kokaen jemaña: Manjanon kokaen romonjon jeja, “Borana mun sili awaa mende ama mumambo.” Kaen jero borataa gbania eja memewaa so kolooro eja mummbaa siija moma kotiiji een, iinon mono saanon siija otaan eja muro mero sokombaa. Manjanon iikaanja kanon singisonjo mende ambaa. 37b Mende ambaato, manjanon borata eja mende mubaatiwaa qaaya anaa uutanon somonjon moma kotiiji, iikawaajon kokaen jemaña: Monjon manja ii mende kuuro osijato, saanon anaa siija otaaro qaa monjon mende somonjoji een, iinon mono saanon siija otaan borata anjon kombaa. 38b Kaen kolooro bora saraña eja mubaati, iwaa silianon mono dindija koloowaato, ii mende mubaati, iinon mono kana awaa soro otaawaa. Kianj.

mamaga laligoju. Sombinonj me balononj laligojuti, ii saanonj mende mojonj. Onjanonj omejiilanj, berj ano eja ponj ii mamaga laligoju.

⁶ Ii laligojuto, ii kilej Anutu motoonjo iinondeej ananaa berjnana ano Manjnana koloaja. Iinonj iwoi kuuya mokoloooro asugiro. Laaligonana iwaajonj laligowombaajonj ama nonono laligojonj. Kaanagadeej Ponj motoonjo Jiisas Kraist laligoja. Iinonj Anutu ilaaro iwoi kuuya mokolooori. Nono kaanagadeej ilaanj nonono laligonj kotiinjkejonj.

⁷ Kaenj moma laarijonto, ejemba kuuyanonj momakooto kaanja ii mende menj laligoju. Ii qaagoto, tosonianj wala tando lopionj waegia menj moma kotiigitiwaajonj ama koi kaanjanonj kaanagadeej toroqerj nene tando lopiombaa nandunj aanja ii nenj iikaanja kanonj afaanjonj berjurugia ii romonjonj laligoju. Uugianonj looloooria kolooro uuwoi ama negi uugia iikanonj menjerengonjkeja. ⁸ Menjerengonjkejato, nenenonj nunuama Anutuwaawaa kosianonj mende nonoomakeja. Nene sinji laligowonjati, iikanonj tiwitiwilaa mende mokoloowonja. Nene nenj laligowonjati, qabujanananonj iikanonj mende somariiwaa.

⁹ Ii kilej nene kuuya newombaajonj afaanjoju, onjononj mono jeubaba lanj laligowubotiwaajonj galej menj aonj laligowu. Jeubaba kaenj laligogi tosonianj injiima uugia looloooria kanonj boliro kamaanj unuwabo. ¹⁰ Kawaa kania ii kokaenj: Giinonj momakooto honja menj laligonj afaanjonj tando lopionj jigoyanonj kema rama nemanbene nena alaga monjonj giuro kokaenj bimoowaa: Uutanonj looloooria kolooro uuwoi anji, iinonj kaenj giima uutanonj waaro afaanjonj nene tando lopiombaa nandunj aanja ii nenj kamaanj qenaga.

¹¹ Goo momakootoga honja kanonj mono geengaa uumeleej alaga kuuro uuwoi qaganonj looloooria koloojiwaajonj mono afaanjonj nenj kamaanj qenaga. Kraistnonj iwaajonj ama komuroto, nene ii nenj kaenj kamaanj qerj tiwilaaro mende sokombaa.

¹² Tiwilaawaato, uumeleej alaurugia kaenj menj bolinj onjoma uugia looloooria ii qerj kondeema singisonjo amakejuti, iikaanja kanonj mono Kraist iyana qotogonj singisonjo amakeju. ¹³ Kawaaajonj niinonj nene monj newe iikanonj uumeleej alana kongoro muro kamaanj qerj singisonjo anji eenj, niinonj mono kambanj monjonj nene ii mende toroqerj nemanja. Niinonj alana jolonjonj kongoro mumambotiwaajonj kaparanj koma nanjenj. Kianj.

9

Aposol nomaenj koloowe sokonaga?

¹ Naa kasanonj somonjonj nono solanja mende koloowenaga? Onjononj gosinj nonji aposol koloojenj me qaago? Pohnana Jiisasnonj asuginj nono iibe me qaago? Niinonj Pombaanonj nanjonj gawonj mewe onjo mono gawonj iikawaa honja koloaju. ² Pohnonj anjo aposol gawonj nono iwo nama mewe onjo uugia meleema noo munjenj aasona koloaju. Kawaaajonj tosonianj gosinj nonji aposol mende koloowenagati eenj, onjononj mono kanana iikaanja moma yagoju. Ii mono afaanjonj nanjonj jegi sokombaa.

³ Ejemba tosonianj noojonj "Aposol mende koloaja," jenj ajoroonj gemanonj qeje ama nomakejuto, niinonj mono onjononj sundu jenj iikanonj neenaa kanana nanjonj jenjkejenj. ⁴ Kawaaajonj gere ano nemanbene nononji nenjauruna yonjowo menj nenj laligowonaga, iikanonj mono soyanonj koloonaga. ⁵ Piito, aposol tosaanja ano Ponj Jiisaswaa kouruta yonjononj embaurugia momalaarigiawo unuwama motoonj kema kanjkeju. Niinonj kaanagadeej iikawaa so ambenagati eenj, sili iikanonj mono kana waleema qetetanowenaga me qaago? Ii qaago totoonj.

⁶ Selewaa laaligoyanonj onjo ejemba geria nanjonj onjomakejuto, nii ano Barnabas qaago. Noro gawombaa tawaya mende noronji eenj laligonjkejo. Ii mogi sokonja me qaago? Tosianonj uuwaa gawonj megj tawa onjonj selegiaa gawonj mende menjkejuto, noroonjonj gadeej mono nanjonanjononara noronaro mokoloowotiwaajonj jeju me? ⁷ Gawmambaa manjaqede gawonj menjkejuti, yonjononja monjonj anjaa laaligoya nanjonj aonj menjkeja me qaago? Wain gawonj komomakejuti, yonjononj kuuya iikawaa honja menj nenjkeju me qaago? Kaanjiadeej bulmakao galej komakejuti, yonjononj kuuya iikawaaaju apuya nenjkeju me qaago?

⁸ Qaa ii balonj ejemba ananaa momonana iikayadeej mondama otaanj mende jejento, Anutunonj kaanagadeej qaa iikayadeej Mooseswaa Kana qaanonj jeja. ⁹ *Mooseswaa Kana qaanonj Juuda nonjo gawonj meme silinana ii jenj asarinj kokaenj oogita eja, "Wiit dumunj kota ano kaawoya gosiwombaajonj bulmakao eja wama kanj oonji dumunj tuunj qaganonj riinj rijijaankeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu. Kaenj wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa." Kawaa so kasunonj tiwojunj menj oro metogoro qerj nene kitia mugi nero sokombaa. Anutunonj kasu bulmakao yonjoonja majakaka mende moma kaenj jeja. Ii qaago.

* 9:9: Dut 25:4; 1 Tim 5:18

¹⁰ Orowaajon qaagoto, qaa ii mono nonoojon jero eja. Qaa ii nononon kokaen ambombaajon ama oogita eja: Kinononon gawon tetebaro meji, iinon mono hona koloowaatiwaajon jejeromonromon qaganon gawon menkeba. Kaanagadeen dumun tononon qen hona ano kaawoya gosiji, iinon mono bakaya men newaatiwaa mamboma gawon menkeba. ¹¹ *Nononon uuwaa qaa kota batugianon qosoma kororoon laligonin ononon laaaligowaa nanjonanjo iwoi mende nononon gamuyawo koloonkeja. Niinon men qeangon onombe ononon iikawaa kitia meleema nonji soyanon koloowaa.

¹² Tosianon batugianon uuwaa gawon megi nanjon ononon soyanon kolooji een, nii mono so ii uugun nanjon nonji sokombaa. Kitia ononin iikawaa kitia nononon so konagato, niinon iikaan ambutiwaajon mende qisin onombe. Kraistwaa Oligaa Buja qaa seiwaatiwaa kania somonogowombotiwaajon mono iwoi nonombutiwaajon mende qisin ononin. Qaagoto, nononanodeen mono kaparan koma kotiin lombo kuuya bosima laligonin.

¹³ *Qaa koi mono romongowu: Jiwowon jigonon gawon menkejuti, iyononon mono jigo iikaan nembanegia men nenkeju. Siimolon on alatawaa gere bolana galen kombutiwaajon kuun ononon nanjuti, iyononon ejemba nene nandungia alatanon anji nene iikawaa kitia tosia ii iikaan buja qen onkeju. ¹⁴ *Qaa iikawaa so Pononon kaanagadeen jen koton qaa kokaen jero, "Oligaa Buja jen seigi ejembanon mobuti, iyononon mono Oligaa Buja waa kitia kotin nandun anji laaligogia nanjonanngogia mokoloon laligowu."

¹⁵ Niinon saanon qaa iikawaa so romononon uuwaa gawon men tawa nombutiwaajon qisin onombenagato, kotin nandun ambutiwaa qaa kuuya ii mesaowe. Monen ambutiwaa qaa oojenji, ii ononon kaen ama nombutiwaajon mende oojen. Tawa memambaajon romonogowe bimooro koomuwaajon mobe afaanjoja. Neenaajon ii qaa omaya qaagoto, tawa mende nombutiwaa qaaya ii mono selena mepeseen jen. Nononon qaa ii mononon me mononon qewagomambaajon amamaaro laligomanja.

¹⁶ Oligaa Buja jen seinkejenji, iikawaajon selena mepeseemambaa so mende koloojen. Niinon Anutuwaa jenkooto baatanon laligonin ii jen seimambaa so koloojen. Gawon ii mono mesaomambaajon amamaajen. Oligaa Buja mende jen seiwenagati een, iikawaajon lombonon qananon uro niima ilipizi jewutiwaa so koloowenaga.

¹⁷ Neena siinononon gawon ii meweengon mewenagati een, mono saanon tawa nombutiwaajon mambombenaga. Kaento, Anutonon kuun nono neena aijn mende otaan Buja galen komakejenji een, ii mono Anutonon moma laarin noma gawon nono laligojeniwaa so menkejen. ¹⁸ Kaen kolooro naa iwoinon mono tawana koloonkeja? Oligaa Buja jen sein ii sewana qaa amakejenji, iikaanon mono noo tawana koloonkeja. Anutonon gawonaa kitia nombutiwaajon jen kotooro Buja Terenon eji, qaa iikawaa so tawawaajon mende kaparan komakejenji.

¹⁹ Ejemba mononon me mononon mende somononon nono saanon neena aijnon laligowenagato, ii kilen neena men kamaan aon laligojen. Ejemba kuuyanon uugia meleembutiwaajon kaparan komakejen. Kaen ambutiwaajon jemba kuuya welengia qen laligojento, seiseiya yononon kilen Kraistwaa buja mende koloowutiwaa so kolooju. ²⁰ Juuda yononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma batugianon Juuda tani koloon laligowe. Mooseswaa Kana qaa baatanon laligojuti, iyononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma neeno Kana qaa kawa baatanon mende laligon kilen qaa iikawaa gbadonon somononon nonjiwaa tani koloon batugianon laligowe.

²¹ Mooseswaa Kana qaa mende moma laligojuti, iyononon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma batugianon Kana qaa mende moma laligojeniwaa tani koloon laligowe. Neeno Anutuwaa Kana qaawaajon tompin mende laligojento, Kraistwaa Kana qaa baatanon kema ii ten komakejen. Ii kilen yonoo batugianon Anutuwaa Kana qaa mende mojen tani koloon laligowe. Ejemba seiseyanon uugia meleembutiwaajon kaen ama laligowe.

²² Momalaarigianon looloria laligojuti, iyononon uugia meleema kotiiwutiwaajon ilaan onoma batugianon looloria tani koloon laligowe. Ejemba tosaan naa afaanaga kana iinon me iinon uugia meleembutiwaajon ilaan onoma jemba kania kania yonoo batugianon tani kania kania ama laligowe.

²³ Tani kuuya ii Oligaa Bujanon seiwaatiwaajon amakejen. Seiro kotumotueyanon neena qananon uro neeno kaanagadeen oyanboyon koloomambaajon ama kaen amakejen. ²⁴ Qaa koi mono romongowu: Kuu aambaa kambananon kuuya yononon haamo ambutiwaajon esungia men kululuun kemakejuto, motoonjo mononon mono haamo ama

tawa mewaa. Onjo mono motoonngo iikawaa so bobogarin kema tawa mewombaajon kaparanj koma laligowu. Mono iikawaa so momalaari koma gbilin laligowu.

²⁵ Ejemba aangolenon haamo ambombaajon kemakejuti, iyonononj mono kuuyanon iyangia tororo galen koma aowombaajon koma gbilinjeju. Yonononj kasaronj juquma gororongwaati, iikayadeen mewombaajon kaparanj komakejuto, nonononj ila wage mende oliwaati, mono tawa ii mewombaajon kaparanj komakejon. ²⁶ Kawaajon niinonj lansanj kema koma kaj koma mende bobogarin kemakejen. Borona kuma manja lansanj mende qenjejenton, kuu aanj alauruna haamo ama onjomambaajonj mono dindinagadeen tororo qenjejenj.

²⁷ Niinonj ejemba tosaanj Buja qaanonj uugia kuuj laligowe tegoro Anutunonj mono gema nuro neeno ilawage mende memambo. Kawaajonj mono neenaa sele busuna mindinjonj tororo koma gbilin galen komakejenj. Kianj.

10

Israel wala laligogiti, iyonoononj galenj meme qaa

¹ *Oo uumeleenj alauruna, Israel nonoo ambosakanananonj Mooseswaa gematanonj otaanj kagi iwoi kolooroti, iika-waajonj poumapou laligowubo. Kawaajonj Israel nonoo kananana kokaenj toroqenj oomaaja: Yonononj kuuya koosu baatanonj kaj laligonj Kowe Osga kotogi yonoononga monjonj monj mende tiwilaaro. ² Anutunonj oomuluya koosunonj ano kowenonj ano ii kotonj kaj kuuyanonj uugia meleema Mooseswaanonj kanageso koloogi. ³ *Kaenj koloonj kuuya yonononj uuwaa nene iikayadeenj mokoloonj nenj laligogi.

⁴ *Kaanagadeenj kuuya yonononj uuwaa apuya iikayadeenj mokoloonj nenj laligogi. Uuwaa apuya ii jamo somata monjonj onjotaanj kanagianonj karoti, mono iikanonja mokoloogi. Jamo somata ii Kraistwaa sareya. ⁵ *Kaenj laligogito, ii kilenj Anutunonj kanageso honja yonoojonja uuikorisoro mende moma laligoro balonj qararanjonjkonjanonj tiwilaagi qamogianonj qeqelalanj enj gisaagi.

⁶ *Kaenj kolooroti, ii ananaa gejatootoonanaga kolooja. Anutunonj mono sare ii nonoojonj ama ano galenj meme qaanana kokaenj kolooja: Yonononj uugia mende galenj koma bologa mewombaajonj koposongogiti, nonononj mono iikawaa so ama tiwilaawombo. ⁷ *Kaanagadeenj Israel yonoononga tosanonj tando lopionj waegia menj mepeseen laligogiti, onononj mono iikawaa so ama laligowubo. Yonoojonj Buja Terenonj qaa kokaenj oogita eja, "Kanageso yonononj nenj korisoro ama ajoroonj ragi uugianonj waaro iikanonj meleema gejajojombanj kokaenj kolooro: Yonononj rii gbawe oronj apu kotiga nenj serowilin lanj anji." Qaa kaenj eja.

⁸ *Yonoononga tosanonj serowilin anji Anutuwaa irinjonsoonjaajonj ama ejemba 23,000 kawaa so weenj motoonngowaa uutanonj komuj kamaagi. Nonononj mono tosaanja yonoo so serowilin ambombo. ⁹ *Kaanagadeenj Israel yonoononga tosanonj Ponj iijongogi mokolenj yonononj injigi komugi. Nonononj mono tosaanja yonoo so Ponj iijonggo wombo.

¹⁰ *Yonoononga tosanonj galenjurugia njindin-njunduru jenmeesanj ama gema unuj laligogi menj tiwitiwilaaj gajobanonj mono unjuro komugi. Nonononj mono tosaanja yonoo so njindin-njunduru jenmeesanj lanj ama laligowombo.

¹¹ Kaenj koloonj onjototi, sareqaa ii mono ananaa gejatootoonanaga kolooja. Namononj laaligowaa kambanj tetegoyanonj kaj kuuj nonono laligojonj, sundu ii mono nonoojonj ama oogi galenj meme qaanana kolooja. ¹² Kawaajonj nama kotimambaajonj jejanj, gii mono kamaanj guwabotiwaajonj ama galen menj aonj laligowa.

¹³ Angobato qagianonj umakejuti, iikayadeenj mono balonj ejemba kuuya nonoo qanananonj umakeju. Angobato tania monj mokoloowuyaga, iikanonj esungianonj mende sokombaatiwaajonj kamaawuyagato, Anutunonj qaaya somongorotiwaa so ii pondanj otaanj amakeja. Iinonj angobato Toya angonj kono angobato esungia mende sokombaatiwaa so ii ama onjomambaajonj amamaanjeja. Kawaajonj angobato mogi Anutunonj esunja onjoma iikaanja kanonj olonj kombombaa kana kaanagadeenj meleuj onjono koloonjeja. Kawaajonj onononj balombaa angobatoya iikanonj saanonj kotiinj haamo ambutiwaa so kolooju. Kianj.

Tando lopiombaa lombanj ano Pombaa samonj kowoga

* **10:1:** Eks 13.21-22; 14.22-29   * **10:3:** Eks 16.35   * **10:4:** Eks 17.6; Jan 20.11   * **10:5:** Jan 14.29-30   * **10:6:** Jan 11.4   * **10:7:** Eks 32.6   * **10:8:** Jan 25.1-18   * **10:9:** Jan 21.5-6   * **10:10:** Jan 16.41-49

¹⁴ Kawaajon wombo alauruna, tosonian tando lopion waegia menj mepeseen onomakejuto, ononon ii kok koma mesaowu. ¹⁵ Niinon momo ejemba akadamugiawo koloojutiwaa so qaa jemanjati, ii mono onjoangio gosinj iikawaa honja mokoloowu.

¹⁶ **“Pombaanon samon newonja,”* kaen jen kotumotuwaa qambiwaajon Anutu dangisen jen qama koolinj qambi iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanon toroqen saya nenkejon. Bered motonj iikanonja nenkejonj, iikanonj mono Kraistwaanon toroqen busuya nenkejon. Iikawaajonj mono duduuwubo. ¹⁷ Kuuya nononon bered motoonjo iikanonja nenkejon. Bered ii motoonjo koloojiwaajonj ama mamaga nonononj Kraistwaa honja motoonjo koloojonj.

¹⁸ **“Onjo mono Israel kanagesowaa laaligoya romonjgowu. Ejemba siimolonj oowutiwaajonj nene angi tosonianj iikawaa kitia nenkejuti, iyonjononj alatanonj toroqen gawonja Anutuwaajonj menkeju. ¹⁹ Qaa iikawaa kania honja ii mono nomaen jewenaga? Tando lopion onjoonj bao qegi saya kamaaro siimolonj onkejuti, iikanonj honjowo koloojiwaajonj jeja me qaago? Tando lopion ii honja koloojutiwaajonj jeja me qaago? Qaa kawaa kania ii nomaen?”*

²⁰ **“Tando lopion ii honja qaagoto, uumeleembaa gadokopa yonjononj kilen siimolonjia omejiilan yonjoonj onkeju. Ii Anutuwaajonj qaago. Niinonj onjo ome yonjowo toroqen laligowubotiwaajonj majakaka mojen. ²¹ Onjo Pombaa qambinonja ano omejiilan yonjo qambinonja ororonj newombaajonj amamaawuya. Kaanagadeen Pombaa nene duj ano omejiilan yonjoonj nene duj ii ororonj toroqewombaajonj amamaawuya. ²² **Nanamemenj kaananonj mono Pombaa uuta mero boliro irinja soombaatiwaajonj mojonj me? Ku-usunananonj mono Ponj uugunj uma laligojonj me?”**

Nononana ainana mesaonj Ponj mepeseewonja.

²³ **“Tosianonj kokaen jenkeju, “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja.” Qaa ii honjagoto, nanamemenj kuuya kanonj mono mende ilaan nonomakebaa. “Nono saanonj nononana jaajaa ainana otaanj iwoi kuuya amakebonja,” kaen jenkejuto, nanamemenj kuuyanonj mono uunana mende nangonj menj kotiinj nonomakebaa. ²⁴ Monjonj monj iyanjaajonjadeen romonjonj qeangomambaajonj kaparanj kombaboto, alaurutanonj qeangowutiwaajonj kaparanj kono sokombaa.*

²⁵ Oro ii me ii maaketnonj ama qetegonj nene mirinonj (sii mirinonj) sewanja mewutiwaajonj amakejuti, ii mono uuwoi mesaonj nenkebu. Orowaajonj ama uugianonj menjerengowabotiwaa qisiqisia monj mono mende ambu. Qaago! ²⁶ **“Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaen oogita eja, “Balonj ano iwoi kuuya kanonj eji, ii Pombaa bunjaga kolooja.”*

²⁷ Monj Kraist mende moma laariji, iinonj onjoono iwaanonj kembombaajonj moma kema raji nembanene ii me ii jaagianonj ama onjombuti, ii mono uuwoi mesaonj newu. Nenewaajonj ama uugianonj menjerengowabotiwaa qisiqisia ii mono mende ambu. Qaago! ²⁸ Onjoangiaajonj qaagoto, “Nene koi tando lopion yonjo nandunj aanja kolooja,” monjonj kaen injjoroti eenj, ii injjoroti, iwaa uutanonj boliwabotiwaajonj mono galen menj aonj mende newu.

²⁹ Geengaa uuganonj menjerengowabotiwaajonj mende jejento, alagaa uutanonj boliwabotiwaajonj ii jejen. Niinonj neenaa aijnonj iwoi ambe alanaa uutanonj boliro gosinj noma Anutonj qaana jen tegonj kitia meleema nombabo. Eenj kaen mendeema aoninj jawo kolooro mende sokonja. ³⁰ Niinonj ejemba yonjowo toroqenj rama nenegiaajonj “Anutu dangisenj!” jen oro nemanjati, tosonianj iikaanj ambe niima iikawaajonj gema nugi mende sokombaa. Orowaajonj Anutu mepeseeenj, iikawaajonj mono qaa tokoronkota jen nongji mende sokonja.

³¹ Kawaajonj nene apu newuti, ano ii me ii ambuti, ii kuuya mono Anutuwaqa qabunjanonj seiwaatiwaajonj ama amakebu. ³² Iwoi monj mende anji mombaa uutanonj iikawaajonj boliro momalaarianonj zololonjonj kamaawabo. Juuda me kantri tosiaa ejemba me Anutuwaanonj kanageso yonjo batugianonj mombaa uutanonj mono onjoonj ama boliwabo. ³³ Niinonj kaanagadeen iwoi kuuya amakejenj, iikanonj mono ejemba korebore uugianonj qeangowaatiwaajonj kaparanj koma laligojenj. Neenodeen qeangomambaajonj mende nanjento, ejemba seiseianonj qeangowutiwaajonj janjarinj riuwe mombo letoma Siwewaa bunja koloowutiwaajonj kaparanj komakejenj. Kianj.

* **10:16:** Mat 26.26-28; Maak 14.22-24; Luuk 22.19-20   * **10:18:** Lew 7.6   * **10:20:** Dut 32.17   * **10:22:** Dut 32.21   * **10:23:** 1 Kor 6.12   * **10:26:** Ond 24.1

11

¹ *Niinonj Kraistwaa sili kaanj amakejenj, iikawaa so onjononj mono noo silina otaanj laligowu. Kianj.

Emba onjononj mono wanjgia esuuj Ponj mepeseewu.

² Niinonj iwoi kuuya amakejenj, onjo iikanonj romonjonj nomakejutiwaajonj danjgisenj jenj onjonjenj. Onjo kuma onjombetiwaa so qaana tenj koma otaanjkejuti, iikawaajonj mono mepeseen onjonjenj. ³ Niinonj onjo qaa koi moma kotowutiwaajonj mojenj: Kraistnongj eja kuuya nonoo wanjnana kolooja. Ejanonj embawaa wanj kolooja ano Anutunonj Kraistwaa wanj kolooja. ⁴ Kawaajonj eja onjo mono wanjkougia qetegonj qama koolinj Anutuwaawaa qaa jegi sokombaa. Eja kuuyanongj wanjgia turunj qama koolijuti, me Anutuwaawaa gejatootoo qaa jenj asarijuti, Anutunonj mono iyonjoo momogiaajonj moro gamuyawo kolooro iyanjia menj kamaanj aonkeju.

⁵ Kaento, emba monjonj wanj mende esuuj qenjaaro ajoajoroononj qama kooliji me Anutuwaawaa gejatootoo qaa jenj asariji, iinonj mono loya wanj kolooji, ii gamu qenj munj iyanj menj kamaanj aowaa. Kaenj ama wanj juya kuuya motogi asuganonj eenj laligowaatiwaa so koloowaa. ⁶ Embanonj wanj mende esuuji eenj, iinonj mono wanj juya kaanagadeen jero motogi sokombaa. Ii sokombaato, embanonj wanj juya jero motogi gamuyawo koloowabo. Kawaajonj mono wanj esuuj laligoro sokombaa. ⁷ *Embanonj loyaa akadamuya koloojato, ejanonj Anutuwaawaa unjanjaya ano akadamuya kolooja. Kawaajonj ejanonj mono wanj mende esuuro sokombaa.

⁸ *Ii kokaembaajonj: Waladeen ejanonj embanonjga mende kolooro, embanonj ejawaanonjga koloooro. ⁹ Anutunonj eja ii embawaajonj qaagoto, emba ii ejawaajonj mokolooro laligoju. ¹⁰ Kania kawaajonj ama embanonj mono ku-usunj baatanonj laaligowaa aiweseya ii wanj esuuj laligoro sokombaa. Kaenj kolooro Siwe gajoba yonjononj godaqeqewaa sili awaa iimakebu.

¹¹ Kaenj sokombaato, Pombo qokotaanj laligoninj embanonj mono ejawaa qaaya mende uugunj anjga aijnanonj lanj mende laligowa. Ejanonj kaanagadeen embawaa qaaya mende uugunj anjga aijnanonj lanj mende laligowa. ¹² Embanonj ejawaa siitanonjga koloooro kawaa so ejanonj kaanagadeen embawaa goronj uutanonjga koloonj laligojonto, ilawoilla kuuyaa kondomondoo Toya ii Anutu.

¹³ Kawaajonj embanonj wanj mende esuuj Anutu qama kooliro sokombaa me qaago? Qaa ii mono onjoojio gosinj somonjowu. ¹⁴ Anutunonj ejemba mokoloonj nonoma balononj motoonj laaligo arenjoroti, arenj ii iima gosinj sili koi kaanj mono moma asarijonj me qaago? Ejanonj wanj juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono gamu qenj aoja.

¹⁵ Anutunonj embawaa wanj juya koriga ii esuya koloowaatiwaajonj muro laligoja. Kawaajonj embanonj wanj juya mende motoro koriji eenj, iikanonj mono akadamuya koloonj muja. ¹⁶ Monjonj qaa kawaajonj niinonjgiinonj amambaajonj moji eenj, niinonj iikawaajonj qaa motoonjgo kokaenj jemanja: Anutuwaanonj kanagesoya kanagesoya Anutu mepeseewombaaajonj ajoroonkejuti, iyonjononj mono nonowo uumotoonjgo ama sili iikayadeen otaanj sili tosaanja togonkeju. Kianj.

Pombaa samonj toroya newutiwaa silia

Mat 26.26-29; Maak 14.22-25; Luuk 22.14-20

¹⁷ Onjo uumeleen ajoajoroononj ajoroonj kanonj mende qeangonkejuto, mono toroqenj kileqileenkeju. Kawaajonj niinonj mende mepeseen onjonjento, arenj ama jenj koton onjonjenj. ¹⁸ Qaa mutuya monj gejananonj kemero kokaenj mobe, "Onjo uumeleen kanagesowaa ajoajoroononj ajoroonkejuti, iikanonj mono batugianonj angowowo amakeju." Qaa ii jegi moma bakayagadeen honj kolooji, iikaenj moma laarijenj.

¹⁹ Batugianonj deema tunj busubuusu anjgi Anutunonj injiuro daenj onjononj momalaariwaa anjgotetenonj nama kotiiwu ano daenj onjononj mende sokombuti, qaa iikanonj mono asuganonj koloonjkeja. Iikawaajonj uuwoi mende mojenj. ²⁰ Uumeleenj ajoajoroononj ajoroonkejuti, iikanonj mono Pombaa samonj kowoga newombaa silia mende otaanjkeju.

²¹ Ii kokaembaajonj jejenj: Samonj kowoga nenkejuti, iikanonj ororonj qaagoto, anj anj nenegia menj kanainj lanj negi tegoro tosonianj toroqenj wosogia injiro tosonianj apu kotiga mamaga nenj enjkalolonj kolooju. ²² Ee mirigia enj onjonja me qaago? Iikanonj saanonj nene ano apu newu. Anutuwaawaa uumeleenj kanageso jejewili ama onjombombaaajonj moju me ejemba wanaya nembanenegia qaa ii menj kamaanj onjombombaaajonj moju me? Kawaajonj niinonj onjo mepeseen onjomanjwaajonj moju me? Kaenj qaago totoonj. Mono nomaenj jenj onjombe sokonaga?

²³ Poŋnon qaa nonoti, niinon oŋonon kaanagadeen ii mobutiwaajon kokaen jemaŋa: Poŋ Jiisas memelolo meŋ mugi gomantiŋa kanon bered mero. ²⁴ Ii meŋ kotuegon danjiseŋ jeŋ moton kokaen jero, “Koi neenaa busunaga. Ii oŋoojon ama togon oŋonjeŋ. Ii neŋ mono nii romonjon noma laligowu.” ²⁵ *Kaen jero negi tegoro kaanjadeen qambi meŋ kokaen jero, “Qambi koi mono soomonjo gbilialo kolooja. Noo sana koi kanon mono Anutuwaawaa soomonjogoya meŋ kotiuro ewaa. Ii neŋkebutiwaawaa so mono nii romonjon noma laligowu.”

²⁶ Bered ano qambi iikanonja neŋkebuti, iikanon mono kamban so Poŋnon komuroti, iikawaa buŋaya meŋ asariŋ laligon ugi eleema karo tegowaa. ²⁷ Kawaajon moŋnon bered me Pombaa qambi iikanonja arambaran qaganon neŋi, iinon mono Pombaa busuya ano saya meŋ kamaan ama singisonjogoyawo kolooja. ²⁸ Kawaajon ejemba nononon ananaa uunanaa kania gosinjo mono bered ano qambi iikanonja neniŋ sokombaa.

²⁹ Moŋnon Pombaa busuya ano saya mende goda qeŋ nembanene toon kaanjan laŋ neŋi, Poŋnon mono iwaa qaaya jeŋ tegoro lombo qaganon ubaa. ³⁰ Laŋ neŋ laligogitiwaajon ama ejemba seiseiyanon batugianon looriŋ ji mokoloogi mamaganon goron qeŋ komudaborogi.

³¹ Komudaborogito, ananaa uunana gosiwonagati eeŋ, Anutunon qaanana gosin jeŋ tegoro lombo mende mokoloowonja. ³² Ii mende mokoloowonjato, Poŋnon qaanana gosin jeŋ tegon kaen jero kamban kokaamba mindinjon nonomakeja. Kanageŋ jeŋ tegon nonono ejemba uugia mende meleengiti, iyonowo ororon gere sianon kemebombotiwaajon mono mindinjon nonomakeja.

³³ Kawaajon uumeleen alauruna, nene newombaajon ajoroonkebuti, iikanon mono oŋoanjiiajon mamboma aon ororon neŋkebu. ³⁴ Moŋnon wosoya kiji eeŋ, iinon mono iyanja mirinon nembaneneya newa. Ajoroon laŋ negi Anutunon injiima qaagia jeŋ tegoro lombo mokoloowubotiwaajon ii jejeŋ. Qaa tosaana oŋoonon kamarjati, kamban iikanon jeŋ koton oŋomanja. Kianj.

12

Gawon memewaa momo kalen yonoo kanagia

¹ Oo uumeleen alauruna, niinon Uŋa Toroyaa momo kalenja kalenja iikawaa qaawaajon poumapou laligowubotiwaajon mojeŋ. ² Uumeleembaa gadokopa laligogiti, kamban iikanon iinon me iinon horon oŋoma ujuano tando lopion omaya waegia meŋ mepeseŋ laligogi. Kaen me kaen jeŋ jinjaun kema laŋ laligogiti, ii saanon moju.

³ Kawaajon oŋo qaa koi mobutiwaajon jejeŋ: Anutuwaawaa Uŋayanon mon sololoooro “Jiisas qasuaajeŋ,” qaa ii jemambaajon osiwaawaa. Kaanagadeen Uŋa Toroyanon eja me emba mon mende sololooon muji eeŋ, iinon mono “Jiisasnon Poŋna koloon nonja,” qaa ii jemambaajon amamaawaa.

⁴ *Gawon memewaa momo kalenja ii kania kania koloojuto, Uŋa Toroya iinon mono motoonjo kolooja. ⁵ Uumeleen kanageso welen qeŋ oŋombombaaajon gawon kania kania meŋkejon, Poŋnon mono motoonjo kolooja. ⁶ Welen qeŋ oŋombombaaajon Anutunon ku-usuna kuuya nonoojon mendeema nonono afaangon kotiiŋ gawon meniŋ honja kania kania koloonkeja. Honja kuuya ii Anutuwaanonga kankejato, Anutunon mono motoonjo kolooja.

⁷ Uŋa Toroyanon kanageso uunana nanjoro kotiiwombaajon moma gawon memewaa momo kalenja ninisaano honjanon mono motomotoon nonoonon kokaen me kokaen koloonkeja: ⁸ Uŋa Toroyanon mombaa utanon kemen Anutu nemun koma mun momakooto qaa jejewaa kalenja muja. Uŋa motoonjo iikanondeen mono mon sololoooro momo qaita mon moma yagojiwaa kalenja buŋa qeŋ aoja.

⁹ Moŋnon Uŋa motoonjo ii qokotaan momalaariwaa kalenja buŋa qeŋ aoja. Toroqen moŋnon Uŋa Toroya iikanondeen qokotaan meŋ qeeangowaa kalenja kalenja buŋa qeŋ aoja.

¹⁰ Mombaajon angoletto memewaa esuna muja. Mombaajon Anutuwaawaa gejatootoo qaa jejewaa kalenja muja. Mombaajon uŋa ano ome mendeembombaa kalenja muro uŋa awaanon me omejiilan moŋnon sololoooro laligogi, ii saanon gosinkeja. Mombaajon qaaya qaaya qaita mon jejewaa kalenja muja. Toroqen moŋnon qaa qaita mon jero mombaajon ii meleembaatiwaa kalenja muja. ¹¹ Gawon memewaa momo kalen kuuya ii Uŋa Toroyamotoonjo iikanondeen mono sololooon moro sokonjiwaa so mendeeno kuuya nononon anja anja buŋa qeŋ aon laligojon. Kianj.

Kraistwaa selia motoonjoto, kitiuruta mamaga.

* 11:25: Eks 24.6-8; Jer 31.31-34 * 12:4: Room 12.6-8

¹² *Sele busunana motoonngo koloojato, kilen iikawaa uutanon sele kitiuruta ii mamaga koloou. Kitia kuuya ii mamaga kolooujato, kilen ii mindirin sele busu motoonngo koloou. Kraistwaa selianon kaanagadeen mono iikawaa so koloouja. ¹³ Kawaa kania ii kokaen: Unja motoongononj mono kuuya nono sololoon koma konjoratinj kanonj mulu mej nonono Kraistwaa sele busu motoonngo koloouj. Nono Juuda me kantri tosiaa toya laligojoni, ananaa gawonana menkejonj me tonana een welen qer onjomekejonj, ii kilen kuuya nono mono Unja iikayadeen bunja qer aoninj uunananonj kemero moma mujonj.

¹⁴ Sele busunananonj mono sele kitia motoongowaa so mende kolooujato, iikawaa uutanonj kitiuruta mamaga koloou. ¹⁵ Kananananonj kokaen jenaga, "Nii boroga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajonj mono kilen sele busu mesaonj anjodeen mende laligonaga. ¹⁶ Gejanananonj kokaen jenaga, "Nii jaaga qaago. Kawaajon sele busu mende toroqen laligojen." Kaen jenagati een, iikawaajonj mono kilen sele busu mesaonj anjodeen mende laligonaga.

¹⁷ Selenananonj kuuya jaa koloonagati een, qaa momowaa gejanananonj mono daen ranaga? Kaanagadeen jumunanonj geja koloonaga, iikaya moronj momowaa sewanananonj mono daen ranaga?

¹⁸ Anja anja qaagoto, Anutunonj sele busu kiti motomotoonj ii arengonj moro sokonjiwaa so mindirin onono sele busu motoonngo koloou. ¹⁹ Sele kiti kuuya ii kiti motoonngo koloowuyagati een, mono nomaen sele busu motoonngo koloonaga? ²⁰ Kaen qaagoto, sele kitinana ii mamagato, sele busunonj motoonngo koloouja.

²¹ Kawaajonj jaanonj borowaajonj kokaen jemambaajonj amamaaja, "Nii goojonj mende amamaajen." Kaanagadeen wajonj kanawaajonj "Nii goojonj mende amamaajen," kaen jemambaajonj amamaaja. ²² Simbirinjsambaranj qaagoto, sele kitinana moninj looloria kolooujuti, iyonononj qaonj jaawo laligowombaajonj amamaawonja. ²³ Sele kitinana moninj qabunjagia kamakamaata kolooujuti, ii mono esuuninj qabunjagiawo koloou. Sele kitinana moninj gamugiawo kolooujuti, ii mono tororo esuuninj ejemba jaagianonj sokonja.

²⁴ Sele kitinana asuganonj qendeembombaajonj gamu mende mojonj, ii mende esuuninj sokonja. Kaen amakejonto, Anutunonj sele kitia kitia mindirin somongonj onoma kitia omaya ii qabunja somata muro ororonj koloou. ²⁵ Sele busu kiti yonononj batugianonj juma anjowowo mej aowuboto, tani motoonngo kalanj koma aowutiwaajonj mono arengoro ororonj koloou. ²⁶ Sele busu kitia mononj siimbobolo moji, tosaanja kuuya mono iwo siimbobolo momakeju. Sele kitia mononj qabunja mokolooji, tosaanja kuuya mono iwo aisoonkeju.

²⁷ Onononj Kraistwaa sele busuya koloou ano motomotoonj onononj mono iwaa sele kitiuruta koloou. ²⁸ *Kawaa so Anutunonj ama onono uumeleen kanagesowaa gawonj kokaen menkeju: Wala tosaanja kuun onono wasiwasi eja aposol koloou. Kawaa gematanonj tuunj woiya kuun onono gejatootoo ejemba koloou. Tuunj karoonja yonononj boi qaazuu koloou. Kawaa gematanonj tosianonj anjoleto meme ejemba koloou. Tosaanja yonononj momo kalen onono jia jia mej qeangonkeju. Tosianonj afaangonj kotiinj tosaanja ala ilailaa ama onjomekeju. Tosaanja yonononj kalen onono galenkonjonj gawonj menkeju. Tosianonj qaa qaita monj jenkeju.

²⁹ Kuuya onononj wasiwasi eja aposol mende koloou. Awawi totonj! Kuuya onononj gejatootoo ejemba mende koloou. Kuuya onononj boi qaazuu koloou me qaago? Kuuya onononj anjoleto meme ejemba koloou me qaago?

³⁰ Ji mej qeangowombaa momo kalenja kalenja ii kuuya onononj eja me qaago? Kuuya onononj qaa qaita monj mende jenkeju. Qaago. Qaaya qaaya qaita monj jegi onj kuuya ii meleembombaajonj afaangonj me qaago? ³¹ Onononj mono gawonj memewaa momo kalenja kalenja awaa soro ii bunja qer aowombaajonj awelegonkebu. Kaenj awelegogi niinonj kana awaa soro qendeema iikawaa momo kalenja ii kokaen jen asarimanja:

13

Unonj jopagonj aowaa kalenja

¹ Niinonj ejemba ano Siwe gajoba yonoo qaaya qaaya qaita monj kanonj qaa jen laligowenagato, uujopananonj mende kolooji een, mono kilen kokaen koloowenaga: Gonj qegi gonjonj qaro anjotomanja momakejonj me goubire utugogi kinjororonj qamakeji, mono iikawaa so koloowenaga.

² *Gejatootoo qaa jejewaa momo kalenja enj nono qaa aasangoya kuuya mobenaga ano qaa kuuyaa kania moma yagowenagati een, iikanonj mono soyanonj koloouja me qaago? Ii kilen uujopanaa honanonj mende asugiro iikaanja mono iwoi omayagadeen koloonj een

totoon laligowenaga. Momalaari kotiga totoon mokoloon kawaa qaganonj baan̄aa Toya jen kotowe saanonj tenj koma baan̄a qetegonj monjen anagato, uujopana mende asugiji eenj, iikanonj kilenj mono iwoi omayagadeen koloonj eenj totoon laligowenaga.

³ Eshuhinana kuuya ejemba wanaya yon̄oojonj mendeema on̄ombenaga ano sele busuna tosia yon̄ononj oogi jewaatiwaajonj togonj on̄ombenagato, uujopanaa hon̄anonj mende asugiji eenj, iikanonj mono mende totoonj ilaanj nombaa.

⁴ Mon̄onj alia uutanonj jopagoji, iinonj mono uugereya qaa uubonjonj qaganonj ala ama mun̄keja. Goron̄kiki mende moma iwoiyaaajonj mende koposon̄gon̄keja. Selia mende menj uma jaba-arambaranj mende laligoja. ⁵ Nanamemen̄anonj alia horonj ureenj mende ama uuta mende menj bolin̄keja. Iyan̄a qeangomambaajondeenj mende kaparanj komakeja. Uuqeqe ama mugi uu uugere uulan̄awo mende amakeja. Menj bolinj mugi siimbobolo moroti, ii mende romon̄gonj mesaon̄keja.

⁶ Tosianonj bologa anjuti, iikawaajonj mende aisoojato, qaa hon̄a otaan̄kejuti, mono iyon̄owo motoonj aisoon̄keja. ⁷ Kamban̄ so alia sopa somon̄gonj kooron̄anonj nama kotiin̄j moma laarin̄j mun̄keja. Kaen̄ me kaen̄ kolooro Anutuwaa jejeromon̄romonj ama mamboma awasan̄kaka nama siimbobolo kuuya moma mokosin̄gon̄keja.

⁸ Uujopa nanamemen̄ ii kamban̄ tetegoya qaa enj ubaa. Gejatootoo qaa jen̄ qaaya qaaya qaita monj jen̄kejuti, iikanonj qaombaa ano momo qaita monj iikanonj mono kaan̄agadeenj omaya koloonj tegowaa. ⁹ Momo qaita monj ii bakasasan̄ moma yagon̄kejonj ano gejatootoo qaa ii bakasasan̄ jen̄kejonj. ¹⁰ Bakasasan̄ amakejonto, Anutuwaa kalen̄a kalen̄a akadamiugiwawo kolooiwuti, kamban̄ iikanonj bakasasan̄ laaligonananonj mono qaono oyan̄boyan̄j siiseweweya qaa laligowon̄a.

¹¹ Niinonj naamade laligoweti, kamban̄ iikanonj naamade qaa jen̄ laligowe. Uumomonanonj naamade uu kolooro iikawaa so qaa gosin̄j romon̄gonj laligowe. Eja somata koloonj kanonj naamade nanamemen̄ ii mesaon̄j gema qewe. ¹² Kawaa so kamban̄ kokaamba Anutuwaa akadamiya ii saanonj mende iimakejonj. Ii atatononj uun̄j ii-iitaa tani iima bimbim̄gonj tania tororo mende moma eenj romon̄gon̄kejonj. Kaen̄ romon̄gon̄kejonto, kanagenj Anutuwo jaasewan̄j qen̄ ano iima sororogowon̄a. Kamban̄ kokaamba momo qaita monj ii bakasasan̄ moma yagojento, kamban̄ iikanonj ii mono kuuya moma yagodaboro man̄a. Anutononj nii moma komun̄j non̄ji, niinonj iikawaa so iwaa kania moma komudaboro man̄a.

¹³ Qaa koi jen̄ kotiin̄onj: Kalen̄j karon̄onj momalaari, jejeromon̄romonj ano uujopa ii kotiin̄j enj ubuto, uujopa nanamemen̄ iikanonj mono batugianonj uuta kolooja. Kian̄j.

14

Gejatootoo qaa ano qaa qaita monj jejewaa kalen̄a

¹ Uujopawaa kania mono otaan̄j laligowu ano gawonj memewaa momo kalen̄j kania kania ii mono bun̄a qen̄ aowombaajonj kaparanj koma laligowu. Iikanonj awaato, gejatootoo qaa jejewaa kalen̄a mewombaajonj mono kotiin̄j kaparanj koma laligowu. ² Mon̄onj qaa qaita monj jeji, iinonj ejemba nonoojonj qaagoto, mono Anutuwaajon̄adeen̄j ii jen̄keja. Un̄a Toroyanonj sololoooro qaa aasan̄goya asugiro jen̄kejiwaajonj tosaan̄a nonononj qaa ii mende moma asarin̄j mun̄kejonj. Mono iyan̄a siri ilaanj aon̄keja.

³ Tompin̄j laligojonto, gejatootoo qaa jen̄keji, iinonj mono ejemba uunana menj kotiin̄j nan̄gonj ulun̄kolenj ama nonomambaajonj ama qaa jen̄keja. ⁴ Mon̄onj qaa qaita monj jen̄ iikanonj iyan̄aa uuta meagonj kotikotii mokolon̄kejato, gejatootoo qaa jen̄keji, iinonj mono uumeleenj kanageso kuuya uunana meagonj menj kotiin̄j nonomakeja.

⁵ On̄o kuuyanonj qaa qaita monj jewutiwaajonj mojento, gejatootoo qaa jewutiwaajonj mono kaparanj koma mamaga mojenj. Gejatootoo qaa jen̄keji, iinonj mono qaa qaita monj jen̄keji, ii uuguja. Qaa qaita monj jen̄ ii iikanondeen̄j ananaa qanonj meleen̄ji, iikaan̄a mono ororonj koloojao. Kaen̄ kolooro qaayanonj mono uumeleenj kanageso uunana meagonj menj kotiin̄j nonono sokonja.

⁶ Oo uumeleenj alauruna, niinonj on̄oononj kan̄ qaaya qaaya qaita monj jewenaga, iikanonj mono nomaen̄ on̄o menj qeangonj on̄ombenaga? Kaen̄ qaagoto, Anutuwaanonj qaa in̄jisaaman̄a me momo qaita monj on̄oman̄a me gejatootoo qaa jeman̄a me gejanono qaa kuma on̄oman̄ati eenj, iikanonj mono menj qeangonj on̄oman̄a.

⁷ Awelo me gita kulele me iwoi mon̄onj riiwaa aroya mokolon̄kejonj, iyon̄ononj mono laaligogia qaagoto, kanagia mono kaan̄jadeen̄j kokaen̄j aja: Mon̄onj awelo lan̄j uun̄j me gita kulele lan̄j qero iikanonj qagia an̄a an̄a mende mokolon̄keji eenj, riiwaa aroya mono nomaen̄j moma asariwonaga? ⁸ Kaan̄agadeen̄j romonj uun̄j boligi qata tororo mende moma asarijonj eenj, morononj mono man̄a qeqewaajonj afaangonj jojorinaga?

⁹ Onjo kanagia ii kaanjiadeen eja: Neselangianon ejemba mende moma asariwutiwaa so qaa lan jejuti een, monjon qaa kaanja mono nomaen moma asarinaga? Qaa kaen jejuti, iikanon mono een lan haamonon kemakeja. ¹⁰ Balonja balonja kanon qaa morota morota dawi jenkejon, ii moronon monagato, kilen kuuya yonjonon mono qaawaa kania moma asariwonjwaajon eju.

¹¹ Kania kawaajon ama jenkejonto, monjon qaa jero qaayaa kania mende mojenj een, niinon iwaa qaayaa wabaya koloowe iinon kaanagadeen noo qaanaa wabana kolooja. ¹² Onjo kanagia ii kaanjiadeen eja: Onjo gawon memewaa momo kalenja kalenja bunja qen aowombaaajon awelegogi sokonja. Iikanon mono kalen koi kaanja mewombaaajon kaparan koma laligowu: Momo kalen uumeleen kanageso uugia meagon menj kotiinjejuti, mono ii bunja qen aon gawonon anji awaa soro koloowaa.

¹³ Kawaajon qaa qaita mon jenkeji, iinon mono kokaen gama kooliro sokombaa, “Oo Anutu, qaa jejeni, ii meleemanjwaa momo kalenja mono nomba.” ¹⁴ Iikawaa kania ii kokaen: Niinon qaa qaita mon jenj gama koolijenj een, noo unjanonon qaagadeen jenj gama koolinjejato, uumomonanon mono honja monj mende mokolonjeja.

¹⁵ Kawaajon mono nomaen ambe sokombaa? Niinon mono unjanondeen qaagoto, uumomona kaanagadeen iikanon ama gama koolinjemana. Rii gama mepeseenjejenj, ii unjanondeen qaagoto, uumomona mono kaanagadeen iikanon ama qamakemana. ¹⁶ Gii Anutu unjanonon mepeseen mujanj een, ejemba omaye monjon ajoajoroogianon kan rama mepeseenjanjwaa kania mende moma kotowaati, iinon mono “Qaa ii onjanon,” ii nomaen jenaga? Naama jejanj, iinon ii mende moma asarinj een tompin raja. ¹⁷ Gii saanon Anutu mepesejanto, goo qaaganon tosaanja yonjo uugia mende meagon menj kotiin onjanja.

¹⁸ Niinon kuuya onjo unjuugun qaaya qaaya qaita monj ii mamaga jenkejenj, iikawaajon Anutu mepeseenjenj. ¹⁹ Anutu mepesejento, uumeleen kanageso utanon ejemba kuma onjombaajon kaparan koma moma asariwutiwaaajon qaa jeta 5 jembaajon mobe honja kolooja. Qaaya qaaya qaita monjon qaa jeta 10,000 neenaajondeen jembaajon mobe kamakamaata kolooja.

²⁰ Uumeleen alauruna, onjo qaa gosin romonjonjejuti, iikanon mono naamade tani mesaon ejemba somata yonjo tani koloon romonjon laligowu. Bologa ambonja jegi iikanon mono merasiisii kaanja koloon amamaawuto, momakootogianon mono ejemba somata koloon laligowu. ²¹ *Mooseswaa Kana qanon qaa monj kokaen oogita eja, “Niinon waba ejemba kuun onjombe kanageso kol yonjonon kan jegianon qaa tania mon jegi lanj walijonkebuto, ii kilen noo qaana mende moma kotowu. Pon niinon kaen jejenj.”

²² Qaa kawaa so qaa qaita monj jeninj uugia mende meleengi yonjonon mogi Anutu waa aiweseya koloon onjonjato, momalaari ejemba nonoojon iikanon mono aiweseya monj mende kolooja. Ii qaagoto, gejatootoo qaa jeninj iikanon momalaari ejemba nonoojon Anutu waa aiweseya kolooja. Uumeleembaa gadokopa yonjonon ii mogi Anutu waa aiweseya monj mende koloon onjanja.

²³ Uumeleen kanageso onjonon ajoronon kuuya onjonon qaaya qaaya qaita monj kanon jegi tosianon Bunja qaa mende kuma onjonj uugia mende meleema een kanon ubuti, iyonjonon mono aarun kokaen jewuyaga me qaago, “Wanjoosoo mono koloon onjanja.”

²⁴ Kaen jewuyagato, kuuya onjonon gejatootoo qaaya qaaya jegi monjon Bunja qaa mende kuma mug momalaaria qaa een ajoajoroogianon ubaati een, kuuya onjonon mono singisongoya isaama uuta mende melenotiwaa qaaya jedaborogi kaniaya moma kotooro asuganon asugi waa. ²⁵ Uutaa qaa aasangoya aasangoya asuganon asugiro iinon mono dagon kamaan Anutu waeya menj mepeseen kokaen jokolon qabaa, “Anutu ii onjanon onjo batugianon laligoja.” Kianj.

Uumeleen ajoajoroowaa arenja ii kokaen:

²⁶ Oo uumeleen alauruna, kawaajon nono mono nomaen jeninj sokombaa? Onjo Bunja qaawaajon ajoronkebuti, iikanon motomotoon onjo mono kuuya arenjia monj me monj ii kokaen amakebu: Monjon Bunja onj saawaa arenja ano monjon Bunja qaa kuma onjonon monjon Anutu waa gejanono qaa donjoga injisaano monjon qaa qaita monj injoro monjon ii meleembaa. Arenj kuuya ii mono uumeleen kanageso uunana kuun menj kotiiwombaaajon ama amakebu.

²⁷ Tosianon qaa qaita monj jewuti een, ejemba 4 qaagoto, woi me karoon yonjonongadeen mono ajoajorootoonon uutanon kaen jewu. Yonjonongadeen mono arenjiaa so awanjo jegi monjon ii meleembaa. ²⁸ Monjon qaa meleembaa so mende kolooji een, iyonjonon mono uumeleen kanagesowaa ajoajoroonon qaagia bogoro

* 14:21: Ais 28.11-12

rama iyangiaaonadeen qaagia qaita monj jegi Anutunonj mobaa. ²⁹ Gejatootoo ejemba yonoononga woi me karonj yononondeenj mono arenj ononji qaa injjogi tosianonj mono qaagia gosiwu.

³⁰ Kaenj ambuto, mononj ajoajoroononj raro Anutunonj gejanono qaa uutanonj isaano moji eenj, iinonj mono ii injjoro gejatootoo qaa wala jeji, iinonj qaaya mesaonj qaa bo raba. ³¹ Ejemba kuuyanonj Anutuwaanonj gejanono qaa mogi uugia nangoro qeangowutiwaajonj onjo mono korebore saanonj kambangia menj arengiaa so gejatootoo qaa jewu. ³² Gejatootoo ejemba yonononj mono saanonj unagia galej konji unagianonj qaa baatanonj kenjutiwaa so kolooju.

³³ Anutuwaanonj Bunja qaa iikanonj onjo batugianonga kolooro me qaago? Qaa iikanonj koloonj seinj onoononj kanj onjo bunjagadeen kolooja me qaago? ³⁷ Mononj kokaenjenaga, "Niinonj gejatootoo qaa jewe Unja Toroyanonj sololoonj nono qaa iikawo uumotoonjgo mende anjenj." Kaenj jeji, iinonj mono qaa koi moma yagowa: Niinonj embawaajonj qaa oonj onjoni, iikanonj mono Pombaa jenkooto qaaga kolooja. ³⁸ Mononj qaa iikawaa geja mende ama silemale laligoji eenj, onjo mono eja iwaa qaawaajonj geja mende ama laligowu.

³⁵ Embanonj uumeleenj kanagesowaa qaa menj kotonj kuma onono mende sokonja. Kawaajonj qaa mombaa kania mobombaajonj mojtuti eenj, iyonononj mono mirigianonj kema rama anjiaa lourugia qisinj onjombu.

³⁶ Anutuwaanonj Bunja qaa iikanonj onjo batugianonga kolooro me qaago? Qaa iikanonj koloonj seinj onoononj kanj onjo bunjagadeen kolooja me qaago? ³⁷ Mononj kokaenjenaga, "Niinonj gejatootoo qaa jewe Unja Toroyanonj sololoonj nono qaa iikawo uumotoonjgo mende anjenj." Kaenj jeji, iinonj mono qaa koi moma yagowa: Niinonj embawaajonj qaa oonj onjoni, iikanonj mono Pombaa jenkooto qaaga kolooja. ³⁸ Mononj qaa iikawaa geja mende ama silemale laligoji eenj, onjo mono eja iwaa qaawaajonj geja mende ama laligowu.

³⁹ Kawaajonj uumeleenj alauruna, onjo mono gejatootoo qaa jewombaajonj awelegonj laligowu ano qaa qaita monj jewubotiwaa songoya ii mende ambu. ⁴⁰ Ii mende ambuto, iwoi kuuya mono tororo arenj ama otaanj amakebu. Kianj.

15

Kraistnonj koomunonga waaro.

¹ Oo uumeleenj alauruna, niinonj Oligaa Bunja menj asarin onjombeti, ii duduuwubotiwaaajonj mono menj gbilinj onjomanja. Onjo ii bunja qenj aonj momalaarigia iikanonj ama rindangonj nanju. ² Niinonj Oligaa Bunja menj asarin onjombeti, onjo ii iikawaa so pondanj menj anjonj kombuti eenj, iikanonj mono menj letoma onjono Siwewaa bunja koloowu. Kaenj mende ambuti eenj, uugia mono eenj totoonj meleema laligoju.

³ *Niinonj qaa tosaanja kuuya goraayanonj ama neeno Bunja qaa moma anjonj kombeti, ii mobe uro iikawaa qaa kota mobotiwaaajonj ii kokaenjenombe: Kraistnonj Bunja Tere ejiwaa so nonoo singisonjgonanaajonj ama komuro. ⁴ *Komuro Bunja Tere ejiwaa so ronj konji somanja karonj kolooro koomunonga waaro. ⁵ *Koomunonga waama Piitowaanonj asugiro ano kawaa gematanonj gowokouruta 12 yonoononj asugiro.

⁶ Kawaa gematanonj kambanj motoonjgo iikanondeenj uumeleenj alaurunana jangogia 500 uuguroti, mono iyonoononj asugiro. Yonoononga ejemba honja yonononj toroqenj kambanj kokaamba kaanjagadeen laligojuto, tosianonj komudaborogi. ⁷ Kawaa gematanonj koga Jeimswaanonj asugiro ano kawaa gematanonj aposol kuuya yonoononj asugiro.

⁸ *Yonoononj kuuya asuginjo konoga mono noononj kaanjagadeen asugiro. Niinonj aposol kolokolooyanonj qaagoto, paluga kaanja koloowe. ⁹ *Kawaa kania ii kokaenjen: Niinonj aposol yonjo batugianonj mobe kamaaro daaburugiaga koloojen. Anutuwa uumeleenj kanageso sisiwerowero ama onjoma laligoweti, iikawaajonj noo qana aposol qagi mobe gamuyawo kolooja.

¹⁰ Gamuyawo koloojato, kambanj kokaamba iwoi anjenji, ii mono Anutuwa kalemorianonj menj letoma nemuj koma nono laligojen. Iinonj kalemorianja nono lalabubu mende ambe kamaanj qenj omaya mende kolooroto, niinonj mono aposol kuuya unjuugunj haamo ama onjoma kotiinj gawonj menj laligowe. Ii neeno qaagoto, Anutuwa kalemorianonj mono inaanj nono gawonaa honja kaenj koloonj seiro.

¹¹ Niinonj meweti me yonononj megi honja kolooroti, ii kilenj. Nonononj mono Oligaa Bunja qaa kaenj menj asarinkejonj ano onjo iikawaa so uugia meleema Kraist moma laarinj laligoju. Kianj.

* 15:3: Ais 53.5-12 * 15:4: Ond 16.8-10; Mat 12.40; Apo 2.24-32 * 15:5: Mat 28.16-17; Maak 16.14; Luuk 24.34, 36; Jon 20.19 * 15:8: Apo 9.3-6 * 15:9: Apo 8.3

Anana koomunonga nomaen gbilin waabona?

¹² Mobu! Kraistnon koomunonga gbilin waaroti, iwaa kania kaen jen asarinkejonj een, onoononga tosianonj mono nomaen ama kokaen jenkeju, “Koomuya yonononj mende gbilin waabuya.” ¹³ Kaen jenkejuto, koomuya yonononj mende gbilin waabuyagati een, Kraistnonj mono kaanagadeenj mende gbilin laligonj kotiinaga. ¹⁴ Anutunonj Kraist mende menj gbiliro koomunonga waanagati een, nono Buja qaaya ii jen asarinkejonj ii mono qaa omaya koloonaga. Ii moma laarigi momalaarigia iikanonj mono kaanagadeenj janjon qaoma omaya koloonaga.

¹⁵ Anutunonj onanonj koomuya mende menj gbilin onono waabuyagati een, Kraist kaanagadeenj mende menj gbiliro waanaga. Nono ii kilen Anutuwaaw kania kokaen nanjon jenkejon, “Anutunonj mono Kraist menj gbiliro koomunonga waaro.” Qaa ii hona mende koloonaga, ejembanonj mono kawaajonj ama kanianana mokoloogi qoolongoya kolooro saanonj nonoojonj kokaen jewuyaga, “Anutuwaaw kania mono nanjon jen soonkeju.” Qaa kanonj mono gamuyawo koloonaga. ¹⁶ Anutunonj koomuya mende menj gbilin onono waabuti een, Kraistnonj kaanjadeenj mende gbilin waanaga.

¹⁷ Anutunonj Kraist mende menj gbiliro waanagati een, onjo mono een toontoonj moma laarinj munj toroqenj singisiongogiaa kasagbadanonj laligowuyaga. ¹⁸ Kaen kolooro alaurunanonj Kraistwo qokotaanj komugiti, iyonononj mono kaanagadeenj soonj gere siawaa buja koloowuyaga. ¹⁹ Anana Kraist jejeromonromonj ama munj balononj laligowombaa so galenj koma nonono kambanj iikanonj tegowaatiwaaajonj mambonjonj een, nono mono ejemba tosaanja kuuya unjuugunj baagianonj kemenj auta dawoyagadeenj laligoninj kuuyanonj woso momo ama nonomakejutiwaa so koloowonaga.

²⁰ Kaanja koloowonagato, Kraistnonj mono onanonj gbilin koomuya yonoo jetamemegia koloonj koomunonga waaro. ²¹ Kawaa kania ii kokaen: Eja moijnonj koomu kondooro asugiro kanainj komunj laligonj kouninj. Komunj laligojonjiwaaajonj ama eja moijnonj komunj gbilinj laaligo kombombanja kondooro asugiro. Kawaaajonj anana kuuyanonj mono kaanagadeenj gbilinj koomunonga waabona. ²² Kuuya anono Aadam kaanja koloonj komuwonjati, kaanjadeenj Kraistwo qokotaajonj, Anutunonj anana kuuya laligonj kotiiwombaaajonj menj gbilinj nonombaa.

²³ Menj gbilinj nonombaato, kuuya anono mono Anutunonj kambanj anotiwaaw so gbilinj waabona. Kraistnonj jotamemenana koloonj gbiliro iikawaa gematanonj iwaa buja koloojonj, anono eleema karo kambanj iikanonj gbilinj waabona. ²⁴ Kraistnonj mono eleema kanj omejiilanj kuuya balonj so esunmumu qaganonj galenj komakejuti, iyonoo usungia menj kamaanj ama esungia kuuya kondeembaa. Ii kondeema bentotonja Anutu Mambaa borianonj ano balonj laaligo kanonj tegowaa.

²⁵ *Kraistnonj galenj koma laligonj uro Anutunonj Buja qaa ejiwaa so “mono kereuruta kuuya haamo ama iyanjaa kana baatanonj ama onombaa.” Kraistwaa galenkonjonj gawonjonj mono iikanonj tegowaa. ²⁶ Kereuruta haamo ama onono kanonj koomu Toyanonj mono konoga kolooro menj kamaanj mubaa.

²⁷ *Kawaa kania ii Buja Terenonj kokaen eja, “Anutunonj mono iwoi kuuya iwaa kana baatanonj ano eja.” Qaa kaen ejato, “Iwoi kuuya ano eja,” qaa kaen jero kania mono asuganonj kokaen eja: Anutunonj iwoi kuuya Kraistwaa baatanonj ano ero iyanja mono mende menj kamaanj Kraistwaa baatanonj ama aoro. ²⁸ Kaen qaagoto, Anutunonj iwoi kuuya Meriaa baatanonj ano galenj koma kereuruta kuuya iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama onombaa. Ii tegoro kanonj Anutunonj mono Meria kaanagadeenj iyanjaa ku-usunjaa baatanonj ama galenj koma mubaa. Kaen koloonj Anutunonj iwoi kuuyaa Ponja kolodaboronj laligonj ubaa.

²⁹ Qaa monj ii kokaen: Ejemba tosianonj uugia mende meleema eenj komugitiwaaajonj tosianonj koomuya ii ilaanj onjombutiwaaajonj jen kitigia koloogi dunjononj mombo oomulu menj onjmakeju. Koomuya yonononj mende gbilinj waabuyagati een, iyonoo gawonj honjononj mono nomaen koloonaga? Anutunonj komugiti, ii qaago totoonj menj gbilinj onono waabuyagati een, ejemba kaanja yonononj mono nomaembaajonj ama jegi yonoo kitigia koloogi oomulu menj onjmakeju? Gawonjgia ii mono eenj mewubo.

³⁰ Komunj mende waabonagati eenj, nonononj kaanagadeenj mono uunana Anutuwaaw gawononj mende ama somonjgowonaga. Anutuwaaw gawombaaajonj ama komuwombotiwaa lombo baatanonj suulanj mende kema laligowonaga. Qaago.

³¹ Koomunonj mono kambanj so gogonj nomambaa so kolooga. Qaa ii onja. Oo uumeleenj alauruna, niinonj Kraist Jiisasa Ponjana iwo nama onjoojonj ama selena menj umakejenj, iikawaa sareqaa sareqaa hoga ii asuganonj injijowe mobutiwaaajonj mojenj.

³² *Neenaa ainj otaanj gawonj koi memambaaajonj romonjgojuti een, iwoi koi kanonj mono

nomaen ilaan nombaa? Kaen qisin onombe ii mono romonjon meleembu: Niinon Efesus siti kokanon ejemba jeranjai kanjanawo kaanja mokoloon komumambotiwaajon yonowo aon laligowe. Mono doomorona keno moma aon laligowe. Komungo mende gbiliin waabonjati een, iikaanja mono mende aon orowenaga. Mono Efesus uulanawo mesaowenaga. Kaen kolooro saanon tosaanja yonowo kokaen jewenaga, “Woran komuwonjatiwaajon mono saanon nenkorisoro ama apu kotiga nej laligowonja.”

³³ Jinjauj mende ambu. “Ejemba bologa yonowo ainjolon ragi nanamemengia awaa iikanon boliwaa.” Qaa monj kaen aja. ³⁴ Onoo batugianon ejemba tosianon Anutu mende moma mujuti, iikawaaajon uumeleen ononon gamugia moubutiwaajon ama ii jejen. Kawaajon mono poumapogia mesaowu. Uugianon letono tororo moma singisonjo mende toroqen amakebu. Kianj.

Sele busunananon gbiliin waama qaita monj koloowaa.

³⁵ Monjon kokaen qisinaga, “Anutunon koomuya ii nomaen menj gbiliin onono waabuya? Sele busugianon letono mono tani nomaen koloowuyaga?” ³⁶ Kaen qisinaga, mono uuta qaawaa qaa jenaga. Ono yagon kota mende komuro komowuyati een, iikanon mono mende juma waabaa. ³⁷ Kotaa gowoya waabaati ii mende komojanto, kotagadeen komojan. Wiit me yagon kota me waroga tosaanja komoma kororoonkejant.

³⁸ Iikayadeen komoma kororoonkejanto, Anutunon mono siinja so gowoya mubaa. Kota tania aja aja ii iyangiaa gowogia aja aja onjomakeja.

³⁹ Iwoi busugia ii tanigia motoonjo qaago. Ejemba busugia aja, oro busugia aja, koon busugia aja ano sora busugia ii aja.

⁴⁰ Iikawaa so Siwenonj laaligowaa sele busu ii aja kolooja ano namononj laaligowaa sele busu ii aja kolooja. Aja aja koloojaoto, Siwe selewaa akadamuya ii namo selewaa akadamuya uugunj qaita monj kolooja. ⁴¹ Weembaa asamaranja ii aja, koimbaa asamaranja aja ano sengelao yonoo asamararanga ii aja. Sengelao asarigi tosaanja yonoo asamararanga ii sengelao tosaanja yonoo asamararanga ii uugunkeja.

⁴² Koomunonja gbiliin waabonjati, iikawaa kanaanon mono iikawaa so aja. Sele busu ronj kombonjati, iikanon gisaan qaombaato, Anutunon ii menj gbiliro waabaati, iikanon mende komuwaa. ⁴³ Sele busu ronj kombonjati, iikanon loolooria akadamuya qaa koloojato, Anutunon ii menj gbiliro waama kanon mono kotiga koloon asamararanjawo koloowaa.

⁴⁴ Sele busu ronj kombonjati, iikanon namononj laaligowaa selia koloojato, Anutunon ii menj gbiliro waama iikanon mono unja gomanonj laaligowaa sele busuga koloowaa. Namowaa sele busu eji een, iikawaa so unjawa selia ii kaanagadeen aja. ⁴⁵ *Kawaa qaaya ii Bunja Terenonj kaanagadeen kokaen oogita aja, “Eja mutuya Adam iinon letoma unjaya mokoloon sewan aason horon laaligoyawo kolooro.” Qaa ii monin bakaya kokaen kolooro: Adam monj kanagenj asuginj mono mengbiligibiliwaa unjaya kolooro. ⁴⁶ Unjawa iwoiya ii wala mende kolooro, namowaa iwoiya kanon mono mutuya kolooja. Unjawa iwoiyanonj mono iikawaa gematanonj kolooro.

⁴⁷ Anutunon aja mutuya sububunonja mero balon aja kolooro. Aadam kanagenja iinon mono Siwenonja kamaan batunananonj asugiro. ⁴⁸ Namononj eja balononja kolooro, mono iwaa so kolooj. Siwewaa bunja koloojonj, nonononj aja Siwenonja kamaan asugiro, mono iwaa tani koloojonj. ⁴⁹ Anana namo aja mutuyaa kaitania menj laligojonj, iikawaa so Siwe ejawaa kaitania ii kaanagadeen menj laligowonja. Kianj.

⁵⁰ Oo uumeleen alauruna, niinon qaa kokaen injjowe mobu: Sa busunananonj mono Anutuwa bentotonj utanonj keuma duj mewutiwaa so qaago. Ii amamaawo. Sele busu koi kanonj gisaan qaombaati, iikanonj mono oyanboyonj mende mokoloowaa. Siwewaa duj mende aliwaati, sele busu koi kanonj mono ii memambaajon amamaawaa.

⁵¹ *Mibu! Niinon qaa aasangoya monj kokaen injisaamaaja: Kuuya nonononj mono mende goron qen komuwonja. Qaagoto, koomuya yonononj letonj tosaanja nonononj mono sele busunawo letombonja. ⁵² Anutunonj koomuya menj gbiliin onono romonj qaita monj konoganonj garo iikanonj waagi anono bilisik ano uulanawodeen letombonja. Wala komugiti, iyonononj mono mombo mende komuwu.

⁵³ Sa busu koi gisaan qaombaati, iikanonj mono letoma mende aliwaatiwaa so koloowaa. Sele busu koi komuwaati, Anutunonj ii mono opo kaanja qetegonj kawaa kitianonj sele busu mende komuwaati, ii nonono menj maleku kaanja moubonja.

⁵⁴ *Kaen koloojato, letoqetoma ii asugidabororo sele busunana qaita monj menin mende komunj gisaawaati, kamban iikanonj mono aisoowonja. Bunja Terenonj qaa oogita

eji, iikanonj mono honjowo kolooro iikawaa so kokaenj jewu, "Iinonj mono koomu Toya kondeema haamo ano otokorianj maajonj."

⁵⁵* Qaa iikawaa alia monj ii kokaenj, "Oo koomu Toya, giinonj mono haamo ambagatiwaa so qaago. Oo koomu Toya, goononj wasa jeta kanonj mono ninimambaaajonj amamaawaa."

⁵⁶ Qaa kaenj ejato, koomuwaa wasa jeta ii singisonjo nanamemenj. Jojopanj qaayanonj mono singisonjo ambombotiwaa sonjo ano kilenj aninj singisonjononj esunjawo koloonkeja. ⁵⁷ Esunjawo koloonkejato, Pojnana Jiisas Kraistnonj mono Anutuwaanonj nemunj kono ala ilailaanana kolooro iwaajonj ama koomu haamo ama uugunj laligowonja. Kawaajonj "Anutu dangisenj!" jejen.

⁵⁸ Oo wombo alauruna, haamo ambonjatiwaaajonj onjononj mono nama kotiinj wansanj-wansanj mesaonj uugia mende uma kamaanj amakeba. Pombaanonj qokotaanj gawonja megij honjanonj mono kamaanj omaya mende koloowaa. Ii moma yagonj Pombaa gawonja ii mono uugere* qaganonj bonj qenj pondanj menj laligowu. Kianj.

16

Jerusalem ala ilailaa onjombutiwaa jenjkootoya

¹*Judia kanageso soraaya yonjoonj ala ilailaa monenj menj kululuuwutiwaaajonj qisinj nongiti, iikawaaajonj kokaenj jenj kotonj onjonjenj: Niinonj Galesia prowinswaa uumeleenj kanagesoya kanagesoya jenj kotonj onjombeti, onjononj kaanjadeenj mono iikawaa so kokaenj amakebu:

²Sonda so weenj mutuya kanonj onjo kuuya anja anja mono nandunj amakebu. Toomorianj menjkejutiwaa so monengia bakaya ii kowigiaa goraayanonj ama galej koma laligowu. Kaenj anjii niinonj kambanj monjononj onjoononj kawej kanonj nandunj sanjgabanja ambutiwaa so mende ambuto, ii saanonj kowigianonjga menj alatanonj ambu.

³ Kaenj anjii onjoononj kamaajati, niinonj kambanj iikanonj saanonj jenj-asa-asari tere oonj eja gawonj kawaajonj mogij sokonji, mono iyonjoo borogianonj ama wasinj onjombe kulukululuu kalengia ii menj Jerusalem kembu. ⁴ Niinonj yonjowo motoonj kemambaaajonj kemaajati eenj, iyonjononj mono saanonj niwo toroqenj motoonj kowe kotonj kembonja. Kianj.

Poolwaa gawonjaa ano kana kekembaa arenja

⁵*Niinonj Masedonia prowins uugunj kemaaja. Kawaajonj Masedonia mesaonjo mono onjoononj kamambaaajonj mojenj. ⁶ Onjoononj kanj kambanj tosaanja onjowo rabenaga me konjuru kambanj (winter) ii kaanjagadeenj onjoo batugianonj toroqenj laligodaborowenaga. Kaenj laligowe saanonj ilaanj nongij daenj daenj kembenaga, iikanonj mono afaanjonj kana toroqenj kemaaja. ⁷ Kambanj kokaamba onjoononj kanj tatawagadeenj injiima unjuugunj kemambaaajonj mende mojentonj, Pojnnonj oo jewaati eenj, mono kambanj tosaanja onjowo ramambaaajonj jojorijenj.

⁸**Kaenj jojorijento, wala Efesus siti kokanonj toroqenj laligowe gbani jaayaqeqe dologa (pentekost) kanonj kanj kuuwaa. ⁹ Anutunonj noojonj gawombaa naguya somata hororo saanonj gawonj somata mewe honja koloonj seinjkejato, mamaganonj tuarenjenj ama nomakeju. Kawaajonj kokanonj toroqenj laligomambaaajonj mojenj.

¹⁰*Timotinonj nii kaanja Pombaa eja geria koloonj gawonja menj laligoja. Kawaajonj iinonj onjoononj kawaati eenj, onjo mono kalanj koma mugij kee momoya qaa onjoo batugianonj laligowaa. ¹¹ Monjononj monj mende iima sisiriinj jejewili ambato, onjowo laligoro tegoro noononj kamambaaajonj jewaati, iikanonj mono ilaanj mugij luaenonj onjomesaonj eleema kawa. Niinonj uumeleenj alauruna yonjowo ii iibombaaajonj mambonjonj.

¹² Uumeleenj alanana Apolos iwaa qaa ii kokaenj jemaaja: Iinonj uumeleenj alauruna yonjowo onjoononj kawaatiwaaajonj qaa kotakota ijonnj uu kuunj mube. Kaenj kuunj mubetonj, kambanj kokaamba onjoononj kamambaaajonj uuta kotiiro togoja. Kanagenj kambanja saanonj enj mubaati, mono iikanonj kawaa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Onjo mono uugbiligibili laligonj momalaarigia menj gbilinj kotiinj laligowu. Eja kotigaa so mono uuwaa nanjonanjo ejemba koloonj Pombaa ku-usunjawo nambu. ¹⁴ Iwoi kuuya ama mewuti, ii mono uujopanonj anjii kolooowaa.

¹⁵*Stefanas iwaa mirinonj laligojuti, onjo ii moma onjonju. Akaia prowinsnonj gawonj meninj uugia meleengij gawonanaa honja mutuya kaenj kolooroti, ii moju. Yonjononj ejemba

* 15:55: Hoos 13.14 * 15:58: Uugere ii Pombaanonj awaawaajonj jeja. Uugere bologa ii qaago. * 16:1: Room 15.25-26 * 16:5: Apo 19.21 * 16:8: Lew 23.15-21; Dut 16.9-11 * 16:8: Apo 19.8-10 * 16:10: 1 Kor 4.17
* 16:15: 1 Kor 1.16

soraaya ii pondan welen qen oŋoma uugia iikanonj somonjon ama laligojuti, ii moju. Oo uumeleen alauruna, niinonj uugia kokaen kuuj ononjen: ¹⁶ Oŋo kaanjiadeen ejemba kaanja ano yonowo toroqen gawonj motoonj menj Anutuwaa welen qenkejuti, mono kuuya iyonoo qaa baatanonj kema laligowu.

¹⁷ Niinonj Stefanas Fortunatus ano Akaikus koi kagitiwaaajonj aisoonkejen. Oŋo niwo Efesus koi mende laligogi yonononj mono oŋoo kitigia koloonj ainjolonj ama nonji sokonja. ¹⁸ Yonononj oŋoo unjagia keraqeeango qen laligojuti, iikawaa so mono noo unjana kaanagadeen keraqeeango qen noma laligogi. Kawaaajonj oŋo mono eja kaanja yonoojonj mogi uro ii asuganongadeen jen qaagiaajonj tororo geja ama laligowu.

¹⁹* Uumeleenj kanagesoya kanagesoya Eisia prowins kokanonj laligojuti, iyonononj mono yeizozogia anji onoononj kaja. Akwila Prisila ano uumeleenj kanageso yoroo mirinonj ajoroonkejuti, iyonononj mono Pombaa qatanonj yeizozogia mamaga anji onoononj kaja. ²⁰ Uumeleenj alauruna kuuya Efesus koi laligojuti, iyonononj mono yeizozogia anji onoononj kaja. Oŋo mono uumeleenj alaurugia yonowo jolonjia jen anjonj aonj buugia kitorj nenj laligowu.

²¹ Neenaa yeizozona onoononj ama qana neenaa boronanonj kokaen oojen: Pool.

²² Monjonj Ponj mende jopagonj uujopa mende ama laligoji een, Ponjonj mono qasuaanja iwaa qaganonj ano ubaa. Pohnana, gii mono kawa!

²³ Ponj Jiisaswaa kalenjmoriantanonj mono onowo ewa.

²⁴ Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjuti, noo uujopananonj mono kuuya onowo enj kotuegonj onono laligowu. Qaa ii onanonj. Kiaj.

---

* 16:19: Apo 18.2

Korint Tere 2 Poolnoj Korint yonoo Tere ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Pool ano Korint uumeleen kanageso yononon yuumotoon awaa mende anji kambaan iikanon Poolnoj Masedonia laligon tereya koi ooro. Tosianon Pool tuarenjen kotiga ama mugito, Poolnoj kilen angowow meñ kamaañ ama yonowo uumotoon ambombaajon kaparan kono. Angowowogia tegowaatiwaa uukoisoroya qendeema onono.

Tere bakaya mutuya (Boñ 1-7) iikanon Poolnoj Korint uumeleen kanageso yonowo soomonggo anotiwaa qaaya jeja. Kania naata uumeleen kanageso ii kotakotagadeen jen onono? Kaen ano uugia meleema uumotoonggo anjiti, iikawaa korisoroya qendeema jen asarija.

Tere bakaya 2 (Boñ 8-9) iikanon Judia uumeleen kanageso ilaaj onoma nandun onombutiwaaajon kuñ ononja.

Onombutiwaa 3 (Boñ 10-13) iikawaa qaaya ii kokaen: Boi takapolakaya tosianon iyanggiaa qagia 'Aposol honja' jen Poolwaaajon aposol qolon-molonogoya jegi Poolnoj qaa iikawaa kitia meleema onono.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaen:

Jen-asa-asari qaa 1.1-11

Pool ano Korint uumeleen kanageso 1.12-7.16

Judia uumeleen tuuj yonoojon nandun ambu 8.1-9.15

Poolnoj aposol honja koloojiwaa ku-usunja 10.1-13.10

Qaa tetegoya 13.11-13

¹ *Anutunon uusiñjaa so Pool nii kuñ nono Kraist Jiisaswaa wasiwasi eja aposol koloojen. Niinon uumeleen alanana Timotiwo rajo. Korint sitinon Anutuwaa uumeleen kanageso laligojuti ano ejemba soraaya kuuya Akaia prowinsgia sokoma laligojuti, noronon onowo Buña qaa amin mobombaajon kan tere koi oajo.

² Anutu Manñana ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian ononi luaenon laligowu.

Poolnoj Anutu ulunjkolenjaajon mepeseja.

³ Nono Ponñana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu mepeseñkejon. Iinon kiankomu Toya ano ulunjkolen kuuya nonomakejiwaa Anutuya kolooja.

⁴ Nono kakasililin kania kania mokolooñkejon, kambañ iikanon Anutunon uunana men saalinkeja. Uunana men saaliro moma iikawaa qaganon nanin tosianon kakasililin kania kania mokolooñkejuti, ii saanon afaangon men saalin onomakebonja. ⁵ Kawaa kania ii kokaen: Kraistwo qokotaanin iwaa siimboboloyanon qanananon uro kelemalelen momakejonto, iikawaa so uunana kaanjadeen men saaliro Kraistwo qokotaanin ulunjkolenon uunananon kemero kelemalelen momakejon.

⁶ Nononon konjilin uutanon laligojon eeñ, Anutunon mono onoo uugia men saaliro uugia mombo meleema oyanboyon koloowutiwaaajon moja. Anutunon uugia men saaliro ononon ii iima onooñgio uugia men saalin aon laligowu. Men saalin onomakejiwaa honanon mono uugianon kokaen kolooñkeja: Nono siimbobolo monin ononon kaanjadeen siimbobolo iikayadeen mokoloowuti eeñ, ii mono saanon moma mokosingon kotiin laligowu. ⁷ Siimbobolonon qagianon uro momakejuti, ulunjkolenon mono kaanjadeen onoo qagianon uro laligojuti, ii mojon. Ii moma kawaajon ononon nama kotiiwutiwaaajon mamboma jejeromonromon kotakota amakejon.

⁸ *Oo uumeleen alauruna, nono Eisia prowins uutanon gawon men laligon gawombaa siimbobolo moma kakasililin mokolooñ monin, onoo iikawaajon poumapou laligowubonon mojon. Gawombaa lombotanon esunñana uugun uuta kolooñ mendunjon nonono nama kotiiwombaaajon amamaaninto, kilen kaparan konin men kamaañ nonono laligonin. Kaen kolooro toroqen jaananawo laligowonaga me qaago, iikawaajon kaanjagadeen doomonana keno laligonin.

⁹ Kaen laligon uunananon kokaen romonjonin: Monjon komuwonatiwaa qaaya jen tegoro qaa iikanon qanananon uro tiwilaawonatiwaaajon mambonin. Ananaa esunñananon laarin laligowomboto, Anutuwaa ku-usun qaganon laarin laligowombaaajon ama kaen kolooro. Anutunon koomuya men gbilin onono waabuti, iinon mono afaangon nono kaanjagadeen ilaaj nonomakebaa.

* 1:1: Apo 18.1   * 1:8: 1 Kor 15.32

¹⁰ Komuwombotiwaaw torokonana somata totoonj moninto, Anutunonj iikanonja metogonj nonono. Metogonj nonono ano toroqenj metogonj nonomakebaa. Nono jejeromonjromonana Anutuwaanonj ama kaenj moma laarinj munj nanjonj. ¹¹ Onjo kaanagadeenj ilaanj nonoma nonoojonj ama qama kooligi metogonj nonomakebaa. Mamaganonj nonoojonj ama qama kooligi Anutunonj moma iikawaa kitia meleeno kalejmoriananonj sokoma nonono niniima koboonkebaa. Kaenj metogonj nonono alauruna mamaganonj ii moma nonoojonj ama mindirinj mepeseenj mugj qamakooligianonj otokorianj kaanja uma Anutuwaaw gejianonj kemenkebaa. Kawaajonj mono toroqenj noojonj ama Anutu qama koolinjebu. Kaenj qisijenj.

Poolnonj kana kekenjaa arenja utegoro.

¹² Tosaanja onjononj noo kaniaanaajonj uuwoi anjuti, iikawaajonj qaa kokaenj jemaña: Anutunonj solanja laligowombaaajonj momakeji, nonononj mono iikawaa so gomaña gomaña liligonj kanonj nanamemenj soraaya ii pondanj otaanj laligoninj. Onjo batugianonj ii mono kaparanj koma tororo otaanj laligoninj. Ii balonj ejemba momakootonanaa so qaagoto, Anutuwaaw kalejmoriananonj inaanj nononotiwaaw so ii ama menj laligoninj. Anutunonj nanamemena ii iima nanjonj “Sokonja,” jero ugejananonj qaa ii momakejenj ano iikawaajonj selenana menj umakejonj.

¹³ Tere oonkejenj, iikawaa qaaya kuuya mono saanonj weenjonj moma asariwutiwaaw so koloowa. Qaana ii gbingbaonja qaa. Qaa kania aasangoya monj mende oonkejenj. Ii asuganondeenj eja. Kawaajonj noo kaniaana ii kuuya moma asaridaborowutiwaajonj moma jejeromonjromonj anjenj. ¹⁴ Noo kaniaana ii bakasasaj kokaenj moma asariju: Pojnana Jiisasnonj mombo asugiwaati, niinonj mono kambanj iikanonj onjojonj ama selena menj umaña. Kawaa so onjononj kaanagadeenj saanonj noojonj ama onjoanjiia selegia mepeseegi sokombaa. Onjo noo kaniaana kaenj moma asaridaborowutiwaajonj mojenj.

¹⁵ Niinonj qaa iikawaa qaganonj awasankaka nambetiwaajonj ama wala onjoononj kanj injiimambaa arenja ambe. Indinja woi kanj injiibe kotumotue mewutiwaajonj ama kana kamambaa arenja kokaenj ambe ero: ¹⁶ *Masedonia prowinsnonj kemambaa kananonj wala onjo injiima toroqenj Masedonia kema eleema mombo onjoononj kamambaaajonj jewe. Kanj laligowe iwoi tosia ilaanj noma wasinj nonji onjomesaonj Judia prowinsnonj kemambaaajonj mobe.

¹⁷ Arenja kaenj ambe eroto, ii utegowe. Kaenj ama kemakonkanjonj qaganonj mondonj lanj mende ambe. Neenaa arenja ii balonj ejemba yonjo so neenaajonj lanj romonjonj mende ambe. Kaenj mende romonjonjowu. Qaa aasonj motoonjo iikanondeenj “Oonj, saanonj kamaña,” ano “Mende kamaña,” qaa woi ii mindirinj mende jewe. Mono nanamemenj soraaya otaankejenj.

¹⁸ Anutunonj qaa jenj iikawaa so pondanj amakeji, nonononj mono iwaa jaanonj kokaenj jenj kotiijonj: Nonononj kambanj monjonj “Oonj, ii saanonj ambonja,” jenj somonjonj iikawaa gematanonj “Ii mende ambonja,” potagororonj kaenj melenjeleenj mende jenj laligoninj.

¹⁹ *Anutuwaaw Meriaa kania ii kokaenj: Nii, Sailas ano Timoti nonononj onjo batugianonj Kraist Jiisaswaa kania jenj asarinj laligoninji, Kraist ii “Anutuwaaw jeta tenj komaña,” ano “Mende tenj komaña,” qaa aro woiwuiwaaw qaganonj melenjeleenj amambaaajonj mende asuginj laligoroto, Anutunonj qaa jenj somonjoroto, iikawaa so mono “Oonj!” jenj ama mero honjowo kolooro.

²⁰ Anutunonj soomonjo qaa (promis) seiseiya dawj nononoti, janngogia mende mojonto, Kraistnonj qaa kuuya iikawaajonj “Oonj!” jenj menj kotiirota powowonj eja. Kawaajonj Kraistnonj kaanagadeenj nemunj koma nonono qaa iikawaa honngianonj kolooro moma “Qaa ii onjanonj,” jewonja. Kaenj aninj Anutuwaaw qabanjanonj seinkebaa.

²¹ Anutu anjo mono nono ano onjo kaanagadeenj menj kotiinj nonono Kraistwo qokotaanj nama kotiiwonja. Iinonj mono Bunja qaa jenj seiwombaaajonj ama bedu menj nonono laligonjonj. ²² Anutunonj uunananonj Unja Toroya mokotaaro iinonj oyanjboyanj laligowombaa qaaya nanjonj jenj kotiinjeja. Anutunonj kaenj ama bunjaya koloowonjiwaa munjenj aasoya ii mokotaanj nonono.

²³ Niinonj temboma lombo onjomambotiwaajonj moma uulanjowo Korint onjoononj mende eleema kawe. Kaenj jenj Anutuwaaw qata qabe saanonj qaana ii nanjonj jewaa. ²⁴ Sili nomaenja ama Anutu moma laarinjejuti, iikanonj ponngia koloowaatiwaajonj mende mojenj. Momalaarigianonj rindanjonj onono nama kotiinjeju. Kawaajonj korisoro qaganonj laligowutiwaajonj ilaanj onjomambaaajonj moma onjowo motoonj uuwaaw gawonj menkebonja. Kianj.

2

¹ Wala oñoonoj kanj sisau anjitiwaajonj jeñ oñombe gamugia moma wosobiri anji. Kawaajonj ama oñoonoj kawe mombo iikaañ ambubotiwaajonj moma uunanonj qaa somonjonj kana kekenjaa arena utegowe. ² Kawaa kania ii kokaenj: Gamu qeñ oñombe wosobiri ambuyagati eenj, morononj saanonj uuna meñ saalinj nono mombo korisoro mokoloowenaga? Jinjaunjiaajonj ama jeñ oñombe wosobiri ambuyagati eenj, tosonianj korisoro qeñ nombombaajonj amamaagi neeno kaanagadeenj wosobiri ama laligomambo. Kawaajonj uulanawo kanj gamu qeñ oñomambaajonj togojenj.

³ Tere kotakota ii kania kokaembaajonj oonj ambe: Niinonj aisoowe kuuya oñononj mono niwo aisoowu. Niinonj oñjo kuuya kaen uuwoiya qaa moma laarinj oñonjenj. Niinonj tosaanja oñoojonj korisoro mokoloomambaajonj mojentonj, kawe kanagia sooro lañ laligogi injiima wosobiri momambo. ⁴ Wosobiri ambutiwaajonj tere ii mende oowetonj, hononja qaa uu jopagonj oñomakejenj, oñjo iikawaa kania moma yagowutiwaajonj mono qaa kotakota ii terenonj oowe. Uunanonj oñoojonj ama majakaka somata moma konjajilinj qaganonj rama jaunjanonj kamaarota oowe. Kianj.

Moñnonj kana uuguroti, iwaa sinjgisonjgoya mono mesaowu.

⁵ Moñnonj sinjgisonjgo anota oñononj gamugia mogi wosobiri asugiroti, iikanonj mono noo qananondeenj qaagoto, kuuya oñoo qagianonj kaanagadeenj uro. Qaa ii jeñ somariuwe soowabotiwaajonj mono kokaanadeenj jemañja: Gamu iikanonj mono kuuya sokoma oñono iikawaajonj mamaga me boronja moñ wosobiri anji. ⁶ Kanageso honja oñononj qaayaa kitia meleema mugiti, iikanonj mono sokoma muro uuta mombo meleeno.

⁷ Kambanj kokaamba gamu ano wosobiri somata qatawo moro iikanonj jeñ kelelenjgowabotiwaajonj mono lombo mende toroqenj mubu. Lombo qaagoto, mono kaparanj koma sinjgisonjgoya mesaonj ulunjkolerj ama mubu. ⁸ Kawaajonj kokaenj uuukuuku meñ oñonjenj: Oñjo mono qaa somonjonj uuropagia mombo toroqenj kotiinj qendeema munj laligowu. ⁹ Niinonj terena ii kokaembaajonj oowe: Oñjo noo qaana kuuya teñ koma anjgobatononj nama kotiiwu me mende teñ koma riporogonj kamaawuti, iikawaa kania gosinj momambaajonj moma ii oowe.

¹⁰ Oñjo mombaa sinjgisonjgoya mesaojuti eenj, niinonj ii kaanagadeenj mesaonj mujenj. Bologa ama nonoti, iikawaajonj mende mobe ujatonj, oñononj mombo qeangonj mindirinj aowutiwaajonj mojenj. Kawaajonj kilenja ii Kraistwaa jaanonj oñononj mesaonj mube tegoro. ¹¹ Satanonj arenja ama selenonj kuuku kania kania amakeji, iikawaajonj tompinj mende laligojenj. Kawaajonj Satanonj haamo ama nonombaboti-waajonj ama eja iikawaa sinjgisonjgoya mono mesaodaborowu. Kianj.

Poolnonj Troas laligonj Taituswaajonj majakaka moro.

¹² *Niinonj Kraistwaa Oligaa Bunja jeñ seimambaajonj ama Troas taanonj kembe Poñnonj nagu horonj nono gawonja iikanonj memambaajonj afaangoro. ¹³ Kaenj afaangorotonj, uumeleenj alana Taitus mende mokoloowe qaagia mende nijoro mobetiwaajonj ama majakaka moma luae uunanonj mende ero. Kawaajonj yeizozogia jeñ oñomesaonj Taitus monjgambaajonj Masedonia prowinsnonj kembe. Kianj.

Kraistnonj ku-usunj nonono haamo amakejonj.

¹⁴ Nonononj Anutu kokaembaajonj mepeseenkebonja: Kraistwaa bunja koloonj welenja qeninj Anutunonj kambanj so kawali galenj kaanja nunuano kema otokorianj maamakejonj. Haamononj japujarinj jurayaa moronja awaa meñ karo momakejonj, iikawaa so Anutunonj nemunj koma nonono gomanj daenj daenj liligonj Kraistwaa kania jeñ asarininj asuganonj koloonj seinj keno gomanj so momakeju. Kawaajonj Anutu mepeseenkejonj.

¹⁵ Iikawaa kania ii kokaenj: Nonononj ejemba Siwenonj ubuti ano gere sianonj kemebuti, iyonjoo batugianonj kema kaninj mozo moronjanana soraaya momakeju. Kraistwaa kania jeñ seininj Anutunonj gawonanaa moronja moro awaa koloonkeja.

¹⁶ Gere sianonj kemebuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi iikanonj qaagia jeñ tegoro komunj kotiiwutiwaajonj mogi qamowaa mumu moronja kaanja koloonkeja. Siwenonj ubuti, iyonjononj Bunja qaanana mogi oyanjboyanj oñombaatiwaajonj mogi laaligo kombombanjaa moronja unjkoowayawo kaanja koloonkeja. Morononj gawonj kaanja mewaatiwaa so kolooja? ¹⁷ Ejemba tosaanja mamaganonj nii kaanja mende kolooju. Yonjononj laaligogia nanjowombaajonj moma Anutuwaanonj qaa ii komahooro gawonj kaanja lañ meñ ama jenkeju. Niinonj iyonjoo so mende koloonj amakejentonj, Kraistwo qokotaanj qalomalowenj mesaonj uuna soraaya kolooro nanjenj. Anutunonj wasinj nonoti, ii moma iwaa jaasewanjonj nama Bunja qaaya tororo jeñ seinkejenj. Kianj.

* 2:12: Apo 20.1

3

Soomonngo arej gbiliaa gawonj meme ejemba koloojonj.

¹ Neeno kariana mombo kanain jen qeangomanjatiwaaajon romonjoju me? Kaen qaago. Gawonj meme ejemba tosianonj Korint onj iyonjoo kaniagia mobutiwaaajonj moma jenqeeanggo tere oowombaajonj kaparanj komakeju. Tosianonj Korint onj iyonjoo kanagia nanjonj jenqeeanggo tere mamaga oowutiwaaajonj onj kuunj onjomakeju. Niinonj gawona dindinjagadeen mewetiwaaajonj jenqeeanggo tere kaanjaajonj mende amamaajen. ² Anutunonj Korint onj noo boronanonj onjono letoma noo wombo alauruna koloonj onjooangio neenaa jenqeeanggo terena kaanja koloou. Anutunonj neenaa jenqeeanggo terena kaen oorota ejemba kuuyanonj onjoo kaisiligia gbilia ii iima weerjonkeju.

³ *Onj Kraistwaa tere papia kaanja kolooujuti, iikanonj asuganonj eja. Moosesonj Kana qaaya nanjin apuya injk kanonj jamo tafenonj ooroti, onj iikawaa so mende kolooujuto, Kraistonj tereya onjoo uugiaa tafeyanonj kokaen oorota nanju: Nonononj gawonj meninj honja kolooro Kraistonj Anutu laaligo kombombanja Toyaa Ujaya uugianonj ano letongi. Ejembanonj gawonanaa honja ii iigi iikanonj ilaan onjono gawonanaa kania moma asarinkeju.

⁴ Kraistwo qokotaaninj Anutunonj gawonanaa tania moja. Kawaajonj gawonj meninj onj Kraistwaa bunjaya koloogiti, ii saanonj Anutuwaajaanonj awasankaka nama jejon. ⁵ Anana kotikotii qaganonj gawonj awaa koi Anutuwaajaanonj mewonjatiwaa so kolooujoni, iikaen saanonj mende jewonja. Anana iwoi monjonj mende rapinjonkejonto, Anutunonj anjodeen inaanj nonoma momo nonono gawonj koi menkejon.

⁶ *Anutunonj inaanj nonoma momo nonono soomonngo arej gbiliaa gawonj meme ejemba kolooujoni. Mooseswaa Kana qaawaa tereya motomotoombaajonj uugere ambonagati een, qaa iikanonj mono qaanana jen tegoro koomu kotigaa bunja kolooujoni. Uja Toroyaa gawonj arenja jen asarininj iinonj menj gbilinj nonono kotiinjaligonj. Kawaajonj Kana qaawaa arenja iikayadeenj otaawutiwaaajonj mende kaparanj komakejonto, Uja Toroya moma anjonj kombutiwaaajonj uu kuunj onjomakejonj. Kianj.

Soomonngo arej gbiliaa gawonja ii akadamuyawo.

⁷ *Anutunonj Kana qaaya jen tereya jamononj kondonjonj ooroto, ejembanonj ii mende tenj kongi Anutunonj qaa iikawaa so gosinj ironja meleema onjono komunj koomuya laligonj kougii. Anutunonj wala Kana qaaya nonono kambanj iikanonj asamararanonj Mooseswaa jaasewanja qero asariro. Asamararanj iikanonj waziinj aliwaatiwaa so kolooroto, ii kilenj Israel ejemba yonjononj jaasewanja tororo uunj iibombaa so mende koloogi. Mamaga asarirotiwaaajonj ii amamaagi. Kana qaawaa Bunja arenj walaganonj iikaanja asamararanj asugiro.

⁸ Iikaanja asugiroto, Uja Toroyanonj Bunja arenj gbilia nonono iikawaa asamararanonj asugiwaati, iikanonj mono soomonngo arenj walagaa asamararanja uugunj hononja qaa asarinj jaanana gamugamuyawo qenkebaa. ⁹ Wala Mooseswaa Kana qaa ii asuginj gosinj nonono iikawaa so gere siawaa bunja kolooujoni. Bunja qaa ii akadamuyawo asugiro. Kawaajonj Anutunonj qaanana gosinj jen tegoro solanjaniwonjati, Bunja qaa iikawaa akadamuyanonj mono uuta koloouja. Iikanonj soomonngo arenj walagaa akadamuya ii mamaga uugunj qaqabunjayawo koloouja.

¹⁰ Bunja gawonj walaganonj wala akadamuyawo kolooroto, ii Bunja gawonj arenj gbiliawo mindirinj gosininj walaga iikanonj mono qabunjaya qaa koloouja. Uja Toroyaa gawonj arenj iikawaa akadamuyanonj uuta kolooujiwaaajonj gawonj arenj walaganonj mono iwoi omaya kaanja koloouja.

¹¹ Anutu hamoqeqeyaa kana walaganonj aloweewaatiwaa so kolooro. Iikanonj asamararanj asugidabororo. Kawaajonj kana dologa tetegoya qaa enj ubaati, iikawaa asamararanonj mono kana mutuyaa asamararanja ii hononja qaa uugunj jaanana gamugamuyawo qenkeja.

¹² Soomonngo gbilianonj tetegoya qaa ilaan nonono asamararanonj asugiwaati, iikaenj Anutu jejeromonjromonj ama munkejonj. Kawaajonj keenana qaago totoonj moma awasankaka nama qaa ii kuma onjomakejonj. ¹³ *Moosesonj Israel ejemba asamararanj enj aloweeroti, ii iigigiwubotiwaaajonj majakaka moma jaasewanja opo jakanjonj esuuro. Nonononj iikawaa so mende amakejonto, Bunjanana qenjaarononj jenkejonj.

¹⁴ Bunja walagaa asamararanja iigito, uugianonj kilenj gojono lanj laligonj kougii. Kambanj kokaamba kaanjagadeenj iwoi monjonj mono opo jokanja iikawaa so Juuda ejemba mamaga yonjoo uugia gojono laligoju. Kawaajonj Soomonngo Walagaa Bunja qaaya qaaya

weengojuti, iikawaa kanagia ii tororo mende moma asariŋkeju. Uugia meleema Kraistwo toroqegi iikaana kanon mono opo jakaŋgia ii qetegoro moma asariwuya. ¹⁵ Kamban kokaamba kaanagadeen Mooseswaa Kana qaaya weenngogi iwoi moŋŋonj mono opo jokanj kaana uugia gojono momogianonj bimooro laligoju.

¹⁶ *Kaana laligojuto, Buŋa Terewaa qaa moŋ kokaenj eja, “Moosesonj ‘Pombo aminj mobo,’ jej opo jakaŋja jaasewananonja qetegonkero.” Qaa kaenj ero yonŋononja moŋŋonj uuta meleema Pombo toroqegi, kamban iikanondeen mono iwo opo jakaŋjaa so ii qetegoro Anutuwaa hamoqeqeyaa kania moma asariwaa. ¹⁷ “Pombaajonj” jeji, qaa ii Pombaa Uŋayaajonj jeja. Pombaa Uŋa Toroyanonj daenj yonŋoo uugianonj laligoji, iinonj mono siŋgisonjogogaa kasia isano solanja (frii) laligoju. (Kaana laligonj solanja dindinja koloowombaaajonj Kana qaa otaawombaaajonj mende kaparanj komakeju.)

¹⁸ Kawaa so uunana meleeninj Pombaa asamararanonj kuuya ananaa jaa wambusoonananonj kuuro bilibili ano jaanana mende esuuninj ejembanonj niniima Anutuwaa akadamyua awaa soro ii atatononj uujj ii-iitaa tani iimakeju. Nono ii somariinj seinj iimakebuti waa so letomakeboŋja. Kaenj letoma akadamyua awaa soro ii somariinj asarij Pombaa tanitani koloŋkeboŋja. Poŋŋonj Uŋaya kolooji, iwaa asamararanonj mono kaenj menj letoma nonomakeja. Kian.

4

Nono koworanenj kaana kolooninj Uŋa Toroyanonj honja kolooja.

¹ Anutononj kiankomunj nononoti waa so gawonj koi qanananonj ano menjkejonj, iikawaaajonj mono boŋ qenj naninj uunananonj mende kamaabaa. Qaago! ² Nonononj gawonj memewaa kana aasangoya gamugiawo ii kuuya gema qeninj. Tiliqili mende ama Anutuwaa qaaya mende meeranjonkejonjto, qaa honja ii asuganondeen jej silia qenkejonj. Iikaanjanj Anutuwaa jaasewananonj ejemba keraqeeango moma nonombutiwaaajonj naninj jenqeeango qaanananonj kolooro kuuyanonj qaa tororo jej nonombombaaajonj amamaanjkeju.

³ Kaenj amakejonjto, tosia onjononj kokaenj jenkeju, “Poolnonj Oligaa Buŋaya ii esuyawo jenkeja.” Kaenj jewenagati eenj, esu iikanonj gere sianonj kemebuti, mono iyonŋoo uugianonj ejiwaaajonj gojono osinjeju.

⁴ Kraistnonj Anutuwaa uŋaŋaya kolooja. Kraistwaa akadamyua ii anja Oligaa Buŋayanonj ninisaama asasaga kaana asariŋkejato, yonŋoo jaagianonj umunj kono tintuanj qenkeju. Kamban kokaamba bologaa Poŋja gomanj so galerj koma onjomakeji, iinonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonŋoo uŋagaa jaaya menj gooro lanj laligoju. Kawaaajonj Oligaa Buŋawaa asasaga iima asariwombaaajonj amamaanjkeju.

⁵ Neenaa qabuŋananonj somariwaaatiwaaajonj Buŋa qaa ii mende jej asariŋkejento, onjononj Poŋ Jiisas Kraistwaa kania moma jeta tenj kombutiwaaajonj uu kuunj onjomakejenj. Nonononj Pombaa jeta otaanj onjo welenj qenj onjomakejonj. ⁶ *Kania kokaembaajonj welenj qenj onjomakejonj: Anutononj kanakanaiyanonj kokaenj jej kotoro, “Asaganonj mono pangamanj qero asariwaa.” Kaenj jeroti, iinonj mono Buŋayaa asasaga ano uunana kuuro asariro. Kraistnonj nanamemenja ama mero Anutuwaa asamararanonj jaasewananonj asariro iigiti, Anutononj nono iikawaa kania moma kotowombaaajonj kaparanj komakeja. Asasagaa kania jej seiwombaaajonj ama asasaga ii nonono.

⁷ Asaganonj uunana kuuro asarininj momakooto iikawaa sewanja ii milyon kina uugunj uuta koloojato, sele busunana ii koworanenj kaana afaanjonj jumakeja. Anutuwaa asasaganonj mono sele busu kaanaja uutanonj eja. Ejembanonj iikawaa kania iibutiwaaajonj Anutononj arenja ama nonono. Sareqaa iikawaa kania ii kokaenj: ku-usunj hononja qaa ama nonomakeji, ii nonoononja eenj koloŋkejiwaa so qaagoto, Anutononj mono iikawaa Toya kolooja.

⁸ Eu emu lee lee iikanonja lombo kania kania qanananonj uma qololombinj nononj konjanjinj momakejonj. Ii momakejonjto, kilenj iikanonj mende qezejaanj nononj kamaanjkejonj. Kambanj tosaanjanonj junj kaana wanjonjanonj osinj kana mende mokoloŋkejonjto, kilenj titiboronana tegoro doomoronana mende momakejonj.

⁹ Ejembanonj sisiwerowero ama nonomakejuto, Anutononj gema mende nununjeja. Ejembanonj menj kamaanj ama riinj nonomakejuto, kilenj mende tiwilaanjejonj. ¹⁰ Jiisas qegi komuroti, iikawaa so nono kaanjadeen buŋaya jej seinjejonjiwaaajonj ama nunugi komuwomboti waa moma kema kanj laligojonj. Jiisaswo kotiinj laligoninj inaanj nonomakeji, ejembanonj iikawaa kania moma kotowutiwaaajonj ama kaenj laligowombaaajonj uumotoonjanj.

* 3:16: Eks 34.34 * 4:6: Jen 1.3

¹¹ Balonj jaawo laligon Jiisaswaa gawonja menkejonjwaajonj ama kambanj so komuwombaa so koloojonj. Sele busunananonj komuwaatiwaa so koloojato, Jiisasnonj uunananonj kotiin laligonj sele busunana menj gbilinjeji, ejembanonj iikawaa honja iima asariwutiwaajonj ama nanjonj. ¹² Nono kambanj so siimbobolo moma komuwombaa so koloonjejonj, niinonj onjo batugianonj gawonj menj laligoweti, onjonj iikawaajonj ama gbilinj laaligo kotiganonj keuma laligonj ubuya.

¹³ *Ondino (Buk Song) mojonj qaa kokaen oogita eja, "Anutu moma laarinj koomunonja metogonj nombaatiwaa qama koolinj laligowe." Nonononj qaa iikawaa so koomunonja metogonj nonombaatiwaajonj moma laarinj. Momalaariwaa Unja Toroya iikayadeen bunja qen aojonjwaajonj nonononj mono kaanagadeen jaanana jenj qama koolinjkejonj. ¹⁴ Anutunonj Ponj Jiisas menj gbiliro koomunonja waaroti, iinonj mono nono kaanagadeen menj gbilinj nonono waama Jiisaswo uninj jaasewanonj ama nonono onjowo matoonj laligonj ubonja. Ii mojonjwaajonj ama jaanana jenj qama koolinjkejonj.

¹⁵ Jaanana jenj qama koolinj Anutuwaama kalenmorianonj toroqen ejemba seiseiya sokoma onombaa. Kaenj kolooro yonjonj afaanjonj Anutu kelemalejenj mepeseegi qaqabunayanonj seinj enj ubaa. Onjonj kaanagadeen Anutu mepeseenj seiwutiwaajonj mojenj. Kawaajonj lombo kania kania bosima aonj oronj laligojonj.

Momalaarinonj laaligowaa tania ii kokaenj:

¹⁶ Anana menj gbilinj nonombaatiwaajonj moma mono bonj qen naninj uunananonj mende kamaawa. Onjonj selenanaagenj waziinj soolinjejonj, ii kilen uunanaagenj kambanj so kolonjanjkejonj. ¹⁷ Ii kokaembaajonj: Namononj kakasililinj kambanj torodaamonj moma laligowonjato, iikawaa gematanonj asamararanj hononja qaa mokolonj tetegoya qaa oyanboyanj laligowonja. Asamararanj ano kakasililinj woi ii gosinj oroninj asamararanj iikanonj mono uuta kolooro namowaa kakasililinj kania kania ii moninj afaanja ano kamaanjqeqeta kolooja.

¹⁸ Ejemba ano ilawoila jaanonj ii-iita ii kambanj tegoro aliwuto, Siwe gomambaa ilawoila kambanj kokaamba mende iimakejonj, iyonjonj mono kambanj tetegoya qaa enj ubu. Kawaajonj nononj jaananonj ii-iita ii qaagoto, mende ii-iita mono iikaanj baagenj uunj injiimakejonj. Kianj.

5

Poolnonj Siwewaa oyanboyanj kuunonj kemambaajonj moro.

¹ Nonononj qaa koi mojonj: Namo sele busuwaa opo sel kuunjonj laligoninj koomunonj ii kondeeno kamaawaati, Anutunonj kambanj iikanonj sele busuwaa miri donggoga anjo mero Siwenonj ewaati, ii bunja qen nonono iikanonj laligowonja. Sele busuwaa miri qaita monj ii tetegoya qaa kotakota enj ubaa.

² Qaa ii moma kambanj biiwianonj kokanonj letombombaa ainja moma osonjonj nunuro Siwe laaligo gomanananonj ubombaajonj awelegonjejonj. ³ Siwenonj uninj sele busu qaita monj mouma nonono rabonjati, kambanj iikanonj mojonj bombolanj mende mokolonj nonombaa.

⁴ Namo sele busu koi qetegowutiwaajonj mende mojonj, Siwe laaligo gomanananonj uma sele busunana donggoga mewombaajonj awelegonjejonj. Sele busu koi komuwaati, ii laaligo kotiganonj gogoro qaono Anutunonj kitia oyanboyanj sele busuga nonombaatiwaajonj mojonj. Kawaajonj kambanj kokaamba sel kuunj kokawaa utanonj laligonj uulombonana bosima letombombaa ainja moma osonjonj nununjeja. ⁵ Anutu anjo Siwe sele busu mewombaajonj moma mokolonj nonoma Unja Toroya uunananonj ano oyanboyanj kolowombaa danggunuya kolooja.

⁶ Kawaajonj nono mono kambanj so qaqabunabunananawo satinj laligonj kokaenj momakejonj: Sele busunanaa laaligo kuunjanonj koi laligowonjati, kambanj iikawaa so eu Siwe laaligo gomanananonj Ponj Jiisaswo mende laligowonja. ⁷ Kambanj kokaamba Siwe gomambaa ilawoila mende uunj injiimakejonj, kilen ii moma laarinj iikawaa so ama menj laligonj nemunj koma nonomakeju. ⁸ Kawaajonj qaqabunabunananawo kotiin sele busunanaa laaligo kuunja koi mesaowombaajonj kaparanj koma gomanana honjonj eu uma Pombo laligowombaajonj mojonj.

⁹ Kawaajonj gomanananonj koi me eu laligowonjati, nonononj mono uunana Ponj Jiisas keraqeeanjo ama mubombaajonj somonjonj iikawaajonj kotiin kaparanj komakejonj. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaenj: Kuuya anana mono Kraistwaa qaa jakeyanonj asugiwonja. Namononj sele busuwo laligonj Pombaa uusiinja soyanonj tenj koninj me qetemetetan aninj

me een lanj laligoniji, anjo mono qaanana ii gosinj iikawaa so tawanana anja anja nonono bunja qeñ aowonja. Kian.

Ejemba Anutuwo uumotoonj ambutiwaa gawonja menkejonj.

¹¹ Kraistwaa qaa jakeyanonj nambonjati, nonononj ii moma Pombaa momoya uuguwombotiwaajonj keenana momakejonj. Ii mojonjiwaajonj ejemba kanianana soraaya mobutiwaajonj kaparanj koma uu kuuj onjomakejonj. Kanianana ii Anutuwaawaa jaanonj asuganonj eja. Niinonj tiliqili ejaga qaago, onjononj kaanjagadeenj ii uugianonj moma yagowutiwaajonj moma jejeromonjromonj amakejonj.

¹² Kaen jej ananaa jenqeeanjo qaanana mobutiwaajonj mombo mende kaparanj komakejento, kanianana iikayadeenj jej asarinj onjomambaajonj mojenj. Onjo ii moma saanonj nonoo selenana ii boi takapolakaya yonoo jaagianonj mepeseegi sokombaa. Yonjononj iwoi onoo uugianonj eji, iikawaajonj qaagoto, selegiaa iwoiwa jaanonj iibombaa so kolooji, mono iikawaajonj awelejonj onjoanjiaa selegia menj uma qaa lanj jenkeja. Kawaajonj qaana koi jejenj. Onjononj yonoo qaagia auta (gorosonja) mojutwaajonj mono nonoo kanianana jej asarinj tororo meleema onjombu.

¹³ Onjononj noojonj “Uusoo tani kaanja kolooja,” jegiti eenj, niinonj mono Anutuwaawaa gawombaaajonj ama uugere moma laligowe. Tosianonj noojonj kokaen jeju, “Uugereya qaagoto, qaaya bonjonja-gadeenj jenkeja.” Kaen jejuti eenj, ii mono onjo ilaanj onjombombaaajonj ama ambe. Mono ii duduuwubo.

¹⁴ Kawaa kania ii kokaenj: Kraistnonj jopagonj nonomakeji, iikanonj mono kondoonj kuuj nonono gawonja menkejonj. Eja motoonjononj kuuya ananaa kitinanaga durnana menj komuro. Kawaajonj singisonjononanaa ironja mende meleema nononoto, kuuya ananaa singisonjononana mesaoro toroqenj koomuya mende koloojonj. Qaa ii moma asarinj moma yagojonji, Kraistwaa uujopayanonj mono kuuya anana jolonjonj gawonja mewombaaajonj kuuj nonomakeja.

¹⁵ Iinonj mono kokaembaajonj kuuya ananaa durnana menj komuro: Namononj jaawo laligojonji, anana mono laligonana toroqenj ananaajonjadeenj laligowombo. Kaen qaagoto, monj ananaajonj ama komunj waaroti, laligonana mono iwaajonj togonj muj laligowombaaajonj komuro.

¹⁶ Kawaajonj uunana meleeninji, kambanj iikanonjadeenj kanainj ejemba selesele mende gosinj onjononj. Ejemba monj namononj siliaa so mende moma kotonj mujonj. Wala Kraist gosinj moninj balonj eja toonj kolooroto, kambanj kokaamba moma kotonj muninj Siwewaa Hamoqeqe Tonanaga kolooja. ¹⁷ Kawaajonj monjonj Kraistwo qokotaaji eenj, iinonj mono kolokoloo dologa koloonj donja dongoga kolooja. Laaligo walaganonj aliwo laaligo gbilianonj mono durnanonj koloonj asuginj muja.

¹⁸ Kaanja laligojato, iwoi kuuya iikawaa kondomondoo Toya ii Anutu. Iinonj Kraist wasiro tawanana menj analinj nonoma Anutu iyanjawo uumotoonjo ambonjiwaa kania mesasariro. Kana kaen asugiro Anutunonj gawonj nonono ejemba Anutuwaawaa alauruta koloowutiwaajonj jolonjonj kuuj onjomakejonj.

¹⁹ Anutuwo uumotoonjo ambonjiwaa kania ii kokaenj: Kraistnonj kamaanj gomana gomana ananaa tawanana mero sokono Anutunonj analinj nonono alauruta kolooninj. Kana uuguj laligonj kouninji, singisonjo iikawaa qaagia mende weenjonj romonjonj ironja mende meleema nonono. Anutuwaawaa alauruta kolooninj moma laarinj nonoma Kraistwaa tawawaajonj ama Anutuwo uumotoonjo ambombaa Bunja qaaya ii boronananonj ano.

²⁰ Ii ano Kraistwaa jotamemuruta koloojonj. Anutunonj qaa saje ama nonono iikawaa so ejemba uugia kuuj onjomakejonj. Kraistwaa jeta menj kaparanj koma kokaenj qisinj onjomakejonj: Mono Kraistwaa tawaya bunja qeñ aonj Anutuwaawaa alauruta koloowu. ²¹ Anutunonj kuuya ananaa singisonjononanaa qaaya jej tegonj ironja meleema Kraist singisonjon monj mende anotiwaawaa qaganonj ano uro durnana menj siimbobolo moro. Kraistwaa siimboboloyaaajonj ama iwaanonj qokotaaninj Anutunonj saanonj qaanana jej tegoro solanjaniwonja. Kian.

6

¹ Nono Anutu iyanjaa gawonj meme alauruta koloojonjiwaajonj ama uugia kokaenj kuujonj: Anutuwaawaa kalenjmorianjanonj omaya koloowabotiwaajonj ii mono bunja qeñ aowu.

² * Anutunonj qaa monj kokaenj jerota Bunja Terenonj eja,

“Giima koboomambaa kambananonj mono kanj kuuro niinonj qamakooliga mobe. Hamoqeqe kambananonj kanj kuuro iikanonj ilaanj gombe.”

Qaa kaerj eji, ii mobu! Kambanj keteda koi kanonj mono Anutuwaa hamoqege kambanja kolooja. Anutunonj injiima koboomambaajonj moro kambanjaonj kanj kuuro kiankomuya ii mono keteda koi bunja qerj aowu. Kianj.

Poolnonj kakasililij kania kania mokolooro.

³ Monj nonoojonj ama uuta boliro kamaawabotiwaaajonj galenana menj aonj laligonjkejonj. Jenj nononj gawonananonj qaayawo koloonj kamaawabotiwaaajonj kaerj amakejonj. ⁴ Anutuwaa gawonj meme ejemba awaa soro koloojonj, ii nanamemenana kuuyanonj qendeemakeja. Kakasililij ama jaabamagege kania kania ama nononj konjajilij uutanonj laligojonto, iikanonj mono mokosinjonj kaparanj koma kotiin namakejonj.

⁵ *Ooli waayawononj nunuj kapuare miria miria kanonj nononj laligonj. Kareña kareña asugigi kawaa uutanonj komuwombotiwaaajonj doomoronana keno keenana moma laligonj. Gaonj gbili rama nenewaajonj wosonana niniro laligoninto, kilenj selenana qerj gawonj menj laligonj.

⁶ Nanamemenj soraaya otaanj Anutuwaa uusiiña moma asariñ lombo anjonj mokosinjonj ejemba ala menj onjmakejonj. Unj Toroyanonj uunana saa qero batugianonj gbingbaonj qaa jopagonj onjoma laligojonj. ⁷ Qaa honjagadeen jenij Anutuwaa kusunjanonj nemuj koma nonono nanamemenj solanña tiwo sumanja menij boro dindinananonj ano qaninananonj menj nanjonj. Kaerj nama leegen Bunja qaa menj seinij, leegen qaa qolonjologoya selenananonj anj iikawaa kitia menj mindinjonj laligonj.

⁸ Qabunja nononj selenana mende mepeseenjonj. Yonj menj gamu qerj nononj uunananonj mende kamaanjeja. Nonoojonj sundu awaa ano bologa ii lanj jenjeju. Ejemba qaa qolonjologoya jenjejuti, iikaanja ama nonomakejuto, kilenj qaa honjagadeen kuuya jenjejonj.

⁹ Ejembanonj kanianana saanonj moma kotonjkejuto, kilenj tosanonj lolomonij telambelanj ama nonomakeju. Kambanj tosaanjonj komuwombaajonj ama laligoninto, kilenj toroqerj jaawo laligojonj. Kikekakasililij eja kaanja nunuj laligogito, kilenj mende komunij. ¹⁰ Wosobirinonj nunuro kilenj kambanj so aisoonj laligojonj. Wanaya laligonj kilenj ejemba mamaga ilaanj onjonj uugianonj qaqabunjagiawo koloojkeju. Namowaa esuhinanana qaagoto, kilenj oyanboyanj kuuya bunja qerj aonj simbawonjawo laligojonj.

¹¹ Oo Korint ejemba, nonononj uunanaa naguya onjoojonj horonj qaa monj mende konij kemero kanianana asuganondeen injjowe moju. ¹² Onjononj nonoo uumomonana mobubotiwaaajonj ii mende anjonj komakejonto, nonononj onjoo uugia mobubotiwaaajonj mono onjooanjiodeen anjonj koma aonjeju.

¹³ Niinonj uumomona onjombe onjononj mono iikawaa kitia kaanagadeen tororo nombu. Niinonj meraborauruna kaanja tani qaa kokaerj injjonj oojen: Onj kaanagadeenj mono onjooanjiawo uugiaa naguya horonj uujopagia ii mombo momboga qendeema nonombu. Kianj.

Momalaarigia qaa yonjowo mende qokotaawu.

¹⁴ Ejemba uugia mende meleengiti, iyonjowo mono uugia mende somonjonj* ororonj mende laligowu. Laaligo solanja ano laaligo doogoya ii anja anja koloojao. Ii mindirinj orombombaaajonj amamaawonja. Pangamanj ano asasaga ii motoonj mende koloojao. Qaago! ¹⁵ Kraist ano Iimolanj (Satan) yorononj uumotoonj ama motoonj laligowowaajonj amamaawaota. Kawaaajonj uumeleenj ejemba monjonj nanamemenja uumeleembaa gadokopa ejemba monj iwo motoonj mindirinj ambowaajonj amamaanjebaota. ¹⁶ *Anutu anjoo qaaya monj kokaerj jerota eja,

“Niinonj kanagesouruna yonjoo uugianonj laligonj batugianonj kema kanj Pongia kolooewe yonjononj nii welej qerj mepeseen noma laligowuya.”

Qaa iikawaa so Anutuwaa Unjanonj uugianonj laligoro sele busunananonj Anutu laaligo kombombanja Toyaa jigo kolooja. Anutunonj iyanña jiwowonj jigoyanonj tando lopionj mepeseewmbaa sonjo ano erota amamaanjejonj. Anutuwaanonj jigo ano asa jigo ii anja anja. Iikawaa so nonononj uumeleembaa gadokopa ejemba yonjowo qokotaawombaa sonjo ano erota amamaanjejonj.

¹⁷ *Kawaaajonj onjoo mono Ponjonj qaa kokaerj jerotiwaa so otaanj ambu,

“Ii mono onjomesaonj seleenjenj kanj tuunj iyanja monj laligowu.

Anjonjoragiawo koloojkejuti, ii mono mende onjooisirigi niinonj moma anjonj koma kalanj koma onjoma laligomanja.

* 6:5: Apo 16.23 * 6:14: Qaqan (yoke) ii hoos me bulmakao woi yoroo arogaranonj anjoo kemero kare me kinonj iwoi horonjkeja. Kaerj orooanjarawo anjoo ambotiwaaajonj amamaanjeja. Kaerj jinjanj kembabo. * 6:16: Lew 26.12; Eze 37.27; 1 Kor 3.16; 6.19 * 6:17: Ais 52.11

18 *Niinon Mangia koloowe onjo noo meraborauruna koloonj laligowuya.
 Ponj ku-usunj kuuyaa Toyanonj kaen jeja.” Kianj.

7

1 Oo wombo alauruna, Anutunonj kalanj koma nonomambaa qaaya kaenj somonjonj nonono eja. Kawaajonj iwoi sele unanana menj tilooji, anana mono ii kuuya getegowombaajonj Kraist qama koolinijn hamo qenj nonombaa. Anutuwaajeta uuguwombotiwaajonj mono keenana moma kaparanj konijn menj solanjaninj nonono soraaya koloodaborowonja. Kianj.

Uugia meleengitiwaajonj Poolnonj keraqeeango moro.

2 Nonononj monj mende jenj kondemonddeen ama muninj tiwilaaro. Mombaanonj iwoi mende qenjamenjanjoninj. Monj mende tiligonj jaameesanj ama muninj. Kawaajonj onjononj mono uugiaa naguya horonj nono uugianonj somonjonj nonoma laligowu. 3 Tosianonj batugianonj gawonj menj selenonj kuukuu qaa kaenj jenj jenj nononjgito, niinonj qaa koi onjoo qaagia jenj tegonj ironja meleema onjomambaajonj ama mende jejenj. Niinonj qaa kokaenj jewe modaborogi: Nonononj uunanaa naguya horonj onjo uunananonj somonjonj onjomakejonj. Kaenj ama saanonj onjowo ororonj somonjonj komuwonja ano ororonj kotiinj laligowonja.

4 Uuwoiya qaa momalaarina somata onjooononj ama laligojenj. Onjoo selegia mamaga mepeseenjejenj. Onjooonj ama ulunjkolena somata mokoloonenjwaajonj kakasililinj kania kania moma iikanonj kilej hononja qaa aisoojenj.

Masedonia prowinsnonj kema Taituswo aitongori.

5 *Taitus monjgama laligowetiwaajonj* jeweti, qaa ii toroqenj jemaaja. Masedonia prowinsnonj kouma kanonj kaenagadeenj uuluae mokoloomambaajonj amamaawe. Daenj daenj kembeti, iikanonj konjilinj kania kania mokoloowe. Anutuwaaj manja qenj tosaanja yonjowo angowowo ama onjooonj majakaka moma laligowe. 6 Kaenj laligoweto, Anutunonj uukamakamaa ejemba nanjonj nonomakeji, iinonj Taitus karoti, iikanonj ulunjkolej ama nono.

7 Taitusnonj karoti, iikanondeenj qaagoto, Korint onjononj ulunjkolej ama mugi iinonj nijoro Anutunonj iikanonj kaenagadeenj ulunjkolej ama nono. Onjoo sundugia kokaenj nijoro, “Onjononj nii niibombaajonj koposonjonj laligoju. Wosogia onjanonj moma noma lombo nongitiwaa qaaya jenj noo kitina nanjonj jewombaajonj jojorinjkeju.” Sundu ii nijoro moma uukoisoro somata qatawo mobe.

8 Niinonj uugia Bunja qaanonj kuunj tere ii oowe weenjonj onjoangia moma bolinj aogiti, iikawaajonj mende moma bolinj aojenj. Wala moma bolinj aoweti, ii kilej kambanj kokaamba kokaembaajonj mombo aisoojenj: Tere qaananonj uugia menj boliro wosobirinj angito, wosobirinj iikanonj mono meleema kambanj torodaamonda enj tegoro. Kaniagia kaenj iibe.

9 Kambanj kokaamba onjo moma bolinj aogitiwaajonj ama mende aisoojento, kokaembaajonj aisoojenj: Onjo nanamemengiaajonj ama moma bolinj aogi gamu wosobirigianonj ilaan onjono uugia mombo meleema dingogi. Ii Anutuwaajeta so kolooro uugianonj mono nononjonj ama mende boliroto, onjanonj ilaan onjombe.

10 Singisongonanaajonj ama moma bolinj aojonj eenj, gamu wosobirinj iikanonj mono ilaan nonono uunana mombo meleema dingowonja. Dingowonjati, Anutunonj mono nunuano Siwenonj ubonja. Monjonj uuta meleema iikawaajonj mende moma bolinj aowaa. Balonj ejemba tosanonj singisongogiaa wosobirinj momakejuto, Anutunonj ii mesawaatiwaajonj mende qisiwuti eenj, iinonj mono ironja meleema onjono koomu kotiga kumuwaya.

11 Onjononj Anutuwaajeta uusiinja so wosobirinj mokoloogi gamu iikawaa honja ii uugianonj kolooro letongiti, ii gosinj iima walijonj kokaenj jegi, “Anana gonj-aangolenana mesaonj uunana menj kululuunj ugere qaganonj waama kanianana soosooya gosinj mindinjoninj. Ejemba singisongog angiti, iyonjooonj uunana waaro sisigia menj jenj onjoninj. Anutuwaajeta uuguwombotiwaajonj aarunj lalanjaninj keenana moninj. Poolnonj kanj unana meleeninjwaa honja iibaatiwaajonj koposonjonj laligojonj. Uunana nanamemenj dindinj ambombaajonj aninj ano monjonj kana qiwitigoroti, ii mindinjonj mubombaajonj jojorinj laligoninj.” Kaenj jegi sokombaa. Kambanj kokaamba kana dindinj otaajuti, ii gendeema nonjgi iijenj.

12 Kawaajonj monjonj batugianonj boliroto, iigadeenj mindinjonj mubutiwaajonj ama terena mende oowe me monj ii menj bolinj muroti, iigadeenj ilaan onjombutiwaajonj tere ii

* 6:18: 2 Sml 7.14; 1 Hist 17.13; Ais 43.6; Jer 31.9

* 7:5: 2 Kor 2.13

* 7:5: 2 Kor 2.13 kanonj Taituswaajonj jero.

mende oon ambe. Ii kokaembaajon oowe: Onjo Anutuwaa jaasewananon niwo uumotoon ambombaajon kaparan komakejuti, sili iikanon asuganon asugiwaatiwaajon tere ii oowe.

¹³ Neenaa ulunkolena iikayadeen mende movento, Taituswaa uuta batugianon qeangoro iinin iikanon kaanagadeen uuna nangoro honon qaa aisoonkejen. Ononon korebore Taituswaa keraqeeangon qen mugitiwaajon aisoonkeji, korisoro iikanon kaanagadeen nangon nono iikawaajon honon qaa aisoojen. ¹⁴ Niinon onjo siligiaajon ama selegia Taituswaa jaanon mepeseen laligoweti, ononon iikawaa so angi niinon gamu mende mewe. Niinon onjo batugianon laligon qaa kuuya injioweti, ii honagadeen. Kawaa so onjo qaagia Taituswaa jaanon jej mepeseen laligoweti, qaa iikanon mono kaanjadeen kaniagia mindinggogi hona kolooro.

¹⁵ Onjo korebore noo qaana tej koma Taitusnon karo sombugiawo moma jenenjia ororo koma horon mug. Taitusnon siligia ii romonjon qaa nijoro uuqeeangoyanon onjojon ama somariiro kotiin mepeseen onmakeja. ¹⁶ Niinon nanamemenjia kuuya romonjon iikanon saanon onjojon ama qaqabunabunanawo kaen moma kotiin satiinj laligomanja. Kawaaajon aisoonkejen. Kianj.

8

Uumeleen alaurunana nanjon onjombombaa qaaya

¹ *Oo uumeleen alauruna, Anutunon kalenmorianja uumeleen kanagesoya kanagesoya kanon nonono hona mono Masedonia prowins uutanon awagadeen kolooro. Niinon onjo kawaajon poumapou laligowubotiwaajon moma sundugia kokaen jemanja: ² Yononon kakasilinj kania kania mokoloogi angotete lombotawonon qagianon uro wanaya tooton laligojuto, ii kilen honon qaa aisoojitiwaajon ama uumeleen alaurunana nanjon onjombombaajon monen nandun somata qatawo angi.

³ Yonoo kaniagia kokaen nangon jemanja: Monjon mende kuun onono iyangjia siingjiaajon kilen afaangon esungjiaa so nandungia angi ano ii kaanjadeen uugun ononji. ⁴ Yononon kaparan koma mamaga kuun nonoma kokaen welema ninijogi, "Nono kaanjadeen Judia prowinswaa ejemba soraaya ilaan onjombombaajon mojon. Kawaaajon Pool, gii saanon 'Oonj!' jena mono simbawonawo moma gawon iikawaa bakaya afaangon mewonja."

⁵ Kaen jej jewe nandun ambutiwaajon mambombeti, iikawaa so iikayadeen qaagoto, ii uugun kokaen angi: Yononon wala nanjonanjo Pombaa jaanon sokonji, ii ambombaajon uugia somonjogi ano iikawaa gematanon Anutuwaa jeta tej kombombaajon moma iyangjiaa laaligogia ii kaanagadeen nonoo boronananon angji. ⁶ Kawaaajon Taituswaa kokaen jej koton mube, "Gii nanjonanjo gawon ii kanainj menati, iikawaajon ii mono toroqen Korint kanageso ilaan onona uukalengjia qendeema monen nandun somata ii mombo toroqen angi batugianon tegowaa."

⁷ Uuwaa iwoi kania kania ii kelemalelen bunja qen aon kokaen ama laligoju: Awaagadeen Kraistwaa moma laarinj Bunja qaa hona jej sororogon Anutuwaa uusiinja moma koton tosaanja nanjon onjombombaajon pondan koposonjonkeju. Ononon tosaanja unjuugun awagadeen jopagon nonoma awaa soro koloouju. Kawaa so nanjonanjo gawon koi kaanagadeen mono saanon menj sororogon tosaanja unjuugugi awaa soro koloowaa.

⁸ Kaen menj monen ambutiwaajon mende menj koton onjonjen. Ii qaagoto, uukalengjia gbinggbonawo koloouja me qaagoti, mono ii angotetenon ama kaniagia momambaajon mojen. Kanageso tosanon gonangole mesaon nanjonanjo gawonjia hona toonja menj zej nanjuti, qaa ii menj iikanon onjo angotete ama onjonjen.

⁹ Nandun dawi ambutiwaajon gosiwuti, iikanon mono Pohnana Jiisas Kraistwaa kaniaa tania romonjowu. Onjo iwaa kalenmorianja somata ii kokaen moju: Iinon Siwewaa ilawoila kuuyaa Toya uuta kolooroto, kilen onjo oyanboyambaa qaqabunagiawo koloowutiwaajon ama namonon kamaanj kamaanj qegeta koloon laaligoyaa togon qeleeno.

¹⁰ Monen ambutiwaajon mende menj koton onjonjento, Jiisasnon sare anoti, iikawaa so qambanjmambana iikayadeen onjonjen. Ononon gbani emugejanon mutuya koloon nanjonanjo gawon kaparan koma megii ano ii toroqen mewombaa siinj kotiga mogi.

¹¹ Kambanj kokaamba gawonjia ii mono medaborowu. Wala nanjonanjo gawon mewombaaajon kaparan koma awelegogiti, iikawaa so ii mono toroqen medaborowu. Iwoi en onjonjiwaa so mono nandungia mamaga ambu. ¹² Kawaa kania ii kokaen: Nandun ambombaa siingjanon koloon eji een, mono iwoi en onjonjiwaa so angi Anutunon moma anjon kono sokombaa. Iwoi mende en onjonjiwaa so mono mende gosinj menj onmakeja.

* 8:1: Room 15.26

¹³ Nanduj somata anji alaurunana yonoo laaligogianonj afaangoro onjoangiaa qagianonj lombo ubaatiwaajonj mende mojonoto, alaurunana amamaanj memeqemeanj mejuti, iyonowome mendeema ororonj laligowonjatiwaajonj mojonj.

¹⁴ Kawaajonj kambanj kokaamba iwoi kelemalelenj enj onono tosanonj laaligogiaa iwoiwaajonj amamaajuti, onjo mono ii ilaanj onjonji soyanonj koloowaa. Kaenj ama onjoangia kanagenj iwoiwaajonj amamaagi yonoo ilawoilagianonj kelemalelenj ewaati, kambanj iikanonj mono iidamonj ilaanj onjombuya. Kaenj ama aogi ala ilailaa siligianonj ororonj koloowaa. ¹⁵ *Ii Bunja qaa koi oogita ejiwaa so koloowaa, “Mamaga menj kululuunj laligoroti, iinonj anjaa so nero qaa suruya mende raro ano borombooronj menj kululuunj laligoroti, iinonj nene iwoiwaajonj mende amamaaro.” Kianj.

Nejauruna karoonj wasinj onjoninj kanj ilaanj onjombu.

¹⁶ Anutunonj Taituswaa uuta sololoooro onjoonj nii kaanja majakaka moma ilaanj onjomambaajonj kaparanj koma laligoja. Kawaajonj “Anutu dangisen!” jejenj. ¹⁷ Niinonj Taitus onjoononj kawaatiwaajonj qisinj uuta kuuwe wana meleen. Iikayadeenj qaagoto, anjo onjo ilaanj onjomambaajonj moma koposonjonj iyanjaa siinja otaanj nonomesaonj Korint onjoononj kamambaajonj jero. ¹⁸ Nonononj uumeleenj alananja monj wasininj iwo kawaota. Kokanonj Oligaa Bunja jenj seinkejiwaajonj ii uumeleenj kanageso so mepeseenj munkeju.

¹⁹ Iwaa qaa toroqenj kokaenj jemaaja: Masedonia uumeleenj kanageso yonjononj ii meweengogij nanjonanjo nanduja ii menj nonowo motoonj kana kembonja. Nonononj Ponj iyanjaa qabunyanonj seiwaatiwaajonj moma nanduj somata ii saanonj galenj koma Judia prowinsnonj kema onjombonja. Ala ilailaa onjombombaa uukalenana kaenj asuganonj qendeema onjombonja.

²⁰ Kaenj ama nanjonanjo nanduj somata ii tiliqili anji soowabotiwaajonj saanonj galenj koma sororogowonja. Monjonj silinana iikawaajonj jenj nonombabotiwaajonj moma kaparanj koma nanjonj. ²¹ *Qaa kawaa kania ii kokaenj: Nonononj sili Pombaa jaanonj dindinja kolooji, ii qetetanogowombotiwaajonj galenj menj aonkejonj. Iikayadeenj qaagoto, sili ejemba jaagianonj sokonji, ii kaanagadeenj ambombaaajonj moma kaparanj komakejonj.

²² Yorowo uumeleenj alananja monj ii kaanagadeenj wasininj kawaa. Ii kambanj mamaga anjotete menj muj tania kokaenj iininj: Iinonj kambanja kambanja Pombaa gawonj memambaajonj geregere amakeja. Kambanj kokaamba onjo tosaanja ala ilailaa onjombombaaajonj mojudi, iikaenj moma laarinj onjonjiwaajonj mono onjoononj kanj ilaanj onjomambaajonj moma uuwaawaa somata momakeja.

²³ Niinonj Taitus kokaembaajonj meweengowe: Iinonj noo ala ilailaana ano gawonj meme nenana kolooja. Uumeleenj kanagesoya kanagesoya yonjononj alawoinana woi ii meweengonj oronji jotamemegia koloojao. Kraistwaa qabunyanonj mono yoroonj ama somariinjeja. ²⁴ Kawaajonj eja karoonj kawuti, ii mono uugianonj jopagonj onjoma kaniagia kaenj ii qendeengi iibuya. Kaenj ambuti eenj, nonononj siligiaajonj selegia mepeseeninji, qaa iikawaa honjanonj mono asuganonj kolooro iigi uumeleenj kanageso mamagayanonj mobuya. Kianj.

9

Mono uumeleenj alaurugia ilaanj onjombu.

¹ Anutuwwaa ejemba soraaya ala ilailaa monenj onjombutiwaajonj oomambaajonj mojonoto, onjo qaa ii modaborojutiwaajonj qaa mombo jemambaajonj mende amamaajenj. ² Onjo ala ilailaa ambombaa usuiingia eja. Niinonj ii moma iikawaajonj onjoo selegia menj uma Masedonia uumeleenj kanageso yonoo jaanonj mepeseenj onjoma kokaenj jewe, “Korint ano Akaia uumeleenj alaurunana tosanonj mono gbani emugendeenj kanainj Judia ala ilailaa ama onjombombaaajonj jojorinj laligoju.” Kaenj jewe onjoo uugeregiaajonj mogi qaa iikanonj mono uugia kuuro. Kawaajonj kanageso honja yonoo uugia waaro ala ilailaa ambombaaajonj afaanngogi.

³ Onjoangiaa siinj koloonj onono mojudoto, kilenj nejauruna karoonj koi wasinj onjonjenj. “Korint yonjononj monenj menj kululuwombaaajonj jojorinj laligoju,” kaenj jenj qaa iikawaajonj onjoo selegia mepeseewe. Qaa iikanonj omaya kolooro mamaganonj mobuboto, qaagia otaanj monenj onjanonj anji ozonj esunonj raro kuuyanonj kaanj injibutiwaajonj mojenj.

⁴ Qaa iikanonj omaya kolooro monenggianonj mawosusunonj mende raro eenj laligogi Masedonia nejauruna tosanonj niwo kanj kaanj mokolonj onjombuyagati eenj, niinonj mono onjoonj ama gamu mokoloomambo. Tenj kombutiwaajonj moma laarinj onjoma laligowe honja mende koloonagati eenj, onjo mono kaanjadeenj qaagia omayaajonj ama gamu mokoloowubo.

* 8:15: Eks 16.18 * 8:21: Gba 3.4

⁵ Kawaajonj uumeleenj alaurunana karoonj ii uu kuuj onjomambaajonj mobe sokono kokaenj injjowe, “Ono mono waladeenj Korint yonoononj kema nanngonango nandun somata ambutiwaa qaa somongogiti, arenj ii otaanj andaborowutiwaaajonj mono uukuukuu menj onjombu. Kaenj anji ala ilailaa nandungia ii kikuyawo otoko qaganonj qaagoto, mono loloogendeenj afaangonj mamaga ambu. Ii mindirigi ziozwaa ozonj esunonj raro kanj saanonj mewonja.” Kaenj jewe.

Kota afaangonj mamaga qosoma kororoowu.

⁶ Qaa koi mono romonjonj laligowu: Nene kota afaangadeenj qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeenj afaangadeenj mewaa. Nene kota mamaga qosoma kororooji, iinonj mono honja kaanagadeenj mamaga mewaa. Kawaajonj mamaga anji Anutunonj kitanonj mamaga onjombaa. ⁷ Ono anja anja nandungia mono uugianonj somongogitiwaa so amakebu. Korisorononj afaangonj mojoqojoronj ejemba kalej onjonjuti, Anutunonj ii jopagonj onjmakeja. Kawaajonj nandungia monjonj kuuj onjonjiwaaajonj ama uuwoi qaganonj mende ambu. Ii kikuwo mende ambu.

⁸ Uuafaanj qaganonj kotingia mamaga anji Anutunonj mono kotiinj kalenjmoriaja kuuya menj seinj onjmakebaa. Kaenj onjono laaligo kuuya kanonj iwoiwaajonj amamaawuti, ii kuuya mono kambanj so bunja qenj aogi sokoma onjmakebaa. Kaenj kolooro gawonj awaa kania kania ii afaangonj megij honja kelemalelej koloowaa. ⁹ *Otokoya qaa nandunj somasomata amakejuti, ii Bunja Tere qaa koi oogita ejiwaa so koloouj,

“Iinonj afaangonj kalenja kalenja mendeema ejemba wanaya onjmakeja.

Nanamemenja dindinja kikuya qaa kanonj mono kambanj tetegoya qaa Anutuwaa jaanonj enj ubaa.”

¹⁰ *Anutunonj qosomakororoo ejawaajonj nene kota muro nene kolooro nenkejonj, iinonj mono nembanewaa mojoqojoronj amakebuti, ii kaanagadeenj onjmakebaa. Ii onjono uugianonj lolooro saanonj afaangonj qaa kota qosoma kororoonj seigi nanamemenj solanja honja kolooro Anutunonj ii menj somariiro seinkebaa. ¹¹ Kaenj anji Anutunonj mono laaligo kuuya kanonj kotuegonj menj seinj onjono qeangonkebu. Kanonj saanonj afaangonj ejemba kambanj so gbingbaonja qaa kalenj mamaga onjmakebu. Kaenj anji ii menj (Jerusalem kema) onjonij ejemba mamaganonj kotingiaajonj ama Anutu mepeseegi honja onjoononj koloonkebaa.

¹² Nanngonango gawonj koi menkebuti, iikanonj mono Anutuwaa ejemba soraaya yonjononj iwoiwaajonj memeqemeanj anji ilaanj onjmakebaa. Iikayadeenj qaagoto, iikawaajonj “Anutu dangisen!” qaa ii mamaga jewutiwaaajonj ama honja onjoononj koloonkebaa.

¹³ Kawaa kania ii kokaenj: Nanngonango gawonj koi menj iikaanja kanonj momalaarigaa kania qendeenjij ejemba mamaganonj ii iima Anutu tenj kombutiwaaajonj mepeseenj munj kokaenj jewuya, “Korint yonjononj Kraistwaa Oligaa Bunja ii qaanondeenj mende jokolooujuto, Poolwaanonj qaa ii gbingbaonja qaa tenj koma afaangonj loloogendeenj nono ano tosaanja kuuya nonjoojonj kalenj jaasoonjgo nonomakeju.”

¹⁴ Kaenj jenj onjoojonj qamakooli gawonj menj iikanonj waegia mamaga menj onjoma kokaenj jewuya, “Iiya! Anutunonj mono kalenjmoriaja kelemalelej Korint onjono uujopagaa honja mamaga nononji.” Kaenj jegi Anutuwaa kalenjanonj asuganonj koloowaa. ¹⁵ Oo anana Anutu kalenjaajonj ama mono mepeseenkebonja. Iwaa kalenja Jiisas Kraistnonj mono awaa soro koloouja. Nanngonango ambutiwaa qaaya ii kaenj kanj tegoja.

10

Poolwaa gawombaajonj qaa jegi kitia meleeno.

¹ Tosianonj onjoo batugianonj noojonj kokaenj jenkeju: Jaasewanj qenj aonj geregere mende amakejato, mongenj kema kanonj mono qaa kotakotagadeenj jenj nonomakeja. Kaenj jenkejuto, Kraistnonj kiankomunj gumbonjonjonj nomakeji, niinonj mono iikawaa qaganonj neneo uugia kokaembaajonj kuumanja:

² Tosaanja yonjononj nonoojonj kokaenj romonjonj jenkeju, “Pool ano iwaa nenauruta yonjononj balombaa nanamemenjaa taniga otaanj iyangiaajonj romonjonj amakeju.” Niinonj onjoononj kanj qaa kaenj jenkejuti, ii mono temboma onjoma awasankaka nama jenj onjomambaajonj mojent, kilenj uugia kotakota totoonj kuuj jenj onjomambaajonj togojenj. Kawaajonj onjoo ejemba noojonj qaa kaanja jenkejuti, ii mono uulanjawo gema unjuwu. Qaagia kaanja ii mindingogi injiibe uunanonj mono luae qero batugianonj kanj bonjonj laligomanja.

³ Oñanon, nanamemena namonon amakejento, ii kilen neenaajon ama balombaa nanamemen bologa mende otaan manja mende qenkejen. Kaen qaagoto, Anutuwaa kawali galen koloon kereuruta kiropo kuun oñoma kanon areñ soraaya otaan manja qenkejen. ⁴ Balon ejemba yononon uugia walaga otaan manjawaa iwoiya kuuya iikawo manja qenkejuto, nononon kaen qaago. Manjaqege eja yononon jinkaron jake kiripoya kiripoya simen aenonon memeta ii idon kondeengi kamaankejuto, Anutunon tiwo suman qaita mon usunawo ii nonono inaan nonono iikanon mono kere yonoo qaa arengia powowon kotiga ii kuun qewagonin kamaankeju.

⁵ Uumeleembaa gadokopa yononon Anutuwaa kania moma kotowubotiwaaajon ama oñonangiaa selegia menj uma momogia dindina kojangiro lalabubu laligojuto, nononon iyonoo roromonon arengia doogoya kiripoyawo ii kuuya qewagon kondeenin kamaankeju. Ejembanon qaa momogia bologa ii menagon somongowutiwaaajon kana qendeema ononin saanon qaagia kuuya Kraist tenj koma munkebonatiwaa so romongonkebu.

⁶ Kaen romongon Korint ononon wala Kraistwaa qaa kuuya tenj koma aposol gawona nanjowutiwaaajon mambonon. Oñonon uugia mombo kaen meleengigo nononon mono qaa footogo ejemba yonoo qaagia kuuya gosin jen tegon irona meleema onjombombaaajon jojorin laligojon. Kian.

⁷ Oñ iwoi kuuya mono selewaaajonadeen mende iima gosiwu. Batugianon nanamemen soonkeji, iikawaa kaniaa honja ii mono romongowu. Tosianon batugianon nii menj kamaan nooma iyangio Kraistwaa jotamemeuruta koloojutiwaaajon uuwoi mende ama moma kotijuti een, iyononon mono toroqen noojon kaanagadeen kokaen romongowu: Yononon Kraistwaa bunja koloojuti, niinon mono kaanagadeen Kraistwaa bunja koloojen.

⁸ Pononon kokaembaajon ku-usun nono: Oñ menj kamaan onjoombaajon qaagoto, mono uugia meagowe kotiwutiwaaajon ama laligojen. Kawaajon ku-usun iikawaajon awelegon konain kaana selena menj uma terereewenagati een, ii kilen mono gamu mon mende mokoloowenaga. ⁹ Tereya tereya oon ambe weengon ku-usunaajon togia mobubo. Iikawaa toroko mobutiwaaajon mende mojen. Kawaajon qaa ii kamban kokaamba mende toroqen jemaña. Kian.

¹⁰ Tosianon qaa kokaen jenkeju: Poolnon tereya kanon qaa lombotawo oon uunana ononon kuunkejoto, batunananon nano iinin eja loota kolooja ano qaaya jero monin piapiaya kolooja. ¹¹ Niinon qaa iikawaa kitia kokaen jemaña: Qaagia omaya mono mesaowu. Noo kaniaanaajon mono kokaen romongowu: Nii monjen kema terenon qaana kotiga onkejen, iikawaa so mono batugianon laligon kaanagadeen kotakota mindinjon onomaña.

¹² Umbuqumbulin yononon iyangia jen qeangon aonkejuto, ononon nii nuugun aposol qabunagiawo koloouwiyagati een, niinon mono gamuna mobenaga. Kaen kolooro neenaa ano yonoo nanamemengia leele ama iima gosimambaaajon qetetanjon kokodundun ambenagato, yononon mono momogia toroga otaan iyangiaa aingiaa so uugia kedaya ama gosinkeju. Nanamemengia kaen lan gosin “Pool uugujon,” jen uuqeeanggo momakeju. Qaa omaya kaen jen uugia qaa kolooju. Anutuwaa kewanon gosin nongi saanon unjuugun laligojen.

¹³ Anutunon gawon memewaa jawoya ama nonoti, ii mende uugun selena mamaga mepeseembaajon mende mojen. Anutunon gawon meme areña ama nono menkejen, iikawaa so mono onoo batugianon kaanagadeen gawon menkejen ano iikawaa honjaajonadeen selena mepeseenkejen.

¹⁴ Tosianon qaa kokaen jen soonkeju. “Poolnon Korint batugianon gawon merotiwaaajon selia mepeseero mende sokonja. Anutunon balon mosoma gawon mewaatiwaa jawo ama muroti, Poolnon ii uugun lansaj waleemakeja.” Yononon waladeen gawon onoo batugianon mende megito, kilen nii menj kamaan nooma iyangiaa selegia qaanondeen mepeseenkeju. Niinon Kraistwaa Oligaa Bunja jen sein kema laligon wala Korint ononon kanj uuwaa gawon mewe. Wala mende kawenagati een, umbuqumbulin boi yononon noo qaana kaen jegi sokono niinon neenaa kaniaa jemañ jen jen soowenaga.

¹⁵ Anutunon balon mosoma gawon memewaa jawo ama ononoti, iyononon jawogia ii waleema onoo batugianon kanj uuwaa gawon menkeju. Neeno jawona mende waleema tosaanja yonoo batugianon gawon mewetiwaajon selena mepeseenkejen. Boi tosanon uuwaa gawon menj laligogiti, iikawaajon selena mende mepeseenkejen. Onoo batugianon wala kanain gawon mewetiwaajon kaen ambe saanon sokonja. Anutuwaa areña otaan batugianon gawon menj laligonin momalaarigianon toroqen somariiro nanjon nonombutiwaaajon mamboma jejeromonromon anjen.

¹⁶ Nanjon nononji saanon gomaña gomaña Korint leegenanon Noot waagen ejuti, mono endukanon kaanagadeen kema Oligaa Bunja jen asariwonja. Gawonananon kaen somariiro gemaqege qaagianon tegowaa. Anutunon tosaanja yonoo gawon meme jawogia

ama onjono megi honja koloodabororoti, iikawaaajon neenaa selena mepeseemambaajon mende mojen.

¹⁷ *Kaen qaagoto, Bunja qaa koi otaan amambaajon mojen, “Mojnon selia mepeseemambaajon moji, iinonj mono Pombaa gawombaa honjaajon ama selia mepeseero sokombaa.” ¹⁸ Qaa iikawaa kania ii kokaenj: Iyanggia jej qeangonj aonkejuti, iyonononj Anutuwa jaanon mende sokonjuto, Pohnonj moroga jej qeangonj mubaati, iinonj mono anjotetenonj kotiin nambaa. Kian.

11

Aposol takapolakaya yonononj tiligonj onjombubo.

¹ Niinonj uuna qaa tanijaan qaa boronja monj jej selena menj ube iikawaaajon mono mende moma bimoowu. Ii kilenj nii gema mende nuwuyati, ii mojen. ² Niinonj onjo eja motoonggo Kraist iwaa bunja koloogi emba saran jumunja soraaya kaanja onjoombe iinondeej unjumbaatiwaa qaaya jej somonjowe. Kawaajon Anutunonj onjoonj ama uutanonj motogoto moma uugereya waamakeji, niinonj mono iikawaa so tosianonj qaanonj tutugonj onjoma kele qen horonj onjngi boliwubotiwaajon majakaka momakejen.

³ *Kokaembaajon majakaka momakejen: Mokolenonj osonjakale ano liwnonj (Eewanonj) boliroti, iikawaa so umbuqumbulin yonononj kaen me kaen jej tiligonj onjoojgi uugianonj menjerejgoro jinjaunj ambubo.

⁴ Iikawaa kania ii kokaenj: Tosianonj kanj Jiisas jej asarininj, ii qaagoto, Jiisas morota mombaa kania jej seinj laligogi onjnonj yonjoonj mende mogi bimoonjeja. Unja Toroya bunja qen aogiti, ii qaagoto, ome mojnnonj tosaanja onjoo uugianonj kemero melokanjinj laligonj iikawaaajon kilenj konjilinj mende moju. Oligaa Bunja moma anjonj konjiti, ii qaagoto, qaa tania anja so monj qatagadeej Oligaa Bunja qama lanj jegi tosianonj ii afaanqadeej moma anjonj komakeju. Kaen koloonjejiwaajon onjnonj kilenj majakaka monj mende momakeju. Ii mende sokonja.

⁵ Kawaajon majakaka momakejento, nanamemena kaen me kaen gosigi niinonj kamaanjeqeta mende koloojen. Tosianonj aposol qaa menj umbuqumbulin lanj amakejuti, niinonj mono iyonjoo newo baagianonj qaago totoonj laligojen. ⁶ Qaa nomakejutiwaa kitia ii kokaen jej: Qaa awaga jejetaa tania ii saanonj mende mojentonj, Bunja qaawaa kania ii mono moma sororogojen. Ii kambanja kambanja pondanj asuganonj injisaambe moma yagoju.

⁷ Onjo metaama onjomambaajon moma neena menj kamaanj aonj laaligona nanjomambaajon gawonj menj laligowe. Kawaajon Anutuwaanonj Oligaa Bunja ii onjoonj sewanja qaa eenj jej asarinj onjoma laligowe. Kaen ama laligowetiwaajon tosianonj noojonj uuduudu qaa kokaen jejkeju, “Poolnonj kana uugunj singisonj amakeja.” ⁸ Uumeleenj kanageso tosianonj gawonj mende mewe kilenj nandungia eenj onjngi mewe nanjonj nono onjo eenj welenj qen onjoma laligowe. Tosianonj iikawaaajon kokaen jejkeju, “Poolnonj yonjoro meme sili kaanja ama onjoma laligoja. Kawaajon iinonj aposol mende koloojato, anja gawonja menjeja.” Noojonj kaen jej soonjeja.

⁹ *Onjowo laligonj iwoiwaajon amamaanj memeqemeanj menj iikanonj onjnonjga monj mende kuunj menj bimoonj munj nene iwoiya mende menj laligowe. Kaen qaagoto, uumeleenj alauruna Masedonia prowinsnonjga kanj iwoiwaajon amamaaweti, ii iima asarinj monen onjngi sokono. Nanamemena kuuya kanonj menj bimoonj onjomambotiwaajon moma galej menj aonj laligoweta mombo toroqen kaen laligomanja.

¹⁰ Menj bimoonj onjomambotiwa qaana iikawaaajon mono neenaa selena menj uma laligojen. Mojnnonj qaana ii Akaia prowinsgiaa gomanja gomanja kuuya kanonj qewagomambaajon amamaawaa. Kraistwaa qaa honjanonj mono nemunj koma nono qaa kaen somonjonj jej nanjen. ¹¹ Ii naambaajonj? Ii onjo mende jopagonj onjombenaga, iikawaaajon me? Mono onjanonj jopagonj onjomakejenj, ii Anutunonj moja.

¹² Aposol sosonjae kaanja koloonkejuti, iyonononj nonowo “Ororonj koloowombaa gawonj tania iikayadej menjejonj,” kaen jewombaaajon moju. Kawaajon kokaen kuunj onjoma jejkeju, “Poolwaa tani kaanja gawonj menjejonj, iikawaaajon mono Pool kaanja nanjonj nonombu.” Gawonjgiaajon selegia mepeseewombaaajon moma iikawaa kania monjamakejuto, ii saanonj mende mokoloowu. Niinonj ii kaanja mende koloojen. Kawaajon menj bimoonj onjomambotiwaajon mono neena galej menj aonj laligonjejenja mombo toroqen iikaanja laligomanja.

¹³ Yonononj aposol honja qaagoto, aposol takapolakaya ano gawonj meme ejemba osonjakalegiawo koloju. Kraistwaa aposol nonoo tanitani koloonj qendeema aonj gawonj

lan menkeju. ¹⁴ Satan anjo asasagaa gajoba tani kaanja qendeema aonj gawonj lanj menkeja. Kawaaajon umbuqumbulinj yonononj kaenj koloogitiwaaajon mende walingonkebonja.

¹⁵ Kawaaajon Satambaa welenjeqeje ejembauruta yonononj ejemba welenjgia qewombaa tanitani ama Kana qaa otaanj iikaanja kanonj solanja koloowutiwaaajon jenj soonj qendeema aonkeju. Gawonj kaanj lanj menkejutiwaaajon nono mende aarunj walingonkejonj. Selememe kaenj amakejuto, kambañ tetegoyanonj Anutunonj tawagia nanamemenjgiaa so meleema onjombaa. Kianj.

Poolnonj aposol gawonj menj siimbobolo mamaga moro.

¹⁶ Qaana mombo kokaenj jemaña: Onjoononga tosianonj noojonj “Uuta qaaga laligoja,” kaenj jenj romongowuyaga. Kaenj romongowuyagati eenj, nii eja uuta qaa kaanja mono koma horonj nombu. Kaenj anggi saanonj ii kaanja neenaa selena menj uma batugianonj laligomaña. ¹⁷ Awasanjkaka somata moma selena menj uma qaana jejenj, ii Pombaa momononj mende otaanj jejentto, qaa ii eja uuta qaanonj jewageenj jejenj.

¹⁸ Ejemba mamaganonj batugianonj balombaa nanamemenj bologa otaanj selegia menj umakejuti, iikawaaajonj niinonj kaanjadeenj ama qaana iikawaa so jejenj. ¹⁹ Onjoanjio “Momo ejemba uuta koloojonj,” jejutiwaaajonj onononj ejemba uugia qaa yonoojonj mogi mende bimoonkeja.

²⁰ Onononj honja toontoonj kokaenj koloaju: Ejemba koi kaanja yonoojonj mogi uugianonj mende bimoonkeja: Moñnonj unjuama somonjgoro welenjeqeureruta kamaanjeqeta koloaju. Moñnonj tutugonj onjoma nenegia nedaboronkeja. Moñnonj jenj kelekele ama onjono iwaa bunja koloaju. Moñnonj iyanjaa selia menj uma qaa tokoronjkota jenj urungia qetaalinkeja.

²¹ Ii kaanja horonj ureenj ama onjomambaaajonj mono looloria koloonj laligowe. Bonjona ama onjombetiwaaajonj “Kee momo meraga koloaja,” jenj noojonj kaenj romonggoju me qaago? Qaa kaenj jenj iikanonj saanonj gamu qenj nombutiwaa so koloaja me? Qaa jemañati, ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaña. Umbuqumbulinj yonononj gawonj menkejutiwaaajonj selegia menj uma gamugia mende mojuti eenj, niinonj mono kaanjagadeenj gawonaajonj ama selena menj umambaaajonj kotiiñkejenj.

²² Yonononj qaa kokaenj jenj selegia menj umakeju, “Nono Juuda ejemba koloonj Hibruu qaa jenkejonj.” Kaenj jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojonj. “Israel ejemba koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojonj. “Aabrahambaa esa ambouruta koloojonj,” jenkejuto, niigago mono kaanjadeenj koloojonj.

²³ *Qaa monj ii eja uuta qaanonj jewageenj jemaña, “Yonononj Kraistwaa gawonja menkejonj,” jenkejuto, niinonj ii mono ii haamo ama unjuugunj menkejenj. Niinonj mono ejemba ii unjuugunj gawonj kotiiñ menj laligowe. Kraistwaa gawombaaajonj ama kapuare mirinonj noonjgi kanonj ii unjuugunj kambañ mamaga rabe. Ooli waayawononj geriawo geriawo nunj laligogi. Kambaña kambaña lombu mokoloonj komumambaaajonj ama laligowe.

²⁴ *Juuda jigo galeñ tosianonj jegi arawambu nonj nugi indenja 39 kolooro siimboboloya moma laligowe. Kaenj ama nonjgi arenja 5 kolooro. ²⁵ *Room gawman yonononj jegi oporondaayanonj nugi indenja karoonj kolooro. Somaña motoonjgo jamononj nugi komumambaaajonj ambe. Wango somatanonj laligowe kowe toronjanonj kuunj qagonj janjoro indenja karoonj kolooro. Kambañ moñnonj wango janjoro kowenonj kemenj weenj motoonjgo ano gomantiña monj kowe qaganonj lanj laligowe.

²⁶ *Kambaña kambaña kana kema kanj laligowe. Apu somasomata mamaga kotonj iikanonj lombu mokoloonj tiwilaamambaaajonj ama laligowe. Kikekakasiilinj ejemba yonoojonj ama koomuwaa toroko moma laligowe. Juuda kanagesouruna yonoojonj ama lombu mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Waba kantri yonoojonj ama lombu mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Taonja taonja kanonj lombu mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Duuyaa gomaña gomaña kanonj lombu mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Kowe kotonj kema kanonj lombu mokoloonj tiwilaamambaa ama laligowe. Alauruna takapolakagiawo yonononj nugi komumambotiwaajonj wosona (ba kukuuna) kouma gojono laligowe.

²⁷ Laaligona nanjomambaaajonj gawonj kotiiñ menj laligowe. Gaonj gbili mamaga laligowe. Gawonj mamaga mewetiwaajonj nenewaa kambana mende ero nene apuwaa komunj laligowe. Nene qaono kambañ mamaga bodi laligowe. Opo malekuwaaajonj amamaanj totonjga arinj laligowe. ²⁸ Iikayadeenj qaagoto, toroqenj kokaenj moma laligowe: Uumeleenj kanagesoya kanagesoya kuuya yonononj majakaka qaagia nijogi uunanonj mono kambañ so moma bimoonj laligowe.

* 11:23: Apo 16.23 * 11:24: Dut 25.3 * 11:25: Apo 16.22; 14.19 * 11:26: Apo 9.23; 14.15

²⁹ Momalaari alauruna daen yononon sologon loorijuti een, niinon mono kaanjadeen ii mobe bimooro uuna loorinkeja. Monon kongoro ano uumeleen alananon singisonjo anji, singisonjo iikawaa gerianon mono noo uuna kaanagadeen nooro tembomakejen.

³⁰ Ononon sele menj-uu qaagadeen mobombaa siija momakeju. Kawaajon niinon selena menj ubenagatiwaa so koloowenagati een, nii selena iwoiwaajon qaagoto, mono uunaa iwoiwaajon kamaanqeqeta koloowe esunja kamaankejiwaajon ama selena menj ubenaga. ³¹ Anutu Pon Jiisaswaa Manja kamban so mepeseenin tetegoya qaa akademuyawo laligon ubaati, iinon mono noo kaniana moro qaa qolonmologoya qaagoto, qaa honja toon ii jejen.

³² *Damaskas sitinon laligowe kin Aretaswaa kiapyanon goondomonuruta noma somongon nombutiwaajon jen koton onono Damaskas ejemba yonoo siti sopa naguyanon emboma olon koma kemambotiwaajon galej menj nanji. ³³ Kaen nangito, alauruna yononon noma konde utanon nooma kasanon somonjon siti kiropo jengenanonja sosooda anji namonon kamaan koma borianonja olon koma kawe. Kianj.

12

Poolnon jaameleen unja iima isaisaan qaa moro.

¹ Onoo selememe alaurugianon jaameleembaa qaaya qaaya jenkejuti, iikawaajon niinon kaanagadeen selena mepeseen jaameleembaa qaana jemaŋa. Qaa ii saanon mende ilaan onombaato, kilen qaa toroqen jaameleen unja unja ii Ponon qaagia nisaano mobeti, iikawaa sunduya jemaŋa. ² Eja mon moma mube Kraistwo qokotaan laligoja. Unja Toroyanon ii wano namowaa koosu haamo jawoya uugun uma sengelao jawoya uugun uma Anutu iyanŋa Siwe gomaŋ utanon eu uro. Kamban iikanonjadeen gbani 14 tegoro laligojon. Seliawo me selia qaa unja kokoosoyagadeen uroti, ii mende mojen. Anutunon ii moja.

³⁻⁴ Unja Toroyanon eja ii wano Anutuwa oyanboyon gomaŋanon uro qaa qaita mon jegi moro. Balon eja niinon qaa ii jemambaajon sonjo eja ano qaa ii balon ejemba ananaa qaanananon jewombaa so qaago. Seliawo me selia qaa uroti, ii Anutunon moja. Niinon ii mende mojento, iwaa sunduya mojen.

⁵ Niinon eja iwaanon iwoi koloorti, iikawaajon selena menj umanatiwaa so koloojen. Neenaajon ii koloorto, kilen iikawaajon ama neena selena mende mepeseenkejen. Kawaajon qaagoto, esunjamakamaa koloojeniwaajon kaen amakejen.

⁶ Neenaajon selena kaanagadeen menj umambaajon mobenagati een, qaana mono qaa honja so jewenaga. Kaen qaa omaya jeje ejaga mende koloowenagato, ii kokaembaajon kolatin onkejen: Kuuya ononon jaameleen ii iibetiwaajon qaa dindinŋa uugun noojon mogi uuta koloomambo. Nanamemena ambe iigi qaa jewe mogiti, mono iikawaa sogadeen gosin nombutiwaajon mojen.

⁷ Nisanisaan qaa uuta mobe qaa tosaanŋa uugunkeji, iikawaajon awelegon aomambotiwaajon Anutunon iwoi jetawo noo sele busunanon ano sosoro somambaa so nunkeja. Satambaa gajobanon siimbobolo ii nono momakejen. ⁸ Kawaajon Pononon ii sele busunanonŋa itagowaatiwaajon qama kooliwe indinŋa karonŋ kolooro.

⁹ Kaen qama kooliweto, qaa kokaen nijoro, "Qaago. Esunjamakamaa koloona noo kusunanon mono afaanjon uuga saa qero akademugawo koloonkebaa. Kawaajon noo kalejmoriana mono buŋa qen aona sokombaa." Qaa ii nijon Kraistwaa ku-usujanon qananon ubaatiwaajon momakejen. Kawaajon esunjamakamaa koloonkejiwaajon selena mepeseenkejen. Lombo ii qaombaatiwaajon mende toroqen qama koolinkejen.

¹⁰ Kraistnon nii esunjamakamaa koloonkejeni, kamban iikanon esun nono kotinŋ namakejen. Kawaajon esunjamakamaa koloojeniwaajon kilen mobe sokono kiku mende amakejen. Tosianon uuqeqe qaa tokoronkota jen nonji mobe sokoma nonja. Kraistwaajon ama kakasilinŋ sisiwerowo ama nonji konajilinŋ moma kanon kilen uubonjon mokoloonkejen. Kianj.

Poolnon Korint yononon majakaka moro?

¹¹ Selena menj uma eja uuta qaa taniŋanŋ koloojen. Dingowutiwaajon ama kana morota mon mende mokoloon noojon mogi ubaatiwaajon ii jejen. Onanon, Anutunon mende ilaan nonagati een, neeno mono iwoi mon mende ambe gemaqeqe qaagianon honja koloonaga. Honja koloonagato, nanamemena kaen me kaen gosijen, mono kamaanqeqeta mende koloojen. Tosianon aposol qabunagiawowaa qa menj umbuqumbulin lan laligojuti, niinon mono iyonoo newo baagianon mende totoon laligojen.

* 11:32: Apo 9.23-25

¹² Onjo batugianon gawon menj lombo mamaga moma mokosingon laligoweti, iikanon Anutuwaa ku-usunanon sololon nono angoletu aiwese kania kania asugiro. Nanamemen iikanon aposol koloojeniwaa kania qendeema onjona iigi.

¹³ Onjo ilaan onjombe ano uumeleen kanageso tosaanja ii onjowo ororon ama onjombe. Tosaanja onjombe waagita onjo mono nomaen onjomesaowe eenj laligowuyaga? Onjanon, nanjon nombutiwaa lombota ii onjoo qagianon mende ambe. Aposol takapolakagiawo yononon lombo ii onjoo qagianon amakejuto, niinon ii tosaanja yonjoo qagianon ambe bosimakeju. Nanjon nombutiwaaon mende kuun onjoma iikanon koposo ama onjombe me? Kawaaon "Poolnon koposo ejaga koloaja," jewuyaga, mono qinjina ii mesaowutiwaaon qisin onjonjen.

¹⁴ Mobu, kamban kokaamba mombo onjooonj kamambaaon jojoriwe indija karonj koloowaa. Kan gawona nangowutiwaa lombota ii dunanon mombo onjoo qagianon mende amanja. Ii qaago. Onjooanjiaa esuhinagiaaon mende koposongonkejento, onjooanjio noo siin mobutiwaaon mojen. Merabora yononon nemunjanurugia nanjon esuhina menj kululuun onjombutiwaa so mende koloojuto, nemunjan yononon ii meraboraurgia yonjooon menj kululuugi sokombaa. Iikawaa so uuwaa gawon baagen niinon mangia koloojen. Kawaaon unon baagen ilaan onjomambaaon mojen.

¹⁵ Kawaaon onjon qeangowutiwaaon iwoina kuuya ii korisoro qaganon togon onjombe onjoo bunja koloowaatiwaaon mojen. Neenaa laaligona kaanjaadeen qeangowutiwaaon geleemambaaon mojen Kaen hononja qaa jopagon onjombe uu-jopananon somariinkejato, onjoo uukalenjianon mono kilen naambaaon waziinkeja?

¹⁶ Onjanon, nanjon nombutiwaa lombota ii onjoo qagianon mende ambe. Noo tuarenjenjuranon qaa iikawaaon uumotoonjoo anjuto, tosanon kokaen jewuyaga, "Pool ii momo eja koloojiwaaon tiliqili ama uugia mejanjon kokosin onjoma monengia kaen me kaen horonkeja." Qaa ii honja qaago! ¹⁷ Ii nomaembaaon jebu? Nejanuruna wasin onjombe onjooonj kagiti, iyonjooonja monjon Pool esuhina mobutiwaaon kuun onjoo me qaago? Qaago. ¹⁸ Taitus onjooonj kawaatiwaaon kuun muun uumeleen ala mon iwo wasiwe kari. Taitusunon nii esuhina nombutiwaaon kuun onjoo me qaago? Qaago. Unja Toroya motoongonon mono sololonj norono gawon nanjonangowaa kana motoondeen kema kan laligori. Kian.

Poolnon Anutuwaa ku-usun qaganon kawaa.

¹⁹ Tere koi weenjon iikanon nojon kokaen romongowubo, "Qaa jen muninji, mono iikawaa kitiaga kaparanj koma jen kaen ooja." Oo wombo alauruna, niinon iikawaaon kokaen jemaaja: Niinon Kraistwo qokotaan qaana Anutuwaa jaasewanon jen oowe. Gawonana kuuya ii onjonon uugia meagon kotikotii mokoloowutiwaaon menkejon.

²⁰ Onjooonj kan iibe nanamengia togonkejenji, ii mombo otaan laligowubo. Kaen mokolon onjomambotiwaajon majakaka mojen. Nanamengiaa ironja meleema onjombe qagianon ubaati, onjonon tani amanjati, ii togowuya, iikaen mojen. Batugianon nanamemenj kokaen ambubotiwaajon toona mojen: Uunon motogoto moma juma andoruru jewubo. Uuduudu ama yon jewubo. Selenon kuukuu ama aon deema onjooanjiaa tuumbaaonadeen romonjon laligowubo. Gemaqeqe qaa tokoronkota jen iikanon menj bolin aowubo. Tosaanja yonjoo qaagia aasangyanon jegi dimbonjowo kembabo. Jaba-arambaran ama arenja tororo mende otaan onjooanjiaa aingianon lan laligowubo.

²¹ Kaen ama laligowuti een, niinon kokaen koloowaatiwaaon majakaka moma kamaaja: Ejemba mamaganon wala singisonjo ama laligogiti, niinon iyonjooonj uukondun ama saamambo. Nanamemenj jewonjowo lan otaan siingia kombombanja mokoloowutiwaaon serowilin ama gamugia moma mende moma bolin aogi. Batugianon kawe uugia mombo mende meleengi injiibe Anutunonj uuna kuuro mombo uukamakamaa amambo. Kian.

13

Galenj meme qaa konoga

¹ *Kamban kokaamba onjooonj kawe indija karonj koloowaa. "Qaawaa jakeyanon aambaa qaaya kuuya ii ejemba woi me karonjanon nanjon jegi kotiinkeja." ² Niinon Bunja qaa iikawaa so anjen. Onjoo batugianon laligowe indija woi kolooro kamban iikanon galenj meme qaa onjombe. Qaa ii kamban kokaamba mombo qen gbilin waladeen jejenji, iikanon tegoja. Kawaaonj mombo kamanjati, kamban iikanon ejemba singisonjo

* 13:1: Dut 17.6; 19.15

wala anjiti me anjuti, ii mende injiima koboomanja. Kilenjagiawo oŋo mono kuuya mindingoŋ oŋomaŋa.

³ Kraistnoŋ esunŋkamakamaa qaganon mende ama oŋomakejato, ku-usunja oŋoo batu-gianon qendeemakeja. Kraist iikanondeen mono sololoon nono aposol koloon qaa jenkejenj, oŋo iikawaa kaniaajon uuwoi ama kaparanj koma qisin aonkeju. Kawaajon siligiaa so mono qaa jen oŋoma mindingoŋ oŋomaŋa.

⁴ Kraist maripoonon qegi komuroti, kambanj iikanon esunŋkamakamaa tani laligoroŋo, kilenj Anutuwaa ku-usunjanon nemunj koma muro kotiin laligoja. Niinon kaanjadeen iwo qokotaan neena esunŋkamakamaa koloon laligojento, Anutuwaa ku-usunjanon mono nemunj koma nono Kraistwaa jeta tenj koma mindingoŋ oŋomambaajonj kotiin laligojenj.

Mono oŋoanŋia gosin aonj uugia melembu.

⁵ Mono oŋoanŋia tororo gosin aowu. Uugia meleema oŋanon Kraist moma laariju me qaago, iikawaajon mono anŋotetenonj ama gosin aowu. Kraist Jiisaswaa Unjanonj uugianonj kotiin laligoji, ii moma kotoju me qaago? Uugianonj mende laligoji eenj, oŋo mono anŋotete iikanonj kamaanj unuro Kraistwaa buŋa mende kolooju. ⁶ Niinon oŋoononj aposol honja koloojenj me qaago, oŋo kaenj gosin nongj anŋotete iikanonj mende kamaanj nuwaa, iikaenj mojenj. Oŋo noo kaniaa kaenj asuganonj iima moma kotowutiwaajonj jereromonjromonj ama laligojenj. Kawaajonj mindingoŋ oŋombe oŋanonj sokombaa.

⁷ Qaa kuuya oonj koujenj, ii anŋi soowabotiwaajonj Anutu qama koolijonj. Qaa monj jenj soonj laligogi kanj mindingoŋ oŋombe tuarenjenjurunanonj mono aposol ku-usuna oŋanonj iima asariwuya. Kaenj koloowaatiwaajonj mende qama koolijenj. Oŋo mende mindingoŋ oŋomaŋatiwaa so niibubotiwaajonj mende qama koolijento, oŋononj uugia dindinja melembutiwaajonj qama koolijenj. Uugia oŋanonj melembuti eenj, niinonj mende mindingoŋ oŋombe tuarenjenjurunanonj noojonj toroqen “Eja loolooriaga!” jenj mobuyagato, ii kilenj.

⁸ Nono qaa honja qotogonj monj utegowombaajonj amamaawonjato, qaa honjanonj seiwaatiwaajonj saanonj nambonja. ⁹ Niinonj ku-usuna mende qendeema esunŋkamakamaa tani laligowe oŋononj kotiin nambuti, kambanj iikaanjanonj mono korisoro amakebonja. Uumelembaa akadamugia kuuya mokoloonj kotiin nambutiwaajonj nonononj Anutu qama koolinj munkejonj. ¹⁰ Poŋononj oŋo menj kamaanj oŋomambaajonj qaagoto, uugia meagowe kotiiwutiwaajonj moma ku-usunja ii nono. Ku-usunj iikawaa qaganonj nama oŋoononj kamaŋati, kambanj iikanonj geriawo ama oŋomabotiwaajonj mono qaa koi koriganonj laligonj oŋoojonj tere koi oojenj. Oŋoanŋio mindingoŋ aowuti eenj, mono bonjonja ama oŋomaŋa. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, qaana jenj tegonj qambanjmambanj kokaenj oŋonjenj: Mono aisoonj laligowu. Kaniaŋia sooroti, ii mono kuuya mindingodaborowu. Uukuukuu qaa oŋonjenj, ii mono buŋa qenj aonj tenj kombu. Qaa jeweti, iikanonj mono uumotoonj ama luaenonj laligowu. Kaenj anŋi Anutu jopagonj aowutiwaajonj inaanj nonoma luae qenj nonombaati, iinonj mono oŋowo laligowa.

¹² Oŋo uumeleenj alaurugia yonjowo mono jolonŋia jenj anŋonj aonj kana soraaya otaanj buugia kitonj nenj aonj laligowu. Anutuwaa ejemba soraaya kuuya koi laligojuti, iyonjononj yeizozogia anŋi oŋoononj kaja.

¹³ Poŋ Jiisas Kraistnoŋ mono kalenjmorianja oŋono Anutuwaa uujopayanonj nemunj koma oŋono Unja Toroyanonj kuuya inaanj oŋono uumotoonj ama ainjolonj laligowu. Kianj.

Galesia Tere Poolnoŋ Galesia yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ Buŋa Tere koi Galesia prowinswaa uumeleen kanageso yoŋooŋo ooro. Galesia prowins ii Eisia Maino (Turkey) utananŋ Room yoŋonoŋ jeŋ kotonŋ oŋoŋgi baagianŋo laligogi.

Aposol yoŋonoŋ Anutuwaa Buŋa qaa jeŋ seigi wala Juuda tosaana ano kanagenŋ waba kantri tosanŋoŋ kaanagadeeŋ uugia meleenji. Kambanŋ iikanŋoŋ Juuda yoŋonoŋ kaparanŋ koma qaa woi kokaenŋ jeŋi bimooro:

1) “Waba kantri yoŋonoŋ Mooseswaanŋoŋ Kana qaawaa so Anutuwaa aiweseya selegianŋoŋ mende kotowuti een, iyoŋonoŋ mono uumeleen kanageso honŋa mende koloowuya.” Anutunŋoŋ ejemba iyaŋaŋoŋ meween-gŋoŋ oŋnoti, iyoŋoo aiweseya ii sele koto. Jeŋ 17.10-12. Poolnoŋ ii moma “Qaa ii honŋa qaago!” jeŋ kokaenŋ jeŋ kotonŋ oŋono. “Waba kantri yoŋonoŋ Jiisas moma laarigi Anutunŋoŋ momalaarigia iikawaajonŋ ama qaagia jeŋ tegoro solananiŋ uumeleen tuuŋ honŋa koloowuya.”

2) Boi takapolakaya yoŋonoŋ Poolnoŋ Uŋa Toroyaa ku-usunŋoŋ gawonŋ meroti, ii menŋ kamaanŋ ama kokaenŋ jeŋi, “Pool ii aposol honŋa mende koloojiwaaŋoŋ ama qaaya mende mobu.” Kaenŋ jegito, Poolnoŋ kottiŋ jero, “Niinŋoŋ Jiisaswaa Oligaa Buŋa jeŋe ejega koloowe Anutunŋoŋ metogonŋ kuunŋ nono aposol honŋaga laligojenŋ.” Kaenŋ jeŋ Galesia yoŋoo uumeleen tuuŋa tuuŋa nanamemembaa qambanmambanŋ qaa ooro. Uunana meleembonŋati een, mono afaanŋoŋ Kraist jopagonŋ gawonŋa meniŋ honŋa koloowaa.

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-10

Pool nii aposol honŋa koloojenŋ 1.11-2.21

Anutu kalenŋmorianŋa Buŋa qaa 3.1-4.31

Nononanaa aiŋnanaa soŋgoya 5.1-6.10

Terewaa qaa kota waŋa 6.11-18

¹ Pool niinŋoŋ qaa aminŋ mobombaajonŋ Galesia uumeleen kanageso oŋooŋoŋ tere koi oojenŋ. Wasiwasi eja koloojeniwaa kania ii kokaenŋ: Ejembanŋoŋ aposol gawombaajonŋ mende kuunŋ noŋgi menŋ laligojenŋ. Balonŋ eja moŋnoŋ mende wasiŋ nonoto, Jiisas Kraist ano Manŋ Anutu ii koomunonŋa menŋ gbiliroti, iyoronŋoŋ mono areŋgoŋ aposol gawonŋ noni menŋ nanjenŋ. ² Neŋauruna kuuya niwo nanjuti, iyoŋonoŋ nii kotingonŋ noŋgi tere koi ambe Galesia prowinsnoŋ uumeleen kanageso tuuŋa tuuŋa oŋooŋoŋ kaja.

³ Anutu Manŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronŋoŋ mono kalenŋmorianŋ oŋoni luaenŋoŋ laligowu.

⁴ Jiisasnoŋ ananaa Anutu ano Manŋ iwaa je buuta otaanŋ ananaa singisonŋgonanaaŋoŋ ama laaligoya qeleeno qegi. Kambanŋ kokaamba namowaa kambanŋ bologanonŋ laligoŋkejonŋ, iinŋoŋ mono kokainonŋa hamo qeŋ metogonŋ nonombaatiwaaŋoŋ ama komuro. ⁵ Kawaajonŋ Anutuwaa qabunŋaŋa kambanŋa kambanŋa mepeseeniŋ tetegoya qaa akadamyawo enŋ enŋ ubaa. Qaa ii oŋanoŋ.

Oligaa Buŋa ii mende jeŋ soŋoŋ modoqodowagowu.

⁶ Niinŋoŋ oŋoo kanagiaajonŋ ama aaruwe jaa kona luguja. Anutunŋoŋ Kraistwaa kalenŋmorianŋa buŋa qeŋ aowutiwaaŋoŋ oŋooŋoŋ iwo laligogito, niinŋoŋ oŋomesaowe tosanŋoŋ kanŋ Oligaa Buŋa morota jeŋi kambanŋ mende koriŋoŋ eleema qaa doogoya kanŋoŋ qokotaanŋ enkalolonŋ laligoju. Kawaajonŋoŋ mono aarunŋoŋ tililingoŋoŋ. ⁷ Qaagia ii Oligaa Buŋa honŋa mende totoonŋoŋ koloojato, ejemba tosanŋoŋ Kraistwaa Oligaa Buŋa ii enkalolonŋ menŋ meeŋqeeranŋ anŋi dogoja. Kaenŋ kolooŋoŋ lanŋoŋ liliŋonŋoŋ ejemba kuunŋoŋ oŋoŋgi uugia sisau kolooŋoŋ laligoju.

⁸ Ejemba kaanŋa ii mono yamagenŋ (koziŋen)! Nononŋoŋ Oligaa Buŋa jeŋ asariŋ oŋoma laligoninŋi, moŋnoŋoŋ ii qewagonŋ buŋa qaa morota jeŋ asarinagati een, iinŋoŋ mono Anutuwaa jaanonŋoŋ gere siawaa buŋa kolooja. Ii nonoononŋa moŋnoŋ me Siwewaa gajoba moŋnoŋoŋ kamaanŋ jenaga, ii kilenŋ qaa kaanŋa mono mende totoonŋoŋ teŋ kombu. Qaa doogoya ii kilenŋ. ⁹ Qaa wala jeŋ laligoninŋi, iikayadeenŋoŋ mono keteda koi mombo jejenŋ: Oŋonoŋ Oligaa Buŋa anŋalinŋoŋ moma anŋonŋoŋ kondaborogiti, moŋnoŋoŋ ii qewagonŋ buŋa qaa morota jeŋ asarinagi een, Anutunŋoŋoŋ mono ii qasuaanŋoŋ muro gere sianŋoŋ kemeba.

¹⁰ Qaa kaenŋ jejenŋi, ii ejembanŋoŋoŋ nisosoroogi neeno yoŋoo jaanonŋoŋ sokomambaajonŋ ama mende jeŋento, Anutunŋoŋoŋ niiro iwaa jaanonŋoŋ sokomambaajonŋ ama ii jejenŋ. Niinŋoŋoŋ balonŋoŋ ejemba uuqeeanŋoŋoŋ moma nombutiwaaŋoŋoŋ mende totoonŋoŋ kaparanŋoŋ komakejenŋ.

Toroqen ejemba kele ama oŋoma usugowenagati een, niinonj mono Kraistwaanonj gawonj memambaajonj amamaawenaga. Kianj.

Kraistnonj mej letoma nono aposol koloowe.

¹¹ Oo alauruna, Oligaa Bunjawa kania ii kokaenj moma yagowu: Bunja qaa jenj asarinkejenj, ii balonj eja monjonj mende uunonj junjuj qaa jerota eja. ¹² Monjonj monj ii mende kuma nono. Ii balonj eja mombaanonjga mende moma anjonj kombeto, Jiisas Kraistnonj iyanjo asugij noma Oligaa Bunjaya nisaano moma asariwe noo bunjaga kolooro.

¹³ *Ojononj noo kania saanonj moju. Juuda ejembanonj Anutuwa Kana qaawaajonj uugere amakejuti, niinonj waladeen iyonoo momogia otaanj yonoo so koloon mej laligowe. Kaanja laligonj Anutuwaanonj uumeleen kanageso ii unuj ureen jaabamagege mej oŋoma laligowe. Geriawo sisiwerowero ama oŋoma mej tiwilaanj onjomambaajonj anjgobato mej laligowe. ¹⁴ *Juuda ejemba gbaworo alauruna gbaninana motoononj laligininji, niinonj iyonoononjga seiseiya ii haamo ama oŋoma Kana qaawaajonj uugere mej laligowe. Kaenj laligonj Juuda nanamemenanaa kania tororo otaanj ambosakonanaa jenkooto qaa kamaawabotiwaajonj mono hononja qaa kaparanj koma laligowe.

¹⁵ *Kaenj ama laligoweto, Anutunonj walagadeen nemuj goronj uutanonjga niima iyanjaajonj meweengonj nono ano kanagenj kalenmorianjaajonj ama noon. Noonoti, iinonj mono noojonj arenj kokaenj moro sokono: ¹⁶ Iinonj Meriaa kania nii nisaano momambaajonj moma Jiisaswaa Oligaa Bunjaya mej waba kantri tosanonj kema yonoo batugianonj jenj asarinj laligomambaajonj nijoro. Iinonj kaenj nijorotiwaajonj ama niinonj waama kanakanaiyanonjga kanainj balonj ejemba yonoo gejanono qaagiaajonj mende tootonj monjgama qisinj oŋoma laligonj koube.

¹⁷ Kaanjadien Jerusalem sitinonj mende uma wasiwasi eja aposol wala laligonj kougit, iyonoononj mende kema asugiwe. Kaenj qaagoto, iikanondeenj Arebia gomanonj kema laligonj mombo Damaskas sitinonj eleembe. ¹⁸ *Damaskas eleembe gbani karonj tegoro “Piito iima moma kotomaŋa,” jenj Jerusalem sitinonj uma iwo somaŋa 15 kawaa so laligowe. ¹⁹ Kanonj laligoweto, wasiwasi eja aposol tosaanja ii mende injibe. Pombaa koga Jiems iigadeen iibe.

²⁰ Kawaaajonj mobu, qaa oonj onjonjenj, ii qaa honjaga kolooja. Qolonjmolonjgoya monj qaago. Qaa ii Anutuwa jaasewajanonj jejenj.

²¹ Jerusalem mesaonj Siria ano Silisia balononj kema gomanj tosaanja liligonj laligowe. ²² Kaenj kema laligoweto, Judia prowinswaa uumeleen kanageso tuunja tuunja Kraistwo qokotaanj nanjuti, iyononj mende niigitiwaajonj kambanj iikanonj nii mende moma kotonj noma laligogi. ²³ Noononj buju qaa kokaenda ii yonoo gejagianonj kemero mogi, “Wala sisiwerowero mej nonoma laligoroti, iinonj mono letoma laligoja. Momalaari qaa aliwaatiwaajonj jaabamagege mej nononoti, iinonj mono kambanj ketada kokaamba anjo qaa iikayadeen jenj asarinkeja.” ²⁴ Kaenj moma noojonj ama Anutu mepeseen munj laligogi. Kianj.

2

Aposol yonononj Pool horogi batugianonj karo.

¹ *Kawaa gematanonj gbani 14 tegoro kanonj “Barnabaswo Jerusalem sitinonj mombo umaŋa,” jenj Taitus kaanjadien wambe motoonj unij.

² Anutunonj wala noononj asugij kemaŋatiwaa qaa nisaanotiwaajonj ama yorowo kema Jerusalem keuma gawonaa kania jenj asarinj onjombe. Gawonj pondanj mej kouma laligojenj, iikanonj aposol yonoononj mende sokono gawonaa honjanonj kamaanj qero pogowabo. Kaenj romonjonj sunduna ejemba omaya yonoojonj lanj mende injiweto, jotamemeurunana goda qenj onjmakejonj, iigadeen horonj onjombe ajoroogi. Ajoroogi kanonj Oligaa Bunja waba kantri batugianonj liligonj jenj seinkejenj, ii asuganonj jenj asariwe mogi. ³ Yonononj ii moma “Saanonj!” jegi. Kaenj jenj nenjana Taitus Griik eja iinonj niwo laligoroto, kilenj somataurunana yonononj Anutuwa aiweseya selianonj kotowutiwaajonj mende jenj kotonj mug. Juuda nonoononj Kana qaa ii mende mej kotin mug.

⁴ Juuda somata yonononj qaagoto, tosanonj eja selia kotowombaajonj moma batuyanonj batuyanonj kuuj jegiti, boi takapolakaya iyonoo kanagia ii kokaenj: Yonononj “Uunana meleenjonj,” jenj kaenj mondonj nonoo kanianana iima kotowutiwaajonj olon janj qenj kanj ala kaanja batunananonj kouma laligogi. Nono Kraist Jiisaswo qokotaanin laaligo walagaa kasanonja isama nonono solanja laligojonj, iikawaa silia iima kotowutiwaajonj

* 1:13: Apo 8.3; 22.4-5; 26.9-11 * 1:14: Apo 22.3 * 1:15: Apo 9.3-6; 22.6-10; 26.13-18 * 1:18: Apo 9.26-30

* 2:1: Apo 11.30; 15.2

nanji. Yoŋonon nonoojon kokaen moma koposongogi: Saanon laligogi ononin anana sopa uutanon koug Mooseswaa Kana qaa baatanon onoonin ananaa welenqeequrunana koloowuya. ⁵ Kaen koposongon metama nonongito, nononon Oligaa Bunawaa qaa honanon meeqeesoo koloowabotiwaajon nanjon. Ii onoo batugianon agokayan konin kotiin ewaatiwaajon nanjon. Kawaajon kamban monjon mende loorin qaagiaa baatanon kembobaajon mende tootoon wambelaanin.

⁶ *Ajoajoroonon nii Buŋa qaana jer asariwe jotamemeya yoŋonon “Saanon!” jer niinon Buŋa qaa mon toroqen jemanatiwaajon mende jegi. Eja ii geregiaga koloogi goda qer onomakeju. Qabuŋagia kaen me kaen koloogi, niinon iikawaajon mobe so motoonjo koloaja. Anutonon ejemba tosaanja mende ninisoroon tosaanja mende suren onomakeja. Keda motoonjonon gosin nonomakeja. ⁷ Buŋa qaana mende tootoon utegogito, Anutuwaanon gawon arenja iikawaajon mono “Ahaa!” jer kokaen iima asarigi: Anutonon moma laarin nonoma Oligaa Buŋa jer asariwombaa gawonja ii kokaen mendeeno: Niinon ii waba kantri batugianon jer seiwe Piitonon Buŋa qaa iikayadeen Juuda kanageso yoŋoojon jer asarin uugia kuun onomakeja.

⁸ Gawonja kaen mendeema aposol Piito inaan muro Juuda eja selegia kotogiti, iyonoo batugianon uukuuku gawon menkeja ano nii kaanideen inaan nono wasiwasi ejaga koloon waba kantri batugianon liligin gawon iikayadeen menkejen. ⁹ Kawaajon Jems, Piito ano Jon, eja geria qabuŋagiawo yoŋonon Poŋon kalenmorian kaanja nono laligoweti, qaa ii moma kotogi uumotoonjo anin. Gawon kaen mendeema iikawaa kaisareyaga Barnabaswo noro boronara qegi kokaen jer kotiin, “Noro waba kantri yoŋoonon kema gawon meri onjoanja Juuda kanageso yoŋoo batugianon toroqen gawon menkebu.” ¹⁰ Qaa motoonjo qisin noroma kokaen toroqen nirijogi, “Ejemba wanaya ilaan onombojon mono toroqen romonjon laligowao.” Kaen nirijogi niinon iikaanagadeen ama onomabaajon kaparan koma laligojen. Kian.

Poolnon Piito jer qotogon muro.

¹¹ Kaen jer kotiininto, Piitonon Antiokia sitinon kan melenqeleen ano ejemba uugianon mamaga boliro. Kawaajon Piitonon karo iibeti, kamban iikanon niinon jaayanon kuun kokaembaajon tuarenjen ama mube: ¹² Piitonon wala waba kantri yoŋowo laligon nene motoon nej laligogito, eja tosanon Jems mesaon Jerusalema kagi iikawaa gematanon ejemba ii injiima sisiriin sigensigen nano. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogi yoŋoojon toroko moma ziriizirin ama Juuda tuun yoŋowo qokotaan laligon.

¹³ Kaen waba kantri ejemba ii mojomia tiro kongbara qegi Juuda uumeleen ejemba tosanon kaanagadeen Piitowo qokotaan uumeleembaa selesele qer nanji. Selesele qer nama Barnabas kaanagadeen horogi yoŋowo jibijabu qero. ¹⁴ Kaen ama nanamengianon Buŋa qaa honja dindiragadeen mende otaagiti, niinon ii iima ejemba kuuya yoŋoo jaasewangianon nama kokaen ijowe, “Piito, gii Juuda ejagato, kilen waba kantri yoŋoonon nanamengija otaan laligojan. Gii Juuda ananaanon nanamemen mende otaan kilen waba kantri ejemba ii otaan nambutiwaajon kuun onoma uugere amakejan? Ii mende sokonja.” Kian.

Juuda ano waba kantri anana Anutuwaa jaanon ororon koloojon.

¹⁵ Juuda koloon uunana meleeninji, nononon waba kantri ejemba singisongogiawo kaanja mende koloon laligojon. ¹⁶ *Kaanja laligojonto, hamoqeeqewaa kania ii kokaen erota moma yagojon: Jiisas Kraist moma laarinin qaanana jer tegoro solanjanjon. Monjon Kana qaa otaan iikaanja kanon solanja mende koloowaa. Kawaajon nononon kaanideen solanja koloowombaajon moma Kraist Jiisas moma laarin munin qaanana jer tegoro solanjanin. Ii Kana qaa ter kombonagatiwaajon ama qaago.

¹⁷ Kaen ama Kraistwo qokotaan Anutuwaa jaanon solanjaniwombaajon kaparan konin Anutonon kilen mokolon nonono nononano kantri tosaanja yoŋoo tani kaanja singisongonanawo laligojoni eer, Kraistnon singisonggo ambombaajon nemu koma nononja me qaago? Qaago tootoon! Qaa ii yamagen (kozigen)! ¹⁸ Kana qaa otaan solanja koloowombaa qaaya ii kondeema qewagowe. Qewagoweto, ii mombo angobato men jer kuuwenagati eer, mono Kana qaa iikayadeen qotogon singisonggo ejaga koloon kania nono solanja laligojen. Niinon laaligona Anutuwaanon ambe Kraistwo maripoonon nugi kaanja komu nama iwo kotiin laligojen.

²⁰ Kawaajon neeno mende toroqen laligojonto, Kraistwaa Unyanon mono noo uunanon kotiin laligoja. Kraistnon uu jopagon noma laaligoya noojon qeleema downa

* 2:6: Dut 10.17 * 2:16: Ond 143.2; Room 3.20, 22

mero. Kawaajon toroqen jaawo laaligo laligomanjati, ii mono Anutuwaaw Meria moma laarin muj laligomanja. ²¹ Kana qaa otaanj iikaanja kanon solanja koloowonagati eenj, Kraistnonj mono eenj toontoonj komunaga. Komuroti, ii moma laarinj Anutuwaaw kalejmoriana kaenj mende qewagonkejen. Iikanonj mono nemuj koma nonono solaninjkejon. Kianj.

3

Kana qaawaajondeen nambu me Jiisas moma laariwu?

¹ Oo Galesia kaamaa ejemba, uugia qaa! Niinonj Jiisas Kraist maripoononj qegitiwaa kania ii jaagianonj ama jenj qendeema onombeto, mojnnonj noo gemananonj kanj uusoosoo menj onjono jinjauj qeju. Ii mende sokonja. ² Iwoi motoondago qisin onombe nijogi momambaajonj mojenj: Onjononj Unja Toroya ii mono nomaenj ama bunja qenj aogi? Ii Kana qaa otaagitiwaaajonj ama qaagoto, Oligaa Bunja moma Jiisas moma laarigi Unja ii uugianonj ano bunja qenj aogi. Niinonj qaa ii duduuwubotiwaajonj nama uugia kuujen. ³ Ii duduugitiwaa tanitani meleema momogia mesaonj uugia sooro kaamaa anju. Wala Unja Toroyanaj uugianonj kemenj inaanj onjono kania kanainj kenjito, mombo Mooseswaa Kana qaawaa kaniaonj kemenj kemakeju. Kambanj kokaamba onjonaqgiaa esunj qaganonj solanja koloowombaajonj angobato menjkeju me? Esungia iikanonj mende sokonja.

⁴ Kraistwaaajonj ama siimbobolo mamaga ama onjongi qagianonj uroti, ii mono eenj toontoonj moma bosima laligogi me? Honja mende kolooro ii mono onjanonj eenj toontoonj bosinjgi. Kawaajonj onjono moma ejemba uugia qaaga laligoju. ⁵ Kawaajonj Anutunonj Unja Toroya onjoma batugianonj angoletto kania kania esunj mumuyawo menjkeji, ii onjono Bunja qaaya moma Jiisas moma laarinjkejutiwaajonj ama menjkeja. Kana qaa otaanjkejutiwaajonj ama ii mende menjkeja. Qaago. Qaa ii mono mende duduuwu. Kianj.

Aabrahambaa kana otaaninj sokombaa.

⁶ *Qaa iikawaa so Anutunonj Aabraham ama muro ii Bunja qaanonj kokaenj oogita eja, "Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro iima qaaya jenj tegoro solanjaniro."

⁷ *Kawaajonj Aabrahambaa kania romonjonj kokaenj mobu: Daenj yonjononj Anutu moma laarinjkejuti, iyonjononj mono Aabrahambaa mundanjuruta koloonj laligoju. ⁸ *Anutunonj walawala arenja kokaenj ano, "Ejemba Juuda qaago yonjononj nii moma laarinj nonjgi qaagia jenj tegowe solanjaniwuya." Arenja kaenj ama iikawaa so Aabrahambaaajonj Oligaa Bunja qaa walawala kokaenj ijoro, "Goojonj ama noo kotuemotuenanonj mono namowaa ejemba tuunj kuuya yonjoo qagianonj ubaa." Tosianonj qaa ii waladeenj iima asarinj Bunja qaanonj oogii. ⁹ Aabrahamnonj Anutu moma laarinj muro kotuegonj muro momalaariwaa wanjaleya kolooro. Iikawaa so daenj yonjononj Aabraham kaanja moma laarinjkejuti, Anutunonj ii kaanagadeenj kotuegonj onjono Aabrahambaa mundanjuruta koloowuya.

Jiisasnonj kitinana kolooro Anutuwaaw qasumasuwaa bunja qenj aoro.

¹⁰ *Kaenj koloowuyato, kuuya yonjononj Kana qaa otaanj kawaa qaganonj laarinj laligojuti, Anutunonj mono qasuaanj onjono laligowuya. Qaa ii Bunja qaanonj kokaenj oogita eja, "Kana qaa Terenonj qaa kuuya oogita eji, mojnnonj mojn ii kuuya mende tenj koma otaanjkeji, Anutunonj mono ii qasuaanj murota laligowaa." ¹¹ *Bunja qaa mojn kokaenj oogita eja, "Ejemba solanja mombaa momalaarianonj mono nemuj koma muro kotiin laligowaa." Kawaajonj mojnnonj Kana qaa otaanj iikanonj solanja koloowombaajonj moji, iinonj mono Anutuwaaw jaanonj mende solanjaniwaa. Qaago. Qaa ii asuganonj qendeema onjombe tegoja. ¹² *Momalaarinonj Mooseswaa Kana qaa mende nemuj konja. Qaa iikanonj jojopan qaa kuuya tenj kondaborowombaajonj uunana kuunkeja. Kana woi ii anja anja. Kana qaawaa kania ii kokaenj jero oogita eja, "Kana qaa kuuya tenj koma otaanjkeji, iinonj mono kotiin laligowaa."

¹³ *Kana qaa mende waleembonaga, kaenjanonj laaligo kombombanja mokoloowonaga. Kaento, Anutunonj anana iyanjaa Kana qaayaa so qasuaanj nonomambaajonj togonj Kraist wasiro ala ilailaanana koloonj downanana mero. Bunja Terenonj qaa mojn kokaenj oogita eja, "Ejemba gere batuyanonj mondonj onjoni, Anutunonj ii kuuya qasuaanj onjono laligoju." Iikawaa so Kraist gerenonj mondonjgi ananaa kitinana kolooro Anutunonj qasuaanj muro iikaanja kanonj downanana mero. Qasumasuaa ananaa qanananonj uroti, ii qetegoro.

* 3:6: Jen 15.6; Room 4.3 * 3:7: Room 4.16 * 3:8: Jen 12.3 * 3:10: Dut 27.26 * 3:11: Hab 2.4 * 3:12:

¹⁴ Berjnana Abrahamnonj Anutu moma laariro kotuegonj muroti, iikawaa so kotumotue iikanonj waba kantri kuuya sokoma yonoo buŋagiaga koloowaatiwaaŋonj moro. Kaenj moma kuuya ananaa downana mero. Downana mero Kraist moma laarinij kana kokaenj koloowaa: Anutunonj Ujaya Toroya nonomambaa qaaya somonjgoroti, nono uunana meleema Uŋa ii saanonj buŋa qeŋ aowonja. Kianj.

Kana qaa ano oyanboyonj mokoloowonatiwaa soomonjo qaa

¹⁵ Oo uumeleenj alauruna, niinonj balononj laaligowaa sareqaaya monj kokaenj jemaŋa: Monjnonj borosamoya tosia yonoo buŋaga koloowaatiwaa qaaya tuunonj jero somonjgogita eji, ii monjnonj monj qewagonj kanagenj qaa monj qaganonj toroqemambaaŋonj amamaawaa. ¹⁶ *Mobu, Anutunonj soomongowaa qaaya ii Abraham ano gbilia monj yoroŋonj jery somonjgorota eja. Buŋa qaa iikanonj “gbiliuruga” mamaga ananaaŋonj tani kaanja mende jejata, eja motoongowaaŋonj kokaenj jeja, “Ii goo gbilinonja monj ii mumaŋa.” Eja motoonjo ii Kraist.

¹⁷ *Qaa iikawaa kaniaaŋonj kokaenj jejenj: Soomongowaa qaa iikawaa honja ii mono kamaawaatiwaaŋonj amamaawaa. Anutunonj ii walawala jery somonjgonj gbani 430 tegoro kanonj Kana qaaya mokolonj Mooses muro. Kana qaa iikanonj soomonjo qaaya wala jeroti, ii qewagomambaaŋonj amamaawaa. ¹⁸ *Oyanboyonj koloowombaa kotumotueya ii Kana qaa otaanj mokoloowonagati eenj, Anutu waa soomonjo qaawaajonj mende toroqenj amamaanij eenj toontoonj ewabo. Buŋa qaaya Abraham muroti, ii eenj totonj mende eroto, Anutunonj qaaya iikawaa so Abraham kotuegonj muro oyanboyonj mokolonj laligoro.

¹⁹ Abraham eenj kotuegonj munj Kana qaa ii mono nomaembaaŋonj anota eja? Kawaa kania ii kokaenj: Ejembanonj kana uugunj jinjaunj qeŋ laligogitiwaaŋonj Anutunonj Kana qaa ii kanagenj toroqenj jery asugiro. Jery asugiro Siwe gajoba yonononj ii meny kamaanj ala ilailaa eja (namel man, mediator) Mooseswaaŋonj isaama borianonj angi Anutu waa je meny ejemba batunanonj nama jery kotooro. Kana qaa iikanonj kambaŋ so ery uma galenj koma nonombaatiwaaŋonj ama qaagoto, kanagenj Kana qaawaa esunanonj kamaawaatiwaaŋonj ii nonono. Aabrahambaa gbili mombaa soomonjo qaaya nonono eja iikanonj asugiroti, kambaŋ iikanonj Kana qaawaa esunanonj mono kamaaro.

²⁰ Ala ilailaa eja iinonj Anutu ano ejemba batunanonj nama qaa gawonj menykeja. Anutunonj soomonjo qaaya ii ala ilailaaya qaa, mono ano Abraham muro. Kawaaŋonj oyanboyonj koloowombaa soomonjo qaaya ii uuta ano Kana qaa iikanonj mono newo baatanonj raja. Kianj.

Kana qaawaa gawonj honja ii nomaenj?

²¹ Kaenj raro Kana qaa ano oyanboyonj koloowombaa soomonjo qaa ii aojao me qaago? Awawi! Anutunonj kotiiŋj laligowombaa Kana qaaya nononagati eenj, mono onjanonj Kana qaa otaanj Anutu waa jaanonj solanja koloowonaga. Kawaaŋonj qaa woi ii mende aojao. ²² Qaagoto, qaa woi ii anja anja. Anutunonj soomonjo qaaya ii uumeleenj ejemba oyanboyonj mokolonj nonomambaaŋonj ama anota eja. Soomonjo qaa iikanonj Jiisas Kraist moma laarionj, mono ananaanonj honjowo koloowaatiwaaŋonj moma kokaenj areŋŋonj jero, “Singisonjo ejemba uugia mende meleembuti eenj, mono eenj toontoonj Anutu waa jaanonj mende solanjaniwuya.” Kawaa kania ii Buŋa qaanonj kokaenj jerota eja, “Singisonjononj mono gomanj so ejemba kuuya gbadoonj nonono laligojonj.”

²³ Wala uunana mende meleenij momalaarinananonj mende kolooro Kana qaanonj somonjonj galenj koma nonoma kapuare uutanonj nonoono. Kanagenj Anutunonj momalaariwaa kania ninisaano kolooroti, kambaŋ iikanonj kasa gbadoonj laaligonana ii tegoro.

²⁴ Kaenj ranij Kana qaa ii boinanaga koloonj Kraistwaa kania mobombaaŋonj kuma nonomakeja. Boi eja gbaworo kuma onjonjgiti, iikawaa so qaa iikanonj nunuama solanja koloowombaaŋonj mindionj galenj koma nonomakeja. Kaenj ama Kraistwaa kania moma asarij moma laarij munij qaanana jery tegoro solanjaniwombaaŋonj kuurj nonomakeja. Uunana meleenij boiwaa gawonja ii mono kambaŋ iikanonj tegowaa. ²⁵ Uunana meleenij momalaarinananonj kolooro Kana qaa baatanonj mende laligonij iikanonj boi kaanja mende toroqenj galenj koma nonomakeja. Kianj.

Anutu waa meraboraana koloonj laligojonj.

²⁶ Kuuya onjononj Jiisas moma laarij mugij kolokoloo dologa onjono Anutu waa meraboraana koloonj Kraistwo qokotaan nanju. ²⁷ Kraistwo nambutiwaaŋonj oomulu meny onjonjgiti, kuuya onjo mono Kraist moma anjonj koma iikanonj maleku taanja kaanja esuun

aonj iwo qokotaan nanju. ²⁸ Onjo korebore Kraist Jiisaswo qokotaan nanji mindirin onjono motoonjo koloon laligoju. Kawaajon Juuda ano kantri tosaanja yonononj Anutuwaajaanonj tuunj woi ii mombo mende kolooju. Iyanjgiaa gawonggia menkejuti ano welenjeqe omaya koloojuti, Anutunonj mono injiiru tuunj woi mende toroqen kolooju. Ejemba onononj Anutuwaajaanonj tuunj woi mende toroqen kolooju.

²⁹ *Onjo Kraistwaa bunja koloojuti eenj, mono Aabrahambaa gbilii iwaanongga koloon tinitosauruta laligoju. Kaenj koloonj soomongjo qaayaa honja oyanboyanj ii bunja qenj aowutiwaa so kolooju. Kianj.

4

Anana Kraistwaaajonj ama Anutuwaaja meraborata koloonij.

¹ Qaa ii toroqen kania kokaenj jemaaja: Meranonj manaa borosamoya bunja qenj aowaatiwaa so koloojato, mera gbaworo laligonj kambanj kanonj welenjeqe omaya yonjowo ororonj kaanja kolooja. Manaa borosamo iwoi kuuyaa toya koloowaato, kilen welenjeqe yonjoo kooronggianonj alagiaga koloon gawonj tawaya qaa eenj menkeja.

² Kaenj mera laligonj galenuruta yonjoo newo baagianonj nano yonononj laaligoya kuuya arengonj galen koma jenj kotonj munkeju. Mananonj kambanj ama muro kanj kuuwaati, iikanonjadeenj kanainj anjo borosamo toya koloon laligowaa. ³ Nononana kaanjadeenj wala uuwaa leegenanonj mera gbaworo kaanja laligonin. Kambanj iikanonj benj ano kawali galenji Siwe namo batugaranonj iwoi kuuya galen koma onjomakejuti, iyonononj mono nono kaanjagadeenj galen koma nononji eenj yonjoo welenjia qenj newo baagianonj laligonin.

⁴ Kaenj laligoninto, Anutuwaaja kambanjanonj kanj kuuro Meria wasiro embawaanonjga kolooro. Juuda ananaa Kana qaa baatanonj laligomambaaajonj kolooro. ⁵ *Kana qaa baatanongga isama nonoma downenana memambaaajonj asugiro. Kaananonj Anutuwaaja meraboraanja koloon bunjaya moma anjalidaboronj laligojontj.

⁶ Kaenj Anutuwaaja meraboraanja koloojutiwaaajonj ama Anutunonj Meriaa Unjaya wasiro uunananonj kemenj kokaenj qamakeja, "Oo Aba Amana!"* ⁷ Kaenj qamakejiwaaajonj ama mende toroqen welenjeqe omaya koloojanto, Anutuwaaja meraboraanja koloon laligojanj. Kaenj laligojanjwaaajonj ama Anutunonj oyanboyanj Bunjaya gononj bunja qenj aonj galen koma laligowaga. Kianj.

Poolnonj Galesia yonjoojonj majakaka moro.

⁸ Onjo wala Anutu mende moma kotonj laligogi. Kambanj iikanonj tando lopionj ano benj kawali galen benj honja laaligoya mende menj laligojuti, ii tawagia qaa eenj welenj qenj onjoma kamaanjqeeta laligogi. ⁹ Kaenj laligogito, uugia meleema kambanj kokaananonj Anutuwaaja kania moma kotonj laligogita Anutunonj moma kotonj onjono laligoju. Anutunonj moma ononji, qaa iikanonj wanja koloon ononja. Kaenj laligojuto, dunjanonj mombo naambaajonja benj kawali galen iwoi kuuya galen komakejuti, mono iyonjooonj meleema jaasewanj qenj onjoma laligoju? Benj kawali galen ii esungia kamaanjqeeta koloojuto, onononj mono kilen ii welenj qenj onjoma kamaanjqeeta koloo wombaa siinja moju. Ii mende sokonja.

¹⁰ Ii welenj qenj onjoma kendonj rara kambanj kania kania iikawaajonj mogi uro tororo otaankeju. Sabat kendonj ramakeju. Koinj gbilii kouro benjia romonjonj koinj so aisoonkeju. Yambuyambu korisoro ama kendonj tosia ii gbanii so tororo otaankeju.

¹¹ Niinonj onjoojonj ama toroko kokaembaajonj mojenj: Niinonj onjoo batugianonj gawonj mewe honja mende kolooro eenj toontoonj seleqeje amambo.

Galesia yonononj Pool gema qewombaaajonj anji.

¹² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaenj kuunj qisin ononjenj: Niinonj onjo kaanja koloon laligowetiwaaajonj onononj mono noo so kolooju. Iwoi bologa monj mende ama nonji.

¹³ Niinonj wala onjooonj kanj ji niro selena kamaaro laligoweti, kania iikawaajonj rama Oligaa Bunja jenj asariwe mogi. Onononj ii moma komuju. ¹⁴ Niinonj selekamakamaa laligowe gema nuwombaa angobatoya mokoloogi, ii mojentjo, kilenj mende jejewili ama sureenj nonji. Kaenj qaagoto, nii niigi Anutuwaaja gajoba kaanja koloo nonji. Oopopoo, noojonj Kraist Jiisas iyanjaa tani romonjonj horonj noma "Oowe oowe!" jegi.

¹⁵ "Oowe oowe!" jenj selenanonj gemananonj poujou qenj jaa korogia qonjoma nombombaaajonj mogito, ii mende sokono mesaogi. Onjoo kaniagia moma ii onjanonj kaenj nangonj jejen. Yei! Kambanj iikanonj qaakorisoro hononja qaa angiti, ii mono nomaembaajonj kambanj kokaamba qaonota eenj laligoju? Ii mende sokonja. ¹⁶ Onjoo Bunja qaa honja jenkejenjwaaajonj mono kere ama nonju me?

* 3:29: Room 4.13

* 4:5: Room 8.15-17

* 4:6: Aba ii Arameik qaanonj Ama.

¹⁷ Ejemba tosaanja yonononj onjoonj ama uugere amakejuto, ii uugere awaaga qaago. Ii awaaga qaagoto, yonononj onjo nonoononga unuama batunananonj jawo ama togonj nombutiwaajonj moju. Kaenj mendeema nononji uugere qaganonj iyangia nangonj onjom-butiwaajonj kaparanj komakeju. ¹⁸ Onjo nanamemenj awaa ambutiwaa uugereya amakejuti, ii awaa soro. Niinonj onjoo batugianonj laligowe kambanj iikanonjadeen qaagoto, mono kambanj so kaenj angi sokombaa.

¹⁹ Oo kokouruna, nii kolokoloo dologa koloowutiwaajonj masu kaanja nuro siimbobolo mobeti, iikaanagadeenj mono dunjanonj mombo mojenj. Kraistwaa nanamemenjanonj onjoononj koloonj kotowaatiwaajonj siimbobolo ii moma laligojenj. ²⁰ Noo uunanonj mono onjoonj ama sisau koloaja. Kawaajonj niinonj kambanj kokaamba onjoo batugianonj laligomambaaajonj motoqoto mojenj. Onjowo laligonj qaa arona menj kamaanj ama qaa bonjonj jemambaajonj mojenj. Kiaj.

Haagar ano Saara yoroo sareqaa

²¹ Tosaanja onjononj Juuda nonoo Kana qaa Tere otaawombaaajonj moju, qaa iikawaa kania ii onjanonj moma kotoju me qaago? Kania ii moma asariwutiwaajonj qisinj kuunj onjonjenj. ²² *Buña qaa monj kokaenj oogita eja: Aabrahambaa merawoita woi koloori: Monj welenjeqe emba kamaanjeqetanonj (sleiw) mero ano monj ii anjaa suujarinj embia (frii) solanja laaligoya iinonj mero. ²³ Welenjeqe embanonj meria meroti, iikanonj mera kolokoloo waa kananonj kolooroto, monj emba (frii) solanja laaligoyanonj meroti, iinonj Anuntunonj mera koloowaatiwaa qaa somonjgoroti, mono qaa iikawaa honja koloowaatiwaajonj kolooro.

²⁴ Qaa iikawaa kania ii aasanjgoya. Emba woi ii Anuntunonj ejemba ananawo soomonggo arenj woi anoti, mono iyoroo saregaraga. Soomonggo arenj monj ii Sainai (Sinai) baajanonj anoti, iikawaa sareya ii emba qata Haagar. Ejemba soomonggo arenj ii otaanjejuti, iyonjononj mono Kana qaawaa jenjkooto baatanonj laligoju ano gbiliurugianonj qaa iikawaa welenja qenjkebutiwaajonj koloonjeju.

²⁵ Haagar ii Sainai baanja, Arebia balononj nanjiwaa sareya kolooja. Sainai iikawaa alia ii Juuda gomambaa siti qata Jerusalem. Siti iikawaa kanagesoya somata melaa yonononj kambanj kokaamba Kana qaa baatanonj laligogi somonjgonj onjono solanja (frii) mende kolooju. Kawaajonj sogara motoonggo koloojao. ²⁶ Solanja (frii) mende koloojuto, Jerusalem siti monj eukanonj laligojuti, iyonjononj mono kasa gbadogia qaa solanja laligoju. Nonoo nemunana Saara iinonj siti iikawaa sareya kolooja. ²⁷ *Iikawaa gejatootoo qaaya ii kokaenj oogita eja,

“Emba ejanonj mojoya tiiroti, iinonj mono merabora onjono seigi iikanonj emba loyawo ii uugunj haamo ambaa.

Kawaajonj emba arunja merabora mende menati, gii mono kilenj aisoonj laligowa.

Masu mende guro laligonati, gii mono kilenj qa gigilaanj merabora koloowaatiwaajonj otokorianj maama laligowa.”

²⁸ Oo uumeleenj alauruna, onjo Aisakwaa so Anutu waa soomonggo qaanonj nemunj koma onjono kolokoloo dologa koloonj laligoju. ²⁹ *Kambanj iikanonj merabora kolokoloo waa kananonj kolooroti, iinonj koga Unja Toroyanonj nemunj koma muro kolooroti, ii sisiwerowero ama munj laligoro. Kambanj kokaamba kaanjadeenj sisiwerowero kaanja ii eja.

³⁰ *Kaenj ejato, Buña qaa monj ii toroqenj kokaenj jegita eja, “Welenjeqe embawaa merianonj mono Manjaa borosamoya mende mewaa. Emba solanja laaligoya iwaa meriawo ii motoonj mende mendeema angonj kombao. Kawaajonj welenjeqe emba kamaanjeqeta ii mono konjona meriawo kembao.” ³¹ Oo uumeleenj alauruna, sareqaa kaanja so anana mono welenjeqe embawaa mundanjuruta gbadonanawo mende koloojonto, emba solanja laaligoyaa mundanjuruta koloojonj. Kawaajonj meloqelokanjij nanamemenj ii mono konjombu. Kiaj.

5

Lolonjonj Kraistwo nananj solananonj nambu.

¹ Kraistnonj Kana qaa baatanonjga isama nonono solanja laligojonj. Iikaanja laligonj tosanonj onjo mombo horonj Kana qaawaa qaqanj iikanonj* somonjgonj onjombubutiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Welenjeqe omaya kaanja koloowubutiwaajonj mono kotiiinj bonj qenj nambu.

* 4:22: Jen 16.15; 21.2   * 4:27: Ais 54.1   * 4:29: Jen 21.9   * 4:30: Jen 21.10   * 5:1: Gere batuya (yoke) ii bulmakao woiwaa arogaranonj ama somonjgogi mindirinj orono iikanonj motoonj kare me balonjeqewaa kinonj horonjeje. Kawaa so Kana qaa gbadanonj laligojanj een, gawonja mono pondanj mewa.

² Mobu! Pool niinonj kokaen injjowe mobu: Tosianonj Anutuwaa aiweseya selegianonj kotowutiwaajonj jegi wambelaawuti eenj, Kraistnonj mono ilaanj onjomambaajonj amamaawaa. ³ Qaa ii toroqenj kokaenj nanjonj jemaña: Eja kuuya onjoo selegia kotonj aiwese mewutiwaajonj mogi onjononj wambelaawuti, iyonjononj mono Kana qaa kuuya tej koma otaawutiwaa so koloouju. Ii mende otaagi mende sokombaa. ⁴ Onjo Kana qaa tej koma otaanj iikaanja kanonj solanja kolowombaajonj mojujti, onjononj mono Kraistwaanonj sopa qisigonj iwo mende toroqenj nanju. Onjo mono Anutuwaa kalerjmoriantja mesaonj seleenjenj kamaanj lanj laligoju.

⁵ Lanj laligojuto, anana mono Anutuwaa jaanonj dindinja kolowombaajonj jejero-monjromonja ama awelegonjkejonj. Kaenj aninj Unja Toroyanonj inaanj nonono Anutu moma laarinj muninj qaanana tej tegoro solarjaniwombaajonj mambomakejonj. ⁶ Kraist Jiisaswo naninj uuwaa honja momalaari ii motoonjononj mono ilaanj nonomakeja. Anutu moma laarininj inaanj nonono afaanjonj uujopa ama aoninj sokanjato, momalaari honja qaa ii mende ilaanj nonomakeja. Kaanjagadeenj Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogita eja me qaago, ii so motoonjgo koloouja. Selewaa monj me monj ii Anutuwaa jaanonj mende ilaanj nonombaa.

⁷ Wala uu melenjmeleembaa kuu aarjonj aarjole kaanja uulanjowo kenji. Awaagadeenj kenjgito, boi takapolakaya monjonj kaj sisau menj onjoma batuyanonj kotooro qaa honja mende toroqenj tej komakeju. ⁸ Anutunonj onjoomakeji, iinonj batuyanonj kotowutiwaajonj mende tutugonj kuuj onjomakeja. Ii qaago. ⁹ *Yiisi melaada monjononj ama flauawo meleeninj korebore mero somariinj waamakeja. Iikawaa so sisau melaanonj mono sokoma onjono korebore jinjaunj qewubu.

¹⁰ Boi takapolakaya iinonj sisau menj onjono jinjaunj amakejuti, Anutunonj mono iwaa nanamemenja ironja meleema muro siimbobolo moma laligowaa. Niinonj Pombo nama moma laarinj onjoma onjoojonj kokaenj moma awasankaka kolooujenj: Onjo Kraistwaa Bunja qaa tororo otaanj momo morota kuuya yakariwombaajonj moma kotiinj laligowu.

¹¹ Oo uumeleenj alauruna, onjo kaenj laligowuyato, niinonj Kraist maripoononj komurotiwaa kania menj seiwe Juuda yonjoo uugianonj iikawaajonj bolinjkeja. Maripoombaa qaaya mesaowenagati eenj, mono sisiwerowero mende ama nombuyaga. Anutuwaa aiweseya eja selegianonj koma kotowutiwaa Bunja qaaya toroqenj menj uukuukuu menj onjombenagi eenj, mono kakasilinj mende ama nombuyaga. ¹² Tosianonj kuuj onjoma sisau menjkejuti, iyonjononj mono koma kootowaa qaagia otaadaboronj iyanggiaa sele kitigia kuuya kotonj aogi mobe sokonaga.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj onjo kana walagaa qaanongga loloonj gbadogia qaa laligowutiwaajonj onjooonoto, kokaembaajonj mono galenj menj aonj laligowu, "Mono gbadonongga loloonj solanja laligojonj," kaenj menj mondonj uugianonj waaro selewaa siingia kombombanja bologanonj mono galenj koma onjombabo. Onjooanjiaa aingianonj qaagoto, mono uujopa qaganonj nama welenj qenj aonj laligowu. ¹⁴ *Kana qaa wanj motoonjgo otaagi Anutuwaanonj qaa kuuya mono kaanjagadeenj hongjowo kolowuyaa. Qaa wanj motoonjgo ii kokaenj, "Geengga jopagonj aonjkejanj, iikawaa so mono ejemba kuuya uugianonj jopagonj onjomakeba." ¹⁵ Kaenj jejato, bao kasu kaanja ainj aonj memesoso menj aonjkejuti eenj, mono onjooanjia tiwilaanj aowubotiwaajonj toogia pondanj moma laligowu. Kianj.

Unja Toroyanonj galenj koma onjono laligowu.

¹⁶ Niinonj kokaenj jemaña: Unja Toroyanonj mono nanamemengia galenj kono laligowu. Kaenj laligogi iinonj uu selewaa siingia kombombanja bologa ii qero kamaaro mende tej koma otaanjkebu. ¹⁷ *Kawaa kania ii kokaenj: Uu selewaa siinj kombombanja bologanonj mono Unja Toroya qetama lanj koposongoro Unja Toroyanonj uu walagaa kususnja qemambaajonj moro batugaranonj deendeenj ero aonjkeja. Kaenj aonjkejaotiwaajonj onjononj iwoi awaa ama mewombaajonj moma ii amamaanjkeju. ¹⁸ Ii amamaanjkeju, Unja Toroyanonj unjano kema laligojuti eenj, mono Kana qaa baatanonj mende laligoju.

¹⁹ Uu selewaa nanamemenj walagaa gawonj honja ii asuganonj ero mojonj. Ii kokaenj: Kaisero alia-alia lanj anggi uugianonj menjerenjgoro serowilinj amakeju. ²⁰ Tando lopionj waegia menj bengia mepeseenj onjogji uugia sololoonj onjono owenj jenanj amakeju. Kere kolooro angowowo ama aonjkeju. Mombaanonj iwoiwaajonj uutanonj motoqoto moma baagonj yonj menj uuduudu momakeju. Iyanggiaajonjgadeenj romonjonj iwoi horonj kiririnjaba menjkeju. Juma mendeema aonj tuunja tuunja menj jejewili ama aonjkeju.

²¹ Tosaanja yonjoo iwoiwaajonj imasiinj moma goronjkiki ama jejelombanj ama nene jabujabu nenj apu kotiganonj enjalolonj amakeju. Ii ano sili tosaanja kaanja amakejuti, iyonjoojonj wala jewe ano iikawaa so galenj meme qaa ii walawala jeweta dunjanonj mombo

kokaen jejen: Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon mono Anutuwaa bentoton utananon mende ubuya.

²² Yononon qaagoto, Unja Toroyanon gawon menkejiwaa honja ii uujopa, korisoro, luae ano nanamemen awaa kokaen: Lombo kuuya moma mokosingon tosaanja ala men onoma nanamemen loloogen amakeju. Qaagia pondan otaankeju. ²³ Gumbonjonon qaganon tosaanja ama onoma iyangia tororo galej koma aonkeju. Ejemba sili kaanja amakejuti, iyononon Kana qaa mende qotogonkeju. ²⁴ Ejemba Kraist Jiisaswaa bunja koloon laligojuti, iyononon uu selegiaa siingia kombombanja bologa ano bologaa uugeregia ii kuuya Jiisaswo maripoonon angji men komurota laligoju.

²⁵ Unja Toroyanon uunananon kemero laligojoni een, nanamemenana mono kaanagadeen Unja iikanon galej koma nonono ama men laligowonja. ²⁶ Kaen laligon qabunja omaya nonombutiwaaon mende kaparan koma een toton mende awelegon aonkebu. Uubooli ama aowubutiwaaon mono uuwaawaa ano uuhoonjo qaganon mende ama aonkebu. Kaanagadeen goronkiki mende amakebu. Kian.

6

Lombogia mono bosima ilaaj aonkebu.

¹ Oo uumeleen alauruna, mononon kana uugun singisonjo ano mokoloojuti een, uumeleen alauruna ononon mono ala kaanja ii migigii mindigon mugi mombo kana mokoloowaa. Kaen ama geenja kaanagadeen angbatonon kamaan guwabutiwaaon mono galej men aon laligowa. ² Lombogia mono ilaaj aon bosimakebu. Iikaanja kanon Kraistwaa Kana qaaya otaagi honjowo koloonkebaa. ³ Mononon kamaanqeqeta laligon kilen anjaon moro uuta kolooji, iinon mono iyanja tiligon aonkeja.

⁴ Kaen mende ambuto, motomotoon ononon mono onjaangiaa nanamemengia gosin angotete megii sokombaa. Kaen ama alagia uugun qabunagiawo koloojutiwaaon mende awelegowuto, mono onjaangiaa kanagiaajondeen selegia mepeseegi sokombaa. ⁵ Anutunon lombonana morota morota mendeema nonono anja anja bosimakejon. Kawaajon anana tosaanja yonowo leelee ama gosin aowombaajon amamaankejon.

⁶ Boi qaazunon mombaajon Bunja qaa kuma munkeji, iinon mono iikawaa tawaya meleema iwoiya awaa kuuya mendeema bakaya munkeba.

⁷ Onjaangia mono mende tiligon aonkebu. Mononon nene waroga komoro honja iikawaa so kolooro mokoloowaa. Qaa iikawaa so Anutunon kilenanana iima ironja iikawaa so nonombaa. Kawaajon Anutu ii eja omaya kaanja mepaqepae men mubombaajon amamaankejon. ⁸ Uu selewaa siij kombombanja bologanon mon nemu koma muro iikawaa waroga lan komomakeji, iinon mono iikawaa kondemondena mokoloon bolinkebaa. Iinon bolinkebaato, Unja Toroyanon mon sololoon muro iikawaa waroga komomakeji, iinon mono honja iikawaa so mokoloon laaligo kotigaa bunja koloon laligowaa.

⁹ Anana jegerja nama gawon awaa awaa men laligon iikanon mono loorin tanzololon mende ambonja. Ataqatan ama gawon mende mesaowonati een, honja meme kambanonon kan kuuro iikanon mono gawonanaa tawaya mokolowonja. ¹⁰ Kawaajon namonon laligowonatiwaa so anana mono ejemba awaa ama onjombombaajon jegerja nama laligowonja. Uumeleen kanages utananon laligojuti, ii wala ala ilailaa ama onjomakebona ano yonoo gemagianon ejemba tosaanja kuuya kana kolooro men qeangon onjomakebona.

Galej meme ano yeizozo qaa tetegoya

¹¹ Pool niinon kirifi men neenaa boronanon tere waja somata koi onjoon oojeni, ii iibu. ¹² Ejemba Anutuwaa aiweseya selegianon kotowutiwaaon kuun onjomakejuti, iyononon kuuya sele megii balon ejembanon yonoojon mogi ubaatiwaaon kaparan komakeju. Kraistnon maripoonon komuroti, qaa iikawaajon sisiwerowero ama onjombutiwaaon mono kaen kuun onjomakejuti. Iikawaa kania morota mon qaago. ¹³ Anutuwaa aiwesegiawo yononon mono angjo kaanagadeen Kana qaa mende otaadaboron laligoju. Kaen qaagoto, onjo selegia kotowutiwaaon mojuti, iyononon mono onjo sele kitigiaajon ama iyangiaa selegia men uma qabunagiawo kolowombaajon momakeju.

¹⁴ Kaen momakejuto, niinon Ponjana Jiisas Kraist maripoonon komuroti, mono Bunja iikawaajon ama selena mepeseenkejen. Qabunja morota mon mende mongamakejen. Ii yamagen (kozigen)! Kraistnon maripoonon komuro iwo toroqewe momo arennanon utegoro sili bologaa sisia menkejen. Balon ejembanon selewaa nanamemen bologa mewombaajon romonjon qaa jenkejuti, niinon mono iikaan baagen koomuya tani koloojen. Mepeseen nombuti me selenanon qaa ambuti, iikawaa kitia ii mende meleemanja.

Namonon qaa gosin tosia mogi uro tosia mogi kamaanqeqeta kolooji, ii noo momo arejnawo so motoonngo mende koloojao.

¹⁵ Selenananon aiwese kotogi me qaagoti, iikanon mono so motoonngo kolooja. Iikanon gorosona koloojato, kolokoloo dologaa donja koloojoni, iikanon mono honja toon kolooja.

¹⁶ Ejemba kolokoloo dologaa jenkooto qaa otaan laligojuti, Anutunon Juuda kuuya ii ano Anutuwaawaa uumeleen kanageso kuuya onjo mono kiankomun onono luaenon laligowu.

¹⁷ Qaa tetegoya ii kokaen jejen: Niinon Jiisas qegitiwaa lopoya ii neenaa selenanon ero bosimakejenjwaajon monon mono uulombo mende toroqen nomba.

¹⁸ Oo uumeleen alauruna, Ponjana Jiisas Kraistwaa kalerjmoriananon mono onowo en unagia kotuegonkeba. Qaa ii onanon.

Efesus Tere Poolnoŋ Efesus yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari qaa

Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinonj rama Efesus uumeleenj tuuj yoŋoojonj Tere koi ooro. Efesus ii Eisia prowinswaa siti waŋa. Siti iikawaa uutanonj koŋkororo mamaga ama meŋ laligogi. Poolnoŋ misin gawonj meŋ liligoro indiŋa karoonj kolooro Efesus kanj gbani karoonj kanonj Buŋa qaa jeŋ laligoro. Efesus sitinonj Juuda ejemba tosaana gomanj toya yoŋoo batugianonj laligogitiwaaŋonj Poolnoŋ tere koi oonj kokaenj kuma onono, “Kraistnoŋ tuuj woi mindiriro uumeleenj tuuj motoonjo koloojao.” (2.15-16), (3.6) Anutunonj uusiinŋa ano kalenmoriaŋa uumeleenj tuuj ananaaŋonj nomaenj ano eji, ii mamaga jeŋ asarija. (3.10) Iikawaa sare-qaaya karoonj ii kokaenj jero:

1. Uumeleenj kanageso onononj sele busu motoonjo koloogi Kraist aŋo waŋgia kolooja. (1.23; 4.15-16)

2. Uumeleenj kanageso onononj miri motoonjo kaanŋa koloogi Kraistnoŋ onoo tandogia kombombaŋa kolooja. (2.21-22)

3. Uumeleenj kanageso onononj emba buŋa kaanŋa koloogi Kraistnoŋ logia kolooja. (5.25-27) Kaanŋagadeenj Kraistnoŋ Efesus onoo tuuj woi mindirinj orono iikawaajonj sele busu motoonjo koloju. Asasagaa ejemba kologogitiwaaŋonj laaligogiaa gejanono qaaya qaaya ooro. Kiaŋ.

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Kraist ano uumeleenj kanageso 1.3-3.21

Kraistwo laaligo gbilia 4.1-6.20

Terewaa qaa kota waŋa 6.21-24

¹ *Anutunonj Pool nii uusiinŋaa so wasinj nono Kraist Jiisaswaa aposol koloojen. Momalaari alauruna soraaya Kraist Jiisaswo qokotaan Efesus sitinonj laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojen.

² Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononj mono kalen-moriaŋ ononi luaenonj laligowu.

Kraistnoŋ Anutu waa kotumotueya nonomakeja.

³ Anana Poŋnana Jiisas Kraistwaa Maŋa Anutu mepeseenkebonja. Iinonj anana Kraistwo qokotaaninj uunananonj qeaŋgowaatiwaaŋonj Siwewaa kotumotueya ano kalenŋa kania kania ii uunananonj anota laligonj koujonj. ⁴ Anutunonj anana wala monowaa monony-anonŋa kokaenj koloowombaajonj meweenjonj nonono: Kraistnoŋ nemuj koma nonono anana iwaa buŋa soraaya koloonj Anutu waa jaase-waŋanonj koposowaa qaanana qaa nambonja. Kaenj meweenjonj nonoma iikawaa gematanonj Siwe namo mokoloonj ama orono. Kambanj iikanonjadeenj kanainj ejemba jopagonj nonoma laligonj kouro.

⁵ Jopagonj nonoma uusiinŋaa so walawala qaa je arenja ama qaanana kokaenj jeŋ tegoro: Jiisas Kraistnoŋ nemuj koma nonono Anutunonj nonono iyanŋaa meraboraana koloowonja. ⁶ Wombo Meria ii ananaaŋonj wasiro kamaanj Anutu waa kalenmoriaŋaa kuusunja buŋabuŋayawo qeleema sewanja qaa eenj nonono. Anana mono kalenmoriaŋa iikawaajonj Anutu mepeseenj munkebonja. ⁷ *Anutu waa kalenmoriaŋaa kowia ii somata qatawo. Kawaa so Jiisasnoŋ saya maama iikanonj downana mero. Ii merotiwaaŋonj Anutunonj saanonj siŋgisonjonana mesaonj songbama nonomakeja.

⁸ Iinonj kalenmoriaŋa ii kowianonja kelemalelenj maaro qanananonj uro. Momakootoya uuta kuuya iikawaa so kokaenj meŋ asarij nonono: ⁹ Anutunonj wala iyanŋaa uutanonj qaa arenj somonjonj moro awaa kolooro qaa arenja ii aasaŋgoyanonj ero eenj laligonj kougito, Kraistnoŋ Anutu waa qaa jetaa so otaanj kamaanj anana ninisaano iima moninj. ¹⁰ Anutunonj waladeenj kalenmoriaŋ arenja kania ii kokaenj romonjoro, “Anutu niinonj arenj ii otaanj laligonj laligowe kambanja tororo kanj kuuro iikanonj honjowo kolooro kokaenj asugi-waa: Kuuya Siwe gomambaa Jakeya Jakeya iikanonj me namononj koloonj laligojuti, niinonj mono ii kuuya mindirinj somonjonj onjomaŋa ano Kraist kuunj mube kuuya yoŋoo waŋgia motoonjo koloonj laligowaa.”

¹¹ Anutunonj waladeenj iyanŋaa uuta so qaa somonjorota eji, mono arenj iikawaa so kuukuu qaaya jero iwoi kuuya koloonkeja. Iyanŋaa arenja iikawaa so walawala Juuda kanageso nono iyanŋaa buŋa koloonj laligowombaajonj jeŋ tegonj nonono. Kawaa so tosia

* 1:1: Apo 18.19-21; 19.1   * 1:7: Kol 1.14

anana Kraistwo qokotaanij metogon nonono iwaanon oyanboyan akadamu ii borosamo kaanja buña qer aon laligojon. ¹² Juuda kanageso nononon Kraistnon galeñ koma nonombaatiwaajon mamboma walawala jejeromonromon ama mun laligon kouninj, iinon anana Anutuwa ku-usunja bunabunayawo ii mepeseen laligowombaajon ama meweengon nonono.

¹³ Waba kantri onoononga tosanon kaanagadeen Kraistwo toroqen qokotaagi. Hamo-qeqewaa Oligaa Bunaya jegi qaa honja ii moma uugia meleengji. Unja Toroya iinon Anutu qaqabunayaa mungen aiweseya koloaja. Unja ii wasiro kamaawaatiwaa qaa somongoroti, iinon mono ii uugianon ano kemero. Kraist moma laarin mugi Anutunon aiweseya kombombanja ii mokotaan onono laligoju. ¹⁴ Anutunon kanagesouruta Siwewaa oyanboyan akadamu nonomambaa qaa somongoroti, ii mewombaa aiweseya Unja Toroya ii wala ama nonono. Unja Toroya uunananon ano laligojiwaajon mono kokaen moma koti-ijon: Anutunon downelana men bunauruta koloonij era namononga nunuano Siwenon uma oyanboyan mokoloowonja. Kawaaon mono Anutuwa ku-usunja bunabunayawo ii mepeseenkebonja. Kian.

Poolnon Anutu mepeseen kokaen qama kooliro:

¹⁵ Kanon oyanboyan mokoloowombaajon ama niinon Efesus onoojon qama koolinkejen. Ononon Pon Jiisas pondaj moma laarin ejemba soraaya kuuya uugianon jopagon onomakejuti, tosanon iikawaa buju qaaya jegi mobe. ¹⁶ Kawaaon buju qaa ii mobeti, niinon kaanagadeen onoojon ama Anutu mepeseen laligoweti, ii mende mesaowe. Qaago. Niinon qama koolin kanon romonjon onomakejen.

¹⁷ Romonjon onoma Ponjana Jiisas Kraistwaa Anutuya ii kokaen qama koolin munkejen, "Oo Manjana ku-usun Toya, gii mono Unaga Toroya ii Efesus alaurunana onomba. Unja ii uugianon ana momakootogia qaita mon kolooro Anutuwa kania awaagadeen inisaano moma yagowuya. ¹⁸ Anutu, gii mono uugiaa yaaya men asarina geengaa Bunagaa kania moma yagowuya." Anutunon iyanaa ejemba soraaya nonoojon Siwe Buña ku-usunja bunabunayawo ii nonomambaa qaa somongoro onjo iwoi ii mokoloowutiwaajon mamboma jejeromonromon ambutiwaajon onono. Jejeromonromon angi Jiisasnon mombo asugiro akadamiugawo koloowuti, onjo oyanboyan iikawaa kania moma sorogowutiwaajon qama koolinkejen.

¹⁹ Moma laarin munij Anutuwa ku-usunja kotakotanon uunananon sein gawon menkeji, iikanon mono somata qatawo tetegoya qaa koloaja. Onjo iikawaa kania moma kotowutiwaajon qama koolinkejen. Esunmumuya damuyawo kanon selenana koton inaan nonomakeji, Anutunon iikawaa usunja ii kokaen gendeema nonono:

²⁰ * Anutunon ku-usunja gawonon ama Kraist men gbilin muro koomunonga waaro ano wano Siwe gomanon uma sopaya sopaya laligon jakeya unuugun uro Anutunon iyanaa boro dindinanon dun rara mutuyanon anota raja. ²¹ Ano jinkaron dunanon rama ilawoila kuuyaa wanjanaga nanja. Ben kawali galeñ ano yonoo newogianon jawin, pon qerewenja ano gawman kiap uuta ano kamakamaata ku-usungiawo galeñ koma nonomakejuti, Kraistnon mono iyonon wanjalegia koloon korebore galeñ koma onomakeja. Siwe gomanon, namonon ano yoroo batugaranon galeñ qa kuuya qama ononji bosinjuti, Kraistnon mono ii kuuya unuugun uja. Balombaa kamban kokaanondeen qaagoto, kanagen kamban qaita mon kolooro laligon ubonati, iikanon kaanagadeen ilawoila kuuya galeñ koma laligon ubaa.

²² ** Anutunon unja, ome, ejemba ano ilawoila kuuya ii men kamaan Kraistwaa baatanon ama nonono laligonin Ponjana uuta koloaja. Anutunon Kraist ii uumeleen kanageso nonooma wanjana nambaatiwaajon kuun muro laligoja. ²³ Iinon kopagon nonoma zioz ananaa wanjana kolooro anana iwa honaa kana boboria koloojon. Kraistnon wanjana koloon anodeen raro mende sokonagato, anana iwa dondomonjuruta koloon iwo toroqenin honanon asugiro sokonja. Kraistnon kaanjadeen ilawoila kuuyaa dondomonja mon koloon toroqero korebore anana mono Anutuwa akadamanawo asuginij sokoma kemakeja. Kian.

Koomuyanonga gbilin Kraistwo kotiñ laligojon.

2

¹ *Waladeen kana uugun singisongoya singisongoya anjiti-waajon laaligo koomuya laligon koug. ² Onjo kamban iikanon balombaa nanamemen bologa otaagi. Omejiilan yonoo Ponjianon kamban kokaamba Siwe namo batugaranon laligon qootogo ejemba uugia sololoon galeñ koma onomakeji, mono iwaanon qokotaan ten koma mun laligogi.

* 1:20: Ond 110.1 * 1:22: Ond 8.6 * 1:22: Kol 1.18 * 2:1: Kol 2.13

³ Anana kuuya kaanjadeen wala yonoo batugianonj silemale ama lanj laligoninj. Uu selewaa siijnana kombombara bologa otaan ananaa jaajaa laligoninj. Kaen lanj laligoninj Anutunonj niniiro mende sokono irinjonsoonja qanananonj ano laligoninj. Qaa qootogo ejemba tosaaja yonoo so kaanja Anutuwaa irinjonsoonja buja koloonj laligoninj.

⁴ Kaen laligoninto, kambanj kokaamba iikaan qaago. Anutunonj kiankomuya tetegoya qaa kanonj jopagonj nonono. ⁵ Kana uugunj Anutu qetama muj iikawaajonj koomuya koloonj laligoninto, Anutunonj Kraist menj gbiliroti, anana mono kaanjadeen menj gbilin nonono kotiinj laligojonj. Iwaa kalej moriananonj mono hamo qen onono mombo letonji.

⁶ Kraistnonj waaroti, anana mono kaanjadeen nonomindiiro koomuyanona waaninj. Anutunonj Kraist Jisas wano Siwe gomanonj uroti, anana kaanjadeen Siwe laaligowaa jake ejuti, mono iikanonj nonono iwo tosaaja galenj koma onoma laligojonj.

⁷ Anutunonj kokaembaajonj kaenj nonono: Anutuwaawaa kalej-morianja kowia tetegoya qaa iikanonj asuganonj asugiro moma asariwombaaajonj moro. Moma asarinj kanagenj kambanja kambanja qaita monj asugiro tetegoya qaa laligonj ubonjati, kambanj iikanonj ii menj somariinj nonomambaajonj moro. Anutunonj Kraist Jisas wasiro kanj uujopaya kaenj qendeema nonono. ⁸ Anutu moma laarinj mugi kalejmoriananonj mono hamo qen onono mombo letonji. Onjoangio nemunj koma aonj iikaanja kanonj mende letongito, Anutunonj kalejjaajonj ama menj letoma onono. ⁹ Angio iwoi monj ama menj sororogogitiwaajonj mende letonji. Monjonj monj anjaa selia menj ubabotiwaajonj mono kalejmorianjaajonj kaenj ama onono.

¹⁰ Anana Anutuwaawaa borosowoga laligojonj. Kraist Jisaswo qokotaaninj Anutunonj uu dologa mokoloonj nonono. Anutunonj walawala gawonj awaa awaa meweengonj mozozonjgoroti, anana ii menj laligowombaaajonj kaenj mokoloonj nononota laligojonj. Kianj.

Kraistwo qokotaanj sele busu motoonjo koloojonj.

¹¹ Kawaajonj Efesus onjo wala Juuda ejemba mende koloonj Anutuwaanonj kanageso mende laligogiti, mono ii romonjonj laligowu. Tosianonj onjoonj kokaen menj menj onoma laligogi, "Nono Anutuwaawaa aiweseenanawo laligojonto, kantri tosaanja onjo ejemba omaya aiwesejia qaa!" Qa ii eja borononj aiwese selenananonj kotonkejuti, mono ii romonjonj menj menj laligogi. ¹² Onjo kambanj iikanonj uugia Kraistwo mende jopagonj aonj eenj yamagenj laligogi. Waba kantri onjo Juuda kanageso nonoo too leeurunanaga laligogi. Anutunonj ejemba iyanjaajonj meweengonj nonono laligojonj, onjo nonoo batunananonj qagia qaa laligogi. Anutunonj Bunjaya alauruta onjomambaajonj menj qaa somonjgoroti, onjo ii mende totoonj moma kotonj tompinj laligogi. Oyanboyanj kolooowombaa jejeromonjromongia qaa. Anutugia qaa kaanja namononj eenj lanj laligogi. Mono ii romonjonj laligowu.

¹³ Onjo wala sigensigenj laligogito, Kraist Jisaswo qokotaagi sayanonj songbama onono kambanj kokaamba afaanjonj Anutuwaawaa kosianonj kanj laligoju. ¹⁴ Kraist anjo luae Tonana kolooja. Iinonj Juuda kanageso ano waba kantri ejemba tuunj woi anana mindirinj nonono mutulanjonkejonj. Batunananonj kere enj sopa renjenj kotiga kuunj mendeema nononoti, iinonj mono songo ii riwagoro uumeleenj kanageso motoonjo koloojonj. ¹⁵ *Jisasnonj iyanjaa balonj selianonj komuro iikaanja kanonj Juuda nonoononj Kana qaa ano iikawaa jojopan qaa ano jenjkooto tosia ii kondeeno. Tuunj woi mindirinj nonoma kanageso gbilia motoonjo kolooowombaaajonj ii kondeeno. Kawaajonj uu gbilia mokoloonj nonono Kraistwo qokotaaninj batunananonj luayea koloooro.

¹⁶ *Kraistnonj komuj kere nanamenana maripoononj qero komuj kamaaro. Sele busononj motoonjo komurotiwaa sayanonj mono ejemba tuunj woi nunuano saanonj eleema Anutuwaawaa kosianonj kawonja. Kaen mindirinj nonono saanonj boroqeqe ambonja. Ii andaboronj Kraistwo sele busu motoonjo koloonj laligojonj. ¹⁷ *Kraistnonj kanj luae kolooowaatiwaa Bunjaya ii waba kantri ejemba Anutu gema qen sigensigenj laligogiti, onjoonj menj asarinj onono ano Juuda ejemba Anutuwaawaa kosianonj laligoninj, mono nonoononj motoonjadenj menj asarinj nonoma laligoro. ¹⁸ Kraistnonj Juuda ano waba kantri ejemba anana kuuya nemunj koma nonono Unja Toroya motoonjononj kana qendeema nonono saanonj afaanjonj Manjanaa jaasewananonj keubonja.

¹⁹ Kawaajonj onjo Juuda ejemba qaagoto, kilerj waba ejemba tawatawaya ii mende toroqen laligoju. Anutuwaawaa gomanj balonj toya soraaya kolooji nonowo motoonj Anutuwaawaa uumeleenj kanageso koloojonj.

²⁰ Gejatootoo ejemba yonononj waladeenj Anutuwaawaa qaanonj tando osonj kuugi Kraist Jisas anjo kanj tandonana kombombara koloonj aposol wasinj nonoma wajnana nano Anutuwaawaa uumeleenj jigo koloojonj. Onjo kaanjagadeenj tando iikanonj keuma nanjonanjo ama aonj kotikotii mokoloonjkeju. ²¹ Iinonj miri ii muzugonj mindirinj somonjgoro namakeja.

Anana Pombo qokotaan nama mutulanjonij momalaarinananonj kotiiij somariiro Anutuwa uumeleen jigo kowoga koloojon. ²² Ono kaanagadeen Pombaanonj qokotaan uumeleen alaurunana tosaanja yonjowo mutulanjonj motoonj nama uugia nanjonj aonj kotikotii mokoloonjkeju. Kaen nama Anutuwa uumeleen jigo koloogi Unja Toroya uugianonj anota anj jigoya iikawaa uutanonj laligoja. Kian.

3

Poolnonj waba kantri yonjooonj kema Bunja gawonj mero.

¹ Kania iikawaajonj ama Pool niinonj waba kantri ejemba onj ilaanj onjomabaaajonj gawonj menj laligojenj. Kaen laligowe Kraist Jiisaswaa gawonj mewetiwaajonj kapuare mirinonj noonji rama siminj kuma qama koolinjkejenj. ² Anutunonj kalenjmoriaja kantri tosaanja onjooonj mendeema onjono qeangowutiwaa gawonj nonoti, onj onj onjanj mod-aboroju. ³ Anutunonj qaa arenja aasangoya nisaama jero moma yagojenj, qaa iikawaa kania torodaamonda onj onjombe. ⁴ *Onj onjombeti, onj tere ii weenjonj saanonj noo kania kokaenj moma asariwu: Niinonj Kraistwaa kania aasangoya ii awagadeenj moma kotojenj.

⁵ Monowaa monoyanonja ejembanonj kanainj laligonj kouma laligogiti, iyonjonj kamba ijikanonj Bunja aasangoya iikawaajonj tompinj laligogi. Kaanja laligonj kougito, kamba kokaamba Unja Toroyanonj ii Anutuwa aposol ano gejatotoo ejemba takkootoya nonooonj jenj ninisaano mojonj. ⁶ Bunja aasangoya ii kokaenj: Kraist Jiisasnonj oyanboyanj bunja qen nonombaatiwaajonj jenj qaa somongoroti, onj ii Juuda nonowo ororonj anjonj koma menj laligoju. Oligaa Bunjanonj iikawaa kania ii waba kantri ejemba onjooonj kaanagadeenj qendeema onjmakeja. Onj uugia meleema saanonj nonowo motoonj kotumotueyaa Bunjaya so motoondeenj bunja qen aonj laligoju. Uugia Anutuwo somongonj motoonj Kraistwaa sele busuya koloonj nonowo tuunj motoonjgo nanjonj.

⁷ Iwaa ku-usunjanonj mono noo uuna sololoo ro uuna meleembe Anutunonj kalenjmoriaja sewanja qaa nono. Ii nono kana kolooro Oligaa Bunjawa gawonj meme ejaga koloowe. ⁸ Niinonj Anutuwaanonj kanageso soraaya kuuya onjoo newo baagianonj kamaanqeqeta totoonj laligojenj. Kaen laligojento, Anutunonj kilen kalenja uuta koi kaanja nono: Niinonj Kraistwaa oyanboyanja Bunjaya ii waba kantri ejemba onjooonj jenj asarimabaaajonj sim-bawonjowo mojenj. Oyanboyanj iikawaa kania ii kuuya osonj moma kotodaborowonjatiwaa so qaago.

⁹ Anutunonj monowaa monoyanonj iwoi kuuya mokoloonj Bunjaya aasangoya kojangiro ejembanonj laligonj kouma laligogiti, kamba ijikanonj tompinj laligogi. Kawaajonj niinonj Anutuwa Bunja arenj aasangoya ii galenj koma laligowe honjowo koloonjkeja. Niinonj iikawaa kania asuganonj jewe ejemba kuuyanonj moma sorogowutiwaajonj sim-bawonjowo mojenj.

¹⁰ Anutunonj momakootoya kania kania qaita monj ninisaano kamba kokaamba uumeleen zioz tuunj batunananonj aminj moninj asuganonj koloonj seinjkeja. Anutunonj uusiinja kokaenj momakeja: Benj kawali galenj ano ponj qerewenja gajoba uuta ano kamaanqeqeta Siwe namo batugaranonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, iyonjonj kaanagadeenj Anutuwa momakootoya ii geja ama mobutiwaajonj momakeja. ¹¹ Yonjonj ii mobutiwaajonj Anutunonj Bunja arenja ii monowaa monoyanonja kamba qaanonj uutanonj jenj kotiiij ano ero. Iikawaa so Ponjana Kraist Jiisas wasiro honja mokoloo ro kanagesouruta koloonj mindirinj nanjonj.

¹² Kraistwo qokotaan nama moma laarinj muninj Anutuwa nagu-nonj kaen tano saanonj iwaa jaasewanjanonj keubomabaaajonj awasankaka nanjonj. ¹³ Kawaajonj kokaenj welema onjonjenj: "Niinonj kapuare mirinonj rama onj qeangowutiwaajonj ama konjilinj moma laligonjkejenj, iikawaajonj uugia mono mende kamaawa. Onj noo siimbobolona iikawaajonj ama saanonj akadumugiawo koloowuya." Kian.

Poolnonj Efesus yonjooonj kokaenj qama kooliro:

¹⁴ Kania iikawaajonj niinonj Manjana siminj kuma munj qama koolinjkejenj. ¹⁵ Iinondeenj mono manjana mutuya kolooja. Iwaa so Siwe ano namowaa kanageso kuuya anana ama qa ii menj qamakejonj. ¹⁶ Kokaenj qama koolinjkejenj, "Anutu, gii mono Unjaga Toroya ama onjona uugianonj kotiiinkebaa. Goo Bunjaga ku-usunja bunjabunjayawo ii tetegoya qaa kowiganonj eji, gii mono ku-usunja iikawaa so menj kotiiij onjmakeba. ¹⁷ Menj kotiiij onjona saanonj Kraist moma laarinj mugi uugianonj dunj menj laligowaa. Kaen laligoro kosogija Kraistwaa uujopanonj mondongonj mendungogi kemero rindangonj nambu.

* 3:4: Kol 1.26-27

¹⁸ Uujopayanon nemun koma onono kanageso soraaya kuuya yonowo saanon Kraistwaa uujopayaa kania moma kotowu. Jopagon nonomakeji, uujopa iikawaa soya ii kokaen: Goraaya leelee tetegoya qaa kema bimbimgoja. Koriga enduwaa enduyanon kemalija. Koriga euwaa euyanon uja. Kaanagadeen dutanon emuwaa emuyanon kemen eja. ¹⁹ Kraistwaa uujopayanon mono balombaa momonanaa soya uuguja. Ii moma komuwutiwaajon kokaen qama koolinjejen: “Anutu, gii mono akadamuga kuuya kanon uumomogia saa qen musulunjon onomba.”

²⁰ Anutu kaen qama koolin mun kokaembaajon mepeseenjejen: Anana momonana uugun iwoiwaajon qama koolin qisiwonaga me jaameleen unj iima romonjowonagati een, iinon mono iwoi ii saanon men kotiin nonombaa. Anutu ku-usunanon uunanon gawon menjeji, iinon mono iikawaa so qamakooli ano momonanaa soya ii uugudaboron afaanjon iwoi kuuya saanon nonomakebaa. Kawaajon mepeseen munkebonj. ²¹ Uumeleen kanageso anana ajoroon Kraist Jiisaswaaajon ama Anutuwaqa qabunaya mepeseenin akadamuyawo koloon ewaa. Ii ben isiurunana yononon men kotiin tetegoya qaa en ubuti, kamban iikanon mono kaanjadeen akadamuyawo koloon ewaa. Qaa ii onanon.

4

Kraistnon mindirin nonono sele busu motoonjo koloojon.

¹ Niinon Pombo qokotaan nama gawonja mewetiwaajon kapuare ejaga koloojen. Qaa ii jedaboron uugia qaa kokanon jen kuujen: Anutunon nanamemen akadamuyawo ama men laligowutiwaajon onoonoti, iikawaa so onjo mono laaligo qaita mon laligowu.

² *Mono uugia men kamaan ama qaa baatanon kema ejemba gumbonjonjon qaganon ama onoma laligowu. Lombo mokosinjon laligowu. Mono lolonjon bologaa kitia mende meleembuto, qaqaanjon jopagon aon laligowu. ³ Unj Toroyanon uugia men kululuun luaewaa kasanon somonjon mindirin onomakeji, onjo mono uusoomonjo ii batugianon ewaatiwaajon kaparan koma nambu.

⁴ Anutunon onoonoti, iikanon mono ororon oyanboyan koloowombaaajon jejeromonjorongia motoonjo iikayadeen ama onono mamboma laligoju. Iikawaa so onjo kaanjadeen Kraistwaa honja sele busuya motoonjo koloogi mono Unj Toroya motoonjonon inaan onono laligowu. ⁵ Pohnana motoonjonon galen koma onono ororon moma laarin mug oomulu motoonjo iikayadeen men ononji motoon koloon laligoju. ⁶ Anutunana motoonjonon kuuya man koma nonomakeja. Iinon iwoi kuuya kore nunuugun Pohnana uuta koloonkeja. Kaen koloon jeta ten kombombaaajon kuuya kuun inaan nonoma uunana so laaligo ano rama momo nonomakeja.

⁷ Iikawaa so ororon Kraistwaa sele busu motoonjo laligojonto, Kraistnon kalenmorianja uusihinja so maama nonono. Gawon memewaa momo kalenja kania kania ii motomotoon sonananon mendeema nonono laligojon. ⁸ *Kawaa qaaya ii kokaen jegita Bunj Terenon eja,

“Iinon eukanon uma nama kapuare ejemba mamaga onono bunjauruta koloogi kalenja kalenja ii ejemba ananaajon nonono.”

⁹ “Eukanon uro,” Anutunon qaa ii mono nomaembaajon jero? Iikawaa kania ii kokaen: Kraistnon wala Siwenonja kamaaro. Mono namo dutanon emukanon kemero.

¹⁰ Kamaaroti, iinon mono kaanagadeen eleema eu uro. Uma Siwe gomambaa jakeya kuuya unuugun qaganon eukanon uma laligoja. Iikanon laligon Siwe ano namowaa ilawoilaya kuuya ii esunanon men saa qen kuuya sokondaboron laligoja. ¹¹ Kraistnon ejemba ananaajon momo kalenja kania kania kokaen mendeema nonono: Gawonja mendeema nonono tosianon wasiwasi ejemba warja (apostol) koloogi. Tosianon geja-tootoo ejemba (profet) koloogi. Tosianon uukuukuu ejemba (ewanjelis) koloogi. Tosianon eja to pasto ano boi qaquzu koloogi.

¹² Kraistwaa sele busuya ii uumeleen kanagesouruta. Nononon yonoo uugia nangonin kotikotii mokoloowutiwaajon gawonja kaen mendeema kuun nonono. Kanageso soraaya anana kuuyanon uuwaa gawon mewombaaajon joridaboron laligowombaaajon ama kaen inaan nonono. ¹³ Kaanon kaen gawon morota morota men laligon Anutu moma laarin kanagen Meria moma yagon iikanon men kululuun aon motoonjo koloon nambonja. Anutuwaqa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii koreyanon Kraistwaanon eja. Nononon Kraistwaa kowinonja momoya ano esunja horonin musulunjon nonono somariin sein kotiin laligonin akadamuya maama nonono kuuya asugiro laligowonja.

¹⁴ Toroqen naamade kaanja laligowombotiwaajon Kraistnon uunana kuuj iyana kaanja akadamananawo koloowonjatiwaajon inaan nonomakeja. Naambora kaanja laligonin qewolon ejembanon arej ii me ii ama mondon tutugon nononji tama kamaan nunuroti, onjo mono iikawaa so koloon lanj laligowubo. Haamonon momosiin ewaewan kono kowenon qindiuro sirinon godomaruru lanj wama kamaqen-kanqen ama simbirinjambaranj amakeja. Kawaa so balon ejembanon selenon kuukuu ama unju menj momo tiliqiliawo mokoloon ejemba lanj kuma ononji jinjauj amakeju.

¹⁵ Iikawaa so lanj mende laligowuto, qaa honagadeen pondan jen jopagon aon laligowu. Kaanja laligon Kraistnon wajnana kolooji, kosogia mono iwaanon mondonjogi kemero rindanjon iwoi kuuya kanon somariin kotiin akadamugiawo koloon laligowu.

¹⁶ *Kraistnon wajnana koloon anjaa sele busuya anana kuuya galer koma nonono tokotokoya kuuyanon sele busuya ano kana boria toroqen somonjonj metulanjon nononji motoonj koloonj. Esuj motomotoonj ej nononjiwaa so mono gawonana menj kotinjonj jopagon aonin honja sele busuya iikanonj kotiin somariinjeja. Kianj.

Asagaa nanamemenj gbilia ama menj laligowu.

¹⁷ Kaanja koloonjiwaajon niinonj Pombaa jeta menj galer meme qaa kokaen jewe moma yagowu: Uumeleembaa gadokopa ejemba uumomogia sooro kikisi kaanja koloon eenj omaya lanj laligonkejuti, onjo mono iyonoononj tani bologa ii mende toroqen ama menj laligowu. ¹⁸ Uumeleembaa gadokopa ejemba yonoo uumomogia-nonj tiuro Anutuwo laaligowaajonj sisau ama sooju. Momo bologanonj uugia gojoma duurotiwaajonj ama poumapou ama tompin laligoju. Kawaajonj Anutuwaanonj laaligo kotiganonj mende qokotaanjkejuto, iyangiodeen lanj toontoonj laligoju. ¹⁹ Galengia mende menj aogi uugia gojondabororo gamu sayawo ujuro laligoju. Uugia kaiseranonj somonjonj menj tiloonj onjono iwoi kaanjaajonj lanj aisoonjeju. Iwoi menjo mewombaajonj otoko ama koposonjonjeju.

²⁰ Yonononj kaen amakejuto, onjo Kraistwo laaligowaa kania ii kaanja mende kuma ononji mogi. ²¹ Onjo qaa honjaa Toya Jiisaswo qokotaagi iikawaa so kania kuma ononji honja kokaen moma yagogi: ²² *Wala nanamemenjia walaga otaagi siingia kombombanja bologanonj angomokolonj ama onjono tiwilaanj aowombaajonj anji. Kana kuma ononji mogiti, iikawaa so mono uugia walaga motogonj gilinj gema qewu.

²³ Uumomogia menj gbiligi kolonjanin laligowutiwaajonj kana kuma ononji. ²⁴ *Anutunonj anana anjaa kaitaniaa so soraaya koloonj kotiin laligowombaajonj mokoloon nonono. Uu gbiliala laaligo solanja otaawombaajonj mono nonono. Kawaajonj uu gbiliala iikayadeenj monjo bo konji kemero laligowu. Kana ii kaen kuma ononji moma yagogi.

²⁵ *Kana kaen ero anana Kraistwaa sele busuya motoonjo iikawaa uutanonj daremunj kaanja toroqen ala-ala koloonj laligojonj. Kawaajonj qaa qolonjmolonjgoya ii mono motogonj giligi kemero batugianonj qaa honagadeen kuuya aminj moma laligowu. ²⁶ *Temboma kukupirinonj ambuti eenj, mono kilenj singisonjo mende ambu. Iringia soombaati, qaagia ii mono uulanawo ween jaayanonj mende tegonj kemero jen tegogi solanjanawa. ²⁷ Kaen Kilenjaa Toyanonj batugianonj koubabotiwaajonj qewagonj kambanj monj mende munj uulanawo yakariwu.

²⁸ Monjonj yonjoro meme laligoroti, iinonj kaanja mombo mende amba. Kaen qaagoto, mono iyanjaa borianonj gawonj kaparanj koma menj laligowa. Gawonj menj anjaa nene hinaya mokoloonj saanonj afaanjonj ejemba wanaya nanjonj onjomakeba.

²⁹ Qaa saga monj jegianonga mende kamaawato, qaa ejemba uugia nanjonj menj kotiiwaati, mono iikayadeen jenj laligowu. Ejemba qaagia moma uugia ejiwaa so qambanjmambaaajonj amamaajuti, mono iikawaa so gejanono qaagia ononji naanja moma qeangowuyaga. ³⁰ Anutunonj bujauruta downana mero Siwenonj ubonjati, kambanj iikawaajonj aiweseya kombombanja mokotaanj onjono uugianonj kemenj Anutuwaawo munjenja koloaja. Kawaajonj Anutuwaawo munjenja Unja Toroya ii mono wosobiri mende qenj mubu.

³¹ Onjo mono uukaambo ano uuduudu kuuya ii qetegonj giligi koriganonj raba. Uugeranonj mende juma onjoro uugianonj aonj yonj qama jenj aowubo. Kaanagadeen gemageqe qaa tokoronkota ii mende jewu. Angonjora kania kanianonj uugia menj tiloowabotiwaajonj ii mono kuuya gema qegi korikori ewa. ³² *Korikori ewato, ala-ala menj migigiin aonj gumbonjonjonj qaganonj ama aonj laligowu. Kraistwo qokotaagi Anutunonj singisongogia mesaonj songbama onjono, onjo mono iikawaa so toroqen koposogia mesaonj aonj laligowu. Kianj.

* 4:16: Kol 2.19   * 4:22: Kol 3.9   * 4:24: Jen 1.26; Kol 3.10   * 4:25: Zek 8.16   * 4:26: Ond 4.4   * 4:32: Kol 3.13

5

Anutuwaa asasaganonj laaligo ii kokaenj:

¹ Anutuwaa wombo meraboraanja koloojutiwaaonj siligia mono kaparanj koma Anutunonj amakejiwaa so ama otaanj laligowu. ² *Kraistnonj jopagonj nonoma laaligoya nonooonj ama qeleema mesaoro. Siimolonj oogi kaasoyanonj umakeroti, Anutunonj iikawaa so Kraist laaligoyaa kalaenja ii moma angonj kono moronja unkoowayawo kaanja koloon iwaa jaanonj pumpungoro aisooro. Onjo mono kaanagadeenj uujopanonj nama Kraistwaa so jopagonj aonj ama menj laligowu.

³ Serowilinj ano angonjora kania kania me otokowaa (greedy) silia ii Anutuwaa jaanonj mende sokonja. Kawaajonj Anutuwaa ejemba soraaya koloojutiwaa so iwoi kaanja qaaya monj ii batugianonj mende oosirinj jegi mobu. Awawi!

⁴ Gonj koma jononsisi ama qaa saga arokuukuuyawo ano qaa seña seña ii mende jewu. Iikanonj uugia menj tilooro mende sokonja. Kawaajonj ii mono mesaodaboronj mepemepesee qaa jenj seinj laligowu.

⁵ Qaa kota koi mono moma komuwu: Monjonj serowilinj me angonjora me otoko koloon iwoiwaajonj koposonjonkeji, iinonj mono Anutuwaa bentotonja bunja qen aomambaajonj amamaawaa. Nanamemenj iikanonj benj qolonjmolongoya me tando lopionj mepeseenj onjmakejutiwaa tania kolooja. Kaenjanj, iinonj mono Kraist ano Anutu yoroo bentotonj uutanonj keumambaajonj amamaawaa.

⁶ Anutunonj singisonjo iikaanjaajonj ama temboma irinjonsoonja qaa qootogo ejemba yonjo qagianonj ano umakeja. Kawaajonj monjonj qaa omayaa kaanja jenj kele ama tutugonj tiligonj onjombabo. ⁷ Kawaajonj ejemba kaanja mono gema unjuj yonjowo ainjolonj mende laligowu. ⁸ Wala pangamanonj laligogito, kambanj kokaamba Pombokotaa nama iwaa asasagawo laligoju. Nanamemenj mono asasagaa bunja koloojutiwaa so ama menj laligowu. ⁹ Asasagaa bunja koloojutiwaa toomorianja honja ii kokaenj: Onjo nanamemenj awaa otaagi Anutunonj qaagia jenj tegoro solanjaniwu ano qaa honja toonjgadeenj jenj laligowu. ¹⁰ Naa iwoi Pombaa jaanonj sokombaati, iikawaa kania mono monjgama gosinj moma asariwu.

¹¹ Pangamambaa nanamemenj gorosonja ama menjkejuti, iyonjowo mono ainjolonj mende toroqen laligowu. Yonjo kilenqagia ii mono injisaama asasaganonj ama jenj onjombu.

¹² Tosianonj singisonjo aasanjgoyanonj amakejuti, ii asuganonj jeninj gamuyawo koloowabo. ¹³ Anutuwaa asasaganonj singisonjogia kuuya menj asariro kaniqagia honjanonj mono asuganonj asugiwaa. ¹⁴ Asasagaa Toyanonj mono aasanjgoyaa iwoiya kuuya injisaano asasaganonj asuginj ewaa. Kawaajonj qaa monj kokaenj jegita eja,

“Gaonj ejanj, gii mono uuga tooro moba.

Mono koomuyanonja gbilinj waana Kraistnonj menj asarinj gombaa.”

¹⁵ Qaa iikawaa so nanamemenj mono momakooto qaganonj ama menj laligowu. Moto koloonj tompinj laligowubotiwaaajonj mono awaagadeenj galerj menj aonj laligowu.

¹⁶ *Kambanj kokaamba bobooli kambanj koloojiwaaajonj ama uuwaa gawonj mewombaa kana mono koloowaati, kambanj ii mono mende mesoqesoonj tiwilaawuto, ejemba kooronjanonj kema osonj qambanjmambanj koma onjombu. ¹⁷ Kawaajonj eja uugia qaa kaanja lanj mende laligowuto, Pombaa uusiina ii awaagadeenj moma asarinj nambu.

¹⁸ Wain apu kotiga nenj enkalolonj ambubo. Anggiaa jaajaa laligogi momogia bologanonj asugiro pangamanj laaligononj ritegonj kemenj tiwilaawubo. Kawaajonj enkalolonj ambuboto, Unja Toroyanonj uugia saa qewaatiwaaajonj mono kaparanj koma nambu. ¹⁹ *Mono Bunja qaa aminj moma ondino (Buk sonj), mepemepesee rii (oonjsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj qama Ponj mepeseenkebu. ²⁰ Kaenj me kaenj kolooro iikawaajonj mono Ponjana Jiisas Kraistwaa qata qama Manjana Anutu suulanj dangisenj jenj munj laligowu. Kianj.

Loemba onjo qambanjmambanj qaa

²¹ Kraistwaa jeta uuguwubotiwaaajonj mono keegia moma batugianonj qaa baatanonj kemenj aonj laligowu.

²²⁻²³ *Kraistwaa sele busuya ii uumeleenj kanageso. Iinonj iikawaa wanja ano Hamoqeeq Toyaa kolooja. Iikawaa so ejanonj kaanagadeenj embiaa wanja kolooja. Kawaajonj emba onjo mono Pombaa qaa baatanonj kekembaa so onjogiaa lourugia goda qen onjomaa qaagia baatanonj kema laligowu. ²⁴ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa qaa baatanonj nanjonj, iikawaa so emba onjononj kaanagadeenj mono lourugia yonjo qaa kuuya otaanj laligowu.

²⁵ *Kraistnonj iyanjaa uumeleenj kanagesoya jopagonj nonoma ananaajonj ama laaligoya

* 5:2: Eks 29.18; Ond 40.6 * 5:16: Kol 4.5 * 5:19: Kol 3.16-17 * 5:22-23: Kol 3.18; 1 Piito 3.1 * 5:25: Kol 3.19; 1 Piito 3.7

togon qeleenoti, iikaanja eja onjononj mono kaanagadeenj embaurugia jopagonj uukalenj ama onjoma laligowu. ²⁶ Kraistnoj uumeleenj kanagesoya Buja qaayanonj tak kotonj emba bunjaya soraaya koloowombaajonj apu kaanja kanonj songbama menj solanjaninj nonono. ²⁷ Iinonj anana bumbuja awaa soro koloowombaajonj moma uunanaa sunuya menj solanjaninj jewonj gojejeraya qaa koloowombaajonj kaparanj komakeja. Kanageso soraaya koposowaa qaanaa qaa koloowombaajonj momakeja. Kraistnoj kanj nunuano asamararananonj eu keuninj jiilanjanonj kuuro asarinj emba bunjaya kaanja iyanjaa jaasewananonj nonoma nonoono akadamunanawo ano iimasiinjananawo nambonja.

²⁸ Eja onjo kaanagadeenj mono Kraistwaanonj tani ii otaanj embaurugia jopagonj onjoma laligowu. Embia jopagonkeji, iinonj mono iyana kalanj koma aonkeja. Kawaajonj onjoangiaa sele busugia kalanj koma aonkejuti, iikaanja mono embaurugia kalanj koma onjongi sokombaa. ²⁹ Monjonj monj anjaa sele busuya kambanj monjonj kazi mende ama muroto, kuuya anana sele busunana waginj kalanj komakejonj. Kraistnoj kaanagadeenj uumeleenj kanagesouruta anana sele busuya kaanja qaayanonj nunuaginj kalanj koma nonomakeja.

³⁰ Uumeleenj kanageso anana Kraistwaa sele busuya koloojonj. Anana Kraist sele busuyaa dondomonjurutu koloojonj laligojonj. Kawaajonj nunuaginjkeja. ³¹ *Buja qaa monj kokaenj eja, "Kawaajonj ejanonj mono nemunmanja oromesaonj embiawo qokotaanj woi yorononj selemotoonjgo koloojonj laligowao." ³² Qaa ii sareqaa aasanjgoya. Ii Kraist ano uumeleenj kanageso ananaa uu soomongonanaajonj jenj oojenj. Qaa arenj iikawaa kania ii aasanjgoya ano dusiita keemeya. ³³ Kaenj koloojato, onjojonj qaa ii kokaenj jejen: Onjo motomotoonj mono kaanagadeenj embaurugia onjoangia kalanj koma aonkejutiwaa so jopagonj onjoma laligowu. Emba onjononj mono kaanagadeenj lourugia goda qenj onjoma laligowu. Kianj.

6

Merabora ano nemunmanj onjoo uusoomonjgo

¹ *Merabora onjoononj nanamemenj dindinja ii kokaenj: Onjo mono Pombo qokotaanj nemunmanjwoigia yoroo jegara tenj koma otaanj laligowu. ² *Anutunonj jojopanj qaa 1-2-3 kawaajonj tetegoyanonj tawaya nonomambaajonj mende jero ejato, jojopanj qaa jango 4 ii dondomonjowo. Wala kokaenj jeja, "Nemunmanjwoiga mono goda qenj oroma laligowa." Qaa ii tenj koninj Anutunonj iwaa tawaya nonomambaa qaaya kokaenj somonjgoro oogita eja, ³ "Goda qenj orona Anutunonj toomorianj gono toroqenj namononj kambanj koriga laligowaa."

⁴ *Meraboraurugianonj uukanjjangiawo koloowubotiwaajonj manj onjononj mono qaanonj soya uugunj mende horonj kitonj onjoma laligowu. Kaenj qaagoto, Pombaa Kana qaa tenj kombutiwaajonj kuma onjoma iikawaa so mindinjgonj onjongi somariiwu. Kianj.

Welenjeqee ano galenj onjoo qambanjmambanj qaa

⁵ *Welenjeqee onjo mono namononj galenjurgia onjoo qaagia Kraistwaa qaa kaanja tenj koma siijaago siimeme mende amakebu. Qaagia uuguwubotiwaajonj sombugia moma jenengiaa ororo laligowu. Uugianonj gbingbaonj mende ambuto, mono bonj qenj nama ama menj laligowu. ⁶ Tourugianonj kondokondoowaa wanj angij ejembanonj injisosoroowutiwaajonj qaagoto, jaaqasue mesaonj uugia gawononj ama menjkebu. Kaenj ama Anutuwaawaa uusiinja otaanj Kraistwaa welenjeqee kaanja koloonjkebu. ⁷ Balonj ejembaga welenj qenj onjonjonj Ponj anja welenj qenj munkejjonj. Kaenj moma gawongia mono Pombaa jaanonj sokombaatiwaa so uuqeeangowo menj laligowu.

⁸ Qaa koi mobu: Onjoo batugianonj tosonianj gawonj toya laligoju ano tosonianj tourugia ii tawagia qaa eenj welenj qenj onjoma kamaanjeqeta laligoju. Ii kilenj daenj yonjononj gawonj awaa ii me ii menjkejuti, Anutunonj mono iikawaa tawaya onjono buja qenj aowuya. Qaa ii mono romonjonj laligowu.

⁹ *To ano welenjeqee onjoo Pongia motoonjgo iinonj Siwe gomanonj laligoja. Iinonj ejemba tosaanja mende injisosoronj tosaanja mende surenj onjmakejato, so motoonjgononj gosinj qaanaa jenj tegonj nonombaa. Galenj onjo ii moma kotojutiwaajonj mono welenjeqee alaurugia yonjowo wasombura maayanonj aonj so motoonjgo ama onjoma horonj ureenj memetorotoro mesaonj laligowu. Kianj.

Anutuwaawaa jurujambanj kuuya menj laligowu.

* 5:31: Jen 2.24 * 6:1: Kol 3.20 * 6:2: Eks 20.12; Dut 5.16 * 6:4: Kol 3.21 * 6:5: Kol 3.22-25 * 6:9: Dut 10.17; Kol 3.25; 4.1

¹⁰ Terena oodaboromambaajon ama qaa kokaen oojen: Onjo Pombo qokotaen nanji ku-usunja somatanon mono inaan nanjon onono kotiinjebu.

¹¹ Kilenjaa Toyanon selenon kuukuuwaa momo aren kania kania amakeji, onjo ii jaasewan qen kotakota nambutiwaaajon mono Anutuwaa jurujamban kuuya men konji kemero laligowu.

¹² Nononon balon ejemba sa busugiawo yonowo manja mende aonkejonto, ber kawali galen ano konhaamo bologa bologa tuarenjen ama onjombombaaajon nanjon. Ber kawali galen bologa namo sombin batugaranon jinjaron dunjianon nama pon kaanja galen komakejuti, ii mono qotogon qetama onjmakejon. Kaanagadeen pon qerewenja boi uuta ano kamaanqeqeta batunananon pangamambaa ometotombaa eja geria laligon ilawoila kuuya galen komakejuti, nononon mono iyonowo manja qenkejon. ¹³ Kawaajon tuarenjen ama onjombombaaajon mono Anutuwaanon jurujamban kuuya men konji kemero nambu. Kaen nanji kereurugia kamban bologanon unjuwombaaajon alanzan koumakebuti, kamban iikanon mono saanon afaangon manja qen riiatama onjombu ano manja qegi tegoro saanon goman balongianon wakasiin nambu.

¹⁴ *Jurujambangia mono kokaanja kaya mouma aowu: Qaa honagadeen jejeta iikanon mono irimungon kaanja iingianon somonjon nambu. Nanamemen solanja soro ii totogianon reen maleku kaanja koma sopa somonjon aon nambu. ¹⁵ *Kana esu mouma saanon rindangon riin kemakejon. Kawaa so onjo mono luaewaa Bunja jen seiwombaaajon jojorigi iikanon nemun koma onjombaa. ¹⁶ Jurujamban iikawo torogon suman wana qata momalaari ii mono bunja qen aon suulan besaan namakebu. Kilenjaa Toyanon ninidon siwisewe nonomambaaajon moma tiwo wasaya motonkeji, iikawaa angobato geria kuuya mono reen iikanon qewagon anjon koma aonkebu.

¹⁷ *Anutuwaa Hamoqeqe Toya ii mono bunja qen aowu. Bunja qen aon mombo letombuti, donhamo ii mono wangianon aen wanjou kaanja mougi turun anjon koma onjmakebaa. Unja Toroyanon manjawaa soo somata nononji, ii Anutuwaanon Bunja qaa. Ii kaanagadeen mono bunja qen aon uu wombogianon ama manja iikanon qenkebu. ¹⁸ Jurujambangia kuuya ii mouma aon mono kamban so Anutu qama koolin qisin laligowu. Unja Toroyanon kondoon inaan onjmakejiwaa so mono welema saama munkebu. Mono pondan uugbiligibili laligon suulan Anutuwaa ejemba soraaya kuuya yonoojon ama kaparan koma qama koolinjebu.

¹⁹ Noojon kaanagadeen kokaen qama koolinjebu, "Anutu, gii mono qaa kota dindina Pool muna goo Oligaa Bunja aasangoya ii qaa jetanon jewaatiwaa so jen asarin awasankakagadeen nama uukuuku men onjmakeba." ²⁰ Niinon Oligaa Bunja iikawaajon ama Anutuwaa jotamemeya eja wana kolojento, gawon menkejeniwaaajon ama kamban kokaamba kapuare mirinon rajen. Kawaajon Bunja qaa ii Anutuwaa jaanon sokombaatiwaa so awasankakagadeen jen laligomambaaajon mono qama koolin laligowu. Kian.

Yeizozo qaa tetegoya

²¹ Wombo alana Tikikus iinon noo sunduna ano mobuya. Iinon Pombo qokotaen gawon membiri-qembiria qaa menkeja. Kokanon nomaen ama men ramakejenji, ii kuuya injoro onjo kaanagadeen ii mobu. ²² Nononon nomaen rama laligojoni, onjo sundu ii mobutiwaaajon Tikikus wasin mube Efesus onjoonon kawaa. Iinon kan ulunkolen men onono saanon bonjon laligowu.

²³ Manjana Anutu ano Pon Jiisas Kraist yoronon mono uumeleen alaurunana onjo luea qen uunon jopagon onjoma momalaarigia men kotiinjeba. ²⁴ Ejemba Ponnana Jiisas Kraist kamban tetegoya qaa jopagon laligowuti, Anutuwaa kalenmoriantanon mono kuuya onjowo en en ubaa. Kian.

Filipai Tere Poolnoŋ Filipai yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Poolnoŋ misin gawoŋ liligoŋ mero indiŋa woi kolooro Eisia Maino (Turkey) mesaŋoŋ Yurop balonoŋ keno. Kema Room prowins qata Masedonia kanoŋ uugia kuuro meleenŋi Kraistwaa kanageso mutuya ii Filipai sitinoŋ kolooro. Kanageŋ aposol Pool ii Room sitiwaa kasa mirinoŋ anŋi siimbobolo qaganonŋ raro gawoŋ meme ejemba tosianoŋ tuarenjen ama mugi. Ii ama mugi tosianoŋ Filipai uutanonŋ kaanjadeenŋ qaa doogoya kuma oŋoŋgitiwaaŋonŋ majakaka moro. Kambaŋ iikanoŋ Buŋa Tereya koi Filipai momalaari kanageso yoŋooŋonŋ ooro. Majakaka moroto, kilenŋ uluŋkolenŋ qaa ano uunaŋŋononŋo qaa koi korisoro qaganonŋ oonŋ ano.

Poolnoŋ kapuare mirinoŋ raro Filipai momalaari kanageso yoŋononŋ ilaanŋ mubom-baajoŋ kaleŋ anŋi karoti, iinoŋ iikawaa darygisenŋ jeŋ oŋomam-baajoŋ Tere koi ooro. Ii oonŋ toroqenŋ uunaŋŋononŋo qaaŋa mamaga motoonŋ ano. Anŋo koŋajilinŋ kania kania moro Filipai yoŋononŋ Poolwaa qaaŋa ii mugi kilenŋ kotiinŋ awasankaka nambuŋiwaajoŋ uu nanŋonŋ oŋono. Gejanono qaa tosaanaŋ kokaenŋ: Oŋoanŋgiaa selegia meŋ uma awelegowubotiwaajoŋ mono galeŋ meŋ laligowu. Dogo mambaŋ koloonŋ toroqenŋ neweqeweŋle ambuboto, Jiisas kaanŋa uugia meŋ kamaanŋ ama aonŋ laligowu. Qaa koi duduuwubo: Kraistwo qokotaanŋ nanjuti, ii Anutuwaawaa kaleŋga. Juuda yoŋononŋ Mooseswaanonŋ Kana qaa areŋa teŋ koma otaanŋ Anutuwaajoŋ sili iwoi amakejuto, uumeleenŋ alaurunana oŋononŋ kaenŋ qaago. Oŋononŋ mono Anutu moma laarinŋ mugi kaleŋmoriaŋa sewanŋa qaa oŋono buŋa qeŋ aonŋ iikanoŋ laaligo donŋgoga mokoloonŋ laligoju. Daenŋ yoŋononŋ Kraistwo qokotaanŋ laligojuŋi, Anutunonŋ mono ii luae qeŋ oŋono aisoonŋ laligowu.

Kraist moma laarinŋ Anutunonŋ uukoisoro nonono saanonŋ awasankaka qaganonŋ kotiinŋ laligowonŋa ano uumeleenŋ alaurunana yoŋowo motoonŋ kaparanŋ koma kotiinŋ nambonŋa. Poolnoŋ iikawaa qaaŋa ii mamaga ooro. Poolnoŋ Filipai kanageso yoŋoo waegia kotiga mewembaajoŋ moma laligoroti, iikawaa qaaŋa ii kaanŋagadeenŋ asuganonŋ ooro.

Buk kokawaa bakaya wanŋa 7 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-11

Poolnoŋ nomaenŋ ama laligoro 1.12-26

Kraistwo laaligowaa kania 1.27-2.18

Timoti Epafroditus yoroononŋ gawoŋ areŋa 2.19-30

Tuarenjenŋ yoŋononŋ tiligoŋ oŋoŋgi kamaawubo 3.1-4.9

Poolwaa alauruta Filipai laligogiti, iyoŋoo qaagia 4.10-20

Terewaa qaa kota wanŋa 4.21-23

¹ *Pool Timoti norononŋ Kraist Jiisaswaa welenŋ qeŋ laligoju. Uumeleenŋ kanageso soraaya kuuya Kraist Jiisaswo qokotaanŋ nama Filipai sitinoŋ laligojuŋi, noro oŋowo ano oŋoo wanŋia (bisop, pasto) ano Buŋa gawoŋ meme ejemba tosaanaŋ (diikon) oŋowo qaa aminŋ mobombaajoŋ moma tere koi oojenŋ.

² Anutu Manŋana ano Poŋ Jiisas Kraist yorononŋ kaleŋmoriaŋ oŋoni luaenoŋ laligowuti-waajoŋ mojenŋ.

Poolnoŋ Anutu mepeseenŋ qama koolija.

³ Niinoŋ romoŋgoŋ oŋomakejenŋiwaawaa so Anutu mepeseenŋkejen. ⁴ Kambaŋ so korebore oŋooŋonŋ Anutu qama koolinŋkejenŋi, ii mono korisoro qaganonŋ qama koolinŋkejenŋ. ⁵ Niinoŋ Anutu kokaembaajoŋ mepeseenŋkejenŋ: Oŋo Oligaa Buŋanoŋ qokotaagiti, kambaŋ mutuya iikanoŋadeenŋ kanaiŋ niwo manŋa qeŋ kotinŋonŋ noma laligoŋ kouma laligoju. ⁶ Anutunonŋ uugianoŋ gawoŋ awaa kanaiŋ meŋ laligoju, ii mono toroqenŋ mero Kraist Jiisasnoŋ mombo asugi-waatiwaa kambaŋanoŋ tegowaa. Kaenŋ moma laarinŋ kotiinŋ Anutu mepeseenŋkejenŋ.

⁷ Oo jogia newe, wombo alauruna koloojuŋiwaajoŋ kuuya oŋo kaenŋ romoŋgoŋ oŋombe awaagadeenŋ sokonŋa. Anutunonŋ gawoŋ nonota kapuare mirinoŋ ramakejenŋ me aworo niinoŋ Oligaa Buŋawaajoŋ manŋa qeŋ enkalolonŋ qaa qewagonŋ qaa oŋanoŋ tiita iriga meŋ kotiiwaatiwaajoŋ liligoŋkejenŋ. Kaenŋ me kaenŋ amakejenŋi, kuuya oŋononŋ mono niwo nanŋi kaleŋmoriaŋ iikayadeenonŋ sokoma oŋono gawona nanŋgogi motoonŋ simbawonŋowo koloonŋonŋ. ⁸ Kraist Jiisasnoŋ oŋo jopagonŋ inaanŋ oŋomakeji, niinoŋ ii moma iikawaa qaganonŋ nama kuuya oŋooŋonŋ siinŋ moma inŋimambaajoŋ kaparanŋ koma laligojenŋ. Kaenŋ jeŋ qaa honŋa jejenŋi, ii Anutu anŋo saanonŋ nanŋonŋ noma jewaa.

* 1:1: Apo 16.12

⁹ Niinon ojoojon kokaen gama koolinkejey: Anutu, gii mono Filipai alauruna inaan onona toroqen kotiin jopagon aogi uujopegianon somariin seiwaa. Kaen kolooro saanon kana hona iima koton enkalolon qaa mesaon laligowu. ¹⁰ Kaen laligon saanon qaa gosin kana awaa soro meweengon soraaya koloon koposowaa qaagia qaa laligon ubu. Kraistnon eleema kawaati, kamban iikanon lombonananon tegowaa. ¹¹ Jiisas Kraistnon nanamemen solan nemun kono iikawaa hona asuginkebaa. Honan kanon uugia saa qero ejembanon kaen injiima Anutu mepeseegi qabunyanon seiwaati-waajon gama koolinkejey. Qaa ii onanon.

Pool kapuare mirinon anji Buna qaanon kotiuro.

¹² Oo uumeleen alauruna, ononon noo kanana moma kotowu-tiwaajon kokaen moma oojey: Iwoi bologa noonon kolooroti, iikawaa bujuyanon seiuro Oligaa Bunanananon ejemba sokoma onono gawona-nanon toomorianawo koloonkeja. ¹³ *Nii Kraistwaajon ama kasanon gbadoon nongi Room kokanon rajeni, qaa ii manjaqede eja kuuya Siisa-kimbaa galenkonkon miri galen menkejuti, iyononon moju ano kaanagadeen ejemba tosaan mamaga yonoo gejagianon kemero modaboroju.

¹⁴ Toroqen hona kokaen kolooro: Uumeleen alaurunananon kapuare mirinon rabe Pononon ilaan nomakejiwaa qaaya mogi. Ii moma seiseyanon Pombo kotiin qokotaan nama kaparan koma awasanakaka koloogi. Kaen koloon Anutuwaanon qaa torokoya qaa jen seigi toroqen kemakeja.

¹⁵ Tosianon noojon mogi uro uusiin soraayanon nama Kraistwaa kania jen asarinkejuto, tosiyanon noojon ama uugianon junjun moma gema nuu angowowo ambombaajon moju. ¹⁶ Alauruna hona yononon noo kanana kokaen moju: Anutunon kuun nonota aworo niinon Oligaa Bunawaajon manja qen enkalolon qaa qewagonkejey. Kaen moma jopagon noma nanjon nomakeju. ¹⁷ Gemaqede ejemba yononon iyanjiaajonadeen romonjon tawawaajon mondon uugianon menjengoro Kraistwaa kania kaen jen asarinkeju. Kaen ama kapuare mirinon rajeni, kamban kokaamba anjosisiri toroqen ama nombombaajon moju.

¹⁸ Kaen mojuuto, ii kilen. Kraistwaa kania ii iwoiwaajon mondon silemale amakeju me Anutu tororo ten koma jen asarinkejuti, ii niinon mobe sokonja. Kaen me kaen amakejuti, uunanon mono iikawaajon qeangoro onanon aisoojena aisoonkema. ¹⁹ Aisoowe noojon gama kooligi Jiisas Kraistwaa Unj Toroyanon nanjon nono saanon isama nongi kamaamambaa tani mojen. Kaen koloowaati-waajon moma iikawaajon kaanagadeen aisoonkejey. ²⁰ Iwoi mojen ama gamu mokoloomambotiwaajon mono jejeromonon ama laligojen. Gamu qaagoto, kamban so Kraist mepeseen laligoweti, iikawaa so kamban kokaamba kaanagadeen koloowaatiwaajon mojen. Sele busunanon komuwaa me laligowaati, ii kilen mono awasanakaka qaganon Kraist mepeseewe qabunyanon somariwaa.

²¹ Laligomanati een, laaligona mono Kraistwaa qabunyanon somariwaaatiwaajon ama laligomanja. Nugi komuwenagati een, iikanon mono men qeangon nono oyanboyon koloomanja. ²² Kaen koloowenagato, balonon sele busuwo laligomanati een, mono uuwaa gawon mewe toroqen honawo koloonkebaa. Ii romonjon neenaajon laaligo me koomuga meweengowenaga, ii saanon mende mojen. ²³ Laaligo ano koomu batugaranon papangon laligojen. Kraistwo eu laligowenaga, iikanon mono iwoi kuuya uugun morian somata mokolon nonaga. Kawaajon balon mesaomambaa siinja moma laligojen.

²⁴ Kaanjan laligojento, sele busuwo qen korin laligomanati een, iikanon mono onjo ilaan onjombe hona onoonon koloowaa. Komu-wenaga, iikanon mono onjo mende ilaan ononaga. ²⁵ Iikaanja moma laarin kotiin kawaajon niima koboogi toroqen laligon kuuya onjo ilaan onjoma laligomambaajon mojen. Ilaan onjombe momalaarigaa onanon mono somariin kotiuro saanon hononja mende aisoon lali-gowu. ²⁶ Kaanagadeen Kraistnon niima kobooro mombon onoonon kawe onjo saanon noojon ama Kraist Jiisas hononja mende mepeseen muu laligowu. Kian.

Momalaarigianon kotiwaatiwaajon manja qen laligowu.

²⁷ Nanamemengia ii mono Kraistwaa Oligaa Bunyanon akada-muyawo koloowaatiwaa so ama men laligowu. Kaen laligogi onoo-non kan injiimanati me mende kan sigenjigen laligon qaa bujugia mobe kanagianon kokaen ero sokombaa: Onjo kulukululuu aren motoongowaa qaa somonjon uumotoonjo ama nambu. Kaen nama Oligaa Bunawaa qaa onanon sooliwobotiwaajon motoon somonjon manja qen laligowu. ²⁸ Kaanagadeen tosiyanon tuarenjen ama onomakebuti, ononon mono qaa jedia kania kania kawaajon

* 1:13: Apo 28.30

mende aaruj lalanganigi uugia mende kamaawa. Kaniagia kaen mobe sokombaa. Anutunon ku-usuj onono tuarenjen ejemba yononon kaniagia iima kokaen moma asariwu: Onoangia kamaan unuro tiwilaagi Anutunon metogon nonono eu oyanbayan laligowonja.

²⁹ Anutunon arenja ama ononoti, ii kokaen: Ono Kraist moma laarinj muj leegen aisoon leegen iwaajon ama siimbobolo moma laligowuya. ³⁰ *Niinon momalaariwaa manja wala onowo laligon qeweti, niigi ano kamanj kokaamba torogon qenkejeniwaa buju qaa koi mojuji, onjo mono manja iikayadeen niwo nanjon qen laligoju, ii mojen. Kianj.

2

Kraistwaa so onoangia menj kamaan ama aonj laligowu.

¹ Ono Kraistwo qokotaan nanjutiwaajon mono uugia nanjon aowombaaajon qambanmabanj mokoloowu. Uujopagia iikanonj mono ulunjekoj ama aonkebu. Unja Toroyawo ususugon nama waegia menj kiankomuj aonkebu. ² Kaen anjutiwaajonj mono momo motoonggo otaanj ororonj jopagonj aonj luaenonj laligowu. Mono uusiingia ano momo arenjia motoonjgo ambombaajonj somongowu. Qaa kaenj somonjonj uumotoonjgo anji honja kolooro moma niinonj onjoonj hononja qaa aisoonj laligomanja.

³ Ilawoila onoangiaajonjadeen horowombaa siijanonj mono mende nemuj koma onomba. Onoangiaa qabunjanonj somariwaatiwaajonj mono selegia mende menj ubuto, uugia menj kamaan ama tosaanja yonoojonj mogi umakeba. ⁴ Ono motomotoonj mono onoangiaa uugiadadeen qeangowaatiwaajonj mende romongowuto, tosaanja yonoo uugianonj qeangowaatiwaajonj kaanagadeen kaparanj koma romonjonj yagowu. ⁵ Kraist Jiisasnonj balononj laligoro aro momo enj muroti, iikayadeenj mono onjoononj ero ii otaanj laligowu.

⁶ Anutuwaaw kaitani kaanja enj muro laligoroto, kilenj Anutu kaanja laligorotiwaajonj mende mondonj awelegonj laligoro.

⁷ Kaenj qaagoto, anjo afaanjonj Anutuwaaw asamararanja mesaonj kamaanj meleema eja tani koloonj welenqeqewaa kaitania menj laligoro. Mono balonj eja ananaa tani koloonj laligoro.

⁸ Kaenj laligonj uuta menj kamaan aonj Manjaa qaa jeta kamanj so tenj koma laligoro. Kaenj laligoro gamu qen muj "Maripoononj qewonja," jegito, kamanj iikanonj kaanagadeenj tenj kondabororo.

⁹ Kaenj tenj koma laligorotiwaajonj ama Anutunonj wano eukanonj uma raro qabunja muroti, iikanonj qa tosaanja kuuya unjuuguj akadamuyawo kolooja.

¹⁰ *Anutunonj qabunja uuta ii kokaembaajonj muro:

Ejemba korebore anana mono qa iikawaajonj ama kamanj monjonj siminj kuma mepeseenj mubonja. Tosianonj Siwe gomanonj eukanonj laligoju. Tosianonj namononj koi laligojonj. Tosianonj komuj koomu mirinonj me senjonj mirinonj laligoju. Anana mono korebore kululuunj usugonj siminj kuma mubonja.

¹¹ Kuuya anana siminj kuma muj je buu susugia so Manj Anutu asuganonj goda qewombaaajonj qata jokolonj kokaenj jewonja, "Jiisas Kraistnonj mono Ponjana kolooja." Kianj.

Jiisawaa asasaga ii jemba batugianonj qendeema laligowu.

¹² Kawaajonj wombo alauruna, onjo mono Kraistwaa sareya otaanj iikanonj mende sologonj kamaawu. Kamanj so Anutuwaaw qaa tenj koma letoma laligogiti, iikawaa so siligianonj uumeleenj jemba onjoononj sokonji, ii mono kaparanj koma otaanj uuwaa gawonj menj laligowu. Niinonj onowo laligoweti, kamanj iikanonj Buja qaa awaagadeenj koma gbilinj zej nama laligogi. Onjomesaonj sigenjsigenj laligojenji, kamanj kokanonj mono kaanjadienj Anutuwaaw jaanonj sombugia moma jenenjia ororo pondanj gawonj ii menj saronogonj laligowu.

¹³ Anutu anjo mono onjo suulanj sololonj nemuj koma onjoma iyanjaa arenjaa so uugia kuunkeja. Kaenj kanonj uusiingia Anutu sokoma mubaatiwaa so kolooro inaanj onono gawonja megii honja koloonjkeba.

¹⁴ Galenjurugia yonowo qaa menjkamakamaa mende ama laligowu. Jenmeesanj ano uunonj njindinj-njunduru laj mende amakebuto, arenjana kuuya mono uuwoi jeaqea mesaonj pondanj menj laligowu. ¹⁵ *Nanamemenjanonj mono kopouloswaa qaaya qaa soraaya koloonj ama menj laligowu. Ejemba doogoya irinqirinja kete balononj laligojuji, onjo mono iyonoo batugianonj Anutuwaaw merabora solanja soro laligowu. Sengelao sombinonj eu asarijuti, onjo mono kaanjadienj balononj sili awaa ama iikanonj jemba asarinj onjoma laligowu.

¹⁶ Kaen laligon laaligo kotigaa Buja qaaya pondan menj ejemba onjombombajon jorinj laligowu. Kaen laligigi Kraistnonj eleema kawaati, kamban iikanonj noo kananonj kokaenj asugiwaa, “Aangole ejanonj kuunonj haamo amambaajonj esunja menj kululuunj kemakeji, niinonj iikawaa so uuwaa gawombajonj sele qen menj kotiin laligowe. Ii eenj toontoonj mende menj laligoweto, honja kolooro.” Kanana kaen kolooro saanonj neenaa selenaa onjoojonj ama mepeseemanja.

¹⁷ Niinonj laaligona qeleema togonj onjoma Anutuwaanonj gawonj tenj koma menj laligowe. Kaen laligowe onjo uugia meleema Anutu moma laarigi iikawaa honja asuginjeja. Kawaaajonj Room gawman yonononj qaana jenj tegonj oro kaanja nunj siimolonj onjoojonj kaanja ama nombuyaga. Sele busunaa saya kaen maabenagati eenj, ii mono apu kaanja eenj tootoonj mende kemenaga. Onjoo momalaari gawonjgiaa honjaajonj ama ii mono akadamuyawo koloowe sokonaga. Kawaaajonj nugi komuwenagato, uunanonj mono kilenj aisoonjejenj ano kuuya onjowo motoonj aisoonkebonja. ¹⁸ Kaanjadeen onjo mono aisoowu ano niwo otokorian maama aisoonj laligowonja. Kianj.

Timoti wasiwe Filipai onjoojonj kawaa.

¹⁹ Ponj Jiisasnonj noojonj moro sokombaati eenj, mono uulanjawo Timoti wasimambaajonj moma jejeromonjromonj anjenj. Onjoojonj kanj nomaenj laligojuti, ii moma eleema kanj nijoro moma noo uunanonj kaanagadeenj qeangonj sororogonaga. ²⁰ Momalaarigianonj kotiiju me loorijuti, iinonj yanjodeen onjoojonj majakaka kaenj moma noo kooronanonj nanja. Tosianonj koi laligojuti, iyonononj mono “Iyanjgiaa majakakagiaga,” jenj qaago tootoonj kotinjonj onjombombajonj momakeju. ²¹ Yonononj kuuya iyanjgiaa iwoiwaajonj moma ii koma horonj menj somariiwombajonj janjarinj riinjejuto, Kraist Jiisaswaa gawonjanonj honjawo koloonjkebaatiwaajonj mende kaparanj komakeju. Mono qemasologen lanj laligoju.

²² Lanj laligojuto, Timotinonj kania awaa gendeenoti, ii onjoojonj moma yagoju. Meranonj anjaa manja welenj qen munjeji, iinonj mono iikawaa so nii Oligaa Buja gawombaa ilaanj noma welenj qen laligoro. ²³ Kawaaajonj Room gawman yonononj noo qaa nomaenj ama nombombajonj somonjowuti, ii momago mono saanonj Timoti wasiwe uulanjawo onjoojonj kawaatiwaa jejeromonjromonj anjenj. ²⁴ Neeno kaanjadeenj Pombo nama kamban mende koriro onjoojonj kamambaajonj awasanjkaka kaenj moma laarijenj.

Epafroditus wasiwe Filipai onjoojonj kawaa.

²⁵ Niinonj iwoi monjgama amamaanj laligowe onjoojonj nenjana Epafroditus wasigi kanj nanjonj ilaanj nono. Iinonj noo kooronanonj gawonj menj manja qen laligoro, toroqenj somonjoojonj mubenaga, iikanonj mende sokonaga. Kaen romonjonj uumeleenj alana ii kambanj kokaambaga wasiwe onjoojonj eleema kawaa. ²⁶ Iinonj kuuya onjo injimambaajonj kaparanj koma laligoja. Ji kiro eroti, onjo qaa ii mogi onjoojonj bimooro moma kawaajonj uukamakamaa laligoja. ²⁷ Iinonj onjanonj jinonj enj koomu borianonj meroto, Anutononj kiankomunj muro qeangoro. Anutononj Epafroditus iigadeenj mende kiankomunj muroto, nii kaanagadeenj niima koboonj menj afaanjonj nono. Iinonj komunagati eenj, neenaa wosobirinanonj mono somariinj seinj qana qana uro laligowenaga.

²⁸ Onjo Epafroditus iima mombo aisoogi noo wosobirinanonj kaanagadeenj afaanjgowaatiwaajonj mojenj. Kawaaajonj kambanj kokaambadeenj uulanjawo wasiwe onjoojonj kawaa. ²⁹ Onjo Pombaa ejemba yonjoojonj hononja mende aisoonjejuti, korisoro iikawaa qaganonj mono iinonj karo koma horonj mubu ano gawonj meme ejemba kaanja ii mono goda qen onjoma laligowu. ³⁰ Iinonj Kraistwaa gawombajonj ama koomu borianonj uma komunj tagoro. Onjo nii nanjonj ilaanj nombombajonj mogito, ii amamaagitiwaajonj iinonj onjoo kitigianonj kaenj ama nomambaajonj kanj laaligoya mesaoro tiwilaanj tagoro. Kianj.

3

Solanja koloowombaa kana honja ii kokaenj:

¹ Oo uumeleenj alauruna, qaa kota kokaenj toroqenj jemanja: Mono Pombo qokotaan aisoonj laligowu. Qaa ii dujanonj mombo oonj onjomambaajonj mojona mende tiija. Ejemba tosanonj tiligonj onjumbotiwaajonj ii oonj onjombe saanonj sokonja. ² Zioz gawonj meme ejemba bologa yonjoojonj mono galenjgia menj laligowu. Yonononj uumeleembaa gadokopa ejemba batugianonj liligonj uugia kuunj kokaenj jenjeju, “Anutuwaa buja koloowutiwaajonj mono aiweseya menj selegia kotowu.” Kaenj kaparanj koma qaagadeenj jenj kasu kaanja hourjhounj qama “Kanageso walaga koloonjonj,” jenj eenj tootoonj jenjeju.

³ Yonononj Anutuwaa jaanonj mende dinjgoju. Selegianonj aiwese iikayadeenj kotonj onjogito, honja ii mono ananaanonj kokaenj kolooro: Anutuwaa Buja qaayanonj uunana

mosonoti, anana mono iwaa uumeleen kanageso honabonja koloon laligojon. Anutuwaa qatanon selenananon aiwese ama nononjiti, nononon iikawaa qaganon mende nama nanjonj moma laarinkejonto, Kraist Jiisasnon hamo qej nononoti, iikawaajonj mono selenana menj umakejonj. Anutuwaa Uja Toroyanonj inaanj nonono afaanjonj Anutuwaa waeya menj mepeseenkejonj.

⁴ Tosianonj selegiaa iwoinonj nanjonj Anutuwaa buja koloowombaaajonj moma laarijuti, niinonj mono ii urjuugujen. Kawaajonj awaagadeen koroa kaanja terereenj engana menj waama awelegowenaga. ⁵ *Noo akadamura ii kokaen: Niinonj Israel ejemba tuunj uatanonj jotamemeya monj koloojen. Benj isina qata Benjamin. Nemunmana Hibruu ejembaga. Niinonj yoroononga koloon Hibruu eja honja koloojen. Koloon ewe ween 8 kolooro kanonj selenakotogi. Farisii koloon laligowetiwaajonj Mooseswaanonj Kana qaa ii tororo otaammbaaajonj kaparanj koma laligowe. ⁶ *Farisii laligonj uunanonj otoronjonj gere tooro uumeleen kanageso ii onjanonj sisiwerowero ama onoma laligowe. Mooseswaanonj Kana qaa tej koma otaanj dindinja koloowonagati eenj, niinonj mono iikawaa so kopoulosa qaaya qaa solanja laligowe.

⁷ Iwoi ii mobe uro iikanonj nanjonj moma laarinj laligoweto, uuna meleema ii kuya mesaonj zej sureenj munj jejen. Kambanj kokaamba Kraistnonj hamo qej nono letombeti, iikawaajonj mono mobe umakeja. ⁸ Ponja Kraist Jiisas moma kotonj oyanboyanj mokoloomanjati, ii moma gosiwe sewanja uuta kaanja koloaja. Kawaajonj laaligona walagaa akadamu iwoina kuuya ii Kraist toroqen iikanonj mesaonj zej sureenj mujen. Kraist mokoloon noononj iwoi kuuya ii mobe kikisi kera toonj kaanja kolooro sureenj gemagenj giliwe.

⁹ Tosianonj “Mooseswaanonj Kana qaa tej kondaboronj iikaanja kanonj nononano dindinja koloowonja,” jejuto, niinonj so iikanonj solanja mombo mende laligojen. Kambanj kokaamba Kraist moma laariwe Anutunonj iikaanja kanonj qaana jenj tegoro solanjanj laligojen. Momalaari qaganonj laligowe Anutunonj kiankomunj noma jenj kotooro sinjisiongonaa qaayanonj komuro laligojen. Kraistwo qokotaanj nama laligowe Anutunonj noo kanana kaenj mokoloowaatiwaajonj kaparanj komakejen.

¹⁰ Niinonj Kraist kokaenj moma kotommbaaajonj kaparanj komakejen: Siimbobolo moroti, iikanonj iwo toroqemmbaaajonj jojorijen. Siimbobolo moma komuroti, niinonj tani iikayadeen komunj iikaanja kanonj iwaa tani kaanja koloowombaaajonj jojorijen. Komunj waaroti, iwaa ku-usunja iikanonj mono inaanj nono kotimmbaaajonj mojen. ¹¹ Komuwe Anutunonj menj gbilinj nono koomunonga waammbaaajonj jejeromonjromonj anjen. Kian.

Mono Anutuwaa kuunonj kaparanj koma toonjanonj kembu.

¹² Neenaajonj kokaenj mende jejen, “Anutunonj toonj anoti, iikanonj mono koudaboronj uumeleembaa akadamura kuuya mokoloonj laligojen.” Kaenj mende koloonj laligojento, Kraist Jiisasnonj haamo ama nonotiwaajonj mono oyanboyanja buja qej aommbaaajonj kaparanj komakejen.

¹³ Oo uumeleenj alauruna, Anutuwaa toonj iikanonj mende keudaborojeni, ii mojen. Motoonjo kokaenj moma amakejen: Iwoi kotogonj gema qeweti, ii duduun Anutunonj iwoi wambusoonanonj ano eji, mono iikaanj baagenj uulanawo kemmbaaajonj awelegonkejen. ¹⁴ Anutunonj eukanonj umanjatiwaajonj nooma toonj kaenj qej nono. Kawaajonj Kraist Jiisasnonj hamo qej nenj nonotiwaajonj niinonj angobatononj kotiinj haamo ama Anutuwaa toononj keube iinonj ila wage wanjanonj koma nombaa. Ii memmbaaajonj awelegonj toonj iikaanj baagenj dindinjagadeen ulanjinj esuna menj kululuunj bobogarinkejen.

¹⁵ Kawaajonj uuwaa akadamananawo koloojonj, Anutunonj anana kuuya momo motongowaa qaganonj Kraist moma kotonj laligowombaaajonj moja. Qaa mombaaajonj momo aro morota monj enj ononagati eenj, Anutunonj mono qaa iikawaajonj nomaenj mogi sokonji, ii kaanjagadeen jenj injisaama onjombaa. ¹⁶ Onjoononj majakaka waja ii kokaenj kolooro sokombaa: Anana kambanj koriga me toroga uunana meleema Anutuwaa kananonj laligonj kouninj, mono nanamemmbaa kana motoonjo iikayadeen toroqenjenj sokombaa.

¹⁷ *Oo uumeleenj alauruna, niinonj nanamemena amakejenj, onjo mono nii niima noo silina ii otaanj laligowu. Nonononj sili awaa qendeema onjoninj tosanonj iikawaa so riinj horonj onomakejuti, onjo mono iyonjoononj nanamemenj ii uunj injiima kotonj laligowu. ¹⁸ Ejemba kelemalelenj yonjononj nanamemengianonj Kraist kere ama munj iyanggiaa aingianonj lanj laligoju. Maripoononj komuroti, iikawaa kania riinj kolonjaninj laligoju. Qaa ii kambanj mamaga jinjanj koloowubotiwaajonj injijowe mogito, kambanj kokaamba ii saama janjna kamaaro jejen.

* 3:5: Apo 23.6; 26.5; Room 11.1   * 3:6: Apo 8.3; 22.4; 26.9-11   * 3:17: 1 Kor 4.16; 11.1

¹⁹ Sele busugiaa siin kombombara bologanon bengia koloaja. Iwoi gamuyawo amakejuti, iikawaajon mogi uro akadamugia kolooro sewanpirinj laligoju. Uumomogia balombaa iwoinonj somonogogi gbadoon onono lanj laligon tetegoyanon gere sianonj kemebuya. ²⁰ Yonononj emu kemebuto, tosaanj nonoo kulukulululuu totonana ii Siwenonj eu eja. Balononj wabaya koloonj tatawagadeen laligon Ponj Jiisas Kraist Hamoqege Tonananonj mombo asuginj nuuambaatiwaaajonj mambomakejonj. ²¹ Iinonj balonj sele busunana kamaanqegeta koi ii menj letono iyanjaa Siwe sele busu kaanja asamararanjowo koloowaa. Ku-usunj kaanja ii Kraist ej muja. Iinonj ku-usunj kaanja kanonj ejemba ano namo Siwewaa ilawoila kuuya ii saanonj kotiinj menj kamaanj nonono iwaa newo baatanonj keninj galenj koma nonono laligowonja. Kianj.

4

Qambanjmambanj qaa tosia

¹ Oo wombo alauruna, kaenj koloowaatiwaaajonj Ponjonj mono ilaanj onono bonj qenj kotiinj nambu. Niinonj onjoonj siinj moma injimambaajonj kaparanj komakejenj. Onjo korisoro qenj nongi. Batugianonj gawonj mewetiwaa honj kolooro qendeenji Anutunonj iikawaa tawa nonombaati, iikawaajonj mono sewanpirinj ama aisoonjkejenj.

² Jotamemeya emba woi Yuodia Sintike, orononj juma angowowo ama laligojao, kaenj mobe. Kawaajonj niinonj uugara kokaenj kuujenj: Oro Pombo motoongo nanjao, iikawaajonj mono uumotoonj ama laligowao. ³ Oo nenjana honja, gawombaa motoonj bosima laligoriti, gii kaanagadeenj kokaenj qisinj gonjenj: Emba woi yorononj uumotoonj ambaatiwaaajonj mono ilaanj oromba. Yorononj niwo Oligaa Burja kotiinj seiwaatiwaaajonj manja qenj laligori. Yorononj Kleemenj ano nenauruna tosaanj yonoo koorongianonj motoonj manja qenj laligori. Tosaanj yonoo qagia ii laaligo kotigaa buk papianonj eu eja.

⁴ Kambanj so mono Pombo nama aisoonj laligowu. Aisoowu qaa ii dunjanonj mombo jejenj.

⁵ Onjo mono gumbonjonjonj qaganonj ejemba ama onongji kuuyanonj tanigia ii mobu. Ponjonj mono kamambaajonj dodowija. ⁶ Iwoi mombaajonj mono konajilinj mende moma laligowuto, iwoi kuuya kawaajonj qiqisigia mono Anutu ijogi mobaa. Kaenj me kaenj koloowaati, mono Anutu qama koolinj welema dangisenj jenj laligowu. ⁷ Anutunonj uuluue onjonji, nono iikawaa kania moma kotowombaajonj amamaanakejonj. Ii momakootonana kuuya uugunj qaita monj koloaja. Kraist Jiisaswo nanji Anutunonj mono uugia ano qaa momogia sopa somonogonj kokojiji menj onono laligowu.

⁸ Oo uumeleenj alauruna, qaana jenj tegomambaajonj ama qambanjmambanj qaa kokaenj jejenj: Anjonjora qaa mende romonogwuto, iwoi kuuya goda qeninj akadamyawo kolooji, uugia mono iikanonj somonogonj laligowu. Qaa honja, qaa dindinj ano soraaya ii mono romonogonj laligowu. Qaa siinjananonj momakejonji, iikanonj mono uugia saa qero nambu. Qaa qaqabunjabunjayowo mepemepese koloowaatiwaa so kolooji, uugia mono iikanonj qokotaanj laligowu. ⁹ Noo nanamemena iima Burja qaana moma uu konongianonj ama burja qenj aogiti, onjo mono ii koma gbilinj ama menj laligowu. Kaenj laligogi luae Toya Anutu iinonj onjowo nambaa. Kianj.

Poolnonj Filipai yonoo kalengiaajonj dangisenj jeja.

¹⁰ Niinonj Pombo qokotaanj nama onjoonj keraqeeangjo somata mojenj. Onjo waladeen nii kalanj koma monenj nombombaa siinj moma laligogito, nomaenj ambombaa kana monogama amamaagi. Kambanj koriga amamaanj laligogi Ponjonj kambanj kokaamba uugia menj gbiliro afaangonj mombo ilaanj nongi. ¹¹ Sele busunaa lombononj rama amamaawenaga, iikawaajonj qaa koi mende jejenj. Noononj iwoi eji, niinonj mono kawo uuluauenonj bonjonj laligomambaajonj mojenj. ¹² Nii janjarinj riinj luaenonj laligowe ano laaligo qaqabunjayawo siiseweweya qaa laligon luaenonj laligowe. Miri so kambanj so uuna bonjonj kono laligomambaajonj mojenj. Nenj timbirinj ambenaga me bodi rabenaga, iikawaajonj mono uuna mende menj kamaanj aonjkejenj. Iwoina kelemalelenj me boronj ej nonaga, ii kilenda. Mono saanonj bonjonj laligomanja. ¹³ Ii me woi monj koloonanj, Kraistnonj menj kotiinj nono iwoi monjonj monj mono mende menj kamaanj nono saanonj laligomanja.

¹⁴ Kilenj konajilina iikawaa utanonjga ala ilailaa ama menj afaangonj nongi sokono.

¹⁵ *Filipai onjo kaanagadeenj noo kanana moma komuju. Niinonj kanainj liligon Oligaa Burja gawonj menj onjowo Masedonia prowinsnonj laligon onjomesaoweti, kambanj iikanonja kanainj momalaari kanageso tosonianonj nii selewaa iwoigianonj mende nanjonj nongi. Niinonj uwaa Burja onjombe burja qenj aogito, selewaa leeya monj mende meleema

nonggi. Filipai uumeleen kanageso oŋo motooŋgononj mono niwo soomonggo ama laaligona nanngogi nanduj monenana bunja qeŋ aonj laligowe.

¹⁶ *Niinonj iwoiwaajonj amamaanj laligoweti, oŋo ii noojonj anŋi Tesalonaika sitinonj karo. Indinj motooŋgo qaagoto, indinj woi selenaa iwoiwaajonj amamaaweti, ii anŋi noononj karo. ¹⁷ Oŋoo hina kalenŋiaajonj koposonjgowenaga, iikawaajonj qaa koi mende oojeŋ. Anutunonj oŋoo ala ilailaagiaa kitia meleema oŋomakebaati, niinonj mono honja ii oŋoononj seiwaatiwaajonj mojeŋ. ¹⁸ *Oŋononj kambanj kokaamba iwoi anŋiti, ii bunja qeŋ aonj noononj iwoi kuuya kanonj mono sona uugunj mamaga eŋ nonja. Epafroditus iinonj oŋoo ala ilailaa kalenŋia meŋ kanj nonota morianawo koloonj laligojeŋ. Oŋo nanduj mamatewoogia anŋi iinonj meŋ karoti, Anutunonj iikawaa siinja moro saanonj sokonja. Anutunonj oŋoo nandungia moma anŋonj kono moronja awaa unkoowayawo koloonj iwaa jaanonj pumpunŋoro aisoonjeja.

¹⁹ Noo Anutunanonj toomorianj kuuyaa Toya kolooja. Iwaa kowianonj iwoi kuuya ii tetegoya qaa eja. Kawaajonj oŋo Kraist Jiisaswo qokotaan nama iwoiwaajonj amamaajuti, ii kuuya mono eŋ mujiwaa so oŋomakebaa. ²⁰ Kawaajonj Anutu Manjana mono kamban so mepeseŋkebonja. Kaen anin Anutuwa qabunjanonj kamban tetegoya qaa seiŋkebaa. Qaa ii oŋanonj.

Yeizozo tetegoya

²¹ Niinonj yeizozona alaurunana soraaya Kraist Jiisaswo motoondeen nanjuti, kuuya oŋoojonj ambe kaja. Neŋauruna niwo koi laligojuti, iyoŋononj yeizozogia anŋi oŋoononj kaja. ²² Anutuwaanonj ejemba soraaya tosaanja kuuya koi laligojuti, iyoŋononj yeizozogia anŋi oŋoononj kaja. Yoŋoononjga tosianonj Siisakimbaa jinjon mirinonj gawon meŋkejuti, iyoŋononj mono kaen moma kaparanj koma jeju.

²³ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmoriananonj mono oŋowo eŋ uma unjagia kotueŋkeba.

Kolosi Tere Poolnoŋ Kolosi yoŋoo Tere ano. Jeŋ-asa-asari

Kolosi ii Eisia prowinswaa taonŋa moŋ. Ii Efesus sitiwaa weeŋ koukoutanoŋ baagen eja. Poolnoŋ Kolosi kamban moŋgen mende kenoto, Eisiawaa siti somata Efesus kanon gbani karoŋ Bunŋa gawoŋ meŋ Kolosi yoŋooŋ kaanŋadeeŋ majakaka moma laligoro. Kanagen Kolosi toŋianoŋ uugia meleenŋi (1.7; Apo 19.10). Poolnoŋ Room sitiwaa kapuare mirinoŋ raro neŋata Epafraŋs iinoŋ Kolosi uumeleen tuumbaa buju qaaya meŋ iwaanonŋ karo. (1.7-8) Sundugia tosaŋa ii awaa koloogito, Kolosi kanonŋ boi takapolakaya kaanŋadeeŋ laligogi.

Boi yoŋonoŋ ejemba kuma soŋ oŋoma laligogi: “Uumeleen kanageso oŋonoŋ Anutu waeya mewombaa kana qaa kania kania ii saanonŋ otaawu. Oŋonoŋ saanonŋ uugia meŋ kamaan selegia qeŋ siimbobolo mobu.” (2.16, 20-21, 23) Toroqenŋ kokaenŋ jeŋ kotonŋ oŋoŋgi, “Momalaarigiawo oŋonoŋ mono siminŋ kuma gajoba waegia meŋ laligowu.” (2.18) Jiisas kaanŋadeeŋ meŋ kamaan muŋ kokaenŋ jegi, “Ii Anutuwaa Meria qaagoto, gajoba wanŋa moŋ.” Kaenŋ jeŋ kokaenŋ toroqegi, “Nonoo qaanana otaawuti, iyoŋonoŋ mono momo aasangoya qaita moŋ mokoloowuya.”

Kawaajonŋ Poolnoŋ Tere koi oŋoŋ Kolosi uumeleenŋ tuuŋ kokaenŋ kuma oŋono, “Iwoi kuuya mono Jiisaswaa baatanonŋ ero iinoŋ Anutu honŋa toonŋ kolooŋ (1.15-17) uumeleenŋ tuuŋ ananaa Wanŋnanaga laligoga.” (1.18) Toroqenŋ qaa kokaenŋ qendeema oŋono, “Kraist Jiisas moma laarigi iinoŋ Anutuwaa momo ano momakooto aasangoya saanonŋ qendeema oŋombaa. Anutuwaa momoya ii momo toŋa kuuya uugunŋ qaita moŋ kolooja.” (2.2-3, 9-10) Poolnoŋ kaanŋadeeŋ uumeleenŋ ejemba laaligogiaa jeŋkooto qaa tosaŋa oŋoŋ ano Kolosi keno. (3.1-4.1)

Buk kokawaa bakaya wanŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-8

Kraistwaa laaligoya ano gawonŋa 1.9-2.19

Kraistwo laaligo gbilaa 2.20-4.6

Terewaa qaa kota wanŋa 4.7-18

¹ Anutunoŋ Pool nii wasinŋ nono jetaa so Kraist Jiisaswaa aposol kolooŋen. Uumeleenŋ alanana Timoti iinoŋ niwo rajon.

² Oo uumeleenŋ alaurunana soraaya Kolosi taononŋ laligonŋ Kraistwo qokotaagi moma laarigianonŋ mende sologoro zeŋ nanjuti, niinoŋ oŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere koi oŋoŋen. Anutu Manŋnananoŋ mono kalenŋmorianŋ oŋono luaenonŋ laligowu.

Oŋooŋonŋ Anutu mepeseenŋ qama koolinŋkejonŋ.

³⁻⁴ Oŋo Kraist Jiisas pondanŋ moma laarinŋ ejemba soraaya kuuya uu wombogianonŋ jopagonŋ oŋomakejuti, iikawaa buju qaaya jegi moninŋ. Kawaajonŋ oŋooŋonŋ qama koolinŋkejonŋ, iikanonŋ mono kambanŋ so Anutu, Ponŋnana Jiisas Kraistwaa Manŋa mepeseenŋkejonŋ. ⁵ Oligaa Bunŋawaa qaa oŋanoŋ wala oŋoononŋ karo jegi jejeromonŋromonanaa kania moma moma asaridaborogi. Moma asarinŋ Anutunoŋ oŋooŋonŋ iwoi ano Siwe gomanonŋ ozonŋ esunŋonŋ eji, oŋo ii bunŋa qeŋ aowombaajonŋ mamboma jejeromonŋromonŋ amakeju. Jejeromonŋromonŋ kanonŋ nemunŋ koma oŋono afaanŋonŋ Anutu moma laarinŋ uugianonŋ jopagonŋ aonŋ laligojuti, mono iikawaajonŋ mepeseenŋ munŋkejonŋ.

⁶ Oligaa Bunŋa qaa iikanonŋ seinŋ gomanŋa gomanŋa sokoma honŋawo kolooŋ somariinŋkeja. Kawaa so oŋoononŋ karo oŋo Anutuwaa kalenŋmorianŋaa kania honŋa ii moma moma asarigi. Ii waladeenŋ moma asarigiti, weeŋ iikanonŋadeeŋ kanainŋ oŋoo batugianonŋ kaanŋadeeŋ honŋawo kolooŋ kotuegonŋ oŋomakeja. ⁷ *Wombo neŋanana Epafraŋs iinoŋ Kolosi oŋooŋonŋ Oligaa Bunŋa ii kuma oŋono mogi. Epafraŋs iinoŋ nonoo kitinana nama Kraistwaa gawonŋa pondanŋ kaparanŋ koma meŋkeja. ⁸ Unŋa Toroyanonŋ sololooŋ oŋono jopagonŋ aonŋkejuti, Epafraŋsonŋ oŋoo kaniaga kaenŋ iima ninijoro moninŋ.

⁹ Kawaajonŋ buju qaa ii moninŋi, nonononŋ kaanŋadeeŋ kambanŋ iikanonŋadeeŋ kanainŋ oŋooŋonŋ Anutu qama koolinŋ laligonŋ koujonŋ. Oŋonoŋ Anutuwaa uusiinŋa moma yagogi momo iikanonŋ uugia saa qewaatiwaaajonŋ welema munŋkejonŋ. Iikanonŋ saa qeŋ oŋono Unŋa Toroyanonŋ mono sololooŋ momo oŋomakebaa. Iikaanŋa kanonŋ mono saanonŋ Anutuwaa siinŋa kuuya dindinŋadeeŋ moma kotonŋ laligowuya.

¹⁰ Oŋooŋonŋ kokaenŋ qama koolinŋkejonŋ: Momakooto kanonŋ nemunŋ koma oŋono saanonŋ laaligogia Pombaa jaanonŋ sokombaatiwaa so laligowu. Uusiinŋa ejiwaa so nanamemengia

* 1:7: Kol 4.12; Flm 23

kuuya ama mej laligowu. Kaen saanon gawon awaa kania kania pondan megi kawaa hona koloonkeba. Momakootogia kaen koma gbiligi saanon kottiinkebu ano Anutuwaa kania toroqen moma sororogon laligowu.

¹¹ Anutuwaa ku-usuŋa ii akadamuyawo. Iikawaa so iyanŋaa esunjumuyaa kuuya togon oŋono turun mej kottiŋ oŋomakebaatiwaaŋon gama kooliŋkejon. Anutunon kaen mej kottiŋ oŋono saanon kottiŋ kamban so kaparan koma uubonjonon nama lombo moma mokosinjon aisoŋon laligowu. ¹² Aisoŋon laligon Manŋiaa dangisen jen laligowutiwaaŋon gama kooliŋkejen. Manŋananon alauruta soraaya ananaaŋon iwoi oyamboyanawo areŋgon ano asamararaŋaa uutanon eja. Iinon oŋo kaanagadeen mej letoma oŋono iwoi oyamboyanawo ii buŋa qeŋ aowutiwaa so koloju.

¹³ Panŋamanon galeŋ koma nononoti, Manŋananon iikanonŋa metogon nunuama kan wombo Meriaa bentoton uutanon nonoma nonoono. ¹⁴ *Meria iinon downana mej singisonŋonana soŋgbama mesaowaatiwaaŋon momakeja. Kawaaŋon dangisen jen munkejon. Qaa ii oŋanon.

Kraistnon iwoi kuuyaa kania ano waŋa koloja.

¹⁵ Kraistnon Anutu mende ii-ita iwaa unŋanŋaya koloja. Monowaa monoyanon laaligo kuuya mende kolooro Kraistnon mono waladeen Manŋawo eja waŋ koloon laligoro. Kaen laligon Manŋa Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon oŋoni koloogi.

¹⁶ Merianon Anutu ilaan muro ilawoila kuuya mokoloon oŋoni. Iwoi tosaŋa Siwe gomambaa jakeya jakeya kanon egi mende inŋimakejonj ano iwoi tosaŋa namonon egi inŋimakejonj, ii Kraistnon jero letonŋi. Iwoi kuuya ii galeŋ koma oŋombutiwaaŋon unŋa kawali (ome) galeŋa galeŋa mokoloon oŋono Siwe namo batugaranon jinŋaronŋianon nama jenkootogia amakeju. Yonoo newogianon pon qerewenŋa jawinŋia uuta ano kamakamaata ii kuun oŋono jakegianon ku-usunŋiawo nama tosaŋa pon kaanŋa galeŋ koma oŋomakeju. Merianon iwoi kuuya koloowaatiwaa bemunŋaleya koloorota Anutunon unŋa (ome) mokoloon oŋonoti, ii Kraist mepeseegi akadamuyawo koloonkebaatiwaaŋon kuun oŋonota raju.

¹⁷ Kraistnon waladeen laligorogo ilawoila kuuya ii iwaa gematanon koloogi. Iinon mono iwoi kuuya mindirin nemun koma oŋono metulanŋon iwaanon riin rindanŋon nanju. ¹⁸ *Kraistnon bemunŋalenana koloja. Ilawoila kuuya anana horon nonoma waŋnana koloon laligowaatiwaaŋon koomunonŋa waaro. Komugiti, iyonoo batugianonŋa iinon wala jota mej gbiliŋ waaro. Kaen jotamemenana mutuya kolooro anana kanageso walagaa zioz gbilia koloon nanjon. Kawaaŋon uuwaa, sele busuwaa, iwoi kuuyaa waŋnana kolooro uumeleen kanageso anana iwaa sele busuya kuuya kolojon.

¹⁹ Anutunon Meria aŋaa so korondon kineŋ laligowaatiwaaŋon modabororo sokono. Kawaaŋon iyanŋa momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwo qokotaan nanjiwaaŋon keraqeeanŋo moma laligoja. ²⁰ *Ilawoila kuuya namonon ano sombinon Anutuwo kazi amakejuto, ii Anutunon kuuya tawagia mej unŋano iyanŋawo qokotaan uumotoonŋo ambutiwaaŋon moma kokaen jen tegoro sokono, "Mono neenaa Meranaga wasiwe kemen maripoonon komun saya maama luae nemun kono koloowaa."

²¹ Oŋo kaanagadeen wala nanamemŋia bologa erotiwaajon ama uugianon Anutuwo uumotoonŋo mende ama kere moma mun sigenŋen laligogi. ²² Wala kaen laligogito, kamban kokaamba Anutunon aŋawo uumotoonŋo ama nambutiwaaŋon Meria wasiro balon sele busuwo komun koma konjratin oŋono. Kaen nanŋi qewomewolonŋia soŋgbano laligogi unŋama iyanŋa jaanon soraaya koposogiaa qaaya qaa oŋoono keubutiwaaŋon mamboma jejeromonŋomon amakeju.

²³ Jejeromonŋomon amakejuto, laligon waŋsanwaŋsan qeŋ kamaan unŋuwabotiwaajon mono Kraist pondan moma laarin nambu. Anutunon Oligaa Buŋaya iikanon tando kuuroti, oŋo iikawaa qaaya mogi. Uugianon iikanon nanjon rindanŋon nama kottiŋ laligowuti een, mono oyanboyanon koloowu. Nono Oligaa Buŋaya ii jen seinkejon. Anutunon ejemba mokoloon oŋono Siwe baatanon laligon kenjuti, iyonoo batugianon ii liligin jen asarin laligojon. Pool niinon kaanagadeen Oligaa Buŋawaa gawonŋa ii mej laligojen. Kian.

Poolnon zioz tuumbaa gawon nomaen mej laligoro?

²⁴ Kraistwaa sele busuya kuuya ii uumeleen kanageso anono kolojon. Kraistnon ananaaŋon ama konŋilin moro kitia en uumeleen kanageso qanananon umakeja. Niinon Kraistwaa sele busuya ilaan oŋomambaaŋon ama sele busunanon konŋilin kitia ii mej moma laligonkejen. Kaen koloon nono oŋoonon ama siimbobolo moma laligoweti, iikawaajon kamban kokaamba aisoŋkejen.

²⁵ Anutunonj kuuj nono uumeleen kanagesoya kanagesoya welen qej onjoma gawon menj laligojen. Anutunonj kalejmorianja ejemba mendeema nonomambaa arenja anoti, iikawaa so Bunja qaaya jen seidaboromanjatiwaajon jero. Onjononj qeangonj kotiiwu tiwaa gawonj ii nono. ²⁶ Anutunonj Bunja qaa ii monowaa monoyanonga mesangoro ejemba qej seinj ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaanj ama laligonj kouma tompinj laligogi. Kaenj laligogi qaa ii kambanja kambanja aasangoyanorj eroto, kambanj kokaamba kanagesoya kanagesoya soraaya anana ninisaama jero mojonj.

²⁷ Anutunonj kalejmorianjaa arenja kokaenj jen anota eja, “Niinonj qaana aasangoya ii neenaa kanagesouruna onjo injisaama injiowe mobutiwaajon mojenj. Yonjononj ii moma yagonj kema jen seigi Bunjana aasangoyaa akadamuyanorj mono waba kantria kantria yonjoo batugianonj somariinj qaqabunayawo koloowaa.” Qaa kota aasangoya ii kokaenj: Kraistnonj onjoo uugianonj laligogi eenj, mono asamararanonj keubombaa jejeromonjromonj ama onjomakebaa.

²⁸ Anana Anutuwaana arenj iikawaa so Kraistwaa kania ejemba kuuya onjoojonj jen asarij laligojonj. Yonjononj kuuya Kraistwo qokotaanj nama kotiinj akadamugiawo koloowu tiwaajonj kuma onjomakejonj. Kaenj unuaninj Anutuwaana jaasewajanonj keubutiwaajonj mojonj. Kawaajonj momakootonana kuuya menj kululuwaj gambanjmambanj qaaya qaaya onjomakejonj. ²⁹ Niinonj iikawaaajonj aonj oronjkejenj. Kraistnonj ku-usunjaa qaganonj sololoonj inaanj nomakeji, niinonj mono iikawaa so manja qenj laligonjkejenj. Kianj.

2

Poolnonj Kolosi yonjoojonj majakaka moro.

¹ Niinonj Kolosi onjoojonj ama manja qenj laligojenj. Kaanagadeenj Laodisia sitinonj laligojuti ano uumeleen alauruna tosianonj noo jaasewana mende iigiti, mono kuuya yonjoojonj qama koolinj mamaga aonj oronjkejenj. Niinonj onjo iikawaa kania mobutiwaajonj mojenj.

² Kokaenj qama koolinjkejenj: Anutu, gii mono uugia nanjonj onjona ororonj somonjonj jopagonj aonj motoonj uuwaa akadamugia kuuya mokoloowu. Ii mokoloonj saanonj kotiinj iwoi kuuya moma kotodaborowuya. Kaenj ama saanonj Anutuwaana Bunja aasangoya, Kraistwaa kania ii kuuya moma asaridaborowuya. ³ Anutunonj momoya ano momakootoya ii kuuya Kraistwaanonj ama mesangorota eja. Anutuwaanonj momakootoyaa kowia ii maa suanj kaanja kowi aasangoyanorj ero Kraistnonj iikawaa kiiya meria kolooja. Kraistwaa jeta tenj koma iikaanjanonj saanonj momakootoya ii mokoloowonja.

⁴ Monjonj mondokondoronj ama qaa kele jenj uugia kuuj tiligonj onjombabotiwaajonj Kraistwaa qaa ii jejenj. ⁵ Selenonj onjowo motoonj mende laligojento, unja kokoosonanonj mono onjowo nanja. Onjo kotiinj Kraistwaa laarinj qaaya tenj koma batugianonj arenjgiaa so bonjonj laligojuti, onjoojonj kaenj moma romonjonj aisoonjkejenj. Kianj.

Balombaa momoyanorj somonjonj onjombabotiwaana galej meme qaa

⁶ Kawaajonj onjo Kraist Jiisas menj ajaligi Pongia koloonj nanji, mono iwo qokotaanjkejutiwaa so nanamemengia ama menj laligowu. ⁷ Qaa kuma onjongiti, iikawaa so mono kosogia Kraistwaanonj mondongonj iwo qokotaanj nama uugia nanjonj aonj momalaariwaa esunjmumuya toroqenj mokoloonj laligowu. Dangisengia mono apu sasagonj kamaanjkejiwaa so jenj mepeseenj laligowu.

⁸ Ambosakonj yonjononj balombaa momakooto kuma onjongi kana walaga mokoloonj tosianonj ii otaanjkeju. Kaanagadeenj benj kawali galej sombinj namo batugaranonj laligonj yoroo ilawoilagara kuuya galej koma onjomakejuti, tosianonj Kraistwaa uuguj iyonjoojonj qokotaanj qaa kuma onjomakeju. Kaenj amakejuti, iyonjoojonj monjonj onjoma tiliqili omaya kawaa kasianonj somonjonj onjono kamaanj boi iyonjoo bunja koloowubo.

⁹ Anutuwaana momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii korebore Kraistwaanonj ero balonj sele busu menj asugiro. Kawaajonj boi takapolakaya kaanja yonjoojonj mono galej menj aonj laligowu. ¹⁰ Kraistnonj unja kawali galej ano ponj qerewenja ano jawinj kuuya yonjoo wanjia kolooja. Kraistwo qokotaagi iinonj Anutuwaana momoya ano akadamu iwoiya kuuya ii saanonj sogianonj onjono laligojuya.

¹¹ Kaenj laligonj Kraistwo qokotaagi iinonj aiweseya honja ii onjoojonj kaanagadeenj kotonj onjono laligoju. Aiweise ii borononj selenananonj kotonjkejutiwaa so qaagoto, Kraistnonj sele kotokoto qaita monj ama onjonoti, ii kokaenj: Iinonj selewaa nanamemenj walaganonj galej koma onjombabotiwaajonj mono siingia kombombanja bologa ii somonjgoro laligoju. ¹² *Kraistwaa qamoya rojnjonj angiti, onjoo uu walaganonj mono iikaanja tanitani komunj oomulu iikanonj koomu rojnjonj kemero. Kaenj kemeroto, Anutunonj Kraist menj

* 2:12: Room 6.4

gbiro koomunonga waaroti, iwaa ku-usunjonj mono onjo kaanja-deen inaanj oomulu iikanonj nemunj koma onono gbiligi. Onjo Anutuwaaw ku-usunja ii menj anjalij moma laarinj mugitiwaajonj ama Kraistwaa kooronjonj gbilinj kotiinj laligoju.

¹³ *Wala monjonj onjo siingia kombombanja bologa ii mende somonjoro uugia walaganonj galenj koma onono laligogi. Singisonjo angitiwaajonj ama uu koomuya laligogito, Kraistwo qokotaagi Anutunonj iwaa kooronjonj menj gbilinj onono. Singisonjonana mono kuuya songbandaboro kotiinj laligojonj. ¹⁴ *Kilenjana ano iikawaa ironjaa jenjkootoya ii Siwe gomanonj lopo terenonj oogita ero. Kraistnonj lophonana ii korebore kotonj qewagoro. Lopo iikanonj Anutuwo nama gemanananonj qenj tuarenjenj ama nonoma eroti, iinonj ii kotogonj maripoononj kosigoro tegoro.

¹⁵ Maripoononj komunj bej kawali galenj ano unja ponj qerewenja namo sombin batugaranonj ilawoila kuuya galenj komakejuti, Kraistnonj iyonjonj ku-usunja ii lua jangben jeta kaanja qewagonj riligonj rijongdabororo. Kaenj ama kaziuruta kasanonj gbadoonj onjoma gamu qenj onono. Kaenj ama unjuama otokorianj maama rendunj hororo qenjaaroyanonj kagi haamo ama ononotiwaaw kania ii asuganonj asugiro iigi.

¹⁶ *Kraistnonj haamo ama ononoti, iikawaajonj onjo mono Kraistwo nama qaqabunabunagiawo sating laligowu. Kaenj laligogi onjo batugianonj monjonj naa nene apuga onj nenkejuti, iikawaa songgoya eenj ama jenj kotonj onjombabo. Gbani so kendonj kowoga monj ano koinj so koinj dologa koujiwaa korisoroya ii amakeju me qaago, iikawaajonj eenj jenj bolinj onjombubo. Sabat kendonj i Sondameraanonj me weenj monjonj ramakejuti, iikawaajonj eenj wambusoongianonj qenj jenj onjombubotiwaajonj mono galengia menj aonj laligowu. ¹⁷ Songgo kaanja kawaajonj mono geja mende ambu. Iwoi ii sareyagadeen kolooju. Eja onjanonj dodowiro unjanjanonj wala kankeji, iikawaa so honja ii Kraist. Nene songgo ano kendonj rarawaa qaaya ii Kraistwaa sareya koloonj kamaanjeqeta kolooja. Kraistnonj mono asugiroto, onjo kilenj kema kana sareya walaganonj eenj qokotaanj laligowubo.

¹⁸ Tosia onjononj siingianonj kokaenj amakeju: Onjoangiaa uugia menj kamaanj ama Siwe gajoba waegia menj bej kaanja mepeseenj onjmakeju. Kaanjagadeenj jaagia meleeno unjanjanja iima iikawaajonj sewanjiki amakeju. Kaenj onjoangiaa namowaa momoyanonj kuunj onono selegia eenj totoonj menj uma selememe amakeju. Yonoonjonga monjonj tiligonj onjoma Kraistwaanongja utunj onjombabo. Kaenj ano onjo momalaariwaa kuunonj haamo mende ama tawagia mende mewubo. Kawaajonj mono galengia menj aonj laligowu.

¹⁹ *Yonjononj Kraist wajnana kolooji, iwo nanangia ii mesaonj lanj laligoju. Kraistnonj wajnana koloonj iyanjaa sele busuya kuuya anana galenj koma nonono saanonj qokotaanj aonj laligojonj. Sii toroqeqeya ano tokotokoya iikanonj mono sele busuyaa dondomonjuruta mindirinj somonjonj nononj metulanjonj motoonj koloojonj. Kaenj koloonj Anutunonj nemunj koma nonomakejiwaa so somariinj kotiinjejonj.

Kraistwo nanji namowaa momoyanonj galenj koma onjombabo.

²⁰ Onjo Kraistwaanonj qokotaagi uu walagagianonj komuro bej kawali galenj yonjoo kasa gbadononga loloogi. Yonjononj namo sombin batugaranonj laligonj iwoigara kuuya galenj koma onjmakejuto, onjo mende galenj koma onjmakeju. Kawaajonj boi takapolakaya kaananonj jenjkooto lanj ama onjmakejuti, ii mono naambaajonj eenj otaanjeju? Siwewaa bunja koloojuto, kilenj namowaa qaaya otaagi sisau koloonjeja.

²¹ Songgogia kokaenj amakeju, "Ii mende gajugonj mewa. Monj ii mende kisiriiwa. Iwoi ii mende oosiriwa." ²² Balonj ejembanonj iyanjiaa wangianonj kaenj jenj kotonj tosaanja kuma onjmakejuto, Anutunonj kaanja qaago. Anutunonj iwoi kuuya ii ama mewonjatiwaajonj ama jero menj neninj qaombutiwaajonj ano eju. Ii balombaa iwoi tatawaga.

²³ Ii kilenj tosanonj bej kawali galenj ano gajoba waegia menj bej kaanja mepeseenj onjombutiwaajonj kaparanj komakeju. Ii kaparanj koma "Ananaa unuana menj kamaanj anjon," jenj iikanonj mondonj selewaa siingia kombombanja bologanonj galenj koma onjombabotiwaajonj songgoya songgoya ama selegia qenj sembenj aonj aonjeju. Kaenj ama jenjkootogia amakejuti, ii momakooto qaganonj aambaa tani kolooro mamaganonj siligia ii iima mogi umakeja. Umakejato, ii kilenj kaenj selewaa siingia kombombanja bologa anjonj kombombaaajonj amamaanj ii lanj otaanjeju. Kawaajonj jenjkooto qaagia iikanonj mono iwoi omaya totoonj kolooja. Kianj.

3

Kraistnonj laaligo gbilianonj laligowombaa esunja nonomakeja.

¹ *Kraistnoŋ eukanonj uma Anutuwaa boro dindiŋanonj iŋkaronj jakeya meŋ qaŋabuŋayawo raja. Anutunonj Kraist meŋ gbilin muŋroti, iikawaa tani kaanŋagadeen onjo meŋ gbilin onono koomuyanonjga waama laligoju. Kawaajonj onjo Siwe gomanonj eu ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj laligowu.

² Balombaa ilawoila kanoŋ qaagoto, eukanonj ilawoila eji, uugia mono iikanonj somonjonj kotiin laligowu. ³ Onjo uugia walaganonj komuro Anutuwaanonj dunjon laligoju. Kaen Anutuwaa aonanonj kema laaligo kotigaa kania mokoloogi. Kraistnoŋ Siwe laaligo aasanŋoyanonj laligoji, onjo uulaaligogianonj mono iikawaa so aasanŋoyanonj eja. Kawaajonj uugia mono Kraistwo somonjonj laligowuya. ⁴ Kraist laaligo kotigaa Tonananonj mombo karo asamararanonj asugiwaati, kamban iikanonj onjo mono kaanŋagadeen asugigi unuano iwo Anutuwaa asamararanonj keubu.

Uu walaga ano uu gbilii ii aworanjonj aojao.

⁵ Balombaa siŋgia kombombaŋa bologa kania kania ii uugianonj en yayasesen meŋ onjomakejuti, iyonoo wanŋia mono kuuya rinjanŋodaborowu. Bao kasu kaanŋa serowilin ano qewolon anjonjorayawo ii mono gema qewu. Uselewaa siŋ kombombaŋa bologa ii mono mesaon uugere bologa qowogogi bogowa. Iwoi menŋo mewombaajonj mamban koloon koposonjonjkejuti, iikanonj tando lopion waegia meŋ mepeseen onjonjutiwaa tania kolooja. ⁶ Ii anŋitiwaaonj ama Anutuwaa irinanonj soono uukazia qaŋgianonj ano umakeja.

⁷ Siŋgia kombombaŋa bologa kaanjonj mono wala onjoanŋiaa laaligogia kaanŋagadeen galen kono kana bologa ii riin otaan laligonjkegi.

⁸ Kaen laligogito, kamban kokaamba onjo kaanŋagadeen iwoi iikaanŋa kuuya ii mono giligi kamba: Uuduudu moma uugeregianonj juma onjooro uugianonj aonj uubooli mojuŋto, ii unjuma giligi kamba. Kaanŋagadeen uuqeŋe qaa tokoronjkota ano qaa anjonjorayawo jen uugia menjerenjoguti ii mono kuuya gema qeŋ mesaowu. ⁹ *Onjo uu walaga ano iikawaa nanamemenŋa anjonjora-yawo ii yakarin qeŋ komuŋ laligojuti een, qaa qolonmolonŋoya mono mende aminj mobu.

¹⁰ *Onjo uu walaga kotogonj mombo letoma uu dologa mouma laligoju. Mokomokolo Tonananonj iyanŋaa kania moma asariwombaa sareya anoti iinonj mono iikawaa so uu dologa ii letoma muro toroŋen kolonjanjkeja. ¹¹ Kawaajonj anana Juuda me kantri tosiaa ejemba laligojonj, ii mono so motoonjo koloojonj. Anutuwaa aiweseya selenananonj kotogi me qaago, ii kilen Anutuwaa jaanonj so motoonjo koloojonj. Taon ejemba momogiwao me qandaya (bus kanaka) laligonj iyanŋiaa qaagianonj irikawaraka jen poumapou laligojuti ii kilen Kraistnoŋ uunananonj namo motoonjo koloojonj. Ananaa gawonana menjkejonj me tourunana ii tawaya qaa een welen qeŋ onjomakejonj, iikanonj iwoi qerewenŋa koloojonj, honjbonja ii Kraist. Iinonj mutulanjonj kuuya nunuugunj uma Kin Poŋnana uuta motoonjo kolooja.

¹² *Anutunonj meweenjonj onono uu dologa otaan Anutuwaa wombo alauruta soraaya kolooju. Kawaajonj onjo mono batugianonj kiankomu ama ala meŋ aonj laligowu. Uugia meŋ kamaan tosaanŋa gumbonjonjonj qaŋgianonj ama onjoma lombo moma mokosinjonj laligowu. Sili iikanonj mono malekugia kolooro konji kemero ii pondan meŋ laligowu.

¹³ *Mono lolonjonj bologaa kitia mende meleembuto, mono qaŋa-anjonj aonj laligowu. Kalan koma aogi batugianonj qaa koposo kolooro monjonj alia jen mumambaajonj moji, ii mono mesaon aowu. Poŋnonj siŋsiŋonjgogia sonjgama mesaoroti, onjo mono batugianonj kaanŋadeen ama aonjkebu. ¹⁴ Kaen ama uujopawaa malekugia ii konji kemero iikawaa qaŋgianonj mono uukalen ama jopagonj aogi qabo koloojaa. Uujopa kanoŋ akadamu kuuyaajonj jejeri, ii qoonjonj mindirin wanŋiaŋa nanja.

¹⁵ Kraistnoŋ onjo luaenonj sele busu motoonjo koloonj laligowutiwaaonj onjoono. Kawaajonj iwaa luaenonj mono uugianonj en awaawaa qawa loqagia kolooro uubonjononj jen mepeŋepese ama laligowu.

¹⁶ *Kraistwaanonj Buŋa qaa iikanonj mono uugianonj en batugianonj mamaga asuginj seiwaa. Mono momakooto qaa kuuya jen kuma aonj gambanmamban qeŋ aonjkebu. Unŋa Toroyanonj sololoon onjomakejiwaa so mono Buŋa Rii Ondino (Buk Song), mepemepese rii (onŋsaa) ano uuwaa rii tosia ii uu wombogianonj Anutu mepeseen qaŋmakebu. ¹⁷ Nanamemenj ii me ii jenonj me silinonj ama mewuti ii kuuya mono Poŋ Jiisawaa qanonj amakebu. Kaen anŋi Kraistnoŋ nemunj koma onono Man Anutu oewae jen muŋ laligowu. Kianj.

Loemba, nemunjanj ano welenqeqe onjo qambanmamban qaa

* 3:1: Ond 110.1   * 3:9: Ef 4.22   * 3:10: Jen 1.26; Ef 4.24   * 3:12: Ef 4.2   * 3:13: Ef 4.32   * 3:16: Ef 5.19-20

¹⁸ *Emba onjo mono lourugia yonoo qaa baatanonj kema laligowu. Pombaa bunja koloojutiwaajonj mono kaenj anji sokombaa.

¹⁹ *Eja onjo mono embaurugia uukalenonj jopagonj onjoma goronjooso wosokondunj qaganonj mende ama onjoma laligowu.

²⁰ *Merabora onjo Pombo qokotaan nama nemunmanwoigia yoroo jegara otaagi Pononj injiuro sokombaa. Kawaajonj onjo mono qaagia jewutiwaa so kuuya tenj koma onjoma laligowu.

²¹ *Manjurunana onjoo meraboraurugianonj awasanjakagia mesaowubotiwaaajonj mono mende ununj ureenj horonj kitoronj onjoma laligowu.

²² *Welenqege onjo mono namononj galenjurgia yonoo qaagia kuuya tenj komakebu. Kondokondoowaa wanj anji ejembanonj injisosoroowutiwaaajonj qaagoto, gbingbaonj mesaonj Pombaa jeta uuguwombotiwaaajonj sombugia moma uugia gawononj ama menj laligowu. ²³ Iwoi ama menjkebuti uugia mono iikanonj somonjonj kokaenj romongowu: Balonj ejembagadeenj qaagoto, Ponj iyanja mono welenj qenj munj laligoju.

²⁴ Ponj Kraist welenj qenj munj laligogi iinonj tawagia Siwe gomanonj ano eji, ii onjono bunjagia koloowaa. Mono kaenj romonjonj laligowu. ²⁵ *Monjonj gawonja menj soowaati Anutunonj kaanjadeenj menj suusooyaa inonja meleema mubaa. Anutunonj tosaanja mende injisoronj tosaanja mende sureenj onjmakejato, kuuya anana so motoonjononj gosinj nonoma qaanana jenj tegowaa.

4

¹ *Galenjurunana onjooonj Ponj somata ii Siwe gomanonj laligoji, ii moma kotojutiwaaajonj mono welenqegeurugia yonowo wasombura maayanonj aonj so motoonjo ama onjoma laligowu. Kianj.

Qambanj mamban qaa tosia

² Qamakooli gawonj mono kaparanj koma menj laligowu. Iikanonj mono uugbiligibili laligonj jenj mepeqepesee ama laligowu. ³ Mepeqepesee ambuti iikanonj mono nonoojonj kaanjagadeenj kokaenj qama koolinj laligowu, "Anutu, gii mono Pool nenjauruta kana menj onjona saanonj Kraistwaa Bunja qaa aasanjgoya ii jenj asarigi seiwaa." Niinonj Bunja gawonj mewetiwaajonj gbadoonj nonji kapuare mirinonj rajen. ⁴ Niinonj Bunja qaa Anutuwaa siinjaa so jewe asariwutiwaaajonj mono qamakooligianonj nanjonj noma laligowu.

⁵ *Ejemba uumeleenj mende ama seleenjenj laligojuti ii mono momakooto qaganonj ama onjoma laligowu. Uuwaa gawonj mewombaa kana monj koloowaati kambanj ii mono mende mesoqesoonj tiwilaawuto, ejemba kooronjgianonj kema bonjonj qambanj mambanj koma onjombu. ⁶ Qaa aminj mobuti, ii mono kambanj so siiyawo mindirinj injijogi naanjawo koloonjkeba. Qaa injijogi ejemba motomotoonj siingia kolooro kuuya yonjooonj qaa nomaenj meleema onjombuti ii mono moma yagonj iikawaa so jenjkebu. Kianj.

Poolnonj Tikikus Onesimus wasinj orono kawao.

⁷ **Wombo alana Tikikus iinonj Pombo qokotaan nama niwo gawonja tororo menj nenjana koloaja. Iinonj onjooonj kanj nomaenj ama laligonjkejenj, iikawaa sunduya kuuya injijoro mobu. ⁸ Nomaenj ama menj rama laligojonj, onjo sundu ii mobutiwaaajonj wasinj mube onjooonj kawaa. Iinonj kanj saanonj ulunjkolej ama onjombaa. ⁹ *Kaanjagadeenj wombo alanana Onesimus Kolosi onjooonjga kanj Pombaa qaaya pondanj otaanj menj yagonjkeji, niinonj ii wasiwe eleema kawaa. Eja woi yorononj kanj kokanonj iwoi kuuya nomaenj kolooro laligojonj, iikawaa sunduya saanonj jedaborori mobuya. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁰ *Aristarkus niwo kapuare mirinonj raji ano Barnabaswaa niwita Maak yorononj yeizozogara jenj ani onjooonj kaja. Maakwaaajonj qaana kokaenj jenj kotowe mogi: Onjooonj kanj koubaati eenj, ii mono saanonj koma horonj ala menj mubu. ¹¹ Joosua qata monj Jastus qajuti iinonj kaanjagadeenj yeizozoya jenj ano onjooonj kaja. Nenjaurunanonj niwo Anutuwaa bentotonjaa gawonj menj laligojuti iyonjoo batugianonj eja karoonj yonjonjga Juuda ejaga laligoju. Yonjononj ulunjkolej ama noma laligogi.

¹² *Anjgiaanona eja Epafras Kraist Jiisas welenj qenj munjkeji, iinonj yeizozoya jenj ano onjooonj kaja. Iinonj kambanj so onjoojonj ama qama koolinjkeja. Qaa kuuya

* **3:18:** Ef 5.22; 1 Piito 3.1   * **3:19:** Ef 5.25; 1 Piito 3.7   * **3:20:** Ef 6.1   * **3:21:** Ef 6.4   * **3:22:** Ef 6.5-8

* **3:25:** Dut 10.17; Ef 6.9   * **4:1:** Ef 6.9   * **4:5:** Ef 5.16   * **4:7:** Apo 20.4; 2 Tim 4.12   * **4:7:** Ef 6.21-22

* **4:9:** Flm 10-12   * **4:10:** Apo 19.29; 27.2; Flm 2-4; Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39   * **4:12:** Kol 1.7; Flm 23

Anutuwaa jetaa so koloon eji, onjo iikanon rindanjon nama kotiin akadamugiawo koloon laligowutiwaajon aon oronkeja. ¹³ Niinon iwaa kania moma kokaen nanjon jejer; linon onjo ilaan onjomabaajon gawon mamaga menkeja. Kaanagadeen Laodisia ano Hierapolis taon woi kanon moma laarin laligojuti iyonoojon ama gawon naa afaanaga men aon oronkeja. ¹⁴ *Wombo doktanana Luuk ano Deemas yoronon kaanagadeen yeizozogia jen ani onoonon kaja.

¹⁵ Niinon yeizozogia jen oojeji, ii mono uumeleen alaurunana Laodisia taonon laligojuti, ii injijogi mobu. Kaanagadeen Nimfa ano iwaa mirinon kanageso ajoroonkejuti mono ii injijogi mobu. ¹⁶ Tere koi weenjon ononji mogi tegoro iikawaa gematanon ii mono anji Laodisia uumeleen kanageso yonoonon keno weengowu. Laodisia yonoojon tere mon oowe kenoti ii anji onoonon karo onjo ii kaanagadeen weengowu. ¹⁷ *Arkipus eja ii mono kokaen ijogi moba, "Ponjon Buja gawon mewaatiwaajon jen koton goma koipuga raro laligojanji, giinon mono gawon ii romonjon kuuya medaborowa."

¹⁸ Pool niinon yeizozogia jen neenaa boronanon qana kokaen oojeji: Pool. Onjo mono kasa gbadonawo nii romonjon noma laligowu. Kalenmorianon mono onowo ewa. Kian.

---

* 4:14: 2 Tim 4.10, 11; Flm 24 * 4:17: Flm 2

Tesalonaika Tere 1

Poolnoj Tesalonaika yonoo Tere mutuya ano.

Jen-asa-asari

Room mindimindiri kantriwaa prowins qata Masedonia kawaa siti wanja ii Tesalonaika. Poolnoj misin gawon menj liligonj Filipai siti mesaonj Tesalonaika kanj gawonj mero tosonianj uugia meleenji kuma onono uumeleenj tuuj kolooro. Ii kolooroto, tuarenjenj iikanondeenj kolooro. Poolnoj Kraistwaa Bunja qaa jenj asarij uugia kuuro iikanonj Griik ejemba Juuda yonowo toroqenj laligogiti, iyonoononjga mamaganonj uugia meleenji tuuj iikanonj somariiro. Kawaaonj Juuda ejemba uugia mende meleema uugianonj boliro Pool gema qej mug. Gema qej mugitiwaaonj bimooro kana monjgama onomesaonj Berea taononj keno. Kanagenj Korintj sitinonj laligoro nenjata Timotinonj ala ilailaaya koloonj Tesalonaika sitiga kanj nomaenj moma laarigiti, iikawaa sunduya ijoro moro.

Poolnoj Tereya mutuya Tesalonaika anoti, ii Kraistwaa alauruta yonoo uugia nanjonj momalaarigia menj kotiwaatiwaaonj ooro. Ponj moma laarij uunonj jopagonj aonkejuti, iikawaa bujuya momago yonoononj Anutu mepeseeja. Anjo laaligo yonowo nomaenj ama laligoroti, ii duduuwubotiwaajonj ii papianonj ooja. Tesalonaika uumeleenj tuuj batugianonj qaa tosaanja kolooro jegiti, Poolnoj ii meleema jenj asarij ooja. Qaa tosia ii kokaenj: Kraistnonj eleema karo Siwe laaligononj keubonjati, iikanonj tosonianj uugia meleema koomunonj ejuti, iyonoononj mono nomaenj koloowaa? Kraistnonj naa kambanonj eleema kawaa? Qaa ii meleema kokaenj jenj kotonj onono, "Onjo Kraist mombo kawaatiwaaonj jejeromonjromonj ama mamboma laligonj iikanonj mono gawonj awaa awaa ii jejenja nama pondanj menj laligowu."

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Dangisen jenj aisonj mepeseeja 1.2-3.13

Nanamemenj dindiña ambutiwaaonj kuuj onjonja 4.1-12

Kraistnonj kawaatiwaa qaaya kuma onjonja 4.13-5.11

Qambanmamban qaa tetegoya tosaanja 5.12-22

Terewaa qaa kota wanja 5.22-28

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nonononj Tesalonaika uumeleenj kanageso onjowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojonj.

Onjo Manj Anutu ano Ponj Jiisas Kraist yorowo qokotaanjanj nanjji mono kalenjmorianj onjoni luanonj laligowu.

Momalaari qej gbilijutiwaaonj aisoonj.

² Nonononj suulanj romonjonj onjoma kuuya onjooonj "Anutu keraqeeango dangisenj!" jenj mepeseenkejonj ano qamakooli gawonj menj iikanonj kambanjanj so qagia qamaakejonj.

³ Onjo Jiisas Kraist jopagonj moma laarigi uujopayanonj nemuj koma onjono gawonja kotiinj menjkeju ano Ponjnananonj eleema kawaatiwaaonj jejeromonjromonj ama kaparanj koma mambomakeju. Nonononj ii kuuya Anutu Manjananaa jaasewanjanonj saanonj romonjonkejonj.

⁴ Uumeleenj alaurunana, Anutunonj jopagonj onjoma onjo iyanjaajonj kokaenj meweengonj onjonomoti, ii mojonj. ⁵ Nonononj Jiisaswaa Oligaa Bunjaya menj onjooonj kanj batugianonj nomaenj ama laligoninji, onjo ii moju. Nonononj Bunja ii qaa toongadeenj mende jeninj mogito, Unja Toroyanonj sololoonj nonono awasanjaka nama esunjmumuyawo uugia kuuj laligoninj. ⁶ *Kaenj laligoninj onjo konjajilinj somataa utanonj laligonj Bunja qaa moma anjalinj anjonj konjji. Ii anjonj kongji Unja Toroyanonj korisoro onjono Ponj ano nonoo silinana otaanj laligoju. Ii nomaenj kolooroti, nonononj ii saanonj mojonj. ⁷ Kaenj gemanananonj kanj laligonj Masedonia Akaia prowins woi kanonj Jiisas moma laarijuti, korebore yonoononj sili awaa gendeema onjomaakeju.

⁸ Ii kokaenj: Onjo Pombaanonj qaa moma anjalinj anjonj koma jenj laligogiti tosonianj ii anjgotomanj kaanja toroqenj jenj seigi keno. Kema laligonj Masedonia ano Akaia prowins woi ii sokondabororo. Ii sokondabororoto, iikayadeenj qaago. Onjo Anutu moma laarij gawonja megiti, iikawaa onjanonj mono gomanj so kema kanj seiromaganonj uugia meleenji. Ii kilikalulu qaago. Kawaaonj nono iikawaa qaa monj mende toroqenj jewanja.

⁹ Nonoo onjooonj kaninj nomaenj kolooroti, iikawaa sunduya ii gomanj tosaanja yonoononj jenj seigi anjgotomanj kaanja momakejonj. Onjo tando lopionj ano berj qolonjgoya ii gema

* 1:1: Apo 17.1   * 1:6: Apo 17.5-9

unuj Anutu honjorona ano laaligo Toyaanon eleema gawonj menj laligoju. ¹⁰ Anutunonj Meria menj gbiliro koomunonja waaroti, onjo iinonj Siwe gomanonja kamaanj asugiwaati-waajonj mambomakeju. Anutuwaawaa irinjonsoonjononj kanagenj asuganonj asugiro Jiisasnonj mono kamaanj jinjaunj kanjanjowo iikanonja metogonj nonombaa. Kianj.

2

Poolnonj Tesalonaika sitinonj gawonj nomaenj mero?

¹ Oo uumeleenj alaurunana, nono onjoononj kanj gawonj meninji, iikanonj mende janjonj qanonoto, honja saanonj kolooro. Onjoangio ii kaanagadeenj saanonj moju. ² *Mende janjonj qanonoto, wala Filipai sitinonj gawonj meninji horonj ureenj ama nononji siimbobolo moninji, ii moju. Siimbobolo ii momago onjoononj kaninj tosonianj tuarenjenj kotakota ama nononngito, ii kilenj Anutunonj awasanjaka nonono nama iwaanonj Oligaa Buja ii jenj asarinj onjoma laligoninj.

³ Nonoo kanianana ii kokaenj: Uukuuku qaanana ii anjomokolonj qaganonj mende jenjkejonj. Anano jinjaunj aninj uunananonj menjerenjgonaga, ii kaanja mende jenjkejonj.

⁴ Kaanja qaagoto, Anutunonj Oligaa Buja jenj seiwonjatiwaajonj niniima uunana gosiro sokono moma laarinj nonoma Buja nononoti, iikawaa so mono qaaya menj jenj asarinjkejonj. Anutunonj uunana anjotete menj gosinjkeja. Kawaajonj nonononj iwoi kuuya ii Anutuwaawaa jaanonj sokombonjatiwaajonj amakejonj. Ii ejemba siingia otaawonjatiwaajonj qaago. ⁵ Nonononj kambanj monjenj ejemba kebelele qaanonj kele qenj onjombombaaajonj mende kema kaninj, ii moju. Nono dogonana esuunj monenj iwoi nonombutiwaajonj mondonj qaa siliaa siliaa mende jeninj. Anutunonj kanianana ii saanonj jenj nangwawaa. ⁶ Onjo me ejemba tosonianj qabunja nonombutiwaajonj mende kaparanj koma laligoninj.

⁷ Kraistwaa aposoluruta kolojonjwaajonj saanonj uugia kokaenj kuuwonaga, "Onjo mono nanjonj nononj batugianonj uuwaa gawonj mewonja." Iikaenj jeninj sokonagato, nonononj onjoo batugianonj migigiinj onjoma laligoninj. Merabora nemunjanonj aju onjoma kalanj koma onjomaakeji, iikawaa so mono nononana menj kamaanj aonj bonjonj ama onjoma laligoninj. ⁸ Nonononj nemunjanj kaanja mokokolinj onjoma laligoninjwaajonj ama Anutuwaanonj Oligaa Buja onjoninj ano toroqenj ananaa laaligonana kaanagadeenj qeleema onjombombaaajonj jojorinj laligoninj. Onjononj honjaga komunja meraboraurunana koloogi.

⁹ Oo uumeleenj alaurunana, nono onjoononj ama gawonj menj selenana qenj laligoninj, mono ii romonjgowu. Nanjonj nonombutiwaa lombotanonj onjoononjga mombaa qaganonj ubabotiwaajonj gomantinj asaasga nononana boronananonj gawonj menj Anutuwaanonj Oligaa Buja jenj asarinj onjoma laligoninj. Ii mono duduuwubo.

¹⁰ Jiisas moma laarijuti, nonononj onjoo qaagia kuuya dindinjagadeenj gosinj soraaya koposowaa qaanana qaa laligoninj. Onjo ii iima moma nanjonj jenj nangwutiwaa so koloouju. Anutunonj kaanagadeenj ii jenj nanjonj dangunu kaanja nanja. ¹¹ Amanonj iyanjaa meraboraanja bonjonjbonjonj ama onjomaakeji, iikawaa so nonononj onjo motomotoonj ama onjoma laligoninj. Ii kaanjadeenj saanonj moju. ¹² Nonononj uuwaa nanjonanjo qaa jenj ulunjolenj menj onjoma laligoninj. Anutunonj onjo iyanjaa bentotonj keuma asamararanonj asariwutiwaajonj onjoono. Kawaajonj nonononj uugia kuuj qaa kokaenj jenj asarinj laligoninj, "Nanamemengia mono Anutuwaawaa jaanonj sokombaatiwaa so soraaya soro ama menj laligowu."

¹³ Kawaajonj nonononj kaanagadeenj suulanj Anutu kokaembaajonj mepeseenjkejonj: Anutuwaawaa Buja qaa onjoninj, ii balonj ejemba ananaa qaa kaanja mende buja qenj aogito, onjanonj Anutuwaawaa qaa jeta kaanja moma ii anjalinj anjonj kongi. Ii moma laarigi iikanonj mono menj gbilinj onjono letomakeju. ¹⁴ *Juuda ejemba Judia prowinsnonj uugia meleengji Juuda tosonianj angosisiri ama onjonjgi siimbobolo mogi. Yonjononj ii moma kilenj Kraist Jiisaswo qokotaanj nama Anutuwaanonj uumeleenj kanageso koloogi. Uumeleenj alaurunana, onjoo batugianonj mono kaanjadeenj kolooro: Onjoangiaa Griik ejembanonj Juuda yonjoo tani kaanja ama onjonjgi onjononj siimbobolo ororonj moma Anutuwaanonj kanageso koloogi.

¹⁵ *Juuda yonjononj gejatootoo ejemba unuji komugi Ponj Jiisas kaanagadeenj qegi komuro nono sisiwerowero ama nonoma laligogi. Yonjononj Anutuwaawaa jaanonj mende sokoma ejemba kuuya kere ama nonomakeju. ¹⁶ Nono waba kantri onjononj uugia meleema letombutiwaajonj Buja qaa jewombotiwaajonj ama anjonj koma kojanginj nonomakeju. Kaenj singisonjo suulanj ama qeragogi qagianonj umakeja. Singisongogia

* 2:2: Apo 16.19-24; 17.1-9

* 2:14: Apo 17.5

* 2:15: Apo 9.23, 29; 13.45, 50; 14.2, 5, 19; 17.5, 13; 18.12

qeragogi soya Anutuwaawaa jaanon saa qero irinjonsoona toroqer anqon komambaajon amamaan kambañ kokaamba qendeeno qagianon qadaboroja. Kianj.

Poolnoj Tesalonaika mombo kemambaajon moro.

¹⁷Oo uumeleer alaurunana, anana kambañ kokaamba kambañ toroga deema laligojon. Selenananon deema laligojonto, uunananon somonqon motoon laligojon. Kawaajon onoo jaasewanqia iibombaajon mono kaparan koma uuqeeanggo laligojon. ¹⁸Kawaajon onqoonon kawombaajon moma laligoninj. Pool niinon indinj motoonqo qaagoto, indinj woi kamambaajon batogoweto, Satanon somonqon nonono amamaaninj. ¹⁹Ono nononanaanon ila wage soronana kaanjananju. Poñnana Jiisasnon eleema karo iwaa jaasewanqanon keuma nambonjati, iikanon injiima "Uuwaa gawon eenqereda mende mej laligoninj," kaen jewombaajon mojon. Nononon qaa ii onjo ano tosaanjan yonqoonjan ama afaanqadeer jewombaajon jejeromonromon anjon. Kawaajon onqoonjan ama hononjan qaa aisoon selenana mej umakejon. ²⁰Nononon onqoonjan ama qabuñ mokoloninj korisoro ama nonomakeju. Kianj.

3

Timoti wasiri Tesalonaika keno.

¹*Ono nomaen ama laligojuti, ii mobombaa motoqoto somata moma bimbimqon toroqer een laligowombaajon amamaaninj. Kawaajon noronarodeer Aten sitinon laligowotiwaawaa qaa somonqon ²alanara Timoti wasiri onqoonon karo. Iinon Anutuwaawaa gawon mej norowo Kraistwaa Oligaa Buñjan jeñ seinkeja. Iinon uu nanqonanggo qaa onqoma momalaarigia mej kotiiwaatiwaajon karo. ³Anutonon arenñnana jeñ tegoro tosonianon qotogon onqomakeju, ii onqonanggo saanon moju. Onqoononga mononon konjilinj uutanon kongbara ama looriwobotiwaajon jeninj karo.

⁴Nononon Tesalonaika onqowo laligoninj iikanon onqoonon walawala qaa kokaen jeninj, "Pombaa uusiñjan teñ koninj ejembanon sisiwerowero ama nononqon konjilinj mokoloowonjan." Kaen jeninj iikawaa so onqonon kolooroti, ii saanon moju. ⁵Kaen kolooro angobato Toyanon injjonqoro loorinj kamaagi gawonana onqonon kamaan janqon qaombabo. Kawaajon nomaen moma laarinj laligojuti, ii mobombaajon motoqoto somata aninj bimooro mombo een laligomambaajon amamaan Timoti wasiwe qisin momambaajon karo. Kianj.

Timotinon sundugia ano moninj qeangqoro.

⁶*Motoqoto moma laligoninto, Timotinon kema onqomesaon eleema kanj buñqagia awaa mej kanj kokaen ninijoro: Ono Poñ saanon moma laarinj uuqopagon aonkeju ano kambañ so nononon romonqogi awaa koloonkeja. Nononon injiibombaa siñ moninj onqonon kaanqadeer nono niniibombaajon kaparan komakeju.

⁷Oo uumeleer alaurunana, nononon sisiwerowero konqajilinj kania kania moninj kambañ iikanon kanj moma laarijutiwaawaa sunduya awaa ninijoro moninj qaa iikanon mono onqonon ulunqoleer mej nonono. Kawaajon kambañ kokaamba onqoonon ama afaanqon luanon awaagadeer laligojon. ⁸Ono Pombo qokotaan bonqer nambutiwaajon nononon mono onqonon kotiin laligojon. ⁹Onqoonon ama Anutuwaawaa jaasewanqanon hononjan qaa aisoonqejonj, korisoro kuuya iikawaajon mono nomaen Anutu mepeseer danqisen jeninj sokonaga?

¹⁰Nononon asasaga gomantiñjan uunana mej kululuñ kaparan koma kokaen qama koolinquejon, 'Anutu, mono ilaan nonona Tesalonaika kema jaasewanqia iima mondorinj momalaarigiaa iwoiwaajon amamaajuti, ii onqombonjan. Qaa ii onqonon.'

¹¹Kaen qama koolinjin Anutu Mañnana anjan ano Poñnana Jiisas yoronon mono kana meleer nononi saanon onqoonon kawonjan. ¹²Toroqer kokaen qama koolinquejon, 'Nono honombononjan qaa uuqopagon onqomakejonj, Poñ giinon mono uuqopaga toroqer onqona batugianon seiro angia qendeema aon ejemba kuuya kaanqadeer qendeema onqomakebu. ¹³Poñ, giinon mono uugia mej kotiinkeba. Poñnana Jiisas giinon kanagen kanagesoga soraaya kuuya yonqowo mombo kawagati, kambañ iikanon Tesalonaika yonqonon soraaya kopsowaa qaagia qaa Mañnana Anutuwaawaa jaanon nambu.' Kaen qama koolinquejon.

4

Nanamemeñ solanjan uuqopayawo ii sokombaa.

¹Uumeleer alaurunana, qaa moninj ii kokaen: Nanamemeñqia Anutuwaawaa jaanon angj sokombaatiwaawaa kania kuma onqoninj ii koma gbilinj otaanqejuto, ii toroqer mamaga

amakebutiwaajon uugia kuujon. Nononon qambanmamban qaa iikaen Pon Jiisaswaa qatanon onjonon. ² Nononon Pon Jiisaswaa ku-usun qaganon nama jopopan qaaya jen koton onjonin, onjonon qaa kota motomotoon ii modaboroju.

³ Anutunon onjojon uusiina kokaen moja: Onjo mono serowilin gema qen soraaya tak-kootoya koloon laligowu. ⁴ Anutuwaanon kana dindina ii mono kokaen moma kotowu: Uu selegiaa siingja kombongan galen koma soraaya (laligon onjoangiaa embagia anja anja men) laligogi akadamyawo koloojaa. ⁵ Uumeleembaa gadokopa yonjonon Anutuwa kania mende moma koton uugianon gere jero emba lan menkeju. Iikawaa so mono mende ama laligowu.

⁶ Kaen qaagoto, emba loyanon mongen keno monnon olon kan emba mende seigowa. Monnon bologa kaanja ano uugaranon koboowabo. Wala qambanmamban qaa ii jen galen men onjonin, iikawaa so monnon emba men boliro Ponon sinjisonngoya kuuyaa irona meleema mubaa. ⁷ Anutunon anana qewolon laligowombaaajon qaagoto, laaligo soraaya laligowombaaajon nonono. ⁸ Kawaajon monnon jopopan qaa ii mesaawaati, iinon balon ejembaga qaagoto, mono Anutu gema qewaa. Anutu Unyaya Toroya onjomakeji, ii mono gema qewubo.

⁹ Batugianon jopagon aonkejuti, iikawaa kania Anutunon kuma onono onjoangio modaboron laligoju. Kawaajon nononon uunon jopagon aowombaa qaaya mombo oon onjombombaaajon mende amamaajon. ¹⁰ Oo uumeleen alaurunana, onjo Masedonia prowins uutanon uumeleen alaurunana kuuya uunon jopagon onoma laligojuto, ii mono toroqen mamaga ama laligowutiwaajon uugia kuujon. ¹¹ Mono osonjonon laligon onjoangiaa laaligo nangonanngogia galen koma borogianon gawon men laligowu. Kaen ama akadamyawo kolooombaaajon mono kaparan koma nambu. Wala kaen jen koton onjonin iikawaa so mono ama men laligowu.

¹² Kaen anji uugia mende meleema seleenjen nanjuti, iyonjonon nanamemenjgia solana iima yagon goda qen onoma laligowu. Injarere lan laligon nene iwoiwaa welema mombaa qanon mende laligowu. Kian.

Pombaa kaka kambananon kokaen koloojaa:

¹³ Oo uumeleen alaurunana! “Tosianon uugia meleema komugita rojonon ejuti, iyonjojon nomajen koloonaga?” Onjo qaa kaen jen iikawaajon poumapou laligowubo. Ejemba uugia mende meleema jejeromonromongia qaa laligojuti, iyonjonon koomuya yonjojon ama wosobiri laligojuto, onjonon ii kaanja wosobiri laligowubotiwaajon qaa kokaen jewonja: ¹⁴ Jiisasnon komun waaroti, nono qaa ii moma laarin kokaen jejon: Anutunon Jiisas men gbiliro. Kawaajon jemba iwo komun goron qegiti, Anutunon mono ii kaanagadeen men gbilin onoma Jiisaswo motoon unuano asuganon asugin waabuya. Qaa leeya moma laarion ee, leeya mon ii kaanagadeen moma laarinin sokombaa.

¹⁵* Ponjon qaa kuma nononoti, nononon iwaa jo men onjo kokaen injojon: Tosia mende komun toroqen sele busuwo laligonin Ponjon eleema kawaati, anana kamban iikanon wala mende ubonja. Anana jemba koomuya mende unuuguwonja. Qaago. ¹⁶ Iikawaa arenja ii kokaen: Anutunon romonja qaita mon uuro otonja kolooro Siwe gajoba wajanon jenkoto qa qaro ejembanon otonja mogi Pon anjo Siwenonja kamaawaa. Kraistnon kamaaro ii moma laarin muj komugiti, iyonjonon mono wala koomunonja waabuya.

¹⁷ Yonjonon wala waagio anana mende komun jaawo laligowonjati, Anutunon mono nunuano kanakeewaj ubonja. Waabuyati, iyonowo ororon koosunon uma Pombo aitonjonon iwo Siwe gomanon kambanja qaa laligowonja. ¹⁸ Kawaajon qaa kaanja jen iikanon mono uugia nanjon aon laligowu. Kian.

5

Ponjon kawaatiwaajon mono jorion laligowu!

¹ Oo uumeleen alaurunana, Kraistnon eleema kawaato, naa gbaninon ano naa kambanon asugiwaati, nono iikawaa qaaya oon onjombombaaajon mende amamaajon. ²* Onjoangio mono qaa ii kokaen moma komuju: Yongoro memenon gomantiinanon olon koomakeji, Pombaa kaka kambananon mono iikawaa so alanzan kan kuuwaa.

³ Ejembanon kokaen jewuya, “Kete kamban kokaamba luaenon siiseweweya qaa laligojon.” Kaen jegi iikanondeen kondemondeenon asugin qagianon ubaa. Embanon merabora memambaa masuya qero momakeji, mono iikawaa so kolooro misinjonon kembombaaajon amamaawuya. ⁴ Yonjonon amamaawuyato, uumeleen alaurunana, onjonon pangaman uutanon kematoukanton mende laligojutiwaajon ama kamban iikanon mono utun saangon yongoro meme kaanja onjo qagianon umambaaajon amamaawaa. ⁵ Kuuya

* 4:15: 1 Kor 15.51-52 * 5:2: Mat 24.43; Luuk 12.39; 2 Piito 3.10

onononj mono asasagaa ejembaya koloouju ano iwoi kuuya asuganonj ambombaa siinja momakeju. Anana pangamambaa ejemba mende kolooujonj ano umuŋkonjonjaa iwoiyaa togonj sisia menkejonj.

⁶ Kawaajonj tosaanja ii kaanja uunananonj mono gaonj ewabo. Kaen qaagoto, mono anana galenj koma aonj uugbiligibili laligowonja. ⁷ Gaonj ejuti, iyonononj gomantiinanonj gaonj enkeju. Ejemba apu kotiga negi enkalolonj menj onjomakeji, iyonononj mono pangamanj uutanonj kaenj ama laligoju.

⁸ *Pangamanj uutanonj kaenj amakejuto, asasagaa ejemba anana mono galenj koma aonkebonja. Waajambaranana mono opo maleku kaanja kokaenj mouma nambonja: Anana momalaari ano uujopa koma gbilinj iikaanja kanonj totonananonj reenj maleku koosinj (reenj* kaanja besaanj) sopa somonjonj aonj nambonja ano Siwe gomanonj umbombaaonj mamboma jejeromonromonj ama iikaanja kanonj wanjana aenj wanjou kaanja esuunj turuwonja.

⁹ Anutunonj nono kamaanj nunuro irinjsonsoonj mobombaaonj mende jenj tegeroto, Pohnana Jiisas Kraistnonj menj letoma nonono oyanboyanj bunja qenj aowombaaonj jenj tegero laligojonj. ¹⁰ Jiisasnonj ananaajonj ama komuritiwaaajonj laaligonana balononj laligowonjati me komunj goronj qenj ewonjati, ii mono Jiisaswo kotiinj laligowonja. ¹¹ Kawaajonj uu nanjonanjo menj mindinjgonj aonj kotikotii mokolonj mondorinjkejuti, ii mono toroqenj menj laligowu. Kianj.

Qambanmambanj ano gejanono qaa konoga

¹² Uumeleenj alaurunana, nonononj kokaenj jenj kotonj ononjonj: Ejembanonj togia Pombo qokotaanj nama batugianonj gawonj menj qambanmambanj onjomakejuti, ii mono goda qenj onjoma laligowu. ¹³ Goda qenj onjoma gawonjia menjkejutiwaaajonj mono yonjoonj mogi uro pondanj jopagonj onjoma waegia menj laligowu. Kanageso batugianonj mono luae qenj aonj laligowu.

¹⁴ Uumeleenj alaurunana, nonononj uukuukuu qaa tosaanja kokaenj ononjonj: Tosianonj iyanjiaa jaajaa injarere lanj laligojuti, ii mono jenj onjoma galenj meme qaa onjombu. Ejemba zirinjzirinja mono uu nanjonanjo qaa injijogi kotiinj awasankaka koloowu. Ejemba uugia looriro laligojuti, ii mono kalanj koma onjombu. Uugere mende ambuto, ejemba kuuya mono uubonjonj qaganonj ama onjombu. ¹⁵ Jena jewe, nuna guwe me ana ambe ii monononj mende amba. Sonjo ii waleembubotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowu. Kambanj so iwoi awaa awaa ii kapananj koma angia jopagonj aonj ejemba tosaanja kuuya ii kaanjadeenj jopagonj onjoma laligowu.

¹⁶ Mono kambanja kambanja korisoro ama laligowu! ¹⁷ Mono Anutu suulanj qama koolinj munj laligowu! ¹⁸ Kaanj me kaanj koloowaati, iikanonj mono Anutu mepeseenj laligowu! Kraist Jiisaswo qokotaanj nanjuti, Anutunonj onjoonj uusinja iikaanj momakeja.

¹⁹ Unja Toroyaa bolanja mono mende qowogowu. ²⁰ Anutuwaanonj gejatootoo qaa jenkejuti, iikawaa jejewilia mono mende ambu. ²¹ Qaa kuuya mono gosinj batogowu. Batogonj iigi qaa awaa koloowaati, ii mono anjalinj anjonj koma laligowu. ²² Qaa ano nanamemenj bologa kania kania ii mono gema qenj laligowu.

²³ Niinonj onjoonj kokaenj qama koolinjkejenj, 'Luewaa benj Anutu, gii geenggo mono kuuya tak kotonj onjona soraaya koloonj laligowu. Giinonj mono uugia, kokoosugia ano sele busugia ii kuuya sopa somonjonj onjona koposowaa qaagia qaa koloonj laligowu. Kaenj kambanj so laligogi Pohnana Jiisas Kraistnonj eleema kanj iikaanja mokolonj onjombaa. Qaa ii onjanonj.' ²⁴ Onjoonji, iinonj qaaya pondanj otaankeja. Kawaajonj mono qamakooli iikawaa so ama onjondaborowaa.

²⁵ Uumeleenj alaurunana, onjo mono nonoonjonj ama Anutu qama koolinj laligowu.

²⁶ Uumeleenj alaurunana kuuya batugianonj mono anjonj aonj qaqatetegia menj laligowu.

²⁷ Niinonj Pombaa qatanonj jenj kotonj onjoma jopopanjan qaanonj somonjonj kokaenj oojenj: Tere koi mono uumeleenj alaurunana kuuya yonjoonj anji keno weenjonj onjongi mobu.

²⁸ Pohnana Jiisas Kraistwaa kalenjmorianjanonj mono onjowo ewa. Kianj.

* 5:8: Ais 59.17; Ef 6.13-17 * 5:8: Omejiilanj yonononj sololonj nonombutiwaajonj iwoi bologa bologa ii wasa kisare kaanja nonoonjonj motonj gilinjkejuto, iikawaa jeta ii saanonj Jiisas moma laarinj uukalenj qendeema aonj nama leelee reenj kaanja kojanginj aonj kokojinjij komakebonja.

Tesalonaika Tere 2 Poolnoŋ Tesalonaika yoŋoo Tere ano 2 kolooro. Jeŋ-asa-asari

Tesalonaika uumeleen tuuŋ uutanonŋ Kraist kawaatiwaaŋonŋ mambonŋi tosianonŋ “Mono karo,” jeŋi tosianonŋ “Qaa ii qolonmolonŋgoya,” kaenŋ lansanŋ jeŋ sisau ama laligogi. Tosianonŋ “Pombaa kaka kambanŋonŋ mono kanŋ kuuro,” jeŋ moma laarigi. Kawaajonŋ “Poolnoŋ Tere Tesalonaika ano 2 kolooro,” buk ii oonŋ qaa ii jeŋ asariro. Poolnoŋ qaa qolonmolonŋgoya ii mindinŋonŋ kania kokaenŋ injisaano: Kraistwaa kaka kambanŋonŋ dodowiwaati, kambanŋ iikanonŋ ejemba nanamemengianonŋ dogonŋ boliwaa. Kaenŋ boliro eja tania monŋ qata Jeulalanŋ Toya iinonŋ asuginŋ wala aasangoyanonŋ laligonŋ kanagenŋ Kraist asuganonŋ tuarenŋenŋ ama muŋ ejemba kantri so galeŋ koma onŋombaa.

Tosianonŋ Tesalonaika uumeleen tuuŋ kakasililinŋ meŋ onŋonŋi siimbobolo moma laligogi. Kawaajonŋ aposol Poolnoŋ qaa waŋa tosaanŋa kokaenŋ jeŋ asarinŋ onŋono, “Onŋo mono kaparanŋ koma kotiinŋ Pombo qokotaanŋ nama moma laarinŋ laligowu.” Qaa kota monŋ ii kokaenŋ jeŋ asariro, “Niinonŋ neŋauruna yoŋowo laaligonana nanŋonŋ aowombaajonŋ gawonŋ meŋ laligoninŋi, onŋo mono iikawaa so injarere laaligo mesaonŋ onŋoangia nene apu mokoloonŋ ii neŋ laligowu ano gawonŋ awaa awaa kaparanŋ koma jegenŋa nama meŋ laligowu.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-2

Keraqeeanŋo moma onŋoma aisoonŋ mepeseja 1.3-12

Kraistnoŋ kawaatiwaa qaaya kuma onŋonŋa 2.1-17

Nanamememŋ dindinŋa ambutiwaajonŋ kuunŋ onŋonŋa 3.1-15

Terewaa qaa kota waŋa 3.16-18

¹ *Pool, Sailas ano Timoti nononŋ Tesalonaika uumeleen kanageso onŋowo qaa aminŋ mobombaajonŋ tere oonŋonŋ. Onŋonŋonŋ Manŋnana Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorowo qokotaanŋ nanju.

² Manŋ Anutu ano Ponŋ Jiisas Kraist yorononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋoni luaenonŋ laligowu. Kianŋ.

Siimbobolo momago mono oyanŋboyanŋ mokoloonŋ laligowonŋa.

³ Uumeleen alaurunana, onŋo momalaarigianonŋ mamaga kotiiro korebore uukalenŋ ama aonkejuti, sili iikanonŋ motomotoonŋ onŋoo uugianonŋ seinkeja. Kawaajonŋ nononŋ onŋoojonŋ kambanŋ so “Anutu dangisen!” jeŋ mepeseenŋ muŋkejonŋi, ii awaagadeenŋ sokonŋa. Bunŋa qaa koma gbiligitiwaajonŋ dangisenŋ jeŋkejonŋi, ii mono gawonanaga. ⁴ Sisiwerowero anŋosisiri kania kania ama onŋonŋi momakejuti, ii kuuya kaparanŋ koma mokosinŋonŋ bonŋ qeŋ nanŋi momalaarigianonŋ mende sologonŋ looriŋa. Nononana kaanŋagadeenŋ iikawaa sunduya ii Anutu waa kanagesoya kanagesoya yoŋoo jaagianonŋ jeŋ selenana onŋoojonŋ ama meŋ uma mepeseenkejonŋ.

⁵ Anutononŋ qaa dindinŋagadeenŋ gosinŋ jeŋ tegonkeji, anŋosisiri momogianonŋ mono iikawaa aiweseya kolooja. Anutu waa bentotonŋ uutanonŋ kouma laligojutiwaajonŋ siimbobolo mogi injiuro Siwe gomanonŋ ubutiwaa so soraaya soro koloowutiwaajonŋ kaparanŋ komakeja. Kawaajonŋ koŋojilinŋ mende anŋonŋ kono kambanŋ kokaamba qagianonŋ umakeja. ⁶ Anutononŋ dindinŋa koloojiwaajonŋ nama kakasililinŋ ama onŋomakejuti, ii mono kakasililinŋ iikayadeenŋ meleeno iyanŋgiaa qagianonŋ ubaa.

⁷ Qagianonŋ ubaato, kakasililinŋ moma laligojuti, onŋonŋonŋ mono oyanŋboyanŋ mokoloowuya. Ponŋ Jiisasnoŋ gajobauruta ku-usunŋgiawo unuama yoŋowo Siwenonŋga kamaanŋ asuginŋwuti, kambanŋ iikanonŋ mono nonowo motoonŋ haamo mewuya. ⁸ Jiisasnoŋ gere bolanŋ uutanonŋ kamaawaa. Kaenŋ kamaanŋ ejemba Anutu mende moma muŋ Ponŋnana Jiisaswaa Oligaa Bunŋaya mende teŋ komakejuti, ii mono ironŋa meleema onŋono siimbobolo kokaenŋ moma laligowuya: ⁹ *Ponŋonŋonŋ mono “Yamagenŋ (kozigenŋ)!” jeŋ jaasewanonŋga konjoma onŋono Anutu waa ku-usunŋa asamararanŋawononŋ mende ubuyato, seleengenŋ laligonŋ gere siawaa siimboboloya tetegoya qaa moma laligowu.

¹⁰ Ponŋonŋonŋ eleema kawaati, kambanŋ iikanonŋ tuunŋuruta soraaya anana mono iwaa asamararanŋa iima iikawaa so letoma “Oowe, Jiisas Ponŋnana oowe!” jewonŋa. Moma laarinŋ muninŋi, kuuya anana kaenŋ waliŋgoninŋ ejemba omayanonŋ niniima “Ye!” jeŋ aarunŋ

nambuya. Nononon Jiiisawaa kania nanjon onjonon kaanagadeen ii moma laarin uugia meleenjitiwaajon mono letoma jilalenggiawo asarin nonowo motoon nambuya.

¹¹ Kaen koloowaatiwaajon nononon kamban so onjoonj kokaen qama koolinkejon, “Anutunana, geengo onjooma iikawaa so mono nemuj koma onjona soraaya soru koloon laligowu. Mono ku-usunja ama inaan onjona iwoi awaa kuuya ama mewombaa uusiingia kuuya koloodaborowa. Kaen momalaariwaa gawongia megi honja kuuya koloowa.”

¹² Kaen qama koolinin Pohnana Jiiis mepeseegi qatanon onjoonj ama batugianon akademuyawo koloowaa. Ananaa Anutunana ano Pon Jiiis Kraist yoronon kalenmorian onjoni laligojutiwaa so mono onjoangio kaanagadeen akademugiawo koloowuya. Kian.

2

Pohnon kamambaajon ano Jeulalan Toyanon asugiwaa.

¹ *Uumeleen alaurunana, Pohnana Jiiis Kraistnon eleema kan nunuano iwaanon eu ajoroowonjati, onjo qaa ii mojuto, nononon kokaen qisin qambanmamban onjononj:

² “Pombaa kaka kambanjon kan kuuya,” haamo qaa kaen jegi doomoronjianon mono iikanondeen keno onjopopo qen rabubo. Qaa ii nomaen kolooro? Omejiilaan monjonj eja mon qaganonj uro umbeumbenjanon tururo unjanja iima gejatootoo qaa jen songiro me monjonj uugia kumanjen qaa ii jen songiro kolooro? Tosianon kokaen jewubo, “Pool alauruta yonjonon qaa ii terenon onj anji karo.” Qaa omaya iikawaajon mono een totoon aaruj lalanjanin jenengia ororo laligowubo.

³ Monjonj mon kaen me kaen tiligon onjombabotiwaajon mono galengia menj aon laligowu. Ii kokaembaajonja: Wala aiwese woi kokaen asugiri Pohnon iikawaa gematanon kawaa: Ejemba kelemaleen yonjonon Pon jeulalan ama gema qewuya ano jeulalan Toyanon anjo kaanagadeen asuganon asugiwaa. Anutunonj ii jen tegoro gere sianon kemebaa. Aiwese woi ii wala asugiri iikawaa gematanon kamban somata ii kawaa.

⁴ *Tuarenjen Toya iinon jaba-arambaran ama anja selia momboga menj ubaa. Ejembanon iwoiwaa waeya menj mepeseenkejuti me qata ben qajuti, iinon mono ii kuuya unjuugun selia menj uma laligowaa. Kaanja laligon Anutuwaa jiwowon jigononj uma jinjaron dunja koma “Anutu koloojen,” jen kantri kuuya galen koma nonoma laligowaa.

⁵ Niinonj Tesalonaika onjowo laligoweti, kamban iikanonj qaa ii jewe modaborogi. Onjononj ii duduuwubo. ⁶ Jeulalan Toyanon alanzan asugiwaatiwaajon amamaawaa. Naa iwoinon kania anjon komakeji, onjononj ii kamban kokaamba moju. Kambanja tororo kan kuuwaati, iikanonjadenj mono asugiwaa.

⁷ Kamban kokaamba Jeulalan Toyaa ku-usunja aasangoya iikanonj mono koloonj ejemba sololoon onjomakeja. Asuganonj asugiwabotiwaawaa kania kojangiji, iinonj ii mesaoro kana koloowaatiwaajon mamboma laligoja. ⁸⁻⁹ **Mambono kania kolooro iikanonjadenj mono afaanjon asugiwaa. Satanonj Jeulalan Toya sololoon nemuj koma muro angoletu qolonmologoya ii iigi kaitere kania kania qendeema onjono jinjanj amakebuya. ¹¹ Kawaajon Anutunonj momo aren jinjanja uupanjawo ii ano kolooro ejembanonj ii ku-usunjiawo jen seigi kanageso honja yonjononj sosogon jo kelega gogon qaaya qolonmologoya ii onjanon jen moma laariwuya. ¹² Kaniagianon asuganonj asugiwaatiwaajon Anutunonj momo aren jinjanja ii ano karo qagowuya. Ejemba qaa honja mende moma laarin uusiingia nanamemen doogoyanonj ama osigiti, Anutunonj mono kuuya iyonoo qaagia jen tegoro gere sianon kemebuya. Kian.

Qaa honja tenj koma kaparanj koma kotiin nambu.

¹³ Yonjononj kaen koloowato, Pombaa wombo alauruna, onjoonj kamban so “Anutu dangisenj!” jen mepeseninj sokonja. Ii gawonanaga. Anutunonj onjo kanakanaiyanongga Siwewaa bunja koloon letombutiwaajon meweenjon onjono. Iikawaa so qaa honja moma laarigi Unja Toroyanon menj sorain onjono laligoju. ¹⁴ Kaen laligowutiwaajon ama Oligaa Bunja ano nonoononj karo jen asarininj, iikanonj onjo onjono. Kaen toroqen laligon Pohnana Jiiis Kraistwaa asamaranonj uma akademugiawo koloowuya.

¹⁵ Kawaajonj uumeleen alaurunana, kongbara mono mende qen laligowu. Nonononj qaa kuma onjoma jenananonj jeninj me terenonj oninj iima mogiti, qaa kota ii mono qokotaan otaan laligowu. Kian.

* 2:1: 1 Tes 4.15-17

* 2:4: Dan 11.36; Eze 28.2

* 2:8-9: Ais 11.4

* 2:8-9: Mat 24.24

¹⁶ Poŋnana Jiisas Kraist anjo ano Anutu Maŋnana yorononj jopagonj nonoma kalenmorianj gaganonj oyanboyaj kolooombaaajon jejeromonjromonja nononi iikawaajonj mamboma ulunjkolenj tetegoya qaa moma laligojonj. ¹⁷ Yorononj mono uugia nanjgori gawonj awaa kuuya menj qaa awaa kuuya menj laligowuti, iikanonj mono menj kotiinj onjoni laligowu. Kianj.

3

Saanonj nonoojonj qama koolinj laligowu.

¹ Qaa tetegoya monj koi: Pombaa qaanonj seinj onjo batugianonj akadamyawo kolooroti, iikawaa so mono uulanjawo gomanj tosanonj kaanjadienj kema menj seinj honjowo koloonj kembaa. Kawaajonj uumeleenj alaurunana, onjononj mono nonoojonj ama Anutu qama koolinj laligowu. ² Ejemba kelemalelenjanonj Anutu mende moma laarinkeju. Kawaajonj ejemba kaamaaya doogoya yonjononj kakasililinj ama nonombubotiwaajonj mono Anutuwaawaa qama koolinj laligogi soppa somonjgoronj nonombaa.

³ Kelemalelenj yonjononj bolijuto, Poŋ qaaya pondanj otaankeji, iinonj mono menj kotiinj onjom bologanonjga soppa somonjgoronj onjombaa. ⁴ Qaa menj kotonj onjoninj, onjononj ii kambanj kokaamba ano kanagenj tenj koma laligowuti, ii moma uuwoi mende anjonj. Nonononj Pombo qokotaanj nama kaenj mojonj.

⁵ Poŋnonj mono uugia meleema Anutuwo somonjgoro uujopaya moma yagonj Kraist kaanja kaparanj koma mokosinjgonj laligowu. Kianj.

Injarere laligowombotiwaawaa galenj meme qaa

⁶ Uumeleenj alaurunana, nono onjoangiaa aingia otaanj lansanj laligowubotiwaajonj kuma onjoninto, tosanonj kilenj qaa baatanonj mende kema nepinepi tondu laligoju. Kawaajonj nono Poŋ Jiisas Kraistwaa qatanonj kokaenj menj kotonj onjononj: Onjo mono uumeleenj alaurunana kaanja kuuya ii onjomesaonj misinjgonj sigensigenj laligowu. ⁷ Nonononj onjo batugianonj nononanaa aijnonj lansanj qaagoto, qaa baatanonj laligoninj. Kawaajonj nonoo kana lasunana otaawutiwaawaa kania ii onjoangio saanonj moju. ⁸ Nono injarere mende laligoninj ano onjoononjga mombaanonj nene iwoi ii eenj mende nenj laligoninj. Qaago. Nanjonj nonombutiwaawaa lombotanonj onjoononjga mombaa qaganonj ubabotiwaajonj mono asaga gomantiinja gawonj suulanjsulanj menj selenana qenj laligoninj.

⁹ Anutononj gawonja mewombaa ku-usunja nonono laligojonjiwaajonj saanonj nanjonj nonombutiwaawaa qaanonj uugia kuuj onjombonagato, nonoo kana lasunana otaawutiwaawaa sili awaa qendeema onjombombaaajonj mojonj. ¹⁰ Onjowo laligoninj, kambanj iikanonj kokaenj menj kotonj onjoninj: Gawonj memambaajonj togoji, iinonj mono nene kaanjaqadeenj mende newa.

¹¹ Onjo batugianonj tosanonj qaa baatanonj mende kema iyangiaa aingia otaanj lansanj laligoju. Yonjononj gawonj honja mende menkejuto, gawonj meme tanitani eenj lanj ewaewanj koma iinonj wainonj mondonj tosia yonjoononj iwoi menj soonj qewolonj qenj silemale lanj laligonjkeju. Onjo buju qaa monj ii kaenj karo moninj. ¹² Nonononj ejemba kaanja ok Poŋ Jiisas Kraistwaa qatanonj menj kotonj uugia kokaenj kuujonj: Onjo mono kemaqokotaanjkaqokotaanj mesaonj zenj laligonj gawonj megi honja kolooro onjoangiaa nene apugia nenj laligowu.

¹³ Oo uumeleenj alaurunana, onjononj gawonj awaa awaa menj iikanonj mono ataqatanj mende ambu. ¹⁴ Nonononj tere koi oonj menj kotonj onjononj, monjonj ii mende tenj kombaaati eenj, onjo mono uuta meleembaatiwaajonj gamu qenj muj iima tiinj iwo qaa qaa mende ama ainjolonj mende rama laligowu. ¹⁵ Kaanja laligonj kere qaagoto, ala kaanja menj muj qambanjmambanj koma muj laligowu. Kianj.

Qamakooli ano yeizozo qaa tetegoya

¹⁶ Poŋ luae Toyanonj anjo mono kambanj so nanamemenj kuuya kanonj luae qenj onjono bonjonj laligowu. Poŋnonj mono kuuya onjowo laligowa.

¹⁷ Pool neeno yeizozogia neenaa boronanonj oojen. Tere kuuya onjkejenj, iikanonj neenaa yeizozo qa tere koi neeno amakejenj. Qana kokaenj oojen: Pool*

¹⁸ Poŋnana Jiisas Kraistwaa kalenmorianjanonj mono kuuya onjowo ewa. Kianj.

* 3:17: Wala monjonj tiligonj Poolwaa qatanonj tere monj ano sisau kolooro. Kawaajonj iyanjaa borianonj qata ooro.

Timotiwaa Tere 1 **Poolnoŋ Timotiwaa Tere mutuya ano.** **Jen-asa-asari**

Timoti sagbili eja iwaa nemuŋa ii Juuda embaga ano manja ii Griik ejaga. Iinoŋ Eisia prowinsnoŋ laligoŋ uuta meleema Kraistwaa alia koloŋ laligoro. Kaanja laligoŋ Poolwaa neŋata koloŋ ilaan muro motooŋ liligoŋ misin gawoŋ meŋ laligori. Poolnoŋ lombonoŋ Timoti meŋ kamaanj mubabotiwaajoŋ majakaka qaa waŋa karooŋ romoŋgoŋ Buŋa Tere koi ooro.

Majakaka waŋa somata ii boi takapolakaya. Tosianoŋ zioz uutanonj nama qaa doogoya kuma sooŋ oŋoma laligogiti, Poolnoŋ iyoŋooŋonj ama galeŋ meme qaa kotakota ooro. Boi yoŋonoŋ Juuda yoŋooŋonj momo ano balombaa momo tosia mindiŋqindirigi kaniagia siliqalu kolooro kokaenj moma laariŋ jenj ejemba kuma oŋoma laligogi: "Name ano iwoi kuuya iimakejoŋi, ii iwoi bologa. Kawaaŋonj tosianoŋ Siwewaa buŋa koloowombaaŋonj kaparaŋ koma momo aasangoŋa qaita moŋ mende buŋa qeŋ aonj nembanewaa qizimizin ama soŋgo tosaanja waleema loemba koloojuti eenj, Anutunoŋ mono qaa iikanonj osin hamo qeŋ oŋomambaŋonj amamaawaa."

Majakaka qaa waŋa moŋ ii: Nomaenj uumeleenj kanageso galeŋ koma oŋoninj tororo Anutuwaawaa waeya meŋ mepeseewuyaga. Poolnoŋ iikawaa qambaŋmambaŋ qaaya papi-anonj ooro. Kaanjiadeenj zioz galeŋ, babafi ano gawoŋ meme ejemba tosianoŋ nomaenj ama laligogi sokonji, iikawaa qaa areŋa ii jenj asariŋ ooro.

Tetegoyanoŋ qaa waŋa karooŋa kanonj Timotiwaa gejanono qaa tosaanja ooro. Mundaŋa iinoŋ mono nomaenj Jiisas Kraistwaa welenqeŋe awaa koloŋ momalaari ejemba tuuŋa tuuŋa oŋombosima ilaan oŋono sokombaati, iikawaa gejanonoya oonj muro.

Buk kokawaa bakaya waŋa 3 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Ziozwaa gawoŋ meme yoŋoo jenjkooto 1.3-3.16

Timotinoŋ gawoŋa mewaatiwaa jenjkootoya 4.1-6.21

¹ Anutu, Hamoqeŋe Tonana ano Kraist Jiisasnoŋ galeŋ koma nonombaatiwaajoŋ jejeromonromonj ama mamboma mujonj, iyorononj Pool nii jenj kotonj noma kuuj wasinj noni aposol koloŋonj. Kraist Jiisaswaa jotamemeya kaanja koloŋ giwo qaa aminj mobojonj tere koi oojenj.

² *Oo Timoti! Gii uuga meleema Jiisas moma laariŋ momalaariwaa mera sorona koloŋ laligoŋan. Manj Anutu ano Pohnana Kraist Jiisas, yorononj mono kiankomuŋ kalenjmorianj goni luanonj laligowa.

Enjalolonj kuma oŋombubotiwaawaa galeŋ meme qaa

³ Masedonia prowinsnoŋ kemambaŋonj ambeti, kambaŋ iikanonj kokaenj jenj kotonj gombe, 'Gii mono Efesus sitinoŋ toroŋenj laligoŋ uumeleenj tuuŋ ilaan oŋomakeba. Tosianoŋ momalaariwaa qaa batuya tosaanja kuma soonjeŋuti, ii toroŋenj ambubotiwaajoŋ galeŋ meŋ aonj laligowu.' Kaenj jenj kotonj oŋoma laligowagatiwaajoŋ jewe. ⁴ Tosianoŋ beŋ sosombanja sosombanjo ano ambosakonj yoŋoo qaa areŋa areŋa ii tetegoya qaa aminj mogi sipasipa koso angowowo ano qaa qiqisi omaya kolooro romoŋgoŋkeju. Yoŋonoŋ uugia iikanonj ama soowubo. Qaa seŋa seŋa jeje kaanja ii mende tootoŋ ilaan oŋombaato, Anutuwaawaa laaligo areŋa ii kokaenj eja, 'Moŋnoŋ Jiisas moma laariŋ uuta meleeno iinoŋ mono ii hamo qeŋ muro letombaa.' Kete kaenj ama oŋombagatiwaajoŋ mombo uuwaawataa qaaya jenj gonjenj.

⁵ Jenj kotonj gonjenj, iikawaa toonja ii uujopa. Niinoŋ uujopa koloowaatiwaajoŋ manja qeŋ kokaenj jenj asariŋ oŋoma laligowagatiwaajoŋ kuuj gonjenj: Yoŋonoŋ uugianoŋ soraaya ewaatiwaajoŋ galeŋ koma aogi momo bologanoŋ ii mende gojombaa. Mende gojono Anutunoŋ saŋe qeŋkeji, ii uugejagianoŋ saanonj moma laligowuya. Kaenj laligoŋ Kraist tororo moma laariŋ Anutunoŋ mono uujopaya uugianoŋ ano saanonj koloŋkebaa. Uujopa iikanonj batugianoŋ asugiwaatiwaajoŋ kaparaŋ komakejenj.

⁶ Tosianoŋ Anutuwaawaa laaligo areŋa ii soŋginj jinjanj ama qaa julujulu omaya omaya tondu jenkeju. ⁷ Yoŋonoŋ Anutuwaawaa Kana qaawaa boi koloowombaaŋonj mojuoto, iyangoŋ Buŋa qaawaa kania mende moma kotonj jaasewanj qeŋgadeenj jenkeju. Eenj ejemba jaagianonj awasankaka nama qaa kotiŋ lansanjenj manja qeŋkeju.

⁸ Anutuwaanonj Kana qaa ii awaa soro. Ii kania ejiwaa so tororo kuma aonj otaaninjenj saanonj meagoŋ nonomakeja, ii moŋonj. ⁹ Anutu Kana qaayaa kania mono kokaenj

* 1:2: Apo 16.1

moma yagowu: Ii ejemba solanja dindiŋa yonoojon ama qaagoto, Anutunonj ii ejemba doogoya mindingonj onombaatiwaajonj ama anota eja. Tosianonj dogonj kokaenj amakeju: Jeulalanj jeubaba ama qaa qeŋ yangisenj qaganonj aonj jaasiisii amakeju. Anjonjora ano singisonjoggiawo laligonj kilenj Anutu telambelanj ama mugij uugia menjerenjonj lolomonij laligoju. Nemurmanŋia ano tosaanja unugi komunjeju.

¹⁰ Serowilinj amakeju. Sodom taanonj anŋiti, iikawaa so kana uugunj eja iyanŋarodeen ano emba iyanŋarodeen agiminj aonjeju. Ejemba menj bolinj onombutiwaajonj qelanjinj somonjonj onomakeju. Qaa qolonmolonjonjeju. Qaa jenj jopopan qaanonj somonjonj kilen tiligonjeju. Anutunonj nanamemenj dindiŋa ambombaaajonj Oligaa Buŋa nononoti, ii ii me woi ama menj iikanonj qetamakeju. Anutuwa Kana qaa iikanonj ejemba momalaariwaa kana dindiŋa songinjeju, mono ii mindingonj onombaatiwaajonj ama eja. ¹¹ Anutu, oyanboyanj Toya iinonj momalaariwaa kana dindiŋa ii Buŋa qaanonj anota eja. Niinonj Oligaa Buŋaya akadamuyawo jenj seimanŋatiwaajonj moma laarinj noma Buŋa qaaya ii nono. Kianj.

Poolnonj Ponj kalenmorianŋaajonj mepeseeja.

¹² Kraist Jiisasnonj uuna gosiro gawonja pondanj memaŋatiwaa so koloowe niiro sokono gawonja nono menjejen. Gawonj memambaa ku-usunj noma laligonj kouji, iikawaajonj Ponjnana mepeseen laligojen. ¹³* Niinonj wala Jiisaswaa alauruta mepaegonj sisiwerowero molanjkota ama onjoma laligowe. Kaaŋa laligoweto, iwoi ii Jiisas mende moma laarinj silemale tompinj laligonj tondum ama menj laligowe. Singisonjgo kaenj ama laligowetiwaajonj mono kiankomuj noma kolonanj nono letombe.

¹⁴ Ponjnananonj kalenmorianja noma kelemalelenj maaro noo qananonj uro. Kaenj uro momalaarinanonj kolooro uujopawaa kondomondoo Toya Kraist Jiisas mokoloowe. Iwo qokotaanj nama uujopaya buŋa qeŋ aonj ejemba uunanonj jopagonj onomakejenj.

¹⁵ Niinonj ejemba tosaanja kuuya unuugunj singisonjgowaa ejemba yonoo batugianonj somatagia koloonj laligowe. Kaaŋa laligoweto, Kraist Jiisasnonj singisonjgo ejemba hamo qeŋ nonomambaaajonj ama namononj kamaaro. Qaa kota ii noononj honjowo kolooro. Kawaajonj qaa kota iikanonj mono powowonj kotiga kolooja. Ii ejemba korebore moma laarinj menj anjalinj anjonj kombonatiwaa so kolooja.

¹⁶ Singisonjgowaa ejemba yonoo somatagia koloonj laligoweto, Kraist Jiisasnonj nii kokaembaajonj kiankomuj nono: Iinonj niwo uuluwe qaganonj hamo qeŋ noma Anutuwa uun tania asuganonj koloowaatiwaajonj moma kotiuro. Noo gemananonj ejemba tosonianj Jiisas moma laariwuti, tania ii iyonoojonj qendeema onjombaaajonj moro. Ii qendeema onjono saanonj afaanjonj uugia meleema laaligo kotigaa buŋa koloowuya. ¹⁷ Kiankomuj nonotiwaajonj ama Anutu mepeseenjejen. Iinonj Kin Ponj tetegoya qaa koloonj laligowaa. Anutu motoonjononj goronj mende qero kaitania mende iimakejonj. Niinonj iwaa qabuŋaya kambanj so mepeseewe tetegoya qaa akadamuyawo koloonj enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

¹⁸ Oo momalaariwaa merana Timoti! Wala gejatotoo qaa tosaanja goojonj jegiti, qaa iikanonj kotinjonj gono saanonj akadamugawo koloonj laligowa. Qaa iikawaa so kokaenj jenj kotonj gonjenj: Giinonj mono laaligo soraaya laligowagatiwaajonj manja kotakota qeŋ laligowa.

¹⁹ Manja qeŋ iikanonj momalaariga zolonjonj soowabotiwaajonj mono koronsonj mewa. Uuga kalanj koma aona momo bologanonj mende gojono Anutunonj ugejanonj saŋe qeŋkeji, ii saanonj moma laligowa. Ejemba tosonianj uu kalanjonkongia mesaonj lanj laligogi momalaarigianonj loorinj koomuya koloonj janjonj qaono. Wanjononj kowe torononj kuunj janjoji, mono iikawaa so unjanjunjanjonj boligi. ²⁰ Momalaarigianonj janjonj qaonoti, iyonoo batugianonj eja woi qagara Himeneus ano Aleksander laligojao. Neeno mindingonj oromambaaajonj amamaanj uugara meleembaatiwaajonj ii Satambaa borianonj oroombe. Oroombe Satambaa ku-usunja nanamemenjgara iikawaa so moma uugara siimbobolowaajonj looriro eleema mepaqepae mombo toroqenj mende ambaoraga. Kianj.

2

Buŋa gawombaa qamakooli arenj

¹ Iwoi wanja ii qamakooli gawonj. Niinonj iikawaa uuwaawaataa qaaya jenj uugia kokaenj kuujenj: Ono mono ejemba korebore onjoojonj qama koolinj kaparanj koma welema Anutu qisinj munj dangisenj jenj laligowu.

* 1:13: Apo 8.3; 9.4-5

² Kir eja ponj ano gawmambaa galenj ejemba kania kania yonjoonj ama qama koolinj laligowu. Kaenj kotingonj onjongi dindinagadeen galenj koma nonongj luae qaganonj gumbonjonjonj laligowonja. Kaenj laligonj Anutuwaaw jeta otaan nanamemenj dindinja ama menj laligoninj akadamuyawo koloonkebaa. ³ Qamakooli gawonj kaanja kanonj awaa soro kolooja. Ii Anutu, Hamoqeqe Tonanaa jaasewanjononj saanonj sokonja. ⁴ Iinonj ejemba kuuyanonj Bunja qaa honja moma kotonj uugia meleengj hamo qen onono letombutiwaa uusiinja momakeja.

⁵ Anutu motoonggo raja ano ejemba Anutuwo mindirinj nonombaatiwaajonj eja motoonggo kaanagadeen raja. Eja motoonggo Jiisas Kraistnonj mindirinj nonomambaaajonj kotiiro tosianonj ii amamaankeju. ⁶ Iinonj singisongo ejemba kuuya ananaa downana mewaatiwaajonj laaligoya qeleema mesaoro. Bunja qaa ii Anutunonj kambanj ano tosianonj kambanj dindinja iikanonj kanainj nanjonj jenj asarigi ananaanonj karo. ⁷ *Kawaajonj ama Anutunonj aposol koloomam-baajonj kuuj wasinj nono qeleya qenj kantri so lligonjkejen. Ejemba Jiisas moma laariwutiwaa Bunja qaa honjagonj kuma onjomakejen. Kiania kaenj jenj qolomolonj qaagoto, qaa honjaga kaenj jejen. Kianj.

Eja ano emba onjo laaligo arengia

⁸ Kawaajonj uusiijnanonj kokaenj jejen: Eja onjononj mono pondanj gomanj so ajoroonj qamakooli gawonj koronsonj menj laligowu. Yonj kazi ano angowowo mesaonj uugia sorairo saanonj borogianonj menj waama Anutu qama koolinjkebu. ⁹ *Emba onjo qambanjmambanj qaa ii kokaenj jejen: Onjononj mono kinisurugia mouma selegia tororo turuj laligowu. Opo suru soro akadamuyawo ii mesaowu. Wanj jugia qenj gawasu kania kania mende ama miziziih honjonj mewu. Kasasoronj me goul kanonj mende menjerenjonj aowu ano moumou sewanja somata kanonj menj aiweleqaiwele mende ambu.

¹⁰ Akadamugia honja ii nanamemenj awaa. Emba Anutuwaaw jeta uuguwombojenj keegia moma qata asuganonj jokolonjkejuti, iikawaa so onjononj mono gawonj awaa awaa jegenja nama menjkebu. ¹¹ Ejanonj kuma onjongi emba onjononj mono argia menj kamaanj aonj Bunja qaa osonjononj moma neselanj qaganonj takaporaka ama jegianonj kooga mende meleembuto, ii uu wombogianonj ama laligowu.

¹² Emba onjononj eja galenj koma kuma onjombutiwaajonj niinonj 'Oonj!' mende jejento, ajoroogi onjo osonj qaagia bogoro rabu. ¹³ *Anutunonj wala Aadam mokolonj iwaa gematanonj Iiw (Eewa) mokoloo. ¹⁴ *Mokolenonj Aadam mende tiligoroto, emba ii tiligonj muro qaa uugunj singisongo ano. ¹⁵ Kilenj emba yonjononj gawonj arengia otaan merabora menj Kraist moma laarinj nanamemenj soraaya otaan uumeleenj alaurugia uunonj jopagonj onjoma bonjonj laligowuti eenj, Anutunonj mono saanonj hamo qen onono letoma Siwenonj ubuya. Kianj.

3

Ziozwaaw gawonj galenj onjo qaa arenj

¹ Mojnnonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj pasto koloomambaa ainj moji, iinonj mono gawonj qabo akadamuyawo mokoloowaa. Qaa ii honj toonjaga. ² *Kawaajonj uumeleenj kanagesowaa uu galenj gawombaajonj mono eja koi kaanja meweengjonj kuugi sokombaa: Mombaa selianonj koposowaa qaaya qaa, emba motoongowaa loya, kepiriria qaa, nanamemenja tororo galenj koma aoro goda qenj munjkeju. Iwaanonj kawuti, ii saanonj koma horonj kalanj koma onjoma momo tororo kuma onjomakeja.

³ Mojnnonj apu kotiga nenj manja lanj qenj angowowo ama monembaa otoko amakeji, ii qaagoto, mojnnonj saanonj ejemba mondorinj migigiinj onjoma gumbonjonjonj ama onjomakeji, mono eja iikaanja kuuwu. ⁴ Mojnnonj iyanjaa embameraanja saanonj galenj koma gejanonogia onjono meraboraanjanonj goda qenj munj qaaya kuuya tenj koma laligojuti, mono iiga kuugi nambaa. ⁵ Galenj eja mojnnonj anjaa sumanjuruta galenj koma onjomambaaajonj qetetanjoji eenj, iinonj Anutuwaaw uumeleenj kanagesouruta mono nomaenj kalanj koma onjona? Ii mono amamaanaga.

⁶ Eja mojnnonj kambanj koriga uuta meleema zenj nanji, iinonj saanonj mindimindiri gawonj meme galenjiaga koloonj laligowaa. Mojnnonj kambanj toroga uuta meleema kemakonj kanjonj ama tewomawoo ama totoyanonj qenj selia menj ubabo. Kilenjaa Toyanonj gejajuju ano Anutunonj qaaya jenj tegonj hagonj munj konjono kamaaro. Iikawaa so onjo galenjianonj selia menj uro Anutunonj ii Satan kaanja jenj tegoro kamaawabo. ⁷ Galenj mojnnonj uumeleembaa gadokopa yonjo batugianonj qabunja awaa mende bosinagati eenj,

* 2:7: 2 Tim 1.11   * 2:9: 1 Piito 3.3   * 2:13: Jen 2.7, 21-22   * 2:14: Jen 3.1-6   * 3:2: Tai 1.6-9

ejembanonj ii lanj jen boligi Kilenjaa Toyanonj moto siwaya ano iikanonj ritogoro qero kamaawabo. Kianj.

Ewanjelis ano Buja gawonj ejemba yonoo qaa

⁸ Buja gawonj ejemba* yonononj kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa koloonj laligowu. Tosianonj qaa aro woiwoi jen wain apu mamaga nenj mondomondo qaganonj injarere laligonj monenj iwoiwaajonj kaparanj komakejuti, ii mono mende kuunj onjonggi nambu.

⁹ Ii qaagoto, ejemba momalaariwaa qaa honja aasangoya Anutunonj injisaanoti, iinonj menj iikanonj qokotaanj uugia menjerengo-wabotiwaajonj galenjen menj aon soraaya laligojuti, mono iiga kuunj onjombu. ¹⁰ Ii mono kaanagadeenj wala gosinj onjonggi qaa jejeniwaa so kotiiinj nanji sokombaati eenj, mono saanonj kuunj onjonggi nama Buja gawombaa ejembagiaga koloonj laligowu. ¹¹ Yonoo embaurugianonj† kaanagadeenj ejembanonj goda qen onjombutiwaa so tanjhoragia qaa ano gemaqeqe qaa jenonj kiisanj mende ama laligowuto, kepiririgia qaa nama gawonj kuuya membiriqembirigia qaa menj laligowu.

¹² Buja gawonj ejanonj mono emba motoongowaa loya koloonj iyanjaa embamaraanja ano welenqequeuruta ii saanonj galenjen koma onjmakeba. ¹³ Buja gawonj ejemba gawonjgia awaagadeenjen menkejuti, ejembanonj ii goda qen onjonggi qabunja awaa mokolowuya. Ii mokoloonj saanonj awasankaka nama ejemba uugia kuunj Jiisas Kraist moma laariwombaa qaa ii kotiiinj jenkebu. Kianj.

Anutunonj Bujaya aasangoya ninisaano.

¹⁴ Oo Timoti, niinonj uulanjawo goononj kanj giimmbaajonj jejeromonromon anjento, kilenjen tere koi goojonj oojen. ¹⁵ Kambana qen korinj kamambotiwaajonj wala tere koi kokaembaajonj oonj ambe kaja: Gii Anutuwaawaa uumeleenjen kanagesouruta nomaenjen galenjen koma onjona nanamemenjianonj diingonj awaa koloowaati, mono qambanjmambanj qaa ii weenjonj moba. Anutuwaawaa kanagesouruta anana Anutuwaawaa kulukululuunjen zioz sopaya koloojonj. Laaligo Toyaanonj qokotaaninj mindirinj nonono gomanj so ajoroonj qaa honja jen seinkejonj. Qaa honjanonj bolinj esunja kamaawabotiwaajonj iikawaa wota ano tandoya koloojonj. ¹⁶ Anutunonj hamoqeqewaa kania aasangoya ninisaanoti, nonononj Buja qaa ii moma asarinjen kokaenjen jen mokoloonjkejonj:

Buja Toya iyanjo namo ejaga koloonj batunananonj asugiro.

Asugiro qaa jakeyanonj oombombaa qaaya tondu monjgama bimbimgogi Unja Toroyanonj kania solarja asuganonj qendeeno. Ii qendeema kuuro Ponj koloonj waama Siwe gajoba galenjen koma onjono akadamuya uunjen iigi.

Ii iigi Anutunonj wano Siwenonj uma Anutuwo rama galenjen koma nonomakeja. Galenjen koma nonono Buja qaaya ii kantria kantria liligonjen jen asarigij mamaga yonononj moma laarinjen munkejju.

Kaenjen jokolooninj onjanonj akadamuyawo kolooja. Kianjen.

4

Qaa qolonjmolongoya kuma onjonggi enjkalolonj kolooja.

¹ Anutuwaawaa Unjayanonjen qaa kokaenjen jen asariro tororo moma yagojonjen: Balombaa kambanja tegommbaajonjen ambaati, kambanj iikanonjen ejemba kelemalelenjen yonononjen momalaari mesaonjen Ponjen gema qenj omejiilanjen yonoo borogianonjen kemebuya. Kaenjen kemegi omejiilanonjen sololoonjen kuma onjmakejuti, mono iyonjnoononjen momo arenjen otaanjen enjkalolonjen laligowuya.

² Sisau ii kokaenjen koloojaa: Tosianonjen uumeleenjen selesele anjgi Satanonjen aaso aiweseya uugianonjen aenjen geriawononjen qokotaanj uugejagija gojonjen koomuya koloooro qaa qolonjmolongoya lanjen jenj onjkeju. ³ Yonononjen ejemba kokaenjen kuma soonjen onjmakeju, 'Uumeleenjen ejemba onjnonjen mono loemba kaanja mende agiminj aonjen laligowu ano nene tosia newubotiwaawaa qizimizinj ama laligowu.' Kaenjen kuma soonjen onjmakejuto, Anutunonjen nembanonen kuuya ii newombaaajonjen mokoloooro. Ii ejemba Anutu moma laarinjen qaa honja moma yagojonjen, iinonjen ii kotuqeqe saanonjen dangisenjen jen newom-baajonjen ama nonono.

⁴ Anutunonjen iwoi kuuya mokoloooroti, ii awaa kolooju. Ii gema qewombaa so qaagoto, iwoi ama nonombaati, ii saanonjen dangisenjen jen bunja qenjen aowonja. ⁵ Iwoi ejemba jaagianonjen qizimizinjawo koloonagati eenjen, ii mono saanonjen Anutuwaawaa qaa jenjen qama koolininjen esujanonjen turunj hamo qero saanja koloojaa. Kianjen.

* **3:8:** Diikonjen ii eja ano diikones ii emba, yonononjen pasto kooronjianonjen ilaanjen gawonjen menjen uumeleenjen tuunjen kalanjen koma onjoma Buja qaanonjen unjaginj selewaa gawonjen tosaanja menjen kanonjen nanjonjen onjmakeju. Ewanjelis me uukuukuuj ejemba yonononjen sapa seleenjenjanonjen nanjuti, iyonononjen uugia meleembutiwaawaa Buja qaa kuma kanonjen uugia kuunj gejanonjen qaagia onjmakeju. † **3:11:** Buja gawonjen emba ano Buja gawonjen ejawaa embia yonoo jenjkootogia jeja.

Kraist Jiisaswaa welenqeqe awaa ii kokaen:

⁶ Giinonj uumeleen ejemba kaen kuma onjoma laligonj Kraist Jiisaswaanonj Buᅇa gawonj meme eja awaa koloonj laligowa. Giinonj Buᅇa qaa otaanj laligonj koujanj, ii tosaanj kuma onjoma geengoj kaanjadeen qaa awaa ii ano momalaariwaa qambanmamban qaa kuuya weengonj romonjonj iikanonj uuga waginj aonj laligowa. ⁷ Balonj ejembanonj benj sosombanj qaaya julujulu jegi Anutuwaa Buᅇa qaanonj bibiloko amambaajonj anji, ii mono yakarinj gema qewa. Ii gema qen Kraist kaanj koloonj laligowagatiwaaonj uuwaa komagbiligbili ama laligowa.

⁸ Anutunonj laaligo kamban kokaamba namononj laligojonj, ii kotuegon nonono kanagenj oyanboyanj laligowombaa soomonjono. Aangole ii sele busu gbiligbiliwaaonj melaada ilaan nonoma kamaanqegeta koloojato, uuwaa komagbiligbililia ii tandonana kombonj kolooja. Kawaajonj uuwaa nanamemenj ii pondan koma gbilinj laligona iikanonj mono iwoi kuuya kanonj nemunj koma nanjonj gomakebaa. ⁹ Qaa jejenj, ii jemba korebore menj anjanj anjonj kombonjatiwaa so powowonj kotakota kolooja. Qaa powowonj kotakota monj ii kokaen:

¹⁰ “Anutu laaligo Toya iinonj jemba korebore hamo qen nonomambaajonj moja. Uunana meleema moma laarinj munkebonjati eenj, mono onjanonj hamo qen nonomakebaa. Kaenj moma laarinjonj. Tosia nonononj kaen koloowaatiwaa jejeromonjromonj iikaanj Anutu ama munj nama gawonj menj selenana qen aonj oronkejonj.”

¹¹ Gii mono jemba qaa iikawaa so otaanj ama mewutiwaaonj jenj kotonj kuma onjoma laligowa. ¹² Oo Timoti, sagbili laligojanjwaaonj monjonj menj kamaanj gombabo. Kawaajonj mono uumeleenj jemba batugianonj sili awaa kokaen qendeema onjoma laligowa: Qaa awaagadeen jen nanamemenj dindinj otaanj jemba tororo jopagonj onjoma laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondan menj Anutuwaa gawonj menj sororogona iikawaajonj moma laarinj goma laligowu. Kaanj soraayagadeen koloonj mena ejembanonj saanonj goda qen gonj laligowa.

¹³ Mono pondanj Uumeleembaa Buᅇa Tere ii jegenj weengonj kaparanj koma jenj asarinj kanageso uugia iikanonj kuuj kuma onjoma laligowa. Kambanj batuya kokanonj kaen ama laligona niinonj kawe sokombaa. ¹⁴ Jotamemeya yonjononj borogia goo qaganonj ama qama kooligi Anutuwaa gejatootoo qaa goojonj koloooro Anutunonj gawonj memewaa momo kalej gonu uuganonj eji, ii mende kolatiwato, iikawaa qaganonj gawonj menj laligowa. ¹⁵ Mende kolatiwato, Buᅇa Tere weengonj jenj asarinj kuma onjoma laligowa. Iwoi karoonj ii mono kaparanj koma jegenj nama koma gbilinj laligowa. Ataqaatanj mende ambagati eenj, uugaa toomorianjononj mono somariiro kotiinj awasanjkaka koloowaati, ii kuuyanonj iima kotowuya.

¹⁶ Oo Timoti, mono geengaa uu selega galenj koma aonj uumeleenj gawonj tororo kuma onjombagiwaaonj galenjaq menj aonj laligowa. Kaen ama laligowaati eenj, mono geengoj oyanboyanj qen aowaga ano qaaga momakejuti, ii kaanjadeen oyanboyanj qen onjoma Siwenonj ubuya. Kianj.

5

Malo ano jemba wanja ii kokaen galenj koma onjombu:

¹ Eja wanja ii geriawo mende jenj mindinjonj onjombato, manja kaanj arobonjonjanonj qaa jena mobu. Eja sagbili ii daremunjuruga kaanj ama onjoma laligowa. ² Emba wanja ii nemunja kaanj arobonjonjanonj qaa jena mobu. Emba saranj ii naanjuruga kaanj nanamemenj soraaya otaanj goda qen onjoma laligowa.

³ Malo tinitosagia qaa ii mono godaqe qaganonj ama onjoma laligowa. ⁴ Malo mombaa esamerauruta laligojuti eenj, iyonjononj mono mutuya koloonj wanj kuuj ii galenj koma nubu. Anutunonj jenj kotonj nononoti, iyonjononj mono iikawaa so iyanjgia sumanjurugia kalanj koma onjombombaa kania moma kotowu. Nemunmanjurugia-nonj wala kambanj koriga kalanj koma onjoma laligogiti, onjononj iikawaa kitia meleema tosagia metogonj onjngi Anutuwaa jaanonj sokombaa.

⁵ Malo emba honj, tinitosaya qaa anjodeen laligoji, iinonj jejeromonjromonj Anutu ama munj ii suulanj asaga gomantiinj qisinj qama koolinj munkeja. ⁶ Iinonj kaen laligojato, emba malo tosanonj uugianonj gere tooro siinjgia kombombanja so iwoi lansambaajonj borojanj menkejuti, iyonjononj namononj selewo laligojuto, kilenj uunonj koomuya kolooju. ⁷ Kawaajonj malo yonoo selegianonj koposowaa qaaya mende ero laligowutiwaaonj mono kaanagadeen jenj asarinj onjoma laligowa.

⁸ Monjonj anja tinitosauruta mende kalanj koma onjomesaoro guarj laligojuti, iwaa nanamemenjanonj mono bolidaboroja. Iinonj Ponj moma laarijwaa qaaya ii silianonj qakooma uumeleembaa gadokopa tani uugunj kileqileenj laligoja.

⁹ Uumeleen kanageso ononon malo tosaanj kululuuj kalaŋ koma onjomakejuti, malo moŋnon iyonoo arenonj koubaatiwaa (aplikesin) qiqisi ambaati een, emba ii mono gosiwu. Gosigi kokaen kolooro iigadeen mono qa arenj iikanonj toroqen oonj ambu: Moŋnonj gbania 60 uugun eja motoongowaa embiaga laligoro. ¹⁰ Kaen laligoro tosianonj kaniaaonj kokaen nanjonj jenkeju: Iinonj gawonj awaa awaa menj laligonj merabora galeŋ koma gejanono qaa onono somariigi. Ejemba wabaya mirianonj koma horonj kalaŋ koma onono Kraistwaa alauruta soraayanonj kagi wijigia songbama esuuj nene apu oonj unuagin laligoro. Konjilin uutanonj laligogiti, ii menj qeangonj onoma gawonj awaa kuuya memambaajonj uuta pondanj somonjonj jegenja nama laligoro. Malo kaanja mono arenj papianonj oonj kalaŋ koma laligowu.

¹¹ Malo emba waŋa mende koloojuti, iyonoo qagia mono qa arenj papia iikanonj mende amba. Ii anagati een, iyonoo siingia kombombanjonj gere jero eja mombo mewombaajonj uugia waaro Kraist silemale ama muŋ zioz gawonj meseawubo. ¹² Ii mesajanj wala Kraist tenj kombombajonj jojopan qaagia asuganonj jenj somonjogiti, ii qegi janjonj qaono Kraistnonj qaagia jenj tegonj gamu qen onono een lanj laligowubo.

¹³ Nepinepi lanj laligonj toroqen kokaen boliwubo: Miria miria lanj liligonj kamban tiwilaawutiwaa kania menj analin anjonj kombubo. Toroqen bolin qaa kisama lanj jenj qaa baatanonj mende kema iyanjgia aingia otaanj gawonj meme tanitani ewaewanj kombubo. Iinonj woinonj lanj mondonj gawonj honja mende menj tosaanj yonjoononj iwoi menj soowubo. Qaa tosia yonjoononj iwoiga qaagoto, kilen ii een lanj jenj seiwubo.

¹⁴ Kaen ambubotiwaa siijnja moma kokaen jejey: Malo emba waŋa mende koloojuti, iyonononj mono eja menj merabora menj gawonj mirigia galeŋ koma laligogi sokom-baa. Kaen anji tuarenjenananonj jenj bolin nonomambaa kania moŋgama ii mende mokoloowaa.

¹⁵ Malo tosianonj galeŋ mende menj aonj Kraist gema qen kamaanj Satambaa kanaanonj kemeŋ otaanj laligoju. ¹⁶ Uumeleen kanageso anana emba malo toonj, tinitosagia qaa laligojuti, ii mono kalaŋ koma onjombombajonj amakejonj. Kawaajonj uumeleen emba mombaa tinitosaurutanonj malo koloojuti, iinonj mono ii kalaŋ koma onoma laligowa. Iikawaa lombotanonj mono zioz tuunj onoo qagianonj mende uba. Kianj.

Ziozwaa jotamemeya ii kokaenj kalaŋ koma onjombora:

¹⁷ Jotamemeurunana uumeleen kanageso saanonj galeŋ koma onjomakejuti, onononj mono iikawaa tawaya meleema godaqe qe uuta qendeema onoma laligowu. Yonjoononga tosianonj Bunja qaa jenj asarinj kuma onjomakejuti, iikawaajonj mono kotingia toroqegi uro onoma laligowu. ¹⁸ *Bunja Terewaa qaa moŋnonj kawaa kania ii kokaen jejey,

“Wiit dumumbaa kota ano kaawoya mendeembombajonj bulmakao ejia wanji dumuj tuunj qaganonj riinj rinjanjanjonjkeji, iwaa qaa oota mono mende mejugowu.

Kaen wagigi saanonj nene kitia nero sokombaa.”

(Kawaa so kasunonj tiwojuj menj oro metogoro qen oonj kitia mugi nero sokombaa.) Qaa moŋ kokaen eja,

“Moŋnonj gawonj mero tosianonj tawaya mugi sokombaa.”

¹⁹ *Jotamemeya mombaa selianonj qaa lanj ama jenj mugi woi me karononj ii mende nanjgowuyagati een, ii mono qaa jakeyanonj mende amba. ²⁰ Daenj yonjononj singisonggo amakejuti, giinonj mono ii asuganonj temboma jenj onona korebore qaaga ii moma singisonggo ambombotiwaa toroko moma galengia menj aonkebu.

²¹ Oo Timoti, qaa oonj jenj kotonj gonjenj, ii mono tenj koma otaanj laligowa. Eja me emba moŋ mende isosoroonj tosaanja mende sureen onjomba. Kawaajonj mombaa qaaya ii waladeen lanj mende somonjgowa. Ejemba korebore mono ororonj gosinj onjomba. Kaen ambagatiwaa qaaya ii mono Anutu, Kraist Jiisas ano Siwe gajobaurugara soraaya yonoo jaasewagianonj jenj ii jojopan qaanonj somonjgona mobe sokombaa.

²² Tosaanja yonoo singisonggonganonj goo qaganonj uro gamu mokoloowabo. Kawaajonj moŋnonj “Pombaa gawonj memanja,” me “Uumeleen tuunj toroqemanja,” jeji, iwaa kaniaya wala mende gosinj boroga ilin alanj iwaa qaganonj mende ama kotuegonj muba. Geengonj soraaya laligowagatiwaaajonj mono galeŋ koma aonj laligowa.

²³ Oo Timoti, giŋ kamban tosaanja ji koloonj gono “Yaenjaen!” qama enkejanj. Kawaajonj mono apugadeen mende newato, wain apu tosia kaanqagadeen nena korojonjga ilaaro afaanjgowa.

²⁴ Qaa moŋ ii kokaen: Ejemba tosianonj singisonggo anji uulanjowo asuganonj asugiro ejembanonj iima walawala jenj tegogi kamban kokaamba gamugiawo nanju. Kaen nanjuto, tosianonj singisonggo ama mesanjonj aonj laligonj daandaanj Anutuwwaa jaanonj

keugi asuganonj asugiro jej tegonj onjombaa. ²⁵ Ejemba gawonj awaa akadamuyawo menkejuti, gawonj iikanonj kaanagadeenj kambañ kokaamba asuganondeenj eja. Gawonj awaa tosaanja asuganonj mende ewuyagati eenj, ii mono kaanagadeenj aasangoyanonj ewombaajonj amamaanj daandaanj asugiro iibonja. Kianj.

6

Welenqege yonoononj qambañmambañ aren

¹ Welenqegeurugia kuuya togiaa qaqañ bosima gawonj tawagia qaa menkejuti, onjononj mono tourugia jeulalanj lanj mende ama onjombuto, godaqege kuuya qendeema onjombombaa so injiima laligowu. Onjononj mono tosia yonjononj Anutuwaaw qata mepaegonj jewubotiwaañonj kaparanj koma nambu. Anutuwaaw Buñja qaaya ejemba kuma onjoninj ii onjo nanamemengiaañonj ama gema qegi boliwabo. ² Tourugia tosonianonj uumeleenj alaurugia koloojuti, iikawaajonj mono godaqegegiaañonj mogi kamaanqegeta mende koloowa. Kaenj qaagoto, tourugia welenj qenj onjonj gawonjia awaa koloonkeji, iyonjonj Kraist moma laarigi wombo ala koloonj onjonj iikawaajonj mono kaparanj koma tourugia qaa baatanonj kema uugia gawononj ama awaagadeenj menj laligowu. Mono kaenj jej kotonj kuma onjoma laligowa. Kianj.

Buñja qaa jej soogi uugere kolooowubo.

³ Poñnana Jiisas Kraistnonj uuwaa komagbiligbili ambombaajonj Buñja qaaya nononoti, nonononj mono iikawaa so ejemba qeangowutiwaañonj kuma onjomaqejonj. Moñnonj Buñja qaa honja qiwitigonj qaa batuya morota ejemba kuma onjomaqeki, iinonj mono gadokopa kolooja.

⁴ Iinonj selia menj umakejato, qaawaa kania mende moma kotoja. Mende moma kotonj momalaariwaa qaa batuya batuya jej melenqegeema jenonkooli ambombaajonj koposonjonkeja. Kaenj moma tosaanja yonjowo mondonjgosi anji honja kokaenj koloojaa: Leelee uunonj motoqoto anjgowowo ama aonj uuqege qaa tokoronkota jej menj bolinj aowubotiwaa sombu momo amakeju. ⁵ Kaenj ama momogia sooro kaamaa ama laaligo honja kania songinj kokaenj romonjonkeju: 'Uunonj komagbiligbili aninj iikanonj donana koloooro iikanonj riinj monenj hina mokoloowonja' Kaenj romonjonj ajoroonj suulanj jenonkooli aminkeju.

⁶ Kaenj amakejuto, anana Anutu Buñjyaa komagbiligbili ama monenj hina enj nononji, iikanonj uu luae qenj aonkejonj. Uñja Toroyanonj donana koloonj menj bonjonj ama nonomakejiwaañonj mono onjanonj oyanboyanj somata mokoloonj simbawonjowo laligojonj. ⁷ Kawaa kania ii kokaenj: Anana wala boronananonj iwoi monj mende menj eenj toontoonj namononj asugininj. Kanagenj kaanagadeenj komunj namo koi mesaonj bobora kembonja. ⁸ Kaenj kembonjato, kambañ kokaamba nene ano opo maleku enj nonono iikawo mono menj bonjonj ama luae qenj aonkebonja.

⁹ Kaenj ambonjato, ejemba monenj esuhina somata mokoloowombaajonj momakejuti, iyonjononj mono anjgobatononj siwa kaanja ritogogi kamaanj ununkeja. Kamaanj unjuro siingja kombombaña bologa bologa ii mamaga asuginj uugia enkalolonj megi gejajuju amakebu. Siingja kombombaña doogoya iikanonj mono horonj somonjonj onjonj ulunjonj kondemondoenj mokoloonj tiwilaawuya. ¹⁰ Monenj hinawaa siinj kombombaña kanonj mono iwoi bologa kuuyaa wanjaleya kolooja. Mamaga yonjononj monenj hinawaa uusiingja moma ewaewanj koma jinjaunj anji momalaarigianonj janjonj qaono lanj laligoju. Uugere somata mogi iikanonj mono gbagia qosono siimbobolo mamaga moma wosobiri laligoju. Kianj.

Poolnonj Timoti gawombaa jenkooto ama muro.

¹¹ Mamaganonj kaanja laligojuto, Anutuwaanonj eja gii mono iwoi kaanja ii misinjonj gema qenj laaligo koi kaanja laligowagatiwaañonj kaparanj koma laligowa: Nanamemenj dindañ otaanj Anutuwaaw laaligo kombombaña koma gbilinj laligowa. Momalaariwaa komagbiligbili pondanj menj ejemba onjanonj jopagonj onjoma laligowa. Mono kaparanj koma kotiinj nama ejemba gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma laligowa.

¹² Aangole ejanonj kuu anji iikanonj haamo ambaatiwaañonj esuja kuuya menj kululuunj kenji, gii mono iikawaa so momalaariga koma gbilinj Anutunonj kuu akadamuyawo ano iikanonj kotiinj pondanj manja qenj laligowa. Anutunonj laaligo kotiganonj keubagatiwaañonj goonoti, gii mono laaligo ii koronsonj menj buñja qenj aonj laligowa. Laaligo kotigaa buñja koloojanj, giinonj qaa ii awaagadeenj jokoloona mamaganonj ii moma saanonj nanjonj jenkeju. ¹³ *Anutu iwoi kuuya menj gbilinjkeji, gii iwaa jaanonj kaniaga jokoloona ano Kraist Jiisaswaa jaanonj ii kaanagadeenj jokoloona moro. Jiisasnonj gawana Pontius

* 6:13: Jon 18.37

Pailotwaa jaasewananon nama kaniaya jen asarin qaa awaa soro jokoloroti, mono Kraist iikawaa jaanon kokaen jen koton gonjen:

¹⁴ Gii mono Bunja qaa koma gbilin pondan ten koma otaan laligowa. Kaen laligona monjon “Gii kana songin bolina,” qaa kaen jen gomambaajon amamaawaa. Pongana Jiisas Kraistnon mombo asugiwaatiwaa moti, kaman batuya kokanon mono uuwaa gawon kaen men laligowa.

¹⁵ Anutunon oyanboyan Toya koloon kamban ano kan kuuro iikanon Jiisas Kraist wasiro asuganon asugiro iibon. Anutu yanodeen Uutanana kolooro kuuyan iwaa newo baatanon nanjon. Iinon kin pon yonoo Pongia ano jawin yonoo wanjia kolooja. ¹⁶ Anutu, oyanboyan Toya iinon motoonggo kamban monjon mende komuwaa. Iinon asamararan gomanon eukanon laligoro kuuya nono nononano iikanon ubombaajon qagojon. Namowaa ejemba monjon ii jaayanon mende uun iiro ano iimambaajon amamaawaa. Iwaa qaqabunaya mepeseenin ku-usun Toya akadamyawo koloon kamban tetegoya qaa iwoi kuuya galen koma laligowaa. Qaa ii onanon.

¹⁷ Ejemba qaqabunagiawo kamban kokaamba namonon uuta laligojuti, ii giinon mono kokaen jen koton onoma laligowa: Monen esuhinanon kamban monjen qaondaborowaa. Kawaajon yononon mono uugia iikanon mende ama laligowu. Monen esuhina qaganon nama awelegon sewanjiki koloojuti een, jejeromonromongianon mono janjon qaombaa. Uugia namowaa tiwomalekunon mende ambuto, Anutunon iwoi kuuya kanon kalan koma onombaatiwajon ama mambongi sokombaa. Anutuwo qokotaan nanji iinon saanon iwoi kania kania ii kelemaleen laaligonon aisoowonjwaajon nonomakeja.

¹⁸ Kokaen jen koton onoma laligowa: Yononon mono gawon awaa awaa jegenja nama men iikaanja kanon akadamyawo kolooju. Anutu waa jaanon akadamyawo koloon afaanjon jojorintosaanja ilaan onoma kalen sein mendeema laligowu. ¹⁹ Kaen Anutu waa jaanon qaqabunagiawo koloon laaligowaa maa suan hona mokoloon men seinkebu. Maa suan kaanja ii laaligowaa tando wota kotakota kolooja. Ii men sein galen koma saanon kanagen tando wota iikanon nanjon nama laaligo honabonja bunja qen aon laligowu.

²⁰ Oo Timoti, Anutunon moma laarin goma gawon memewaa momo kalen uuganon anoti, ii mono gawonon ama soowaboti-waajon galen men laligowa. Balombaa qaa julujulu omaya ano angowowo sipasipa koma jegi soonkeji, ii mono mesaon gema qen laligowa. Tosianon “Momakooto amin mobonja,” jen qaa senja senja jen seigi kemakeja. Momakooto hona ii kaen jen soonkeju. ²¹ Tosianon momo soosooya bunja qen aon jokoloon tintuan anji momalaarigianon zololonjon loorin sooro.

Anutu waa kalenmoriaranon mono onowo ewa.

Timotiwaa Tere 2

Poolnoj Timotiwaa Tere ano 2 kolooro.

Jen-asa-asari

Poolnoj mundana ano gbaworo ala ilailaaya Timotiwaajon “Ando qambaŋmambaŋ qaana konoga muman,” jen Buŋa Tere koi ooro. Qaa areŋa waŋa ii awaawaa kaparaŋkonjon. Poolnoj ii jen asariŋ uuta nanjon qambaŋmambaŋa kokaen muŋ ooro: Timoti giinonj mono pondan nama Jiisas Kraistwaa kania nanjon jen laligowa. Oligaa Buŋa ano Soomongo Areŋ Walaga mojanj, mono iikanonj qokotaan iikawaa qaaya honjbonja ii ejemba kuma onjoma uukuukuu gawonj menjkeba. Tuarenjen ama gonji siimbobolo kania kania mokoloon monagati een, mono kilenj Anutunonj gawonj gonotiwaaw so ii kaparaŋ koma menjkeba.

Poolnoj galenj meme qaa kotiga Timoti kokaen muro: Tosianonj “poumapou qaganonj anjgowowo omaya ama gejajojombarj amakejuti” giinonj mono iikawaa qaanonj keuma kambanga mesogesoŋj tiwilaawabo. Anjgowowo qaa kaanjanonj ejemba mende totoonj ilaan onjomekajuto, ejemba geja ama momakejuti mono ii menj bolinj onjono tiwilaawuya.

Poolnoj qambaŋmambaŋ qaaya kuuya nangomambaajon anja laaligoyaa sunduya ooro. Naambaajon nomaen gawonj areŋa ama manja qen laligoroti Timotinonj iikawaa qaaya duduuwabotiwaajonj ii kokaen jenj asariro, “Niinonj Jiisas moma laarinj lombo moma mokosiŋonj uujopa ama laligowe. Sisiwerowero ama nonjji siimbobolo moma kaparaŋ koma kotiinj nambe.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 5 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutu mepeseen Timoti qambaŋmambaŋ muro 1.3–2.13

Gejanono ano galenj meme qaa tosaana 2.14–4.5

Pool horonj ureen ama mugi laligoro 4.6-18

Terewaa qaa kota waŋa 4.19-22

¹ Anutu uusiŋanonj jenj kotonj Pool nii kuunj nono Kraist Jiisaswaa aposol koloonjenj. Kraist Jiisaswo qokotaan naniŋ laaligo kombombanja nonombaatiwaa qaaya somongorotiwaaw Buŋa qaaya jenj asarimambaajonj wasin nono laligojenj.

² *Timoti giinonj momalaariwaa wombo merana koloonjanj. Niinonj giwo qaa aminj mobojonj tere koi oojenj.

Manjana Anutu ano Poŋnana Kraist Jiisas, yorononj mono kiankomunj kalenjmorianj goni luaenonj laligowa.

Poolnoj Timoti uuta nanjonj qaa jero.

³ Noo ambosakonururanonj Anutu welenj qen muŋ laligogi niinonj toroqen gawonja mewe Anutunonj “Giibe sokonja,” nijoro ugejananonj kaen momakejenj. Uuna soraaya kolooro Anutu mepeseenkejenj. Mepeseen asaga gomantiŋa qama koolinj gii suulanj romonjonj gomakejenj. ⁴ Gomesaowe saana jauŋa kamaaroti, niinonj ii romonjonj giimambaajonj awelejonj kaparaŋ komakejenj. Giima ainjolonj rari korisorononj uuna saa qewaatiwaajonj mojenj.

⁵ *Giinonj gbingbaonja qaa onjonj Jiisas moma laarinj laligojanj, qaa ii uu wombonanonj ero romonjonkejenj. Wala auga Lois ano nemunja Yunis yorononj uugara meleeni momalaariganonj kolooro. Yoroo gemagaranonj giinonj kaanagadeen ama laligojanj, iikaya moma laarinj kotiijenj.

⁶ Kawaajonj imowamo laligowabotiwaajonj qaa kokaen qenj gbilinj gijojen: Niinonj wala borona waŋanonj ama qama kooliwe Anutunonj gawonj memewaa momo kalenj gonota uuganonj eji, ii mono menj gbilina gere bolanj kaanjanj kotiinj jenj mende ililingowa.

⁷ Qaa koi mono romonjonj: Anutunonj Uŋa Toroya ii jirinjinj ama qarasombunana moboŋatiwaajonj qaagoto, iyanja ku-usumbaa Uŋaya nonono saanonj uunananonj jopagonj aonj nanamemenana tororo galenj koma aonj nambonja.

⁸ Kawaajonj Poŋnana qaaya nanjonj jenj seimambaajonj ataŋatanj mende amba. Kaen qaagoto, mono nii kaanjanj koloonj laligowa. Niinonj Pombaa gawonja menj laligowe iikawaajonj kapuare mirinonj noonjji rajento, kilenj noojonj ama kuukamakamaa mende moma laligowa. Mono kotiinj nii kaanjanj awasankaka nama uuwaa gawonj menj laligowa. Oligaa Buŋawaajonj ama anjosisiri ama gombuyagati eenj, mono iikawaa siimboboloya

* 1:2: Apo 16.1   * 1:5: Apo 16.1

moma mokosingon bosima laligowa. Anutunon ku-usun gomakejiwaa so ii saanon niwo motoon kaparanj koma bosima laligowota.

⁹ Anutunon monowaa monoyanon Siwe namo mende mokoloon oroma kamban iikanon ananaajon romonjon arej kokaen ano: Anutunon Kraist Jiisaswajaan ama kalenmorian nonombaa. Arej ii ano ero laligon kouma laligoi anana koloonin. Koloonin Anutunon anana iwaa bunj koloon soraaya laligowombaajon nonomo hamo qen nonono. Anano iwoi awaa aninjiwajaan ama mende meweenjon nonoma nononoto, iyanja arej walaga ii otaan nama iikanon nonono. ¹⁰ Arej walaga iikawaa honj ii kambanj kokaamba asuganon kolooro. Hamoqeqe Tonananon asugin Anutuwa kalenmorianj maama nonono. Kraist Jiisasnon asugin koomuwaa esunja qen melungoro kemero Oligaa Bunja ninisaano asariro. Bunja qaa ii moma laarinj saanon laaligo kombombanja mokoloon tetegoya qaa kotiin laligon kambanj monjon mende koomu kombonja mende komuwonja.

¹¹ *Anutunon nii Oligaa Bunja jen asarinj ejemba kuma onomanatiwajaan kuun nono wasiwasi eja aposol koloojen. ¹² Aposol koloojenjiwajaan ama gawonja kotiin mewe tosanon angosisiri nanj nonji siimbobolo momakejen. Siwe Eja moma laarinj munjejen, niinon iwaa kania awaagadeen moma yagojen. Kawaajon awasankaka nama kuukamakamaa mende momakejen. Qaago totoon! Anutunon moma laarinj noma Bunja gawonja ama nonotiwa so nii galen koma nomambaa kotiin laligoi, ii moma yagojen. Kaen moma yagowe gawonjon mende sooma kamaaro laligon uma kambanj somatanon keubonja. Kaen moma laarinj iikawajaan uuwoiwoi mende anjen. ¹³ Momalaariwaa qaa ii uunana meagowaatiwaa soga kolooji, niinon qaa honja ii kuma goma sili awaa qendeema goma laligowe. Ii mono uu kononjon ama kaanjadeen otaan laligowa. Nono Kraist Jiisaswo qokotaan motoon nanin jopagon nonomakeji, giinon mono uujopa iikawaa utanon laligowa.

¹⁴ Anutunon giima moma laarinj goma iwoi awaa kuuya gono bunja kolooji, iikanon mesoqesowabotiwajaan mono ii galen menj laligowa. Unja Toroyanon uunananon nama laligoi mono iwaa ku-usun qaganon iwoi honja ii agokayan kona ewaa.

¹⁵ Eisia prowinswaa nenjauruna yononon kuuya nomesaon gema nugi, ii mojan. Eja qagara Figelus ano Hermogenes yoronon iyonoo batugianon laligojao. ¹⁶ Tosianon nomesaogito, Onesiforus iinon qaago. Kawaajon Ponj, gii mono Onesiforuswaa sumanjuruta kiankomun onona laligowu. Eja kanon noo gbadonaajon (tape) gamu mende qen nomakejato, kambanj mamaga kanon keraqeeang qen nono uuna bonjon kono. ¹⁷ Onesiforusnon Room sitinon koi kouma kambanj iikanondeen noojon kaparanj koma monjama laligon mokoloon nono. ¹⁸ Iinon wala Efesus sitinon nomaen ilailaa somasomata ama menj afaangon noma laligoroti ii geenjo saanon moma komujan. Kawaajon kambanj somatanon Pombaa kooronjon keunin Onesiforusnon kiankomuwaa tawaya mokoloowaatiwajaan gama koolijen. Kian.

2

Kraist Jiisaswajaan mono manja qen laligowa.

¹ Oo uumeleen merana Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo qokotaan kalenmorian utanon bonj qen kotiin namba. ² Niinon Bunja qaa kuma gombe mamaganon niima nangon jegi monati, ii ejemba moma laarinj onjo-onjombaa so koloojuti, mono iyonoo bunja ewaatiwajaan onjomba. Kaen ama onjona ero saanon ejemba tosaanja toroqen kuma onjombutiwaa so koloowu.

³ Oo Timoti, gii mono Kraist Jiisaswo nama iwaa manjaqeqe eja akadamugawo koloon kaparanj koma kotiin manja qen laligowa. Angosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosingon bosima laligowa. ⁴ Manjaqeqe ejawaa tania ii kokaen: Kawali galen wangianon eja onjono manjaqeqe tuumbaa arehjon keuma kema kanj gawon pondarj menj laligojuti, iyononon kuuya galenjanon jen kotonkejiwaa so tej koma ambombaaajon jojorinj nanju. Kaen nama iyanjiaa laaligowaa nanjonangwajaan iwoi monj mende menj laligoju. Uu deendeen mende laligoju.

⁵ Kawaa sareqaaya monj ii kokaen: Aangole ejanon kuu aannon keuma jenkooto galenjanon qaa uugun lanj bobogarin kenji iinon akadamuyawo mende koloowaa. Iwaa wanjon haamo aambaa ila monj mende konji kemebaa. Kawaajon gii mono dindinjagadeen kamba. ⁶ Kaanjadeen komakoomo ejanon gawonj somata mero honj kolooro wala kema jaaya qen nero sokombaa. Tosianon loorigiti, iyononon iwaa gematanon kawuya. Gii mono iikawaa so kotiin gawonj menj laligowa. ⁷ Qaa oojen,

* 1:11: 1 Tim 2.7

ii weengonj moma bimoona Poŋŋonj mono momakooto gono ii kuuya saanonj moma asariwa. Kawaajonj ii mono uu kononŋanonj ama romonŋonj laligowa.

⁸ Mono Jiisas Kraist romonŋonj laligowa. Niinonj Oligaa Buŋa jeŋ asariŋkejeŋi, Jiisasnonj qaa iikawaa so kinj Deiwidwaa gbiliga koloonj Hamoqeŋe Toya kolooro Anutunonj meŋ gbiliro koomunonŋa waaro.

⁹ Niinonj Oligaa Buŋa qaa ii kaparanj koma jeŋ asariŋ angosisiriwaa siimboboloya mobe kikekakasililiŋ eja kaŋa kasanonj gbadoonj nonggita rajenj. Kaenj rajento, Anutuwaanonj Buŋa qaa ii mende gbadoonj somonŋogoi. ¹⁰ Kania kawaajonj ama niinonj siimbobolo kuuya moma mokosiŋonj kotiiŋ nanjenj. Anutunonj ejemba iyanŋaajonj meweeŋonj ononoti, niinonj mono iyonŋoojonj ama kaparanj koma manja qeŋ laligojeŋ. Kraist Jiisasnonj hamo qeŋ onono yonononj kaanŋagadeenj letoma oyanbayanj kolooŋwutiwaaajonj mojeŋ. Uugia meleema laligowuti eenj, mono Siwewaa asamararanonj uma tetegoya qaa kotiiŋ laligonj ubu. ¹¹ Qaa koi mono powowonj kotakota kolooja:

“Anana uunana walaganonj iwo motoonj komuro laligojonj eenj, mono kaanjiadeenj iwo kotiiŋ laligowonja.

¹² *Iwo motoonj siimbobolo moma mokosiŋonj laligojonj eenj, mono kaanjiadeenj iwaa bentotonj uutanonj iwo galenkonjonj gawonj mewonja.

Anana ii qakoonjonj eenj, iinonj mono kaanjiadeenj qakooma nonoma niniima tiiwaa.

¹³ Anana gema qeŋ muninj ironja meleema nonombaatiwaa qaa somonŋoro eji, iinonj ii qewagomambaajonj amamaawaa.

Mindinŋindin ama iyanŋaa kania utegomambaajonj qetetangonkeja.

Kawaajonj ezelobezelo ama qaanana pondan mende otaawonŋati eenj, iinonj mono kilen (dindinja nama) qaaya pondan otaanj iikawaa so ama nonombaa.” Kianj.

Anutuwaa Buŋa gawombaa eja kokaen koloonj laligowa:

¹⁴ Oo Timoti, qaa koi duduŋwobotiwaajonj ii mono jeŋ gbilin onjoma Anutuwaa jaasewanonj kokaen jeŋ kotonj onjoma laligowa: Momalaariwaa qaa aro kania kania ii mono melenŋeleema mondonj mende gosin nambu. Jenonkoolinonj mono mende totoonj ilaanj nonomakejato, tosianonj niinonjiinonj qaa kaanja moma elonkaloŋ angj momalaariŋianonj sooro tiwilaawubo. ¹⁵ Giinonj mono Buŋa gawombaa anŋotete kania kania ii haamo ana Anutunonj giima “Sokonjanj,” jewaatiwaaajonj kaparanj koma namba. Gii Kraistwaa gawombaajonj gamuga mende moma laligowato, Buŋa qaa honja mono tororo mendeema uugia kuun onjoma laligowa.

¹⁶ Balombaa qaa julujulu omaya omaya ii mono yakariŋ gema qewa. Tosianonj ii jeŋ seinj laligonj iikaanja kanonj balombaa anŋonjorayanonj qokotaan Anutu toroŋen lolomonin kaamaa amakeju. ¹⁷ Wiji kotiga (qata kensa) kanonj sele busugia siriawo qeŋ kiro somariin kemakeji, yonononj iikawaa so qaa omaya jeŋ iikanonj ejemba meŋ bolin onjomakeju. Yonoo tuunonŋa eja woi qagara Himeneus ano Filetus laligojao. ¹⁸ Yorononj qaa honja kania mesaonj jinjaun qeŋ qaa seŋa kokaen jenkejao, “Uumeleem ejemba anono mono gbilin waama laligojonj. Kawaajonj kanagenj koomunonŋa mombo mende gbilin waabonja.” Kaen jeŋ tosaanja enkalolonj meŋ ononi momalaariŋianonj bolinkeja.

¹⁹ *Kaen bolinkejato, Anutunonj tando powowonj kotakota kuuroti iikanonj mono kilen mende joloma nanja. Iikawaa munŋenja ii kokaen oogita eja, “Poŋŋonj anja buŋa koloojuti ii moma koton ononja.” Munŋenja monj ii kokaen, “Ejemba Pombaa qata meŋ qamakejuti, kuuya iyonononj mono nanamemenj bologa qeŋ yakariŋ laligowu.”

²⁰ Miri somata kanonj juu, monjonj, amanene, komanene, kosonene, uunene kania kania eja. Tosia gerenonj ano gbakonj namononj memeta, ii kamban so meŋ gawononj amakejeŋ. Tosia goul ano silwanonj memetaga. Akadamugiawo kaanja ii korisoro kambanondeenj gawononj amakejeŋ. ²¹ Kawaa so monjonj qaa omaya mesaonj iyanja koma konjoratinj aoji, iinonj mono monjonj goulhonj memeta kaanja kolooŋwaa. Toyanonj ii meŋ gawonj akadamyawononj ano meŋkebaa. Ii mero toomorianawo kolooro Somatayanonj iwaajonj aisoŋkebaa. Anutunonj meŋ sorainj muro tirinj kotonj nama gawonj awaa kuuya memambaajonj jojorin nambaa.

²² Sagbili laaligowaa siin kombombanja bologanonj galenj koma gombabotiwaajonj mono galen meŋ aonj laligowa. (Gawonŋaa honjanonj kamaawabotiwaajonj ii jejeŋ.) Anŋobatononj horonj gomakejuti, ii mono misiŋonj gema qeŋ laaligo koi kaanja laligomambaajonj kaparanj koma laligowa: Ejemba uu soraayaa qaganonj Poŋ ilaanj onjombaatiwaaajonj qamakejuti iyonowoo mono nanamemenj dindinja otaanj Anutu tororo moma laarinj onjanonj jopagonj aonj luaenonj laligowu.

²³ Tosianon gejojomban qaa oyomakandowe jen niinongiinon jenonkooli anji angowowo koloonkeji, ii onanon mojan. Kawaajon ii mono yakarin gema qen laligowa.

²⁴ Pombaa gawonj meme eja kolooji, iinonj mono angowowo ambaatiwaa so qaagoto, ejemba kuuya gumbonjonjon qaganonj ama onoma afaangonj kuma onoma laligowa. Anjosisiri ama mugii kii kotiin mokosingonj laligowa. ²⁵ Tosianonj tuarenjenj ama mugii saanonj uuluae qaganonj metulanjonj mindingonj onomakeba. Kaen ama onono Anutunonj uugia menj looriro saanonj Bunja qaa moma kotonj uugia meleembuyaga. ²⁶ Tuarenjenj ejemba yonononj Bologna Toyaa moto siwanonj ritogogi onono jeta tenj koma amakeju. Kaen ama uugia tooro uuroromongogia kolooro Bologna Toyaa kasa gbadononga loloonj kamaawuyaga. Kianj.

3

Kambanj tetegyanonj laaligo bolinj anjonjorayawo koloowaa.

¹ Qaa kota koi mono moma kotonj laligowa: Jiisas kakataa kambananonj toriro ejemba kaniagianonj boliro tetegyanonj laaligo kanjanawo kokaenj koloowaa: ² Ejembanonj anjiaajonjadeen romonjonj monenj iwoi buuju mengo mewombaaajonj otoko (greed) amakebuya. Selegia mepeseen momoso kaanja engangia qerereenj sewankiki laligonj uuqeqe qaa tokoronkota lanj jenkebuya. Nemunmanjurugia yonoo jegia mende tenj koma iwoi awaawaajonj dangisenj mende jen nesaqesa (nenhololo) amakebuya. Anutuwaawo telambelanj ama lolomonjkebuya.

³ "Anjaa lomboga," jenj woso momo mende amakebuya. Tosaanja yonoo singisonggogia mende mesaonj iikawaa uuboolia bosimakebuya. Gemaqeqe qaa kisama jenj iyanggia mende galenj koma aonj ejemba horonj ureenj ama onomakebuya. Nanamemenj awagaajonj mojogia tiiro togonjkebuya.

⁴ Memelolo ama iyanggia aingia otaanj jeubaba qenkebuya. Sewankiki laligonj jabarambaranonj uugia utitiiro uugere amakebuya. Sele busuwaa siinj korisorogiaajonj siinj mamaga moma Anutuwaajonj mogi kamaanjqeqeta kolooro gogoraajen amakebuya.

⁵ Anutuwaawo Bunja gawonj bakasasanj bosima silemale ama Sonda arenj lanj otaanj mondonkejuto, nanamemengianonj Anutuwaawo ku-usunja ii kondama qakoomakeju. Ejemba kaanja ii mono jawo ama misingonj gema ununj laligowa. ⁶ Yonoononga tosianonj lanj liligonj ejemba mirigianonj uma qaa kelenonj uuqeqe menj onoma gejagia geduunkeju. Gejagia qeduugi emba tosianonj loorinj yonoononj qokotaankeju. Emba singisonggogia gamuwaajonj kamaanj unjuro siingia kombombanja kania kania iikanonj yaiwisisi menj ononji sisau anjuti, iyonononj ii gbawiiinj fua manera menj kokosiinj ononji qaa motogianonj kamaanj ununkeja.

⁷ Emba kaanja yonononj moma bimoonj suulanj qaa kuma onom-butiwaaajonj mondonj momakejuto, Bunja qaa honjaa kania ii kambanj so moma kotowombaaajonj amamaankeju.

⁸ *Iijipt kantriwaa tiriqoonjonj eja qagara Janes ano Jambres yorononj Mooses tuarenjenj ama muri. Ejemba takapolakaya yonononj iyoroo so Bunja qaa honjaajonj tuarenjenj amakeju. Ejemba kaanja yonoo momogianonj sooro kaamaa koloojuti, ii mono Anutunonj momalaargia angotete mero kamaanj unjuro Pombo nanangianonj sologowaa.

⁹ Kambanj toroga selegia menj umakebuto, gawonggia honja ii kambanj mende koriro janjonj qaombaa. Iijipt eja yoroo kaniagara asuganonj kolooroti, iyonoo kaamaagaa kanianonj mono iikawaa so asuganonj kolooro ejemba kuuyanonj ii iima asariwuya. Kianj.

Poolwaanonj jenjkoto qaa tetegoya

¹⁰ Yonoononj kaenj koloowaaato, niinonj laaligonaa toonja morota kuunj arenj ambe. Ejemba Bunja qaa kuma onoma nanamemena ama menj laligoweti giinonj ii iima modaborojanj. Laaligonaa toonja otaanj momalaariwaa komagbilighbili pondanj menj siimbobolo mokosingonj laligoweti iikawaa sunduya jenj jegi moma sorogojanj. Uumeleenj alauruna unanonj jopagonj onoma laligowe. Tuarenjenj anjosisiri ama nongii iikanonj kaparanj koma kotiin nama laligowe. ¹¹ *Sisiwerowero kakasilinj kania kania ama nama laligogiti, ii mojanj. Antiokia, Aikoniam ano Listra taonj karonj karonj siimbobolo noo qananonj uro konajilin mobeti, ii iwoi kanjanawo kolooro. Yei, mangaa siita! Anjosisiri mokosingonj bosima laligoweto, Ponjonj ii kuuya kanonja metogonj nono.

¹² Qaa koi mono moba: Ejemba Kraist Jiisaswo qokotaanj nama laaligo kombombanja laligonj iikawaa komagbilighilia ambombaaajonj momakejuti, ii kuuyanonj sisiwerowero mokoloowuya. Nii anjosisiri ama nongiti, eenj, tosaanja onjo kaanagadeenj ama onombuya.

¹³ Tiriqoonjonj ejemba bologa Bunja gawonj selesele menj onjompopo qenkejuti, iyonononj

toroqen kileqileenkebuya. Yoŋonoŋ ejemba tosaana tiligon oŋoma iyangia kaanagadeen tiligon aon laligowuya.

¹⁴ Yoŋonoŋ kaen laligowuyato, Timoti gii Buŋa qaa hoŋa moma uu kononŋanon ama uuwoiwoiya qaa moma laarijani, mono iikanon toroqen bon qen nama kotiin laligowa. Daen yoŋonoŋ kuma gongiti, giinon iyonŋoo kaniagia moma kotojan. Ii moma laarin ononjanjwaajon mono Buŋa qaa koronsoŋ men mende zololonŋon mesaowa. ¹⁵ Uumeleembaa Buŋa Tere Toroya ii meraaganŋadeen moma sorogon laligon kouna. Giinon mono ii weenŋon romonŋona momakootoga asariro iikawaa qaganon nama Hamoqege Toyaa kania moma asariwa. Ii moma asarin Kraist Jiisas moma laarin muna hamo qen gono toroqen letoma laligowa.

¹⁶ Anutonon Buŋa Terewaa qaaya kuuya ii ejemba tosaana sololonŋon onono oogita kokaen men qeangon nonombaatiwaajon eja: Ii weenŋonin Anutonon uunana sololonŋon kana hoŋa kuma nonoma kilenananaajon temboma jey nonoma mindinŋon nonomakeja ano laaligo solana laligowombaajon gejanono nonoma koma gbilin nonomakeja. ¹⁷ Anutuwaaw ejemba anana ii weenŋon koma gbilin Anutu jetaa so kotiin akadumnawo koloon gawon awaa kuuya mewombaajon jorinj laligowonŋa. Kian.

4

Poolnŋon gawonŋa mundana Timotiwaaw qaganon ano.

¹ Kij Ponŋana Kraist Jiisasnŋon asugin jaawo laligowonŋati, me komun ewonŋati ananaa qaanaa gosin jey tegon tosaana anana bentotonŋon ama galeŋ koma nonombaa. Niinon Jiisas ii ano Anutu yoroo jaasewangaranon nama gii uuwaa gawon mewagatiwaajon jey koton gonjen. Ii otaamambaajon jey qaa ii joponŋon qaanon somonŋona mobe sokombaa.

² Kokaen jey koton gonjen: Giinon Buŋa qaa jey ejemba uugia kuunŋon oŋoma laligowa. Mobutiwaaw kambanŋaajon mogi sokonja me mende sokonji, mono kilen kaparanŋon koma waama qaa jey asarin laligowa. Ejemba kileŋagiaajon jey oŋoma mindinŋon ama galeŋ meme qaa jey uuwaa qaa oŋoma laligowa. Qaaga mobu me mende mobuti, ii kilen mono mokosinŋon nama kana hoŋa kambanŋon so kuma oŋoma laligowa.

³ Anana momalaariwaa qaa kambanŋon kokaamba ejemba qeangowutiwaajon kuma oŋomakejonto, kambanŋon monŋon kanŋon kuuro iikanonŋon momalaariwaa qaa batuya monŋon mobubotiwaajon toŋon gegajia gojombuya. Qaa morota morota mobombaajon gegajia koriro ejawaa eja kelemalelen horon ononŋi kanŋon ejemba qaa ii me woi mobombaa siinŋa mobuti, iikawaa so kuma ononŋi laligowu.

⁴ Kaen laligon Buŋa qaa hoŋa mobubotiwaajon lolomoninŋon ama gegajia gojoma ben sosomban lanŋon jenkejuti, iyonŋooŋon meleema geja ama moma laligowu. ⁵ Laaligo kaen me kaen utegon kolooaati, Timoti gii mono kilen bon qen zey nama nanamemenŋa tororo galeŋ koma aon laligowa. Anŋosisiri ama gombuti, iikawaa siimboboloya mono moma mokosinŋon bosima laligowa. Uukuuku (ewanjelis) ejawaa gawon arenŋon ii sokoma kuuya medaborowa.

⁶ Kambanŋon koriga ilaanŋon gomambaajon amamaamanŋatiwaajon kaen jejen. Tando lopionŋon mepeseewombaajon oro qen jakenonŋon ama oogi kaasononŋon umakero. Iikawaa so niinon laaligona Anutuwaajon ama qeleema gawonŋon men laligowetiwaajon gawman yoŋonoŋ qaana somonŋon nugi neenaa sana maamanŋatiwaajon dodowijen. Namu koi mesamanŋatiwaaw kambanŋonŋon mono kanŋon kuumambaajon dodowin karo mojen.

⁷ Aanŋole ejanonŋon kuu aanŋon kambanŋonŋon haamo amambaajon esunŋa kuuya men kulu-luunŋon bobogarinŋon kenji, niinon iikawaa so momalaari koma gbilin kuu aanŋon akadamyawo andaborojen. Kraist moma laarinŋon jeta tenŋon komamba qaa jey somonŋoweti ii mende kolatinŋon qakoombeto, iikawaa manjaya mono pondanŋon kotiinŋon qen laligowe.

⁸ Ponŋonŋon jenteego Toya dindinŋa koloon laaligona gosin solana koloon laligoweti, iikawaa ila soronŋa ii jey tegon nonota noonŋon mamboma eja. Ponŋonŋon eleema kawaati kambanŋon iikanonŋon ii noma aranonŋon kono kemero qabunŋanawo kolomanŋa. Ii noonŋonŋon mende nombato, ejemba jopagonŋon muŋ mombombo asugiwaatiwaajon mambomakejuti, ii iyonŋoo arogianonŋon kaanagadeen kono kemenŋon oŋombaa. Kian.

Neŋaurunanonŋon nomesaonŋon qeqelalanŋon kenji.

⁹⁻¹⁰ *Kambanŋon kokaamba balombaa nanamemenŋon ama menkejuti, neŋana Deemas iionŋon uuta iikanonŋon somonŋonŋon nomesaonŋon Tesalonaika sitinonŋon keno. Neŋana Kresens iionŋon Galesia prowinsnŋon keno. Taitusnŋon Dalmesia balonŋon keno. Kawaajonŋon gii mono

* 4:9-10: Kol 4:14; Flm 24; 2 Kor 8:23; Gal 2:3; Tai 1:4

uulanawo noononj kamambaajonj kaparanj komba. ¹¹ *Luuk iinonj anjodeenji niwo laligojo. Maaknonj welenj qej nombaatiwaajonj mamaga moma iwaajonj amamaajenj. Kawaajonj Maak wama motoonj kawao. ¹² *Nerjana Tikikus wasinj mube Efesus sitinonj keno. ¹³ *Troas taononj laligonj malekuna eja qata Karpus iwaa mirinonj mesaoweti, mono ii menj kawa. Kaanagadeenj tere lama selianonj oonj lipinjgiti, noononj lama selia ii mono kaparanj koma mewa ano kawaa gematanonj buk tosaanja ii mujonj menj kawa.

¹⁴ *Aleksander, silwa kopa oonj qokoqokotaa eja mojanji, iinonj bologa kania kania mamaga ama noma laligoro. Pojnonj nanamemenja gosinj iikawaa so ironja meleeno qaganonj uro siimbobolo mobaati ii mojenj. ¹⁵ Iinonj qaananaajonj mamaga tuarenjenj ama nonoma laligoro. Kawaajonj gii kaanagadeenj mono iwaajonj galej menj aonj laligowa.

¹⁶ Indinj mutuya mindimindiri qaa jake wanjanonj ama nonjgi qaana kitia jewe monjonj monj mende kanj nii nanjonj noma jeroto, alauruna kuuya yonjononj boratinj nomesaogi. Anutunonj singisongogija iikawaa kitia qagianonj ambabotiwaajonj qama koolijenj.

¹⁷ Yonjononj nomesaogito, Pojnonj ilaaj nono. Niinonj Buja qaa jenj ejemba uu kuunj onjoma gawonj ii kuuya medaboronjatiwaajonj ama menj kotiinj nono. Kantri kuuya yonjononj Buja ii mobutiwaajonj moma ilaaj noma laion kawalia yonjoo qaa oogianonj gilinj nombubotiwaajonj anjonj koma jegianongga metogonj nono kamaawe.

¹⁸ Pojnonj bologa kania kania menj nombubotiwaajonj metogonj nono saanonj Siwe bentotonjaa utanonj eu umanj. Pombaa qata mono suulanj mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamuyawo koloonj enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹⁹ *Gii mono noo yeizozona Prisila ano loya Akwila yorojonj ano Onesiforuswaa sumanjuruta yonjoojonj jena mobu. ²⁰ *Nerjana Erastus mesaowe Korint sitinonj laligoja. Trofimus ii Miletus sitinonj mesaowe ji kiro eja. ²¹ Kawaajonj konjuru kambanj mende karo mono baatanonj kokanonj noononj kamambaajonj kaparanj komba. Eja qagia Yubulus, Pudens, Linus, Klodia ano uumeleenj alaurunana kuuya yonjononj yeizozogija jenj anjgi goononj kaja.

²² Oo Timoti, Pojnonj unjaga kotuegonj giwo namba.

Anutuwaawo kalenjmoriantanonj mono onjowo ewa. Kianj.

* **4:11:** Kol 4.14; Flm 24; Apo 12.12, 25; Apo 13.13; 15.37-39; Kol 4.10   * **4:12:** Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8

* **4:13:** Apo 20.6   * **4:14:** 1 Tim 1.20; Ond 62.12; Room 2.6   * **4:19:** Apo 18.2; 2 Tim 1.16-17   * **4:20:** Apo 19.22; Room 16.23; Apo 20.4; 21.29

Taituswaa Tere Poolnoŋ Taituswaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja gbaworo qata Taitus iinon uuta meleema Poolwo ororon somonŋon ilaan misin gawon meri. Meŋ kowe biiwianon wato qata Kriit (Crete) kanon laligori Poolnoŋ batuyanon koton ala ilailaaya mesaoro zioz gawon areŋŋon iima gosin galen kono. Poolnoŋ mesaon kema iwaajon qama koolin laligon Buŋa Tere koi ooro.

Kriit ii qaa Griik iikawo gajugowabo. Kriit ii kowe biiwianon wato mon ano Griik (Greece) ii kantri mon.

Poolnoŋ Taituswaajon majakaka karonŋ moma qambanmamban qaa kokaen onŋ muro: Kriit yonoo kaniagia ii dogodabororo bao jaagoo koloon laligogi. Tosianon uugia meleenŋi laaligogianon dingoroti, iyonononŋ mombo boliwubo. Kawaajon yonoo jotamemegianon sili awaa totonŋ qendeema qamakooli ano Baibel stadi gawon mende mesaon tuunŋia mindinŋon laligowutiwaajon jeŋa. Uugia meleenŋiti, iyonoo batugianon tuun boloboolo ii nomaen mindinŋon kuma onoma laligowuyaga? Eja wanŋa, emba wanŋa, emba saran, eja gbaworo ano welenqeŋe yonoo qambanmamban qaagia ii anŋa anŋa kokaen jen asarija: “Uugia meleema Buŋa qaa otaen luaenon laligon somata yonoo qaa baatanon kema jegenŋa komuniti gawon awaagadeen meŋ nama jumbubotiwaajon kazi anŋowowo mesaon laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanŋa 5 ii kokaenŋ:

Poolnoŋ aposol gawonŋaa kania jeŋa 1.1-4

Anutuwaa jotamemeya yonoo gejanono qaagia 1.5-16

Ejemba tuun boloboolo yonoo gejanono qaagia 2.1-15

Uukuuku ano galen meme qaa 3.1-11

Yeizozo ano qaa tetegoya tosia 3.12-15

Poolnoŋ aposol gawonŋaa kania jeŋa.

¹ Anutunon ejemba meweengon ononoti, iyonoo momalaarigianon koloon somarii-waatiwaajon ama Jiisas Kraistonŋ Pool nii wasin nono iwaa aposolya koloonŋen.

Niinon Anutu welenŋa qen muŋ qaa honŋa kuma onomakejen. Qaa honŋa ii moma koton koma gbiliwuti een, onoo laaligogianon mono utegon letomakebaa. Kawaajon tere koi oojen.

² Anutunon qaa qolonmolonŋoya jewaatiwaa so qaago, iinon monowaa monoyanon laaligo kombombanŋa nonomambaajon jen somonŋon iikawaa gematanon iwoi kuuya mokolooro. Ononon qaa honŋa moma koton moma laarigi iikanon mono nemun koma onono laaligo kotiganon keubombaaajon mamboma jejeromonromon amakeju. ³ Anutu, Hamoqeŋe Tonananon oyanboyan laaligoyaa qaaya jen somonŋon iikawaa kambanŋa dindinŋa mero kan kuuro iikanon Buŋa qaaya ninisaama ii jen seiwombaa jenkootoya ano. Iikawaa so ii jen asarigi Anutunon nii ii jen seimanŋatiwaajon moma laarin noma kuun nono.

⁴ *Oo uumeleen mera sorona Taitus! Niinon ilaan gombe uuga meleema ala ilailaana koloon motoonŋ Ponŋ moma laarin laligonkejo.

Manŋana Anutu ano Hamoqeŋe Tonana Jiisas Kraist yoronon mono kalenmorian goni luaenon laligowa.

Galen jotamemeya yonoo qaa areŋ

⁵ Kowe wato Kriit (Crete) kanon motoon misin gawon meŋ batuyanon gomesaomambaajon ama kokaen jen koton gombe: “Uumeleen yononon ilingoson lan laligojuti, ii mono areŋŋon onoma (eja to pasto ano) jetamemeurugia gonan ano taon so kuun kuma onona areŋgiawo zioz gawon meŋ laligowu.” Kaen jen deeni.

⁶ *Uugia meleenŋiti, iyonoo batugianonŋa eja koi kaanŋa meweengowa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, embia motoonŋo meŋ laligoja. Meraboraanŋanon uugia meleema Anutu moma laarin yanŋisen gejjaju siligiaa qaa selegianon mende kuun jen onomakeju.

* 1:4: 2 Kor 8.23; Gal 2.3; 2 Tim 4.10   * 1:6: 1 Tim 3.2-7

7 Umeleen kanagesowaa somatagia pasto (bisop)* iinon Anutuwaanon kanageso galen koma onjomaakebaati, iikawaajon mono eja koi kaanja kuuwa: Mombaa selianon koposowaa qaaya qaa, jaba-arambaran ano goronkikia qaa. Apu kotiga mende nen manja tondu mende qen mondomondo qaganon injarere laligon monen iwoiwaajon mende kaparan komakeja. 8 Iwaanon kawuti, ii saanon koma horon kalan koma onjoma qaa nanamemen awaawaa siinja moma uuta iikanon ama laligowaa. Kilikalu kepiriria qaa, qaa kuuya dindinagadeen gosin soraaya toroya qaita mon koloon iyanja nanamemen tororo galen koma aonjeja.

9 Buja qaa kuma nonongi iikanon tando ejia kaanja laaligo doongon nangomabaajon nanji, pastonon ii mono koronsor men iikanon qokotaan nambaa. Kaen nama saanon Buja Tere otaan momalaariwaa qaa batuya batuya ejemba kuma onjoma iikanon uugia kuunkebaa ano tosianon Buja qaa meeranjon qetamaakebuti, iyonoo qaagia doogoya ii saanon qewagon mindinjonkebaa. Kian.

Boi takapolakaya mono qotogon onjombu.

10 Ejemba mamaganon qaa qen gejajuju ama sosonae kaanja qaa senja senja jen jemba tiligon onjomaakeju. Anutuwaa aiweseya selegianon kotogiti, iyonoo tuunjonja jemba jaasoonjonon iikaanja koloonkeju.

11 Ejemba iikaanja yonoo qaagia mono qowogowu. Yononon Buja qaa kuma onjombomabaajon monon monen iwoi horowomabaajon moma kesa-awaran qaa lan jegi gamuyawo koloonkeja. Kaen ama suman tosaanja mono korebore men soon onjonjita enkalolon kolooji. 12 Kriit iyanjiaa gejatootoo eja mononon kaiyakagiaajon kokaen jen ooro, "Kriit ejembanon mono kamban so qaa qolonmolonjon injarere qezen laligon jerajai kombo kaanja ewaewar koma baanon newageen nepaqepalo nenkeju." 13 Yonoonon qaa kaen nanjon jeroti, ii honjaga. Kawaajon jigia iikanon qaono momalaarigianon asugin honjowo koloowaatiwaaajon ii mono kotakota jen terenjon onjomaakeba.

14 Momalaarigianon honjowo kolooro Juuda nonoo ben sosombanana ano jemba qaa honja songin jenkooto amakejuti, qaa iikaanjaajon geja mende ambu. 15 Uunana meleenin Unja Toroyanon konjonjora men nonono soraaya koloojon, ananaa nembanene mombaa songoya ii mende eja. Anana nembanene kuuya saanon newonatiwaa so koloojato, qewolon jemba qaa honjaajon yangisej amakejuti, iyononon ii me woi anji uugianon kilen tiloonkeja. Uugianon kokojinjawo kolooro uu gejajia duuro mono bao jaagoo tani kaanja laligoju.

16 Yononon "Anutu moma yagojon," jegianon kaen jen kaiyakagianon ii qakooma qewagonkeju. Kaanja koloon Anutuwaanon qaa qegi injiiri arokuukuugiawo kolooro gawon awaa mon mewutiwaa so mende koloju. Kian.

2

Ejemba somata onjoo qambanmamban qaa

1 Giinon kaanja mende laligojanjawaajon mono momalaariwaa qaa batuya batuya ii Buja Tere otaan kokaen kuma onjomaakeba: 2 Eja waja onjonon mono kilikalugia qaa laligogi goda qen onjombonatiwaa so koloowu. Iyanjiaa nanamemenjia tororo galen koma aogi momalaarigiaa jianon qaono honja uukalen koloonkebaa. Honja kolooro jemba tororo jopagon onjoma laligowu ano kaparan koma bon qen nambu. Kaen laligowutiwaaajon kuma onjomaakeba.

3 Emba waja onjonon kaanagadeen Anutuwaanon emba soraaya yonoo so nanamemenjia ama men laligowu. Gemagege qaa mende kisama kema kankebu. Wain apu mamaga newutiwaa moto siwa-yanon mende kemen osiwu. Umeleen nanamemembaa silia awaa qendeema tosaanja kuma onjomaakebu.

4 Kaen ama laligon emba newo baagianon laligojuti, iyonoonon saanon qambanmamban qaa injinon laligogi yononon kaanagadeen lomeraanjurugia uu wombogianon jopagon onjoma laligowu. 5 Jopagon onjoma iyanjiaa nanamemenjia tororo galen koma aon soraaya koloowu. Kaen koloon miriwaa gawonja men qelanjin nogo toro qaganon men lomeraanjurugia kalan koma onjoma lourugiaa qaa baatanon kema kotinjon onjomaakebu. Kaiyaka soraaya kaen kuma onjonji ama men laligogi tosianon Anutuwaa Buja qaa mepaego-womabaajon amamaawuya. Kian.

Eja gbaworo ano welenqege onjoo qambanmamban qaa

* 1:7: Ouwasia, zioz paris liida, bisop, gawon meme waja iinon qa somata een mende bosimbaato, paris tuunuruta yonoonon qama koolin kuma onjoma uugia kuun gawonjiaa arenjia onjoma gejanono qambanmamban qaganon galen koma mindinjon onjomaakebaa.

⁶ Eja gbaworo yonoo uugia mono kaanagadeen kokaen kuuj onjmakeba: Yonononj mono gawonj awaa mewutiwaajonj oyan'kasa laligonj iyan'giaa nanamemengia tororo galej koma aonkebu. ⁷ Uugia kaenj kuuj onjoma geenjo nanamemenj kuuya kanonj sili awaa qendeema onjoma laligowa. Mono gbing'baonja qaa bonj qen nama tanhoraya qaa kuma onjmakeba. ⁸ Qaa momasiinjawo jen laligona ejembanonj mepaegonj menj kamaanj gombombaaonj amamaawuya. Kaen jen laligona tuarenjenjurananonj qaa bologa jen nonombombaaonj qaa mon'gama honja mende mokoloonj gamugia mobuya. Kaenj kuma onjmakeba.

⁹ Welenqequeurunana ii kokaenj kuma onjmakeba: Yonononj mono somataurgia yonoo qaagia kuuya tenj koma qaa baatanonj kema laligowu. Mono korisoro qen onjombombaaonj kaparanj koma nambu. Qaa injijowuti, ii mono neselanj kiito qaganonj mende meleema onjmakebu. ¹⁰ Somatagiaa mirinonja iwoi woi motoonj ii oloj mende menkebuto, somatagianonj injiima moma laarinj onjmakebaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu. Gawonja kuuya mono gbing'baonja qaa pondan menj laligowu. Kaen laligonj Anutu Hamoqege Tonanaa Buja qaa kuma onjmakejuti, ii kotinjgonj kopagogi honja kolooro iigi akadamyawo koloonkebaa. Kianj.

Laaligo soraayaa nemunja ii kalen'morianj.

¹¹ Laaligo soraayaa nemunja ii kokaenj: Anutunonj ejemba kuuya hamo qen nonombaatiwaajonj ama kalen'morianja ninisaano gomanj so asugiro. ¹² Kalen'morianj iikanonj gadokopawaa laaligoya angonjorayawo ii gema qewombaa kana qendeema balombaa siinj kombombanja bologa qowogowonjatiwaajonj mindinjgonj kuma nonomakeja. Nanamemennana tororo galej koma aonj qaa kuuya dindinjagadeenjosinj laligowombaaonj koma gbilinj nonomakeja. Iikaanj kanonj Anutuwa laaligo kombombanja ii kambanj kokaamba koma gbilinj namononj laligowonja.

¹³ Kaanja laligoninj Jiisas Kraistnonj mombo kawaati, anana kambanj iikanonj Anutu qabun'ayawo ano Hamoqege Tonana yoroo asamararanga asugiro iibonja. Anana oyan'boyanj kambanja ii kanj kuuwaatiwaajonj jejeromonjromonj ama mamboma laligojonj.

¹⁴ *Jiisas Kraistnonj ananaajonj ama iyan'aa laaligoya qeleema mesaoro. Anana nanamemenj bologa kania kania iikanonja metogonj nonoma downana memambaaonj moma koma konjoratinj nonoma iyan'aa buja soraaya koloowombaaonj ama laaligoya qeleema mesaoro. Ii mesaonj qewolonana songbano an'aa kanageso koloonj mono gawonj awaa awaa mewombaa uugeregere ama jojorinj laligowonja.

¹⁵ Iikawaa qaaya mono kuma onjoma ejemba uugia nanjonj kana songiwuti, ii kusunj kuuyaa qaganonj temboma jen onjmakeba. Kaen ana monjnonj jejewili ama gombabotiwaajonj mono galej menj aonj laligowa. Kianj.

3

Uumeleenj onj mono sili kokaenj ama menj laligowu:

¹ Kuma onjoma qaa koi mono koma gbilinj onjona saanonj uu wombogianonj ama rononjgowu: Uumeleenj kanageso yonononj mono kaunsol komiti ano gawmambaa somataurgia tosaanja yonoo qaa baagianonj kema qaagia tenj koma laligowu. Kulukululuu gawonj awaa mewutiwaajonj jegi ii kuuya mono jojorinj menkebu. ² Uuqege qaa tokoronkoto ii mombaaonj mende jewu. Angowowo mende ambuto, ala menj aonj uumotoonj ama laligowu. Ejemba kuuya ii gumbonjonjonj qaganonj ama onjoma uuluauenonj metulanjonj aonj laligowu. Kianj.

³ Anana kaanagadeenj wala uunana mende tooro qaa qotogonj jinjaunj laligoninj. Siijnana kombombanja bologa kania kania iikawaa moto siwayanonj kemenj osinj qagoninj galej koma nononji sele busuwaa siinj korisoroya mon'gama lanj laligoninj. Goron'kiki qaga-nonj kikekakasililinj ama iikanonj laaligonana tiwilaanj laligoninj. Tosianonj arokuukuu moma kazi ama nononji batunananonj kere jaa aima aonj laligoninj.

⁴ Kaenj laligoninto, Anutu Hamoqege Tonananonj silia awaa qeleema ninisaano uukalenjanonj koloonj asugiro kotama uutanonj jopagonj nonono. ⁵ Jopagonj nonoma wan'nana somonjonj hamo qen nonono. Nononano dindinja laligonj gawonj awaa awaa menj laligowonagati, iikawaajonj ama mende ninima kobooro. Kawaajonj qaagoto, iyan'aa kiankomuyanonj mono nemunj koma muro singisongonana songbano kolokoloo dologa kolooninj Un'aya Toroya uunananonj ano menj gbilinj nonono. ⁶ Anutunonj hamo qen nonoma Hamoqege Tonana Jiisas Kraist ijoro Unja Toroya wasinj kelemalelenj maaro uunananonj kemero laligojonj.

* 2:14: Ond 130.8; Eks 19.5; Dut 4.20; 7.6; 14.2; 1 Piito 2.9

⁷ Anutuwaa kalenmoriananoh nemuŋ koma muro qaanana jen tegoro solananiwombaajon ama Uŋa Toroyanoh uunananoh kemero gbiliniŋ. Gbiliniŋ nama oyanboyan laaligo tetegoya qaa laligowombaajon jejeromonromon ama mambomakejoni, ii saanon buŋa qeŋ aowonŋa. Kianŋ.

⁸ Qaa oojeni, iikanoh hon toonŋaga. Giinoh mono qaa kokaen kaparan koma jen asarin onoma laligowa: Ejemba Anutu moma laarijuti, iyononoh mono jegen qeŋ nama uugia pondan gawon awaa awaa mewutiwaajon ama laligowu. Kaen ambuti, iikanoh mono ejemba ilaan onono gawonŋiaa honŋa iima “Awa soror!” jen laligowuya. ⁹ Tosianoh eja uugia qaanoh jewageen jejuti ano ambosakoh yonoonoh qa arenŋa arenŋa amin mogi kesawaran ano angowowo koloonkeji, giinoh mono ii yakarin gema qewa. Kaenagadeen Moosesnoh Kana qaa nononoti, tosianoh qaa motomotoon iikawaajon mondonŋosi anŋi sipasipa koma soonkeja. Jenonkooli kaanŋa ii iwoi omaya toon koloon mende totoon ilaan onomakeja. Kawaajon ii mono gema qeŋ mesaowa.

¹⁰ Monoh qaa kaen jen horoh iikanoh undeunden ama onomakeji, ii mono galen meme qaa jen muna mende ten kono mombo jen muna indin woi kolooro kilen yanggisen ambaati een, ii mono konjona uumeleen tuuŋ mesaoh seleenŋen laligowa. ¹¹ Iwaa kania kokaen ero moma yagojan: Iinoh kana sonŋin onompopo qeŋ meeŋeesoon sinŋisonoh nanamemeŋ amakeja. Singisonŋoya iikanoh mono kania qendeeno soodabororo Anutunoh qaaya jen tegoro gere siawaa buŋa koloowaa. Kianŋ.

Yeizozo qaa tetegoya

¹² *Nii konjuru kamban koi siti qata Nikopolis Griik kanoh rama laligomambaajon mojen. Kawaajon Artemas me Tikikus kitiga laligowaatiwaajon wasiwe goonoh koubaati, kamban iikanoh mono kamban mende qeŋ koriwaato, uulanowo mesaoh Nikopolis kan mokolooh nomba. ¹³ *Kana qaawaa momo eja (lawyer) qata Zenas ano Apolos yoronoh iwoi mombaajon amamaan memegemean men Kriit kanoh osin rabaobo. Kawaajon mono kaparan koma ilawoila tosianoh sogaranoh nanŋon orona saanon toroqen kembao. ¹⁴ Alaurunananoŋ mono gawon awaa awaa mewutiwaa kania moma sororogon pondan jegenŋa zen nama uugia iikanoh ama laligowu. Kaen anŋi tosianoh lombo somata qatawo sanŋabanŋa mokoloowuti, ii afaanŋon nanŋon onomakebu. Momalaariwaa honŋa kaen kolooro laaligo gipeya (auta) nepinepi mende laligowu.

¹⁵ Niwo koi laligojuti, iyononoh kuuya yeizozogia jegi goonoh kaja. Giinoh alaurunana Kriit kanoh Pon moma laarin uugianoh jopagon nonomakejuti, ii mono noo yeizozona injjona mobu.

Kalenmorianoh mono kuuya onowo ewa.

* 3:12: Apo 20.4; Ef 6.21-22; Kol 4.7-8; 2 Tim 4.12

* 3:13: Apo 18.24; 1 Kor 16.12

Filemombaa Tere Poolnoŋ Filemombaa Tere ano. Jen-asa-asari

Eja qabuŋayawo Filemon ii Kolosi sitinoŋ laligoŋ uuta meleema zioz gawoŋ meŋ welenŋeqeŋya qata Onesimus galeŋ kono kilenŋ kok koma Room sitinoŋ keno. Kanonŋ kema Poolwo metularŋoŋ qaaya moma uuta meleema Poolwo Buŋa gawoŋ meri kapuare mirinoŋ oroŋgi rari. Onesimuswaa kambaŋa qaono Poolnoŋ Tere koi Filemombaaŋoŋ oonŋ Onesimuswaa boronoŋ ama wasiro Kolosi eleeno. Tere kokanoŋ uuta meleenoti, iikawaa bujuya isaama Filemombaa uuta ii kokaenŋ kuuro: “Gii mono welenŋeqeŋgaa qin-jita mesaonŋ iwo uumotoonŋ ama koma horonŋ muna uumeleenŋ alaga kaanŋa kooronŋanoŋ nano iwaawoŋ aisoonŋ laligowa.”

Buk kokawaa bakaya waŋa 4 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1-3

Poolnoŋ Filemon mepeseŋja 4-7

Onesimuswaaŋoŋ Filemombaa uuta kuuro 8-22

Terewaa qaa kota waŋa 23-25

¹ Oo wombo alana ano neŋana Filemon. Pool niinoŋ Jiisas Kraistwaa gawoŋa meŋkeŋenŋiwaawoŋ ama gbadoonŋ nonŋi kapuare mirinoŋ rajenŋ. Uumeleenŋ alana Timoti iinoŋ niwo raro niinoŋ giwo qaa amiŋ moboŋoŋ tere koi oojenŋ.

² *Kaanŋagadeenŋ emba somata uumeleenŋ naanŋana Apia ano Arkipus uumeleembaa manŋaŋeŋe ejanana ano uumeleenŋ kanageso goo mirinoŋ ajoroŋkeŋjuti, niinoŋ onŋooŋoŋ tere koi oojenŋ.

³ Anutu Maŋnana ano Poŋ Jiisas Kraist yoronoŋ mono kalenŋmoriaŋ onŋoni luaenonŋ laligowu.

Filemombaa uukalenŋaawoŋ Poŋ mepeseŋja.

⁴ Niinoŋ kambaŋ so qama koolinŋ gii romonŋoŋ gomakeŋenŋiwaawoŋ so Anutuna danŋisenŋ kokaembaawoŋ jenŋ muŋkeŋenŋ: ⁵ Gii Poŋ Jiisas moma laarinŋ jopagoŋ muŋ Anutuwaawoŋ ejemba soraaya kuuya jopagoŋ uukalenŋ onŋoma laligoŋaŋ.

⁶ Danŋisenŋ jenŋ kokaenŋ qama koolinŋkeŋenŋ: Momalaariganonŋ mono kotiinŋ powowonŋ kolooro saanonŋ kooronananonŋ nama nonowo momalaariwaa qaaya jenŋ seiŋ laligowaga. Kaenŋ Kraistwo qokotaanŋ naninŋ kalenŋ awaa awaa nonomakeŋi, gii mono iikawaa kania korebore moma sorogowaga. ⁷ Oo uumeleenŋ alana, gii ejemba soraaya keraŋeeŋgo qeŋ onŋona afaanŋoŋ laligoŋu. Niinoŋ uujopaga iikawaawoŋ ama mamaga aisoowe iikanonŋ noo uuna nanŋonŋkeŋa.

Filemononŋ Onesimus koma horowaatiwaawoŋ qisiŋa.

⁸ Giinoŋ kaenŋ laligoŋ Kraistwo qokotaari saanonŋ awasanŋkaka koloŋ ku-usuŋ qaganonŋ nama iwoi ambaatiwaawoŋ jenŋ kotonŋ gombenaga. ⁹ Ii kilenŋ Anutononŋ uutanonŋ jopagoŋ noronŋiwaawoŋ ama saanonŋ jenŋkootona mesaonŋ qisiŋ welema gonjenŋ. Gii Pool noo silina moŋaŋ. Niinoŋ eja waŋa koloŋoŋ ano Kraist Jiisaswaa gawombaaŋoŋ ama kambaŋ kokaamba kapuare ejaga kaanŋagadeenŋ koloŋoŋ.

¹⁰ *Nii kapuare miri kokanoŋ alaga qata Onesimus aitonŋoŋ ilaanŋ mube uuta meleema momalaariwaa merana kolooro. Kawaawoŋ kete iwaa je meŋ iwaawoŋ ama qisiŋ welema gonjenŋ. ¹¹ Iinoŋ wala welenŋ qeŋ laŋ mondonŋ injarere laligoŋ qemasologenŋ ama goma laligoroto, kambaŋ kokaamba letoma gii ano nii awaagadeenŋ ilaanŋ norono gawoŋaa honŋanoŋ asuŋinŋkebaatiwaa so koloŋa.

¹² Iinoŋ neenaa wombo merana koloŋa ano neenaa wombona kaanŋa wasinŋ mube eleema goononŋ kaja. ¹³ Niinoŋ Oligaa Buŋawaawoŋ ama kapuare mirinoŋ rajenŋ. Kawaawoŋ Onesimus somonŋowe niwo laligoŋ goo kitiga ilaanŋ nombaatiwaawoŋ moŋenŋ. ¹⁴ Kaenŋ moŋento, ilaanŋ nombaatiwaawoŋ mende kuunŋ gonjenŋ. Siinŋanoŋ jero ilaanŋ nona sokonagato, giinoŋ welenŋeqeŋga nombaga me anŋonŋ kombagati, iikawaawoŋ “Oon!” mende jena neenodeenŋ somonŋoŋ mumambaawoŋ amamaaŋenŋ.

¹⁵ Onesimusnoŋ kokaembaawoŋ ama gomesaoromaenŋ? Iinoŋ kambaŋ torodaamonŋ seleenŋenŋ laligoŋ mombo eleema kanŋ giwo kambaŋ tetegoya qaa laligowaa. ¹⁶ Wala welenŋeqeŋe omaya koloŋ laligoroto, kambaŋ kokaamba ii uugunŋ eja qaita moŋ koloŋa. Uuta meleema momo wombo alananaga koloŋa. Niinoŋ iwaawoŋ siinŋ mamaga mobe giinoŋ eja ii iina Pombaa buŋa kolooro iwaawoŋ nii nuugunŋ siinŋ honŋoŋ qaa momakebaga.

* 1:2: Kol 4:17   * 1:10: Kol 4:9

¹⁷ Giinon niwo ala-ala ama laligojotiwaajon niinon kawe koma horon nonagati een, mono Onesimusnon karo iikaanja koma horon muba. ¹⁸ Iwoi mon ama bolin gono me iwaanon tosa mon goonon eji een, ii mono noo tosaga jena ewa. ¹⁹ Nii Pool neenaa boronanon kokaen oojen, "Niinon ii metogomanja." Niinon ilaan gombe uuga meleena tosaga somata ii kumbaatiwaajon geenja kaanjadeen noo bunja jen tegon aona sokonaga. Kawaajon saanon kokaen jenenaga: Onesimuswaanon tosa ii mono jena geenjaa tosaga ewa. ²⁰ Oo uumeleen alana, Pombaa Bunja gombeti, ii mono meleema ilaan nombagatiwaa siin mojen. Kraistwo qokotaajani, iikawaa so mono Onesimus koma horona noo uunanon afaanjon qeangowaa.

²¹ Qaana tej kombagati, ii moma laarin qaana oon goo kaniaga kokaen ero mojen: Qaa jejenj, ii mono uugun awaa soro ama sororogowaga. Kian. ²² Qaa mon koi: Ononon qama kooligi Ponnon nii wasin meleema nono onoonon kamambaaajon mamboma jejeromonromon anjen. Kawaajon mono miri uuta mon noojon mojqojojongona raba.

Yeizozo ano kotumotue qaa tetegoya

²³ *Alana Epafraas iinon Jiisas Kraistwaa gawombaaajon ama niwo kapuare mirinon rama yeizozoya ano goonon kaja. ²⁴ *Nenauruna gawon motoon menkejonj Maak, Aristarkus, Deemas ano Luuk yononon kaanjagadeen yeizozogia anji goonon kaja.

²⁵ Pon Jiisas Kraistwaa kalenmorianon mono unagia kotuegon onowo ewa. Kian.

Hibruu Tere Moŋnoŋ Hibruu yoŋoo Tere aŋgi. Jeŋ-asa-asari

Jiisasnoŋ Siwenonŋ uro iikawaa gematanonŋ gbani 35 kawaa so tegoro eja monŋ qata mende moŋonŋ, iinonŋ Tere koi oonŋ Juuda uumeleenŋ ejemba yoŋoononŋ ano. Juuda yoŋononŋ Hibruu (waba) qaa jegitiwaaŋonŋ qagia Hibruu qagi. Tosianonŋ Juuda uumeleenŋ ejemba ii sisiwerowero mamaga ama onŋonŋ Jiisaswaanonŋ kana dindinŋ mesaowombaaŋonŋ romonŋonŋ Juuda yoŋoo kana walaganonŋ dunŋonŋ mombo keubombaaŋonŋ mogi. Kana walaga ii Kana qaawaa kaparanŋonŋonŋ.

Tere kokawaa qaa kota 3 ii kokaenŋ:

1. Jiisas, Anutuwaa Meria iinonŋ siimbobolo somata moma iikaanŋa kanonŋ Manŋa tenŋ komambaa kania moro. Kawaaŋonŋ Siwe gajoba, Mooses ano gejatootoo ejemba kuuya unjuugunŋ uuta kolooja.

2. Anutunonŋ Jiisas kuuro kambanŋ tetegoya qaa jigo gawonŋ galenana waŋa koloonŋ laligowaa. Anŋaa saya molaarotiwaawonŋ siimolonŋ oonŋ-oononŋ tegoro jigo gawonŋ galenŋ tosaanŋa yoŋooŋonŋ mende amamaawonŋa.

3. Uumeleenŋ anono Jiisas moma laarininŋ singisonŋonana mesaonŋ hamo qeŋ nonoma koomunonŋa metogonŋ nonono toroko mende moŋonŋ. Jigo gawonŋ walaga ii unŋaunŋ kaanŋa kolooŋo megi Jiisasnoŋ hamoqeqewaa kania honŋa ninisaama anŋaa siimolonŋ oonŋonŋ kaanŋa ambutiwaawonŋ ama aoro.

Momalaari ejemba somata yoŋoo siligiaa sunduya ii tetegyanonŋ (Bonŋ 11) oonŋ momalaarigianonŋ zololonŋgawabotiwaawonŋ kokaenŋ kuunŋ onŋonŋa, "Sisiwerowero ama onŋonŋi kawaa siimboboloya ii mono kaparanŋ koma mokosinŋonŋ moma Jiisaswo haamo ambu." Buk kokawaa gambanŋmambanŋa ano galenŋ meme qaaya ii aŋŋawo.

Buk kokawaa bakaya waŋa 10 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya: Kraistnonŋ Anutuwaa kania ninisaandabororo 1.1-3

Kraistnonŋ gajoba kuuya unjuuguja 1.4-2.18

Kraistnonŋ Mooses ano Joosua uruuguja 3.1-4.13

Kraistnonŋ jigo gawonŋ galenŋ kuuya unjuuguja 4.14-7.28

Kraistwaa soomonŋo arenŋa ii soomonŋo arenŋ walaga uuguja 8.1-9.28

Kraistwaa sa busuyanonŋ siimolonŋ kuuya unjuuguja 10.1-39

Momalaari ii iwoi mutuya ano waŋa 11.1-12.29

Nanamemenananonŋ Anutu kerageeŋonŋ meŋ mubu 13.1-19

Qamakooli tetegoya 13.20-21

Uuwaawaa qaa ano yeizozo qaa tetegoya 13.22-25

Anutunonŋ Meria wasiro qaaya ninisaano.

¹ Anutunonŋ monowaa monoyanonŋa kanainŋ kana morota morota otaanŋ qaaya ninisaamambaaŋonŋ moro. Kaenŋ moma qaaya kambanŋ mamaga gejatootoo ejemba sololonŋ uugianonŋ ano asuganonŋ jegi ambosakonŋurunananonŋ moma laligonŋ kougi. ² Kaanŋ laligonŋ kougito, kambanŋ tetegyanonŋ laligoninŋ kokaamba mono Meria wasiro qaaya ninisaama asuganonŋ jero moninŋ. Meria iinonŋ Manŋa ilaaro Siwe, namo ano iikawaa ilawoilagara kuuya mokoloori Merianonŋ kambanŋ tetegyanonŋ iwoi kuuyaa Toya koloowaatiwaawonŋ jeŋ tegoro laligoja. ³ Anutuwaawaa kaitanianonŋ Meria eŋ muro kamaanŋ qendeeno. Anutuwaawaa asamararanŋonŋ mono ii kuuro bilisik ano unŋaunŋ kaanŋa iininŋ. Singisonŋonana koma konjoratifaboronŋo mono Siwe gomanonŋ uma dunŋa meŋ Uutananaa boro dindinanonŋ raja. Iikanonŋ rama Siwe namowaa ilawoila kuuya ii qaaya ku-usunŋawononŋ bosima galenŋ koma laligoja.

Anutuwaawaa Merianonŋ Siwe gajoba unjuuguja.

⁴ Anutunonŋ Meria qa muro iikanonŋ mono Siwe gajoba yoŋoo qagia uugunŋ akadamuyawo kolooji, iikawaa so Merianonŋ Siwe gajoba unjuugunŋ somatagia kolooŋo newo baatanonŋ laligoju. ⁵ *Anutunonŋ kambanŋ moŋnoŋ Siwe gajobauruta yoŋoononŋga mombaaŋonŋ qaa kokaenŋ mende jero,

"Giinonŋ noo Merana koloona niinonŋ kete goo Manŋa koloojenŋ."

Kaanŋagadeenŋ qaa monŋ kokaenŋ jerota eja,

"Niinonŋ iwaaw Manŋa koloowe iinonŋ noo Merana koloowaa."

⁶ *Qaa ii mombo toroqenŋ mutu Meria jeŋ tegoro namononŋ kamaamambaaŋonŋ anoti,

kamban iikanonj waladeenj kokaenj jero,

“Oo Siwe gajobauruna, onjo mono korebore iwaa waeya menj mepeseenj laligowu.”

7 *Siwe gajoba ii qaa kokaenj injjorota eja,

“Anutunonj gajobauruta menj letoma onjono haamo kaanja koloonj kema kawuya. Welenjeqeurutanonj letoma gere bolanj kaanja koloonj kema kawuya.”

8 *Ii kaenj injjoroto, Meria ii qaa monj kokaenj ijorota eja,

“Oo Ponj, giinonj mono jinjaronj dunj raraganonj kambanj tetegoya qaa rama uba. Taa gbaruga ku-usunawo iikanonj qindingonj nonona nanamemenj dindinanonj mono bentotonjgaa munjenja koloonj enj ubaa.

9 Giinonj nanamemenj solanja siinj enj gono nanamemenj doogoyaajonj irinja soono kazi ama laligonj kouna.

Kawaajonj goo benja Anutu iinonj mono goo siinj enj muro gii korisoro kelenonj alauruga unjuugunj honombononja qaa gomoriro laligojanj.”

10 *Meriaa qaa monj ii kokaenj,

“Oo Ponj, giinonj kanakanaiyanonj namowaa tandoya kuuna Siwewaa jakeya jakeya iikanonj mono goo boroterega kolooju.

11 Siwe balonj kuuya kanonj opo maleku kaanja walaga koloonj aliwuyato, giinonj mono kotiinj nama uba.

12 Maki pipiinjejonj, giinonj mono kawaa so siwe ii-iita ii opo suru somonjgojonj kaanja pipiinj onona letombu.

Iwoi kuuya utegowaato, giinonj mono tani motoonjo kayadeenj koloonj gbaniga tetegoya qaa laligonj uba.”

13 *Anutunonj kambanj monjonj Siwe gajobauruta yonjooonjga mombaajonj qaa kokaenj mende jero,

“Giinonj kanj boro dindinanonj rana niinonj mono tuarenjenjuruga kambanj batuya kokanonj riinj riitama onjombe kamaanj unjuro goo kanagaa doya koloogi otokorianj maabonja.”

14 Meriaajonj qaaya qaaya kaenj jeroto, Siwe gajoba ii moroga kolooju? Kuuya yonjooonj Anutuwa welenjeqee unjauruta kolooju. Kaanja koloonj ejemba oyanboyanj bunja qen aowuti, ii ilaanj onjombutiwaaajonj wasinj onjono laligoju. Kianj.

2

Unana mende meleembombotiwaawaa galenj meme qaa

1 Kawaajonj Bunja qaa moninj, ii mono tororo moma asariwombaaajonj kaparanj koma geja ambu. Namononj laligowaa iwoiya monjonj nunuano lanj kema kanj lalabubu laligowonjati eenj, mono Jiisaswaa hamoqeeqee gawonja uugunj eenj laligonj tiwilaawombo.

2 Qaa ii kokaenj jenj asarimanja: Wala Siwe gajoba yonjooonj Bunja qaa jegi iikanonj ejemba somonjgojonj onjono laligogi. Kaenj laligonj daenj yonjooonj Kana qaa mende tenj koma songo waleenjgiti, Anutunonj mono kuuya iyonjoo qaagia dindinjagadeenj jenj tegonj ironja meleema onjono lombo qagianonj uro laligonj kougi.

3 Yonjooonj lombo mokoloogi nonononj kaanjadeenj qaa qewonjati eenj, iikawaa ironjaajonj mono nomaenj oloj kombonaga? Hamoqeeqee gawonj somata ii telambelanj qaganonj lolomoninj ambonjati eenj, mono iikawaa ironjanonjga oloj kombombaaajonj amamaawonja. Ponjonj kanainj hamoqeeqewaa kania injisaano tosianonj qaa ii jetanongga moma nangonj jenj kotiigi seinj sokoma nonono. 4 Ii nangonj jenj asarigi Anutunonj yonjowo motoonj nama qaagia nangonj jero anjoleto aiwese kania kania ii ku-usunawo asugiro Unja Toroya molaanj uusinjaaw so mendeeno sokoma nonono. Kianj.

Jiisasnonj danana koloonj Siwenonj nunuamambaajonj moja.

5 Siwe namo gbilia koloowutiwaawaa qaaya jenjkejonj, Anutunonj anana iikanonj Siwe gajoba newo baagianonj laligowombaa arenja mende jenj koto. 6 *Kaenj qaagoto, qaa ii monjonj nangonj jerota Bunja Terewaa batuya monjonj kokaenj eja,

“Namoj ejanonj mono moroga kolooro ii romonjgojonj munjkejanj? Siwe gomambaa Eja honjanonj mono moroga kolooro ii kalanj komakejanj?”

7 Giinonj ii menj kamaanj muna kambanj toroga Siwe gajoba yonjoo newo baagianonj kamaanj kamaanjeqeeqeta koloonj laligoro. Laligoro wana asamararanjanonj uro kasasoronj ilawage muna akadamyawo koloonj qabunjayawo laligoja. Kaanja laligonj ilawoila kuuya galenj koma laligoja.

⁸ Boroterega kuuya mono iwaa jen kootoyaa baatanon laligowutiwaajon menj kamaan onoma laligowu.”

Qaa iikawaa so iwoi kuuya ii iwaa ku-usun baatanon laligowutiwaajon menj kamaan onoma iikanon iwoi monj mende mesaoro iwaa qaayaa baatanon mende enaga. Arej kaen anoto, kambanj kokaamba borotereya kuuya ii iwaa ku-usun baatanon menj kamaan onono qaaya tenj komakejutiwaa so mende injiimakejon.

⁹ Kaanja mende injiimakejonto, Jiisasnonj mono kokaen letoma laligoro iimakejon: Koomuwaa siimboboloya morotiwaajon Anutunonj wano asamararanonj uro kasaronon ilawage muro iinin akadamyawo koloon qabunayawo laligoja. Anutunonj kalenmorianja qendeema nonomambaajonj moma kuuya ananaajonj ama koomuwaa siimboboloya mobaatiwaajonj jenj tegoro. Kawaajonj menj kamaanj muro kambanj toroga Siwe gajoba yonjoo newo baagianonj kamaanj kamaanqeqeta koloon laligoro. Kaanja laligoroto, kambanj kokaamba qabuja uuta menj laligoja. ¹⁰ Anutunonj ilawoila kuuyaa kania kolooja. Iinonj kuuya anana iyanja mepeseen mubombaajonj ama mokoloon nonono laligojonj. Iinonj ejemba seiseiya nunuano asamararanonj ubombaajonj moja. Kaenj moma hamoqeqenanaa Toya ii mende anjonj kono siimbobolo moma iikaanja kanonj gawonja ii medabororo asamararaja kuuya mokoloowaatiwaajonj moro sokono.

¹¹ Monjonj menj sorainj nonomakeji ano ejemba soraaya koloonqejonj, kuuya ananaa kondomondoo Tonananonj mono motoonjgo kolooja. Kawaajonj Jiisasnonj qanana “Alauruna,” kaenj qamambaajonj gamuya mende momakeja. ¹² *Kaniananaajonj Bunja qaa monj kokaenj jerota eja,

“Niinonj goo qaga ii neenaa alauruna yonjoojonj qama asarinj onoma uumeleen kanageso batugianonj nama mepeseen gomakemanja.”

¹³ *Kaanagadeenj iikawaa Bunja qaaya monj kokaenj jerota eja, “Niinonj momalaarina Anutuwaanonj ama laligomanja.” Dujanonj mombo iikawaa Bunja qaaya monj ii kokaenj jerota eja, “Moba, nii ano Anutunonj merabora nonoti, nonononj koi laligojonj.”

¹⁴ Monjonj menj komunj nonomambaa ku-usunja menj laligoj, Jiisasnonj mono ii melunjgoro kemebaatiwaajonj ama komunj iikanonj haamo ano. “Kilenja Toya melunjomana,” jenj ejemba sa busunanawo laligojonj, iikawaajonj iinonj kaanagadeenj ananawo tani motoonjgo iikayadeenj namo ejaga kolooro. ¹⁵ Ejemba laaligogia namononj laligojutiwaa so komuwombaa torokogianonj somonjonj onono laligonj kougiti, ii kuuya mono isama onono solanjaniwutiwaajonj ama namo ejaga kolooro. ¹⁶ Siwe gajoba kalanj koma onombaatiwaajonj balonj ejaga mende kolooroto, Aabrahambaa gbiliuruta anana moma anjonj koma ilaanj nonomakebaatiwaajonj mono iikaanja kolooro.

¹⁷ Kania kawaajonj ama iinonj ilawoila kuuya kanonj alauruta ananawo tani motoonjgo iikayadeenj kolooro. Jigo gawonj galenana wanja koloonj gawonja nonj menj kiankomunj nonoma laligowaatiwaajonj mono ananawo tani motoonjgo kolooro. Tani motoonjgo koloonjgo mono saanonj jotamemenana koloonj jigo galenj wanja gawonja menkeja. Ii memambaajonj singisonjonanana tawaya ama Anutuwaa jaanonj ii koma konjoratiro. ¹⁸ Balonj ejaga kolooro ijonjonj anjgobato menj mugij anjo siimbobolo moma laligoroti, iikawaajonj ejemba anjgobato menj nonomakejuti, anana mono saanonj ilaanj nonomakebaa. Kianj.

3

Jiisasnonj Mooses ugunj uuta kolooja.

¹ Kawaajonj uumeleen alaurunana soraaya, Siwe Toyanonj onjono nonowo tuunj somata motoonjgo laligojuti, onjononj mono uuroromongogia pondanj Jiisaswaanonj ama laligowu. Anutunonj ii wasiro aposol koloonj jigo gawonj galenana wanja kolooji, iwaajonj kaen jokoloonqejonj. ² *Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj galenj koma onoma laligoro. Iikawaa so Jiisasnonj kaanagadeenj morononj kuunj muroti, iwaa qaaya misi metetanja qaa tororo otaanj membiriqembiria qaato, pondanj menj laligoro. ³ Miri ano eja miri meroti, ii gosinj oroninj motonjgeqe ejawaa qabunayanonj mono miriwaa qabunaja mamaga ugunj nanja. Iikawaa so Mooses ano Jiisas gosinj oroninj Jiisaswaa asamararaja uutanonj mono Mooses mamaga uuguja. Kania kaanja iima mokoloonqejonj.

⁴ Miri kuuya ii mombaa borosowoya koloojuto, iwoi kuuya ii Anutuwaa borosowoya kolooja. ⁵ Moosesnonj Anutuwaanonj kanageso kuuya ii membiriqembiria qaato, pondanj welenj qenj onoma laligoro. Kaenj laligonj Anutunonj kanagenj eja qaita mombaajonj jeroti, mono qaa iikawaa sareya ii waladeenj isaama dangnunuyaga nano. ⁶ Kaanja nanoto,

* 2:12: Ond 22.22 * 2:13: Ais 8.17, 18 * 3:2: Janj 12.7

Kraistnonj Anutuwaa Meria koloonj Manaa qaaya (misi metetanja qaa) nonj menj kanagesoya pondanj galej koma nonoma laligoja. Anutuwaanonj kanageso ii anono koloonj. Oyanboyonj mokoloowombaaonj jejeromonjromonj ama iikanonj qokotaanj selenana menj uma awasankaka nama kotiidaborowonjati eenj, mono Anutuwaa uumeleenj kanageso koloonj laligowonja. Kianj.

Yanngisenj ama laligowombotiwaa galej meme qaa

- ⁷ *Kawaajonj onjononj mono Unja Toroyanonj qaa kokaenj jenkejiwaa so koloowu, “Keteda kokaamba Anutunonj onjooma qaaya saje ano mojuti eenj,
⁸ uugia mono roromonjgo bologanonj mende gojombu. Onjoo ambosakonjurugianonj balonj qararanjkonjkonjanonj kanj kambanj mojnnonj Anutu qetama angobato menj munj karenj angiti, onjo mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.
⁹ Yonjononj balonj qararanjkonjkonjanonj kanj Anutu nii angobato menj noma laligogi. Angoletonj ama menj laligoweti, onjononj ii gbani 40 kawaa so iima laligonj ii kilenj nii mende moma laarinj nonjgi uunanonj boliro laligowe.
¹⁰ Kawaajonj ejemba tuunj somata kambanj iikanonj namononj laligogiti, iyonjoojonj ama irinjna soono kokaenj jewe, “Yonjononj mono suulanj uugianonj kaamaa ama jinjanj kemakeju. Laaligowaa kana kuma onjoma laligoweto, ii mende moma kotonj kougi. Qaago!”
¹¹ Kaenj jenj irinjsonjsoonj qaganonj qaana jenj kotonj jojopanq qaananonj ii somonjonj kokaenj jewe, “Haamo menj laligowutiwaa arenj ama onjombeto, yonjononj mono oyanboyonj iikanonj mende keubu.”
¹² Oo uumeleenj alauruna, onjononj mono kokaembaajonj galej menj aonj laligowu: Onjooonjga mombaa uutanonj doogoro momalaarianonj zololonjonj kamaaro Anutu laaligo Toya gema qenj laligowabo. ¹³ Kaenj qaagoto, singisonjgowaa angomokolonjanonj tiligonj onjono iikanonj onjooonjga mombaa uuta gojombabotiwaaajonj mono weenj so batugianonj uugia kuunj aonj laligowu. “Kete” qaa ii jenkejonj, iikawaa so mono jolonjonj aonj laligowu. ¹⁴ Anana Kraist moma angonj koma iwo tuunj somata motoonjgo koloonj laligojonj. Wala uunana meleema uuwoi yakarinj awasankaka mokoloonj laligoninj, iikaanja namononj laligowonjatiwaa so kaparanj koma kotiinj nambonjati eenj, mono oyanboyonj koloowonj.

- ¹⁵ *Buña qaa ii mombo jenj kokaenj oojenj, “Kete Anutunonj onjooma qaaya saje ano mojuti eenj, uugia mono mende gojombu. Onjoo ambosakonjurugianonj Anutu qetama karenj angiti, onjononj mono iikawaa so Anutu qetama ambubo.”
¹⁶ *Ejemba daenj yonjononj Buña qaa moma Anutu qetama karenj angij? Moosesonj kanageso ujuano Iijipt mesaonj kagiti, iyonjononj mono kuuya kaanj angij. ¹⁷ Ejemba daenj yonjoojonj ama gbani 40 kawaa so irinjna soono kazi ama onjono laligogi? Ejemba singisonjgo angij menj komunj onjono sele busugianonj balonj qararanjkonjkonjanonj kamaanj kongiti, iyonjooonj mono kaenj kolooro. ¹⁸ Luaenonj haamo menj laligowutiwaa arenj ama iyanjiaa balonjgianonj mende keubutiwaa qaaya jenj kotonj jojopanq qaayanonj somonjgoroti, qaa ii mono daenj yonjoojonj jero? Ejemba qaaya qotogonj yanngisenj laligogiti, ii mono iyonjoojonj ama jero. ¹⁹ Qaa iikawaa kania ii kokaenj iima asarionj: Yonjononj Anutu mende moma laarinj yanngisenj angitiwaaajonj ama iyanjiaa balonjgianonj keubombaaajonj amamaagi. Kianj.

4

Anutunonj kanagesoya sonda kendonj nonombaa.

¹ Anutuwaanonj keuma luaenonj haamo menj laligowombaa qaa somonjgoroti, qaa iikanonj mono powowonj kotakota enj nononja. Kawaajonj onjooonjga mojnnonj loorinj iyanjaa Siwe kana kekenja ii batuyanonj kotooro iikaanja mokoloonj mubombo. Kawaajonj mono batunananonj galej menj aowonja. ² Balonj qararanjkonjkonjanonj kagi Oligaa Buña jenj asarinj nononjgi kaanja jegi mogito, qaa ii mono eenj selegianondeenj mogi uugianonj mende kemero. Kawaajonj moma-laarigia mende mekoloooro tompinj eenj laligogi mende ilaanj onjoma janjonj qaono. ³ *Uunana meleema moma laarinj laligojonj, anana mono Anutuwaanonj keuma haamo menj oyanboyonj laligowonja, ii mojonj. Anutunonj iikawaa Buña qaaya ii kokaenj jerota eja,

* 3:7: Ond 95.7-11 * 3:15: Ond 95.7-8 * 3:16: Janj 14.1-35 * 4:3: Ond 95.11

“Kaen jen irinjonsoon qaganon qaana jen koton jojopan qaananon ii somongon kokaen jewe, ‘Haamo men laligowutiwaa aren ama onjombeto, yonjonon mono oyanboyon iikanon mende keubuya.’”

Anutunon Siwe namo mokoloon orono kamban iikanonja kanain oyanboyon gomananon mono medaborogita ejato, kilej qaa kaen jero. ⁴ *Anutunon weej 7:baa qaaya jerota Bunja Terewaa batuya monjon kokaen eja, “Somaŋa 7 kolooro Anutunon gawonja kuuya medaborotiwaas haamo men kendon rama moro.” ⁵ *Anutunon Bunja qaa ii toroqen kokaen jerota eja, “Haamo men laligowutiwaa aren ama onjombeto, yonjonon mono oyanboyon iikanon mende keubuya.”

⁶ Ejemba tosianon Anutuwaas oyanboyon mokoloon haamo men laligowuti, qaa iikanon powowon kotakota en nononja. Oligaa Bunja wala kanageso jen asarin onjongiti, iyonjonon qootogogiaajon ama oyanboyonon mende keuma haamo mende megi. ⁷ *Haamo mende megitiwaajon ama Anutunon mombo kamban mon ama qata ‘Kamban keteda koi,’ kaen qaro. Kamban koriga tegoro kamban iikawaa Bunja qaaya keteda koi jen oojeni, ii mono Deiwid isaano kokaen jero,

“Ketada koi kaanjon Anutunon onjooma qaa saje ano mojudi een, uugia mono nanamemen bologanon mende gojombu.”

⁸ *Kaen jero Joosuanon unjano oyanboyonon keuma haamo mewuyagati een, Anutunon mono kamban qaita mombaa qaaya ii kanagen mende jenaga. ⁹ Ii mende jenagato, Anutunon onjonon kanagesoya haamo meme nonono oyanboyon mokolowonja. Qaa iikanon mono powowon kotakota en nononja. ¹⁰ *Iikawaa kania ii kokaen: Anutunon anjaa gawonja merotiwaas haamo men kendon raroti, iikawaa so monjon Anutuwaas oyanboyonon keuma haamo mewaati, iinon mono iyanjaa gawonja merotiwaas haamoya ii kaanjadeen men oyanboyon laligowaa. ¹¹ Kawaajon anana mono Anutuwaas oyanboyonon keuma haamo memeta mokolowombaaajon kaparan kombonja. Onjooonja monjon kamaan qen kanageso walaga yonjoo qootogo tanigia iikayadeen otaawabotiwaaajon mono kaparan kombonja.

¹² Anutuwaas qaaya ii mengbiligibiliwaa kania ano ku-usunawo kolooja. Manjawaa soo somata ii leelee jetawo koloojato, Anutu qaayaa jetanon mono soo somata kuuya unjuugun jebombon kolooro jeta leelee ii jetawo koloojao. Qaa iikanon mono uu kokoosonana koton omenon me Anutuwaas Unjayanon inaan nonomakeji, ii undeema kuun nonomakeja. Sele busu kiti toroqeqenana ano siinpanaa aladawoya ii kaanagadeen gosin (qaanana aasangoya mokoloon) awaa ano bologa mendeama oromakeja. Uuwombonana ano momakooto arenpana ii gosin qaanana jen tegonkeja.

¹³ Anutunon iwoi kuuya mokolooro eji, iikanondeen iwoi mon ii aasangoyanon mende ero awagadeen iimakeja. Iwoi mon esuunin Anutunon esunana ii saanon luluuma iiro iwaas jaasewanon asanganagadeen eja. Nanamemenanaa lopoya kuuya ii mono iwaanon jen asariwombaa so koloojon. Kian.

Jiisanon jigo gawon galenana uuta kolooja.

¹⁴ Jiisanon jigo gawon galen wana uuta koloon nononjiwaaajon ama anana “Moma laarin mujon,” jen jokoloonkejon, iikanon mono kotiin nambonja. Jiisas Anutuwaas Merianon mono Siwe jakeya jakeya unjuugun urota raja. ¹⁵ Uuroromonjonana tosia looloria kolooro jigo gawon galen tosianon kawaajon wosomomo mende ama nonomakejuto, anana jigo gawon galenananon mono qaita mon kokaen kolooja: Iinon anana kaanjananamemen kuuya kanon ananawo tani motoonjo ijonjon angobato men mun laligogito, ii kilej singisono mon mende ano.

¹⁶ Jigo galenananon mono eu kalenmoriambaa dun rarayanon rama kiankomun nonomambaaajon momakeja. Kawaajon mono awasankaka qaganon nama iwaas kosianon kembonja. Iwaas kosianon kenin kalenmoriambaaajon amamaajon, iwaas kambanja dindinanon mono ilaan nonono ii saanon mokolowonja. Kian.

5

Galen wanjana Jiisanon ilaan nonomakeja.

¹ Namowaa jigo gawon galen wana kuuya ii jemba batugianonga meweenjon onjoma gawon kokaen mewutiwaaajon kuun onomakejon: Iinon jemba jotamenana koloon Anutuwo uumotoonjo ama laligowombaa gawonja men singisono anijiwaa oro kalenja kalenja ii Anutuwaajon ama iikanon siimolon onkeja. ² Iyanjaa uuroromonjogoya tosianon kaanagadeen looloria kolooja. Kawaajon jemba lalabubu qaganon jinjauj

* 4:4: Jen 2.2

* 4:5: Ond 95.11

* 4:7: Ond 95.7-8

* 4:8: Dut 31.7; Joos 22.4

* 4:10: Jen 2.2

amakejuti, ii saanonj wosomomo qaganonj ama nonomakeja. ^{3*}Loolooria koloojiwaajonj mono iyanaa singisonjgoya ano kanagesouruta yonoo singisonjgogia kaanagadeenj koma konjoratiwaatiwaajonj orononj siimolonj oonkeja. ^{4*}Monjonj qabuŋa ii anjaajonj mende buŋa qeŋ aowaato, Anutunonj Aaron oonoti, iikawaa so mono ii kaanagadeenj oonja.

^{5*}Iikawaa so Kraistnonj kaanagadeenj anjo jigo gawonj galeŋ waŋa koloowaatiwaa qabuŋaya ii anjaajonj mende buŋa qeŋ aoroto, Anutunonj kokaen jey kotonj muro,

“Giinonj noo Merana koloona niinonj kete goo Manga koloojenj.”

Qaa iikawaa so jigo gawonj galeŋ waŋanana kolooro.

^{6*}Qaa iikayadeenj jerota Buŋa Terewaa batuya monjonj kokaen eja,

“Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galeŋ koloonj kambanj tetegoya qaa laligon ubaga.”

^{7*}Jiiasnonj sele busuwo namononj laligon iikanonj kambanja kambanja qama koolin kotakota qaro jaunanonj kamaaro Anutu koomunonjga metogowaatiwaajonj kotiiroti, ii qisinj munj laligoro. Qisinj munj laligon Anutu goda qeŋ qaayaa baatanonj ama aonj laligorotiwaajonj Anutunonj qamakoolia moro. ⁸Meria kolooroto, Anutunonj ii kileŋ siimbobolo mende somonjgoro qaganonj uro moma kanonj tenkonjkombaa kania mokoloonj moma sororogoro. ⁹Ii moma akadamuya kuuya mokoloonjgo oyanjboyarj tetegoya qaa laligowombaa kondomondoo Toya kolooro. Kawaajonj ejemba iwaa jeta tenj koma laligojuti, ii kuuya mono saanonj kondoonj onono oyanjboyarj kolooowuya. ¹⁰Toya ii kolooro Anutunonj ii Melkizedek kaanja jigo gawonj galeŋ waŋa koloowaatiwaajonj jey tegonj kuunj muro. Kianj.

Momalaariwaa honja soowabotiwaa galeŋ meme qaa

¹¹Qaa ii saanonj toroqenj mamaga jey somariiwonagato, onjononj qaa moma otaawombaaajonj gaonjaajaa ama tanqan anju. Kawaajonj ii jey asarinj onjombombaaajonj osiqosi anjonj. ^{12*}Onjononj kambanj koriga kanageso walaga laligon saanonj kambanj kokaamba boi qaqaazu kolooowutiwaa so kolooowuyagato, onjooŋgio Anutuwaawaa qaa kota mutuya ii monjonj dujanonj mombo kuma onjombaaatiwaajonj amamaankeju. Onjononj mono osinj Buŋa qaa ii aju kaanja newombaaajonj momakeju. Nene kotiga kaanja ii newombaaajonj amamaankeju. ¹³Monjonj ii aju kaanjanj laligoji, iinonj mono toroqenj merasisi kaanjanj kolooja. Anutuwaawaa jaanonj solanja kolooowombaa qaa kuma onjoninto, iinonj iikawaa kania mende moma kotonj tompinj laligoja.

¹⁴Merasisi kaanjanj laligojato, nene kotiga ii ejemba momogianonj somariiroti, iyonjononj newutiwaajonj ama eja. Ejemba Buŋa qaa suulanj koma gbilinj laligogi uumomogianonj meleendabororo saanonj afaanjonj sili kuuya gosinj awaa ano bologa mendeema oroma awaaya otaankeju. Nene kotiga ii iyonjoonj ama eja.

6

¹Kawaajonj Kraist kaniaa qaa kota mutuya modaboronj iikanonj mono mende osiwoŋa. Kaen qaagoto, mono toroqenj somariinj akadamunanawo kolooowombaaajonj kaparanj koma laligowonja. Momalaariwaa tandoya kuudaboronj ii mono dujanonj mombo kanainj kuuwombo. Tando ii uugianonj kokaen kuuninj: Nanamemenana koomuya mesaonj uunana meleema Anutu moma laarinj muninj.

²Uunana meleeninj momalaariwaa qaa batuya batuya kokaen kuma nononjgi moninj: Singisonjgonana koma konjoratiwutiwaa oomulu ano hamoqeŋe kania kania iikawaa kania kuma nononjgi. Borogia qanananonj aambaa kania kuma nononjgi. Gbilinj koomunonjga waabonjatiwaa kania kuma nononjgi. Anutunonj qaanana jey tegoro kambanj tetegoya qaa kotakota ewaatiwaa kania kuma nononjgi. ³Momalaariwaa tandoya iikaya kuunjgo mono toroqenj tenj koma qeŋ gbiliwombaaajonj momakebonja. Anutunonj esujmumu nonomakejiwaa so mono akadamunana kuuya mokolooowombaaajonj kaparanj koma nambonja.

⁴Kaen nambombaaajonj moma iikanonj osinj kamaawombotiwaaajonj ama nambonja. Ejemba koi kaanjanj ii uugia meleembutiwaajonj onjombombaaajonj amamaankejonj: Tosianonj uugia kambanj monjonj asariro Anutunonj Siwe kalenja onono moma aisooŋi Uŋa Toroyanonj susugonj onono laligogi. ⁵Anutu Buŋa qaayaa naanja mogi oyanjboyarj kambanj kanagenjaa ku-usuŋanonj uugianonj kemero mogi. ⁶Ii kuuya momago momalaariwaa mesaonj Anutu gema qegi. Ejemba kaanjanj ii uugia mombo meleembutiwaa onjombombaaajonj amamaankejonj. Yonjononj Anutuwaawaa Meria mepaegonj dujanonj mombo maripoononj

* 5:3: Lew 9.7 * 5:4: Eks 28.1 * 5:5: Ond 2.7 * 5:6: Ond 110.4 * 5:7: Mat 26.36-46; Maak 14.32-42;

geqe kaanja men kamaan ama asuganon gamu qen munkeju. Iikaanja kanon Kraist qenjaaronon jej gamu qen munkeju.

⁷ Ii sareqaa kokawaa so: Koronon kamban mamaga kin namo qaganon kamaan uutanon kemen balon men kelekele mero gawon toyaa welenqeqeurutanon nene komogi Anutunon balon kotuegoro hona kolooro komakoomo toya yononon ii men kowigianon amakeju. ⁸ *Kaen amakejuto, kowororo ano oro waayawo kanon namonon asugin waamakeji, balon iikanon mono nesambureya kolooja. Toya yononon ii seigowombajaan momago kaparan koma mambongi hona mende kolooro iima tetegyanon mono kuugi jewaa.

⁹ Oo wombo alauruna, nononon sareqaa kaen jejonto, ii kilen onjo uugia meleema laligowutiwaajon uuwoi mende anjon. Onoo uugianon Buja qaawaa honanon asugin somariwaatiwaajon moma awasankaka nanjon. Anutunon hona ii iima metogon onono letoma Siwenon ubuya. ¹⁰ Anutunon kalembone qaganon doogoya mende kolooja. Ononon Anutuwaaja ejemba soraaya ilaan onoma laligon kouma toroqen ilaan onoma gawon men laligonkeju. Kaen uujopagia Anutu qendeema mug qabunayanon somariinkeji, iinon gawongia ano uujopagia kawaaon mende duduun tawaya meleema onombaa.

¹¹ Anana oyanboyan koloowombajaan jejeromonromon ama iikanon awasankaka uuwoi qaa nambutiwaa siinana moma kokaen awelegonkejon: Ononon anja anja Anutuwaaja uugere amakejuti, iikayadeen mono toroqen qendeema laligowu. Akadamugiawo koloowombajaan kaparan koma namonon laligodaborowutiwaa so iikanon mono mende looriwu. ¹² Qezen koloowubotiwaajon mono awelegonkejon. Anutunon oyanboyan iwoi nonomambaa qaa somongoroti, tosanon Anutu moma laarin siimbobologia moma mokosingon iikaanja kanon ii buja qen aonkeju. Ononon iyonoo siligia otaawutiwaajon mojon. Kian.

Anutuwaaja soomonjo qaa ii uuwoiya qaa.

¹³ Anutunon Aabraham soomonjo qaa mun ii iyanjaa qata qama jojopan qaayanon jej kotiuro. Mononon Anutu uugun uuta laligonagati, saanon iwa qata qanagato, iikaanja mon mende laligorotiwaajon mono iyanjaa qata qama jojopan qaaya jero kotiuro. ¹⁴ *Jojopan qaaya ii Aabrahambajaan kokaen jej ijoro, "Niinon mono onanon kotuegon gomanja. Mono onanon gbiliuruga gombe seiwuya."

¹⁵ Kaen ijoro Aabraham iwoi mubaatiwaa qaa somongoro eroti, iinon ii honawo koloowaatiwaajon kaparan koma mamboma laligon hona buja qen aoro. ¹⁶ Ejembanon somatagiaa qata qama jojopan qaa jegi momakeju. Jojopan qaagianon qaa jejuti, ii men kotiuro qewagowombajaan amamaagi qaa jejegianon tegoja. ¹⁷ Iikawaa so Anutunon qaaya Aabrahambaja gbiliuruta anana mobombajaan somongon jero. Qaa areja ii mononon qewagon utegomambajaan amamaaji, gbiliuruta anana soomonjo qaa iikawaa kania ii tororo moma yagowombajaan moro. Kawaaon soomonjo qaaya ijoro mutuya kolooro qaa ii mombo jojopan qaayanon jej kotiuro indin woi kolooro.

¹⁸ Anutunon qaa ii jej iikawaa qolomolona jemambajaan amamaaro. Iinon qaa utekuteya qaa ii jejgo jej kotiuro, iikanon mono uunana nangwaatiwaajon moro. Kawaaon ijonggo ii mono jej kotiuro. Anana balombaa nanamemen bologanonga olon koma Anutuwaanon keuma oyanboyan nonomabaatiwaajon jejeromonromon nononoti, ii mono koron men mamboma laligojon. ¹⁹ *Oyanboyan koloowombajaan ama mamboma iikawaa uuwoi mon mende amakejon. Jejeromonromonana iikanon uunana kasa mindanja tani kaanja koloon nono Jiisaswo somongon nonomakeja. Jejeromonromonana kasa mindanja koriga iikanon mono nonoononga kanain Siwe jigo gorawaa uutanon uma jigo uuta leele batugaranon opo sopa eji, ii kaanqadeen koton toroqen Jiisas jinjaron dun kowoganon raji, iwaanon kenja. ²⁰ *Jiisanon jotamemenana koloon wala eukanon uma jinjaron raji men kamban tetegoya qaa rama ubaa. Kaen Melkizedek kaanja jigo gawon galenana waja koloon laligoja. Kian.

7

Jigo gawon galen Melkizedekwaa sundu

¹ *Melkizedek eja ii goman qata Saalem kawaa kin ponja koloon Anutu uuta jigo gawon galenaga laligoro. Kaanja laligoro Aabrahamon kin ponja ponja manja qen haamo ama onoma eleema gomanonon karoti, kamban iikanon kan Aabraham mokoloon kotuegon muro.

* 6:8: Jen 3.17-18

* 6:14: Jen 22.16-17

* 6:19: Lew 16.2

* 6:20: Ond 110.4

* 7:1: Jen 14.17-20

² Kotuegon muro esuhinaya kuuya mendeema tenonja motomotoonj (1/10) menj nandunaga ama muro. Melkizedek qa iikawaa kania ii “Nanamemenj solanjaa kinj ponja.” Qataa so wala “Nanamemenj solanjaa kinj ponja” kolooro ano toroqen kaanagadeenj “Saalembaa kinj ponja” laligoro. Saalembaa kinj ponj qa iikawaa kania ii “Luaewaa kinj ponj.” ³ Melkizedeknonj nemunmanja qaa, sakitiuruta qaa, kolokoloo kambanja qaa ano koomuya qaa.* Kaen jigo gawonj galenj wanja koloonj kambanj teteguya qaa laligonj ubaa. Iinonj Anutuwaaw Meriaa tani kaanja kolooja.

⁴ Wanjalenana Aabrahambaa godaqeqe silianonj Melkizedekwaa kania qendeeno ii mono kokaenj iima asariwu: Aabraham anjo esuhina iwoi akadamuyawo kalugon menj karoti, iyonoononja boro woi (10) kuuya gosinj bakaya motoonjo menj Anutuwaaw nandunj ano. Kawaajonj Melkizedeknonj onjononj uuta somata qaita monj kolooja. ⁵* Anutunonj Kana qaanonj qaa kokaenj jenj kotonj nononota eja, “Liwaiwaa gbilionja eja kuunj onjonj jigo gawonj meme (Liwait) koloogi kanageso onjononj mono esuhinagia boro woi (10) kuuya gosinj iikanonja bakaya motoonjo menj Anutuwaaw nandunj ama onjomakebu.” Yonjononj onjo kaanja Aabrahambaa gbiliuruta koloojuto, ii kilenj iyanggiaa kanagesourugia onjo borogianonja nandunana ii bunja qenj aonkebu.

⁶ Jenkooto qaa kaen ejato, Melkizedeknonj Liwaiwaa gbiliga monj mende kolooja. Ii kilenj Aabrahamnonj Anutuwaaw soomongo qaa moma anjonj koma laligonj esuhinaya gosinj tenonja motoonjo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj anoti, ii bunja qenj aonj kotuegonj muro. ⁷ Somatananaa newo baagianonj laligojonj, iyonjononj mono kotuegonj nononj laligojonj. Qaa ii qakoombombaaajonj amamaankejonj.

⁸ Kanageso anana tenonja motoonjo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj amakejonj, ii balombaa jigo gawonj meme (Liwait) yonjononj bunja qenj aonkeju. Yonjononj namononj laligonj komunkejuto, Siwenonj eukanonj mombaajonj nanjonj jegi kotiinj laligonj ubaati, iinonj mono ii bunja qenj aonkeja. ⁹ Aabrahamnonj esuhinaya gosinj boro woi kuuya iikanonja bakaya motoonjo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj anoti, iinonj ii gbilia Liwaiwaaajonj kaanagadeenj waladeenj ano. Kaen jeninj saanonj sokonaga. Kambanj kokaamba tenonja motoonjo (1/10) menj Anutuwaaw nandunj amakejonj, ii bejnana Liwaiwaa gbiliurutanonj bunja qenj aonkeju. ¹⁰ Kaanagadeenj mundunja Liwai koloowatiwaa romonjonj iwaa nandunj anoti, iikawaa kania ii kokaenj: Liwainonj amboyaa sele busunonj raro Melkizedeknonj mono kambanj iikanonj kanj Aabrahambo aitonjgori. Kianj.

Melkizedek ii Jiisaswaa sareya kolooja.

¹¹ Anutunonj Kana qaanonj Israel kanageso jenj kotonj nonono iikawaa so Liwai tuunjonja eja kuunj onjonj jigo gawonj galenana koloonkegi. Gawonj ii megj iikaanja kanonj akadamunana kuuya mokoloowonagati een, anana jigo gawonj galenj qaita mombaajonj mende amamaawonaga. Gawonj iikawaa honjonj mende sokonotiwaajonj ama Jiisasnonj mono Melkizedek kaanja asugiro. Ejembanonj ii Aarombaa arenjaa so mende kuugi asugiro. ¹² Jigo gawonj galenj gawonjaa kanianonj utegoji, kambanj iikanonj Kana qaanonj mono kaanjadeenj utegoja. ¹³ ‘Jigo gawonj galenj qaita monj,’ qaa ii Ponnanajaajonj jejonto, iinonj Liwai tuunjonja qaagoto, mono tuunj monjonja kolooro. Tuunj iikawaa eja monjonj jiwowonj jigowaa alatanonj nama gawonj mende menj laligoro. ¹⁴ Ponnanonj Juuda tuunjonja kolooroti, qaa ii asuganonj eja. Moosesnonj Juuda tuunj yonjononj jigo gawonj galenj kombutiwaa qaa monj mende jero.

Jigo gawonj galenj Melkizedek kaanja monj

¹⁵ Kawaajonj jigo gawonj galenj monj Melkizedekwaa tani kaanja asugiji, iikanonj mono qaa jejonatiwaa honja ii asuganondeenj qendeeno sokonja. ¹⁶ Iinonj namo ejembanonj Kana qaa otaanj tuunja so jenj kotogitiwaajonj ama jigo gawonj galenj mende kolooroto, laaligo kombombanja mende aliwaati, iikawaa ku-usunjononj mono nemunj koma muro jigo gawonj galenj kolooro. ¹⁷* Monjonj iwaa kania nanjonj jero Bunja Terenonj kokaenj eja, “Giinonj Melkizedek kaanja jigo gawonj galenj koloonj kambanj teteguya qaa laligonj uba.” ¹⁸ Anutunonj kaenj jenj jenkooto mutuya ii qewagoro. Qaa mutuya iikawaa ku-usunjononj qaono ilaanj nonombaatiwaajonj amamaankeji, iikawaajonj ii qewagoro. ¹⁹ Kana qaanonj ejemba akadamunana mokoloowombaaajonj mende ilaanj nonono. Qaago. Kawaajonj qaa arenj mutuya qetegonj kitianonj jejeromonjonj awaa soro nononja. Anana jejeromonjonj iikawaa qaganonj nama saanonj Anutuwaaw kosianonj kema qama koolinkebonja.

²⁰ Anutunonj jigo gawonj galenj donjogoo qaaya jenj ii jojopanj qaayanonj jenj kotiuro. Kaen anoto, jigo gawonj galenj tosaanja yonjo qaagia ii jojopanj qaanonj mende jenj kotiigi kilenj

* 7:3: Bunja Qaanonj Melkizedekwaa nemunmanja ano sakitiuruta, kolokoloo ano koomu kambanja ii mende jenj asarija. * 7:5: Janj 18.21 * 7:17: Ond 110.4

kaen anggi. ²¹ *Tosianon jigo gawon galen een koloogito, Anutunon Jiisas kuun qaaya ii jojopan qaayanon jen kotiin kokaen ijoro,

“Giinon mono jigo gawon galen koloon kamban tetegoya qaa laligon uba.’ Ponjon jojopan qaa jen kotiiroti, qaa ii mombo mende utegowaa.”

²² Jojopan qaa iikawaajon ama Jiisasnon mono soomongo aren gbiliaa hona koloowaati-waa galena koloon nanja. Kaen Anutu ano ejemba batunananon gawon menj laligoja. Soomongo aren iikanon walaga uugun awaa soro kolooja.

²³ Jigo gawon galen tosaanja ii wala eenjanon mamaga laligogi. Komun gawongia toroqen mewombaaajon amamaagiti, iikawaajon ii mamaga laligogi. ²⁴ Yonjon mamaga laligogito, Jiisasnon kamban tetegoya qaa laligon ubaati, iikawaajon jigo gorawaa galen gawon ii tetegoya qaa menj laligon ubaa. ²⁵ Gawon ii menj laligojiwaaajon ama Jiisasnon ejemba iwaanon kagi unuano Anutuwa kosianon kemakejuti, ii saanon kotiin hamo qen onono qaagianon komunkeja. Kamban so yonjojon ama Anutu qama koolinkejiwaaajon laligoji, iikawaajon mono saanon hamo qen nonondaboronkeja.

²⁶ Jigo gawon galen waja kaanjanon mono saanon sokoma nononja. Iinon toroya koposowaa qaaya qaa ano soraaya kolooja. Anutunon Jiisas singisonjo ejemba ananaanonga tirin koton wano Siwe jakeya kuuya koton euwaa euyanon uma qaita mon koloon laligoja. ²⁷ *Jigo gawon galen tosonian somanja somanja wala iyanggiaa singisongogiaajon ama iikawaa gematanon kanageso yonoo singisongogiaajon ama oronon siimolon on laligonkegi. Jiisasnon anaa sele busuya qeleeno siimolon onoon kaanja ama mugi iikaanja kanon kanageso ananaa singisonjonana ii indin motoonjo iikanondejn koma konjoratiro sokondabororo. Kawaajon Jiisasnon ii jigo gawon galen tosaanja kaanja kamban so amakebaatiwaaajon mende amamaaja.

²⁸ Anutunon Kana qaaya Mooses muro kawaa so ejembanon eja ii kuun ononji jigo gawon galen waja koloonkeju. Balon eja yonjonon ku-usungia qaa laligojuto, Anutunon oyanboyan koloowombaa qaaya ii kanagen nonoma ii jojopan qaayanon jen kotiiroti, iikawaa so Meria kuuro wajnana kolooja. Wajnana iinon mono akadamyua korebore mokoloon kamban tetegoya qaa kotiga laligon uma laligowaa. Kian.

8

Soomongo aren gbiliaa jigo gawon galen waja

¹ *Qaa jejon, iikawaa qaa kota waja ii kokaen: Anana jigo gawon galen wajnanawo kolojon. Wajnana iinon Siwe gomanon uma Uutanana iwaa jinkaron dun rara koorononon boro dindijanon raja. ² Opo sel jigo hona ii Siwenon eja. Ii namo ejanon memeta qaagoto, Ponjon anjo ii mero. Jigo gawon galen wajnana iinon opo sel jigowaa uuta leegen qata kowoga totoon iikanon laligon Anutu welenja qemambaa gawonja menkeja.

³ Balombaa jigo gawon galen waja kuuya ii nandun kalen Anutuwaajon ama oronon siimolon on laligowutiwaaajon kuun onomakejon. Iikawaa so jigo gawon galen wajnana Jiisasnon kaanjadeen anja Anutuwa nandun ama muro. ⁴ Mooseswaa Kana qaawaa so nandun kalen Anutuwaajon amakebonatiwaaajon eja kuun ononji laligoju. Kawaajon jigo gawon galen wajnana iikanon namonon laligonagati een, iinon mono balombaa jigo gawon galenja koloombaajon amamaanaga.

⁵ *Balombaa jigo gawon galen yonjonon balombaa jiwowon jigonon Anutu welenja qewombaa gawonja menkeju. Jigo iikanon Siwe jigo gorogaa sareya ano unaja kolooja. Moosesnon jigo opo selnon memambaaajon anoti, kamban iikanon Anutunon Siwe jigoyaa arenja ii isaano. Aisandaboron galen meme qaaya kokaen ijoro, “Moba, baajanon laligona aren qendeema gombeti, iwoi kuuya mono iikawaa so tororo otaan mewa.” Iikawaa so opo selnon jiwowon jigo gora mero iikanon Siwe jigowaa qerewenja kolooro.

⁶ Anutunon oyanboyan koloowombaa soomongo qaa gbilia nonono iikanon soomongo qaa walaga uugun awaa soro kolooja. Soomongo qaa iikanon aren gbiliaa tandoya kolooja. Soomongo aren gbilia iikanon mono aren walaga uugun qabunayawo kolooja. Qabunja iikawaa so Jiisasnon soomongo aren gbiliaa gawonja awaa soro ii bunja qen on Anutu ano ejemba batunananon nama ilaaj nonomakeja. Gawonja iikanon mono balombaa jigo gawon meme ii mamaga uugun akadamyuawo kolooja.

⁷ Soomongo aren mutuyanon koposowaa qaaya qaa koloon sokonagati een, soomongo aren kanagenanon koloowaatiwaaajon mono een mende mambombonaga. ⁸ *Kaento, ejembanon kilen boligi Anutunon kanagia mokoloon jen onoma kokaen jero,

* 7:21: Ond 110.4

* 7:27: Lew 9.7

* 8:1: Ond 110.1

* 8:5: Eks 25.40

* 8:8: Jer 31.31-34

“Pon niinon kokaen jen kotojen: Mobu! Kamban mon kan kuuwaati, iikanon Israel tuun ano Juuda tuun onowo soomongo arej gbilia amanja.

⁹ Niinon ambosakonurugia borogianon men Iijipt kantrinonga unuambe seleenjen kagi yonowo soomongo arej ambeto, yononon noo soomongo arej ii mende qokotaan ten kongi. Kawaajon niinon kaanjadeen ii gema unuwe. Pon niinon kaen jen kotojen. Soomongo arej gbilia amanjati, ii Buja qaa walagaa so qaago.

¹⁰ Kaanja qaagoto, kamban iikanon kan kuuro Pon niinon Israel kanageso yonowo soomongo arej gbilia kokaen ama jema: Niinon mono neenaa Kana qaana kuuya ii yonoo roromongogianon ama uugianon tere kaanja oowe ewaa. Kaen ama yonoo Anutugia koloowe yononon mono noo kanagesona koloon laligowuya.

¹¹ Kamban iikanon somata ano melaa ii korebore noo kanana moma yagon laligowuya. Kawaajon boi monjon Pombaa kania mobutiwaajon batugianon mende kuma onoma laligowaa. Datanon koga kokaen mende ijowaa, ‘Gii mono Pon moma yagowa.’

¹² Kokaembaajon nii moma yagon noma laligowuya: Niinon nanamemengia bologa ii songbama mesaomana. Singisonjogia mono duduun ii mende toroqen romongomana.”

¹³ Anunonj soomongo areja kanagenajon “Gbilia” jen iikaanja kanonj soomongo arej mutuyajon “Mono walaga kolooro,” jero kania kaen kolooro. Qaa arej monjon kamban koriga en walaga kolooji, iikanonj mono alimambaa anja. Kian.

9

Balombaa opo sel jigonon Anutu kokaen mepeseegi:

¹ Anunonj soomongo arej mutuya ama iikanonj kaanagadeen waeya men mepe-seewombaa areja ii jen koto otaagi. Ii otaan namonon opo sel jigo gora megii ero.

² *Anutuwa opo sel jigo gora ii kokaen megii: Jigo uuta mutuya kanonj lambewaa dun rarata ano bered kowoga ii Anutuwa jaasewanjon nene dunjon Anutuwa buja anji raro. Jigo uuta iikawaa qata ii jigo uuta toroya ³ *Kawaa gematanonj uuta mon qata jigo kowoga totoon ii ero. Jigo uuta woi yoroo batugaranonj opo sopa nano.

⁴ *Jigo uuta kowoga totoon iikanonj jininj onjoombaa alata ano soomongo arembaa bokis ii eri. Alata ii goulonj memeta ano bokis selia ii kuuya goulonj tuuruya kolooro. Paora qata mana ii goul monjononj ama bokis iikawaa uutanonj galen komakegi. Kaanagadeen Aarombaanonj taa gbaru sota junjuna ano Anunonj soomongo areja jamononj ooro ilanja ii bokis iikawaa uutanonj galen komakegi. Bokis uutanonj iwoi karoonj ii kaen egi. ⁵ *Bokis qaganonj borosowo gajoba woi goulonj memeta ii nani. Ii Anunonj kosere laligoro asamaranjaaa sareya ii kolooro. Borosowo woi ii engangara kotuma bokis ununa turun nani. Bokis ununa ii Anutuwa koma konjoratiwaa dunja kolooro. Qaa motomotoonj ii kamban kokaamba anja anja tororo aminj mobonjatiwaa so qaago.

⁶ *Anutuwa opo sel jigo gorawaa iwoi kuuya ii kaen arengogi ero jigo gawonj galen yonononj kamban so jigo uuta mutuya kanonj uma Anutu welenja qen gawongia men laligogi. ⁷ *Kanja laligogito, jigo gawonj galen waja iinondeen gbanj so indinjo motoonggo kanonj jigo uuta kowoga totoon iikanonj uma laligoro. Sa men iikanonj uma anajonj ano kanageso yonononj poumapou qaganonj singisonjogoo angiti, mono iikawajonj ama siimolonj oonj sa maaro kamaaro.

⁸ Kaen arengonj anji Unja Toroyanonj sare ii qendeema iikanonj ejemba kokaen kuma nonoma laligoro: Jigo uuta mutuyanonj toroqen nanji, kamban iikanonj Anunonj jigo uuta kowoga totoon iikawaa kania ii asuganonj mende injisaano laligogi. ⁹ Qaa ii kamban kokaamba sareya kolooja. Kania ii kokaen: Ejembanonj kalenja kalenja nandun ama siimolonj men kagi onkejuto, uugianonj kilen luae mokoloowombajonj amamaankeju. Uugianonj singisonjogoo angitiwajonj ama tilooro siimolonj men kanj Anutuwa jigo goranonj uma qama koolinkejuto, iikanonj mono singisonjogoo koma konjoratiwombajonj amamaankeju.

¹⁰ Nene kalen ano apu kalen men kanj kema koma kanj koma anji oomulu kania kania men onomakejuto, kaen selewaa jenkootoya kayagadeen otaankeju. Iwoi ii wala sokono ama laligogito, Anutuwa arej gbilaa kambanjonj kanj kuuro iikanondeen kananj mende toroqen sokombaa. Kian.

Kraistwaa sayaa kania

* 9:2: Eks 26.1-30; 25.23-40 * 9:3: Eks 26.31-33 * 9:4: Eks 30.1-6; 25.10-16; 16.33; Jan 17.8-10; Eks 25.16; Dut 10.3-5 * 9:5: Eks 25.18-22 * 9:6: Jan 18.2-6 * 9:7: Lew 16.2-34

¹¹ Kraistnoŋ kaŋ oyaŋboyaŋ nonomakejiwaa jigo gawoŋ galeŋ waŋa kolooroŋ, iinoŋ balombaa opo sel jigo ejaŋoŋ memeta iikaŋoŋ mende uro. Kaenŋ qaagoto, Siwenonŋ jigo gora raji, mono iikaŋoŋ uro. Jigo gora iikaŋoŋ uuta qaita moŋ kolooja. Asamararaŋanoŋ mono akadamuyawo. ¹² Iikaŋoŋ uma jigo uuta mutuya kotoŋ meme ano bulmakao meria yoŋoo sagia mende meŋ kenŋ. Kaenŋ qaagoto, iyaŋaa saya maaro iikaŋoŋ nemurŋ koma muro Siwewaa jigo uuta kowoga totoŋ iikaŋoŋ uro. Iikaŋoŋ kambaŋ motoŋgowa so uro tegonŋ sokonota eja. Downana kaenŋ meŋ oyaŋboyaŋ koloowombaajonŋ kondoro kambaŋ tetegoya qaa sokoma eŋ ubaa.

¹³ *Wala namonoŋ meme ano bulmakao eja uŋuŋ sagia meŋ kaŋ bulmakao embia kowiŋa kanonŋ siimolonŋ oonŋ iikawaa bugaajonŋ kaanŋagadeenŋ meŋ kaŋ ejemba kokoŋjiniŋgiawo iikaŋoŋ qeesaanŋ oŋomorigi sokoma oŋono. Kaenŋ hamo qeŋ oŋoŋgi iikaŋoŋ selegia songbama meŋ sorainŋ oŋono laligogi. ¹⁴ Kaenŋ aŋgiti eŋ, Kraistwaa sayanoŋ mono kambaŋ kokaamba hamoqeqe tani ii mamaga uugunŋ kokaenŋ ama nonomakeja: Sayanoŋ mono uunana tiloro songbama nanamemenana koomu kotigaa buŋa koloowonŋatiwaa so ii koma konjoratiŋkeja. Kaenŋ ama nonono laaligo Toya Anutu welenŋ qewowbaa gawoŋa ii mono afaanŋonŋ meŋ laligowonŋa. Uŋa Toroyanoŋ laligonŋ kouma tetegoya qaa laligonŋ ubaati, iinoŋ mono Kraist ilaenŋ muro koposoya qaa laligoroto, ananaajonŋ ama iyaŋa qeleema aonŋ Anutu waa siimolonŋ lama kolooro.

¹⁵ Kania kokaembaajonŋ Kraistnoŋ soomongo arenŋ gbiliaa galeŋ waŋa kolooja: Anutunonŋ ejemba oyaŋboyaŋ koloŋ kambaŋ tetegoya qaa kaanŋa laligowombaa qaa somonŋonŋ oŋoonoti, iyoŋononŋ iwoi ii buŋa qeŋ aowutiwaaajonŋ moja. Kawaajonŋ ama Kraist kuuro Anutu ano ejemba batunananonŋ uumotoonŋ ambombaa gawoŋa meŋ laligoja. Soomongo arenŋ mutuyaa kambaŋanoŋ ejembanonŋ kana uugunŋ siŋgisonŋo aŋgi iikaŋoŋ somonŋonŋ oŋono laligogiti, Kraistnoŋ ii iikaŋoŋa isama oŋomambaajonŋ ama komunŋ dowegia mero.

¹⁶ Moŋnoŋ ilawoilaya kuuya laaligoya tegowaati, kambaŋ iikaŋoŋ aliaa buŋaya koloowaatiwaaajonŋ jeŋ kotorota qaa eji, alianoŋ iwoi ii uulaŋawo mende mewaa. Uulaŋawo qaagoto, qaa toyanoŋ komuro kanianoŋ asuganoŋ asugiro iigigo kambaŋ iikaŋoŋ ii saanoŋ mewaa. ¹⁷ Jaawo laligoro kambaŋ iikaŋoŋ qaaya iikaŋoŋ hoŋawo mende koloowaato, qaa toyanoŋ komurogo qaayanonŋ mono esuŋawo koloowaa. ¹⁸ Qaa iikawaa so soomongo arenŋ mutuya ii kaanŋagadeenŋ oro saya mende maabayagati eŋ, mono hoŋawo mende koloonaga.

¹⁹ *Arenŋ mutuyaa hoŋa ii kokaenŋ kolooro: Moosesnoŋ Kana qaawaa jeŋkooto qaa kuuya ii kanageso kuuya yoŋoojonŋ weenŋonŋo bulmakao meria ano meme uŋuro sagianoŋ kamaaro. Kamaaro ii meŋ apuwo mindirinŋ lama juya osoga nezongbala meŋ gumionŋ susuyanoŋ somonŋonŋ sanoŋ qendunŋonŋ qeesaaro Kana qaa Tere lama selianoŋ oonŋ lipingiti, ii moriwo. Ii morinŋo kanageso kuuya batugianoŋ liligonŋ sa apunonŋ qendunŋonŋ qeesaanŋ giliro iikaŋoŋ oŋomoriro. ²⁰ Kaenŋ oŋomorinŋ kokaenŋ inŋjoro, “Anutunonŋ qaaya teŋ kombutiwaaajonŋ jeŋ kotoŋ oŋoma oŋowo soomongo anŋi, mono iikawaa sayaga koi.”

²¹ *Kaenŋ inŋjonŋ toroqenŋ opo sel jigo gora ii kaanŋideenŋ sa iikaŋoŋ qendunŋonŋ giliro moriro. Hamoqeqe gawoŋ mewutiwaa akadamu ilawoila kuuya ii kaanŋagadeenŋ qendunŋonŋ giliro moriro. ²² *Anutu waa Kana qaanoŋ jeŋ kotojiwaa so ii me woi kuuya ii mono sanoŋ songbaninŋ soraaya koloonkeja. Kawaajonŋ moŋnoŋ sa mende maanagati eŋ, Anutunonŋ siŋgisonŋonana mende mesaonaga. Kianŋ.

Kraistwaa sayanoŋ siŋgisonŋonana koma konjoratiŋkeja.

²³ Namowaa jigo goraya ii Siwewaa jigo gorawaa sareya ano uŋaunŋaya. Namonoŋ jigo ano iwaa borotere ano borosowo ii siimolonŋ oŋoonŋ ama iikaŋa kanonŋ hamo uŋugi soraaya koloogi sokonoto, Siwe jigo gorawaa ilawoilawaajonŋ ii mende sokonja. Kawaajonŋ Kraistnoŋ siimolonŋ oŋoonŋ qaita moŋ anoti, iikaŋoŋ mono Siwe jigononŋ uma iwaa ilawoilaya kuuya hamo uŋuro soraaya koloogi sokono. Siimolonŋ oŋoonŋ qaita moŋ iikaŋoŋ mono namowaa siimolonŋ oŋoonŋa ii uugunŋ akadamuyawo kolooro. ²⁴ Iikawaa kania ii kokaenŋ: Kraistnoŋ jiwowonŋ jigo uuta kowoga totoŋ ejanonŋ memeta iikaŋoŋ mende uro. Namowaa jigo goraya ii Anutu waa jigo goraya hoŋaa uŋaunŋaya kolooro. Kraistnoŋ mono Siwe gomanŋ hoŋa iikaŋoŋ uma kambaŋ kokaamba ilaenŋ nonomakebaatiwaaajonŋ jotamemenana koloonŋ Anutu waa jaasewanonŋ asuginŋkeja.

²⁵ Namowaa jigo gawoŋ galeŋ wanjanonŋ gbani so oro sagia meŋ jiwowonŋ jigo uuta kowoga totoŋ iikaŋoŋ uma laligoro. Kraistnoŋ iikawaa so mende amakeja. Iinoŋ

Siwe gomanonj indij mamaga mende uro. Anutuwaa siimolonj lama kolooro gbani so qenkebutiwaajonj ama eu mende uro.

²⁶ Indij motoongononj mende sokonagati eenj, iinonj mono Anutunonj Siwe namo mokolonj oronoti, kambanj iikanonja kanainj siimboboloya kanjanawo moro indij seiseiya koloonaga. Kaenj qaagoto, namowaa kambanjonj tegomambaajonj ano kambanj kokaamba indij motoongogadeenj singgisonjo koma konjoratiwaatiwaajonj ama asugiro. Asuginj iyanja siimolonj oonjoonj kaanja ama mubutiwaajonj ama aoro. ²⁷ Namu ejemba ananaa arenjana ii kokaenj eja: Anana kambanj monjonj komuwonja ano iikawaa gematanonj Anutunonj qaanana gosinj jenj tegonj nonombaa.

²⁸ *Arenj iikawaa so Kraistnonj kaanjadeenj ejemba seiseiya ananaa singgisonjonana koma konjoratiwaatiwaajonj indij motoongowaa so kanj iyanja siimolonj oonjoonj kaanja ama mubutiwaajonj ama aoro. Iinonj kambanj monjonj eleema kawaa. Singgisonjowaajonj ama mombo mende kawaato, ejemba asugiwaatiwaajonj mambomakejonj, mono anana oyanboyanj nonoma nunuambaatiwaajonj ama asugiwaa. Kianj.

10

Indij motoongjo koomunonj ama aoro sokondaborota eja.

¹ Kana qaa walaga iikanonj oyanboyanj koloowombaa kania honja ii mende kolooro, oyanboyanj asugiwaatiwaa uraunaya iikaya ero. Anutuwaa Kana qaawaa kania kaenj ejiwaajonj ama ejemba Anutu mepeseewombaaajonj jigo goranonj kambanj so umakejuti, iyonjononj mono letoma akadamugawo koloowombaaajonj amamaankeju. Yonjononj kambanj tetegoya qaa nandunj kalenj menj kanj ama siimolonj oonjoonj iikayadeenj gbani so toroqenj ama laligogito, iikanonj mende sokono. ² Iikanonj sokonagati eenj, siimolonj oonjoonj ii saanonj mesaowuyaga. Jigo goranonj Anutu waeya menj mepeseegiti, iyonjononj indij motoongjo hamo unugi soraaya koloodaborowuyagati eenj, iikaenj mono singgisonjogiaa gamuya ii mende toroqenj mobuyagato, ii toroqenj mogi. Kawaaajonj oro kalenj ii toroqenj nandunjiaga amakegi.

³ Gbani so siimolonj oonj laligogiti, iikanonj mono toroqenj singgisonjogiaa gamuya ii jenj gbilinj onono laligogi. ⁴ Bulmakao ejia ano meme yonjoo sagianonj mono singgisonjo koma konjoratiwaatiwaajonj amamaankeja. Ii batogogito, osinj laligonj kougi.

⁵ *Kawaaajonj Kraistnonj namononj kamaanj asugiroti, kambanj iikanonj kokaenj jero, "Anutu, giinonj nandunj kalembaaajonj ano siimolonj oowutiwaajonj mende koposonjonj laligonato, namononj laaligowaa selia ii mozonjonj nona.

⁶ Siimolonj oonj singgisonjogiaajonj ama nandunj kalenja kalenja ama laligogiti, ii iima kawaaajonj mende aisoonj laligona.

⁷ Kambanj iikanonj kokaenj ijowe, 'Anutu, moba, niinonj koi kajenj.

Noo kanana ii papia liipinja iikanonj oogita eja. Iikawaa so mono goo uusiingaa so ama menj laligomanja."

⁸ Wala kokaenj jero, "Nandunj kalenj ama siimolonj oonj singgisonjogianonj solanjanawaatiwaajonj iwoi kania kania ama laligogiti, iikawaaajonj mono siinjanonj mende kolooro moma laligona. Ii iima kawaaajonj mende aisoonj laligona." Iwoi ii Kana qaa walagaa so toroqenj amakejuto, ii kilenj kaenj jero. ⁹ Kawaa gematanonj qaa kokaenj jero, "Anutu moba, niinonj mono koi kanj goo uusiingaa so ama menj laligomanja." Kaenj jenj Anutu waeya menj mepeseewombaa kania mutuya ii qewagonj kana gbilia kuuro. ¹⁰ Anutuwaa uusiinjanonj nemunj koma muro selianonj siimolonj oonjoonj kaanja anji tegorotiwaajonj mono tak kotonj nonono soraaya koloodaboroninj. Indij motoongowaa so selia qeleenoti, iikanonj mono kambanj so sokoma enj ubaa.

¹¹ *Kambanja kambanja jigo gawonj galenj kuuya yonjononj nama jigo gawonjia menkeju. Suulanj siimolonj iikayadeenj oonjo oonj amakejuto, iikanonj singgisonjogia koma konjoratiwombaaajonj amamaankeju. ¹² *Iikanonj amamaankejuto, Siwewaa jigo gawonj galenj wanja jiisasnonj mono indij motoongowaa so singgisonjowaajonj ama selia qeleeno kambanj tetegoya qaa sokoma enj ubaa. Namononj siimolonj oonjoonj kaanja nama mugi Siwe jigononj uma Anutuwaa boro dindijanonj raja. ¹³ Iikanonj rama kambanj batuya kokanonj Anutunonj tuarenjenjuruta riitano kamaanj unuro Kraist kaniaa doya* koloogi otokorianj maabombaajonj mamboma laligoja. ¹⁴ Indij motoongowaa so koomunonj ama aoro siimolonj oonjoonj kaanja ama mugi iikanonj sokondabororo saanonj ejemba tak

* 9:28: Ais 53.12 * 10:5: Ond 40.6-8 * 10:11: Eks 29.38 * 10:12: Ond 110.1 * 10:13: Kereuruta menj kamaanj onjoma haamo ama gamu qenj onjombombaajonj kanagianonj riwagone qagianonj do kaanja rilanjnj laligogi. Juuda yonjoo kanagia kianj.

koton nonono soraaya koloowombaa so koloojon. Kaerj saanonj merj letoma nonono akadamunana kuuya mokoloon kamban tetegoya qaa iikaanja laligonj ubonja.

¹⁵ Uña Toroyanonj kaanja gadeen qaa ii nanjonj jero mojonj. Wala qaa kokaerj jerota eja:

¹⁶ **“Ponj niinonj kokaerj jejerj: Kamban tosianonj tegoro iikanonj mono soomongjo arenj gbilja yonjowo amarjati, ii kokaerj: Niinonj Kana qaana kuuya ii uu kononjgianonj ama momogianonj tere kaanja oomanja.”*

¹⁷ **Kaerj jenj kokaerj toroqero, “Niinonj yonjoo singisongogia ano nanamemengja jeulalana angiti, iikawaaonj duduuñ ii mende toroqerj romongonj laligomanja.”* ¹⁸ Qaa iikawaa so honja kolooro Anutunonj singisongonana mesaoro qaanananonj tegorotiwaajonj singisongonanaajonj siimolonj oowombaa so mende kolooja. Kianj.

Anutuwo kaparanj koma laligowombaaajonj nonoono.

¹⁹ Kawaajonj uumeleerj alaurunana, Jiisaswaa sayanonj songbama nonono mono saanonj Anutuwaajonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Kaerj moma laarinj kotiinj uwoi mende amakejonj. ²⁰ Jiisasnonj kana kekenjaa kana gbilja meleuro anjo laaligo kotigaa kania koloon nononja. Kana ii iyanjaa selia qeleema iikaanja kanonj meleurota eja. Kana ii riinj Anutuwaajonj jigoyaa opo sopaya kotonj jigo uuta kowoga totoonj iikanonj ubonja. Jiisaswaa selianonj nemunj koma nonono opo sopaya ii saanonj kotowonja. ²¹ Jiisasnonj jigo gawonj galenj uuta koloonj nonomakeja. Iinonj Anutuwaanonj kanageso kuuya galenj koma nonoma laligolja.

²² **Kaanja laligojiwaajonj anana mono gbingbaonj mesaonj uwoi kuuya yakarinj pondangadeerj momalaari qaganonj nama Anutuwaajonj kesianonj kema gama koolinj laligowonja. Sayanonj qeesaaro nonomorinj uutitoloonana songbano soraaya koloonj laligowonja. Unananonj mende toroqerj jenj nonono mono awasankaka laligowonja. Apu taanja arininj merj taalinj nonono iikaanja mono Anutuwo qokotaanj laligowonja.* ²³ Anutunonj oyanboyanj koloowombaa qaa somongonj nononoti, iinonj mono qaaya pondanj otaanj ananawo nanja. Kaerj nanjiwaajonj ama iikaanja koloowombaaajonj mamboma jejeromonjromonj ama jokoloonkebonja. Iikanonj mono kongbara mesaonj zej nama kotiinj laligowonja. ²⁴ Uujopa ano nanamemerj awaa ambombaaajonj mono uukuuku merj nanjonj aonj laligowonja. Kaanja laligowombaaajonj mono pondanj galenj merj aonj laligowonja. ²⁵ Tosianonj iyanjiaa uumeleerj kanagesowaa ajoajoroogia mesaonjkejuti, anana mono sili iikawaa so mende ama laligowonja. Kaerj qaagoto, Ponj kawaatiwaa aiweseya iima kambananonj dodowiji iikaanj mojonji, iikawaa so mono kaparanj koma kotiinj uukuuku merj aonj laligowonja.

²⁶ Bunja qaa honja momago ananaa aijnonj singisonggo lanj ambonjati eerj, singisongonana iikawaajonj mono nandunj jiwowonj monj ambombaaajonj amamaawonja. Siimolonj oonjooñ monj ii mende ilaanj nonombaa. ²⁷ **“Ii mende ilaanj nonombaato, Anutunonj qaanaana ii jenj tegonj ironja meleeno qanananonj ubaatiwaajonj mamboma jenenana ororo keenana moma laligowonja. Anutunonj tuarenjenj uruta gere gagirinoj onjoowaati, iikawaa usunja kayadeerj koloowaatiwaajonj mono mamboma laligowonja.* ²⁸ **“Monjonj Mooseswaa Kana qaa gema qeji, ii mono qaa jakeyanonj oonji woi karononj qaaya nanjonj jegi qaayawo koloowaati eerj, ii mono mende kiankomunj mugj koomuwaa bunja koloowaa.*

²⁹ **Kaerj koloowaato, ejemba monj kokaanja iwaa qaayaajonj mono nomaerj romongjoju? Monjonj Anutuwaajonj Meriaa qaaya kanianonj rikotaanj gilinjkeja. Soomongjo arenj gbiljaa sayanonj tak kotonj muro soraaya kolooroto, sa ii iwoi omaya kaanja merj kamaanj amakeja ano kalenmorianj Toya Uña Toroya ii mepaegonj munjkeja. Monjonj kaanja kolooro Anutunonj qaaya gosinj ironja dawiwaa so muro sokonaga? Kana qaa qotogonj koomuwaa bunja koloowombaa so koloojonto, Anutunonj ejemba kaanja ironja ii mono gere gagiriawo kuunj muro qaganonj uro siimbobolo honombononja mende moma laligowaa. Naa siimbobolononj sokoma munaga? Iwaa kaniaajonj mono nomaerj romongjoju?*

³⁰ **“Qaa monj kokaerj eja, “Jena jewa, nuna guwe, ana ambe ii noo gawonja. Niinonj mono ejemba qaagaa ironja meleemanja.” Toroqerj qaa monj kokaerj jerota eja, “Ponjonj kanagesouruta onjoo qaagaa gosinj jenj tegowaa.” Monj morononj kaerj jeroti, nonononj ii moma mujonj. ³¹ Anutu laaligo Toyaa jaanonj nama kamaanj nunuro boria-nonj nunuwaati, iikanonj mono kanjanjawo totoonj koloowaa. Kianj.*

³² *Looriwubutiwaajonj kokaerj jejerj: Anutuwaajonj asasaganonj karo bunja qerj aonj asarigiti, mono kambanj mutuya ii romongonj laligowu. Kambanj iikanonj momalaariwaa manja qerj siimbobolo mamaga mokoloonj ii kilenj aonj oronj nuuguna guuguwe ama nama*

* 10:16: Jer 31.33 * 10:17: Jer 31.34 * 10:22: Lew 8.30; Eze 36.25 * 10:27: Ais 26.11 * 10:28: Dut 17.6; 19.15 * 10:29: Eks 24.8 * 10:30: Dut 32.35, 36

kottiigi. Ii mende duduuwu. ³³ Kamban tosaanonon gamu qen onjonji konajilin mogi qenjaaronon injiigiin laligogi. Kamban tosaanonon alaurugia tani kaanagadeen ama onjonji yonoo koorongianon nangi. ³⁴ Tosaanja kapuare mirinon onjonji ragiti, mono ii injiima siimbobologia motoon moma laligogi. Esuhinagia kisiyaen qen kopepereen megiti, ii mono korisoro qaganon moma anjon koma laligogi. Siwewaa tiwomaleku qaita mon mende aliwaati, ii en ononjiwaajon moma iikawaajon ulunkolen moma laligogi.

³⁵ Kawaajon awasankakagia mono kamban kokaamba mende gilin mesaowu. Ii mende mesaogi Anutunon mono iikawaa tawaya somata onjombaa. ³⁶ Anutunon iwoi onjombaatiiwaa qaa somongorota eji, onjonon ii buja qen aowutiwaajon nanju. Kawaajon Anutuwaawaa uusiina otaan lombo moma mokosinjon kaparan koma laligowuti een, Siwewaa bujaya iikanon mono onoo buja koloowaa. ³⁷ *Kokaembaajon mono nama kottiin laligowu: Kamban torodaamon iikayadeen mono toroqen mambonin

“Mombo kawaati, iinon mono kar kuuwaa. Kambanja mende qen koriro ubaato, kambanaa so tororo kawa.

³⁸ Tororo kawaato, noo alananon nanamemen dindiña otaankeji, iwaa momalaarianon mono nemuj koma muro kottiin laligon ubaa. Mombo eleema momalaaria mesaowaati een, ii mende sokono uunanon iwaajon mende aisoowaa.”

³⁹ Qaa kaen ejato, nononon ejemba uugia mombo eleema momalaaria mesaon gere siawaa buja koloowuti, iyonoo tuunjanon mende nanjon. Kaen qaagoto, momalaarianana ii mono galeñ konin Anutunon hamo qen nonono laligon Siwe gomanon ubonatiwaa so kolojon. Kian.

11

Ejemba momalaariaajon ama iwoi kokaen kolooro:

¹ Momalaariwaa kania ii kokaen: Iwoiwaajon jejeromonromon anjonji, ii koloowaatiwaajon mono kottiin uuwoiyya qaa moma laarijon. Iwoi mende ii-iita iikawaa so ama men honja iibombaajon mamboma awasankaka nanjon. ² Monowaa monoyanonga kanain ejemba momalaarianon nemuj koma onono uugia meleengi Anutunon injiuro sokono jen qeangon onono laligogi. ³ *Momalaariananon nemuj koma nonono iwoi kuuyaa kania ii kokaen moma asarinkejon: Anutunon qaaya jen koton iikanon Siwe namowaa ilawoilaaya kuuya mokolooro. Kawaajon kamban kokaamba iwoi iimakejonji, ii iwoi ii-iita iikanon mende letoma kolooro.

Aabel, Eenok, Nooa yonoo momalaaria

⁴ *Kein (Kain) Aabel yoronon Anutuwaajon siimolon oori Aabelnon uuta meleeno momalaarianon nemuj koma muro tororo ten kono kaasoyanon dindiña uro. Kaen uro Anutunon siimolonaa iiro sokono jen qeangoro. Jen qeangon Aabelnon solanja kolooroti, Anutunon qaaya ii nanjon jero momalaarianon nemuj koma muro moro. Kaanja moma laligon komuroto, ii kileñ kamban kokaamba nanamemenja monin qaa iikanon mono toroqen uunana kuun nanjon nonomakeja.

⁵ *Eja qata Eenok iinon wala eenanon uuta meleeno Anutunon qaaya nanjon jen qeangoro moma iwaa jaayanon sokoma laligoro. Kaen laligon kouro momalaarianon Eenok nemuj koma muro Anutunon jaawo wano Siwenon uro. “Anutunon wano eu uro toroqen mokoloowombaajon amamaagi.” Buja Tere iikawaa so Eenok momalaarianon anjon koma muro mende komuro. ⁶ Uuta Anutuwaanon meleenji, iinon qaa kokaen moma laariwaa: Anutunon laligoga ano Anutunon ejemba iwaa jaayanon sokombombaajon monjanjuti, ii tawa qen onjombaa. Qaa woi ii moma laarin saanon Anutuwaawaa kosianon kawaato, mende moma laarin muñ eer iwaa jaayanon sokombombaajon amamaawonja.

⁷ *Anutunon Nooawaajon iwoi koloowaatiwaa galeñ meme qaaya isaano. Aisano Nooanon moma asarin sombuya qaita mon moma honja mende iiro momalaarianon nemuj koma muro ten koma wanjo mero. Anutunon iyanja ano sumanjuruta anjon koma onjom-baatiwaajon moma wanjo ii mero. Nooa momalaarianon nemuj koma muro wanjo meroti, nanamemen iikanon mono namo ejemba kanagia doogoya injisaano Anutunon qaagia jen tegoro tiwilaagi. Uugia mende meleema tiwilaagito, Nooawaa momalaarianon nemuj koma muro Anutuwaawaa jaanon solanja koloowombaa kaleña ii buja qen aoro. Ejemba Anutuwaawaa laarin munin qaanana jen tegoro solananinkejonji, Nooanon mono iikawaa so solanja kolooro. Kian.

Abraham Saara yoroo momalaaria

* 10:37: Hab 2.3-4 * 11:3: Jen 1.1; Ond 33.6, 9; Jon 1.3 * 11:4: Jen 4.3-10 * 11:5: Jen 5.21-24 * 11:7:

8* Anutunonj Abraham balonj iwaa bunja koloowaatiwaajonj jen iikanonj kemaatiwaajonj oono. Oono momalaarianonj nemunj koma muro qaa ii tenj kono. Dakanonj kema keunaga ii mende moroto, ii kilenj iyanjaanonj balonj mesaonj keno.

9* Kema kema Anutunonj balonj iwaa bunja koloowaatiwaajonj jenj somonjgoroti, mono iikanonj keuro. Keuma waba koloonj ejemba nanamemengia mende moroto, momalaarianonj nemunj koma murotiwaajonj mono kilenj opo kuunj menj maama kanonj enj laligogi. Esameria Aisak Jeikob yorononj kaanagadeenj Anutunonj balonj onjombaatiwaajonj soomonggo qaaya iikayadeenj bunja qenj aonj balonj iikanonj toroqenj opo kuungia menj maama enj laligogi. 10 Siwe siti tandoyanonj mende gisaawaati, Abrahamnonj ii iimambaajonj mamboma laligoro. Anutunonj siti iikawaa arenja ama unjaya menj miri tandogia osonj mero powowonj kotakota enj ubaati, mono iikanonj keumambaajonj ama mamboma opo kuunjonj laligoro.

11* Kaanja laligonj eja wanj kolooroto, momalaarianonj nemunj koma muro kotiinj manj kolooro. Aabrahambaa embia Saara iinonj kopinj laligoroto, ii kilenj koro ama mera mero. Anutunonj Aabrahambaa kanagesoya somata koloowaatiwaa qaa somonjonj muroti, iwaajonj ama qaayanonj honjawa koloowaatiwaajonj moma laarinj laligoro. Momalaaria iikanonj nemunj koma muro meria kolooro iiro. 12* Eja motoonggo iwaa momalaarianonj nemunj koma muro koomuwaa so kolooroto, ii kilenj iwaanongga kanageso somata qatawo koloogi. Sengelao sombinonj asarigi janngogia weengowombaajonj amamaajonj, me sakasinj kowe goraayanonj ejuti, gbiliurutanonj mono iikawaa so seinj koloogi.

Ejemba kokaamba Siwe gomambaajonj awelegonj laligogi:

13* Ejemba sundugia ii jejoni, ii kuuya uugia meleema Anutu moma laarinj munj laligonj komugi. Anutunonj balonj onjombaatiwaa qaa somonjonj onono laligogito, balonj iikanonj mende keugi. Kaenj qaagoto, balongia ii koriganonj nama uunj iima waeya menj aisoogi. Iima eenj aisoonj kokaenj jenj asarinj jegi, "Namononj wabaga koloonj qanda laligojonj."

14 Ejemba iyanjiaa miri gomangianonj keubombaajonj janjarinj riinjkejuti, iyonjononj qaa kaenj jenkeju. 15 Balonj mesaagiti, iikawaajonj romonjonj qaaya jewuyagati eenj, yonjononj mono saanonj eleema iikanonj kenjgi uugianonj tegonaga.

16 Mono saanonj eleembuyagato, yonjononj iikawaajonj mende romonjonj laligogi. Iikawaajonj qaagoto, kantri qaita monj Siwenonj eji, mono iikanonj keubombaajonj awelegonj laligogi. Anutunonj yonjojonj siti merotiwaajonj Anutu qata "Ananaa Anutu!" jegi ii moma aisoonj yonjojonj ama gamu monj mende momakeja.

Abraham, Aisak, Jeikob, Joosef yonjoo momalaaria

17* Anutunonj Abraham angotetenonj ama muro momalaarianonj nemunj koma munj Aisak Anutu kalengga muro. Anutunonj Aisakwaajonj balonj mumambaajonj ijoro Abrahamnonj soomonggo qaa ii bunja qenj aoroto, kilenj meria motoonggo ii moma tegonj iikanonj siimolonj oomambaajonj ano. 18* Anutunonj Aabrahambaaajonj qaa kokaenj ijoro, "Aisaknonj mono gbiliuruga nemunj koma onono koloonj goo qaga bosima laligowuya." Qaa ii moroto, kilenj meria alatanonj ano. 19 Ama kokaenj gosinj romonjonj, "Komuwaato, Anutunonj saanonj kotiinj menj gbiliro koomunongga waabaa." Sareqaa kaenj jeroti, iikawaa so merianonj mombo toroqenj koomunongga kaanja waaro wano.

20* Momalaarianonj Aisak nemunj koma muro merawoita Jeikob ano Iisoo (Eesau) ii kotuegonj orono. Anutuwa koto motueya iikanonj mono kambanj kanagenanonj kaanagadeenj sokoma orono qagaranonj umakebaatiwaajonj qama kooliro.

21* Jeikobnonj komumambaajonj anoti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemunj koma muro meria Joosefwaa merawoita woi ii kotuegonj oroma taa gbaruyaa kitianonj laarinj Anutu waeya menj mepeseero.

22* Joosefwaa koomuyanonj dodowiroti, kambanj iikanonj momalaarianonj nemunj koma muro Israel kanageso Iijpt mesaonj kagiti, iikawaa sunduya ii jenj gbilinj injjoro. Kaenj injjonj kanagenj qamoya dakanonj ronj kombutiwaa qaaya ii jenj kotonj onono. Kianj.

Mooseswaa momalaaria

23* Momalaariganonj Mooseswaa nemunjanja nemunj koma orono Moosesnonj kolooroti, ii kambanj iikanonja kanainj kojnj karoombaa so mesanjgori. Mera ii

* 11:8: Jen 12.1-5   * 11:9: Jen 35.27   * 11:11: Jen 18.11-14; 21.2   * 11:12: Jen 15.5; 22.17; 32.12   * 11:13: Jen 23.4; 1 Hist 29.15; Ond 39.12   * 11:17: Jen 22.1-14   * 11:18: Jen 21.12   * 11:20: Jen 27.27-29, 39-40
* 11:21: Jen 47.31-48.20   * 11:22: Jen 50.24-25; Eks 13.19   * 11:23: Eks 2.2; 1.22

iimasiinjiinjawo tania moŋ kolooroti, ii iima kiŋ pombaa jeŋkootoya uguwobotiwaajon toroko mende moma meragara mesanogj galenj koni.

²⁴ *Moosesnoŋ somariiro qata faarao kimbaa borataa meria qagi momalaarianoŋ nemuŋ koma muro qa ii bosimambaajon togoŋ faarao kimbaa miria mesaonj kemaliro. ²⁵ Saanonj toroqen Iijipt yoŋowo siŋgisonogwaa korisoroya mokoloonj ii kamban toroga lanj aisoanogato, laaligoya kaanŋ ii gema qero. Ii gema qeŋ Anutuwaawaa uumeleenj kanageso yoŋowo toroqero kakasililinj ama oŋoŋgi ii motoonj moma aonj orowombaajonj moro uuta kolooro. ²⁶ Anutunonj tawa mubaatiwaageŋ uuŋ nama kotiuro. Kawaaajonj Iijipt yoŋononj maa suaŋgiawo koloonj siiseweweya qaa laligogiti, iikawaaajonj moro iwoi kamaanqegeta kolooro. Iikanonj iwoi kamaanqegeta kolooro gema qeŋ Hamoqeŋe Toyawo toroqero iwaajonj ama mepaqepae ama muŋ laligogito, ii moro kilenj hoŋawo ano uuta kolooro.

²⁷ Momalaarianoŋ Mooses nemuŋ koma muro Iijipt kiŋ poŋgiaa iriŋa soombabotiwaajonj toroko mende moma kantria mesaonj karo. Anutu ii-iita qaago ii ii-iitaa tani romonogonj muŋ laligoroti, iikawaaajonj mono kaparanj koma nama kotiuro. ²⁸ *Momalaarianoŋ nemuŋ koma muro kiankomu kendonj* ama iikawaa areŋa jeŋ kotonj oŋono aisoonj ragi. Koomuwaa gajobanonj Iijipt uutanonj mutu meraurugia unugi Israel yoŋoo meraurugianonj komuwubotiwaajonj mono jeŋ kotonj oŋono nagugianonj sa morigi.

²⁹ *Momalaarianoŋ Israel ejemba nemuŋ koma oŋono Kowe Osoga ii balonj kerasianonj kekenaa so kotonj kagi. Iijipt manjaqeŋe eja yoŋononj ii kotowombaajonj batogogito, mono apunonj nemotonj tiwilaagi.

Reihab ano momalaariwaa ejemba geria tosia

³⁰ *Momalaarianoŋ Israel kanageso nemuŋ koma oŋono Jeriko taononj kanj kiropo sopaya weeŋ 7:baa so liligonj motoonj kema kagi kiropo sopaya sopaya kotakota iikanonj mono ororonogonj kamaagi. ³¹ *Momalaarianoŋ kana somata emba Reihab nemuŋ koma muro kokaenj ano Anutunonj iima kobooro: Israel jotamemeya yorononj balonj iima mobowaajonj oloŋ kari ala meŋ koma horonj orono. Anutunonj ii iima kanageŋ yaŋgisen ejemba unuro tiwilaagi Reihab iima kobooro yoŋowo motoonj mende komuro. Kianj.

³² *Naa qaaga mombo toroqen jewenaga? Deiwid, Samuel ano gejatootoo ejemba tosaanŋa yoŋoo sundugia toroqen jewenagati eeŋ, noo kambananonj mono mende sokonaga. ³³ *Momalaarianoŋ tosaanŋa nemuŋ koma oŋono galenkonkonj totonŋa totonŋa meluŋgon meŋ ejemba mindingonj oŋonj nanamemenj dindiŋa otaan laligogi. Anutunonj iwoi nonombaatiwaa qaa somonjgorota eji, mamaganonj qaa iikawaa so qama koolinj moma laarigi hoŋa kolooro megi. Tosianonj laion oro batugianonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj laion qaa oogia somonjgoro.

³⁴ *Tosianonj gere bolanj uutanonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj gere esuŋa qowogoro mende oŋooro. Tosaanŋa manjawaa soo somatanonj unjuwombaajonj angi Anutunonj yoŋononj soo jeta meŋ mooniro kok konjgi. Mamaganonj loolooria koloonj qama koolinj moma laarigi Anutunonj esuŋ oŋono kotiigi. Tosianonj manja qeŋ qama koolinj moma laarigi Anutunonj esuŋ oŋono kawali kotakota koloogi. Waba yoŋoo manjaqeŋe tuuŋgianonj kagi tosaanjanonj qama koolinj moma laarinj kanonŋa mono oŋotaagi unjurama kenjgi.

³⁵ *Emba tosanonj kitigianonj komuro qama koolinj moma laarigi Anutunonj meŋ gbilinj muro koomunonŋa waaro mombo toroqen aitonogogi. Ejemba tosanonj koomu gematanonj oyanboyanj uuta mokoloowombaajonj moma kaparanj koma nanjgi. Kaanŋ nanjgi qanjononj unjuŋ kakasililinj kania kania ama oŋoma kokaenj inijogi, “Anutu qakoona uulanjawo isama gombonŋa.” Kaen inijogito, yoŋononj ii togogi toroqen jaabamageŋ meŋ oŋoma laligogi. ³⁶ *Tosianonj Anutu moma laarigi mepaqepae ama ooli waayawononj unjgi siimbobolo kania kania mokoloonj laligogi. Toroqen tosaanŋa gbadoonj kapuare miria miria kanonj oŋonjgi laligogi.

³⁷ *Tosaanŋa jamononj unjgi komugi. Tosaanŋa sigenonj motonj oŋonj woi koloogi. Tosaanŋa manjawaa soo somatanonj unjgi komugi. Tosianonj lama selia ano meme selia kanonj opo kaanŋa mouma lanj kema liligogi. Kaanŋa wanaya toonj koloogi sisiwerowero

* 11:24: Eks 2.10-12 * 11:28: Eks 12.21-30 * 11:28: Anutuwaawaa gajobanonj Israel ejemba injiima koboon unjuuguroti, iikawaa kendonj ii ananaa qaanonj kiankomu kendonj jeniŋ Koon qaanonj Pasowa jeju. * 11:29: Eks 14.21-31 * 11:30: Joos 6.12-21 * 11:31: Joos 2.1-21; 6.22-25 * 11:32: Poŋ 6.11-8.32; 4.6-5.31; 13.2-16.31; 11.1-12.7; 1 Sml 16.1-1 Kij 2.11; 1 Sml 1.1-25.1 * 11:33: Dan 6.1-27 * 11:34: Dan 3.1-30 * 11:35: 1 Kij 17.17-24; 2 Kij 4.25-37 * 11:36: 1 Kij 22.26-27; 2 Hist 18.25-26; Jer 20.2; 37.15; 38.6 * 11:37: 2 Hist 24.21

ano kakasililij tondū meŋ oŋoŋgi laligogi. ³⁸ Siwewaa akadamugiawo kolooŋ balombaa nanamemen bologaajon mogi mende sokoma oŋono iikanonj mende toroqegi. Mende toroqen laŋ liligon balon qararanŋkonŋononj kema kaŋ baanja baanja uma kamaan kobaa me namo riiritaa uutanonj en laligogi. Kian.

³⁹ Ejemba sundugia jejenj, ii kuuya momalaarigianonj nemuŋ koma oŋono uugia meleenji Anutunonj injiuro sokono jeŋ qeaŋgonj oŋono laligogi. Kaanja laligogito, ii kilenj Anutunonj oyaŋboyaŋ qaita moŋ nonombaatiwaa qaa somoŋgorota eji, iikanonj iyoŋoonoŋga moŋnoŋ moŋ mende keuro. Qaago. ⁴⁰ Anutunonj ii angiodeen qaagoto, mono ananawo motoonj akadamunanawo koloodaborowonatiwaaajon moja. Kaenj moma kawaajon oyaŋboyaŋ qaita moŋ nonono mokolooowombaa qaa areŋa ano eja. Kian.

12

Anutunonj maŋ koma mindiŋgonj nonomakeja.

¹ Ejemba tuuŋ somata qatawo kaanjaŋonj momalaariwaa kania naŋgonj jeŋ koosu kaanja liligon nonoma nanjuti, ii mojonj. Kawaajonj anana kaanjaadeen mono lombonana kuuya ano singisonjgo afaanagadeen kokosiŋ nonomakeji, ii giliniŋ kemba. Anutunonj anana momalaariwaa manjaya qeŋ Satan haamo ama mubombaa areŋa anota eja. Kawaajonj laaligo batuya koi laligonjgo komuwoŋati, batuya ii mono nuuguna guuguwe kaan kaparanj koma manja qeŋ bobogariŋ kembonja. ² Jiisasnoŋ momalaarinana meŋ letono kolooro meŋ somariiro kotiiŋ akadamuyawo koloonkeji, Toya ii mono jaanananonj uuŋ tororo iimakebonja. Iinoŋ saanonj toroqen Siwe gomanonj laligonj aisoonaŋgato, ii mesaonj kamaan iikawaa kitia siimbobolo moro. Maripoononj kikekakasililij kaanja komumambaa gamu moma ii mende togoroto, ii qeŋjaarononj moma mokosiŋgonj komuro. Komuŋ Anutuwaawo jinŋkaronj duŋ raranonj uma boro dindiŋnanonj raja.

³ Singisonjgo ejemba yoŋononj kaenj tuarenjenj ama mugi siimbobolo moroti, oŋononj mono ii romonjgonj laligowu. Zolologonj looriŋ uukamakamaa koloonj nama momalaarigia ano jejeromonjromonjgia mesaowubotiwaajonj mono kaenj amakebu. ⁴ Singisonjgo ambombotiwaajonj aonj oronj manja qeŋ laligogi iikanonj singisonjgowaa Toyanonj mono sagorogoro (gbilibamban) mende unjuro. ⁵ Amanonj merabaururuta yoŋoojonj qambanmamban qaa oŋonji, Anutunonj iikawaa so qaa moŋ kokaenj injiuro mono ii duduunj laligoju,

“Oo merana, Poŋnoŋj mindiŋgonj gomakeji, iikawaajonj mono mona geegee mende koloowa. Qaa jeŋ gono iikanonj mono uukamakamaa mende koloonj laligowa.

⁶ Poŋnoŋj ejemba jopagoy oŋomakeji, ii mono mindiŋgonj oŋomakeja.

Ejemba merabora kaanja unjuaama kalanj koma oŋomakeji, ii kuuya koobinonj unjkeja.”

⁷ Merabora moŋ amayanonj mende mindiŋgoro laŋ laligonaga, iikaanja mono iwaa meraborata mende koloonaga. Kawaajonj Anutunonj oŋo merabora kaanja ama oŋomakeja. Kawaajonj lombo oŋono ii mono mindiŋgonj oŋombaatiwaa tania romonjgonj moma mokosiŋgonj diŋgonj laligowu. ⁸ Anutunonj merabaururuta kuuya mindiŋgonj oŋomakejiwaa so oŋo mende mindiŋgonj oŋonagati eej, mono iwaa merabaururuta honja mende koloowuyaga. Kaenj mono oŋoanjiiaa jaajaa gua merabora manjgia qaa kaanja kolooowuyaga.

⁹ Qaa ii mombo kokaenj jemaŋa: Namowaa manjrunananonj mindiŋgonj nononjgi ii goda qeŋ oŋoma laligonij. Selewaa manjrunananonj qereweŋa koloojoto, uunanaa Amanananonj mono honja ano uuta kolooja. Kawaajonj mono iwaa qaa baatanonj kema diŋgonj laligonj kotiiŋij sokombaa. ¹⁰ Selewaa manjrunananonj mono iyanjgiaa momogiaa so kaparanj koma namononj kambanj toroga laligowombaajonj ama mindiŋgonj nonoma laligonjkeju. Yoŋononj kaanja laligonjkejuto, Anutunonj mono tak kotonj nonono iwaa so soraaya kolooowombaajonj ama mindiŋgonj nonomakeja. Kaenj ama oŋanonj awaa ano oyaŋboyaŋ kolooowombaajonj moja.

¹¹ Moŋnoŋj mindiŋgonj nonono kambanj iikanondeen korisoro tani mende amakejonto, wosobiri siimboboloyawo momakejonj. Qaa ii honjato, iikawaa honja ii kanenj kokaenj koloowa: Anutunonj ejemba iikaanja kanonj meŋ gbiŋij oŋomakeji, iyoŋoo nanamemengianonj diŋgoro luae qeŋ oŋono moma laligowuya. Kian.

Qambanmamban ano galenj meme qaa tosia

¹² *Kawaajonj “Sawinjgia tegoro borogia bimoonj sororonjgonj nanji, ii mono meŋ waama mindiŋgonj. Tawogia juma siminjgia sunji, ii mono meŋ kotiiwu.” Buŋa qaa moŋ kaenj eja. ¹³ *Koriŋkoriŋawononj ligisonj kamaan qero kaniaŋonj suma bolidaborowabo. Qaa

iikawaa so alagia qotogonj mende ama mubuto, mono qeaŋgowaatiwaajonj kaparanj koma laligowu. Buŋa qaa monj kokaenj eja,

“Kana riinj kekenjaa kanagia mono menj qeleleegi dindiŋa koloowu.”

Qaa iikawaa so mono uuqeaŋgonj qeŋ aonj laligowu.

¹⁴ Ejemba kuuya yoŋowo luaenonj uumotoonj laligowutiwaajonj mono kotiinj kaparanj koma laligowu. Moŋnonj laaligo soraaya mende mokoloowaati, mono eenj Ponj mende iibaa. Kawaajonj Anutunonj menj sorainj oŋombaatiwaajonj mono kaparanj koma nambu.

¹⁵ *Moŋnonj Anutuwaawaa kalenmorianaŋa uugunj mende buŋa qeŋ aowabotiwaajonj mono galeŋ menj aonj laligowu. Nene gawononj oro kaambogawo ii titawo qonjomakejonj. Iikawaa so uukaambowalaa kania kuuya ii mono qewagowu. Mende qewagogi iikanonj somariinj kouma enjalolonj menj oŋono mamaga oŋoo uugianonj tiloowabo.

¹⁶ *Kaanagadeen moŋnonj serowilin ambabo me Iisoo (Eesau) kaanŋa aŋgonjorayawo laligowabotiwaajonj mono galeŋ menj aonj laligowu. Iisoononj mutu mera koloorotiwaawaa borosamo toya kolooroto, qaa ii nene indiŋ motoonjoŋo newaatiwaajonj ama qewagoro. Qewagoro koga Jeikobonj borosamowaa qaaya ii nene iikanonj sewanaŋa menj buŋa qeŋ aoro. ¹⁷ *Kanageŋ soomonjoŋo qaagarawaa so kolooro Manŋaa kotumotueyanonj mono Jeikob qaganonj uro, oŋo ii moju. Kaenj uro Iisoononj kotumotue ii buŋa qeŋ aomambaajonj moma welema saoro jaunjanonj kamaaro. Kaenj kaparanj koma welenoto, kilenj qaa kogawo somonjoroti, ii utegomambaa kania monj mende mokolooro. Kawaajonj mutu meriaa kotumotueya ii buŋa qeŋ aomambaajonj moroto, iikanonj osinj amamaaro.

¹⁸ *Wala eenjanonj Israel kanageso yoŋononj Sainai (Sinai) kosianonj kanj nanŋi baanŋa iikanonj gere bolanonj jero. Jenj kaaso kondundunjonj kamaanj paŋgamanj mero raidimbonj qero Anutunonj iikanonj yoŋowo soomonjoŋo areŋ ano. Sainai (Sinai) baanŋa iikanonj borononj oosiriwonatiwaa so koloojato, oŋononj baanŋa kaanŋa iikawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. ¹⁹ Anutunonj soomonjoŋo areŋa ii Sainai baanjanonj kokaenj ano: Gajobaurutanonj romonj qaita monj uugi aŋgotomanŋa ajoma karo qaa kotakota jerotiwaa otonŋa mogi. Ii moma qaa kaanŋa mombo mende jero mobutiwaajonj welengi. Oŋononj baanŋa kaanŋa kawaa kosianonj mende kanj kouma laligoju. ²⁰ *Anutunonj qaa kotiga jenj kokaenj jenj kotonj oŋono, “Moŋnonj ejemba me bao oro moŋnonj baanŋa ii oosiriwaati eenj, ii mono jamononj qegi komuwa.” Kaenj jenj kotonj oŋono qaa ii otaawombaajonj moma bimononj amamaagi. Kawaajonj qaa mombo mende jewaatiwaajonj welengi. ²¹ *Iwoi kanjanawo totoonj ii uunj iigi Moosesonj kokaenj jero, “Nii mono toroko moma jenena ororo nanjenj.”

²² Oŋononj kaenj qaagoto, mono uugia meleema Zaion baanŋa dodowinj kouma laligoju. Anutu laaligo Toyaa sitia qata Jerusalem Siwenonj eji, iikanonj gajobauruta ten tausenŋa ten tausenŋa yoŋononj tuunŋa tuunŋa menj rii oronj korisoro amakejuti, oŋononj mono siti ii dodowinj laligoju.

²³ Wala kolokoloo donjgoga koloonj uumeleenj kanageso koloogi qagia Laaligowaa buknonj oogita Siwenonj eji, oŋononj mono iyoŋoo tuunŋia somata ii toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba kuuya ananaa qaanana gosinj jenj tegonkeji, oŋononj mono berjana iwo toroqenj laligoju. Anutunonj ejemba menj solananinj oŋono letoma akadamugiawo koloonj komugiti, oŋononj mono iyoŋoo kokoosogiawo toroqenj laligoju. ²⁴ *Oŋononj soomonjoŋo areŋ gbiliaa galeŋa Jiisas iwanonj kanj iwo qokotaan nanju. Iinonj sayanonj qeesaoro oŋomorinkeji, mono laaligo iikaanjanonj kouma laligoju. Aabelnonj saya maaroto, Jiisaswaa sayanonj Aabelwaa saya uugunj qaa akadamyawowaa munjerŋa kolooja.

²⁵ *Wala eja moŋnonj namononj laligonj Anutuwaawaa uusiina ejemba inisaama oŋono mamaganonj ii mobombaajonj togogi Anutunonj ironŋa meleenj qagianonj uro. Yoŋononj iikanonj kok kombombaajonj amamaagiti eenj, anana mono nomaenj kok kombonjaga? Kambanj kokaamba alanana moŋnonj Anutuwaawaa uusiina Siwenonjga ninisaama jenkeji, anana ii silemale ama mesaojonj eenj, mono lombononjga kok mende totoonj kombonja. Qootogonanaa ironŋa mono oŋanonj qanananonj ubaatiwaajonj mojonj. Kawaajonj moŋnonj saŋe qero moju, oŋononj qaa ii moma tenj kombombaajonj gejajuju me mondomondo mende ambu. Gejajuju laligowubotiwaajonj mono galeŋ menj aonj laligowu.

²⁶ *Wala eenjanonj qaaya injjoro namo utugonj memenjaliroto, gejatootoo qaaya monj jenj somonjorota kambanj kokaamba kokaenj eja, “Kambanj moŋnonj namo mombo utugonj memenjalimanja. Namogadeen qaagoto, iwoi ambe sombinonj kaanagadeenj utugowaa.”

* 12:15: Dut 29.18 * 12:16: Jen 25.29-34 * 12:17: Jen 27.30-40 * 12:18: Eks 19.16-22; 20.18-21; Dut 4.11-12; 5.22-27 * 12:20: Eks 19.12-13 * 12:21: Dut 9.19 * 12:24: Jen 4.10 * 12:25: Eks 20.22 * 12:26: Hag 2.6

²⁷ Qaa kaen ejato, “Kamban moŋnoŋ mombo” jeji, qaa iikawaa kania ii kokaen: Anutunon ilawoila mokolorota eji, iikanongadeen mono utugon utegowaato, Siwewaa ilawoila mende utugowaati, iikanon mono nama kotiin en ubaa.

²⁸ Anana bentoton mende utugowaati, ii bunja qen aon nanjon. Kawaajon mono “Anutu danjisen!” jen iikaanja kanon waeya men mepeseen uuqeeango men munkebona. Ii jeta uguwombotiwa keenana moma goda qen laligowona. ²⁹ *Anana Anutunananon mono gere bolan kaanja kolooja. Kawaajon gereyanon nonoero siimbobolo mobombotiwaajon mono toroko qaganon goda qen munkebona. Kian.

13

Qambanmamban qaa tetegoya

¹ Uumeleen alaurunana onjoangia mono jopagon aon laligowu. ² *Waba ejemba batugianon kawuti, ii mono kalaŋ koma onjonji ainjolon mokoloonkebu. Kaen ambombaajon mono mende duduunkebu. Tosianon kaanja angiti, iikanon Siwe gajoba tosaanja mende moma asarin motoon koma horon onjonji mirigianon laligogi. ³ Tosianon kapuare mirinon laligojuti, ii romonjon onjomakebu. Onjoangio yonowo gbadoon onjonji laligowuyagati, tani ii moma mono ii romonjon onjomakebu. Tosaanja men bolin onjonji iikawaa siimboboloya moju, ii mono onjoangio kaen laligowuyagati, iikaanja moma romonjon onjomakebu.

⁴ Ejemba olonkalu ano serowilin anjuti, Anutunon ii jen tegon onjomaa. Kawaajon kuuya onjonon mono loemba laaligo ii goda qegi soraaya kolooro loemba batugaranon kiiqetete qaa jewonja mon mende ewa.

⁵ *Anutunon ajo qaa mon kokaen jerota eja, “Niinon mono kamban moŋnoŋ mende gomesaon gema gumaŋa.” Qaa kawaajon ama nanamemenjianon menjo mewombaajon otoko mende koposonjonkebuto, iwoi en onjonji, iikawaajon mono mogi sokoma onono korisorowo laligowu. ⁶ *Kaen moma saanon qaqabunabunanawo satiin nama kokaen jen laligowona,

“Ponjon ilailaana kolooro namo ejembanon tiwilaan nombutiwaa so mende kolooju. Kawaajon keena mon mende moma laligojen.”

⁷ Galenurugianon Anutuwa qaa injjogiti, ii mono romonjon onjoma laligowu. Nanamemenjianon nomaen ama megi laaligogianon tegeroti, mono ii romonjon momalaa-rigaa siligia otaan laligowu. ⁸ Jiisa Kraist utekuteya qaago. Wala laligoroti, iikayadeen kete laligoja ano kamban tetegoya qaa laligon ubaa. ⁹ Kalemorian toroqen bunja qen aonin uunana men kotiiro qeangonkebaato, nene newombaa silia ii me iikanon mono uunana men kotiiwaatiwaajon amamaankeja. Tosianon nenewaa qizimizin kania kania otaagi nanamemen iikanon mono mende totoon ilaŋ onono porogoro. Kawaajon tosiannon qizimizin morota morota jemba kuma onjomakejuti, onjonon mono qaa ii mesaowu. (Siliwaa qaayanon mono jinjaun mende ama onjomba.)

¹⁰ Siimolon onjonon alata qaita mon ii ananaanon eja. Balonon opo sel jigo gorawaa gawon menkejuti, iyonjonon siimolon qaita mon iikawaa bakaya men newombaajon amamaankeju. Anutunon iyonjonon qaa kaen mende jen tegerota eja. ¹¹ *Namonon jigo gawon galen wananon nama ejemba singisongogia koma konjoratiwaatiwaajon ama oro qen saya men jigo gorawaa uuta kowoga totoon iikanon umakejato, oro hongia ii men goman tawatawa laligojuti, iikawaa kiropo seleenjenanon kema iikanon oogi jen aloweenkeja. ¹² Iikawaa so Jiisa kaanagadeen kanagesouruta iyanaa sayanon men sorain onjombaatiwaajon ama siti kiropowaa nagu seleenjenanon qegi siimbobolo moma komuro.

¹³ Kawaajon goman tawatawa * laligojoni, anana mono iikawaa kiropo seleenjenanon kema Jiisaasaanon torogewona. Iwaajon ama mepaqepae ama nonomakejuti, mono ii bosima laligowona. ¹⁴ Ii kokaembaajon: Siti tetegoya qaa en ubaati, ii namonon mende en nononjato, siti kanagen asugin nonombaati, ii iibombaajon mono janjarin riin laligojon. ¹⁵ Kawaajon mono suulan Jiisaanon nemun koma nonono Anutuwaajon mepemepese nandun ama laligowona. Jiisa qata mepeseenkejuti, iyonoo je buugiaa honanon mono Anutuwa nandunja kolooja. ¹⁶ Iwoi en onjonji, ii mendeema aon men qeangon aonkejuti, iikanon mono Anutuwa nandunja mon kolooja. Anutunon nandun ii iiro uutanon qeangoro sokomakeja. Kawaajon kaen ambutiwaajon mono mende duduuwu.

* 12:29: Dut 4.24 * 13:2: Jen 18.1-8; 19.1-3 * 13:5: Dut 31.6, 8; Joos 1.5 * 13:6: Ond 118.6 * 13:11: Lew 16.27 * 13:13: Balonon kusu laligojoni, iikawaa qata tawatawa.

¹⁷ Galenjurgia mono tej koma oŋoma ku-usungia baatanonj kema laligowu. Gawonj megitiwaa sundugia Anutuwaa jaanonj ambuti, iyonononj mono iikaanja injiima uugia galenj komakeju. Yonononj gawongia ii uulombo qaganonj mewubo. Iikanonj oŋo mende ilaanj ononaga. Kawaajonj mono qaagiaa baatanonj kema laligogi korisoro qaganonj gawongia megi sokombaa.

¹⁸ Mono nonooŋonj ama Anutu qama koolinjkebu. Iwoi kuuya kanonj nanamemenj qabuŋayawo ambombaa siinja enj nonono Anutunonj niniima “Sokonja,” jero uugejanananonj moninj qeangonjeja. Qaa ii moma yagojonj. ¹⁹ Nooŋonja qama koolinjkebutiwaajonj mono kaparanj koma kokaembaajonj kuuj onjonjerj: Oŋo qama kooligi Anutunonj kambanj mende menj koriro qeangonj saanonj mombo onoononj kamanja.

Kokaen qama koolinjkejonj:

²⁰ Jiisasnonj komurotiwaajonj ama lama galenj qabuŋayawo koloonj laligoja. Saya molaanj iikawaa munjenanonj Anutuwaa soomonjo arena qokotaanj menj kotiitiro kambanj tetegoya qaa enj ubaa. Anutunonj Potnana ii menj gbiliro koomunonjo waama kotiinj laligoja.

²¹ Anutu luae Toyanonj mono inaanj oŋoma uusiinja so ama menj laligowutiwaa akadamyua kuuya onjomakebaa. Iikaanj saanonj kotiinj gawonj awaa kania kania menj laligowu. Iinonj meweengonj kuuj onono Jiisas Kraistwaanonj nanjonj laaligo Anutuwaanonj sokonji, mono iikaanja laligowu. Kraistwaa qabuŋaya mono kambanj so mepeseeninj kambanj tetegoya qaa akadamyawo enj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Qaa tetegoya

²² Oo uumeleenj alauruna, niinonj kokaen qisiinj onjonjerj: Buŋa Tere toroga koi oonj onjonjerj. Kawaajonj qambanjmambanj qaana koi mono kaparanj koma buŋa qeŋ aowu.

²³ Buju koi mono mobu: Uumeleenj alanana Timoti ii kapuare mirinonjo isangji kamaaro. Uulanjawo koi koubaati eenj, mono iwo kanj injibota.

²⁴ Yeizozo qaa ambe galenjurgia kuuya ano Anutuwaa ejemba soraaya kuuya ii injijowu. Itali alaurunananonj yeizozogia anji onoononj kaja.

²⁵ Anutuwaa kalerjmorijanonj mono kuuya onjowo enj uma ewa.

Jeimswaanonj Tere Jeimstonj Tereya ano. Jej-asa-asari

Gomaŋa gomaŋa kanonj ejemba kania kania uugia meleema letoma-kejuti, iyonjoo nanamemengianonj sisau siliqalu kolooro metetanjonj kamaanj unjuro Anutuwaa qabunjanonj kamaawabo. Kawaajonj Jerusalem bisop Jeims iinonj gejanono qaa morota morota menj kululuuj koi ooja. Gejanono qaaya tosia ii kokaenj: Momakooto honja ii nomaenj? Zioz gawonj honja ano qolonj molonj goya. Anggotete uutanonj laaligo. Tosia mende injiima sureewu. Je buu susugia mono galenj kombu. Selegia mepeseewu me uugia menj kamaanj aowu? Anggowowo me ala ilailaa ambu? Kaparanj koma qamakooli gawonj mewu.

Majakakaya wanja ii kokaenj: Kraistwaa Buŋa qaayanonj somariinj akademuyawo koloowaatiwaa qata bosima qaaya koma gbilin meniŋ honja koloowaa me qaago? Je buu susunananondeenj moma laarijonj jeninj mende sokonja. Zioz gawonj honja qaa, ii zioz koomuya.

Tere kokawaa bakaya wanja 10 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1

Momalaari ano momakooto 1.2-8

Ejemba wanaya ano qabunjanawo 1.9-11

Angbato (manambato) ano anggotete 1.12-18

Buŋa gejanondeenj momo me tenjonjonj 1.19-27

Kamaanjqeqeta ii mende injiima sureewu 2.1-13

Momalaari gawonja qaa ii omya koolooja 2.14-26

Neselananonj mono tiwilaanj nonombabo 3.1-18

Luaenonj laaligo me balombaa nanamemenj 4.1-5.6

Lombo bosima qama kooliniŋ honja koloowaa 5.7-20

1*Jeims niinonj Anutu ano Ponj Jiisa Kraistwaanonj gawonj menj laligojenj.

Israel tuuj 12 ananaanonjga tosaanja onjo Israel mesaonj gomaŋa gomaŋa deema kema laligojuti, niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi oonj jolonjgia jejenj.

Moma laariŋ qama kooliŋ momo honja mokoloowonja.

² Oo uumeleenj alauruna, momalaariwaa anggotete kania kania qagianonj umakeji, iikawaajonj uugianonj mono mende kamaaro simbawonj awogadeenj moma aisoonj laligowu. ³ Anggotetenonj qagia-nonj uro iikanonj momalaariqia kotiuro mono kaparanj koma moko-singonj nambu. Ii mojutiiwaaajonj mono aisoonj laligowu. ⁴ Kaparanj koma nambuti eenj, iikanonj mono torogonj menj letoma onjono nanamemengiaa honja kuuya ii akademuyawo koloonjkebaa. Iikaenj kolooro Anutunonj oyanj boyanjanonj uugia menj saa qero uuwaa iwoi mombaajonj mende memeanjonj laligowuya.

⁵ Onjooonjga mojnjonj "Nomaenj ambenaga?" jej momakootowaajonj amamaaji, iinonj mono Anutu qama kooliro ii mubaa. Anutunonj kalenja ii loloogenj kuuya nonoma sologenj mende jej nonomambaajonj momakeja. Kawaajonj ii saanonj muro buŋa qerj aowaa. ⁶ Qama kooliwaati, iikanonj nombaati, mono iikaenj moma laariŋ uuwoi mende totoonj amba. Mojnjonj uuwoi anji, iinonj kowe siri kaanja uma kamaanjkeja. Haamononj kowe qindiuro lansanj kema kanjkeja. Iikawaa so koloowabotiwaajonj mono qamakooliaajonj uuwoi mende amba.

⁷ Uuwoi ejemba kaanja Ponjonj iwoi mubaatiwaaajonj mono mende romonjgowa. ⁸ Iwaa uutanonj mono juquno kaiyakaya kuuya kanonj kinjkololonj ama konjgbara qerj qaa kemamenj-kanjmenj jenjkeja. Kianj.

Wanaya ano qabunjanawo laaligo

⁹ Uumeleenj alauruna, onjoo batugianonj tosianonj kamaanjqeqeta laligogi Anutunonj onjoojonj moro uuta koolooja. Kawaajonj mono saanonj onjooŋgia mepeseenj aonjkebu.

¹⁰ *Tosianonj uuta laligojuto, monej hinagiaajonj mende mogi umakejiwaaajonj ama kamaanjqeqeta tani laligonj mono onjooŋgia mepeseenj aonjkebu. Yonjoo laaligogianonj mono bura juraya kaanja koloonj sooliwaa. Kamaanjqeqeta ano uuta anana komuwonjati, iikanonj ororonj koloowonja. ¹¹ Weenjonj kouma bura jej kotooro qararanjonj soolinj jurayanonj suma kamaanjkeja. Jurayanonj kamaaro batuyaa kaitania iimasinj siŋawo

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3; Apo 15.13; Gal 1.19

* 1:10: Ais 40.6-7

kanon titiikota koloonkeja. Qabunagiawo yonononj esuhinagia menj seiwombaajon ewaewanj komakejuto, laligon bura kaanja gororonjgowuya. Kianj.

Angobato (manambato) ano angotete

¹² Anutunonj qaaya kokaenj somonjgorota eja, “Ejemba uugianonj jopagonj nomakejuti, niinonj ii laaligo kombombanja onjoma wangianonj goul ila koma onjomana.” Qaa iikawaa so bologaa angobatononj mombaa qaganonj uro iikanonj kaparanj koma kotiuro tegoro mono laaligo kotigaa ila soronj bunja qenj aonj oyanjboyanj koloowaa. Iwaaajonj “Mono simbawonjowo!” jejonj. ¹³ Kilenjaa Toyanonj Anutu angobato menj mubaatiwaa so mende kolooro Anutunonj monj singisonjgo ambaatiwaaajonj mende angobato menj muja. Kawaajonj mojnjonj angobato uutanonj laligonj kokaenj mende jewa, “Anutunonj angobato menj nono singisonjgo amambaajonj anjenj.”

¹⁴ Anutunonj qaagoto, ananaa siijnana kombombanja bologanonj mono potitij kaanja horonj nonono motowaa bitinjbitinjanonj osininj singisonjgowaa angobatoya kaenj motomotoonj ananaanonj koloonkeju. ¹⁵ Mojnjonj siinja kombombanja bologa mende somonjgoji, ii singisonjgo kondooja. Kondooro siinja kombombananonj koro ama singisonjgo ii merabora kaanja mero koloonkeju. Singisonjgononj koloonj somariidabororo koomu kotiga koloonj munkeja.

¹⁶ Oo wombo alauruna, siingia kombombanja bologanonj mono mende tiligonj onjomba. ¹⁷ Kalenj awaa akadamyugawo kuuya ii Anutunonj ano Siwe eukanonja asuginkeja. Koinj ano weenj jaagara kouma kotonj kemeri unja-unjagaranonj korinj torinj amakejato, asa-saga kuuyaa Toya anjo mende utegowaa. Aunja me unjaunja monj ii iwaanonj mende eja. ¹⁸ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, nono iyonoo batugianonj yambu dologa koloonj laligowonjatiwaaajonj moro. Kawaajonj anjaa siinja so qaa honjaa kota uunananonj komoro iikanonj kolokoloo donjgoga nonono kolooninj. Kianj.

Bunja qaa eenj mobonja me tenj koma mewonja?

¹⁹ Oo wombo alauruna, monj qaa koi romonjonj mende duduuwu: Onjo mono kuuya qaa mobombaajonj geja uulanjowo qewu. Qaa lanj ii uulanjowo mende jewu. Iriingianonj mono uulanjowo mende soomba. ²⁰ Anutunonj nanamemenj dindinja ambombaa siinja momakejato, irinjsonjsoononj ii mende kondoonkeja. Kawaajonj mono irinjsonjsoonj mesaonj qaa bonjonj jenj laligowu. ²¹ Qewolonj kania kania ano nanamemenj jewonjawanonj qokotaajuti, ii mono mesaowu. Mono yangisengia mesaonj Anutu waa qaa baatanonj kema qaa kota uugianonj komomakeji, ii mono moma anjonj koma laligowu. Kaenj anji qaa iikanonj saanonj hamo qenj onjono letoma Siwenonj ubuya.

²² Bunja qaa ii eenj toonj mogi hoo mende koloowabo. Kaanja silemale ama tiligonj aowuboto, qaa ii mono koma gbilinj laligowu. ²³ Mojnjonj qaa eenj toonj moma iikawaa so mende amakeji, iinonj eja kokawaa so koloaja: Mojnjonj jaasewanja atatononj (jainonj) aimakeja. ²⁴ Aima mesaonj monjenj kema kaitania nomaenja, ii uulanjowo duduunkeja. ²⁵ Ii awaa qaagoto, mojnjonj kana qaa akadamyawowaaajonj geja ama iigiginj iikanonj qokotaanj singisonjgowaa kasanongga loloonkeji, iwaa nanamemenjaajonj mono “Eeso simbawonjowo!” jewonja. Iinonj qaa moma ii mende duduunkejato, ii onjanonj tenj koma iikawaa so amakeja.

²⁶ Mojnjonj uumeleembaa komagbiligibili amambaajonj jenj je buu susuya mende galenj koma anja kaenj tiligonj aonkeji, iwaa uumeleembaa Bunja gawonjanonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonkeja. ²⁷ Anutu Manjaa jaasewananonj uumeleembaa Bunja gawonj soraaya silemaleya qaa memambaajonj jejani eenj, mono kokaenj amba: Guanj mera ano malo konjilinj qaganonj laligojuti, mono ii kema injiima kalanj koma onjoma laligowa ano balombaa nanamemenjaa qewolonjanonj uuga tiloowabotiwaajonj mono galenj menj aonj laligowa. Kianj.

2

Kamaanjeqeta ii mende sureenj onjombu.

¹ Oo uumeleenj alauruna! Jiisas Kraist Pohnana qaqabunayawo moma laariwombaajonj jejuti eenj, mono ejemba tosaanja mende injisoroonj tosaanja mende sureenj onjombuto, keda motoonjononj ama onjoma laligowu.

² Iikawaa sareqaaya monj ii kokaenj: Eja qabunayawo monj, boro susuya goul biniyawo ano opo malekuuya iimasiinjinjowo, iinonj qaa mirigianonj uro eja wanaya monj selekopaaya junjuranja jewonjowo iinonj kaanjagadeenj unaga. ³ Uri onjo eja geria iimasiinjinjowo ii koma horonj munj kokaenj jewuyaga, “Oo somatanana, gii saanonj jaaqeqeyanonj eu kema dunj rara qembonjowo iikanonj raba.” Kaenj jenj eja kamaanjeqeta ii iima tiinj munj jewu, “Gii saanonj gorayaanonj kema namba me kana qembononj kamaanj

raba.”⁴ Sili kaana kolooro oño kanageso batugianonj bon jawo ama mendeema aonj gemasologej ama qaagiawo koloou. Roromonjgogia bologa otaanj jenteeo ejemba doogoya koloouj.

⁵ Oo wombo alauruna, mobu! Anutononj bentotonja ejemba jopagonj munkejuti, iyonoo bunja ewaatiwaa qaaya jej kotiin somongoro. Qaa iikawaa so tosanonj balon ejemba yonoo jaagianonj kamaanjeqeta koloou, Anutononj ii iyanjaajonj meweengonj onono momalaarigaaajonj ama uuta koloou. Yonononj bentotonjaa uutanonj keugi galenj koma onono esuhinagiawo koloowuya.

⁶ Honjanonj uuta kolooujoto, oño ejemba wanaya injiima tiinj sisiriinj onoma laligoju. Ejemba qabunagiawo yonononj oño monenj hinagia qaawaajonj menj kamaanj onoma olonkaku ama ononjgi kamaanjeqeta kolooukeju. Yonononj oño horonj ononjgi qaa jakeya jakeya kanonj keumakeju. ⁷ Ono Kraistwaa bunja koloogi qa awaa soro ii onoma iikawaa so onoomakejoto, qabunagiawo yonononj mono uumeleenj (kristen) qa ii lanj jej bolinj kisama kema kanj jenkeju? Namowaa uuta yonononj ii kuuya amakeju.

⁸ *Kaen amakejoto, onononj Anutu bentotonjaa kana qaa wanja tenj koma otaagi sokom-baa. Anutuwaanonj qaa ii Bunja Terenonj kokaenj eja: “Geengja jopagonj aonkejani, iikawaa so mono ejemba tosaanja kaanjadeen uuganonj uukalenj ama jopagonj onomakeba.”⁹ Iikanonj sokombaato, oño ejemba tosaanja injisoroonj tosaanja sureenj onoma keda motoonjgononj mende ama onomakejuti eenj, mono singisonjgo amakeju. Anutuwaanonj kana qaa waleengj iinonj mono qaagia ii mokoloon jej tegonj onjombaa. ¹⁰ Monononj kana qaa kuuya tenj koma otaankejato, iikanongja jojopanj motoonjgononj kamaanj qeji, iinonj mono kana qaa korebore waleema qaayawo koloouja.

¹¹ *Kawaa kania ii kokaenj: Anutu “Serowilinj mono mende amba,” jeroti, iinonj kaanjadeen jojopanj qaa kokaenj jej kotooro, “Monj mono mende gena komuwa.” Gii serowilinj mende anjanto, kilenj monj gena komuji, iikanonj mono kana qaa kuuya waleendaboronj laligojanj. ¹² Anutuwaanonj kana qaa ii singisonjgowaa kasanongja loloonj laligowombaaajonj eja. Anutononj kana qaa iikanonj gosinj nonoma qaanana jej tegoro solanjaniwutiwaajonj romonjgonj qaagia iikawaa so jenkebu ano nanamemengja uujopa qaganonj amakebu. ¹³ Monononj ejemba uujopa qaganonj mende kiankomunj onoma laligowaati, Anutononj mono iwaa qaa gosinj kiankomu qaganonj mende jej tegonj mubaa. Monononj ejemba uujopa qendeema onoma laligowaati, Anutononj ii gosinj munj saanonj kiankomunj muro simbawonjawo koloonj selia menj ubaa. Kianj.

Momalaari honja qaa ii koomuya koloouja.

¹⁴ Oo uumeleenj alauruna, monononj “Jiisas moma laarijen,” jej iikawaa gawonja mende mero momalaaria iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Qaayanondeenj moma laariro Anutononj iima hama qero letombaa me qaago? Ii qaago! ¹⁵ Iikawaa qaaya monj ii kokaenj: Uugia meleenjgiti, onoo batugianonj ejemba mononj opo kerembaajonj amamaanj memegemeenj menj weenj motoonjgowaa so nembaneneya qaa laligonaga. ¹⁶ Kaenj laligoro onjooonjga mononj iwo aitonjgonj selewaa nanjonanjo mende munj kokaenj ijoro monaga, “Gii saanonj kema nembanene nenj gere konama bonjonj raba.” Qaa omaya ii moro iikanonj mono nomaenj ilaanj munaga? Ii qaago totoonj!

¹⁷ Kaanjadeenj momalaari omaya toonj ii koomuya koloouja. Momalaari gawonjaa honja mende mejiwaajonj momalaarianonj mono qamo kaanja koloouja.

¹⁸ Monononj kokaenj jenaga, “Giinonj uuga meleena niinonj nanamemenj dindinja otaankejjen.” Niinonj kawaajonj kokaenj gijojen, “Giinonj ‘Anutu moma laarijen,’ jej iikawaa gawonja mende menj eenj momalaarigaa honja mono nomaenj qendeema nonaga? Niinonj uumeleembaa gawonja mewe iina kanonj mono saanonj neenaa momalaarinnaa honja qendeema gombaa.” ¹⁹ Gii “Anutu motoonjgo raji, ii moma laarijen,” jejani, ii awaa! Omejiilanj yonononj kaanagadeenj ii moma laariju. Ii moma laarijuto, iikanonj qindiin onono Anutuwaajonj jenengja ononjkeja.

²⁰ Oo eja uuga qaa, gii omejiilanj yonoo tani kaanja moma laarinkejjen me? Momalaariwaa gawonja mende mena honja mende kolooro qaa ii eenj omaya jena momalaarianonj mono iwoi omaya, honja qaa koloonjkeja. Iikawaa kania ii sareqana iikanonj qendeema gonja me qaago? ²¹ * “Qaago!” jewabotiwaajonj ama sareqaa monj jemaanja. Momalaariwaa wanjalenana Abraham iinonj dindinja nomaenj kolooro? Iinonj Anutuwaa jeta tenj koma meria Aisak wama kema alatanonj ama kanonj siimolonj oommbaaajonj ano. Kaenj ama momalaari qaganonj gawonj mero Anutononj ii iima qaaya jej tegoro solanjaniro. ²² Sareqaa iikawaa kania ii iima asarijanj me qaago? Abrahamnonj moma laarinj qaagadeenj mende jeroto, momalaari qaganonj nama iikawaa silia kaanagadeenj qero

* 2:8: Lew 19.18 * 2:11: Eks 20.13, 14; Dut 5.17, 18 * 2:21: Jen 22.1-14

nemuj kono sokono. Nanamemenj dindiŝa ama menj laligoro momalaarianoj iikaŝj somariinj akadamuyawo kolooro.

²³ *Buŝa Terenonj qaa monj ii kokaenj eja, “Aabrahamnonj Anutu moma laariŝj muro qata Eja Dindiŝa jero.” Qaa ii enjanonj honjawo koloorotiwaawo so ii oogita tosianonj Aabrahambaa qata “Anutuwaawo aliaga,” kaenj qama jenj laligogi. ²⁴ Solanja koloowombaajonj momalaariwaawo qaa ii jenananondeenj jeninj mende sokonja. Silinananonj momalaariwaawo nanamemenj honja ambonjati eenj, Anutunonj mono qaanana jenj tegoro solanjanijonja. Sundunanonj mono iikawaa kania qendeenja.

²⁵ *Sareqaa monj ii kaanagadeenj jewe uumeleenj gawombaa kania ii qendeema gombaa: Israel jonjononj gomanj iima kotowaotiwaajonj eja woi wasinj onjngi keni kana somataa emba qata Reihab iinonj uruama kalanj koma oroma kana monjonj oromesaoro keni. Iinonj momalaariwaawo nanamemenj kaenj ano Anutunonj ii iima qaaya jenj tegoro solanjaniro. Kianj.

²⁶ Niinonj qaana koi kokaenj jenj tegomana: Eja kokoosoya qaa ii qamoya. Iikawaa so momalaari gawonjmemeya qaa ii mono koomuya kolooja. Kianj.

3

Neselanananonj mono tiwilaan nonombabo.

¹ Oo uumeleenj alauruna, onjononja mamaganonj uugia waaro “Tosaanja jonjononj koposo mindingowonja,” jenj boi qaazuz, eja to koloowombaajonj uugia waambabo. Nono tosaanja kuma onjoma ananaa roromonjonana mende mindingowonjati eenj, Anutunonj ii iiro mende sokono qaanana gosinj kotakota jenj tegonj iikawaa so ironja uugun nonombaa. ² Ii kokaembaajonj jejenj: Anana kuuyanonj kana qaa mamaga qiwitigonjkejon. Monjonj neselanja galenj koma qaa mende qiwitigonjkeji, iinonj mono eja akadamuyawo soro kolooja. Iinonj saanonj kotiinj laaligoya kuuya kaanagadeenj galenj koma laligowaa.

³ Hoos ii siijnana tenj kombutiwaajonj ama aenj qawa qaa ogianonj suluj somonjonj kasanonj horonj kanonj saanonj honjgia somata kuuya ii mindingindinj ama onjonj kemakeju. ⁴ Kaanagadeenj wanjo somata iikawaa siligia romonjgowu. Wanjo tosia ii somasomatato, kilenj haamo kotiganonj ii nanjonj onjngi kowe kotonj kemakeju. Somata qatawo koloojuto, ii kilenj kekenjaa galenja kapten iinonj wanjo gilijanonj rama siinja otaanj stia (steer) loqaya melaa iikayadeenj melenjeleenj ano wanjo somatanonj kawaa so meleema kemakeja.

⁵ Neselambaa kania ii kaanjadeenj. Ii sele busunanaa kitia melaadaga koloojato, kilenj saanonj qaa somata kania kania iikanonj selenana menj uma jenjkejon. Mono koi romonjonj laligowa:

Gere lokota melaadanonj tereema kemenj saanonj jolononj mondonj duuya somata qatawo jedabororo kamaanaga.

⁶ Neselanananonj kaanagadeenj gere bolanj kaanja kolooja. Ii sele busunanaa kitia kitia iikawaa batugianonj rama qewolombaa kondomondoo nemunja kolooja. Kaenj kolooro gere siawaa Toyanonj jiilanjonj ootirinj iikanonj upiipiuro afaanagadeenj uugerenonj monjonj jero uuta kuuya kotomotonj tiiloro laaligoyanonj nanamemenj kuuya ii jewonj kaanja totowiwaawo. ⁷ Anutunonj iwoi kuuya mokoloroti, ii oro kania kania, koonj me iwoi baagianonj koma kondondonjonjkejuti me kowenonj laligojuti, ii ejembanonj menj loorinj onjombutiwaawo so koloojuto. Tosaanja ii koma tutugonj menj loorinj onjngi miriwaawo oroya koloojuto.

⁸ Kaan koloojuto, neselanananonj mono oro kawalia kaanja kolooja. Ii nomberj warabe kaanjonj saa qegeta koloonj onjomumu kaanja onjonjonj nininj menj komunj nonomambaajonj jororinjkeja. Ejemba kuuyanonj ii menj loorinj somonjonj mubombaajonj amamaanjkeju.

⁹ *Neselanananonj Ponj Jiisanj ano Manj Anutu mepeseenj oromakejonj ano leegenj ejemba iyanjaa kaitani kaanja mokoloronj onjonoti, ii qaa seinonj lanj qasuaan onjmakejonj.

¹⁰ Neselanj motonjonj iikanonj Anutuwaawo qata mepeseenjkejonj ano qaa seinonj tosaanja qasuaan onjoma jenjkejonj. Oo uumeleenj alauruna, kaniagianonj kaanja ero mende sokonja. ¹¹ Apu saanja ano kaambogawo ii apu jaaya motonjonjonja ujunjonj kouwakejao me qaago? Kaan qaago. ¹² Oo uumeleenj alauruna, joganjonja pandigbamo (sanj) ii saanonj koloonjkeja me qaago? Kaanagadeenj jao gerenonja mandariina saanonj koloonjkeja me qaago? Iikawaa so apu saanja ii kou kaambogawonjonja ujunjomambaajonj amamaanjkeja. Mono ii.

Momakooto honja ano qolonjmolonjgoya

* 2:23: Jen 15.6; 2 Hist 20.7; Ais 41.8

* 2:25: Joos 2.1-21

* 3:9: Jen 1.26

¹³ Ojoo batugianonj morononj momakootowo koloonj qaa mindingowaatiwaa so kolooja? Mojnnonj “Kaanja kolooja,” jewuti eenj, iinonj mono uuta ii momakootoyaa so menj kamaanj silianonj gumbonjononj nanamemenja qendeeno asuganonj asugiro iiniin sokombaa. ¹⁴ Iikanonj sokombaato, uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj kaambogawo moma gemaqeqe ama aonkejuti eenj, momakootogia iikawaaonj mono selegia eenj toonj mende menj ubu. “Qaa honja otaajonj,” jenj mono iikawaa honja kolatiwubo. ¹⁵ Yonoononj momakooto kaanja ii balombaa momakootoyaga. Ii Siwenonnga mende kamaankejato, omejiilanj yonononj ejemba sololoonj ononj jeji Unja Toroyanonj iikawaaonj wosobiri momakeja.

¹⁶ Daenj yonoo uugianonj motoqoto koloonj uunonj junjunj ero irinjonsoonj moma gemaqeqe ama aonkejuti, iyonoo laaligogianonj sisau ilinjalinj ero sili anjonjorayawo kania kania otaankeju. ¹⁷ Ii otaankejuto, momakooto Siwenonnga kamaankeji, iikawaa kania mutuya ii nanamemenj soraaya. Momakooto soraayaa silia tosaanja ii kokaenj; Luauenonj laligowombaa siinja enj onono gumbonjononj qaganonj tosaanja uujopa ama onoma qaa baatanonj kenji Unja Toroyanonj uugia saa qero tosaanja kiankomunj ama ononj uumomogiaa honja awaa awaa ii mamaga asuginkeja. Gbingbaonj mesaonj ejemba qaagia bakasajanj mende gosinj selenondeenj ala-ala mende laligoju. ¹⁸ Luaeqeqe ejembanonj luauenonj laligowombaajonj moma iikawaa kota komogi honja nanamemenj dindinja kolooro oyanboyanj laligonkeju. Kianj.

Balombaa momakooto mesaonj Anutuwaa ala koloonj laligowu.

4

¹ Naa iwoinonj manja ano angowowo kondooro batugianonj koloonkeja? Onoangiaa siingia kombombananonj mono waama sele busugia sokono awaa ano bologa iikanonj aworanjonj manja ano angowowo koloonkeja. ² Ono iwoi kania kania mewombaa siinja kotakota bobo momakejuto, ii onoo bunja mende koloonkeja. Iwoi waa iimasiiinj ama baagonj uugianonj gere jero ejemba unjugi komunkejuto, kilenj ii mende menkeju. Kawaaonj yonj jenj ango-wowo ama manja qenkeju. Ono Anutuwaajonj mende qama koolinj onoangio eenj mewombaajonj mojuti, iikawaaonj ii mende bunja qenj aonkeju.

³ Anutuwaajonj qama koolinkejuto, kilenj ii kokaembaajonj mende menkeju: Uugianonj mende dingoro iwoi onono ii mesoonj onoangiaa siingia kombombanja bologa metogonj sele busugiaa korisoro ambombaaonj moma welemakeju. Ii mende sokono Anutononj ii anjonj komakeja. ⁴ Oo onjo olonkalu ejemba kaanja kolooju. Loemba kana dindinja mesaonj serowilinj amakejuti, onjo mono iikawaa so Anutu mesaonj uumeleembaa gadokopa ejemba yonowo ala-ala menj monenj hinanondeenj uugia somonjonj laligoju. Tani kaanj ama iikanonj mono Anutuwo kerekere amakeju. Ii moma kotoju me qaago? Kawaaonj mojnnonj uuta balombaa siinj kombombanja bologa metogomambaaonj amakeji, iinonj mono Anutu waa kereya kolooja.

⁵ Buna Terewaa qaa monj ii kokaenj oogita eja, “Unja Toroya uunananonj ama nononota laligoji, Anutononj ii siinja kombombanja iikanonj saa qero laligoja.”* Qaa ii omayaga kania qaa kaenj romongowubo. ⁶ *Qaa ii omayaga qaagoto, onjo iikawaa so siingia tororo Anutuwaanonj ambuti eenj, iinonj mono kalenjmorianja hononja qaa onjmakebaa. Kawaaonj Bunja Tere koi jenj oogita eja:

“Anutononj sewanjiki ejemba tuarenjenj ama onjmakejato, uugia menj kamaankejuti, iiga mono kalenjmorianj onjmakeja.”

⁷ Kawaa so onjo mono uugia gosinj Anutu waa qaa baatanonj kema laligowuto, Kilenjaa Toya tuarenjenj ama mugi onomesaonj misinjonj kemaliwaa. ⁸ Mono Anutuwo soomonjo ama kosianonj kagi iinonj onowo soomonjo ama kosogianonj nambaa. Singisonjo megi borogia-nonj totowiro Jiisawaa sayanonj ii songbambaatiwaaonj qama kooliwu. Uugianonj junquno kemaqen-kanqen laj anji uugianonj tilooro koma konjoratinj onono soraaya koloo wutiwaaonj qama koolinkebu. ⁹ Mono tapekokorogia moma kotonj jinjenj qama woso-biri moma silama saabu. Jomo ainjolonja mesaonj meleema amburerej ambu. Korisorogia mono mesaonj wosobiri moma aowu. ¹⁰ Mono Pombaa jaanonj menj kamaanj aagi iinonj metaama onjombaa. Kianj.

Uumeleenj alaurugia yonoo qaagia mende jenj tegowu.

¹¹ Uumeleenj alauruna, gemaqeqe qaa mono mende jenj aonj laligowu. Mojnnonj qaa kaanja jenj kisama uumeleenj aliaa qaaya jenj tegoji, iinonj mono Anutuwaanonj kana qaa jenj tegonj menj kamaanj anja. Gii Anutuwaanonj kana qaa jenj tegonj gogoraagenj ama

* 4:5: Bunja Tere qaa iikawaa kania monj ii kokaenj, “Unja Toroya uugianonj anota laligoji, iinonj jopagonj nonomambaa siinja kombombanja moma anaaajonj motoqoto momakeja.” * 4:6: Gba 3.34

iikaanja kanonj ii mende tej komakejanto, ii silemale ama umbuqumbulinj ejaqa koloonj laligojan. ¹² Anutunonj kana qaa jenj kotonj nonoma iikawaa so mono qaana gosiñ jenj tegoro tiwilaawonja me kiankomunj nonono oyanboyanj koloowonja. Iinondeen jenteego Tonana koloojato, gii mono geenjaajonj “Moroga koloojen?” jenj alaga gosiñ qaaya jenj tegonkejanj? Kianj.

Sele memewaa galenj meme qaa

¹³ *Mono geja ambu! Tosaanja onjo selegia menj uma kokaenj jenkeju, “Nono kete me woranj koi mesaonj taonj ii me ii kanonj kema konkororo ama monenj somata horonj gbani motoonjo laligoninj tegoro kanonja eleema kawonja.” Niinonj kawaajonj kokaenj injjowe mobu: ¹⁴ Laaligogia woranj nomaenj laligowuti, onjo ii mende moma kotoju. Onjo laaligogia kania ii nomaenj? Ii kaaso koosuwaa sogaa kambanj torodaamonj asuginj enj aliwaa. ¹⁵ Kawaajonj onjo mono kokaenj jegi sokombaa, “Pombaa uusiiñjanonj ananaajonj kaenj ero jaawo laligowonjati eenj, mono kaanj kaanj ama mewonja.” ¹⁶ Kaenj mende jenkejuto, eenj toonj jaba-arambaranj ama onjoangiaa selegia menj uma mepeseenkeju. Nanamemenj kuuya kaanja kanonj mono bologa kolooja.

¹⁷ Qaana jenj tegomambaajonj ama kokaenj jejenj: Mononj sili awaa qenj mewaatiwaa kania moma kotonjo ii mende ama mewaati, iinonj mono sinjgisonjo anja. Kianj.

5

Ejemba esuhinagiawo yonjo galenj meme qaa

¹ Oo ejemba esuhinagiawo, onjo mono geja ama qaana koi mobu: Kakasililinj siimbobolo qagianonj ubaati, iikawaajonj mono amburerenj ama qama silama saabu. ² *Monenj esuhinagianonj mono gisaadaboroja. Gejalolonj ano dumunjanj yonjononj opo malekugia kitomitonj nenkeju.

³ Onjo kambanj tetegoya kokaamba miri, kare ano esuhina tosaanja goul, silwanonj memeta ii qanonj qanonj menj kululuugi eji, ii kasukerajujunonj turudabororo tonoreawo (rost) menj eja. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj dangunu kaanja enj kaniagia kambanj tetegoya kokanonj kokaenj qendeembaa: Onjo laaligogia monenj hinanonj somonjonj mesoqesoogi janjonj qaono tiwilaawuya. Tonorea ano kasukerajuju iikanonj mono gere bolanj kaanja sele busugia kaanagadeen menj boliwaa. ⁴ *Mono koi romonjowu: Gawonj meme ejemba gawonjianonj tetebaro menj timintamenj ano oro qinjij qonjoma laligogiti, onjononj iyonjo tawagia ii bone qaganonj anjonj konji. Onjo iyonjo saa njindinj-njundurugia moju me qaago? Qamasilangia iikanonj mono Ponj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa gejianonj kemedabororo moja.

⁵ Onjononj namononj koi iwoi kania kania jaasonjo bunja qenj aonj siiseweweya qaa laligonj sele busuwaa korisoro ama siingia metogonj aonj laligogi. Balombaa omakeleyanonj somonjonj onjono jejelombanj mamaga lanj ama baononj newageenj nepaqepalo nenj laligogi. Anutunonj qaagia jenj tegoro unjugi komuwutiwaa kambanjanonj kanj kuuwaati, mono kambanj iikawaajonj jojorinj kelegiawo koloonj laligoju. ⁶ Ejemba koposowaa qaagia qaa onjo mende tuarenjenj ama onjonji kilenj qaagia jenj tegonj lanj unjugi komunj komunj laligogi.* Kianj.

Binj mokosinjonj bosima qama koolinj laligowu.

⁷ Oo uumeleenj alauruna, onjo Ponjonj koubaatwaajonj mamboma kambanj biiwia kokanonj mono mokosinjonj binj bosima nambu. Kaenj nama komakoomo ejawaa tania ii romonjowu: Iinonj nembanene namononj komoma nama honja sewanja uuta asugiwaatiwaajonj kaparanj koma mambomakeja. Kaparanj koma mamboma laligoro konj bedu kambanjanonj karo mombo mambono konjuru kambanjanonj kanj kuunkeja. ⁸ Onjo kaanjadeenj mono binj bosima mokosinjonj nambu. Ponjonj mombo kawaatiwaa kambanjanonj torijiwaajonj ama mono uugia menj kululuunj bonj qenj nambu.

⁹ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj qaagia jenj tegoro lombo mokoloowubotiwaajonj mono onjoangiaa batugianonj qaa jenjmesanj ama uugianonj njindinj-njunduru mende jenj aonkebu. Mobu, jenteego Toyanonj mono dodowinj nagunonj nanja. Kianj. ¹⁰ Uumeleenj alauruna, gejatootoo ejemba yonjononj wala eenjanonj Pombaa qatanonj Bunja qaa jegi kakasililinj menj onjonji moma kilenj mokosinjonj binj bosima kaparanj koma laligogi. Onjo mono iyonjo tanigia romonjonj kana lasugia otaanj laligowu. ¹¹ *Tosianonj kaparanj koma binj bosima laligonj haamo anjiti, nono iyonjoonj “Ii-a simbawonjowo!” jejonj. Eja qata

* 4:13: Gba 27.1 * 5:2: Mat 6.19 * 5:4: Dut 24.14-15 * 5:6: Qaa iikawaa kania monj ii kokaenj: Onjo eja koposowaa qaaya qaa kilenj qaaya jenj tegonj qegi komuroti, iinonj onjo mombo mende qotogonj onjomakeja. * 5:11: Job 1.21-22; 2.10; Ond 103.8

Job iinon kakasililin moma kilen kaparan koma haamo anoti, ii moju. Haamo ano tetegoyanon Pon kiankomu Toya koloon niniima koboonyeki, iinon oyanboyanja muro laligoro. Mono ii romongowu. Kian.

¹² *Oo uumeleen alauruna! Qaa kota uuta mon koi jemaŋa. Onjo qaa ii me ii jewuti, ii jojopan qaanon kokaen mende jen kotiiwu, “Qaana honjowo mende kolooji een, Siwe Toyanon saanon lombo ano qananon ubaa me balombaa omejiilanjonon balon mewagoro meren menj turuj nomba.” Qaa ii me jojopan qaa tosaanja iikaanjan kanon mono qaagia mende jen kotiiwu. Kaen qaagoto, oo-qaawaajon moma “Oon!” iigadeen jewu ano qaago-qaawaajon “Qaago!” jewu. Potagororon qaa jegi Anutunon qaagia jen tegon ironja meleenon qagianon ubaa. Kian.

Momalaari qaganon qama kooligi honja koloowaa.

¹³ Uumeleen ejemba onoononga monjon qenjenmanjenjowo laligoji een, iinon mono Anutu qama kooliwa. Monjon korisoronon laligoji een, iinon mono rii qama Anutu mepeseewa. ¹⁴ *Onoononga monjon ji kiro laligoji een, iinon mono uumeleen kanagesowaa jotamemeya horon onono kan Pombaa qatanon kele selianon morin iwaajon qama kooliwa.

¹⁵ Momalaari qaganon qama kooligi Ponjon ejemba jiawo ii hamo qen muro qeangon mombo waabaa. Singisonggo ama ji mokoloroti een, Anutunon mono singisonggoya ii songbama mesaowaa.

¹⁶ Kaen kolooro Anutunon hamo qen onono qeangowutiwaajon mono singisonggogia jokoloon aon Anutuwaqa qama koolinkebu. Ejemba solanjan monjon uuta menj kululuun Anutu qama kooliwaati, iikawaa honjanon mono damuyawo ano usunjowo koloowaa.

¹⁷ *Iikawaa sareya mon ii gejatootoo eja qata Elaija. Iinon balon eja anana kaanjan laligoro. Iinon kon mende kawaatiwaajon uuta menj kululuun kaparan koma qama kooliro konjon gbani karoon ano koin 6 kawaa uutanon namonon mende kamaaro. ¹⁸ *Kamban ii tegoro mombo qama kooliro sombinjan kono kon kinj bedu mero nembanene mombo tonjonin kolooro. Kian.

Monjon jinjan keno alianon ilaaro sokombaa.

¹⁹ Uumeleen alauruna, onoononga monjon qaa honja kania qiwitigon jinjan keno monjon ii mokolon kana dindijanon mombo wama ambaati een, ²⁰ *iikawaajon mono kokaen romongowu: Singisonggo ejemba monjon jinjan kanaanon keno alianon ii iikanonjan wano uuta looriro mombo meleembaati, iinon mono koomu kotiga mende komuwaa. Alianon ii gere sianon kemebabotiwaajon anjon koma muro Anutunon singisonggoya seiseiya ii songbama koma turuwaa. Kian.

* 5:12: Mat 5.34-37

* 5:14: Maak 6.13

* 5:17: 1 Kinj 17.1; 18.1

* 5:18: 1 Kinj 18.42-45

* 5:20: Gba

Piitowaanonj Tere 1 Piitononj Tereya mutuya ano. Jen-asa-asari

Piitononj Buŋa Tere koi oonj Kraistwaa alauruta Eisia prowinswaa Noot waagen deema laligogiti, iyonoojonj ano gomanj liligonj keno. Kanainj qagia kokaen qama ooro, “Anutunonj ejemba anaaajonj meweengonj ononoti, iyonononj.” Momalaari ejemba sisiwerowero mokoloonj siimbobolo moma laligogiti, iyonoo uugia nangowaatiwaajonj moma Tere koi ooro. Kraistwaa Oligaa Buŋawaa kania duduuwubotiwaajonj ama Jiisaswaa qaaya mombo kokaen jen asariro, “Jiisasnonj komuroto, mombo koomunonjga gbiliŋ waama mombo eleema kamambaaajonj jen somonjgonj oyanboyonj koloowombaa jejeromonjromonj nonono mambomakejonj. Kawaajonj siimbobolo momakejuti, ii mono moma anjonj koma kaparanj koma kotiin nama laligowu. Siimbobolo iikanonj momalaarigia gosiro honawo koloowaati eenj, Anutunonj mono tawaya meleema onjombaa. Jiisas Kraistnonj asugiwaati, kamban iikanondeenj mono akadamugiawo koloowuya. Qaa ii moma mono awasanj kaka nambu.” Kaen qambanjmambanj onjoma ooro.

Konjajilin kambananonj uugia nanjonj onjoma toroqenj kotiinj kokaenj uukuukuu men onono, “Ono Kraistwaa buŋa koloojutiwaa so mono laaligo soraaya laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaen:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutuwaa hamoqeqe gawombaa kania 1.3-12

Laaligo soraaya laligowombaa jen kooto 1.13–2.10

Siimbobolo qaganonj gawonj nomaen bosimbonj 2.11–4.19

Uugia meleema menj kamaanj gawonj mewu 5.1-11

Buŋa tere kokawaa qaa kota wanja 5.12-14

¹ Anutunonj ejemba iyanaaajonj meweengonj nonono nonoononga tosia onjononj Israel mesajonj prowins qagia Pontus, Galesia, Kapadosia, Eisia ano Bitinia kanonj deema kema laligoju. Piito niinonj Jiisas Kraistwaa wasiwasi eja aposol koloonj onowo qaa aminj mobombaajonj tere koi oojen. ² Manana Anutunonj waladeen monowaa monoyanonj momo arej ano ero iikawaa so Uŋa Toroyanonj onjo men sorain onjono Anutuwa buŋa kolooji. Anutunonj onjo Jiisas Kraistwaa jeta tenj kombutiwaajonj meweengonj onjono Kraistwaa sayanonj qeesaaro onjomorinj sonjgbama onjomakeja.

Anutuwa kalenjmorianjanonj mono uugia so seiro luaenonj laligowu. Kianj.

Oyanboyambaa jejeromonjromonanaajonj Anutu mepeseewonja.

³ Anana Ponnana Jiisas Kraistwaa Manja Anutu ii kokaembaajonj mepeseenkebonja: Anutunonj kiankomu somata nonoma nunuano kolokoloo dologa koloonin. Kolokoloo dologa koloonj Jiisas Kraistnonj gbiliŋ koomunonjga waaroti, anana iikawaa so gbiliŋ waama oyanboyonj koloowombaaajonj jejeromonjromonj ama laligojonj. ⁴ Oyanboyonj buŋa qen aowombaaajonj jejeromonjromonj ama mambomakejonj. Anutunonj oyanboyonj ii uumeleen alauruta nonombaatiwaajonj Siwe gomanonj anota eja. Iikanonj enj mende sakaka kasukerajuju menj totowinj gisaan aliwaa. ⁵ Momalaari koma gbiliwuti eenj, Anutuwa esunjanonj sopa somonjgonj kokojiji onjono Siwewaa buŋa laligogi Jiisasnonj saanonj unjano Siwenonj uma oyanboyonj koloowuya. Anutunonj Hamoqeqe Toyaa kania kambanj tetegoyanonj kaenjin niniisaandabororo ejemba jen asarinj onjombonjatiwaajonj ama eja.

⁶ Oyanboyonj koloowombaaajonj aisoonj laligojuto, namononj laligonin Anutunonj anjgobato Toya mende somonjgoro lombo anjgosisiri kania kania kolooro siimbobolo mokoloonj moma laligoju. Kamban toroga kaanja laligowuto, ii kilenj korisoro ama laligoju. ⁷ Anutunonj anjgobato mende somonjgoro qagianonj uma momalaarigiaa tania gosinjeja. Jamo honja kotakota qata goul kawaa sewanja ii maa suanj uugujato, kilen kamban monjonj alidaborowaa. Kamban toroga ewaatiwaajonj ama ejembanonj goul ii gerenonj dalasisi oonj honjanonj godomaruruya ewabotiwaajonj gosin anjgotete menjeju. Iikawaa so onjo onjanonj tororo moma laarinj nama kotiinjeju me qaago, anjgotetenonj mono iikawaa kania qendeemakeja. Anutunonj uugia honjanonj goul kokaembaajonj uuguwaatiwaajonj moma gosinjeja: Momalaarigianonj powowonj kotakota kolooro sewanja uuta iikanonj goul silwa mamaga uuguj kamban tetegoya qaa ilaan onjono sokombaa. Kaen injiwo sokombaati eenj, Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambananonj mono mepeseen onjono Anutuwa jaanonj qabuŋa mokoloonj akadamugiawo koloowuya.

⁸ Onjo Kraist mende iima kilen jopagonj munj laligoju. Kambanj kokaamba Kraist mende iima kilenj moma laarinj munkeju. Kaenj ama korisoro akadamuyawo ama aisoonkeju. Korisorogia iikanonj mono jenonj mende jejetaa so koloaja. ⁹ Onjo Jiisas moma laarigi hamo qenj onjono letongji. Momalaarigiaa toonja ii Siwe gomanonj eu raja. Anutunonj kokoosogia mero onjonoj eukanonj uma toonj ii uulanjawo oosiriwutiwaajonj moma korisoro amakeju. Kianj.

Gejatootoo ejembanonj jejeromonjromonj ama laligogi.

¹⁰ Gejatootoo ejemba yonjononj hamoqeqewaa kania monggama Anutu qama koolinj qiqisi ama moma gosinj laligonj kougi. Kaenj laligonj Anutunonj kalenmorian onjombaatiwaajonj moma asarinj iikawaa gejatootoo qaaya ii waladeenj jenj laligonj kougi. ¹¹ Kraistwaa Unja Toroyanonj gejatootoo ejemba sololoonj onjoma asugiwaatiwaa qaaya injisaama sane qenj kokaenj injjoro, “Kraistnonj siimbobolo moma iikawaa gematanonj asamararaj akadamuyawo mokoloonj asarinj laligowaa.” Kaenj injjoro moma Hamoqeqe Toyanonj naa kambanonj ano nomanomaenj asugiwaati, iikawaa kania monggama qiqisi ama moma gosinj laligogi. Kaenj laligonj buju qaaya qaaya waladeenj nanjonj jenj laligonj kougi.

¹² Hamoqeqe Toyaa kania monggama qiqisi ama moma gosinj laligogi Unja Toroyanonj momo kokaenj injisaama injjoro, “Onjo mono onjoangia welenj mende qenj aowuto, ejemba kanagenj koloonj qaagia weengowuti, mono ii ilaanj onjoma laligowu.” Kaenj injjonj gejatootoo qaa onjonoji, nono tosianonj ii kambanj kokaamba liligonj jenj asarinj onjoninj mogi. Kraistnonj Unja Toroya Siwenonja wasiro kamaanj ejemba sololoonj inaanj onjono Oligaa Bunja jenj uukuukuu menj onjoma laligogiti, iyonjononj Bunja qaa iikayadeenj jenj laligogi. Gejatootoo qaa iikawaa honja kolooro Siwe gajobaurunananonj kaanagadeenj ii uuj iima kania moma asariwombaajonj awelegonj laligoju. Kianj.

Anutunonj soraaya laligowombaajonj nonoomakeja.

¹³ Bunja qaaya kaenj ejiwaajonj onjo mono uugia Anutuwaaw gawonj mewombaajonj opogia horogi kiro joroinj menj afaanjonj aonj nambu. Mono bonj qenj onjoangiaa nanamemengia galenj koma aonj laligowu. Jiisas Kraistnonj mombo asugiwaatiwaa kambanonj kalenmorian onjombaati, mono iikawaajonj mamboma jejeromonjromongia kuuya iikanonj ama laligowu. ¹⁴ Anutuwaaw meraboraurutanonj qaaya tenj komakejuti, onjo mono iikawaa so kana soraaya otaanj laligowu. Wala lalabubu tompinj laligogi onjoangiaa siingia kombombanjan bologanonj yaiwisisi menj onjongi lansanj laligogi. Kaanja laligogito, kambanj kokaamba nanamemengia mono siinj iikawaa so mende toroqenj ama menj laligowu. Lanj sisau laligowubotiwaajonj mono galengia menj aonj laligowu.

¹⁵ Lanj sisau qaagoto, Anutu soraayanonj onjono onjo mono kaanagadeenj iwaa so nanamemengia kuuya kanonj soraaya koloonj laligowu. ¹⁶ *Bunja Terewaa qaa monj kokaenj oogita eja, “Niinonj toroya soraaya laligojenjiwaajonj noo bunjauruna onjo mono soraaya koloonj laligowu.”

¹⁷ Anutuwaajonj “Manjana,” jenj ku-usunja koma horonkejonj, iinonj manj awagayaajonj ama ejemba tosaanja mende ninisoroonj tosaanja mende sureenj onjomakeja. Kuuya ananaa nanamemenana mono keda motoonjononj gosinj motomotoonj ananaa qaanana jenj tegowaa. Kawaajonj Anutu toroyaa bunjauruta koloojuti eej, namononj kusu laligowutiwaa so mono soraaya koloonj laligowu. Jegianondeenj qaagoto, nanamemengianonj mono Anutuwaaw jeta uuguwombotiwaajonj sombugia moma laligowu. ¹⁸ Kaanagadeenj Anutunonj dowegia merotiwaaw kania momago mono soraaya koloonj laligowu. Ambosakonjurunananonj tando lopionj momo arenj tondu otaanj nanamemenj omya qendeema nonongiti, Anutunonj onjo iyonjoo so toroqenj tondu laligowubotiwaajonj sewangia uuta gilinj dowegia mero. Sewangia ii silwa goul uugunj giliroti, ii moju. Balombaa monenj hina aliwaatiwaa so kolooji, iwoi iikaanja kanonj sewangia mende mero.

¹⁹ Iikanonj qaagoto, Kraistwaa saya sewanja uuta iikanonj mono wangia mero. Kraistnonj lama meria solanja wiji buubuuya qaa kaanja kolooro ii siimolonj oon-oombaa tani kaanja qegi saya kamaaro. Kawaajonj mono soraaya koloonj laligowu. ²⁰ Anutunonj walawala Siwe namo mende mokoloonj oroma kambanj iikanonja Kraist meweenjonj downana mewaatiwaa gawonj arenj ii waladeenj ama arengoro. Ii arengodabororo ero laligonj kouma laligogito, kambanj tetegoya kokanonj onjononj qeangowutiwaajonj ama ninisaano asuganonj kolooro. ²¹ Kraistnonj nemunj koma onjono saanonj Anutu moma laarinj munkeju. Anutunonj Kraist menj gbilinj muro koomunongja waaro asamararaj muro laligoja. Iikaanja laligojiwaajonj ama onjo Anutu moma laarinj nama qaa kuuya jeroti, iikawaa so ama menkebaatiwaajonj jejeromonjromonj ama munkeju.

* 1:16: Lew 11.44-45; 19.2

²² Jejeromonromonj ama munj qaa honj tenj kongi Kraistwaa sayanonj koma konjoratinj onono laligowu. Kaanja laligonj saanonj uumeleenj alaurugia gbingbaonja qaa jopagonj onjoma laligowu. Uu wombogia kuuyanjonj mono kapananj koma tororo uujopa ama aonj laligowu. ²³ Laaligo kotigaa qaaya kanonj mono nemunj koma onjono kolokoloo dologa koloogi. Balombaa qaa kusuga monjonj mende nemunj koma onjono Manj somataa meraboraauruta koloogi. Anutuwaa qaayanjonj mende aliwaato, mono tetegoya qaa zenj enj ubaa. ²⁴ *Qaa iikawaa kania ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja:

“Ejemba kuuya onjo mono gbojoja lolo tani kaanja koloouju. Akadamugia kuuya ii juraya asasagagiawo tani kaanja koloouja.

Gbojoja lolononj mono soolinj gororonggogi juragianonj boratinj tegoqegonj kamaawuya.

²⁵ Kaenj kamaawuto, Pombaa Bunja qaa laaligo kombombanja nonomakeji, iikanonj mono tetegoya qaa kotiinj enj ubaa.”

Bunja qaa iikanonj Oligaa Bunjaya kolooro tosianonj ii jenj asarinj onjonji moju. Kianj.

2

Jamo laaligoyawo iwo nama mono soraaya koloowu.

¹ Bunja qaa moju tiwaajonj mono kilenagija kuuya kotogonj giliwu. Gbingbaonj qalomalowenj kuuya ii mono mesaowu. Uumelembaa nanamemenj seleseleya ii mono sisia menj togowu. Goronkiki ano gemaqeqe qaa kiisanj amakejuti, ii kuuya mono qetegogi kamaanj tegowa. ² Merasisi gbingbaongija qaa yonononj ajugadeenj newombaaonj moma awelegonjkeju. Onjo mono iikawaa so Bunja qaa mende meerangogiti, ii uu wombogianonj ambombaaonj awelegonj laligowu. Kaenj laligonj momalaarigija koma gbilligi somariinj kotiiro letoma laligonj oyanboyanj koloowu. ³ *Bunja Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Nembanene monj kisiriinj ainja mogiti, iikawaa so mono Ponj awaa iwo qokotaanj ainja mobu.” Qaa iikawaa so Pombaa ainja moju ti eenj, mono Bunja qaanonj somariinj kotiinj laligowu.

⁴ Kraistwaa sareqaa monj kokaenj jemaaja: Kraistnonj waama Anutuwaa tando kombombanja koloonj laaligo kotigaa wota koloouja. Onjo mono iwaanonj kanj mombo letombu. Ejembanonj tando mombaaonj “Jamo omaya,” jenj gema qenj mesaogito, Anutunonj ii Hamoqeqe Toya koloowaatiwaajonj meweengonj iwaajonj moro sewanja uuta somata koloouja. ⁵ Kraistwaanonj kanj gbillinj onjoangio kaanagadeenj mono jamo kowonjinj laaligogiawo kaanja koloowu. Kaenj koloonj kotiinj laligogi Siwewaa motonj qeqe iinonj onjoma uugia meagoro kotikotii mokoloonj uuwaa laaligowaa jiwowonj jigo honja koloowu. Unja Toroyanonj uugianonj laligonj sololoonj menj letoma onjono mono jiwowonj jigo iikawaa jigo gawonj galerj soraaya koloonj nambu. Unja Toroyanonj nemunj koma inaanj onjono tenj koma Anutuwaa waeya menj mepeseenj munj laligowu. Kaenj laligogi Anutunonj injiima Jiisas Kraistwaaonj ama nanamemenj kaanja ainja moma laligowaa. ⁶ *Bunja Terenonj qaa monj ii kokaenj eja:

“Iibu, Anutu niinonj kowonjinj tando monj meweengonj Zaion baanjanonj Israel tuunj somata uugianonj komowe ii jinjbilinj tando kombombanja maa suanj damandanjowo (milyon Kina kaanja) koloowaa.

Daenj yonononj tando powowonj kotakota ii moma laarinj munjkebuti, iyonononj iwaajonj ama gamu mende moma laligowuya.”

⁷ *Moma laarinj munj laligojuti, onjoo jaasewangianonj ii tando kombombanja akadamyawo koloojato, tosianonj uugia mende meleema eenj laligojuti, iyonjoo jaagianonj ii Bunja qaa kokawaa so eja:

“Miri meme yonononj ‘Kowonjinj omaya,’ jenj tando ii gema qenj mesaogiti, tando iikanonj mono tando kombombanja kolooro.

Kanagenj tania ii aenj kaanja mokoloogi. Tando powowonj kotakota kaanja ii riinagati eenj, mirinonj mono ororongonj kamaanj konaga.”

⁸ *Bunja qaa monj ii kokaenj eja,

“Ejembanonj jamo kowonjinj iikanonj ritatanjonj unjuro iikanonj mono unj mizimizi ama onjombaa.”

Yonononj Bunja qaa mende tenj koma iyanjiaa ainjia otaanjkejutiwaajonj ama ritatanjonj kamaanjkeju. Anutunonj kaenj arengonj onjnotiawaa so kamaanjkeju.

⁹ *Yonononj kaenj kamaanjkeju, onjonoj ejemba tuunj somata qaita monj kokaenj koloouju: Anutunonj onjo iyanjaajonj meweengonj onjono tak-kootoya koloouju. Anutunonj

* 1:24: Ais 40.6-8   * 2:3: Ond 34.8   * 2:6: Ais 28.16   * 2:7: Ond 118.22   * 2:8: Ais 8.14-15   * 2:9: Eks 19.5-6; Ais 43.20-21; Dut 4.20; 7.6; 14.2; Tai 2.1; Ais 9.2

pangamanonga oñoono اساسغا damuyawo iikanonj keuma jigo gawonj galeñ tuunj soraaya koloouj. Angoleto akadamyawo menj laligoroti, iikawaa Bunja qaaya ii jenj asariwutiwaajonj oñoono. Oñoonota oñononj Anutuwaanonj kanageso bunjaya laligonj Kinj Pombaa jawinjuruta koloonj gawonja liligonj menkjeju. ¹⁰ *Wala Bunja Terewaa qaa mombaa so “Simbirinsambaranj lañ laligogito,” kambanj kokaamba uugia somonjonj aonj mutulanjonj “Anutuwaa uumeleenj kanageso tuunj” koloonj laligoju. Wala Anutuwaa kiankomuwaajonj “Poumapou laligogito,” kambanj kokaamba “Injiima kobooro kalenjmoriaña saanonj moma kotonj laligoju.” Kianj.

Anutuwaa welenjeqe ejemba kokaenj koloonj laligowonja:

¹¹ Oo wombo alauruna, Siwewaa bunja koloonj namononj koi tatawaga wabaya laligojuti, niinonj oñoo uugia kokaenj kuumanja: Selewaa siingja kombombanja bologanonj galeñ koma oñombabotiwaajonj mono oñoangja anjonj koma aowu. Siinj morota morota iikanonj uugia menj boliwaatiwaajonj manja qenkjeju. ¹² Uugia mende melegeniti, iyonjoo batugianonj nanamemengja awaagadeenj ama menj laligowu. Tosianonj onjo bologa meme ejemba kaanja qaanonj jenj bolinj oñomakejuti, iyonjononj nanamemengja awaa iima kaniagia tororo moma asarigi roromonggogianonj utegowaa. Roromonggogianonj utegoro iyangiaa singisonggogia ano momasooosogia iima kotonj uugia meleema Kraist asugiwaatiwaa kambanjonj oñoonjonj ama Anutu mepeseenj munjebu.

¹³ Anutunonj laaligo arengoro ejemba tosonianonj galeñ koma nonomakeju. Pombaa qata bosinjuti eenj, onjo mono kuuya iyonjoo qaa baatanonj kema laligowu. Kinj ano gawana yonjonj wanja koloojuti, onjo mono iyonjoo jegia tenj koma laligowu. ¹⁴ Kaunsol ano komiti yonjoo jegia kaanagadeenj tenj koma laligowu. Yonjononj ejemba kaiyaka bologa amakejuti, iyonjoo qaagia gosinj ironja meleema oñomakejuto, kaiyaka awaa amakejuti, iyonjoo qagia mepeseenkjeju. Anutunonj kawaajonj ama gawman ejemba kuunj onono laligoju. ¹⁵ Anutuwaa uusiña ii kokaenj eja: Gejajuju ejemba uugia qaa poumapou laligonj oñoonjonj qaa omaya omaya jenkjejuti, onjo mono nanamemenj awaa ama menj iikanonj iyonjoo buugia mejugogi olonj laligowu.

¹⁶ Anutunonj bologaa kasa gbadoyanonga isama oñono loloogiti, onjo mono iikawaa so nanamemenj solanja ama menj laligowu. Kaanj laligowuto, kilenagja koma turuwutiwaajonj kokaenj mende jewu: “Kasa gbadonana qaa solanja (frii) laligojonj.” Kaenj jenj iikanonj mondonj oñoangiaa aingja mende otaawu. Kaenj qaagoto, Anutuwaa jeta tenj koma welenj qenkjejuti, mono iikawaa so gbadoya qaa laligowu. ¹⁷ Ejemba kuuya ii mono goda qenj oñoma laligowu. Uumeleenj alaurugja ii mono uu wombogianonj jopagonj oñoma laligowu. Anutuwaa qaaya uuguwombotiwaajonj mono sombugia moma laligowu. Kinj ano galeñurugja yonjoojonj mono mogi uro goda qenj oñoma laligowu. Kianj.

Kraistnonj siimbobolowaa sili awaa qendeema nonono.

¹⁸ Welenjeqe onjo mono somatagaa qaa baatanonj kema goda kuuya qendeema oñoma laligowu. Uubonjononj galeñ awaa koma oñomakejuti, iyonjoojonjadeenj qaagoto, horonj ureenj ama oñomakejuti, ii kaanagadeenj tororo goda qenj oñoma laligowu. ¹⁹ Daenj yonjononj Anutuwaa jetaa so ejemba goda qenj oñoma laligogi kilenj kania qaato, eenj kakasililinj ama oñonji siimbobolo kaparanj koma moma mokosinjonkjejuti, Anutunonj ii iima tawaya meleema kotuegonj oñono simbawonjowo kolooju. ²⁰ Kaiyaka bologa anji koobinonj unjugi ii moma mokosinjonj nambuti eenj, oñoangiaajonj mono nomaenj mogi unaga? Kaiyaka amakegitiwaa so unjugi qabunjagiawo mende kolooju. Kaenj qaagoto, nanamemenj awaa anjitiwaajonj ama siimbobolo mokolonj moma mokosinjonj laligowuti eenj, Anutunonj mono iikawaa tawaya meleema kotuegonj oñono simbawonjowo kolooju.

²¹ Kraistnonj kaanjideenj oñoonjonj ama siimbobolo moma sili awaa qendeema oñono. Kawaajonj onjo iwaa kana tamboya kosinj metetereenj siimbobolo moma mokosinjonj laligowutiwaajonj oñoono. Kaenj laligonj simbawonjowo kolooju. ²² *Bunja Terewaa qaa monj ii kokaenj eja, “Iinonj singisonggo monj mende ano iwaa je buutanongga qaa qolomolonjgoya monj mende kamaaro.” Onjo qaa iikawaa so otaanj anji sokombaa. ²³ *Ejembanonj uuqe qaa tokoronjkota Kraist mamaga jenj mugj kitia monj mende meleeno. Siimbobolo ama mugj moma kitia metogombaaajonj mende torogonj oñono. Kaenj qaagoto, Anutunonj qaa dindinjagadeenj jenj tegonjeji, mono ii moma laarinj qaaya iwaa borononj ama jenj tegowaatiwaajonj mambono.

²⁴ *Kraistnonj ananaajonj kaparanj koma singisonggo gema qenj nanamemenj solanja otaanj laligowombaaajonj ama siimbobolo moro. Ii moro Bunja Terenonj ejiwaa so “Selia qegi wiji koloorotiwaajonj ama Anutunonj onjo menj qeangjonj oñono.” Qeangowutiwaajonj

* 2:10: Hoos 2.23 * 2:22: Ais 53.9 * 2:23: Ais 53.7 * 2:24: Ais 53.5

mono “Ano singisongonana menj sele busianon anjon” maripoononj uma komuro. Kawaajon onjo mono Kraistwaa tani kaanja koloonj siimbobolo moma mokosingogi awaa koloowaa. Singisongowaa angobatononj horonj nonono iikanonj mono qamo tanijaen koloonj koomuya laligowonja. ²⁵ *Wala onjo “Lama kaanja jinjaunj kema kanj lansanj laligogi.” Kaanj laligogito, kambanj kokaamba uugiaa galejaanonj eleema kanj laligoju. Iinonj onjo lama kaanja sopa somonjonj kalanj koma onjomakeja. Kianj.

3

Loemba onjoo qambanjmambanj qaa

¹ *Anutu welenj qewombaa qaaya jedaborojento, emba onjo mono kaanjiadeen lourugia yonjoo qaa baatanonj kema laligowu. Kaanja laligogi lourugia tosonianj Bunja qaa mende tenj koma laligojuti, iyonjononj mono kaanjiadeen embaurugia yonjoo nanamemengia iima uugia meleembuyaga. Uugia meleema laaligogia Kraistwaa borononj ambutiwaa Bunja qaa jegianondeen mende jewuto, Kraistwaa kania mono siligianonj qendeema onjonji iima asariwuyaga. ² Nanamemenj soraaya dindiña ama menj Anutuwaa jeta uuguwubotiwaajonj keegia mogi ejanonj kaenjinjiima yagogi Kraistwo qokotaanj laligowombaa siingia asuginaga. ³ *Selewaa akadamugiajonadeenj mono mende menj umakebu. Wanj sawagia qenj gawasu kania kania mende ama miziziinj sele menj mende awelegonj laligowu. Kasasoronj goul iwoinonj selegia mende menjerenjonj aowu. Selekopaa awaa soro akadamuyawo ii mende menj aowu.

⁴ Kaenj qaagoto, akadamugia honja ii mono pondanj megij uugianonj ewa. Unagianonj luaenonj bonjonj laligogi akadamugia honja kanonj aasanjgoyanonj enj mono kambanj monjonj mende aliwaa. Uubonjonj laligogi Anutunonj injiima moro umakebaa. ⁵ Wala eenjanonj emba soraaya yonjononj Anutuwo nama jejeromonjromonj ama munj iwoi kuuyaaonj mamboma laligogiti, iyonjononj kaanagadeenj uugiaa akadamugianonj menjerenjonj aonj lourugia yonjoo qaa baatanonj kema laligogi. Mono emba iyonjoo tani kaanja koloonj laligowu. ⁶ *Saaranonj loya Aabraham tenj koma munj “Eja Ponña,” jenj munj laligoro. Onjo kaanagadeenj zenj nama gawonj awaa awaa menj awasanj kaka nama iwoi mombaajonj jenenjia mende ororo lourugiawo laligowuti eenj, mono Saara kaanja emba akadamugiawo koloonj laligowu.

⁷ *Emba yonjononj esungia kamaanjqegeta koloojuto, kilenj laaligowaa kalenj morianja ii ejawo ororonj bunja qenj aonj laligoju. Esungia kamaanjqegeta koloojutiwaajonj eja motomotoonj onjo mono embaurugia tororo kalanj koma loloonjonj onjoma laligowu. Anutunonj eja onjoo qamakooligia sureewabotiwaajonj mono goda qenj onjoma laligowu. Kianj.

Gawonj awaa menjkejuto, siimbobolo kilenj moju.

⁸ Qaana tegowaatiwaa qambanjmambanja ii kokaen jejenj: Onjo mono kuuya uumotoonj ama uumeleenj alaurugia yonjowo uubonjononj jopagonj aonj laligowu. Gumbonjonjonj laligonj onjonganja menj kamaanj aonj uugianonj somonjonj aonj motoonj nambu. ⁹ Jena jewen nuna guwe ana ambe ii mende amakebu. Uuqege qaa tokoronkota jenj onjonji kitia mende melembu. Kaenj qaagoto, qaa bologaa kitia meleema mono kotuegonj onjoma laligowu. Kaenj ama laligogi Anutunonj iikawaa tawaya meleeno kotumotueya bunja qenj aowutiwaajonj onjono. Kaenj ama laligonj Ponj asugiwaatiwaa kambananonj mono oyanboyanj kolooowu. ¹⁰ *Kaanja koloowutiwaa qaaya ii Bunja Terenonj kokaenj oogita eja: “Monjonj laaligo naanjawo laligomambaa ainja koloonj muro weenj awaa awaa iima laligomambaaonj moji, iinonj mono neselanj qaa bologa jewabotiwaajonj somonjonj laligowa. Buu susyanonja gbingbaonj qaa koloowabotiwaajonj mono galej menj aonj laligowa.

¹¹ Nanamemenj bologa mono gema qenj gawonj awaa awaa menj laligowa.

Luaenonj laaligo iikawaaonj monjama ii bunja qenj aomambaajonj kaparanj koma namba.

¹² Ii kokaembaajaonja: Ponjonj ejemba solanja injiima galej koma qamakooligiaajonj geja amakejato, ejemba doogoya ii ba mende koma onjomakeja.”

Qaa kaenj eja.

¹³ Onjo gawonj awaa mewombaaajonj uugere ama laligowuti eenj, ejemba seiseiyanonj gawonjia siimbererenj menj menj bolinj onjombombaaajonj mende mobuya. ¹⁴ *Ii mende mobuyato, kilenj nanamemenj solanja anjitiwaajonj ama siimbobolo mobuyagati eenj,

* 2:25: Ais 53.6   * 3:1: Ef 5.22; Kol 3.18   * 3:3: 1 Tim 2.9   * 3:6: Jen 18.12   * 3:7: Ef 5.25; Kol 3.19

* 3:10: Ond 34.12-16   * 3:14: Mat 5.10; Ais 8.12-13

onjo mono kilen Anutunonj kotuegonj onono oyanboyonj mokoloowuya. Kakasililin menj onjombotiwaaajonj mono een aaruj lalanjanij keegia moma uugia kamaaro uubobooligianonj unjuwabo. ¹⁵ Uugianonj mende kamaawato, uugia mono Ponj Kraistwaanonj somongonj kania soraaya pondan romonggogi uro laligowu. Mono kamban so jorinj Kraistwaa kania ejemba jen asarin onjoma laligowu. Oyanboyonj koloowombaa jejeronromonj anjuti, ejembanonj iikawaa kaniaajonj qisin onjoggi mono kuuya iyonoononj qaa ii meleema onjoma laligowu. Mono gumbonjonjonj qaganonj ejemba goda qen onjoma uu kuuj onjoma laligowu.

¹⁶ Qaagia kaen galej konji Anutunonj injiima “Sokonja,” jero uugejagianonj kaen mobutiwaaajonj nambu. Kraistwo qokotaan nama nanamemenj awaa anji uudeq qaa tokoronkota tond u jen onjmakejuti, iyonononj mono iyanjiaanonj qaa bologaaajonj ama gamu mewuya. ¹⁷ Gawonj awaa awaa menj laligogi ejemba tosonianj kilen kakasililin ama onjoggi Anutuwaajonj ama siimbobolo mogi sokonja. Iwoi bologa ama menj iikanonj siimbobolo mokologoj gamuyawo koloaja. ¹⁸ Kraistnonj kaanagadeen kambanj motonjgo singisonggonanaajonj ama komuro. Anana doogoya koloonij Dindinj iinonj nunuano Anutuwaanonj keubombaaajonj ama siimbobolo moro. Namo ejaga jen selia qegi komuroto, Unja Toroyanonj menj gbilinj muro waama laligoja. ¹⁹ Unja Toroyanonj wano nonomesaonj koomuwaa senjonj gomanonj kemenj kokooso kasa gbadononj laligogiti, iyonoojonj Bunja qaaya jen asarin onjono.

²⁰ *Wala eenjanonj Nooawaa kambanonj wanjo somata meg i Anutunonj uugia meleembutiwaajonj kaparanj koma moma mokosinjgonj mambonoto, ejembanonj qaa mende tenj koma tiwilaan koomuwaa kasa gbadononj kemegi. Ejemba sumanj melaada 8:yanonj Anutuwaa jeta tenj konji jero konj kiro apunonj waama balonj qen turuj wanjo elaaro Anutunonj ii gboulunonjga gou gajogia koma wanjia somonggoro. ²¹ Iwoi kaanja kolooroti, ii oomuluwaa sareya koloaja. Jiisas Kraistnonj koomunonjga waama laligogiwaajonj ama kambanj kokaamba apu nonomorigi Kraistwaa esujanonj turuj nonoma wanjanana somongonjkeja. Apu ii selewaa jewonja songbambaatiwaajonj ama mende ama nononjuto, oomuluwaa honja ii kokaen: Anana Anutuwo laligowombaaajonj soomonggo ama joppanj qaanonj somongonj kokaen qama koolinjkejonj, “Anutu, gii mono uutaa gojejeraya songbana uuta soraaya kolooro goo jaanonj sokombaa.”

²² Jiisas Kraistnonj Siwe gomanonj eu uma Anutuwaa boro dindinjnanonj bunjabunjayawo raja. Anutunonj ku-usuj muro rama Siwe gajoba ano Siwewaa ben kawali kania kania esujmumugianonj niniima galej kuuj nonomakejuti, ii kaanjadeen galej koma onjono qaaya baatanonj laligoju. Kian.

4

Mono letoma laaligo qaita monj laligowu.

¹ Kraistnonj anjaa selianonj siimbobolo morotiwaajonj onjo kaanagadeen sele busugianonj siimbobolo mobombaaajonj jorinj laligowu. Iwo momo motonjgo kokaen menj romongowu: Moḡnonj singisonggo amakeji, iinonj iyanjaa seliaa siinja kombombanja otaamambaajonj nama munjkeja. Moḡnonj Kraistwaaajonj ama siimbobolo momakeji, iwaa siinja kombombanja bologanonj mono zololonjgonj kamaaro singisonggo togonj mombo mende amamambaajonj kaparanj koma laligowaa. Uuroromonggogia iikanonj mono wogia mero iikanonj rindanjgonj akadamugiawo koloonj laligowu.

² Uuroromonggogia iikanonj rindanjgonj nama uuselewaa siinj kombombanja bologa mono somongonj galej koma laligowu. Kambanj kokaambadeen kanainj namononj toroqen laligonj ubuti, iikanonj mono Anutuwaa usuiinja tenj koma otaan laligowu. ³ Onjo kambanj laligonj kougiti, iikanonj ejemba angonjoragiawo uugia mende meleema nanamemenj bologa lanj ambombaaajonj mojuti, iyonoo tani kaanja kokaen lanj laligogi: Serowilinj ama siinjia kombombanja bologa tond u otaan laligogi. Apu gisi (marihuana), goja deuj iwoi ii otonjboranjenj menj wakasiinj negi wanjia sooro enjalolonj laligogi. Jejelomban onj nenj rii gbawe oronj embaqemba menj bolinj onjoma gejajuju ama laligogi. Tando lopionj liligonj siminj kuma onjoma iwoi kanjanawo amakeji. Kaenj amakegito, onjo kambanj kokaamba nanamemenj kaanja ii mende toroqen amakeju.

⁴ Ejemba angonjoragiawononj pangamanonj laaligowaa resa sumu pilinjilinjgonj eji, iikanonj horonj lugunj kemenjkeju. Onjo yonjowo mende horonj kemegi iima aaruj uudeq qaa tokoronkota jenj onjmakeju. ⁵ Kaen amakejuto, Anutuwaa jaanonj keugi qisin onjono kaniagia asuganonj isaama jenj asarigi mondomondogia qewagowaa. Anutunonj ejemba jaawo laligojni ano koomuya mono kuuya ananaa qaanana gosinj jenj tegomambaajonj jorinjia. ⁶ Sele busunanonj komuwonjati, qaanana iikanonj mende tegowaa. Kawaajonj

* 3:20: Jen 6.1-7.24

Oligaa Buṅa ii koomuwaa senjon gomanon laligojuti, iyononon kaanagadeen mobutiwaajon Poṅonon wala jen asariro. Ii kokaembaajon: Anutunon nanamemengia gosin ejemba tosaanon nono kaanja jen tegon onono sele busuwo laligogitiwaa irona mokoloowuto, tosanon uugia meleema kokoosogianon gbilin laaligo kotigaa buṅa koloogi. Anutu anjo kotiin laligonkeji, iikaanjadeen kuuyanon laaligo kombombaṅa laligon ubutiwaajon moma kottiinkeja. Tosianon Buṅa qaa ii uugia kuun onjombutiwaajon jegi. Kian.

Gawon memewaa momo kalenja ii mono galeṅ koma ubu.

⁷ Iwoi kuuyaa kambanjon tegomambaajon dodowija. Kawaajon onjo mono qama kooliwombaajon imowamo mende laligowuto, onjoangiaa nanamemengia galeṅ koma aon zen nama qamakooli gawon men laligowu. ⁸ *Buṅa Terewaa qaa mon ii kokaen eja, “Ejemba uunananon jopagon onjoma singisonjoggia seiseiya koleleṅ gamugia turunkejon.” Kawaajon alaurugia onjo batugianon mono pondan jopagon aon laligowu. ⁹ Onjo mono alaurugia koma horon mirigianon ainjolon rama uugianon jejewenenwenen njindin-nunduruya qaa kalan koma aon laligowu.

¹⁰ Anutunon kalenmorian kania kania iikawaa Toya kolooja. Iinon gawon memewaa momo kaleṅ morota morota mendeema onono laligoju. Onjo motomotoon mono momo kalengia awaagadeen galeṅ koma iikanon kanagesourugia welen qen onjoma laligowu. Ii buṅa qen aogitiwaa so mono gawonon ama tuun batugianon ilaan aon laligowu. ¹¹ Gawon memewaa momo kaleṅ woi ii kokaen: Daen yonjonon Buṅa qaa jen asarinkejuti, iyononon ii mono Anutunon sololon onjmakejiwaa so jen laligowu. Daen yonjonon alaurugia welen qen nanjon onjmakejuti, iyononon mono Anutunon inaan esun onjmakejiwaa so ala ilailaa ama onjoma laligowu. Jiisas Kraistwaa buṅa koloojutiwaajon iwoi kuuya kanon mono Anutu mepeseegi qabunyanon akademuyawo koloon en ubaa. Iinon asamararan Toya ano ku-usun Toya ii kamban kamban laligon kouma laligoja ano tetegoya qaa laligon ubaa. Qaa ii onjanon.

Kraistwo nama mono siimbobolo moma laligowu.

¹² Oo wombo alauruna, siimbobolo qagianon uro iwaa kukunjonon gere kaanja getaalin angotete men onjmakeji, iikawaajon mono mende aarun laligowu. Iwoi koloon onjmakeji, ii batugianon iwoi morota kaanja, iikaen romongowubo. Ii namonon laligojonjwaa so koloonkeja. ¹³ Mende aaruwuto, Kraistnon kaiyaka awaa ano kakasililin ama mug moroti, onjo mono siimbobolo iikawaa kitia mojutiwaa so korisoro ama laligowu. Iwo kaanja laligogit eleema karo asamararanjonon asugiro kamban iikanon kaanagadeen aisoon oyanboyon mokoloowuya. ¹⁴ Ejembanon injiima uugia Kraistwaanon meleengitiwaajon ama uuqeqe qaa tokoronkota jen onjmakejuti een, onjonon mono simbawonjowo kolooju. Kaen jen onjmakejutiwaajon ama Anutu waa Unṅ Toroya asamararanjowo iinon mono qagianon uma ku-usunjonon turun onjoma kotuegon onjmakeja.

¹⁵ Onjononga monjonon iwoi bologa anotiwaajon siimbobolo mokolon mobabo. Monjonon kikekakasililin ama ejemba unun iwoi yongoro meroti me tosia siijaago men onjomanjen yonjonon qaa lan jero sipasipa qero gawon meme kaanja monjonon lan ewaewar koma lombo mokolonkeji, iinon mono siimboboloya anṅa soyanon moja. ¹⁶ Monjonon Kraistwaa alia koloojiwaajon anjosisiri mokolon siimbobolo moji een, iinon mono iikawaa gamugamuya een mende moba. Gamu qaagoto, Kraistwaa qata bosinjiwaajon mono Anutu mepeseen laligowa.

¹⁷ Anutunon ejemba qaanana gosiwaatiwaa kamban kan kuuro iyanjanon uumeleṅ kanagesouruta ananaa qaanana ii wala jen tegowaa. Wala ananaa qaanana jen tegowaati een, ejemba Anutu waa Oligaa Buṅa mende ten konji lombo qagianon uro tetegyanon mono nomaen koloon onjonaga? ¹⁸ *Buṅa Terenon qaa mon ii kokaen eja:

“Solanṅa yonjonon Siwe gomanon ubombaajon kupukapa ambuti een, singisonjog ejemba anjonjoragiawo yonjo qaagia mono nomaen koloonaga?”

¹⁹ Kawaajon alauruna Anutu waa jeta ten koma anjosisiri mokolon siimbobolo momakejuti, onjonon mono kokoosogia mokomokolo Toyaa boronon ambu. Toya iinon qaa jerotiwaa so alauruta sopa somonjonon kokojiji koma kalan koma onjmakeja. Kokoosogia iwaa boronon ama mono jegenṅa nama gawon awaa awaa pondan men laligowu. Kian.

5

Jotamemeya onjonon qambanmamban qaa

¹ Niinon uumeleṅ kanagesowaa jotamemeya mon koloon Kraistnon siimbobolo moroti, iikawaa qaaya nanjon jenkejen. Kanagen eleema karo asamararanjonon asugiro qabuṅa nono mokoloomambaajon mojen. Onjo batugianon noo jotameme alauruna

koloojuti, niinonj onjoo uugia kokaen kuuj onjonjen: ² *Anutunonj moma laarin onjoma lama tuunja borogianonj anoti, onjononj mono ii kalanj koma onjoma laligowu. Gawonj ii mojtitiiti qaganonj qaagoto, Anutuwaa jeta otaanj uusiingia gawononj ama afaanjonj geregere qaganonj zej menj nambu. Mondomondo qaganonj injarere laligonj monen iwoiwaajonj mende kaparanj koma laligowu.

³ Lama tuunj baagianonj kanj nanjuti, ii mono eja ponj tani kaanja mende galenj koma onjombu. “Zioz galenj koloojonj,” jenj totogianonj mende qen menj biwiinj aowuto, nanamemebaa sili awaa ii lama tuunj qendeema onjoma laligowu. ⁴ Nanamemenj awaa ama laligogi lama galenj wanjononj mombo asugiwaati, kambanjanj iikanonj mono soronj arogianonj kotogonj ila wage akadamyawo wangianonj mouma somonggogi bunja qen aowuya. Akadamu iikanonj mono kambanjanj monjononj mende taalinj titikota koloowaa. Kianj.

Sagbili onjooonj qambanjanj mambanjanj qaa

⁵ *Sagbili onjononj kaanqadeen galenjurugia yonjoo qaa baatanonj kema laligowu. “Anutunonj sewanjiki ejemba tuarenjenj ama onjmakejato, iyanjgia menj kamaanjanj aonjkejuti, ii mono kalenmorianjanj onjmakeja.” Kawaajonj onjoo mono korebore batugianonj onjooanjia menj kamaanjanj aonj laligowu. Tani iikanonj mono maleku kaanja kotogogi kemero laligowu.

⁶ *Kawaajonj mono onjooanjia menj kamaanjanj aonj Anutuwaa boro ku-usunjawo iikawaa baatanonj kenjgi kambanjanonjanj kanj kuuro saanonjanj menj biwiinj onjombaa. ⁷ Bunjanj qaa monj ii kokaen eja, “Iinonjanj onjoo kalanjanj koma onjmakejiwaajonjanj majakakagia kuuya mono iwaa borononjanj ama mesaowu.”

⁸ Nanamemenjanj galenjanj koma aonjanj zej nama pondanjanj uugbilighbili laligowu. Kilenjaa Toyanonjanj lanjanj liligonjanj ejemba tuarenjenjanj ama mongama nonomakeja. Monjononjanj uruambe qero iinanjanj mono laionjanj kaanja gogonjanj nonomambaaajonjanj jororija. (Laiononjanj gbuu gbororo qama silano moma bombonggaogia waamakeja.) ⁹ Onjoo siimbobolo momakejuti, onjoo uumeleenj alaurugianonjanj kaanjanjideenjanj gomanjanj so kakasililinj iikayadeenjanj moma mokosingonjanj laligoju. Ii romonjonjanj torokogia yakarinjanj momalaarinonjanj rindanjonjanj nama laionjanj ii kotakotagadeenjanj tuarenjenjanj ama munjanj laligowu.

¹⁰ Onjoo kambanjanjanj torodaamonjanj siimbobolo moma laligogi mososonjonjanj nanjonjanj menjanj kotiinjanj onjonogonjanj saanonjanj nendunjanj powowonjanj kotiganonjanj konjgarayaa qaa nama laligowuya. Kaanja Kraistwo nanjgigo akadamyaa togonjanj onjooonjanj asamararanjanonjanj uma tetegoyaa qaa asarinjanj laligonjanj ubuya. Anutu, kalenmorianjanj kuuyaa Toya kolooji, iinonjanj mono onjoo kaenjanj ama laligowutiwaajonjanj onjooonjanj. ¹¹ Iinonjanj ku-usunjanj Toya laligonjanj kouma laligoja ano kambanjanjanj tetegoyaa qaa laligonjanj uma laligowaa. Qaa ii onjanonjanj.

Piitononjanj yeizozo qaa tetegoyaa jero.

¹² *Anutuwaa kalenmorianjanj ii kiankomu honjanj toonjanj kolooja. Niinonjanj qaa ii kotiinjanj nanjonjanj jenjanj onjononjanj kalenmorianjanj iikanonjanj nanjonjanj nama kotiinjanj laligowutiwaajonjanj jenjanj kotonjanj onjonjenjanj. Kawaajonjanj tere toroga koi jewe nenjana Saillasanjanj oonjanj onjanja. Iinonjanj niwo pondanjanj nama uumeleenjanj nenjana kolooja. Iwaajonjanj kaenjanj romonjonjanj.

¹³ *Anutunonjanj uumeleenjanj kanageso onjoo kaanja iyanjaajonjanj meweenjonjanj onjooonjanj Babilonjanj siti bologa kanonjanj * laligojuti, iyonjononjanj yeizozogia anjgi onjooonjanj kaja. Momalaariwaa merana Maak iinonjanj kaanqadeenjanj yeizozoyaa anjanja. ¹⁴ Onjoo batugianonjanj waegia menjanj anjonjanj aonjanj newogia kososonjanj laligowu.†

Alaurunana Kraistwo qokotaanjanj nanjuti, luaenonjanj mono kuuya onjowoo ewa. Kianjanj.

* 5:2: Jon 21.15-17 * 5:5: Gba 3.34 * 5:6: Mat 23.12; Luuk 14.11; 18.14 * 5:12: Apo 15.22, 40 * 5:13: Apo 12.12, 25; 13.13; 15.37-39; Kol 4.10; Flm 24 * 5:13: Babilonjanj Room sitiwaa qaa aasangoyaga. Aisisaanjanj buknonjanj kaanjanjideenjanj qaa ii iikawaa so oogita eja. † 5:14: Kambanjanjanj kanonjanj jolonjanjia jenjanj waegia menjanj buugia kitonjanj nenjanj laligogiti, mono iikawaajonjanj jeja.

Piitowaanonj Tere 2 Piitononj Tereya ano 2 kolooro. Jen-asa-asari

Piitononj Tere koi Kraistwaa alauruta balonj so rama kenjiti, iyonjoonj ano liligonj kenon. Tosianonj qaa soosooya mokoloonj ejemba kuma soonj onjonjitiwaaajonj laaligo soraaya mesaonj serowilinj nambonjnambonj iwoi lanj ama menj laligogi. Boi takapolakaya ii Anutuwaa qaa baatanonj mende kema (2.10) jeulalanj (3.17) ama selegia mepeseen (2.18) jaba-arambaranj (2.10) ama iyanjgiaa jaajaa laligogi. Kaiyakagianonj Jiisas qakooma mugi. Yonononj mepaqepae ejemba godaqeqegia qaa laligonj wansanjwansanj ejemba (2.3) looloria (2.18) jinjaunj menj onjonji. (3.3-4)

Piitononj qaa ano nanamemenj iikawaajonj majakaka somata moma dingowaatiwaaajonj manja qenj hamoqeqewaa kania jenj asarija. Uugia kuunj jenjkootoya kokaenj ooro, "Anutu ano Ponj Jiisas Kraist ii onjononj moma laarinj oroma yorowo qokotaaninj lombo ii menj kamaanj ano afaangowaa. Momo kaanja ii jembiri qaagoto, ejemba iyanjgiaa jaagianonj Jiisas iigi ejemba kuma onjoma laligoroti, ii moma ninijogi karo moninj. Kawaajonj mono laaligo soraaya laligonj gadokopa laaligo ano uuwoi ii gema qewu."

Tosianonj kaparanj koma kokaenj lanj jenj ejemba kuma soonj onjoma laligogi, "Kraistnonj mombo mende eleembaa." Qaa ii jembiri qaaya. Piitononj qaa iikawaajonj majakaka somata moma kitia kokaenj meleema jenj ooro, "Kraistnonj eleembaatiwaa kambanja qero ujiwaa tani kolooji, ii kokaembaajonja: Anutunonj ejemba ananaanongja monjonj tiwilaawaatiwaaajonj mende mojato, kuuya anana uunana meleema singisonjgo laaligonana mesaowombaaajonj moma kaparanj komakeja."

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1.1-2

Anutunonj soraaya laligowombaaajonj nonoono 1.3-21

Boi takapolakaya yonoo kaniagia 2.1-22

Tetegoyanonj Kraistnonj eleema kawaa 3.1-18

¹ Saimon Piito niinonj onjowo qaa aminj mobombaaajonj tere koi oojen.

Jiisas Kraistnonj wasinj nono aposol koloonj welenj qenj munj laligonjkejen. Benj Anutunananonj Hamoqeqe Toya Jiisas Kraist wasiro kamaaro iwaaajonj ama qaanana jenj tegoro solanjaninij momalaarinananonj kolooro. Onjo momalaari iikayadeenj buja qenj aogi sewanja uuta kolooro nono kaanja simbawonjowo laligoju.

² Onjo Anutu ano Pojnana Jiisas moma kotonj oronjuti, iyorononj monjo kalenjmoriana kelemaalenj onjoni luaenonj laligowu. Kianj.

Anutunonj onjoonoti, iikanonj mono kotiinj nambu.

³ Anutunonj asamararanj Toya akadamyawo kolooja. Kawaa so anana soraaya tataanjkota koloonj laligowonjatiwaaajonj nonoono. Kania kaenj moma yagoninj kalenj nonomakejiwaa kania koloooro. Anana laaligo kombombanja laligonj uuwaa komagbiligibili tororo ambombaaajonj iwoi amamaanjkebonjati, iwaa benj esujanonj mono ii kuuya nonono bujananaga koloonjkebaa.

⁴ Asamararanj Toya iinonj uunananonj gawonja gawonja damuyawo menj kalenja kuuya nonomambaaajonj momakeja. Anutunonj soomonggo qaaya nononoti, iikawaa sewajanonj mono uuta kolooja. Onjo wala balombaa siingia kombombanja bologa tondu otaanj anjonjora uutanonj laligogito, Anutunonj onjo iikanondeenj metogonj wangja somonggoro. Kaenj koloooro gadokopa laaligo serereenj gema qewutiwaaajonj hamoqeqe arenja anota eja. Momo ano nanamemenj akadamyawo Anutuwaanonj eji, iinonj onjo iikawaa so letoma gbilia koloowutiwaaajonj kaparanj komakeja. Onjo soomonggo qaaya somata qatawo iikanonj qokotaajuti eenj, iinonj mono inaanj onjono mombo letoma Siwewaa akadamyawo mokoloonj buja qenj aonj laligowuya. Akadamyawo iikanonj saanonj rijooonj sokoma onjombaa.

⁵ Anutuwaanonj soomonggo qaa kaanja ejiwaaajonj ama onjo mono momalaariwaa honja koloonj onjono qendeema laligowu. Kaanja laligowutiwaaajonj mono kaparanj koma zenj nama manja qenj laligowu. Honja koloonj onjombaati, iikaenj saanonj Anutuwaa kania toroqenj moma kotowuya. ⁶ Momakootogianonj somariiro saanonj nanamemengja toroqenj galej koma aonjkebuja. Galej koma aoaogianonj somariiro saanonj nama kotiinj lombo mokosingonj bosima laligowuya. Nama kotikotiigianonj somariiro saanonj mombo Anutuwaa jetaa so uuwaa komagbiligibili ama laligowuya.

⁷ Uuwaa koma gbiligibiligianonj koloonj somariiro saanonj uujopagianonj seiuro uumeleenj alaurugia ala-ala menj kalanj koma aonj laligowu. Uujopagianonj seiuro saanonj ejemba

kuuya jopagon onoma laligowu. ⁸ Ono Anutuwaa akadamu kaanja bunja qerj aonj menj seinj laligowuti eenj, mono gorosonja mende laligowu. Kaanja qaagoto, akadamura iikanonj mono nemurj koma onono afaanjonj Pohnana Jiisas Kraistwaa kania moma kotonj saanonj gawonja jegenja nama megj honja koloonkebaa. ⁹ Saanonj koloonkebaato, dakaya yonjoonj Anutuwaa akadamu kaanja mende enj ononji eenj, iyonjo momakootogianonj mono toroga kolooro bao jaagoo kaanja kemakuunkanjuun amakeju. Anutonj singisonjgogia walaga songbano soraaya koloogiti, ii duduunj imowamo laligoju.

¹⁰ Oo uumeleenj alauruna, Anutunonj meweengonj onoma onjoonoti, onjo iikanonj riinj rindanjonj nambutj eenj, mono kambanj monjonj mende tama kamaanj kombuya. Kawaajonj onononj mono iikanonj kotakota rindanjonj nambombaaonj kaparanj koma laligowu. ¹¹ Kaenj ama laligogi Anutunonj injiuro sokono koma horonj onono Siwe gomanj naguyanonj kuuya tano saanonjgadeenj uutanonj ubuya. Pohnana Jiisas Kraistnonj Hamoqeqe ano bentotonj Toya koloaja. Iwaa bentotonj uutanonj ugi kambanj tetegoya qaa galenj koma onono oyanboyonj koloonj laligowuya.

¹² Bunja qaa honjanonj kana kaanja qendeema ononji, onjo ii mono bunja qerj aonj iikanonj bonj qerj nama kotijju. Kawaajonj qaa arenj jejenj, ii saanonj moma asarijuto, niinonj kilenj iikawaajonj kambanj so jenj gbilinj onomambaaonj mojenj. ¹³ Kaenj moma sele busu kokawaa kala kuunjonj laligomanjatiwaa so qaa arenj ii duduuwubotiwaajonj momogia jenj gbilinj kuunj onomambaaonj mobe sokonja. ¹⁴ Niinonj sele busuna kusuga koi kala kuunj kaanja luluuma uulanjawo komunj koomu gomanonj umanjati, kaenj moma yagojenj. Pohnana Jiisas Kraistnonj kaanagadeenj buju qaa kaanjadeenj nisaano mobe. ¹⁵ Qaa arenj kuma onjombeti, iikanonj uu wombogianonj ero niinonj goronj qerj koomu gomanonj kembe iikawaa gematanonj kaanagadeenj ii saanonj kambanj so romonjonj laligowu. Niinonj iikawaajonj kotiinj kaparanj komakejenj. Kianj.

Kraistwaa asamararanja ii jaanananonj iima nanjonj jenjkejonj.

¹⁶ Pohnana Jiisas Kraistnonj qabunjaaya uuta menj gawonj ku-usunjawo menj laligoroti, nonononj ii nononanaa jaanananonj uunj iima laligoninj. Kaenj laligonj iikawaa so kususunja kania ano eleema kawaatiwaa qaaya ii jenj asarinj onoma laligoninj. Ii benj sosombanj sundu* kaanja mende jembiri aninj roromonjo giraboga kaanja ii lanj mende otaanj laligoninj. ¹⁷ *Niinonj Jiisaswaa qabunjaaya uuta ii nononano kokaenj kolooro iininj: Asamararanj Toya uuta iinonj qaa ijoro qa kokaenj kolooro moro: “Eja koi neenaa wombo merana kolooro iwaajonj uunanonj qeangoro iimasijn mojenj.” Kaenj ijoro moro Manj Anutunonj asamararanj muro akadamura bunja qerj aonj laligoro. ¹⁸ Nonononj iwo baanja kowoga kanonj uma laligoninj qa iikanonj Siwenonjga kolooro moninj.

¹⁹ Gejatootoo ejemba waladeenj Bunja qaa jenj oogiti, ii kambanj kokaamba moma sorogonj anjonj koninj powowonj kotakota koloonj nononja. Kawaajonj Bunja Tere walagaa qaaya ii mono tororo geja ama bunja qerj aonj laligowu. Kiwanonj gomanj sinjngoro asarinjkeji, gejatootoo qaa iikanonj mono iikawaa so jenj asarinj onjmakeja. Onjo iikawaa asaganonj qokotaanj nambutj eenj, mono saanonj Anutu-waa kana honja iima pangamambaa nanamemenja yakarinj mesaonj laligowu. Kaanja laligonj uma mam-bonji gomanj wengeranj suluro gomaambawaa widia asugiro uuwombogianonj asariwaa. Pohnananonj eleema kawaatiwaa widianonj mono menj asarinj onono iima Anutu-waa iwoi kuuya iima asaridaborowu.

²⁰ Qaa waja mutuya koi mono moma asarinj mende duduuwu: Balonj ejemba monjonj Bunja Terewaa gejatootoo qaaya ii iyanjaa roromonjo qaganonj jenj asarimambaaonj amamaankebaa. ²¹ Ii kokaembaajonj amamaankebaa: Balonj ejemba mombaa uusiinanonj kambanj monjonj mende nemurj kono gejatootoo qaa kolooro jegi. Kaenj qaagoto, Unja Toroyanonj gejatootoo ejemba uugianonj sololonj onono Anutu-waa jetanonja qaa menj jegi. Kianj.

2

Boi takapolakayanonj mono laligonj tiwilaawu.

¹ Gejatootoo ejemba takapolakaya ii kaanagadeenj Israel kanageso batugianonj asugigi. Iikawaa so onjo batugianonj boi soosooya kaanagadeenj asugiwuya. Asuginj nama onjo momalaarigia tiwilaawaatiwaajonj enjalolonj qaa batuya batuya ii aasangoyanonj menj batugianonj kawuya. Somatanananonj dowegia meroti, Ponj ii kaanagadeenj qakooma munj iikaanja kanonj iyanjia kondeema aonj uulanjawo tiwilaawuya.

* **1:16:** Benj sosombanj iikawaa kania monj ii kokaenj: Momo ejemba yonjo uugianonj jembiri momo letono qaa kania kania lanj romonjonj gisomaso anji koloonjkeju. * **1:17:** Mat 17.1-5; Maak 9.2-7; Luuk 9.28-35

² Kaento, ii kilen ejemba seiseiyanon yonoonon serowilin siligia otaan iyangiaa jaajaa laligowuya. Kaanja laligowuyatiwaajon ama ejembanon roromongogia angi qetetangoro uumeleembaa kana honjaajon mogi gamuyawo koloonkebaa. ³ Boi takapolakaya yononon mono otoko qaganon sundu kania kania jembiri (qaa aisenja) lan jen sein laligowuya. Kaanja laligogi ononon ii moma afaangon moner iwoi men kululuugi lan amanagaju men laligowuya. Anutu-non ejemba kaanja yonoo qaagia mono monowaa monoyanon jen tegorota irona meleeno qagianon ubaatiwaajon eja. Anutunon kondemondeema onomabaajon ataqtan imowamo mende ambaato, hon toonaga siimbobolo moma laligowuya.

⁴ Kondemondeen koloowaatiwaa galen meme qaa tosaan ii kokaen: Siwe gajoba tosanon Anutuwaa jeta qotogon singisongo angiti, Anutunon ii mende injiima koboorto, hagon onono gere sianon emukanon kemegi. Hagon pangaman ziwiziwi dutanon onooma aen gbadonon (tape) gbadoon onono. Gbadoon galen koma onono qaagia jen tegowaatiwaajon mamboma ragita rama kouju. ⁵ *Monowaa monoyanon ejemba angonjoragiawo namonon laligogiti, Anutunon ii kaanagadeen mende injiima koboorto, gboulu somata jero waama unun turun onono. Turun ononoto, kilen eja Nooa iinon uumeleembaa qaa jen nanamemen dindina ambutiwaajon ama uukuuku men onoma laligoroti, ii ano ejemba ⁷ ii laaligogia angon koma sopa somonjon onono.

⁶ *Kaanagadeen Sodom Gomora taon woi ii tiwilaawaatiwaa qaaya jen tegon gerenon onoro gere sogagaragadeen eri. Ejemba angonjoragiawo yonoonon iwoi nomaen koloowaati, iikawaa sareya iibutiwaajon ii ano koloojao. ⁷ *Gerenon kuuya onoomabaajon anoto, kilen eja solanja Loot ii wala batugianonga metogon angon koma muro. Jeulalan ejemba serowilin nambonambon ama iyangiaa jaajaa nanamemen tosaan tondun angii iima yonoonon moma bolin uuta kamaaro laligoro. ⁸ Eja solanja ii yonoo batugianon laligon nanamemen jeulalan kanjanawo iima moma laligoroti, iikawaajon mono ween so moma jinjingon laligoro. Iwaa uuta solananon mono suulan boliro laligoro.

⁹ Galen meme qaa jejeni, iikanon Anutuwaa kania kokaen qendeemakeja: Ponjon ejemba Anutuwaa laaligo kombomana koma gbilinjejon, anana saanon angobatonnga metogon wajnana somongomabaajon momakeja. Iikaan momakejato, ejemba doogoya ii qaagia irona meleeno qagianon uro gajobaurutanon galen koma onongi laligowuya. Kaanja laligon ugi kamban somatanon karo qaagia jen tegoro toroqen siimbobolo moma laligowuya.

¹⁰ Ejemba selegiaa siin kombomana bologa otaan angonjora-giawo koloon jeulalanon Anutuwaa ku-usuna men kamaan amakejuti, Anutunon ii mono waladeen jen tegon ononota siimbobolo somata moma laligowuya. Boi takapolakaya yononon mono jabarambaran qaganon iyangiaa jaajaa laligon Siwewaa bensakon kawali asamararangiawo eukanon laligogiti, iyonoonon sombugia mende momakeju. Ii qaago totoonto, ii kaanagadeen uuqeqe qaa tokoronkota jen onomakeju. ¹¹ Kaen amakejuto, Siwe gajoba ku-usungiawo boi soosooya ii unuugun uuta koloojuti, ii kilen Siwewaa bensakon kawali ejemba ii Pombaa jaasewananon qotogon uuqeqe qaanon tokoronkota mende jen tegon onomakeju.

¹² Gajoba yononon kaen mende amakejuto, ejemba yononon selegia men uma Buna qaa mende moma koton ii kilen yonoonon uuqeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Oro soona kaanja momakootogia hona mende kolooro oro laaligowaa siin iwoi qerewena iigadeen momakeju. Oro soona ii koloogita ejembanon lan unugi komunkejuti, iyononon mono iikawaa so lansan tompin laligon tiwilaawuya. Iyangiaa siin roromongogia ingonmanjonanon mono kondeema onongi tiwilaadaborowuya. ¹³ Tosaanja horon ureen ama onongi kakasililin mogito, Anutunon iyangiaa qaagia irona meleema onono siimbobolo iikayadeen qagianon ubaa. Uumeleen ononon uukalen qendeema aowomabaajon ajoroon lomban angii boi takapolakaya yononon mono iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romonjon baanon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia borona borona gamugiawo kaanja koloaju. Iyangio sele busugiaa siina metogowomabaajon ajojoroo iwoi asasaganon ama serowilin asuganon ama lansan aisoonkeju. "Ziozwa eja toya koloojon," jen tosia onoonon mende romonjon tiligon onjombomaa korisoro momakeju.*

¹⁴ Jaagianon kaisero jaajaa unu emba injimakejuti, ii serowilingadeen ambomabaajon momakeju. Serowilin iwoi ambomaba siina ii mende totoon mesaowomabaajon

* 2:5: Jen 6.1-7.24 * 2:6: Jen 19.24 * 2:7: Jen 19.1-16 * 2:13: Boi yononon toron kaanja asanjon rajuto, wangogianon iyonoonon qagon janjowabo.

momakeju. Ejemba kongbara komakejuti, ii horonj onjonji kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogia mosomakeja. Otoko ama uuroromonggia kotakota iikanonj eja. Kaenj amakejutiwaajonj Anutunonj seigonj onono tiwilaawuya.

¹⁵ *Yonjononj kana dindiña gema qenj uusoosoo tirtuanj kema gejatootoo eja Balaam Beorwaa meria iwaa uugere kana otaanjkeju. Kere eja ponj moñnonj Balaam Israel ejemba tiliqili ama onjombaatiiwaajonj tawa muroti, uusiññanonj mono monerj ii memambaajonj koloonj muro. ¹⁶ Koloonj muroto, donji moñnonj kilenyaajonj terenjonj jenj muro. Donji qaa mende jejeta kanonj mono eja arononj qaa jenj gejatootoo eja iikawaa uusoo nanamemenj ii somonjonj muro amamaaro.

¹⁷ Ejemba yonjononj mono apu jaaya juuguya kaanja tani laligoju. Raidimbonj haamononj koosu omaya konja qaa ii utitiññ onjmakeji, mono iikawaa so eenj lansanj kema kanjkeju. Anutunonj yonjoonj pangamanj ziwiziwiwaa uutanonj miri arenjonj onjonoti, mono dutanonj emukanonj kemenj laligonj ubuya. ¹⁸ Yonjononj gejajuju qaa omaya jenj selegia menj uma lanj aweqaweke ama terenjonjkeju. Sele busuwaa siingia kombombanja bologa otaanj serowilinj nambonjnambononj ejemba lanj horonj onjmakeju. Tirtuanj laligojuti, tosonianonj iyonjo batugianonga olonj konggiti, mono ii kele qaanonj kuunj onjonji kana goraayanonj kemegi horombobo menj arogia mosomakeja.

¹⁹ Iwoi moñnonj ejemba monj somonjonj galenj koma munjkeji, iikawaa kasayanonj mono ii somonjoro ii tawaya qaa eenj welenj qenj laligoja. Iikawaa so boi takapolakaya yonjononj kele qaa kokaenj lanj jenjkeju, “Onjo mono nono toroqenj nononji saanonj kasagia qaa solanja (frii) koloonj onjoanggia jaajaa laligowu.” Qaa kaenj jenjkejuto, ii kilen iyangio anjonjoragaa welenjeqeya koloonj iikawaa kasanonj laligoju.

²⁰ Yonjo kaniagianonj kokaenj dogoro laligoju: Ponjana Jiis Kraist Hamoqeqe Tonana ii moma kotonj iikaanja kanonj balombaa nanamemenj anjonjorayawo ii misinjonj gema qenjgo mono mombo iikawaa kasanonj kokosiññ aonj osin rajuu. Kawaaajonj kanakanaiyanonj kilenkilenda laligogito, tetegoyanonj kileqileedaboronj laligoju. ²¹ Anutunonj qaanana jenj tegoro solanjaniwombaa kania wala mende moma kotonj tompin laligowuyaga, iikanonj mono afaanja koloonj onjonaga. Kaenj koloonagato, Bunja ii onjanonj injjogi kania moma kotogi bunjagiaga kolooro. Uugia meleema iikawaa gematanonj joponj qaa kowoga gema qegiti, iikanonj mono iwoi kanjanawo koloonj gamu qenj onjmakeja. ²² *Gema qenj kokosiññ aonj kamaanj unjuroti, ii gbaqoosonj qaa honjbonja woi iikawaa so koloaja. Qaa jeta monj ii kokaenj, “Kasunonj loma mombo eleema loloña nenjkeja.” Qaa jeta monj ii kokaenj, “Bao apu moriningo mono mombo eleema sumu pilinjpilinonj lugunj kemenj lomuu aonjkeja.” Kianj.

3

Ponj kawaatiwaa soomonggo qaaya

¹ Oo wombo alauruna, niinonj tere indinj woi koi ambe onjoononj kaja. Qaa jejenj, onjo ii modaborojuto, niinonj Bunja qaawaa honja koloowaatiwaajonj uugia soraaya ii kuunj jenj gbilin onjoma tere indinja woi koi kokaembaajonj oojenj. ² Gejatootoo ejemba soraaya yonjononj eenjanonj Bunja qaa jenj laligogiti, ii mono duduuwubo. Kaanagadeenj Ponj Hamoqeqe Toyanonj jenjkooto nonono onjoanggia wasiwasi eja aposolurugia nonononj kuma onjoninj, mono ii romonjonj koma gbilin aonj menj laligowu. Kawaaajonj niinonj qaa iikayadeenj oowe indinja woi koloaja.

³ *Qaa mutuya monj ii kokaenj moma asariwu: Kraistnonj eleemambaajonj ano kambanj tetegoya kanonj mepaqepae ejemba asugin nanamemengianonj iyanggia siingia kombombanja bologa ii otaanj mepaqepae qaa jenj laligowuya. ⁴ Tosianonj eleema kawaatiwaa qaaya kokaenj jenj qewagonj laligowu: “Kawaatiwaa soomonggo qaaya ii mono dakanonj eja? Ambosakonananonj laligonj kouma komugiti, kambanj iikanonja iwoi moñnonj mende meleeno kemero. Anutunonj Siwe namo mokoloonj orono ilawoila kuuya kanainj eroti, ii mono kaanjadeenj enj kouro laligojonj.”

⁵ *Kaenj jenj qaa kota koi duduunjkeju: Anutunonj monowaa monoyanonj jenj kotonj qaayaa ku-usunjanonj siwe namo mokoloonj orono. Kaanagadeenj jenj kotooro apu deema horonj kenji apu uutanonja namo asuginj kouro. Yonjononj qaa kota ii mojuto, ii mende mojonj tani mondonj lanj jenj lolomoninj amakeju. ⁶ *Kanagenj jenj kotooro apu gboulunonj waama balonj tururo ejemba kambanj iikanonj namononj laligogiti, ii apu nenj motonj komugi. ⁷ Yonjononj apunonj unjuro komugito, namo sombinj kambanj kokaamba iriimakejonj, ii gerenonj tiwilaawaatiwaa so koloaja. Anutunonj iikawaa qaaya ii gbontonj

gbonton jen kotodabororota eja. Qaa iikawaa hona koloowaatiwaa kambananon kan kuuro Anutunon ejemba angonjoragiawo laligowuti, iyonoo qaagia jen tegon kondeema onono tiwilaawuya.

⁸ *Kaen koloowaato, wombo alauruna, nononano iinin gbani 1,000 ii kamban koriga koloojato, Buja qaa motoonjo koi mono mende duduuwu, "Ween motoonjo ii Pombaa jaasewanonon gbani 1,000:baa so kolooja ano gbani 1,000 iiro ween motoonjowaa so kolooja." ⁹ Pombaa soomonjo qaa ii honawo koloowaato, iikawaa kambana ii tororo mende mojon. Tosianon kamban ii qero ubaatiwaajon romonjon lan jenkeju. Ano kambana mende qero ubaato, moma mokosinjon ejemba kuuyanon uunana meleembonjatiwaajon mambomakeja. Monjon gere sianon kemebabotiwaajon mono kaparan komakeja.

¹⁰ *Qaayaa hona koloowaato, Pombaa kaka kambananon mono yonoro meme ejawaa tani kan kuuwaa. Ii obaban kota banananon riuro amamaawonja. Kamban iikanon namo sombimbaa iwoi ii-ita kuuya ii mono gere toon jen sogoyagadeen ewaa. Ween koin, sengelao ano sombimbaa iwoiya kuuya ii juquma oton jinjererenawo qama alin qaombuya. Namu ano ejembanon iwoi kuuya iikanon men angita eji, Anutunon ii kuuya kondemondeema meleeno kemebaa. Kemejen jen tegoro iwoi mon mende toton ewaa. Awawi toton!

¹¹ Ilawoila kuuya ii tani kaana juquma qaombutiwaajon ononon mono ejemba nomaana koloon laligogi sokonaga? Kawaaajon mono nanamemen soraaya otaan Kraist kaana koloon laligowomaaajon koma gbilin aon laligowu. ¹² Ono Anutuwaawaa kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma uulanawo kawaatiwaa gawonja kaparan koma men laligoju. Kamban iikanon namowaa ilawoilaya ano ween koin, sengelao ano iwoiya ii gere toon tanjurun jewaa. Anutunon sombimbaa ilawoilaya ii kuuya kondemondeeno juquma jedaborowaa. ¹³ *Kaen jedaborowaato, Anutunon iwoi asugiwaatiwaa qaa somonjorota eji, nononon iikawaa so namo sombin dologa mokoloon orombaatiwaajon mambomakejon. Ii mokoloon orono iikanon keuma nanamemen dindina otaan laligowonja.

¹⁴ Oo wombo alauruna, onjo kamban somata ii kan kuuwaatiwaajon mamboma laligoju. Kawaaajon mono kokaen ambombaajon kaparan koma nambu: Uugia soraaya kolooro Anutunon jewolfia boronaa qaaya mon mende mokoloo iwo ososogojutiwaajon luaenon laligowu. ¹⁵ Mamboma Ponanaa uu taniaajon kokaen romonjon laligowu: Iinon onjo uugia meleema mombo letombutiwaa kambana qen koriuro uro mamboma onoma mokosinjon laligoja. Wombo alanana Poolnon kaanagadeen qaa iikayadeen oon ononoto, Anutunon momakotoo uuta murotiwaa so qaa ii oon onono. ¹⁶ Iikawaa qaaya ii tereya kuuya kanon jen oonkejato, Buja Tereyaa uutanon qaaya tosia ii lombotawo. Kawaaajon tosianon ii moma asariwomaaajon janjarin riin bimoonkeju. Poumapou ejemba kongbara qen kokobimbij lan laligonkejuti, iyononon tereya tereya ii tondu meeranjonkeju. Iikawaa so Poolwaanon qaa ii kaanagadeen melenjeleen angii sipasipa koma soonkeja. Kaen meeranjon nama iyangia men bolin aon gere sianon kemebuya.

¹⁷ Yononon kemebuto, wombo alauruna, ononon kaen koloowaatiwaa qaaya ii mono waladeen modaborogita laligoju. Kawaaajon mono onjoangia galen men aon laligowu. Jeulalan ejemba kana songin qiwitigonkejuti, ononon mono iyonoo kele qaagianon horon onono onjotaan jinjaun kembubo. Laaligowaa tando powowon kotakota iikanonja kaen ligoon tama kamaan unuwabo. ¹⁸ Ponana Jiisaswaa kalenmorianon nanjuti, iikanon mono mombo toroqen men somariin laligowu. Hamoqeqe Tonana Kraistwaa kania moma kotojuti, ii mono toroqen moma sororogon laligowu. Ii mepeseenin qatanon kamban kokaamba akadamyawo koloon kanagen tetegoya qaa kaana en ubaa. Qaa ii onanon.

Jombaanon Tere 1 Jonon Tere mutuya ano. Jen-asa-asari

Jonon uunon jopagon aoawaa qaaya ii kotiinj jen laligoro. Uumeleen ejemba anana Anutu ano Jiisas Kraist yorowo qokotaanj nama uunana somonjon aon motoonngo koloon laligojon.

Tosianon qaa qolonmologoya ii ejemba kokaenj kuma soorj onjoma laligogi: “Jiisasnon Siwe ejagadeenj kolooja. Balonon iwoi kuuya ii bologa kolooja. Kawaajon Jiisasnon balon eja honja mende koloon laligoro.” Qaa kawaajon ama tosianon “Anutu moma laarijon,” jen nanamemenj awaa mesaon sisau silemale laligon ejemba tosaanj yon kazi ama onjongi ano qezen injarere laligogi. Qaa serja serja kaanjon zioz menj boliwabotiwaajon Jonon gejanono qaaya terenonj kokaenj oon anota karo, “Jiisasnon Siwe ano namo ejaga motoondeenj kolooja. Namononj gawonj meme ano momo meme ii iwoi bologa qaago. Kawaajon ‘Anutu moma laarijon,’ jen Meria Jiisas mende mesaowonja ano alaurunana onjowo uunananonj jopagon aowonja. Uujopa ii mono kaparanj koma ama aonkebonja.”

Tere kokawaa bakaya wanja 6 ii kokaenj:

Laaligowaa kania ii Jiisas 1:1-4

Asasaga ano pangamanj uutanonj laaligo 1:5-2:29

Anutuwaanonj ano Satambaanonj merabora 3:1-24

Unja me ome ii mono kaniagara gosinj mobu. 4:1-6

Uujopawaa kania ano jenkootoya 4:7-21

Momalaari anana bologa haamo amakebonja 5:1-21

Laaligo kotigaa qaaya ii Jiisas Kraist

¹ *Niinonj laaligo kotigaa qaaya jemambaajon tere koi oojen. Waladeenj laaligowaa qaa Toyanon laligorogo kanagenj ilawoila kuuya kolooro. Iinonj laligonj kouma namononj kamaaro ii jaanananonj iima boronananonj selia oosirininj qaaya jero moma laligoninj.

² *Oyanboyaj laaligowaa Toyanonj asugirota nonononj ii iima kania nanjon jen dangunu kaanja nanjon. Laaligo tetegoya qaa iikawaa Toyanonj Manjowo laligonj kouma kamaanj asuginj nononoti, nonononj iikawaa Buja qaaya jen asarinj uugia kuunkejon. ³ Nonononj Manjana ano Meria Jiisas Kraist yorowo uunana somonjonj motoonngo koloon laligojon. Onjo kaanagadeenj uugia nonowo somonjonj motoonngo laligowombaajonj moma iwoi iima moninj, ii jen asarinj onjmakejon. ⁴ Korisorononj uunana saa qero laligowombaajonj qaa koi nenaurunawo jen asarinj oojon. Kianj.

Pombaa asasaganonj laaligo

⁵ Buja qaa iwaa Meriaanongja moma jen asarinj onjonjoni, ii kokaenj: Anutononj asasagaa Toya kolooja ano iwaanonj pangamanj monj mende eja. ⁶ “Nonononj iwo uunana somonjonj motoonngo laligojon,” kaenj jenonj jen kilen kaiyakanananonj kematoukantou ama pangamanonj laligojonj eenj, mono qaa qolonmologoya jen nanamemenananonj qaa honja mende otaanjkejon. ⁷ Anutononj asasagaa uutanonj laligoro nonononj iikawaa so kaiyakanana asasagaa uutanonj amakejonj eenj, mono batunananonj uunana somonjonj aonj motoonngo laligoninj Meria Jiisas Kraistwaa sayanonj mono singgisonjonana kuuya songbamakeja.

⁸ “Uunananonj singgisonngo mende eja,” kaenj jewonagati eenj, mono anana tiligonj aoninj qaa honjonj uunananonj mende nanja. Qaago! ⁹ Singgisonjonana jokoloojonj eenj, iinonj mono uuta dindinja so somonngo qaaya pondanj otaanj singgisonjonana mesaonj nanamemenana doogoya kuuya songbamakeja. ¹⁰ “Singgisonngo mende aninj,” kaenj jewonjati eenj, mono qaa Toya uugininj Anutononj qolomolonj jeje eja kaanja kolooro qaayanonj uunananonj mende nanja. Kianj.

2

Jiisasnonj aworo koipu Tonana kolooja.

¹ Oo kokouruna, onjononj singgisonngo ambubotiwaajonj qaa koi oojen. Ii oojento, monjon kilenj singgisonngo anagati eenj, aworo koipu Tonananonj mono enj nononja. Jiisas Kraist iinonj Manjaa kosianonj laligonj qaa kuuya dindinjagadeenj gosinj ama nonomakeja. ² Aworo koipu Tonana iinonj singgisonjonanana tawaya koloonj koma konjoratinj nonono. Ii

ananaa singisonogowaajonadeen qaagoto, mono namonon kuuya ananaa singisonogonana ii kaanjadien koma konjoratimbaajon komuro. Kian.

Tenkonjon ii kaiyaka dindina.

³ Anutuwaa jojopan qaaya ten komakebonati een, iikaanja kanon ii moma mujonji, ii saanon uuwoiya qaa moma yagojon.

⁴ Mojonon "Anutu moma mujen," jen jojopan qaaya mende ten koma otaankeji, iinon mono qolomolon qaa jeje ejembaga kolooro qaa honanon iwaa uutanon mende eja. ⁵ Qaagoto, mojonon Anutuwaa qaaya ten koma otaankeji, Anutuwaa uujopayanon mono onanon iwaa uuta saa qero akadamyawo laligoja. Iikaanja kanon Anutuwo qokotaan mo-tonon laligojonji, ii moma yagojon. ⁶ Mojonon "Anutuwo qokotaan laligojen," jeji, iinon mono Jiisanon nanamemenja anoti, iikawaa so mono otaan ama men laligowaatiwaa so koloaja. Iikaanj mende ama men laligoro mende sokonja. Kian.

Uujopa ambonatiwaa jojopan qaa gbilia

⁷ *Oo wombo alauruna, niinon jojopan qaa gbilia qaagoto, jojopan qaa walaga kanakanaiyanonga en ononji, mono ii on ononjen. Jojopan qaa walaga iikawaa Buja qaaya ii mono moma laligon kougi. ⁸ Kilen iikawaa jenkootoya gbilia ii on ononjen. Pangamanon alimambaajon ano asagaa hona asarin somariinkejiwaaajon jojopan qaa iikawaa hona mono Anutuwaanon ano onoonon koloon asugin eja.

⁹ Mojonon jetanon "Asaganon laligojen," jejato, alia kazi ama muji, iinon mono torogon pangaman uutanon laligoja. ¹⁰ Mojonon alia jopagon munkeji, iinon mono asagaa uutanon pondan laligoro silianon tosaan singisonogoo ambutiwaaajon mende kondoonkeja. ¹¹ Kaento, mojonon alia kazi ama muji, iinon mono umunjonkononon kematoukantou laligon nanamemenja pangaman uutanon amakeja. Pangamanon jaaya men gooro jinjanj ama laligojiwaaajon dakanon kemaati, ii anjo mende moma kotonkeja. Qaago.

Anutunon singisonogonana qosolonjonkeja.

¹² Oo meraborauruna, Jiisanon komun qa somata men laligojiwaaajon ama Anutunon onoo singisonogoo mesaon qosologdabororo. Iikawaajon qaa koi on ononjen. ¹³ Oo manjruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougi. Kawaajon qaa koi on ononjen. Oo gbaworouruna, onjo kilenaa Toya haamo ama mun laligojuti, iikawaajon qaa koi on ononjen. Meraborauruna, onjo Manjanaa kania moma koton laligojuti, iikawaajon qaa koi on ononjen.

¹⁴ Manjruna, moronon kanakanaiyanonga laligon kouji, onjo ii moma mun laligon kougita kouji. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Eja gbaworouruna, onjo Anutuwaanon Buja qaa uugianon angi kotiin nano esunmugiwawo koloon kilenaa Toya haamo ama mun laligoju. Kawaajon qaa koi oowe onoonon kaja. Kian.

Balombaa nanamemen bologa mono yakariwu.

¹⁵ Onjo balombaa nanamemen bologa ano iwoi kuuya iikanon eji, iikawaajon mende nan onomba. Mojonon uutanon balombaa nanamembaajon nan muji een, Manjanaa uujopayanon mono iwaa uutanon mende nanja.

¹⁶ Balombaa nanamemen ii kokaen: Ejembanon sele busugaa siingia kombomban bologa otaankeju. Iwoi jaagianon iima iimasiih ama koposongonkeju ano balombaa laligojaajon biririgon terereen selegia men umakeju. Ii ano uugere tosaan ii Manjaanonga mende kankeja. Qaago! Ii balombaa nanamemen bologa koloaja. ¹⁷ Balombaa nanamemen goroq qewaa ano iikawaa siinga bologa bologa ii kaanagadeen goroq qewuto, mojonon Anutuwaa uusiinga ten koma otaankeji, iinon mono bon qen kamban tetegoya qaa kotiin laligon ubaa. Kian.

Kraistwaa tuarenjenuruta ii mono asugiju.

¹⁸ Oo kokouruna, Kraistwaa kitia* nama tuarenjen ama mubaati, iinon kamban tetegoyan asugiwaaati, kaen jegi momakeju. Qaa iikawaa so kamban kokaamba Kraistwaa tuarenjenuruta mamaganon mono asugin nanju. Qaa iikawaa hona kaen kolooroti-waaajon ama kamban tetegoyaa uutanon kouma laligojon, iikaanj mojon. Iikawaa aiweseya kaen. ¹⁹ Tuarenjen ejemba iyononon ananaa tuunnondeen laligon nonomesaon kengi. Uugia nonowo selese somonjon momalaari kanageso batunanon tondu laligon boratigi. Ananaanon kanageso hona koloowuyagati een, mono ananawo pondan qokotaagi motoon laligowonaga. Nonomesaon sigen sigen nanjuti, sili iikanon mono

* 2:7: Jon 13.34 * 2:18: Kraistwaa tuarenjena ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania ii woi. Iinon Kraistwaa kitia nanja ano Kraist tuarenjen ama munkeja.

kaniagia kokaen qendeema nonono iima mojon; Iyoonoonnga mojonon nonowo onanon motoonggo mende koloon laligoro.

²⁰ Yononon sigenjsigen nanjuto, Kraistnon Ujaya Toroya onoo uugianon maaro bedu mej inaan onono kuuya ononon qaa hona moma koton laligoju. ²¹ Ononon qaa hona mende moma kotowubotiwaajon ama qaa koi mende oon ononjen. Kawaajon qaagoto, onjo qaa hona moma kotoju ano qaa honanon qaa qolonmolonggoya mon kondoomambaa-jon amamaankeja. Kawaajon qaa koi oon ononjen.

²² Jiisanon Hamoqeqe Toya Kraist koloojato, mon moronon qaa ii qakoonji, iinon anjomokolon ejembaga kolooja. Iinon Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama muj Man ano Meria ii motoon qakooma oromakeja. ²³ Mojonon Mambaa Meria qakoomakeji, iinon Man qaa een laligoja. Mojonon Meria jokolonkeji, iinon mono Man kaanagadeen mokoloon iwo laligoja.

²⁴ Onjo Bunja qaa kanakanaiyanongga moma kougiti, ii uugianon kotiin nambaatiwaajon galengia mej aowu. Bunja qaa moma kougiti, iikanon uugianon nambaati een, ononon kaanagadeen mono bon qen Man ano Meria yorowo qokotaan nambu. ²⁵ Kraistnon soomonggo qaa kokaen nononota eja, “Niwo nambuti een, mono laaligo oyanboyanawo onjombe tegoya qaa kotiin laligowuya.”

²⁶ Tosianon batogon jinjaun mej onomakejuti, niinon iyonoojon ama qaa ii oon ononjen. ²⁷ Tosianon jinjaun amakejuto, Kraistnon Uja Toroya onoo uugianon maaro bedu mej inaan onomakeja. Uja Toroya iinon uugianon bon nano mende looriwuti een, ononon mono boi mombaajon mende amamaawuya. Ii kokaembaajon: Iwaa Uja Toroyanon mono nanamem awagaa qaa kuuya kuma onomakebaa. Bedu mej inaan onomakeji, ii iwoi qolonmolonggoya mon qaagoto, momo qaa hona toongga koloonkeja. Kawaajon qaa hona kuma ononotiwaa so mono qaaya kuuya tej koma Kraistwo pondan qokotaan nambu.

²⁸ Oo kokouruna, onjo mono Kraistwo koronon qokotaan nambu. Iwo nama laligonin mombo asugiwaati, kamban iikanon mende konjoma nonono gamu qaganon mende kokomomola mej kembonato, saanon iwaa jaanon awasankaka qaganon saitijgen nambona. ²⁹ Kraistnon solanja kolooji, ononon qaa ii moma kotojuti een, mono qaa koi kaanagadeen saanon moma asariwu: Ejemba kuayanon nanamem solanja amakejuti, iyononon mono kaanagadeen Anutuwaanongga koloon iwaa merabaraan kolooju. Kian.

3

Anana Anutuwaanonga koloon merabaraan koloojon.

¹ *Mobu! Siwe Manjananon nonoojon “Neenaa merabaraan,” kaen nonooma iikanon uujopaya somata qendeema nonomakeja. Anana onanon Anutuwaa merabaraan koloojon. Ii koloojon iwaajon balon ejembanon kanianana mende moma koton laligoju. Anutuwaa kania mende moma kotojutiwaajon anana kaniananaajon kaanagadeen kokobimbij ama laligoju. ² Oo wombo alauruna, kamban kokaamba anana Anutuwaa merabaraan koloon laligojon. Kaen laligon kanagen nomaen koloon laligowonati, ii asuganon mende asugija. Qaa motoonggo mojonji, ii kokaen: Iinon mombo asuganon asugiro kaitania hona jaanananon iibonati, kamban iikanondeen mono letoma ii kaanja koloojon. ³ Daen yononon Kraistwaaajon jejeromonromon iikaan ama muj laligojuti, iinon mono ii koma konjoratin onono iwaa tani kaanja soraaya koloon laligowu.

⁴ Daen yononon singisonngo amakejuti, iyononon mono kana qaa qen waleemakeju. Singisonngo ii jeulalan nanamemenga. ⁵ *Kraist anjo singisonngoya qaa iinon mono anana singisonngonana koma konjoratimambaaajon kamaan asugiroti, ii moju. ⁶ Daen yononon Kraistwo bon qen nanjuti, iyononon singisonngo mende ama laligoju. Mojonon singisonngo toroqen amakeji, iinon Jiisas mende iima kania mende moma koton laligoja. Kian.

⁷ Oo kokouruna, mojonon jinjaun mej onombotiwaajon mono galengia mej aon laligowu. Kraistnon solanja koloojiwaa so mojonon nanamemem solanja tororo otaankeji, iinon solanja kolooja. ⁸ Kilenaa Toyanon kanakanaiyanongga singisongo ama kouma laligoja. Kawaa so daen yononon singisonngo amakejuti, iyononon mono Kilenaa Toyaa bunaga kolooju. Anutuwaa Merianon mono iwaa gawonja kisiyaen memambaajon kamaan asugiro.

⁹ Daen yononon Anutuwaanongga koloojiti, iyonoononga mojonon laaligo qaita mombaa uutanon ejiwaajon ama singisonngo mende toroqen amakeja. Kolokoloo dongoga koloon laligojiwaajon ama singisonngo toroqen amambaajon amamaankeja. ¹⁰ Daen yononon Anutuwaa merabaraan koloon daen yononon Kilegaa Toyaa merabaraan koloojuti,

ii kokaen gosiŋ moma asariwoŋa: Moŋŋonŋ nanamemenŋ solanŋ mende otaanŋkeji, iinonŋ Anutuwaaw buŋa mende kolooja. Kaanŋiadeenŋ moŋŋonŋ alauruta mende jopagonŋ oŋomakeji, iinonŋ Anutuwaaw buŋa mende kolooja. Iikawaa aiweseya kaenŋ.

Oŋo mono jopagonŋ aonŋ laligowu.

¹¹ *Buŋa qaawaa kota kanakanaiyanonŋa moma kouma laligojonŋi, iikawaa jojopanŋ qaaya ii kokaenŋ: Anana mono uunonŋ jopagonŋ aonŋ laligowonŋa. ¹² *Kein (Kain) iinonŋ Kilegaa Toyaa buŋa laligonŋ koga qero komuro. Anana mono ii kaanŋ koloonŋ laligowombo. Iinonŋ kokaembaajonŋ koga qero: Anaa nanamemenanonŋ bologa kolooroto, kogaanonŋ ii solanŋ kolooro. Mono iikawaaajonŋa qero.

¹³ Oo uumeleenŋ alauruna, balonŋ ejembanonŋ kazi ama oŋombuti eenŋ, iikawaaajonŋ mono mende waliŋgowu. ¹⁴ *Anana uumeleenŋ alaurunana jopagonŋ oŋomakejonŋiwaajonŋ ama qaa koi moma asarijonŋ: Anana koomu kotigaa jawoya waleema laaligo kotiganonŋ keuma laligojonŋ. Moŋŋonŋ uujopa mende amakeji, iinonŋ mono toroqenŋ koomu kotigaa uutanonŋ nambaa. ¹⁵ Ejemba alaurugia kazi ama oŋomakejuti, ii kuuyanonŋ mono koomuya unu-unu ejembaga kolooju. Laaligo kotiga ii unu-unu ejemba kaanŋ mombaa uutanonŋ mende eji, ii saanonŋ moma yagoju.

¹⁶ Jiisas Kraistnonŋ laaligoya ananaajonŋ ama qeleema mesaonŋ jopagonŋ aoawaa kania kaenŋ qendeema nonono iima moma kotojonŋ. Anana mono kaanŋiadeenŋ laaligonana uumeleenŋ alaurunana yoŋojojonŋ ama qeleema mesaonŋ sokombaa. ¹⁷ Moŋŋonŋ balombaa ilawoilaya soyanonŋ menŋ laligoro alianonŋ iwoiwaajonŋ amamaanŋ memegemeanŋ ano iijato, kilenŋ bone koloonŋ uuta somonŋgoji eenŋ, Anutuwaaw uujopayanonŋ mono iwaa uutanonŋ nomaenŋ enaga? ¹⁸ Oo kokouruna, jopagonŋ aoao ii je buu susunananondeenŋ tiwirigonŋ jenkebomboto, ii mono nanamemenananonŋ qaa honŋa otaanŋ ama laligowonŋa.

Mono Anutuwaaw jaasewanŋanonŋ saitŋgenŋ nambonŋa.

¹⁹ Anana qaa honŋaa buŋaga koloojonŋ me qaago? Koloojonŋi eenŋ, mono saanonŋ uunana bonjonŋ kono Anutuwaaw jaasewanŋanonŋ awasanŋkaka nambonŋa. Qaa ii anana gosiŋ aonŋ kokaenŋ moma kotowonŋa: ²⁰ Uunananonŋ iwoi bologaajonŋ ama jenŋ nononŋi eenŋ, nono qaa koi saanonŋ moma yagojonŋ: Anutunonŋ gosigosi Tonana koloonŋ qaanana dindinŋagadeenŋ gosiwaa. Anutuwaaw roromonŋgoyanonŋ mono anana roromonŋgonana uugunŋ uuta kolooro qaa kuuya saanonŋ modaboroja. Kawaajonŋ mono saanonŋ uunana bonjonŋ kono laligowonŋa.

²¹ Oo wombo alauruna, uunananonŋ mende jenŋ nononŋi eenŋ, anana mono saanonŋ Anutuwaaw jaasewanŋanonŋ awasanŋkaka koloonŋ saitŋgenŋ nambonŋa. ²² Anana Anutuwaanonŋ jojopanŋ qaa tenŋ konŋ nanamemenana ii iiro sokomakejiwaa so ama menŋ laligonŋkejonŋi eenŋ, iwoi mombaajonŋ gama koolŋ qisiŋ mubonŋati, ii mono nonono buŋa qenŋ aowonŋa.

²³ *Anutuwaanonŋ jojopanŋ qaa woi ii kokaenŋ: Anana mono Meria Jiisas Kraistwaa qata menŋ moma laariŋ uunana meleembonŋa ano jojopanŋ qaa jenŋ kotonŋ nononotiwaaw so jopagonŋ aonŋ laligowonŋa. Kaanŋ mende ama laligowonagati, ii Anutuwaaw jaanonŋ mende sokonaga. ²⁴ Daenŋ yoŋononŋ Anutuwaanonŋ jojopanŋ qaa tenŋ komakejuti, iyoŋononŋ mono Anutuwo qokotaanŋ laligogi Anutunonŋ yoŋowo rapinŋonŋ nanja. Iinonŋ ananawo rapinŋonŋ nanji, ii Unŋaya Toroya nonono uunananonŋ sanŋe nununŋ laligojiwaajonŋ moma kotojonŋ. Kianŋ.

4

Unŋa me ome ii mono kaniagara gosiŋ mobu.

¹ Oo wombo alauruna, gejatootoo ejemba takapolakaya mamaganonŋ gomanŋ so liligonŋ laligojutiwaajonŋ qaa kuuya ii uulanŋawo mende menŋ moma laariwu. Anutuwaaw Unŋanonŋ me ome moŋŋonŋ sololooro qaa jeji, ii mono wala angotetenonŋ ama gosiwu. ² Anutuwaaw Unŋayaa kania ii mono kokaenŋ gosiŋ mokoloowu, "Jiisas Kraistnonŋ kamaanŋ sele busuwu koloonŋ laligoro," daenŋ yoŋononŋ qaa ii jenŋ asuginŋkejuti, iyoŋononŋ kuuya Anutuwaaw buŋa kolooju. ³ Moŋŋonŋ Jiisaswaa kania kaenŋ mende jenŋ asuginŋkeji, iinonŋ Anutuwaaw buŋa mende kolooja. Kraist tuarenŋenŋ Toyaa omeyanonŋ mono iwaa uuta sololooro qaa jenkeja. Moŋŋonŋ asuginŋ Kraistwaa kitia nama tuarenŋenŋ ama mubaa,* qaa kaenŋ injjogiti, iinonŋ mono kambanŋ kokaamba namononŋ asugija.

⁴ Oo kokouruna, oŋo Anutuwaaw buŋa kolooji Unŋa Toroyanonŋ uugianonŋ nama namowaa omejiilanŋa ii unuugunŋ haamo ama oŋomakeja. Kawaajonŋ gejatootoo ejemba takapolakaya

* **3:11:** Jon 13.34 * **3:12:** Jen 4.8 * **3:14:** Jon 5.24 * **3:23:** Jon 13.34; 15.12, 17 * **4:3:** Kraistwaa tuarenŋenŋ toya ii Antikraist. Griik qaa anti, iikawaa kania woi. Iinonŋ Kraistwaa kitia nanja ano Kraist honŋa tuarenŋenŋ ama munkeja.

ii saanon haamo ama onjoma laligowutiwaa so koloouju. ⁵ Yononon balombaa bunja koloogi namowaa omeyanonj sololoon onjmakeju. Kawaajon balombaa nanamemenja otaan qaa jegi uumeleembaa gadokopa ejemba yononon qaagiaajon geja ama momakeju.

⁶ Anana Anutuwaaw bunja koloonin Unja Toroyanonj sololoon nonomakeja. Anutu moma mujuti, iyonononj ananaa qaa jenin iikawaajon geja qerj momakeju. Anutuwaaw bunja mende koloojuti, iyonononj anana qaa jenin iikawaajon geja mende ama momakeju. Qaa honjaa Unjaya ano angomokolombaa omeja yoroo kanagara ii mono iikaen gosinj moma kotonkebonj. Kian.

Anutunonj uujopawaa kania koloouja.

⁷ Oo wombo alauruna, Anutunonj jopagonj aooawaa wanjaleya koloouja. (Kawaajon uujopa ii apu jaayaanj enj koumakeja.) Kawaajon anana mono jopagonj aonj laligowonja. Kaenj ama laligojoni, kuuya anana Anutu moma muj iwaanongga kolokoloo donjgoga koloonj laligojonj.

⁸ Anutunonj uujopawaa kondokondoo Toya koloouja. Iikaenj koloojiwaaajon mononj ejemba mende jopagonj onjmakeji, iinonj Anutu mende moma mujj tompin laligoja. ⁹ Anutunonj uujopaya batunananonj asuganonj kokaenj qendeema nonono: Iinonj Meria motoonjo ii nemunj koma nonono kotiin laligowonjatiwaaajonj ama wasiro namononj kamaaro. ¹⁰ Anana Anutu jopagonj muj iikanonj uujopa mende kondoonin kolooroto, uujopawaa kania ii kokaenj: Anutunonj wala jopagonj nonoma singisonjonana koma konjoratimambaajonj Meria wasiro ananaanonj kamaaro.

¹¹ Oo kokouruna, Anutunonj kaenj hononja qaa jopagonj nononotiwaajonj ama anana mono kaanjadeenj uunananonj jopagonj aonjkebonja. Uujopa mende ama aoninj mende totoonj sokonja. ¹² *Mononj Anutu kambanj mononj mende iiroto, jopagonj aonj laligojoni eej, Anutunonj mono uunananonj leinjonj nano uujopayanonj uunana saa qero akadamanawo koloonj laligojonj.

¹³ Anana Anutuwo qokotaan laligonin iinonj uunananonj leinjonj nanji, ii Unjaya Toroya nononotiwaajonj ama moma kotonj uuwoi mende amakejonj. ¹⁴ Manjanonj Meria gomanja gomanja ananaa Hamoqeje Tonana koloowaatiwaaajonj wasiro kamaaro. Nonononj ii iima moma nanjonj jenkejonj. ¹⁵ Mononj “Jiisas Anutuwaaw Meria koloouja,” jenj asuginjeji, Anutunonj mono iwaa uutanonj leinjonj nano iinonj Anutuwo qokotaan laligoja.

¹⁶ Anutunonj uutanonj jopagonj nonomakeji, nono iikawaa kania moma kotonj iikanonj moma laarinjejonj. Anutunonj uujopawaa Toya koloouja. Kaanja koloojiwaaajonj mononj ejemba jopagonj onjoma laligoji, iinonj mono Anutuwo qokotaan nano Anutunonj iwaa uutanonj leinjonj laligoja. ¹⁷ Kaanj laligonin Anutuwaaw uujopayanonj goonjonj kalarj koma nonoma uunana saa qero akadamanawo laligojonj. Kraistnonj namononj tatawaga laligoroti, anana tani kaanja laligojonj. Iikaanja laligojonjwaaajonj ama Anutuwaaw jenteego kambanj somatanonj Kraistwaa jaanonj keuma iikanonj awasankaka koloonj saitingenj nambonja.

¹⁸ Anutunonj jopagonj nonono nama eejj toonj toroko mobombo. Singisonjo ejemba Anutunonj singisonjogogaa ironja meleema onjombabotiwaaajonj toroko momakejuto, Anutuwaaw uujopayanonj uunana saa qeji eej, iikanonj mono toroonana kuuya yakaridaboronjeja. Kawaajonj mononj toroko momakeji, iinonj jopagonj nonomakejiwaa kania ii tororo mende modaboroja.

¹⁹ Iinonj wala jopagonj nononotiwaajonj ama anana uujopa amakejonj. ²⁰ Mononj “Anutu jopagojenj,” jejato, alia kazi ama munjeji, iinonj mono ejemba qolomolonjgoya koloouja. Iikawaa kania ii kokaenj: Alia iima kilenj mende jopagonj muji eej, iinonj Anutu mende iima ii mono nomaenj jopagonj munaga? ²¹ Mononj Anutu jopagonj munjeji, iinonj mono alauruta kaanjagadeenj jopagonj onjoma laligowa. Anutunonj uujopawaa jojonj qaaya kaenj anota eja. Kian.

5

Uumeleenj ejemba anana haamo amakebonja.

¹ Daenj yonononj Jiisas moma laarinj “Hamoqeje Tonanaga koloouja,” jenjkejuti, ii kuuyanonj mono Anutuwaanongga kolokoloo donjgoga koloonj laligoju. Daenj yonononj Manja jopagonjkejuti, ii kuuyanonj mono iwaa Meria kaanjagadeenj jopagonj munjeju. ² “Anutuwaaw meraboraanja jopagonj onjonj,” jenin qaa iikawaa honja ii anana kokaembaajonj gosinj aonj mojonj: Anutu jopagonj muj jojonj qaaya tenj koma otaanjejonj eej, mono Anutuwaaw meraboraanja kaanjagadeenj jopagonj onjmakebonja. Iikawaa aiweseya ii

* 4:12: Jon 1.18

kaen. ³ *Anutu jopagon mubonatiwaa hona ii qaa tenkonkon. Anutuwaanon jopapan qaa otaanin sokonja. Jopapan qaaya ten konin lombotawo mende koloowaa.

⁴ Anutuwaanonga kolokoloo dongoga kolooninji, anana kuuyanon saanon iwaa jeta ten koma balombaa nanamemen bologa haamo amakebona. Anutunon momalaari nonono iikawaa qaganon qama koolinin Anutunon balombaa nanamemen bologa ii qen yakariro kamaadaborota laligojon. Haamo ambonatiwaa kania morota mon mende eja. ⁵ Anana haamo mende ambonagati een, daen yononon ii ambuyaga? Jiisas Anutuwa Meria kolooji, mononon ii moma laarin mono balombaa nanamemen bologa haamo amakebaa. Kianj.

Anutunon Meriaa qaa kokaen nanjon jero:

⁶ Jiisas Kraist Anutuwa Meria kolooji, ii nomaen mojon? Jiisasnon apunon kemero Jonon oomulu men muro Anutunon kamban iikanon qaa ii jero mogi ano kanagen saya molaamambaajon ano iikanon qa aro mon Siwenongga kolooro mogi. Qaa apunon indin motoonjo kolooroti, iikayadeen qaago. Siwe Toyanon qaa nanjon jeroti, iikawaa aiweseya ii apu ano sa, woi ii. Toroqen Uja Toroyanon qaa ii jenkeja. Iinon qaa honaa Toya kolojiiwaaajon ama qolongomambaajon amamaankeja.

⁷ Nanjonanjo qaa karonj ii kaen moninja eja. ⁸ Qaa karonj iikawaa aiweseya ii Uja, apu ano sa. Qaagia ii ororon asuganon monin sokondaboroja. ⁹ Qaa jakeyanon kouma nanjonanjo amakejuti, ii saanon moma analin anjon komakejonto, Anutuwa nanjonanjo qaayanon mono ejemba qaanaana uugun powowon kotakota koloaja. Anutunon Meriaajon "Neenaa Meranaga," qama kania kaen asuganon nanjon jero. Kawaa-jon qaa ii gema qewombo.

¹⁰ Monjon Anutuwa Meria moma laarinkeji, nanjonanjo qaa Toyanon mono ano iwaa uutanon laligoro iwaa kania saanon moma yagonkeja. Monjon Anutu mende moma laarinkeji, iinon mono nanjonanjo qaa Toya ana men kamaan aon eja qolomolngoya koloonkeja. Anutunon qaa kota Meriaajon nanjon jeroti, iinon qaa ii mende moma laarijiwaaajon mono Anutu iyanja gema qen munkeja. ¹¹ *Anutunon qaaya kokaen nanjon jero, "Niinon laaligo kombombanja onjomambaajon jeweti, neenaa Merananon mono laaligo kombombanja iikawaa kondomondoo Toya koloaja." ¹² Iwaa Meriawo qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanja bunja qen aon laligoja. Anutuwa Meriawo mende qokotaan laligoji, iinon laaligo kombombanja mende bunja qen aon laligoja. Kianj.

Laaligo kotigaa kania

¹³ Uugia meleema Anutu Meriaa qata ii moma laarinkejuti, niinon tere koi onjojon oojen. Laaligo kotigaa bunja koloojuti, onjonon iikawaa kania tororo moma kotowutiwaaajon ama koi oojen. ¹⁴ Anana saanon awasankaka koloon Anutuwa kosianon kema qama koolin nama kokaen moma yagonkejon: Naa iwoiwaajon iwaa uusiin otaan qama koolin mubonati, iinon mono qamakoolinana ii mobaa. ¹⁵ Ii me ii kawaaajon qama koolinin qamakoolinana mobaatiwaaajon mojonj een, mono qaa koi kaanagadeen moma kotojon: Naa iwoiwaajon qama koolin mujoni, ii kuuya mono anana bunananaga koloowaa.

¹⁶ Monjon alia iiro singisonjo ano iikanon koomu kotigaa bunja mende koloowaati, iinon mono alia iwaajon Anutu qama kooliro hamo qen muro laaligo kotiganon keubaa. Singisonjo Anutunon mesaowaatiwaa so anjiti, qaa koi mono iyonjojon jejen. Tosianon singisonjo anji iikanon koomu kotigaa bunja koloowuti, iyonjojon qama kooliwutiwaaajon ii mende jejen. Qaago. ¹⁷ Nanamemen bologa kuuya ii singisonjo koloaja. Koposo tosaanjan anj iikanon koomu kotigaa bunja mende koloowonja. Kianj.

Uumeleen ejemba anana Anutuwo qokotaan nanjon.

¹⁸ Daen yononon Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloogiti, iyonoononga monjon singisonjo mende toroqen amakeji, ii mojon. Anutuwaanonga kolokoloo dongoga koloon laligoji, iinon mono iyanja galen men aoro Kilenja Toyanon ii mende qelanjin mewaa.

¹⁹ Anana qaa koi mojon: Anana Anutuwa bunja koloojonto, goman so yononon uugia mende meleema Kilegaa Toyaa ku-usun baatanon laligogi galen koma onjomakeja.

²⁰ Qaa koi kaanagadeen mojon: Moronon eja hona toon kolooji, anono ii moma mubombaaajon Anutunon Meria wasiro kamaan moma-asa-asari nonono. Moronon eja hona toon kolooji, anana iwo qokotaan motoonjo koloon laligojon. Eja hona toon ii Anutuwa Meria Jiisas Kraist. Iinon Anutu honabonja ano laaligo kotigaa kondomondoo Toya koloaja.

²¹ Oo kokouruna, tando lopion ano ben qolonmolngoya tosianon kokosiin qelanjin onjombubutiwaaajon mono onjoanjia galen men aon laligowu. Kianj.

Jombaanon Tere 2 Jonon Tereya ano 2 kolooro. Jey-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinon iyanjaa qata “Jotamemeya mon,” qaro. Iinon tere ii “Wombo emba ano iwaa meraborauruta,” yonoojon ano. Qaa aasangoya ii uumeleen kanageso mombaa sareqaaya. Merabora ii kanageso ano wombo emba ii yonoo galengiaga. Bunja Terewaa qaa toroga kokanon jopagon aowombaajon uu kuuy nonomakeja ano boi takapolakaya yononon ejemba kuma ononji qaagianon seiwabotiwaa galen meme qaaga koloaja.

Buk kokawaa bakaya waja 4 ii kokaen:

Qaa mutuya 1-3

Uujopa ii iwoi waja 4-6

Qaa doogoyanon seiwabotiwaa galen meme qaa 7-11

Terewaa qaa kota waja 12-13

¹ Oo emba soro, Anutunon meweengon gono uumeleen kanagesouruga galen koma onoma nanjan. Niinon onjo qaa honjaa so uu wombonanon jopagon onomakejen. Neenodeen qaagoto, ejemba qaa honja moma kotojuti, kuuya iyononon mono kaanagadeen onjo jopagon onoma laligoju. Niinon jotamemeya koloojen ano giwo qaa amin mobojon kan tere oojen. ² Qaa honjanon uunananon nama ananawo tetegoya qaa en ubaa. Niinon Bunja qaa iikawaajon ama jopagon ononjen.

³ Anana qaa honja otaan uunon jopagon aon laligojoni een, Manj Anutu ano Meria Jiisas Kraist yoronon mono kiankomun ano kalenmorian nononi luaenon laligowonja.

Uujopa ano qaa honja ii motoon otaawu.

⁴ Manjon uujopawaa jenkooto qaaya nononoti, iikawaa sogadeengoo kanagesouruga tosanon qaa honjaa so nanamemenja ama menj laligoju. Niinon siligia kaanja iibe korisoro somata nomakeja. Kianj.

⁵ *Oo wombo alana emba somata, kamban kokaamba jenkooto qaa oon gonjenj, ii qaa dologa qaago. Qaa kanakanaiyanonga kanain moma kouninj, niinon qaa ii mombo oon kokaen jey koton gonjen: Anana mono uunananon jopagon aon laligowonja. ⁶ Jopagon aon laligowombaa qaaya jejenj, iikawaa honja ii kokaen: Anana mono Anutuwaajopapan qaa kuuya ten koma nanamemenana ama menj laligowonja. Kuuya ononon jopapan qaa kanakanaiyanonga moma laligon kougiti, ii kokaen: Onjo mono uugianon jopagon aon laligowu.

⁷ Angomokolon ejembanon Jiisas Kraistwaaajon kokaen jey asuginkeju: “Hamoqeqe Toyanon balon eja sele busuwo asugimambaajon amamaaro.” Kaen jey asugin tiliqili anji enkalolon koloonkeja. Angomokolon ejemba kaanja ii Kraistwaa kitia nama tuarenjen ama munkeju. Ejemba kaanja mamaganon mono balonja balonja liligon lanj kema kan laligoju. ⁸ Nononon uuwaa gawon menin honja uugianon kolooroti, iikanon soon janjon qaombabotiwaaajon mojen. Kawaajon angomokolon ejembanon enkalolon ama onombubotiwaaajon mono galengja menj aon laligowu. Kaen laligogi uugiaa honjanon mende sooro Ponjon tawagia kuuya onondaborowaa.

⁹ Kraistnon qaa kuma nononoti, monjon ii mende qokotaajato, ii uugun qaa toroqero melokanjin jenkeji, iinon Anutuya qaa een laligoja. Daen yononon Kraistwaa Bunja qaanon qokotaajuti, iyononon mono Manj ano Mera yorowo kotiin laligoju. ¹⁰ Monjon Bunja qaa jumunja ii mende menj onononon kaji, onjo mono iwaa jolonja mende jey mirigianon mende horogi uba. ¹¹ Monjon iwaa jolonja jewaati, iinon mono kilenja binjawo hororo qaganon uro ororon bosimbaota. Kianj.

Qaa tetegoya

¹² Niinon onoojon qaa seiseiya oomambaajon siin mojenton, ii papia serananon inknon oomambaajon mende moma mesaojen. Onoonon kusu kan jaasewan qen qaa amin mobombaajon mamboma jejeromomromon anjen. Aitonogowonati, kamban iikanon ainjolon rama amin moma korisoronana asugidaboron uunana saa qero laligowombaajon mojen.

¹³ Anutunon emba alaga galen gawombaajon meweengoroti, emba soro iwaa kanagesourutanon yeizozogia anji goonon kaja. Kianj.

* 1:5: Jon 13.34; 15.12, 17

Jombaanonj Tere 3 Jononj Tereya ano 3 kolooro. Jen-asa-asari

Bunja Tere kokawaa toya iinonj iyanjaa qata “Jotamemeya monj,” qaro. Iinonj Tere ii uumeleenj kanageso mombaa jotamemeya monj qata Gaius iwaajonj ano. Gaiusnonj uumeleenj ejemba tosaanja miri ano nembanene iwoinonj ilaanj onjoma laligoro. Kawaajonj ii mepeseenj muro ano tompe eja monj qata Diotrefes iwaajonj galenj meme qaa jero.

Buk kokawaa bakaya waja 5 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-4

Jononj Gaius mepeseaja 5-8

Diotrefeswaa galenj meme qaa 9-10

Demitriuswaa korisoro qaa 11-12

Buk kokawaa qaa kota waja 13-15

¹*Oo wombo alana Gaius, niinonj jotamemeya monj koloonj giwo qaa aminj mobojonj kanj tere oojen. Niinonj qaa honjaa so uunanonj jopagonj goma laligojenj.

² Oo wombo alana, goo kokoosoganonj Anutuwo qokotaanj qeangoro laligojanj, ii mojenj. Kaanjadeenj sele gbiligbili laligonj iwoi kuuya kanonj toomorijan mokoloonj laligowaatiwaaajonj Anutu qama koolijenj. ³ Uumeleenj alaurunana tosianonj goonongga kanj goo sunduga kokaenj nanjonj nijogi, “Giinonj Anutuwaanonj qaa honja ii pondanj otaanj ama menj laligojanj.” Kaenj nijogi mobe korisoro somata kondoonj nono. ⁴ Noo kokourunanonj Anutuwaanonj qaa honja otaanj ama menj laligojuti, niinonj buju kaanja moma hononja qaa aisonkejenj. Buju morota monjonj korisoro uuta ii mende uuguro mojenj. Kianj.

Jononj galenj eja qata Gaius mepeseaja.

⁵ Oo wombo alana, gii uumeleenj alaurunana welenj qenj onjoma iikanonj pondanj nama laligonkejanej. Yonoonongga tosianonj gomanj liligonj onjooonj kankejuti, ii kalanj koma onjomakejanj. Moma onjonjanj me qaago, ii kilenj awaagadeenj ilaanj onjomakejanj.

⁶ Gii uuganonj jopagonj onjoma laligonati, iyonjooonongga tosianonj koi kanj momalaari tuumbaa jaagianonj kaniaga kaenj nanjonj jegi moninj. Kawaajonj alaurunana kaanjanonj onjooonj kawuti, ii mono ilaanj onjoma laligona saanonj afaanjonj gawonj menj kanagia toroqenj kembu. Gawonj kaanja ii Anutuwaa jaanonj sokombaatiwaa so mono toroqenj menj laligowa. ⁷ Yonjononj Kraistwaa bunjaga koloojutiwaaajonj ama iyanjgianonj gomanj mesaonj liligonj qabunjaya jenj seinjkeju. Gawonj kaenj menj uumeleembaa gadokopa ejemba yonjooonongga nembanene iwoi monj mende anjalinj menjkeju. ⁸ Kawaajonj Jiisaswaa alauruta nononanodeenj alaurunana kaanja ii koma horonj nanjonj onjoninj sokombaa. Anana gawonj bakaya ii menj iikanonj qaa honjaa Toya motoonj welenj qenj muninj qaaya honjanonj seinjkebaa. Kianj.

Diotrefes kaanja koloowabotiwaa galenj meme qaa

⁹ Niinonj momalaari tuunj onjooonj tere monj ooweto, Diotrefes jotameme eja iinonj batugianonj galenj wanj laligomambaa siinja moji, iinonj qaanaa geja mende ama telambelanj amakeja. ¹⁰ Kawaajonj niinonj onjooonj kawenagati eenj, mono iwaa nanamemenja bologa ii asuganonj jewe kokaenj mobuya: Iinonj nonoojonj andoqeqe qaa jenj qolonjonj kisama jenjkeja ano qaagadeenj mende jenjkeja. Qaagoto, uumeleenj alaurunana gomanjilili gawonj menjkejuti, iinonj ii mende koma horonj onjomakeja ano alaurunana tosianonj koma horonj onjombomaaajonj mojuti, iinonj ii anjonj koma onjoma momalaari tuunjanonjga utama onjono seleenjenj kamaanjkeju.

¹¹ Oo wombo alana, gii nanamemenj bologa qaagoto, nanamemenj awaa ii mono otaanj laligowa. Daenj yonjononj nanamemenj awaa ama menj laligojuti, iyonjononj Anutuwaa meraboraanja kolooju. Daenj yonjononj nanamemenj bologa ama menj laligojuti, iyonjononj Anutuwaa kania mende moma kotonj sopa seleenjenjanonj laligoju.

¹² Demitrius eja iikawaa kania ii awaa. Alaurunana kuuyanonj kaenj jenjkeju. Qaa honjaa Toya anjo qaa ii kaanjadeenj nanjonj jenjkeja ano nonononj toroqenj iwaajonj qaa ororonj jenjkejonj. Nonononj qaa jenjkejonj, ii qaa honja toonj kolooji, ii mojanj. Kianj.

Yeizozo qaa tetegoya

¹³ Niinonj goojonj qaa seiseiya oomambaajonj siinja mojentonj, ii kirifi ano injknonj oonj gomambaa so mende moma mesaojenj. ¹⁴ Niinonj uulanawo goononj kanj giimambaajonj

* 1:1: Apo 19.29; Room 16.23; 1 Kor 1.14

mamboma jejeromonromon anjen. Aitongowonati, kamban iikanon saanon jaasewan qen aon qaa qaa amin mobon.

¹⁵ Anutunon luae qen gono laligowa!

Momalaari alaurunana koi laligojuti, iyononon yeizozogia angi goonon kaja. Giinon kaanjadeen uumeleen alaurunana giwo nanjuti, ii anja anja noonon yeizozona injona mobu. Bonjon!

Juudawaanonj Tere Juudanonj Tereya ano. Jen-asa-asari

Juuda ii Jiisas ano Jeims yoroo kogara. Tosianonj “Kraist moma laarijon,” jenj qaa doogoya ejemba kuma soonj onoma laligogiti, Juudanonj iyonjoojonj ama galenj meme qaa ooro. Buŋa Tere koi torodaamonj. Qaaya ii 2 Piito 2 qaa iikawaa so. Juudanonj Kraistwaa alauruta ananaa uunana kokaenj kuuro, “Anutunonj anana kambanj so moma laariwombaaŋonj momalaari nonono kanagesouruta koloojonj, onjononj mono momalaariŋianonj seinj kottiwaatiwaajonj toroqen manja qen laligowu.”

Buk kokawaa bakaya wajj 4 ii kokaenj:

Qaa mutuya 1-2

Boi takapolakaya yonjoo kanagia ano jenteegogia 3-16

Toroqen pondanj moma laariwombaa jenkootoya 17-23

Kotumotue qaa 24-25

¹ *Juuda bisop Jeimswaa koga niinonj Jiisas Kraistwaa welenj qen muŋ uumeleenj alauruna onjowo qaa aminj mobombaajonj kanj tere koi oojen.

Anutu Manjananonj onjooma uu kononjanonj jopagonj onjono Jiisas Kraistnonj sopa somonjonj onjono laligoju.

² Anutunonj mono kiankomunj uujopaya kelemalelenj onjono luaenonj laligowu. Kianj.

Buŋa qaa meeqeeraŋgowaa galenj meme qaa.

³ Oo wombo alauruna, Anutunonj hamo qen nonono letoma motoonj Siwewaa buŋa koloojonj, niinonj iikawaa qaaya jenj asariŋ onj onjomambaajonj siinja somata moma laligowe. Laligonj laligowe bimooro toroqen mambomambaajonj amamaajen. Kawaajonj tere onj uugia kokaenj kuurj onjonjen: Anutunonj momalaariwaa qaa batuya kuuya ii ejemba soraaya tataankota anono menj galenj koninj mende utegowaatiwaajonj ano buŋananaga kolooja. Kawaajonj boi takapolakaya tosianonj Buŋa qaa melokanjinj ambubotiwaajonj mono boŋ nama manja qen laligowu.

⁴ Ejemba tosianonj mondonj uumeleenj tuurj batugianonj olonj kondondonjonj kougi kanagia doogoya ii asuganonj mende asugiro laligoju. Anutunonj ejemba kaanja yonjoo qaagia mono wala eenjanonj jenj tegoro oogita siimbobologianonj yonjoo qagianonj umambaajonj anja. Anutunananonj qaaya ama kalenjmoriana kania honjanonj ninisaamakejato, ejemba anjonjoragiawo yonjononj mono iyangiaa serowilinj nambonjnamborŋia turuwutiwaajonj ama kalenjmoriaambaa qaaya ii meeqeeraŋgonj melenjqeleenji bolinjeja. Kaenj ama ananaa Somatanana motoonjgo Jiisas Kraist Poŋnana kolooŋ namakeji, ii qakooma gema qenjeju.

⁵ *Onj qaa kuuya ii mono kambanj koriga modaboronj laligojuto, kilen galenj meme qaa koi duduuwubotiwaajonj wombo kokaenj jenj gbilin onjomambaajonj mojen: Ponjonj kanagesouruta Iijipt kantrinonjga metogonj unjano kagito, kanagenj tosianonj kambanj moŋonj mende moma laariŋ mugiti, ii kondemondeen ama onjono tiwilaagi. Galenj meme qaa iikaanja ii onjoojonj ama mombo jejen.

⁶ Kaanqadeen Anutunonj Siwe gajobauruta galenjkonjonj toonjgia ama onjono laligogiti, iyonjooonjga tosianonj uugere ama qaa baatanonj mende kema iyangiaa galenjkonjonj toonjgia galenj koma onjombombaajonj uumotoonj mende ama sopagia kororoogi. Qaa qootogo anjitiwaajonj ama Anutunonj ii hagonj onjono jinjaronj duŋ mirigia mesaonj kamaagi. Kamaagi “Kambanj somatanonj qaagia jenj tegomanja,” jenj gbadononj gbadononj onjoma pangamanj uutanonj onjono rama kougita kambanj tetegoya qaa rama ubuya. Galenj meme qaa ii onjoojonj ama mombo jejen. ⁷ *Tani motoonjgo iikanonj Sodom, Gomora ano gomanj tosaanja liligonj ragiti, iyonjooonj koloooro. Ejemba yonjononj kaanjiadeen serowilinj ama selewaa siinjgia kombombanja meeranjonj tania monj kokaenj anji: Eja woi iyanjarodeen ano emba woi iyanjarodeen agiminj aonj laligogi. Kaenj laligogi Anutunonj ironjgia meleema onjono gere jeta tetegoya qaa onjoro siimbobolo moma laligonj kouma laligowuya. Kaenj laligonj boi takapolakaya yonjoo galenj menj aowombaa kaisarenanaga kolooŋjeju.

⁸ Ejemba takapolakaya yonjononj kambanj kokaamba tani motoonjgo kaanjiadeen amakeju. Jaagia meleeno iwoi unjanjaya lanj iima iikanonj mondonj otaanj iyangiaa selegiaa laaligogia ii menj bolinj kokojinjinj mokolooŋjeju. Iikaanja kanonj Anutu jejewili

* 1:1: Mat 13.55; Maak 6.3

* 1:5: Eks 12.51; Jan 14.29-30

* 1:7: Jen 19.1-24

ama jenkonkonjon jen mun ku-usunja men kamaan amakeju. Kaen ama Siwewaa bejsakon kawali ejemba asamaranjiawo eukanon laligojuti, iyonjoon uudeqe qaa tokoronkota jen onomakeju.

⁹ *Kaen amakejuto, Siwe gajoba waja qata Maikel iinon kaanagadeen kaen amambaajon moma bimondogasi ano. Ii ama uma kamaaroto, kilen uudeqe qaa tokoronkota ii jen tegon mumambaajon awasanjaka mende mokoloon amamaaro. Amamaan kokaanadeen jen muro, "Pon ajo mono mindingon gomba."

¹⁰ Maikelnon kaanagadeen ii amamaaroto, ejemba soosooya yononon mono selegia men uma Bunja qaa mende moma kotonkejuto, kilen iikawaajon uudeqe qaa tokoronkota lan jenkeju. Tompin laligon oro soonja kaanja lansaj laligoju. Momakootogia honja mende kolooro oro laaligowaa siingia qerewenja iikayadeen momakeju. Iyanggiaa siinj momogia ingonmanjonja iikanon mono kondeema onono tiwilaawuya. ¹¹ *Anutunon boi takapolakaya yonoo ironjia meleema onono siimbobolo somata mobutiwaajon gama wanjinjigon "Yeil" jejen. Ejemba soosooya yononon eja Kein (Kain) iwaa kania metetereen kemakeju. Kanagen kere eja pon monjon eja qata Balaam tawa muro Israel ejemba tiligon onono jinjaun kengi. Boi takapolakaya yononon Balaambaa silia otaan moner mokolooowombaajon uugere moma iwoi ilinjalaj ama bimbijon lan soonkeju. Eja qata Koora iinon Mooses ano Aaron yangisen qaganon tuarenjen ama oroma iikanon tiwilaaroti, boi iyononon mono Koora kaanja gejajuju ama laligon tiwilaawuya.

¹² Uumeleen ononon uukalen qendeema aowombaajon ajoroon lomban anggi boi takapolakaya yononon iikanon kaanagadeen kankeju. Kan dogogia asuganon qendeema iyangiaajonadeen romonjon baonon newageen nepaqepalo nenkeju. Kaen ama onoo sele jewongia boronja boronja gamugiawo kaanja koloouju. "Ziozwaa eja toya kolooujon," jen ala onoojon mende romonjon kele qaa lan jenkeju. * Koosu omaya toontoon konja qaa kaanja laligogi haamonon utitiin onono lansaj kema kankeju. Honja koloowaatiwaa kambanjon geria geria araroga honjia qaa kaanja nanju. Guluw senja kaanja koloou wala koomuya koloou tiigia laaligo kotigaa kanianongja qonjoma tama mombo komu kotiigi indij woi kolooro koomuya totoon koloou laligoju.

¹³ Yononon kowe siri usunawo kaanja lan qindiingi nanamemengia gamuyawo iikanon kokopa godomaruruyawo kaanja asuganon asuginkeja. Sengelao tosia kanagia songin lan kamaankejuti, yononon mono iikawaa so jinjaun qenkeju. Sengelao iikawaa so kamaan Anutunon yonoojon pangaman ziwiziwiwaa utanon mirigia arenjoroti, mono dutanon emukanon kemen kamban tetegoya qaa rama ubuya.

¹⁴ *Aadambaa sakonjaa esia qata Eenok iinon kaanagadeen ejemba takapolakaya yonoo gejatootoo qaagia waladeen kokaen jerota eja: "Mobu, Ponon Siwe kawali ejemba toroya tausenja tausenja janggogia uuta somata ii unuama kamaan asugiwuya. ¹⁵ Asugin korebore ananaa qaanana jen tegowaa. Ejemba anjonjoragiawo yononon nanamemen anjonjorayawo otaan singisonggogia anjonjoragiawo ama kougiti, ii kuuya gosin iikawaa ironja meleema onono kuuya yonoo qagianon ubaa. Qinji ejemba anjonjoragiawo yononon qaa jaanon kemekeme gamuyawo iikanon Anutu jen qewagon mun kougiti, iikawaa ironja kuuya meleema onono siimbobologia moma laligowuya." Eenoknon galen meme qaa kaen jero.

¹⁶ Boi soosooya yononon jenkonkonjon temboma sostonae kaanja njindin-njunduru lan jen aonkeju. Iyanggiaa siingia kombombanja bologa otaan tereqerereen selegia men uma jaba-arambaran amakeju. Ejemba tosaanja goda qen kele unujuti een, ii iwoi meleema iyangiaajon onombutiwaa siinja moma kelebele amakeju. Kaanja laligoju.

Galen meme ano qambanmamban qaa tosia

¹⁷ Kaen laligojuto, wombo alauruna, Ponjana Jiisas Kraistwaa aposolurutanon boi takapolakaya yonoo qaagia mono waladeen jedaborogita eja. Ono yonoo qaagia duduuwubotiwaajon mono galengia men aon laligowu. ¹⁸ *Aposol yononon qaa kokaen jegi, "Jiisaswaa kaka kambanjon toriro kamban tetegoya kanon mepaqepae ejemba koloowuya. Yononon iyanggiaa siingia kombombanja bologa otaan laaligo anjonjorayawo laligowuya." Kaen jegi.

¹⁹ Ejemba takapolakaya yononon batugianon uudendeen ama onongi siinsereren ambubo. Unja Toroyanon mende sololoon onono balombaa siinj kombombanja bologanon galen koma onono ii otaankeju. ²⁰ Oo wombo alauruna, Anutunon momalaari qaita mon

* **1:9:** Dan 10.13, 21; 12.1; Isa 12.7; Dut 34.6; Zek 3.2 * **1:11:** Jen 4.3-8; Jan 22.1-35; 16.1-35 * **1:12:** Boi yononon toron kaanja asanjon rajuto, wangogianon iyononon qagon janggowabo. * **1:14:** Jen 5.18, 21-24 * **1:18:** 2 Piito 3.3

ononoti, ii mono tandogia sewanja uuta kaanja kolooja. Onononj mono momalaari iikawaa qaganonj nama nanjonj aonj kotikotii mokoloonkebu. Una Toroyanonj inaanj onomakejiwaa so mono iwaa ku-usunjonj nama qama koolinj laligowu. ²¹ Anutunonj jopagonj onomakeji, onj mono iwaa uujopayanonj bonj qenj nambu. Pohnana Jiisas Kraistnonj kiankoomu onoma mombo asugiro laaligo kotiganonj keuma oyanboyanj laligowu. Onj mono kamban ii kanj kuuwaatiwaaonj kaparanj koma mamboma laligowu.

²² Ejemba uugia meleembombaajonj uuwoi anjuti, ii mono kiankomunj onoma uujopa qaganonj laligowu. ²³ Tosianonj gere bolanonj kemenj tagowombaajonj anjuti, ii keme-bubotiwaajonj mono uulanawo horonj wanjia somonjonj ononji letombuyaga. Tosianonj siingia kombombaņa bologanonj galenj koma onono qemasologenj laligojuti, ii mono kiankomunj onoma laligowu. Kaanja laligowuto, onjanjiaa laaligogianonj boliwabotiwaajonj mono keegia moma laligowu. Qemasologenj yonononj siingisongoya siingisongoya anji iikanonj uugia selegia saa qero asuganonj totowinj laligojuti, iyonoojonj mono galenjia menj aonj laligowu. Kokojinjij ambubotiwaajonj mono opo surugia jewonawo ii kaanjideen sisigia menj mende oosiriwu. Kianj.

Mepemepesee qaa

²⁴ Mono Anutu mepeseenkebonja. Iinonj onj tama kamaanj unjwabotiwaajonj ama sopa somonjonj onomambaajonj kotijia. Iinonj saanonj unjuama iyanjaa jaasewananonj onoono keuma solanja kopusowaa qaagia qaa nama asamararanja iima aisoonj otokorianj maama laligowu. ²⁵ Anutu motoonjo iinonj Hamoqeqe Tonana kolooja. Pohnana Jiisas Kraistnonj nemunj koma nonono Anutu mepeseen muniņ qata akadamyawo koloonj enj ubaa. Iinonj monowaa monoyanonjga kanainj kouma Uutanana ku-usunawo kolooja ano kambanj kokaamba toroqenj iwoi kuuya esunmumuyanonj galenj koma kambanj tetegoya qaa Ponj koloonj nonoma laligonj ubaa. Qaa ii onjanonj.

Aisisaan Kraistnoŋ qaa aasanŋoŋ Jon isaano. Jeŋ-asa-asari

Jiisasnoŋ namo mesaonŋ Siwe gomanonŋ uro gbani 65 kawaa so tegoro aposol Jononŋ Tere koi ooro. Kambanŋ kanonŋ uumeleenŋ kanageso Jiisas moma laarigiti, ii sisiwerowero somata ama onŋonŋi. Jon ii wato qata Patmos kanonŋ angi kapuare mirinonŋ kaanŋa raro. Patmos laligoro Anutononŋ jaaya meleeno iwoi kanagenŋ koloowaatiwaa unŋaya iiro. Patmos ii wato melaa (Yuroŋ ano Afrika) Batugaranonŋ Kowe (Mediterranean Sea) kanonŋ eja. Efesus mesaonŋ Saut waagenŋ 80 kilomiita kembaga. Room gawman yonononŋ kikekakasilinŋ ejemba qaagia jeŋ tegonŋ konjoma onŋonŋi iikawaa kapuare mirinonŋ tani laligogi. Olonŋ kombombaajonŋ amamaagi. Balonŋ ii qararanŋkonŋonŋ, jamoya seiseiya. Jononŋ iyonŋoo batugianonŋ laligoro Siisa-kinŋ Nerwa iwaa kambananonŋ (gbani 96-98) isanŋi kamaaro.

Qaa waŋa kokaenŋ: Jiisasnoŋ Satan ano kereuruta kuuya haamo ama meŋ kamaanŋ onŋondaborowaa. Kaenŋ ama momalaari ejemba kotuegonŋ nonono Siwe donŋgoga ano namo donŋgoga kanonŋ keuma tetegoya qaa oyanŋboyonŋ laligowonŋa. Sisiwerowero uutanonŋ laligogiti, iyonononŋ lombo moma mokosinŋonŋ Jiisas moma laarinŋ pondanŋ bonŋ qeŋ nambutiwaajonŋ kuunŋ onŋomakeja. Jiisasnoŋ qaaya qaaya kaanŋa jeŋ kotonŋ isaano Jononŋ moma Tere koi ooro. Ii uumeleenŋ ejemba uunana nanŋgowombaajonŋ ama ooro. Sareqaa ano qaa aasanŋoya ii mamaga. Qaa tosaanŋa moma kotowombaajonŋ moma bimbimgojonŋ.

Buk kokawaa bakaya waŋa 11 ii kokaenŋ:

Qaa mutuya 1.1-8

Zioz tuunŋ 7 yonŋoo teregia 1.9-3.22

Tere pipipiŋiia aaso 7:ŋanonŋ soomonŋoya 4.1-8.1

Romonŋ qaita monŋ 7 uugi 8.2-11.19

Jewenanŋ nemunŋa ano jeŋnemba woi 12.1-13.18

Jaameleenŋ unŋa kania kania 14.1-15.8

Anutuwaanonŋ irinŋonŋsoonŋ qambi 7 maagi 16.1-21

Babilon siti, jeŋnemba, gejatootoo takapolakaya ano Satan ii tiwilaawu 17.1-20.10

Jenteegowaa kambanŋ somata 20.11-15

Siwe namo donŋgoga ano Jerusalem donŋgoga 21.1-22.5

Qaa kota tetegoya 22.6-21

¹ Anutononŋ iwoi kambanŋ mende koriro koloowaati, iikawaa tania gawonŋ memeuruta ninisaambaatiwaajonŋ moma Jiisas Kraistwaajonŋ qendeema gejatootoo qaa jeŋ isaano. Aisano Siwe gajoba monŋ wasiro welenŋqeqeya Jon noononŋ kanŋ niŋoro mobe.

² Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaanonŋ Buŋa qaa nanŋonŋ jeŋ asarinŋ qendeema nono Jon niinonŋ iwoi ii jaana meleeno uunŋ iibeti, ii kuuya iikawaa so toroqenŋ nanŋonŋ jeŋ asarinŋ oojenŋ.

³ Monŋonŋ gejatootoo qaa koi weenŋgowaati, iinonŋ mono simbawonŋawo kolooja. Jiisaswaa kaka kambanŋanonŋ torija. Kawaaajonŋ tere kokanonŋ qaa ooweta eji, ejemba ii geja ama mobuti, ano ii moma sorogonŋ anŋonŋ kombuti, iyonononŋ kaanŋagadeenŋ simbawonŋawo koloju. Kianŋ.

Jononŋ Eisia prowinswaa zioz tuunŋ 7 yonŋoo jolonŋia ooro.

⁴* Jon niinonŋ Eisia prowinswaa zioz tuunŋ 7 onŋoojonŋ kokaenŋ oojenŋ:

Monŋonŋ kotiinŋ laligoji, monowaa monoyanonŋa laligonŋ kouroti, ano mombo eleema koubaati, iinonŋ mono kalenŋmorianŋ onŋono luaenonŋ laligowu. Kaanŋiadeenŋ Anutuwaa unŋa waŋa 7 iwaa jinŋkaronŋ dunŋ batanonŋ nanjuti, iyonononŋ mono kalenŋmorianŋ onŋonŋi luaenonŋ laligowu.

⁵* Jiisas Kraistnoŋ Anutuwaa kania pondanŋ nanŋonŋ jeŋ asarinŋ laligonŋ mutuya koomunonŋa waaro. Iinonŋ namowaa eja ponŋ yonŋoo Ponŋia kolooja. Iinonŋ sayanonŋ songbama singisongonananonŋa isama nonoma jopagonŋ nonomakeja. ⁶* Iinonŋ anana iyanŋaa bentotonŋanonŋ ama meŋ letoma nonono kinŋ kaanŋa koloojonŋ. Buŋa gawonŋ galeŋuruta (priist) ano iyanŋaa Manŋa Anutuwaa welenŋ qeŋkejonŋ. Anana iwaa qabuŋaya ano ku-usunŋa mepeseeninŋ kambanŋ tetegoya qaa akadamyawo enŋ ubaa. Qaa ii onŋanonŋ.

* 1:4: Eks 3.14; Ais 4.5   * 1:5: Ais 55.4; Ond 89.27   * 1:6: Eks 19.6; Ais 5.10

⁷ *Iibu, Kraistnoŋ mono kokoosu uutanonj kawaa! Kawaati, kamban iikanonj anana korebore ii jaanananonj uunj iibonja. Kana boria ano maronja qetoogiti, iyonononj mono kaanagadeen ii iibuya. Ejemba tuunja tuunja balonj so rama kenjonj, anana mono ii iima korebore iwaajonj ama jinjenj qama amburerej mewonja. Qaa ii onjanonj, uuwoiya qaa.

⁸ *Ponj Anutu kotiiŋ laligoj, iinonj kokaen jeja, “Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja konoga Z koloorej.” Niinonj ku-usuj kuuyaa Toya monowaa monoyanonja laligoweta laligonj kouma laligojenj ano mombo eleema koumanja. Kianj.

Siwe gomambaa Eja honjaa tania ii kokaen iibe:

⁹ Jon niinonj onjoo uumeleenj nerjagia koloorej. Kraistwo qokotaawe iyanjaa bentotononj noma noono ejembanonj siimbobolo ama nonji konajilinj momakejenj. Ii onjowo matoonj noma mokosiŋgonj kaparanj koma kotiiŋ nanjenj. Anutuwaanonj Buŋa qaa jej seij Jiisaswaa kania nanjonj jenj asarinj laligowetiwaajonj nuama kema wato qata Patmos iikanonj noonji laligowe. ¹⁰ Pombaa sonda kendonj rara kamban monjonj Uŋa Toroyanonj turuj nono umbeumbenjanonj qananonj uro gemananonja qa somata monj mobe. Qa otonja ii romonj qaita monj (biugel) qaji, iikawaa taniŋaenj kolooro.

¹¹ Qa iikanonj kokaen nijoro, “Ilawoila uunj iibagati, iikawaa qaaya mono tere pipipipi-yanonj oowa. Oonj ana zioz tuun 7 yonjoononj kema. Siti 7 yonjoo qagia ii kokaenj: Efesus, Smirna, Pergamum, Taiataira, Sardis, Filadelfia ano Laodisia.”

¹² Qaa kaen nijoro otonja mobeti, “Ii morononj?” jenj iima momambaajonj eleemba. Eleema nama lambewaa duŋj rara goulnoŋj memeta 7 nanji iibe. ¹³ *Lambewaa duŋj rara iikawaa batugianonj eja monj iibe kaitanianonj Siwe gomambaa Eja honjaa kaanja kolooro. Malekuya koriga koma hororo kana susuyanonj kamaanj tururo. Opo jokanja gouljawo ii iij kasa kaanja mankiila koma nano.

¹⁴ *Wanj juyanonj tualalakota koosu kombo (snow) kaanja kolooro. Lama juya songbanji taaliji, mono iikawaa so iibe. Jaa kotanonj gere bolanj kaanja jenj asariro nano. ¹⁵ *Kana susuyanonj soseninj goota kolooro. Aenj braas gerenonj oogi jero gogorinj toonkeji, mono iikawaa so kokobilibiliawo ero. Qaa nijoro mobeti, ii apu soma-tanonj sia kirinjinjanonj kuuro otonja somata momakejonj, mono iikawaa so ero. ¹⁶ Boria dindinanonj sengelao 7 meŋ nano. Buutanonja manjawaa soo somata (bainat) jeta leelee sulutuk aanjaga kamaaro. Jaasewanjonj weenj jaaya kuuya asaridaboronkejiwaa so asariro iibe.

¹⁷ *Niinonj ii iima uuna dongoro iwaa kanianonj tama kamaanj koomu tani ewe. Kaanja ewe boria dindinanonj noo wanjanonj meŋ kokaen nijoro, “Mono toroko mende moba! Niinonj walawala laligonj (iwoi kuuya mokolooweta kanagenj jewe qaono) tetegoya qaa laligonj umanja.

¹⁸ “Niinonj laaligo Toya koloorej. Komunj laligoweto, moba, niinonj mono gbilinj waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj umanja. Niinonj koomuwaa kondomondoo Toya galenj koma koomu gomanj Toya uuguj kiya melaa meŋ laligojenj. ¹⁹ Kawaaonj iwoi kamban kokaamba kolooji ano kanagenjanonj koloowaati, niinonj iikawaa kania gisaambe iibaga. Iwoi iibagati, ii mono papianonj oona ewa. ²⁰ Sengelao 7 boro dindinanonj rajuti ano lambewaa duŋj rara goulnoŋj memeta 7 iijanji, iikawaa kanagia aasangoyaa ii kokaenj: Sengelao 7 ii zioz tuun 7 yonjoo gajoba galenjaia sare koloouju. Lambewaa duŋj rara goulnoŋj memeta 7 iikanonj mono zioz tuun 7 iyonjoo saregiaga koloouja.” Kianj.

2

Efesus uumeleenj kanageso yonjoo qambanmamban qaa

¹ Jiisanonj torogonj jero, “Jon giinonj mono Efesus sitiwaa zioz tuun yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj tere kokaen oowa,

“Moŋnonj boro dindinanonj sengelao 7 meŋ lambewaa duŋj rara goulnoŋj memeta 7 yonjoo batugianonj kema kanj namakeji, iinonj qaa kokaen jeja: ² Niinonj goo nanamemenjaa kania moma kotoweta kokaen eja: Giinonj nogo ariŋ gawona kotiiŋ meŋ laligonkejanj. Anjosisirinonj kaparanj koma mokosiŋgonj laligonkejanj. Ejemba doogoya yonjowo ala mende meŋ aon onjanonj sureenj konjoma onjmakejanji, ii mojenj. Tosianonj wasiwasi eja aposol mende koloonj kilenj qagia kaen qamakejuti, giinonj ii anjotetenonj ama gosinj onjona qolomolonj qaa jejegiaa kaniagianonj asuganonj asugiro.

* 1:7: Dan 7.13; Mat 24.30; Maak 13.26; Luuk 21.27; 1 Tes 4.17; Zek 12.10; Jon 19.34, 37 * 1:8: Ais 22.13; Eks 3.14

* 1:13: Dan 7.13; 10.5 * 1:14: Dan 7.9; 10.6 * 1:15: Eze 1.24; 43.2 * 1:17: Ais 44.6; 48.12; Ais 2.8; 22.13

³ “Tosianonj noo qanaajonj ama kakasililinj ama gongji kaparanj koma siimbobolo moma mokosinjonj laligona. Esunkamakamaa olanj mende ama laligonato, iwoi kuuya moma mokosinjonj nama laligona, ii mojenj. ⁴ Kaanja laligonato, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Walawala uuga meleema hononja qaa jopagonj noma laligonato, uuganonj mono sologoro kambanj kokaamba olomoonj laligojanj.

⁵ “Walawala uukoisoro somata moma laligonato, iikanonjdeenj loorinj olomoonj kamaanj qenj laligojanj. Gii mono geengaa kanaga ii romonjonj moma kotowa. Kawaajonj mono uuga meleemba. Walawala uumeleembaa iwoiya anati, mono iikawaa so mombo toroqenj amba. Uuga singisongoya iikanonja mende meleembagati eenj, niinonj mono goononj kanj lambewaa dunj raraga qetegowe uumeleenj kanageso Efesus kanonj mombo mende ewaa. ⁶ Kamaanj guroto, goojonj kokaenj mobe qeanggoja: Giinonj Nikolait yonoononj nanamemengia togonj uuduuduu amakejanj. Niinonj kaanjadeenj ii togonj kawaajonj uuduuduu amakejanj.

⁷ * “Onjoononja morononj gejiawo laligoji eenj, Uña Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

“Monjonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj ii wambe Anutuwaa oyanboyonj gawononj (paradais) eukanonj uma laaligo kotigaa gere umuganonj rama kota nenj laligowaa.” Kianj.

Smirna uumeleenj kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

⁸ * “Smirna sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Komunj gbilinj kotiinj laligoji, iinonj waladeenj laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jero qaono) konoga laligonj ubaati, iinonj qaa kokaenj jeja: ⁹ Giinonj konajilinj moma kamaanqeqeta koloojanj, ii mojent, Anutuwaa jaanonj qabunaganonj uuta kolooro sim-bawonjawa koloojanj. Tosianonj Juuda ejemba mende koloonj kilenj qagia kaenj qamakejuti, iyonononj mepaqepae ama gema qenj gongji angosisiri momakejanj, ii mojenj. Yonononj ‘Qamakooli miri honja koloojonj,’ jenj kaiyakagianonj Satan mepeseenjeju.

¹⁰ “Siimbobolo moma laligowagato, iikawaajonj toroko mende moba. Moba, Kilenjaa Toyanonj angobatononj ama onjomambaajonj ejemba kuunj onono onjoononja tosaanja unjuama kapuare mirinonj onjoombu. Angosisiri ama onjombuti, onjo ii weenj 10 moma laligowu. Jaawo laligowuyaga me komuwuyaga, mono niwo pondanj nanj niinonj laaligo kotigaa ila wage onjomanja.

¹¹ * “Onjoononja morononj gejiawo laligoji eenj, Uña Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

“Monjonj angobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, iwaa selianonj komuro motoonjgo kolowaato, koomu indenj woiya ii mende komuwaa.” Kianj.

Pergamum uumeleenj kanageso yonoo qambanjmambanj qaa

¹² “Pergamum sitiwaa zioz tuunj yonoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Monjonj manjawaa soo somata (bainat) jewoita leelee sulutuk aanja menj laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: ¹³ Giinonj laaligo raraga dakanonj ama laligojanj, ii mojenj. Satanonj anjo jinjaronj dunj raraya kuurota eji, gii mono iikawaa kosianonj laligonkejanj. Kilenj noo qana menj niwo toroqenj qokotaanj namakejanj. Satambaa laaligo raraya Pergamum siti kanonj ero Antipasnonj noo kanana pondanj nanjonj jenj kotiinj nano onjoo batugianonj kanonj qegi komuro. Giinonj nii moma laarinj nomakejanj, qaa ii kambanj iikanonj kaanagadeenj mende kolatinj qakoona.

¹⁴ * “Kaento, uugaa qaaya melaa monj kokaenj mobe mende sokonja: Goo kanageso batugianonj tosonianj gejatootoo eja takapolakaya qata Balaam iwaa jinjaunj arembo laligonj otaanjeju. Kantri tosaanja yonononj nembanene menj tando lopionj yonoo nandunj mamatewoo bunja qenj kanagianonj angj esungianonj tururoti, Israel ejembanonj ii mende nenkeji. Wala mende negito, Balaamnonj eja qata Baalak kokaenj kuma muro, ‘Gii mono Israel ejemba ii newutiwaaajonj tutugonj onjomba.’ Kaenj kuma kuunj onjoma siwa kaanja utunj anoti, iyonononj mono iikanonj osinj afaangonj negi ano serowilinj lanj angj. Onjoononja tosonianj Balaambaanonj momo arenj ii otaanjeju.

¹⁵ “Kaanjadeenj goo kanageso batugianonj tosia Nikolait yonoononj momo qolonjmolongoya menj otaanjeju. ¹⁶ Kawaajonj gii mono uuga meleemba. Kaenj mende ambagati eenj, niinonj mono uulanjawo goononj kanj kanagesouruga kaanja ii metama

* 2:7: Jen 2.9; Ais 22.2; Eze 28.13; 31.8

* 2:8: Ais 44.6; 48.12; Ais 1.17; 22.13

* 2:11: Isa 20.14; 21.8

* 2:14:

onomanja. Buunanonj manjawaa soo somata (bainat) eji, iikanonj manja qeñ kotonj giliñ onomanja.

¹⁷ * “Onjoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Uña Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.

“Monjonj anjgobato bologa kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono nene aasangoya qata mana ano jamo taanja mumanja. Woi ii mube jamo taanja iikanonj qata dologa oogita ewaati, ii yanjodeen weenjonj mobaa. Tosianonj ii mende mobuya.” Kianj.

Taiataira uumeleen kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

¹⁸ “Taiataira sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa:

“Anutuwaa Meriaa jaa kotanonj gere bolanj kaanja jenj asariro kana susuyanonj sostonij aenj braas kaanja kokobilibiliawo kolooji, iinonj qaa kokaenj jeja: ¹⁹ Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj Anutu jopagonj moma laariñ munj gawonj menkejanj ano anjgosisiri kaparanj koma moma mokosingonj laligonjkejanj. Kanakanaiyanonj iwoi ama menati, ii kambanj kokaamba menj seinj ama menkejanj.

²⁰ * “Kaenj menkejantoo, uugaa qaaya monj kokaenj mobe mende sokonja: Giinonj emba qata Jezebel iwo uumotoonj ama ii mende totoonj sureenj munkejanj. Iinonj gejatootoo emba mende koloojato, kilenj iyanjaa qata kaenj qamakeja. Iinonj ejemba tutugonj kokaenj kuma onjomakeja: Tando lopiombaa nandunj mamatewoo nembaneneya bunja qeñ kanagianonj anjgi esungjianonj tururoti, ii mono saanonj nenj laligowu. Kaenj kuma onjoma gawonj meme alauruna kuunj onjono looriñ jinjaunj kema ii nenkeju ano serowilinj lanj amakeju. ²¹ Niinonj Jezebel uuta meleembaatiwaaajonj kambanj mubeto, serowilinja mesaonj uuta meleembaatiwaaajonj mende moma tondu laligoja.

²² “Kawaajonj niinonj emba ii qewe ji kiro salenonj enj siimbobolo mobaa. Kaanagadeenj iwo serowilinj amakejuti, iyonjononj nanamemengja bologa ii mende mesaonj uugja melembuti eenj, niinonj mono ii kaanagadeenj unjuwe siimbobolo kanjanjowo mobu.

²³ * Iwaa meraborauruta ii mono ununj konjoratiwe komuwu. Kaenj kolooro zioz kanageso kuuya onjononj injiima noo kania kokaenj moma yagowu: Niinonj ejemba uuroromongja gosinj qaa jegia ano uusiingja kuuya moma komunj nanamemengjaa so kitia meleembe kuuya motomotoonj onjoo qagianonj ubaa. Niinondeenj mono iikawaa Toya koloojen.

²⁴ “Yonjoojonj kaenj koloowaato, Taiataira onjoononga tosiyanonj Jezebelwaa momo arenja ii mende otaanjkeju. Kaenj mende anjgi onjoojonj mepaqepae kokaenj ama jenj onjomakeju, ‘Onjo roromonjgo keemeyaa kania mende moma kotonj seleenjenj laligoju.’ Mepaqepae kaenj ama jenj onjomakejuto, Satambaa bunja momowaajonj qa kaanja qamakeju. Niinonj zioz tuunj kuuya onjoojonj kokaenj jewe mobu: Niinonj lombo monj mende toroqenj ambe onjoo qagianonj ubaa. ²⁵ Onjo Bunja qaa menj laligojuti, mono iikanonj qokotaanj laligowu. Ii mono pondanj otaanj laligonj ugi niñ mombo eleemanj.

²⁶ * “Monjonj noo uusiingna otaanj anjgobato bologa kuuya uugunj haamo ama laligonj komuwaati, niinonj ii ku-usunj mube waba kantria kantria galenj koma onjoma laligowaa. ²⁷ Manjanonj ku-usunj nono ii bunja qeñ aonj Ponj laligojenj. Kaanjadeenj onjoononga monjonj haamo ambaati, niinonj ii galenjonkonj gawombaa ila wageya ano aenj taa gbaruya mumanja. Ii mube iikanonj gomanja gomanja ejemba galenj koma onjoma kotakota mindinjonj onjoma laligowaa. Gbakonj monjonj gbarunonj qeñ qosonjuti, iinonj mono iikawaa so qaa qootogo ejemba taa gbaru powowonj kotiga iikanonj ununj kondeema mendeema onjono qeqelala laligowuya. ²⁸ Kaanagadeenj gomanj aanjaa widi senjelaaoya mumanja.

²⁹ “Onjoononga morononj gejiawo laligoji eenj, Uña Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

3

Sardis uumeleen kanageso yonjoo qambanjmambanj qaa

¹ Jiisanonj toroqenj kokaenj jero, “Sardis sitiwaa zioz tuunj yonjoo ponj qerewenja gajobagiaajonj mono tere kokaenj oowa,

“Monjonj Anutuwaa unja wanja 7 ano senjelao 7 ii borianonj raro menj laligoji, iinonj qaa kokaenj jeja: Niinonj goo nanamemengaa kania moma kotoweta kokaenj eja: Giinonj ejemba jaagianonj gbiliñ laligojanjiwaa qata bosimakejantoo, Anutuwaa jaanonj koomuya

* 2:17: Eks 16.14-15; 16.33-34; Jon 6.48-50; Ais 62.2; 65.15 * 2:20: 1 Kinj 16.31; 2 Kinj 9.22, 30 * 2:23: Ond 7.9; Jer 17.10; Ond 62.12 * 2:26: Ond 2.8-9

koloojaj. ² Kawaajonj mono uuga tooro moma waaba. Goo nanamemenjanonj noo Anutunaa jaanonj akadamuyawo mende kolooja. Goo kaniaga gosinj kaenj mokoloowe. Goo kanageso uutanonj uumeleenj ejemba tosaanja toroqenjaligoojuto, iyonjononj kaanagadeenj komunj tagowombaajonj anju. Kawaajonj giinonj mono menj kotiinjonj onjomajaligowa.

³ * “Anutuwaawoi gongij bunja qerjen aonj monati, ii mono uu womboganonj somonjonj romonjgowa. Bunja ii mono tenj koma uuga meleemba. Gbiligbilij mendejaligowaati eenj, niinonj mono yongoro meme kaanjanj oloj kanj asugimanja. Kamanjatiwaawaa auakambanja mende mona qaananonj mono uulanjanjwo qaganonj uro lombo mokoloowaga. ⁴ Kaento, Sardis zioz tuunjanj onjoo batugianonj ejemba afaandia onjononj opo surugia awaagadeenj galenj kongij jewonjanjwo mende kolooja. Kawaajonj yonjononj saanonj maleku taanjanonj selegianonj mouma niwo kema kanjaligowuyaa. Yonjononj kaanja koloonjaligowutiwaawo kolooju.

⁵ * “Monjononj angobato bologa kuuyaa uugunjanj haamo ambaati, iwaajonj mono maleku taalalakota mugij moumajaligowaa. Iwaawaa qata laaligoo kotigaa buk papianonj oogitaeji, niinonj ii mende kondeemanja. Manjaa jaasewanjanonj keuro Siwe gajobaurutanonj iigij qata saanonj asuganonj jokoloonjonmanja.

⁶ “Onjooonjngaa morononj gejiawo jaligoojij eenj, Ujja Toroyanonj zioz tuunjanj tuunjanj ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

Filadelfia uumeleenj kanageso yonjoo qambanjanmambanjan qaa

⁷ * “Filadelfia sitiwaawaa zioz tuunjanj yonjoo ponj qerewenjanj gajobagaaajonj mono tere kokaenjonj oowa,

“Monjononj Eja Toroya ano Honjanbonjan koloonj kinj Deiwidwaanonj kiiyaa meria menj galenj koma jaligoojij, iinonj qaa kokaenjanj jeja: Iinonj nagu metano monjononj ii koma kii ii memambaajonj amamaawaa. Iinonj ii koma kii mero kiro monjononj ii metamambaajonj amamaawaa. ⁸ Niinonj goo nanamemenjgaa kania saanonj moma kotojenj. Alana moba, goo esunjanonj kamaanjqeqeta koloojij, ii mojenj. Kamaanjqeqeta koloojato, giinonj noo Bunja qaana tenj koma kanana otaanjanj qana mende qakooma jaligona. Kawaajonj niinonj nagu monjan baganonj metambe monjononj ii komambaajonj amamaawaa.

⁹ * “Moba, tuunjanj monjan yonjononj ‘Qamakoolij mirinanawo koloojij,’ jenj kaiyakagianonj Satan mepeseenkeju. Juuda ejemba mende koloonj kilenj qagijaa kaenj qama qolonjonj jenkeju. Niinonj ejemba ii kuunjonj onjombe goo kaniaga moma asariwuyaa. Ii mouma asarinjanj kanj goo kanaganonj usugonj kamaanj jopaganj gomakejenj, ii asuganonj jokolowuu. ¹⁰ Niinonj kaparanjanj koma lombo moma mokosinjonj nama kotiiwagatiwaajonj jewetij, giinonj noo jenjkootona ii angonj koma otaanjanj jaligona. Kawaajonj niinonj kaanagadeenj giij kokaenjanj anjanjin angonj koma gomanja: Konjilinj kambanjanj qaita monjan kanjanj kanjanj katria sokoma namononj jaligonj kenjutanj, ii angotetenonj ama onjombaa. Kambanjanj iikanonj kanjanj kuuro niinonj giij konjilinj iikanonjanj metogonj wanjanj somonjgomanja.

¹¹ “Niinonj mono uulanjanjwo eleema kamanja. Monjononj guugunjanj kouma tawa memeyaa kambanjanonj haamo ama gombabotiwaaajonj mono uuwaa hina enj gonjij, ii mono pondanjanj kаланj koma jaligona mende soowa. ¹² * Monjononj angobato bologa kuuyaa uugunjanj haamo ambaati, niinonj mono ii wama noo Anutunaa mepemepese jigo (tempel) uutanonj kuuwe tandoya kolooowaa ano kambanjanj monjononj ii mombo mende mesaowaa. Iikanonj jaligoro selianonj neenaa Anutunaa qata, Anutuwaawaa sitiaa qata ano neenaa qana dologa qakaroonj ii oomanja. Anutanonjanj Jerusalem sitiaa donjgoga ii iyanjaa gomanonj eukanonj ano eji, iikanonj Siwenonjngaa kamaanjanj namononj asugiwaa.

¹³ “Onjooonjngaa morononj gejiawo jaligoojij eenj, Ujja Toroyanonj zioz tuunjanj tuunjanj ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

Laodisia uumeleenj kanageso yonjoo qambanjanmambanjan qaa

¹⁴ * “Laodisia sitiwaawaa zioz tuunjanj yonjoo ponj qerewenjanj gajobagaaajonj mono tere kokaenjonj oowa,

“Monjan qata Aamen, iinonj Anutuwaawaa qaayaa pondanjanj nanjonj Dangunuu honjanbonjan kolooja. Anutu ilaaro iwoi kuuyaa mokoloori galenj komakeji, iinonj qaa kokaenjanj jeja: ¹⁵ Niinonj goo nanamemenjgaa kania moma kotoweta kokaenjaligoojij: Uuga mende olomooja ano noo gere bolananonj uuganonj mende jenkeja. Oo uuganonj olomoonaga me gere toonaga, iikanonj mobe sokonagato, biiwianonj kotamatotanjanj jaligona mende sokonjanj.

* 3:3: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Isa 16.15 * 3:5: Eks 32.32-33; Ond 69.28; Isa 20.12; Mat 10.32; Luuk 12.8
* 3:7: Ais 22.22; Job 12.14 * 3:9: Ais 49.23; 60.14; 43.4 * 3:12: Ais 21.2; Ais 62.2; 65.15 * 3:14: Gba 8.22

¹⁶ “Mon me mon sokonagato, uuganon boronja mon geregere ano geregeron mende jeji me uuhamo mende koloojanj, ii mende sokonja. Gere ano hamo batubatu uuwoinon lanj laligojanjwaajon mono buunanonja sulaan gombe kemebaga. ¹⁷ Geengaa selega menj uma kokaen jenkejan: Niinon eja kindimbiri qabunanawo koloojen. Eshina menj sein sonanon mokoloojen. Siiseweweya qaa laligon iwoi mombaajon mende amamaajen. Kaen jenkejanto, kaniaga honja mende moma kotojanj, ii kokaen: Giinon mono uunjonjanj ama tapokokoro laligona tosonianj wosomomo ama gomakeju. Wanaya laligon jaaga gooro titou sele bombolanj laligonkejanj.

¹⁸ “Kawaajon qambanmamban qaa kokaen gonjen: Giinon noononga iwoi karonj koi sewanja mewa: Eja kindimbiri qabunagawo koloowagatiwaajon mono goul gerenon dalasisi oon godomaruruya mendeenji sostonj kamaan qaonoti, ii mono sewanja mewa. Sele bombolanj laligonkejanj, iikawaa gamuya konganjiwagatiwaajon mono maleku taanja sewanja menj mouba. Jaaga gooji, iikawaajon mono jaaosowaa keleya ii sewanja menj jaaga tororo uuwagatiwaajon moriwa. ¹⁹ *Niinon wombo alauruna jopagon onjomakejenj, ii kuuya kilenagaaqonj temboma jen onjoma mindinqindij ama onjomakejen. Qeangowutiwaajon kaen amakejen. Kawaajon giu mono jeulalanj mesaon uuga meleema sinjisonjgoga gema qen laligowa.

²⁰ “Moba, niinon nagunon qen nanjen. Mononon noo qaa arona moma uu naguya metambaati, niinon mono iwaa miri uutanonj uma iwo rabe iinonj niwo ainjolonj rama motoonj nembanene newota.

²¹ “Niinon angobato bologa kuuya uugun haamo ama Manjanon nuano iwaa jinjaronj dujanonj kamaanj kooronononj rajen. Kawaa so mononon angobato bologa kuuya uugun haamo ambaati, niinonj mono ii wambe noo jinjaronj dujanonj kamaanj kooronononj rabaa.

²² “Onjooonja morononj gejiawo laligoji eenj, Uja Toroyanonj zioz tuunja tuunja ananaajonj qaa jenkeji, iinonj mono ii geja ama moma kotowa.” Kianj.

4

Jaana meleeno mononj Siwewaa jinjaronj jakenonj raro iibe.

¹ Kawaa gematanonj jaameleenj mombo kolooro Siwe gomanj naguya monj aantano iibe. Iibe aro wala romonj qaita monj (biugel) kaanja qaa jero mobeti, iinonj toroqenj kokaen nijoro, “Gii mono kokaen kouna gemagenj iwoi kolooaati, ii qendeema gomaen.”

² *Kaen nijoro iikanondeen Uja Toroyanonj turunj nono umbeumbenjanonj qananonj uro iwoi kokaen iibe: Siwe gomanj uutanonj jinjaronj duj ero mononj iikanonj raro. ³ Raroti, iwaa jaasewanjaaa asasaganonj mono taronjii me kowonjinj qata jaspaa ano qilimomoso bumbunja me kowonjinj qata karnilian iikawaa so bilibiliawo asarinj ero. Marilolonj monj tere mundaya mumunj kaawoya me kowonjinj qata emerald kaanja kanonj jinjaronj duj ii kuuya liligonj tonjonj ero.

Dun waja liligonj dun 24:yanonj raju.

⁴ Jinjaronj dun tosaanja 24 iikanonj dun waja ii liligonj ragi iyonoo qagianonj Anutuwaa jotamemeurata 24 ragi. Yonononj malekugia tualalakotagadeen mougi oronjonj kemero wangianonj goul ila wage qindiima ragi. ⁵ *Dun waja iikanonj pilisik bilibili jaasoonja asariro gbinjururunj kolooro aro gunparandambaa otonja kaanja mobe. Dun waja batanonj toos kiwa asasaga 7 jen asarinj nanji. Kiwa 7 ii Anutuwaanonj uja waja 7 kolooju. ⁶ *Kaaniadeen jinjaronj jake batanonj iwoi bilibiliawo kowe kaanja ero iibe. Ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinjekuti, mono iikawaa so asariro. Jake biiwianonj dun liligonj ben jawinjuruta 4 nanji. Gemagia ano wosogia ii jaagiagadeen sokono nanji.

⁷ Ben jawinja mutuyanonj laion kaanja kolooro. Alianonj bulmakao eja kaanja kolooro. Alagara mombaa kaitania ii eja jaasewanjaaa tani kolooro. Alagia 4:yanonj tuu koonj elelaonkeji, iwaa tanijanj kolooro. ⁸ *Ben jawinjuruta 4 motomotoonj yonoo engangja 6 kuuya enj onono. Selegia kuuya ano engangja baatanonj kaanagadeen jaa kogiagadeen sokoma onono nanji. Nama asaga gomantiinja rii kokaen pororo qamakeju,

“Pon Anutu ku-usunj kuuyaa Toya giinonj mono toroya, toroya ano toroyagadeen koloojanj.

Laaligo Toya giinonj mono monowaa monoyanonja laligonj kouma laligojanj ano mombo eleema asuginj laligonj ubaga.”

* 3:19: Gba 3.12; Hib 12.6 * 4:2: Eze 1.26-28; 10.1 * 4:5: Eks 19.16; Isa 8.5; 11.19; 16.18; Eze 1.13; Isa 1.4; Zek 4.2 * 4:6: Eze 1.5-10, 22; 10.14 * 4:8: Eze 1.18; 10.12; Ais 6.2-3

⁹ Ben jawinuruta 4 yononon mepemepesee rii kaen qamakeju. Mononon jinjaronon dunjon nama kaban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, ii akadamu ano qabunja mun dangisen jenkeju. ¹⁰ Kaen amakejutiwaa so Anutuwaa jotamemeya 24 yononon kamaan mon jinjaronon dunjon raji, iwaa jaanon simin kuma usugonkeju. Mononon kaban tetegoya qaa laligon uma laligowaati, iwaa waeya men mepeseen munkeju. Mepeseen mun ila wegagia qetegon jinjaronon dun batanon ama kokaen jenkeju,

¹¹ “Oo Pon Anutunana, giinon ilawoila kuuya mokolonon onona. Goo uusiinganon nemun koma onono letoma laaligo mokolonon laligoju. Kawaajon akadamu ano qabunja ii goma dangisen jen gomakejon. Gii motoongoyanon mono mepesepeesee kuuya anjaln angon kombaatwaa so kolojan.” Kian.

5

Lamanon Anutuwaa borononga tere pipipipiya mero.

¹ *Kawaa gematanon tere pipipipiya mon iibe jinjaronon dunjon rajiwaa boro dindinanon ero. Tere iikawaa senja ii leelee kuuya teregadeen oon pipiin saponon ama munjen aaso (siil)* 7:non koma mokotaagita ero. ² Kaanagadeen Siwe gajoba esumumuyawo mon iibe kotakotagadeen qama buju qaa kokaen qisin jero, “Moronon soraaya soro koloon saanon tere pipipipiya koi kawaa munjen aasoya (siil) menjurama kotumbatiwaa so koloja?”

³ Kaen jeroto, Siwenon, namonon ano koomu goman kanon korebore injigi mononon ii metuma tereya iibaatiwaa so mende kolooro. ⁴ Mononon mon soraaya soro koloon tere ii metuma tereya iibaatiwaa so mende mokoloogiti, niinon iikawaajon mamaga saama boliwe. ⁵ *Saama boliwe Anutuwaa jotamemeya yonoononga mononon qaa kokaen nijoro, “Mono mende saaba. Moba, Juuda tuunononga Deiwidwaa gbilin mon koloon laion oro kaan koloon Kilenaa Toya haamo ama laligoja. Iinon mono saanon kotiin tere pipipipiya kokawaa munjen aasoya (siil) 7 ii menjurama kotumbaa.”

⁶ *Kaen nijoro Lama meria iibe jinjaronon dun biiwianon ben jawinuruta 4 yononon batugianon nano Anutuwaa jotamemeya yononon liligon mug. Lama meria ii qegi komurotiwaa tanijaan nano. Ila 7 ano jaa kota 7. Anutonon unjuruta waja 7 wasin onono namowaa ejemba kuuya yonoonon kema laligojuti, jaa kota 7 ii mono iyonon saregia koloju. ⁷ Lama meria ii iibe kan tere pipipipiya aasoyawo ii jinjaronon dunjon rajiwaa boro dindinanon mero. ⁸ *Ii mero ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 yononon mono iikanondeen Lama meria batanon usugon kamaan simin kunj. Yononon mototoon kulele ano goul qambi men nangi. Ejemba soraayanon qama kooligi Anutuwaanon umakeji, iikanon mono jinin oon-oombaa so kolooro moronja unkoowayawonon uma pumpungonkeja. Moron kaananon mono goul qambigia saa qero nangi. ⁹ *Simin kuma rii dologa kokaen qama jegi,

“Giinon qaita mon kolojan. Gii gugi komun saga maama iikanon ejemba sewangia men onona.

Ejemba ii ben isigiaa so, qaa aro jejegiaa so, tuungiaa so ano kantrigiaa so. Giinon yonoononga tosaan onona Anutuwaa bunja koloju.

Kawaajon giinon mono soraaya soro koloon tere pipipipiya aasoyawo men munjen aasoya (siil) metumbagatiwaa so kolojan.

¹⁰ *Yononon Anutuwaa bunja koloogi kuma onoma kuun onona bentotonjaa kin pon tuun koloon jigo gawon galenuruta koloju. Yononon Anutunanaa gawon men laligon balon so ejemba galen koma onoma laligon ubuya.”

¹¹ *Rii dologa kaen qama jegi moma toroqen uun Siwe gajoba jangogia tausenja tausenja ano milyonja milyonja ii injiima rii otongia mobe. Yononon jinjaronon dun kosianon nama ben jawinuruta 4 ano Anutuwaa jotamemeya 24 ii liligon onoma rii qagi. ¹² Rii kotakotagadeen qama kokaen qagi,

“Oo Lama meria qegi komuroti, iinon mono soraaya soro kolooro Anutonon esumumu ano toomorin muro sokonja.

* 5:1: Eze 2.9-10; Ais 29.11 * 5:1: Kantri tosanon tere oon esunon ama sapo men mononon ii kotumbabotiwaajon ama munjen aasonon mokotaankeju. Mononon munjen aaso (siil) ii laj menjurama tereya yononon weengonagati, ii mono mokoloogi qaayawo koloowaa. Tere toyanondeen ii galen komakeja. Miri ii kii nemunja ama kunin kemenkejato, tere ii munjen aasonon somonjonkeju. * 5:5: Jen 49.9; Ais 11.1, 10 * 5:6: Ais 53.7; Zek 4.10 * 5:8: Ond 141.2 * 5:9: Ond 33.3; 98.1; Ais 42.10 * 5:10: Eks 19.6; Ais 1.6 * 5:11: Dan 7.10

Momakooto uuta ano ku-usuj kuuya buña qero sokonja. Soraaya soro kolooro saanon qabuña kuuya munij asamararan buña qero mepeseen mujonj.”

¹³ Kaenj gama mepeseegi rii tuunj moñ yonononj kokaenj qagi mobe: Anutunonj laaligowo mokoloon ononoti, iyonononj mono korebore rii qagi mobe. Siwenonj laligojuti, namononj laligojuti, koomu gomanonj ano kowe qaganonj laligojuti, iyonononj mono kuuya buugia mindirij rii kokaenj qagi,

“Jinjaronj dunjonj raji ano Lama meria nonononj oro mepeseen oronjonj.

Kotumotue Toya oroo qabunagara jenj somariinkejonj. Kambanj so asamararan oronij ku-usuj Toya ii tetegoya qaa laligonj ubao.”

¹⁴ Kaenj qagi benj jawinjuruta 4 yonononj “Qaa ii onanonj,” jegi. Jegi Anutuwaaw jotamemeya yonononj usugonj kamaanj siminj kuma Anutu waeya menj mepeseen mugj. Kianj.

6

Lama merianonj munjenj aaso motomotoonj menjuranja.

¹ Kaenj moma iwoi kokaenj kolooro iibe: Lama merianonj tere pipipiiya aasoyawowaa munjenj aasoya (siil) 7 iikanonnga mutuya menjurama kotuno. Kotuno benj jawinjuruta 4 yonononnga moñonj qaa kokaenj jero, “Mono asuginj kawa!” Qaaya ii gunjarandanj tani kaanj kotakotagadeenj qaro mobe. ² *Kaenj jero moma iikanondeenj hoos taanja moñ asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj eja moñ tiwoyawo raro tosianonj ila wage mugj wajanonj kono. Ii koma manjaqeqenonj haamo ama laligoroti, iinonj mono mombo hoos qaganonj manjaqeqenonj haamo amambaajonj keno. Kianj.

³ Lama merianonj munjenj aaso (siil) woija menjurama kotuno benj jawinjuruta yonononnga woija iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Mono asuginj kawa!” ⁴ *Kaenj jero iikanondeenj hoos moñ selia osoga songbolambo asugiro iibe. Eja moñ hoos iikawaa qaganonj raroti, Anutunonj mono ii yonj karenj qenj luae qaombaatiwaa ku-usuñja muro. Ii muro namononj kisooma aonj komuwutiwaajonj kuuro ejemba uugia menj waamambaa ku-usuñja mokolooro. Ii mokolooro manjawaa soo (bainat) somata qatawo mugj menj keno. Kianj.

⁵ *Lama merianonj munjenj aaso (siil) karoonja menjurama kotuno benj jawinjuruta yonononnga karoonja iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Mono asuginj kawa!” Kaenj jero iikanondeenj hoos injanja moñ asugiro iibe. Eja moñ hoos iikawaa qaganonj raroti, iinonj hinawaa binja gosiwonatiwaa kedaya (skeil) ii borianonj menj raro. ⁶ Kaenj raro benj jawinjuruta 4 yonoo batugianonnga moñonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Weenj motoongowaa tawaya (Kina 10) kanonj saanonj 1 kilogram wiit flaua me 3 kilogram baali flaua ii sewanja mewa. Kilenj nembanewaa oil gere ano wain kasa gawonj ii mono mende menj boliwu.” Kianj.

⁷ Lama merianonj munjenj aaso (siil) 4:ya menjurama kotuno benj jawinjuruta 4:yanonj qaa jero otonja kokaenj mobe, “Mono asuginj kawa!” ⁸ *Kaenj jero iikanondeenj hoos moñ selia googokota ano tootooyawoga asugiro iibe. Hoos iikawaa qaganonj rarotiwaaw qata ii koomuwaa kondomondoo Toya. Iwaa kosianonj koomu gomanj Toyanonj kaanjiadeenj ii otaanj karo. Namu mendeengj bakaya 4 eroti, iikanonnga mombaa ejembaya ii galenj koma onjombotiwaaw ku-usuñja ii Anutunonj orono. Ku-usuñj ii orono ku-usugaranonj namowaa ejemba bakaya ii kokaenj menj komunj ononi: Tosianonj soo somatanonj (bainat) aonj komugi. Tosianonj bodinonj komugi. Ji kanjanawononj tosaanja injiro komugi ano tosaanja ii balombaa oro kawalia yonononj injigi komugi. Kianj.

⁹ Lama merianonj munjenj aaso (siil) 5:ya menjurama kotuno iikanondeenj Anutuwaaw ejemba tosaanja unugi komugiti, iyonoo kokoosogia injiibe. Yonononj Anutuwaaw Buña qaaya anjalinj anjonj koma nanjonj jenj seinj laligogitiwaajonj unugi komunj alata baatanonj nanji. ¹⁰ Eukanonj nama kotakota kokaenj qagi, “Oo Ponj ku-usuñj Toya, giinonj dindinja ano honjombonja koloojanj. Kawaañonj mono kambanj dawj mamboninj tegoro iikanonj namowaa ejembaya gosinj onjoma qaagia jenj tegowaga? Nonononj gii welenj qenj goninj nunugi sananaa ironja ii mono naa kambanonj meleena qagianonj ubaa?”

¹¹ Kaenj jegito, maleku taanja koriga ii motomotoonj yonooñonj koma onjoma Anutuwaaw jenkooto kokaenj onjongi mogi, “Onjo mono toroqenj kambanj torodaamonj mamboma laligowu. Momalaari alaurugianonj toroqenj uuwaa gawonj menj laligogi onjo kaanja kaanjiadeenj unugi komuwuya. Yonononj komugi janjo ambeti, iikawaa soyanonj kolood-abororo kambanj iikanondeenj mono unugiti, iyonoo qaagia jenj tegomanja.” Kianj.

¹² *Lama merianonj munjenj aaso (siil) 6:ya menjurama kotunoti, ii uuñj iibe. Ii

* 6:2: Zek 1.8; 6.3, 6   * 6:4: Zek 1.8; 6.2   * 6:5: Zek 6.2, 6   * 6:8: Eze 14.21   * 6:12: Isa 11.13; 16.18; Ais 13.10; Joel 2.10, 31; 3.15; Mat 24.29; Maak 13.24-25; Luuk 21.25

menjurama kotunoti, kaban iikanon nan tania soosooya giliro. Ween jaayanon bututugon injan koma wosobiriwaa malekuya sokosaare kaanja (meme juyanon memetaa tani) kolooro tiiro. Koiñ jaayanon meleema osaan sa kaanja kolooro. ¹³ *Kaen kolooro sengelao sombinon ejuti, iyononon namonon kamaagi. Neqan kota goorin ragi haamo kotiganon qen utugon memburatiro kamaankejuti, mono iikawaa so boratin namonon tata bobolo kamaagi.

¹⁴ *Kaen kamaagi sombin iimakejon, iikanon aliro. Tere pipipipiya pipiigi horon kemakejiwaa so mono wolaza horon kema aliro. Ii aliro baanja kuuya ano kowewaa watoya watoya ii kuuya eegianonga uulanawo kok ama musulungon qaonji.

¹⁵ *Kaen kolooro balombaa kin ponja ponja, eja jawina jawina ano kawali galena galena yononon olon koma asangogi. Ejemba kindimbiri qabunagiawo, ejemba kusungiawo ii mono kuuya kok ama asangogi. Angiaa gawongia menkejuti ano togiaa welen een qenkejuti, ii mono korebore kobaa, jamo oota ano baanja sen sia oota oota mongama iikanon asangogi injiibe. ¹⁶ *Iikanon asangon baanja Toya ano sen sia Toya onjooma kokaen welema ononji, “Ono mono baanja jey tegogi bagon kan turun nonombu. Jinkaron dujanon raji, iinon jaasewan koma nonombabotiwaajon ama Lama meriaa irinjonsoonjonon nunuwabotiwaajon mono jey tegogi kojangin nonombu.” Kaen welema ononji. ¹⁷ *Yoronon irinjonsoongara asuganon qendenjaoti, iikawaa kambanja somatanon mono kan kuun eja. Ii monjon mon jaasewan qen kotiin nambaatiwaa so qaago. Kian.

7

Israel ejemba 144,000 ii Anutunon aaso kuma onjombaa.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba 4 injiibe namowaa wanjonja 4 iikanon nanji. Yononon namowaa haamo Toya waja 4 ii somonjon anjon koma ononji. Haamonon namo qaganon me kowe qaganon gere monjon lan qewabotiwaajon mono Toya 4 ii borogianon menj somonjon nanji. ² Anutunon Siwe gajoba 4 ii namo ano kowe kondeema onjombutiwaa ku-usuna onono namo wanjonjianon nanji. Kaen nanji injiibe Siwe gajoba monjon ween koukoutanonnga asugin waaro iibe. Iinon laaligowaa Toya Anutuwaan munjen aaso taa gbaruya galen koma kan Siwe gajoba 4 yonjonon kotakotagadeen qaro.

³ *Qama qaa kokaen injjoro, “Ono mono namo me kowe ii ilinzin alanzan mende kondeema orombu ano gere ii mende tiwilaan onjombu. Ii qaagoto, mono mambonji wala ilin alandeen Anutananaan munjen aasoya ii gawonja menkejuti, iyonoo wambusoonjianon mokotaan onjombonja. Ii wala menj mokotaan ononingo gematanon ii saanon kondeema tiwilaawu.” ⁴ Kaen injjoro Anutuwaan munjen aasoya ii Israel ejemba tosaanja yonoo wambusoonjianon menj mokotaan ononji. Monjon yonoo jangogia jero kokaen mobe: Israel ejemba tuun 12 kuuya yonjononga mindirin ejemba 144,000 ii menj mokotaan ononji.

⁵ Israel tuun motomotoon yonjononga 12,000 kaan kan menj mokotaan ononji. Juuda tuumbaa 12,000, Ruuben tuumbaa 12,000, Gaad tuumbaa 12,000, ⁶ Aser tuumbaa 12,000, Naftali tuumbaa 12,000, Manase tuumbaa 12,000, ⁷ Simeon tuumbaa 12,000, Liwai tuumbaa 12,000, Aiskar tuumbaa 12,000, ⁸ Zebulun tuumbaa 12,000, Joosef tuumbaa 12,000 ano Benjamin tuumbaa 12,000. Kaan kan aaso menj mokotaan ononji mindirin 144,000 kolooro. Kian.

Oyanboyan laligowutiwaa tuun somata iibe.

⁹ Kawaa gematanon tuun jeta boorongoya jangogia mende weenweengoyaa so ii injiibe. Ejemba ii tuungiaa so, bensakon isigiaa so, kantrigiaa so ano qaa aro jejegiaa so ajoron jinkaron duj ano Lama meria yoroo bagaranon nanji. Iikanon nama maleku koriga taanja kotogon aogi kemero borogianon tombi senja boriawo menj nanji. ¹⁰ Ii menj nama kotakotagadeen qama kokaen jegi, “Anutanananon jinkaron dujanon raji ano Lama meria yoronon mono menj letoma nononi oyanboyan kolojon.”

¹¹ Kaen qama jegi Siwe gajoba kuuya yononon jinkaron duj kosianon arejnon nama Anutuwaan jotamemeya ano ben jawinuruta 4 ii liligon ononji. Kaen nama jinkaron duj batanon usugon kamaan simin kuma Anutu waeya menj mepeseen mugi. ¹² Anutu mepeseen mun kokaen jegi, “Qaa ii onjon! Anutu gii mono kotumotue, asamararan ano momakooto uutaa Toya kolojan. Nononon gii mepeseen goma qabunaga jey

* 6:13: Ais 34.4 * 6:14: Isa 16.20 * 6:15: Ais 2.19, 21 * 6:16: Hoos 10.8; Luuk 23.30 * 6:17: Joel 2.11;

Mal 3.2 * 7:1: Jer 49.36; Dan 7.2; Zek 6.5 * 7:3: Eze 9.4, 6

somariinkejon. Anutunana, giinon esunmumu ano ku-usun Toya koloojan. Nononon kamba so kaen jej kotiinin Toya ii tetegoya qaa laligon uma laligowaa. Qaa ii onjanon!”

¹³ Kaen mepeseen jegi Anutuwaaw jotamemeya yonoononga monnon kokaen jej qisin nono, “Ejemba maleku koriga taana mouma nanjuti, ii daan yononon? Ii mono dakanonga kan kaen ajoroon nanju?”

¹⁴ *Qisin nono kokaen meleema mube, “Oo somatana, niinon ii mende mobe geenodeen mojan.” Kaen meleema mube jotamemeya iinon kokaen nijoro mobe, “Kakasiliin somataa biiwianonga kougiti, iyononon mono ii koloaju. Lama meriaa sayanon opo malekugia songbano taaliro laligogi. ¹⁵ Kaana laligogitiwaajon ama Anutuwaaw jinkaron dunja jaasewan qej asaga gomantiina mepemepesee jigoyanon (tempel) laligon Anutuwaanon gawon menj laligowuya. Kaen laligogi jinkaron dunjanon raji, iinon mono opo kuuna mororonon koma turun onono laligowuya.

¹⁶ *¹⁶ “Kaen laligogi kamba monnon nembanewaa me apuwaa mende komuwuya. Weenon me iwoi geriawo monnon mende jej koton onjombaa. ¹⁷ *Kokaembaajon oyanboyan laligowuya: Lama merianon jinkaron jake biiwianon rama galen koma onjoma unjano laaligo kotigaa apu gowoyaa jaayanon kemakebu. Anutu anjo jaagianonga jaungia kuuya koto ro tegowaa.” Kian.

8

Lama merianon munjen aaso 7:na menjuranja.

¹ Lama merianon munjen aaso (siil) 7:na menjurama kotuno Siwe goman iikanon oton kuuya 30 minitwaa so goron qej ero. ² Kaen kolooro Siwe gajoba 7 Anutuwaaw batanon nanjuti, ii injiibe monnon romon qaita mon (biugel) 7 ii borogianon onono.

³ *Ii injiibe Siwe gajoba mon asugin jinin oon-oombaa goul qambia menj kan alata kosianon nano. Ejemba soraaya kuuya Anutuwaaw qama kooligi iinon jinin alatanon ooro moronja unkoowayawo ii qamakooligiawo toroqen pumpunjon motoon uka Anutuwaanon kemakeja. Goul alata ii jinkaron dun batanon nanji, iinon mono iikawaa kosianon nano tosanon jinin ii mamaga oowaatiwaajon mugi. ⁴ Iinon jinin ii ooro iikawaa kaasoyanon mono Anutuwaaw ejemba soraaya yonoo qamakooligiawo toroqen Siwe gajoba iwaa borononga waama Anutuwaaw jaasewanon ugi. ⁵ *Siwe gajoba iikanon jinin qambi ii menj alatanonga gere jeta mero jero qambi iikanon uuro saa qero namonon giliro kemero. Giliro kemero iikanon gunparandambaa gujuya mamaga koloon gbingururun qaro. Oobili esungiwawo asugigi kamba kamba nana mero. Kian.

Gajoba yononon romon qaita mon ugi.

⁶ Siwe gajoba 7 romongia qaita mon (biugel) megiti, iyononon ii uubombaajon jojorigi.

⁷ *Gajoba mutuyanon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro kombo (ais) kota ano gere bolana ii kon kaana koloon sawo gajugogi monnon ii maaro motoon namonon kamaaro. Iikanon geriawo kamaan balonon qero namowaa bakaya karoon ii gerenon jedabororo. Duuyaa geria iikawaa bakagia karoon ii gerenon jedaborogi ano gbojoja sena tongonja ii kuuya gerenon jej jedabororo.

⁸ Gajoba woiya iinon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro monnon baana somata gere jejeta tani kaana (wolkeino) iwoi ii giliro kowenon kemero. Kemen kowe mero kowewaa bakaya karoon iikanonga monnon meleema sa kolooro. ⁹ Kaanjadeen Anutunon kowewaa woiya kuuya mokolooro laligogiti, iikawaa bakaya karoon yonoononga mon ii komugi ano wanjo kuuya tuun karoon iikanonga tuun mon ii janjon tiwilaagi.

¹⁰ *Gajoba karoononon waama romon qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro sengelao somata kiwa bolan kaana tani menj sombinonga tegon kamaaro. Kamaan koma namowaa apu gowoya unun iikawaa bakaya karoon iikanon mon ano apu jaaya kuuya ii sokoma onono. ¹¹ *Sengelao iikawaa qata ii nomben warabe kaambogawo. Nomben warabe iikanon kamaaro apuya apuya iikawaa bakagia karoon ii meleema kaambogagiawo kolooji. Kaambogagiawo koloogitiwaajon ama jemba mamaganon ii nen komugi.

¹² *Gajoba 4:ya iinon waama romon qaita mon uuro. Ii uuro monnon ween jaaya ano koin jaaya yoro asagarama bakagara karoon ii qebugoro bakasasan umun koma tiiri. Kaanjadeen sengelao bakagia karoon qebugoro meleema tiigi. Kawaajon ween kambanaja

* **7:14:** Dan 12.1; Mat 24.21; Maak 13.19   * **7:16:** Ais 49.10   * **7:17:** Ond 23.1; Eze 34.23; Ond 23.2; Ais 49.10; 25.8   * **8:3:** Aam 9.1; Eks 30.1, 3   * **8:5:** Lew 16.12; Eze 10.2; Eks 19.16; Isa 11.19; 16.18   * **8:7:** Eks 9.23-25; Eze 38.22   * **8:10:** Ais 14.12   * **8:11:** Jer 9.15   * **8:12:** Ais 13.10; Eze 32.7; Joel 2.10, 31; 3.15

bakaya karoononon tiiro pangaman mero. Kaanjadeen gomantiinjaa asasaganon toriro bakaya karoononon tiiro.

¹³ Kaen kolooro eu uun tuu koon mon iima mobe kanakeewanonon eu elelaon sombin biiwianon koton kan kotakotagadeen qama kokaen jero, "Oo ejemba namonon laligojuti, Siwe gajoba karoon yononon mono toroqen romonjia qaita mon uuwombaajon anju. Romon karoon iikawaa otongia mogi lombo kanjanjawa karoon koloowaati, iikawaajon mono qama wanjinjingon 'Ye! Ye! Ye!' jen saajen." Kian.

9

Siwe gajoba 5:yanon romonjia qaita mon uuro.

¹ Siwe gajoba 5:ya iinon romonjia qaita mon (biugel) uuro iibe sombinonga sengelao mon teganon namonon kamaaro. Kamaaro monnon omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa kii meria ii sengelao Toya muro. ² *Ii muro omejiilan ron dusiita qaa iikawaa ununja mesuno iikanonja songo songo tanururun jen kaaso kondundunjon waamakeji, iikawaa so kondundunjon waama ween jaaya esun haamo kaasonondeen sokondabororo. ³ *Kaaso iikawaa uutanonga naagisoja naagisoja mesaon namonon koug Anutunon ku-usun onono. Ku-usun ii kuanjuan yonoonon ku-usun tani kaanja kolooro.

⁴ *Ii onono Anutunon kokaen jen koton onono, "Ono mono namowaa iwoi tonjonja gbo-joja me gere kaanja ii mende tiwilaan onjombuto, ejemba wambusoonjianon Anutuwa munjen aasogia qaa iyonogadeen mono men bolin onjombu." Kaen jen koton onono. ⁵ Anutunon naagiso ii ku-usun onono ejemba inji koin 5:waa so siimbobolo honombononja mende mogi. Siimbobolo ii kuanjuanon eja kiro siimbobolo moji, mono iikawaa so. Siimbobolo kaen mogito, Anutunon anjon koma onono men komun onjombutiwaa ku-usunja ii naagiso yononon mende men een inji. ⁶ *Ejemba injiti, iyononon kamban iikanon komuwombaajon koomu kana mongambuyato, koomu ii mende mokolon komuwombaajon amamaawu. Komuwombaajon moma qenjen qewuto, koomuwaa kondomondoo Toyanon mono monjen kembraa.

⁷ *Naagiso injiibe yononon hoos manjaqeqewaaajon akadumugiwao jorinjkejuti, mono ii kaanja koloogi. Wanjianon iwoi mundaya goul kaanja konjiti, ii ila wage tanitani kolooro. Jaasewanganon ejemba jaasewan tani kaanja koloogi. ⁸ *Naagiso yonoo wan jugia ii gbla emba yonoo wanju kaanja kolooro. Naagiso jegianon laion orowaa jeta kaanja kolooro. ⁹ *Reen malekugia ii aen reen kaanja kolooro. Engangia qegi otan kolooro mobeti, ii kokaen: Hoos seiseiya yononon manjaqeqewaa kareya kareya horon lugun manjanon keri gbinjururun qamakeji, iikawaa so qaro.

¹⁰ Daagia ii kuanjuan kaanja jegiawo koloogi. Iyononon ejemba koin 5 kawaa so siimbobolo mobutiwaajon injiti, iikawaa ku-usunanon mono naagiso yonoo daagianon ero. ¹¹ Naagiso yonoo kin pongia ii omejiilan yonoo ron dusiita qaa iikawaa gajobaya qata Tiwitiwila Toya. Ii Hibruu qaanon Abadon ano Griik qaanon Apolion.

¹² 'Ye!' qagi lombo mutuya kanjanjawa ii kaen tegoro. Mobu, iikawaa gematanon 'Ye!' qagi lombo kanjanjarawo woi ii mono toroqen kanagen koloowaota. Kian.

Siwe gajoba 6:yanon romonjia qaita mon uuro.

¹³ *Siwe gajoba 6:ya iinon romonjia qaita mon (biugel) uuro. Ii uuro Anutuwa batanon goul alata eji, iikawaa ilia 4 iikanonga qa mon kolooro mobe. ¹⁴ Oton iikanon Siwe gajoba 6:ya romonjawa iwaajon kokaen ijoro, "Anutunon gajoba 4 somonjon gbadon onoma apu gowoya somata qata Yufreit kawaa koorononon ononoti, ii mono isama onomba."

¹⁵ Anutunon gajoba 4 ii somonjon onoma gbadonon rabutiwaa gbanigia, koingia, weengia ano aua kambangia ii tororo arengon onono ragi. Yononon kambangia ii kan kuuro iikanondeen ejemba kantria kantria yonoo bakaya karoon ii unuwombaajon jorinj rama kambangiaajon mambonji. Kawaajon Siwe gajoba 6:yanon alatanonga qa moma iikanondeen kema gajoba 4 ii isama onono. ¹⁶ Aisma onono manjaqeqe tuun somata qatawo ii hoosgiawo asugin kagi. Niinon jangogia mobe 200 milyon kolooro.

¹⁷ Jaameleen unja iikanon eja hoos qaganon rama kagiti, iyonoo kaitanigia iibe kokaen kolooro: Reengia (totowaa aen reengia) ii gere jo osoga, asona injanjonjonjawa ano goota salfa gere jamo kaanja. Hoos yonoo kaitanigia injiibe wangia laion orowaa wanja kaanja koloogi qaa oogianonga gere, kaaso ano jamo geriawo qata salfa ii kamaan karo. ¹⁸⁻¹⁹ Hoos yonoo qaa oogianonga gere, kaaso ano gere jamo qata salfa kamaaroti, iikanon mono ejembaya ejembaya unuro. Hoos yonoo ku-usungia ii qaa oogianon ano daagianon

* 9:2: Jen 19.28 * 9:3: Eks 10.12-15 * 9:4: Eze 9.4 * 9:6: Job 3.21; Jer 8.3 * 9:7: Joel 2.4 * 9:8:

Joel 1.6 * 9:9: Joel 2.5 * 9:13: Eks 30.1-3

ero. Daagia ii mokolej kaanja koloogi daa susugia ii jetawo. Daa susugia jetawo iikanonj mono ejemba ooli kaanja onjootinjeju. Lombo kanjanawo karoonj ii namowaa ejemba kuuya yonoo bakagia karoonj ii unjuro komugi.

²⁰ *Lombo kanjanawo iikanonj ejemba tosaanja mende unjugi komunj toroqenjaligogiti, iyonononj kilenj uugia mende meleenjgi. Anggia borogianonj iwoi menj waegia menj mepeseegiti, iikawaajonj mende moma bolinj aogi. Omejiilanj ano tando lopionj waegia menj mepeseenj onjo-onjona ii mende mesaogi. Tando lopionj tosia ii goul, silwa me brons aijnonj memetaga. Tosia ii jamo orasinj me gere sogonj memetaga. Kawaajonj tando lopionj iikanonj iwoi iima mobombaajonj me kema kawombaajonj amamaanjeju. Kilenj ejembanonj ii mende mesaogi.

²¹ Kaaagadeenj ejemba unjugi koomuya me sei suuqanjonj hamoqege ii mende mesaogi. Ii toroqenj ama menj serowilinj anjii ano iwoi lanj yonjoro menjjaligogi. Iikawaajonj uugia mende meleenjgi. Kianj.

10

Siwe gajoba ano tere pipipiiya melaa

¹ Kawaa gematanonj Siwe gajoba ku-usunja qeekuuya monj iibe Siwenonjga koosunonj esunj muro kamaaro. Wanja marilolononj liligonj ero. Jaasewanja weenj jaaya kaanja kolooro kanawoita ii tando gere bolanganarawo woi kaanja jenj nano. ² Borianonj tere pipipiiya melaa mero qeetunja kolooro. Kania dindinj kowononj riinj kania qania ii namononj riinj nano. ³ Kaenj nama laion orononj gbuu gbororo qamakeji, qata mono iikawaa so kotakota qarowoo. Qarowoo gunparandambaa gbinjgurunj 7 iyonononj mono meleema gbuu gbororo qanj qaagia qagi mobe.

⁴ Gunparandambaa gbinjgurunj 7 iyonononj qama qaagia jegi mobeti, niinonj ii mono iikanondeenj papianonj oomambaajonj ambe. Tere oomambaajonj ambeto, qa monj Siwenonjga mobe qaa kokaenj nijoro, "Gunparandambaa gbinjgurunj 7 qaa jejuti, ii mono geengodeenj olonj mona ewa. Ii mende oowa."

⁵ *Siwe gajoba kania kowe ano namo qagaranonj riinj nano iibeti, iinonj boria dindinj metaama Siwenonj baagenj ano. ⁶ Jojopanj qaa jemambaajonj boria kaenj ama ii jenj kotiinj ano. Monjonj Siwe, namo, kowe ano iwoi kuuya iikanonj eji, ii mokolonj nama kambanj so tetegoya qaa kotiinj laligonj ubaati, mono iwaa qatanonj jojopanj qaa kokaenj jero, "Anutanonj mono kambanj mombo mende qenj koriro ubaa. ⁷ Kaenj qaagoto, Siwe gajoba 7:ijnonj romonja qaita monj (biugel) uuro otonja mobuti, kambanj iikanondeenj Anutuwaawaa qaa arenj aasanjgoyanonj mono honjawo koloowaa. Gejatootoo ejemba Anutuwaawaa gawonja menj laligonj kougij yonjoojonj Bunja qaaya awaa jenj injisaama onjono moma kouma jaligogiti, Bunja qaa iikawaa so ii mono uulanjawo honjawo koloowaa."

⁸ *Kawaa gematanonj qa monj wala Siwenonjga mobe qaa jeroti, iikanonj mono dunjonj mombo qaa jero kokaenj mobe, "Siwe gajobanonj kowe ano namo qagaranonj riinj nama tere pipipiiya mero borianonj qeetunja eji, ii mono kema mewa."

⁹ Kaenj moma Siwe gajobawaanonj kema tere pipipiiya melaa ii nombaatiwaaajonj qisiwe. Qisiwe kokaenj nijoro, "Ii mono menj newa. Nena tomenjanonj kemenj meleeno gubeso guwaato, buunganonj ii moronj apuyaa ainja kaanja koloowaa."

¹⁰ Kaenj nijoro tere pipipiiya melaa ii iwaa borononjga menj newe. Newe buunanonj moronj apuyaa ainja kaanja kolooro, gogowe tomenanonj kemero meleeno gubeso nuro. ¹¹ Kaaenj nuro niinonj qaa kokaenj mobe, "Gii mono dunjonj mombo Anutuwaawaa gejatootoo qaaya qaaya jenj seinjaligowa. Kantria kantria ano benjakonj isia isia qaa tani jejegiaa so jaligojuti, mono iyonjoo ano iyonjoo kinj ponjgia yonjoo gejatootoo qaagia ii waladeenj jenjaligowa." Kianj.

11

Anutuwaawaa jotamemeya woiyanonj qaaya nanjonj jeri.

¹ *Kaenj nijoro moma nambe Siwe gajoba iikanonj keda aambaa gere goronja bowo kaanja ii noma kokaenj jenj kotonj nono, "Gii mono waama kema Anutuwaawaa jiwowonj jigo ano iikawaa siimolonj alataya ii keda aambaa gere goronja (rula mesa) kanonj soya ama weenjgowa. Kaaagadeenj iikanonj uma Anutu mepeseenj qamakooligia amakejuti, mono ii gosinj janjgogia weenjgowa. ² *Jiwowonj jigo soya ama kanonj sombenj seleenjgenja ii mono uugunj mesaowa. Ii waba kantri yonjoojonj ama onjongi ero yonjonoj siti toroya ii koinj 42

* 9:20: Ond 115.4-7; 135.15-17; Dan 5.23 * 10:5: Eks 20.11; Dut 32.40; Dan 12.7; Aam 3.7 * 10:8: Eze 2.8-3.3

* 11:1: Eze 40.3; Zek 2.1-2 * 11:2: Luuk 21.24

kawaa so riinj kema kankebu. Kawaajon sombenj seleejgenjaa soya ii mende weengwaa.
³ Niinon jotamemewoina wasinj oroma qaana nanjon jewaotiwaawaa ku-usunja ama orombe asugiwao. Asuginj wosobiriwaa maleku sokosaare kaanja menj aonj liligonj (gbakonj osoga arinj) weenj boria 1,260 kawaa so gejatootoo qaa gawonj menj laligowao.”

⁴ *Oil gere woi ano lambe dunj raraya woi namowaa Pombaa batanonj nanjaoti, ii mono meleema kamaanj asuginj dangunu kaanja nama noo kiania nanjonj jenj laligowao.
⁵ Monjon me monjonj uruj mizimizi ama oromambaajonj moji eenj, gere bolanjonj mono buugaranonja kamaanj kereurugara onjoro tiwilaankebuya. Monjonj me monjonj urumambaajonj moji eenj, ii mono kana kaanjadeenj iikanonj qeri komuwaa.

⁶ *Sombimbaa koosuya somongowaotiwaawaa ku-usunja ii yoroononj ero gejatootoo qaa jenj seiwaoti, kambanj iikawaa so konj mende kiwaa. Ku-usunjaranonj apu jaaya kuuya kaanjadeenj sokono iikanonj saanonj apu kuuya meleengi sa koloowuya. Kaanjadeenj ku-usunjaranonj uuta ejiwaaonj ama siinjaranonj jewaotiwaawaa so saanonj jegi lombo kanjanjawa kania kania koloonj namo menj bolinj ejemba ununkebuya.

⁷ *Anutuwaawaa qaaya nanjonj jenj tegori omejiilanj yonjoo ronj dusiita qaa iikanonja jennemba monjonj waama manja qenj oroma haamo ama ururo komuwao. ⁸ *Komuri qamogara siti qabuayawowaa kana somatanonj oromesaogi lanj ewao. Siti iikawaa qata aasangoya ii Sodom ano Iijipt qamakeju. Pongara Jiisas ii kaanjagadeenj iikanonj maripoononj qegi komuro. ⁹ Qamogaranonj lanj eri ejemba kuuya ii irimakebuya. Balononj ronj koma orombombaaajonj jegi anjonj kombuya. Kaenj eenj lanj eri ejemba kantria kantria, tuunja tuunja, bejsakonj isia isia qaa tanigia anja anja jenjekuti, iyonjononj qamogara ii weenj karoonj ano bakaya monj kawaa so uunj irigigiigi.

¹⁰ Gejatootoo eja woi yoroononj ejemba namo qaganonj laligojuti, ii uu kuunj onjoni iikawaajonj siimbobolo hononja mende mokoloonj laligogi. Kawaajonj komuri qamogara irimakebuti, kambanj iikanonj mono otokorianj maama renduj oronj nej korisoro ama iyangia kalenj kania kania angunj aogi kema kawaa. ¹¹ *Weenj karoonj ano bakaya monj ii tegoro Anutononj buu aasonj sewanjaranonj uuro kemero gbilinj waama konja nani. Waama nani ejembanonj iriima riimburatinj jenggiia ororo sombugia mogi. ¹² *Konja nani Siwenonja qa kotakota monj kokaenj qama irijoro, “Oro mono kokaenj waabao!” Kaenj irijoro moma koosu uutanonj waama Siwenonj uri kereurugaranonj eenj iriima newogia tegoro nanji.

¹³ *Kanagaranonj namo mesaonj uri kambanj iikanondeenj nanj tania soosooya menj siti bakaya 10% (bakaya tenonja motoonjo) kawaa so kuma qenjanjanjoro kamaaro. Kamaanj ejemba 7,000 kawaa so unjoro komugi. Ejemba mende komugiti, iyonjononj ii iima riimburatinj sombugia moma Siwewaa beja Anutu ii ku-usunjaa mepeseenj mugi qabuayawo kolooro.

¹⁴ ‘Yeil!’ qama wanjinjinja woiya kanjanjawa ii kaenj tegoroto, mobu, qama wanjinjinj yei qa karoonjaa honjanonj mono uulanjawa koloonj qagianonj ubaa. Kianj.

Siwe gajoba 7:nanonj romonja qaita monj uuro.

¹⁵ *Siwe gajoba 7:na iinonj romonja qaita monj (biugel) uuro. Ii uuro Siwenonj qaa kotakotagadeenj aminj mogi qagia mobe kokaenj jegi, “Ayo, ananaa Ponnana ano iwaa Hamogeqe Toya Kraist yoroononj mono namo kuuya galenj koma onjombaotiwaawaa ku-usunja ii kuuya bunja qenj aojao. Iinonj mono kambanja kambanja galenj koma onjoma laligowaa, ee-aa-ee. Galenjonkonjanonj mono kambanj monjonj mende tegowaa, ee-aa-ee.” ¹⁶ Kaenj jegi mobe Anutuwaawaa jotamemeya 24 Anutuwaawaa jaasewanjanonj jinjaronj dungianonj rajuti, iyonjononj mono kamaanj usugonj Anutu waeya menj mepeseenj mugi. ¹⁷ Mepeseenj munj kokaenj jegi,

“Oo Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya, giinonj mono laligonj kouma kambanj kokaamba laligojanj.

Giinonj ku-usunja uuta menj kanainj namo kuuya galenj koma onjoma kinj ponggiaga koloonj laligowaga.

Kawaajonj nonononj mono mepeseenj dangisen jenj gonjonj.

¹⁸ *Waba kantria kantria yonjononj irinjia soono kazi ama goma laligogito, goo kazi kambanjanonj mono ketada koi kaanjononj kanj kuunj eja.

Giinonj kambanj kokaamba koomuya yonjoo qaagia gosinj jenj tegonj onjombaga ano geengaa ejembauruga tawagia onjombaga.

* **11:4:** Zek 4.3, 11-14 * **11:6:** 1 Kinj 17.1; Eks 7.17-19; 1 Sml 4.8 * **11:7:** Dan 7.7, 21; Ais 13.5-7; 17.8 * **11:8:** Ais 1.9-10 * **11:11:** Eze 37.10 * **11:12:** 2 Kinj 2.11 * **11:13:** Isa 6.12; 16.18 * **11:15:** Eks 15.18; Dan 2.44; 7.14, 27 * **11:18:** Ond 2.5; 110.5; 115.13

Gejatootoo ejemba ano ejemba soraaya tosaanja goo gawonja menj laligogiti ano uuta kamaanj qeqeta goo qaganonj tiwilaawabotiwaajonj keegia moma laligogiti, ii mono tawagia onjombaga.

Kaanagadeenj tosonianj ejemba unuj kantri kondeema laligogiti, ii mono kondeema onjombaga.” Kaenj mepeseenj jegi.

¹⁹ *Kawaa gematanonj Siwenonj aantano Anutuwaaw mepemepese jigowaa (tempel) naguyanonj tano iibe jigo uutanonj Anutuwaanonj soomonjgo arenj bokis akadamyawo iikanonj ii-iita ero.* Siwenonj aantano kambanj iikanondeenj oobili ano gunparandanj gbinggururuj qarar mohe. Otonja otonja ii mohe nanj menj konj rombuuj giliro kombo (ais) kota somasomata kamaagi. Kianj.

12

Emba ano jewanaj wanja iliawo

¹ Siwenonj aiwese somata damuyawo monj kokaenj asugiro iibe: Emba monj weenj jaayanonj malekuya kolooro koiinonj kana tamboya baatanonj asariro senjelao 12 ii ila wage kaanja wanjanonj konji kokobilibiligiawo raji. ² Koroyawo laligonj mera memetaa kambanjanonj dodowiro bimooro masu qero siimbobolo moma qa gigilaaro.

³ *Kawaa gematanonj aiwese monj Siwenonj kokaenj asugiro iibe: Jewenanj nemuja iliawo (dragon), mundaya oso popolanj, wanja 7 ano ilia 10. Wanja 7 iikanonj ila wage 7 konji raro. ⁴ *Jewenanj nemuja iikanonj daayanonj sombinj qewagonj senjelao iyoononjga bakaya karoonj horonj giliro namononj kamaagi. Kamaagi emba iyanja mera memambaajonj anoti, iwaa batanonj nano. Kaenj nama meria mewaati, ii iikanondeenj gogomambaajonj moro.

⁵ *Emba iikanonj mera ejaga mero. Iinonj kantria kantria kuuya aenj taa gbarunonj galej koma onjoma laligowaa. Embanonj mera meroti, gajobanonj ii mono iikanondeenj uulanjawo menj kema Anutuwaaw jinjanonj duuj kooronjanonj ano. ⁶ Iikanonj ano embanonj anodeenj mesaonj kok koma keno. Anutunonj emba ii weenj 1,260 kawaa so balonj qararanjonkonjanonj kalanj koma mugi laligowaatiwaajonj gomanj miri monj mozonjgoroti, iikanonj kok ama keno.

⁷ *Siwe uutanonj manja juno kokaenj aogi: Siwe gajoba wanja Maikel ano iwaa gajobauruta yononj jewanaj nemuja tuarenjenj ama ii ano iwaa gajobauruta yonowo aogi. ⁸ Aonj jewanaj nemuja ano iwaa gajobauruta yonoo esungianonj mende sokono haamo mende ama onjoma gomanjgia mesaonj Siwe uutanonj toroqen laligowombaajonj amamaagi. ⁹ *Amamaagi jewanaj nemuja iliawo ii mono konjoma Siwenonjga otaagi. Jewenanj nemuja iikanonj monowaa monoyanonjga mokolenj koloonj Iiw (Eewa) manambato menj muro. Qata monj Kilenjaa Toya ano Satan. Iinonj kantria kantria kuuya kuuj onjono jinjauj kema laligogiti, ii ano iwaa gajobauruta ii mono iwo Siwenonjga konjoma hagonj onjoni namononj kamaagi.

¹⁰ *Kamaagi Siwenonj qa somata monjonj kokaenj jero mohe, “Selenonj kuukuu Toyanonj asaga gomantiinja Anutunanaa batanonj nama uumeleenj alaurunana jenonjkuukuu qaa jenj onjoma laligoroti, ii mono yakarinj hagonj mugi seleenjenj kamaaro otokorianj maajonj. Ananaa Anutunananonj mono kambanj kokaamba ejemba hamo qenj onjoma ku-usunjaa qaganonj galej koma onjono bentotonjaa honjanonj mono koloaja. Hamoqeqe Toyaa esujmumuyanonj mono koloodaboroja. ¹¹ Iinonj momalaari alaurunana qaanonj ama onjoma laligoroto, Toya ii kokaenj haamo ama mugi: Lama meriaa sayanonj ii hamo qenj onjono kotiinj Buja qaa honjona nanjonj jenj seinj laligogi. Kaanja laligonj jojorinj selegia togonj bonj nama manja qenj haamo anji.

¹² *Kawaajonj Siwe gomanonj laligojuti, onjononj mono korebore aisonj otokorianj maama laligowu. Kaanja laligowuto, namononj ano kowenonj laligojuti, onjono lombo kanjanjawo bosimbutiwaajonj mono ‘Yei!’ jenj saajenj. Kilenjaa Toyanonj luguuj kamaanj riinj onjoononj kanj gawonj meme kambanja torodaamonj ero mojiwaajonj mono kazi somata amakeja.”

¹³ Jewenanj nemuja iliawo yakarinj hagonj mugi namononj kamaaroti, ii iima asarinj emba mera meroti, ii kazi ama muuj otaaro. ¹⁴ *Otaaroto, embanonj kok kono Anutunonj tuu somataa enganja woi muro kanonj elelaonj uulanjawo keno. Anutunonj balonj

* **11:19:** Isa 8.5; 16.18, 21 * **11:19:** Anutuwaanonj jojopan qaa 10 ano jenkooto tosaanja ii jama ilanjanonj onj bokis iikawaa uutanonj anji raro galej komakeju. * **12:3:** Dan 7.7 * **12:4:** Dan 8.10 * **12:5:** Ais 66.7; Ond 2.9

* **12:7:** Dan 10.13, 21; 12.1; Juud 9 * **12:9:** Jen 3.1; Luuk 10.18 * **12:10:** Job 1.9-11; Zek 3.1 * **12:14:** Dan 7.25; 12.7

qararanjonkonjonon iwaajon goman miri mon mozozongoroti, mono iikanon keno. Iikanon kema asanjon laligoro gbani 3 ano bakaya mon ii kalañ koma mugi mokolenon ii mende mokoloon qelanjin mewaa. ¹⁵ Embanon elelaon keno mokolembaa irina soondabororo qaa ootanonga embawaa gematanon apu gboulu furugoro apu gowoya kolooro. Apu iikanon emba ii kisama menj somonjon mubaatiwaajon moma kaen furugon lono.

¹⁶ Kaen lonoto, namonon emba ii ilaan mun riiri ron kolooro. Jewenan nemujanon qaa ootanonga apu furugoro apu gowoya kolooroti, iikanon mono ron iikanon kemenj jugun qaono. ¹⁷ Kaen kolooro jewenan nemunaa irina emba kawaajon ama soono mesaon emba iikawaa gbiliuruta tosaan qetama manja qen onjomambaajon keno. Gbiliuruta yononon Anutuwa jojopon qaa tenj koma Jiisaswaa Burja qaa pondan nanjon jen seinkejuti, mono iyonowo karenj aowombaajon keno. ¹⁸ Aowombaajon kema kowe sakasinjon keuma nano. Kian.

13

Jenjemba kowenonga kouro.

¹ *Kawaa gematanon jenjemba mon ilia 10 ano wana 7 ii kowenonga kouro iibe. Iliia 10 iikanon ila wage 10 konji ragi ano wana motomotoon iikanon qa mepaqepaegiawo oogita ero.

² *Jenjemba ii iibe kokaen kolooro: Kaitania ii oro somata qagara lepaad ano taiga iyoro tani kaan kolooro. Kana boriaa silia ii bea orowaa sili kaan kolooro. Qaa oota ii laion orowaa qaa oota kaan. Jewenan nemujanon esunja, jinjaron dunja ano ejemba galen koma onjomabaatiwaa ku-usunja uuta ii jenjemba muro. ³ Muroto, wana mon ii wiji kotiga monjon kiro komumambaa anoto, wijianon misiri lopogadeen raro. Namowaa ejemba korebore yononon aarun jenjemba ii gematanon otaan kenji. ⁴ Otaan kema jewenan nemunaa waeya menj mepeseenjaligogi. Ku-usunja kaan ii jenjemba murotiwaajon ii ano jenjembawaa waeya kaanjadeen menj mepeseen kokaen jeni, "Moronon jenjembawaa so koloonaga? Moronon ii tuarenjen ama mun iwo aomambaajon kotinaga?"

⁵ *Kaen jeni Satanon jenjembawaa qaa oota sololoo kotiin jaba-arambaran qaganon mepaqepae qaaya lansan jenjaligoro. Anutunon Satan mende anjon kono mepaegomambaa ku-usunja ii koin 42 kawaa so enj mubaatiwaajon jen tegoro. ⁶ Ii jen tegoro qaa ootanon aantano Anutu mepaegonjaligoro. Anutuwa qata, Siwe goman ano Siwe uutanonjaligoji, ii kuuya mono mepaqepae ama onjoma laligoro. ⁷ *Kaenjaligoro Satanon ejemba soraaya tuarenjen ama onjomambaa ku-usunja muro yonowo manja aon haamo ama onono. Haamo ama onono Satanon ejemba isigia kuuya tuungiaa so, qaa tanigiaa so ano kantrigiaa so ii mono jenjembawaa borianon ama onono.

⁸ *Ejemba korebore namononjaligoji, iyononon mono jenjembawaa waeya menj mepeseenjaligowuya. Anutuwa ejemba solan qagia Siwe gomanon papianon oogita eji, iyononondeen mono jenjemba ii mende mepeseewuya. Monowaa monoyanon Anutunon Siwe namo mokoloon oronoti, kamban iikanon kanain qagia ii laaligo kotigaa papia iikanon oonjaligon kougii. Laaligo papia ii Lama meria qegi komuroti, iwa bunaga ero galen komakeja.

⁹ "Monjon gejiawo jaligoji een, iinon mono qaa koi geja ama moma kotowa! ¹⁰ *Mon kapuare mirinon kemaatiwaa so kolooji, iinon mono iikanon kema. Mon manjawaa soo somatanon uugi komuwaatiwaa so kolooji, iinon mono kaen komuwaa.* Kawaajon ejemba soraaya, ononon mono kaparan koma lombo menj mokosinjon pondan moma laarinjaligowu." Kian.

Jenjemba mon namo uutanonga kouro.

¹¹ Mombo iibe jenjemba mon namo uutanonga kouro. Ii ilia woi Lama meriaa ilia kaanaga koloon qaaya ii jewenan nemunja iliawononjeroti, mono kaanjadeen jenjaligoro. ¹² Iinon kouma alia mutuyaa jotamemeya koloon ku-usunja kuuya menj iikanon iwoi kuuya aliaa jaanon ano. Kaan ano namo ejemba kuun sololoon onono aarun alia mutuyaa waeya menj mepeseegi. Jenjemba mutuya ii wiji kotiganon kiro komumambaajon anoto, misiri lopoyadeen raro.

* 13:1: Dan 7:3; Ais 17:3, 7-12 * 13:2: Dan 7:4-6 * 13:5: Dan 7:8, 25; 11:36 * 13:7: Dan 7:21 * 13:8: Ond 69:28 * 13:10: Jer 15:2; 43:11 * 13:10: Tosianon qaa ii kokaen meleenu: Monjon manjawaa soo somata (bainat) kanon tosaan unjuuro komuwuti, tosanon mono iyanja ii soo kaanonon uugi komuwaa.

¹³ Jejnemba woiya iinonj angoletu somata tania kania kania mero. Monj meroti, ii gere bolanonj sombinongga kamaanj namononj kanj jero ejembanonj ii jaagianonj iigi. ¹⁴ Anutunonj Satan mende anjonj kono ku-usuj muro jejnemba mutuyaa jotamemeya koloonj iwaa jaanonj angoletu kania kania menj laligoro. Iikanonj mono namowaa ejemba tiligonj onono jinjauj ama soogi. Soogi kokaenj kuuj jenj kotonj onono, “Ono mono jejnemba mutuyaa unyaya sogonj kuugi nano goda qenj mujj laligowu. Jejnemba mutuyaa ii manjawaa soo somatanonj (bainat) uugi wiji kiro komumambaa so kolooroto, kilenj gbilinj laligoji, mono iwaa unyaya kuuwu.”

¹⁵ Kaenj anji Satanonj ku-usuj jejnemba kanageña muro tando lopionj ii menj gbilinj muro kanainj buu aasonj ano. Kaanagadeen jejnemba mutuyaa unyaya menj letono eja qaa jenj ejemba kuuj onono kokaenj kolooro: Daenj yonononj tando lopionj iikawaa waeya mende menj mepeseegiti, ii mono kuuya unyugi komugi. ¹⁶ Jejnemba kanageñanonj ejemba korebore kokaenj kuuj onoma injjoro, “Ono mono jejnemba mutuyaa munjenj aasoya ii jaasewanjianonj me boro dindingianonj menj mokotaawu.” Kaenj injjoro iyanggiaa gawonggia menjkejuti ano togiaa welenj eenj qenkejuti, ejemba qaqabunayawo ano wanaya, somata ano melaa yonononj mono korebore munjenj aasoya ii menj boro dindingia me wambusoongianonj mokotaagi.

¹⁷ Daenj yonononj jejnembawaa qata me qataa janggoya selegianonj mende menj laligogiti, iyonononj nembanene iwoi stuanonj me maaketnonj sewanja mewombaajonj me ambombaajonj amamaagi.

¹⁸ Qaa koi moma asariwombaa momakootoya ii kokaenj: Monjonj momakootoyawo laligoji, iinonj mono jejnembawaa janggoya weengowa. Janggoya ii balonj ejawaa janggoya koloaja. Aaso janggoya ii 666. Kianj.

14

Lama meria ano kanagesouruta 144,000.

¹ *Kawaa gematanonj uujj Lama merianonj Zaion baananonj nano iibe. Iwo kanagesouruta janggogia 144,000 ii motoonj nanji Lama meriaa qata ano iwaa Manjaa qata ii kuuya yonoo wambusoongianonj oo-ootaga ero injiibe. ² Iikanondeen mobe Siwenongga otonj monj apu somata sianonj giliro kemenj kuuj gamakeji, kaanja kolooro. Ii gunparandanj gbinggururuj somata qajiwwa otonja iikawaa taniñaen kolooro. Otonja ii gita kulele mamaga qegi otonja koloonkejiwaa so mobe.

³ Anutunonj ejemba 144,000 ii namonongga sewangia menj unjanoti, iyonononj mono Anutuwwa jinkaronj duj batanonj kouma benj jawiña 4 ano jotamemeya wanja 24 iyonoo jaasewanjianonj nama rii donngoga qagi. Kuuya yonononj iyanggiaa riigia qagi seleenjenj yonononj ii kuma aowombaajonj amamaagi. ⁴ Yonononj ejemba qaita monj koloonj laligonj kougi. Mende tiloonj soraaya laligowombaajonj iyanggia galenj koma aonj emba yonowo jewonj mende mokoloonj laligogi. Lama merianonj dakanonj kema kankeji, iyonononj mono ii otaanj iikawaa so kema kankeju. Anutunonj ii ejemba batugianongga sewangia menj metogonj unjano Anutu ano Lama meria yoroo yambugara dologa kolooju. ⁵ *Yonoo jegianonja qaa qolonjmolonggoya monj mende mokoloogi koposowaa qaagia qaa soraaya laligonj kougi. Kianj.

Siwe gajoba karonj yonononj qaagia jenj elelaogi.

⁶ Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe sombinj kotonj kanakeewanj elelaoro. Iinonj Oligaa Bunja konkonganj* menj kanj balonj ejemba yonoojonj jenj asarimbambaajonj karo. Ejemba ii tuungiaa so, bensakonj isigiaa so, qaa tania jejegiaa so, ano kantrigiaa so balonj sokoma rama kenjuti, mono kuuya iyonoojonj jenj seimbambaajonj karo. ⁷ Kanj kotigagadeen silama kokaenj qaro, “Anutunonj ejemba gosinj jenj tegonj onombaatiwaa kambananonj mono torinj dodowija. Kawaaajonj onjo mono Anutuwwa jeta uuguwombotiwaajonj keegia moma mepeseenj qabunaya menj seiwu. Monjonj siwe, namo, kowe ano apu jaaya mokoloonj onjonoti, mono iwaa waeya menj mepeseenj laligowu.”

⁸ *Kaenj qaro iwaa kanianonj Siwe gajoba alia monj mutuyaa otaanj kanj kokaenj qaro, “Babilon siti somata ii meleeno kemerota eja. Babilon emba qabunayawo iikanonj mono serowilinj ama iikanonj kantri kuuya menj tiloonj onono sokono. Iinonj wain apu kaanja newutiwaajonj onono uugia sooro uusoosoo koloonj laligogi. Kaanja koloonj laligorotiwaajonj Anutuwwa irinja soono kazi ama jero siti qabunayawo ii mono kondeenji meleeno kemerota eja.” Kianj.

* **14:1:** Eze 9.4; Ais 7.3   * **14:5:** Zef 3.13   * **14:6:** Pon benj konkonganj Toyaanonj Bunja qaa towoya ii konkonganj. Ii monowaa monoyanongga kanainj tetegoya qaa enj ubaa.   * **14:8:** Ais 21.9; Jer 51.8; Ais 18.2

⁹ Kaen qaro iwaa kanianon Siwe gajoba karoonanon orotaan elelaon kan kotigagadeen silama kokaen qaro, “Moñonon jeñnema ano iwaa unyaya waeya menj mepeseen munjen aasoya anjon koma wambusoonanon me borianon menj mokotaañi eenj, ¹⁰ *iionon mono kaanjadeen Anutuwa irinjonsoonaa ii wain apu kotiga kaanja nen mobaa. Anutonon wain apu ii apu toonjowo mende mindirin wain kotiga toonjagadeen irinjonsoonaa qambinon maaro raji, iionon mono ii newaa. Ii nen Siwe gajoba toroya ano Lama meria yonoo baagianon nano salfa jamowaa gere bolananon ooro siimbobolo hononja mende moma laligowaa.

¹¹ *¹¹“Iikanon onjoro siimbobolo hononja mende moma laligowuti, iikawaa kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Ejemba jeñnema ano iwaa unyaya waeya menj mepeseenkejuti, iyononon mono asaga gomantiña senjon moma laligowu. Moñonon munjen aasoya anjon koma selianon menj mokotaañi, iionon mono selianon ororo qenjen qen haamo memambaajon amamaan laligowaa.”

¹² Kawaajon ejemba soraaya Anutuwa jojonan qaaya tenj koma otaankejuti, ononon mono kaparan koma lombo menj mokosinjon Jiias pondan moma laarin laligowu.

¹³ Kawaa gematanon Siwenonja qaa moñ mobe kokaen nijoro, “Gii mono tere kokaen oowa: Ejemba Pombo qokotaan nama kamban kokaamba kanain komuwuti, iyononon mono oyanboyan koloowuya. Unja Toroyanon qaa kitia ii metogon ‘Qaa ii onjanon,’ jeja. Yononon gawon kotiga menj qenjenmanjen moma kan laligogi tegoro gawonjiaa honja kolooro Siwe Toyanon sundugia moro sokono iikawaajon korisoro onono rama haamo menj bonjon laligowuya.” Kian.

Balombaa nene morian honja mewutiwaa kambanja

¹⁴ *Kaen nijoro unj koosu taanja iibe iikawaa qaganon moñ kaitania Siwe gomambaa Eja honja kaanja iionon raro. Ila wage goulonon memeta ii wajanon raro borianon soo kaapengoya jetawo menj raro. ¹⁵ *Ii iibe Siwe gajoba moñonon mepemepesee jigononja (tempel) asuganon kouma koosu qaganon raji, iwaajon qaa kokaen jenj kotakotagadeen qaro, “Namonon morian honja momogoro honja mewutiwaa kambananon mono koloaja. Kawaaajon giionon mono sooga kaapengoya menj gawonon kema iikanon namowaa morian honja ii koton menj kululuwa.” ¹⁶ Koosu qaganon raji, iwaajon kaen qaro sooya kaapengoyanon namonon gilin gawombaa morian honja koton menj kululuuro.

¹⁷ Ii menj kululuuro Siwe gajoba moñonon Siwewaa mepemepesee jigononja (tempel) asuganon kouro. Iionon kaanjagadeen soo kaapengoya jetawo moñ menj kouro.

¹⁸ Kouro Siwe gajoba karoonanon Siwewaa alatawaa gere galeña ano alata ii mesaon kouro. Kouma kotakotagadeen qama Siwe gajoba soo kaapengoya jetawo menj nanoti, ii kokaen ijoro, “Giionon sooga kaapengoya jetawo ii mono menj gawonon kema iikanon balombaa wain kanjena kanjena ii kotowa. Kanjen iikawaa kota mono momogon yagon raju.”

¹⁹ Kaen ijoro sooya kaapengoya namonon gilin namowaa wain kasa honja ii kotogon menj kululuun Anutuwa wain juu somata iikanon rijijaawutiwaajon giliro. Wain juu ii Anutuwa irinjonsoonaa kaisareya koloaja.† ²⁰ *Wain bagen honja ii siti seleengjanon kananon riinj rijijaagi sayanon wain juu somata qaa ootanon kouma kokon tani kaanja lansan waama kouma apu gowoya kolooro. Sa iikawaa diinja ii wan miita ano bakaya moñ kolooro. Hoosnon iikanon riinj keno qaa ootanon kouro hoos qawayaa kasianon samoriro. Diinja kaen kolooro koriga 300 kilomiita kawaa so kolooro. Kian.

15

Siwe gajoba 7 ano lombo kanjanawo 7.

¹ Kawaa gematanon siwe utanon unj angoletto somata moñ kolooro iima kokaen walingowe: Siwe gajoba 7 ii lombo kanjanawo (plague) 7 menj nanji. Ejemba sinjonogiaajon Anutuwa irinja soono jenj tegon ironja meleeno lombo kanjanawo qagianon uro mogi utanon olomooro qaagianon komuwaa. Kawaaajon qagia lombo kanjanawo konoga 7 qagi.

² Ii iima iwoi bilibiliawo kowe kaanja iibe gere bolanjawo melokanjin ero. Iikawaa korojanon Anutuwa ejemba nanji injibe. Yononon haamo ama jeñnembawaa qaaya mende tenj koma unyaya waeya mende menj qataa janjgoya selegianon mende analin

* **14:10:** Ais 51.17; Jen 19.24; Eze 38.22   * **14:11:** Ais 34.10   * **14:14:** Dan 7.13   * **14:15:** Joel 3.13   † **14:19:** Anutuwa irinjonsoonaa ii wain juu somatanon rijijaagi utanon olomoodaborowaa. Aisisaan 19.15 ii iiba.   * **14:20:** Ais 63.3; Seru 1.15; Ais 19.15

anjonj koma laligogi. Anutunonj ii motomotoonj kulele onjono menj nanjgi. ³*Iikanonj nama Anutuwaaw gawonj meme eja Mooseswaa rii ano Lama meriaa rendunj ii kokaenj qagi, “Oo Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya, giinonj anjoleto somasomata damuyawo amakejanj.

Giinonj kantria kantria ii kinj ponj ama onjona nanamemengaa kania ii dindinja ano honja toonj kolooja. Kawaajonj Anutu qaita monj koloonj laligojanj.

⁴*Oo Ponj, goononj nanamemengaa dindinja ii mono asuganonj asugiro mojonj.

Kawaajonj kantri kuuya yonjononj kanj goo waega menj mepeseenj gomakeju.

Giinonj geenjodeenj toroya koloojanj. Kawaajonj ama morononj goojonj toroko mende monaga? Kuuya nonononj goo qabunjaga menj seinj mepeseenkejonj.”

⁵*Kawaa gematanonj uunj iwoi kokaenj iibe: Siwewaa mepemepesee jigowaa (tempel) naguyanonj tano iikawaa uutanonj Anutu danggunyaa opo sel jigoyanonj nano iibe.

⁶Mepemepesee jigo iikanonja Siwe gajoba 7 lombo kanjanjawa 7 menj nanjgiti, iyonjononj kamaanj asuganonj kagi. Malekugia tualalakota bilibiligiawo mougi opo jokanj manjkiilaya gouljyawo ii iinj kasa kaanja basamongjianonj embaanj aonj nanjgi.

⁷Yonjononj kagi berj jawinja 4 yonjoonjaga monjonj goul qambi 7 onjono Anutuwaaw irinjonjsoonjanonj qambi ii qaa ootanonj kougi. Anutu irinja sooji, iinonj laligonj kouma laligoja ano tetegoya qaa laligonj ubaa. ⁸*Qambi ii onjono Anutunonj asamararanja ano kuusunja qendeeno iikawaajonj kaaso pumpunjonj mepemepesee jigo (tempel) saa qero monjonj Siwe jigo ii uu-uutaa so mende kolooro. Siwe gajoba 7 yonjononj wala qambigia maagi lombo kanjanjawa 7 asuginj honjawa koloowaati, iikawaa gematanonj saanonj mombo ubuya. Kianj.

16

Qambi 7 maagi Anutuwaaw irinjonjsoonjanonj asugiro.

¹Mepemepesee jigo (tempel) uutanonjaga qa somata monj asugiro Siwe gajoba 7 yonjoonj qaa kokaenj jenj kotoro mobe, “Onj kema Anutuwaaw irinjonjsoonjanonj qambi 7 qaa ootanonj kouma eji, iikawaa honjgia mono namononj maabu.”

²*Siwe gajoba mutuyanonj mesaonj kema qambiaa honja ii namononj maaro. Maaro wiji arokuukuuyawo siimbobologia tania soosooya ii qaa qootogo ejemba yonjo selegianonj asugiro. Ejemba jenjnembawaa munjenj aasoya selegianonj menj unjyaa waeya menj mepeseegiti, mono iyonjo selegianonj asugiro.

³Gajoba woiya iinonj mesaonj kema qambiaa honja ii kowenonj maaro. Maaro kowenonj meleema sa kolooro. Mono eja qegetaa saya kaanja kolooro. Kaenj kolooro kowe uutanonj iwoi kuuya laaligogiawo laligojuti, ii kuuya komudaborogi.

⁴*Siwe gajoba karonjononj qambiaa honja ii apu gowoya ano apu jaaya kanonj maaro meleema sa koloonj sokono. ⁵Kaenj kolooro Siwe gajoba apu galej komakeji, iinonj qaa kokaenj jero mobe, “Oo Anutu toroya, giinonj qaa gosinj kokaenj jenj tegona lombo koi asugijiwaaajonj dindinja koloojanj. Mono solanja laligonj kouma laligojanj. ⁶Yonjononj goononj ejemba soraaya ano gejatootoo ejemba unjnj laligogi sagianonj maaro. Giinonj ii unjugiwiawo ironja meleema sa onjona negiti, ii mono sogianonj ana qagianonj uro. Kawaajonj Anutu giinonj dindinjagadeenj koloojanj.”

⁷Apu galej komakeji, iinonj kaenj jero qaa monj alatanonjaga kokaenj karo mobe, “Qaa ii onjanonj! Oo Ponj Anutu ku-usunj kuuyaa Toya, giinonj ejemba qaagia gosinj dindinjagadeenj jenj tegonj onjomakejanj.”

⁸Siwe gajoba 4:ya iikanonj qambiaa honja ii weenj jaayanonj maaro iikanonj weenj esunj muro geriawo totoonj koloonj ejemba gere kaanja onjooro. ⁹Weenj jaaya geriawo iikanonj onjooro selegia delatiro. Anutunonj lombo kanjanjawa iikawaa Toya koloonj ano qagianonj uroti, ejembanonj ii moma iikawaajonj Anutuwaaw qata jenj qasuaanj munj laligogi. Kaanja laligogito, Anutu mepeseenj qabunjaya menj seiwutiwaaajonj mono uugia mende meleenjgito, toroqenj yangisenj ama laligogi.

¹⁰*Siwe gajoba 5:ya iikanonj qambiaa honja ii jenjnembawaa jinjkaronj dunjonj maaro. Iikanonj maaro pangamanj somatanonj jenjnembawaa ometotonja (kingdom) ii sokoma pangamanj mero. Pangamanj mero ejemba irinjgia soono neselanjgia jegianonj kitogi riiri.

¹¹Ejembanonj siimbobolo ano wiji nombonjgia siimboboloya somata moma iikawaajonj Siwewaa Anutuya ii jenj qasuaanj munj laligogi. Kaanja laligogito, nanamemengia bologa ama menj laligogiti, ii mende gosinj mesaonj uugia mende meleenjgi.

* 15:3: Eks 15.1 * 15:4: Jer 10.7; Ond 86.9 * 15:5: Eks 38.21 * 15:8: Eks 40.34; 1 Kinj 8.10-11; 2 Hist 5.13-14; Ais 6.4 * 16:2: Eks 9.10 * 16:4: Eks 7.17-21; Ond 78.44 * 16:10: Eks 10.21

¹² *Siwe gajoba 6:ya iikanonj qambiaa honj ii apu somata qata Yufreitis kanonj maaro juguro. Weenj koukoutanonjga kinj ponj ponj kawombaajonj moma jorinj laligogiti, iyonononj apu juguro mombo mende papanjogito, kotonj kawutiwaa kania kolooro. ¹³ Iikanonj uunj omejiilanj bologa karoonj tanigia tana kaanja ii injiibe jewanj nemunja iliawo, jeynema ano gejatootoo eja takapolakaya yonoo qaa oogianonjga kouma kamaagi. ¹⁴ Omejiilanj yonononj kamaanj kema angoletto kania kania amakeju. Kaenj ama balonj balonj kuuya liligonj kinj ponjga injiima Anutu tuarenjenj ambutiwaajonj uugia kuunj kokaenj jegi, “Mono mindirinj aonj Anutu ku-usunj kuuyaa Toyaa kambanj somatanonj motoonj manja aowonj.”

¹⁵ *Jiisasnonj jeja, “Geja ambu! Niinonj mono yonjgoro meme kaanja olonj kamaanj. Mononj uughiligibili laligowaati, iinonj mono simbawonjowo kolooja. Bombolanj tondu kema karo gamuya iibubotiwaajonj sele esuya galenj komakeji, iinonj mono oyanjboyanj koloowaa.”

¹⁶ *Ome welenjeqe yonononj kinj ponj ponj ii kuunj unjwama balonj koria qata Hibruu qaanonj Armagedon jejuti, iikanonj ajoroogi injiibe. Kianj.

¹⁷ Siwe gajoba 7:na kanonj qambiaa honj ii kanakeewanj maaro. Maaro mepemepesee jigo (tempel) uutaaj jinkaronj dunjanonjga qa somata monj koloonj qaa kokaenj karo jero, “Ii maadaborogi asugidaboroja.” ¹⁸ *Kaenj jero iikanondeenj oobili mero gunjparandanj gbinggururunj qama ero nanj jeta buuratia monj mero. Iiw (Eewa) Aadam yoroo kambanonjga kanainj namononj laligonj kouninj, kambanj iikanonj nanj kaanja monj mende giiliaga. Iikawaa so tania soosooya giliro bologa totoonj kolooro.

¹⁹ *Kaenj asugiro siti somata Babilon iikanonj juma bakaya karoonj koloogi ano kantria kantria kuuya iyonoo sitigia ii kaanjadeenj tiwilaanj meleeno kemegi. Anutononj siti qabuunayawo Babilon yonoo kilenajgia mende duduunj ironjgia meleema onono. Anutononj uugere ama irinjonsoonjanonj qambi saa qenj raroti, ii mono maama onono qagianonj uro wain apu kaanja negi. ²⁰ *Kowenonj wato kuuya egiti, ii mono kok koma musulungogi ano baanja baanja nanjgiti, ii mono kaanjadeenj alinj qaonjgi.

²¹ *Kaenj asugiro kombo kota somata lombogia 45 kilogram iikanonj sombinonjga ejemba qagianonj kamaaro. Lombo kanjanjowo ii tania soosooya kolooro. Konj kota tanijanj iikaanja kanonj kamaanj unjoro ejembanonj iikawaajonj Anutu jenj qasuaanj mug. Kianj.

17

Emba mononj jeynembawaa qaganonj raro iibe.

¹ *Siwe gajoba 7 qambi 7 ii menj nanjgiti, iyonoononjga mononj kanj qaa kokaenj nijoro, “Gii mono niwo kana kema kana somata emba qabuunayawo apu mamagaa qagianonj raji, ii qendeema gomanja. Anutononj qaaya gosinj ironja meleeno qaganonj uro laligoja.

² *Balombaa kinj ponj ponj yonononj iwo serowilinj ama laligogi. Kanagesogianonj namononj laligojuti, iyonononj kaanjagadeenj emba iikawaa serowilinjajonj ama uugia waaro uusoosoo koloogi. Wain apu nenj enkalolonj koloonjkejuti, mono iikawaa so kanainj serowilinj ama laligonj kaamaa anjgi.”

³ *Kaenj jero Unj Toroyanonj nunuano umbeumbenjanonj qananonj uro Siwe gajoba iikanonj nuano balonj qararanjonkjonjanonj keube. Iikanonj keuma emba monj jeynema oso popolanj iwaa qaganonj raro iibe. Jeynembawaa selianonj mepaqepae qa kania kania oogita saa qero wanja 7 ano ilia 10 kaenj nano.

⁴ *Emba iikanonj opo suru osoga nezongbala ano oso popolanj ii mouma raro. Akadamuya goul, kowonjinj honjowo ano kasasoronj tosaanja kanonj menjerenjonj aoro kaitanianonj kokobilibiliawo kolooro. Borianonj goul qambi menj raroti, ii serowilinj ama laligorotiwaaja anjonjoraya arokuukuuyawononj saa qegetaga. ⁵ Emba iikawaa palapanjanonj qata aasangoya ii kokaenj oogita ero, “Babilon qabuunawo, namowaa kana somata ejemba ano anjonjora arokuukuuyawowaa nemunja.” ⁶ Qata kaenj ero Anutuwaaja ejemba soraayanonj Jiisaswaa kania nangonj bonj qenj nama jenj laligogiti, ii unj sagia nenj kawaajonj unjonjanj qenj nano iibe. Ii iima aarunj tililingowe.

⁷ Aarunj tililingowe Siwe gajobanonj qaa kokaenj nijiro, “Gii mono nomaembaajonj aarunj tililingojan? Niinonj saanonj emba kokawaa kania aasangoya gisaamaanja ano jeynema wanja 7 ano ilia 10 emba ii bosimakeji, iwaa kania aasangoya ii kaanjagadeenj

* 16:12: Ais 11.15 * 16:15: Mat 24.43-44; Luuk 12.39-40; Ais 3.3 * 16:16: 2 Kinj 23.29; Zek 12.11 * 16:18: Isa 8.5; 11.13, 19 * 16:19: Ais 51.17 * 16:20: Isa 6.14 * 16:21: Eks 9.23; Isa 11.19 * 17:1: Jer 51.13 * 17:2: Ais 23.17; Jer 51.7 * 17:3: Ais 13.1 * 17:4: Jer 51.7

gisaama jokoloon gomaña. ⁸ *Jaaga meleeno jeñnema iijani, iinon wala laligoro, kaban kokaamba jaawo mende laligoja. Iinon omejiilan yonoo ron dusa qaa iikanon gbilin waabaato, Kraistnon hgoro gere sianon kemebaa. Anutunon Siwe namo mokoloon oronoti, kaban iikanon kanain namonon laligon kougi qagia laaligo kotigaa papianon mende oogita eji, ejemba iyononon mono jeñnema iima aaruwuya. Jaawo laligoro, kaban kokaamba jaawo mende laligoja ano kanagen mombo gbilin asugiwaati, iikawaajon mono aaruwuya.

⁹ “Anana qaa koi moma asariwombaaon monin momakootoya kokaen eja: Waña 7 ii embanon baana 7:baa qagianon raji, mono baana iikawaa sareya koloaja. ¹⁰ Waña 7 ii kaanagadeen kin pon 7 iyonoo kaisaregiaga koloaja. Yonoononga 5 komuñ kamaad-aborogi 6:ya iinon laligon ejemba galen koma onomakeja. Konoga era asugiwaatiwaa so koloaja. Iinon asugiwaati, iikanon mono kaban toroga ku-usun qaganon nambaatiwaa so koloowaa. ¹¹ Jeñnema laligoro, kaban kokaamba mende toroqen laligoji, iinon 7 yonoononga mon koloaja. Iinon mombo gbilin ajo kin pon janogya 8 koloowaa. Kaen koloowaa, Kraistnon kondeema muro tiwilaan gere sianon kemebaa.

¹² * “Iia 10 inijani, ii kin pon 10 yonoo kaisaregia koloaja. Yononon mende kanain ejemba galen koma onomakejuto, Anutunon kanagen ku-usun onono kin pon kaan koloowuya. Kaen koloon jeñnembawo aua motoongowaa so ejemba galen koma onoma laligowuya. ¹³ Kin pon 10 yononon momo aren motoongoo iikayadeen otaan jeñnema nanjon ku-usungia ii mugi laligowaa. ¹⁴ Esungia kaen mindirin Lama meria tuarenjen ama manja aowuto, Lama merianon mono haamo ama onono kamaawuya. Iinon kin yonoo Kijgia ano eja pon yonoo Ponjgia koloaja. Iinon nonooma meweengon nonono iwo pondan nama laligowonati, nononon mono motoon haamo ama onoma otokorian maabona.”

¹⁵ Siwe gajobanon qaaya kaen jen toroqen kokaen nijoro mobe, “Kana somata emba somatanon apu mamagaa qagianon raro iniidaboronaji, apu ii ejemba kantria kantria yonoo kaisaregia koloaja. Yononon tuungia ano beñsakon isigiaa so leele rama kenji selegia kania kania kolooro qaagia tania morota morota jenkeju. ¹⁶ Jaaga meleeno ilia 10 inijani, iyononon esungia jeñnembawo mindirin kana somata emba ii kazi ama mugi kokaen koloowaa: Yononon ilawoilaya kuuya luluuma qegi kaapirona kolooro opo suruya kotogadorogi bombolan kolooro busuya nen siita gerenon anji jedaborowaa.

¹⁷ “Kaen koloowaa, ii Anutunon kin pon yonoo uugia kuun sololoon onono uumotoon ama mindirin ambuya. Anutuwaa momo aren kaen otaawuya. Kawaa so ku-usungia jeñnema mugi ejemba galen koma onoma laligowaa. Kaan laligoro Anutuwaa qaayanon honawo koloowaa, kaban iikanon tegowaa. ¹⁸ Emba raro iijani, ii siti qabuayawo toyanon balombaa kin pon pon galen koma onomakeji, mono kin iikawaa sareya koloaja.” Kian.

18

Babilon siti kondeengi gororongowaa.

¹ Kawaa gematanon Siwe gajoba mon ku-usuna uuta iibe Siwenonga asugin kamaaro asamararanon balon meñ asariro.

² *Kamaan kotakotagadeen silama kokaen qaro, “Babilon siti somata ii kondeengi. Ii onanon kondeengi gororongoro. Ejemba qaongi omejiilan kania kania yononondeen mono ajoroon mirigia iikanon megi iyonoo goman waña kolooro. Koonn koonn qiz-imizingiawo ano arokuukuugiawo yononondeen mono iikanon ajoroon haigia lan ama sosoo laligoju.

³ * “Anutunon ii kokaembaajon jero kondeengi: Kantri kuuya yononon emba iikawaa serowiliñajon ama uugia waaro enkalolon koloogi Anutuwaa irina soono. Iriñsonsoonn ii qagianon uro wain apu nenkejutiwaa tani mogi. Namowaa kin pon pon yononon emba iikawo serowilin nambonambon ama laligogi. Konkororo ejembanon balon so iikanon kan esuhina akadamugiawo sewana mewaatiwaaon anji honombonon qaa horon siiseweweya qaa laligoro. Iwaa mejuqejuyaaon ama yononon qaqabuayawo kindimbiri koloon ejemba uuta koloogi.”

⁴ *Iikawaa gematanon Siwenonga monon qaa nijoro kokaen mobe,
“Noo kanagesouruna, onono mono siti ii mesaon seleenjen kamaawu.

Emba iikanon singisongo amakeji, iikanon mono turun onono iwo nama uugia tiloowubo.

* 17:8: Dan 7.7; Ais 11.7; Ond 69.28 * 17:12: Dan 7.24 * 18:2: Ais 13.21; 21.9; Jer 50.39; 51.8; Ais 14.8 * 18:3:

Ais 23.17; Jer 51.7 * 18:4: Ais 48.20; Jer 50.8; 51.6, 45

Anutunonj ironja meleema onono lombo kanjanawo qagianonj ubaati, lombo iikaanja monjonj mono ononjagaa qagianonj uro kaanagadeenji siimbobolo mobubo. Kawaa-jonj yonjowo mono mende mindirinj laligowu.

5 *Emba iikanonj singisonjgoya ama menj qanonj qanonj ano uma sombinj oosirid-aboroja.

Kikekakasililinj ama laligogiti, Anutunonj ii mono anjaa roromonjononj ama iikawaa-jonj mende duduuwaa.

6 *Nanamemenj doogoya tosia ama onoma laligogiti, onjo mono iikawaa so meleema ama onjombu. Bologa ama menj laligogiti, onjo mono iikawaa ironja somanja woiwaa so meleema onjngi qagianonj ubaa.

Singisonjgowaa qambia newutiwaajonj maama laligogiti, iyanjgiaa qambi iikanonja mono somanj woiwaa so kosonj meleema wain apu kaamboga kotakota ii iyanjgia maagi newuya.

7 *Emba iikanonj esuhina akadamuyawo honombononja qaa horonj qabuja uuta mokolonj siiseweweya qaa laligoro. Iikawaa ironja mono iyanjaa oolinonj ootinj gere ozozopananonj siimbobolo honombononja qaa ama mugj jinjenj qama wosobiri laligowaa. Iyanjaa uutanonj kokaenj romonjonj tondu jenkeja,

'Niinonj kwiin emba pombaa jinjaronj dunj rarayanonj rajen. Malo mende koloojenj ano kambanj monjonj jinjenj mende qamaja.'

8 Kaenj tondu jenkejiwaajonj ama Anutunonj ironja meleema muro kambanj mo-tonjgowaa uutanonj iwaa qaganonj ubaa.

Ponj Anutunonj qaaya gosinj jenj tegonj muroti, iwaa usunanonj mono uuta kolooja.

Kawaaajonj lombo kanjanawo kania kania iikanonj mono uulanawo kokaenj kolooj mubaa:

Tinitosayanonj komugi jinjenj qama bodi raro iyanja gerenonj angj jewaa."

9 *Gerenonj angj jero kaaso waabaati, kantria kantria kuuya yonjoo kinj ponjianonj ii iima amburerej menj saabu. Kinj ponj yonjononj iwo serowilinj ama laligogi. Esuhinaya akadamugiawo honombononja qaa iikawaa nenj korisoroya iwo ama aisoonj laligogiti, iyonjononj mono iwaaajonj ama jinjenj qabu. 10 Jinjenj qama oolinonj ootigj gere ozozopananonj siimbobolo honombononja qaa mobaati, iikawaaajonj mono riimburatinj korikori nama kokaenj saama jewu, "Oo Babilon siti qabunayawo, lombo qagianonj urotiwaajonj mono 'Yei! Yei!' jenj saajonj. Oo siti ku-usungia somata, Siwe Toyanonj ironja meleema onono uulanawo uua motoonjgowaa uutanonj qagianonj uro siimbobolo somata monj. 'Yei! Yei!' jenj saajonj!"

11 *Kantria kantria yonjoo konkororo ejemba yonjononj kaanagadeenj amburerej ambuya. Monjonj toroqenj yonjoo hinagia sewanja mende menjkebaatiwaajonj mono jinjenj qama saabuya. 12 *Akadamugia goul, silwa, kowonjinj honjowo ano soronj kota ii Babilon yonjononj me tosianonj mende sewanja mewuya. Opogia tualalakota, osoga nezongbala, oso popolanj ano opo qata silk ii mende sewanja mewuya. Gere awaa soro kania kania iikawaa batugia ano borosowogja kania kania ii mende toroqenj sewanja mewuya. Akadamugia elefant siitanonj memeta, ii eenj ewuya. Nembanene dunj iwoigia gere sewanjia somata juju, qonqonj, muzi, narinj ano yoware kanonj memeta, ii eenj ewuya. Borosowo aenj goota brons ano aenj injananonj memeta ano jamo qata maabol kanonj memeta ii mono eenj ewuya.

13 Babilon yonjononj sostonj (sinamon) ano dajje tosaanja ii mende sewanja mewuya. Selewaa sanda qata mor, jininj sambori ano selewaa unkoowa tosia ii mende sewanja mewuya. Marae, bera, jininj ano moronja kolooaatiwaa iwoi tosaanja ii mende sewanja mewuya. Kaanagadeenji wain apu, oil gerewaa oilya, waii kota ano flaua neneya ii mende sewanja mewuya. Bulmakao, lama, hoos ano hoos kare ii mende sewanja mewuya. Wala welenjeqeje ejemba sewanjia menj gawononj onjngi sele busu me uuronomonjogianonj bolinj tiwilaaro. Kaenj mende toroqenj amakebuya.

14 Konkororo ejemba yonjononj Babilon emba iikawaaajonj kokaenj jewuya, "Gere honja nemambaa siinj moma laligonati, ii mono qanngi eenj laligojanj. Toomoriangja ano esuhinaga akadamugiawo ii mono korebore gomesaonj aligj totominj laligojanj. Ii mono kambanj monjenj mombo mokoloowagatiwaa so qaago." 15 *Konkororo ejemba esuhinajia kaenj kaenj sewanja mewutiwaajonj ama siti iikanonja monenj goul (maa suanj) horonj

* 18:5: Jen 18.20-21; Jer 51.9 * 18:6: Ond 137.8; Jer 50.29 * 18:7: Ais 47.7-9 * 18:9: Eze 26.16-17

* 18:11: Eze 27.31, 36 * 18:12: Eze 27.12, 13, 22 * 18:15: Eze 27.31, 36

qabuŋagiawo koloogi. Yoŋonoŋ korikori nanŋi tosiaŋoŋ oolinŋ ootigi gere ozozopanaŋoŋ siimbobolo honombonŋa qaa moroti, iikawaajonŋ mono aaruŋ saama jinŋer qabuya.

¹⁶ Jinŋer qama kokaen jewuya, “Oo siti somata, lombo qagianŋoŋ urotiwaajonŋ mono ‘Yei! Yei!’ qama jinŋer qajonŋ. Yoŋonoŋ opogia tualalakota, osoga nezongbala ano oso popolanŋ ii mougi. Akadamugia goul, kowonjinŋ honawo ano kasasoroŋ tosiaŋoŋ menjerenŋerŋ aogi tanigianŋoŋ kokobilibiliawo kolooro. ¹⁷ *Kaen anŋgito, esuhinagia kaanŋ honoŋa qaa ii mono uulanawo aua motoonŋowaa uutanŋoŋ tiwilaanŋ alinŋ qaonŋi.” Kaen jegi.

Wanŋo kapten kuuya ano ejemba wanŋonoŋ kema kankejuti, iyoŋonoŋ kaanŋiadeen kuuya Babilon siti oogita jero kaasoya ii korikori nama iibuya. Kaanŋagadeen wanŋo ejemba opo sel mororonŋgogi haamonŋoŋ nanŋoro kemakejuti ano kowenŋoŋ gawonŋ tosaanŋa menŋ laaligogia nanŋonkejuti, iyoŋonoŋ mono korebore ii korikori nama iibuya. ¹⁸ *Emba somata qabuŋayawo anŋi jero gere bolanŋaa kaasoya waabaati, ii korikori nama iima amburereŋ ama kokaen jewuya, “Siti qabuŋayawo kokawaa alia mono kambanŋ moŋnoŋ mende ero.”

¹⁹ *Kaen jen sububunŋ orasinŋ too arinŋ qama jinŋer qama oronŋ saama kokaen jegi, “Oo siti somata, aua motoonŋowaa uutanŋoŋ iwoiya kuuya mono tiwilaanŋ alinŋ qaono. Ejemba wanŋogiwawo kuuya kowenŋoŋ kema kanŋ esuhinagia sewanŋa mewutiwaajonŋ ama iikanonŋa monenŋ goul (maa suanŋ) seiseiya horogi siti iikanŋoŋ qabuŋayawo kolooro. Lombo qagianŋoŋ ujiwaajonŋ mono ‘Yei! Yei!’ jenŋ saajonŋ.” Kaen jegi.

²⁰ *Yoŋonoŋ nanamemenŋ doogoya tosaanŋa ama onŋoma laligogiti, Anutunonŋ mono iikawaa qaaya jenŋ teŋonŋ ironŋa meleeno qagianŋoŋ uro siimbobolo somata momakeju. Kawaajonŋ Siwe gomanŋoŋ laligojuti, onŋo mono iwaajonŋ ama otokorianŋ maabu. Anutuwaawo ejemba soraaya, aposoluruta ano gejatootoo ejemba onŋo mono aisoonŋ rendunŋ horonŋ laligowu.

²¹ *Kawaa gematanŋoŋ Siwe gajoba esunŋa uuta moŋnoŋ kanŋ jamo somata qatawo menŋ waama kowenŋoŋ giliro kemero kokaen jero, “Anutunonŋ siti somata qabuŋayawo ii mono kokawaa so geriwawo kondeema meleenŋi kemenŋ qaondaborowaa. Qaondabororo kanagenŋ kambanŋ moŋnoŋ mende mokoloowutiwaa so koloowaa. ²² **Onŋo siti iikanŋoŋ komanŋ koma gita kulele qenŋ awelo romonŋ uunŋ rii qama oronŋ laligogiti, iikawaa otonŋa mono kambanŋ moŋnoŋ mombo mende mobuya. Babilon onŋoonŋoŋ ejemba momo gawonŋia kania kania menŋ laligogiti, ii mono tegoro. Dokta didimanŋ, qaqazu klaak ano kaanŋa ii iikanŋoŋ mombo mende totoonŋ mokolonŋ onŋombuya. Wiit dumunŋ kota kowonjinŋ woiwaa batugaranonŋ mejejaagi (mill) otonŋa kolooroti, iikawaa isinŋosonŋonŋoŋ mono qaono sitinŋoŋ mono goronŋ qenŋ ewaa.

²³ “Wala sitigiaa miria kuuya ii kiwagiawo asarigito, asasaga iikanŋoŋ mono bogoro pangamaŋ ewaa. Ejawaa gemaurugianŋoŋ embawaa mata sewanŋa bao anŋonŋ borunŋ jegi embawaa sakitiurutanŋoŋ otokorianŋ maama nenŋ qaa gonŋ ama korisoro ama laligogiti, otokorianŋ iikaanŋaa otonŋa ii mono mombo mobutiwaa so qaago. Babilon onŋoo konkororo ejemba ii kantria kantria kanonŋ moma onŋonŋi qabuŋagiawo koloonŋ laligogi. Yoŋoononŋ suuqanŋoronŋ hamoqeŋe ejemba ii balonŋ so ejemba uugia menŋ soogi jinŋaunŋ ama laligogi.” Siwe gajobanonŋ kaen jero.

²⁴ *Babilon ii kokaembaajonŋ tiwilaaro: Gejatootoo ejemba ano Anutuwaawo ejemba soraaya ii mono yoŋoo batugianŋoŋ tondu tanŋala ama unŋugi komugi sagianŋoŋ kamaaro. Yoŋoononŋ sa ano balonŋoŋ ejemba tosaanŋa unŋugi komugiti, kuuya iyoŋoo sagiaa ironŋonŋoŋ mono yoŋoo qagianŋoŋ uro laligogi. Kaniagia kaanŋa mokoloogi ero. Kian

19

Siwe yoŋonoŋ Babilon kemerotiwaajonŋ Anutu mepeseegi.

¹ Kawaa gematanŋoŋ Siwenonŋa qaa moŋ moŋe tuunŋ somata yoŋonoŋ kotakatagadeen rendunŋ rii qajuti, mono iikawaa tanitani kolooro kokaen jegi, “Anutu mepeseenŋ haleluya! Anutunonŋ hamo nununŋ nunuano iwaa bunŋa koloonŋ. Anutunananonŋ ku-usunŋ Toya kolooro mepeseenŋ muninŋ qabuŋayawo kolooja. ² *Anutunonŋ mono qaa honŋaa so ejemba qaagia gosinŋ dindinŋagadeenŋ jenŋ teŋonŋ nonomakeja. Kana somata emba serowilinŋ ama iikaanŋa kanonŋ ejemba balonŋ so menŋ bolinŋ onŋoma laligoroti, Anutunonŋ mono iwaa qaaya gosinŋ jenŋ tegoro. Emba iikanŋoŋ Anutuwaawo gawonŋ meme ejemba unŋuro sagianŋoŋ

* 18:17: Ais 23.14; Eze 27.26-30 * 18:18: Eze 27.32 * 18:19: Eze 27.30-34 * 18:20: Dut 32.43; Jer 51.48

* 18:21: Jer 51.63-64; Eze 26.21 * 18:22: Eze 26.13; Ais 24.8 * 18:22: Jer 7.34; 25.10 * 18:24: Jer 51.49

* 19:2: Dut 32.43; 2 Kin 9.7

kamaaroti, iikawaa ironja mono meleema muro qaganoy uro siimbobolo moma laligoja. Kawaajon Anutu mepeseen mujon.”

³*Kaen jej mombo qama kokaen jegi, “Emba ii anji jero kaasoyanon mono kamban so tetegoya qaa waama umakebaa. Kawaajon Anutu mepeseen munkejon, haleluya!”

⁴Kaen qama jegi Anutuwaaw jotamemeya wanja 24 ano ben jawina 4 yononon mono usugon simin kuma Anutu, jinjaron dunanon rajiwa waeya men mepeseen kokaen qagi, “Qaa ii onjanon, haleluya!”

Lama meriaa maran lomban

⁵*Kaen qagi jinjaron dunononga qaa mon kokaen kolooro, “Anutuwaaw gawon meme ejemba somata melaa jeta uuguwombotiwaajon keegia momakejuti, onjo mono korebore Anutunana mepeseen laligowu.”

⁶*Qaa ii kolooro qaa mon mobeti, ii kokawaa tanitani: Tuun somata yononon rii qama qaa qamakejuti ano apu sianon tongbama nano otona koloonkeji ano pilisik qendan somatanon qaro gbjngururur koloonkeji, qaa ii mono iikawaa tanitani kaanja kolooro kokaen jegi, “Pon Anutunana, ku-usun kuuyaa Toyanon mono kanain goman so galen koma onoma kin Ponngia koloon laligowaa. Kawaajon Anutu mepeseen, haleluya!”

⁷Lama meriaa emba bunayanon mono marambaa moma iyan mozozonjon jojorin aoro afaangoro emba memewaa kambananon mono kan kuuro laligojon. Kawaajon anana mono otokorian maama aisoon Anutu mepeseen munin qabunyanon seinkebaa. ⁸Anutunon maleku tualalakota asamararanawo ii onono mougi.” (Maleku tualalakota ii ejemba soraaya yonoo nanamemen solanja kaisareya, mono iikanon mouma aogi.)

⁹*Tuun somataa tanitani kaen qama jegi Siwe gajoba qambiawo iikanon mono toroqen kokaen nijoro mobe, “Qaa koi mono oowa: Anutunon ejemba onjoono Lama meriaa maran (emba memewaa) lombanon koubuti, iyononon mono simbanonawo kolooju.” Kaen jej mombo toroqen kokaen nijoro, “Qaa ii mono Anutuwaaw qaa hona toon kolooja.”

¹⁰Siwe gajobanon kaen nijoro niinon iikanondeen iwaaw waeya men mepeseen mumambaajon moma iwaaw kanianon simin kuma usugoweto, iinon kokaen nijoro, “Ae! Kaen mende amba. Gii ano goo uumeleen alauruganon Jiisaswaa kania nanjon jej laligogi welen qen onomakejon, niinon iyonoononnga mon koloojen. Jiisasnon Bunja qaa hona inisaanoti, iikawaa esujanon mono gejatootoo ejemba inaan onono Unja Toroyaa qaaya moma jej seigi. Kawaajon mono Anutuwaajon usugon waeya men mepeseen laligowaa.” Kian.

Kraistnon manjaqeqe tuunuruta yonowo manja aowombaajon kengi.

¹¹*Niinon Siwe aantano hoos taanja mon iibe karo. Qaganon raro karoti, iwaaw qata ii Pondan Nanaj (Kawali) ano Eja Honabonja. Qata kaen qamakejuti, iinon qaa dindina otaan qaa gosin jej tegon iikawaa so manja qenkeja. ¹²*Jaayanon gere bolan kaanja jero wananon ila wage mamaga konji qata asuganon oo-ooyaga karo. Qata iyanodeen mojato, monjon mon ii mende moja. ¹³Malekuya sanon qeeqeesaaya ii mouma karo. Qata qamakejuti, ii Anutuwaanon qaa.

¹⁴Ii otaan kagiti, ii Siwe gomambaa manjaqeqe eja tuunja tuunja. Yononon hoosgia taanja unuama qagianon rama malekugia tualalakota soraaya mouma kagi. ¹⁵*Kawaligiaa buutanonnga manjawaa soo somata (bainat) jeta sulutuk anjawo monjon karo. Ii kantria kantria unun haamo ama onombaatiwaajon ama karo. Iinon galenkonkombaa aen gbaruyanon kantri so qindingon galen koma onoma laligowaa. Iinon Anutu kususun kuuyaa Toyaa wain juuya somata rijijaawaa. Wain juu ii Anutuwaaw irinjonsoonja uuduuduuyawowaa kaisareya kolooja.* ¹⁶Malekuyanon qata mon oogita maronanon kokaen nano, “Kin yonoo Kingia ano eja pon yonoo Ponngia.” Kian.

¹⁷*Kawaa gematanon Siwe gajoba mon iibe ween jaayanon nano. Eukanon nama kotakota qama koonja koonja sombin biwia koton kanakeewan elelaon kemakejuti, mono kuuya ii onoma kokaen jero, “Onjo mono kawu-u! Anutunon jejelomban somata mozonngoroti, mono iikanon ajoroowu. ¹⁸Kan ajoroon kin pon, kawali galen ano manjaqeqe eja yonoo busugia newu. Hoos ano hoos qagianon ramakejuti, mono

* 19:3: Ais 34.10 * 19:5: Ond 115.13 * 19:6: Eze 1.24; Ond 93.1; 97.1; 99.1 * 19:9: Mat 22.2-3 * 19:11:

Eze 1.1; Ond 96.13; Ais 11.4 * 19:12: Dan 10.6 * 19:15: Ond 2.9; Ais 63.3; Joel 3.13; Ais 14.20 * 19:15:

Wain kasawaa honja osoga (greip) kawaa kanjena ii juu somatanon ama rijijaagi qisigoro apuyanon dutaa ootanon lalanon kemero baket anji kawaa utanon kenenkeja. Anana unana mende meleenin Anutuwaaw irinja toroqen soono Jiisasnon iikawaa siimboboloya moma irinjonsoonja rijijaaro kemero Anutuwaaw utanon olomooro luae kolowaa.

* 19:17: Eze 39.17-20

iyonjoo busugia newu. Ejemba kuuya yonjoo busugia mono kan newu. Ejemba uuta kamaanqeqeta, iyanggia gawongia menkejuti ano togiaa welengia een qenkejuti, mono kuuya iyonjoo busugia newu.”

¹⁹ Kawaa gematanon jejnemba ano balonja balonja yonjoo kin pongia iyonjononj mono manjaqeqe tuungia unuama kan ajoroogi injiibe. Monjonj hoos qaganonj rama manjaqeqe tuunja yonjowo nanoti, mono ii tuarenjenj ama onjoma manja aowombaajon ajoroogi injiibe.

²⁰ *Aogi jejnemba menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakaya jejnembawaa jeta menj angoletto ama laligoroti, ii kaanagadeen jejnembawo menj somongogi. Gejatootoo eja takapolakayanonj angoletto ama iikanonj ejemba tosaanja koi kaanja ii tiligonj onjono jinjaunj ama laligogi: Ejemba jejnembawaa aasoya menj anjalinj anjonj kongiti ano tosanonj unyayaa waeya menj mepeseenj laligogiti, ii mono tiligonj onjoma laligoro. Oroma somongonj gbiligbili hagonj oronjgi ronj salfa jamowaa gere bolananonj jenj gogorinj qenkeji, mono iikawaa sianonj kemeri. ²¹ Kemerij hoos qaganonj rarotiwaa buutanongga manjawaa soo somata (bainat) karoti, iikanonj mono kinj ponj ano manjaqeqe eja kuuya ii unjoro komugi. Komugi koonj kuuya yonjononj kouma busugia suuj nenj nenj timbiringgogi. Kianj.

20

Satan somongogi gbani 1,000:baa so kapuare mirinonj raro.

¹ Kawaa gematanonj Siwe gajoba monj iibe Siwenonja kamaaro. Iinonj omejiilan yonjoo ronj dusiita qaa iikawaa kii meria ano gbado somata monj ii borianonj menj kamaaro. ² *Gajoba iikanonj kamaanj jewanaj nemunja iliawo (dragon) ii menj gbani 1,000 rabaatiwaajonj somongoro. Jewanaj nemunja ii monowaa monoyanonnga mokolenj koloonj laligonj kouro. Qata monj ii Kilenjaa Toya ano Satan. ³ Gbani 1,000:baa utanonj toroqenj ejemba kantrij so kuuj gomanj so jinjaunj menj ambutiwaajonj tiligonj onjombabotiwaajonj somongoro. Somonjonj giliro omejiilanj yonjoo ronj dusiita qaa iikanonj kemero ununja koma sapo ama munjenj aasononj (siil) qokotaanj kii nemunja kuno kemero utanonj raro. Kaanja raro Siwe gajobanonj kokaenj jero, “Gbani 1,000 tegoro iikawaa gematanonj Anutanonj jero mombo isanjgi kambanj toroga gawonja menj laligowaa.” Kaenj jero.

⁴ *Kawaa gematanonj jinjaronj dunja dunja iibe. Anutanonj tosaanja ku-usunj onjono ejemba qaagia jenj tegowuti, iyonjononj mono dunja dunja kanonj kamaanj ragi. Kaanagadeenj ejemba Jiisaswaa kania nanjonj jegitiwaajonj ama Anutuwwa Bunja qaawaa-jonj ama arogia kotogij komugiti, mono iyonjoo kokoosogia injiibe. Kaanagadeenj ejemba jejnemba ano iwaa unyayaa waeya mende menj mepeseegiti ano iwaa aasoya ii wambu-soonjanonj me borogianonj mende menj anjalinj anjonj kongiti, mono iyonjoo kokoosogia injiibe. Kokoosogia ii injiibe mono gbilinj waagi. Waama Kraistwo gbani 1,000:baa so iwoi kuuya galenj koma laligogi.

⁵ Komugiti, iyonjoononga tosanonj koomunongga waawaa mutuya iikawaa kambananonj mende gbiligi. Qaagoto, gbani 1,000 ii mambonjgi tegoro iikawaa gematanonj mono gbilinj waabuya. ⁶ Daenj yonjononj koomunongga waawaa mutuyaa kambananonj gbiliwuti, iyonjononj mono simbawonjowo ano toroya soraaya kolooju. Kambanj iikanonj gbilingo mono indinja woi mende komuwu. Koomu woiyaa ku-usunanonj mono yonjoo qagianonj mende uro koomu kotiga komuwombaajonj amamaawuya. Yonjononj mono Anutu ano Kraist yoroo jigogawonj galenj urugara koloowuya. Ii ano Kraistwo gbani 1,000 ii iwoi kuuya galenj koma laligonj ubuya. Kianj.

Anutanonj Satambaa qaaya jenj tegoro kamaawaa.

⁷ Gbani 1,000 ii tegoro Satan kapuare mirinongga (kapuwareyanongga) isanjgi kamaawaa.

⁸ *Kamaanj kema ejemba kantrij so tiligonj onjomambaajonj balonj so liligowaa. Balonj goraaya leele eu emu kema kanj (uugia monjgosoonj) sisau ama onjoma kantrij qagara Goog ano Maagog ii kaanjadienj sokoma kembaa. Anutu tuarenjenj ama manja qewutiwaajonj kuuj onjono ajoroogij janjogianonj kowewaa sakasimbawaa so kolooowaa. ⁹ Ajoroonj kanj kotonj Israel gomanj sokondaboronj kema Anutuwaanonj kanageso yonjoo sopagia ano Anutuwwa wombo sitia (Jerusalem) ii liligonj rabuya. Kaenj rabuyato, Anutanonj gere bolanj ano siwenongga kamaanj jenj kotonj onjondaborowaa.

¹⁰ Jenj kotonj onjondabororo Kilenjaa Toya tiligonj onjono jinjaunj anjiti, gajoba yonjononj ii hagonj mugij ronj salfa jamowaa gere bolananonj jenj gogorinj laoj qenj namakeji, mono iikawaa sianonj kemero. Wala jejnemba ano gejatootoo eja takapolakaya kaanagadeenj hagonj oronjgi iikanonj kemenj laligojao. Iikanonj asaga gomantiinja qanjononj onjootigij tetegoya qaa siimbobolo honombononja mende moma laligonj ubuya. Kianj.

* 19:20: Ais 13.1-18

* 20:2: Jen 3.1

* 20:4: Dan 7.9, 22

* 20:8: Eze 7.2; 38.2, 9, 15

Anutunonj ejemba komugiti, iyonoo qaagia jenj tegowaa.

¹¹ *Kawaa gematanonj jinjkaronj duj somata taanja ano iikanonj raji, ii iibe. Iibe siwe namononj iwaa jaasewanonjga qaoma kemaliri. Kemaliri mombo iriibonatiwaa so mende koloori. ¹² Kemaliri ejemba koomuya uuta ano kamaanqegeta injiibe jinjkaronj duj batanonj nanji Anutunonj buk papiaya papiaya kotuno. Papiya alia monj qata laaligo kotigaa qa arenj buk ii kaanagadeen kotuno. Kotuma ejemba koomuya yonoo qaagia gosiro nanamemengiaa sunduya buk papianonj oogita eji, iinonj mono iikawaa so weenjonj ejemba jenj tegonj onono.

¹³ Kowenonj komunj kemej laligogiti, ii kowe Toyanonj meleema onono Anutuwaaj jaanonj kougi. Koomuwaa kondomondoo Toyaa borononj laligogiti, ii Toya iikanonj meleema onono. Komunj koomu gomanonj kemej laligogiti, ii iikawaa Toyanonj meleema onono Anutuwaaj jaanonj kougi. Kaen kouma asugigi Anutunonj qaagia motomotoonj gosinj nanamemengiaa so jenj tegonj onono. ¹⁴ Jenj tegonj onono koomuwaa kondomondoo Toya ano koomu gomanj Toya ii hagonj oronji ronj gere bolanj jenj gogorinjlaol qenj namakeji, mono iikawaa sianonj kemeri. Gere sia iikanonj kemegiti, iikanonj mono koomu indinja woi koloaja.

¹⁵ Anutunonj mombaa qata laaligo kotigaa qa arenj buknonj mende oogita ero mokoloroti, ii mono hagonj muro ronj gere bolanj jenj gogorinj qenj namakeji, iikawaa sianonj kemero. Kianj.

21

Siwe dologa ano namo dologa iriibe.

¹ *Siwe namo mutuya yorononj kaenj qaoma aliri kowenonj kaanagadeen mende toroqenj ero. Iikawaa gematanonj Siwe ano namo dologa iriibe.

² *Jerusalem donjgoga, siti toroya ii Siwenonj Anutuwaaj gomanonjga kamaaro iibe. Siti ii meagodaboronjgii iimasiinsiiinjawo kokaenj kolooro: Emba marambaajonj maleku iimasiinsiiinjawo mouma mugii eja bunjayawo aitonjgowaatiwaaajonj menjerenjonj aonj jorinj akadamyawo nanji, siti kanonj mono iikawaa so kolooro iibe. ³ *Ii iima nama jinjkaronj dujnonjga qaa monj kolooro mobe kotakota qama kokaenj nijoro, “Iiba, Anutuwaaj mirinonj mono ejemba batugianonj kamaanj eja. Anutunonj batugianonj laligoroo iwo laligogi anoo benj Anutugia koloonj yonowoo laligonj ubaa. ⁴ *Yonowoo laligonj jaungia kuuya kotodaborowaa. Iwoi kuuya wala eroti, iikanonj mono qaondabororo. Kawaaajonj mombo mende komugi jinjgenj mende qabuya ano toroqenj siimbobolo monj mende mobbya. Iwoi mombaajonj mende amamaanj saabuya.”

⁵ Jinjkaronj dujanonj raji, iinonj kokaenj nijoro, “Moba, niinonj jewe ilawoilla kuuya mono kolonanjro gbilia koloowaa.” Kaenj nijonj jero, “Qaa ii honj toonj uuwoiya qaa, iikawaajonj ii mono papianonj oowa.” ⁶ *Toroqenj kokaenj nijoro, “Ii jenj kotowe koloodaboroja. Niinonj waladeen laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jewe qaono) konogaga laligonj uma laligomana. Kawaa so niinonj tere nemunja mutuya A ano tere nemunja tetegoya Z koloojenj. Monjonj apuwaajonj moji, niinonj mono laaligo kotigaa apu jaayanonjga apu ii kalenj mube iikanonjga sewanja qaa kosonj nenj laligowaa. ⁷ *Monjonj lombo kuuya uugunj haamo ambaati, niinonj mono iwaa Anutuwaaj koloonj iwoi kuuya ii mube iwaa bunja kolooro noo meraborana koloonj qana bosima laligowaa.

⁸ “Kaenj laligowuyato, tosianonj ejemba jaagianonj jirinjinjirij ama bonj mende nama momalaarigia mesaogi uugianonj tilooji, iyonoo mirigianonj mono ronj salfa jamowaa gere* bolananonj gogorinjlaol jenj namakeji, iikanonj ewuya. Yonoononj toroqenj ejemba koi kaanja yonononj kaanagadeen iikanonj kemej laligowuya: Ejemba unugi komugi serowilinj owenj hamoqeqe ama tando lopionj waegia menj mepeseen qaa qolonmolongoya jenjkejuti, niinonj mono ii hagonj onjombe sia iikanonj kemej laligowuya. Ii koomu indinja woi koloowaa.” Jinjkaronj dujanonjga qaa kaenj karo mobe. Kianj.

Jerusalem siti dologa ii qaita monj.

⁹ Lombo kanjanawo konoga 7 kanonj qambi 7 saa qegi Siwe gajoba 7 yonononj ii menj nanjgiti, iyonoononjga monjonj kanj kokaenj nijoro, “Mono kana emba Lama meriaa emba bunja koloomambaajonj anji, ii qendeema gomanja.”

* 20:11: Dan 7.9-10 * 21:1: Ais 65.17; 66.22; 2 Piito 3.13 * 21:2: Ais 52.1; 61.10; Ais 3.12 * 21:3: Eze 37.27; Lew 26.11, 12 * 21:4: Ais 25.8; 35.10; 65.19 * 21:6: Ais 55.1 * 21:7: 2 Sml 7.14; Ond 89.26-27 * 21:8: Salfa jamowaa geria ii kojuwaa jamoyanonj jenj gogorinj qenj jenjkejwaa so koloaja.

¹⁰ *Kaen nijoro Uŋa Toroyanon nono umbeumbenanon qananon uro Siwe gajoba iikanon nuano baanja koriga qabunayawo moŋnon uri. Iikanon uma siti toroya Jerusalem Siwenon Anutuwaa gomanonga kamaaroti, ii qendeema nono kokaen iibe:

¹¹ Anutuwaa asamararaja iikanon asariro kokobilibilianon goul ano kowonjin honawo sewanjia uuta iikawaa tani kolooro. Kowonjin honawo qata jaspera ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota ero. ¹² *Kiropoya uuta ii akadamyawo. Kiropoyaa naguya 12 nanji kosogianon Siwe gajoba 12 sokoma nanji. Israel kanagesowaa tuun 12 yonoo qagia ii nagu iikawaa selegianon oogita nano. ¹³ Nagu 12 ii leelee eu emu kokaen nanji: Ween koukoutanon karoon, kemekemetanon karoon, Noot waagen karoon ano Saut waagen karoon. ¹⁴ Siti kiropo ii kowonjin tando damuyawo 12 iikayonoo qaganon megi nano. Lama meriaa aposoluruta 12 yonoo qagia 12 ii tando 12 iikanon oogita nano.

¹⁵ *Siwe gajoba niwo qaa jeroti, iinon siti, iikawaa kiropoya ano naguya 12 iyonoo sogia keda ama momambajaan jojorinj goul kedaya (rula mesa) men nano. ¹⁶ Siti ii arengon megi wanjoŋa 4 kolooro. Leelee eu emu korigaya ii ororon. Koriga motomotoon ii goul kedaya iikanon kedaya ama 2,400 kilomiita kawaa so mokolooro ero.† Aaregen ii kaanagadeen ororon ero. ¹⁷ Siwe gajobanon kaanagadeen siti kiropoya ii balon ejawaa kedanon so ama 60 miita mokolooro ero.

¹⁸ *Siti kiropoya ii kowonjin honawo qata jaspera kanon memetaga. Siti anjo ii goul toonon megi asamararajanon mono kaaro taanja so asasagawo asariro. ¹⁹ Siti kiropoyaa tandoya ii kowonjin sewanja uuta kania kania kanon menjereŋon megi akadamyawo kokaen koloogi injibe: Tando mutuya ii kowonjin honawo qata jaspera mundaya injanja tanitani. Tando woiya ii kowonjin asonja qata safai, karoona ii kowonjin tonjontonjon qata ageit. Tando 4:ya ii kowonjin tonjoŋa qata emerald.

²⁰ Tando 5:ya ii kowonjin nejonjbalaya qata sardoniks. Tando 6:ya ii kowonjin osoga qata karnilian, 7:na ii kowonjin qata krisolait (kwortz), mundaya goul kaaro kaanja. Tandoya 8:ya ii kowonjin asonjonja qata beril, 9:na ii kowonjin goota qata topaz. Tando 10:na ii kowonjin qata kalsedoni (krisopreis) mundaya tootooyawo, 11:na ii kowonjin gogookota qata jeisint (torkwois). Tando 12:ya ii kowonjin osoga nezongbala qata ametist. ²¹ Siti kiropo nagu 12 ii soron kota damuyawo 12 iikanon memetaga. Nagu motomotoon ii soron kota motomotoon kanon orasin memetaga. Sitinon kana eji, ii goul toononja megi kaaro taanja kaanja asariro.

²² Siti kuuya yononon Pon Anutu ku-usun kuuyaa Toya ano Lama meria tororo iriima uugia meleema waegara men mepeseenkeju. Kawajaan jiwowon jigo (tempel) mombajaan mende amamaankeju. Jigo ii mende iibe.

²³ *Anutuwaa asamararajanon siti men asarin onono Lama merianon kiwagia koloaja. Kawajaan ween koin asariwaotiwajaan mende amamaankeju. ²⁴ *Iinon kiwagia kolooro kantria kantria yononon iwaa asasaganon kema kan laligowuya. Namowaa kin ponja ponja yononon bunagia akadamyawo ii men kan siti iikanon ambuya. ²⁵ *Siti pangamanja qaa, iikawaajon kiropo naguya ii kamban moŋnon mende kombuto, suulan tama nambaa.

²⁶ Kantria kantria yononon uugia meleema akadamyawo bunagiaajon awelegon qabunagiawo kolon laligogiti, ii men kan siti iikanon ambuya. ²⁷ *Ejemba qagia laaligo kotigaa qa areŋ buknon oogita eji, iyononondeen mono siti iikanon ubuya. Lama merianon qa areŋ buk ii galeŋ komakeja. Moŋnon uuta tilooji me anjonjora imbilolonawo ama qaa qolonmolongoya jenkeji, iinon mono iikanon umambajaan amamaawaa. Kian.

22

Laaligo kotigaa apu gowoya iibe.

¹ *Kawaa gematanon Siwe gajoba iikanon laaligo kotigaa apu jaaya qendeema nono Anutu ano Lama meria yoroo jinjaron dunjonja ujunjon kan apu gowoya kolooro. Kawaa apuya ii kaaro jokanja jokanja kokobilibiligiawo meleema asarinkejuti, mono iikawaa so tualalakota kolooro. ² *Apu gowoya iikanon sitiwaa kana somatanon kamaan biiwia metetereen koton karo. Apu gowoyaa goraayanon leelee kanon laaligo kotigaa gereya ii nano. Gere iikawaa honanon mono gbani so somanja 12, ii koin motomotoombaa

* 21:10: Eze 40.2 * 21:12: Eze 48.30-35 * 21:15: Eze 40.3 † 21:16: Tuun 12 motomotoon iikawaajonja 200 kilomiita. * 21:18: Ais 54.11-12 * 21:23: Ais 60.19-20 * 21:24: Ais 60.3 * 21:25: Ais 60.11 * 21:27: Ais 52.1; Eze 44.9 * 22:1: Eze 47.1; Zek 14.8 * 22:2: Jen 2.9; Eze 47.12

uutanon koloonkeju. Gere iikawaa sejanon mono kantria kantria ejembanon qeeanjo mokoloowutiwaajon ama nanju.

³ * Monjon monj mende toroqen alia seigon qasuaawaa. Anutu ano Lama meria yoroo jinjaron dungaranon mono siti iikanon ero Lama meriaa gawonj meme ejembaurutanon welen qen munkeju. ⁴ Welen qen munj jaasewaran iima Anutuwaqa qata wambusoongianon menj mokotaagi ewaa.

⁵ * Gomanj mende toroqen tiiwaa. Pon Anutunon menj asarinj onjmakejiwaajon kiwa asasagaajonj me weenj asasagaajonj mende amamaawuya. Kaen oyanboyonj laligonj kamban so tetegoya qaa kinj pon kaanja galenkonjon gawonj menj laligonj ubuya.

⁶ Ii iibe Siwe gajobanonj kokaenj nijoro, "Bunja qaa mojanj, iikanonj mono honja toonj uuwoiya qaa kolooja. Pon Anutunonj gejatootoo ejemba sololoon onjmakeji, iinonj mono Siwe gajobaya nii wasinj nono asuginj goma laligowe. Iwoi kuuya uulanjawo kolooowutiwaa so anji, momalaari ejembaurutanonj ii mobutiwaajonj ii asuginj qendeema gombe." Kianj.

Jiisasnonj mombo eleema kawaa.

⁷ Jiisasnonj jeja, "Mobu, niinonj mono uulanjawo eleema kamanja. Tosianonj buk kokawaa gejatootoo qaaya bunja qen qokotaankejuti, iyonjononj mono simbawonjawo kolooju."

⁸ Jon niinonj Bunja qaa koi moma jaana meleeno unjaya iibe. Ii iima modaboronj Siwe gajobanonj unja koi qendeema nonoti, niinonj iwaa waeya menj mepeseemambaajonj moma namononj kamaanj kanianonj siminj kumbe. ⁹ Siminj kumbeto, kokaenj nijoro, "Ae! Kaenj mende amba. Niinonj gii ano gejatootoo alauruga ano ejemba buk kokawaa Bunja qaaya bunja qen qokotaankejuti, mono kuuya onjo koorongianonj nama motoonj Anutu welen qen munkejonj. Niiga qaagoto, mono Anutu waeya menj mepeseenkeba."

¹⁰ Kaenj jenj kokaenj nijoro, "Kambanj torija. Kawaaajonj buk kokawaa gejatootoo qaayanonj aasangyanonj ewabotiwaajonj ii papia-nonj oowato, ii mono munjenj aasononj (siil) mende qokotaawa. ¹¹ * Bologa menkeji, iinonj mono toroqen kaenj menj kileqileewa. Tiloonj laligoji, iinonj mono toroqenj tiloonj anjonjorayawo koloonj laligowa. Nanamemenj dindinja amakeji, iinonj mono toroqenj dindinjagadeenj ama menj laligowa. Soraaya koloonjkeji, iinonj mono toroqenj soraaya totoonj koloonj laligowa." Siwe gajobanonj kaenj nijoro.

¹² * Jiisasnonj jeja, "Mobu, niinonj mono uulanjawo eleema kamanja. Kamanjati, iikanonj mono tawagia menj kamanja. Nanamemenjgia ama menj laligogiti, mono ii gosinj iikawaa so tawagia motomotoonj onjomanja.

¹³ * "Niinonj kanakanaiyanonj mutuya laligonj (iwoi kuuya mokoloonj kanagenj jewe qaono) tetegyanonj konoga koloonj laligomanja. Iikawaa so niinonj A ano Z, tere nemunja mutuya ano tetegoya koloojenj.

¹⁴ * "Niinonj ejemba malekugia galenj komakejuti, iyonjoojonj kiropo naguya horowe saanonj siti uutanonj ugi mende anjonj koma onjombe laaligo kotigaa gere honja newuya. Kawaaajonj opo malekugia galenj koma songbamakejuti, ejemba iyonjononj mono simbawonjawo ano oyanboyonj kolooju.

¹⁵ "Yonjononj oyanboyonj mokoloowuto, tosaanja yonjoojonj nagu koma somonjgowe seleengenj laligowuti, ii ejemba koi kaanja: Kasu kaanja serowilinj ama owenj hamoqeqe amakeju. Serowilinj ama ejemba unjugi komunkeju. Tando lopionj waegia menj mepeseenkeju ano anjomokolombaa siinja moma ii amakeju. Ejemba kaanja kuuya ii mono kiropo seleengenjanonj laligowuya.

¹⁶ * "Jiisas niinonj gajobana wasiwe liligonj uumeleenj kanageso onjoojonj gejatootoo qaa koi nanjonj injonjkebaa. Niinonj kinj Deiwidwaa wanjaleya ano mundaanja koloojenj. Niinonj gomaambawaa widia asamararanawo koloonj asarinjkejenj." Jiisasnonj kaenj jero.

¹⁷ * Unja Toroya ano emba bunjaya yorononj kokaenj jenjkejaa, "Jiisas, gii mono kawa." Kaenj jeri mobuti, onjo mono kaanjadeenj kokaenj jewu, "Jiisas, gii mono kawa."

Monjonj apuwaajonj moji, iinonj mono kawa. Monjonj laaligo kotigaa apuwaajonj siinja moji, iinonj mono kanj ii kalenja anjalinj anjonj komba. Kianj.

Galenj meme ano jojopanj qaa tetegoya

¹⁸ * Niinonj buk kokawaa gejatootoo qaaya mobuti, kuuya onjoojonj galenj meme qaa kokaenj jejenj: Monjonj gejatootoo qaa koiwo qaa monj toroqenj jewaati, lombo kanjanjawo koloowaatiwaa qaaya buk kokanonj ooweti, Anutunonj ii mono iwaa qaganonj ano ubaa.

* 22:3: Zek 14.11   * 22:5: Ais 60.19; Dan 7.18   * 22:11: Dan 12.10   * 22:12: Ais 40.10; 62.11; Ond 28.4; Jer 17.10
 * 22:13: Ais 1.8, 17; 2.8; Ais 44.6; 48.12   * 22:14: Jen 2.9; 3.22   * 22:16: Ais 11.1, 10   * 22:17: Ais 55.1
 * 22:18: Dut 4.2; 12.32

¹⁹ Moŋnoŋ buk kokawaa gejatootoo qaaya iikanonŋa qaa moŋ qetegowaati, Anutunon mono ii anŋon kono laaligo kotigaa gere hoŋa mende neŋ siti toroyanon mende ubaa. Iikawaa qaaya Anutunon somoŋgoro buk kokanon ooweto, qaa iikanon mono iwaanon hoŋawo mende koloowaa.

²⁰ Buŋa qaa koi nanŋon jeji, iinon kokaen jeja, “Qaa ii onanon. Niinon mono uulanawo eleema kamaŋa.”

Kaen jero niinon kokaen jejen, “Qaa ii onanon. Oo Poŋ Jiisas, gii mono kawa.”

²¹ Poŋ Jiisaswaa kalenmoriananon mono kuuya onowo ewa. Qaa ii onanon.

Read the New Testament daily

January

date	Scripture
1	Matuyuu 1.1-2.12
2	Matuyuu 2.13-3.6
3	Matuyuu 3.7-4.11
4	Matuyuu 4.12-25
5	Matuyuu 5.1-26
6	Matuyuu 5.27-48
7	Matuyuu 6.1-24
8	Matuyuu 6.25-7.14
9	Matuyuu 7.15-29
10	Matuyuu 8.1-17
11	Matuyuu 8.18-34
12	Matuyuu 9.1-17
13	Matuyuu 9.18-38
14	Matuyuu 10.1-23
15	Matuyuu 10.24-11.6
16	Matuyuu 11.7-30
17	Matuyuu 12.1-21
18	Matuyuu 12.22-45
19	Matuyuu 12.46-13.23
20	Matuyuu 13.24-46
21	Matuyuu 13.47-14.12
22	Matuyuu 14.13-36
23	Matuyuu 15.1-28
24	Matuyuu 15.29-16.12
25	Matuyuu 16.13-17.9
26	Matuyuu 17.10-27
27	Matuyuu 18.1-22
28	Matuyuu 18.23-19.12
29	Matuyuu 19.13-30
30	Matuyuu 20.1-28
31	Matuyuu 20.29-21.22

February

date	Scripture
1	Matuyuu 21.23-46
2	Matuyuu 22.1-33
3	Matuyuu 22.34-23.12
4	Matuyuu 23.13-39
5	Matuyuu 24.1-28
6	Matuyuu 24.29-51
7	Matuyuu 25.1-30
8	Matuyuu 25.31-26.13
9	Matuyuu 26.14-46
10	Matuyuu 26.47-68
11	Matuyuu 26.69-27.14
12	Matuyuu 27.15-31
13	Matuyuu 27.32-66
14	Matuyuu 28.1-20
15	Maak 1.1-28
16	Maak 1.29-2.12
17	Maak 2.13-3.6
18	Maak 3.7-30
19	Maak 3.31-4.25
20	Maak 4.26-5.20
21	Maak 5.21-43
22	Maak 6.1-29
23	Maak 6.30-56
24	Maak 7.1-23
25	Maak 7.24-8.10
26	Maak 8.11-9.1
27	Maak 9.2-29
28	Maak 9.30-10.12

date	Scripture
1	Maak 10.13-31
2	Maak 10.32-52
3	Maak 11.1-26
4	Maak 11.27-12.17
5	Maak 12.18-37
6	Maak 12.38-13.13
7	Maak 13.14-37
8	Maak 14.1-21
9	Maak 14.22-52
10	Maak 14.53-72
11	Maak 15.1-47
12	Maak 16.1-20
13	Luuk 1.1-25
14	Luuk 1.26-56
15	Luuk 1.57-80
16	Luuk 2.1-35
17	Luuk 2.36-52
18	Luuk 3.1-22
19	Luuk 3.23-38
20	Luuk 4.1-30
21	Luuk 4.31-5.11
22	Luuk 5.12-28
23	Luuk 5.29-6.11
24	Luuk 6.12-38
25	Luuk 6.39-7.10
26	Luuk 7.11-35
27	Luuk 7.36-8.3
28	Luuk 8.4-21
29	Luuk 8.22-39
30	Luuk 8.40-9.6
31	Luuk 9.7-27

date	Scripture
1	Luuk 9.28-50
2	Luuk 9.51-10.12
3	Luuk 10.13-37
4	Luuk 10.38-11.13
5	Luuk 11.14-36
6	Luuk 11.37-12.7
7	Luuk 12.8-34
8	Luuk 12.35-59
9	Luuk 13.1-21
10	Luuk 13.22-14.6
11	Luuk 14.7-35
12	Luuk 15.1-32
13	Luuk 16.1-18
14	Luuk 16.19-17.10
15	Luuk 17.11-37
16	Luuk 18.1-17
17	Luuk 18.18-43
18	Luuk 19.1-27
19	Luuk 19.28-48
20	Luuk 20.1-26
21	Luuk 20.27-47
22	Luuk 21.1-28
23	Luuk 21.29-22.13
24	Luuk 22.14-34
25	Luuk 22.35-53
26	Luuk 22.54-23.12
27	Luuk 23.13-43
28	Luuk 23.44-24.12
29	Luuk 24.13-53
30	Jon 1.1-28

date	Scripture
1	Jon 1.29-51
2	Jon 2.1-25
3	Jon 3.1-21
4	Jon 3.22-4.3
5	Jon 4.4-42
6	Jon 4.43-54
7	Jon 5.1-23
8	Jon 5.24-47
9	Jon 6.1-21
10	Jon 6.22-40
11	Jon 6.41-71
12	Jon 7.1-29
13	Jon 7.30-52
14	Jon 7.53-8.20
15	Jon 8.21-30
16	Jon 8.31-59
17	Jon 9.1-41
18	Jon 10.1-21
19	Jon 10.22-42
20	Jon 11.1-53
21	Jon 11.54-12.19
22	Jon 12.20-50
23	Jon 13.1-30
24	Jon 13.31-14.14
25	Jon 14.15-31
26	Jon 15.1-27
27	Jon 16.1-33
28	Jon 17.1-26
29	Jon 18.1-24
30	Jon 18.25-19.22
31	Jon 19.23-42

date	Scripture
1	Jon 20.1-31
2	Jon 21.1-25
3	Aposol Gawoŋ Meme 1.1-26
4	Aposol Gawoŋ Meme 2.1-47
5	Aposol Gawoŋ Meme 3.1-26
6	Aposol Gawoŋ Meme 4.1-37
7	Aposol Gawoŋ Meme 5.1-42
8	Aposol Gawoŋ Meme 6.1-15
9	Aposol Gawoŋ Meme 7.1-29
10	Aposol Gawoŋ Meme 7.30-50
11	Aposol Gawoŋ Meme 7.51-8.13
12	Aposol Gawoŋ Meme 8.14-40
13	Aposol Gawoŋ Meme 9.1-25
14	Aposol Gawoŋ Meme 9.26-43
15	Aposol Gawoŋ Meme 10.1-33
16	Aposol Gawoŋ Meme 10.34-48
17	Aposol Gawoŋ Meme 11.1-30
18	Aposol Gawoŋ Meme 12.1-23
19	Aposol Gawoŋ Meme 12.24-13.12
20	Aposol Gawoŋ Meme 13.13-41
21	Aposol Gawoŋ Meme 13.42-14.7
22	Aposol Gawoŋ Meme 14.8-28
23	Aposol Gawoŋ Meme 15.1-35
24	Aposol Gawoŋ Meme 15.36-16.15
25	Aposol Gawoŋ Meme 16.16-40
26	Aposol Gawoŋ Meme 17.1-34
27	Aposol Gawoŋ Meme 18.1-21
28	Aposol Gawoŋ Meme 18.22-19.12
29	Aposol Gawoŋ Meme 19.13-41
30	Aposol Gawoŋ Meme 20.1-38

date	Scripture
1	Aposol Gawonj Meme 21.1-16
2	Aposol Gawonj Meme 21.17-36
3	Aposol Gawonj Meme 21.37-22.16
4	Aposol Gawonj Meme 22.17-23.10
5	Aposol Gawonj Meme 23.11-35
6	Aposol Gawonj Meme 24.1-27
7	Aposol Gawonj Meme 25.1-27
8	Aposol Gawonj Meme 26.1-32
9	Aposol Gawonj Meme 27.1-20
10	Aposol Gawonj Meme 27.21-44
11	Aposol Gawonj Meme 28.1-31
12	Room Tere 1.1-17
13	Room Tere 1.18-32
14	Room Tere 2.1-24
15	Room Tere 2.25-3.8
16	Room Tere 3.9-31
17	Room Tere 4.1-12
18	Room Tere 4.13-5.5
19	Room Tere 5.6-21
20	Room Tere 6.1-23
21	Room Tere 7.1-14
22	Room Tere 7.15-8.6
23	Room Tere 8.7-21
24	Room Tere 8.22-39
25	Room Tere 9.1-21
26	Room Tere 9.22-10.13
27	Room Tere 10.14-11.12
28	Room Tere 11.13-36
29	Room Tere 12.1-21
30	Room Tere 13.1-14
31	Room Tere 14.1-23

date	Scripture
1	Room Tere 15.1-21
2	Room Tere 15.22-16.7
3	Room Tere 16.8-27
4	Korint Tere 1 1.1-17
5	Korint Tere 1 1.18-2.5
6	Korint Tere 1 2.6-3.4
7	Korint Tere 1 3.5-23
8	Korint Tere 1 4.1-21
9	Korint Tere 1 5.1-13
10	Korint Tere 1 6.1-20
11	Korint Tere 1 7.1-24
12	Korint Tere 1 7.25-40
13	Korint Tere 1 8.1-13
14	Korint Tere 1 9.1-18
15	Korint Tere 1 9.19-10.13
16	Korint Tere 1 10.14-11.1
17	Korint Tere 1 11.2-16
18	Korint Tere 1 11.17-34
19	Korint Tere 1 12.1-26
20	Korint Tere 1 12.27-13.13
21	Korint Tere 1 14.1-17
22	Korint Tere 1 14.18-40
23	Korint Tere 1 15.1-28
24	Korint Tere 1 15.29-58
25	Korint Tere 1 16.1-24
26	Korint Tere 2 1.1-11
27	Korint Tere 2 1.12-2.11
28	Korint Tere 2 2.12-17
29	Korint Tere 2 3.1-18
30	Korint Tere 2 4.1-12
31	Korint Tere 2 4.13-5.10

date	Scripture
1	Korint Tere 2 5.11-21
2	Korint Tere 2 6.1-13
3	Korint Tere 2 6.14-7.7
4	Korint Tere 2 7.8-16
5	Korint Tere 2 8.1-15
6	Korint Tere 2 8.16-24
7	Korint Tere 2 9.1-15
8	Korint Tere 2 10.1-18
9	Korint Tere 2 11.1-15
10	Korint Tere 2 11.16-33
11	Korint Tere 2 12.1-10
12	Korint Tere 2 12.11-21
13	Korint Tere 2 13.1-14
14	Galesia Tere 1.1-24
15	Galesia Tere 2.1-16
16	Galesia Tere 2.17-3.9
17	Galesia Tere 3.10-22
18	Galesia Tere 3.23-4.20
19	Galesia Tere 4.21-5.12
20	Galesia Tere 5.13-26
21	Galesia Tere 6.1-18
22	Efesus Tere 1.1-23
23	Efesus Tere 2.1-22
24	Efesus Tere 3.1-21
25	Efesus Tere 4.1-16
26	Efesus Tere 4.17-5.2
27	Efesus Tere 5.3-33
28	Efesus Tere 6.1-24
29	Filipai Tere 1.1-26
30	Filipai Tere 1.27-2.18

date	Scripture
1	Filipai Tere 2.19-3.6
2	Filipai Tere 3.7-4.1
3	Filipai Tere 4.2-23
4	Kolosi Tere 1.1-20
5	Kolosi Tere 1.21-2.7
6	Kolosi Tere 2.8-23
7	Kolosi Tere 3.1-17
8	Kolosi Tere 3.18-4.18
9	Tesalonaika Tere 1 1.1-2.9
10	Tesalonaika Tere 1 2.10-3.13
11	Tesalonaika Tere 1 4.1-5.3
12	Tesalonaika Tere 1 5.4-28
13	Tesalonaika Tere 2 1.1-12
14	Tesalonaika Tere 2 2.1-17
15	Tesalonaika Tere 2 3.1-18
16	Timotiwaa Tere 1 1.1-20
17	Timotiwaa Tere 1 2.1-15
18	Timotiwaa Tere 1 3.1-16
19	Timotiwaa Tere 1 4.1-16
20	Timotiwaa Tere 1 5.1-25
21	Timotiwaa Tere 1 6.1-21
22	Timotiwaa Tere 2 1.1-18
23	Timotiwaa Tere 2 2.1-21
24	Timotiwaa Tere 2 2.22-3.17
25	Timotiwaa Tere 2 4.1-22
26	Taituswaa Tere 1.1-16
27	Taituswaa Tere 2.1-14
28	Taituswaa Tere 2.15-3.15
29	Filemombaa Tere 1.1-25
30	Hibruu Tere 1.1-14
31	Hibruu Tere 2.1-18

date	Scripture
1	Hibruu Tere 3.1-19
2	Hibruu Tere 4.1-13
3	Hibruu Tere 4.14-5.14
4	Hibruu Tere 6.1-20
5	Hibruu Tere 7.1-19
6	Hibruu Tere 7.20-28
7	Hibruu Tere 8.1-13
8	Hibruu Tere 9.1-10
9	Hibruu Tere 9.11-28
10	Hibruu Tere 10.1-18
11	Hibruu Tere 10.19-39
12	Hibruu Tere 11.1-16
13	Hibruu Tere 11.17-31
14	Hibruu Tere 11.32-12.13
15	Hibruu Tere 12.14-29
16	Hibruu Tere 13.1-25
17	Jeimswaanonj Tere 1.1-18
18	Jeimswaanonj Tere 1.19-2.17
19	Jeimswaanonj Tere 2.18-3.18
20	Jeimswaanonj Tere 4.1-17
21	Jeimswaanonj Tere 5.1-20
22	Piitowaanonj Tere 1 1.1-12
23	Piitowaanonj Tere 1 1.13-2.10
24	Piitowaanonj Tere 1 2.11-3.7
25	Piitowaanonj Tere 1 3.8-4.6
26	Piitowaanonj Tere 1 4.7-5.14
27	Piitowaanonj Tere 2 1.1-21
28	Piitowaanonj Tere 2 2.1-22
29	Piitowaanonj Tere 2 3.1-18
30	Jombaanonj Tere 1 1.1-10

date	Scripture
1	Jombaanon Tere 1 2.1-17
2	Jombaanon Tere 1 2.18-3.2
3	Jombaanon Tere 1 3.3-24
4	Jombaanon Tere 1 4.1-21
5	Jombaanon Tere 1 5.1-21
6	Jombaanon Tere 2 1.1-13
7	Jombaanon Tere 3 1.1-14
8	Juudawaanon Tere 1.1-25
9	Isaisaan 1.1-20
10	Isaisaan 2.1-17
11	Isaisaan 2.18-3.6
12	Isaisaan 3.7-22
13	Isaisaan 4.1-11
14	Isaisaan 5.1-14
15	Isaisaan 6.1-17
16	Isaisaan 7.1-17
17	Isaisaan 8.1-13
18	Isaisaan 9.1-21
19	Isaisaan 10.1-11
20	Isaisaan 11.1-19
21	Isaisaan 12.1-18
22	Isaisaan 13.1-18
23	Isaisaan 14.1-20
24	Isaisaan 15.1-8
25	Isaisaan 16.1-21
26	Isaisaan 17.1-18
27	Isaisaan 18.1-24
28	Isaisaan 19.1-21
29	Isaisaan 20.1-15
30	Isaisaan 21.1-27
31	Isaisaan 22.1-21

Diksenari (glossary)

Qaa kota waja iikawaa kaniagia

1) toroya, qaita monj, soraaya, kowoga, solanja, tak-kootoya, Anutuwaa buja, tirinjootoya, (*holy, set apart, clean*)

Anutu ano iwaanonj iwoi ii 1) toroya ano 2) qaita monj: Anutunonj toroya laligoro singisonjonanaa ironja nonombabotiwaajonj toroko moma ku-usuja romonjononj jenenana oronkeja. Zioz ano ejemba ii 3) soraaya, jewongia qaa. Miri, jigo, kambanj ano samonj ii 4) kowoga: Miri kowoga ii menj tiloowonjatiwaa so qaago. Kambanj kowogononj gawonj mewombotiwaa sonjo eja. Samonj kowoga ii singisonjonanaa mende jokoloonj eenj tondunewonjatiwaa so qaago. Nanamemenj ano gawonj ii 5) solanja: Gawonj solanja ii singisonjogonj qaganonj mewombaajonj amamaawonja. Nanamemenj solanja iikayadeenj mono Anutuwaanonj sokonja. Anutuwaa gejatootoo ejemba ii 6) tak-kootoya ano 7) tirinjootoya koloaju. *Holy (set apart)* qaa tosaanja ii 8) Anutuwaa buja, 9) tirinjootoya. Buja Tere Buk ii tirinjootoya.

Holy qaawaa kania ii kokaenj: Iwoi monj ii bologa kuuya iikanonja gosinj mendeenji singisonjononja sorainj qaita monj koloonj yanodeenj (*set apart*) Anutuwaajonj nonj qenj eja. Anutunonj mombaa singisonjogoya mesaoji eenj, iinonj mono solananinj dinggoro Unjaya Toroya uutanonj ano kolonjaninj morota ano soraaya koloowaa.

2) Unja Toroya (*Holy Spirit*)

Unja Toroya ii Anutuwaanonj Unjaya. Iwaanonj jewonja me kokojinjinja monj mende totoonj eja. Iinonj ejemba uugia meleengiti, ii inaanj sololoonj nonono uumeleenj laaligo laligojonj.

Unja Toroyanonj bedu menj inaja (*anointing of the Holy Spirit*)

Kaenj ano uuta geregere kolooro Anutuwaa gawonja awaagadeenj menkeja.

3) Kalejmorianj (*grace, marimari*)

Anana iwoi awaa buja qenj aowonjatiwaa so mende koloojonto, Anutunonj kilenj uusiinja so eenj kiankomunj niniima koboonj kalenja hononja qaa nonomambaajonj moja.

4) Kiankomu (*mercy*)

Monjonj iwoi ano qaanananonj komuja. -*Pasowa*: Kiankomu kendonj, Goukonjonj kendonj

5) akadamu, qabuja, asamararanj, ku-usunj, (*glory*)

Iwoi ii akadamuyawo. Ejemba qabujaagiawo. Anutu asamararanjano ano ku-usunjawo.

6) Anutuwaa irinjonsoonj, kazi, uuduudu (*God's wrath*)

Jon 3.36 Singisonjogonj aninj Anutuwaa irinja soono kazia qanananonj ano uma ewaa. Jopagonj nonomakejato, singisonjonanaajonj irinja soomakeja.

7) Singisonjogonj (*sin*)

Anutu Toroyaa uusiinja qenj uugujonj, ii iwoi kanjanjano. Irinja soono ironja meleeno qanananonj uja. Koposo (*mistake*) ii qaa afaanja. Anutuwaa qaa jakewaajonj onjanonj jenenana oronkeja.

Singisonjonana kokaenj jokoloowonja:

Oo Anutu toroya, nii ejemba doogyanonj goo jaasewanganonj nanjenj. Nii koloowetinonja kanainj bologa kania kania ama tomenganonj menj laligowe. Kawaajonj giinonj mono Jiisaswaa kalejmorianjaajonj ama singisonjogonja mesaoj nomba. Mesaonj noma Buja qaaga dindinja noo uunanonj ama mindinjon nomba. Ku-usunjanonj laaligona mindingoro saanonj gbilinj goo laaligo gbilianonj keuma laligomanja. Ii onjanonj.

Iisanj qaa

Anutunonj singisonjogonja mesaoj onjanja. Iinonj Meria motoonjoo ii ananaa singisonjonananonj solanjaniwaatiwaajonj ama wasiro namononj kamaaro. Kamaanj kalejmorianja nonoma singisonjonanaa songbanja. Ii mono moma laariwu. Ii moma laarigi iinonj unjano gowokouruta koloogi Unjaya Toroya uugianonj ama onjombaa. Oo Ponj, ii nonoononj mono kaenj koloowa.

8) kokojinjinjawo, qaamuunawo, (*demon possessed*)

omeyawo, andoleinjawo, omenonj buuta somonjgoro qaamuunj koloaja

9) 1) hamo qero 2) letoma 3) oyanboyanj koloaja, 4) uuta meleema 5) Siwewaa buja koloaja, 6) waja somonjonj 7) metogonj 8) wama 9) anjonj kono 10) qeangjoja. *Salvation, save, get saved, rescue, kisim bek*

Monjonj kere yonoo borogianonj kemero alianonj ii metogonj wanja somonjonja. Iikawaa so bologa tosaanja kuuya iikanonja donhamo qen nonoma laaligo donggoga meleembonjati eerj, Jiisasnonj mono singisonjonana mesaonj hamo qen nonoma koomunonja metogonj nunuama laaligo kotiganonj nonoombaa. Gere sianonj keme-bombotiwaajonj anjonj koma nonono letoma qeangonj Siwewaa bunja koloon eu uma oyanbayanj oompelelej laligowonja.

10) Hamoqeqe Toya (Hibruu qaanonj) Mesia, (Griik qaanonj) Kraist. (*Saviour, Messiah, Healer, Restorer*)

Iinonj singisonjgo, qinji, ji, kokojinjinj, lombo, jinjauj, siinsererenj toroko momo, koomu ano bologa tosaanja kuuya iikanonja donhamo qen nonoma laaligo donggoga nonono kotiinj laligowonja. Gejatootoo ejembanonj Hamoqeqe Toyanonj asugiwaatiwaa qaa waladeenj jegiti, Jiisasnonj iikawaa so asugiro.

11) moma bolinj aoja (*regret, feel sorry, be penitent, repent, do penance, rue*)

Monjonj kania bologa moma kotonjgo laaligoya gema qen Anutunonj ii mesaowaatiwaajonj qama koolinj uusiinj otaamambaajonj jeja.

12) Siwewaa kii meria (*confession*)

Kawaa leeya woi: I) Singisonjonana jej asuginij (jokolooninj) II) Anutunonj ii mesaoro moma laarijonj. Moma laarij “Ii onjonj,” jej monij Anutu Siwenonj laligoji, iinonj ajo jej solanjanij nononja, mono iikaenj koloowaa.

Tania karoonj: 1) Kana songinij, ii nononanodeenj aasangyanonj Anutuwaajonj jej asugiwonja (jokolowonja), 2) Anutuwaaw gawonj meme mombaajonj lombonana jej asuginij (jokolooninj) aasangyanonj ewaa, 3) uumeleenj kanageso yonoo jaagianonj singisonjonana asuganonj jej koloowonja. Kraistnonj singisonjgo somonjgowombaajonj ama isambombaa ku-usunja me kiiya woi ii gowoko nonoo boronananonj anota eja. Mat 16:19; Jon 20.22-23

Uuwaa ala ilailaa nonononj Anutuwaaw uusiinj qawaa so gawonj meninj balononj ano Siwenonj honjowo koloonkeja. Ponj Jiisasnonj ajo menkeji, mono iikawaa so amakeja. Kawaajonj jojopan qaa qotogonj singisonjgo anjonj, ii mono moma bolinj aonj laaligo bologa gema qenkebonja. Kaenj anij singisonjonana jej solanjanigi mombo horonj uumeleenj kanagesowaa sopa uutanonj nonoomakeja. Kaento, monj morononj uumeleenj mende ama lanj laligoji, iwaa singisonjgoya mono ano qaganonj ej samonj toroya kowoga newombotiwaajonj anjonj koma nonomakeja.

13) Momalaari (*faith, bilip, trust, mamasinj*)

Nonoo momonana kotiga kania ejato, Anutu moma laarijonj, iikanonj mono uunana kolonjaniro laaligonananonj utegoro letombonja. Selenana melenjqeleenj ama wanana qembononj laarinkejonj, iikawaa so uunana meleema Anutuwaanonj laariwonja. Anutunonj momalaari kalenaga nonono iikanonj mono nanjonj nonoma nunuama iyajaa bentotonj uutanonj nonoombaa. Momalaari qaganonj qama koolinij angoletolo koloonkeja. Momakotikotii qaa ii mesaowonja. Ii uuwoiyawo.

Momalaari qaa (Mamasasinj danj)

Nii Manj Anutu moma laarij mujenj. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya laligonj Siwe namo mokoloonj orono.

Nii Jiisas Kraist moma laarij mujenj. Iinonj Anutuwaaw Meria motoonjononj laligonj Ponjana kolooja. Ii Unja Toroyanonj menj letoma muro emba saraj Marianonj koro ama mero. Mero laligonj gawana Pontius Pailotwaa kamanonj siimbobolo moro maripoononj qegi komuro roj kongi. Roj kongi koomuwaa senjonj gomanonj kemenj laligonj weenj karoonj kolooro koomunonja waaro. Waama laligonj Siwenonj uma Manj Anutu, ku-usunj kuuyaa Toyaa boro dindijanonj raja. Rama laligonj iikanonja eleema kamaanj laligojonj ano koomuya ananaa qaanana jej tegomambaajonj kawaa.

Nii Unja Toroya moma laarij mujenj. Iinonj ejemba soraaya mindirij somonjonj nonono uumeleenj kanageso tak-kootoya somata motoonj koloonj laligojonj. Kaenj laliginij singisonjonana mesaonkeja. Mesaonj laligoro komunij koomunonja menj gbilinij nonono selewo waama laaligo kombombanja tetegoya qaa laligonj ubonja. Qaa ii onjonj.

14) qaa qootogo, yangisenj, momalaaria qaa (*unbelief*)

Ejemba tuunj woi laligojonj: uumeleenj me momalaari ejemba ano leegenanonj uumeleembaa gadokopa me yangisenj ano qaa qootogo ejemba.

15) jejeromonjromonj (*hope*)

(iwoi koloowaatiwaajonj) jejeromonjromonj ama mambonja

16) qamakooli (*prayer*)

Anutuwo aminj momo. Anutuwaajonj qaanana ijoniinj qaaya jero momakejonj. Mindingi qa qamakooli iikawaa uutanonj qamakooli koi kaanja kaanja eja: Uunana

menj kululuun ananaajon 1) welema 2) qisin 3) dangisen jen 4) mepeseen (*praise*) 5) Anutuwaa waeya menj (*worship*) 6) tosaanj yonjoonj ama qama koolinkejon (*intercession*).

Pombaanonj qamakooli

Nonoo Manjana, gii Siwenonj laligojan. Goo qaga mono toroya ewa. Mono galen koma nonona bentotonjaa honj koloowa. Goo uusiingga Siwenonj tenj komakejuti, ii mono namononj kaanjagadeen koloowa. Ketewaa neneya ii mono sonananonj nonomba. Tosianonj singisonjgo ama nonongiti, nono ii mesaon onjonj eej, iikawaa so mono nonoononj singisonjgo songbama nonomba. Angbatononj kamaanj nunuwabotiwaaajonj mono anjonj koma nonoma Kilegaa Toyaa borononj metogonj nonomba. Gii geenjo bentotonj Toya, ku-usunj Toya ano asamararanj Toya ii kambanja kambanja laligonj kouma laligona ano tetegoya qaa laligonj ubaga. Ii onjonj.

17) uujopa, uukalen (*love, pasin bilong givim bel, manjaun*)

Anutu uujopa Toyanonj jopagonj nonono moma meleema Anutu jopagonj qaaya tenj koma ejemba tosaanj kaanjagadeen jopagonj onmakebonj. Uujopawaa ku-usunj ii uuta ano tetegoya qaa. Ii kazi ano bologa kuuya haamo ama unjuugunkeja. 1 Kor 13

Anutu jopagonj mubonj me qaago, iinonj kilen (tawaya qaa) pondan jopagonj nonomakeji, ii *agape love*. Ejanonj embawaajonj siinj moro horoji, ii *eros love*. Agiminj aojaoti, ii *sex love*. Ala-ala menj aonkejonj, ii *fileia love*. Kantrinana me gomanana uukalenj ama munkejonj, ii uusoomonjgo (*filantropic love*). -*Dear*: wombo ala, komunjua ala, jojopanj ala.

18) Oligaa Bunj (*Gospel, Binj Bian*)

Oligaa Bunj ii motoonjgo ano eja fooyanonj ii oogiti, qagia Matyuu, Maak, Luuk ano Jon. -*Law*: Kana qaa. -*Prophets*: Gejatootoo yonjoononj Bujj Tere

19) takapolakaya (*false*)

Gejatootoo ejemba me qaa takapola-kaya ii gisomaso, doogoya, irinjirinj, umaqen-kamaanjqenawo; *fruitless*: gipeya, auta, gorosonj

20) Anutuwaanonj bentotonj (*God's Kingdom, Anuturu uumanj*)

Ii gomanj me totonj monj qaagoto, ejemba uugia meleema Satambaa ometotonj mesaonj Anutuwaanonj qokotaagi galenj koma onono qaaya baatanonj totonj iikanonj laaligo kombombanja laligoju. Kanagenj iikawaa tania kuuya qaita monj ii Siwe uutanonj uma iibonj.

21) Satambaa ometotonj (*Kingdom of Satan*),

Satan ii bej qaago. Kawaaajonj iwaa totonjaajonj ometotonj jejonj. Deiwidwaa kantri totonj (*Kingdom of David*); Papua Nuginiwaa kantri totonj

22) doweya meja (*redemption, ransom*)

Kerenonj alanana qelanjinj mero tawa ama doweya meninj isano eleema kawaa. Jiisasnonj iyanjaa sele busuya ama downana mero.

23) Anutunonj tawanana menj nunuano alauruta koloowonj; Room 11.15, (*reconciliation, atonement*)

Anjo tawa ano qaanana komuro Anutuwo ala-ala koloowonj, qewolonana koma konjoratija.

24) Anutunonj qaaya jenj tegoro solanjaniwaa. (*justification, be put right with God, get righteous, pasin bilong kamap strepela*)

Monjonj moma bolinj aoro Jiisaswaa sayanonj turunj muro Anutu-nonj sa iikawaaajonj ama singisonjgoya mesamesaoya ii mombo mende iibaa. Singisonjgononj uuwaa opo malekuya menj jewo-rawo kolooro sayanonj songbano tualalakota kolooro iikayadeen iibaa. Kaenj kolooro Anutuwaa irinjsonjsoonjonj olomooro uuta-nonj tegowaa. -*Unrighteous*: doogoya qewolonawo

25) (tak kotonj) menj soraija (*sanctification, pasin bilong kamap holi*)

Nononano jewonj anjonjorananaawo laligojonto, Jiisaswaa sayanonj songbama nonono Anutuwaa jaanonj soraaya koloowonj. Soraaya kolonj nanamemenj solanja (*holy*) otaawonj. Laaligo jeejowawo ii onjonj sisia menj togonkebonj. Ii uuwoi qaagoto, pondan Jiisaswo qokotaan nambonj. Hib 10.10

26) uugeja (*conscience*)

Anutunonj saje amakeji, ii uugejanananonj mobonj. 1 Tim 1.5, 19 Uugejanananonj kanaanana ninisaama qaanana nanjonj jenkeja. Apo 24.16 Anjaa uu(geja) iikanonj Anutuwaa qaa nanjonj jenkeja. Jon 8.9 Anutunonj monj iima "Sokonja," jero uugejianonj moro qeanggoja. Apo 23.1 Uuwoi mesaonj uunananonj tilowabotiwaaajonj galenj menj aonkebonj. 1 Tes 3.9

27) uumeleerj eja ano emba, Kraistwaa alia (*Christian, kristen*)

Uumeleen kanageso (*congregation*), uumeleen miri (toroya miri), uumeleen ajoa-joroo (*Sande lotu*), Uumeleembaa Buña Tere (*Bible, Christian Sriptures*), uumeleen ejemba (*Christians*)

28) gowoko (*disciple, disaipele*)

Gowoko ii boiwaa gematanon otaan ainjolon laligon momoya kuma aon gawon men koma gbiligi laaligianon letoma utegonkeja.

29) gejatootoo ejemba (*prophet*)

Gejatootoo ejemba ii iwoi koloowaa, kolooja me kolooroti, iikawaa bujuya ano kania ii Anutunon uugianon ano moma iwaa jetamemeya koloon ejemba ananaajon ninisaama asuganon jejkeju. Kamban tosaanonon ejembanon gejanono ii togon temboma kema unugi komugi. Jiisas iyanjaa gomanurutanon gejatootoo qaaya men kamaanj angi.

30) Siwe gajoba (*angel, ensel, anjelo*)

Siwe gajoba yononon Anutu-waa jeta ten koma omejiilan tuarenjen ama ejemba ilaan welen qen nonomakeju. Hib 1 Tosianon qele anji tosianon manja qegi tosianon gawongia kania kania menkeju.

31) Oomulu (*baptism*)

Kamban so apu arinkejonto, oomulu ii Anutuwaanon munjen aiwese. Li iwoi somata. Li onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Buña qaawo mende mindirin apunondeen mulu men nonombuyagati een, ii mono apu toon omayaga koloonaga. Buña qaanon apu toon iikanon jenin turun kotuegoro iikanon honja koloonkeja. Oomulu meninj, nononon mono ween so singisongonanaajon moma bolinj aon uunana meleemakebonja. Uunana walaganon mono apunonj kemenj nen olaan powogoro tani kolooro kitianon uu dologanon kolojaninj somariiro Anutuwo kooron laligonkebonja. Room 6.4; Tai 3.5-7 Oomulu ii uunana meleembombaaajon indija motoonggo men nononji Unja Toroyaa esujanon uunananon gawonj menkeja. Oomuluwaa kania mende ten koma uunana mende meleembonjati een, mono kilenj tiwilaawonja.

32) Samonj Kowoga (*Holy Communion*)

Pombaa samonj kowoga (toroya): Ponjana Kraist Jiisas iyanjaa sa busuya alauruta anana bered ano wain apuyawo newombaaajon ajo ama jenj tegon nonono. Luuk 22.14-20 Li onjonbonjon laaligoyawo (*sacrament*). Qaa koi kanon honjaga jenj asarija: Onjoo dowegia menj togoro ano onjoo singisonjogogia solanjaniwaatiwaajon menj tegon ano. Monjon qaa iikawaajon uuwoi anji een, iinonj samonj newaatiwaa so mende kolooja. Kawaajon Pombaanonj qaa moma laarinj honja mokoloowonja. Uunana onjanon mende gosinj meleema Pombaanonj samonj kowoga tondunewonjati een, Anutunonj mono ironja meleeno lombo qanananon ubaa. Tosianonj mono komugi. 1 Kor 11.30; Apo 5.5, 10

33) kotumotue (*blessing*)

Kotumotue ii jenjqaango qaa. Iwoiwaajon Anutu qama koolinij iyanjaa ku-usunj qaganonj jero me kotuegoro toomoriambo koloowaa. Wala “mosogojja” jeninto, Jiisasnonj moso jeje ejaga qaago. Iinonj ku-usunj kuuyaa Toya koloojiwaajonj moso mende anjato, kotumotueya mendeema nonomakeja.

Aarombaanonj kotumotue qaa, Janjo 6.24-26

Ponjonj mono kotuegonj sopa somonjonj gomba. Ponjonj mono jaayaa asasaganon menj asarinj goma kalenjmoriana gomba.

Ponjonj mono jaasewanj qenj goma luae qenj gomba. Li onjanonj.

Aposol yonononj kotumotue qaa; 2 Kor 13.13

Ponj Jiisas Kraistnonj mono kalenjmoriana onjono

Anutuwwa uujoyapanonj nemunj koma onjono

Unja Toroyanonj kuuya inaanj onjono uumotoonj ama ainjolonj laligowu.

34) Siwe gomambaa Eja honja (*Son of Man, Man tru*)

Gejatootoo eja Daniel ano Ezekiel yorononj qa ii qama “Anutunonj Hamoqeqe Toya wasiro namononj asugiwaa,” menj oori. Jiisasnonj iyanjaa qata aasangoya kaen qaro Juuda yonononj ii mende moma asarigi. Eja kuuya anana ejawaa meriaga laligonj, iikawaajonj mende jeja. Jiisasnonj balonj eja ananaa so sa busuyawo koloonj kilenj Anutuwwa Meria kaanjagadeenj laligoro. Kawaajonj Anutuwwa jeta kamban so tenj koma singisonj monj mende ama laaligo kombombanja namononj laligoro. Balonj eja honja laligorotiwaajonj ama ejemba ananaa lombonana saanonj modaboronj bosimakeja.

35) maranj (agiminj aoo) ano loemba laaligo (*marriage*)

Jen 2.24 Loemba laaligo ii Anutunonj menj kotooro loemba koloowotiwwa qaa ii Anutu ano ejemba jaagianonj asuganonj jewonjatiwaa so. Uusiinjaganonj asuganonj asugiro jojopanj qaagara jeri yoroonj qama koolinij Anutuwwa kotumotueyanonj yorowo nambaa. Kaenj goda qenj oroninj sisau olonjkalu mende koloowaa. Loemba laaligo

ii soraaya, (kowoga) ano kana songiri lombo qagaranon ubaa. Tosianon ji somata mokoloogi. Jen 12.17 Mamaganon tapekokoro ama laligogi. Hib 13.4 Loemba ii kalaŋ koma qaqaanjon aon laligon uma komuwao. Jiisanon menj sorainj sopa somonjonj oroma Pongaraga koloaja. Mesaon aoao ii Anutuwaa uusiŋja qaagoto, olonkaluwaajonj ama kilenj koloonkeja. Maak 10.2-12. Moŋonj uuta meleema uumeleembaa gadokopa emba me eja moŋ mende mewa. 1 Kor 7.39b

36) nanjonanjo ama aon kotikotii mokoloowonja (*edification, build up ourselves*)

uunana meagonj menj kotiiŋ aowonja, uunana nanjonj mozozonjonj menj kotiiwonja 37) Baal

Baal ii Keinan kantri yonoo bengia. Yonononj ii usugonj waeya menj mepeseegi Israel yonononj kagi. Anutunonj gadokopa kanageso ii unjon Baal alatagia ama tando lopiongia kondeembutiwaajonj jenj kotonj ononoto, yonononj qaa ii qotogogi tosanonj kanainj Baal qama koolinj mepeseenj laligogi Anutuwaawaa irinjanoo.

38) Soomongo areŋj (walaga ano gbiliala) (*Covenant*)

Hib bonj 8, 9 Singisonjo aninj ejemba ano Anutu batunananonj jawo kolooro irinjanoo kazi qanananonj uma eji, ii morononj qewagoro Anutuwo uumotoonj ama ala-ala ambonati, iikawaa soomongo qaa areŋja. Mooseswaa kambanjonj Anutunonj soomongo areŋj ano walaga kolooro, Jiisanonj soomongo areŋj gbiliala galenja koloonj komuro. -*Ark of Covenant*: soomongo arembaa bokisya. Iikawaa uutanonj soomongo arembaa iwoiya kuuya galenj konji.

39) jiwowonj jigo (*temple*)

Kambanj kokaamba siimolonj mende oonkejonjwaajonj uumeleenj jigo jenkejonj. Siwenonj siimolonj mende oonj uumelenjmeleenj tegoro iikawaa jigoya qata mepemepeseenj jigo jenkejonj. Isa 3.12; 21.22

40) waeya menj mepeseeja (*worship*),

Awutamban (*bow down, kneel before God*) Anutu awutambanja qenj kosianonj keninj kiankomunj nonoma kalenjmorianja nonombaa.

41) opo sel kuun (*tabernacle*)

Balonj qararanj konkonanjonj kanj jiwowonj jigo tawatawaya ii opo selnonj megi. Ii afaanjonj kokosiin menj anjonj kema kemp gbilianonj mombo kuunj korereŋjonj laligogi. Keinan balononj kanj Jerusalem kanonj jiwowonj jigo kotiga menj opo sel kuunj ii mesaogi.

42) jenj asarinj uugia kuuja (*preach*)

Anutuwaanonj qaa gawonj iikawaa leeya woi.

43) Jigo gawonj galen (*priest, pris*)

Iinonj ejemba ano Anutu batunananonj komakonjorati gawonj menj qama koolinj gejanono jenj siimolonj ooro nandunj anj menj kululuunj batuya iyanjaajonj menj laligoroo.

44) Jigo gawonj eja (*levite*)

Anutunonj jenj kotooro Liwaiwaa kera-suru yonononj jiwowonj jigowaa welenjeqeuruta koloogi. Kawaa-jonj balonj bakaya mende onjonji tuunj tosaanja yonononj balonj-giawo laligonj nanjonj onoma laligogi. Hamoqeqe gawombaa arenanonj utegoro soomongo areŋj gbiliala kambanj kokaamba qagia Bunja gawonj eja (*deacon*) ano Bunja gawonj emba (*deaconess*) jenkejonj.

45) Uukuukuu eja (*evangelist*)

Uukuukuu eja iinonj Anutuwaawaa qaaya jenj asarinj ejembanonj uugia meleembutiwaajonj kuunj onomakeja. Tosianonj uugia meleema singisonjogia jokoloogi ilaŋ qambanmamban onomakeja.

46) Jigo kaunsol tuun (*Sanhedrin, kaunsil*)

Kantriwaa jetame-meya yonoo qaa jake uuta ii Juuda yonoononj "*parliament*." Qaa galenja ii jigo gawonj galenjanja. Kantriwaa jetamemeya 70, paatigia kania kania, yonononj ajojoroogia ama qaa gawonj menj jenj somonjonj kanageso jenj kotonj onoma laligogi. Ku-usunj honja ii Room waba ejemba yonoo borogianonj ero.

47) Farisii (Kana qaawaa kaparanjonkonj) (*Pharisee*)

Farisii yonononj paati moŋ laligogi. Yonoononja mamaganonj jigo kaunsol tuun (*sanhedrin*) uutanonj kantriwaa jetamemeya koloonj laligogi. Mooseswaa Kana qaaya awaagadeenj moma toroqenj iyanjiaa jenjkootogia seiseiya mokolonj mindirinj ii kaanagadeenj otaagi. Qaa kuuya ii kaparanj koma "Anutuwaawaa jaanonj sokonja," jenj kaenj moma laarinj ejemba kuma onjonji. Kuma onoma ejemba tosanonj jenjkooto qagia ii mende moma hanqan laligogiti, ii menj kamaanj ama onoma iyanjiaa selegia menj uma (selememe) laligogi. Kaenj laligonj awaagadeenj Anutuwaawaa qama koolinj nene singi laligonj nandunj ama borogia songbama iikaanja kanonj donjhamo menj aonj laligogi. Iikaanja kanonj Anutu hamoqegeyaa kania honja mende moma asarinj Jiisas uugunjinjanj anj. Ejemba tosanonj Jiisaswaa gematanonj kema otaagiti, ii injiima

tembonji. Jiisasnoŋ Anutuwaa angoletto mero mepaegon “Kana qaa uuguja,” jegi. Jiisas qaawaa timbinon horon angobato menj mubombaajon kanj osonkakaale qaa mamaga jen tuarenjenj ama mugj.

48) Sadusii (Jigo gawombaa kaparanjonjon) (*Saducee*)

Yononon Mooeswaa Kana qaaya qokotaan “Farisii yononon jigo gawon awaagadeen mende menkejuti,” jegi paati gbilia kanaigi. Farisii yononon qamakooli miri so kuma ononji Sadusii boi yononon mindimindiri jiwowon jigo wananon kaparan konji. Yonoo kondokondoogia ii jigo gawon galen qata Saadok. “Komugi yononon mende waabuya,” jen Uŋa Toroya ano Siwe gajoba mende laligojuti, iikaan moma laarigi. Yononon kantriwaa jetamememeya koloon jigo kaunsol uutanon Farisii yonowo jenonkooli jen angowowo ama laligogi. Kaen laligogito, Jiisas qegi komu-waatiwaa qaaya jen tegon kamban iikanonj uumotoonj anji.

49) Herodwaanonj paati (*Herodians, lain bilong Herot*)

Gawana qata Herod iinon kanagesoya ano alauruta yonowo paati monj ama Room gawmanj yonoononj politik tenj koma otaanj laligogi.

50) Zelot paati (*Zealot, Selot*)

Nesnel Zelot paati yonononj Room mindimindiri gawmanj tuarenjenj ama anjiodeen nananj mewom-baajonj tompe politik menj laligogi. Jiisaswaa gowokoya monj qata Saimon ii Zelot politik ejaga laligoro.

51) Siisa-kinj (*Cesar, emperor, sisa*)

Siisa-kinj ii Room mindimin-diri kantri (*empire*) galenj koma onjoma eja ponjiaga laligoro. Kinj Herod ano gawana Pailot ii iwaa jawinjwoita koloon Juuda ejemba galenj koma ononji.

52) Teuteuhalihali (*Feast of Shelters or Booths*)

Jon 7.2 Juuda yonoononj yambuyambu korisoro kendonj ii gbani so kokaenj anji: Wain gawonjianonj kema gere seŋa menj halihali qen iikanonj enj ween 8 aisoonj kendonj rama laligogi. Ween konoganonj korisoro uuta anji. Wala eenanonj balonj qararanjonkonjanonj gbani 40 kawaa so opo kuungianonj enj kanj laligogiti, ii romonjonj aisoogi. Lew 23.33-36, 39-43; Dut 16.13-15

53) pondanj nanja, kaparanj koma anja, qaaya pondanj otaanj menj yagoja (*faithful*)

Faithful qaa tosaanja: membiriqembiria qaa, misi metetanja qaa nama kaparanj koma menggadeen meja, nonj menkeja, tororo gawonj meja, momalaarianonj mende sologoro zenj nanja

54) kongbaraya qaa (*firm*)

koronsonj menkeja, nama kotiija, pek nanja

55) kelebele (*flattery, pretended friendship, deceit*)

Ala-ala tani qaa awaa saanonj jero koloojato, honja qaa.

56) tapekokoro (*miserable*)

Singisongowaa tawaya ii tapekokoro.

57) dogo, bone (*stingy*)

seŋgurunj kawalia, qebugonj nene, iimabaago. Monjonj iwoiya eji, ii tosaanja yonoononj mendeuma onjomambaajonj togonj iyanjaajongadeen anjonj komakeja. Ii loloogendeen (*generous*) qaago.

58) otoko ama mengo memambaajonj koposonggoja, kasumambanj anja (*greedy*)

(donj nepaqepalo, iimabaago. Iwoiya (balonj, nene, apu, gere, miri gawonj) edaborojato, kilenj tosaanja yonoonongga ii toroqenj buŋa qenj aomambaajonj koposonggonkeja. Iyanjaajonj amanagaju orongaju amakemambaajonj momakeja. Iwoi kuuya iyanjaajongadeen buŋa qenj aomambaajonj bobo momakeja. Ef 4.19 Iwoi enj mujato, kilenj ii toroqenj amanagaju orongaju memambaajonj kaparanj komakeja. Tosaanja mende romonjonj onjomakejato, iyanjaa buŋayanonj somariiwaatiwaaajonj manja qenkeja. Ii kantri kuuya ananaanonj lombonana wanja.

59) baagoja (*covet, mangalim*)

iimasiinj moja, iima siinja moja

60) goronkiki (*envy*)

mombaa iwoiya memambaajonj koposonggoja

61) momo eja tiliqiliawo (*cunning*)

Tosaanja tiligonj onjombaatiwaa so momakootoya somata enj muja.

62) uunonj junjuj, uunonj motoqoto (*jealousy*)

Monjonj alianonj uugunj qeangonj toomorianj awaa mokolooro iwaajonj ama momaboboli momakeja. Qaa jejenonj nuuguna guuguwe, qaa kiisanj jenj gemaqeqe anja, mombaajonj uuta qeja.

63) uumeleembaa komagbiligibili (*religion*)

Ejemba kuuyanoñ Buña gawoñ ii me woi menkeju. Tosianoñ omejiilan men loorin oñombombaañ gawoñ menkejuti, iikawaa qata animism. Maslim, Hindu, Komyunist ano tuuñ tosia yoñonoñ momogiaa so buña gawoñgia men uumeleembaa komagbilighiligia (*religion*) amakeju. Naa gawoñ yoñonoñ ii momogiaa so menkeju. Mamaganoñ Anutuwaanon qaa ano balombaa momo tosia ii mindirin oronji siliqalu koloonkeja (*syncretism*).

64) uuwaa komagbilighili (*godliness*)

Kraist kaaña laligomam-baañ koma men gbilija, Anutuwaa laaligo kombombaña koma gbilija, Anutu buña qaayaa so laaligo soraaya laligoja, Anutuwaa buñayanon pitiri laligoja. 2 Piito 1.3

65) Oyañboyan gomañ (*paradise*)

Aadam ano liw yoronon oyañboyan gomañ laligoñ koisoro ama singisongo ani Anutunon konjoma orono kamaarito, kanagen uumeleen yoñonoñ Siwenon uma oyañboyan gomañ laligowuya.

66) laaligo anñonjorayawo (*ungodliness*)

gadokopa laaligo, Anutu gema qeñ laaligo, ananaa jaajaa laaligo

67) koomu gomañ (*Hades, ples bilong daiman*)

koomu gomañ (uumeleen yoñonoñ koomu gomañ), koomuwaa senjoñ gomañ (uumeleembaa gadokopa yoñonoñ koomu gomañ)

68) salfa jamo (*sulfa, brimstone*)

Salfa jamo goota ii oogi bolaña kotakota jero moroña bologa koloonkeja. Ii saanon mejejaagi paora kolooro iikanon gbala tiwowaa kotaa paoraya menkeju.

69) doomoron, (*desperation*)

Toroqen laligomambaajon amamaamaña. Kaen romonjon majakaka moma konjilin somata moja.

70) kopusowaa qaaya qaa (*blameless*)

Tosaaña yoñoo jaagianon solaña kolooja.

71) masuqeqeta (*ripened, mellow*)

Nene ambembo mono masu qeja. Gawoñ toya qama koolinin gawoñ ejemba mokolonon onono kema honja men kululuuwu. Mat 9.37-38

72) jaameleñ unja (*vision*)

Unjanon ejemba moñ kondooro jaaya meleeno unja(unja) iija.

73) uumeleembaa selesele laaligo (*hypocrisy*)

Uuta bakasasañ (qaanon me sili tosanon) meleenjato, honja qaago. Skin kristen ii uu walaganon laligoju. Jiisanon qaa kotakota totonon iikanon jen onono. Mat 23; Mat 6.2, 5, 16

74) kakasililin (*trouble, affliction, suffering*)

(uuwaa) konjilin, (selewaa) koñajilin, siimbobolo, jambalilin

75) jojopañ qaa (*commandment, oath, vow*)

Qaaya jojopañ qaanon jen kotijja. Qaa ii uuguwoñatiwaa so qaago. Mat 5.33-37

Anutuwaanon jojopañ qaa boro woi (10) Eks 20.1-17

1. Niinon Anutu, goo Poñga koloojen. Noo kooronanon bensaakon iwoi tosaaña moñ mono mende men laligowa.
2. Anutu Poñga qata mono een mende qama men kileewa. Moñon qata men kileewaati, ii Poñon manaya mende mewaa.
3. Kendon kambaña mono koboñ ewaatiwaañ romonjonkeba.
4. Nemun manña mono goda qeñ oromakeba. Kaen ana Anutunon toomorion gono namonon kambañ koriga laligongo komuwaga.
5. Moñ mono mende qena komuwa.
6. Serowiliñ mono mende amba.
7. Iwoi mono yoñgoro mende mewa.
8. Moñ jenonkuukuu mono mende ama muba.
9. Mombaanon borosamo iwoiwaajon mono mende kopusongowa.
10. Mombaanon emba, weleñqeqe me bao oro iwoiwaajon mono mende kopusongowa.

Anutunon jojopañ qaayaajon nomaen ninijorota eja:

Niinon Anutu goo Poñga koloojen. Niinon ku-usunawo laligo-jeniwaajon ama gema nuñkejuti, iyonoo singisonogogiaa ironja ii esamera ano gbiliurugia meleema onjomakemaña. Kaanagadeen ejemba tuunja tuunja uugianon jopagon noma qaana teñ komakejuti, ii kotuegon onjomakemaña.

76) soomonjo qaa (*promise*)

Iwoi amambaajon qaa somonjoja. -*God's will*: Anutuwaa uusiña.

- 77) uumeleembaa gadokopa, qaa qootogo, jeulalan (*heathen, haiden*)
Ejamba kaaña ii Israel ano kantri kuuyanoy mamaga laligoju.
- 78) (Juuda qaagoto,) waba kantri nononoy (*gentiles*)
Nonoonogga tosonianoy uunana meleenij tosonianoy toroqey uumeleembaa gadokopaya laligoju.
- 79) solaña kasia qaa (*free*)
Qaawaa kasa me kasa moñnoñga lolooro. (*Free men and*) *slave*: (tosianoy iyangiaa gawonja megi tosonianoy) togiaa welen een qenkeju. Welenqeeq toyanoñ kasanoy somongoro welenja tawaya qaa een qey kamaañqeqeta kolooja. Gal 5.1
- 80) keraqeeango qey muja (*refresh*)
Mombaa uutanoy bimooro alianoy keraqeeango qey muro sokonja. Flm 7, 20
- 81) siinj kombombanja mokolooja me metogoya (*satisfy*)
Siinj kombombanja tosia ii awaa, tosia bologa kolooja. Ii metogogi uugianoy tegoja.
- 82) jenonkooli, mondonogosi, niinonjiinoy (*debate, dispute*)
mondoy niinonjiinoy ama jenonkooli amiju Apo 6.9, mondonogosi qaa melenjeleen jegi uma kamaañkeja Apo 9.29
- 83) uuqeeq qaa tokoronkota (*revile, insult*)
uuqeeq qaa tokoronkota jey nononja 1 Piito 2.23
- 84) uuta qeañgowaatiwaañon janjariñ riija (*please*)
Mombaa uutanoy qeañgowaatiwaañon janjariñ riiñ qaaya kaparan koma otaaja. 1 Kor 7.32
- 85) uutanoy boliro osinj qagoja (*stumbling block*)
iwoiwaañon uutanoy boliro osija, momalaarianoy sologon kamaaja.
- 86) Ejemba qey sein ama komugi gbiliurugia waama kaanagadeen komugi kaandeen kaan ama laligon kougi.
(*from generation to generation*) 1 Tes 2.2
- 87) kaparan koma, nemun koma (*especially*)
kotiñ meja, wala qeja
- 88) Kilegaa Poña goman so galen koma onomakeja (*Prince of the World*)
Ii Satambaa qata moñ.
- 89) oro kawalia, jeynemba (*beast*)
Oro bologa jerenjai kaaña. Jeynemba (*giant*) ii jekania boorongia.
- 90) tosaanja injosoroon tosaanja sureen onoma keda motoongonon mende gosinj onomakeja (*discriminate*)
Anutunoy kaen mende amakeja. Uuta dindiña, gbingbaonja qaa.
- 91) lolomonij (*indifference*)
Qaa iikawaa alia ii telambelan, nesambure, neñhololo, kosimosi, koyañmoyañ, kotamototan. Ais 15.1
- 92) lombo kanjanawo (*plague*)
- 93) siijaago siimeme (*resistance, reluctance, recalcitrance, arguing*)
Kaen me kaen jena iinoy mono afaañgon qaa qotogon qaa jenkeja.
- 94) tawatawa (*temporary*)
tatawaga, tawaya, lageta, lagita
- 95) aasangoya (*private*)
añodeen, yañabuju -qenjaaro (*public*)
- 96) teñ, qaqañ (*yoke*)
Woiyanoy motoon gawon meri teñon mindiriñ oronja. Qaqañ ii bulmakao woiwaa arogaranoy ama somongogi iikanoy kare me kinoy horojao.
- 97) tere pipipiiya aasoyawo (*scroll with seal*)
Wala eenjanoy papiawaa kania mende mokolon laligogi. Tere ii lama selianoy oon lipima pipiigi. Seleenjen yononoy ii yongoro weengwubotiwaañon tosonianoy ii sapo kaaña aasonoy somongon aiwese aasoya iikanoy mokotaagi. Moñonoy ii olon menjurano iikawaa kania mono mokoloogi.
- 98) Balaam Beorwaa meria (*Balaam son of Beor*)
2 Piito 2.15; Juud 11 Balaam ii gejatootoo eja moñ. Kanagen ñaa gawon uugere ejaga kolooro. Kambañ moñon Moab balon yononoy Israel kanageso kere ama mugi. Yonoo kin pongia qata Baalak Ziporwaa meria iinoy welenqeeqeruta wasinj onono Balaambaanon kan qaaya kokaen jegi, “Giinoy mono Israel kanageso qasuañ onona afaañgon ununij kamaawu.” Kaen jey kinon monen mubaatiwaañon jegi. Kaen jegi wala qasuañ onomabañon qetama togoroto, toroqey kele qaanoy moriro monembaa siinja moma looriñ soñ uumotoon ama Israel goman iimambañon baña moñon umambañon ano. Kaen kolooro Anutuwaa iriña soono kanaanoy donji qaganon rama

keno gajobaya wasiro kan kana somonjon nano. Donginon ii iima komuwabotiwaajon toroko moma toroqen kambaatiwaajon amamaaro Balaamnon gajoba ii mende iima irina soono dongia oolinon qero. Qero qaa ootanon aantano balon ejawaa qaa jen Balaam jen muro. Anutunon Israel kanageso kotuegon onono laligogiti, Balaamnon ii moma wala qasuaan onomambaajon togon kanagen ii kilen batogon amamaaro. Janjo bon 22-24, Ais 2.14

99) Koora (*Korah*)

Juuda jawo 11. Koora eja ii Israel jotamemeyagiaga kolooro Mooses Aaron qotogon oroma karen anji. Kawaajon Anutuwa irina soono balon kuuro rondan mero aantano sia ron asugiro Koora ano nenauruta qaaqeqe kuuya ii iikanon gororonjon kemegi gogon onono tiwilaagi.

100) Naaman (*Naaman*)

Luuk 4.27 Naaman ii Siria kantriwaa kawali galengia waja. Iinon kamban monjon manimba jinon kiro gejatootoo eja Elaisawaa bujuya moma Juuda yonoo balonon kan Elaisanon selia men solanjiwaatiwaajon qisiro. Elaisanon ii Jordan apu gowoyanon kema apu ariro indina sewen koloowaatiwaajon jen koton muro uuwoi yakarin ten koma kaen ano selianon solanidabororo.

Momalaari qaawaa jen-asa-asari

I Mokomokoloo Tonanaa kania kokaen:

Anutunon nii ano ilawoila laaligogiawo kuuya mokolon nonondabororo. Nii kian unq kokoosu ano selenawo, jaa gejanawo, kana boronawo mokolon nono. Ii iima "Moma kotomana," jen selena men sororonjon uumomonawo nono. Kaen galen koma noma laligon sele esu iwoi me apu ano nene, jigo miri, embamera nomakeja. Komakoomo, bao oro, monen hina ii kuuya selewaa nanjonangoya, somana somana nomakeja. Jetawonon umabotiwaajon kalan koma noma kakasilin tiwitiwila iikanonga sopa somonjon nomakeja. Nii iwaanon gawon mende men injarene laligowe Anutu Man soraayanon kalenmorianajon ama kaen ama nomakeja. Kawaajon iikawaa tosaya noonon ejiwaajon mono mepeseen uusiina ten koma welenqen mun laligomana. Qaa ii hon toontoonaga moma laarijen. Jon 1.18; Ais 1.8; Jei 2.14-17; Room 8.28

II Downana meme Tonanaa kania kokaen:

Jiisas Kraist Anutugadeen kolon Manawo kamban qaa iikanon laligoro. Kaen laligon kouro emba saran Marianon mero balon eja kolon noonon Pon kolooja. Eja soona kolooe nomesonagatiwaa so ii kilen noo downana men sewana mero. Bologanonga ano Satambaa gbadononga monen gbili iwoinon qaagoto, iyanaa saya soraaya iikanon koton nono siimbobolo moma komur isama nono. Kaen ama tona koloorotiwaajon nii iwaa bentoton uutanon keuma dindina kolon soraaya laligon jeta ten koma mukemana. Anjo koomunonga waama Siwenon uma Pojnana laligon uma laligonkeja. Niinon kaanideen laligon koomunonga waama iwo kamban tetegoya qaa laligon uma laligomana. Qaa ii hon toontoonaga. Ii moma laarijen. Gal 3.26; Ais 25.8; 1 Kor 15.54-56; Ef 3.18-19; Mat 25.40

III Men sorain nononononon Tonanaa kania kokaen:

Nii neenaa esunon Jiisas Kraist moma laarin mun iwo qokotaamambaajon amamaanjkejento, Unja Toroyanon Bunja qaanon koma horon noma uuna kuun men asarin nomakeja. Iinon Jiisaswaanon noono moma laarin mun soraaya kolon Anutuwa merabaraana kolon laligojen. Balon so Kraistwaa kanageso laligojuti ano nono kaanideen kokaen ama nonomakeja: Horon nomama mindirin uu soraaya men nonoma Kraist Jiisaswaanon toroqen nonono uumeleen kanageso motoon kolon laligojon. Kaen laliginin Unja Toroyanon nii ano ejemba soraaya kuuya ananaa singisononana somana somana kalenmoriananon songbama nonomakeja. Kaen laligon kamban tetegoyanon nii ano komugiti, men gbilin nonoma Kraistwaa uumeleen ejemba kuuya laaligo kombomana tetegoya qaa bunja qen nonondaborowaa. Qaa ii hon toontoonaga. Ii moma laarijen. Jon 16.13a; Ef 4.4-5; 1 Kor 3.16-17; Joel 2.28-29

Jopopan qaa boro woiwaa jen-asa-asari

1. iikawaa kania kokaen:

Anana bej tosaana yonoojon monin omaya kolooro Anutu motoonggo iigadeen goda qen mun moma laarin mubona. 1 Jon 2.15-17; Maak 12.29-31; Mat 4.10b

2. iikawaa kania kokaen:

Anana Anutu goda qen uunananon jopagon mun laligowona. Qata qasumasuwaanon me qolomolon qaanon me jenmeesanon me omejiilan qaanon mende ama jewona.

Ii awawi totoonj! Kambanj so mono iwaa jej mepemepesee ama qama koolinj munkebonja. Jei 3.10-12; Mat 5.37; Ef 5.4; Room 12.14

3. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj kendonj weenja mende menj kileewonja. Qaaya moninj siinjawo kolooro kendonj ii mono kowoga ewaatiwaajonj romonjowonja. Ond 26.6-8; Eks 20.11

4. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj nemunmanj me jotamemeurunana tuarenjenj mende ama onjombonja. Uugia kaenj mende menj boliwonjato, kambanj so jegia tenj komakebonja. Ef 6.1-3; 1 Tim 5.4; Apo 5.29

5. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj ejemba mende unuj komuwonja me siimbobolo mende onjombonja. Mono ala menj onjoma ilaan onjomakebonja. Mat 5.21-22; 1 Jon 3.15; Ond 10.8

6. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj sero yonjoro me qaa gamuyawo iwoi monj mende jej ama mewonja. Uu soraaya laligonj loemba soomonjgo ama laligowonja. Mat 19.6; Hib 13.4

7. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj monenj hina me borosamo iwoiwaajonj mende koposonjowonja. Komakoomo me tiwo junjemewaajonj koposonjgoj tuarenjenj mende jewonja. Ilawoilagia tororo enj onjombaatiwaajonj kalanj koma onjomakebonja. Ef 4.28; Mat 6.3-4; 2 Kor 9.7

8. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj uuooso me jenonjkuukuu mende ama tiliqili qaa mende jewonja. Kaenj qaagoto, kaniagia moma asarij iwoi awaa monj anjgiti eenj, ii jej asuginj onjombonja. Mat 7.1-5; 12.37

9. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj tosaanja yonjooonj borosamo me gawonj bombaajonj mende koposonjowonja. Ii tororo sogianonj ewaatiwaajonj kalanj komakebonja. Ond 119.36; Joos 7.19-21

10. iikawaa kania kokaenj:

Anana Anutu goda qej uunananonj jopagonj munj ala yonjooonj welenjeqeyaaajonj uuqeje mende ama horonj onjombonja. Bao orogiaajonj mende koposonjowonja. Kaenj qaagoto, togiawo laligonj nanjonj mubutiwaajonj nanjonj onjombonja. Mat 5.28; 2 Piito 2.14